

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ БІЛІМ МИНИСТРЛІГІ
МИНИСТЕРСТВО НАУКИ И ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН
MINISTRY OF SCIENCE AND HIGHER EDUCATION OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

2025 жылғы 19 желтоқсан күні, Қарағанды қаласы
Әбілда Әмірханұлы Әлімбаевтың 90-жылдық мерейтойына арналған
**«БОЛАШАҚ ЭКОНОМИКАСЫ: ТҰРАҚТЫ ДАМУДАҒЫ
ЦИФРЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР МЕН ИННОВАЦИЯЛАР
СИНЕРГИЯСЫ»** атты халықаралық ғылыми-практикалық
конференциясының материалдары

Материалы Международной научно-практической конференции
**«ЭКОНОМИКА БУДУЩЕГО: СИНЕРГИЯ ИННОВАЦИЙ И
ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В УСТОЙЧИВОМ РАЗВИТИИ»**,
посвященную 90-летию профессора Алимбаева Абильды
Амирхановича
19 декабря 2025 года, город Караганда

Materials of the International Scientific-Practical Conference
**«ECONOMICS OF THE FUTURE: SYNERGY OF INNOVATION AND
DIGITAL TECHNOLOGIES IN SUSTAINABLE DEVELOPMENT»**
dedicated to the 90th anniversary of Professor Abilda A. Alimbayev
December 19, 2025, Karaganda city

Караганда, 2026

УДК 338 (574)
ББК 65.9 (5Қаз)
Б73

Редакционная коллегия:

Аймагамбетов Е.Б., ректор Карагандинского университета Казпотребсоюза, доктор экономических наук, профессор;

Таубаев А.А., ректор Esil University, доктор экономических наук, профессор;

Сальжанова З.А., профессор кафедры экономики и предпринимательства Карагандинского университета Казпотребсоюза, доктор экономических наук, профессор;

Улыбышев Д.Н., директор Центра социально-экономических исследований Esil University, кандидат экономических наук, доцент.

«Болашақ экономикасы: тұрақты дамудағы цифрлық технологиялар мен инновациялар синергиясы» халықаралық ғылыми-практикалық конференциясының материалдары. – Астана: «Esil University» БПО, 2026. – 714 б.

Материалы международной научно-практической конференции **«Экономика будущего: синергия инноваций и цифровых технологий в устойчивом развитии»**. – Астана: ИПЦ «Esil University», 2026. – 714 с.

ISBN 978-601-82455-9-6

Материалдар жинағына Қазақстан экономикасы мен оның серіктестерінің дамуының өзекті мәселелерін зерттеуге арналған 180-нен астам баяндамалар тезистері, оның ішінде Қазақстан экономикасын жаңғырту: даму теориясы, практикасы және басымдықтары; орнықты экономикалық өсуді қамтамасыз етудің инновациялық тәсілдері; цифрлық экономика және технологиялық трансформация; орнықты дамудың драйвері ретіндегі айналмалы экономика; институционалдық және тұрақты дамудың басқарушылық аспектілері; инновациялық және цифрлық дамудың қаржы-экономикалық тетіктері; ғылым және білім: ұрпақтар сабақтастығы және кадрларды даярлаудағы инновациялар.

В сборник материалов вошли более 180 тезисов докладов, посвященных исследованию актуальных проблем развития экономики Казахстана и его партнеров по широкому спектру вопросов, в том числе модернизация экономики казахстана: теория, практика и приоритеты развития; инновационные подходы к обеспечению устойчивого экономического роста; цифровая экономика и технологическая трансформация; циркулярная экономика как драйвер устойчивого развития; институциональные и управленческие аспекты устойчивого развития; финансово-экономические механизмы инновационного и цифрового развития; наука и образование: преемственность поколений и инновации в подготовке кадров.

The collection of materials includes more than 180 abstracts devoted to the study of current problems of the development of the economy of Kazakhstan and its partners on a wide range of issues, including modernization of the economy of Kazakhstan: theory, practice and development priorities; innovative approaches to sustainable economic growth; digital economy and technological transformation; circular economy as a driver of sustainable development; institutional management aspects of sustainable development; financial and economic mechanisms of innovative and digital development; Science and education: generational continuity and innovations in personnel training.

ISBN 978-601-82455-9-6

УДК 338 (574)
ББК 65.9 (5Қаз)

© Әбілда Әмірханұлы Әлімбаев, 2026

Ғалым ғибраты.

Мерей той қарсаңында менің көз алдыма сол 1990 жылдар келеді. Жас маман ретінде Орталық Қазақстан Ғылым академиясының бөліміне келдім. Мені жүзі шырайлы, үнемі ағалық ақылын айтатын Әбекең қарсы алды. Ол кезде заман қиындығы осы бөлімде бір өзім осы мекемеде зерттеуші этнограф болып қабылдандым. Міне содан бері отыз бес жыл өте шықты. Осы уақытта басқа маман болсам да, ағамыздың қамқорлығын әрқашан көріп келемін.

Әбілда Әмірханұлы Әлімбаев 1935 жылдың 29 желтоқсанында Қарағанды қаласында туған. 1943 №2 қазақ орта мектеп-интернатына оқуға түсіп, 1953 жылы оны табысты аяқтайды. Мектепте ол барлық пәндерден өте жақсы білім алады. Оқушылардың арасында ол өзінің физикалық-математикалық дайындық деңгейімен ерекшеленеді. 1953 жылы Қарағанды қаласында Қарағанды кен институты ашылады. Осы жылы ол «Пайдалы қазбалардың кен орындарын өңдеу» мамандығы бойынша кен институтына түседі.

Институтты аяқтаған соң жас маманды Қарағанды көмір алабына жұмысқа жіберілді. Кен инженері ретінде үзіліссіз алты жыл бойы, 1958-1965 жж., қазып алу үлескілері бар №17-бис және 23 (Қ.Байжанов ат.) шахталарда көмір забойларының кеншілерімен бірге жұмыс істеді, тоқтаусыз көмір қазып, елін көмірмен қамтамасыз етуге көп үлес қосты.

Өмір жолында кен орындарында ауыр жұмыстарды атқара жүріп ғылым жолын да ұмытпады. 1969 жылы Қазақ КСР Ғылым академиясының Экономика институтының ізденушісі болып тіркелді және экономика ғылымының докторы, профессор О.Б. Баймұратовтың жетекшілігімен «Тазалау жұмыстарын кешендік механизациялаудың тиімділігін көтеру сұрақтары (Қарағанды көмір бассейні мысалында)» тақырыбында диссертациялық жұмыс орындайды, ол жұмысты 1975 жылы қорғайды. Ол алғаш рет саланың өзіндік ерекшелігін ескере отырып көмір өнеркәсібінде жаңа техниканы енгізудің экономикалық бағалауының әдістемелік негізін әзірлеген, және де бұл жерде басты көңіл тиімділіктің сала аралық мәселеріне аударылған. Қарағанды бассейнінің көмір шахталарында механикаландырылған кешендерді тиімді пайдаланудың экономика-математикалық моделі ұсынылған. Сонымен, көмір өнеркәсібінде жас ғалымның ғылыми-техникалық үдерістің және оның тиімділігінің өзекті мәселелерінің біріне жол ашылды, ол елдегі ғылыми жұмыстың басты бағыттарының бірі болды.

1975-1981 жылдары ғылыми- білім беру қызметі Е.А. Бөкетов атындағы ҚарМУ байланысты болды, онда ол аға оқытушы, доцент, кафедра меңгерушісі қызметтерін атқарды. Университетте ол үлкен жемісті ғылыми- әдістемелік және ұйымдастырушылық жұмысты жүргізеді. Оған тән күшпен қайсарлықпен, ол ғылыми зерттеулердің қорытындыларын республикада, сонымен қатар шет елдерде кеңінен жарыққа шығарады. «Өнеркәсіптік өндірістің ғылыми техникалық прогрессінің экономикалық мәселелері» Бүкілодақтық конференциясында (Ленинград қаласы); «Сібірдің өндірістік күштерін дамыту» Бүкілодақтық конференциясында (Новосібір қаласы); «Өнеркәсіптік өнімнің сапасын көтеру мәселесі» Бүкілодақтық ғылыми конференциясында (Харьков қаласы) баяндама жасайды және белсене қатысады. Бұл конференциялардың жұмыстарында елдің алдыңғы қатарлы экономистері және КСРО ҒА, министрліктердің және ведомствалардың өкілдері қатысты. Профессор Ә.Ә. Әлімбаев ғалым-экономистердің ішінде бірінші болып Ленинград қаласындағы Бүкілодақтық конференцияда экономиканың жаңа бағыты - жаңа техниканың әлеуметтік тиімділігі туралы баяндама жасады.

1981 жылы партиялық-кеңестік органдардың ұсынысы бойынша Ә.Ә. Әлімбаев қайта құрылған ҚазКСР ҒА Экономика институтының Қарағанды бөліміне басшы ретінде жаңа жұмысқа жіберіледі. 1981 жылдан бастап Ә.Ә. Әлімбаевтің барлық көпжақты, жемісті ғылыми және ғылыми-ұйымдастырушылық қызметі республиканың ғылым Академиясына ауысумен байланысты болды. 1981-1990 жылдары Ә.Ә. Әлімбаев басқарған Бөлім ұжымымен, қазіргі кезге дейін өзектілігін жоғалтпаған Қазақстанның отын- энергетикалық ресурстарын тиімді пайдалану бойынша бірнеше ірі мәселелер көтерілген және әзірленген. Оның жұмыстарында халық шаруашылығында өндірісті қарқындырудың жаңа мағыналы резервтері, оларды белсендіру әдістері көрсетілген және ғылыми дәйектелген. Осы кезеңде, зерттеулер қорытындылары бойынша ол оншақты ірі ғылыми жұмыстар жарыққа шығарған. Олардың арасында: «Қазақстанның отын-энергетикалық ресурстарын пайдалану тиімділігі» (1986ж.), «Отын-энергетикалық ресурстарды пайдалануды қарқындыру» (1989 ж.). Ә.Ә. Әлімбаевтің ғылыми қызметіндегі орталық орынды ғылыми-техникалық үдерістің әлеуметтік-

экономикалық тиімділігі туралы зерттеулер алады. 1986 жылы Ә. Әлімбаев 08.00.26 «Экономика, ғылыми-техникалық үдерісті басқаруды жоспарлау «Ғылыми-техникалық үдерістің әлеуметтік-экономикалық тиімділігін көтеру мәселелері (теориялық және методологиялық аспектілері)» тақырыбы бойынша докторлық диссертациясын жемісті қорғайды. Ол жоғарыда айтылған мамандық бойынша Қазақстандағы бірінші экономика ғылымдарының докторы болады. Ә.Ә. Әлімбаевқа оның ғылыми кеңесшісі ҚР ҰҒА академигі О.Б. Баймұратов үлкен көмек және қолдау көрсетті. Алынған нәтижелердің ғылыми қағидалық жаңашылдығы олардағы әлеуметтік бағыттылықтың жаңа мәнде - басымдылықтардың жаңа иерархиялық аспектісінде тұр.

Негізгі зерттеулерді дамыту мен шоғырландыру мақсатында Орталық Қазақстан үшін ең өзекті экономика, социология, философия мәселелері және басқа қоғамдық ғылымдарға Қазақ КСР ҒА Президиумы жарлығы бойынша 1989 жылы Қазақ КСР ҒА Экономика институты құрылымында ҚазКСР ҒА Орталық-Қазақстан бөлімінің қоғамдық ғылымдар бойынша Орталығы құрылады. Орталық жетекшісі болып Ә.Ә. Әлімбаев тағайындалды. Ә.Ә. Әлімбаевтің арқасында Қоғамдық ғылым орталығы құрылды және орталықтың ғылыми әлуеті күшейтілді. Орталық экономика ғылымдарының кандидаты ғылыми дәрежесін тағайындау бойынша диссертациялық кеңестің аймақтық базасы болды. Ғылыми-ұйымдастырушылық жұмыстарындағы үлкен тәжірибеге сүйене және ғылыми зерттеулер деңгейін көтеруге ұмтылуда жетекшілік етіп, Институтта Әбілда Әмірханұлы өзінің қызметін олардың тәжірибелік мәнін мына негізгі әдістерді шешуге шоғырландырды: зерттеу тақырыбының өзектілігі және Институт құрылымын жетілдіру, ғылыми зерттеулердің сапасын көтеру және олардың нәтижесін талап ету, республика үшін ғылыми кадрларды дайындауда жас ғалымдардың қатарының өсу негізінде жұмысшылардың жалпы сандары шартында негізгі кадрлар әлеуетін сақтау.

20 жылға созылған Институттың құрылу жылдарында болашақ жоғары маманды кадрлардың үлкен бөлігі тәрбиеленіп шықты. Олардың ішінде ірі мемлекет қызметкерлері, институт директорлары, профессорлар, ғылым докторлары - С.Н.Ахметов, Р.Е.Елемісов, Б.А.Ахметжанов, С.Н.Алпысбаева, В.Н.Лазарев, Т.П.Притворова, З.А.Сальжанова, Г.Р.Темірбаева, Б.Қ.Қасенов, А.В.Майсюк, Н.А.Усачева, Т.Ш.Шонбаев, Т.Т.Мұқашев, И.Ф.Чиркалин, Т.К. Қадамбаев. Қарағанды облысында ҚазКСР ҒА аймақтық экономикалық ғылымды басқара отырып, Ә.Ә. Әлімбаев әрқашан оның шығармашылық және қызметте өсуінде түрлі нысанда әрекеттес болған, демеушілік көрсеткен қызметкерлерге алғыс білдіреді.

Ә.Ә. Әлімбаев осы жылдар ішінде Бюро бөлімшесімен және ҚазКСР ҒА ЦКО жетекшілігімен бөлімше төрағасы академик З.М.Молдахметовпен жылы қатынаста болды. Сонымен бірге, ҚР ҰҒА бюро бөлімшесінің академиктері А.С. Сағыновпен, Е.А. Бөкетовпен, М.Ж. Жұрыновпен, Г.К. Құлқыбаевпен, С.М. Адекеновпен, Ж.Н. Әбішевпен, П.В. Ермаковпен, П.В. Еромоловпен, осымен қатар аймақтың алдыңғы қатарлы ғалымдары Т.Ә. Әбдіразақовпен, Е.Б. Аймағамбетовпен, С.К. Досмағанбетовпен жақсы қарым-қатынастар орнады.

Нарықтық қатынастардың мәселелерін зерттеу қорытындылары Ә.Ә. Әлімбаевтың авторлығымен және ғылыми жетекшілігімен бірнеше ірі монографияларда жарияланған. Олардың арасында: «Аймақтық нарық: дамуының құрылуының заңдылықтары»; «Қазақстанда әлеуметтік-бағдарланған экономиканың моделінің құрылуы (аймақтық аспект)»; «Нарықтық экономиканы басқару теориясы»; «Өнеркәсіпте ақпараттық басқару жүйесінің құрылуы және дамуы: кешендік реинжинирингтік концепция». Ә.Ә. Әлімбаев жетекшілігімен авторлар ұжымымен жазылған екі томдық «Аймақтық әлеуметтік-экономикалық жүйе» монографиясы жарық көрді. Онда аймақтық әлеуметтік-экономикалық моделдің теориялық дәйектемесіне мағыналы орын берілген.

Ә.Ә. Әлімбаев әлем экономикасында алдыңғы қатарға шыққан және мемлекет сияқты жеке аймақтардың да бәсеке қабілеттілік өсімін алдын-ала анықтайтын экономика дамуының кластерлері үлгісі жемісті зерттелуде. Бұл мәселеге келесі мақалалар мен баяндамалар арналған: «Кластерлер дамуының стратегиясын таңдаудың әдістемелік тұрғысы», «Қазақстан Республикасының әлеуметтік - экономикалық дамуындағы кластер ролін күшейтудің алғышарттары», «Аймақтық экономика дамуының кластерлік үлгісін қалыптастырудың теориялық негіздері» және т.б. Оның барлық жұмыстары жаңашылдықпен, теориялық негізбен және тәжірибелік маңыздылығымен ерекшеленеді.

Ғылыми - зерттеу мекемесінің жетекшісі ретінде Ә.Ә. Әлімбаев Министрліктермен, Халықаралық еңбек ұйымымен (ХЕҰ), БҰҰ даму бағдарламаларымен және аймақ әкімшіліктерімен серіктестікті кеңейтеді. Бұл серіктестіктің аясында Институт ұжымы бірнеше зерттеулер жүргізді: Халықаралық еңбек

ұйымының жобасы «Жастар еңбек нарығында: білім, жұмыс бастылық, табыс, өмірлік құндылықтар», 2006 ж.; «Кедейшілік және инфрақұрылым. Халықтың тұрғын үй жағдайы; халықты ауыз сумен қамтамасыз етілуі; білім, денсаулық сақтау, көлік және байланыс», 2006 ж.; «Аймақтық кедейшіліктің әлеуметтік-демографиялық және экономикалық факторлары: демографиялық жағдайды талдау; экономикалық өсімнің халықтың жұмысбастылығына және табысына әсері, әлеуметтік шығындар», 2006 ж.; «Қазақстан Республикасында өмір сүру минимумын есептеуді жетілдіру әдістемесі», 2007 ж.; Аймақтық даму ҒЗИ ұжымы профессор Ә.Ә. Әлімбаев жетекшілігімен бірнеше зерттеулер және қолданбалы төңдеулер орындаған, оларға келесілер жатады:

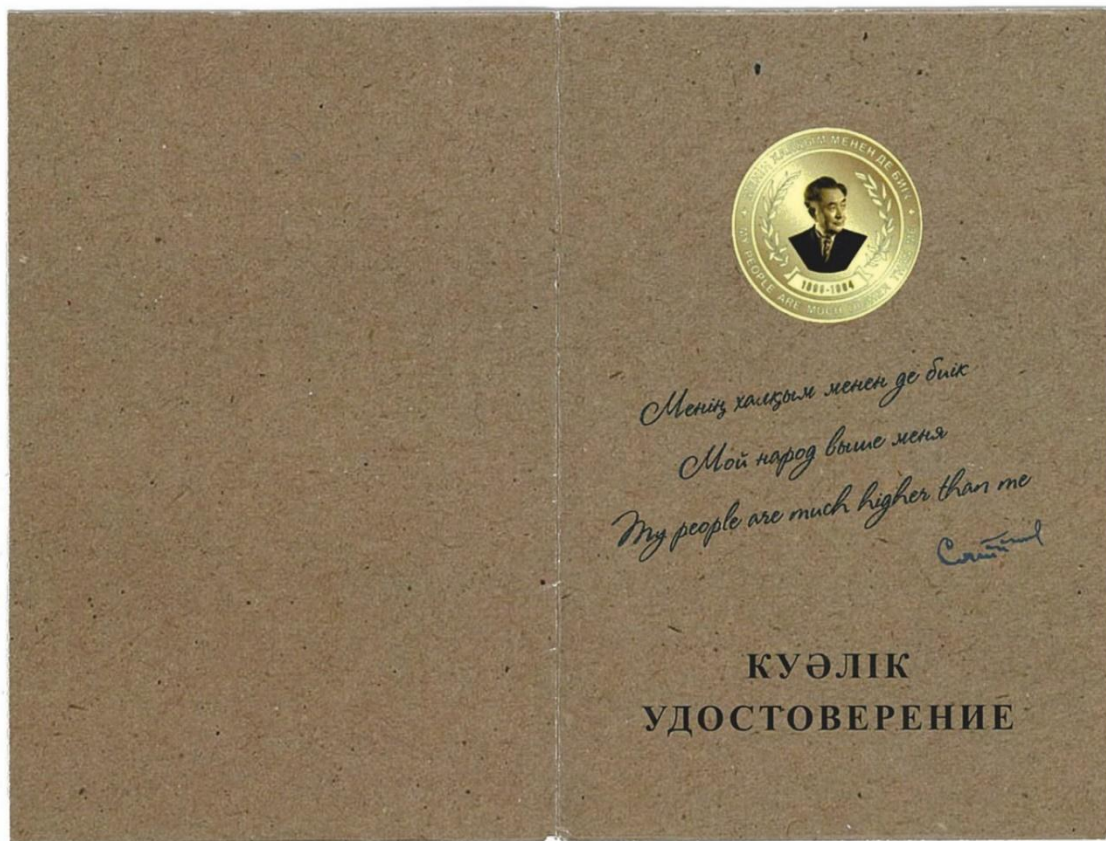
«Қарағанды облысының 2015 жылға дейінгі аумақтық даму стратегиясы», 2006 ж.; «2030 жылға дейінгі өндірістік күштерді орнықтыру және халықты орналастыру болашағының көзқарасынан Қарағанды облысының экономикалық әлуетін бағалау», 2008 ж.; «Еңбек ресурстарына сұранысты зерттеу және болжау», 2008 ж.; «Дағдарыстан кейінгі кезеңде облыс экономикасын дамытуды, өндірістік күштерді орнықтыруды, экономикалық әлуетті бағалауды ескере отырып 2020 жылға дейін Қарағанды облысының дамуының стратегиялық жоспары», 2009 ж.; «Қарағанды облысының өнеркәсібінің базалық салаларының даму концепцияларын әзірлеу», 2010 ж. Бұл зерттеулерде Қарағанды облысының әлемдік, аймақтық және ұлттық экономикадағы орны мен ролі анықталған, 2015 жылға дейінгі ұзақ мерзімдік кезеңге даму басымдылықтары ашылып көрсетілген, аймақтың экономикалық дамуының тұрақтылығын көтеруге, оның инвестициялық және әлеуметтік қызығушылықтарын өсіруге, аймақта экономикалық үдерістерді мемлекеттік реттеуге кешендік тәсілдемені қамтамасыз етуге бағытталған шаралар және тетіктер жүйесі әзірленген.

Ә.Ә. Әлімбаев экономикалық кадрларды дайындау ісіне үлкен үлес қосқан. 20 жылдан астам уақыт Қазақстанның алдыңғы қатарлы жоғарғы оқу орындарының бірі Қарағанды экономикалық университетінде оқытушылық қызмет атқарады. Профессор Ә.Ә. Әлімбаевтің жетекшілігімен және редакциясында көптеген оқулықтар, оқу-әдістемелік құралдары дайындалған. Көптеген жылдар аралығында (1988-2000жж) докторлық және кандидаттық диссертациялады қорғау бойынша Қазақстанның ҒА Экономика Институтында диссертациялық кеңестің мүшесі болды. Ғалым Әбекен отандық және шет елдік басылымдарда 350-ден астам ғылыми еңбегі жарыққа шықты. Ол 30-дан астам монографиялық жұмыстардың авторы.

Әбекен өмірінде қиындық кезеңдер де болды. Ол отбасында ағасы Тоғай және інісі Әбілманаттың, жан жары Гүлнәр Мұқанқызы, қызы Маралдың өмірден өтуі оңайға түскен жоқ. Бұл ғалымдар отбасы болды. Інісі Әбілманат пен Торғай ғылым докторлары қандай мақтаныш, мәртебе. Гүлнәр жеңгемізбен бірге қыздары Зауре мен Мараға үлкен тәрбие берді. Немерелері Маулен, Айнұр, Сакен де аталарын мақтан тұтады. Зауре әке жолын құған беделді экономист-ғалым. Экономика ғылымдарының докторы, профессор. Маулен Лондонның музыка академиясын тамамдаған. Лондонда тұрады балалары Алан және Сара. Сакеннің балалары Арлан және Аружан Астанада тұрады.

Ғалым еліміздің игілігі үшін экономика ғылымының дамуына жүзеге асуына қазіргі 90 жылдық мерей тойы қарсаңында шығармашылық әулетке ие.

Аршабеков Т.Т. Қарағанды облыстық ғылыми техникалық құжаттама жөніндегі архив басшысы

КАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ
ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ БІЛІМ
МИНИСТРЛІГІ

МИНИСТЕРСТВО НАУКИ И ВЫСШЕГО
ОБРАЗОВАНИЯ
РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

КУӘЛІК УДОСТОВЕРЕНИЕ

Алимбаев

(тегі - фамилия)

Әбілдә

(аты - имя)

Әмірханұлы

(әкесінің аты - отчество)

"20" қазан 2025 жыл
год

КУӘЛІК УДОСТОВЕРЕНИЕ

№ 01421

Бұл куәлік Қазақстан Республикасының ғылым саласындағы ерекше еңбегі үшін «ҒЫЛЫМДЫ ДАМУҒА СІҢІРГЕН ЕҢБЕГІ ҮШІН» төсбелгісімен марапатталғанын растап берілді.

Настоящее удостоверение о награждении нагрудным знаком «ҒЫЛЫМДЫ ДАМУҒА СІҢІРГЕН ЕҢБЕГІ ҮШІН» выдано за выдающийся труд в сфере науки Республики Казахстан.

Аппарат басшысы

М. Кожамет

Әбілқас Сазынов атындағы Қарағанды
техникалық университеті

Қарағандылық техникалық университет
имени Абылқаса Сағинова

АЛҒЫС ХАТ

Университеттің ғылым және білім саласын
дамытуға елеулі үлес қоса отырып, өркендеу жолында
атқарған абыройлы еңбегі мен адал қызметі үшін

АЛИМБАЕВ

АБИЛЬДА АМИРХАНОВИЧ

мәріпатталады

Басқарма Төрағасы – Ректор *С. Сағинтаева*

ҚҰРМЕТ ГРАМОТАСЫ

**Марапатталады
Награждается**

Әлімбаев Әбілда Әмірханұлы

Жоғары кәсібилігі мен белсенді жұмысы үшін,
Қарағанды қаласының әлеуметтік-экономикалық дамуына және
Қарағанды қаласының жергілікті өкілетті органының дамуына
қосқан үлестері үшін

За высокий профессионализм и активную работу,
за вклад в социально-экономическое развитие города Караганды
и развитие местного представительного органа города Караганды

Қарағанды қаласының
әкімі
Кожухов М.М.

Қарағанды қалалық
мәслихатының төрағасы
Бекенов А.Ж.

Қарағанды қ. 2025 ж. « »

Менің халқым менен де биік
Мой народ выше меня
My people are much higher than me

Сәтмұрат

Құрметті Абильда Амирханович!

Сізді 90 жасқа толған мерейтойыңызбен шын жүректен құттықтай отырып, ұзақ жылдар бойы ғылым мен қоғамдық салаға сіңірген өлшеусіз еңбегіңізге зор ілтипатымды білдіремін. Ел игілігіне қызмет етуді өмірлік мұрат еткен Сіздің қайраткерлік болмысыңыз бен кең дүниетанымыңыз көпке үлгі, кейінгі жас буынға бағыт-бағдар берер бағалы мектеп.

Сіздің жетекшілігіңізбен қалыптасқан ғылыми орта – еліміздің дамуына серпін беріп, жаңа ойлар мен игілікті бастамалардың ұйытқысына айналып отыр. Ізденімпаздық пен жауапкершілікті талап ететін күрделі жолда қажымай-талмай еңбек етуіңіз, әріптестерге көрсететін қолдауыңыз, шәкірттерге бағыттауың қамқорлығыңыз ерекше құрметке лайық.

Өмір жолыңыз – ғылымға адалдықтың, жасампаздықтың, парасат пен рух беріктігінің айқын көрінісі. Тәжірибеңіз бен ақыл-кеңестеріңіз талай жастың жүрегіне сенім ұялатып, талай игі істің бастауына себеп болды.

Сіз сияқты абыройлы ақсақалдың 90 жасқа келіп, немере-шөбере сүйіп, ұрпағының қызығын көріп отырғаны – үлкен бақ, ұрпаққа үлгі. Отбасыңыздың амандығы, бала-шағаңыздың ынтымағы мен береkesі – өз еңбегіңіз бен өмірлік ұстанымыңыздың жарқын жемісі. Қуанышқа толы үлкен әулеттің ақылшысы болып, әр күніңіз шуақты шаттыққа тола берсін.

Сізге зор денсаулық, сарқылмас күш-қуат, баянды ғұмыр тілеймін. Алдағы уақытта да ел өркендеуіне қосар үлесіңіз артып, ғылым жолындағы жарқын жетістіктеріңіз көбейе берсін.

Мерейтойыңыз құтты болсын! Мерейіңіз үстем, абыройыңыз асқақ бола берсін!

Ізгі ниетпен,

М. Бегентаев

Құрметті Әбілда Әмірханұлы !

Сізді университет ұжымы атынан және өз атымнан 90 жылдық мерейтойыңызбен шын жүректен құттықтаймын.

Тоқсан жыл – мағыналы ғұмырдың, қажырлы еңбектің, терең даналық пен өмірлік тәжірибенің айқын көрінісі. Сіздің саналы ғұмырыңыз ғылым мен білімге, жас ұрпақты тәрбиелеуге арналған өнегелі жолмен тығыз байланысты. Ұзақ жылғы табанды еңбегіңіздің арқасында Сіз өз салаңызда өшпес із қалдырып, ғылыми мектеп қалыптастырған ұлағатты ұстаз, көрнекті ғалым, профессор ретінде зор құрметке ие болдыңыз. Бұл айтулы күн – Сіздің саналы ғұмырыңыздың, ғылым мен білім саласына арнаған өлшеусіз еңбегіңіздің, ұрпақ тәрбиелеудегі асыл миссияңыздың жарқын көрінісі. Ұзақ жылдар бойы атқарған ғылыми-зерттеу және педагогикалық қызметіңіз көптеген шәкірттерге жол көрсетіп, отандық ғылымның дамуына берік негізін қалады. Сіздің 300 ден астам іргелі ғылыми еңбектеріңіз, шәкірт тәрбиелеудегі өлшеусіз үлесіңіз, биік адамгершілік қасиеттеріңіз бен парасатты болмысыңыз әріптестеріңіз бен ізбасарларыңыз үшін әрдайым үлгі болып келеді. Сіз қалыптастырған ғылыми дәстүр мен рухани мұра алдағы ұрпаққа жол көрсететін шамшырақ екені сөзсіз. Тоғыз онжылдық ғұмырыңыз – табандылық пен даналықтың, еңбек пен адалдықтың айқын дәлелі.

Сізге зор денсаулық, ұзақ ғұмыр, отбасыңызға амандық, жақындарыңыздың шапағатын, ел-жұрттың құрметін тілейміз. Ғибратты да, ғасырлық ғұмырыңыз әлі де талай ұрпаққа рухани күш пен шабыт берсін. Әулетіңіз өсіп-өркендей берсін!

Ректор

А.А. Таубаев

Глубокоуважаемый Абильда Амирханович!

От имени профессорско-преподавательского состава, сотрудников и всего студенческого сообщества Международного Таразского университета имени Шерхана Муртазы примите самые тёплые и искренние поздравления с Вашим знаменательным юбилеем — 90-летием!

Ваша жизнь – это яркий пример беззаветного служения науке, образованию и процветанию нашей страны. На протяжении десятилетий Вы вносите неоценимый вклад в развитие экономической мысли, формируя плеяду высококвалифицированных специалистов, которые сегодня успешно трудятся в различных сферах экономики.

Ваши фундаментальные труды и научные разработки в области экономики и регионального развития по праву считаются классикой и имеют огромное практическое значение.

Как Профессор и наставник, Вы воспитали не одно поколение студентов и докторантов, передав им не только знания, но и высочайшие стандарты этики и профессионализма.

Ваша энергия, принципиальность, целеустремленность и оптимизм служат мощным стимулом для всех, кто имел честь работать и учиться рядом с Вами.

Ваш юбилей – это праздник всей отечественной экономической науки. Мы гордимся тем, что Вы являетесь частью нашего образовательного пространства.

В этот торжественный день мы желаем Вам, Абильда Амирханович, крепкого здоровья, долгих лет плодотворной деятельности, неиссякаемого вдохновения, благополучия и тепла в Вашем доме.

Пусть Ваша жизнь будет наполнена радостью, уважением учеников и любовью близких!

*С глубоким уважением,
Президент Международного
Таразского университета
имени Шерхана Муртазы, д.т.н.*

Н.Ж. Муслимов

ҚАРАҒАНДЫ ОБЛЫСЫНЫҢ ҚҰРМЕТ ГРАМОТАСЫ

ҚАРАҒАНДЫ ОБЛЫСЫНЫҢ
ҚОҒАМДЫҚ-САЯСИ ӨМІРІНЕ БЕЛСЕНДІ ҚАТЫСҚАНЫ
ЖӘНЕ ӘЛЕУМЕТТІК-ЭКОНОМИКАЛЫҚ ДАМУЫНА
ҚОСҚАН ҮЛЕСІ МЕН МІНСІЗ ЕҢБЕГІ ҮШІН

А Л И М Б А Е В

Абильда Амирханович

МАРАПАТТАЛАДЫ

Қарағанды облысының
әкімі

Е. Бөлекбаев

Қарағанды облыстық
қорының төрағасы

Н. Кобжанов

Құрметті Әбілда Әмірханұлы!

Сізді 90 жасқа толған туған күніңізбен шын жүректен
құттықтаймыз!

Сіздің ғылымдағы саралы жолыңыз жарты ғасыр бойына атқарған
мінсіз қызметіңіздің және риясыз еңбегіңіздің нәтижесі болып
табылады. Көрнекті ғалым ретінде экономика ғылымы мен
тәжірибесіне баға жетпес үлесіңізді қосып келе жатырсыз.

Сіздің өңірлердің индустриалды-инновациялық және
территориялық-кеңістік бағытына арналған зерттеулеріңіз,
сонымен қатар экономиканың тұрақты дамуы мен жандануына
арналған ғылыми нәтижелеріңіз еліміздің өркендеуіне зор ықпалын
тигізіп келе жатыр.

Сіздің қол жеткізген келелі нәтижелеріңіз мемлекеттік
марапаттаулармен және әріптестер арасындағы сый құрметпен
дәлелденіп отыр. Сіздің ғылым жолындағы кемел еңбегіңіз
даналықтың, кәсіби біліктіліктің және өз ісіне берілген адамның
үлгісін көрсетеді.

Мерейлі төл мерекенізбен құттықтай отырып зор денсаулық,
қажымас қайрат, баянды бақыт, жаңа шығармашылық табыстар
мен береке тілейміз! Арайлап атқан әр күніңіз шаттыққа, мерекеге
толы болсын!

Сіздің кемел біліміңіз, мол тәжірибеңіз бен ғылыми еңбектеріңіз
жаңа буын ғалымдарға шабыт әкелсін және еліміздің өркендеуіне
үлесін қоса берсін!

*Аса құрметпен, Экономикалық зерттеулер
институтының ұжымы атынан*

«Экономикалық зерттеулер
институты» АҚ Басқарма Төрағасы

А.Е. Сарсенбаева

Уважаемый Абильда Амирханович!

Примите самые искренние и теплые поздравления с Вашим Юбилеем - 90-летием со Дня рождения!

Ваш путь в науке - это яркий пример безупречного профессионализма, самоотдачи и глубокой преданности своему делу. Как выдающийся ученый, Вы внесли неоценимый вклад в развитие экономической науки и практики. Ваши исследования, посвященные индустриально-инновационному и территориально-пространственному развитию регионов Казахстана, а также устойчивому развитию и модернизации экономики, служат основой для формирования новых подходов и решений, необходимых для будущего процветания нашей страны.

Ваши выдающиеся достижения заслуженно отмечены государственными наградами и признанием коллег. Вы - пример мудрости, профессионализма и преданности своему делу!

В этот праздничный день позвольте пожелать Вам крепкого здоровья, неутомимого жизнелюбия, неиссякаемой энергии, новых творческих успехов и благополучия!

Пусть каждый день приносит радость, вдохновение и теплоту общения с близкими и коллегами!

Пусть Ваши знания, опыт и научные труды продолжают приносить пользу, вдохновлять новое поколение ученых и способствовать процветанию нашей страны!

*С глубоким уважением, от имени коллектива
Института экономических исследований*

Председатель Правления
АО «Институт экономических
исследований»

Сарсенбаева А.Е.

Уважаемый Абильда Амирханович!

Примите самые искренние и сердечные поздравления по случаю Вашего знаменательного юбилея — 90-летия со дня рождения!

Ваша жизнь — это целая эпоха, насыщенная созидательным трудом, высокой ответственностью и служением обществу. Рожденный в непростое историческое время, Вы прошли путь становления личности и профессионала в годы, когда от каждого требовались мужество, дисциплина и преданность выбранному делу. Эти качества стали определяющими в Вашей судьбе.

Значимые вехи Вашей биографии неразрывно связаны с многолетней добросовестной трудовой деятельностью, направленной на развитие экономики и социальной сферы. Вами внесен серьезный вклад в развитие методологических и теоретических проблем инновационного развития экономики Казахстана как стратегии новой стадии индустриальной модернизации страны.

Как талантливый ученый, педагог-профессор Вы создали достойную научную школу, состоящую из активных ученых, высокопрофессиональных экономистов, которые достойно трудятся на государственных должностях, стали руководителями министерств и ведомств, предприятий и ведущими преподавателями вузов во всех регионах Казахстана.

На каждом этапе жизненного пути Вас отличали глубокие знания, стратегическое мышление, требовательность к себе и внимательное отношение к людям. Благодаря этим качествам Вы снискали заслуженный авторитет, искреннее признание и благодарность тех, кому посчастливилось работать и общаться с Вами.

Ваш юбилей — это не только повод подвести итоги, но и возможность выразить глубокую признательность за вклад, который Вы внесли в развитие общества, укрепление нравственных и профессиональных ценностей. Ваша судьба служит примером подлинного служения делу, Родине и людям.

От всей души желаем Вам крепкого здоровья, душевного спокойствия, тепла и заботы родных и близких, долгих лет жизни и благополучия. Пусть каждый день будет наполнен уважением, вниманием и радостью, а пройденный путь — гордостью для Вашей семьи и последующих поколений.

С глубоким почтением и наилучшими пожеланиями,

*С уважением,
Генеральный директор
Института экономики КН МНВО РК*

Е.Т.Садыхов

*Аймақтық даму ғылыми-зерттеу
институтының директоры,
Қазақстанның еңбек сіңірген қайраткері,
экономика ғылымдарының докторы,
профессор*

**ӘБІЛДА
ӘМІРХАНҰЛЫ
ӘЛІМБАЕВ**

**90
жаста**

Аса құрметті Әбілда Әмірханұлы!

«Фитохимия» ғылыми-өндірістік орталығы мен Қарағанды фармацевтикалық зауытының ұжымдары Сізді, экономика ғылымы саласындағы ірі ғалымды 90 жас мерейтойыңызбен шын жүректен құттықтайды.

Сіз басқаратын Аймақтық даму ғылыми-зерттеу институты экономиканың басым бағыттары бойынша ауқымды іргелі қолданбалы зерттеулерді жүзеге асыратын еліміздің экономикалық бейіндегі жетекші ғылыми орталық болып табылады. Сіздің қызметкерлеріңіз Қазақстанның инновациялық экономикасын қалыптастыру мен дамытудың, сондай-ақ оңірде кластерлік модельді дамытудың әдіснамалық негіздерін жасады.

Сіздің институтыңыз жоғары білікті мамандардың тұтас бір тобын тәрбиеледі. Қазіргі уақытта олардың көпшілігі белгілі мемлекеттік басшылар, өндірісті ұйымдастырушылар болып табылады, ғылыми және оқу орындарын, кафедралар мен зертханаларды басқаруда.

Бай тәжірибеңізді жастармен үнемі бөлісіп, Сіз жоғары білікті кадрларды даярлауға үлкен үлес қосып келесіз. Сіздің жетекшілігіңізбен 1993 жылы экономикалық мамандықтар бойынша докторлық және кандидаттық диссертацияларды қорғау бойынша оңірдегі алғашқы әрі жалғыз Диссертациялық кеңес ашылды.

Сіз макроэкономика, ғылыми-техникалық прогресс, инновациялық жүйе мәселелері бойынша ғылыми мектеп құрдыңыз және 14 ғылым докторы мен 60 ғылым кандидатын, 5 PhD докторын даярладыңыз.

Сіздің ғылыми ізденісіңіз бен тәжірибелік әзірлемелеріңіз еліміздің және шетелдің ғылыми жұртшылығына белгілі. Сіз – 300-ден астам ғылыми еңбектің, оның ішінде 30 монографияның авторысыз.

Сіздің еңбегіңіз мемлекет тарапынан лайықты бағасын алды. Жемісті жұмысыңыз үшін Сіз «Қазақстанның еңбек сіңірген қайраткері» атағына ие болдыңыз, «Ерен еңбегі үшін», «Еңбек ардагері» медальдарымен марапатталдыңыз, Сізге «ҚР Білім беру ісінің құрметті қызметкері» атағы берілді.

Мейірімділік, қарапайымдылық пен зиялылық сияқты жеке қасиеттеріңіздің арқасында Сіз жақындарыңыз бен әріптестеріңіздің үлкен құрметі мен ризашылығына ие болдыңыз.

Бірқатар жылдар бойы біздің Орталық пен фармацевтикалық зауыттың ұжымымен белсенді ынтымақтастық құрып, бірегей дәрілік препараттардың маркетингі, Қарағандыда фармацевтикалық кластерді қалыптастыру саласындағы әзірлемелер бойынша кеңес беріп отырғаныңызды мақтан тұтамыз әрі жоғары бағалаймыз.

Қадірлі Әбілда Әмірханұлы!

Осы салтанатты күні Сізге зор денсаулық, мол бақыт, ұзақ ғұмыр, еңбегіңізге жаңа шығармашылық табыстар тілейміз.

«Фитохимия» ғылыми-өндірістік
орталығының басқарма төрағасы,
ҚР ҰҒА академигі,
химия ғылымдарының докторы,
профессор

Қарағанды фармацевтикалық
зауытының директоры, фармацевтика
ғылымдарының докторы

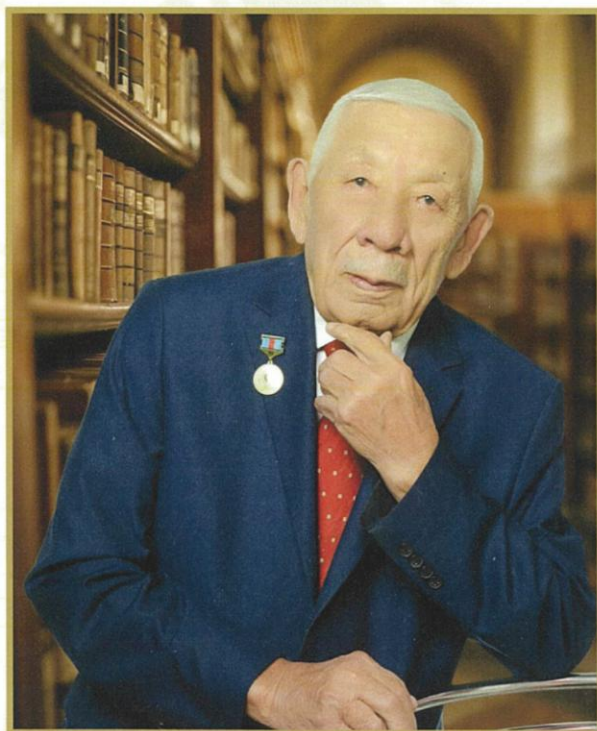
С.М. Әдекенов

Е.Г. Толоконников

Қарағанды қ.,
желтоқсан 2025 жс

Құттықтаймыз!

90 Жас!

Құрметті Әбілда Әмірханұлы!

**Әбілқас Сағынов атындағы Қарағанды техникалық университетінің
сан мыңдаған ұжымы атынан және өз атымнан
Сізді мерейтойыңыз – 90 жасқа толуыңызбен
шын жүректен құттықтаймын!**

Сіз – Қарағанды «Политехнінің» даңқын асырып, мәртебесін көтерген атақты тұлғаларының бірі ретінде бүгінгі студент жастарға үлгі-өнеге болып келесіз. Дүние жүзіне танылған Қарағанды көмір бассейнінің шахталарында еңбек жолыңызды университетті тәмамдағаннан кейін бастадыңыз.

Практикалық жұмыс тәжірибесін өткеннен кейін, Сізге тән жаңа білімге деген құштарлықтың арқасында ғылыми қызметке бет бұрдыңыз. Мемлекеттік тау-кен машиналарын жобалау институтында (Гипроуглемаш), сондай-ақ Бүкілодақтық көмір өнеркәсібі ғылыми-зерттеу және жобалау-конструкторлық институтында (КНИУИ) қызмет атқардыңыз. Евней Арыстанұлы Бекетовтың шақыруымен бүгін оның есімі берілген Қарағанды мемлекеттік университетінде жұмыс істедіңіз. Қазақ КСР Ғылым академиясы мен ҚР Ұлттық ғылым академиясының бірқатар ғылыми мекемелерін басқардыңыз. Қай салада еңбек етсеңіз де, Сізді әрдайым ерекше ұйымдастырушылық қабілет, қойылған мақсаттарға табандылықпен жету және ғылыми зерттеулердің деңгейі мен олардың практикалық маңыздылығын жаңа, биік сатыға көтеруге деген ұмтылыс айрықша танытты.

Сіздің көпжылдық жемісті инженерлік және ғылыми қызметіңіз жоғары бағаланып, кеңінен танылды. Сіз Қазақстанда алғашқы болып «экономика, ғылыми-техникалық прогресті жоспарлау және басқару» мамандығы бойынша экономика ғылымдарының докторы ғылыми дәрежесін алдыңыз. Қазақстан Республикасының Гуманитарлық ғылымдар академиясының, Қазақстан Республикасының Әлеуметтік ғылымдар академиясының, Халықаралық ғылымтану академиясының және Еуразия халықаралық экономикалық академиясының толық мүшесі болып табыласыз. «Қазақстанның еңбек сіңірген қайраткері» құрметті атағының иегерісіз.

Сіздің ғылыми жетекшілігіңізбен инновациялық даму ғылыми мектебі қалыптасты, ол тәуелсіз Қазақстан экономикасының инновациялық даму мәселелерінің әдіснамалық және теориялық негіздерін жетілдіруге, сондай-ақ елдің индустриялық жаңғыртуының жаңа кезеңіне арналған стратегиялық бағыттарын айқындауға елеулі үлес қосты. Сіз даярлаған мамандардың көпшілігі мемлекеттік қызметте табысты еңбек етіп, министрліктер мен ведомстволарды, түрлі кәсіпорындарды басқарып, Қазақстанның барлық өңірлерінде жоғары оқу орындарының жетекші оқытушылары атанды. Сіз 14 ғылым докторын және 60-тан астам экономика ғылымдарының кандидаттарын дайындадыңыз.

Осының барлығы – туған еліңіздің игілігі үшін тынымсыз атқарған жылдар бойғы жемісті еңбегіңіздің нәтижесі. Білім беру мен ғылыми қызметке қосқан сүбелі үлесіңіз үшін шынайы ризашылық білдіре отырып, Сізге зор денсаулық, сергектік пен қажымас қайрат тілеймін! Туыс-туғандарыңыз бен жақындарыңыздың қолдауы мен құрметі әрдайым серік болып, бақыт пен белсенді ұзақ ғұмыр нәсіп етсін!

**«Әбілқас Сағынов атындағы
Қарағанды техникалық университеті»
Басқарма төрағасы – Ректоры**

С.С. Сагинтаева

Уважаемый Абиля Амирханович!

От имени Ученого совета, ректората, профессорско-преподавательского состава Карагандинского университета Казпотребсоюза и от себя лично сердечно поздравляю Вас со знаменательным событием в Вашей жизни - 90-летием со Дня рождения!

Жизнь яркого человека, профессионализм создателя – бесценный дар, образец устремлений, источник вдохновения. Ваши незаурядные организаторские способности, трудолюбие, целеустремленность, любовь и преданность делу вызывают чувство глубокого уважения и восхищения!

Высочайший профессионализм, богатый опыт и знания, чувство ответственности и требовательность в сочетании с чутким и внимательным отношением к людям снискали Вам заслуженный авторитет и уважение среди коллег.

Посвятив большую часть своей жизни науке и образованию, Вы всецело отдаетесь работе, делитесь своими знаниями и опытом со своими коллегами и последователями.

Вам заслуженно присвоены высокие звания и награды, которые свидетельствуют о признании Вашего таланта учёного и Ваших научных достижений.

Вы относитесь к той категории людей, которые, с каждым годом добиваясь все большего, неустанно поднимают планку, удивляя окружающих. Ваши энергия, талант, умение работать, ставить и решать сложнейшие задачи служат примером, который воодушевляет и заставляет поверить в собственные силы Ваших учеников, коллег, близких.

В этот особый для Вас день примите от нас пожелания благополучия, уверенности в своих силах и пусть каждый миг жизни будет неповторим, значим и удачлив, а жизненные трудности не сломят Ваш стойкий характер.

Позвольте пожелать Вам неиссякаемого вдохновения и творческой энергии, а также крепкого здоровья и долголетия!

С уважением,

Ректор Карагандинского
Университета Казпотребсоюза

Е.Б.Аймагамбетов

**Buketov Karaganda
National Research
University**

90
Жас

Құрметті Әбілға Әмірханұлы!

Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды ұлттық зерттеу университетінің ұжымы Сізді Қазақстанның экономикалық ғылымының дамуына елеулі үлес қосқан көрнекті ғалым, экономика ғылымдарының докторы, профессор ретінде 90 жасқа толу мерейтойыңызбен шын жүректен құттықтайды!

Сіз 1935 жылы Қарағанды облысында дүниеге келіп, саналы ғұмырыңызды отандық ғылым мен білімнің дамуына арнадыңыз. Қарағанды политехнологиялық институтын 1958 жылы бітіріп, еңбек жолыңызды өндірістен бастап, Қарағанды шахталарында инженер, «Қарағандыкөмір» ғылыми-зерттеу институтында сектор меңгерушісі қызметтерін абыроймен атқардыңыз. Кейін Қарағанды мемлекеттік университетінде доцент, кафедра меңгерушісі болып, жоғары білім мен ғылым саласында мол тәжірибе жинақтадыңыз.

1981 жылдан бастап Қазақстан Ғылым академиясының Экономика институтының Қарағанды бөлімшесін басқаруыңыз өңірлік экономикалық ғылымның дамуына серпін берді. 1988 жылы экономика ғылымдарының докторы ғылыми дәрежесі мен профессор ғылыми атағын иеленуіңіз – көп жылғы жемісті еңбегіңіздің нәтижесі.

Сіздің ғылыми зерттеулеріңіз ғылым мен техника прогресінің әлеуметтік-экономикалық тиімділігін арттыру мәселелеріне арналды. 72 ғылыми еңбек пен 8 монографияның авторы ретінде Сіз отандық экономикамыздың дамуына қомақты үлес қостыңыз. Экономика факультетінде қызмет ете жүріп, кандидаттық және докторлық диссертациялардың ғылыми жетекшісі әрі кеңесшісі ретінде көптеген жас ғалымдардың қалыптасуына жол аштыңыз.

Сіздің терең біліміңіз, ғылыми адалдығыңыз, жоғары адамгершілік қасиеттеріңіз бен ұстаздық парасатыңыз әріптестеріңіз бен шәкірттеріңіз үшін әрдайым үлгі-өнеге.

Осы мерейлі белесте Сізге зор денсаулық, ұзақ ғұмыр, отбасыңызға амандық пен береке, ал ел игілігі жолындағы ғылыми және шығармашылық қызметіңізге толағай табыс тілейміз. Қазақстан ғылымының өркендеуіне қосқан еңбегіңіздің жемісін көре беріңіз!

*Ізгі тілекпен,
Академик Е.А. Бөкетов атындағы
Қарағанды ұлттық зерттеу университетінің
Басқарма төрағасы–ректоры*

Н.Д. Дулатбеков

СЕКЦИЯ 1.

МОДЕРНИЗАЦИЯ ЭКОНОМИКИ КАЗАХСТАНА: ТЕОРИЯ, ПРАКТИКА И ПРИОРИТЕТЫ РАЗВИТИЯ

FINANCIAL AND ECONOMIC INSTITUTIONS OF BUDGET DEFICIT REGULATION IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Aryn R.Y.

Master's Student in Finance of
Maqsut Narikbayev University
Astana, Kazakhstan

Abstract. This paper examines how Kazakhstan's budget deficit emerges from the interaction between institutional structures and external shocks. By comparing fiscal dynamics across advanced and developing economies, the analysis identifies key weaknesses in Kazakhstan's fiscal institutions and discusses how strengthening them can improve long-term budget stability.

Keywords: budget deficit; fiscal institutions; Kazakhstan; macroeconomic shocks; public finance; fiscal sustainability; commodity-dependent economies.

Introduction. Discussions surrounding Kazakhstan's budget deficit have intensified in recent years, partly because the country's fiscal outcomes increasingly depend on conditions it cannot fully control. The volatility of global commodity markets, shifts in regional logistics, and geopolitical tensions have made fiscal planning more difficult than it was a decade ago. According to World Bank estimates, the state budget recorded a deficit of about 1.6 percent of GDP in 2023 [1]. A closer look at medium-term projections shows that fiscal pressures are likely to persist, particularly if current expenditure commitments continue to grow more rapidly than the non-oil revenue base [2]. This is not surprising, since the structure of Kazakhstan's economy still reflects a heavy dependence on hydrocarbon revenues, which accounted for nearly 44 percent of total budget receipts in 2019 [3].

The challenge is compounded by domestic socio-economic developments. Public spending on education, health, social support, and infrastructure reflects important long-term priorities, yet these commitments do not always align with the cyclical and uneven nature of national revenue flows. Scholars who study the institutional roots of fiscal behaviour often emphasize that the sustainability of public finances depends as much on the quality of budgeting institutions as on macroeconomic conditions [4][5]. In Kazakhstan, these two dimensions intersect in a way that makes the study of the deficit particularly complex: internal institutional constraints are layered on top of external volatility arising from global markets.

The aim of this paper is to examine how Kazakhstan's financial and economic institutions shape the formation and regulation of the budget deficit. In doing so, the study draws on comparative experiences from both developed and developing economies, because the nature of a deficit—and the risks it carries—differs considerably depending on the maturity of fiscal institutions and the diversification of the economy.

1. Theoretical Foundations of Budget Deficit Analysis

1.1 The economic and institutional meaning of deficits

Although a budget deficit is formally defined as the excess of expenditure over revenue, its interpretation in modern economic analysis extends beyond that simple arithmetic. Classic work by Alesina and Perotti shows that persistent deficits often emerge where political incentives and institutional constraints weaken long-term fiscal discipline [5][6]. In this sense, deficits tend to reveal

the functioning of institutions rather than only the state of public accounts. They tell us something about the way decisions are made, the level of coordination within the fiscal system, and the ability of governments to plan beyond short-term pressures. For countries reliant on commodity revenues, the distinction between the overall deficit and the non-oil deficit becomes essential. The non-oil deficit captures whether the fiscal system would remain viable if resource revenues were removed from the equation. Arif argue that an economy's ability to manage volatility depends heavily on how its fiscal institutions are designed and how they evolve over time [4]. In Kazakhstan, this distinction is particularly important, because the adequacy of non-oil revenues remains structurally limited.

1.2 Socio-economic factors behind deficit formation

Kazakhstan's fiscal position is shaped by social and developmental obligations that have expanded steadily over the past two decades. Rising expenditures on human capital, social programs, and infrastructure reflect legitimate public needs. Yet the revenue side of the budget has not grown with the same stability, partly because diversification remains incomplete and partly because the non-oil tax base does not fully capture the scale of economic activity. As several empirical studies have argued, fiscal tensions often arise in economies where spending obligations increase faster than the tax system's capacity to respond [7][8].

1.3 How deficits differ between developed and developing economies

Understanding Kazakhstan's deficit also requires placing it in a comparative context. In the United States, for example, budget deficits have long been used as countercyclical instruments. After the 2008 crisis, a substantial fiscal expansion helped cushion the economy from deeper contraction. This was possible because the U.S. government enjoys exceptional borrowing capacity, deep capital markets, and strong institutional credibility. In such settings, deficits—even when large—tend to play a stabilizing role. Developing economies, however, encounter a very different dynamic. Deficits of similar magnitude may quickly translate into higher borrowing costs, exchange-rate pressures, and a drop in investor confidence. Burdekin notes that weaker fiscal institutions magnify the inflationary and financial destabilization risks associated with deficits [8]. This contrast helps explain why Kazakhstan must treat even modest deficits with caution: the institutional and financial environment in which they appear is not comparable to that of advanced economies.

2. Internal and External Determinants of Kazakhstan's Budget Deficit

2.1 The interaction of internal and external factors

A helpful way to conceptualize Kazakhstan's deficit is to recognize that it reflects the interaction of two broad groups of influences. The first group comprises internal institutional and political-economic factors. These include the structure of public expenditures, the rigidity of budget programs, the efficiency of tax administration, and the way fiscal powers are divided between central and regional governments. National studies suggest that spending commitments tend to expand in ways that the non-oil revenue base cannot always support [11]. The second group includes external shocks: fluctuations in oil prices, sanctions affecting Kazakhstan's neighbours, shifts in global logistics, and changes in international capital markets. According to recent EBRD assessments, Kazakhstan's fiscal outcomes remain closely tied to oil market dynamics and to the broader global financial environment [10]. In practice, these two groups do not act separately. External shocks expose the limits of domestic institutions, while institutional weaknesses magnify the impact of those shocks. The deficit, therefore, is not simply a budgetary statistic; it reflects deeper structural and institutional tensions.

2.2 Sectoral and regional specifics

Kazakhstan's revenue structure remains tied to extractive industries, which makes fiscal performance highly cyclical. When global prices fall, the contraction in revenues is immediate. At the regional level, excessive centralization persists. Local governments depend heavily on transfers from the republican budget, and their own revenue-raising capacity is limited. Research by Dyussegaliyev et al. and Kanabekova et al. points out that this centralization restricts local fiscal autonomy and often leads to uneven development across regions [11][12]. International cases such as Chile and Norway

illustrate that even resource-rich economies can achieve stability if fiscal rules and institutions are strong. These countries have built frameworks that allow them to smooth revenue volatility and avoid pro-cyclical spending. OECD research shows that transparent budget governance and credible long-term frameworks are central to such outcomes [14]. Kazakhstan has begun adopting similar principles through reforms to budget planning and National Fund management, yet institutional implementation remains uneven.

3. Strengthening Financial and Economic Institutions

3.1 Expenditure efficiency and the composition of spending

Improving fiscal sustainability requires attention not only to the size of expenditures but also to their structure. Kazakhstan's long-term development depends on allocating resources in a way that strengthens human capital, supports technological modernization, and enhances productivity. Studies of Kazakhstan's budget highlight that this shift in emphasis—from volume to quality of spending—can play a significant role in reducing long-term fiscal pressures [11].

3.2 Modernization of fiscal instruments

Kazakhstan's fiscal modernization agenda includes strengthening tax administration, expanding the non-oil tax base, and integrating fiscal rules into public finance management. According to IMF insights, fiscal rules work effectively only when supported by clear institutional responsibilities and transparent decision-making processes [9]. Recent steps toward digitalization and medium-term fiscal planning signal positive developments, yet their impact depends on consistent institutional application.

Institutional capacity remains the core determinant of fiscal stability. Research by Beazley et al. notes that Kazakhstan has made meaningful progress in improving budget governance, yet several areas require further attention—particularly intergovernmental fiscal coordination, National Fund governance, and transparency standards [7]. Building stronger analytical capacity within public institutions is equally important, because

accurate forecasting and timely risk assessment underpin responsible fiscal management.

Conclusion. Kazakhstan's fiscal deficit reflects not a single cause but rather the layered interaction of internal structural constraints and external shocks. Although the country possesses important stabilization tools, fiscal vulnerability persists due to the limited diversification of the economy and the sensitivity of revenues to global commodity cycles. Long-term fiscal sustainability will depend on strengthening institutions, improving expenditure efficiency, expanding non-oil revenues, and establishing predictable rule-based fiscal governance. Addressing both institutional and external sources of fiscal pressure will allow Kazakhstan to reduce its exposure to shocks and build a more resilient fiscal trajectory.

References

1. World Bank. (2023a). Kazakhstan: Monthly Economic Update – November 2023.
2. World Bank. (2023b). Kazakhstan Macro Poverty Outlook (MPO).
3. FinReview. (2019). Neft, benzin i VVP: itogi 2019 goda.
4. Arif, K. M. (2023). Institutional approach to the budget deficit. *SAGE Open*, 13(2), 1–15.
5. Alesina, A., & Perotti, R. (1995). The political economy of budget deficits. *IMF Staff Papers*, 42(1), 1–31.
6. Alesina, A., & Perotti, R. (1996). Budget deficits and budget institutions. *IMF Working Paper No. 96/52*.
7. Beazley, I., Downes, R., & Nicol, S. (2019). Budgeting in Kazakhstan: A roadmap for continued budgetary governance reform. *OECD Journal on Budgeting*, 18(3), 9–80.
8. Burdekin, R. C. K. (1996). Budget deficits and inflation. In *Establishing Monetary Stability in Emerging Market Economies* (pp. 29–56). Routledge.
9. IMF. (2005). Fiscal rules in India: Are they effective? *India Policy Forum*.
10. EBRD. (2023). The Fiscal Implications for Kazakhstan of Worldwide Transition to a Greener Global Economy.
11. Dyussegaliev, M. Zh., Sabirova, R. K., Zinullina, A. I., & Kenzheshov, A. A. (2019). State budget of the Republic of Kazakhstan. *Reports of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan*, 1(323), 99–103.
12. Kanabekova, M. A., Aiman, K., & Abieva, Z. (2024). Features of the formation of the government budget of Kazakhstan. *Reports of the National Academy of Sciences of Kazakhstan*, 2(408).
13. Manliev, G. (2013). From fiscal crisis to fiscal stabilization and optimization. *Economic Alternatives*, 2, 32–49.
14. OECD. (2015). *OECD Principles of Budgetary Governance*.

TRANSFORMING THE HOSPITALITY INDUSTRY IN THE CONTEXT OF GLOBAL CHANGE

Alekseenko T.N.¹, master's degree, associate professor,

Jazykbayeva B.K.¹, PhD, professor,

Mukatay A.S.², PhD, professor

¹Karaganda University of Kazpotrebsoyuz, Karaganda, Kazakhstan

²Kazakh-American Free University, Ust-Kamenogorsk, Kazakhstan

Abstract: The article examines current trends in the transformation of the global hospitality industry in the context of global changes. The key directions of the hotel business development, globalization processes, the introduction of new technologies, and the features of the hospitality industry development in the Republic of Kazakhstan are analyzed, as well as the main problems and prospects of the sector are identified. Particular attention is paid to the impact of digitalization and innovative management solutions on the development of hotel enterprises. The role of international hotel chains in improving service quality and increasing the competitiveness of tourist destinations is considered. It is concluded that there is a need to improve the management system and enhance the quality of hotel services in accordance with international standards.

Keywords: hospitality industry, hotel business, tourism globalization, hotel chains, tourism development in Kazakhstan, innovative technologies in the hotel industry, hotel management.

The global hospitality industry today – is a global by its size, aggregate, integrated and dynamic service, entirely based on the principles of market economy, the objective laws of the international division of labor and on internationalization of production.

The XX was characterized by the rapid development of the service sector, especially in the post-industrial countries that are the leaders in the world hotel industry and have a dominant influence on the development of this sector in other countries.

Today, the hospitality industry is a powerful economic system of the region or a tourist center and an important component of the tourism economy. Hospitality industry is made of the various means of group and individual accommodation: hotels, motels, youth hostels and dormitories, apartments, tourist shelters, as well as the private sector involved in the tourist accommodation.

The hotel industry as an economic activity includes the provision of services and the organization of short-term accommodation in hotels, motels, camping sites and other means of accommodation for a fee.

The trend is a relatively stable tendency of a certain phenomenon, process or idea.

In the development of modern hotel industry there is a trend, which is most clearly traced. The name is globalization – the creation of a single market. However, the market in different countries is developing in different ways, although there are general trends.

It is quite difficult to plan the activities of the company, generating a nonmaterial product that is quite difficult. The service cannot be characterized by such categories as durability, reliability, service life, i.e., all those that can be applied to any material goods. Hospitality services have certain characteristics. They are almost impossible to store, their production and consumption are inseparable in time, and the rendered service cannot be exchanged. In terms of hospitality industry enterprises' investment, it is important among other things to take the development trends in the modern hotel industry into account, so that the investment is justified.

Today the development of the global hospitality industry is characterized by rapid growth of the number of hotel chains. All the world's hotel chains, regardless of their ranking, are constantly looking for every opportunity to increase its capacity.

So, the modern hotel industry development includes the following main trends:

1. The development of such segments as the entertainment industry. It includes gambling business (where it is not prohibited), organizing exhibitions, theme parks, and so on. For example, corporations such as Holiday Inn or Marriott considerably broadened the scope of its activities through the provision of various services (communication services, transport, leisure, food, etc.)

2. Rapidly growing democratization of the hospitality industry. It is greatly enhances the availability of the hotel services for large masses of consumers. For example, if previously all hotel classes significantly differed from each other, now the requirements are high even to the lowest class. Nowadays even the budget hotels have to meet the standards, and to provide quality service and a specific set of amenities.

3. There is a clear specialization of hotels, which allows focusing on the desired customer segments sufficiently clear, taking into account their different characteristics. Thus, taking into account the price level, there are three segments that specifically formed: lower (budget) class, average class and the highest (lux) class. In addition, the division is performing by the trip objectives, age, type of work, etc. [1, p.246].

4. Development of completely new types of tourism. One of the main is eco-tourism, the main idea of which is considered to be a strong connection between man and nature. This trend leads to the construction of hotels and inns in the cleanest and safest regions. There are so-called "green floors" are forming and also rooms in city hotels. For the arrangement of these rooms environmentally friendly materials are used. The special attention is paid to saving resources and minimal intrusion into the nature environment.

5. The growth of number and development of various unique hotels in unusual places. For example:

- Montana magica lodge (Chile, Neltume) The magic mountain lodge is built in the Biological Reserve Huilo-Huilo. The exterior looks like a volcano, covered with lush vegetation and constantly spewing water instead of lava. If there were not window openings in several tiers, the conical design would look as a part of the forest landscape. Some of them offer the view on the real volcano Mocho-Choshu-Enko. Rooms are equipped with bathtubs, carved in a single piece of wood.

- Attrap'reves montagnac (France, Alpes de Haute Provence) Here, guests enjoy life in the bubbles of transparent elastic material, which does not transmit ultraviolet light in day, and protects from insects and moisture at night. Grass floor and the telescope – is a nice addition to comfort. Bubble form is supported by fresh air injected by a small silent device. The cylindrical corridors lead inside the rooms. At the end of the season bubbles are deflating.

6. Globalization of the entire hospitality industry. This trend manifests itself through the creation of hotel chains and large corporations. It makes possible to attract additional resources for business development. Such enterprises may conduct joint marketing programs, form the unified system of personnel retraining, as well as carry out research activities without violating legal independence. [1, p.246]

7. The complete concentration on the needs and requests of customers. The expensive and large hotels create cards for regular customers, which contain detailed information about their preferences, tastes and habits.

For solving such problems there special services in hotels are created, e.g. at the Marriott hotel there is a butler service. The Radisson hotels formed corporate staff training programs, like «Yes I Can». These programs are focused on the creation of the interest of all employees in the proper service.

8. The implementation of information technology and new media, which allow full economic diagnostics. These results make it possible to carry out the research of its activities, and to assess competitors and analyze how they act by the degree of market activity.

9. The tendency of implementation new technologies in the business strategies of hotels. Here we speak about the widespread use of the Internet to promote hotel services. New technologies provide consumers with increased comfort and reduce costs, expand the opportunities for attracting new customers. For example, the use of new reservation systems provides many competitive advantages. [2, p.368]

Larger hotels offer to make 3D tours for their future customers, from the comfort of your home. Thus, visitors are introduced to the interiors of rooms, menus in restaurants, and they receive the necessary background information as well.

Integration processes in the hospitality industry have become necessary for the following reasons:

- Ensuring of stable hotel rooms loading. For this reason, each of the hotel chain has its own booking system;
- Formation of the quality of hotel services. It depends on several factors: the interior, equipment quality, staff qualifications, the safety of consumers' property and living. All the leading hotels of the world have their own regulations and standards of premises, their service standards;
- The desire to increase occupancy rates, the search for new customers and retain existing ones. This makes the hotel managers to carry out a comprehensive analysis of customer, market, suppliers and competitors, to carry out an active advertising and marketing policy. But we all know that such operations are claiming the expenses and human resources;
- The increase of staff professionalism. This significantly affects the quality of services offered at the hotel. Most major hotels find that school staff training is not enough, and create their own system of training and skills improving [2, p.371].

So, the main characteristics of the major hotel chains are the following:

- The similarity in the territorial location;
- Interior Unity;
- Designations Unity;
- Spacious lounge;
- Rapidity and unity of customer registration;
- "Private travel" rooms;
- "Buffet" breakfast;
- Availability of conference halls;
- Flexible payment system;
- Unified Service of Communications and Marketing.

Hotel business is one of important elements of sphere of the services, carrying out functions on maintenance of citizens of Kazakhstan and foreign visitors' habitation, food, and also various additional services. Investment appeal of Kazakhstan, improvement of a standard of living of the population, arrival of large international hotel chains on the national market have caused intensive development of hotel services and necessity of increase of their quality corresponding to the world standards.

Today hotel business of Kazakhstan is on lifting. Today we position Kazakhstan in the international tourist market as the new tourist direction so, we should give to tourists three-stars hotels of the European class, and can be and more low, of course, with high quality of services, but with a reasonable price policy » [3, p.79].

But there are always positive and negative options on the way of development of any sphere. So, to know what exactly we need to improve, lets consider problems and prospects of hospitality industry in Kazakhstan, looking at weaknesses and strengths of the hotel industry in Kazakhstan listed below.

Disadvantages:

- High prices for the local population;
- Inefficient management of medium and small hotels;
- The lack of specialists;
- A lot of unprofitable enterprises;
- Lack of youth places for recreation and camping-cars;
- The lack of complete statistical information;
- Low occupancy rate of hotel rooms;
- In many hotels there is no complete security system and full accommodation food services, leisure activities, cultural entertainment;

Strengths:

- Standing reserve placements;

- Any marketing development strategy in many country's major hotels;
- A stable situation in the country;
- The growth of competition in the market of hotel services;
- Stable growth rate of hotel buildings. [4, p.471] ;

Statistical data on the state of the hotel industry:

- The number of enterprises and individual companies engaged in the placement of visitors in 2005 - 655, and in 2012 - 1432;
- In 2003, the number of rooms was 9924, and in 2015 - 29 592 rooms;
- One-time capacity was in 2002 - 18 933 hospital beds, in 2015 - 63 226 [5].

The main trends in the development of hotel business in Kazakhstan include the following:

- The formation of international hotel and restaurant chains;
- The development of a network of small businesses;
- Deepening specialization hotel deals;
- The introduction of new computer technologies in the sphere of hospitality;
- The introduction of world standards;

Especially important global event for Kazakhstan will be the exhibition "EXPO-2017". The transition to "green" economy, the formation of the National Sustainable Development Strategy, the program "Green Bridge" and holding of the international specialized exhibition "EXPO-2017" will be the important steps towards the implementation of a new path of development of Kazakhstan. In the south-eastern part of the Astana there are 113 hectares allocated for the construction of facilities for the exhibition. The pavilion complex itself will be located at 25 hectares. The remaining 88 hectares are allocated for infrastructure: the construction of parking lots, restaurants, hotels. This place has been called the "EXPO-CITY 2017". It is planned to build 24 hotels and 4 dormitories. So there will be another 5 thousand hotel rooms.

In addition to hotels and dormitories, there will be a special summer camp created, which will operate during the exhibition. The camp will gather in a test mode already this summer, and is to invite volunteers.

Thus, the current trends of the hospitality industry are aimed at solving these problems:

- Creating a stable clientele, due to the ability to find "your customer";
- The search for new ways of development of the hotel industry, raising the country's economy through tourism, development of tourist centers;
- Creating high levels of service hotels;
- Create your competitive advantage.

At present time, our country has all the opportunities to develop the hotel industry. We have it all: a rich history, unique culture, rare historical monuments, political stability, openness and willingness to cooperate that has a very intensive development of both tourist and hospitality fields.

Only a continuous and well-planned policy aimed at increasing domestic tourism will contribute to make tourism a really profitable industry. We must adapt to the new economic conditions. Taking into account the current situation, probably the CIS and Baltic countries are the most promising areas for the development of various types of tourism, such as nostalgic, business, etc.

Perceiving the wishes of a tourist and responding to his challenge is an important condition for the successful development of the tourist industry. Today only those, who have understood the necessity to unite, have extended their horizons and discovered new opportunities in due time, are occupying the prime positions.

The world hotel industry is characterized by centralization and management integration. Almost all the world's hotel chains, feeling the pressure of competition, are looking for all sorts of ways to increase its capacity.

The largest member of the international tourist exchange is considered to be Europe and following it American continent.

So, given the above, it can be noted that the hotel industry is at the stage of active formation and has broad prospects for further development.

As for Kazakhstan, the discussed results of the work in the hotel industry show that the level of management in the hotel industry of the Republic is only beginning to stabilize, the problem of reducing costs and improving efficiency are common to virtually all forms of ownership and management of hotel enterprises.

The hospitality industry - is not only the human approach to service. It is also a developed technology of fast processing and delivery of orders, provision of coordinated technical issues in customer service (Internet access, high-quality telephone service, available long distance and international rates), and prediction of the customer wishes. What kind of client would not like, if you not only take care of him, but also predict the possible preferences? The modern human is willing to pay good money to have a good rest with the relevant service. The hotel and other popular holiday destination managers should consider this important point and do their best for the sake of customer satisfaction.

As experience shows, the uniqueness of Kazakhstan lies in its diversity and hospitality, and enabling local audiences to be proud of the country's name (brand) by maximizing the involvement of various target groups in a

grand tour (with direct participation in partial branding), while allowing foreign audiences to gain an unforgettable experience is the primary objective of shaping the country's image.

References:

1. Woker John R. "Introduction to hospitality", translation from Russian Moscow, 1999
2. Kabushkin N.I., Bondarenko G.A. "Management of Hotels and Restaurants: Teaching Aid", Minsk, "Novoe Znanie", 2001
3. Galkin K.D., Shamin A.Y. "Current trends and features of the development of the organizations of hotel sector", Industrial economy, Management Economic System Scientific Economic Journal, 2014
4. Godfrey Harris, Kenneth M. Katz "Promoting International Tourism", Atlantiz Publishers and Distributors, 1999
5. The statistical data of the Kazakhstan Association of Hotels and Restaurants (KAHR)

FOREIGN EXPERIENCE IN THE USE OF GIS MODELS IN THE SPATIAL DEVELOPMENT OF RURAL AREAS

Bukatov Y.

PhD, Karaganda University of Kazpotrebsoyuz,
Karaganda, Kazakhstan

Nesipbaev R.

PhD, Karaganda University of Kazpotrebsoyuz,
Karaganda, Kazakhstan

Annotation. This study examines the foreign experience of using GIS models in the spatial development of rural areas in countries such as Canada, China, India, and the United States. The article demonstrates how GIS tools can improve the efficiency of consolidation and planning of infrastructure, agricultural, water, and other initiatives in rural regions. Recommendations for the spatial development of rural areas in Kazakhstan are also formulated.

Keywords: rural population, GIS models, spatial development, rural areas.

In 2024, about 38.3% of the world's population lived in rural areas. The highest share of rural population was observed in countries with an agrarian economic structure: Papua New Guinea (86.1%), Liechtenstein (85.2%), Burundi (84.8%), and Niger (82.7%). The lowest share of rural residents is concentrated in highly urbanized states such as Uruguay (4.1%), San Marino (2.07%), Belgium (1.7%), and Qatar (0.61%). Kazakhstan ranks 82nd out of 196 countries by the share of rural population, with 41.6% of Kazakhstan's population living in rural areas in 2024 [1]. According to the Bureau of National Statistics, in 2024, 7.4 million Kazakhstanis (38%) lived in rural areas [2]. Figure 1 presents a chart of urban and rural population in Kazakhstan from 1991 to 2025. Since 1991, Kazakhstan has experienced a decline in the share of rural population from 42.7% to 37% in 2025. Since 2008, the level of urbanization in Kazakhstan has increased from 53.1% to 63% in 2025. Urbanization growth has been especially pronounced after 2020 due to high migration to Astana, Almaty, Shymkent, the Karaganda agglomeration, Atyrau, and Aktau.

The reasons for the increase in the level of urbanization include:

- Income disparities between urban and rural residents;
- Declining employment in agriculture;
- Higher levels of education in urban areas;
- Higher levels of healthcare and social services in urban areas;
- More developed infrastructure in urban areas;
- Government-led modernization and optimization of rural infrastructure in key rural settlements;
- Selective and age-specific migration, etc.

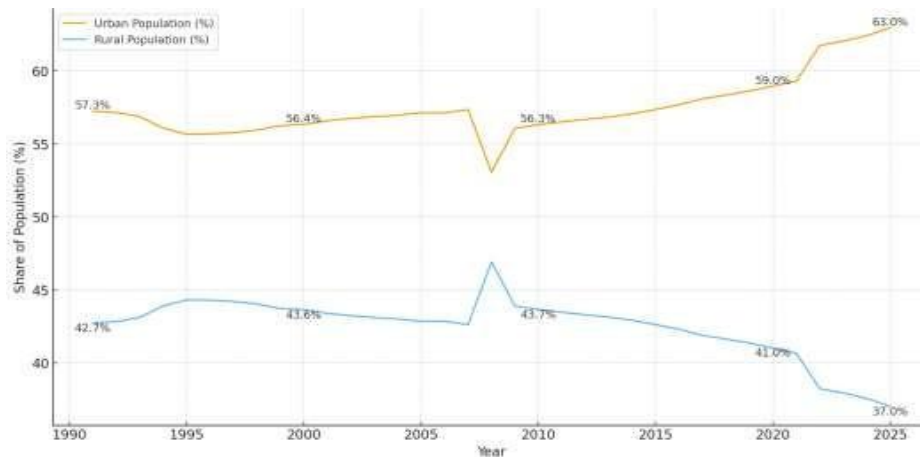

Figure 1. Urban and Rural Population Shares in Kazakhstan (1991-2025)

In the context of growing urbanization and a declining share of the rural population in Kazakhstan, the use of GIS-based spatial development models makes it possible to identify problematic rural areas, optimize the allocation of rural infrastructure, and assess their development prospects. These measures provide a foundation for designing more accurate and targeted government programs and for improving the effectiveness of managing support for rural territories. Based on this, the article sets the task of examining international experience with GIS models for the following reasons:

- Studying foreign experience makes it possible to take into account and avoid mistakes in the application of GIS models;
- International practice opens opportunities for adapting successful tools at the national level;
- The experience of foreign countries helps improve the quality of forecasting and planning;
- Developed countries use international standards in the application of GIS models, which contributes to higher-quality governance;
- Global experience can be useful for increasing the effectiveness of national rural development programs.

The first prerequisites for spatial thinking and map-based analysis emerged in 1854 in London during the cholera outbreak [3]. The initial foundations of computer-based GIS models appeared in 1963 in Canada during the design and planning of agricultural and conservation land parcels [4]. In parallel with Canada, national agencies in the United States and Western European countries were studying and developing similar GIS models. For example, during this period, the concepts of cartographic overlay and spatial analysis were developed, forming the basis for modern GIS models [5].

In the 1980s-1990s, GIS models became standard tools for monitoring land use and the degradation of agricultural land, soil erosion areas, watershed basins, as well as for inventorying pastures and rural lands [6]. In the 1990s, scientific works began to appear in which GIS models served as the core of spatial decision support systems for rural areas [7]. From 2000 to 2010, a number of scientific studies were published on spatial decision support systems for identifying promising lands within watershed management schemes [8], the use of GIS models in supporting rural land planning and management [9], optimization of rural land resources [10], and others. Since 2010, GIS models have been increasingly used in the development of rural development policies (new countryside, new rural areas) [11]. Scientific research has begun to connect GIS models with smart villages, multicriteria analysis, and programming in shaping rural revitalization policies [12,13].

For Kazakhstan, it would be useful to examine the experience of countries that share similar physical and geographical characteristics, as large territories, high transport and logistics costs, and significant distances between settlements have a substantial impact on territorial development. This article examines the experience of Canada, India, China, and the United States.

In Canada, a national-level system called the Land Suitability Rating System (LSRS) has been developed. This system is a GIS-based model that uses algorithms to assess the suitability of rural areas for agricultural production. The Canadian system aggregates data on soil quality, climate, and topography, thereby automatically generating classes of agricultural land suitability – for example, from fully suitable to completely unsuitable for agricultural uses [14]. The LSRS system has its own website and is integrated with national soil and climate databases. Thus, suitability maps can be generated automatically, enabling rapid assessment of changes in land quality under climatic influences.

The national system is also used to evaluate land suitability for different agricultural crops and to assess the

impact of climate on productivity. The system is integrated with regional databases and development plans, contributing to more effective agricultural planning, rural infrastructure development, and the siting of renewable energy facilities [15].

At the level of urban municipalities, the LSRS system supports integration into regional growth plans [16]. For example, in Edmonton, the administrative center of the province of Alberta, GIS and related models are used to assess the impact of new roads and urban development on high-productivity lands when expanding the city's boundaries.

The experience of Canada's LSRS system could be valuable for Kazakhstan, particularly in analyzing different soil types (chernozem, solonchak, etc.), climatic zones, and topography. Based on Canada's experience, a GIS model can be actively used for:

- Converting land to a different status;
- Allocating land plots to investors;
- Approving projects related to renewable energy sources and the construction of major infrastructure facilities.

The use of Canada's experience is particularly relevant in the context of urban expansion and increasing urbanization in Kazakhstan. Given the country's sharply continental climate, applying the LSRS methodology will make it possible to assess temperature regimes and climatic conditions across all regions of Kazakhstan, as well as to analyze precipitation levels in terms of land suitability. This, in turn, will contribute to strengthening the country's long-term food security.

The Chinese experience with GIS models in the spatial development of rural areas is built around comprehensive rural land consolidation and "village revitalization." China has long operated a Web- GIS system for rural land consolidation. This system evaluates the level of consolidation and priority zones by applying a web interface and spatial analysis. Research findings show a high concentration of agricultural consolidation projects in northern, eastern, and northeastern China, as well as in the Inner Mongolia Autonomous Region [17]. Figure 2 illustrates the consolidation of rural settlements in 2020. The purple and red colors indicate the most suitable areas for land consolidation, while the green- brown shades represent the least consolidated territories [18].

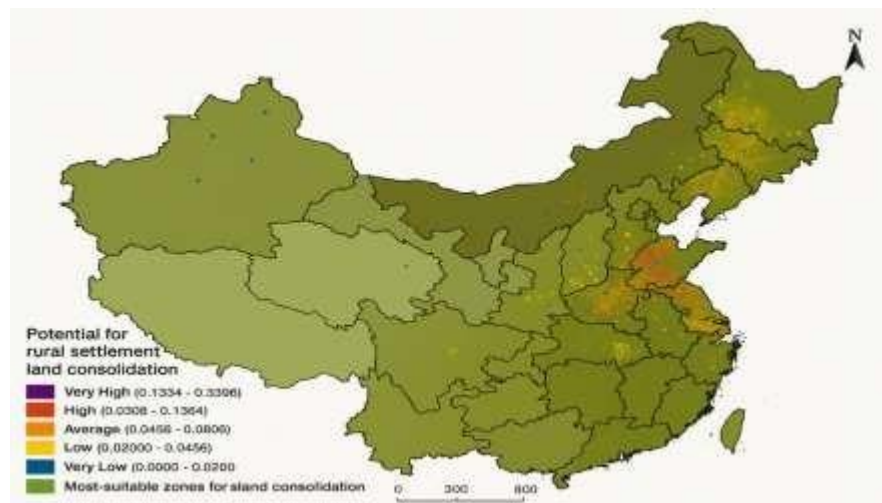

Figure 2. Consolidation of rural settlements in China [18]

Several stages of consolidation can be distinguished, starting from the quantitative expansion of agricultural land to qualitative and environmentally oriented consolidation, which involved infrastructure improvement, ecological rehabilitation, and the optimization of population resettlement [19]. GIS models, together with remote sensing, are used to identify abandoned areas (villages), degraded lands, and to model possible development scenarios for these territories.

GIS models are also applied in oasis-based rural areas of China's arid regions, such as the Xinjiang Uyghur Autonomous Region. Through modeling, zones are identified where irrigation, field reinforcement, forest reclamation, and anti-erosion measures are required. GIS modeling is also useful in the process of establishing "key" villages amid growing urbanization, thereby enhancing the resilience of rural settlements to internal migration, population aging, and infrastructure decline.

For Kazakhstan, China's experience would be valuable for the following reasons:

- The ability to inventory and categorize rural settlements based on demography, access to social services, infrastructure development, etc.;

- Opportunities for rural settlement consolidation and experience in developing key rural centers;
- Experience in land reclamation, GIS-based zoning of land by water availability, salinity, and degradation levels, as well as identifying land plots that are priority targets for investment;
- The use of Web-GIS platforms for engaging civil society in discussions on consolidation and spatial development of rural areas.

Equally noteworthy is India's experience in the use of GIS models. GIS models have been widely applied in India for managing agricultural watersheds, which is particularly relevant for Kazakhstan given the growing shortage of water resources. Through GIS analysis and remote sensing, India has created layers of land cover, soil types, groundwater, slopes, and more. This made it possible to identify agricultural lands, fallows, degraded land and forest areas, analyze the potential of irrigated lands and vulnerability to erosion, and select alternative land-use and restoration options.

Practical application of GIS models at the micro level in planning rural settlements has shown that combining resource data (water, land, infrastructure) with socio-economic information makes it possible to outline realistic development plans for villages based on their surrounding potential [20].

India also operates a dedicated geospatial system for rural roads – the Geospatial Rural Road Information System. This system stores layers of data on rural roads, connectivity levels between settlements, and infrastructure. The availability of such data enables planning new roads, analyzing projects, and assessing road accessibility for rural areas [21].

For Kazakhstan, India's experience would be useful for the following reasons:

- Practical experience with watershed management on small and mountain rivers, taking into account groundwater, soil erosion, pasture and arable land distribution, the operation of hydropower stations, and water retention;
- The use of GIS models for rural roads and logistics, which would help plan the development of bridges, social infrastructure, and rural roads connecting rural settlements. This experience would make it possible to more effectively plan access to schools, public service centers, clinics, and other facilities. Another experience of interest for Kazakhstan in building GIS models is that of the United States.

The U.S. experience shows that in recent years the field of “precision agriculture” using GIS models has been actively developing in the country. Reports from the U.S. Department of Agriculture indicate that navigation systems and other GIS tools are used when planting six major field crops (corn, rice, sorghum, cotton, wheat, and soybeans) [22]. For example, yield and soil mapping, variable-rate application of fertilizers and pesticides, and irrigation and drainage analysis are employed. With the active development of agriculture, GIS models help optimize economic processes and reduce environmental impact by saving water, reducing pesticide use, redistributing fertilizers, and so on.

In addition, U.S. experience shows that GIS models are successfully used to analyze the geographic accessibility of public services in rural areas. For example, assessments of inequality in access to healthcare use variables such as road network accessibility, travel time, availability of medical facilities, demographic structure, etc. [23]. Similar approaches are used to assess the accessibility of grocery stores, educational facilities, and sports infrastructure in rural areas [24].

The U.S. experience is valuable for Kazakhstan for several reasons. First, the large-scale deployment of precision agriculture technologies based on GIS modeling enables the creation of national field databases, integration of satellite data, differentiation of fertilizer rates, and optimization of water resource use.

Second, government agencies can apply such aggregated spatial data to analyze land productivity, assess environmental risks, and strengthen the resilience of the agricultural sector.

Third, GIS modeling makes it possible to assess the accessibility of basic public services for the rural population.

Fourth, by using precision agriculture tools, it becomes possible to understand how infrastructure constrains the adoption of technologies in specific rural areas and to incorporate these territories into spatial planning.

Conclusion. Thus, the experience of the four countries makes it possible to highlight five key directions important for developing GIS models in the governance of rural areas in Kazakhstan.

First, Kazakhstan needs to establish a unified national GIS platform for rural territories, which would include soil maps, climate data, satellite imagery, rural statistics, etc., similar to LSRS.

Second, it is necessary to introduce standardized GIS models for managerial decision-making (for example, assessing agricultural land suitability, developing key rural settlements, watershed planning, and analyzing the spatial accessibility of public services in rural areas).

Third, GIS models should support the creation of realistic development scenarios for the country, taking into account accelerating urbanization, rural optimization, and the restoration of natural agricultural landscapes.

Fourth, ensuring an open data format through a Web-GIS platform is essential; for transparency and openness, cartographic maps and analytics must be publicly accessible. Access to such data will significantly increase public trust in decisions regarding the designation of key villages, revision of pasture and arable land

boundaries, road construction, and watershed management issues.

Fifth, institutionalization of GIS models is needed: at the legislative level, it is necessary to establish mandatory GIS analysis and alternative analytical options for all rural development schemes, irrigation programs, road construction projects, etc. Such a legislative initiative will strengthen the strategic sustainability of territorial development and improve the justification of policy and planning decisions.

Financial support. This research has been funded by the Science Committee of the Ministry of Science and Higher Education of the Republic of Kazakhstan: AP26102165 – Spatial development of rural areas in the context of sustainable development: indicators, growth poles and strategic directions.

References:

1. TheGlobalEconomy.com. Rural population, percent by country // TheGlobalEconomy.com. – 2024. – URL: https://www.theglobaleconomy.com/rankings/rural_population_percent/ (accessed 2.11.2025).
2. Bureau of National Statistics of the Agency for Strategic Planning and Reforms of the Republic of Kazakhstan. – Official website. – URL: <https://stat.gov.kz/ru/> (accessed 1.11.2025).
3. Koch T. The map that changed the world // *Cartographica* – 2004 – Vol. 39(3) – P. 1-14.
4. Tomlinson, R. F. (1967). An introduction to the Geo-Information System of the Canada Land Inventory (CGIS). Canada Department of Forestry and Rural Development. – (report / reprint, describing CGIS design and functions). URL: <https://gisandscience.files.wordpress.com/2012/08/3-an-introduction-to-the-geo-information-system-of-the-canada-land-inventory-complete.pdf> (accessed 21.11.2025).
5. McHarg I. L. Design with Nature. – Garden City, N.Y.: Natural History Press, 1969. – 197 p.
6. OLAF (Online Learning in Applied Forestry). A Very Brief History of GIS [Electronic resource]. – 2020. – Available at: <https://olaf.uga.edu/wp-content/uploads/2020/03/GIS-Course-PDF.pdf> (accessed: 21.10.2025).
7. Matthews K.B., Sibbald A.R., Craw S. Implementation of a spatial decision support system for rural land use planning: integrating GIS and environmental models with search and optimisation algorithms // *Computers and Electronics in Agriculture*. – 1999. – Vol. 23(1). – pp. 9-26.
8. Adinarayana J. Spatial Decision Support System for Identifying Priority Sites for Watershed Management Schemes // *Proceedings of the First Interagency Conference on Research in the Watersheds*. – Benson, Arizona. – 2003. – pp. 405-408.
9. Santé-Riveira I., Crecente-Maseda R., Miranda-Barrós D. GIS-based planning support system for rural land-use allocation // *Computers and Electronics in Agriculture*. – 2008. – Vol. 63(2). – pp. 257-273.
10. Li X., Chen Y., Li D. A Spatial Decision Support System for Land-use Structure Optimization // *WSEAS Transactions on Computers*. – 2009. – Vol. 8(3). – pp. 439-447.
11. Leng H.R., Zhou B. Application of GIS in Rural Planning // *International Journal of Modeling and Optimization*. – 2013. – Vol. 3(2). – pp. 202-205.
12. Zhang Y., Li Y., Luo G. et al. Analysis of the Land Use Dynamics of Different Rural Settlement Types in the Karst Trough Valleys of Southwest China // *Land*. – 2022. – Vol. 11(9). – Article 1572.
13. Chen Y., et al. Application of GIS in Land Policy and Planning Strategies for Rural Revitalization // *Journal of Geography and Geology*. – 2023. – Vol. 15(2). – pp. 1-15.
14. Bock M., Gasser P.-Y., Pettapiece W., et al. The Land Suitability Rating System Is a Spatial Planning Tool to Assess Crop Suitability in Canada // *Frontiers in Environmental Science*. – 2018. – Vol. 6(77).
15. Gasser P.-Y., Bock M., Smith S., et al. The use of the land suitability rating system to assess the impact of climate change on agricultural land // 2017 ASABE Annual International Meeting. – Paper 1701630.
16. Edmonton Metropolitan Region Board. RAMP – LESA Model Technical Document – 2021.
17. Dou J.L., Chen Y.Y., Jiang Y.J., Wang Y., Li D.L., Zhang F.R. A web-GIS based support system for rural land consolidation in China // *New Zealand Journal of Agricultural Research*. – 2007. – Vol. 50(5). – pp. 1195-1203.
18. Zhang M., Wang X., Zhang Z., Zhao X. – Assessing the Potential of Rural Settlement Land Consolidation in China: A Method Based on Comprehensive Evaluation of Restricted Factors // *Sustainability*. – 2018. – Vol. 10(9). – Art. 3102.
19. Guo Y., Wang J. Land Consolidation in Rural China: Historical Stages, Typical Modes, and Improvement Paths // *Land*. – 2023. – Vol. 12(2): 491.
20. Venkateshwarlu M., Raj Kiran Reddy K., Vishwagna K., Prashanthi P., Padmaja B., Kashamma K. A case study using GIS-based evaluation of watershed management: Medak District, Telangana State, India // *International Journal of Innovative Science, Engineering & Technology*. – 2015. – Vol. 2(3). – pp. 568-577.
21. World Bank. PMGSY India's Rural Road Development: Experience and Looking Ahead. – Washington, DC, 2022.
22. McFadden J., Njuki E., Griffin T. Precision Agriculture in the Digital Era: Recent Adoption on U.S. Farms // U.S. Department of Agriculture, Economic Research Service. – 2023. – Economic Information Bulletin No. 248.

23. Graves B.A. A Model for Assessment of Potential Geographical Accessibility: A Case for GIS // Online Journal of Rural Nursing and Health Care. – 2009. – Vol. 9(1). – pp. 46-55.
24. Moreno-Lawrence B., Zhou Y., Zhou S., Yang L. GIS-Based Risk Assessment of Groundwater Contamination in Agriculture-Dominated Watersheds // International Journal of Environmental Research and Public Health. – 2022. – Vol. 19(24). – Article 16689.

RESEARCH METHODS FOR IDENTIFYING THE SHADOW ECONOMY

Mustafina Asemgul Oralbaevna-

master's student of the 'Economics' program
at Karaganda University of Kazpotreboysuz

Scientific supervisor: **Salzhanova Zaure Abildinovna,**
Doctor of Economics, Professor

Abstract: The topic's relevance stems from the shadow economy's complexity and the lack of a universally accepted measurement methodology. This study reviews key measurement approaches, highlights their strengths and weaknesses, and offers recommendations for their practical application.

1. The nature and essence of the shadow economy

The shadow economy represents a set of economic operations that are hidden from government regulation and taxation. Its scale has a significant impact on economic stability, employment levels, and budget revenues.

One of the common definitions of the shadow economy is: "all economic activities that are currently unregistered but could be registered, and if they were recorded, they would contribute to the official Gross Domestic Product."

In many sources, the terms "shadow," "grey," "informal," "illegal," and "non-observed" economies are encountered. The difference between the shadow, informal, and non-observed economies lies in the fact that the shadow economy is any economic activity that is hidden from the government in order to evade taxes and other budget payments. The non-observed economy, on the other hand, is a broader concept that includes the shadow economy as well as other forms of hidden activity, such as informal (unregistered but legal) and illegal (criminal) activity. Thus, the shadow economy is an integral part of the non-observed economy.

The non-observed economy manifests itself in the form of tax evasion, non-payment of obligatory budget contributions, corruption, unlawful entrepreneurial activity, and other illegal actions aimed at personal enrichment.

One of the manifestations of the illegal economy is corruption, which represents a complex, historically variable, negative social phenomenon that, as is known, emerged at the early stages of human civilization.

The problem of corruption exists in all countries, hindering socio-economic progress; it differs only in its characteristic forms and scale.

Corrupt actions primarily include the abuse of power or of one's official position by civil servants for personal gain, and the most common forms are usually recognized as bribery of officials, the use of official authority for personal profit through extortion of monetary compensation or other benefits for personal interests.

The difficulty of developing effective anti-corruption measures is also determined by its specific characteristics for each individual state and by challenges associated with its variable nature.

When determining the causes, conditions, and consequences of corruption, such factors as local mentality, national and religious characteristics, and the level of legal culture must be considered.

At the same time, the main conditions for effective and systematic anti-corruption efforts are recognized as the accountability and transparency of government bodies before society, independence and fairness of the judiciary, laws that are clear in wording and simple in application, meritocracy in the state personnel policy, transparency of governmental procedures, and societal intolerance toward corruption.

Economic informality creates problems such as the absence of data, secrecy of transactions, and difficulties of verification. As researchers note, the scale of the shadow economy can vary greatly depending on the country and on the assessment method.

Therefore, identifying and evaluating the size of the shadow economy is one of the key tasks of economic science and public policy.

The multifaceted character of the shadow economy implies a variety of methods for its measurement. The diversity of methods used in global practice demonstrates the absence of a unified methodology for quantitative assessment of the size of shadow economic structures and for determining the reliability of results.

For example, in a work by Friedrich Schneider and Andreas Bühn, it is stated that there is still no “ideal” method for estimating the size of the shadow economy.

When assessing the scale of the non-registered economy, the tasks of statisticians differ from the tasks of tax and law-enforcement agencies.

The task of tax and law-enforcement authorities is to estimate the volume of tax revenues lost by the state and to attempt to recover them. Statisticians, in turn, evaluate the size of the non-registered economy to adjust macroeconomic indicators and to minimize errors in their calculation.

Macroeconomic assessments of the non-registered economy in many cases are approximate and probabilistic in nature and cannot be used to directly identify cases of shadow economic activity at the micro level.

In January 2018, a scientific study of the positions of the shadow economy in 158 countries was published by Leandro Medina and Friedrich Schneider under the auspices of the International Monetary Fund, titled “Shadow Economies around the World: What Did We Learn Over the Last 20 Years?”. It provides an up-to-date analysis of the shadow economy as a structure inherent in all countries of the world in different scales and forms, but with substantial quantitative differences in both size and share of Gross Domestic Product.

The study of the shadow economy was conducted using statistical materials of 158 countries for the years 1991–2015. The final indicators of the share of the shadow economy in the Gross Domestic Product for the group of developed countries were extended to 2017. Particularly notable is the average global indicator of its share in world Gross Domestic Product over almost a quarter of a century, which amounted to 31.9 percent. This means that approximately one-third of global economic activity lies outside official accounting, with all the negative consequences, primarily for national economies and for the standard of living of the population.

The informational and statistical basis of the market economy at the macro level is the system of national accounts, which reflects the value flows of income movement from the production stage to the stage of final use, including their distribution and redistribution among sectors of the economy. The parameters of the shadow economy must include not only shadow production, as is customary in global practice, but also shadow income hidden from national statistics, as well as household consumption and accumulation expenditures.

Economic activity hidden from taxation reduces the level of state revenues, which could otherwise be directed by the government and businesses toward economic development and social support for the population. The heightened level of the shadow economy in most countries reflects the growth of market relations under inadequate state economic policy. Production, trade, and services in the “shadow” emerge when there is existing demand that, for various reasons, is not satisfied within the framework of the official economy.

The shadow economy manifests itself in the form of informal employment, unlawful activities (corruption, smuggling, the sale and distribution of narcotic products, and others), tax evasion, customs evasion, and non-payment of other obligatory budget contributions, as well as household and subsistence economic activity.

When conducting research on the shadow economy, it is important to determine the criteria by which its volume (scale) can be assessed. The general feature that should be used when studying this negative phenomenon is economic activity that is hidden from state control.

Unfortunately, it is very difficult to estimate the real volume of such an “economy.” In a rapidly changing world, the state is not capable of promptly implementing legislative measures to detect the “shadow” activities of economic actors. Workers who use unofficial, concealed methods of activity (receiving wages “in envelopes”) are generally not reflected in official statistics. However, in order to effectively counteract this phenomenon, government authorities require accurate data about the size of the shadow sector, the number of people employed in it, and the specifics of their activities.

When researching the shadow economy, it is important to determine the methods by which its scale can be assessed. It appears possible to propose one of the commonly used classifications of methods: natural science methods and humanities-based (legal) methods.

The legal method determines whether economic activity complies with the current legislation of the state. The legal method is applied at the micro level; with its help it is possible to identify and assess the number of specific economic violations and crimes. This research method is reflected through documentary, economic, and accounting analysis.

However, this method has its own disadvantages. These include the impossibility of determining the real volume of the shadow economy, since social relations, including those in the economic sphere, are regulated through the adoption of normative legal acts that do not always reflect the current state of affairs in the economy.

Furthermore, there is a risk that supervisory and regulatory bodies cannot detect violations of legislation due to the presence of corruption, as well as gaps in the legislation.

The application of natural science methods in studying the shadow economy makes it possible to encompass negative phenomena in the economy. For example, during the research process, it allows identifying and studying statistical regularities in the development of the shadow economy and forecasting the development of

this phenomenon in the future.

2. Research Methods Used in International Practice

There are many research methods aimed at studying this complex phenomenon. However, ideal methods for calculating and studying the shadow economy have not yet been developed.

In recent years, scholars have attempted to systematize the methods of measuring the shadow sector of the economy. However, there is still no precise system of criteria that would allow one to classify the methods for assessing the shadow economy. Nevertheless, a sufficiently large number of researchers conditionally divide measurement methods into direct methods (micro-methods) and indirect methods (macro-methods).

2.1. Direct Methods (also called “explicit” methods)

Direct methods are based on collecting primary information about informal activity. These include:

Surveys and interviews — a method of sociological research conducted through surveys or anonymous interviews. Respondents are divided into four groups:

shadow participants — persons directly involved in illegal economic relations and willing to admit this;

observers — persons who are within the shadow environment and observe it from the inside, but do not mention transactions involving themselves;

external observers — persons who discuss illegal economic relations but are not involved in such relations or are unwilling to admit involvement;

victims — persons who have suffered from corruption or illegal transactions.

This method allows the identification of the scale of hidden employment and unrecorded income; however, the results are often distorted due to respondents’ unwillingness to disclose the truth. They do not ensure the reliability of data because of the human factor, but they are used because of their simplicity. This method is effective in countries with a well-organized system of financial and tax control. One of the significant advantages of microeconomic methods is the ability to avoid inaccuracies inherent in macroeconomic indicators. Their main disadvantages include the difficulty of information collection, which is a labor-intensive and expensive process, as well as distortion of information obtained from population surveys.

Analysis of tax and customs data — comparison of declared income with actual flows of goods and services helps detect tax evasion. Within the framework of tax and customs control, monitoring of transactions and bank account transfers is conducted. The results of this work allow an analysis of the volume of shadow turnover.

Audit method — analysis of audit data, comparison of enterprises’ accounting reports.

The main disadvantage of direct methods is limited coverage and high labor intensity.

2.2. Indirect Methods

Indirect (or indicator-based) methods are based on the analysis of macroeconomic indicators. Data obtained from different sources are compared with one another, or indirect estimation of individual components of the macroeconomy is performed. A number of discrepancies between income and expenditure indicators reveals the “shadow.” Among the indirect methods, the following are distinguished:

Monetary method (method of money circulation) — assumes that an increase in cash in circulation under stable conditions indicates an expansion of shadow operations.

Method of discrepancies between household income and expenditures — if expenditures exceed officially reported income, this indicates hidden sources of earnings. For example, universal income declaration can be introduced in order to identify hidden income through an indirect method and to detect corruption.

For instance, the method of discrepancy between budgetary expenditure and revenue data is based on mismatched statistics of income and expenditures, which indicates the presence of shadow economy phenomena. It should be noted that data discrepancies may reflect errors in national account statistics, and not only the existence of a shadow sector.

Therefore, such estimations can be rather unreliable. At the same time, data on total income are usually obtained on the basis of tax and other budget payments, whereas expenditure data come from special surveys of the real sector of the economy and households. The Gross Domestic Product calculated using the expenditure method is considered more accurate due to the lack of incentives for the population to distort information about their expenditures.

The situation is different when calculating Gross Domestic Product through the income method: many conceal the income they obtain in addition to their primary earnings. If the discrepancy between these two values is caused by concealment of income, then the Gross Domestic Product calculated through the expenditure method will exceed the Gross Domestic Product calculated based on income. Of course, the existing difference may not fully reflect all unreported income, but it still serves as an indicator of the shadow economy. In addition, the discrepancy method is used in calculating national income and taxable income. However, the difference between them may be caused by factors other than the existence of the shadow economy.

Electricity consumption method — high electricity consumption signals production levels and their scale, meaning the identification of unrecorded economic activity.

MIMIC model (Multiple Indicators Multiple Causes) — an econometric approach that takes into account the causes and indicators of the shadow economy (for example, tax burden, unemployment levels, share of cash

payments, and others). This method is a more complex way of research involving special formulas and calculations.

In this regard, the following approach is recommended for studying the shadow economy:

Combination of methods — using both direct and indirect methods increases the reliability of the assessment.

Contextualization — taking into account the specific characteristics of a particular country or region (level of institutional development, types of employment, share of cash payments).

Regular data review — the economy and forms of shadow activity change, therefore methods and data should be regularly updated.

Integration with policy — assessments should be linked with measures for “bringing activity out of the shadow” (de-shadowing): simplification of business registration, digitalization of tax accounting, improvement of tax culture, and other measures. For example, in the study by Meleshko and Kucheryaivyi (2021), instruments of de-shadowing are identified.

Assessment of reliability — whenever possible, different methods should be used and the results compared, while also considering ranges of uncertainty. These methods concentrate only on one of the most important indicators or on the cause of the development of the shadow economy.

3. Methods for Assessing the Non-Observed Economy in Kazakhstan

In Kazakhstan, in the year 2019, the Methodology for the Assessment of the Non-Observed Economy was adopted, approved by the Order of the Chairman of the Committee on Statistics of the Ministry of National Economy of the Republic of Kazakhstan (dated 7 August 2019, No. 4). According to this methodology, for the proper identification and measurement of non-observed types of economic activity, the following seven types of the non-observed economy were defined: N1, N2, N3, N4, N5, N6, and N7.

A standard set of types of non-observed economic activities has been established, representing a comprehensive and systematic assessment of the non-observed economy to ensure full coverage in national accounts and to facilitate international data comparability.

The types of the non-observed economy include:

N1 – producers who deliberately do not register;

N2 – producers who deliberately do not register and who conduct illegal activity;

N3 – producers who, according to the current legislation of the Republic of Kazakhstan, are not required to register;

N4 – legal entities not covered by observation;

N5 – registered entrepreneurs not covered by observation;

N6 – producers who deliberately provide inaccurate data;

N7 – other statistical adjustments.

Such a classification of the types of the non-observed economy simplifies the process of assessing the non-observed economy.

According to this methodology, three groups of methods for assessing the non-observed economy have been approved in Kazakhstan: direct methods, indirect methods, and combined methods.

Direct assessment methods — the conduct of sample surveys or the use of administrative data from administrative sources in order to clarify the participation of households, individual persons, and enterprises in the formation of the non-observed economy.

The following activities belong to the direct methods:

additional statistical observations of production volumes in the household sector;

additional statistical observations of enterprise activity for the purpose of identifying and determining the true scale of the shadow economy;

additional observations at locations of unorganized trade;

statistical observations regarding the use of working time at enterprises;

the study of the results of tax, financial, and other inspections regarding compliance with the law in the course of economic activity.

Among the direct methods, the most preferred is household surveys aimed at studying the level of well-being, employment, and the structure of expenditures and income of the population.

The indirect method includes the conduct of additional estimations and calculations based on the use of indirect data established through an in-depth study of the existing informational base on all aspects of the economic phenomenon under study.

The following activities belong to the indirect methods:

estimation of the size of the shadow market based on discrepancies in national accounts statistics using the income and expenditure methods;

estimation of shadow turnover based on tax authority data, taking into account the varying propensity among enterprises to evade tax payment;

estimation of the growth of the shadow market depending on the decline of labour activity in the official

economy, taking into account working-time expenditures;
the use of monetary aggregates (demand for cash money supply).

The combined method contains both direct and indirect assessment methods, as well as expert evaluations.

The choice of method for determining the parameters of non-observed activity of economic entities (hidden or illegal activity) in specific sectors depends on the specifics of the sector, the availability of information sources, and the possibility of conducting additional surveys.

4. Comparison of Methods: Advantages and Limitations

In the review by Schneider and Bühn (2013), it is emphasized that “there is no method that is universal and fully accurate.”

Let us consider the main aspects of comparison.

Accuracy and coverage.

Direct methods provide more targeted data but are limited in scale. Indirect methods have wider coverage but are less precise.

Dependence on assumptions.

Indirect methods often rely on assumptions (for example, determining the income of an individual through an indirect method by comparing income and expenditures, or the ratio of cash to non-cash payments), which distorts the results.

Comparison between countries.

Methods such as the MIMIC model make it possible to compare different countries, but their results strongly depend on the choice of indicators and data.

Relevance of data.

Direct methods require up-to-date field data collection, which can be difficult. Indirect methods sometimes use outdated or incomplete data.

According to specialists, the use of direct methods leads to less accurate results, since this group of methods tends to underestimate the indicators of the shadow economy. Conversely, indirect and modelling methods produce overestimated assessments.

The advantage of indirect methods is the possibility of estimation at the macro level and the ability to track dynamics. However, they provide only approximate results and require careful interpretation.

It should be noted that all indirect (macroeconomic) methods tend to give overestimated assessments, because changes in the analyzed indicators may be caused not only by the development of the shadow economy.

In turn, the combined method has its own advantages:

Complexity.

The combined method makes it possible to assess different types of shadow activity, from tax evasion to criminal operations.

Reduction of error.

It compensates for the shortcomings of individual methods, providing a more reliable averaged result.

Versatility.

It helps adjust the assessment to the characteristics of a specific country.

5. Conclusion

The study of methods for identifying the shadow economy requires a comprehensive approach combining direct and indirect methods. Direct methods provide valuable but localized data; indirect methods provide macro-level assessments but with greater uncertainty. The optimal solution appears to be a combination of approaches adapted to the specifics of a country or region, taking into account institutional and structural features. Only such an integrated approach will make it possible to obtain a sufficiently reliable picture and formulate adequate policies aimed at reducing the share of the shadow economy, strengthening the state budget, and formalizing economic activity.

Various approaches to studying the shadow economy generate a large number of methods for its measurement. Each method describes a specific part of the shadow economy, using one or several criteria for evaluation. The impossibility of estimating the real size of the shadow sector encourages the combination of methods to obtain a comprehensive methodology for assessing the shadow economy. At the same time, it is noteworthy that the methods are not simply combined but used collectively, where one of the methods serves as a control point for the next.

Thus, the analysis of the main methods of studying the phenomena of the illegal economy makes it possible to clarify the causes of its emergence and the indicators of the shadow economy. The use of various approaches makes it possible to move closer to determining the scale and dynamics of the shadow economy. Each method has both advantages and disadvantages. Therefore, there is no single universal method of analysis.

Only the integration of statistical, economic, and sociological tools makes it possible to move closer to an objective assessment of the scale of shadow activity. Understanding the structure and reasons for the existence of the shadow economy is a necessary condition for developing effective economic policy and strengthening trust in state institutions.

In order to reduce the level of the shadow economy, the state must implement measures aimed at reducing lost budget revenues by revising current and ineffective tax benefits, while simultaneously tightening the provision of new tax preferences.

Let us consider a common unofficial payment method introduced into the banking system of Kazakhstan by Kaspi Bank. In 2017, a service for instant transfers between individuals was launched. These transfers became one of the convenient payment methods for services rendered, work performed, and goods sold. However, the state was not prepared for such innovations in non-cash payments, and only in the year 2021 were the concepts of “mobile payments” and “mobile transfer system” legally regulated, and control of mobile transfers by tax authorities was established.

This example demonstrates how significantly legislative initiatives lag behind the implementation of digital solutions. Therefore, the Head of State assigned the Government the task of digital transformation of state instruments with the use of artificial intelligence. The development of digital accounting tools will strengthen the effectiveness of tax and customs administration and expand the tax and customs bases. These steps will increase the revenue side of the budget without increasing the tax burden on honest taxpayers, contributing to a reduction of the budget deficit.

At the same time, the effectiveness of fiscal administration at present depends greatly on the level of digitalization aimed at developing measures for the integration of information systems and extensive use of artificial intelligence elements and digital solutions.

List of References

1. Schneider, F., and Bühn, A. [2013]. Estimating the Size of the Shadow Economy: Methods, Problems and Open Questions.
2. Kulibaba I. A. Statistical Methods for Assessing the Size of the Shadow Economy [1997].
3. Orlova D. R. The Shadow Economy [2023].
4. Fedorova M. A. On the Issue of Methods for Assessing the Level of the Shadow Economy of the National Economy.
5. Kuntsevich V. P. Methods for Assessing the Size of the Shadow Economy and the Effectiveness of Their Use [2005].
6. [Link omitted in accordance with your instruction to translate without using shortened forms]

ФИНАНСОВОЕ ПЛАНИРОВАНИЕ И ПРОГНОЗИРОВАНИЕ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Абдуллаева А.Р. Студент ФБПИТ
Кузбаева Г.Х.

КарУ Казпотребсоюза Караганда, Казахстан

Аннотация. Статья посвящена вопросам финансового планирования и прогнозирования предпринимательской деятельности. Рассматриваются понятия, задачи, этапы и методы финансового планирования, описывается роль прогнозирования как инструмента обеспечения устойчивости и развития предпринимательской деятельности. Показано, как взаимодействуют финансовое планирование и прогнозирование, и каким образом предпринимательский субъект может использовать их для принятия управленческих решений.

Ключевые слова: финансовое планирование, финансовое прогнозирование, бюджетирование, сценарный анализ, финансовые риски, денежные потоки, устойчивость предпринимательской деятельности.

Понятие и сущность финансового планирования.

Финансовое планирование определяется как процесс определения финансовых целей субъекта хозяйственной деятельности и выбора путей их достижения с учётом имеющихся ресурсов и внешней среды.

Основные задачи финансового планирования включают обеспечение сбалансированности доходов и расходов, формирование денежных потоков, эффективное использование финансовых ресурсов и

предотвращение финансовых рисков.

В предпринимательской деятельности финансовое планирование выступает как инструмент системы управления: оно преобразует стратегические цели предприятия в

количественные финансовые показатели, задаёт рамки для тактического и оперативного планирования, интегрируется с другими плановыми и прогнозными документами. Принципы финансового планирования включают комплексность, многовариантность (разработка альтернативных планов), гибкость (способность корректировать план) и непрерывность процесса.

Таким образом, финансовое планирование — это не просто составление бюджета или сметы, а многоуровневый процесс, включающий стратегическое, тактическое и оперативное планирование.

Финансовое прогнозирование как инструмент обеспечения предпринимательской деятельности.

Финансовое прогнозирование рассматривается как процесс оценки будущих финансовых показателей предприятия и денежных потоков на основе анализа текущей ситуации и прогнозных предпосылок. [1]

В предпринимательской деятельности прогнозирование играет две ключевые роли: во-первых, оно позволяет выявлять перспективные и проблемные направления финансовой деятельности; во-вторых, оно служит основанием для корректировки финансового плана и принятия управленческих решений.

Методы финансового прогнозирования включают статистические и экономико-математические модели: регрессионный анализ, временные ряды, сценарное моделирование, экспертные оценки.

Прогнозы могут различаться по горизонту: краткосрочные (до 1 года), среднесрочные (1–3 года) и долгосрочные (более 3 лет). [2]

Следовательно, финансовое прогнозирование обеспечивает адаптацию финансового плана предприятия к изменениям внешней среды, что особенно важно для предпринимательских субъектов.

Предпринимательская деятельность характеризуется высокой степенью неопределённости: изменяются рыночные условия, конкуренция, инфраструктура, финансовые условия, законодательство. Поэтому финансовое планирование и прогнозирование при предпринимательстве требуют большей адаптивности и более частой пересмотра. [3]

Во-первых, субъект предпринимательской деятельности должен связать бизнес-план с финансовым планом: финансовые цели должны быть реалистичны и ресурсы доступны. [1]

Во-вторых, предприниматель должен учитывать финансовые риски: колебания спроса, нехватка оборотных средств, изменение условий финансирования, инфляция. В финансовом плане важно предусмотреть резервные сценарии, а в прогнозах — варианты «оптимистичный», «базовый», «пессимистичный». [3]

В-третьих, периодичность и горизонт планирования и прогнозирования в предпринимательской деятельности отличаются: поскольку бизнес может быстро адаптироваться к изменениям, предприниматель должен чаще обновлять финансовые планы и пересматривать прогнозы денежных потоков и бюджетных показателей. [1]

Кроме того, важна взаимосвязь финансового планирования, прогнозирования и бюджетирования: бюджетирование конкретизирует финансовый план и отражает прогнозируемые показатели в оперативной плоскости. [3]

Этапы финансового планирования:

1. Формулировка финансовых целей предприятия: рост выручки, прибыль, ликвидность, рентабельность.

2. Оценка ресурсов и возможностей: капитал, кредиты, доходы, расходы, денежные потоки.

3. Разработка финансового плана: бюджет доходов и расходов, план движения денежных средств, баланс показателей.

4. Разработка альтернативных сценариев: базовый, оптимистичный, пессимистичный.

5. Мониторинг и корректировка плана: сравнение плановых и фактических показателей, пересмотр прогноза. [1]

Методы прогнозирования финансовых показателей

Среди методов прогнозирования наиболее часто применяются:

Метод временных рядов и экстраполяция (трендовый анализ).

Регрессионный анализ: выявление зависимости между финансовыми показателями и факторами внешней среды [2].

Сценарное моделирование: разработка вариантов развития событий и их финансовых последствий [3].

Экспертные оценки: когда данных недостаточно, используются экспертные прогнозы [2].

Многовариантное моделирование: например, факторный анализ, компонентный анализ, моделирование влияния множества факторов.

Применение на практике предпринимательским субъектом:

Для предпринимательской деятельности разработка финансового плана с учётом прогноза означает: составление бюджета, планирование денежных потоков, оценка точки безубыточности, сценарии покрытия затрат и возврата инвестиций. Уже на этапе бизнес-плана прогнозы финансовых показателей дают основание для оценки риска и планирования финансовой стратегии.

Важно, чтобы прогнозы были не расчётно «идеальными», а реалистичными и адаптируемыми: в предпринимательской среде внешние условия могут быстро измениться, поэтому план должен предусматривать возможность пересмотра.

Таким образом, сочетание чёткого планирования с прогнозной гибкостью является залогом финансовой устойчивости и успешности предпринимательской деятельности.

Роль финансового планирования и прогнозирования в обеспечении устойчивого развития предпринимательской деятельности.

Финансовое планирование и прогнозирование выполняют ключевые функции: Ориентационная: устанавливают финансовые ориентиры бизнеса;

Контрольная: позволяют сопоставить плановые и фактические показатели, выявить отклонения и принять корректирующие меры;

Стимулирующая: мотивируют предпринимателя и команду на достижение финансовых показателей и стратегических целей;

Адаптационная: дают возможность реагировать на изменения внешней среды, корректировать финансовую стратегию на основе прогноза. [3]

В условиях нестабильной экономической среды и усиления конкуренции именно гибкое финансовое планирование с прогнозной составляющей даёт предпринимателю шанс эффективно распределить ресурсы, минимизировать риски и обеспечить рост. [1]

Финансовое прогнозирование помогает выявлять ранние сигналы риска — снижение спроса, рост затрат, изменение условий финансирования — и заранее готовить реакцию, например резервный бюджет, альтернативные источники финансирования, корректировку ассортимента.

Список литературы

1. Турчаева И. Н., Таенчук Я. Ю. Финансовое планирование и прогнозирование : учебник и практикум для вузов / И. Н. Турчаева, Я. Ю. Таенчук. — Москва : Изд-во Юрайт, 2023. — 215 с. — URL: <https://urait.ru/bcode/509684> (дата обращения: 08.11.2025).

2. Невская Н. А. Планирование и прогнозирование социально-экономических процессов : учебник и практикум для вузов / Н. А. Невская. — 3-е изд. — Москва : Изд-во Юрайт, 2023. — 297 с. — URL: <https://urait.ru/bcode/533990> (дата обращения: 08.11.2025).

3. Финансовое планирование и прогнозирование : учебное пособие / под ред. Е. А. Разумовской и др. — Екатеринбург: Изд-во УрФУ, 2023 — URL: https://uifr.ru/sveden/files/RP_FinPlan_i_Prognoz_Ek_FiK_2023_nov_red.pdf (дата обращения: 08.11.2025).

ЖАҒАНДЫҚ ЖЕТКІЗУ ТІЗБЕГІ ЖАҒДАЙЫНДА ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ЛОГИСТИКАНЫ ЗЕРТТЕУДІҢ ТЕОРИЯЛЫҚ ТӘСІЛДЕРІ

Арынова Ж.З.¹, Абенов.Ә.Ж.² Карагандинский национальный
исследовательский университет имени академика Е.А. Букетова,
г. Караганда ¹к.э.н., ассоц. профессор кафедры маркетинга,
²магистрант ОП – Логистика

Аннотация. Мақалада трансшекаралық қозғалыс жағдайында материалдық, ақпараттық және қаржылық ағындарды басқаруды біріктіретін пәнаралық сала ретінде халықаралық логистиканың теориялық негіздері ашылады. Жаһандық жеткізу тізбегінің өсуі, жеткізілім сенімділігіне қойылатын талаптар және кедендік-институционалдық рәсімдердің әсері арқылы халықаралық логистиканы зерттеудің өзектілігі негізделді. Негізгі тәсілдер жүйеленді: ағындық-сервистік, интеграциялық (SCM) және институционалдық-рәсімдік, сондай-ақ Қазақстанның транзиттік-көлік торабы ретіндегі маңыздылығы белгіленді. Түйінді сөздер: Халықаралық логистика; жеткізу тізбектері (SCM); трансшекаралық жеткізілімдер; материалдық ағындарды басқару; ақпараттық және қаржылық ағындар; логистикалық менеджмент; кедендік әкімшілік ету; сауда көмегі; транзит; халықаралық көлік дәліздері;

көлік-логистикалық кластерлер; мультимодальды тасымалдау.

Тұжырымдамада халықаралық логистика өнімнің көзден тұтынушыға халықаралық кеңістікте қозғалысын ұйымдастыру және бақылау бойынша өзара байланысты әрекеттер мен құзыреттер кешені ретінде сипатталады [1]. Бұл ретте бірқатар оқу-әдістемелік және қолданбалы материалдарда халықаралық логистика пәні физикалық жеткізуді ғана емес, сонымен қатар мемлекеттердің шекараларын кесіп өтетін ілеспе ағындарды (ақпараттық, қаржылық) басқаруды да қамтитыны атап көрсетілген. Шетелдік логистикалық мектеп басқару функциясы арқылы "түпкілікті" анықтама береді: кәсіби қоғамдастықтың кеңінен қолданылатын анықтамасына сәйкес, логистикалық менеджмент — бұл тұтынушылардың талаптарын қанағаттандыру үшін тауарлардың, қызметтердің және тұтынудың шығу нүктесі мен нүктесі арасындағы тауарлардың, қызметтердің және байланысты ақпараттың тиімді және тиімді тікелей және кері қозғалысын және сақталуын жоспарлауды, жүзеге асыруды және бақылауды қамтамасыз ететін жеткізу тізбегін басқарудың бөлігі [2]. Халықаралық логистикада бұл логика сақталады, бірақ "тиімділік" инфрақұрылымның өткізу қабілеттілігіне, кедендік әкімшілендіру сапасына, құжаттардың дәйектілігіне және қатысушылардың әртүрлі юрисдикциялардағы тәуекелдер мен жауапкершілікті үйлестіру қабілетіне тәуелді болатын шекарадан өту шарттарымен күрделене түседі [3]. Көздерді салыстыруды ескере отырып, осы зерттеу шеңберінде халықаралық логистика мемлекеттік шекараларды кесіп өтетін материалдық, ақпараттық және қаржылық ағындарды ғылыми негізделген басқару жүйесі ретінде

айкындалады, оның ішінде маршрут пен сервисті жоспарлау, тасымалдау мен қоймалауды ұйымдастыру, кедендік-Құжаттамалық сүйемелдеу, мерзімдер мен шығындарды бақылау, сондай-ақ құқықтық режимдердің айырмашылықтары жағдайында жеткізу тізбегіне қатысушыларды үйлестіру және инфрақұрылымдық шектеулер [4]. Халықаралық логистиканың ғылыми зерттеу объектісі ретіндегі өзектілігі әлемдік экономиканың тармақталған жеткізу тізбектері арқылы жұмыс істейтіндігімен анықталады, ал компаниялар мен мемлекеттердің бәсекеге қабілеттілігі трансшекаралық қозғалыстардың жылдамдығымен, сенімділігімен және болжамдылығымен көбірек өлшенеді. Сондықтан халықаралық бағалау құралдарында "сауда логистикасына" (trade logistics) шекара арқылы және ел ішінде тауарлардың қозғалысына әсер ететін факторлардың жиынтығы ретінде баса назар аударылады: кеден, Инфрақұрылым, қызмет сапасы, қадағалау және уақтылық. Халықаралық логистика сөзсіз институционалдық ортаға сүйенетіні жеке теориялық маңыздылыққа ие. Бұл тұрғыда тауарлардың шекара арқылы өтуін жеңілдету және жеделдету жөніндегі шаралар негізгі "реттеуші контур" болып табылады: ДСҰ-ның сауда рәсімдерін оңайлату жөніндегі келісімі транзиттегі тауарларды қоса алғанда, тауарлардың қозғалысын, шығарылуын және кедендік тазартылуын жеделдетуге бағытталған ережелерді қамтиды [5]. Эмпирикалық жалпылау деңгейінде мұндай шараларды жүзеге асыру халықаралық жеткізілімдердің құны мен сенімділігіне тікелей әсер ететін сауда шығындарының орта есеппен бірнеше пайызға төмендеуімен байланысты екендігі баса айтылады [5].

Қазақстанда халықаралық логистиканың өзектілігі транзиттік-көліктік функцияны және халықаралық дәліздерді дамытуға бағытталған елдің геоэкономикалық жағдайымен күшейтіледі. Бейінді қазақстандық академиялық жарияланымда бұл желі Қазақстанның Еуропа мен Азия арасындағы негізгі транзиттік хаб ретінде қалыптасуына байланысты, бұл ұлттық стратегиялық құжаттармен салыстырылады [5]. Сонымен қатар, практикалық күн тәртібін кәсіби қоғамдастық қолдайды: көлік құралдары мен логистердің тақырыптық іс-шаралары халықаралық логистика мен саудаға "өзгерістер мен мүмкіндіктер" саласы ретінде тікелей назар аударады.

Саланың технологиялық өзгеруіне байланысты халықаралық логистиканы зерттеудің өзектілігі артып келеді: жүктерді цифрлық қадағалау, мониторинг, қауіпсіздік, қаптаманың жаңа форматтары және сервистік модельдер халықаралық бағыттарда жұмыс істейтін компаниялардың басым тәжірибелері ретінде жиі сипатталады. Теория үшін бұл құралдарды кеңейту қажеттілігін білдіреді: классикалық шығындарды оңтайландырудан — тізбектің тұрақтылығын модельдеуге, деректерді басқаруға, стандарттарды сәйкестендіруге және жеткізілім үзілістерінің алдын алуға.

Әлемдік ғылыми дәстүрде логистиканың қалыптасуы әдетте жабдықтау мен таратудың әртүрлі функцияларынан ағындар мен қызметтерді интеграцияланған басқаруға көшумен байланысты; бұдан әрі логика жеткізу тізбегін басқару бағытында дамыды, мұнда талдау объектісі енді жеке операция емес, қатысушылардың байланысты желісі болады. Логистикалық менеджменттің заманауи кәсіби анықтамасы дәл осы интеграциялық бұрылысты бекітеді: логистика тауарлардың, қызметтердің және ақпараттың қозғалысы мен сақталуын жоспарлауды, іске асыруды және бақылауды қамтитын жеткізу тізбегін басқарудың бөлігі ретінде түсіндіріледі. Халықаралық логистика үшін бұл тәсіл трансшекаралық жеткізілімді ұлттық фрагменттердің қосындысы ретінде емес, біртұтас жүйе ретінде теориялық сипаттауға мүмкіндік беретіндігімен маңызды. Сонымен қатар, сыртқы сауда мен транзиттің институционалдық шеңбері қалыптасты: халықаралық ережелерде шекарадағы бақылауды жеделдету және стандарттау процедуралары маңызды рөл атқарды.

Осыған байланысты ДСҰ-ның сауда рәсімдерін оңайлату жөніндегі келісімі мемлекеттер мен бизнес

үшін бағдар болды, өйткені ол транзитті қоса алғанда, тауарлардың қозғалысын, шығарылуын және кедендік тазартылуын жеделдету жөніндегі шараларды бекітеді [6]. Теориялық тұрғыдан алғанда, бұл халықаралық логистика көлік пен қойманы ғана емес,

сонымен қатар процедуралардың, құжаттардың және ведомствоаралық үйлестірудің "шекаралық" архитектурасын түсіндіруі керек дегенді білдіреді. Халықаралық логистика саласындағы қазақстандық зерттеу желісі транзит, көліктік-логистикалық кластерлер, дәліздердің тиімділігі және логистикалық инфрақұрылымның бәсекеге қабілеттілігі міндеттері арқылы дамыды. Бұл бағыт елдің географиялық рөлімен және стратегиялық бағдарларда Еуропа мен Азия арасындағы транзиттік хаб идеясының шоғырлануымен байланысты.

Кесте 1. Халықаралық логистиканың маңызы бойынша ғалымдардың анықтамасы

А.С. Янмаев:	Халықаралық логистика өзара байланысты ағындарды оңтайландыруға, басқаруға және басқаруға бағытталған теориялық және практикалық білім мен кәсіби дағдылардың ерекше саласы ретінде түсіндіріледі.
Д.А. Абдреева	Халықаралық логистика өндірісте де, тұтытуда да ресурстарды ұтымды пайдалануды қоса алғанда, өнімді өндіріс саласынан халықаралық ортада тұтыну саласына жылжыту кезінде туындайтын міндеттер кешенін шешуге арналған әмбебап құрал ретінде түсініледі.
Alan E. Branch	Халықаралық логистика жаһандық жеткізу тізбегін басқару арқылы шикізат/компоненттер көзінен өндіріске/құрастыруға (кіріс логистикасы) және одан әрі тарату орталығына/тұтынушыға (Шығыс логистика) тауар ағынының түпкілікті сүйемелдеуі ретінде ашылады.
Р.Б. Ивуть	Халықаралық логистика елдер мен тіпті континенттер арасындағы уақтылы және сапалы жеткізілімдерді қамтамасыз етумен байланысты, бұл мультимодальды тасымалдауды және мемлекеттік шекараларды үнемі кесіп өтуді талап етеді.
Дереккөз: [7.8]	

Қазақстанның білім беру және кәсіптік практикасына халықаралық логистиканың "ендірілуінің" институционалдық белгісі бөлек көрсетілген: халықаралық логистика бойынша білім беру бағдарламалары мен пәндері [7], сондай-ақ салалық диалогтың негізгі тақырыбы ретінде халықаралық логистика тікелей мәлімделген кәсіби іс-шаралар тіркеледі. Ағындар мен қызмет көрсету тұжырымдамасы: халықаралық логистика "өтпелі қозғалысты" басқару ретінде Бірінші тұжырымдама логистиканың ағымдық сипатына сүйенеді: халықаралық жеткізу материалдық объектілердің және олармен байланысты мәліметтер мен қызметтердің ұйымдасқан қозғалысы ретінде түсіндіріледі. Теориялық өзек логистикалық менеджментті тауарлар, қызметтер мен ақпараттардың шығу және тұтыну нүктелері арасындағы тиімді тікелей және кері ағыны мен сақталуын жоспарлау, іске асыру және бақылау ретінде анықтайды. Халықаралық контур айнымалыларды қосады: шекаралар, транзит, бірнеше юрисдикция талаптары, қосымша құжаттар және бақылау процедуралары.

Осы Тұжырымдама шеңберінде уақыт (lead time), сенімділік (болжамдылық), құны (логистикалық операцияны иеленудің толық құны) және қызмет сапасы (клиенттердің талаптарын орындау) негізгі категориялар болып табылады. Тәжірибеге бағытталған анықтамалар деңгейінде халықаралық логистика өндірушіден тұтынушыға тиімді жеткізу жүйесін құру бойынша шаралар кешені ретінде сипатталады; теориялық тұрғыдан алғанда, бұл операциялардың жүйелік үйлесімділігінің басымдығын білдіреді: егер "әлсіз сілтеме" шекарада немесе құжаттық контурда пайда болса, онда бүкіл жеткізілім тиімділігі маршруттың жеке учаскесінің сапасына қарамастан төмендейді.

Жеткізу тізбегін интеграциялау тұжырымдамасы: халықаралық логистика жаһандық SCM бөлігі ретінде Екінші тұжырымдама халықаралық логистиканы жаһандық жеткізу тізбегін басқарудың ішкі жүйесі ретінде қарастырады, Мұнда негізгі әсерге жергілікті оңтайландыру арқылы емес, қатысушыларды үйлестіру, функцияларды бөлу және деректер алмасу стандарттарын үйлестіру арқылы қол жеткізіледі. Қазірдің өзінде негізгі анықтамада логистика жеткізілім тізбегін басқарудың бір бөлігі екендігі баса айтылған [8].

Халықаралық өлшемде бұл "транзакциялық" модельден (әр учаскенің өзі) "желілік" модельге көшуді білдіреді, мұнда нәтиже қорлар, маршруттар, қойма желісі, тәуекелдерді бөлу және жауапкершілік бойынша бірлескен шешімдермен жасалады. Қазақстан үшін бұл тұжырымдама дәліз логикасында және трансөңірлік жеткізу тізбегіне енгізуде ерекше маңызды.

Еуразия ұлттық университеті базасындағы зерттеу логистика тиімділігі мен жеткізу тізбектерінің құндылығын бағалауды Жаңа Жібек жолы елдерінің маршрутымен және "Белдеу және жол"

бастамасымен байланыстырады, осылайша әңгімені "тасымалдау" жазықтығынан "құндылық жасау тізбегі" жазықтығына аударады. Теориялық тұрғыдан бұл тезисті бекітеді: халықаралық логистика-бұл қозғалыс ғана емес, сонымен қатар халықаралық маршруттарға енгізілген елдер мен компаниялардың бәсекелестік позицияларына тікелей әсер ететін желі түйіндері арасында қосылған құнды қайта бөлу құралы.

Сауда-саттықты жеңілдету және институционалдық процедуралар тұжырымдамасы: "шекара" логистикалық жүйенің бөлігі ретінде Үшінші тұжырымдама халықаралық логистиканың институционалдық сипатына баса назар аударады: жеткізілім тиімділігі тек инфрақұрылым мен операциялармен ғана емес, сонымен қатар өндіріс, бақылау және транзит процедураларының сапасымен де анықталады. ДСҰ-ның сауда рәсімдерін оңайлату жөніндегі келісімі транзитті қоса алғанда, тауарлардың қозғалысын, шығарылуын және кедендік тазартылуын жеделдету жөніндегі шаралар жиынтығын тікелей тіркейді. Теориялық тұрғыдан алғанда, бұл халықаралық логистика "процедуралық инфрақұрылымды" сипаттауы керек дегенді білдіреді: талаптардың ашықтығы, құжаттарды стандарттау, ведомствоаралық өзара іс-қимыл және бақылауды цифрландыру, өйткені дәл осы нүктелерде кідірістер, транзакциялық шығындар және сәйкессіздік тәуекелдері жиі кездеседі.

Салыстыру және диагностика құралы халықаралық индекстер мен бенчмаркинг болып табылады. Дүниежүзілік банк LPI-ді елдерге сауда логистикасы саласындағы қиындықтар мен мүмкіндіктерді анықтауға және көптеген мемлекеттер бойынша көрсеткіштерді салыстыруға мүмкіндік беретін интерактивті құрал ретінде сипаттайды. Халықаралық логистика теориясының контекстінде бұл маңызды, өйткені өлшеу шеңбері пайда болады: логистика тек сипаттама тақырыбына ғана емес, сонымен қатар инфрақұрылым.

Қорытынды. Ұсынылған жұмыстағы халықаралық логистиканың теориялық негіздері трансшекаралық жеткізілім логикасын бірлесіп түсіндіретін үш қосымша тірекке дейін азаяды. Біріншіден, халықаралық логистика классикалық ағындық тәсілдің дамуы ретінде түсіндіріледі: тауарлардың, қызметтердің және ақпараттың тікелей және кері ағындарын басқару үйлестіру күрделілігі, уақыттың рөлі және сенімділік талаптары артатын халықаралық ортаға ауысады. Екіншіден, ол жеткізу тізбегінің интеграциясы арқылы ашылады: халықаралық жеткізілім әртүрлі операциялардың қосындысы ретінде емес, қатысушылардың келісілген шешімдері, функцияларды бөлу және желілік конфигурация арқылы құндылық жасайтын жүйе ретінде түсініледі. Үшіншіден, институционалдық-процедуралық Өлшем атап өтіледі: шекаралық және кедендік рәсімдердің сапасы логистикалық тиімділіктің бір бөлігіне айналады және жеткізілім шығындары мен тұрақтылығына әсер етеді. Нәтижесінде халықаралық логистика дербес ғылыми сала ретінде негізделеді, онда нәтиже инфрақұрылыммен, басқарушылық интеграциямен және рәсімдердің сапасымен бір мезгілде анықталады, ал қазақстандық зерттеу желісі транзиттік функцияны, көлік-логистикалық кластерлердің бәсекеге қабілеттілігін және елдің халықаралық жеткізу тізбегіне қосылуын заңды түрде атап көрсетеді.

Әдебиеттер тізімі

1. Postal.kz. «Тенденции и прогнозы в международной логистике (2024)» (технологические акценты). [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://postal.kz/blog/tenndentsiyyi-prognozi-mezhdunarodnoy-logistike-2024>
2. Самиева Г. Т., Толысбаев Б. С., Койчубаев А. С. Оценка эффективности логистики и ценности цепей поставок на пути стран Нового шелкового пути в контексте мегапроекта «Пояс и путь» // Bulletin of L. N. Gumilyov ENU. Economic Series. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://bulecon.enu.kz/index.php/main/article/download/295/385>
3. Университет «Туран». №3 (2019): «Международный опыт и состояние логистики в Казахстане» (PDF-выпуск). [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://rmebrk.kz/wp-content/uploads/2020/11/%d0%a3%d0%9d%d0%98%d0%92%d0%95%d0%a0%d0%a1%d0%98%d0%a2%d0%95%d0%a2-%d0%a2%d0%a3%d0%a0%d0%90%d0%9d-%E2%84%963-2019.pdf>
4. CSCMP (Council of Supply Chain Management Professionals). SCM Definitions and Glossary of Terms (Logistics Management definition). Официальный сайт. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://cscmp.org/CSCMP/CSCMP/Educate/SCM_Definitions_and_Glossary_of_Terms.aspx
5. World Bank. Logistics Performance Index (LPI) (описание инструмента и сравнения 2023). Официальный сайт. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://lpi.worldbank.org/>
6. WTO (World Trade Organization). Trade facilitation (описание TFA и его целей). Официальный сайт. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://wto.org/tradefacilitation>
7. UN ESCAP. Evidence on WTO TFA impact on trade costs (обобщение эффекта снижения издержек). Официальный сайт. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.unescap.org/blog/has-wto-trade-facilitation-agreement-really-helped-reduce-trade-costs>
8. Научное обозрение. Педагогические науки. «Развитие международной логистики. [Электронный

БЮДЖЕТ ПРОЦЕСТЕРІ: НАҚТЫ СЕКТОРДЫ ҚОЛДАУ ТРЕНДТЕРІ

Абуов М. Б. Қазақстан Республикасы Президенті жанындағы
Мемлекеттік басқару академиясының докторанты Қазақстан, Астана қ.,
Дуламбаева Р. Т. экономика ғылымдарының докторы,
профессор Қазақстан Республикасы Президенті
жанындағы Мемлекеттік басқару академиясының профессоры
Қазақстан, Астана қ.
Джумабаев С.Ә.
физика-математика ғылымдарының кандидаты,
қауымдастырылған профессор Астана халықаралық университеті

Аннотация. Қазіргі дамып келе жатқан елдердің экономикасы бюджет дефицитінің өсуімен, кірістердің тұрақсыздығымен және шынайы секторды қолдау механизмдерінің күрделенуімен сипатталады. Қазақстан мысалында мақала бюджет процесінің екі маңызды бағытын талдайды: мемлекеттік сектордың дебиторлық қарыздарын азайту – дефицитті басқару механизмі ретінде; әлеуметтік төлемдер бойынша бюджетті орындауды жетілдіру – қаражаттың негізсіз жұмсалуды болдырмау және мемлекеттік шығыстарды қайта бөлуді жақсарту факторы ретінде. Ресми статистикалық мәліметтерге, аудит тексерістері нәтижелеріне және эмпирикалық есептеулерге сүйене отырып, зерттеу бюджет процесінің кейбір дисфункцияларын анықтайды және шынайы секторды қолдауға бағытталған болашақ бюджет саясатының трендтерін қалыптастырады.

Кілт сөздер: бюджет процесі, дебиторлық қарыз, бюджет дефициті, бюджетті орындау, шынайы секторды қолдау.

Шынайы секторды бюджеттік механизмдер арқылы қолдау тұрақты экономикалық өсудің негізгі шарттарының бірі болып табылады. Алайда, мұндай қолдаудың тиімділігі бюджет циклінің толық, яғни жоспарлаудан бастап орындауға дейін байланысты. Бюджеттік тәртіптің сақталмауы, дебиторлық қарыздардың көлемі және бюджет қаражаттарының жымқыру жағдайлары мемлекетке өнеркәсіпті, ШОБ пен инфрақұрылым жобаларын ұзақ мерзімді ынталандыру құралдарын қамтамасыз ету мүмкіндігін төмендетеді. Қазақстан Республикасының Қаржы министрлігінің деректері бойынша, 2025 жылғы қарашада бюджеттің дефициті 2,9 трлн теңгеге жеткен. [1] Сонымен қатар зерттеулер мемлекеттік мекемелердің дебиторлық қарызының жоғары деңгейін көрсетті (2025 жылғы қыркүйек нәтижелері бойынша – 1,9 трлн теңге) [2], сондай-ақ әлеуметтік төлемдерді орындау кезінде ірі көлемде жымқыру фактілері анықталған (екі жылда 144 адам 15 млрд теңгеден астам қаражатты жымқырғаны үшін сотталған) [3]. Бұл екі аспект сирек қатар қарастырылады, бірақ олар шынайы секторды қолдау мүмкіндігі үшін бюджеттік процестердің ішкі тиімділігіне қатысты ерекше трендті көрсетеді:

Кесте №1. Қазақстан Республикасының бюджеттік дебиторлық қарыздары бойынша деректер (млн теңге):

Атауы	2022	2023	2024
1. Жергілікті бюджеттердің қарызы:	253 279,4	644 298,8	1 026 210,4
Абай облысы	2 143,0	1 914,9	2 270,6
Ақмола облысы	8 516,0	36 325,7	80 158,6
Ақтөбе облысы	2 619,2	37 212,4	50 903,3
Алматы облысы	14 462,8	8 059,5	49 425,3
Атырау облысы	7 301,4	13 972,7	18 031,0
Батыс Қазақстан облысы	4 730,8	24 894,8	21 634,5
Жамбыл облысы	32 819,6	31 943,8	8 705,1
Жетісу облысы	4 557,9	3 983,9	10 565,7
Қарағанды облысы	9 702,7	26 185,1	14 628,8
Қостанай облысы	4 924,0	18 714,3	35 071,5
Қызылорда облысы	2 502,5	23 403,1	46 422,9

Маңғыстау облысы	2 345,5	37 395,1	37 450,1
Павлодар облысы	8 961,1	17 634,8	19 017,9
Солтүстік Қазақстан облысы	10 447,2	14 109,6	19 008,1
Түркістан облысы	1 107,3	60 092,4	142 228,7
Ұлытау облысы	656,8	2 745,6	3 209,8
Шығыс Қазақстан облысы	4 552,4	8 482,9	12 074,3
Астана қаласы	101 212,5	161 881,0	270 543,6
Алматы қаласы	28 667,9	86 093,8	178 217,3
Шымкент қаласы	1 048,8	29 253,1	6 643,6
2. Республикалық бюджеттің қарызы:	899 516,0	910 938,2	841 889,7
3. Мемлекеттік бюджеттің қарызы (1+2):	1 152 795,4	1 555 237,9	1 868 100,1

Ескертпе: ҚР Қаржы министрлігінің деректеріне сүйене отырып, авторлар құрастырған. [4]

Осылайша, жергілікті бюджеттердің жалпы дебиторлық қарызы 2022 жылы 253,3 млрд теңгеден 2024 жылы 1 026,2 млрд теңгеге дейін өскен, ал 2025 жылғы қаңтар-қыркүйек

аралығында ол 803,97 млрд теңгені құрады. Ең үлкен өсім ірі қалалар мен экономикалық белсенділігі бар аймақтарда байқалады, мысалы, Астана қаласында (2022 жылы 101,2 млрд теңгеден 2024 жылы 270,5 млрд теңгеге дейін) және Алматы қаласында (28,7 млрд теңгеден 178,2 млрд теңгеге дейін).

Республикалық бюджеттің қарызы да өскенін көрсетеді: 2022 жылы 899,5 млрд теңгеден 2025 жылғы қыркүйек басында 1 041,6 млрд теңгеге жеткен. Нәтижесінде мемлекеттік бюджеттің жалпы дебиторлық қарызы 2022 жылы 1 152,8 млрд теңгеден 2024 жылы 1 868,1 млрд теңгеге дейін өскен, 2025 жылғы қыркүйекте аздап төмендеп, 1 845,6 млрд теңгені құрады. Осылайша, дебиторлық қарыздың айқын өсу тенденциясы байқалады, бұл қайтарылмаған бюджет қаражаттарының жинақталуына және шынайы секторды дамытуға ықтимал қысымның барын нұсқайды.

Кесте 2. Қазақстан Республикасының бюджеттік көрсеткіштері

Атауы	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Мемлекеттік бюджетке түсімдер, млрд теңге	12 758,5	14 521,2	15 847,4	20 248	24 917	27 132,2
Мемлекеттік бюджеттен шығыстар, млрд теңге	13 535,6	16 725,1	17 951,9	21 533	26 760	30 318,2
Мемлекеттік бюджеттің дефициті (-) / профициті (+), млрд теңге	-1 285,3	-2 806,2	-2 534,8	-2 169,1	-2 811,1	-3 586,0

Ескертпе: ҚР Қаржы министрлігінің деректеріне сүйене отырып, авторлар құрастырған.

Соңғы жылдары Қазақстанның бюджеттік саясаты мемлекеттік кірістер мен шығыстардың тұрақты өсуімен сипатталады, бұл үкіметтің экономикалық өсімді ынталандыруға және әлеуметтік тұрақтылықты қамтамасыз етуге ұмтылысын көрсетеді. Мысалы, мемлекеттік бюджетке түсімдер 2019 жылы 12 758,5 млрд теңгеден 2024 жылы 27 132,2 млрд теңгеге дейін өскен, ал шығыстар сол кезеңде 13 535,6 млрд теңгеден 30 318,2 млрд теңгеге жеткен. Сол уақытта бюджеттің дефициті өсу тенденциясын көрсетеді: 2019 жылы ол 1 285,3 млрд теңгені (- 1,9% ЖІӨ) құраса, 2024 жылы 3 586,0 млрд теңгеге жетіп, бюджеттің кіріс және шығыс бөліктері арасындағы кернеудің сақталып отырғанын көрсетеді.

Мемлекеттің қаржылық тұрақтылығы үшін қосымша тәуекелдерді мемлекеттік мекемелердің жоғары дебиторлық қарызы тудырады, бұл кірістердің түсуін бәсеңдетіп, шығыстарды жоспарлау және орындау процесін қиындатады. Сондай-ақ өнеркәсіп өндірісі мен жалпы ішкі өнім динамикасы маңызды фактор болып табылады, себебі олар салық базасына тікелей әсер етіп, бюджеттік кірістерді қалыптастыруға ықпал етеді.

Сонымен бірге әлеуметтік төлемдерді орындаудағы жымқырулар мен асыра есептеулер тұрақты заңсыз схемалардың болуын көрсетеді: «өлген жандарға» төлемдер есептеу, төлемдерді асыра көрсету, аударымдарды қайталау және т.б. [5] Бұл схемалар заңсыз шығыстарды арттырып, әлеуметтік сектордың нақты қажеттіліктерін қамтамасыз етуді қиындатады, осылайша ресурстарды экономиканың шынайы секторынан алыстатады.

Мемлекеттік басқару модельдерінің макроэкономикалық трансформациясы күшейіп жатқан жағдайда

бюджеттік қаражаттар шынайы секторды қолдаудың негізгі құралы болып отыр. Бюджеттік саясаттың тиімділігі экономикалық өсім қарқынына, инвестициялық белсенділікке, өндірістік салалардың тұрақтылығына және халықтың жұмыссыздық деңгейіне тікелей әсер етеді. Осы тұрғыда мемлекеттік бюджет тек қаржылық жоспар ғана емес, сонымен қатар ресурстарды шынайы секторды дамытуға бағытталған маңызды қайта бөлу механизмі болып табылады.

Соңғы жылдары Қазақстанда, сондай-ақ қалыптасып келе жатқан нарықтары бар басқа елдерде мемлекеттік бағдарламалар, субсидиялар, трансферттер және басқа қаржылық қолдау формалары арқылы бюджеттің шынайы секторды ынталандырудағы рөлі күшейген. Алайда бюджетті орындау тәжірибесі бюджеттік қаражаттарды тиімсіз пайдалану, жеткіліксіз ашықтық және сыбайлас жемқорлық тәуекелдерінің болуы сияқты, әсіресе шығыстарды орындау кезеңінде елеулі институционалдық және басқарушылық проблемаларды көрсетеді. Уәкілетті мемлекеттік органдардың деректері бойынша, анықталған қаржылық бұзушылықтардың айтарлықтай бөлігі әлеуметтік және оған байланысты бюджеттік шығыстарға тиесілі, бұл экономиканы мемлекеттік қолдаудың тиімділігін жанама түрде төмендетеді.

Аталған мәселелер бюджет саясатының шынайы секторды қолдауға бағытталған анықталған мақсаттары мен бюджетті орындаудың нақты нәтижелері арасындағы қайшылықты туғызады. Қаржылық бақылау құралдарының кемшіліктері, цифрлық шешімдердің фрагментарлығы және ақпараттық жүйелердің әлсіз интеграциясы мемлекетке бюджеттік ресурстарды мақсатты және тиімді пайдалану мүмкіндігін шектейді. Нәтижесінде бюджеттік шығыстардың мультипликативтік әсері төмендейді, экономикалық субъектілердің мемлекеттік басқару институттарына сенімі әлсірейді және экономиканың құрылымдық жаңғыруы баяулайды.

Бюджеттік реттеу және мемлекеттік экономикалық ынталандыру мәселелеріне арналған ғылыми басылымдар болса да, қазіргі ғылыми әдебиетте бюджет процесін орындаудың сапасы мен шынайы секторды қолдаудың тиімділігі арасындағы өзара байланысты жүйелендірілген түрде талдаған зерттеулер жеткіліксіз. Арнайы назар қазіргі бюджеттік басқару трендтерін талдауға, соның ішінде цифрландыру, тәуекелге бағытталған бақылау және қаражаттарды мақсатсыз пайдалану ықтималдығын азайтатын институционалдық механизмдер бағытталуы тиіс.

Осы зерттеудің мақсаты – шынайы секторды қолдау контекстінде бюджеттік процестерді дамытудағы негізгі тенденцияларды анықтау және бюджетті орындау құралдарын жетілдіру бағыттарын негіздеу, мемлекеттік экономикалық саясаттың нәтижелілігін арттыруға ықпал ететін. Белгіленген мақсатты жүзеге асыру бюджет орындалу тәжірибесін талдауды, осал аймақтарды анықтауды және бюджеттік қаражаттарды пайдалану тиімділігін арттыруға бағытталған ұсыныстарды әзірлеуді көздейді.

Бюджеттік реттеу теориясы мемлекет шынайы секторды қолдай алатын қабілетінің мынадай факторларға байланысты екенін көрсетеді:

- Фискалдық тұрақтылық;
- Бюджеттік тәртіп пен бюджетті орындаудың сапасы;
- Шығыстардың ағып кетуін және тиімсіздігін болдырмау механизмдері;
- Бақылау және аудиттің институционалдық архитектурасы.

Халықаралық зерттеулер көрсеткендей, хроникалық дефицит шынайы секторды қолдауды шектейді, төмен пайыздық ставкалар жағдайындағы мемлекеттік борышты қызмет көрсету құнын төмендетеді және жеке инвестицияларды ығыстыру әсерін азайтады, бұл борыштың экономикалық өсімге шектеу қоюын төмендетеді, бірақ қаржылық тұрақсыздыққа тәуекелдер әлі де бар және мұқият фискалдық басқаруды талап етеді (Бланшар, 2019) [6].

Әлсіз немесе нашар дамыған мемлекеттік қаржы басқару институттары, төмен ашықтық және жеткіліксіз бақылау бюджеттік қаражаттарды тиімсіз қалыптастыруға және пайдалануға, фискалдық алшақтықтарға әкеледі және мемлекетке экономикалық өсімді және шынайы секторды қолдауды қамтамасыз ету мүмкіндігін шектейді. Тиімді бюджеттік процестер ашықтықты, тиісті бақылау мен жауапкершілікті талап етеді, бұл сыбайлас жемқорлықты азайтып, ресурстарды оңтайлы бөлуге мүмкіндік береді (Стиглиц, 2000) [7]. Қазіргі зерттеулер бюджеттік жоспарлаудың тиімділігін арттыру үшін макроэкономикалық болжамдау және бюджеттік тәуекелдерді талдау құралдарын интеграциялаудың маңыздылығын да атап

көрсетеді. Мемлекет кіріс базасындағы өзгерістерді және экономикалық құрылымдағы ауысуларды алдын ала болжай білсе, бюджеттік басымдықтарды дәлірек қалыптастырып, дефицитті азайтып және қаражатты тиімсіз жұмсау ықтималдығын төмендетуге мүмкіндік алады (Алесина & Ардагна, 2010) [8].

Сонымен қатар, мемлекеттік қаржыны басқарудағы ашықтық пен есеп берушілік мәселелеріне ерекше мән беріледі. Open Budget Index (OBI) сияқты халықаралық бюджеттік ашықтық индекстері бюджеттік процестері ашық әрі бақыланатын елдерде ресурстарды бөлу тиімділігінің жоғарылауын, сыбайлас жемқорлық тәуекелдерінің төмендеуін және тұрақты экономикалық өсімді қамтамасыз ететінін көрсетеді (Пина, 2009) [9]. Зерттеушілер дебиторлық қарыздың бюджетті орындауға және фискалдық тәртіпке

тікелей әсер ететін маңызды фактор екенін де атап көрсетеді. Мемлекеттік мекемелер мен кәсіпорындардағы дебиторлық қарыздың жиналуы кірістердің түсуін баяулатып, қарызға тәуелділікті арттырып, бюджеттік дефициттің қосымша тәуекелдерін туғызуы мүмкін, бұл тиімді бақылау және төленбеген қарызды өндіріп алу механизмдерін енгізуді талап етеді (OECD, 2021) [10].

Осылайша, әдебиеттер мемлекет шынайы секторды қолдау қабілетіне әсер ететін факторлардың кешенді сипатын: фискалдық тұрақтылық, бюджеттік жоспарлау және орындаудың сапасы, институционалдық тиімділік, ашықтық пен бақылау, сондай-ақ дебиторлық қарызды басқаруды көрсетеді. Бұл барлық аспектілер теңдестірілген бюджеттік саясатты қалыптастыру және тұрақты экономикалық дамуды қамтамасыз ету үшін шешуші болып табылады.

Қазақстан Республикасының мемлекеттік бюджетінің дефициті мен мемлекеттік мекемелердің дебиторлық қарызы арасындағы өзара байланысты талдау үшін 2014–2024 жылдар аралығындағы уақытша қатарларды сандық талдау әдістері қолданылды. Деректер көзі ретінде Қазақстан Республикасының Қаржы министрлігі мен Қазақстан Ұлттық банкінің ресми статистикалық көрсеткіштері пайдаланылды.

Дебиторлық қарыздың бюджеттік дефицитке әсер дәрежесін бағалау үшін көпөлшемді сызықтық регрессия моделі құрылды, мұнда тәуелді айнымалы ретінде мемлекеттік бюджет дефициті алынса, тәуелсіз айнымалылар ретінде әрбір жылға сәйкес дебиторлық қарыз мәндері қолданылды. Регрессиялық талдау айнымалылар арасындағы байланыстың күшін және бағытын анықтауға, сондай-ақ дебиторлық қарыздың бюджеттік дефицитке сандық әсерін бағалауға мүмкіндік берді.

Талдау барысында модельдің сапасын бағалауға арналған стандартты көрсеткіштер қолданылды: көп өлшемді корреляция коэффициенті (R), детерминация коэффициенті (R^2) және түзетілген R^2 , сондай-ақ модельдің статистикалық мәнділігін тексеру үшін дисперсиялық талдау (ANOVA). Сонымен қатар, жеке айнымалылардың мәнділігін анықтау үшін регрессиялық коэффициенттер, стандартты қателер, t -статистика және P -маңыздылық мәндері есептелді.

Бюджет дефициті мен дебиторлық қарыз арасындағы байланысты визуалды түрде көрсету үшін тренд сызығын қоса салған нүктелік диаграмма құрылды. Бұл тәуелділіктің сипатын айқын бағалауға, көрсеткіштердің жедел өсу кезеңдерін анықтауға және визуалды бақылау нәтижелерінің регрессиялық талдау нәтижелерімен сәйкестігін тексеруге мүмкіндік берді.

Барлық есептеулер деректерді статистикалық талдау бағдарламалық қамтамасыз ету арқылы жүргізілді. Қолданылған әдістеме дебиторлық қарыз бен бюджеттік дефицит арасындағы оң корреляцияның бар екенін ғана емес, сонымен қатар жинақталған қарыздың соңғы жылдары дефицит мөлшеріне әсерін күшейтетінін анықтауға мүмкіндік берді, бұл зерттеудің негізгі нәтижесі болып табылады.

Талдау көрсеткендей, 2014–2024 жылдар аралығында Қазақстанның мемлекеттік бюджетінің дефициті абсолюттік мән бойынша өсім тенденциясын көрсетеді, сонымен қатар мемлекеттік мекемелердің дебиторлық қарызы да өсуде. Деректер дебиторлық қарыздың

жиналуы мен бюджеттік дефицит мөлшері арасындағы оң корреляцияның бар екенін растайды, бұл регрессиялық талдау нәтижелерімен дәлелденген.

Кесте №3. Талдау нәтижелері

Регрессиялық статистика	Мәні	
Көп өлшемді R	0,857934625	
R^2 (детерминация коэффициенті)	0,736051821	
Түзетілген R^2	0,706724246	
Стандартты қате	292,7182364	
Байқаулар саны	11	
Көрсеткіш df SS	MS F	F мәнділігі
Регрессия 1 2 150 462,1	2 150 462,1 25,0976	0,0007
Қалдық 9 771 155,7	85 684,0 –	–
Жиынтық 10 2 921 617,8	– –	–

Ескертпе: Авторлар құрастырған.

Регрессиялық талдау зерттелген көрсеткіштер арасында күшті корреляцияның бар екенін көрсетті: көпөлшемді корреляция коэффициенті $R = 0,8579$, бұл дебиторлық қарыз бен бюджеттік дефицит арасындағы тығыз байланысты көрсетеді. Детерминация коэффициенті $R^2 = 0,736$ бюджеттік дефициттің өзгерістерінің шамамен 73,6%-ын дебиторлық қарыздың өзгерісі түсіндіре алатынын білдіреді.

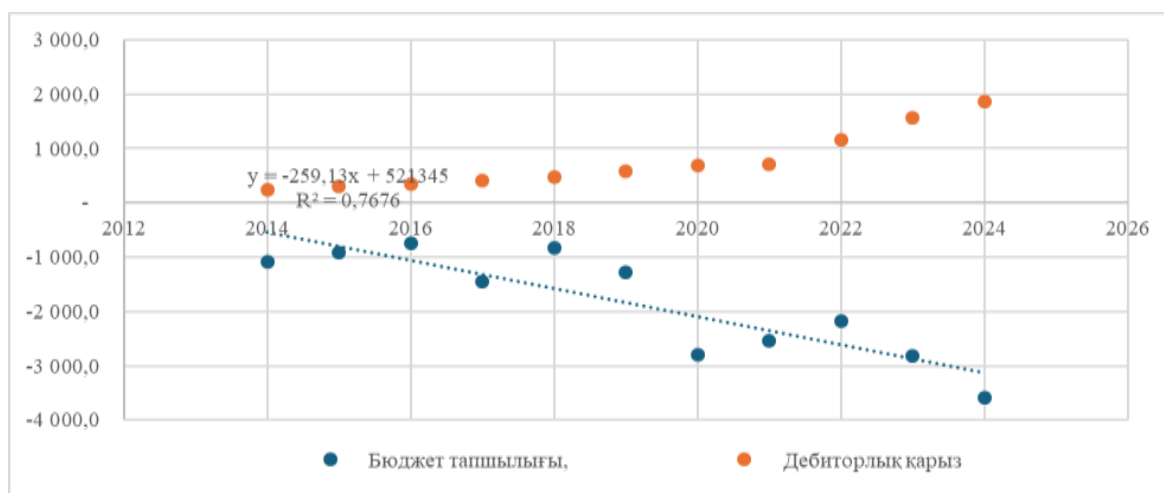
Дисперсиялық талдау модельдің статистикалық мәнділігін көрсетті ($F = 25,10$; $P < 0,001$), бұл

анықталған байланыстың шынайылығын растайды.

Регрессиялық коэффициенттер келесі мәндерге ие: Y осімен қиылысу -112,61, бұл нөлдік дебиторлық қарыз жағдайында бюджеттік дефициттің теориялық мәнін көрсетеді, ал X айнымалысының коэффициенті -0,473, яғни дебиторлық қарыз 1 млрд теңгеге артқан сайын бюджеттік дефицит 0,473 млрд теңгеге өзгереді. Сонымен қатар, X коэффициенті статистикалық жағынан мәнді болып табылады ($P = 0,0007$).

Осылайша, зерттеу нәтижелері дебиторлық қарыз деңгейінің мемлекеттік бюджеттің дефицитіне елеулі әсер ететінін көрсетеді, және анықталған тәуелділікті бюджеттік дефицитті болжау және мемлекеттік мекемелердегі бюджеттік процестерді жетілдіру үшін қолдануға болады.

Алынған нәтижелер дебиторлық қарыздың жиналуы бюджеттік кірістердің түсуін тежейтіні, дефицитті арттыратыны және мемлекетке қарыз алу қажеттілігін күшейтетінін көрсететін гипотезаны растайды. Бұл фискалдық тұрақтылықты қамтамасыз ету және бюджеттік дефицит тәуекелін азайту үшін дебиторлық қарызды тиімді бақылау және өндіру механизмдерін енгізудің маңыздылығын атап көрсетеді.

Сурет 1. Көрсеткіштер арасындағы байланысты талдау Ескертпе: Авторлар құрастырған.

2014–2024 жылдарға арналған деректер негізінде құрылған нүктелік диаграмманы талдау дебиторлық қарыз бен мемлекеттік бюджеттің дефициті арасында айтарлықтай байланыс бар екенін көрсетті. Дебиторлық қарыз өскен сайын бюджеттік дефициттің абсолюттік мәні де өсіп, осы көрсеткіштер арасындағы оң корреляцияны көрсетеді. Кезеңнің басында, 2014–2018 жылдары, дебиторлық қарыз және бюджеттік дефицит салыстырмалы түрде төмен болып, диаграммадағы нүктелер төменгі сол жақ бұрышқа жақын орналасқан. 2019 жылдан бастап екі көрсеткіштің де күрт өсуі байқалып, бұл диаграммадағы нүктелердің жоғары және оңға ығысуында көрінеді.

Тренд сызығы айналасындағы нүктелердің шашырауы дебиторлық қарыз дефицитке айтарлықтай әсер етсе де, дефицит мөлшеріне кіріс базасының өзгерісі, мемлекеттік шығыстар немесе сыртқы экономикалық соққылар сияқты басқа факторлар да ықпал етуі мүмкін екенін көрсетеді. Жалпы, нүктелік диаграмма регрессиялық талдау қорытындыларын айқын растайды: дебиторлық қарыздың өсуі бюджеттік дефициттің өсуіне ықпал етеді, бұл фискалдық тұрақтылықты қамтамасыз ету үшін мерзімінен тыс қарыздарды тиімді бақылау және өндіру қажеттілігін көрсетеді.

Зерттеу Қазақстандағы мемлекеттік мекемелердің дебиторлық қарызы мен мемлекеттік бюджет дефициті арасындағы 2014–2024 жылдар кезеңінде айтарлықтай байланысты анықтауға мүмкіндік берді. Талдау көрсеткендей, дебиторлық қарыздың өсуі бюджеттік дефициттің абсолюттік мәнінің артуымен қатар жүреді, бұл регрессиялық талдау мен нүктелік диаграмманың визуалды деректерімен расталады. Кезеңнің соңғы жылдары дефицитке ең үлкен әсер етеді, бұл жинақталған қарыздың бюджеттік дефицит қалыптасуындағы рөлі артып отырғанын көрсетеді. Мемлекеттік мекемелердің дебиторлық қарызының өсуі, сондай-ақ әлеуметтік төлемдерді орындаудағы жүйелі жымқырулар мен заңсыз әрекеттер елдің фискалдық тұрақтылығы үшін елеулі тәуекелдер туғызады және мемлекеттің өнеркәсіпті, шағын және орта бизнес пен инфрақұрылымдық жобаларды тиімді ынталандыру мүмкіндіктерін шектейді.

Зерттеу нәтижелері дебиторлық қарыздың бюджеттік кірістердің түсуін тежейтін, мемлекетке қарыз алу қажеттілігін арттыратын және қосымша фискалдық тәуекелдер туғызатын негізгі фактор екенін растайды. Бұл фискалдық тұрақтылықты қамтамасыз ету және бюджеттік дефицит тәуекелін азайту үшін дебиторлық қарызды тиімді бақылау, өндіру және басқару механизмдерін енгізудің маңыздылығын көрсетеді.

Егер дебиторлық қарызды жинау тенденциялары мен бюджеттік қаражаттарды мақсатсыз пайдалану сақталса, бұл шынайы сектордың дамуын тежейді, инвестициялық белсенділікті төмендетеді және мемлекеттік шығыстардың мультипликативтік әсерін шектейді. Экономикалық өсудің тұрақтылығы мен өндірістік салаларды модернизациялау қауіп-қатерге ұшырайды, ал экономикалық субъектілердің басқару институттарына сенімі әлсірейді.

Осылайша, бюджеттік ресурстарды мақсатты және тиімді пайдалану, мемлекеттік экономикалық қолдаудың нәтижелілігін арттыру және шынайы секторға теріс әсерді төмендету үшін қатаң бақылау механизмдерін енгізу, дебиторлық қарызды уақытылы қысқарту және бюджетті орындаудағы заңсыздықтарды болдырмау маңызды болып табылады. Бюджеттік процестерді кешенді жетілдіру ғана фискалдық тұрақтылықты нығайтып, экономикаға тұрақты даму жағдайларын жасауға мүмкіндік береді.

Мақала Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігінің Ғылым комитетінің гранттық қаржыландыру жобасы аясында AP26102249 «Қазақстан Республикасының шынайы секторын қолдау және дамытуға арналған фискалдық және ақша-кредит құралдарының тиімділігін арттыру» тақырыбы бойынша дайындалды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан Республикасының Қаржы министрлігі. (2025). 2025 жылғы 1 қараша жағдайы бойынша статистикалық бюллетень, кесте 1. Қолжетімді: <https://www.gov.kz/memleket/entities/minfin/documents/details/928644?lang=ru>
2. Қазақстан Республикасының Қаржы министрлігі. (2025). 2025 жылғы 1 қараша жағдайы бойынша статистикалық бюллетень, кесте 25. Қолжетімді: <https://www.gov.kz/memleket/entities/minfin/documents/details/928644?lang=ru>
3. Kazakhstan Today. (2025). Өткен жылдың басынан бері 15 миллиардтан астам теңге ұрланған. Қолжетімді: https://www.kt.kz/rus/state/svyshe_15_milliardov_tenge_pohitili_s_nachala_proshlogo_goda_1377965742.html
4. Қазақстан Республикасының Қаржы министрлігі. (2025). Қолжетімді: <https://www.gov.kz/memleket/entities/minfin/documents/details/928644?lang=ru>
5. Абуов, М., & Кирилмаз, Х. (2025). Мемлекеттік бюджетті тиімді орындау құралдарын әлеуметтік төлемдер бойынша жетілдіру. «Мемлекеттік басқару және мемлекеттік қызмет», 1(92), 134–145. <https://doi.org/10.52123/1994-2370-2025-1371>
6. Blanchard, O. (2019). Public Debt and Low Interest Rates. *American Economic Review*, 109(4), 1197–1229. <https://doi.org/10.1257/aer.109.4.1197>
7. Stiglitz, J. E. (2000). *Economics of the Public Sector* (3rd ed.). New York: W.W. Norton & Co. Қолжетімді: <https://ru.scribd.com/document/449633601/204314151-Stiglitz-Economics-of-the-Public-Sector-1-pdf>
8. Alesina, A. F., & Ardagna, S. (2009). Large changes in fiscal policy: Taxes versus spending (NBER Working Paper No. 15438). National Bureau of Economic Research. <https://doi.org/10.3386/w15438>
9. International Budget Partnership. (2008). *Open Budget Survey 2008*. International Budget Partnership. Қолжетімді: <https://internationalbudget.org/publications/open-budget-survey-2008/>
10. OECD/IFAC. (2017). *Accrual Practices and Reform Experiences in OECD Countries*. OECD Publishing, Paris. <http://dx.doi.org/10.1787/9789264270572-en>

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ МАКРОЭКОНОМИКАЛЫҚ САЯСАТТЫҢ ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙЫ

А.Т. Адилбаева «Экономика» білім беру бағдарламасының
1-курс магистранты

Ғылыми жетекші – PhD, қаумдастырылған профессор Ғазизова М.Р.
Академик Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды
ұлттық зерттеу университеті Қазақстан, Қарағанды қаласы

Аннотация: Мақалада Қазақстан экономикасында қазіргі таңда маңызды болып табылатын мәселелер және оны шешу үшін қандай іс-шаралар жүргізіліп жатқандығы зерттелді. ЖІӨ көлемі мен инфляция индексінің статистикалық көрсеткіштеріне талдау жүргізілді. Макроэкономикалық саясаттың

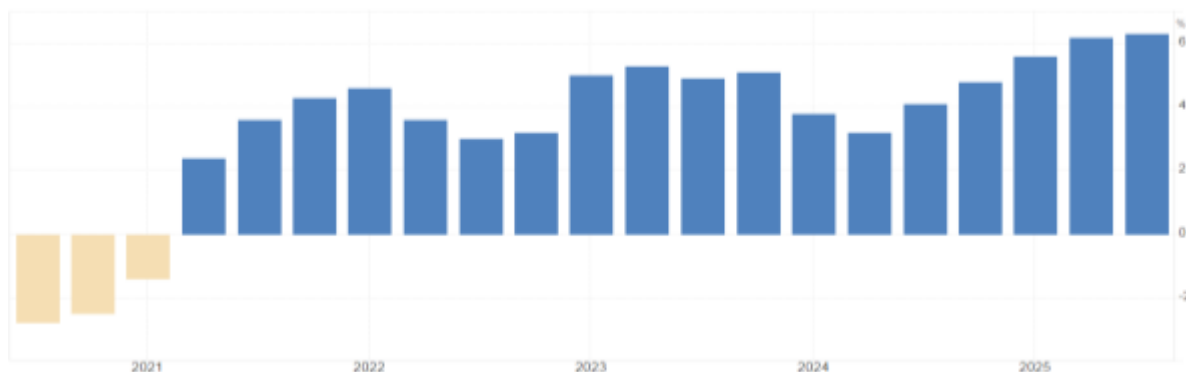
тиімділігін арттыру мақсатында нақты ұсыныстар қарастырылды.

Түйінді сөздер: макроэкономикалық саясат, ЖІӨ, инфляция, еңбек өнімділігі, адами капитал.

Қазіргі кезеңде әлемдік экономикада орын алып отырған тұрақсыздық пен жаһандық сын- қатерлер ұлттық экономикалардың даму стратегиясына жаңа талаптар қояуда. Осындай жағдайда макроэкономикалық саясаттың рөлі айрықша артып, оның тиімді жүзеге асырылуы елдің экономикалық тұрақтылығы мен әлеуметтік әл-ауқатын қамтамасыз етудің негізгі факторы болып табылады. Осы тұрғыда Қазақстандағы макроэкономикалық саясаттың қазіргі жағдайын талдау өзекті ғылыми мәселе болып табылады. [7]

Қазақстанның макроэкономикалық саясаты қазіргі кезеңде жалпы ішкі өнімнің тұрақты өсуін шикізаттық емес секторлар (өңдеуші өнеркәсіп, құрылыс, көлік) есебінен қамтамасыз етуге, экономиканы әртараптандыруға және халықтың әл-ауқатын арттыруға бағытталған. Сонымен қатар, инфляция деңгейінің салыстырмалы түрде жоғары болуы, мұнай бағасына тәуелділіктің сақталуы және еңбек өнімділігін арттыру мен адами капитал сапасын жақсартуға бағытталған құрылымдық реформалардың қажеттілігі сияқты бірқатар өзекті сын-қатерлер орын алуда. Үкімет фискалдық ынталандыру шараларын жүзеге асыру мақсатында Ұлттық қор қаражатын белсенді түрде пайдалануда, алайда бұл ұзақ мерзімді макроэкономикалық тұрақтылыққа қатысты белгілі бір тәуекелдерді туындатады. [10]

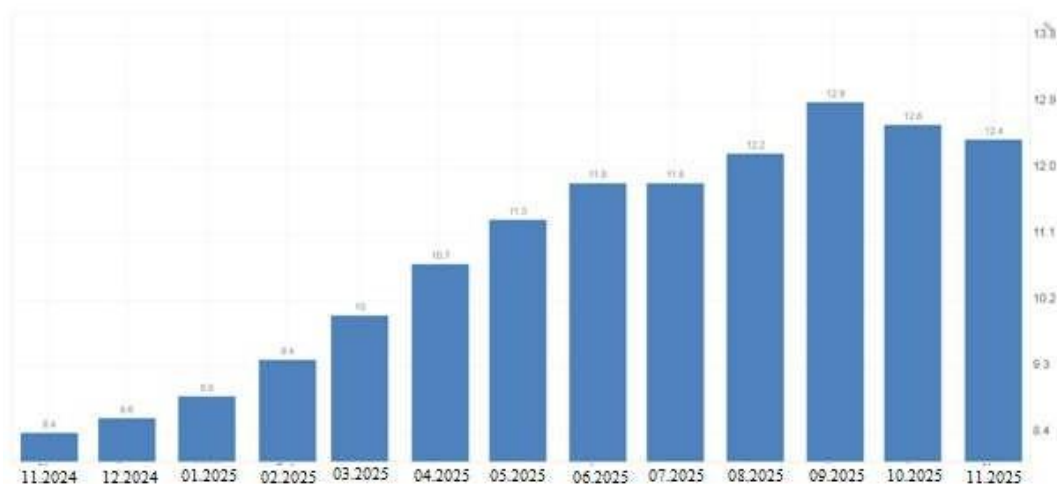
Макроэкономикалық саясаттың жүзеге асырылуы нәтижесінде Қазақстан экономикасында оң өсім динамикасы қалыптасты. Атап айтқанда, 2024 жылмен салыстырғанда 2025 жылы ЖІӨ көрсеткіші 6,3%-ға өсті. Экономикалық өсімнің негізгі драйвері құрылыс саласы болып, оның өсімі 14,9%-ды құрады. Сонымен қатар пайдалы қазбаларды өндіру саласында 9,3%, өнеркәсіпте 7,3%, ауыл шаруашылығында 4% және коммуналдық қызметтер өндірісінде 2,1% өсім байқалды. Аталған көрсеткіштер мемлекеттік макроэкономикалық саясаттың, соның ішінде инвестициялық белсенділікті ынталандыру, инфрақұрылымды дамыту және экономиканың нақты секторларын қолдау шараларының белгілі бір деңгейде тиімділігін көрсетеді (1-сурет).[1],[2]

1- сурет. 2021-2025 жылдар аралығындағы Қазақстанның ЖІӨ өсімі, пайызбен Ескерту – [1],[2] авторының деректері бойынша

Жалпы ішкі өнімнің өсу қарқынының жоғары болуы экономикалық белсенділіктің артқанын көрсеткенімен, бұл үдеріс макроэкономикалық тұрақтылыққа әсер ететін бірқатар факторлармен, соның ішінде инфляциялық қысымның күшеюімен қатар жүруі мүмкін. Қазақстанда соңғы жылдары инфляция деңгейі макроэкономикалық саясаттың негізгі сын- қатерлерінің бірі болып отыр. Баға өсімінің үдеуі халықтың нақты табысына кері әсер етіп, ішкі сұраныстың құрылымын өзгертуі мүмкін, ал бұл өз кезегінде экономикалық өсімнің сапасына ықпал етеді. Осыған байланысты инфляцияны бақылау және баға тұрақтылығын қамтамасыз ету ақша-несие саясатының басты басымдықтарының бірі болып табылады. [7]

2025 жылдың қараша айында Қазақстандағы жылдық инфляция деңгейі 12,4 % дейін төмендеді, бұл көрсеткіш қазан айындағы 12,6 %-дан төмен. Инфляцияның төмендеуі негізінен тұрғын үй және коммуналдық қызметтер бағасының баяулауымен (қарашада 1,2 %, қазанда 1,3 %) және денсаулық сақтау қызметтерінің бағасының өсу қарқынының төмендеуімен (қарашада 1,5 %, қазанда 1,6 %) байланысты. Сонымен қатар, азық-түлік және алкогольсіз сусындар (5,2 %), көлік (1 %), әртүрлі тауарлар мен қызметтер (1,1 %), демалыс және мәдениет (0,3 %) сияқты негізгі құрамдас индекстер бойынша баға деңгейі айтарлықтай өзгерген жоқ. Айлық есепте 2025 жылы қарашада тұтыну бағалары 0,8 % өсті, бұл көрсеткіш сол жылдың қазан айындағы 0,5 %-дық өсімге қарағанда жоғары, яғни айлық инфляциядағы қарқынның аздап күшейгенін көрсетеді (2-сурет). [3]

2 сурет. Қазақстанның 2024-2025 жыл аралығындағы инфляция индексі, пайызбен

3 Ескерту – [3] авторының деректері бойынша

Инфляцияны төмендету және баға тұрақтылығын қамтамасыз ету мақсатында Қазақстан бірнеше кешенді шаралар жүргізіп жатыр. Біріншіден, ақша-несие саясаты аясында Ұлттық банк базалық мөлшерлемені реттеу арқылы инфляциялық қысымды бақылауда ұстайды, қаржы нарығында тұрақтылықты қамтамасыз етеді және кредиттік ресурстарды тиімді бағыттауға ықпал етеді. Мәселен, 2025 жылғы Ұлттық Банктің базалық мөлшерлемесі туралы мәлімдемесі бойынша, ақша-несие саясаты комитеті базалық мөлшерлемені 18% деңгейінде сақтау туралы шешім қабылдады.[4]

Екіншіден, фискалдық саясат арқылы үкімет Ұлттық қор қаражатын пайдалана отырып, мемлекеттік шығындарды экономиканың нақты секторларына, әлеуметтік бағдарламаларға және инфрақұрылымдық жобаларға бағыттайды. Мәселен, 2025 жылы бюджет кірістері 23,4 % өсіп, 21,6 трлн теңгеге жетті, оның 15,2 трлн теңгесі салықтық түсімдерден түсті. Бұл бюджет түсімін ұлғайтып, фискалдық тұрақтылықты нығайтуға бағытталған нақты шара. Аталған шаралар ішкі сұранысты тұрақтандыруға, тұтыну бағасының күрт өсуіне жол бермеуге бағытталған. [5]

Сонымен қатар, макроэкономикалық саясат аясында құрылымдық реформалар жүргізілуде: өндірістің тиімділігін арттыру, тауарлар мен қызметтердің сапасын жақсарту, импортқа тәуелділікті азайту және азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету сияқты бағыттар инфляцияны ұзақ мерзімде төмендетуге ықпал етеді. [8]

Қазақстанның макроэкономикалық саясатын тиімді ету үшін ақша-несие, фискалдық және құрылымдық шараларды кешенді түрде жетілдіру қажет. Ақша-несие саясаты аясында базалық мөлшерлемені икемді реттеу, инфляциялық таргеттеуді нақты және аймақтық деректерге сүйене отырып жүргізу, қаржы нарығының тереңдігі мен бәсекелестігін арттыру маңызды. Фискалдық саясатта бюджеттік шығыстарды тиімді бөлу, Ұлттық қор қаражатын мақсатты пайдалану, бюджеттік тапшылықты төмендету және салық әкімшілендіруді оңтайландыру арқылы экономикалық тұрақтылықты қамтамасыз етуге болады. Сонымен қатар, экономиканы әртараптандыруды жеделдету, өндіріс тиімділігін арттыру, импортқа тәуелділікті азайту және адами капитал сапасын жақсарту сияқты құрылымдық реформаларды жүргізу инфляциялық қысымды төмендетуге және экономиканың ұзақ мерзімді тұрақты өсуін қолдауға ықпал етеді. Осы кешенді шараларды жүзеге асыру арқылы Қазақстанның макроэкономикалық саясаты ЖІӨ-нің тұрақты өсуін қамтамасыз етіп, халықтың әл-ауқатын арттыруға тиімді жол ашады. [6]

Қазақстанның макроэкономикалық саясатын кешенді түрде жүзеге асыру елдің экономикалық тұрақтылығын нығайтуға және әлеуметтік-экономикалық даму мақсаттарына қол жеткізуге мүмкіндік береді. Нәтижесінде жалпы ішкі өнімнің тұрақты өсуі қамтамасыз етіліп, инфляциялық қысым төмендейді және халықтың әл-ауқаты артады. Сонымен қатар, ақша-несие, фискалдық және құрылымдық саясатты үйлесімді жүргізу елдің ұзақ мерзімді экономикалық дамуының негізгі кепілі болып табылады.

Қолданылған әдебиеттер:

1. Қазақстанның жалпы ішкі өнімінің өсу қарқыны: <https://ru.tradingeconomics.com/kazakhstan/gdp-growth-annual>
2. ҚР Ұлттық статистика бюросы: <https://stat.gov.kz/>
3. Қазақстанның жылдық инфляция индексі: <https://ru.tradingeconomics.com/kazakhstan/inflation-cpi>
4. ҚР Ұлттық Банкі: <https://nationalbank.kz/kz/news/informacionnye-soobshcheniya/18053>

5. The Astana Times Қазақстанның бюджеттік кірісінің ұлғаюы туралы мақаласы: https://astanatimes.com/2025/10/kazakhstan-increases-budget-revenues-as-digital-reform-advances/?utm_source
6. 2025 жылғы ХВҚ миссиясының қорытындысы, макроэкономикалық жағдай, ЖІӨ және инфляция туралы аналитикалық баяндама: https://www.imf.org/en/news/articles/2025/11/20/cs-kazakhstan-staff-concluding-statement-for-the-2025-article-iv-mission?utm_source
7. Sh.G. Sarkambayeva, N.T. Sailaubekov.- Macroeconomic Analysis and General Economic Equilibrium of Kazakhstan.-ECONOMIC SERIES OF THE BULLETIN OF L.N. GUMILYOV ENU.-№3, 2024.- Б. 9.-DOI: <https://doi.org/10.32523/2789-4320-2024-3-9-20>
8. World Bank. Kazakhstan Economic Update: Funding the Future: Boosting Revenues for Lasting Investments: https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2025/01/30/kazakhstan-economic-update?utm_source
9. ХВҚ Қазақстан бойынша 2024 жылғы есебі: https://www.imf.org/-/media/files/publications/cr/2024/english/1kazea2024001.pdf?utm_source
10. Ybrayev Z. The prospect of inflation targeting in Kazakhstan// SSRN. – 2016.- No2854943.- P.1-17.DOI: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2854943>

РАСПРЕДЕЛЕНИЕ И ОЦЕНКА РИСКОВ В ПРОЕКТАХ ГОСУДАРСТВЕННО- ЧАСТНОГО ПАРТНЕРСТВА

Айткалиева А.М., докторант Учреждение Esil University, г. Астана
anar.aitkaliyeva@mail.ru

Галиева А. Х., д.э.н., профессор кафедра экономика,
Учреждение Esil University, г. Астана

Абильдина Айнура Шахизадина, к.э.н., доцент кафедры
«ИКЭиП» ЖезУ им. О.А.Байконурова

Аннотация: Эффективное функционирование транспортной отрасли является одним из основных условий преобразования экономики страны и роста качества жизни населения. Государственно-частное партнерство зарекомендовало себя как один из возможных и эффективных механизмов по привлечению субъектов бизнеса к реализации общественно значимых проектов. Для проектов ГЧП характерно разнообразное и многоплановое разделение рисков между государством, его различными субъектами и частными компаниями, участвующими в проекте. В статье рассматриваются особенности управления рисками в проектах ГЧП, отмечается, что оптимальное распределение рисков – главнейший принцип любой схемы ГЧП.

Ключевые слова: государственно-частное партнерство, инфраструктура, риски, проекты, оценка эффективности.

Государственно-частное партнёрство (ГЧП) представляет собой эффективную модель сотрудничества, при которой объединяются преимущества частного сектора, такие как инновации, технические знания, организационная эффективность и предпринимательский дух, с возможностями государства, гарантирующего социальную справедливость и ответственность.

Инфраструктурные проекты обладают определённой спецификой реализации. В качестве основных составляющих такой специфики наряду с высокой капиталоемкостью, сложностью структурирования и долгосрочностью выступает существенная социальная значимость подобных проектов, влекущая высокую заинтересованность органов государственной власти в их реализации. Всё это является предпосылкой возникновения необходимости проведения комплексной, учитывающей все вышеописанные факторы оценки рассматриваемых проектов на предмет целесообразности их реализации посредством использования механизмов ГЧП, а также достижения определённых критериев эффективности.

Добиться эффективности в реализации крупных экономических проектов государственного значения в сфере транспортной инфраструктуры можно путём синергии государства и бизнеса. Одним из наиболее эффективных и приемлемых для государства, частного бизнеса и населения механизмов, согласно зарубежной практике и существующему казахстанскому опыту, является государственно-частное партнерство (далее — ГЧП). То есть государственно-частное партнерство как инструмент выполняет

очень важную функцию для органов государственной власти: обеспечение более эффективного взаимодействия по развитию инфраструктуры за счет распределения рисков и ответственности, по сравнению с обычными государственными закупками. При правильно выстроенном регулировании государственно- частные партнерства обеспечивают гибкость в подходах к распределению рисков между участниками партнерства с целью реализации инфраструктурных проектов или предоставления услуг населению в сфере транспортной инфраструктуры.

Транспорт представляет собой один из классических секторов, в котором развиваются различные формы ГЧП. Выбор государственно-частного партнерства в сфере транспорта определяется двумя обстоятельствами: транспорт — не самоцель, а средство для реализации экономической деятельности и обеспечения стабильной жизнедеятельности общества. В этом смысле большинство транспортных проектов имеет важное социально-экономическое значение, что не вызывает большой заинтересованности у потенциальных инвесторов; транспортная инфраструктура - капиталоемкая отрасль. В связи с этим финансирование первоначального этапа довольно затратно.

ГЧП позволяет привлекать частные инвестиции, снижать объем требуемых бюджетных средств, и перенаправлять их на другие задачи и проекты, стоящие перед государством. Партнер при реализации проектов сосредоточится на деятельности, в которой он обладает компетенциями, в следствии чего увеличится эффективность использования ресурсов и решения задач.

Основной целью использования механизма ГЧП является объединение государственного и частного сектора с целью эффективной реализации проектов в области транспортной инфраструктуры. Отношения между государственным и частным партнером характеризуются четким разделением интересов при реализации проектов: у государства появляется возможность повысить эффективность инвестиционных затрат бюджета и улучшить систему управления проектом; частный партнер - минимизирует риски и получает право на прибыль в ходе эксплуатации построенного объекта.

Поскольку партнерские отношения строятся на взаимовыгодных условиях для государства и частного бизнеса и эта выгода должна носить вполне конкретный характер, быть понятной обеим сторонам, объяснимой и измеримой, то одно из центральных мест по праву занимает оценка эффективности в рамках реализации конкретных проектов ГЧП. В связи с этим подходы к оценке проектов государственно-частного партнерства существенно отличаются от традиционных подходов, так как с одной стороны, необходимо сделать оценку инвестиций частного сектора на основе анализа финансовой эффективности, с другой стороны, необходимо учесть интересы государства на основе анализа издержек и выгод в общественном секторе [1].

Традиционно оценка эффективности проекта ГЧП проводится по следующим направлениям:

- сравнение рентабельности реализации проекта с привлечением частного партнера и без такого привлечения;
- выявление типов рисков для осуществления проекта ГЧП, их оценка и определение формы управления рисками;
- детальное экономическое обоснование ГЧП.

Современные методы оценки инвестиционных проектов ГЧП наряду с анализом финансовой эффективности включают в качестве обязательной составной части анализ экономической эффективности (анализ общественной эффективности, анализ издержек и выгод или cost-benefit analysis (CBA)), учитывающий интересы общества в целом[2].

Оценка инфраструктурного проекта начинается с оценки его качественных компонентов. Далее оценивается эффективность сторон, то есть партнеров, заключающих соглашение. И ключевым моментом здесь является опыт частной организации или предприятия. Экономическая целесообразность обосновывается такими эффектами, как стимулирование предпринимательской активности в регионе реализации проекта (например, дорога с твердым покрытием улучшает транспортные связи и влияет на развитие торговой деятельности), население больше не стремится переезжать из-за появившихся возможностей, возникают предпосылки для производственной деятельности и т.д.[3]

Чтобы определить, насколько целесообразным является использование ГЧП, помимо оценки эффективности проекта необходимо уделить особое внимание целому ряду факторов и условий, а также особенностей среды, в которой это сотрудничество развивается. В связи с этим особую актуальность приобретает оценка возможных рисков реализации проекта и изучаются возможные формы управления ими с целью повышения успешности его осуществления.

Одной из основных задач участников проектов ГЧП является классификация, оценка и распределение рисков, которые каждый из них может закрыть. Для проектов ГЧП характерно разнообразное и многоплановое распределение рисков между государством, его различными субъектами и частными компаниями, участвующими в проекте. Неверно оцененные факторы могут привести к существенному увеличению затрат, падению прибыли и прекращению проектов.

Риски в ГЧП встречаются на всех стадиях реализации проектов - от стадии проработки и

согласования проекта до завершения деятельности партнерства. Риски могут быть определены внешними и внутренними факторами, а также зависеть непосредственно от участников партнерства.

Для успешной реализации проектов, как государственный, так и частный сектор должны отметить и обозначить основные риски, которые будут возможны при их осуществлении. Управление рисками в проектах ГЧП чрезвычайно важный и сложный процесс, эффективный механизм которого основан на обеспечении партнерами надлежащих условий для выполнения своих обязательств; передачи партнером части своих рисков на лиц, которые привлекаются для выполнения проекта; предоставлении гарантий полного выполнения своих обязательств лицам, которые также привлекаются для реализации проекта в рамках ГЧП.

В правилах планирования и реализации проектов ГЧП приведен примерный перечень рисков, возникающих на различных этапах ГЧП. Риски в инвестиционном и эксплуатационном периоде подразделяются на:

1. юридические риски – риск несоответствия законодательству Республики Казахстан, риск некорректно составленной документации проекта ГЧП и прочие риски, связанные с правами и обязанностями сторон договора ГЧП;

2. коммерческие риски – риски, связанные с влиянием изменений показателей финансово-хозяйственной деятельности частного партнера и конъюнктуры рынка на получение доходов в рамках реализации проекта ГЧП;

3. социальные риски – риски, связанные с нанесением в рамках реализации проекта ГЧП ущерба населению, персоналу частного и (или) государственного партнера;

4. экономические риски – риски, связанные с влиянием изменений показателей экономики Республики Казахстан;

5. технические риски – риски, связанные с непредсказуемым и (или) неконтролируемым функционированием объекта ГЧП, а также некорректностью проектной документации и технических решений;

6. финансовые риски – риски, связанные с неблагоприятным воздействием изменений показателей финансового рынка на финансово-экономические показатели проекта ГЧП;

7. политические риски – риски, связанные с законодательством, которое не было учтено проектом ГЧП или изменилось в период реализации проекта ГЧП, а также прочие риски, связанные с изменениями политической ситуации в период реализации проекта ГЧП;

8. экологические риски – риски, связанные с нанесением в рамках реализации проекта ГЧП ущерба окружающей среде, а также жизни и здоровью третьих лиц;

9. иные риски, в зависимости от специфики проекта ГЧП.[5]

Риск для государства и частного инвестора в процессе реализации проекта ГЧП заключается в том, что они, реализуя решения, нацеленные на удовлетворение интересов, могут столкнуться с определенными препятствиями, способными поставить под сомнения возможность реализации решения, а в худшем случае – свести вероятность положительного исхода до нуля. Для того, чтобы избежать подобного эффекта, необходимо оценить метод распределения рисков с учетом того, что риск может быть передан той стороне партнерства, которая способна управлять им наилучшим образом. Использование матрицы распределения рисков позволяет повысить прозрачность взаимоотношений между партнерами, снизить вероятность возникновения дополнительных издержек и обеспечить устойчивость проекта на протяжении всего срока его реализации.

Таблица 1- Распределение рисков при реализации проектов ГЧП.

Риски, которые несет государство	Совместное несение рисков	Риски, которые несет частный бизнес
Политические риски	Социальные риски	Технические риски, связанные с проектно-строительными, пуско-наладочными работами
Юридические риски	Финансовые риски	Коммерческие риски
Экономические риски	Коммерческие риски	
	Экономические риски	
Примечание: составлено авторами		

Как видно из матрицы риски, распределены между теми участниками, которые в большей степени подвержены им и смогут ими эффективно управлять. В результате построения и использования матрицы распределение рисков ГЧП при реализации инвестиционных проектов, проекты могут реализовываться

более эффективно, а появление дополнительных издержек у сторон партнерских отношений в значительной мере уменьшается. Статистических данных недостаточно для точного определения вероятности возникновения конкретного риска, поэтому для их получения применяют метод экспертных оценок. В стандарте Prince2 предложено использовать шкалу от 1 до 5 баллов (таблица 2 и 3).

Таблица – Вероятность возникновения риска

Балл	Вероятность возникновения	Вероятность	Описание
1	Слабовероятные	< 10%	Может произойти только в исключительных случаях
2	Маловероятные	10 - 35%	Могут происходить очень редко
3	Вероятные	35 - 65%	Происходит время от времени
4	Весьма вероятные	65 - 90%	Происходит в большинстве случаев
5	Возможные	> 90%	Чрезвычайно вероятны
Примечание - Данные стандарта Prince2 [6]			

Процесс управления рисками состоит из идентификации рисков, качественного анализа, разработки плана реакции на риски, мониторинга рисков. Результатом процесса идентификации рисков является реестр с указанием приоритета риска.

Таблица 3– Показатели влияния рисков

Балл	Степень влияния	Убыток (прибыль) от наступления рисков
1	2	3
1	Незначительное	Отсутствие какого-либо последствий в случае возникновения риска
2	Низкое	Последствия возникновения не значительные
3	Среднее	Последствия возникновения риска не значительные, но по негативному риску они могут быть полностью исправлены
4	Существенное	Последствия риска значительные, но по негативному риску они могут быть исправлены до определенной степени
5	Очень существенное	Последствия риска очень значительные; в случае негативного риска фирма практически не сможет восстановиться от последствий
Примечание - Данные стандарта Prince2 [6]		

Мероприятия по снижению вероятности наступления рисков включают в себя:

- 1) создание резервов на покрытие непредвиденных расходов проекта ГЧП, возникших в следствие наступления риска;
- 2) заключение страховых договоров (хеджирование) рисков;
- 3) передачу рисков посредством договоров подряда;
- 4) увеличение количества и (или) квалификации персонала;
- 5) контроль и мониторинг за бюджетом и графиком работ;
- 6) подготовка внутренних нормативных документов, регламентирующих правила, стандарты и нормы реализации проекта ГЧП;
- 7) прочие мероприятия по управлению рисками.

Исследования показали, что в настоящее время несмотря на все старания государства в создании благоприятных условий для реализации инфраструктурных ГЧП проектов, в том числе в области строительства дорог, наблюдается относительно низкая заинтересованность частного бизнеса в ГЧП в секторе автотранспортных услуг и строительстве автомобильных дорог. Вопросы ГЧП в достаточной степени охвачены законодательным регулированием Казахстана. Вместе с тем, высокая стоимость строительства и эксплуатации объектов автотранспортной инфраструктуры при отсутствии гарантированного стабильного достаточного уровня доходности и, как следствие - высокие финансовые риски, являются основной причиной низкой заинтересованности частного бизнеса в участии в инфраструктурных проектах.

Реализация проектов ГЧП — трудная задача, решение которой зависит от минимизации всех

существующих рисков путем анализа экономической обоснованности каждого проекта, а также от правильной их структурированности и скоординированной работы всех заинтересованных сторон.

Качественная идентификация рисков в рамках проектов ГЧП, их адекватная оценка, сбалансированное распределение рисков между участниками, компетентное управление, а также достаточность необходимых средств помогут избежать возникновения рисков или снизить вероятность их наступления, а также объем негативных последствий от возникших рисков.

Список использованной литературы

1. Новикова Т.С. Проблемы оценки эффективности инвестиционных проектов государственно-частного партнерства//Креативная экономика.-2009.-№9(33).-С.128-133
2. Развитие государственно-частного партнерства в Республике Казахстан: Монография / Под ред. Токсановой А.Н. - Астана: , 2025. – 163с.
3. A. M. Aitkaliyeva, Z. K. Zhanabayeva, L. I. Kussainova, A. Kulubekova, A. K. Kadyrbergenova. 2022. Assessment of the effectiveness of publicprivate partnership projects on the example of the transport infrastructure of the Republic of Kazakhstan //VIEŠOJI POLITIKA IR ADMINISTRATIVAS PUBLIC POLICY AND ADMINISTRATION. -2022, Nr. 5.- Vol. 21, No. 5.-
p. 653–664
4. Оценка эффективности проектов государственно-частного партнерства в Республике Казахстан: Монография / Под ред. Токсановой А.Н. - Астана: , 2017. – 312 с
5. О некоторых вопросах планирования и реализации проектов государственно-частного партнерства. Приказ и.о. Министра национальной экономики Республики Казахстан от 25 ноября 2015 года № 725. Зарегистрирован в Министерстве юстиции Республики Казахстан 31 декабря 2015 года № 12717.
6. Стандарты управления проектами //http: www. info.pm-club.org/standarty/55-2008-04-07- 10-45-09

МОДЕРНИЗАЦИЯ ЭНЕРГЕТИЧЕСКОГО СЕКТОРА КАЗАХСТАНА: ПУТЬ К УСТОЙЧИВОСТИ И ИННОВАЦИЯМ

Студент: гр. УА-23-2 **Альдергот Ангелина**

Научный руководитель: доцент **Юртаева Т.М.**
Карагандинский Университет Казпотребсоюза

Аннотация: В данной статье рассматривается процесс трансформации казахстанского энергетического сектора посредством внедрения новых технологий и изменения организационной структуры. Проведена оценка состояния генерирующих мощностей к концу 2024 – началу 2025 годов, выявлены основные сложности, включая высокую степень устарелости основных фондов и нехватку ресурсов с возможностью оперативного изменения нагрузки. Акцент сделан на динамике развития возобновляемых источников энергии (ВИЭ) и осуществлении государственной программы под названием "Тариф в обмен на инвестиции". Исходя из имеющихся статистических данных, обозначены направления для устранения преград на пути укрепления энергетической стабильности и продвижения к модели устойчивого экономического развития.

Ключевые слова: модернизация энергетики, энергетическая безопасность, новые технологии, возобновляемые источники энергии, износ активов, тариф в обмен на инвестиции.

Переход к современной экономике представляет собой многогранный процесс, ориентированный на улучшение качества функционирования различных отраслей, включающий внедрение инноваций, изменение структуры производства и увеличение способности конкурировать на мировом рынке. Для Республики Казахстан, традиционно полагающаяся на экспорт природных ресурсов, модернизация имеет решающее значение для гарантии стабильного развития в будущем, расширения спектра видов экономической деятельности и улучшения благосостояния граждан.

Выбор энергетического сектора для модернизации обусловлен его центральной ролью в экономике страны. Этот сектор обеспечивает энергетическую безопасность, является основным источником экспортных доходов и оказывает существенное влияние на экологическую ситуацию. Актуальность

модернизации вызвана значительным износом существующей инфраструктуры, увеличением внутреннего спроса на электроэнергию и необходимостью выполнения международных обязательств по снижению выбросов (например, в рамках Парижского соглашения).

В контексте стран, ориентированных на добычу и экспорт сырья, таких как Казахстан, модернизация энергетического сектора опирается на ряд ключевых экономических концепций: Теория догоняющего развития: подразумевает применение и модификацию передовых технологий, разработанных в развитых странах, для ускорения перехода к новым технологическим стандартам.

Концепция «Зеленой» экономики (Green Economy): Данная концепция предполагает отказ от традиционных методов производства, основанных на ископаемом топливе, в пользу низкоуглеродной экономики. Это достигается за счет использования возобновляемых источников энергии (ВИЭ) и повышения общей энергоэффективности.

Теория институциональных изменений: акцентирует важность реформирования правил регулирования, создания действенных рыночных инструментов (например, рынка энергии для поддержания баланса) и отказа от неэффективных субсидий с целью привлечения частных инвестиций и содействия инновациям (как отмечают специалисты Всемирного банка).

Структура выработки электроэнергии (2024 г. и прогноз на 2025 г.). По итогам 2024 года, указанным в таблице 1, объем производства электроэнергии в Казахстане составил 117,9 миллиарда кВтч. Это свидетельствует о росте на 4,3% по сравнению с 2023 годом и указывает на увеличивающийся спрос на электроэнергию.

Таблица 1. Итоги 2024 г. и планы на 2025 г.

Источник генерации	Доля в общем первичном потреблении энергии (2024 г.)	Производство электроэнергии ВИЭ (млрд кВтч)	Планы на 2025 г. (выработка, млрд кВтч)
Тепловые электростанции (Уголь)	~74,9%	Н/Д	Сохранение доминирующей роли
ВИЭ (без учета крупных ГЭС)	6,43%	7,58	7,2 (при плане 6%)
Общее производство	100%	117,9	117,1

Источник: Министерство энергетики РК, Бюро национальной статистики, Самрук- Энерго.

Наиболее значительным результатом за 2024 год (таблица 2) стало выполнение программы по уменьшению степени физического износа оборудования; объемы финансирования ремонтных мероприятий увеличились на 44% относительно показателей прошлого года.

Таблица 2. Программа по уменьшению износа (2024-2025 г.)

Показатель	Факт 2024 г.	План 2025 г.
Снижение износа	С 66% (нач. 2024) до 64% (нач. 2025)	Продолжение снижения в рамках Нацпроекта
Отремонтировано	10 энергоблоков, 55 котлов, 45 турбин	10 энергоблоков, 63 котла, 39 турбин
Ввод традиционной мощности	Н/Д	166 МВт (Турбогенератор на ГРЭС Топар, газотурбинные установки в Текели)

Источник: Министерство энергетики РК (Итоги 2024 г. и планы на 2025 г.).

В таблице 3 показаны итоги 2024 г. и планы развития возобновляемых источников энергии (ВИЭ) на 2025 г.

Таблица 3. Итоги ВИЭ 2024-2025 г.

Показатель	Факт 2024 г.	Факт на середину 2025 г.
Доля ВИЭ в выработке	6,43%	6,81%(Прогноз)
Установленная мощность ВИЭ	> 3 ГВт (154 объекта)	122,12 МВт (июнь 2025 г.)
Введенная новая мощность ВИЭ	8 проектов, 163 МВт	9 проектов, 455,5 МВт (План на 2025 г.)

Источник: Министерство энергетики РК, QazaqGreen (Итоги 2024 г. И Промежуточный факт 2025 г.).

Несмотря на позитивную динамику производства, ряд ключевых проблем остается нерешенным:

Высокий уровень износа и аварийности: Средний показатель износа оборудования на электростанциях остается высоким – 57% на начало 2024 года. Более того, на трети всех станций этот показатель превышает 70-90%. В результате, несмотря на некоторое снижение (на 18% в 2024 году) числа технологических нарушений, риск возникновения аварийных ситуаций по-прежнему остается критическим.

Энергоемкость и потребление: При этом наблюдалось снижение энергоемкости валового внутреннего продукта на 6,3% в 2024 году (до 0,3 тнэ/тыс. долл. США в ценах 2015 года), тем не менее, общий объем потребления энергии продолжает расти, особенно в жилом секторе (+36,5%) и сфере транспорта.

Недостаток регулирующих мощностей: Увеличение доли возобновляемых источников энергии (до 6,81% к 2025 году) усугубляет проблему дефицита маневренной (базовой) генерации. По прогнозам, к 2031 году дефицит мощности может достигнуть 4,8 ГВт, что составляет почти пятую часть от текущей установленной мощности.

Ключевым шагом к решению накопившихся проблем в энергетике стало утверждение в декабре 2024 года Национального проекта «Модернизация энергетического и коммунального секторов». Этот проект представляет собой комплексный подход, создающий необходимую институциональную и финансовую базу для обновления устаревшей инфраструктуры, внедрения передовых технологий и обеспечения долгосрочной устойчивости отрасли. Он предполагает синергию усилий государства, квазигосударственного сектора и частных инвесторов, опираясь на механизмы государственно-частного партнерства и целевого финансирования.

Основная долгосрочная цель преобразований в энергетике – достижение углеродной нейтральности к 2060 году. Это потребует ускоренного перехода к новым источникам энергии и глубокой перестройки всей системы производства и потребления энергии. Для этого выделены следующие ключевые направления:

Сокращение зависимости от ископаемого топлива: Переход на возобновляемые источники (ветер, солнце, вода) и повышение энергоэффективности позволят уменьшить долю угля, нефти и газа в энергобалансе. Это снизит экономическую уязвимость Казахстана к мировым ценам на сырье, уменьшит фискальные риски, связанные с экспортом, и поможет выполнить международные климатические обязательства, повысив авторитет страны на мировой арене.

Создание устойчивой и разнообразной экономики: Развитие "зеленой" энергетики и смежных отраслей (производство оборудования, электротехника, инжиниринг) будет способствовать росту несырьевого сектора. Это приведет к появлению новых рабочих мест, в том числе высококвалифицированных, повысит технологический уровень экономики и увеличит внутреннюю добавленную стоимость.

Улучшение надежности и эффективности энергоинфраструктуры: Модернизация сетей, внедрение "умных" систем управления и цифровых технологий позволит сократить потери энергии, повысить качество электроснабжения и устойчивость системы к сбоям. Это положительно скажется на деловом климате, инвестиционной привлекательности регионов и уровне жизни населения.

Развитие экспортного потенциала: Накопленный опыт в проектировании, строительстве и эксплуатации объектов возобновляемой энергетики, а также в управлении современными энергосистемами, откроет возможности для экспорта технологий, оборудования и услуг. Казахстан может стать региональным центром экспертизы и поставщиком энергетических решений для стран Центральной Азии, что принесет валютную выручку и укрепит региональное сотрудничество.

Таким образом, модернизация энергетического сектора Казахстана – это не просто техническая задача, а стратегическая необходимость, призванная укрепить энергетическую безопасность, обеспечить экономическую устойчивость и способствовать долгосрочному развитию. Текущие вызовы, такие как преобладание угольной генерации, высокий уровень физического и морального износа оборудования, а также недостаточная гибкость энергосистемы, требуют безотлагательных и системных решений.

Список литературы:

1. Годовой отчет о результатах деятельности за 2024 год АО «Самрук-Энерго» www.samruk_energy.kz
2. Бюро Национальной статистики. Статистика энергетики. www.stat.gov.kz
3. Министерство энергетики РК www.gov.kz
4. Ассоциация ВИЭ «QazaqGreen» www.qazaqgreen.kz

РАЗВИТИЕ ПРОМЫШЛЕННОСТИ СЕВЕРО-КАЗАХСТАНСКОЙ ОБЛАСТИ И ЕГО ВЛИЯНИЕ НА ОСНОВНЫЕ ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ПОКАЗАТЕЛИ

Абдрахманов С. А.

магистрант Академии государственного управления
при Президенте Республики Казахстан

Научный руководитель:

и.о. доцента Института управления, магистр юридических наук
Клышпаев Динмухамед Гайдарович.

Аннотация. Статья посвящена анализу развития промышленного сектора и оценке его влияния на ключевые социально-экономические показатели региона в 2019-2024 годах. На основе официальных статистических данных и документального анализа рассмотрена динамика промышленного производства, индекс физического объёма, структурные изменения внутри отрасли, а также вклад обрабатывающего сектора в формирование валового регионального продукта. Установлено, что промышленность региона демонстрирует устойчивый рост, при этом обрабатывающая промышленность является ведущей и обеспечивает более 80% общего промышленного выпуска.

Ключевые слова: промышленность, обрабатывающая промышленность, Северо-Казахстанская область, региональное развитие, индустриально-инновационная политика, валовый региональный продукт, инвестиции.

Развитие промышленного сектора рассматривается как ключевое условие устойчивого экономического роста и структурной модернизации национальной экономики Казахстана. В соответствии со Стратегией «Казахстан-2050» и положениями Государственной программы индустриально-инновационного развития Республики Казахстан на 2020-2025 годы (ГПИИР) (утратила силу 20 июля 2022 года) приоритетным направлением государственной экономической политики является усиление роли обрабатывающей промышленности и постепенное снижение зависимости от сырьевых отраслей [1,2].

Северо-Казахстанская область, где традиционно доминирует аграрный сектор, в последние годы демонстрирует поступательное формирование промышленной базы. Развитие машиностроения, переработки сельскохозяйственного сырья и других несельскохозяйственных отраслей соответствует задачам национального проекта «Устойчивый экономический рост, направленный на повышение благосостояния казахстанцев» (утратил силу 22 сентября 2023 года) и целям повышения региональной производительности [3]. Это делает СКО показательной территорией для изучения влияния промышленного развития на социально-экономические показатели и степень диверсификации экономики.

Таким образом, нормативная база и фактические тенденции демонстрируют движение СКО в сторону диверсификации экономики, расширения промышленного потенциала и повышения вклада индустриального сектора в региональное развитие. Это подчёркивает необходимость комплексного анализа влияния промышленного роста на ключевые экономические показатели региона.

Цель статьи – **выявить и количественно оценить влияние промышленности на экономические показатели Северо-Казахстанской области.**

Материалом исследования стали официальные данные Бюро национальной статистики Республики Казахстан, включающие показатели промышленного производства, валового регионального продукта, инвестиций в основной капитал по Северо-Казахстанской области за 2019-2024 годы. Информационная база дополнена ключевыми нормативно-правовыми актами, определяющими индустриально-инновационную политику страны: Стратегией «Казахстан-2050», Национальным планом развития

Республики Казахстан до 2029 года, Законом «О государственной поддержке индустриально-инновационной деятельности» (утратил силу 29 октября 2015 года), а также региональными документами – Комплексным планом развития Северо-Казахстанской области и Планом развития территории Северо-Казахстанской области на 2021-2025 годы [1,4–7].

В исследовании в основном использовались простые статистические показатели для описания динамики промышленного производства и основных тенденций в регионе. Использование данных методов позволило всесторонне оценить состояние промышленности Северо-Казахстанской области, выявить факторы, формирующие динамику социально-экономических показателей.

Промышленный сектор оказывает мультипликативное воздействие на экономику региона. Его развитие способствует росту смежных отраслей – строительства, транспорта, торговли и сферы услуг. Повышение промышленного производства напрямую влияет на рост ВРП, доходы населения и уровень инвестиций. Важно отметить, что промышленность является основным источником налоговых поступлений, формирующих доходную часть регионального бюджета. Инвестиции являются ключевым условием для дальнейшего развития, поэтому важно проанализировать текущее состояние их привлечения в регион. С 2019 года до 2024 года рост инвестиций вырос с 234 млрд. тенге до 565 млрд. тенге или 141% (см. таблицу 1). Валовый приток прямых иностранных инвестиций вырос на 94% с 8,4 млн. долл. США до 140,5 млн. долл. США (см. таблицу 1).

Один из положительных эффектов работы по привлечению инвестиций наблюдается в сфере промышленности.

Таблица 1 – Привлечение инвестиций в Северо-Казахстанскую область

№	Инвестиции	2019	2020	2021	2022	2023	2024
1	Инвестиции в основной капитал, млн. тенге	234 490,1	286 251,5	333 149,4	368 460,4	443 683,8	565 406,7
2	Валовый приток прямых иностранных инвестиций, млн. долл. США	8,4	0	34,5	104,8	302,5	140,5

Источник: составлено автором на основании источника [9] [8]

Таблица 2 – Рост промышленности и доли обрабатывающей промышленности

	Промышленность	2019 г.	2020 г.	2021 г.	2022 г.	2023 г.	2024 г.
1	Промышленность, млрд. тенге	263,5	315,5	394,6	519,6	674,8	714,2
2	ИФО промышленности, %	103,9	105,1	107,2	104,6	114,4	104,6
3	Обрабатывающая промышленность, млрд. тенге	195,5	241,4	306,0	429,1	571,3	607,5
4	ИФО обрабатывающей промышленности, %	103,2	108,5	108,5	110,0	115,8	107,8
5	Доля обрабатывающей промышленности в общем объеме промышленности, %	74,2	76,5	77,5	82,6	84,7	85,1

Источник: составлено автором на основании источника [8] [9]

Региональная промышленная политика СКО реализуется через Комплексный план социально-экономического развития до 2025 года и территориальный план развития. Регион продвигает проекты в машиностроении, перерабатывающей промышленности. Статистика последних лет показывает рост выпуска промышленной продукции и укрепление роли обрабатывающего сектора (см. таблицы 2, 3).

В Северо-Казахстанской области сохраняется устойчивая положительная динамика развития промышленного сектора (см. таблицу 2). С 2019 года объем промышленного производства увеличился на 171% – с 263,6 млрд. тенге до 714,2 млрд. тенге, при этом индекс физического объема (ИФО) варьировался в пределах 103,9-114,4%, отражая положительную динамику развития отрасли (см. таблицу 2).

Особенно заметен рост в обрабатывающей промышленности: объем производства утроился – с 195,5 млрд. тенге до 607,5 млрд. тенге (см. таблицу 2).

Одновременно с ростом объемов производства увеличилась и доля обрабатывающей промышленности в общем объеме, которая возросла с 74,2% до 85,1% (см. таблицу 2), а ИФО стабильно превышал показатели промышленности в целом, достигая 108,5-115,8% (см. таблицу 2).

Таблица 3 – Вклад отраслей промышленности и сельского хозяйства в ВРП Северо-Казахстанской области

№	Показатели	2019	2020	2021	2022	2023	2024
1	Валовой региональный продукт, млрд. тенге	1 382,3	1 571,9	1 790,8	2 198,9	2 429,2	2 621,2
2	Объем производства промышленной продукции (товаров, услуг), млрд. тенге	263,6	315,5	394,7	519,7	674,9	714,2
3	Доля объема производства промышленной продукции (товаров, услуг) в ВРП, %	19,1	20,1	22,0	23,6	27,8	27,2
4	Валовый выпуск продукции (услуг) сельского хозяйства, млрд. тенге	610,7	777,1	900,0	1 173,6	757,5	939,2
5	Доля валового выпуска продукции (услуг) сельского хозяйства в ВРП, %	44,2	49,4	50,3	53,4	31,2	35,8
Источник: составлено автором на основании источника [8] [9]							

В 2019 году валовый выпуск продукции (услуг) сельского хозяйства составил 610,7 млрд. тенге или 44% от валового регионального продукта области, по итогам 2024 года валовый выпуск продукции (услуг) сельского хозяйства 939,1 млрд. тенге или 35,8% от валового регионального продукта (см. таблицу 3).

Объем производства промышленной продукции (товаров, услуг) в 2019 году составил 263,6 млрд. тенге или 19% от валового регионального продукта, в 2024 – 714,2 млрд. тенге или 27,2%. Таким образом наблюдается стабильный рост доли промышленности в структуре экономики региона (см. таблицу 3).

Исследования показывают, что устойчивый промышленный рост во многом зависит от внедрения технологических инноваций и модернизации производственных процессов, что подтверждается выводами о роли инноваций в индустриальном развитии стран BRICS [10]. Международные исследования подтверждают, что укрепление сотрудничества между промышленными предприятиями и научными организациями способствует повышению конкурентоспособности и выпуску продукции с более высокой добавленной стоимостью [11].

Анализ динамики промышленного производства Северо-Казахстанской области за 2019–2024 годы показывает стабильный рост объемов выпуска и повышение индекса физического объема, что свидетельствует о реальном расширении промышленной активности. Общий объем промышленного выпуска увеличился почти в три раза, при этом темпы физического роста производства оставались положительными на протяжении всего периода. Наиболее заметные изменения происходят в обрабатывающей промышленности: её вклад в общий объем производства последовательно увеличивается, а ИФО устойчиво превосходит среднепромышленный уровень. Рост доли обрабатывающего сектора с 74,2% до 85,1% подтверждает структурный сдвиг в сторону перерабатывающих отраслей и продукции с более высокой добавленной стоимостью (см. таблицу 2).

Такая динамика соответствует приоритетам индустриально-инновационного развития, обозначенным в государственных стратегиях и Комплексном плане социально-экономического развития региона [1,4,6]. Для аграрно ориентированной Северо-Казахстанской области особенно значим рост переработки сельскохозяйственного сырья и современного машиностроения, поскольку именно эти отрасли формируют новые цепочки добавленной стоимости, увеличивают долю несырьевой продукции и усиливают экономический эффект за счёт расширения занятости и улучшения структуре регионального выпуска.

Одновременно сохраняется ряд факторов, сдерживающих дальнейшее ускорение промышленного развития региона. На это указывают государственные стратегические документы, где подчёркивается неоднородность технологического уровня предприятий, ограниченность производственных мощностей в ряде отраслей, высокая зависимость части производств от сезонного характера аграрного сектора, а также необходимость модернизации инфраструктуры и подготовки квалифицированных кадров. Подобные проблемы отмечаются и в аналитических обзорах по развитию региональной индустриализации, что подтверждает системный характер указанных ограничений [2,4].

Международный опыт подтверждает, что повышение эффективности промышленной политики возможно за счёт перераспределения финансовых и административных полномочий на региональный уровень, что снижает нагрузку на республиканский бюджет и усиливает роль местных органов управления. Согласно отчету ОЭСР о перспективах регуляторной политики, децентрализация бюджетных полномочий и расширение ответственности местных исполнительных органов позволяют финансировать инфраструктурные проекты, поддержку предприятий и модернизационные инициативы за счёт местных бюджетов и муниципальных инструментов развития [12]. Такой подход повышает адресность мер, ускоряет реализацию проектов и обеспечивает более рациональное использование ресурсов, поскольку регионы обладают лучшей информацией о собственных экономических потребностях и могут оперативно распределять средства без вовлечения национального уровня.

Таким образом, промышленность Северо-Казахстанской области обладает значительным потенциалом для дальнейшего роста и диверсификации. Продолжение структурных реформ, технологическое обновление и развитие высокотехнологичных производств могут обеспечить устойчивое укрепление роли региона в промышленной системе страны и повысить его вклад в национальное экономическое развитие.

Список литературы

1. Президент Республики Казахстан. Стратегия «Казахстан-2050»: новый политический курс состоявшегося государства. 2012.
2. Правительство Республики Казахстан. Государственная программа индустриально-инновационного развития Республики Казахстан на 2020–2025 годы. 2019.
3. Национальный проект «Устойчивый экономический рост, направленный на повышение благосостояния казахстанцев» 1. Паспорт. 2021.
4. Об утверждении Национального плана развития Республики Казахстан до 2029 года и признании утратившими силу некоторых указов Президента Республики Казахстан. 2023.
5. Закон Республики Казахстан. «О государственной поддержке индустриально-инновационной деятельности» (№ 534-IV). 2012.
6. Правительство Республики Казахстан. Комплексный план социально-экономического развития Северо-Казахстанской области до 2025 года. 2021.
7. Акимат Северо-Казахстанской области. Территориальный план развития Северо-Казахстанской области. 2020.
8. Национальный банк Республики Казахстан. Прямые инвестиции по направлению вложения [Электронный ресурс]. 2025. URL: <https://nationalbank.kz/ru/news/pryamyie-investicii-po-napравleniyu-vlozheniya> (дата обращения: 08.12.2025).
9. Бюро национальной статистики АСПИР РК. Динамические ряды — Северо-Казахстанская область [Электронный ресурс]. 2025. URL: <https://stat.gov.kz/ru/region/sko/dynamic-tables/1490/> (дата обращения: 08.12.2025).
10. Salah A., Abo Elnasr S. Innovation Role in Driving Sustainable Industrial Development: Evidence from BRICS // *المجلة العربية للإدارة*. Egyptian Knowledge Bank, 2024. T. 0, № 0. С. 1–30.
11. Roud V., Vlasova V. Strategies of industry-science cooperation in the Russian manufacturing sector // *Journal of Technology Transfer*. Springer, 2020. T. 45, № 3. С. 870–907.
12. OECD Regulatory Policy Outlook 2021. OECD Publishing, 2021.

КРЕАТИВТІ ЭКОНОМИКА САЛАСЫ МЕН ШОБ АРАСЫНДАҒЫ ӨЗАРА ӘСЕР ЕТУ ФАКТОРЛАРЫН ҒЫЛЫМИ НЕГІЗДЕ ЖҮЙЕЛЕУ

Бабажанова Ж. А. экономика ғылымының кандидаты,
Қазақ ұлттық хореография академиясының профессоры,
халықаралық менеджмент академиясының академигі.
Астана қ., Қазақстан Республикасы.
Байланыс телефоны: +77787350254,
электрондық пошта: babazhanovazh71@gmail.com

Аңдатпа. Бұл мақала Қазақстан экономикасының дамуының жаңа моделіне көшуі аясында шағын және орта бизнеспен (ШОБ) креативті индустриялардың өзара іс-қимылын зерттеуге арналған. Жұмыстың өзектілігі креативті кәсіпкерлік әлеуетін іске асыру қажеттілігімен және елдің ЖІӨ-дегі ШОБ үлесін арттыру жөніндегі стратегиялық мақсатпен негізделген. Зерттеуде жүйелі, институционалды, кластерлік және салыстырмалы талдауды, сондай-ақ визуализация әдістерін қамтитын кешенді әдістемелік тәсілдер жүйеленді. Автор нарық субъектілерінің тұрақты дамуына тікелей және жанама әсер ететін сыртқы және ішкі орта факторларын топтастырды. Негізгі сыртқы факторларға қолданыстағы заңнама, ресурстарға қолжетімділік, саяси және экономикалық жағдайлар, ал ішкі факторларға - өндірістік мүмкіндіктер, адами капитал, қаржы және ұйымдастырушылық құрылым жатқызылды. Мақаланың қорытындысында тұрақты экономикалық өсуге және әлеуметтік тұрақтылыққа ықпал ететін ШОБ пен креативті сектор арасында синергия құрудың қажетті шарты ретінде мемлекеттік қолдаудың (соның ішінде әкімшілік қысымды төмендету және қаржылық преференциялар ұсыну) рөлі негізделген.

Түйін сөздер: ШОБ, креативті индустриялар, тұрақты даму, сыртқы және ішкі орта факторлары, мемлекеттік қолдау, инновациялық экономика, креативті экономика, креативті салалар мен ШОБ арасындағы өзара әрекеттесу, ШОБ мен креативті индустрияның тұрақты дамуына әсер ететін негізгі факторлар, ШОБ және креативті индустрияның тұрақты дамуына әсер ететін сыртқы және ішкі орта факторлары.

Әлемдік дағдарыс жағдайында, стратегиялық дамуға бағытталған жаһандық экономикалық үрдістерді ескере отырып, шағын және орта бизнес кәсіпкерлігі жалпы экономикалық қалпына келудің маңызды факторына және шикізат экспортынан өндіріске көшудің алғашқы қадамына, «Қазақстан-2050» Стратегиясының басымды бағыттарының бірі. Сонымен қатар, Қазақстан Республикасы Президентінің «Қазақстан-2050» стратегиясына арналған Жолдауында 2050 жылға қарай шағын және орта бизнестің ЖІӨ-дегі үлесін 50%-ға дейін арттыру стратегиялық мақсаты қойылды [1]. ҚР-ның Президентінің соңғы халыққа Жолдауында креативті индустрияны дамытуға ерекше назар аударылып, шағын және орта бизнес үшін бизнес ортаны түбегейлі жақсарту және кеңейту жоспарланған. Креативті индустрияларды дамытудың маңызды шарты - жұмыспен қамту мен табыс деңгейінің артуы. Дүниежүзілік банктің зерттеуіне сәйкес, егер шағын және орта бизнес елдің ЖІӨ-нің 40%-нан кем құраса, инвестициялардың экономиканы қалпына келтіруге әсері төмен болады. Дамыған елдердегі шағын және орта бизнестің үлесі ЖІӨ-нің 55-65%-на жетеді, ал инновациялық өнімдердің үлесі ЖІӨ-нің 39-16%-ын құрайды. Индустриалды елдердегі ЖІӨ өсімінің 70-75%-дан астамы инновациялар арқылы жүзеге асырылады. Сонымен қатар, Қазақстанда ШОБ үлесі ЖІӨ-нің 20-25%-ын құрайды [2].

Қазақстанда ШОБ 90-шы жылдардан бері дамып келеді, бірақ шағын инновациялық бизнес әлі де көп зерттелмеген. Қазіргі уақытта Қазақстандағы креативті индустриядағы шағын және орта бизнесті кешенді зерттеулер жоқтың қасы. Сондықтан біз еліміздің креативті индустрия мен ШОБ дамытудың орасан зор әлеуетімен мүмкіндіктерін бар екенін мойындауымыз керек. Сол себепті креативті кәсіпкерліктің әлеуетін және ШОБ дамыту мүмкіндіктерін, қиындықтарын және перспективаларын зерттеу қажеттілігі бар.

Бүгінгі таңда шағын және орта бизнес пен креативті салалардың дамуы экономикалық және мәдени процестерге үлкен қызығушылық тудыруда, бұған тек үкіметтің ғана емес, сонымен қатар халықаралық ұйымдардың да назар аударуының артуы дәлел бола алады. Біріккен Ұлттар Ұйымы (БҰҰ) 2021 жылды Тұрақты даму үшін креативті экономиканың халықаралық жылы деп жариялады [3]. Соңғы 10 жылдағы ең жылдам дамып келе жатқан креативті салалар «Веб-порталдар мен ақпараттық агенттіктер», «Мәдени-ойын-сауық іс-шаралары мен көркемдік іс-шаралар», «Дизайн, фотография және аударма» және «Кино және теледидар бағдарламалары» болды. Креативті салаларды және олардың шағын және орта бизнеспен өзара әрекеттесу механизмдерін зерттеу - кешенді әдіснамалық тәсілдерді қолдануды талап ететін

күрделі пәнаралық міндет. Креативті сектордың ерекшелігі, жоғары дәрежеде белгісіздікпен, жасалған өнімдердің материалдық емес сипатымен, ұйымдастырушылық нысандардың икемділігімен және жеке креативті субъектілердің белсенді қатысуымен сипатталады, сондықтан тиісті зерттеу әдістерін таңдау ерекше маңызды. Бұл зерттеуде қолданылған методологиялық негіздер төменде келтірілген, зерттеліп отырған құбылысты кешенді және қолданбалы түсінуді қамтамасыз етеді (1-схема).

Схема 1. - Методологиялық негіздер (автор құрастырған)

Жүйелік тәсіл - креативті салалар әртүрлі субъектілердің (үкімет, бизнес, білім беру және мәдени ұйымдар және азаматтық қоғам) өзара әрекеттесуі тұрақты экожүйені құрайтын әлеуметтік-экономикалық жүйенің ажырамас элементі ретінде талданады [4]. Бұл бізге креативті салалардың дамуын және оларға ШОБ қатысуын өзара байланысты құрылымдар мен институттар контекстінде қарастыруға мүмкіндік береді. Институционалдық тәсіл - креативті субъектілер мен шағын бизнес арасындағы ынтымақтастық мүмкіндіктері мен шектеулерін анықтайтын институционалдық ортаға ерекше назар аударылады. Талдау құқықтық ережелерге, мемлекеттік қолдау шараларына, инфрақұрылымға және қаржыландыруға қолжетімділікке, сондай-ақ сенім, кәсіпкерлік мәдениет және креативті сәйкестік факторларына бағытталған [5]. Кластерлік талдау - кластерлік талдау өзара әрекеттесудің кеңістіктік және желілік түрлерін анықтау үшін қолданылады. Креативті кластерлер ШОБ, креативті сектор өкілдері, ғылыми-зерттеу институттары және муниципалдық билік органдары арасындағы көлденең ынтымақтастықты жеңілдететін платформалар ретінде қарастырылады. Кластерлердің қалыптасу шарттары, олардың институционализация деңгейі және экономикалық тиімділігі талданады [6]. Сапалық әдістер - іс-тәжірибелік зерттеулерді, сараптамалық сұхбаттарды және фокус-топтарды пайдалану ШОБ мен креативті сектор арасындағы өзара әрекеттесудің мотивацияларын, кедергілерін және механизмдерін тереңірек түсінуге мүмкіндік береді. Сапалық әдістер формальдау қиын контекстік ерекшеліктерді, мәдени кодтарды және мінез-құлық аспектілерін ескеруге мүмкіндік береді [7]. Сандық әдістер - статистикалық деректерді талдау және эконометрикалық модельдерді пайдалану креативті салалардың ШОБ-тың негізгі көрсеткіштеріне (жұмыспен қамту, кіріс, инновация) әсерін объективті бағалауға мүмкіндік береді. Ұлттық және халықаралық көздерден (Ұлттық статистика басқармасы, ЮНЕСКО, Еуростат) алынған деректер, сондай-ақ біздің өз зерттеулеріміздің нәтижелері пайдаланылады [8]. Салыстырмалы талдау - креативті салалар мен ШОБ арасындағы өзара әрекеттесу саласындағы халықаралық тәжірибені салыстырмалы зерттеу бізге табысты мемлекеттік саясат модельдерін, ынтымақтастықтың ұйымдастырушылық нысандарын және институционалдық қолдау тетіктерін анықтауға мүмкіндік береді. Бұл әсіресе Қазақстанның әлеуметтік-экономикалық шындығына ең жақсы тәжірибелерді бейімдеу тұрғысынан маңызды [9]. Визуализация және картаға түсіру әдістері – ГАЗ-технологияларын және цифрлық құралдарды пайдалана отырып, кеңістіктік талдау және деректерді визуализациялау креативті белсенділіктің шоғырлануын және креативті кластерлердің орналасуын анықтау үшін қосымша ресурс болып табылады. Бұл креативті секторда аумақтық бағдарланған ШОБ қолдау стратегияларын әзірлеуге ықпал етеді [10]. Факторларды әдістер бойынша: экономикалық және экономикалық емес (саяси, құқықтық, экологиялық); құралдар бойынша: тікелей және жанама әсер ету факторлары [11] деп бөлуге болады. Әртүрлі факторлардың ШОБ-қа әсерін бағалау тақырыбы көптеген отандық және шетелдік басылымдарда ұсынылған. Кәсіпкерліктің дамуындағы институттардың рөлі алғаш рет В. Баумоль [12] және Д. Норт [5] еңбектерінде қарастырылды, олар институттар мен

институционалдық өзгерістердің экономикаға қалай әсер ететінін түсіндірді және ұзақ мерзімді талдауға үлкен мән берді. Көптеген авторлар бұл тақырыпты зерттеген кезде Скотт теориясына сәйкес, институционалдық факторларды олардың табиғатына қарай когнитивті, реттеуші және нормативтік деп жиі бөледі [13]. Мысалы, Н.Босма [13] және Е.Александрова [14] осы жіктеуді ұстанды. Қаржы нарығының дамуының кәсіпкерлік әлеуетке оң әсері Р.Гонсалонның [15] еңбегінде де атап өтілген. Тағы бір маңызды институционалдық фактор - құқықтық ортаның сапасы. Мысалы, М. Ксенети мен В. Тоноян сыбайлас жемқорлық деңгейінің және қылмыстар санының шағын бизнестің кәсіпкерлік қызметіне әсерін анықтады [16]. Сонымен қатар, шағын кәсіпкерліктің жағдайы жүзеге асырылатын мемлекеттік саясат шараларына байланысты. Атап айтқанда, мемлекет шағын бизнесті тіркеу жүйесіне, сондай-ақ мемлекеттік органдардың тексерулер санына әсер ете алады. Бұл көрсеткіштер шағын кәсіпкерлікке бағытталған әкімшілік ауыртпалықты құрайды. Н. Босма шағын кәсіпкерліктің дамуына әсер ететін фактор ретінде мемлекет ішіндегі қаржылық тұрақтылықтың маңыздылығын ашты [13]. А.Марочкинның ғылыми еңбегінде ШОБ инвестицияларына белгісіздік пен онымен байланысты тәуекелдердің теріс әсері талқыланады [17]. Біз үшін маңызды қорытынды - сандық теріс әсер шағын фирмалар басым салаларда айтарлықтай жоғары. Демек, ШОБ-қа ең үлкен әсерін тигізеді.

Осылайша, кешенді әдіснамалық құралдар жиынтығы макродеңгейдегі институционалдық жағдайларды да, нақты креативті экономика субъектілері деңгейіндегі өзара әрекеттесудің микротәжірибелерін де қамтитын көп қырлы және теңгерімді зерттеуге мүмкіндік береді. Бұл тәсіл тұрақты экономикалық даму үшін креативті салалар мен ШОБ арасындағы байланысты нығайту бойынша дәлелді ұсыныстар әзірлеуге негіз болады. Мұны тиімдірек бағалау үшін ШОБ мен креативті сала арасындағы өзара әрекеттесуге әсер ететін факторларды зерттеу өте маңызды. Айта кету керек, креативті сала пандемиядан қатты зардап шекті, бірақ тез арада цифрлық технологияларға көшті. Мысалы, креативті кластерлер мен хабтар, бизнес-инкубаторлар мен акселераторлар, мамандандырылған коворкинг кеңістіктері, өнер кеңістіктері мен галереялар, сондай-ақ TikTok, Instagram және әртүрлі онлайн оқу платформалары сияқты платформалардағы онлайн сатулар пайда болуда.

Нәтижесінде, ШОБ мен креативті индустрия арасындағы өзара әрекеттесу тиімді түрде өзгеріп жатыр, ал әлеуметтік медиа қазір саладағы үшінші маңызды сату арнасы болып саналады. Бұл үрдістер тек уақытша қолдау ғана емес, сонымен қатар өнер мен дизайнға қызығушылықты оятудың тиімді тәсілі болып табылады. Креативті индустрияда ШОБ мен кітап басып шығару және баспа секторы арасындағы өзара әрекеттесу COVID-19 дағдарысынан бірдей зардап шеккен жазушылар, баспагерлер, аудармашылар, бөлшек саудагерлер және кітапханалар сияқты бірнеше мүдделі тараптарды қамтиды. Соған қарамастан, ШОБ мен креативті индустрия арасындағы өзара әрекеттесу оң нәтижелер беруде, соның ішінде электронды кітаптар мен аудиокітаптарға жазылымға деген сұраныстың артуы.

Креативті кластерлер мен хабтар креативті тұлғаларға тұрақты бизнес құру және қолданыстағы кәсіпорындарды дамыту бойынша қызмет көрсетуге бағытталған креативті бизнес-инкубаторлар мен акселераторлар түрінде ШОБ құруда. Өнер нарығындағы ШОБ креативті идеяларды оңай дамытып, өз өнімдеріне сатып алушылар таба алады. Мұны ынталандыру үшін креативті салаларды білдіретін шағын компанияларға ортақ жұмыс кеңістігін пайдалану мүмкіндігі берілуі мүмкін. Мысалы, мәдени өнімдерді жасау және оларды отандық және әлемдік нарықтарда жеңілдікпен насихаттау үшін креативті бизнеске ұлттық және аймақтық театрларда, мұражайларда, «Қазақфильм» киностудиясында және жаңадан құрылған «Қазақанимация» компаниясында мемлекеттік нысандарды сенімді басқару немесе жалға беру түрінде қаржылық қолдау көрсету арқылы. Креативті салалар мен ШОБ арасындағы өнімді өзара әрекеттесудің жақсы қалыптасқан тарихы бар. Зерттеу орталықтары мен ШОБ арасындағы табысты ынтымақтастықтың оң тәжірибесі бүкіл әлемде зерттелуде. ШОБ-дің инновациялық әлеуетін дамыту және жүзеге асыру жүйелі тәсілге байланысты. Бәсекелес кәсіпорындар ШОБ мен креативті индустрияның дамуының қозғаушы күштерінің бірі болып табылады. Бәсекелестік ШОБ мен креативті индустрияның дамуына және жетілуіне мүмкіндік береді. Жақында тұтынушылар ШОБ мен креативті индустрияның дамуына әсер ететін сыртқы ортаның ең маңызды элементтерінің бірі ретінде қарастырылды. Мемлекеттік органдар ШОБ мен креативті индустрияның жұмыс істеуі мен дамуына айтарлықтай әсер етеді, атап айтсақ: заңдар қабылдайды және олардың орындалуын бақылайды, елдегі әлеуметтік-еңбек қатынастары саласындағы саясат пен ұсыныстарды әзірлейді және жүзеге асырады, еңбекақы төлеу және ынталандыру, жұмыспен қамту және көші-қонды реттеу, еңбек заңнамасы, өмір сүру деңгейі мен еңбек жағдайлары, еңбекті ұйымдастыру және т.б. мәселелерін қамтиды.

Субъективті сыртқы факторлар - ШОБ мен креативті индустрияның жұмыс істеуі мен дамуына жанама әсер ететін қоршаған орта факторларының жиынтығы. Жанама факторлар экономикалық тұрақтылықты арттыратын немесе төмендететін фондық факторлар ретінде әрекет етеді. Бұл факторлар тобына экономиканың жағдай, табиғи факторлар және әлеуметтік-саяси факторлар кіреді [18]. Елдегі саяси тұрақтылық ең алдымен мемлекет пен оның азаматтары арасындағы қарым-қатынаспен анықталады және мемлекеттің меншік пен кәсіпкерлікке деген көзқарасында көрініс табады.

Экономикалық жағдай шағын және орта бизнес пен креативті индустрияның дамуына әсер ететін

маңызды фактор болып табылады. Бұған қор нарығының бағалары, энергия көздерінің бағалары, ұлттық валютаның айырбастау бағамы, инфляция, пайыздық мөлшерлемелер және басқа да факторлар кіреді. Экономикалық өсу іскерлік белсенділіктің артуына және шағын және орта бизнес пен креативті индустрияның дамуына оң әсер етеді.

Ғылыми-техникалық прогресс шағын және орта бизнес пен креативті индустрия сияқты күрделі жүйеге айтарлықтай әсер етеді. Ғылыми-техникалық прогрестің дамуы қазіргі қоғам үшін жұмыспен қамту мәселесінде қиындық тудырады, бірақ бұл қиындық креативті экономиканы дамыту арқылы шешіледі.

Ақпараттық қолдауды бөлек фактор ретінде атап өту керек, себебі ол соңғы кезде шағын және орта бизнес пен креативті индустрияны дамытудағы инновациялардың дамуына байланысты маңызды бола бастады. Бұл фактор шағын және орта бизнес пен креативті индустрияның сыртқы ортасына да, ішкі ортасына да қатысты болуы мүмкін.

Ішкі факторлар - шағын және орта бизнес пен креативті индустрияның ішкі ортасының олардың жұмыс істеуі мен дамуына әсер ететін факторлары. Оларды тізіп көрейік:

- өндіріс шағын және орта бизнес пен креативті индустрияның экономикалық тұрақтылығын анықтайтын негізгі ішкі фактор;
- стратегиялық басқару жүйесі шағын және орта бизнес пен креативті индустрияның экономикалық тұрақтылығын қамтамасыз етуде маңызды рөл атқарады;
- компанияның қаржылық жоспарлау тәжірибесі инвестицияларды тартуға, айналым капиталын толықтыруға, алынған пайданы пайдалануға және ШОБ мен креативті индустрияның жалпы дамуына әсер етеді;
- ұйымдастырушылық құрылымды ШОБ мен креативті индустрияда адамдарды, қаржыны, жабдықты, еңбек ресурстарын және кеңістікті ұтымды пайдалануға мүмкіндік беретін жүйе ретінде қарастыру керек;
- ШОБ мен креативті индустрияның тұрақтылығы персоналдың біліктілігі мен мотивациялық ынталандыруға тікелей байланысты;
- ғылыми зерттеулер және конструкторлық әзірлемелерін ұйымдастыру ШОБ мен креативті индустрияның дамуына айтарлықтай әсер етеді.

Біздің зерттеуіміз ШОБ мен креативті индустрияның тұрақты дамуына әсер ететін негізгі факторларды анықтады. ШОБ мен креативті индустриядан тәуелсіз факторларға мыналар жатады: жалпы экономикалық факторлар: ұлттық табыстың төмендеуі, инфляцияның өсуі, салық жүйесінің тұрақсыздығы және жұмыспен қамтуды реттеу; нарықтық факторлар: ішкі нарық сыйымдылығының төмендеуі, монополиялық биліктің артуы, сұраныстың айтарлықтай төмендеуі және валюта нарығының тұрақсыздығы; басқа факторлар: саяси тұрақсыздық, теріс демографиялық үрдістер, табиғи экологиялық апаттар және қылмыстың нашарлауы [18].

Диаграмма 1. - ШОБ және креативті индустрияның тұрақты дамуына әсер ететін сыртқы және ішкі орта факторлары (автор құрастырған)

ШОБ мен креативті индустрияның ішкі және сыртқы факторларын зерттеуіміз экономикаға

айтарлықтай әсер ететінін көрсетті, себебі ШОБ елдің экономикалық дамуындағы маңызды буын болып табылады. Шағын және орта бизнестің сыртқы және ішкі ортасында пайда болатын инновациялық қозғаушы күштер креативті индустрияның дамуына ықпал ететін катализаторлардың бір түрі болып табылады. ШОБ мен креативті индустриялардағы факторлардың әсері мен өзара байланысы сыртқы және ішкі қоршаған орта факторларымен анықталады, ал факторлардың әртүрлі жіктелуі экономикаға теріс немесе оң әсерлердің тұтастай алғанда әсерін тереңірек түсінуге мүмкіндік береді.

Бұл тәсіл авторға ШОБ мен креативті салалар арасындағы өзара әрекеттесуге әсер ететін факторлар матрицасы жасауға мүмкіндігі бар. Бұл матрица креативті индустрия мен ШОБ-тың қалыптасуы мен дамуының ерекшеліктерін олардың ішкі және сыртқы бөлінуі тұрғысынан да, ШОБ мен креативті индустрия факторларының экономикаға әсері, ШОБ мен креативті индустрия факторларының әсері және ШОБ мен креативті индустрия факторларының өзара әрекеттесуі тұрғысынан да ескереді. Матрицалық жіктеу ШОБ мен креативті индустриялардың негізгі сипаттамаларын ескере отырып, компоненттерді нақты құрылымдауға және анықтауға мүмкіндік береді. Өзара әрекеттесу факторларының матрицалары ШОБ мен креативті индустриялар арасында синергия құру үшін маңызды болуы мүмкін, бұл сайып келгенде екі саланың өсуі мен дамуына ықпал ете алады.

Жалпы алғанда, зерттеу ШОБ мен креативті индустриялардың кәсіпкерлік қызметіне институционалдық факторлардың әртүрлі әсерін анықтады. Зерттеу нәтижелері ШОБ мен креативті индустриялардағы мемлекеттік саясатты түзету үшін пайдаланылуы мүмкін. Жалпы алғанда, зерттеу креативті экономикадағы өсімді ынталандыру әкімшілік қысымды азайтуды, жеңілдікпен несие беруді және әсіресе дағдарыс кезінде ШОБ-қа қосымша мемлекеттік қолдау көрсетуді қажеттілігі бар. Болашақта зерттеу ауқымын шағын және орта бизнес пен креативті индустрияны мемлекеттік қолдау шараларының, мысалы, субсидиялар, мемлекеттік келісімшарттарға қатысу және салық жеңілдіктерінің тиімділігін бағалауды қамту үшін кеңейтуге болады.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі

1. Концепция развития малого и среднего предпринимательства до 2030 года. Постановление Правительства Республики Казахстан от 27 апреля 2022 года № 250
2. Концепции развития креативных индустрий на 2021 - 2025гг. Постановление Правительства Республики Казахстан от 30 ноября 2021 года №860
3. Креативизация всей экономики. Институт статистических исследований и экономики знаний. Новости. Ноябрь 2021г.
4. Мильнер Б.З. Теория организации. - М.: ИНФРА-М, 2024. - 848 с.
5. Норт Д. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики. - М.: Фонд экономической книги «Начала», 1997. - 180 с.
6. Porter M.E. The Competitive Advantage of Nations. - New York: Free Press, 1990. - 875 p.
7. Yin R.K. Case Study Research: Design and Methods. - 6th ed. - Thousand Oaks: Sage Publications, 2018. - 352 p.
8. UNCTAD Creative Economy Outlook 2022. - New York and Geneva: United Nations, 2022. - 120 p.
9. European Commission. Boosting the competitiveness of cultural and creative industries for growth and jobs. - Brussels, 2016. - 32 p.
10. Howkins J. The Creative Economy: How People Make Money from Ideas. - London: Penguin, 2013. - 288 p.
11. Зингер О.А., Ильясова А.В. Факторы, влияющие на устойчивое развитие промышленных предприятий // Современные проблемы науки и образования. -2015. -№1 -1.;
12. Baumol W. J. Entrepreneurship: Productive, unproductive, and destructive. Journal of Business Venturing, 1996, vol. 11, pp.3-22.
13. Bosma N., Content M., Sander M. Institutions, entrepreneurship, and economic growth in Europe. Small Business Economics, 2018, vol 51. pp.
14. Александрова Е.А., Верховская О.Р. Мотивация предпринимательской активности: роль институциональной среды // Вестник СПбГУ. Менеджмент. 2016. № 3. С. 114-121.
15. Ghosal V., Lounyani P. The Differential Impact of Uncertainty on Investment in Small and Large Businesses. Review of Economics and Statistics, 2000, vol. 82, 338-343.
16. Tonoyan V., Strohmeyer R., Habib M. Corruption and Entrepreneurship: How Formal and Informal Institutions Shape Small Firm Behavior in Transition and Mature Market Economies. Entrepreneurship Theory and Practice, 2010, pp.803-831.
17. Марочкин Н.А. Влияние факторов риска и неопределённости на экономическую безопасность бизнеса. 2018.
18. Бархатов, В.И. Фактор креативности персонала в устойчивом и успешном развитии современной

компания / В.И. Бархатов, О.В. Дьяченко // Поиск модели эффективного развития: экономико - правовые аспекты социо хозяйственной модернизации на постсоветском пространстве: Сборник статей международной научно-практической конференции. – Краснодар: Краснодарский университет МВД России, 2015. – С. 48-55.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ОЦЕНКИ ПРИРОДНЫХ РЕСУРСОВ

Гущин Е.А.

докторант
КарУ Казпотребсоюза
г. Караганда

Аннотация. Статья рассматривает экономическую оценку природных ресурсов, которая означает количественное и качественное измерение их потребительной стоимости и предполагает определение ценности данного ресурса. Целью данной оценки является создание экономических стимулов, побуждающих предприятия и организации к рациональному использованию и охране этих ресурсов в целях повышения эффективности общественного производства и всемерного удовлетворения народнохозяйственных потребностей.

Ключевые слова: оценка, природные ресурсы, недропользование, цена.

Учёт ресурсов - это натуральное выявление количества и качества природных ресурсов. При учёте ресурсы можно инвентаризировать по какой-то классификации в пределах её градации. Учёт необходим для оценки природных богатств и степени обеспеченности ими территорий страны, анализа динамики использования ресурсов, оценки их состояния, планирования и прогнозирования использования и воспроизводства, технико-экономического обоснования развития и размещения производства и т.д. Различают два вида учёта: подробный (проводимый предприятиями- пользователями) и государственный (единовременный по всей стране).

В основе формирования экономического механизма в ресурсопользовании лежит экономическая оценка ресурсов - их стоимостное выражение. Они отражает опосредованную трудом стоимость ресурса и его потребительскую стоимость, фиксирует действительность - закона стоимости при товарно-денежных отношениях. Кроме того, через неё осуществляются отношения по поводу воспроизводства ресурсов, их восстановления, использования (экономии, перерасхода и т.д.). Без экономической оценки ресурсов невозможны реализация важнейших законопроектов по переходу экономики страны на рыночные условия хозяйствования, создание равных условий деятельности предприятий независимо от форм собственности; учёт экологического ущерба, обоснование нормативов по извлечению ресурсов; разработка мер экономического стимулирования, мер по охране ресурсов. Величина экономической оценки непостоянна. Она напрямую зависит от условий и факторов, складывающихся на разных этапах развития производства [1].

Оценка стоимости минерального сырья в недрах может использоваться в целях оценки национального богатства или в целях определения первоначальной цены акции при приватизации предприятия или при продаже акций на рынке ценных бумаг. Однако результаты данной оценки весьма относительны. Поэтому в целях достоверности расчётов прогнозные ресурсы рекомендуется оценивать, применяя коэффициент достоверности, принимаемый равным 0,1 - 0,15 в зависимости от степени изученности территории.

Для оценки месторождений в целях их коммерческого использования (приобретения прав на добычу, оценки эффективности проекта и др.) общая формула оценки месторождений может быть уточнена. В неё могут вноситься новые составляющие, более точно описывающие экономические условия освоения месторождения.

Средняя мировая цена полезного ископаемого может определяться на основе данных издания Международного Валютного Фонда «International financial statistics», NBF.

Расчётные годовые издержки по оцениваемому месторождению (эксплуатационные расходы) при проектируемой технологии добычи полезного ископаемого могут определяться исходя из основных структурных элементов и рассчитываться, по формуле (1):

$$И = Ит + ТР + Оп + Н, \text{ где} \quad (1)$$

Ит - среднегодовые текущие затраты, определяется по фактическим данным за предыдущий год или по данным технико-экономического обоснования проекта разработки месторождения;

ТР - среднегодовые затраты на транспорт продукции;

Оп - среднегодовые эксплуатационные расходы на природоохранные мероприятия в соответствии с проектом разработки месторождения;

Н - среднегодовые налоги и платежи в недропользовании.

Оценка стоимости месторождений полезных ископаемых осуществляется в следующем порядке:

- На первом этапе: В разведанных месторождениях выделяются части, приблизительно одинаковые по горно-геологическим параметрам и технико-экономическим показателям. На основе действующих инструкций и нормативных документов определяются варианты оконтуривания запасов. Выполняется анализ экономико-географических и экологических условий расположения участка недр [2].

Выбираются варианты подсчёта запасов месторождения с учётом его природных особенностей. Выбираются технологии разработки месторождения и технология переработки (обогащения) полезного ископаемого.

- На втором этапе: Осуществляется по вариантный расчёт технико-экономических показателей оценки месторождения. По каждому варианту определяется величина извлекаемых запасов в пересчёте на конечную продукцию, срок отработки запасов, показатели эксплуатационных и капитальных затрат. Проводится расчёт стоимости по каждому варианту.

- На третьем этапе: Выбирается рациональный вариант эксплуатации месторождения и осуществляется подготовка технико-экономического обоснования (ТЭО) проекта и его утверждение. При необходимости (в случае недостаточной эффективности выбранного варианта эксплуатации месторождения) может осуществляться уточнение технико-экономических решений и рассчитываться показатели сравнительной эффективности.

Материалы отчёта стоимостной оценки запасов полезных ископаемых должны включать:

1. Общие сведения об участке недр, где даётся описание

- географического положения участка недр, включая его расположение относительно других лицензионных участков;

- природно-климатических условий (рельеф местности, сейсмичность, колебания температуры воздуха, осадки, направления ветров, наличие вечной мерзлоты, и пр.);

- степень освоенности территории (ближайшие населённые пункты, наличие судоходства, железных и автомобильных дорог, взлётно-посадочных полос, удалённость от трубопроводов, развитие производства и пр.).

2. Геологическая характеристика участка недр должна содержать:

- описание геологического строения участка и обоснование выделения отдельных объектов оценки;

- анализ коллекторских свойств каждого из объектов, подсчёт ресурсов и запасов полезных ископаемых по категориям;

- прогноз извлекаемых запасов промышленных категорий.

3. Технологические показатели разработки месторождений и участков недр включают описания промысловых параметров каждого из выделенных объектов оценки, возможные технологические варианты разработки, прогнозные показатели добычи основной и попутной продукции.

Экономической оценке подлежат все виды природных ресурсов за исключением имеющих в неограниченном количестве (например, атмосферный воздух, вода в Мировом океане). Экономическая оценка природных ресурсов означает количественное и качественное измерение их потребительной стоимости и предполагает определение народно-хозяйственной ценности данного ресурса. Целью данной оценки является создание экономических стимулов, побуждающих предприятия и организации к рациональному использованию и охране этих ресурсов в целях повышения эффективности общественного производства и всемерного удовлетворения народно-хозяйственных потребностей. Это обуславливается тесной зависимостью эффективности общественного производства от ценности вовлекаемых в него природных ресурсов. Увеличивающиеся темпы развития общественного производства определяют возрастание потребности в природных ресурсах, как в минеральных, так и в растительных и животных, что оказывает отрицательное экологическое воздействие на окружающую среду. Кроме того, в результате производственно-хозяйственной деятельности предприятий и организаций качество окружающей среды ухудшается из-за загрязнения её отходами производства [3].

Экономическая оценка природных ресурсов даёт возможность учесть всевозможные потери, связанные с их широким использованием, и оценить в денежном выражении экологические последствия воздействия производства на окружающую среду.

Экономическая оценка природных ресурсов предусматривает решение двух взаимосвязанных задач: определение народно-хозяйственной ценности природных богатств в стоимостном выражении и выбор вариантов мероприятий по оптимальному природопользованию в конкретных условиях, максимизирующих народно-хозяйственную ценность использования природных богатств.

Содержание экономической оценки природных ресурсов в соответствии с народнохозяйственной эффективностью их использования заключается в том, что величина денежной оценки зависит от прироста экономического эффекта при увеличении объёма ресурса или от снижения её при уменьшении объёма или ухудшении качественных характеристик природного ресурса.

В экономической литературе, посвящённой методологическим проблемам экономической оценки природных ресурсов, рассматривается две различные концепции.

Согласно первой концепции стоимость продукта определяется общественно необходимыми затратами на его производство, поэтому предлагалось стоимость природных ресурсов оценивать по затратам труда на их подготовку и использование. Такой подход получил название затратного метода. Однако подобная оценка не позволяет объективно установить потребительскую стоимость различных по качеству ресурсов. Например, если исходить из данной концепции, сырьё из двух месторождений (участков) полезных ископаемых будет иметь одинаковую оценку при равенстве затрат на их открытие и освоение, несмотря на различные качественные характеристики. Очевидно, что лучшее сырьё должно получить более высокую стоимостную оценку. В противном случае могут иметь место необоснованные результаты экономических расчётов, которые не будут способствовать решению важнейшей народнохозяйственной задачи — резкому улучшению использования природных богатств страны.

Более объективна экономическая оценка природных ресурсов на основе дифференциальной ренты (вторая концепция). Она позволяет дать денежную оценку природным ресурсам в соответствии с приносимым ими народно-хозяйственным экономическим эффектом. Условия возникновения дифференциальной ренты непосредственно связаны с различиями в природно-климатических условиях хозяйствования в природоёмких отраслях производства (ограниченность земли, уровень её плодородия, местоположение предприятий, условия производства в добывающих отраслях), а также с наличием товарно-денежных отношений и действием закона стоимости [4].

Различие в природных и экономико-географических условиях разработки месторождений приводит к неизбежным различиям в конечных результатах производства. При равных затратах производственных ресурсов себестоимость производства единицы продукции на лучших месторождениях будет всегда ниже, а объём и качество конечной продукции при лучших полезных ископаемых выше, чем на средних и тем более на худших месторождениях. Откуда следует, что при использовании полезных ископаемых лучших месторождений появляется добавочный доход, который и является материальной основой дифференциального горного дохода.

При экономической оценке с применением показателя дифференциальной ренты принимается следующий порядок расчётов. На первом этапе определяют замыкающие затраты на продукцию отраслей, эксплуатирующих природные ресурсы. Затем рассчитывают собственно экономическую оценку природного ресурса, исходя из установленных ранее замыкающих затрат. Для этого проводят оптимизационные расчёты на максимум получения дифференциальной ренты с данного ресурса при соблюдении ограничений, диктуемых конкретными условиями его эксплуатации [5].

Комплексное использование сырья является частным случаем рационального использования природных ресурсов, основывающемся на реализации значительных капитальных вложений и достижений научно - технического прогресса. Оно оказывает непосредственное влияние на эффективное решение множества взаимосвязанных хозяйственных и социально – экономических проблем, в том числе активно влияет на уровень охраны внешней среды от загрязнения отходами производствами. Поэтому принципы оценки эффективности комплексного использования сырья должны базироваться на основных положениях теории эффективности общественного производства, эффективности капитальных вложений и новой техники, эффективности использования природных ресурсов и охраны природы.

Достигнутые в последние годы успехи в исследовании этих разделов экономической теории позволяют подойти к методологии эффективности комплексного использования сырья с единых теоретических позиций, выработанных отечественной экономической наукой. Наиболее существенные особенности, учёт которых необходим при разработке теории оценки эффективности комплексного использования сырья, следующие:

- наличие в конкретных видах сырья одновременно нескольких ценных компонентов и вредных примесей, цели и эффективность извлечения некоторых, как правило, различны;
- наличие принципиально разных сырьевых источников одного и того же ценного компонента, причём основная часть источников в свою очередь является многокомпонентным сырьём;
- различие потребительной стоимости отдельных компонентов одного и того же сырья и различная потребность в них народного хозяйства;
- различие затрат (капитальных, текущих) на извлечение одноименных компонентов из разных сырьевых источников и на предприятиях различных отраслей промышленности;
- отсутствие в ряде случаев учёта индивидуальных затрат на извлечение ценных и нежелательных компонентов сырья, а также научно обоснованных нормативов общественно необходимых затрат и цен на отдельные компоненты.

Все это существенно осложняет задачи сопоставимости вариантов, определение сравнительной и абсолютной эффективности, а также оптимизации планов комплексного использования сырья по критерию эффективности. Следует отметить два взаимосвязанных положения, подтверждаемых практиков комплексного использования сырья в народном хозяйстве и возможностью естественных отклонений фактических затрат на получение ценных компонентов от уровня общественно необходимых затрат:

1) эффективность извлечения отдельных компонентов в каждом конкретном производстве не обязательно одинакова;

2) эффективность извлечения отдельных компонентов не обязательно соответствует общей эффективности переработки сырья.

Основные положения теории эффективности, которые должны быть приняты за отправные при создании научно обоснованной концепции эффективности комплексного использования сырья. Теория эффективности общественного производства относится к числу наиболее интенсивно разрабатываемых разделов современной экономической науки. Теория эффективности чётко разграничивает понятия эффекта и эффективности, понимая под первым физический результат хозяйственной деятельности (например, рост прибыли на предприятии, прирост физического объёма национального дохода в масштабе народного хозяйства и т.п.), а под вторым – соотношение эффекта вызывавших его затрат. Эффективность вскрывает характер причинно – следственных связей производства, отражает не сам результат, а то, как он был достигнут. Поэтому эффективность почти всегда характеризуется относительными показателями, сконструированными из различных характеристик (параметров) результата и затрат, что не исключает, однако, и системного рассмотрения абсолютных значений этих параметров.

С этой точки зрения эффективность комплексного использования сырья должна характеризоваться соотношением или системным рассмотрением всех его результатов (положительных воздействий на эффективность функционирования народного хозяйства) и затрат – текущих и единовременных. Это сразу же исключает из сферы показателей эффективности только результирующие оценки, т.е. показатели уровня комплексного использования сырья.

Комплексное использование сырья, как и другие виды производственно – хозяйственной деятельности, во многом регулируется и регламентируется системой взаимосвязанных оценок и цен. Между ними существуют глубокие внутренние различия, как по существу, так и по сферам применения.

Оценки основываются на предельных величинах затрат и эффекта используются в практике сопоставления вариантов, установления экономических границ полноты и степени комплексного использования сырья, определения народнохозяйственной эффективности комплексного использования сырья и т.п. Цены основываются на средних величинах затрат и используются в сфере хозяйственной деятельности (в том числе хозрасчёта), а также для определения эффективности комплексного использования сырья на уровне предприятия.

Особенно важным является разграничение сфер применения оценок и цен для стоимостного учёта продуктов и ресурсов. Продукт – всегда результат труда, продукт имеет стоимость, а в соответствии с ней и цену. Поэтому цена может быть установлена на любой продукт, например на разведанные запасы природных ресурсов (поскольку были сделаны соответствующие затраты геологоразведочными организациями), на добытую руду (поскольку к указанным затратам добавились затраты горнодобывающего предприятия) и т.д. Цена включает все издержки общества по производству каждого продукта (извлечению каждого компонента), включая затраты на разведку и добычу сырья, производство продукта, реализацию, возмещение последствий загрязнения окружающей среды вредными отходами производства, частично – на создание инфраструктуры предприятий, подготовку кадров и т.д. Цены могут быть оптовыми (отражающими уровень издержек производства в момент, предшествующий установлению цен, перспективными (учитывающими изменение затрат в ближайшие 5-6 лет), прогнозными (учитывающими изменение затрат в более отдалённой перспективе), но сущность их от этого не меняется [6].

Оценка природных ресурсов относится к ключевым понятиям теории оптимального функционирования экономики, основанной на представлении об оценке всех факторов производства по их доле в росте критерия оптимальности. Особенно удобна оценка природного ресурса как будущего эффекта при экономической оценке полноты использования сырья. В этом случае учитываются рост или потери будущего эффекта, которые могут быть значительно большими по сравнению с затратами на дополнительно извлечённые или потерянные компоненты.

Абсолютные величины цены и оценки одного и того же природного ресурса в связи с вышесказанным могут значительно различаться; это различие будет тем больше, чем больше разница между ценой (основанной на усреднённых затратах) и конкретно определённым эффектом.

Существенно различаются роль и сферы применения цен и оценок в экономическом стимулировании более полного использования природных ресурсов. Цены заинтересовывают предприятия в производстве

наибольшего количества продукции из наименьшего количества сырья. Особенно велика стимулирующая роль системы цен, объективно отражающей все издержки предприятия и народного хозяйства по извлечению каждого ценного компонента. При наличии таких цен обеспечивается естественное стимулирование производства и потребления извлекаемых компонентов без внесения в систему взаиморасчётов предприятий и отраслей искажающих доплат или скидок. Следует особо отметить, что эту роль цены могут играть лишь при учёте всех затрат; например, деятельность предприятий в области пылеулавливания и газоочистки была бы значительно активнее при отражении в ценах общественно необходимых затрат на предотвращение загрязнений атмосферы.

Оценки в связи с их безотносительностью к прошлым затратам не могут быть использованы как стимул выпуска и реализации дополнительного количества продукции и не могут влиять на хозрасчётные взаимоотношения добывающих и перерабатывающих отраслей. Наряду с этим оценка природных ресурсов может стать активным стимулом более полного использования ресурсов при включении её в число санкций за сверхнормативных потерь, например, по величине замыкающих затрат и уменьшение на эту сумму прибыли предприятия (в той части, которая формирует величину поощрительных фондов) могла бы существенно повлиять на отношение предприятий к использованию природных ресурсов. Изъятие этой суммы компенсировало бы не до получение эффекта на действующем предприятии и необходимость его восполнения на замыкающем.

Таким образом, оценки и цены по разному отражают эффект комплексного использования сырья, и применение их в конкретных расчётах требует обязательного учёта этих различий. Не менее важно уяснение самой системы построения оценок природных ресурсов, ценообразования на продукты горнодобывающих предприятий и отраслей, установления на продукты горнодобывающих предприятий и отраслей, установления цен на отдельные компоненты в сырье и продуктах его переработки, а также практики установления цен на комплексное сырье и извлекаемые из него компоненты за рубежом; эти вопросы представляют практический интерес при оценке и анализе эффективности комплексного использования сырья.

Большая часть экономистов считает, что в качестве основы оценки природных ресурсов наиболее удобна категория дифференциальной ренты. Академик Т.С. Хачатуров проводит интересную аналогию природного ресурса повышенного качества с более совершенными средствами труда, эффект применения которых через определённые капитальные вложения также воздействует на рост производительности труда. Он считает возможным оценить ресурс по выражению, формула (2)

$$S = R/E_n, \quad (2)$$

где: R – дифференциальная рента, возникающая при использовании природного ресурса;

E_n – норматив эффективности;

S – оценка, равная тем капитальным вложениям, с помощью которых на другом объекте народного хозяйства можно было бы получить равный эффект.

Величина R должна представлять устойчивую дифференциальную ренту, среднюю за ряд лет; она не имеет отношения к дополнительному чистому доходу, который может быть получен не только за счёт лучших природных качеств ресурса. При различных сроках и неравномерности отработки месторождений полезных ископаемых по годам (прежде всего – неравномерности объёмов добычи) рента должна приводиться к единому периоду по обычной формуле сложных процентов. В любом случае количественное выражение дифференциальной ренты крайне сложно [7].

В оценку природных ресурсов закладываются два элемента: дифференцированные рентные платежи и «абсолютная» рента – собственно экономическая оценка ресурса.

Оценка природных ресурсов по дифференциальной ренте может быть проведена и откорректирована в ходе сравнительного анализа трудовых затрат общества при разных способах решения хозяйственных задач, т.е. исходя из общественно необходимых затрат, которые приходится произвести для получения продукции или эквивалентного эффекта, достигаемого с их помощью при средних общественных условиях производства.

Экономическая оценка природного ресурса принимается на уровне максимально возможного экономического выигрыша от его эксплуатации при данном уровне замыкающих затрат и ограничениях, накладываемых потребностями, уровнем техники, лимитами капитальных вложений и т.д. При этом учитывается не только дифференциальная рента I (характеризующая качество и местоположение природного ресурса), но и рента II (характеризующая эффективность дополнительных капитальных вложений).

Экономическая оценка природных ресурсов, относится исключительно к области оценок эффективности, требует использования аналогичных оценок и в сопоставляемых альтернативных вариантах (для этого наиболее широко используются замыкающие оценки). Поскольку расчёты с применением экономических оценок природных ресурсов носят чётко выраженный оптимизационный

характер, то уровень всех элементов этих расчётов должен быть максимально приближен к народнохозяйственному. Чем шире круг факторов, формирующих замыкающие затраты, тем более обоснованно сопоставление с ними народнохозяйственной оценки природных ресурсов. В связи с этим появляется необходимость и в учёте такого сложного фактора, как эффект потребления дополнительно полученного продукта.

Экономическая оценка природных ресурсов, несмотря на сложность и принципиальную новизну по сравнению с традиционными видами оценок, представляется при современной её трактовке весьма удобной и многообещающей. При некоторых методических упрощениях и, главное, разработке соответствующей нормативной базы для исчисления дифференциальной ренты и замыкающих затрат по важнейшим видам и объектам минерально – сырьевых ресурсов экономические оценки могут стать надёжным инструментом определения и анализа эффективности комплексного использования сырья на стадии планирования и проектирования.

Наряду с экономической оценкой природных ресурсов на основе дифференциальной ренты возможны и другие принципы оценки, основанные на показателях, суммирующих различные факторы эффективности освоения ресурсов. Такими показателями могут быть, например, прибыль за весь срок отработки сырьевого источника (т.е. сумма перспективного чистого дохода), себестоимость, учитывающая основную часть совокупных затрат общества на разведку и освоение сырьевых источников и т.д. Практически такая оценка значительно проще, так как основывается на традиционных показателях.

Использованная литература

- 1 Хачатуров Т.С. Об экономической оценке природных ресурсов. // Интенсификация и резервы экономики. – М.: Наука, 2023. 9 – 22с
- 2 Кенбеилова С.Ж., Таскарина А.Ж. Комплексное использование минерального сырья. Учебное пособие. - Павлодар: ПГУ им. С. Торайгырова, 2018. – 80 с.
- 3 Сухотин Ю.В. Об оценках природных ресурсов // Вопросы экономики, - 2024. - №12.- С.87-98
- 4 Федоренко Н.П. Об экономической оценке природных ресурсов // Вопросы экономики, 2022. - №3. – С. 94-103.
- 5 Астахов А.С. Методы экономической оценки природных ресурсов // Народнохозяйственная эффективность: показатели, методы оценки. – М.: Экономика, 2024, 189 – 202с.
- 6 Русанов Д.К. Экономическая оценка минеральных ресурсов. – М.: Недра, - 2021. – 195с.
- 7 Домаренко В.А. Эколого-экономическая оценка месторождений Уч.пособие под редакцией проф. Рихванова, И: Томский Политехнический Университет, 2022г.

ҚАРАҒАНДЫ ОБЛЫСЫНЫҢ ИНВЕСТИЦИЯЛЫҚ АХУАЛЫ ЖӘНЕ ЖҮЗЕГЕ АСЫРУДЫ ТЕЖЕЙТІН ФАКТОРЛАРЫ

Зейнолла А.

Э-25-1к тобының студенті

Ғылыми жетекші: магистр **М.Ж.Аханова**
Қазақтұтынуодағы Қарағанды университеті
Қарағанды қ., Қазақстан

Аннотация: бұл мақалада инвестициялық ахуал, оны тежейтін факторлары қарағанды облысының инвестициялық ахуалына жан-жақты талдау, өңірге инвестиция тартуға әсер ететін факторларды зерттеу, негізгі салалардағы инвестициялық процестерді бағалау және аймағымыздың инвестициялық тартымдылығын арттыру жолдары қарастырылады. әр салалар бойынша қысқаша ұсыныстар, сонымен қатар, өңірдің экономикалық құрылымы, мемлекеттік қолдау тетіктері мен инвестициялық саясаттың тиімділігі жайында да қысқаша ұсыныстар келтірілген.

Түйінді сөздер: Қарағанды облысы, инвестициялық ахуал, инвестициялық тартымдылық, инвестиция, индустриалды аймақ, инвестициялық саясат, мемлекеттік қолдау, экономикалық әлеует, инвестициялық жобалар, тежегіш факторлар, инфрақұрылымдар.

Жаһандық экономика жағдайында өңірлердің инвестициялық тартымдылығы елдің экономикалық

дамуы мен оның бәсекеге қабілеттілігін айқындайтын негізгі факторлардың бірі болып саналады. Инвестиция – ол тек капитал салымы болып қоймай, сонымен қатар өндірістік инфрақұрылымды жаңғырту, жаңа технологияларды енгізу, инновациялық жобаларды дамыту, әлеуметтік саланы жақсарту сияқты бірқатар маңызды процестердің қозғайтын күші. Сондықтан әрбір өңір үшін инвестиция тарту, қолайлы инвестициялық ахуал қалыптастыру және инвесторлардың сенімін күшейту мәселелері бастапқы басымдықтарға жатады[1].

Қазақстанның индустриалды-инновациялық саясаты аясында өңірлердің инвестициялық белсенділігін арттыру – экономикалық өсудің негізгі міндеттерінің бірі. Бұл тұрғыдан алғанда, Қарағанды облысы еліміздегі ең ірі өнеркәсіп орталықтарының бірі ретінде инвестициялық әлеуеті тартымды өңір болып саналады. Кеңестік кезеңнен бері өңір экономикасын ірі металлургиялық кешендер, көмір бассейні, тау-кен өндірісі, машина жасау және химия өнеркәсіптері, осы аталғандар негізін құрап тұр. Мұндай өндірістік база мүмкіншілігі мол инвестициялық жобаларды жүзеге асыру үшін үлкен жол ашады. Қарағанды облысы дамыған

минералды-шикізат базасына, қуатты энергетикалық инфрақұрылымға және елдің орталығында географиялық орналасуына негізделген жоғары өнеркәсіптік және инвестициялық әлеуетке ие. Өңірде Қазақстанның өнеркәсіптік өндірісінің 8% - дан астамын және ЖӨӨ-нің 7% - ы қамтамасыз ететін ірі индустриялық тораптар-Қарағанды, Теміртау, Балқаш, Жезқазған және Саран қалыптасты[4].

Сонымен бірге, әлеуетті іске асыру инфрақұрылымдық, институционалдық және нормативтік кедергілерге байланысты бірқатар жүйелік факторлармен шектеледі.

«Saran» индустриялық аймағын инфрақұрылымдық қамтамасыз ету

Жергілікті атқарушы органдардың инвесторларды «Saran» индустриялық аймағының инженерлік инфрақұрылымымен қамтамасыз ету жөніндегі жұмысының тиімділігін талдау барысында техникалық сумен жабдықтау желілерінің тиісінше жұмыс істемеуі анықталды, бұл құрылыс-монтаждау жұмыстарының аяқталуына және объектілердің пайдалануға берілуіне кедергі келтірді.

Техникалық қадағалау нәтижелері бойынша бұзушылықтар жойылды, сумен жабдықтау қосылды, инвесторлардың құқықтары қалпына келтірілді, жауапты лауазымды тұлға тәртіптік жауапкершілікке тартылды.

«Сәулет, қала құрылысы және құрылыс қызметі туралы» Қазақстан Республикасының Заңына сәйкес, арнайы экономикалық аймақтардың аумақтарын қоспағанда, объектіні бекітілген қабылдау актісіз пайдалануға жол берілмейді.

Индустриялық аймақтар үшін ұқсас нормалардың болмауы бюрократиялық кедергілерді тудырады және өндірістік алаңдарда іске қосу-баптау жұмыстарын қиындатады. Өнеркәсіп және құрылыс министрлігі заңнамаға тиісті өзгерістер енгізу туралы («Атамекен»ҰКП келісімімен) ұсыныстарды қолдады[5].

2021 жылдан бастап Облыстың құрылыс басқармасы 16 млрд.теңгеден астам сомаға

«Saran» индустриялық аймағының инженерлік инфрақұрылымының 12 жобасын іске асыруда[4].

Үш негізгі нысанның құрылысы аяқталды:

- өнеркәсіптік сарқынды суларды және жер үсті сарқынды суларын тазарту бойынша құрылыс (ЛОС), мердігер «ТОЛАГАИ-2050» ЖШС, құны 5,6 млрд теңге;
- сумен жабдықтау және су бұру желілері (ИКИ), мердігер «Life Sroy Invest» ЖШС, 376,4 млн тт;
- кәріз-сорғы станциясы (КСС), мердігер «АП-ИМПЭКС» ЖШС, 1,6 млрд теңге.

Барлық нысандар бойынша іске қосу-реттеу жұмыстары жүргізілді және пайдалануға беру актілері ресімделді. Қазіргі уақытта осы объектілерді пайдаланушы ұйымдарға беру бойынша жұмыстар жүргізілуде.

Бас прокуратураның 2024 жылғы 28 наурыздағы № 2-08-24-04094 ұсынысында баяндалған ескертулер толық көлемде жойылды[2].

«Saran» индустриялық аймағының инженерлік инфрақұрылымын қалыптастыру аяқталды, бұл жұмыс істеп тұрған өндірістердің, оның ішінде техникалық сумен жабдықтау жүйелеріне қосылған «Қазақстандық ыстық мырыштау зауыты» ЖШС жұмыс істеуін қамтамасыз етті.

Қарағанды өңіріне инвестиция тарту көлемі мен өсімінде оң өзгерістер байқалуда.

- 2025 жылдың алғашқы 8 айында облысқа 644 млрд теңге инвестиция тартылды, бұл 2024 жылғы көрсеткіштен шамамен 11 % жоғары. Облыс 2025 жылға 1,5 трлн теңге инвестиция тартуды мақсат етіп отыр.

- Бұдан бұрынғы жылдарда облыс инвестициялар көлемін арттыруда тұрақты өсім көрсеткен: 2023 жылы қаржы көлемі 854,3 млрд теңгеге жеткен.

Ал, өңірдегі жобалар мен салаларға инвестиция салу көлемі артпаса кеміген емес. 2025 жылы 29 инвестициялық жоба жоспарланып отыр, соның жартысы өнеркәсіп саласында. Агроөнеркәсіп кешенінде де жобалар іске асырылуда, жалпы шамамен 28 жобаға 10 млрд теңге

инвестиция жұмсалуда. 2025 жылға өңдеу өнеркәсібі мен металлургия, ауыл шаруашылығы, құрылыс

сияқты салаларда жобалар іске қосылмақ[2].

Ал аймақтағы ұзақ мерзімді жоспарлар 2031 жылға дейін 108 инвестициялық жобаны жүзеге асыру жоспарланып отыр. Оған 4,3 трлн теңге инвестиция тарту көзделуде, бұл 11 000-ға жуық жаңа жұмыс орны болатынына оң бағаланып отыр.

Өңірдің инвестициялық инфрақұрылым жайлы айтып өтетін болсақ, облыста Сарыарқа арнайы экономикалық аймағы (СЕА) мен Саран индустриалды аймағы сияқты инфрақұрылымдық нысандар бар, олар инвесторларға инфрақұрылым, салық жеңілдіктері және басқа да преференциялар ұсынады. Аймаққа сыртқы және ішкі инвестицияларды тарту үшін инвесторларға қолдау қызметтері, цифрландыру құралдары және мемлекеттік бағдарламалар жұмыс істейді[3].

- Аймақтың инвестициялық климаттың ерекшеліктері жайлы айта кететін болсақ. Әуелі оң аспектілерін келтіріп айтатын болсақ келесідей:

- Инвестиция көлемінің өсуі және жаңа жобалардың жүзеге асырылуы
- Өндірістік сектордың кеңеюі мен өңдеу салаларының дамуы
- Жұмыс орындарының көбеюі мен ауыл шаруашылығы саласында да инвестициялық жобалардың іске асуы.

Қандай да бір жобаны жүзеге асыру кезінде міндетті түрде қиындықтар, назар аудару керек тұстары болады. Сондай бағыттар келесідей, атап өтсек: кейбір жобаларды жүзеге асыру барысында инфрақұрылымдық және рұқсат мәселелері туындауы мүмкін — өңірлік және республика инвестициялық штабтарында осындай мәселелер талқыланып отыр[8].

Аймақтың инвестициялық климатын жалпы бағалау туралы айта кетсек. Қарағанды облысының инвестициялық ахуалы Қазақстанның экономикалық саясатына сәйкес даму жолында. Облыс тұрақты түрде ірі жобалар тартып, инвестиция көлемін арттыруда. Индустриалды аймақтар, салықтық преференциялар және мемлекеттік қолдау бағдарламалары инвесторларға қолайлы жағдайлар жасауға бағытталған. Бұл үрдіс өңдеу өнеркәсібін, агроөнеркәсіп пен жаңа өндірістерді дамытуға зор ықпал етеді.

Инвестициялық ахуалды жақсарту – бұл **мемлекет, өңір және бизнес** бірлесіп атқаратын жүйелі жұмыс. Төменде ең тиімді **негізгі жолдар** берілген (өңірлік, соның ішінде Қарағанды облысы үшін де өзекті):

Институционалдық және құқықтық шаралары ретінде мыналарды атап өтсек: **заңнаманың тұрақтылығы** – яғни, инвесторлар үшін ережелердің жиі өзгермеуі; **рұқсат беру рәсімдерін оңайлату** (one-stop shop, цифрландыру); **инвесторлардың құқықтарын қорғау** (арбитраж, инвестициялық омбудсмен); мемлекеттік органдар жұмысының **ашықтығы мен болжамдылығы**

Экономикалық және қаржылық ынталандырулары жайлы айтсақ: **салықтық жеңілдіктер** (КТС, жер және мүлік салығы); **субсидиялар мен гранттар** (пайыздық мөлшерлеме, инфрақұрылым); **арнайы экономикалық аймақтар мен индустриялық аймақтарды** дамыту; мемлекеттік-жекешелік әріптестік (МЖӘ) тетіктерін кеңейту сияқты бірқатар түрлері айқындалған.

Инфрақұрылымды дамыту үшін келесі шарттарды орындау қажет:

- инженерлік инфрақұрылымды: **электр, газ, су, жол, логистика**;
- **индустриялық аймақтарды дайын алаңдармен** қамтамасыз ету
- көлік-логистикалық хабтар мен қойма инфрақұрылымын жетілдіру

Адами капиталды дамыту қажет: **білікті кадрлар даярлау** (колледж–ЖОО–бизнес байланысы); инвестор сұранысына сай **дуалды білім беру**; инженерлік, IT және техникалық мамандықтарды қолдау жасаған жөн.

Салалық әртараптандыруды жүргізу үшін:

- Өңдеу өнеркәсібін дамыту (шикізатқа тәуелділікті азайту);
- **Жасыл экономика** және жаңартылатын энергия көздері;
- Агроөнеркәсіп, логистика, машина жасау, химия, IT салалары;
- Экспортқа бағытталған өндірістерді қолдау. Инвестициялық имидж және маркетинг дамыту

үшін:

- Өңірдің инвестициялық әлеуетін **халықаралық деңгейде ілгерілету**;
- Инвесторларға арналған **жол карталары мен дайын жобалар портфелі**;
- Инвестициялық форумдар, B2B кездесулер, роуд-шоулар.

Өкімшілік кедергілерді азайту жөнінде келесідей бірқатар шараларды іске асыру қажет:

- Жер телімдерін беру рәсімін жеделдету;
- Құрылыс пен экология саласындағы артық тексерістерді қысқарту;
- Мемлекеттік органдардың **жауапкершілігін арттыру** [7].

Қарағанды облысының экономикасының беріктігі оның құрылымдық әртараптандырылуымен тікелей байланысты. Тау-кен өндіру және металлургия салалары дәстүрлі жетекші бағыттар болып қалса да,

өндеу өнеркәсібінің жаңа сегменттерінде – автокөлік өндірісі, химия, құрылыс материалдары, машина жасау, фармацевтика – жаңа инвестициялық жобалар белсенді түрде іске асуда. Бұл тенденция өңірдің индустриалды қуатының тек шикізаттық бағытпен шектелмейтінін, керісінше жоғары технологиялы жобаларды жүзеге асыруға қабілетті екенін көрсетеді.

Дегенмен, өңірдің инвестициялық тартымдылығын арттыру үшін шешілуі тиіс мәселелер де бар. Инфрақұрылымның кей бөлігінің тозуы, экологиялық ахуалдың күрделілігі, кейбір аудандардағы кадр тапшылығы, өндірістік негіздің ескіруі – Қарағанды облысының ұзақ мерзімді инвестициялық тұрақтылығына әсер етуі мүмкін. Бұл мәселелерді шешу – облыс әкімдігі мен орталық мемлекеттік органдардың бірлескен саясатын талап етеді. Экологиялық бағдарламаларды кеңейту, өнеркәсіпті цифрландыру, жасыл технологияларды енгізу, кадр даярлау жүйесін жетілдіру өңірдің инвестициялық бәсекеге қабілеттілігін айтарлықтай күшейтеді.

Қорыта айтқанда, инвестициялық ахуал жақсарады, егер:

- инвесторға **сенім**,
- бизнеске **айқын ережелер**,
- жобаға **инфрақұрылым мен кадр**,
- ал мемлекетке **тиімді серіктестік** қамтамасыз етілсе.

Төменде тек **Қарағанды облысына арналған инвестициялық ахуалды жақсарту жолдары** жүйеленіп берілді:

1. Өнеркәсіптік әлеуетті терең пайдалану: **Қарағандының артықшылығы**: көмір, металлургия, машина жасау, энергия; **Нақты шаралары**: металлургияда **терең өндеуді** дамыту (дайын өнім, қосалқы бөлшектер); көмір-химия кластерін қалыптастыру (кокс-химия, көмірден химиялық өнімдер); машина жасауға шетелдік OEM-инвесторларды тарту (кен-металлургия жабдықтары).

2. Индустриялық және арнайы экономикалық аймақтарды күшейту: **Сарыарқа АЭА, Саран индустриялық аймағы. Шешімдері**: Инженерлік инфрақұрылымды толық дайын күйде ұсыну; «Plug & Play» өндірістік ғимараттар салу; АЭА аумағында **жерді рәсімдеу мерзімін 30 күннен асырмау**.

3. Логистика және көлік хабы ретінде дамыту: **географиялық артықшылық**: елдің орталығы. **Ұсыныстар**: Қарағанды – Астана – Балқаш бағытында мультимодальды логистика; Құрғақ порт пен ірі қойма кешендерін дамыту; Өндіріс + логистика бір алаңда орналасатын **industrial logistics park**.

4. Кадр мәселесін шешу (облысқа тән тәсіл): техникалық колледждерді нақты инвесторларға бекіту; Теміртау, Саран, Балқашта **дуалды білім беру орталықтары**; Инвесторлар үшін шетелдік мамандарға виза және рұқсатты жеделдету.

5. Экология және «жасыл» инвестициялар: **өңірдің әлсіз тұсы → инвестициялық мүмкіндік**; Теміртау мен Қарағандыда **тазарту технологиялары** жобалары; өнеркәсіп қалдықтарын қайта өндеу; жел және күн электр станцияларын кеңейту (Жезқазған–Балқаш белдеуі).

6. АӨК пен азық-түлік қауіпсіздігі: мал шаруашылығында **өндеу зауыттарын** салу; су үнемдеу технологияларын енгізу; Қарағанды қаласында **агро-логистикалық хаб** құру.

7. Инвесторлармен жұмыстың өңірлік моделін жетілдіру: Әр ірі жобаға **жеке project manager** бекіту; әкімдік жанынан «Investment Task Force»; инвестор мәселелерін 14 күн ішінде шешу регламенті.

8. Қарағандының жеке инвестициялық бренді: **«Central Kazakhstan – Industrial Heart»** тұжырымдамасы; неміс, қытай, корей инвесторларына бағытталған салалық роуд-шоулар; дайын жобалар банкі (land bank + business case) қалыптастыру.

Қарағанды облысы үшін басты басымдықтар ол келесілер:

- **Ауыр өнеркәсіп → өндеу → жоғары қосылған құн**
- **Инфрақұрылымы дайын алаңдар**
- **Кадр + экология мәселесін инвестиция арқылы шешу**
- **Инвесторға нақты, жылдам және кепілді қолдау**[9].

Қарағанды облысы Қазақстандағы ең инвестициялық тартымды өңірлердің біріне айналып отыр. Географиялық орналасуы, индустриалды инфрақұрылымы, табиғи ресурстар қоры және мемлекеттік қолдаудың болуы – аймақтың инвестициялық әлеуетінің негізгі артықшылықтары. Жаңа өнеркәсіптік кәсіпорындардың ашылуы, көлік-логистикалық жобалардың дамуы, энергетикалық және ауыл шаруашылық бағыттарының кеңеюі өңір экономикасының алдағы жылдары тұрақты өсімін қамтамасыз етеді.

Сондықтан Қарағанды облысының инвестициялық ахуалын жан-жақты талдау мен үздіксіз жетілдіру – аймақтың да, тұтас Қазақстан экономикасының да стратегиялық міндеті болып табылады. Инвестициялардың ұлғаюы, жаңа технологиялардың енгізілуі, жұмыс орындарының ашылуы және өңірдің әлеуметтік-экономикалық дамуы облыстың болашағын одан әрі нығайтады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан Республикасының «Инвестициялар туралы» заңы.
2. ҚР Ұлттық экономика министрлігі. Аймақтардың әлеуметтік-экономикалық даму көрсеткіштері.
3. ҚР Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігі Бюро статистикасы.
4. Қарағанды облысы әкімдігінің ресми деректері.
5. Қарағанды индустриалды аймағының даму жоспары.
6. Инновациялар және индустриалды даму министрлігі. Өнеркәсіптік саясат бойынша есептер.
7. Karagandy.invest.gov.kz
8. El.kz]
9. www.enbekshiqazaq.kz

INTERNATIONAL EXPERIENCE OF SOCIAL ENTREPRENEURSHIP AND ITS APPLICATION IN KAZAKHSTAN: A COMPARATIVE INSTITUTIONAL ANALYSIS

Master of Economics **B.S. Tusupbayeva**¹,
Educational program «Management» **A.D. Bakyt**²
E.A. Buketov National Research University
Karaganda, Kazakhstan.

Abstract. This study analyzes international institutional mechanisms supporting social entrepreneurship and their applicability in Kazakhstan. Comparative analysis shows that effective models rely on legal recognition, blended finance, intermediaries and public procurement. In Kazakhstan, interest is growing, but legal, financial and ecosystem barriers remain, requiring adaptive institutional reforms.

Keywords: social entrepreneurship; institutions; Kazakhstan; blended financing; public policy; comparative analysis.

Social entrepreneurship is an activity directed at a social benefit - increasingly attracting the attention of researchers and politicians (Dees, 1998; Mair & Martí, 2006). The literature emphasizes that its development depends on institutional conditions: rules, regulations, financing systems, and intermediary organizations (Gupta et al., 2020; Dacin, Dacin & Tracey, 2010) [1–5].

In Kazakhstan, the interest in a social entrepreneurship is growing as a tool for solving social problems and promoting local development. However, the researches point to regulatory uncertainty, limited access to funding, weak support for intermediaries and an insufficient impact assessment system (Okutayeva et al., 2021; AB Academies, 2021) [6]. This article examines which international support mechanisms can be adapted to Kazakhstan's conditions and how such adaptation can be implemented.

Social entrepreneurship originated in the 19th century, but gained widespread recognition only in the 1980s and 1990s due to the expansion of its scale of activities and the number of problems solved. Interest in it increased due to the intensification of social challenges and the limitations of traditional market and government mechanisms. Successful examples of this activity have contributed to the recognition of social entrepreneurship as a perspective direction for the non-commercial sector, business and state policy. To understand its nature, it is important to analyze the process of institutionalization and determine its place in the socio-economic system.

Educational institutions, research centers and foundations play a significant role in the development and institutionalization of social entrepreneurship. One of the earliest examples was the Harvard Business School initiative, which launched the Social Enterprise Initiative project in 1993 to implement relevant courses and stimulate researches.

G. Prabu, G. Dees, S. Campbell, D. Post, and S. Waddock made significant contributions to the development of the concept of social entrepreneurship. They conceptualize the social entrepreneur as an agent of changes who identifies and redistributes undervalued resources and transforms the mechanisms for distributing public goods [7]. In 1963, Bill Drayton, the founder of Ashoka, described the social entrepreneur as an individual who combines business approaches with the goals of a social reformer. Ashoka supports leading social entrepreneurs, studies their innovation models and creates a global community where "everyone can become an agent of change" [8]. In 1997, the first School of Social Entrepreneurship founded by Michael Young was established in the UK, training specialists who apply creative and entrepreneurial skills for the creation of public values. Its

graduates develop sustainable social business models and establish new charity foundations [9].

The most widely cited definition of social entrepreneurship was offered by Gregory Dees, a director of the Center for the development of Social Entrepreneurship of the Duke University (the

USA). According to his opinion, a social entrepreneurship "combines a passion for a social mission with the business discipline, innovations and determination." He identifies five key factors: a mission to create social values; identifying and pursuit of new opportunities; continuous innovation, adaptation and learning; decisive actions which are not depended on the resources; and a strong responsibility for the customers and society [10].

W. Drayton is considered as a Father of social entrepreneurship, a founder Ashoka: Innovators for the Public, a foundation supporting social entrepreneurs. However, there is still no unified approach to defining the term "social entrepreneurship."

S. Osberg and R. Martin (Stanford Social Innovation Review) note the blurred boundaries of social entrepreneurship due to the reconsideration of the balance between social and economic goals. Nevertheless, social enterprises are capable of simultaneously creating social and economic values, implementing a socially oriented mission while maintaining financial sustainability [11].

Key Review Studies

- Xing Li & Niels Bosma (2025) systematically analyzed 148 articles (2008–2022), identifying three clusters: social and institutional changes through SE, institutional complexity and hybrid organizations and the context of social entrepreneurship. A lack of integration of ethics is noted [12].

- Parul Gupta and other authors (2020) analyzed 188 SSCI articles, classified themes, identified trends and gaps, emphasized the role of institutional conditions as a key factor of SE development [13].

Empirical Studies with an Institutional Approach

- Michael Moran & Libby Ward-Christie (2022) examine blended social investment (blended SII) deals through the lens of institutional logics. They show that the combination of financial-commercial and social logics creates "hybrids of hybrids," giving rise to complexities of approval, tendering issues and conflicts of logics [14].

- Fu & Yan (2024/2025) examine Chinese social enterprises facing with the "institutional complexity" (state, social, and market logics) and describe adaptation strategies, including depoliticization and localization [15].

- Ghazali, Mutum & Javadi (2021) analyze the influence of the regulative, normative and cognitive components of the institutional environment on social entrepreneurship intentions, taking into account volunteering and work experience [16].

Key institutional elements in the literature

- Regulatory institutions are (laws, rules, regulations). Moran & Ward-Christie demonstrate the influence of the regulatory environment on the complexity of SII deals, Fu & Yan - the role of state logic in China, Ghazali and et al. - the perceptions of the regulatory environment [17].

- Normative institutions / social support (values, norms, societal expectations). Ghazali et al. emphasize the role of social support and Parul Gupta et al. note that weak normative pressure in less developed institutional contexts limits the development of SE.

- Cognitive institutions / cultural-perceptual factors (shared beliefs, understanding of the mission, knowledge, experience). Li & Bosma highlight the cognitive aspects and perceptions of mixed logics, and Ghazali et al. examine participants' experiences as a moderator of perceptions of the institutional environment [18].

- Institutional logics and hybridity. Moran & Ward-Christie, Fu & Yan, and Li & Bosma demonstrate the intersection of social welfare, commerce and state, which creates conflicts and requires compromises.

- Ethical aspects and legitimacy. Li & Bosma note the lack of ethics in the researches, despite its importance for the social mission. Moran & Ward-Christie demonstrate how grants and concessional funding ("soft capital") influence the perception of the legitimacy and sustainability of SII.

Research Gaps and Directions

- Li & Bosma (2025) note that few studies examine ethical dimensions and their relationship with institutional logics.

- Fu & Yan (2024/2025) show that in authoritarian contexts (e.g., China), state logic can dominate, shifting the balance between social and market logics - this is also relevant for Kazakhstan.

- Ghazali et al. (2021) demonstrate that institutional impacts depend on participants' experiences: volunteering and working in NGOs modify the influence of institutions.

Over the past 2 decades, a social entrepreneurship has become an actively researched topic (Dacin, Dacin & Tracey, 2011; Mair & Marti, 2006). The focus is on creating social value in different institutional contexts. The institutional approach views SE as a process embedded in norms, rules and cultural frameworks (Scott, 2014; DiMaggio & Powell, 1983).

Institutional Logics, hybridity and the role of the social entrepreneur

Social entrepreneurship is viewed as a hybrid organization that combines market and social goals (Battilana & Lee, 2014) [9]. From the point of an institutional logics (Thornton, Ocasio & Lounsbury, 2012), social entrepreneurs operate at the intersection of commercial and philanthropic rationalities, which creates organizational contradictions and requires balancing strategies (Pache & Santos, 2013). In Kazakhstan, such contradictions are particularly noticeable: entrepreneurs find the informal ways to institutionalization through the partnerships with NGOs and international organizations (Baimukhanbetova & Tulegenov, 2022).

Social entrepreneurs can be agents of institutional change, creating new norms and practices and transforming existing institutions, such as new employment models for vulnerable groups or promoting sustainable development principles (Mair, Battilana & Cardenas, 2012; Littlewood & Holt, 2018). In Kazakhstan, they are becoming catalysts for the changes in the inclusive education and employment for individuals with disabilities (Tastanbekova & Niyazbekova, 2021) [19]. A weak regulatory framework and low level of public recognition limit their influence.

The institutional approach emphasizes the context-dependent nature of social entrepreneurship. Global practice is shifting from understanding SE as "alternative" businesses to recognizing it as a systemic element of the socio-economic architecture. Regulatory support, educational programs and financing mechanisms are essential for the sustainable integration of SE into the economy of Kazakhstan.

Key Institutional Elements

A literature review (Gupta et al., 2020; Hoogendoorn et al., 2010) identifies several key elements of social entrepreneurship support. Firstly, legal recognition and legal forms, including clear legislation, special legal status, incentives, and reporting requirements. Secondly, blended financing and specialized sources—grants, impact investing, concessional loans and guarantee schemes. The third element is the intermediary organizations and support infrastructure, such as incubators, accelerators, university programs, NGOs, associations and certification. The fourth element is demand-side policy, including public procurement with social criteria, subsidies, tenders and social bonds. Finally, a social impact measurement system and standards are important, where metrics, certification and transparent reporting enhance investor and government confidence. In international practice, these elements are implemented through various instruments: in the UK, social entrepreneurship is supported through the legal status of Community Interest Companies (CICs), government programs, tax incentives, and procurement; in continental Europe (France, Spain, Germany) - through the laws and administrative categories, subsidies, and grants taking into account the social mission; in the USA and Canada – through the funds impact investment, blended finance, social bonds, university networks and accelerators with strict requirements for measuring results; in developing countries (India, South Africa) - a combination of international aid, grants, NGO and hybrid models adapted to limited resources and unstable institutions.

The Situation in Kazakhstan: Empirical Evidence and Barriers

Research shows sustained interest in social entrepreneurship (SE) among students, NGO and individual entrepreneurs, but formal data on numbers, sectors, and revenue models remain limited. (Okutayeva et al., 2021; AB Academies, 2021) [20]. Banks often do not understand the specifics of SE, and there are no preferential loans or grant programs. Universities and NGOs implement incubators, training programs, and social projects, but these are fragmented and limited in scale.

Key Barriers:

1. Legal Uncertainty - there is no standardized definition or legal status of SE, which complicates access to incentives and grants.
2. Financing - traditional loans are high-risk; blended finance and impact investment mechanisms are absent.
3. Weak Support Ecosystem - few intermediaries, weak connections between academic environment with business and state.
4. Lack of demand - public procurement with a social focus and social contracts are not developed enough; many initiatives depend on external funding.
5. Impact measurement – no generally accepted standards; limited data and transparency, making it difficult to track social impact.

Global practice supports social entrepreneurship through several key elements that could be adapted for Kazakhstan. Legal recognition is to implement the category of "social enterprise" with incentives and simplified reporting. Financing is to create pilot funds of blended financing, attract international donors and preferential loans. Ecosystem and intermediaries is to scale up university programs, develop accelerators, certification and manager training. Demand formation is pilot social procurement, inclusion of joint ventures in tenders and subsidization of social services. Impact measurement is a national indicator system, reporting, monitoring and transparency.

To develop social entrepreneurship in Kazakhstan, it is important to introduce a law that clearly defines what a social enterprise is, its rights and responsibilities, including tax incentives, reporting and access to grants and

state programs. Pilot blended financing programs should be created that combine public funds, international grants and private investment, as well as develop preferential loans and guarantees for start-up projects and support the development of impact investment through partnerships with foreign foundations. Equally important is to develop a support ecosystem by expanding university centers and incubators, educational programs on management and social mission and creating a national platform or association for sharing experiences and networking. For the creation of demand, it is valuable to launch pilot public procurement projects with social criteria, particularly in the social sphere, healthcare and the ecology, to include SE in tenders and support projects through subsidies and co-financing. A national system of impact measurement system with key performance indicators, data collection from entrepreneurs and intermediaries, and mandatory reporting for support programs is also needed. Despite growing interest, there are still limited researches on the revenue, sustainability and the scale of social enterprises in Kazakhstan. Therefore, it is important to collect data, evaluate pilot programs and study the influence of various factors on the development of institutional conditions, as well as conduct comparative researches among the regions[21].

Opportunities for further researches

Despite the achieved results, perspective directions for studying social entrepreneurship in different institutional contexts are remained. Firstly, a comparative analysis across countries with different levels of economic development, regulatory environments and cultural norms is useful to clarify the borders of applicability of theoretical models.

Secondly, it is important to study mediating factors such as human capital, social networks, trust and digital technologies that enhance or weaken the influence of institutional conditions on entrepreneurial activity.

Thirdly, it is perspective multi-level approach that considers the individual qualities of the entrepreneur, organizational processes and the external environment is promising, helping to

understand the interactions between motivation, innovation, and institutional factors. Fourth, longitudinal studies allow us to track the dynamics of initiatives and identify factors for long-term success. Finally, it is important to use a variety of methods -mixed approaches, case studies, qualitative analysis, network analysis, and machine learning and integrate theoretical frameworks (institutional theory, social innovation, entrepreneurial orientation, and behavioral models) to gain a deeper understanding of decision-making mechanisms and the formation of sustainable business models [22].

Conclusion. A comparative analysis of international experience and the situation in Kazakhstan shows that the success of social entrepreneurship depends on a developed regulatory framework, accessible financial instruments, institutional infrastructure and public trust. In Kazakhstan, legislation and the policy for social innovation are developing but remain fragmented, funding is limited, the support infrastructure does not yet cover the entire country and many projects depend on external help.

For the development of social entrepreneurship in Kazakhstan, the recommendations are the following: adopting a comprehensive legal framework defining status, benefits and responsibilities; expanding and diversifying funding sources (grants, microloans, social investments, tax incentives); strengthening educational programs, accelerators and advisory support; stimulating scalability and innovation, as well as the exchange of experience; developing cross-sector cooperation between government, business, and NGOs and implementing social impact assessment standards to increase transparency and effectiveness.

International experience shows that social entrepreneurship can be a powerful tool for solving social problems, and Kazakhstan has the potential for its systemic development by adapting international practices to the local conditions.

List of references

1. Dees, J.G. (1998) The Meaning of "Social Entrepreneurship". The Kauffman Center for Entrepreneurial Leadership. Kansas City, MO and Palo Alto, CA.
2. Mair, J., & Martí, I. (2006). Social entrepreneurship research: A source of explanation, prediction, and delight. *Journal of World Business*, 41(1), 36-44. doi:10.1016/j.jwb.2005.09.002
3. Gupta, P., et al. (2020). Social entrepreneurship research: A review and future directions. *Journal of Business Venturing*, 35(5), Article 105947. doi:10.1016/j.jbusvent.2020.105947
4. Hoogendoorn, B., et al. (2010). What do we know about social entrepreneurship? *European Business Review*, 22(4), 354-367. doi:10.1108/09555341011061773
5. Dacin, P. A., Dacin, M. T., & Tracey, P. (2010). Social entrepreneurship: Why we need a new research agenda. *Academy of Management Perspectives*, 24(3), 37-57. doi:10.5465/amp.24.3.37
6. Okutayeva, S. T., Askerov, E. H., Kunafina, G. T., Tolysbayeva, M. S., & Mukhambetova, Z. S. (2021). Social entrepreneurship in Kazakhstan: challenges and prospects. *OJS Public Policy and Administration*,
7. "Analysis of the Development of Social Entrepreneurship in Kazakhstan." *ABAcademies Review*, 2021. doi:10.5281

8. УниверситетAlmaU. Social Entrepreneurship and Community Service Programme. AlmaUNews/Reports, 2023.
9. Battilana, J., & Lee, M. (2014). Advancing research on hybrid organizing – Insights from the study of social enterprises. *Academy of Management Annals*, 8(1), 397–441.
10. Dacin, P. A., Dacin, M. T., & Tracey, P. (2011). Social entrepreneurship: A critique and future directions. *Organization Science*, 22(5), 1203–1213.
11. Defourny, J., & Nyssens, M. (2017). Fundamentals for an international typology of social enterprise models. *Voluntas*, 28(6), 2469–2497.
12. Xing Li & Niels Bosma. Institutional Theory in Social Entrepreneurship: A Review and Consideration of Ethics Xing Li & Niels Bosma *Journal of Business Ethics* 200 (3):529-556 (2025)
13. Parul Gupta, Sumedha Chauhan, Justin Paul, M. P. Jaiswal - “Social Entrepreneurship Research: A Review and Future Research Agenda”
14. Michael Moran & Libby Ward-Christie, 2022. "Blended Social Impact Investment Transactions: Why Are They So Complex?," *Journal of Business Ethics*, Springer, vol. 179(4), pages 1011-1031, September.
15. Fu, J. S., Yan, S. - “Institutional Complexity and Social Innovation: The Case of Chinese Social Enterprises
16. Jiawei Sophia Fu, Shipeng Yan. Institutional Complexity and Social Innovation: The Case of Chinese Social Enterprises
17. Ezlika M. Ghazali, Dilip S. Mutum, Haleh Hakim Javadi Published in International Journal of... 1 July 2021 Business, Sociology International Journal of Entrepreneurial Behavior & Research
18. Xing Li & Niels Bosma. Institutional Theory in Social Entrepreneurship: A Review and Consideration of Ethics. *Journal of Business Ethics* 200 (3):529-556 (2025)
19. Tastanbekova, A., & Niyazbekova, S. (2021). Social entrepreneurship in Kazakhstan: Challenges and institutional perspectives. *Central Asian Economic Review*, 23(4), 55–68.
20. SauleOkutayeva. Social entrepreneurship in the Republic of Kazakhstan as a tool for increasing employment among socially vulnerable population groups June 2025 35 Reads
21. Nicholls, A. (2010). The legitimacy of social entrepreneurship. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 34(4), 611–633.
22. James Austin, Howard Stevenson, Jane Wei-Skillern. // Social and commercial entrepreneurship: same, different, or both?// 370 R.Adm., São Paulo, - 2012. - v.47, - n.3, - P.370-384, jul./ago/set.

ПОВЕДЕНИЕ ВНУТРЕННИХ ТУРИСТОВ КАЗАХСТАНА: ПОВЕДЕНИЕ И МОТИВАЦИЯ

Бикенова А.С.,

Магистр, старший преподаватель
Astana International University

Елеусиз Л.Т.

к.э.н., индивидуальный предприниматель

Аннотация. В статье рассматриваются ключевые мотивы и поведенческие особенности внутренних туристов Казахстана. В условиях роста национального туризма после пандемии COVID-19 наблюдается усиление интереса к малым городам, культурным объектам, природным территориям и событийным мероприятиям. Опираясь на данные исследований за период 2020- 2024 гг., в работе представлены основные мотивационные факторы, предпочтения в выборе маршрутов, а также анализ восприятия казахстанскими туристами инфраструктуры, качества сервиса и цифровых сервисов. Представлены аналитические таблицы и диаграммы с расширенными интерпретациями.

Ключевые слова: внутренний туризм, мотивации туристов, Казахстан, туристское поведение, предпочтения, маркетинг туризма.

Внутренний туризм Казахстана демонстрирует устойчивый рост: согласно данным Министерства туризма и спорта РК, в 2023 году количество внутренних туристов превысило 8,5 млн человек, что на 18 % больше, чем в 2020 году [1]. Рост интереса к путешествиям внутри страны обусловлен несколькими

факторами: повышением уровня качества туризма, развитием инфраструктуры, популяризацией национальной идентичности и усилением цифровых сервисов в отрасли.

Изучение мотиваций и предпочтений внутренних туристов представляет важную научную и практическую задачу, поскольку эти параметры определяют эффективность маркетинговых стратегий, развитие туристских продуктов и территориальный брендинг.

Поведением туриста считается совокупность мотивов, факторов выбора, процессов принятия решения и удовлетворённости путешествием [2]. Внутренний турист, в отличие от международного, более ориентирован на доступность, краткосрочные поездки, семейный формат отдыха и знакомство с культурой своей страны.

Современные модели мотивации туристов выделяют три основных блока:

- психологические мотивы (новизна, самореализация, культурная идентичность);
- социальные мотивы (семейный отдых, статусные впечатления);
- прагматические мотивы (ценовая доступность, близость маршрутов, удобство транспорта)

[3].

Внутренний туристский рынок Казахстана характеризуется разнообразием мотиваций, однако ключевыми остаются природный отдых, культурно-познавательные мотивы и стремление к эмоциональному опыту.

Таблица 1. Основные мотивации внутренних туристов Казахстана (по данным опросов 2021-2024 гг.)

Мотивационный фактор	Доля упоминаний (%)
Природный отдых (горы, озёра, парки)	46 %
Культурно-познавательный интерес	28 %
Семейный отдых	24 %
Событийный туризм (фестивали, этно-мероприятия)	17 %
Гастрономические мотивы	12 %
Экотуризм и активные виды отдыха	19 %
Паломнические мотивы	6 %
<i>Примечание:</i> составлено автором	

Анализ мотиваций внутренних туристов Казахстана показывает, что ключевым фактором остаётся стремление к природному отдыху - 46 %. Казахстан располагает уникальными природными ресурсами: горы Алатау и Алтай, Капшагайское водохранилище, озёра Алаколь, Маркаколь, Балхаш, Чарынский каньон. Высокая доступность природных локаций, их узнаваемость и визуальная привлекательность благодаря социальным сетям усиливают мотивацию молодых путешественников, особенно поколений Z и Y.

На втором месте находятся культурно-познавательные мотивы (28 %). В последние годы наблюдается активное развитие интереса к истории Казахстана, этнокультурным объектам, музеям и малым городам. Наибольшей популярностью пользуются Туркестан, Тараз, Отырар, Национальный музей в Астане. Это связано с укреплением национальной идентичности и ростом внутреннего патриотического туризма.

Семейный мотив (24 %) остаётся стабильно значимым. Большая часть поездок осуществляется в виде коротких уикенд-туров в пределах региона. Рост популярности глэмпингов, семейных этно-кемпингов и туристских комплексов делает такой отдых доступным и комфортным.

Событийные мотивы (17 %) демонстрируют рост благодаря активному развитию фестивалей (мысалы, «Uly Dala Fest», этнофестивали в Алматинской области), спортивных мероприятий и культурных ярмарок.

Гастрономический туризм (12 %) только начинает развиваться, но потенциал быстро растёт: в Казахстане усиливается интерес к региональной кухне (ВКО, Мангыстау, Южный Казахстан).

Экотуризм (19 %) становится особенно популярным среди молодёжи. Рост числа экотроп и экологических проектов способствует развитию долгосрочного сегмента устойчивого туризма.

На основе анализа данных Минтуризма и частных туристских платформ можно выделить основные предпочтения в выборе дестинаций.

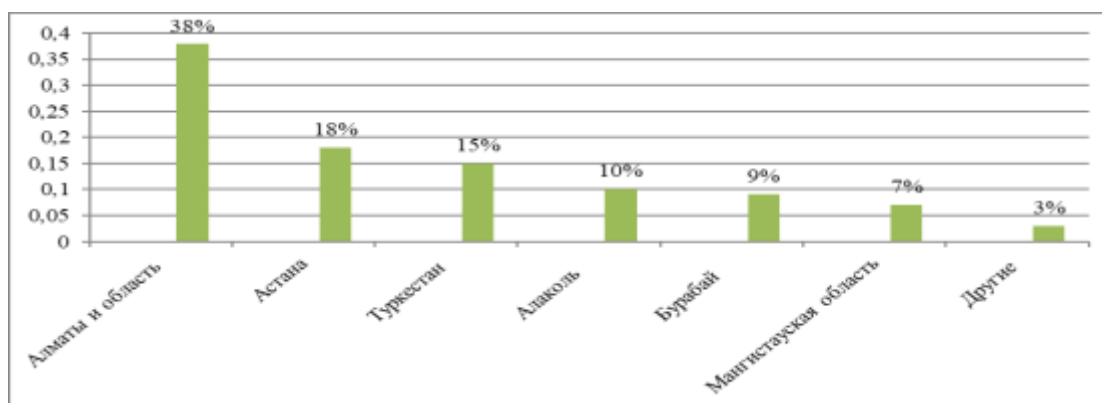

Диаграмма 1. Популярность туристских направлений среди внутренних туристов (%)

Примечание: составлено автором

Диаграмма 1. иллюстрирует распределение туристского потока по основным направлениям внутреннего туризма Казахстана. Лидером является Алматы и Алматинская область (38 %). Высокий уровень посещаемости объясняется уникальной природной привлекательностью (горы, озёра, каньоны), развитой инфраструктурой и возможностью совмещать отдых с культурными мероприятиями и спортивными активностями. Кроме того, регион обладает высоким потенциалом для активного туризма, включая походы, горнолыжные маршруты и экскурсионные туры.

На втором месте - Астана (18 %). Столица привлекает туристов архитектурными достопримечательностями, музеями и культурными центрами. Хорошая транспортная доступность и высокий уровень безопасности делают город удобным для краткосрочных поездок.

Туркестан (15 %) становится важным центром паломнического и культурно- познавательного туризма. Реставрационные работы, сохранение исторического наследия и проведение культурных мероприятий способствуют росту туристского интереса.

Природные курорты Алаколь (10 %) и Бурабай (9 %) ориентированы на семейный отдых и сезонные путешествия. Их популярность растёт благодаря сочетанию оздоровительных возможностей и природного окружения.

Мангистауская область (7 %) привлекает туристов уникальными ландшафтами (Бозжыра, Шеркала), но ограниченная инфраструктура и труднодоступность снижают поток посетителей.

Таким образом, данные диаграммы показывают, что выбор туристских направлений в Казахстане определяется сочетанием природной привлекательности, культурной значимости и доступности инфраструктуры, а также демонстрируют необходимость дальнейшего развития малых городов и региональных туристских кластеров.

Основные факторы:

- доступность транспорта;
- стоимость путешествия;
- визуальная привлекательность (Instagram-локации);
- безопасность;
- наличие качественного сервиса;
- цифровые сервисы (онлайн-бронирование, карты, отзывы).

Таблица 2. Оценка факторов выбора (по 10-балльной шкале)

Фактор	Средняя оценка
Природная привлекательность	9,2
Цена и расходы	7,8
Удобство транспорта	7,5
Развитие инфраструктуры	6,1
Качество сервиса	5,8
Цифровые сервисы	7,9
Безопасность	8,4
Примечание: составлено автором	

Таблица 2 отражает сравнительную значимость основных факторов, влияющих на выбор внутренних туристов Казахстана, оценённых по 10-балльной шкале. Полученные данные позволяют выделить как сильные стороны национального туристского продукта, так и проблемные зоны, требующие внимания государственных структур и туристской индустрии.

Прежде всего, следует отметить, что природная привлекательность (9,2 балла) является ключевым стимулом для путешествий внутри страны. Казахстан обладает уникальным природным разнообразием - от горных массивов Алатау и Алтая до пустынных ландшафтов Мангистау и озёрных систем Восточного Казахстана. Высокая оценка этого фактора подтверждает, что природные ресурсы остаются центральным элементом национального туристского бренда и формируют базовую мотивацию большинства внутренних путешественников, особенно среди молодёжи и семейных групп.

Не менее значимым является фактор безопасности (8,4 балла), который в постпандемический период приобретает ещё большее значение. Казахстан традиционно воспринимается туристами как безопасное направление, что способствует росту числа самостоятельных путешествий и популярности автомобильного туризма внутри страны. Стабильность социальной ситуации и относительно низкий уровень криминогенности в туристских регионах усиливает доверие посетителей и способствует расширению маршрутов.

Фактор цены (7,8 балла) занимает среднюю позицию и демонстрирует двойственную роль. С одной стороны, стоимость внутреннего туризма в целом воспринимается как доступная по сравнению с зарубежными направлениями; с другой - в популярных локациях (Алаколь, Бурабай, Шымбулак) туристы отмечают заметный рост цен в сезон. Это приводит к смещению спроса в сторону бюджетных и альтернативных форм отдыха: глэмпингов, семейных эко-баз, а также самостоятельных поездок без участия туроператоров.

Удобство транспорта (7,5 балла) также оценивается относительно высоко, но не достигает уровня ведущих факторов. Туристы удовлетворены качеством автомобильных дорог на основных направлениях и наличием регулярных рейсов между крупными городами. Однако труднодоступность ряда регионов (Аксу-Жабаглы, Кольсай, Катон-Карагай) снижает общую оценку. Отсутствие развитой межрегиональной маршрутной сети и ограниченность общественного транспорта остаются существенными барьерами.

Наиболее проблемные позиции занимают инфраструктура (6,1 балла) и качество сервиса (5,8 балла). Эти показатели свидетельствуют о системных недостатках, характерных для внутреннего туризма Казахстана. Туристы отмечают нерегулярность гостиничного сервиса, различия в стандартах размещения, нехватку общественных удобств в природных зонах и

слабое развитие туристской навигации. Недостаточный уровень сервиса чаще наблюдается в малых городах и сельских районах, что ограничивает туристский поток несмотря на высокую природную привлекательность данных регионов.

Интересно отметить высокую оценку цифровых сервисов (7,9 балла). За последние годы в Казахстане сильно возросла роль цифровизации: туристы активно используют онлайн-карты, сервисы бронирования, мобильные приложения, а также социальные сети для поиска информации. Рост доступности мобильного интернета и популяризация цифровых платформ (Booking, AirBnB, отечественные системы бронирования) способствуют повышению качества туристского опыта.

Совокупный анализ мотиваций, факторов выбора и популярности направлений демонстрирует следующие ключевые тенденции:

1. Основными драйверами внутреннего туризма являются природные и культурные ресурсы, семейные поездки и стремление к новым впечатлениям.
2. Туристы высоко оценивают безопасность, цифровизацию и транспортную доступность, но недостаточная инфраструктура и сервис ограничивают потенциал малых городов и удалённых природных зон.
3. Популярные направления - Алматы, Астана, Туркестан - сочетают природный и культурный потенциал с развитой инфраструктурой, что делает их ключевыми центрами внутреннего туризма.
4. Для увеличения турпотока необходимо комплексное развитие: инфраструктуры, сервисов, транспортной доступности, регионального маркетинга и цифровизации, а также активное продвижение малых городов и новых форм туризма (событийного, гастрономического, экотуризма).

Таким образом, анализ факторных оценок демонстрирует, что внутренний туризм Казахстана обладает значительным потенциалом благодаря природным ресурсам, безопасности и цифровой доступности. Однако дальнейшее развитие отрасли требует системной работы над качеством сервисов, инфраструктурой на маршрутах и транспортной связностью регионов. Эти направления являются ключевыми для повышения удовлетворённости туристов и роста внутреннего турпотока в среднесрочной перспективе.

Исследование показало, что внутренний турист Казахстана ориентируется прежде всего на

природный отдых, культурно-познавательные путешествия и эмоциональные впечатления. Несмотря на рост качества туристской инфраструктуры, остаются проблемы сервиса, транспорта и сезонности. Для повышения конкурентоспособности внутреннего туризма необходимо развивать цифровые сервисы, стимулировать создание новых маршрутов и поддерживать региональные бренды малых городов.

Таким образом, внутренний туризм Казахстана обладает значительным потенциалом для роста, при условии стратегического развития региональных брендов и улучшения качества туристских услуг.

Список литературы:

1. Министерство туризма и спорта РК. Отчёт о развитии туризма в Казахстане за 2023 год. - Астана, 2024.
2. Chen, Q. Tourist Motivation Models in the Post-Pandemic World. *Journal of Tourism Studies*, 2021.
3. А.С. Бикенова, Д.М. Мухияева, В.В. Бирюков, З.С. Темиралиева. Туризм маркетингінде өнімді өткізу ерекшеліктері - DOI 10.52260/2304-7216.2025.2(59).28

РАЗВИТИЕ ТУРИЗМА В МАЛЫХ ГОРОДАХ ЧЕРЕЗ ЛОКАЛЬНЫЕ ИСТОРИИ

Бикенова А.С.

Магистр, старший преподаватель
Astana International University

Аннотация. Малые города Казахстана обладают богатым культурным и историческим наследием, которое может стать основой для развития устойчивого туризма. Статья рассматривает, как локальные истории и культурная идентичность малых населённых пунктов могут быть использованы для формирования туристического бренда, привлечения путешественников и стимулирования социально-экономического развития на примере городов республики.

Ключевые слова: малые города, локальные истории, культурное наследие, внутренний туризм, бренд территории, устойчивый туризм, Казахстан

Туризм в Казахстане в последние годы демонстрирует устойчивый рост: количество мест размещения увеличилось, выросло число койко-мест и объектов гостеприимства. Тем не менее, рост сосредоточен преимущественно в крупных городах и популярных курортных/природных зонах, в то время как малые города остаются значительно недоиспользованными. Это - упущенный ресурс, особенно с учётом растущего спроса на внутренний и «тихий», культурно-ориентированный туризм.

Малые города, обладая локальными легендами, историей, традициями и аутентичной средой, могут предложить туристам уникальный опыт, отличающийся от массового отдыха. В условиях реализации Концепция развития туристской отрасли Республики Казахстан на 2023– 2029 годы подход «туризм малых городов + культурное наследие + локальные истории» может стать стратегией устойчивого регионального развития.

Цель статьи - показать, как малые города Казахстана могут использовать свои локальные истории и культурное наследие для развития туризма, а также предложить практические механизмы и рекомендации.

Почему локальные истории важны для туризма? С теоретической точки зрения это заключается в следующем:

- Согласно исследованию Promotion of tourism brand of small towns of Turkestan region through historical and cultural heritage, ма наследия, что повышает их инвестиционную и туристическую привлекательность.
- В современном контексте спрос смещается от массового туризма к так называемому «soft-туризму» -культурному, экологичному, устойчивому. Такое направление особенно перспективно для регионов и малых городов[1].
- Локальные истории, легенды, культурные традиции, архитектурное наследие и природные особенности - все это формирует уникальную идентичность дестинации, важную для формирования аутентичного туристского опыта.

Таким образом, использование локального культурного и исторического потенциала - это не просто эстетика, а фактор конкурентоспособности и устойчивости.

Таблица 1. Общая динамика развития туризма в Казахстане

Показатель	Данные / изменения
Рост числа мест размещения	С 2001 года - до 4 303 объектов; койко-мест - до 225 000
Турпоток (общий)	В 2024 году Казахстан посетили более 9 млн туристов, что стало максимумом с 2019 года
Проблема - гостиничная инфраструктура	Несмотря на рост турпотока, отмечен дефицит качественных отелей, особенно актуальный для малых городов и регионов
<i>Примечание:</i> составлено автором на основании источника[4]	

На фоне общей динамики развития туризма в Казахстане, имеются проблемы малых городов:

- Нехватка современной гостиничной инфраструктуры и сервиса - часто в малых городах отсутствуют хорошие отели, гостевые дома, хостелы, качественные услуги для туристов.

- Слабое присутствие цифровых инструментов и информационной поддержки - по данным исследования Assessing readiness and breaking barriers to tourism digitalization: a case study of Kazakhstan, сектор туризма в ряде регионов испытывает проблемы с цифровизацией, что снижает конкурентоспособность.

- Ориентация на крупные города и курорты - малые города часто остаются вне внимания туристических операторов и государства, хотя их потенциал высок[2].

В качестве примера рассмотрено исследование развития малых городов, включая Қандыағаш (Актюбинская область), где проведён SWOT-анализ и выявлены направления комплексного развития малых городов. Также исследование малых городов южного Казахстана показало, что подготовка туристического бренда на основе культурного и историко-этнического наследия повышает интерес к дестинации.

Для демонстрации практических механизмов развития туризма через локальные истории рассмотрим три малых города Казахстана, обладающих высоким, но частично неиспользованным туристским потенциалом: Сарыағаш, Туркестан (до 2018 - малый город) и Ерейментау.

Сарыағаш остаётся одним из наиболее известных курортных городков Казахстана благодаря термальным источникам, минеральной воде и уникальному микроклимату.

Ключевые локальные истории:

- История "живой воды": легенда о том, как местные пастухи обнаружили источник, вылечивший раненого скакуна. Легенда используется санаториями, но не интегрирована в городской бренд.

- Культурная мозаика приграничья: смешение казахских, узбекских и сартских традиций - огромный потенциал для этнотуризма.

- Современное возрождение курортного дела: после модернизации инфраструктуры вырос поток въездного туризма.

Потенциал развития:

- создание «Легендарного маршрута живой воды»,
- wellness-маркетинг,
- этнографические фестивали приграничных народов.

Хотя сейчас Туркестан - крупный центр, ещё 10-15 лет назад он был малым городом регионального значения. Это делает его идеальным кейсом для понимания того, как локальные истории можно трансформировать в масштабный туристский продукт.

Ключевые локальные истории:

- Путь Ясави: культовая история жизни Ходжи Ахмеда Ясави, вокруг которой формируется религиозный и историко-познавательный туризм.

- Легенда “Көктөбе” о великой башне света, стоявшей на месте мавзолея — активно используется гидами.

- Шёлковый путь: город был узловым пунктом торговли. Потенциал развития (как модель для других малых городов):

- использование одного яркого «якорного» персонажа,

- развитие музейного кластерного пространства,

мира.

- событийный туризм: «Яссауи-фест», ремесленный базар, культурные недели тюркского

Ерейментау: малоизвестный город с огромным потенциальным культурным капиталом. Ключевые локальные истории:

- Хан тау: место, где, по легенде, собирались казахские ханы во времена становления ханств.
- Истории жырау и батыров: регион богат эпосами и личностями, чьи имена можно “оцифровать” - через маршруты, арт-объекты и музеи на открытом воздухе.
- Ерейментауские горы: уникальный природный ландшафт, связанный с сакральной географией.

Потенциал развития:

- создание цифрового маршрута «По следам батыров»,
- этно-кемпинги,
- фотомаршруты по сакральным точкам[3].

Таблица 2. Характеристика малых городов Казахстана и их ключевые локальные истории

Город	Численность населения	Основные локальные истории	Потенциал туризма	Состояние инфраструктуры
Сарыагаш	40–45 тыс.	Легенда о «живой воде», курортные истории, культурное приграничье	Wellness, этнотуризм	Среднее, требуется модернизация
Туркестан (период до 2018)	~85 тыс. (малый город)	Истории Ясави, легенды шелкового пути	Исторический религиозный туризм	Существенное улучшение в 2020-х
Ерейментау	~17 тыс.	Хан тау, истории батыров, сакральные точки	Этно-сакральный туризм	Низкое, требует инвестиций
Примечание: составлено автором				

Таблица 2. содержит систематизированное сравнение трёх малых городов Казахстана - Сарыагаша, Туркестана (в период до его трансформации в региональный центр) и Ерейментау - по ключевым характеристикам, определяющим их туристский потенциал. Приведённые показатели позволяют комплексно оценить вклад локальных историй, культурного наследия, инфраструктурных условий и уникальности ресурсной базы в формирование привлекательности территории для туристов.

Анализ данных таблицы показывает, что локальные истории выступают фундаментальным элементом туристской идентичности малых городов, являясь базой для создания брендированных маршрутов, событийных проектов и привлекательных культурных продуктов. Так, Сарыагаш использует легенду о «живой воде» и культуру приграничных народов, что придаёт направлению уникальность и формирует основу для развития wellness- и этнографического туризма. Несмотря на это, инфраструктурные ограничения - прежде всего нехватка современных гостиниц и слабая связь городской среды с туристским брендом - сдерживают динамику роста туристских потоков.

Туркестан, рассматриваемый как малый город до 2018 года, представляет собой пример успешной трансформации локальных историй в компонент региональной туристской стратегии. Личность Ходжи Ахмеда Ясави, сакральные маршруты и богатое культурное наследие были интегрированы в современную инфраструктуру, что позволило городу перейти в разряд

ведущих туристских центров Казахстана. Этот кейс служит моделью для других городов относительно того, как локальные истории могут стать ядром туристского развития при наличии системной государственной поддержки.

Ерейментау, напротив, характеризуется слабой инфраструктурой, что отражено в низких показателях по соответствующему критерию. Однако город обладает значительным сакральным и природным потенциалом: легенды о Хан тау, эпические истории батыров, уникальные горные массивы. Данные

факторы указывают, что при условии разработки маршрутов и событийных проектов Ерейментау способен укрепить позиции в сегменте этно- и сакрального туризма.

Таким образом, таблица 2. показывает, что в туристском развитии малых городов ключевую роль играет не столько объём инфраструктуры, сколько способность территории трансформировать культурно-исторические смыслы в привлекательный туристский продукт. Это подтверждает стратегическую значимость локальных историй в формировании конкурентного преимущества малых городов Казахстана.

Таблица 3. Анализ туристского потенциала (SWOT) на примере Сарыагаш

Сильные стороны (S)	Слабые стороны (W)
Минеральные воды, уникальные источники Курортная история Приграничное расположение	Недостаток современных гостиниц Слабый digital-маркетинг Малое число событийных мероприятий
Возможности (O)	Угрозы (T)
Развитие wellness-туризма Сотрудничество с Узбекистаном Создание единого бренда	Конкуренция с узбекскими курортами Зависимость от сезонности Недостаток инвестиций
<i>Примечание:</i> составлено автором	

Представленный в Таблице 3. SWOT-анализ раскрывает комплекс сильных и слабых сторон города Сарыагаш, а также внешние возможности и угрозы, определяющие перспективы его туристского развития. Формат анализа позволяет структурировать имеющиеся преимущества и определить направления, требующие усиления, что способствует выработке стратегически выверенной политики продвижения территории.

Сильные стороны Сарыагаша обусловлены природно-лечебными ресурсами, которые обладают устойчивым спросом со стороны внутреннего и внешнего туризма. Минеральные воды, термальные источники и благоприятный климат формируют основу для расширения санаторно-курортного и wellness-направления. Приграничное положение города создаёт условия для межкультурного взаимодействия, что придаёт территориальному бренду уникальность и расширяет возможности развития этнотуризма.

К числу слабых сторон относятся недостаточная развитость гостиничной инфраструктуры, ограниченные возможности размещения туристов и низкая представленность города в цифровом информационном поле. Эти факторы препятствуют формированию устойчивого туристского потока. Отсутствие крупных событийных мероприятий также снижает привлекательность города в межсезонье и ограничивает возможности расширения аудитории.

Внешние возможности указывают на перспективы укрепления позиций Сарыагаша за счёт развития международного сотрудничества, создания новых региональных туристских маршрутов и продвижения локальных историй как символических элементов бренда территории. Особенно значимой возможностью является интеграция легенды о «живой воде» в комплекс туристских продуктов, что способно придать городу дополнительную узнаваемость.

Угрозы связаны с растущей конкуренцией со стороны курортов Узбекистана, активность которых усиливается благодаря крупным инвестициям в санаторно-курортный сектор. Кроме

того, остаются актуальными риски сезонности и возможного снижения туристского спроса при недостаточной адаптации инфраструктуры.

Таким образом, SWOT-анализ подтверждает, что при грамотной работе с локальными историями и модернизации инфраструктуры Сарыагаш способен укрепить позиции ключевого регионального центра лечебно-оздоровительного туризма.

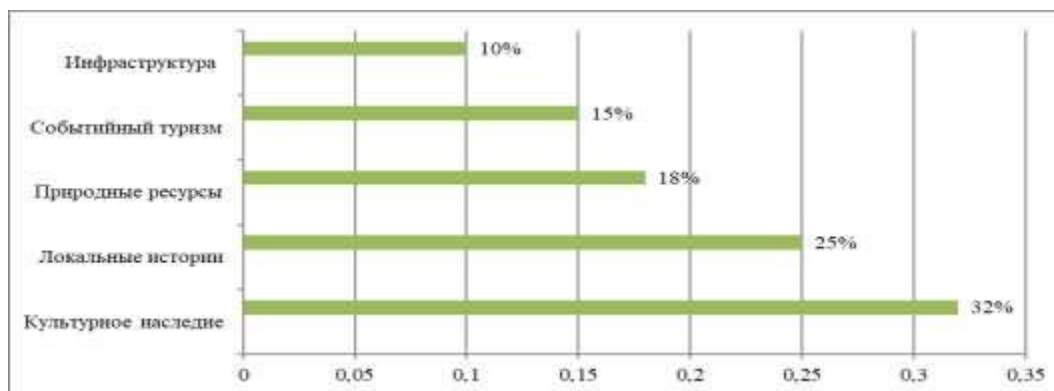

Диаграмма 1. Факторы привлекательности малых городов (на основе экспертной оценки)

Примечание: составлено автором на основании источника [5]

Диаграмма 2 демонстрирует значимость различных факторов туристской привлекательности малых городов. Наибольший удельный вес имеют культурное наследие (32

%) и локальные истории (25 %), что составляет более половины совокупного влияния. Это означает, что туристы выбирают малые города прежде всего ради их аутентичности, исторической уникальности и символического содержания.

Природные ресурсы занимают третье место (18 %), что подчёркивает необходимость развития экологических маршрутов, этно-кемпингов и природных кластеров. Событийный туризм (15 %) показывает потенциал для увеличения туристских потоков, особенно в сезонные периоды. Инфраструктура имеет минимальный удельный вес (10 %), что подтверждает: для малых городов первичным является содержание, история и смысл, а не масштаб инфраструктуры.

Таким образом, диаграмма подчёркивает вывод статьи: локальные истории - это стратегический ресурс развития туризма в малых городах Казахстана, позволяющий формировать уникальное позиционирование и повышать узнаваемость региона.

На основе анализа теории, текущего состояния и практических исследований можно выделить ключевые механизмы:

1. Инвентаризация и документирование локального культурно-исторического наследия
 - Проведение аудита исторических, архитектурных, культурных, природных объектов - выявление мест, легенд, традиций, ремёсел, природных особенностей, которые могут быть интересны туристам;
 - Сбор устных историй, легенд, воспоминаний местных жителей; работа с локальным сообществом, краеведами, старшим поколением;
 - Составление «культурно-туристического паспорта» города - перечень объектов, маршрутов, историй, которые могут быть превращены в туристический продукт.
2. Формирование бренда города - нарратив + визуальный стиль + маршруты
 - Создание туристического бренда: название, слоган, логотип, визуальные материалы, описание идентичности города;
 - Разработка маршрутов - пешеходные, тематические, исторические, культурные, возможно с элементами квестов, интерактива;
 - Позиционирование на внутреннем и региональном рынках - как «аутентичное, культурное, нетривиальное место» для туристов, ищущих что-то новое, спокойное и необычное.
3. Разработка туристического продукта и инфраструктуры
 - Поддержка малого бизнеса: гостевые дома, хостелы, кафе, сувенирные лавки, ремесленные мастерские, которые отражают локальный колорит;
 - Организация событий: фестивали, праздники, ремесленные ярмарки, реконструкции исторических событий - всё это создаёт «поводы» для визита;
 - Обеспечение базовой инфраструктуры: дороги, уличное освещение, указатели, информационные таблички, комфорт для гостей;
4. Информационное продвижение и цифровизация
 - Создание сайта / страницы города как туристической дестинации; использование социальных сетей, фото/видео, storytelling, публикации о местных историях и людях;
 - Использование цифровых технологий: виртуальные туры, интерактивные карты, аудиогиды, QR-коды на исторических объектах;

- Вовлечение локального сообщества и привлечение внимания СМИ и блогеров - чтобы истории “жили” и передавались.

Ниже предлагается упрощённая модель (этапы + задачи), которую малый город может использовать как дорожную карту.

Таблица 4. Упрощенная модель развития туристского потенциала малых городов

Этап	Задачи / Действия
1. Инвентаризация	Сбор и документирование историй, объектов, культурных/природных ресурсов; привлечение краеведов и местных жителей
2. Брендинг и стратегия	Разработка бренда, концепции, маршрутов, визуальной и смысловой идентичности
3. Развитие инфраструктуры и сервиса	Стимулирование малого бизнеса, создание жилья для туристов, организация сервиса, улучшение коммуникаций
4. Маркетинг и продвижение	Создание сайтов, страниц, контента; использование соцсетей, digital-инструментов; PR, сотрудничество с блогерами/туроператорами
5. Запуск и устойчивое развитие	Мониторинг потока туристов, обратная связь, адаптация, развитие событийного туризма, вовлечение сообщества
<i>Примечание:</i> составлено автором	

На основе вышеописанного, малые города могут постепенно превращаться в востребованные туристические дестинации, сохраняя свою идентичность и аутентичность.

Но, вместе с тем нельзя упускать и возможные риски и ограничения:

- Малые города - разные: далеко не все имеют достаточный историко-культурный или природный потенциал, что требует адаптивности и оценки перед стартом;
- Необходимы инвестиции и поддержка - без участия государства, местных властей и бизнеса сложно обеспечить инфраструктуру, сервис и продвижение;
- Риск «overtourism» или ухудшения условий для жителей - при резком росте турпотока важно соблюдать баланс, учитывать экологические и социальные аспекты;
- Неравномерная цифровизация и слабая способность к маркетингу - особенно в отдалённых населённых пунктах может быть низкий уровень цифровой грамотности и мало ресурсов для продвижения.

Использование локальных историй и культурного наследия малых городов Казахстана - перспективная и реалистичная стратегия для развития внутреннего, устойчивого, культурно-ориентированного туризма. При системном подходе: инвентаризация → брендинг → инфраструктура → маркетинг → участие сообщества - малые города могут превратиться в привлекательные туристические дестинации. Государственная политика, бизнес и местные жители должны работать совместно, чтобы раскрыть потенциал таких городов, сохранить их аутентичность и обеспечить устойчивый рост туризма.

Список литературы:

1. Nurmaganbetkyzy N., Zhakupov A., Sharapayeva B. «Promotion of tourism brand of small towns of Turkestan region through historical and cultural heritage.» ECONOMIC Series of the Bulletin of the L. N. Gumilyov ENU, 2025.
2. Yesbergen R. «Prospects for the Development of Small Towns in the Republic of Kazakhstan (on the example of the city of Kandyagash, Aktobe region).» Public Administration and Civil Service, 2024.
3. А.С. Бикенова, Д.М. Мухияева, В.В. Бирюков, З.С. Темиралиева . Туризм маркетингінде өнімді өткізу ерекшеліктері - DOI 10.52260/2304-7216.2025.2(59).28
4. «Туризм в Казахстане: достижения и проблемы.» Bizmedia.kz, 2023.
5. «Внутренний туризм в Казахстане: посещаемость в цифрах.» Kazinform, 2024.

МОДЕРНИЗАЦИЯ ЭКОНОМИКИ КАЗАХСТАНА

Бирюкова А., студент гр. Уа-23-2

Научный руководитель **доцент Юртаева Т.М**
Карагандинский университет Казпотребсоюза

Аннотация: В статье рассматриваются теоретические основы и практические аспекты модернизации экономики Республики Казахстан в условиях глобализации и трансформации мирового хозяйства. Особое внимание

уделяется анализу экономического сектора как ключевого фактора устойчивого роста и повышения конкурентоспособности национальной экономики. Раскрываются основные направления и приоритеты модернизации, включая диверсификацию производства, развитие промышленности и агропромышленного комплекса, внедрение инноваций и цифровых технологий, а также совершенствование институциональной среды. На основе анализа государственных программ и стратегий социально-экономического развития оцениваются результаты и проблемы реализации модернизационных процессов. В статье обосновывается необходимость комплексного подхода к модернизации экономики Казахстана, направленного на обеспечение долгосрочного экономического роста, повышение эффективности экономического сектора и улучшение качества жизни населения.

Ключевые слова: модернизация экономики, экономика Казахстана, экономический сектор, устойчивое развитие, диверсификация, инновации, цифровизация, промышленная политика, конкурентоспособность, государственное регулирование.

В условиях глобализации и усиления международной конкуренции модернизация экономики приобретает ключевое значение для обеспечения устойчивого социально-экономического развития государств. Для Республики Казахстан, экономика которой длительное время характеризовалась высокой зависимостью от сырьевого сектора, вопросы структурной трансформации и повышения конкурентоспособности приобретают особую актуальность. Модернизация экономического сектора выступает важнейшим инструментом перехода к инновационной модели развития, ориентированной на диверсификацию, технологическое обновление и рост производительности труда.

Целью данной статьи является исследование теоретических основ и практических аспектов модернизации экономики Казахстана, а также определение приоритетных направлений развития экономического сектора в современных условиях.

Модернизация экономики представляет собой процесс качественных и структурных преобразований национального хозяйства, направленных на повышение эффективности производства и адаптацию к изменяющимся условиям мировой экономики. В научной литературе модернизация рассматривается как переход от экстенсивного развития к интенсивному, основанному на внедрении инноваций, использовании современных технологий и развитии человеческого капитала.

С точки зрения теоретических подходов, модернизация экономики включает структурные, институциональные и инновационные преобразования.

Структурная модернизация предполагает перераспределение ресурсов в пользу высокотехнологичных и наукоёмких отраслей. Институциональная модернизация связана с совершенствованием механизмов государственного регулирования, развитием рыночной инфраструктуры и формированием благоприятного инвестиционного климата. Инновационная составляющая ориентирована на развитие научно-технического потенциала и цифровизацию экономических процессов.

Практическая реализация модернизации экономики Казахстана осуществляется в рамках стратегических государственных программ и национальных проектов. Экономический сектор страны на протяжении длительного времени формировался под влиянием сырьевой специализации, что обусловило необходимость диверсификации и развития несырьевых отраслей.

В последние годы приоритетное значение приобрело развитие обрабатывающей промышленности, агропромышленного комплекса и сферы услуг. Особое внимание уделяется поддержке малого и среднего предпринимательства как важного фактора экономического роста и занятости населения. Реализация индустриально-инновационной политики способствует созданию новых производств, внедрению современных технологий и повышению экспортного потенциала. Динамика основных макроэкономических показателей подтверждает результативность проводимых реформ, что наглядно представлено в таблице №1

Таблица 1. Основные макроэкономические показатели развития экономики Республики Казахстан

Показатель	Значение	Год/период	Экономическое значение
Рост ВВП	4,8%	2024г	Отражает устойчивый экономический рост
Объем ВВП	134,25 трлн тг	2024г	Характеризует масштаб национальной экономики
Рост ВВП(предварительные данные)	6,3-6,4%	2025г	Указывает на ускорение экономического развития
Доля сектора услуг в ВВП	56%	2024г	Подтверждает структурную трансформацию экономики
Доля промышленности ВВП	31-35%	2024г	Отражает значение индустриального сектора
Рост промышленного производства	7%	2025г	Свидетельствует о развитии реального сектора
Рост обрабатывающей промышленности	6,1%	2025г	Подтверждает эффективность индустриальной политики
Доля сельского хозяйства ВВП	3,9-4%	2024г	Характеризует роль АПК в экономике
Роль сельского хозяйства	13,7%	2024г	Отражает модернизацию агропромышленного комплекса
Рост транспортно-логистического сектора	22,5%	2025г	Указывает на развитие инфраструктуры
Рост строительной отрасли	18,5%	2025г	Связан с инвестиционной активностью
Рост экспорта услуг	16,7%	2024г	Отражает диверсификацию экономики

Представленные статистические данные свидетельствуют о положительных изменениях в структуре и динамике экономики Казахстана. Рост обрабатывающей промышленности, сферы услуг и агропромышленного комплекса подтверждает постепенный отход от сырьевой модели развития и формирование более диверсифицированной экономики.

Важным направлением модернизации является цифровизация экономики.

Внедрение цифровых технологий в производственные процессы, развитие электронного правительства и использование информационно-коммуникационных систем повышают эффективность управления и прозрачность экономических отношений.

Современный этап модернизации экономики Казахстана характеризуется формированием приоритетов, направленных на обеспечение устойчивого развития. К числу ключевых приоритетов относится диверсификация экономической структуры, снижение зависимости от добывающих отраслей и развитие производства продукции с высокой добавленной стоимостью.

Существенное значение имеет инновационное развитие, включающее поддержку научных исследований, развитие человеческого капитала и интеграцию науки и производства. Повышение конкурентоспособности национальной экономики также связано с улучшением делового климата, привлечением инвестиций и развитием экспортного потенциала.

Отдельное место занимает переход к устойчивому и «зелёному» развитию, основанному на рациональном использовании природных ресурсов и внедрении экологически безопасных технологий.

Несмотря на позитивные изменения, модернизация экономики Казахстана сопровождается рядом проблем, среди которых сохраняющаяся сырьевая направленность экономики, недостаточный уровень инновационной активности и диспропорции регионального развития. Решение данных проблем требует комплексного подхода, усиления координации государственной экономической политики и активного участия частного сектора.

В перспективе модернизация экономического сектора должна стать основой для формирования устойчивой и конкурентоспособной экономики, способной эффективно интегрироваться в мировое

хозяйство. Реализация приоритетных направлений модернизации будет способствовать долгосрочному экономическому росту и повышению качества жизни населения.

Таким образом, модернизация экономики Казахстана является стратегически важным направлением развития, охватывающим структурные, институциональные и инновационные преобразования. Комплексный подход к модернизации экономического сектора, ориентированный на диверсификацию, цифровизацию и устойчивое развитие, позволит обеспечить повышение конкурентоспособности национальной экономики и достижение долгосрочных социально-экономических целей.

Список литературы:

1. Назарбаев Н.А. Казахстан – 2050: Стратегия нового политического курса состоявшегося государства // Послание Президента Республики Казахстан народу Казахстана.
2. Республика Казахстан. Государственная программа индустриально- инновационного развития Республики Казахстан.
3. Алимбаев А.А. Экономическая модернизация и устойчивое развитие Казахстана. – Алматы: Экономика, 2018.
4. Сагадиев К.А. Инновационное развитие и конкурентоспособность национальной экономики. – Алматы, 2017.
5. Шумпетер Й. Теория экономического развития. – М.: Прогресс, 1982.
6. World Bank. Kazakhstan: Towards a Diversified and Sustainable Economy. – Washington, D.C., 2020.

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ЭФФЕКТИВНОСТЬ ДИВЕРСИФИКАЦИИ В ПРОМЫШЛЕННОСТИ

Жанарбеков А.К.,

магистрант 2 курса ОП 7М04101 – «Экономика»

Научный руководитель:

Укубасова Г.С.,

Ph.D, профессор, Учреждение «Esil University»,

г. Астана

Аннотация. В статье исследуется экономическая эффективность диверсификации промышленного предприятия на примере ТОО «Мир ЛДСП». Проанализированы производственные мощности, ассортимент и финансовые показатели организации. Показано, что предприятие располагает значительным резервом для расширения выпуска за счёт внедрения фасадов и декоративных панелей. Прогнозируемые результаты демонстрируют высокий прирост прибыли и быструю окупаемость инвестиций, что подтверждает целесообразность диверсификации как инструмента повышения устойчивости и конкурентоспособности предприятия.

Ключевые слова: диверсификация, промышленное производство, экономическая эффективность, маржинальность, экономическая эффективность.

Диверсификация промышленного производства выступает важнейшим направлением стратегического развития современных промышленных предприятий, позволяя снизить зависимость от узкого ассортимента, повысить устойчивость бизнеса, укрепить конкурентоспособность и обеспечить долгосрочный экономический рост [1]. В условиях усиливающейся конкуренции, технологических изменений и нестабильного спроса необходимость расширения продуктовой линейки становится ключевым фактором повышения эффективности производственной деятельности [2].

Для Казахстана, реализующего стратегию индустриально-инновационного развития, диверсификация промышленного сектора имеет особое значение, поскольку позволяет предприятиям адаптироваться к современным вызовам и увеличивать вклад в развитие национальной экономики [3, 4].

В теоретическом понимании диверсификация представляет собой расширение продуктового или технологического профиля предприятия, включающее освоение новых направлений производства, изменение структуры выпускаемой продукции, оптимизацию цепочки создания стоимости и повышение степени использования производственных мощностей. Методология анализа экономической эффективности диверсификации включает исследование производственного потенциала предприятия, оценку загрузки оборудования, анализ ассортиментной политики, исследование финансовых показателей

и определение возможного экономического эффекта от ввода новых видов продукции.

Практическая часть исследования выполнена на основе данных реального промышленного предприятия — ТОО «Мир ЛДСП» (Asia Mebel), функционирующего на мебельном рынке Астаны. Выполненный анализ производственного процесса показал, что предприятие обладает современным оборудованием, однако значительная часть мощностей используется не полностью. Это создаёт предпосылки для расширения ассортимента и внедрения новых высокорентабельных видов продукции, включая фасады, 3D-панели и декоративные интерьерные элементы [5].

Первоначально была проведена оценка загрузки ключевых участков производства. Полученные данные показали значительную неравномерность использования основных фондов. Линия кромления и раскроя загружена на 75–90%, при этом участок фрезеровки фасадов фактически простаивал. Это создаёт возможность для увеличения выпуска продукции без значительных инвестиций в оборудование (таблица 1).

Таблица 1 – Оценка загрузки производственных мощностей ТОО «Мир ЛДСП»

Производственный участок	Текущая загрузка	Запас мощности	Комментарий
ЧПУ-станок	60-65%	до +30%	Может работать в расширенном режиме
Линия кромления	80-90%	до +10%	Близка к максимальной загрузке
Линия раскроя	75%	до +20%	Имеет потенциал увеличения объёмов
Участок фрезеровки фасадов	0%	до +100%	Полностью простаивает, перспективный ресурс роста
Примечание - Составлено автором на основе источника [5].			

Анализ текущей ассортиментной политики предприятия показал, что основная часть выручки формируется за счёт корпусной мебели под заказ, однако уровень маржинальности этой продукции уступает маржинальности фасадов и декоративных элементов. Маржа корпусной мебели составляет 18–22%, индивидуальных деталей — 25–30%, тогда как фасады обеспечивают доходность до 40–45%. Это свидетельствует о высокой финансовой привлекательности направления декоративных фасадов, включая панели Soft-Touch и 3D- фрезеровку.

Анализ существующего ассортимента с использованием ABC/XYZ-подхода выявил, что продукция категории А (кухни и шкафы-купе) формирует основную часть оборота, однако относится к сегментам со средней или высокой сезонностью. Напротив, изделия категории Z характеризуются растущим спросом и хорошими перспективами расширения, особенно в сегменте декоративных фасадов, мебельных панелей и интерьерных решений.

Для оценки экономического эффекта диверсификации были использованы данные о возможном объёме производства фасадов. При прогнозируемом объёме в 200 м² в месяц предприятие способно получать дополнительно от 3,6 до 4,4 млн. тенге выручки и до 1,4–1,9 млн. тенге дополнительной прибыли ежемесячно. Инвестиции на запуск направления оцениваются приблизительно в 3,5 млн тг, что обеспечивает срок окупаемости около 2–3 месяцев. Для промышленного сектора такие показатели являются исключительно высокими.

Ниже представлена сводная таблица основных экономических результатов диверсификации (таблица 2).

Таблица 2 – Прогнозируемые экономические результаты внедрения нового производственного направления

Показатель	Значение	Комментарий
Средняя цена реализации фасадов	16 000–22 000 тг/м ²	Рыночный уровень
Себестоимость	8 000–12 000 тг/м ²	Зависит от материала и сложности
Маржинальность	40–45%	Выше текущей по предприятию
Прогнозируемый объём производства	200 м ² /мес	Реально достижим при текущих мощностях
Дополнительная выручка	3,6–4,4 млн тг/мес	Существенный прирост
Дополнительная прибыль	1,4–1,9 млн тг/мес	Высокий финансовый эффект
Инвестиции	~3,5 млн тг	На инструмент и подготовку участка

Срок окупаемости	2–3 месяца	Очень выгодный показатель
Примечание - Составлено автором на основе источника [5].		

Введение нового производственного направления оказывает комплексный положительный эффект на деятельность предприятия [6]. Прежде всего, сокращаются удельные постоянные затраты, поскольку увеличивается объём производства при неизменных затратах на содержание оборудования и инфраструктуры. Во-вторых, расширение ассортимента снижает риск сезонных провалов спроса, характерных для рынка корпусной мебели. В-третьих, предприятие получает возможность привлечения новых категорий клиентов, что повышает его рыночную устойчивость и конкурентоспособность.

Выводы: Таким образом, диверсификация деятельности ТОО «Мир ЛДСП» является не только стратегически целесообразной, но и экономически высокоэффективной. Предприятие располагает достаточными производственными ресурсами, способно быстро интегрировать новые технологии и уже обладает оборудованием, позволяющим осуществлять выпуск фасадов и декоративных панелей. Проведённая аналитическая оценка показывает, что выбранное направление диверсификации значительно повышает финансовые показатели, улучшает структуру ассортимента и способствует долгосрочному росту.

Список использованных источников:

1. Послание Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана: «Казахстан в эпоху искусственного интеллекта: актуальные задачи и их решения через цифровую трансформацию». URL: <https://www.akorda.kz>. – 2025. – 8 сентября.
2. Закон Республики Казахстан «О промышленной политике» от 27 декабря 2021 года № 86-VII ЗРК.
3. Национальный план развития Республики Казахстан до 2029 года. Указ Президента РК от 30 июля 2024 года № 611.
4. Концепция развития обрабатывающей промышленности Республики Казахстан на 2023 – 2029 годы. Постановление Правительства Республики Казахстан от 20 декабря 2018 года № 846.
5. Отчетная документация за 2022-2024 гг. ТОО «Мир ЛДСП» (внутренние документы предприятия).
6. Укубасова Г.С., Мухамеджанова А.А. Экономика промышленности: учебное пособие. – Астана: «Бика» баспасы, 2022. – 138 с.

СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ АКМОЛИНСКОЙ ОБЛАСТИ И СОПОСТАВИМЫХ РЕГИОНОВ КАЗАХСТАНА

Жумағалиұлы Е.

Магистрант 2 курса экономики
ЕНУ им. Л.Н.Гумилева, Астана, Казахстан

Научный руководитель – **Жанабаева.Ж.К**

Аннотация. Статья посвящена анализу различий социально-экономического развития между Акмолинской областью и сопоставимыми регионами Казахстана - Туркестанской, Алматинской и Северо-Казахстанской областями. Исследование основано на сравнительных данных за 2022–2024 годы и направлено на выявление ключевых тенденций, факторов роста и структурных особенностей развития регионов. Сравнительный подход позволяет определить зоны сильной и слабой динамики, выявить особенности каждого региона и установить взаимосвязь социальных и экономических показателей.

Ключевые слова: региональное развитие, социальная инфраструктура, доходы населения, образование, здравоохранение, межрегиональные различия.

Актуальность исследования обусловлена необходимостью понимания того, как социальные и экономические различия между регионами формируют уровень жизни населения, качество человеческого капитала и устойчивость развития. На фоне трансформационных процессов в экономике Казахстана значимость межрегионального анализа возрастает, поскольку позволяет выявить структурные дисбалансы и определить факторы, способствующие ускоренному развитию отдельных территорий.

Сравнение показателей различных областей позволяет оценить влияние экономической базы, объемов бюджетных расходов и состояния социальной инфраструктуры на развитие человеческого капитала и социальную устойчивость.

Развитие регионов определяется тем, насколько успешно они совмещают экономический рост и укрепление социальной инфраструктуры. Именно качество медицинских, образовательных, жилищных и коммунальных услуг обеспечивает условия для развития человеческого капитала, который становится основой долгосрочной устойчивости экономики [2]. Казахстан характеризуется значительными межрегиональными различиями, и именно анализ этих отличий позволяет понять, что способствует ускоренному развитию одних территорий и сдерживает потенциал других. Социальная инфраструктура в этом контексте выступает не только результатом экономического роста, но и его важнейшим фактором.

Региональные различия проявляются как в объеме производства, так и в уровне жизни населения, что формирует неодинаковую базу для модернизации социальной сферы [1]. Регионы, имеющие более высокую экономическую активность, получают возможность направлять больше финансовых ресурсов на развитие инфраструктуры, тогда как области с быстро растущим населением сталкиваются с необходимостью ускоренного расширения социальных объектов [4]. Для получения целостной картины важно рассмотреть экономические и социальные параметры в единой системе, начиная с ключевых макроэкономических показателей и переходя к отраслевым элементам социальной инфраструктуры.

Текущее исследование позволяет проследить, каким образом экономический потенциал трансформируется в развитие социальных услуг и какую роль играют инфраструктурные различия в формировании человеческого капитала.

Таблица 1. Жилая площадь кв. м на человека

Наименование	Годы			Отклонение			
	2022	2023	2024	2023/2022		2024/2023	
				+/-	%	+/-	%
Акмолинская область	24,0	24,6	25,1	+0,6	+2,5	+0,5	+2,0
Туркестанская область	18,5	19,5	20,6	+1,0	+5,4	+1,1	+5,6
Алматинская область	21,8	22,3	22,7	+0,5	+2,3	+0,4	+1,8
Северо-Казахстанская область	21,0	21,5	22,0	+0,5	+2,4	+0,5	+2,3
Примечание - составлено автором на основе источника [3]							

Акмолинская область увеличила жилую площадь на 0,6 и 0,5 кв. м благодаря строительству многоквартирных домов. В Туркестанской области рост на 1,0 и 1,1 кв. м связан с активным жилищным строительством.

Алматинская область увеличила показатель на 0,5 и 0,4 кв. м за счет расширения частного сектора. Северо-Казахстанская область повысила показатель на 0,5 в оба года благодаря обновлению жилищного фонда.

Бюджетные расходы на социальную инфраструктуру показывают стратегические приоритеты региональной политики. Увеличение расходов свидетельствует о стремлении регионов поддерживать качество социальных услуг и создавать условия для устойчивого развития. Рост финансирования также связан с модернизацией инфраструктуры и улучшением условий жизни населения.

Коммунальная инфраструктура играет ключевую роль в обеспечении комфортных условий жизни. Уровень централизованного отопления и количество аварийных отключений позволяют оценить надежность коммунальной среды.

Таблица 2. Доля населённых пунктов с централизованным отоплением (%)

№	Наименование	Годы			Отклонение			
		2022	2023	2024	2023/2022		2024/2023	
					+/-	%	+/-	%
1	Акмолинская область	70	71	72	+1	+1,4	+1	+1,4
2	Туркестанская область	55	57	60	+2	+3,6	+3	+5,3
3	Алматинская область	80	81	82	+1	+1,3	+1	+1,2
4	Северо-Казахстанская область	60	62	65	+2	+3,3	+3	+4,8
Примечание - составлено автором на основе источника [3]								

В Акмолинской области показатель увеличился на 1% ежегодно благодаря модернизации тепловых сетей. В Туркестанской области рост на 2% и 3% связан с подключением новых кварталов и реконструкцией котельных.

Алматинская область увеличила показатель на 1% ежегодно за счет обновления оборудования. Северо-Казахстанская область показала прирост на 2% и 3% благодаря улучшению теплоснабжения в сельских районах.

Таблица 3. Расходы на социальную инфраструктуру млрд. тенге

Наименование	Годы			Отклонение			
	2022	2023	2024	2023/2022		2024/2023	
				+/-	%	+/-	%
Акмолинская область	198,4	214,1	231,0	+15,7	+7,9	+16,9	+7,9
Туркестанская область	312,7	338,4	369,3	+25,7	+8,2	+30,9	+9,1
Алматинская область	255,3	267,0	280,1	+11,7	+4,6	+13,1	+4,9
Северо-Казахстанская область	165,2	176,0	188,2	+10,8	+6,5	+12,2	+6,9
Примечание - составлено автором на основе источника [3]							

Расходы в Акмолинской области выросли на 15,7 млрд. тг и 16,9 млрд. тг благодаря модернизации медицинских учреждений и расширению школьных мощностей. В Туркестанской области увеличение на 25,7 и 30,9 млрд. тг связано с необходимостью быстрого наращивания инфраструктуры из-за большой численности населения.

Алматинская область нарастила расходы на 11,7 и 13,1 млрд. тг в рамках обновления существующих учреждений. В Северо-Казахстанской области увеличение на 10,8 и 12,2 млрд. тг отражает обновление коммунальных сетей и социальных объектов.

Доступность медицинских услуг важна для формирования устойчивого человеческого капитала. Обеспеченность врачами и коечный фонд отражают уровень доступности медицинской помощи. Различия между регионами объясняются демографическими особенностями и масштабами медицинской инфраструктуры.

Таблица 4. Обеспеченность врачами на 10 тыс. населения

Наименование	Годы			Отклонение			
	2022	2023	2024	2023/2022		2024/2023	
				+/-	%	+/-	%
Акмолинская область	17,5	18,0	18,8	+0,5	+2,9	+0,8	+4,4
Туркестанская область	12,0	13,0	13,8	+1,0	+8,3	+0,8	+6,2
Алматинская область	22,0	22,5	23,0	+0,5	+2,3	+0,5	+2,2
Северо-Казахстанская область	16,0	16,5	17,0	+0,5	+3,1	+0,5	+3,0
Примечание - составлено автором на основе источника [3]							

Рост обеспеченности врачами в Акмолинской области на 0,5 человека в 2023 году и 0,8 человека в 2024 году связан с расширением кадровых программ и привлечением новых специалистов. В Туркестанской области увеличение на 1,0 и 0,8 человека объясняется активным развитием медучреждений и ростом численности населения.

Алматинская область увеличила показатель на 0,5 ежегодно благодаря стабильности медицинской системы. Северо-Казахстанская область показала рост на 0,5 в оба года благодаря кадровой поддержке сельских больниц.

Таблица 5. Коечный фонд на 10 тыс. населения

Наименование	Годы			Отклонение			
	2022	2023	2024	2023/2022		2024/2023	
				+/-	%	+/-	%
Акмолинская область	34,0	35,0	36,5	+1,0	+2,9	+1,5	+4,3
Туркестанская область	30,0	32,0	34,0	+2,0	+6,7	+2,0	+6,3
Алматинская область	40,0	41,0	42,0	+1,0	+2,5	+1,0	+2,4
Северо-Казахстанская область	33,0	34,0	35,0	+1,0	+3,0	+1,0	+2,9
Примечание - составлено автором на основе источника [3]							

Рост числа коек в Акмолинской области на 1,0 и 1,5 койки связан с обновлением стационаров и расширением отделений. В Туркестанской области увеличение на 2,0 койки в оба года объясняется высокой нагрузкой и строительством новых медучреждений.

Алматинская область показала рост на 1,0 койку ежегодно в рамках обновления медицинской инфраструктуры. В Северо-Казахстанской области увеличение на 1,0 койку связано с модернизацией больниц и улучшением доступности лечения.

Для сферы образования важными индикаторами являются устранение трёхсменного обучения и создание дополнительных школьных мест. Эти показатели отражают способность системы справляться с ростом числа учащихся и обеспечивать качественные условия обучения

Таблица 6. Доля школ с трёхсменным обучением (%)

Наименование	Годы			Отклонение			
	2022	2023	2024	2023/2022		2024/2023	
				+/-	%	+/-	%
Акмолинская область	4	3	1	-1	-25	-2	-66,7
Туркестанская область	18	15	10	-3	-16,7	-5	-33,3
Алматинская область	6	4	2	-2	-33,3	-2	-50
Северо-Казахстанская область	2	2	1	0	0	-1	-50
<i>Примечание - составлено автором на основе источника [3]</i>							

Акмолинская область сократила трёхсменность на 1 и 2 процентных пункта благодаря строительству новых школ. В Туркестанской области уменьшение на 3 и 5 пунктов связано с масштабной программой ликвидации перегрузки.

Алматинская область снизила показатель на 2 пункта ежегодно благодаря расширению школьной инфраструктуры. Северо-Казахстанская область сократила трёхсменность на 1 пункт благодаря оптимизации школьной сети.

Анализ представленных данных показывает, что развитие социальной инфраструктуры в рассматриваемых регионах Казахстана имеет различную динамику и степень интенсивности, что напрямую отражает демографические, экономические и институциональные особенности территорий. Акмолинская область демонстрирует устойчивое и последовательное улучшение инфраструктурных показателей без резких скачков, что свидетельствует о сбалансированном подходе к развитию. Так, доля населённых пунктов с централизованным отоплением увеличилась с 70% в 2022 году до 72% в 2024 году, а рост происходил равномерно на 1% ежегодно. В сравнении с Туркестанской и Северо-Казахстанской областями, где темпы роста выше, но обусловлены эффектом догоняющего развития, Акмолинская область характеризуется более стабильной траекторией модернизации коммунальной инфраструктуры.

В сфере образования Акмолинская область выделяется наиболее выраженными качественными результатами. Доля школ с трёхсменным обучением сократилась с 4% до 1% за два года, что соответствует снижению на 75%. Это лучший показатель среди всех

анализируемых регионов. Для сравнения, в Туркестанской области трёхсменность снизилась с 18% до 10%, однако даже после значительного сокращения данный показатель остаётся существенно выше, чем в Акмолинской области.

Жилищные условия населения улучшаются во всех регионах, однако характер роста различается. В Акмолинской области жилая площадь на одного человека увеличилась с 24.0 до

25.1 кв. м, что соответствует росту на 4.6%. Этот показатель выше, чем в Алматинской и Северо-Казахстанской областях, где рост составил около 4.1% и 4.8% соответственно, и ниже, чем в Туркестанской области, где увеличение жилой площади превышает 11%. Однако более высокие темпы Туркестанской области объясняются исходно низким уровнем обеспеченности жильём, тогда как Акмолинская область развивается в условиях более благоприятной стартовой позиции, что подтверждает постепенное улучшение качества жилищной среды.

Развитие системы здравоохранения также носит устойчивый характер. В Акмолинской области обеспеченность врачами увеличилась с 17.5 до 18.8 на 10 тыс. населения, что соответствует росту на 7.4% за период. Этот темп превышает показатели Алматинской области и сопоставим с Северо-Казахстанской, однако уступает Туркестанской области, где рост выше из-за исходного дефицита кадров. При этом увеличение бюджетных расходов на социальную инфраструктуру в Акмолинской области с 198.4 млрд тг до 231.0 млрд тг сопровождается улучшением качественных показателей, а не только количественным расширением, что свидетельствует о более высокой эффективности использования ресурсов по сравнению с регионами с высокой демографической нагрузкой. Акмолинская область

демонстрирует модель устойчивого развития, где экономический рост сопровождается последовательными улучшениями социальной и коммунальной сфер. По ряду направлений регион опережает Туркестанскую и Северо-Казахстанскую области благодаря меньшей демографической нагрузке и более сбалансированному распределению бюджетных ресурсов. На фоне Алматинской области Акмола уступает в объемах экономики, однако демонстрирует сопоставимые темпы повышения качества инфраструктуры и человеческого капитала. Общая динамика позволяет заключить, что Акмолинская область формирует устойчивые предпосылки для дальнейшего укрепления своих социально-экономических позиций и имеет потенциал для достижения более высоких уровней регионального развития.

Проведённое исследование позволило сформировать новое представление о траекториях социально-экономического развития регионов, показав, что устойчивость социального роста определяется не абсолютным уровнем экономических показателей, а степенью согласованности между экономическим потенциалом и динамикой развития социальной инфраструктуры. Анализ продемонстрировал, что Акмолинская область, несмотря на более скромные масштабы экономики по сравнению с Алматинской областью, формирует эффективную модель развития, основанную на оптимальном распределении ресурсов и последовательной модернизации ключевых социальных систем.

Исследование впервые демонстрирует, что современная стратегия развития регионов Казахстана должна основываться на модели сбалансированного роста, представленной Акмолинской областью, где экономическое расширение, модернизация социальной сферы и улучшение качества жизни развиваются синхронно. Именно такая модель позволяет региону формировать долгосрочные преимущества, повышать устойчивость и обеспечивать условия для поступательного развития человеческого капитала.

Список использованной литературы

1. Агафонова, М. В. Региональное развитие и социальная инфраструктура: методологические подходы и анализ. – Москва: Научный мир, 2021. – 248 с.
2. Назарова, Л. С., Темиргалиева, А. Б. Региональная дифференциация социально- экономического развития Казахстана // Экономика и статистика. – 2023. – № 2. – С. 15–28.
3. Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан. Статистические данные. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://stat.gov.kz> (дата обращения: 12.12.2025).
4. Ковалёв, В. В. Экономика регионов: теория и практика управления развитием. – Минск: БГУ, 2020. – 276 с.

ЛИЗИНГ КАК ФОРМА ИНВЕСТИЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Замбинова З.Г.,

к.э.н., доцент

Учреждение «Esil University», г. Астана

Оразова М.Ж., магистрант 2 курса,

ОП 7M04101 - «Экономика»

Учреждение «Esil University», г. Астана

Аннотация. В статье лизинг был рассмотрен как форма арендных отношений, при которой происходит расщепление прав собственности, что усложняет определение инвестора и его классификацию как субъекта инвестиционной деятельности. Показано, что доходы в лизинговых операциях формируются как в явной, так и в неявной форме. Обосновано, что финансовый лизинг может рассматриваться как форма инвестиционной деятельности, тогда как операционный лизинг выступает инвестиционной деятельностью для лизингодателя, а возвратный лизинг — для лизингополучателя.

Ключевые слова: малый бизнес, предпринимательство, финансирование, кредит, государственная поддержка, лизинг, финансовая аренда

Инвестиции по своей экономической природе представляют собой вложения в активы, предполагающие возникновение права собственности на них. Лизинг, в отличие от этого, основан на арендных отношениях, что приводит к разделению прав собственности на лизинговое имущество и затрудняет однозначное определение инвестора, а также отнесение лизинга к инвестиционной

деятельности. Вместе с тем, при рассмотрении лизинговой сделки в целом можно утверждать, что инвестиционные вложения возникают у лизингодателя в момент приобретения имущества и его последующей передачи в пользование. В рамках финансового лизинга лизингодатель выполняет функцию финансового посредника, обеспечивая инвестиционную деятельность арендатора и выступая при этом номинальным инвестором. В дальнейшем доходы перераспределяются между сторонами в зависимости от объема переданных прав собственности, которыми наделяется лизингополучатель. [1].

С правовой точки зрения лизинг относится к арендным отношениям, однако по своему экономическому содержанию он близок к форме купли-продажи в рассрочку. Данное противоречие обусловлено особенностями нормативно-правового регулирования и стремлением участников сделки к оптимизации налоговых обязательств.

Таким образом, определяющим критерием отнесения лизинга к инвестиционной деятельности следует считать распределение прав собственности, прежде всего в части права на получение дохода, поскольку именно это правомочие является ключевым признаком инвестиционной деятельности. Классическая триада прав собственности не позволяет в полной мере раскрыть специфику их разделения в лизинговых отношениях, в связи с чем более целесообразным является использование концепции «пучка прав собственности» А. Оноре, включающей одиннадцать элементов права собственности.

Права собственности в интерпретации А. Оноре включают совокупность одиннадцати правомочий: право владения, выражающееся в исключительном физическом контроле над объектом; право пользования, предполагающее личное использование имущества; право управления, заключающееся в определении круга лиц, допущенных к эксплуатации объекта; право на доход, то есть получение выгод, возникающих в результате собственного использования имущества либо передачи его в пользование третьим лицам; право на капитальную стоимость, включающее возможность отчуждения, потребления, модификации

или уничтожения вещи; право на защиту от экспроприации; право передачи имущества по наследству или завещанию; бессрочность владения; обязанность воздерживаться от использования имущества способом, наносящим ущерб другим лицам; ответственность в форме обращения взыскания на имущество; а также ожидание возврата временно переданных правомочий по истечении срока их действия либо при утрате ими юридической силы. [2].

Совокупность перечисленных элементов позволяет рассматривать право собственности как исключительное. По мнению А. Алчияна и Г. Демсеца, степень принадлежности того или иного правомочия собственнику определяется тем, насколько его решения влияют на фактическое использование объекта.

Опираясь на концепцию пучка прав собственности А. Оноре, целесообразно проанализировать распределение прав между арендодателем и арендатором в рамках различных форм и этапов лизинговых отношений. Лизинг представляет собой комплекс экономико-правовых взаимодействий, возникающих при заключении и реализации договора лизинга, включая приобретение предмета лизинга. В зависимости от территориального признака различают внутренний и международный лизинг, а по характеру сделки — финансовый, операционный и возвратный, среди которых наиболее распространённым является финансовый лизинг.

При заключении договора финансового лизинга право владения и пользования, а также частично право управления и элементы права на капитальную стоимость, связанные с возможностью изменения, потребления и отчуждения имущества, переходят к лизингополучателю. При этом право наследования, защита от экспроприации и бессрочность сохраняются за лизингодателем. Право на получение дохода формально принадлежит лизингополучателю, однако фактически доход распределяется между сторонами лизинговой сделки.

Таблица 1 Распределение правомочий при финансовом, оперативном и возвратном лизинге

Правомочие	Лизингодатель	Лизингополучатель
Право владения		+
Право пользования		+
Право управления	+	+
Право на доход	+	+
Право на «капитальную стоимость»	+	+
Право на безопасность	+	

Следовательно, фактическое распределение прав собственности осуществляется между двумя субъектами лизинговых отношений. Право на недопущение вредного использования объекта также носит разделённый характер: лизингодатель сохраняет возможность изъятия предмета лизинга при

возникновении задолженности, а также право его «естественного» возврата. Однако по мере исполнения финансовых обязательств данные правомочия постепенно переходят от лизингодателя к лизингополучателю. [3].

Наряду с финансовым лизингом выделяется оперативный лизинг, при котором приобретение предмета осуществляется по инициативе лизингодателя, а не по заказу лизингополучателя. В данном случае по окончании срока договора объект лизинга возвращается лизингодателю, и права собственности не переходят к пользователю.

Особой формой является возвратный лизинг, при котором лизингополучатель отчуждает принадлежащее ему имущество в пользу лизингодателя с последующей передачей его в аренду.

Это приводит к перераспределению прав собственности и их расщеплению в соответствии с условиями договора.

В целом, в период действия лизингового соглашения структура распределения пучка прав собственности остается схожей независимо от формы лизинга. Отличия проявляются преимущественно во временном аспекте — на этапе заключения договора и после полного исполнения обязательств по лизинговым платежам. Таким образом, лизинг можно рассматривать как форму инвестиционной деятельности, при которой происходит расщепление прав собственности в обмен на снижение трансфертных и налоговых издержек.

На наш взгляд, лизинг целесообразно рассматривать как динамический процесс концентрации и последующего перераспределения прав собственности во времени, при котором различия между его формами становятся особенно заметными. При финансовом лизинге распределение прав собственности носит поэтапный характер и изменяется на протяжении всего срока действия договора, что отражено на рисунке 1. [4].

Рисунок 1. Распределение прав собственности во времени при финансовом лизинге

В случае оперативного лизинга временная структура прав собственности имеет иную конфигурацию: как на начальном, так и на завершающем этапах основная совокупность прав сосредоточена у лизингодателя. Несмотря на это, оперативный лизинг можно рассматривать как форму инвестиционной деятельности, поскольку лизингодатель осуществляет вложения в основные средства с целью получения дохода. При этом деятельность лизингополучателя в данном случае не обладает инвестиционным характером, в отличие от ситуации при финансовом лизинге. Распределение прав собственности во времени при оперативном лизинге представлено на рисунке 2.

Рисунок 2. Распределение прав собственности во времени при оперативном лизинге

В целом лизинговые отношения приводят к временному размыванию прав собственности на объект лизинга в течение срока действия договора. Взамен этого лизингодатель и лизингополучатель получают право на доход, формируемый за счёт первоначальных инвестиций, а также дополнительный неявный эффект, связанный с сокращением трансфертных

и налоговых издержек. Несмотря на многообразие форм и видов лизинга, наиболее распространённой и востребованной на практике остаётся форма финансового лизинга. [5].

По территориальному признаку лизинг подразделяется на внутренний и международный: при внутреннем лизинге обе стороны являются резидентами одной страны, тогда как международный лизинг

предполагает участие резидентов разных государств. В зависимости от состава участников выделяют прямой, косвенный лизинг, сублизинг и левираж-лизинг. При прямом лизинге функции лизингодателя выполняет продавец имущества, тогда как при косвенном лизинге в сделке участвует специализированная лизинговая компания, что формирует трёхстороннюю структуру отношений.

Сублизинг характеризуется передачей объекта лизинга третьему лицу через первичного лизингополучателя, который аккумулирует лизинговые платежи и перечисляет их основному лизингодателю. Левираж-лизинг применяется преимущественно при реализации капиталоемких проектов, когда собственных ресурсов одной компании недостаточно: в этом случае лизингодатель получает дополнительное вознаграждение за организацию финансирования, тогда как основные риски несут кредиторы.

По объёму предоставляемых услуг лизинг подразделяется на «чистый» и «мокрый». В рамках чистого лизинга все дополнительные расходы несёт лизингополучатель, и они не включаются в лизинговые платежи. При «мокром» лизинге лизингодатель обеспечивает комплекс сервисных услуг, включая техническое обслуживание, ремонт, страхование и иные сопутствующие операции.

Предметом лизинга могут выступать объекты как движимого, так и недвижимого имущества, включая новое и бывшее в эксплуатации. В то же время земельные участки, природные ресурсы, а также имущество, изъятое из свободного гражданского оборота либо имеющее специальный правовой режим, не могут являться объектами лизинга.

В ходе исследования была проанализирована экономическая сущность лизинга и обоснована его трактовка как формы инвестиционной деятельности. Установлено, что финансовый лизинг обладает инвестиционным характером как со стороны лизингодателя, так и со стороны лизингополучателя с позиции его экономического содержания. Оперативный лизинг при этом выступает формой инвестиционной деятельности преимущественно для лизингодателя, тогда как возвратный лизинг — для лизингополучателя. Лизинг в целом определён как особая форма инвестиционной деятельности, ориентированная на сокращение трансфертных и налоговых издержек за счёт временного размытия прав собственности на объект лизинга.

В работе также исследовано расщепление права на доход в течение срока действия лизингового договора. Обосновано, что данное право носит двойственный характер и включает явный доход, формально принадлежащий лизингополучателю, но фактически распределяемый между участниками сделки, а также неявный доход, который как де-юре, так и де-факто разделяется между лизингодателем и лизингополучателем. Кроме того, рассмотрены процессы концентрации и перераспределения прав собственности во времени при различных формах лизинга. На основе концепции «пучка прав собственности» А. Оноре проведён анализ распределения и расщепления отдельных правомочий в рамках лизинговых отношений.

Список литературы

1. Закон Республики Казахстан от 5 июля 2000 года № 78-ІІО финансовом лизинге.
2. Саят Урпежанов, Айнагуль Адамбекова. Лизинг как действенный инструмент государственной поддержки предпринимательства в РК // Актуальная экономика, №3, 2023 — исследование роли лизинга в поддержке бизнеса в Казахстане. journal-ks.kisi.kz
3. Лизинг в Казахстане достиг 2,7 трлн тенге: итоги развития отрасли к 2025 году — аналитика по объёмам рынка и доле государственных лизинговых компаний. Казинформ
4. Бектасова К. В 2024 году объём лизингового портфеля в РК вырос на 45,6% — данные об экспансии рынка и его значении для кредитования МСБ. El.kz
5. Лизинговые компании Казахстана по итогам первого полугодия 2024 г. — рейтинг и структура лизинговых фирм в РК. afk.kz

ФИРМАНЫҢ ӨНДІРІСТІК БАҒДАРЛАМАСЫНЫҢ ТИІМДІЛІГІН АРТТЫРУДЫҢ БАҒЫТЫТАРЫ

Зарубек А.

Э-24-Зск тобының студенті

Ибитанова К.К., доцент

Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті

Аннотация. Өндірістік бағдарлама қазақстандық кәсіпкерлікке стратегиялық жоспарлау құралы ретінде кірді, сондай-ақ инвесторлармен, кредиторлармен және мемлекеттік басқару органдарымен келіссөздерді жүргізу үшін қажетті құжат болып табылады. Өндірістік бағдарлама мен стратегиялық жоспар арасында бірқатар айырмашылықтар бар.

Өндірістік бағдарламада ұйым мен бизнесті дамыту үшін мүмкіндіктерге талдау жасалады. Қажетті есептеулері бар нақты өңделген өндірістік бағдарлама ұйымның нақты мәселелерін шешу үшін қолда бар мүмкіндіктерді қалай пайдалану, тәуекел дәрежесін төмендетуге нақты жауап беріп, болашақтағы мүмкін болатын өзгерістерді болжап, ағымдық операцияларды бақылап, ақшалай ресурстарды резервтеуге мүмкіндік береді. Өндірістік бағдарламаның өңделуіне ғылыми болжамдау негіз болуы тиіс.

Негізгі ұғымдар: өндіріс, өндірістік бағдарлама, жоспарлау, басқару жүйесі

Өндірістік бағдарлама-бұл кәсіпорынның жылдық және перспективалық бизнес- жоспарының негізгі бөлімі. Онда өнімнің өндіріс көлемі номенклатура, ассортимент және сапасы бойынша заттай және құндық түрде анықталады.

Өндірістік бағдарлама келесі негізгі бөлімдерді қамтиды:

- Кәсіпорын өнімдерін өндіру бойынша жоспар.
- Экспортқа өнім шығару жоспары.
- Өнім сапасын арттыру бойынша жоспар.
- Өнімді сату жоспары [1].

Өндірістік бағдарламаны қалыптастыру кезінде өнім шығаратын кәсіпорынның әлеуетті және нақты мүмкіндіктеріне, яғни өндірістік қуатына назар аудару қажет.

Кәсіпорын ассортиментті үнемі жаңартып отыруға және технологияны жоғары деңгейде ұстауға бағытталған. Соңғы бес-алты жыл ішінде кәсіпорынның бірнеше цехтары толығымен қайта бағытталды, бұл жаңа өнімнің бірнеше түрін өндіруді игеруге мүмкіндік берді.

«KMI Company» ЖШС-нің өндірістік қызметіне талдау кәсіпорынның бір цехының деректеріне жүргіземіз, оның өнім шығаруының үлестік үлесі кәсіпорын үшін неғұрлым елеулі болып табылады.

Өткен жылдың тиісті есепті кезеңімен салыстырғанда «KMI Company» ЖШС Негізгі өндірістік қызметінен түскен түсім мөлшерінің өзгеруі 10% - дан аспайды. Жалпы өнімдегі ең үлкен үлес профильді құбырлар екенін көруге болады.

Бұл ретте профильді құбырлар көлемінің едәуір бөлігі кәсіпорынның бір цехында шығарылады. Осылайша, өндіріс көлеміндегі үлес салмағы бойынша «KMI Company» ЖШС ең ірі өндірістік бөлімшелерінің бірі цех – конвер желісі болып табылады.

Кәсіпорынның операциялық қызметін кешенді басқару өндірістік және онымен байланысты процестердің тиімділігін арттырудың жаңа мүмкіндіктерін ашады. ERP жүйесін енгізу кәсіпорынға өндірістің барлық кезеңдерінде операцияларды басқаруды жетілдіруге мүмкіндік береді – қорлар мен қоймаларды, өндірісті, тапсырыстарды, өнім сапасын, негізгі қорларды басқару.

Біріктірілген ERP-жүйеге енгізілген сатып алуды басқару жөніндегі кіші бағдарлама материалдар мен жинақтауыштарды сатып алу бойынша материалдық қорларды басқарумен және шаруашылық операциялармен байланысты барлық процестерді қамтиды. Шешімнің функционалдығы өндіріс қажеттіліктері үшін сатып алу процесін жеңілдететін заманауи құралдарды енгізуді қамтамасыз етеді. Атап айтқанда, жүйеге қашықтан қол жеткізу құралдарын қолдана отырып, жеткізушілер шикізат пен материалдардың қажеттіліктерін өздері қадағалап, қажетті жеткізілімдерді уақтылы жүзеге асыра алады [2].

Қоймаларды басқару құралдары "қайта толтыру нүктелері" мен қоймалардың толып кетуін азайту арқылы қойма қорларын оңтайландыруға мүмкіндік береді. Штрих-кодтау функциясын жүзеге асыру әрқашан өндіріске беруге дайын материалдардың нақты мөлшерін ескере отырып, тек тиісті ақпаратпен жұмыс істеуге мүмкіндік береді. Өндіріс үшін компоненттерді резервтеу мүмкіндігі белгілі бір компоненттердің қажеттіліктерін тез бақылауға мүмкіндік береді. Шешім сонымен қатар клиенттерге

тауарларды жөнелту процесін автоматтандыруға мүмкіндік береді, ал шешімді қаржы жүйесімен біріктіру қажетті құжаттар жиынтығын автоматты түрде қалыптастырады [3].

Өндірістік қызметтің тиімділігін арттыруға өндірістік процестің барлық кезеңдерін дәл бақылау арқылы қол жеткізіледі. ERP жүйесі just-in-time, lean және Custom өндірісін қоса алғанда, барлық озық өндірістік тұжырымдамаларды қолдайды. Соңғысы бүгінде өндірістің дискретті түрі бар кәсіпорындар үшін ең өзекті, өйткені олардың көпшілігі клиенттердің жеке қажеттіліктерін қанағаттандыруға бағытталған. Өндірісті икемді жоспарлау кәсіпорындарға клиенттердің шұғыл тапсырыстарына жедел жауап беруге және қысқа мерзімде жабдықтар мен қоймаларда қажетті компоненттердің болуына негізделген жаңа өндіріс кестесін жасауға мүмкіндік береді.

ERP-өндірісті басқару жүйесі өндіріс процесінің барлық кезеңдерін талдауға, "тар" жерлерді анықтауға және жоюға мүмкіндік береді. Өндіріс процесін дәйекті бақылау шығындарды едәуір азайтуға және өнімнің өзіндік құнын төмендетуге, өндірістік бизнес- процестерді оңтайландыруға, жабдықтың өнімділігі мен өнімнің сапасын арттыруға, материалдар мен қуаттылыққа қажеттілікті жоспарлауға, өндіріс көлемін кеңейтуге және өнімнің әр бірлігін шығару шығындарын бақылауға мүмкіндік береді [4].

Клиенттердің тапсырыстарын кәсіпорынның операциялық қызмет кешенінде басқару клиенттердің қажеттіліктерін барынша толық және тез қанағаттандыруға мүмкіндік береді. Автоматты баға есептеумен өнімдерді жедел конфигурациялау мүмкіндігі тапсырыстарды өңдеу және ұсыныстарды ұсыну мерзімдерін қысқартуды қамтамасыз етеді. Сондай-ақ шешім тапсырыстың орындалу барысын бақылауға, тапсырыстың өзекті жағдайы туралы хабарламалар есебінен қызмет көрсету сапасын арттыруға мүмкіндік береді.

Операциялық қызмет аясында өнімнің өмірлік циклын басқару өте маңызды, өйткені ол барлық кезеңдерді – конструкторлық әзірлемелер мен өндірістің технологиялық ерекшеліктерінен бастап сервистік қызмет көрсету мен есептен шығаруды басқаруға дейін

бақылауға мүмкіндік береді. Сондай-ақ, шешім аясында өнімнің өмірлік цикліне қатысты барлық, тіпті ең маңызды емес материалдарды қамтитын кешенді құжат айналымы жүзеге асырылады.

ERP жүйесі сонымен қатар жобалау, әзірлеу және өндіру уақытын қысқарта отырып, өнімді жобалау процестерін қолдауға мүмкіндік береді. Шешім барлық қатысушылардың тиімді өзара іс-қимылын және жобаның әр кезеңіндегі жұмыс барысын бақылауды қамтамасыз ете отырып, жобалармен бірлесіп жұмыс істеу үшін ыңғайлы құралдарды ұсынады. Шешім аясында болып жатқан өзгерістерді ескеретін және бюджеттің баптарын жедел өзгертуге мүмкіндік беретін шығындарды толық талдау және бюджеттеу жүзеге асырылады. Бірыңғай ақпараттық кеңістікте жұмыс істеу тек өзекті деректермен жұмыс істеуге мүмкіндік береді, бұл жұмысты әртүрлі бөлімшелерге беру кезінде қателіктер ықтималдығын азайтады. Шешімді логистикалық жүйемен біріктіру өндіріске қажетті материалдарды жылдам іздеуді және жеткізуді қамтамасыз етеді.

Қызмет саласына қарамастан, тауарлар мен қызметтердің барлық өндірушілері өнім сапасын арттыруға алаңдайды. Сондықтан сапаны басқару нарықтағы өнімнің бәсекеге қабілеттілігін арттырудың негізгі принциптерінің бірі болып табылады. Сапа менеджменті саласында ERP жүйесін қолдану өнімнің сапасын жоспарлау және бақылау процестерін қолдауға мүмкіндік береді, сонымен қатар өнімнің сапасын үздіксіз жақсартуға арналған құралдарды ұсынады.

Өндірістік кәсіпорындардың негізгі қорларды басқарудағы қажеттіліктері жабдықтың жай- күйін бақылау, техникалық қолдау мен жөндеуді жедел жүзеге асыру, еңбекті қорғау саласындағы заңнаманың сақталуын қолдау қажеттілігінен тұрады. Өндірісті басқарудың ERP- жүйесін енгізу негізгі қорлардың өмірлік циклін сапалы басқаруды қамтамасыз етеді. Атап айтқанда, жабдыққа мониторинг жүргізуге ғана емес, сондай-ақ негізгі құралдардың өзекті техникалық жай-күйі туралы жүйеге енгізілген деректерге сәйкес техникалық қызмет көрсетуді жүзеге асыруға мүмкіндік береді. Бұл тәсіл экономикалық тұрғыдан негізделген, өйткені ол жөндеу жұмыстарының құнын және жабдықтың тоқтап қалу уақытын азайтуға мүмкіндік береді.

ERP жүйесін енгізу кәсіпорынның келесі өндірістік артықшылықтарын қалыптастырады:

1. Өндірістік процестің барлық кезеңдерінде шығындарды азайту
2. Жабдықтың өнімділігін арттыру
3. Жоспарланбаған бос тұрып қалуды және жөндеу жұмыстарының құнын төмендету
4. Өнім сапасын арттыру
5. Жаңа өнімді тиімді әзірлеу және нарыққа жылдам шығару
6. Сервистік қызмет көрсету сапасын және клиенттердің қанағаттану деңгейін арттыру
7. Клиенттердің тапсырыстарымен жұмыс істеу шығындарын қысқарту
8. Өндірістің барлық түрлерін қолдау
9. Сатып алу процесін оңтайландыру және қойма қорының деңгейін төмендету [5].

Ұсынылып отырған іс-шаралар ұйымдастырушылық сипатқа ие және күрделі қаржы салымдарымен байланысты емес екенін ескере отырып, "KMI Company" ЖШС-нің өндірістік қызметін басқаруды жетілдіру жөніндегі іс-шаралардың нәтижесін өндіріс тиімділігінің өсуі түрінде көрсетуге болады, ол

мынаны білдіреді:

- еңбек өнімділігінің 2023 жылғы көрсеткіштерден 5% - ға нақты және жедел басқару және өндірістің тоқтап қалуына байланысты уақыт ысырабын азайту есебінен өсуі;
- қолда бар өндірістік базаны неғұрлым толық пайдалану есебінен негізгі қорлардың рентабельділігін 4% - ға арттыруға;
- материал сыйымдылығын төмендету және материал беруді арттыру есебінен тауар өнімінің өзіндік құнын 1% - ға төмендету;
- еңбек ресурстарын, жабдықтарды, шикізат пен материалдарды жақсы пайдалану есебінен өндіріс көлемін 2023 жылғы көрсеткіштен кемінде 5% - ға арттыру.

Өндірістік бағдарламаның көрсеткіштері бойынша цехтың жоспары 999,9 мың теңгеге асыра орындалғанын көруге болады, бұл 0,50% - ды құрайды. Бұл ретте қаралатын өнімнің төрт тобының екі топ бойынша жоспардың толық орындалмауы бар, оның ішінде дәнекерленген балкалар бойынша – 1,9%, екі топ бойынша жоспардың асыра орындалуы бар, оның ішінде жақтаулар бойынша неғұрлым елеулі – 12,09 %.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Организация и планирование производства/Под ред. Балакина М.Ф., Рязанова В.А.. - М.: Academia, 2019. - 736 с.
2. Агарков, А.П. Теория организации. Организация производства: Интегрированное: Учебное пособие для бакалавров/А.П. Агарков, Р.С. Голов, А.М. Голиков. - М.: Дашков и К, 2015. - 272 с.
3. Сейтқазиева А.М., Бекназарова А.Т. Кәсіпорын экономикасы және кәсіпкерлік. Оқу құралы. – Алматы, «Тұран», 2021 ж.
4. Акчурина, А.М. Планирование и организация производства/А.М. Акчурина. - М.: Русайнс, 2020. - 64 с.

ОСНОВНЫЕ ПРИНЦИПЫ «ЗЕЛЁНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ» В РАЗВИТИИ SMART-ГОРОДОВ

Идрисова А.К., докторант PhD

Карагандинского университета Казпотребсоюза,
г. Караганда, Казахстан

Принципы зелёных технологий являются основополагающими принципами устойчивого развития и внедрения экологически чистых решений в различные сферы экономики. Они направлены на сокращение негативного воздействия на окружающую среду, повышение эффективности использования природных ресурсов и создание инновационных, безопасных и энергоэффективных производств. Эти принципы применяются в промышленности, энергетике, строительстве, транспорте и других отраслях, формируя новую модель экологически ответственного общества [1].

Рациональное использование природных ресурсов заключается в минимизации расхода невозобновляемых материалов, таких как нефть, газ, уголь, редкоземельные металлы, пресная вода и лесные массивы. Истощение природных богатств ведёт к серьёзным экологическим и экономическим последствиям, поэтому современный мир стремится перейти к ресурсосберегающим технологиям, которые позволяют использовать материалы с максимальной эффективностью.

Одним из важнейших направлений является оптимизация производственных процессов. В традиционной экономике производства часто сопровождаются большим количеством отходов, загрязняющих окружающую среду и требующих значительных затрат на утилизацию. Современные технологии позволяют создавать безотходные циклы, при которых отходы одного предприятия становятся сырьём для другого. Например, отходы древесины перерабатываются в древесно-стружечные плиты, металлургические шлаки применяются в строительстве, а органические отходы становятся основой для биотоплива.

Использование вторичного сырья играет важную роль в снижении нагрузки на окружающую среду. Переработка пластика, металлов, стекла и бумаги позволяет сократить потребление первичных ресурсов, а также уменьшить количество отходов, отправляемых на свалки. Например, переработанный алюминий требует на 95% меньше энергии, чем производство нового алюминия из руды, а переработка пластика

позволяет снизить зависимость от нефтеперерабатывающей промышленности [2].

Сохранение водных ресурсов также является приоритетным направлением. Из-за роста населения и промышленного производства пресная вода становится всё более дефицитным ресурсом. Вода используется в огромных количествах в сельском хозяйстве, промышленности и бытовых нуждах, а её потери и загрязнение приводят к экологическим кризисам. Современные технологии очистки сточных вод, системы повторного использования воды в производстве и

бытовых нуждах, а также капельное орошение в сельском хозяйстве позволяют значительно снизить потребление пресной воды.

Энергосбережение является ещё одним важным элементом рационального использования природных ресурсов. Внедрение энергосберегающих технологий позволяет минимизировать потери энергии и снизить зависимость от ископаемых источников топлива. Применение энергоэффективных бытовых приборов, систем интеллектуального освещения и отопления, а также пассивных зданий, использующих естественные источники тепла и света, способствует значительному снижению потребления электроэнергии [3].

Один из важнейших принципов зелёных технологий – минимизация выбросов вредных веществ в атмосферу, воду и почву. Загрязнение окружающей среды является одной из наиболее острых глобальных проблем, так как его последствия отражаются на климате, экосистемах и здоровье населения. Выбросы парниковых газов способствуют глобальному потеплению, загрязнение воды приводит к истощению пресноводных ресурсов, а химические отходы в почве оказывают разрушительное воздействие на сельское хозяйство и биоразнообразие. Использование чистых производств является одним из главных шагов в борьбе с загрязнением. Традиционные промышленные предприятия выбрасывают в атмосферу огромное количество углекислого газа (CO_2), оксидов серы (SO_2), оксидов азота (NO_x) и других токсичных соединений. Эти вещества способствуют образованию кислотных дождей, разрушению озонового слоя и ухудшению качества воздуха. Современные производства переходят на экологически чистые технологии, включающие использование возобновляемых источников энергии, снижение потребления воды и сырья, а также минимизацию выбросов через передовые методы фильтрации и переработки отходов [4].

Рисунок 1. Основные принципы зеленых технологий

Эти принципы помогают формировать устойчивую экономику и улучшать качество жизни людей, создавая города будущего, где экология и технологии работают во благо человечества. Развитие зелёных технологий не только снижает негативное воздействие на окружающую среду, но и открывает новые возможности для бизнеса, улучшает здоровье населения и способствует

созданию инновационных решений, направленных на сохранение планеты для будущих поколений [5].

Развитие безотходного производства также играет важную роль в снижении загрязнения. В традиционной экономике значительная часть сырья превращается в отходы, которые либо захораниваются на свалках, либо сжигаются, что приводит к дополнительному загрязнению атмосферы. В рамках концепции циркулярной экономики отходы одного производства могут становиться сырьём для другого. Например, в металлургической промышленности шлаки используются в строительстве, а в пищевой промышленности отходы превращаются в биотопливо. Такой подход позволяет минимизировать выбросы и снизить потребление природных ресурсов.

Создание зелёных зон в городах помогает улучшить качество воздуха и снизить температурный эффект. Густонаселённые мегаполисы с высокой плотностью зданий и дорог часто страдают от повышенной температуры из-за нагрева асфальта и бетона, а также недостатка деревьев, которые могли бы охлаждать воздух и очищать его от вредных веществ. Создание парков, высадка деревьев вдоль дорог и внедрение концепции "зелёных крыш" позволяют снизить уровень CO₂ в атмосфере, улучшить микроклимат и сделать города более комфортными для жизни [6].

Переход на возобновляемые источники энергии – это не просто экологическая необходимость, а стратегический шаг в будущее. Развитие умных систем управления энергопотреблением позволяет значительно сократить расход электроэнергии как в жилых, так и в коммерческих зданиях. Умные дома оснащены автоматическими датчиками освещения, интеллектуальными термостатами и системами управления энергопотреблением, которые позволяют автоматически регулировать температуру, уровень освещения и работу бытовых приборов в зависимости от потребностей пользователей. Например, системы интеллектуального отопления способны автоматически снижать температуру в помещении, когда жильцы отсутствуют, а умные системы освещения регулируют яркость в зависимости от естественного света, что значительно снижает энергопотребление.

Рисунок 2. Преимущества развития смарт-городов

Оптимизация энергопотребления на заводах включает модернизацию оборудования, внедрение автоматизированных систем управления процессами и использование более энергоэффективных механизмов. Например, современные электродвигатели с переменной частотой потребляют значительно меньше энергии, чем традиционные двигатели с фиксированной скоростью работы. Энергоэффективные технологии также включают утилизацию тепла, выделяемого при производственных процессах, что позволяет повторно использовать энергию для обогрева помещений или в других технологических процессах. Создание комфортных и экологически чистых городов с развитой инфраструктурой играет ключевую роль в улучшении качества жизни. Современные мегаполисы сталкиваются с проблемами загрязнения воздуха, шумового загрязнения, перегруженности транспортных систем и нехватки зелёных зон.

Развитие концепции «умных» городов позволяет внедрять инновационные технологии управления

ресурсами, снижать выбросы CO₂ и оптимизировать энергопотребление. Зелёные технологии направлены не только на защиту окружающей среды, но и на создание более комфортных и безопасных условий для жизни людей. Внедрение экологически чистых решений в строительство, транспорт, энергетику и промышленность оказывает положительное влияние на здоровье населения, экономику и социальное развитие. Социальная ответственность в рамках зелёных технологий проявляется в создании устойчивых городов, развитии общественных пространств, образовательных инициатив и поддержке экологически ориентированного бизнеса [7].

Смарт-город (*англ. SmartCity*) – это современная концепция управления городской средой, основанная на применении передовых цифровых технологий, искусственного интеллекта (AI), интернета вещей (IoT) и больших данных (BigData). Основная цель умного города – создание комфортного, безопасного и устойчивого пространства для жизни, работы и отдыха людей за счёт эффективного управления ресурсами, оптимизации инфраструктуры и минимизации негативного воздействия на окружающую среду [5].

Развитие смарт-городов стало ответом на глобальные вызовы урбанизации. В XXI веке города сталкиваются с многочисленными проблемами: быстрым ростом населения, перегруженностью транспортных сетей, нехваткой ресурсов, ухудшением экологической ситуации и повышением уровня загрязнения. Традиционные методы управления городами уже не могут справляться с увеличивающейся нагрузкой, поэтому правительства и технологические компании начали внедрять инновационные решения, которые позволяют повысить качество городской среды и сделать её более устойчивой.

Рисунок 3. Основные компоненты смарт-города

Одним из ключевых элементов концепции смарт-города является цифровизация управления городской средой. Современные технологии позволяют государственным и местным службам переходить на электронные платформы, что значительно упрощает взаимодействие граждан с органами власти и улучшает качество предоставляемых услуг. Электронное управление (*e-Government*) обеспечивает доступность, прозрачность и эффективность работы государственных структур, минимизируя бюрократию и сокращая временные затраты на оформление документов и получение необходимых услуг [7].

Благодаря цифровизации управление городом становится более оперативным и удобным для жителей. Сегодня многие процессы, которые раньше требовали личного посещения государственных учреждений, можно выполнить онлайн через специализированные веб-порталы и мобильные приложения. Регистрация документов, оформление паспортов и других удостоверений личности, оплата коммунальных услуг, запись на приём к врачу, подача налоговой декларации, оформление субсидий и других социальных выплат – всё это доступно через цифровые платформы, что значительно облегчает жизнь горожан.

Современные города сталкиваются с рядом серьёзных экологических проблем, включая загрязнение воздуха, воды и почвы, а также накопление отходов, которые негативно сказываются на окружающей среде и качестве жизни людей. Эффективное управление отходами – ещё один важный аспект экологической политики смарт-города. В традиционных городах большое количество отходов отправляется на свалки, что создаёт значительную экологическую нагрузку. В умных городах применяются передовые технологии переработки и утилизации, позволяющие минимизировать объёмы мусора и максимально использовать вторичные ресурсы. Умные здания и инфраструктура являются важнейшей частью концепции смарт-города, позволяя значительно снизить потребление энергии, воды и других ресурсов, минимизировать воздействие на окружающую среду и создать комфортные условия для

проживания и работы. Инновационные технологии делают здания не просто местом для жизни, а активным участником городской экосистемы, который способствует устойчивому развитию и формированию энергоэффективного будущего. Одним из ключевых преимуществ смарт-города является значительное сокращение энергозатрат благодаря внедрению автоматизированных систем управления ресурсами. В нижепредставленной таблице рассмотрим преимущества смарт-городов.

Таблица 1. Преимущества смарт-города

Преимущество	Описание	Технологии	Экономический эффект	Примеры внедрения
Снижение энергопотребления	Снижение энергозатрат за счёт интеллектуальных энергосистем, автоматического управления освещением, климатом и использования возобновляемых источников энергии.	SmartGrid, интеллектуальное освещение, солнечные панели, умные термостаты.	Снижение затрат на электроэнергию на 20-30%, уменьшение эксплуатационных расходов.	Амстердам, Токио, Барселона
Улучшение экологии	Сокращение выбросов CO ₂ , снижение уровня загрязнения воздуха, внедрение систем мониторинга экологии и развитие зелёных зон.	Системы мониторинга качества воздуха, возобновляемая энергетика, вертикальное озеленение.	Снижение затрат на медицинские услуги за счёт улучшения качества воздуха, развитие зелёных территорий.	Копенгаген, Сингапур, Стокгольм
Оптимизация транспортных потоков	Умные системы управления транспортом, анализ данных, адаптивные светофоры и цифровые платформы для оптимизации маршрутов общественного транспорта.	Искусственный интеллект, датчики трафика, анализ больших данных, навигационные платформы.	Снижение экономических потерь из-за пробок, повышение эффективности городского транспорта.	Лондон, Сингапур, Торонто
Экономия времени и ресурсов	Цифровизация городских услуг, автоматизация коммунальных служб, сокращение бюрократии и снижение затрат на содержание городской инфраструктуры.	e-Government, автоматизированные коммунальные системы, цифровые платформы для взаимодействия с гражданами.	Экономия рабочего времени жителей, повышение эффективности госслужб, сокращение затрат на административные процессы.	Таллин, Дубай, Нью-Йорк

Экологический аспект играет ключевую роль в развитии умных городов. Системы мониторинга окружающей среды позволяют своевременно выявлять загрязнения, контролировать уровень выбросов вредных веществ и предпринимать меры по их снижению. Грамотное планирование зелёных зон, внедрение вертикального озеленения и развитие экологического транспорта помогают улучшать качество воздуха и создавать здоровую городскую среду. Современные мусороперерабатывающие комплексы и автоматизированные системы сбора отходов обеспечивают рациональное управление отходами, минимизируя загрязнение и сокращая нагрузку на полигоны.

В умных городах используются тысячи сенсоров и датчиков, которые позволяют контролировать уровень загруженности дорог, качество воздуха и воды, потребление энергии, состояние окружающей

среды и другие ключевые параметры городской жизни. Эти технологии помогают не только оперативно реагировать на изменения, но и прогнозировать возможные проблемы, предотвращая их развитие. Всё это создаёт комплексную цифровую среду, в которой технологии работают в едином информационном пространстве, обеспечивая стабильное и комфортное функционирование города.

Таблица 2 Ключевые компоненты смарт-города

Компонент	Основные технологии	Функции и возможности	Примеры реализации
Интеллектуальные транспортные системы	Искусственный интеллект, IoT, анализ данных, автономный транспорт, умные светофоры, каршеринг	Оптимизация движения, сокращение пробок, снижение выбросов CO ₂ , развитие общественного транспорта	Сингапур, Лондон, Токио (умные светофоры), Нью-Йорк (автоматизация маршрутов)
Энергоэффективные здания и инфраструктура	Автоматизированные системы энергосбережения, возобновляемые источники энергии, умное освещение	Снижение энергопотребления, автоматическое управление освещением и климатом, экологичность зданий	Амстердам, Копенгаген (умные здания), Дубай (Sustainable City)
Цифровая экономика и электронное управление	Электронное правительство, блокчейн, цифровые платежи, онлайн-платформы	Повышение прозрачности управления, удобство получения госуслуг, борьба с коррупцией	Эстония (электронное правительство), Москва (онлайн-оплата коммунальных услуг)
Интеллектуальные сети водоснабжения и переработки отходов	Датчики качества воды, умные контейнеры, переработка отходов	Контроль расхода воды, снижение утечек, повышение уровня переработки отходов	Сингапур (системы контроля загрязнения воды), Токио (переработка отходов)
Экологически чистая энергетика	Солнечные панели, ветрогенераторы, водородные топливные элементы, Smart Grid	Снижение зависимости от ископаемого топлива, минимизация потерь энергии, экологическая устойчивость	Германия (ветроэнергетика), Япония (водородные поезда)
Интернет вещей (IoT) и большие данные	Сенсоры, системы мониторинга, предиктивный анализ, автоматизация процессов	Сбор и анализ данных в реальном времени, автоматизация городских процессов, прогнозирование событий	Барселона (мониторинг качества воздуха), Лос-Анджелес (умное освещение)

Развитие умных городов базируется на интеграции цифровых технологий, искусственного интеллекта, Интернета вещей и возобновляемых источников энергии в единую экосистему.

Таким образом, зелёные технологии и концепция смарт-городов являются ключевыми элементами устойчивого развития современного общества. Их внедрение направлено на рациональное использование природных ресурсов, снижение негативного воздействия на окружающую среду, минимизацию отходов и выбросов, а также повышение энергоэффективности в промышленности, энергетике, строительстве и городской инфраструктуре. Использование возобновляемых источников энергии, безотходного производства, вторичного сырья и интеллектуальных систем управления ресурсами позволяет не только сохранить экосистемы, но и создать экономически эффективную и социально ориентированную модель развития.

Развитие смарт-городов демонстрирует, как цифровые технологии, IoT, искусственный интеллект и большие данные могут повысить качество жизни населения, обеспечить экологическую безопасность, оптимизировать транспортные и коммунальные системы и сделать управление городом более прозрачным и эффективным. В целом, зелёные технологии и умные города формируют основу будущего, в котором экономический рост сочетается с заботой об окружающей среде, здоровьем людей и сохранением ресурсов для будущих поколений.

Список использованной литературы

- 1 Владимир Сидорович. Мировая энергетическая революция: Как возобновляемые источники энергии изменят наш мир. – М.: Альпина Паблишер, 2024. – 208 с. – ISBN 978-5- 9614-5249-5.
- 2 A.H. Sodhro et al. Towards an optimal resource management for IoT based Green and sustainable smart cities // J Cleaner Prod. – 2023.
- 3 A.Pimpinella et al. Walk this way! An IoT-based urban routing system for smart cities // Comput Netw. – 2024.
- 4 Al-Turjman et al. IoT-enabled smart grid via SM: An overview // Future Generation Comput Syst. – 2025.
- 5 Abate et al. A low cost smart power meter for IoT // Measurement. – 2022.
- 6 M.M. Islam et al. A dynamic access-point transmission power minimization method using PI feedback control in elastic WLAN system for IoT applications // Internet Things. – 2023.
- 7 M. Faheem et al. Energy efficient and reliable data gathering using internet of software- defined mobile sinks for WSNs-based smart grid applications // Comput Stand Interf. – 2022.

ҚОНАҚ ҮЙ ИНДУСТРИЯСЫНДА ИНВЕСТИЦИЯЛАРДЫҢ ҚЫЗМЕТІН ЖЕТІЛДІРУ ЖОЛДАРЫ

Касымжан Нурали,

Тур-23-2

Ибитанова К.К.

аға оқытушы

Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті

Аңдатпа: Қазіргі уақытта қонақ үй ісінің мемлекет экономикасының дамуы, жеке адамның қажеттіліктерін қанағаттандыру, елдер арасындағы әлеуметтік байланыстарды өзара байыту үшін маңызы мен рөлін асыра бағалау мүмкін емес. Қонақ үй индустриясы көптеген елдердің экономикасында маңызды орын алады. Оның дамуы жұмыс орындарының кең нарығын, мемлекеттің жалпы кірісін ұлғайтуды және инвестицияларды тартуды білдіреді.

Түйінді сөздер: инвестиция, қонақ үй индустриясы, инфрақұрылым, қонақжайлылық, клиент, турист, тәждер, мотель, кемпинг, ротель, флотель, ботель, туристік база.

Қазіргі Қазақстанның экономикасында қонақ үй индустриясы да маңызды орын алады. Әлеуметтік инфрақұрылым үшін басым міндеттердің бірі ҚР-да тиімділігі жоғары және бәсекеге қабілетті қонақ үй кешенін қалыптастыру болып табылады.

Қонақжайлылық индустриясының қалыптасу тарихын қадағалай отырып, ол индустрияның негізгі қағидасы – қонақжайлылық (адамның қонақжайлылығы) негізінде біртіндеп дамиды деп айтуға болады. . [1]

Әлемдік қонақ үй қорында қонақүйлердің екі негізгі тобы ерекшеленеді: тұрақты тұру және уақытша тұру үшін. Олар: қысқа мерзімді аялдама жағдайында кез келген контингентке қызмет көрсететін транзиттік қонақ үйлер; іскерлік мақсаттағы қонақ үйлер, іскерлік сапарлар мен іс-сапарлардағы адамдарға қызмет көрсететін қонақ үйлер; демалуға арналған қонақ үйлер (туристік, курорттық және т.б.) болып бөлінеді. Барлық осы қонақ үйлер үшін клиенттердің уақытша тұру кезеңіне қойылатын жалпы міндетті талаптар, орналастыру, тамақтану, тұрмыстық қызмет көрсету жағдайларының болуы, сондай-ақ клиенттердің қажеттіліктерін ескере отырып қанағаттандыру қажеттілігіне байланысты нақты талаптар әзірленді.

Қонақ үйлердің мақсатына, қызмет көрсетілетін туристер санаттарының сипаттамаларына және басқа да факторларға байланысты мотель, кемпинг, ротель, флотель, ботель, туристік база, туристік баспана сияқты қонақ үйлердің түрлері ерекшеленеді. Әр түрлі елдердегі қонақүйлерді жіктеу кезінде қазіргі уақытта отыздан астам әртүрлі жүйелер қолданылады. [2]

Әлемдегі қонақ үйлердің бірыңғай жіктемесін енгізуге туристік қызметті жүзеге асыратын

мемлекеттердің мәдени-тарихи дамуымен, олардың ұлттық ерекшеліктерімен, қызмет көрсету сапасын бағалау критерийлеріндегі айырмашылықтармен және т. Б. Байланысты бірқатар факторлар кедергі келтіреді.

Ең көп таралған жіктеулер: Францияда, Австрияда, Венгрияда, Египетте, Қытайда, Ресейде және халықаралық туристік алмасуға қатысатын бірқатар басқа елдерде қолданылатын жұлдыздар жүйесі; Грецияда қолданылатын әріптер жүйесі; Ұлыбританияға тән «тәждер» жүйесі; разрядтар жүйесі және т. Б.

Осылайша, әр ел қонақүйлердің өзіндік жіктелуімен сипатталады, тіпті бір санатқа жататын, бірақ әртүрлі мемлекеттерде орналасқан қонақ үйлер де айтарлықтай айырмашылықтарға ие. Сыйымдылығы кемінде он нөмір болатын қонақ үйлерді (мотельдерді) жіктеу санаттар бойынша жүзеге асырылады. Санаттар қызмет көрсету деңгейінің жоғарылауымен саны артып келе жатқан жұлдыздарға сәйкес келеді. [3]

Қонақ үйлер бес санатқа, мотельдер төрт санатқа жіктеледі. Бес жұлдыз жоғары санатқа сәйкес келеді (*****), бір жұлдыз — төменгі (*), мотельдерде — **** жұлдыздар — жоғары санат, * жұлдыз — төменгі санат. ҚР-дағы қонақ үй бизнесін сипаттай отырып, ол қалыптасу сатысында деп айтуға болады. Республика аумағында 3* және 5 * әр түрлі жұлдызды санаттағы қонақ үйлер пайда болады. Қазіргі уақытта мемлекет Қазақстанның барлық өңірлерінде шағын 2-3* қонақ үй кәсіпорындарын құруы қажет.

Қонақ үй шаруашылығындағы сервистік қызметті талдай отырып, ол өнімді белсенділікті, софтикацияны қолдана отырып, қонақ үй кешені аясында демистикацияға, бейімделуге қол жеткізуге мүмкіндік береді деп айта аламыз. Қызмет көрсету элементтері қонақ үйге келушілерді кез-келген уақытта күтілетін нәтижеге қол жеткізуге дайын эмоционалды жағдайлары жоғары клиенттерге айналдыруға ықпал етеді.

Қонақ үй кәсіпорнын дамытудың негізгі рөлін қонақ үйді басқару атқарады. Қонақ үйді басқару-қонақ үй бизнесінің конъюнктурасына сәйкес тұрақты дамуға қол жеткізу үшін күнделікті іс-тәжірибені жетілдіру, өзіндік әлеуметтік-ұйымдастырушылық құрылымы бар және нарықтық қатынастар жағдайларынан туындаған жедел әрекеттерді талап ететін қонақ үй шаруашылығы индустриясының компоненттерін таңдап қолдану.

Қонақ үй жүйесіндегі басқарудың негізгі міндеті-қонақ үйдің (отель, мотель) жоғары санатына қол жеткізу немесе сақтау. [4] Адамдардың қонақ үйде тұруы оларды клиентке айналдырады. Қонақ үй қызметтері қызметтерді ұйымдастырушылар ретінде әрекет етеді (агенттер, тұтынушылар-клиенттер). Қонақ үйде болу қарым-қатынас жүйесін-«агент-клиент» ашады, онда қонақ үйдің әлеуметтік-мәдени кеңістігінің нақты құрылымы құрылады.

Агент ұйымдастырушылық шаралар жүйесін қолданады, өз ісінің тиімділігіне қол жеткізеді:

- нөмірлік қорға қызмет көрсету;
- кафеде, мейрамханада үздіксіз тамақтану;
- коммерциялық қызметтердің кірісті ұлғайту әрекеті;
- қауіпсіздік кепілдігінде инженерлік-техникалық қызметті жетілдіру;
- мейманхананың дамуында жайлылық пен сенімділікті арттыру үшін қосалқы қызметтерді (медициналық қызметтер, қызметкерлердің резервтік қоры, телефон-телевизиялық коммуникациялар) тарту;
- жарнаманы, ойын-сауық іс-шараларына билеттерді, экскурсияларды тарату және медициналық-санитариялық қызмет көрсету бойынша қосымша қызметтері бар анықтама қызметін ұйымдастыруды түзету;

- теміржол, автобус және әуе жолдарына билеттер сату.

Тұрақтылық пен бәсекеге қабілеттілікке қол жеткізу үшін қонақ үй шаруашылығын дамытудағы сервистік құрылымдардың бірі орындарды брондау (резервтеу) қызметі болып табылады.

Қызметтер нарығында орындарды брондау көп қырлы сипатқа ие болады. Қонақ үй кешендеріндегі техникалық жетістіктерге сүйене отырып, орындарды брондау тәжірибесі әлеуметтік-экономикалық, мәдени және демографиялық сипаттағы барлық салалардағы тенденцияны күшейтеді. FIDELIO жүйесі жоғары тиімділікпен танымал, ол қонақ үй және мейрамхана бизнесі үшін автоматтандырылған жүйелердің өндірушісі болып табылады. [5]

Инвестициялар қонақүйлер құрылысына, жабдықтар мен инвентарлар сатып алуға, сервистік қызметті жетілдіруге және айналым капиталын толықтыруға инвестицияларға бөлінеді. Қазіргі заманғы қонақ үй туристің түні үшін жайлы жағдай жасауға және оған бірқатар қосымша қызметтер ұсынуға арналған. Қонақ үй ғимараты көп функциялды құрылым болып табылады және оны құру үшін инвестиция қажет технологиялық күрделі жабдықты қамтиды.

Қонақ үй құрудың инвестициялық цикліне мыналар кіреді: инвестициялық портфельді қалыптастыру, қонақ үй құру қажеттілігін негіздеу, құрылыс аумағын инженерлік дайындау, құрылыс-монтаж жұмыстарын жүргізу, инвентарлар мен жабдықтарды сатып алу және орнату, қызмет көрсету процесін

құру.

Қазіргі экономикалық жағдайда кез-келген кәсіпорын қосымша қаржы тарту проблемасына тап болады. Бүгінгі күні осы проблеманы шешудің мынадай тәсілдері бар: банктегі қарыз; бағалы қағаздар эмиссиясы; мемлекеттік жеңілдікті кредиттерді тарту; шетелдік инвестицияларды тарту; капиталды басқару. [6]

Қонақ үй бизнесіндегі инвестицияларды басқару механизмін бәсекеге қабілетті кәсіпорын құру үшін ақша бөлуді басқару ретінде анықтауға болады. Инвестициялар қажеттілігіне қарай үш бағытта бөлінеді: жөндеу-құрылыс жұмыстары, қазіргі заманғы жабдықтарды, инвентарды сатып алу және монтаждау, айналым капиталын басқару. [7]

Егер кәсіпорындар өз бизнестерін кеңейтсе немесе ағымдағы жөндеу жұмыстарын жүргізсе, жөндеу және құрылыс жұмыстарына инвестициялар қажет болады. Құрал- жабдықтарға, технологияларға, құрал-саймандарға инвестициялар активтерді жаңарту, бизнесті кеңейту кезінде немесе бос ақша қаражаты болған кезде қажет болады. Айналым капиталын қалыптастыруға арналған инвестициялар кәсіпорынның жұмыс істеуі үшін қажет. Дәл осы бағытта басқарушы персонал шығындарды үнемі өзгертіп отыратын, сондай-ақ оларды материалдық емес активтерге салатын кәсіпорынның ақшасын ұтымды пайдалануы керек (қызмет көрсететін персоналды оқыту арқылы қызмет көрсету деңгейін арттыру).

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Гвозденко А. А. Қонақ үй және туристік бизнес. М.: «Тандем» авторлар мен баспагерлер қауымдастығы, 2023.
2. Қонақ үй және туристік бизнес. Ред. Проф. А. Д. Чудновский М., «Тандем» авторлар мен баспагерлер қауымдастығы. "Экмос" Баспасы, 2008.
3. Гуляев В. Г. Туризмдегі жаңа ақпараттық технологиялар. Оқу құралы. М.: Приор, 2008.
4. Ходорков Л. Ф. Әлемдік қонақ үй шаруашылығы. М.: 2020.
5. Қазақстан туризмнің барлық түрлерін дамытуға ниетті//http://www.kt.kz/rus/state/kazakhstan_nameren_razvivatj_vse_vidi_turizma_prezident_rk_1153499145.htm
6. ТМД елдері мен Қазақстандағы туризмді дамытудың қазіргі жағдайы мен проблемалары // <http://www.kazatur.narod.ru/mut/3.HTML>
7. «Қазақстан Республикасындағы туристік қызмет туралы» Қазақстан Республикасының Заңы (29.12.2014 ж. жағдай бойынша өзгерістермен және толықтырулармен) // http://online.zakon.kz/Document/doc_id=1023618

ВЛИЯНИЕ СТИЛЯ ЛИДЕРСТВА НА ВОВЛЕЧЁННОСТЬ И МОТИВАЦИЮ ПЕРСОНАЛА В СИСТЕМЕ КОРПОРАТИВНОГО УПРАВЛЕНИЯ

Касен Ж.К.

магистрант группы ЛиКУ-25-2зн

ОП 7М04119 «Лидерство и корпоративное управление (ЕМВА)»

Карагандинский университет Казпотребсоюза

Научный руководитель – PhD, профессор **Джазыкбаева Б.К.**

Аннотация. В статье рассматривается влияние стиля лидерства на уровень мотивации и вовлечённости персонала в системе корпоративного управления. На основе теоретического анализа современных концепций лидерства и результатов эмпирического исследования, проведённого в ТОО «CHLS», выявлены особенности управленческих практик и их влияние на трудовое поведение работников. Обоснована целесообразность внедрения комбинированной модели лидерства, сочетающей транзакционные, партнёрские и элементы трансформационного лидерства, как инструмента повышения эффективности использования человеческих ресурсов и устойчивого развития организации.

Ключевые слова: лидерство, стиль лидерства, мотивация персонала, вовлечённость, корпоративное управление, человеческий капитал.

В условиях глобальных экономических трансформаций, цифровизации управленческих процессов и

усиления конкуренции особую значимость приобретает развитие эффективных лидерских практик, ориентированных на раскрытие потенциала человеческого капитала. Современные организации всё в большей степени зависят не только от материальных ресурсов и технологий, но и от уровня мотивации, вовлечённости и ответственности персонала. В этой связи лидерство рассматривается как стратегический фактор устойчивого развития и повышения эффективности корпоративного управления [1, с.85].

Актуальность исследования обусловлена тем, что в практике управления персоналом многих организаций, включая предприятия Республики Казахстан, по-прежнему преобладают транзакционные и административно ориентированные стили лидерства, основанные на контроле, регламентации и материальном стимулировании. Данные подходы позволяют обеспечивать выполнение текущих производственных задач, однако обладают ограниченным потенциалом формирования внутренней мотивации и устойчивой вовлечённости работников. В условиях нестабильной внешней среды и возрастающих требований к качеству управленческих решений это снижает адаптивность организаций и ограничивает возможности их долгосрочного развития.

Особую значимость проблема влияния стиля лидерства на мотивацию и вовлечённость персонала приобретает для предприятий транспортной отрасли, деятельность которых связана с повышенной ответственностью, необходимостью строгого соблюдения регламентов безопасности и высокой зависимостью результатов работы от человеческого фактора. В таких условиях стиль лидерства руководителя оказывает прямое влияние на трудовое поведение работников, уровень их дисциплины, инициативности и ориентации на качество выполняемой работы.

Целью статьи является анализ влияния стиля лидерства на мотивацию и вовлечённость персонала и обоснование направлений совершенствования лидерских практик в системе корпоративного управления на примере ТОО «CHLS».

В научной литературе лидерство рассматривается как процесс социального влияния, посредством которого руководитель направляет и координирует деятельность работников, обеспечивая согласование индивидуальных и организационных целей. В отличие от формального руководства, основанного на должностных полномочиях, лидерство предполагает наличие доверия, личного авторитета и добровольного принятия управленческого воздействия со стороны подчинённых [3, с.87].

Стиль лидерства представляет собой устойчивую совокупность управленческих приёмов и моделей поведения руководителя, проявляющихся в характере взаимодействия с персоналом, степени делегирования полномочий, способах принятия решений и методах мотивационного воздействия. В зависимости от данных характеристик выделяют авторитарный, демократический, либеральный, транзакционный, трансформационный и партнёрский стили лидерства [3, с.19].

Современные исследования показывают, что транзакционный стиль лидерства, основанный на системе вознаграждений и санкций, обеспечивает стабильность и управляемость процессов, однако преимущественно формирует внешнюю мотивацию работников. Трансформационный и партнёрский стили лидерства ориентированы на развитие внутренней мотивации, формирование чувства значимости труда и вовлечение персонала в достижение долгосрочных целей организации. Именно данные стили обладают наибольшим потенциалом формирования устойчивой вовлечённости персонала [4, с.124].

Мотивация персонала определяется как совокупность внутренних и внешних побудительных факторов, определяющих направленность и интенсивность трудовой деятельности. Вовлечённость, в свою очередь, отражает степень психологической и эмоциональной включённости работников в деятельность организации и проявляется в инициативности, ответственности и готовности прилагать дополнительные усилия. Таким образом, вовлечённость может рассматриваться как результат эффективного лидерского воздействия и развитой системы мотивации [5, с.293].

ТОО «CHLS» является малым предприятием транспортной отрасли Республики Казахстан, осуществляющим деятельность в сфере грузовых автомобильных перевозок. Численность персонала организации составляет 21-30 человек, что определяет компактную организационную структуру и высокую степень персонализированного взаимодействия между руководством и работниками.

Специфика деятельности предприятия предполагает высокие требования к дисциплине, ответственности и согласованности действий персонала. В таких условиях стиль лидерства руководителя играет ключевую роль в формировании трудового поведения работников, уровне их мотивации и вовлечённости в производственный процесс.

Для наглядного обобщения результатов эмпирического исследования и выявления ключевых проблемных зон в системе управления персоналом был проведён сравнительный анализ влияния применяемого стиля лидерства на мотивацию и вовлечённость работников ТОО «CHLS». Результаты анализа представлены в таблице 1.

Таблица 1 – Анализ влияния стиля лидерства на мотивацию и вовлечённость персонала ТОО «CHLS»

Показатель	Характеристика до внедрения элементов лидерства	Выявленные проблемы	Потенциал улучшения
Доминирующий стиль лидерства	Транзакционный, административно ориентированный	Ограничение инициативности персонала	Внедрение партнёрских и трансформационных элементов
Тип мотивации персонала	Преобладание внешней мотивации	Слабая внутренняя мотивация	Развитие нематериального стимулирования
Уровень вовлечённости	Средний (3,5 балла)	Низкая преданность организации	Повышение вовлечённости до 3,9-4,0 балла
Инициативность работников	Ограниченная	Формальное выполнение обязанностей	Расширение участия в управлении
Социально-психологический климат	Удовлетворительный	Недостаточная эмоциональная приверженность	Формирование доверия и партнёрства
Производственное поведение	Ориентация на соблюдение регламентов	Отсутствие ориентации на улучшения	Рост ответственности и качества труда
Примечание – составлено на основе источника [2]			

Данные таблицы 1 свидетельствуют о том, что доминирование транзакционного и административно ориентированного стиля лидерства обеспечивает стабильность и управляемость деятельности ТОО «CHLS», однако сопровождается формированием преимущественно внешней мотивации персонала. Ограниченное использование партнёрских и трансформационных элементов лидерства снижает уровень инициативности работников и их эмоциональную приверженность организации.

Анализ уровня вовлечённости персонала показал, что при среднем значении показателя по методике UWES (3,5 балла) наименее развитым компонентом является преданность организации, что указывает на необходимость усиления нематериальных факторов мотивации. Социально-психологический климат в коллективе оценивается как удовлетворительный, однако обладает значительным потенциалом улучшения за счёт развития доверительных отношений и вовлечения персонала в управленческие процессы.

Таким образом, представленный анализ подтверждает целесообразность внедрения комбинированной модели лидерства, ориентированной на сочетание управляемости транзакционного подхода и мотивационного потенциала трансформационного и партнёрского лидерства. Реализация данных подходов позволит повысить уровень вовлечённости персонала, улучшить трудовое поведение работников и обеспечить более эффективное использование человеческого капитала.

Для оценки потенциальной эффективности совершенствования лидерских практик в ТОО «CHLS» был выполнен прогнозный анализ динамики ключевых показателей мотивации, вовлечённости и трудового поведения персонала. Сравнительные данные «до» и «после» внедрения элементов развивающего лидерства представлены в таблице 2.

Таблица 2 – Динамика показателей мотивации и вовлечённости персонала ТОО «CHLS»

Показатель	До внедрения	После внедрения (прогноз)	Изменение
Общий уровень вовлечённости (UWES, баллы)	3,5	3,9-4,0	+0,4-0,5
Энергичность персонала	Средний	Выше среднего	↑
Преданность организации	Средняя	Повышенная	↑
Погружённость в работу	Выше среднего	Высокая	↑
Удовлетворённость трудом	3,6	4,0	+0,4
Инициативность работников	Низкая-средняя	Средняя-высокая	↑
Текучесть кадров, %	15 %	10-12 %	-3-5 п.п.
Производительность труда (условный индекс)	100	108	+8 %
Примечание – составлено на основе источника [2]			

Анализ динамики показателей, представленных в таблице 2, позволяет сделать вывод о наличии значительного потенциала повышения мотивации и вовлечённости персонала ТОО «CHLS» за счёт совершенствования стиля лидерства. Наиболее выраженные положительные изменения прогнозируются по показателям общей вовлечённости, преданности организации и удовлетворённости трудом, что свидетельствует об усилении внутренней мотивации работников. Снижение текучести кадров на 3-5 процентных пункта отражает формирование более устойчивой приверженности персонала организации и снижение социально-экономических потерь, связанных с подбором и адаптацией новых работников. Рост производительности труда на уровне 8 % является следствием повышения ответственности, дисциплины и инициативности персонала, а также улучшения социально-психологического климата в коллективе.

Таким образом, динамика показателей подтверждает практическую целесообразность внедрения комбинированной модели лидерства и позволяет рассматривать развитие лидерских практик как эффективный инструмент повышения результативности корпоративного управления и устойчивого развития организации.

Результаты эмпирического исследования показали, что в ТОО «CHLS» преобладает смешанный стиль лидерства с доминированием транзакционных и административно ориентированных элементов. Управленческая практика характеризуется чёткой регламентацией рабочих процессов, контролем выполнения задач и использованием материального стимулирования как основного инструмента мотивационного воздействия.

В то же время в деятельности руководства присутствуют элементы демократического и партнёрского лидерства, выражающиеся в поддержании прямых коммуникаций и возможности обсуждения текущих производственных вопросов. Это способствует формированию доверия и стабильности трудового коллектива, однако не обеспечивает в полной мере развитие внутренней мотивации персонала.

Диагностика вовлечённости персонала с использованием методики Utrecht Work Engagement Scale (UWES) выявила средний уровень вовлечённости работников. Наиболее выраженным компонентом является погружённость в работу, что обусловлено спецификой транспортной деятельности. Показатели энергичности и преданности организации находятся на среднем уровне, что свидетельствует об ограниченной эмоциональной приверженности персонала целям и ценностям организации.

Полученные результаты подтверждают необходимость совершенствования стиля лидерства в ТОО «CHLS» в направлении усиления партнёрских и трансформационных элементов. Наиболее целесообразным является внедрение комбинированной модели лидерства, сочетающей контроль и управляемость транзакционного подхода с мотивационным и вовлекающим потенциалом трансформационного и партнёрского лидерства.

Ключевыми направлениями развития лидерских практик являются расширение управленческих коммуникаций, систематизация нематериального признания достижений, развитие лидерских компетенций руководства и вовлечение работников в обсуждение производственных решений. Реализация данных направлений позволяет повысить уровень внутренней мотивации, снизить текучесть кадров и улучшить социально-психологический климат в коллективе.

Проведённое исследование подтвердило, что стиль лидерства является одним из ключевых факторов, определяющих уровень мотивации и вовлечённости персонала в системе корпоративного управления организации. На основе теоретического анализа и результатов эмпирического исследования, проведённого в ТОО «CHLS», установлено, что доминирование транзакционного и административно ориентированного стиля лидерства обеспечивает выполнение текущих производственных задач и поддержание трудовой дисциплины, однако обладает ограниченным потенциалом формирования внутренней мотивации и устойчивой вовлечённости работников [5, с. 47].

Анализ показал, что вовлечённость персонала в исследуемой организации находится на среднем уровне, при этом наименее развитым компонентом является эмоциональная преданность работников целям и ценностям организации. Это указывает на необходимость совершенствования лидерских практик в направлении усиления партнёрских и трансформационных элементов, ориентированных на развитие доверия, признание вклада работников и вовлечение персонала в управленческие процессы.

Разработанные в рамках исследования рекомендации по внедрению комбинированной модели лидерства позволяют прогнозировать положительную динамику ключевых социально-экономических показателей, включая рост вовлечённости персонала, повышение удовлетворённости трудом, снижение текучести кадров и увеличение производительности труда. Представленные расчёты и прогнозные оценки подтверждают практическую значимость и экономическую целесообразность предложенных мероприятий для предприятий транспортной отрасли.

Таким образом, результаты исследования демонстрируют, что развитие эффективного лидерства является важным инструментом повышения результативности корпоративного управления и устойчивого развития организации. Полученные выводы могут быть использованы в управленческой

практике, а также в дальнейших исследованиях, посвящённых проблемам лидерства, мотивации и вовлечённости персонала.

Список литературы

1. Bass B.M. Leadership and Performance Beyond Expectations. – New York: Free Press, 1985. – 256 p.
2. Друкер П. Эффективный руководитель : пер. с англ. – М. : Альпина Паблишер, 2020. – 256 с.
3. Армстронг М. Практика управления человеческими ресурсами: пер. с англ. – М.: ИНФРА-М, 2021. – 832 с.
4. Northouse P.G. Leadership: Theory and Practice. – 9th ed. – Thousand Oaks: Sage Publications, 2022. – 520 p.
5. Schaufeli W.B., Bakker A.B. Job demands, job resources, and their relationship with burnout and engagement // Journal of Organizational Behavior. – 2004. – Vol. 25, No. 3. – P. 293–315.

КӘСІПОРЫННЫҢ БӘСЕКЕГЕ ҚАБІЛЕТТІЛІГІН БАҒАЛАУ ӘДІСТЕРІ

*Кайдарова М. Э-25-1к П магистранты
Ғылыми жетекші: Сальжанова З.А., э.ғ.д., профессор
Қарағанды қ. Қазақстан Республикасы*

Аннотация: кәсіпорынның бәсекеге қабілеттілігін бағалау – оның нарықтағы орнын анықтау және стратегиялық даму жолдарын белгілеу үшін маңызды процес. Негізгі әдістерге мыналар жатады: стратегиялық талдау (Портердің бес күш үлгісі, SWOT, стратегиялық топтар картасы), қаржылық талдау (рентабельділік, өтімділік, тиімділік көрсеткіштерін салыстыру), бенчмаркинг (өндірістік, маркетингтік және басқа процестерді бәсекелестермен салыстыру), ресурстық-құзыреттілік тәсіл (VRIO-талдау, негізгі құзыреттерді анықтау). Осы әдістерді кешенді қолдану кәсіпорынның нақты артықшылықтары мен әлсіз жақтарын ашып, тиімді шешімдер қабылдауға мүмкіндік береді. Бұл мақалада «Tamiris 2019» ЖШС мысалында стратегиялық талдау қарастырылған.

Түйінді сөздер: бәсекеге қабілеттілік, нарық, өндірістік цикл, стратегиялық талдау, SWOT-талдау

Президент Қасым-Жомарт Тоқаевтың Қазақстан халқына Жолдауының негізгі императивтері отандық кәсіпорындардың бәсекеге қабілеттілігін бағалаудың заманауи әдістеріне қойылатын талаптарды тікелей қалыптастырады:

1. Шикізаттан өндірістік, инновациялық экономикаға көшу. Бұл кәсіпорындардан фокусты ресурстарды өндіруден қосылған құнды құруға ауыстыруды талап етеді. Дәстүрлі бағалау әдістері (мысалы, тек қаржылық көрсеткіштер арқылы) инновациялық әлеуетті, өнімділік деңгейін және материалдық емес активтерді өлшеу үшін жеткіліксіз. Өртаптапандыру, ҒЗТҚЖ және қосылған құнның жоғары үлесі бар жоғары технологиялық өнімдерді өндіру қабілетін бағалайтын әдістер өзекті болып отыр.

2. Еңбек өнімділігі мен тиімділігін арттыру. Президент төмен өнімділікті өсудің негізгі шектеуі ретінде белгіледі. Осыған байланысты бәсекеге қабілеттілікті бағалау әдістері ішкі өсу резервтерін анықтау үшін операциялық бенчмаркинг, құн тізбегінің тиімділігін және бизнес-процестердің цифрлық жетілуін талдау құралдарын қамтуы тиіс.

3. Жеке кәсіпкерлікті дамыту және салауатты бәсекелестік. Әділ бәсекелестік жағдай жасау кәсіпорындардың өздерінен нарықтағы өз позицияларын объективті бағалау қабілетін талап етеді. Салыстырмалы талдау (бенчмаркинг) үздік салалық тәжірибелермен, стратегиялық топтардың карталары нарықтық тауашаларды іздеу және бәсекелестік ортаны талдау рөлі артып келеді.

4. Тұрақты даму және "Жасыл" экономика. ESG стандарттарын енгізу әлемдік трендке ғана емес, Ұлттық басымдыққа да айналуға. Қаржылық емес көрсеткіштерді (экологиялық және әлеуметтік жауапкершілік, корпоративтік басқару сапасы) бәсекеге қабілеттілікті бағалау жүйесіне интеграциялау өзекті міндет болып табылады, бұл "жасыл" қаржыландыруға және беделге қол жеткізуге тікелей әсер етеді.

5. Сандық трансформация. Жолдауда көрсетілген барлық салаларды жеделдетілген цифрландыру кәсіпорындардың цифрлық бәсекеге қабілеттілігін** бағалауды талап етеді. Әдістер бизнес-модельдерді цифрландыру деңгейін өлшеуге, үлкен деректер мен жасанды интеллектті артықшылықтың негізгі

факторлары ретінде пайдалануға мүмкіндік беруі керек [1].

Осылайша, Қазақстанның жаңа экономикалық моделінің талаптарына сай келетін кәсіпорынның бәсекеге қабілеттілігін кешенді бағалау әдістерін әзірлеу және бейімдеу тәжірибелік маңызы зор ғылыми-қолданбалы міндет болып табылады. Мұндай тәсіл кәсіпорынның ағымдағы жағдайын диагноз қоюға ғана емес, сонымен қатар оның дамуын

ұлттық басымдықтар аясында стратегиялық тұрғыдан құруға мүмкіндік береді, бұл өз кезегінде бизнестің еліміздің экономикалық егемендігі мен тұрақты өсуіне қосқан үлесін арттыруға ықпал етеді. Өнімдердің немесе қызметтердің бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз ету әрбір кәсіпорын үшін негізгі мәселе болып табылады. Ұйымның бәсекеге қабілеттілігін қалыптастыру факторларының факторларын зерттеу олардың ұйымның бәсекеге қабілеттілігіне қол жеткізуге қаншалықты ықпал ететінін немесе кедергі келтіретінін анықтауға мүмкіндік береді [1].

ЖШС бәсекелестік позицияларын талдау «Tamiris 2019» нарық оның күшті және әлсіз жақтарын, сондай-ақ белгілі бір дәрежеде тұтынушылардың кәсіпорынға деген көзқарасына әсер ететін факторларды анықтауды және соның салдарынан оның белгілі бір тұтынушылық нарықтағы сатылымдағы үлесін азайтуды көздейді. Зерттелетін кәсіпорынның мысалын пайдалана отырып, біз кәсіпорынның бәсекеге қабілеттілігінің бірнеше әдістерін қарастырамыз: SWOT-талдау және кәсіпорынның бәсекеге қабілеттілігін бағалаудың "динамикалық әдісі".

SWOT-талдаудың мақсаты - кәсіпорынның мықты жақтарын дамытуды барынша арттыру, әлсіз жақтарын азайту және қызметті жақсарту үшін қолайлы мүмкіндіктерді пайдалану [3]. ЖШС-нің ситуациялық жағдайы бойынша жалпыланған қорытындылар

«Tamiris 2019» 1-кестеде келтірейік

Кесте 1 «Tamiris 2019» ЖШС SWOT-талдау матрицасы

Мүмкіндіктер	Қатерлер
1. Жаңа нарықтарға немесе нарық сегменттеріне шығу 2. Өндірістік желіні кеңейту	1. Жаңа бәсекелестердің пайда болу мүмкіндігі 2. Сатып алушылар мен жеткізушілер арасындағы бағаларға өсіп келе жатқан әсер
Күшті жақтары	Әлсіз жақтары
1. Бәсекелестердің 5 жылдық кепілдігінен айырмашылығы, өнімдерге 10 жылдық кепілдік 2. Нарықтағы үлкен тәжірибе 3. Сервистің жоғары деңгейі	1. Бағалар бәсекелестерге қарағанда жоғары 2. Бәсекелестер туралы білім жеткіліксіз. 3. Жылжыту бағдарламасының болмауы
Ескертпе – автор құрастырған	

Ең басты қауіп - сатып алушылар мен жеткізушілердің бағасына ықпалының артуы - міндетті түрде және дереу жойылуы тиіс. Жаңа бәсекелестердің пайда болу қаупі үнемі компания басшылығының назарында болуы және бірінші кезекте жойылуы керек. Сатып алушылар мен жеткізушілердің бағаларға ықпалының артуына келетін болсақ, бұл қауіпке азырақ назар аударуға болады.

Майкл Портердің «Tamiris 2019» ЖШС кәсіпорнының бәсекелестік ортасын "5 бәсекелестік күш" әдісімен талдау нәтижелері 2-кестеде келтірілген

Кесте 2 "5 бәсекелестік күш" әдісі бойынша талдау нәтижелерін жүйелеу

Параметр	Мәні	Сипаттамасы
Ауыстырылатын тауарлар тарапынан болатын қауіп	Төмен	Компанияның аймақтық нарықта бірегей ұсынысы бар
Салаишілік бәсекелестік қатері	Жоғары	Нарық жоғары бәсекеге қабілетті болып табылады
Жаңа ойыншылардың қауіп-қатері	Орташа	Жаңа технологиялармен жаңа ойыншылардың кіру қаупі жоғары
Ағымдағы клиенттерді жоғалту қаупі	Жоғары	Клиенттердің сұранысы жоғары тәуекелдерге ие
Күзетшілердің тұрақсыздық қаупі	жоғары	Жеткізушілер тарапынан тұрақтылық жоқ
Ескертпе – автор құрастырған		

"5 бәсекеге қабілетті күш" әдісін қолдану арқылы алынған талдау нәтижелері кәсіпорынның бәсекеге қабілеттілігін арттыру бойынша ұсыныстар мен ұсыныстардың келесі жүйесін әзірлеуге мүмкіндік берді:

1. Тауардың бірегейлігін нығайту стратегиясын ұстану ұсынылады.
2. Компания негізгі күш-жігерін білімнің жоғары деңгейін қалыптастыруға жұмылдыруы керек
3. Бәсекеге қабілеттілікті сақтау үшін бәсекелестердің ұсыныстары мен жаңа ойыншылардың пайда болуын үнемі қадағалап отыру қажет
4. Компанияның сатылымына баға бәсекелестігінің әсерін азайту.
5. Клиенттер портфелін әртараптандыру ұсынылады
6. VIP-клиенттер үшін арнайы бағдарламалар мен экономикалық бағдарламалар қажет.
7. Тауарлардың анықталған кемшіліктерін жоюға назар аудару, орнатылған өнімдерге сервистік қызмет көрсетуді дамыту ұсынылады. [4]

Динамикалық тәсіл нарықтық экономика жағдайында пайда табудың негізгі әдісі өнімді өткізу және оған тән артық құн болып табылады деген болжамға негізделген. Бұл ретте өнімді өндіру және өткізу шектеулі экономикалық ресурстарды пайдалану арқылы жүзеге асырылады. Бұдан шығатыны, нарықтық экономика жағдайында пайда табу экономикалық ресурстарды тиімді пайдалану, яғни алынған нәтиже мен оған қол жеткізу үшін жұмсалған шығындардың арақатынасы арқылы жүзеге асырылады. Демек, нарықтық бәсекелестіктің мәні экономикалық ресурстарды барынша тиімді пайдалану арқылы максималды пайда табу үшін күресте жатыр.

Сонымен, кәсіпорынның экономикалық ресурстарды пайдалану тиімділігін сипаттауға болады және сайып келгенде оның операциялық тиімділігі мен стратегиялық орналасуын бағалауға дейін қысқартуға болады. Бұл бағалау қарастырылып отырған шаруашылық жүргізуші субъектінің және бәсекелестердің тиісті көрсеткіштерін салыстыру негізінде жүзеге асырылуы керек екендігі даусыз. Қажетті мәндерді сәйкесінше операциялық тиімділік пен стратегиялық позициялау коэффициенттері ретінде анықтаймыз.

Операциялық тиімділік артық құнды жүзеге асыру процесінде пайданы қамтамасыз ете отырып, бәсекелестерге қарағанда ұқсас қызмет түрлерін жақсырақ орындауды білдіреді. Бұл операциялық тиімділіктің негізгі нәтижесі мен критерийі кәсіпорынның пайдасы болып табылады дегенді білдіреді. Сонымен бірге, пайда көлемін тікелей салыстыру ірі кәсіпорындардың бәсекеге қабілеттілігінің көрінеу жоғарылауына және әр түрлі қызмет ауқымындағы кәсіпорындарды салыстырудың мүмкін еместігіне әкеледі. Демек, пайданың массасын емес, экономикалық қызметтің "рентабельділігін" салыстыру қажет.

Рентабельділіктің көрсеткіші ретінде өнімді сатудан түскен пайданың оны өндіруге және сатуға жұмсалған шығындарға қатынасы ретінде анықталатын өнімді өндіру мен өткізудің рентабельділігін қарастыруға болады.

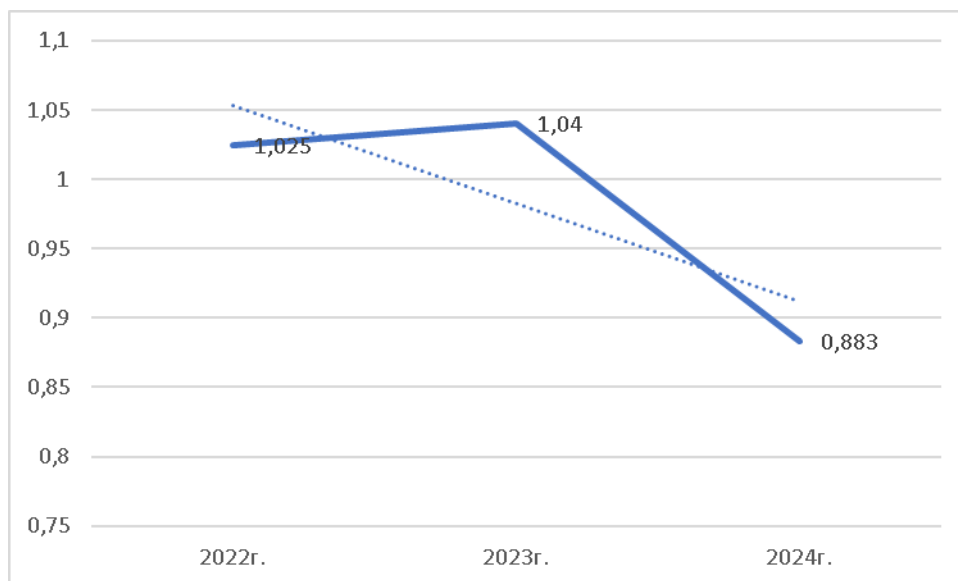
Кәсіпорын өнімдерінің бәсекеге қабілеттілігін есептейік кәсіпорынның бәсекеге қабілеттілігін бағалау үшін біз Воронов әдісін қолдандық

Кесте 3

Бәсекеге қабілеттілікті бағалау ЖШС «Таміріс 2019»

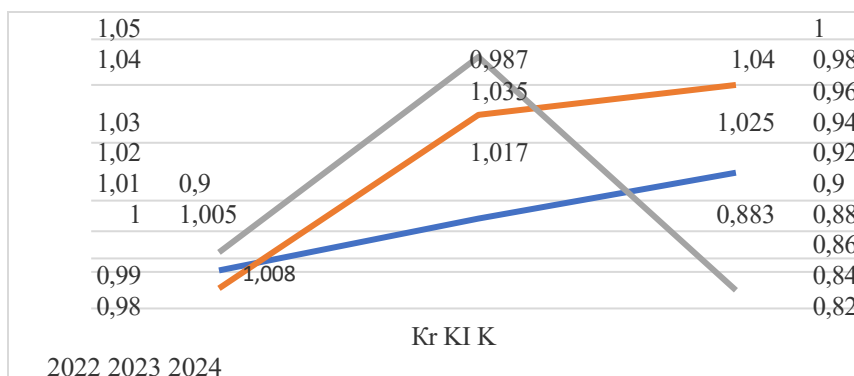
Көрсеткіш	Жылдар		
	2022	2023	2024
K _г	1,008	1,005	0,90
K _д	1,017	1,035	0,987
K	1,025	1,040	0,883

Ұсынылған деректерден көрініп тұрғандай, бәсекеге қабілеттілік деңгейі ЖШС «Таміріс 2019» 2024 жылы 0,883 құрады, бұл «MS Group» ЖШС-мен салыстырғанда кәсіпорынның бәсекеге қабілеттілігінің төмен деңгейін көрсетеді. Бұл ретте бәсекеге қабілеттілік көрсеткіші бірден төмен, бұл кейбір проблемаларды көрсетеді ЖШС «Таміріс 2019» негізгі бәсекелесімен салыстырғанда оның бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз ету тұрғысынан.

Сурет 1. Бәсекеге қабілеттілікті бағалау ЖШС «Tamiris 2019»

Сонымен қатар, бәсекеге қабілеттілік көрсеткішінің динамикасы суретте көрсетілген 1, зерттелетін кәсіпорынның бәсекеге қабілеттілігі төмендеудің теріс тенденциясына ие болды деген қорытынды жасауға мүмкіндік береді. Егер 2022 жылы қарастырылып отырған көрсеткіш 1,025 болса, 2023 жылы ол 1,040-қа дейін төмендеді.

Сурет 2. Бәсекеге қабілеттілікті бағалау ЖШС «Tamiris 2019»

Зерттелетін кәсіпорынның бәсекеге қабілеттілігінің төмен деңгейінің себептерін анықтау ЖШС «Tamiris 2019», біз бәсекеге қабілеттіліктің көздері мен салыстыру объектілері тұрғысынан бәсекеге қабілеттілікке талдау жүргіземіз.

Талдау көрсеткендей, 2024 жылы қалыптасқан бәсекеге қабілеттіліктің төмен деңгейі операциялық тиімділік пен стратегиялық позициялаудың төмен көрсеткіштерімен бірдей анықталады: екі коэффициент те бірден төмен.

Бұдан шығатыны, бәсекеге қабілеттіліктің төмендігі ЖШС «Tamiris 2019» негізгі бәсекелеске қатысты төмен өндірістік тиімділіктің, сондай-ақ нарықтағы қанағаттанарлықсыз позицияның нәтижесі болып табылады.

Сонымен қатар, нарықтағы өндірушілер арасында жылжымалы қоршаулар бар екенін ескеру қажет. Конструкция бұл тауардың халық арасында танымал болуына байланысты айтарлықтай қатаң бәсекелестік бар. Әрбір фирма нарықтың үлкен сегментін қамтуға ұмтылады, ұсынуға тырысады есіктер мен конструкциялар әртүрлі конфигурациялардың, сондай-ақ ауыстырып тиеу жүйелері, мобильді құрылымдар, автоматикж және есік және алюминий жүйелері.

Сонымен қатар, мұндай өндірушілер барлығына тартымды бағаларды ұсынады оларда ұсынылған есік профиль, бірақ ең қуатты бәсекелестер ЖШС «Tamiris 2019», «MS Group» ЖШС болып табылады, ЖШС «Юмекс Ltd» ЖШС.

Сондықтан өнімнің бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз ету тетігінің келесі міндеттерін шешу қажет ЖШС «Тамiris 2019»:

1. Осы саланың ерекшелігін ескере отырып, өнімнің бәсекеге қабілеттілігінің сыртқы және ішкі факторларын анықтау.
2. Өз өнімдерінің бәсекеге қабілеттілік деңгейін анықтау.
3. Оның өмірлік циклінің барлық кезеңдерінің сапасын үнемі жақсарту бойынша шараларды қамтамасыз ету.
4. Өнім сапасын бақылаудың ашық жүйесін құру [4]

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Ашурова Г. А. Некоторые вопросы оценки конкурентоспособности предприятия / Г.А. Ашурова // Проблемы современной экономики. 2020. № 2 (62). С. 295– 297.
2. Базилевич С.В. Управление конкурентоспособностью предприятия / С.В. Базилевич // ЦИТИСЭ. - 2021. - № 2 (28). - С. 473-489.
3. Understanding Competitive Environment and its Analysis (2023) // Marketing91: сайт. - URL: <https://www.marketing91.com/competitive-environment/> (дата обращения: 03.04.2024).
4. Финансовая отчетность предприятия «Тамiris 2019»

ЭКОНОМИКАЛЫҚ ҒЫЛЫМДАҒЫ ӨНЕРКӘСІПТІ ТЕХНОЛОГИЯЛЫҚ ЖАҢҒЫРТУ ТҰЖЫРЫМДАМАЛАРЫ

Кенешева Г.А.

PhD, доцент

*Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті
Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ.*

Аңдатпа: мақалада «экономиканы жаңғырту» ұғымының XX ғасырдың ортасынан бүгінгі күнге дейінгі эволюциясы зерттеледі. Автор әлеуметтік-экономикалық қатынастардың сапалық трансформациясын және жоғары технологиялық өндіріске өту жолдарын талдайды. Мемлекеттің бәсекеге қабілеттілігін арттырудағы шикізатқа тәуелділікті еңсеру мен инновацияларды енгізудің стратегиялық маңызына ерекше назар аударылған. Жұмыс заманауи экономикалық саясатты іске асырудағы жаңғыртудың рөлін ашады.

Негізгі ұғымдар: өнеркәсіп, технологиялық жаңғырту, инновациялық даму, бәсекеге қабілеттілік, технологиялық трансформация, жаңғырту тетіктері.

Ғылыми айналымдағы модернизация ұғымын XX ғасырдың ортасында шетелдік зерттеушілер елдердің әлеуметтік-экономикалық дамуының біркелкі еместігін және олардың Батыс Еуропа елдерінен артта қалу себептерін негіздеу үшін қолданды, модернизация құбылысының өзі жаңа емес және белгілі бір елдердің даму процесінде бірнеше рет қолданылғанымен [1].

Қазіргі уақытта экономиканы модернизациялау тұжырымдамасы – бұл әлеуметтік-экономикалық қатынастарды сапалы түрде өзгерту процесі, нәтижесінде өндірістің жаңа, технологиялық жағынан анағұрлым күрделі деңгейіне қол жеткізіледі, тауарлармен алмасу және бөлу принциптері өзгереді, тұтыну нормалары өзгертіледі. [2].

Мемлекеттің әлеуметтік-экономикалық саясатының негізгі стратегиялық мақсаттарының бірі ретінде жарияланған экономиканы жаңғырту халық шаруашылығының шикізаттық сипатын еңсеруді және ең жаңа технологияларды енгізу негізінде оның бәсекеге қабілеттілігін арттыруды көздейді. [3].

1950-1970 жж. даму экономикасының қалыптасуының бастапқы кезеңі болып саналды, осы жылдары кейнсиандық модель басым болды, ол экономикалық өсудің негізгі факторы ретінде ресурстарды алу қажеттілігі және олардың тиімді пайдаланылуы туралы айтты. орталықтандырылған түрде бақылануы керек еді.

«Үлкен серпіліс» теориялары олар екі теориялық тұжырымдаманың жиынтығын ұсынады: "кедейліктің қатал шеңбері" (кедейлікті жою мүмкін еместігі туралы түсінік орыс әдебиетінде кең таралған) және "өзін-өзі қамтамасыз ететін өсу". [4].

Бұл теориялардың негізін салушы П.Розестейн-Родан [5, б.53], оның идеяларын кейіннен батыс ғалымдары Р.Нуркс [6], Х.Лейбенштейн [7] алға тартты. және басқалары модернизацияның алғышарттарын түсіндіру және бастапқы индустрияландыру мәселелерін зерттеу үшін. Негізгі рөл мемлекеттің ұлттық табысты арттыруға бағытталған экономикалық саясатына негізделген автономды инвестицияларға арналған.

Үлгі «кедейшіліктің тұйық шеңбері» экономикалық ғылымда дамымаған елдердің экономикаларын қарастыру үшін жалпы экономикалық тепе-теңдік теориясын қолдану нәтижесінде пайда болды, оның негізі халық санының өсуі мен экономикалық жағдайлардың өзгеруінің арақатынасы болып табылады. Өзгерістер халық саны ұлттық табыстың жан басына шаққандағы орташа деңгейінің жоғарылауына немесе төмендеуіне байланысты.

«Кедейліктің тұйық шеңбері» теориясының логикалық салдары өзін-өзі қамтамасыз ететін өсуге көшу тұжырымдамасы болды. 1986 жылы У.Ростоу тұжырымдаған негізгі идея, бұл дәстүрлі қоғамның қазіргі заманғы батыстық типтегі қоғамға көшуінің негіздемесі. Осы тұжырымдаманы дамыта отырып, Ростоу экономикалық өсу кезеңдерінің теориясын ұсынды (1-сурет), мұнда критерийлер техникалық-экономикалық сипаттамаларға айналды (технологияның даму деңгейі, экономиканың салалық құрылымы және т.б.). [8].

У. Ростоу моделінің мәні мынада: экономикалық көрсеткіштер бірінші орынға шығады, яғни. инвестициялар көлемі, ЖІӨ өсімі, ал қалғанының бәрі екінші орында.

Айта кету керек, қазақстандық (кеңестік) экономиканы модернизациялау жолдары туралы идеялардың дамуы үшінші әлем елдеріндегі нарықтық экономиканың қалыптасуының маңызды факторлары туралы идеялардың эволюциясын өте жақын қайталайды.

Ұқсастықты 1985-1989 жылдар аралығында модернизацияны дәстүрлі тоқыраудан «үлкен итермелеу», яғни ірі инвестициялар арқылы автократиялық жеделдетілген өсуге көшу ретінде қарастырған кезде көруге болады. Осы стратегияны іске асыру шетелдік несие берушілер алдындағы қарыздардың тез өсуіне алып келді.

1970-1980 жылдары неоклассикалық теория қызығушылық тудырды, экономикалық өсудің неокейнсиандық теорияларынан айырмашылығы, бұл теорияны жақтаушылар негізінен мемлекеттің ішкі ресурстарына назар аударады.

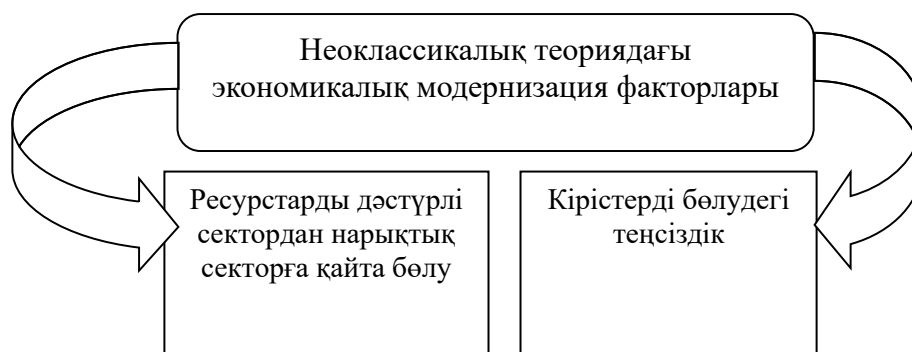

Сурет 1 - У. Ростоудың кейнсиандық моделіндегі экономикалық даму факторлары.

Ескертпе – дереккөз негізінде автор құрастырған [8].

Неоклассиктердің (В.А. Льюис [9], Д. Йоргенсон [10]) идеялары бойынша дәстүрлі сектор - бұл қарабайыр технологияны қолдануға және жергілікті әдет-ғұрыптар мен дәстүрлерге негізделген шаруашылық тәжірибесіне негізделген квазитұрақты тепе-теңдік тән болатын дамымаған экономика. Заманауи сектор дәстүрлі, артта қалған қоғам ішіндегі модернизацияның өзіндік қондырмасы, анклав ретінде пайда болады. Ол ғылыми-техникалық прогрестің жоғары қарқынымен, коммуникацияның барлық түрлерінің қарқынды дамуымен, әлемдік нарықпен тығыз байланысымен сипатталады. Дуалистік экономика концепцияларында ауыл шаруашылығы саласы өндірістің капитализмге дейінгі нысандарымен, ал өнеркәсіптік сектор капиталистік салалармен сәйкестендіріледі, дегенмен шын мәнінде өнеркәсіптік және ауыл шаруашылығы секторлары біртекті емес, екеуінде де капиталистік және капиталистік емес өндіріс нысандары әртүрлі пропорцияларда қатар өмір сүреді. .

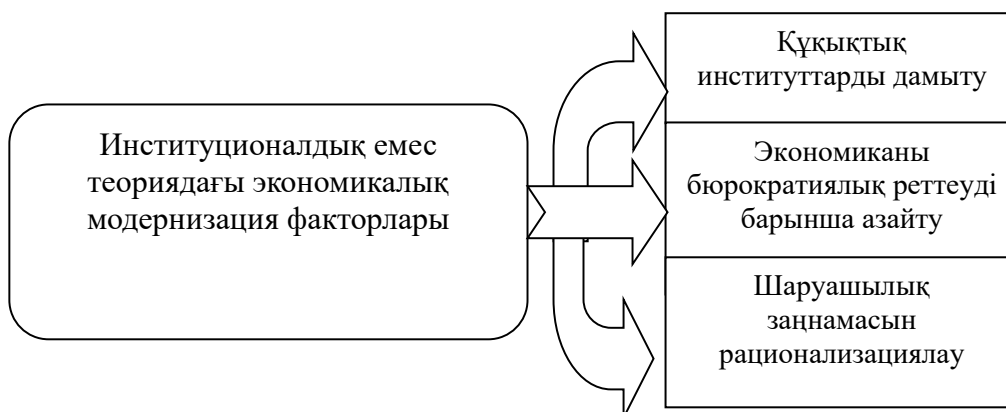
Льюис [10, б. 407] көрсетеді: "... модернизациялау үшін ресурстарды аграрлық сектордан өнеркәсіптік секторға көшіру арқылы экономикалық дамуды қамтамасыз ету қажет" (2-сурет). Осы мақсатты жүзеге асыру үшін өзара байланысты екі міндетті шешу қажет: біріншіден, жинақтарды жұмылдыру және оларды инвестицияға айналдыру; екіншіден, жұмыс күшін артық дәстүрлі саладан жұмыс күші жетіспейтін салаға қайта бөлу. Сондықтан модернизация, Льюистің пікірінше, секторлар арасындағы айырбас болып табылады: өнімділігі төмен дәстүрлінің тарылуы және өнімділігі жоғары заманауи сектордың кеңеюі (өсуі).

Сурет 2 - Экономикалық дамудың факторлары неоклассикалық В.Льюис тұжырымдамасы бойынша модельдер

Ескертпе – дереккөз негізінде автор құрастырған [10].

Қазіргі уақытта отандық экономиканың даму моделін қолдануға болады, ол экономиканың заманауи секторын қалыптастыру арқылы экономикалық өсуді қамтамасыз етеді, егер өндірілген өнім көлемінің ұлғаюы ондағы жұмыспен қамту деңгейіне тікелей пропорционалды болса. Бұл ретте өндірілген өнім көлемі мен дәстүрлі секторда жұмыспен қамтылғандар саны азайып қана қоймай, белгілі бір жағдайларда көбейе алады. Әлеуметтік-экономикалық дамудың осы моделін іске асыру халықтың табыс деңгейін арттыруға және тиісінше кедейшілік деңгейін төмендетуге мүмкіндік береді.

Сурет 3- Экономикалық дамудың факторлары институционалды емес теорияның Э.де Сото бойынша

Ескертпе – автор дереккөз негізінде құрастырған [12].

Неоинституционалды тұжырымдама өкілдерінің көзқарасы бойынша үшінші елдердің әлеуметтік-экономикалық артта қалуы, ең алдымен, құқықтық институттардың жетілмегендігімен түсіндіріледі. Сондықтан Э.де Сото [11] талдауының негізгі объектісі қызметтің заңсыз нысандарының генезисі және олардың нарықтық экономиканың қалыптасу процесіндегі рөлін анықтау болып табылады (3-сурет). Оның пікірінше, заңсыз әрекеттердің кең ауқымы бастапқы заңдастыру мен заңды бизнесті жүргізудің жоғары транзакциялық шығындарымен, сондай-ақ нарықтық қатынастардың еркін дамуына кедергі келтіретін бюрократиялық кедергілермен шартталған. Э. де Сото қазіргі заманғы экономикалық мәдениеттің тасымалдаушысы тек заңды сектор ғана емес екенін дәлелдейді: бұл жеке экономиканы еркін бәсекелестік қағидаттары негізінде ұйымдастыра отырып, шынайы демократиялық экономикалық тәртіпті орнататын көлеңкелі кәсіпкерлер.

Дамудың ескі индустриялық теориясының жақтаушылары әлсіз дамудың себебі еңбек ресурстарының жеткіліксіз пайдаланылуы, сондай-ақ олардың сапалық сипаттамаларының төмендігі деп санайды (4-

сурет). Сонымен, Г.Мюрдалдың пікірінше, дамушы елдер экономикасының өсуі үшін жұмыс күшінің білімі мен біліктілігін арттыру, сондай-ақ табыстағы теңсіздікті азайту қажет [13].

Т.Шульц былай деп есептейді: "... даму экономикалық өсу қарқынын арттыру ғана емес, адами капиталға инвестиция және кедейлікті жою ретінде" [14].

Шульц сонымен қатар "адами капитал" категориясын кеңінен түсінеді. Ол адам капиталын инвестициялауға орта және жоғары оқу орындарындағы білім берудің тікелей шығындарын ғана емес, сонымен қатар үйде өзін-өзі тәрбиелеуді, жұмыста тәжірибе жинақтауды, сондай-ақ денсаулық сақтау, білім беру және ғылым салаларына инвестицияларды жатқызады.

Сурет 4 - Ескі индустриялық тұжырымдамадағы даму факторлары
Ескертпе – дереккөз негізінде автор құрастырған [15].

Заманауи, инновациялық өнімдер нарығына шығу үшін көптеген кәсіпорындар қолданылатын жабдықтар мен технологияларды, демек, технологиялық модернизацияны айтарлықтай жаңартуды қажет етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1 Черданцева И.В., Егорова М.С. Экономикалық теорияның дамуы жағдайындағы технологиялық өзгерістер // Іргелі зерттеулер. – 2013. – № 11-8. – 1684-1688 беттер.
- 2 Сухарев О.С. Эволюциялық талдаудағы технологиялық дамуды кезеңдеу мәселелері. // Экономикалық талдау: теория және практика. – 2013. - № 23 (326). – Б.
- 3 А. Ахметбеков. Жаңғырту 3,0 // "ҚазАқпарат". -2017.
- 4 И.Г.Давыденко. Трансформациялық экономикалық жүйелерді модернизациялау мен дамытудың заманауи тұжырымдамалары. //ЖОО жаңалықтары. -2004. -№2. – 63-75 б.
- 5 Rosenstein-Rodan P. Problems of Industrialization of Eastern and South Europe// The Economics Journal, 1943.
- 6 Nurkse R. Equilibrium and Growth in the World Economy. Cambridge, 1961.
- 7 Leibenstein H/ Economic Backwardness and Economic Growth. New York, 1957.
- 8 Rostow W. The Process of Economic Growth. Oxford, 1960
- 9 Rostow W. The Stages of Economic Growth. Cambridge, 1960
- 10 Lewis W. The Theory of Economic Growth. New York, 1961.
- 11 Iorgenson D. The Development of a Dual Economy//The Economics Journal. 1961.
- 12 Де Сото Э. Басқа жол. Үшінші әлемдегі көрінбейтін революция. М., 1995.
- 13 Мюрдал Г. «Үшінші әлемнің» қазіргі мәселелері. М., 1972.
- 14 Schultz T. Investment in Human Capital. New York, 1971.
- 15 Глазьев С.Ю. Жаһандық динамика мен қарама-қайшылықтың технологиялық негіздері//Өркениеттер серіктестігі. 2014. №3-4. с.120-142

ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ СТРАТЕГИИ РАЗВИТИЯ РГП НА ПХВ «НАЦИОНАЛЬНЫЙ ЦЕНТР ЭКСПЕРТИЗЫ» КСЭК МЗ РК

С.Мухамеджанова,

Представитель руководства по качеству РГП на ПХВ
«Национальный центр экспертизы»
Комитета санитарно-эпидемиологического контроля
Министерства здравоохранения Республики Казахстан,
магистр бизнеса и управления,
г.Астана

В статье рассматриваются вопросы планирования и разработки стратегического развития Предприятия, что считается одним из наиглавнейших инструментов управления и развития. Определены главные аспекты разработки стратегии развития предприятия. Предложены трактовки понятия стратегии предприятия и ее миссии. Сформулированы критерии и последовательность проведения этапов разработки данной стратегии.

Ключевые слова: стратегическое планирование, разработка стратегии, предприятие, планирование.

Введение. Предприятие, не имеющее стратегических целей развития и конкретных планов по их достижению, обречено следовать за текущими событиями с весьма туманными перспективами на будущее. Разработка корректного стратегического плана развития требует высоких компетенций и навыков, поскольку он предполагает не столько расчет показателей хозяйственной деятельности, сколько прогноз динамики роста и улучшения показателей предприятия с учетом рисков и возможностей, связанных как с внешним, так и с внутренним контекстом предприятия.

Нередко можно встретить мнение, что стратегическое планирование нужно большим организациям, которые уже заявили о себе как лидеры своего сегмента рынка и с уверенностью смотрят в будущее.

Стоит отметить, что и в крупных компаниях разработанные с большими затратами времени и сил стратегические планы развития так и остаются только планами. К этому может привести множество внешних и внутренних факторов, самые распространенные из них — отсутствие целостности в методике планирования и нарушения взаимосвязей между стратегиями, планами развития бизнеса и бюджетами компании.

В статье рассмотрим основные ошибки при планировании и основные аспекты разработки наиболее эффективного стратегического плана развития, которые помогут избежать возможных рисков ошибочных прогнозов, рассмотрим последовательность формирования стратегического плана развития, раскроем взаимосвязь контекста, целей и ресурсов предприятия, которая должна найти отражение в стратегическом плане развития.

Обзор литературы.

Необходимо отметить, что на сегодняшний день в науке нет единого определения понятия

«стратегия предприятия», существует множество определений: – постановка целей и выработка соответствующих мер по их достижению

- программа (стратегический план) действий, определяющая приоритеты проблем и ресурсы для достижения основной цели
- система организационно экономических мер по достижению долгосрочных целей предприятия
- генеральное направление деятельности предприятия, обеспечивающее согласование целей, возможностей предприятия и интересов работников
- исследование будущего, анализ возможных сценариев развития предприятия;
- система способов управления деятельностью предприятия

Опираясь на приведенных выше известных определениях, определим «стратегию предприятия» следующим образом: стратегия предприятия – это система управленческих воздействий на экономические и организационные отношения трудовых коллективов предприятия, направленных на достижение целей предприятия и обеспечение эффективного функционирования и развития предприятия в краткосрочной и долгосрочной перспективе.

Так, общепризнано, что стратегия поведения компании на рынке определяется уровнем конкуренции на рынке, конкурентоспособностью самой компании, ее товаров (работ, услуг), уровнем научно-

технического и ресурсного потенциала на основе анализа развития товара (услуги) и рынка.

По М. Портеру конкуренция - это форма существования отрасли, обусловленная взаимодействием определенных сил и угроз:

1) внутри отрасли - угрозой вхождения новых участников; угрозой появления новых продуктов-заменителей;

2) вне отрасли - рыночной властью продавца; рыночной властью потребителей.

В свою очередь категория «конкурентоспособность компании» выражает функциональный результат использования субъектом рынка множества факторов действия конкуренции в разных условиях, на различных уровнях и сегментах рынка (страна, регион, отрасль, группы потребителей).

Для понимания воздействия этих факторов в стратегическом планировании используются различные методы и инструменты. Измерение, изучение и оценка влияния факторов на результаты экономической деятельности компании на рынке проводится с использованием приемов и способов экономического, стратегического анализа, зарекомендовавших себя в бизнес-практике и широко используемых в менеджменте. В их числе: PEST-анализ, SWOT- анализ, конкурентный анализ по модели пяти сил М. Портера, Система сбалансированных показателей (ССП), модель жизненного цикла производства и конкурентных позиций ADL/LS, портфельный стратегический анализ, матрица БКГ, метод диаграммы Парето, метод диаграммы Исикавы, матрица развития И. Ансоффа, методы моделирования бизнес-процессов и многие другие.

В частности, SWOT- анализ позволяет выявить отличительные особенности компании, конкретные способности и ресурсы, которыми она обладает, увидеть возможности, которые в настоящее время из-за недостатка каких-то ресурсов не могут быть реализованы и потому организация не может получить конкурентные преимущества.

При этом все способы разработки стратегии предприятия основываются на анализе внутренней и наружной среды предприятия, так как именно потенциал предприятия и рыночные обстоятельства экономики, в коих оно располагается, определяет вероятные пути его становления. Так же не стоит забывать, что не менее важными ресурсами избираемой стратегии в современных реалиях являются время, люди и информация. К людям, как основному ресурсу компаний, сейчас прибавляется время. Лишь только работая на опережение конкурентов, предприятие способно воплотить в жизнь стратегию увеличения своей устойчивости на рынке, где свободных ниш остается все меньше.

Основная часть. Республиканское государственное предприятие на праве хозяйственного ведения «Национальный центр экспертизы» Комитета санитарно-эпидемиологического контроля Министерства здравоохранения Республики Казахстан осуществляет деятельность в области обеспечения санитарно-эпидемиологического благополучия населения.

НЦЭ представляет собой систему с широкой филиальной сетью, которая охватывает всю территорию Республики Казахстан.

Центр состоит из центрального аппарата и 19 филиалов из которых: 17 областных и 2 по городам Алматы и Астана;

1 центра дезинфекции в Туркестанской области и г.Алматы.

Для эффективного достижения основных задач НЦЭ имеет следующий состав лабораторий и подразделений:

- 1) санитарно-гигиенические лаборатории;
- 2) радиологические лаборатории;
- 3) бактериологические лаборатории с отделениями бактериологии и паразитологии;
- 4) вирусологические лаборатории;
- 5) лаборатории особо опасных инфекций;
- 6) лаборатория молекулярно-генетических исследований (в филиале по городу Астана);
- 7) дезинфекционные отделы.

Общая штатная численность НЦЭ по стране составляет более 6.6 тысяч единиц.

Особое значение в свете новых задач приобретает разработка и применение эффективных мер со стороны санитарно-эпидемиологической службы по снижению различных факторов риска, оказывающих негативное воздействие на здоровье населения, которые включают предотвращение заболеваний, борьбу с особо-опасными инфекциями, контроль за качеством и безопасностью пищевых продуктов, усиление защиты внутреннего рынка от некачественной и небезопасной импортной продукции, мониторинг загрязнения окружающей среды (вода, почва, воздух).

Сегодняшний темп изменений во внешней среде, увеличение объема знаний и информационных потоков настолько велики, что разработка и реализация стратегии развития предприятия является единственным подходом прогнозирования будущих проблем предприятия и его возможностей.

При анализе реализации предыдущей Стратегии развития Предприятия были сделаны следующие выводы, по которым так или иначе качество реализации стратегии была не на достаточном уровне:

- неправильно сформулированные миссия, видение будущего и стратегические цели;
- неверно подобранные ключевые показатели;
- отсутствие анализа предпосылок и факторов, определяющих ключевые положения стратегии;
- отсутствие инструментов по управлению рисками;
- неправильная организация процессов;
- низкая компетентность персонала по управлению стратегическими направлениями;
- низкая заинтересованность и сопротивление персонала
- неумение быстро приспосабливаться к усиливающейся нестабильности или изменениям внешней среды.
- несоблюдение принципов проектного менеджмента.
- нецелевое распределение ресурсов.

Следует заметить, что данные ошибки определяются в большей степени не тем, что внешняя среда слишком неустойчива или мало предсказуема, а тем, что процесс стратегического планирования был организован неверно, неправильная организация любого из вышеуказанных процессов грозит снижением или отсутствием результативности стратегии.

Еще одной ошибкой было предусмотреть в стратегии много целей и задач тем самым затронуть максимально все направления НЦЭ. Множество целей и задач значительно увеличила нагрузку на персонал при существовавшей нагрузке от операционной и производственной деятельности без компенсации дополнительных выплат, что привело к снижению производительности труда.

Сущность вышеизложенного сводится к тому что разработанная стратегия развития несмотря на то, что была задокументирована, согласована со всеми ключевыми участниками не работала на деле, а документ приобрел формальный характер.

Стратегия является фундаментом управления развитием предприятия на долгосрочную перспективу, способствует нахождению наиболее подходящих путей действия, уменьшает риск принятия ошибочного решения из-за искаженной или неправильной информации о возможностях предприятия и о его внешней среде. При разработке стратегии нужно добиться наибольшей определенности, благодаря чему, предприятие сможет вовремя предвидеть изменения во внешней среде и моментально на них реагировать.

При отсутствии единой общепризнанной методологии стратегического планирования попытки использования исследований зарубежных авторов, не адаптированных к национальной специфике ведения бизнеса, создают трудности в практике формирования стратегических планов компаний.

В экономической теории не существует стратегии, единой для всех компаний, так же, как и не существует единой модели универсального стратегического управления. Каждая компания уникальна в своем роде, поэтому и процесс выработки стратегии для каждой компании тоже уникален, так как он зависит от позиции компании на рынке, динамики ее развития, потенциала, поведения конкурентов, характеристик производимого ею товара или оказываемых ею услуг, состояния экономики.

Выводы. Рассмотрев ряд подходов и моделей стратегического бизнес-планирования для предприятий стоит отметить, что особую актуальность приобретают те методы и подходы, которые способны адаптироваться и отвечать требованиям быстроменяющейся среде. Стратегическое планирование ставит перед собой важную цель – повышение конкурентоспособности компании. В зависимости от степени эффективности системы стратегического планирования определяется устойчивость компании в долгосрочной

перспективе. Стратегия компании определяет вектор развития на рынке. При планировании и разработки стратегии развития Предприятия необходимо тщательно идентифицировать все риски по достижению задач и планов, проводить их оценку.

Список литературы

1. Логвинов, С.А., Павлова, Е.Г. Стратегическое планирование: Учебное пособие. - М.: Финансовая академия, 2002. - 180 с.
2. Портер, М. Конкурентная стратегия: Методика анализа отраслей конкурентов. — М.: Альпина Паблишер, 2014. — 464 с.
3. Grant, R. M. The Resource-Based Theory of Competitive Advantage: Implications for Strategy Formulation. // California Management Review. – Spring 1991. – pp. 114–135.
4. Эванс Дж. Управление качеством: учеб. пособие / Джеймс Р. Эванс; пер. с англ. под ред. Э. М. Короткова. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2007. – 671 с.
5. Гуляев, К.А. Оценка качества системы корпоративного управления компании // Автореф. дис...

канд. экономич. наук: 08.00.05. - М., 2008. - 26 с.

6. Бирюкова, Д.С., Назарова, В.В. Стоимостные методы оценки эффективности менеджмента компании // Научный журнал НИУ ИТМО. Серия «Экономика и экологический менеджмент». - 2014. - № 2. - С. 393-414;
7. Болодурина, М. П., Конышева, К.А. Система показателей оценки эффективности деятельности предприятий в составе нефтегазового холдинга // Экономический анализ: теория и практика. - 2012. - № 35. - С. 48–59.
8. Ансофф, И. Новая корпоративная стратегия /И. Ансофф. - СПб.: Питер Ком, 2005. – 206 с.
9. Вакулина, М. В. Принципы бизнес-моделирования в цепочке по созданию потребительской ценности // Молодой ученый. — 2017. — № 22. — С. 245-247.
10. Каплан, Р. & Нортон, Д. Сбалансированная система показателей – от стратегии к действию. – М.: ЗАО «Олимп-Бизнес», 2003. – 304 с.
11. Santos, F. M. A positive theory of social entrepreneurship / Felipe M. Santos // Journal of Business Ethics. — 2012. — Vol. 111. — P. 335-351.
12. Teece, D. Business Models, Business Strategy and Innovation / D. Teece // Long Range Planning. - 2010. — Vol. 16. — № 6. — P. 172–194.
13. Остервальдер, А., Пинье, И. Построение бизнес-моделей: Настольная книга стратега и новатора; Пер. с англ. — М.: Альпина Паблицер, 2016. — 288 с.
14. Hamel, G. Leading the revolution: how to thrive in turbulent times by making innovation a way of life. - Boston, MA: Harvard Business School Press, 2000. - 333 p.
15. Demil, B. Business model evolution: in search of dynamic consistency / B. Demil, X. Lcocoq // Long Rang Planning. — 2010. — Vol. 43, Issue 2-3. — P. 227-246.
16. Johnson, M., Christensen, C., Kagermann, H. Reinventing your busi-ness model / M.W. Johnson, C. M. Christensen, H. Kagermann // Harvard Business Review. — 2008. — Vol. 13, — № 7, — P. 51–62.
17. Кане М.М. Системы, методы и инструменты менеджмента качества/Кане М.М., Иванов Б.В., Корешков В.Н. и др. – Питер, 2008. – 560 с.

НАЦИОНАЛЬНЫЕ СТАНДАРТЫ АККРЕДИТАЦИИ КАК МЕХАНИЗМ ПОВЫШЕНИЯ КАЧЕСТВА МЕДИЦИНСКОЙ РЕАБИЛИТАЦИИ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Мыржыкбаева А.Б.,
обучающаяся ОП 7М04103 –
Бизнес-администрирование в здравоохранении
Научный руководитель:
Сейдуанова Л. Б., PhD,
ассоциированный профессор (доцент) кафедры
политики и менеджмента здравоохранения
Казахский национальный медицинский
университет имени С.Ж. Асфендиярова,
Алматы, Казахстан

Аннотация: В статье рассматривается роль национальной аккредитации как ключевого инструмента совершенствования системы медицинской реабилитации в РК. В настоящее время аккредитация трансформировалась из формальной процедуры в действенный механизм обеспечения безопасности пациентов, стандартизации междисциплинарного подхода и повышения конкурентоспособности реабилитационных центров.

Ключевые слова: аккредитация, медицинская реабилитация, педагогическая реабилитация, Казахстан 2026, качество медицинской помощи, стандарты здравоохранения, ОСМС, цифровые средства реабилитации.

Введение. Развитие медицинской реабилитации является одним из приоритетов системы здравоохранения Казахстана. С ростом числа пациентов, нуждающихся в восстановлении после травм,

операций и хронических заболеваний, остро встал вопрос не только доступности, но и качества оказываемых услуг. Национальная аккредитация, координируемая специализированными органами, такими как Национальный научный центр развития здравоохранения им. С. Каирбековой, Центр Аккредитации по качеству в здравоохранении и другими, выступает гарантом соблюдения высоких клинических и управленческих стандартов.

На сегодняшний день в Казахстане аккредитованы 752 медицинские организации, что составляет около 58% от общего числа подлежащих аккредитации. В планах Министерства здравоохранения на текущий год - преодоление порога в 60%. Для организаций реабилитационного профиля прохождение аккредитации стало обязательным условием для получения стабильного государственного заказа в рамках системы ОСМС.

Ключевые механизмы повышения качества через стандарты

1. Безопасность пациента и инфекционный контроль

Стандарты аккредитации с 2026 года делают акцент на «нулевой терпимости» к медицинским ошибкам. В реабилитации это проявляется в строгом контроле за техническим состоянием реабилитационного оборудования, внедрении систем идентификации пациентов и предотвращения падений, соблюдении алгоритмов профилактики инфекций, связанных с медицинской помощью.

2. Междисциплинарный подход

Национальные стандарты требуют наличия в штате и слаженной работы мультидисциплинарных команд (МДК). Аккредитация оценивает не просто наличие врачей разных профилей, а эффективность их взаимодействия: от совместной постановки целей реабилитации до регулярного мониторинга прогресса пациента по международным шкалам Международной классификации функционирования (МКФ).

3. Управление качеством и индикаторы

Обязательным является мониторинг индикаторов качества, таких как: процент достижения реабилитационных целей; уровень удовлетворенности пациентов; частота повторных госпитализаций. Это позволит принимать управленческие решения на основе статистических данных.

В период 2023-2026 годов стандарты аккредитации в РК прошли существенную актуализацию для соответствия международным требованиям (ISQua). Это означает, что казахстанские пациенты получают реабилитационную помощь, сопоставимую по протоколам с ведущими зарубежными клиниками. Особое внимание уделяется непрерывному профессиональному развитию кадров и внедрению принципов доказательной медицины. Несмотря на прогресс, сохраняются вызовы: необходимость цифровизации процесса аккредитации; дефицит узкопрофильных специалистов (кинезотерапевтов, эрготерапевтов) в сельских регионах; дальнейшее внедрение пациентоориентированного подхода, где пациент является активным участником процесса восстановления.

Национальные стандарты аккредитации в Казахстане являются ключевым механизмом повышения качества реабилитационной помощи, обеспечивая единые требования к безопасности и качеству услуг через оценку соответствия, внедрение лучших практик, таких как обучение персонала и контроль инфекций, и стимулирование медорганизаций к улучшению через интеграцию с госзакупками, что ведет к повышению доверия и прозрачности системы здравоохранения, повышает качество и доступность реабилитационной помощи.

Ключевые аспекты национальной аккредитации для реабилитации:

Оценка качества и безопасности: стандарты устанавливают четкие критерии для оценки всех аспектов реабилитационной помощи, от клинических навыков персонала до управления организацией.

Системный подход: включают требования к инфраструктуре, оснащению, безопасности пациентов, инфекционному контролю и программам повышения качества.

Стимулирование через госзакупки: наличие аккредитации (особенно 1 или высшей категории) становится условием для долгосрочных договоров на закупку медицинских услуг, мотивируя организации проходить аккредитацию.

Повышение вовлеченности: разрабатываются новые стандарты для специализированных профилей и для стоматологии, расширяя охват аккредитации.

Прозрачность и доверие: система направлена на создание равных условий для всех медорганизаций и повышение доверия населения к качеству предоставляемой помощи.

Единый уровень качества гарантирует минимальный стандарт оказания реабилитационных услуг по всей стране.

Стандарты требуют повышения квалификации персонала и внедрения современных подходов, что улучшает и условия для врачей и пациентов.

Национальные стандарты аккредитации в Республике Казахстан выступают ключевым инструментом повышения качества медицинской реабилитации, обеспечивая единые требования к безопасности и эффективности помощи, реабилитацию необходимого объема и качества, что особенно важно для долгосрочных программ восстановления.

Стандарты включают обязательные требования к инфекционному контролю, безопасности медицинского оборудования и управлению рисками (инцидентами) для реабилитационных центров с длительным пребыванием пациентов.

Аккредитация требует регулярной оценки клинических навыков персонала и их обучения программам повышения качества. Внедрение программ управления хроническими заболеваниями и мониторинга индикаторов качества позволяет отслеживать динамику восстановления пациентов.

Аккредитация обеспечивает прозрачность деятельности и равные условия для клиник, является защитой интересов потребителей, гарантируя необходимый объем и качество услуг в системе медицинского страхования.

Новые направления предусматривают дальнейшую разработку специализированных стандартов для профильных организаций и совершенствование действующих стандартов в области детской реабилитологии.

В контексте актуальных нормативных актов (приказы МЗ РК №116 и №65) педагогическая реабилитация в составе МДК сталкивается с рядом системных проблем.

1. Межведомственный разрыв - приказы МЗ РК №116 и №65 фокусируются на медицинской части индивидуальной программы реабилитации (ИПР). Несмотря на требования аккредитации к междисциплинарности, педагогический персонал (логопеды, психологи, дефектологи) часто оказывается в «серой зоне» между стандартами Министерства здравоохранения и Министерства просвещения, что затрудняет единое финансирование и отчетность.

Сохраняется проблема тарификации педагогических услуг в рамках ОСМС. Основной упор сделан на медицинские манипуляции, в то время как длительные педагогические занятия по социальной адаптации не всегда покрываются в полном объеме клинико-затратными группами (КЗГ).

2. Проблемы взаимодействия внутри МДК вследствие доминирования медицинской модели. В Казахстане все еще преобладает медицинская модель, где педагог воспринимается как «вспомогательный» персонал, а не равноправный участник. Это ведет к тому, что педагогические цели (например, развитие навыков самообслуживания) могут игнорироваться в пользу чисто клинических показателей (подвижность суставов и т.д.).

Отсутствие единого языка - хотя МКФ внедрена официально, на практике врачи и педагоги часто используют разную терминологию. Это создает коммуникационные барьеры при постановке общих целей МДК.

3. Кадровый дефицит и компетенции - сохраняется дефицит квалифицированных эрготерапевтов и коррекционных педагогов, способных работать в условиях стационара. Высокая нагрузка - на одного педагога в реабилитационном центре часто приходится избыточное число пациентов, что снижает качество индивидуальной коррекционной работы.

4. Разобщенность информационных систем - педагогические заключения часто ведутся на бумаге или в отдельных базах, не интегрированных в медицинские системы. Это мешает врачу-реабилитологу видеть динамику педагогической коррекции в режиме реального времени.

Главной проблемой остается отсутствие интеграции педагогического компонента в медицинский стандарт. Без четкого разделения ответственности и единой системы оплаты, учитывающей трудозатраты педагога, роль педагогической реабилитации в МДК остается недооцененной, что снижает общий восстановительный потенциал пациента.

Для развития детской реабилитации в Казахстане в ближайшей перспективе нормативная база требует дополнений, направленных на устранение разрывов между медицинскими, социальными и педагогическими стандартами.

На основе действующих законодательных и нормативно-правовых актов необходимы следующие дополнения:

1. Интеграция педагогической и социальной помощи - стандартизация статуса немедицинского персонала требует закрепления в приказе №65 четких функциональных обязанностей и профессиональных стандартов для педагогов (логопедов, дефектологов, психологов) как полноправных членов МДК. Необходимо внедрение общих для врачей и педагогов классификаторов на базе МКФ-ДП (версия для детей и подростков), чтобы педагогические цели коррекции были юридически значимой частью ИПР.

2. Совершенствование механизмов финансирования (ОСМС) путем пересмотра клинико-затратных групп. Действующая база требует дополнения новыми тарифами, учитывающими высокую интенсивность труда при работе с детьми, особенно при тяжелых нарушениях развития, где педагогическая нагрузка составляет значительную часть курса.

В перспективе актуально закрепление в нормативах (дополнение к приказу №116) механизмов оплаты услуг дистанционной педагогической реабилитации для детей из отдаленных регионов.

3. Инфраструктурные и организационные изменения путем реорганизации специализированных центров: на примере реорганизации Национального центра детской реабилитации требуется нормативное закрепление статуса таких центров как методических хабов для регионов.

Выполнение поручения Президента по открытию новых реабилитационных центров до 2026 года требует дополнения СНиПов и санитарных правил в части специфических требований к безбарьерной среде для детей с инвалидностью.

4. Цифровизация и преемственность через единую цифровую карту реабилитации. Нормативное требование об обязательной интеграции данных из педагогических и медицинских систем в рамках Единого пакета медицинской помощи позволит обеспечить «бесшовный» переход ребенка между этапами реабилитации.

С 1 февраля 2026 года в детских организациях вводится новый порядок государственного контроля, что требует обновления чек-листов аккредитации с учетом безопасности и прав ребенка.

Основной запрос к нормативной базе - переход от фрагментарных «медицинских услуг» к комплексному реабилитационному сопровождению, где педагогический компонент имеет четкую правовую и финансовую основу.

Для того чтобы педагогическая реабилитация стала эффективным механизмом в составе МДК, необходимо внедрение специфических критериев.

Ниже предложен проект Стандарта «Педагогическая реабилитация в МДК», разделенный на ключевые блоки.

Блок 1. Стандарт оценки и планирования (критерии качества)

Цель: обеспечение научно обоснованного подхода к коррекционному процессу.

Критерий 1.1: проведение первичной педагогической диагностики (логопед, дефектолог, психолог) в течение 24 часов с момента поступления ребенка.

Индикатор: наличие формализованных протоколов оценки по доменам МКФ-ДП (активность и участие).

Критерий 1.2: формирование краткосрочных (на курс) и долгосрочных (на 6-12 месяцев) педагогических целей.

Индикатор: цели сформулированы по методике SMART и согласованы с родителями (подпись в ИПР).

Критерий 1.3: совместное участие педагога в еженедельном заседании МДК для коррекции реабилитационного маршрута.

Индикатор: протоколы МДК с зафиксированным вкладом педагога в изменение тактики лечения.

Блок 2. Стандарт реализации педагогических вмешательств

Цель: обеспечение интенсивности и преемственности помощи.

Критерий 2.1: соответствие объема педагогических занятий тяжести состояния ребенка (согласно Приказу №116).

Индикатор: не менее 45 минут индивидуальной работы в день при интенсивной реабилитации.

Критерий 2.2: использование доказательных педагогических технологий (АВА-терапия, ТЕАССН, альтернативная коммуникация PECS и др.).

Индикатор: наличие у специалистов сертификатов обучения данным методикам и наличие соответствующего оборудования в кабинетах.

Критерий 2.3: обучение законных представителей методам домашней коррекции.

Индикатор: лист обучения родителей в медицинской карте с отметкой о практических навыках.

Блок 3. Стандарт среды и ресурсов

Цель: создание развивающего пространства, соответствующего национальным стандартам безопасности.

Критерий 3.1: организация зонированного пространства для занятий (сенсорные комнаты, кабинеты эрготерапии, зоны тишины).

Индикатор: соответствие материально-технического оснащения перечню из Приказа №65.

Критерий 3.2: доступность цифровых средств реабилитации.

Индикатор: использование программного обеспечения для коррекции когнитивных функций и речевых тренажеров.

Блок 4. Мониторинг эффективности (KPI педагога)

Цель: переход от оценки «процесса» к оценке «результата».

Показатель (индикатор)	Целевое значение (2026)
Доля достижения педагогических целей	Не менее 85% от запланированных в ИПР
Динамика по шкале МКФ (домены обучения)	Улучшение минимум на 1 балл (квалификатор)

Удовлетворенность педагогической помощью родителей	Не менее 90% по результатам анкетирования
Своевременность заполнения цифровой карты	100% записей внесены в день проведения занятия

Рекомендации по интеграции в нормативную базу:

1. Дополнение к Приказу №65: включить раздел «Педагогический протокол реабилитации», который станет обязательным приложением к истории болезни.

2. Дополнение к стандартам аккредитации: ввести обязательный чек-лист «Междисциплинарное взаимодействие», где отсутствие подписи педагога в плане реабилитации будет считаться несоответствием стандарту.

3. Тарификация: предложить расчет стоимости «педагогического часа» как отдельной единицы в структуре тарифа ОСМС, чтобы центры были заинтересованы в найме квалифицированных кадров.

Заключение. Национальная аккредитация для сектора медицинской реабилитации в РК стала фундаментом, который обеспечивает предсказуемость результата, минимизацию рисков и эффективное использование ресурсов здравоохранения, направленное на максимально полное восстановление трудоспособности и качества жизни граждан.

Список литературы

1. Кодекс Республики Казахстан от 7 июля 2020 года №360-VIЗРК «О здоровье народа и системе здравоохранения».

2. Приказ Министра здравоохранения Республики Казахстан от 20 декабря 2024 года №109 «О внесении изменения в приказ Министра здравоохранения Республики Казахстан от 7 апреля 2023 года №65 «Об утверждении стандарта организации оказания медицинской реабилитации».

3. Приказ Министра здравоохранения Республики Казахстан от 7 октября 2020 года №ҚР ДСМ-116/2020 «Об утверждении Правил оказания медицинской реабилитации».

4. Приказ Министра здравоохранения Республики Казахстан от 24 марта 2022 года №ҚР-ДСМ-27 «Об утверждении Стандарта организации оказания медицинской помощи в стационарных условиях в Республике Казахстан».

5. Приказ Министра здравоохранения Республики Казахстан от 8 июля 2025 года №63 «О внесении изменения и дополнений в приказ Министра здравоохранения Республики Казахстан от 29 октября 2020 года №167 «Об утверждении минимальных стандартов оснащения организаций здравоохранения медицинскими изделиями».

6. Национальные стандарты аккредитации для медицинской реабилитации. Центр Аккредитации по качеству в здравоохранении. Астана, 2022. 17 с. <https://acqh.kz/standarty-akkreditaczii-2/>

7. Приказ Министра здравоохранения Республики Казахстан от 5 ноября 2021 года №ҚРДСМ -111 «Об утверждении стандартов аккредитации медицинских организаций».

8. Приказ Министра здравоохранения Республики Казахстан от 21 декабря 2020 года №ҚРДСМ-299/2020 «Об утверждении правил аккредитации в области здравоохранения».

9. Приказ Заместителя Премьер-Министра - Министра труда и социальной защиты населения Республики Казахстан от 29 июня 2023 года №260 «Об утверждении Правил проведения медико-социальной экспертизы».

10. Приказ Министра здравоохранения Республики Казахстан от 30 октября 2020 года №ҚРДСМ-175/2020 «Об утверждении форм учетной документации в области здравоохранения, инструкций по их заполнению».

11. Приказ Министра здравоохранения Республики Казахстан от 11 августа 2020 года №ҚРДСМ-96/2020 «Об утверждении Санитарных правил «Санитарно-эпидемиологические требования к объектам здравоохранения».

12. Оспанова Ш.Х. Совершенствование системы аккредитации детской реабилитационной службы в Республике Казахстан. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата медицинских наук. Москва.- 2014.- 184 с.

ОПТИМИЗАЦИЯ РАБОЧЕГО ВРЕМЕНИ КАК ИНСТРУМЕНТ РОСТА ПРОИЗВОДИТЕЛЬНОСТИ ТРУДА В ПРОМЫШЛЕННОСТИ

Никулин И.Е., магистрант 2 курса ОП 7М04101 – «Экономика»
Научный руководитель: Укубасова Г.С., Ph.D, профессор,
Учреждение «Esil University», г. Астана

Аннотация. В статье рассматриваются современные подходы к управлению рабочим временем на промышленном предприятии как фактор повышения производительности труда. Роль тайм-менеджмента в оптимизации рабочих процессов, сокращении потерь времени и цифровизации управления производством вполне обоснована. Современные методы, такие как Lean, Time-Driven ABC, ERP, цифровая система нормирования и мониторинг в режиме реального времени, показали, что управление временем превращается из уровня индивидуальной дисциплины в элемент стратегического управления производственными ресурсами. На основе международных и казахстанских данных была выявлена взаимосвязь между качеством управления временем и ростом эффективности компании.

Ключевые слова: тайм-менеджмент, производительность труда, Lean, цифровизация производства, трудовые ресурсы.

Тайм-менеджмент в промышленной сфере – это система организационных, технологических и управленческих процессов, направленных на оптимизацию использования рабочего времени персонала, оборудования и производственных ресурсов. В отличие от классического офисного управления временем, которое в основном относится к индивидуальному планированию, распределению нагрузки и контролю личных задач, производственное управление временем является сложным и включает синхронизацию больших групп сотрудников, технологических операций, потока материалов и производственного цикла. Его ключевая функция заключается не только в экономии времени отдельного сотрудника, но и в обеспечении непрерывности процесса, минимизации простоев, сокращении потерь и повышении производительности на уровне предприятия. Теоретические основы тайм-менеджмента основаны на научных подходах Ф. Тейлором, Г. Гантом, Г. Эмерсоном и последующим развитием Школы научного менеджмента, в которой впервые была предложена рационализация операций, расчет затрат на рабочую силу и разработка рациональных трудовых действий.

Экономическое значение тайм-менеджмента на рабочем месте определяется прямой зависимостью эффективности рабочего времени от уровня производительности труда, себестоимости продукции и конкурентоспособности предприятия. Это означает, что тайм-менеджмент становится фактором, влияющим не только на эффективность отдельных отделов, но и на экономические результаты компании в целом. В российских и казахстанских экономических исследованиях управление временем рассматривается как инструмент экономии ресурсов, увеличения производства, повышения рентабельности инвестиций и сокращения производственных потерь, связанных с временными потерями [1]. Такой подход позволяет нам утверждать, что управление временем является элементом стратегического управления эффективностью и является одной из ключевых компетенций современного бизнеса.

Современное понимание тайм-менеджмента в промышленности основано на принципах системного управления, которые предполагают, что время, наряду с рабочей силой, материалами и капиталом, является управляемым ресурсом. Эффективное управление временем интерпретируется не как ускорение работы, а как устранение факторов, которые не повышают ценность. Методологически это понятие тесно связано с философией бережливого производства и теорией "бережливой системы" Тайчи Оно, где роль фактора времени объясняется концепцией потерь muda, которые проявляются в ожиданиях, задержках, перепроизводстве и дефектах [2]. Таким образом, тайм-менеджмент на производстве не является изолированной дисциплиной, а встроен в логику операционной эффективности, логистики, управления персоналом и качества.

Ниже приведена таблица 1, где демонстрируются реальные статистические данные по потерям времени на производственных предприятиях:

Таблица 1 – Потери времени и продуктивности на производственном предприятии

Потери времени	Среднее значение по отрасли	Комментарий
Неплановые простои оборудования	5 %–20 % годового времени	Большинство предприятий теряет до 20 % времени

Среднее количество часов простоя	~800 часов в год для типичного завода	Эквивалент примерно 10 % рабочего времени
Машинная доступность (uptime)	~67 % у средних предприятий	То есть ~33 % времени оборудование не работает
<i>Примечание - Составлено автором на основе источника [3].</i>		

Из таблицы 1 видим, что временные потери являются значительным резервом для повышения производительности труда. Но важно не только фиксировать потери, но и понимать их природу и методы управления.

Таблица 2 – Основные источники потерь времени на производстве и их доли

Источник потери	Средняя доля (%)	Пояснение
Переналадки оборудования	~10 %	Переналадка влияет на сменный ритм
Ошибки персонала/человеческий фактор	~23 %	Человеческие ошибки составляют ~23 % неплановых простоев
Отказ оборудования	~37 %	Около 37 % простоев связаны с отказами
Материальные/логистические ожидания	~33 %	Задержки материалов и комплектующих также существенны

В таблице 2, показана иллюстрация ключевых источников потерь времени и их доля:

Схема ниже отображает логическую цепочку: управление временем позволяет сократить ожидания, простои и неэффективные операции, что прямо влияет на объём произведённой продукции, себестоимость и рыночную позицию компании.

Рисунок 1 – Взаимосвязь тайм-менеджмента и производительности труда на производстве Источник – Составлено автором.

Важным отличием в управлении производственным временем является необходимость учета технологического времени - продолжительности производственного цикла, времени работы, интервалов взаимодействия, смены станков и запланированного времени простоя. Для этого требуются инструменты, которые позволяют не только записывать, но и анализировать временные параметры: индикатор потока создания стоимости (VSM), тайминги, диаграммы Ганта, производственные графики, системы MES и ERP, которые позволяют собирать временные данные в цифровом виде [4]. Оцифровка учета рабочего времени позволяет перейти от субъективной оценки к математически обоснованной оптимизации, которая позволяет выявить скрытые резервы производительности без вложений в аппаратное обеспечение.

Таким образом, тайм-менеджмент в промышленности - это междисциплинарная область, объединяющая элементы экономики труда, оперативного менеджмента, инженерной психологии, цифрового производства и организационной теории. Его практическое применение невозможно без научной основы, которая включает исследования по стандартизации, анализу рабочих процессов, управлению потоками, моделированию затрат времени и изучению факторов, влияющих на поведение человека в условиях временных ограничений. Это позволяет рассматривать его как один из важнейших компонентов методологии повышения производительности на современном промышленном

предприятия.

Современная практика повышения производительности труда на промышленных предприятиях все чаще связана с внедрением систематического тайм-менеджмента, основанного не только на тайм-менеджменте отдельных сотрудников, но и на стратегическом распределении рабочего времени предприятия в целом. Мировой опыт позволяет выделить несколько доминирующих подходов, в которых управление временем рассматривается как управляемый ресурс, способный обеспечить ощутимый экономический эффект, сравнимый с эффектом инвестиций в технологии, автоматизацию и модернизацию оборудования. В японской системе бережливого производства управление временем включено в концепцию бережливого производства: ключевым объектом оптимизации является не только материальный поток, но и темп, ритм и структура использования времени в рабочем процессе. Японские исследования показывают, что внедрение методов Heizunk (балансировки нагрузки), тактики синхронизации и строгого управления потерей времени на основе модели «7 видов муда» позволяет обеспечить стабильное повышение производительности на 15-25% при серийном проектировании даже без инвестиций в робототехнику [5]. Эти результаты подтверждаются недавней работой, основанной на наблюдениях японской автомобильной и электронной промышленности, где эффект оптимизации времени измеряется не только снижением затрат труда, но и сокращением доли невозвратного времени в производственном цикле.

В США акцент на управлении временем в промышленности сместился в сторону учета временных затрат и гибких моделей планирования рабочей нагрузки. Одним из наиболее важных инструментов является расчет затрат на основе времени (Time-Driven ABC или же

TDABC), который позволяет рассчитать стоимость одной минуты рабочего времени на каждом этапе производственного процесса. Существующие исследования, основанные на примерах из аэрокосмической и фармацевтической промышленности, показывают, что использование TDABC в среднем приводит к сокращению рабочего времени на 20-30% за счет устранения нерациональных действий и сокращения операций на уровне модуля времени [6]. Важной особенностью американского подхода является сочетание управления временем с гибкими методами проектирования, в которых временные рамки рассматриваются как ключевые ограничения для спринтов и потоков задач между производственными площадками. В отличие от бережливого производства, внимание уделяется не только устранению потерь, но и организационной гибкости, которая позволяет быстро адаптироваться к изменениям спроса и производственного цикла.

Опыт Казахстана и СНГ формируется в условиях переходной модели, в которой элементы современных систем управления временем внедряются фрагментарно, в основном на крупных металлургических, нефтехимических, горнодобывающих предприятиях и производителях строительных материалов. Особенностью региона остается запоздалая цифровизация процессов нормирования труда, а также сохранение советской нормативной системы контроля труда и систем управления, которые до сих пор используются на предприятиях с высокими затратами на рабочую силу. В то же время растет интерес к инструментам бережливого производства, TPM и цифровому тайм-менеджменту. Например, внедрение систем хронометража и отводящих линий позволило сократить накладные расходы на каспосфат на 22% и сократить время замены в среднем на 17% [7]. На металлургическом комбинате «АрселорМиттал Темиртау» за счет внедрения системы учета рабочего времени и электронных маршрутных карт производительность прокатного стана увеличилась на 14%, что было подтверждено в ходе корпоративного аудита эффективности [8].

Выводы: Сравнение мировой и местной практики показывает, что эффективность тайм-менеджмента зависит не только от используемой модели, но и от институциональной среды. В странах с высоким уровнем автоматизации управление временем является фактором оптимизации затрат, в то время как в Казахстане и странах СНГ оно выполняет функцию компенсации, частично компенсируя недостаток оборудования, регламентации и логистической согласованности. Общие результаты подтверждают, что внедрение систем управления временем в отрасли всегда приводит к повышению производительности, повышению операционной дисциплины и сокращению внутренних потерь времени, но максимальный эффект достигается, когда система затрагивает не только сотрудников, но и организационный уровень - от часовой логистики до инвестиционной политики компании.

Список использованных источников:

1. Кибанова Л.Н., Кибанов А.Я., Учебное пособие: Управление персоналом, КноРус, 2020. – С.87-90.
2. Ohno T. Toyota Production System: Beyond Large-Scale Production. Portland: Productivity Press, 1988. – 288 с.
3. Zipdo education report 2025, Manufacturing Downtime Statistics: [Электронный ресурс] URL: <https://zipdo.co/manufacturing-downtime-statistics/>

4. Modrák V. Digital Manufacturing Time Studies: Methods and Perspectives. London: Springer, 2020. – 199 с.
5. Синг Онг Ю. Азиатский стиль управления, Альпина Паблишер, 2018. – С.211-212.
6. Kaplan R. S., Anderson S. R. Time-Driven Activity-Based Costing // Harvard Business Review. — Nov. 2004. [Электронный ресурс] URL: <https://hbr.org/2004/11/time-driven-activity-based-costing>
7. Баймуканов Е.Ж. Повышение производительности труда в горно-обогатительной промышленности Казахстана: монография. Алматы: КазНТУ, 2022. – С.91-94.
8. Olivier Lemaire, Arcelor Mittal Annual Report for 2023, 2024. – С.202-204. – [Электронный ресурс]. – URL: <https://corporate.arcelormittal.com/media/upipeqnl/annual-report-2023.pdf>

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ВЕНЧУРЛЫҚ КӘСІПКЕРЛІКТІ ДАМУЫ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Өмирбек Харакөз, Ермек Жансая
МН-23-1к тобының студенттері
Зұлхарнай А.Н.

Ғылыми жетекші: аға оқытушы, магистр
Қарағанды қ. Қазақстан Республикасы

Аннотация: Бұл мақалада Қазақстан Республикасында венчурлық кәсіпкерлікті дамытудың қазіргі жағдайы мен негізгі мәселелері қарастырылады. Инновациялық экономиканың қалыптасуындағы венчурлық капиталдың рөлі айқындалып, венчурлық қаржыландырудың жоғары тәуекелді, бірақ жоғары табысты инвестициялық тетік ретіндегі маңызы негізделеді. Қазақстандағы венчурлық нарықтың қалыптасу кезеңдері, оның институционалдық құрылымы және негізгі қатысушылары сипатталады.

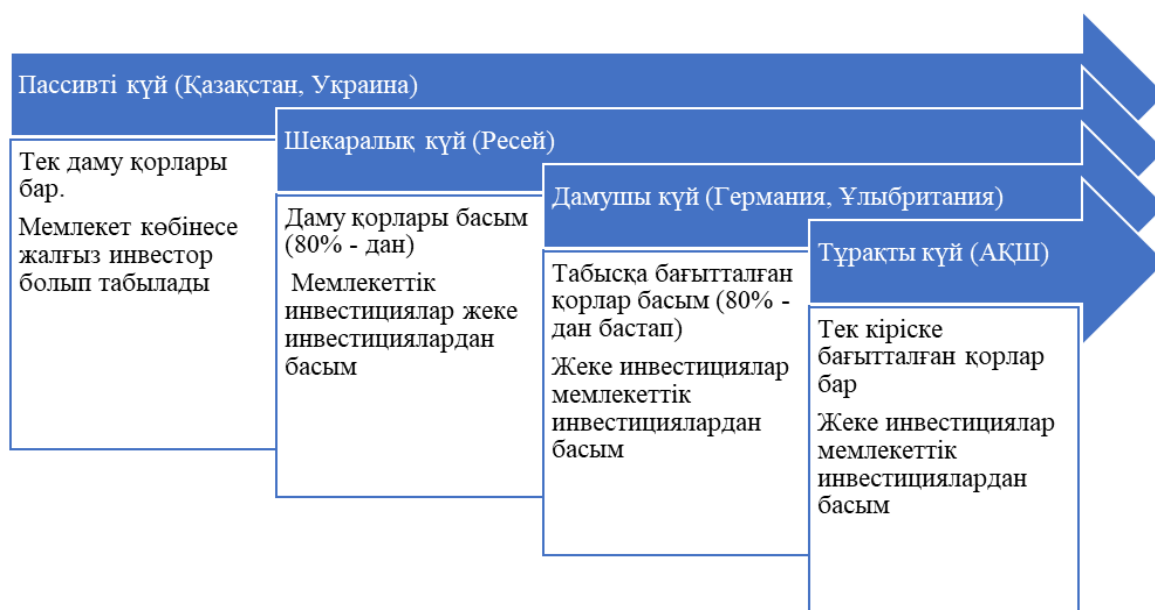
Зерттеу барысында еліміздің венчурлық нарығының әлсіз дамуы, институционалдық ортаның тұрақсыздығы, заңнамалық олқылықтар, ақпараттық ашықтықтың төмендігі және жеке инвесторлардың белсенділігінің жеткіліксіздігі сияқты жүйелік проблемалар анықталады. SWOT-талдау негізінде Қазақстанның венчурлық экосистемінің күшті және әлсіз жақтары, даму мүмкіндіктері мен қауіп-қатерлері айқындалады.

Түйінді сөздер: венчурлық кәсіпкерлік, венчурлық капитал, инновация, стартап, инвестиция, венчурлық нарық, Қазақстан экономикасы.

Бүгінгі таңда экономиканың табысты дамуы үшін кез – келген елге инновациялар қажет – қоғамның жұмысының тиімділігін кең мағынада арттыратын мәселелердің жаңа шешімдері-шығындардың кіріске қатынасы мағынасында ғана емес, сонымен бірге қоғамдық күш-жігердің қоғамдық игілікке немесе пайдалылыққа қатынасы. Бүгінгі таңда инновациялардың пайда болу процесінің еңсерілмейтін ерекшеліктеріне байланысты ол әрқашан белгілі бір, өте жоғары тәуекелдерге ие. Бұл тәуекелдер ресурстарды жұмсау және күтілетін пайдалылықты алмау мүмкіндіктерінде де, инновацияны уақтылы енгізбеуде немесе дамудың жоғары күрделілігінде де көрінеді. Нәтижесінде инновацияларды әзірлеу және енгізу секторында келесі жағдай туындайды: инновациялық жобалар тиімділік тұрғысынан инвесторлар үшін өте тартымды, бірақ сонымен бірге өте қауіпті. Мұндай жағдайларда инвестициялаудың стандартты әдістері жұмыс істемейді және венчурлық капитал деп аталатын жоғары тәуекелді және кірісті кәсіпорындарға инвестициялау стратегияларына жауап беретін жеке әдістеме және онымен байланысты институттар пайда болады. Олардың өзектілігі инновацияларды әзірлеу мен енгізудің өзектілігіне негізделген: егер инновация экономика үшін қажет болса және қаржы жүйесі қолданыстағы модельдер бойынша жұмыс істесе, венчурлық қаржыландыру өзекті болады.

Әлемдік тәжірибе көрсеткендей, көптеген инновациялық жобалар венчурлық қорлар, яғни венчурлық қаржыландырумен айналысатын құрылымдар есебінен қаржыландырылады. Экономикалық даму мемлекеттік саясат деңгейінде де инновациямен тығыз байланысты. Сонымен, Ұлыбританияда, Канадада, Австралияда, Литвада, Швецияда, Ресейде және басқа да дамыған және дамушы елдерде инновацияларды мемлекеттік деңгейде дамытудың өзіндік стратегиялары бар. Қазақстан үшін венчурлық нарықты инновациялық дамудың негізгі институттарының бірі ретінде дамыту мәселелері сөзсіз өзекті болып табылады.

Қазіргі Қазақстан экономикасы жоғары технологиялық және ғылымды қажетсінетін өнімдер, сондай-ақ қызметтер импортының жоғары үлесімен сипатталады, сондықтан экономиканы дамытуда экономикалық және технологиялық егемендікті нығайту үшін өз инновацияларын дамыту және Ұлттық кәсіпорындардың инновациялық белсенділігін арттыру үлкен маңызға ие. Инновацияларды әзірлеу және енгізу процесінің ерекшеліктеріне байланысты шағын кәсіпорындар осы салада ең белсенді, өйткені олар салыстырмалы түрде аз тәуекелдерге ие және ірі корпорацияларға қарағанда икемділікке ие, бұл оларға үнемі өзгеріп отыратын инновациялық нарық жағдайларына жақсы бейімделуге мүмкіндік береді. Дегенмен, шағын кәсіпорындар ірі корпорацияларды, инвестициялық қорларды және мемлекеттік құрылымдарды, сондай-ақ жеке инвесторларды қамтитын венчурлық нарықтың жалғыз қатысушыларынан алыс. Сондықтан венчурлық нарықты дамыту - бұл жан-жақты талдауды қажет ететін кешенді процесс.

Сурет 1. Дж. Ноэль бойынша венчурлық экожүйелер эволюциясының кезеңдері

Венчурлық нарығы дамыған елдердің тәжірибесінде капитал институционалды инвесторлардың да, жеке инвесторлардың да қаражатынан қалыптасады. Институционалды зейнетақы және қайырымдылық қорлары, сондай-ақ банктер мен венчурлық қорлар ұсынады, сонымен қатар корпоративті агенттер үлкен рөл атқарады. Венчурлық нарығы дамып келе жатқан елдерде жағдай басқаша: венчурлық нарық толығымен немесе негізінен жоғары табыс табудан гөрі венчурлық нарықты дамытуға бағытталған мемлекеттік құрылымдармен ұсынылған. Бұл айырмашылықтардың жақсы көрнекі көрінісі елдердегі венчурлық капитал нарығының эволюциясын зерттеген Дж.Ноэль ұсынған классификация болып табылады (Сурет 1).

Венчурлық нарықтардың өздері жұмыс істейтін елдермен байланысты өзіндік ерекшеліктері бар. Нарықтың құрылымы да, оның қатысушыларының түрлері де, олардың арақатынасы да осыған байланысты. Жалпы алғанда венчурлық нарықтың маңызды құрылымдық бірліктерін ажыратуға болады:

1. Мемлекет - нарықтың қалыптасуының алғашқы кезеңдеріндегі негізгі инвестор, нарық жұмысының тұрақтылығының және Тараптардың міндеттемелерді орындауының кепілі.

2. Институционалды инвесторлар - венчурлық кәсіпорындарға инвестициялау үшін қаражат жинайтын ірі қорлар.

3. Корпоративтік инвесторлар-бәсекелестік артықшылықтарға немесе кірістерге мүдделі корпорациялар.

4. Жеке инвесторлар – экономикалық немесе идеялық себептер бойынша венчурлық қаржыландыруға қатысқысы келетін жеке тұлғалар.

5. Венчурлық кәсіпорындар - оларды іске асыру үшін қаржыландыруды тартатын венчурлық жобалардың тікелей генераторлары.

6. Қолдау институттары - білім беру мекемелері, сервистік, инфрақұрылымдық ұйымдар, онсыз венчурлық нарықта орнықты даму үшін мүмкіндік болмайды.

7. Делдалдар - нарықтың басқа қатысушылары арасындағы өзара әрекеттесуді жеңілдететін құрылымдар.

Қазақстанның венчурлық нарығы ұзақ уақыт бойы дамып келеді. Венчурлық қаржыландырудың алғашқы қорларының бірі 1996 жылы құрылды және Eagle Kazakhstan Fund деп аталды. Оны Еуропалық Қайта Құру және даму банкі қаржыландырды. 2003 жылдан 2008 жылға дейін «Ұлттық инновациялық қор» АҚ қаржыландыратын тағы он венчурлық қор болды. Бес Қор Қазақстандық болды: Адвант, Almaty Venture Capital, Сентрас, Delta Technology және Арекет және тағы бесейі шетелдік: Mayban – Jaic Asean Fund L. P., Wellington Partners Ventures III Technology Fund L. P., Flagship Venture Fund, VERTEX III Venture Fund, casef .

Бүгінгі таңда «Ұлттық инновациялық қор» АҚ-ның мұрагері «Qaztech Ventures» АҚ-ның деректері бойынша бар болғаны 15-ке жуық мәміле жасаған 7-ге жуық қор бар, бұл, әрине, Қазақстанның венчурлық нарығындағы белсенділіктің төмендігін көрсетеді. Бұл тезис ҚР-ның халықаралық рейтингтердегі жағдайымен де расталады: 2019 жылы «венчурлық капиталдың қолжетімділігі» субфакторы бойынша Бәсекеге қабілеттіліктің жаһандық индексінің рейтингінде Қазақстан 89-шы орынды, 2018 жылы венчурлық капитал мен тікелей инвестициялар үшін елдердің тартымдылық индексіне – 57-ші орынды иеленді.

Дүниежүзілік экономикалық форумның деректеріне сәйкес, Қазақстан 2017 жылдан бастап 2020 жылға дейін Венчурлық капиталға қолжетімділік рейтингінде 12 орынға көтерілді. Көрші Ресей 94-ші, Түркия 88-ші орында болды.

Қазақстанның позициясын жақсартудың алдында ел Үкіметінің елдің технологиялық дамуына жәрдемдесу жөніндегі күш-жігері болды. Инновациялық дамудың бейіндік бағдарламаларын қабылдау мен іске асырудан басқа технопарктер, бизнес-инкубаторлар, арнайы экономикалық аймақтар құрылды. Сонымен қатар, 2018 жылы венчурлық қаржыландыру туралы бірінші заң бекітілді. Заңда алғаш рет келесі ұғымдар нақтыланды: венчурлық қаржыландыру, венчурлық қор және венчурлық басқарушы; сонымен қатар жаңа келісімшарттық құрылымдар. Алайда, қабылданған шаралардың әсері шамалы болып қалады.

Нарықтың дамуына кедергі келтіретін жүйелік проблемалардың бірі-ақпараттың жеткіліксіздігі. Атап айтқанда, венчурлық қаржыландыру нарығы, табыс тарихы бойынша халықаралық есептер мен талдаулар жоқ, мәмілелерде және қорлардың қызметі туралы ақпаратта ашықтық жоқ. Бұл нарықтың жабықтығы мен ашықтығының едәуір дәрежесі мәмілелердің едәуір санының талдаушылар мен сарапшылардың назарына түспеуіне әкеледі. Бұл жағдай саланы түсінуді қиындатып қана қоймай, әлеуетті инвесторлар үшін тартымдылықты төмендетеді.

Венчурлық нарықтағы ағымдағы жағдайды түсіну үшін SWOT-талдау жүргізілді (1-кесте).

1-кесте

Қазақстанның венчурлық нарығына SWOT-талдау

S – күшті жақтары	W – әлсіз жақтары
1. Инвестициялық қорлардың болуы. 2. Инновациялық дамудың мемлекеттік стратегиясының және онымен бірге венчурлық нарықтың болуы. 3. Инновациялық кәсіпорындар үшін кадрлар даярлауға қабілетті университеттердің болуы. 4. Технопарктердің болуы. 5. Кәсіпкерлікті дамытудың мемлекеттік бағдарламаларының жұмыс істеуі	1. Дамымаған қор нарығы. 2. Тұрақсыз институционалдық орта. 3. Заңнамадағы олқылықтар мен дәлсіздіктер. 4. Корпоративтік және жеке инвесторлардың инвестициялық белсенділігінің төмендігі. 5. Кәсіпорындардың инновациялық белсенділігі төмен. 6. Инвесторлардың тәуекелі төмен жобаларға бағдарлануы
O – мүмкіндіктері	T – қауіп-қатерлер
1. Шетелдік инвесторларды тарту. 2. ҚР ЖОО базасында инновациялық экожүйені дамыту. 3. Қор нарығын дамыту. 4. Заңнаманы жақсарту	1. Капиталдың шетелге кетуі. 2. Инновациялық кәсіпорындардың бәсекеге қабілеттілігі төмен. 3. Инновация жасауға қабілетті білікті кадрлардың шетелге кетуі
Ескерту - автормен құрастырылды	

Жоғарыда айтылғандарға сүйене отырып, Қазақстанда венчурлық нарықты дамытудың бірнеше негізгі басымдықтарын бөліп көрсетуге болады.

Ұзақ мерзімді мемлекеттік инновациялық саясатты және венчурлық нарықты дамытудың нақты бағдарламасын іске асыру, өйткені әлемдік тәжірибеде нарықты дамытудың басталуы толығымен дерлік мемлекетке байланысты.

Адами капиталды инвестициялау саясатын жалғастыру, өйткені венчурлық қаржыландыруды тартатын стартаптар мен инновациялық жобаларды жасайтын мамандар.

Венчурлық менеджментті менеджменттің бір саласы ретінде дамыту. Венчурлық менеджерлер инновациялық жобаларды жүзеге асыру кезінде тәуекелдерді азайту үшін қажет, сонымен қатар венчурлық менеджерлер кейіннен стартаптарды қаржыландыратын періштелер болады.

Іргелі және қолданбалы ғылымды дамыту, өйткені инновацияның көп бөлігі алдыңғы қатарлы ғылыми әзірлемелерге негізделген. Өзінің ғылыми әзірлемелерінсіз мемлекет ғалымдарды шетелден тартуға немесе әлемдегі инновациялық даму мәселелерінде екінші рөлдерде қалуға мәжбүр болады.

Институттарды дамыту, оның ішінде жобаларды инвестициялау алдындағы бағалау. Мұндай институттың мысалы ретінде жоба бастамашылары мен жеке инвесторлар арасында байланыс орнататын жеке инвесторлар желісі бола алады. Жеке инвесторлар үшін тәуекелдерді азайту жеке венчурлық капитал нарығын ынталандырады.

Венчурлық бизнесте бәсекелестік ортаны сақтау: бәсекелестік шынымен тиімді және перспективалы жобаларды таңдау үшін оңтайлы жағдай жасайды, демек, бұл нарықтың тартымдылығын арттыратын инвестициялардың қайтарымын арттырады.

Бұл мәселелердің көпшілігі мемлекеттік саясат әдістерімен шешіледі, сондықтан мемлекет оның дамуының алғашқы кезеңдерінде венчурлық нарықтағы негізгі ойыншы деп аталады. Мемлекет МЖӘ сияқты түрлі құралдарға жүгініп, венчурлық қаржыландырудың бүкіл институтын ерте кезеңдерде қалыптастырады, қаржыландырады және қолдайды және инновациялық компаниялар қызметінің нәтижелерімен тиімді және тиімді сауда жасау үшін жағдай жасайды. Сонымен қатар, қызметі венчурлық нарықтың дамуымен тікелей байланысты білім беру мен ғылым жүйесінің жұмыс істеуі тиімділігіне мемлекет жауап береді.

Қорытынды келгенде, ҚР-дағы венчурлық нарық өзінің дамуының алғашқы кезеңдерінде, негізінен мемлекет және негізгі бағыты табыс алу емес, Даму болып табылатын кейбір венчурлық қорлар ұсынады деген қорытынды жасауға болады.

ҚР-да венчурлық нарықты дамыту үшін негізгі кедергілер пысықталмаған заңнама, кәсіпорындардың инновациялық белсенділігінің төмендігі, инвесторлардың өндіруші өнеркәсіп сияқты тәуекелділігі аз, бірақ әлі де тиімді салаларға бағдарлануы болып табылады.

ҚР-да венчурлық нарықты дамытудың негізгі мүмкіндіктері нарықтың жұмыс істеуінің түсінікті, нақты ережелерін қалыптастыруға және барлық тәуекелдерді барынша азайту үшін ережелердің мүлтіксіз сақталуын қамтамасыз етуге дейін азаяды. Сонымен қатар, инновациялық секторды мамандармен толықтыру үшін білім мен ғылымды дамыту қажет.

Венчурлық нарықты дамытудағы маңызды қадам-Жеке инвесторлардың қаражатын (көбінесе мемлекеттік кепілдіктермен, толық немесе ішінара) венчурлық нарыққа тартумен айналысатын венчурлық қорларды құру арқылы мемлекеттің бастаманы жеке инвесторларға біртіндеп беруі. Осылайша, мемлекет жеке бизнестің назарын басқа қаржы құралдарының стандарттары бойынша бұрын-соңды болмаған пайда әкелетін инновациялық кәсіпорындарға аударып, нарықтың ережелері мен институттарын ғана емес, инвестициялау стандарттарын да жасайды

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

- 1 Халықов М. Қазақстандағы венчурлық бизнесті қалыптастыру жолдары/ М. Халықов//Президент және халық.-2007.-28 қыркүйек(N 39) – 36
- 2 Купешова С. Т. Венчурлық бизнестің мемлекеттің әлеуметтік- экономикалық өсуіне қосатын үлесі/ С.Т. Купешова// Қазақстан экономикасының бәсекеге қабілеттілігі: ұлттық экономиканы жеделдете жаңғырту және корпоративті құрылымдардың дамуы. К.Е. Кубаев.-1-бөлім. – 147-151 б.- Алматы: Қазақ үн-ті, 2008
- 3 Лапицкая Л.М. Венчурное финансирование: учебное пособие // Минск: Белорусский государственный университет. – 2019. – 184 с.
- 4 Мазоренко Д. Есть ли венчурный капитал в Казахстане? [Электронный ресурс] // Интернет-журнал «Власть». – Режим доступа: https://vlast.kz/biznes/est_li_venchurnyj_kapital_v_kazahstane-3898.html.
- 5 Об инновационной деятельности предприятий в Республике Казахстан в 2014 году [Электронный ресурс] // Сайт Комитета по статистике Министерства Национальной Экономики Республики Казахстан. – Режим доступа:http://www.stat.gov.kz/faces/wcnav_externalId/homeNumbersScience?_afLoop

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ТӘЖІРИБЕДЕГІ ИНВЕСТИЦИЯЛЫҚ САЯСАТЫНЫҢ ДАМУ ЕРЕКШЕЛІГІ

Сатыбалдина А.

«Бизнес-әкімшілік» кафедрасының докторанты
«Тұран-Астана» университеті Астана қаласы, Қазақстан Республикасы
Ғылыми жетекшісі: э.ғ.к., қау. профессор Искаков Б.М.

Түйіндеме: Мақалада халықаралық тәжірибедегі инвестициялық саясаттың даму ерекшеліктері қарастырылады. Дамыған және дамушы елдердің инвестиция тарту стратегиялары салыстырылып, тиімді тетіктері талданады. Қазақстанның инвестициялық саясатын жетілдіру үшін маңызды бағыттар айқындалып, инновациялық, институционалдық және инфрақұрылымдық дамуды күшейту ұсынылады.

Кілт сөздер: инвестициялық саясат, халықаралық тәжірибе, шетелдік инвестициялар, инновациялық даму, институционалдық орта, инфрақұрылымдық саясат, Қазақстан экономикасы.

Жаһандану жағдайында мемлекеттердің экономикалық даму қарқыны көбіне олардың инвестициялық саясатты қаншалықты тиімді жүргізе алатынына байланысты. Инвестициялық саясат елге шетелдік тікелей инвестициялар тарту, отандық капиталдың дамуын ынталандыру, инновацияларды қолдау және бизнес ортаны жақсарту сияқты шараларды қамтиды. Әлемдегі жетекші экономикалар тәжірибесі көрсеткендей, инвестициялар ағымы экономикалық өсімді жылдамдатып, технологиялық жаңғыруды қамтамасыз етеді және еңбек өнімділігін арттырады.

Инвестициялық саясат – бұл мемлекет пен жеке сектордың инвестициялық процесті дамытуға бағытталған стратегиялық және тактикалық шараларының жиынтығы. Ол келесі бағыттарды қамтиды:

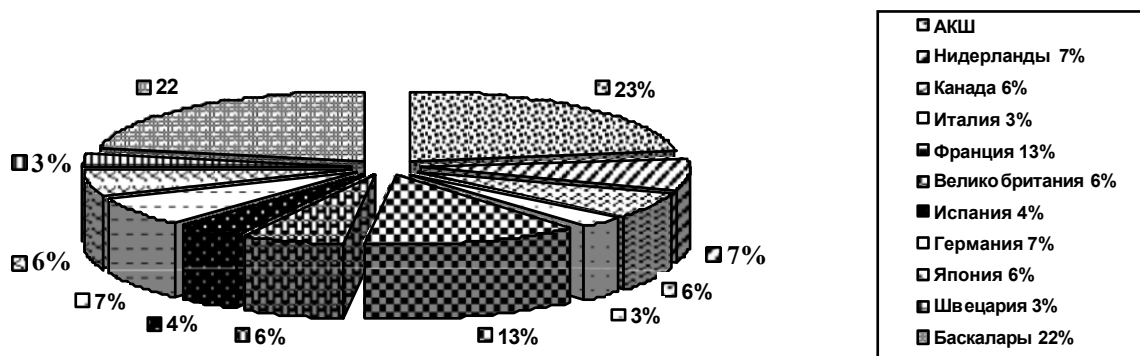
- инвестициялық климатты жақсарту;
- заңнамалық және институционалдық жағдайды жетілдіру;
- салықтық және қаржылық жеңілдіктер ұсыну;
- халықаралық капиталмен ынтымақтастық орнату;
- инновациялар мен технологиялық дамуды қолдау.

Халықаралық тәжірибеде инвестициялық саясаттың үш негізгі моделі қалыптасқан: Либералды модель – капиталға барынша еркіндік беру (АҚШ, Ұлыбритания).

Индустриялық-бағытталған модель – мемлекеттің экономиканы бағыттап отыруы (Оңтүстік Корея, Жапония).

Аралас модель – нарықтық тетік пен мемлекеттік қолдаудың үйлесуі (Германия, Сингапур).

Ұлыбритания дүние жүзілік капитал нарығында бастаушы позицияларды сақтайды. ЮНКТАД мәліметтер бойынша Ұлыбритания инвестицияларды тарту көлемі бойынша әлемде екінші орынды иеленеді (АҚШ – тан кейін). Сол уақытта да Ұлыбритания экспорттар капитал позициясын жоғалтуы байқалады. Ол тұзу шетел инвесторлар көлемі бойынша 2000 жылы әлемде бірінші орын алғанмен, 2002 жылы басқа дамыған елдерге өзінің бастаушы позицияларын жоғалтты және инвестор – елдердің бірінші бесіне тіпті кірмеді.

Сурет 1- Дамыған мемлекеттердің даму инвестицияларды салу ерекшеліктері

Ұлыбританияның инвестициялық ахуалы қолайлы жағдайлардан тұрады, елдің билік органдары инвестициялық ағындарды марапаттау, көтермелеу сияқты шаралары мен айналасады. Ұлттық экономикаға инвестиялар ағынының енуі өнеркәсіп салаларын өркендету мен қызмет салаларын реттеуге қатысты.

Шетел капиталдың қатысуымен инвестициялық жобалар: электрондық қызметтер сияқты, автомобиль жасау, электроника, прибор жасау, телекоммуникация, қаражаттық менеджмент сонымен қатар металлургия, тамақ өнеркәсібі, химия және тағы басқасы іске асырылады [1].

АҚШ инвестициялық саясатында либерализм қағидалары басым:

- инвесторлардың мүддесін қорғайтын құқықтық база;
- дамыған қор нарығы;
- венчурлік капиталдың жоғары деңгейі;
- бәсекелестікті қорғау институттарының тиімділігі.

АҚШ-тың негізгі ерекшелігі – **инновациялық инвестицияларды қолдау**, атап айтқанда:

- Силикон алқабындағы стартаптарды қаржыландыру;
- ғылыми-зерттеу орталықтарына мемлекеттік гранттар;
- жеке сектордың R&D шығындарын салықтық жеңілдету.

Германия.

Германия инвестициялық саясатында «әлеуметтік нарықтық экономика» қағидасына сүйенеді:

- шағын және орта бизнесті (ШОБ) қолдау;
- бизнесті қаржыландыратын даму банктерінің рөлі (KfW);
- жоғары технологиялық өндірістерді дамыту;
- дуальды білім беру жүйесі арқылы кадр сапасын арттыру.

Германияда инвестициялық шешімдер ұзақ мерзімді стратегияға негізделеді, тұрақты институционалдық орта бар.

Жапония.

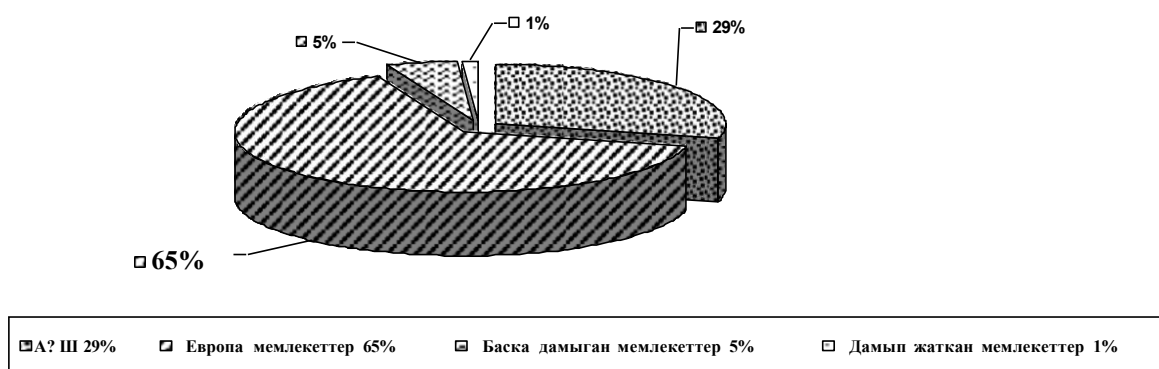
Жапония инвестициялық саясатында мемлекеттің бағыттаушы рөлі айқын:

- МІТІ арқылы салалық жоспарлау;
- ұлттық компанияларды қорғау және қолдау;
- технологиялық жаңғыруға басымдық;
- экспортқа бағытталған салаларды дамыту.

Жапония тәжірибесіндегі негізгі ерекшелік – мемлекеттік және жеке сектордың **үйлесімді серіктестігі**.

Ұлыбританияның экономикалық дамымаған аймақтарына Шотландия, уэльс және солтүстік – шығыс Англия сияқты елдеріне шетел инвестициялардың маңызы зор. Шетел инвестициялардың осы аймақтарға түсуі, өнеркәсіп реструктуризацияға және жұмыстың болуына жағдай жасайды.

Ұлыбританияның негізгі инвесторлары ЕБ, АҚШ, Жапония елдері болып келеді.

Сурет 2 - Британдық компаниялардың шетел инвестицияларын тарту жөнінде географиялық құрылым

Инвестициялық саясаттағы маңызды роль заңның негізінде өзекті іс - әрекеттерді атқару. Нарық капиталының құқықтық жүйесі және онымен байланысты корпоративті құқық үнемі жандануда. Өткен жылдан бері күшін енген заң «2000 – шы жыл нарығы мен қаржылық қызметі» туралы заң екпілерінің

негізгі елдегі инвестициялық ахуалды реттейді.

Ұлыбританияда тағы бір либералды заңдар бар, компания іс - әрекеттерін реттеуші компания туралы заңдар. Ол қарапайым түрдегі компания реттелімін қалыптастырады. Тіркеу тәртібі - өтініш негізінде. Құжаттардың барлығы ретті болған жағдайда Тіркеу палатасы компанияның тіркеу бөліміне қарсы тұра алмайды. Ұлыбританияда даяр компанияларда сату рұқсаттары орын алған, яғни тіркелген компаниялар стандартты құжаттармен орайласады. Бизнесінің осындай түрімен агенттік фирмалары мен адвокат канторлары айналасады. Бұл қызмет түрі қолайлы, компания ескерлік операцияларды тіркеу әдіс амалдарынан бұрын бастай береді.

Заң қандайда бір арнаулы шектеулерді қарастыра алмайды, заңды және физикалық тұлғалардың қозғалмалы мүліктеріне қатысты. Шетел инвесторлары өз капиталын салым жасауға орын таңдауда еркін құқығы бар [2].

Инвестицияны экспорттау да өкіметтен көптеген іс – шараларды жандандыруды қажет етеді. Министрліктер мен ведомствалар да айналасады. Сауда және өнеркәсіп Министрлігі алдында тұрған міндет инвестициялық әрекеттерде, кәсіпкерлік құрылымда тәжірибеге жаңа қағидалық негіздерді енгізу де қарастырылған.

Ұлыбританияға шетел инвестицияларын тарту Британдық халықаралық сауда қызметі құрылымы әрекеттеріне негізделген, шетел инвестицияларымен үрдісті келесі бағыттарда ұтайды:

- шетел инвесторларын ақпараттық қолдау Ұлыбританияны еңбек ресурстарымен және өндірістің инфрақұрылымдармен қамтамасыз етуі, оның ресурстармен жұмысын реттеуге бағыттау;
- ұлттық заңдылықтар негіздерін түсіндіру, инвестициялық іс - әрекет саласында қызығушылық тудыратын мәселелермен хабардар ету, өкімет органдармен, жекелеген фирмалармен, қызмет сапаларындағы келісімді реттеу;
- әкімшілік мәселелерді шешу, оның барлығы компания жұмыстарымен байланысты болуы тиіс;
- нақты жобалар бойынша серіктестіктер іздеу.

Аймақтық даму мәселелері саясаты да Ұлыбританияда қарастырылып, инвестицияларды тартуда тиісті шешімдерді қабылдауды керек етеді. Шағын және орта кәсіпкерлікті қолдауды күшейту іс – шаралары қарастырылып, тиісті жұмыстар белгілену үстінде. Ерекше маңызды құрылымдық элемент өкімет саясатында дамушы елдердің инвестициялық потенциалын көтеру, ішінара Африка елдеріне.

Инвестициялық салаларда өкіметтің әсері 2010 – ші жылға әлемдік экономика стагнациясында байқалды, әлемдегі инвестициялық ағындар динамикасына әсері ерекше. БҰҰ бағалауы бойынша өткен жылы тура инвестициялар ауқымы 40 пайызға төмендеді, бұның негізгі себебі дамыған елдерде инвестиция деңгейінің төмендеуіне байланысты. Экономика саласындағы өкіметтің қабылдаған бағдарламалары қосымша жағдайлар ретін де қарастырады, бұның өзі инвестиция жағдайларындағы әрекеттерін ұштауға жәрдем береді. Негізінен шағын және орта кәсіпкерлікті нығайтуға, жаңа технология енгізуге, жаңа нарықты менгеруге жағдай жасалған.

Елдегі инвестициялық ахуалды жақсарту өкәметтің негізгі экономикалық стратегиясы, 2022 – 2024 жылдарға арналған ел бюджетінде осы мәселелер көрініс тапты. Негізінен бұл орайда қарастырылатын мәселелер:

- ☐ Корпоративті салық жүктемелерін шағын өндірістерде 20 пайыздан 19 пайызға төмендету, 2022 – 2024– ші қаржылық жылда 450 млн ф. ст-ке дейін үнем жасауға мүмкіндік береді;
- ☐ Салық айналымын қысқарту НОКР компаниялары есебінен;
- ☐ Интеллектуалды меншіктегі салық айналымын реформалау.

Қаржылық қызмет пен нарыққа қатысты заңдарға сәйкес көп іс – шаралар кешені белгіленеді, инвесторлар мен салымшылар мүддесін қорғауға қатысты іс – шаралар белгілене отырып, қаржы салаларында банк мәселесіне қатысты жағдайларда шешу көзделген. Бұдан басқа арнаулы бағдарламада жақын арадағы 2 жыл көлемінде үрдіске енетін сызбалар қарастырылған, бұлардың мақсаты – физикалық және тұлғаларда тәуекелдікке қатысты ақпараттармен қамтамасыз ету. Инвесторларды тарту мақсатында, мемлекеттік экономикалық бағдарламаларды жүзеге асыру барысында Ұлыбритания Өкіметі арнаулы механизм «Public – Private Partnership» қолға алынып, серіктестік пен жеке компаниялар арасындағы іс - әрекеттерді ұрастыру нысан етіп алынған [3].

Ірі жобалар үлгісі қатарында Лондон метрополитені модернизациясын сөз етуге болады, қаржыландыру инфрақұрылымы 15 жылға - 8 млрд ф.ст, сонымен бірге Ұлттық қызмет әрекеттерін де назарға алуға болады. Ұлыбританияның тоғыз өнеркәсібі мықты дамыған елдер қатарында, Канадаға ғана орын береді.

Халықаралық тәжірибе көрсеткендей, инвестициялық саясаттың табысты болуы ең алдымен институционалдық тұрақтылыққа, бизнеске қолайлы жағдай жасауға, инновацияларды қолдауға және инфрақұрылымның сапалы дамуына байланысты. АҚШ, Германия, Жапония, Сингапур және Оңтүстік Корея сияқты елдердің тәжірибесі стратегиялық жоспарлау, технологиялық жаңғырту, адами капиталды

дамыту және мемлекеттік-бизнес серіктестігін тиімді ұйымдастырудың инвестициялық процестердің тұрақты жұмыс істеуіне ықпал ететінін дәлелдейді.

Қазақстан үшін бұл үлгілердің маңызы зор, себебі елдің экономикалық даму бағыты ұзақ мерзімді инвестициялық басымдықтарға негізделген. Соңғы жылдары Қазақстан шетелдік тікелей инвестицияларды тарту бойынша ТМД кеңістігінде жетекші орынға ие болып келеді. Дегенмен халықаралық деңгейдегі бәсекелестік күшейіп жатқан жағдайда, инвестициялық саясатты әлемдік талаптарға толық сәйкестендіру – экономикалық өсімнің негізгі шарты. Осы орайда Қазақстанға төмендегі бағыттар ерекше маңызды:

1. **Инвестициялық климаттың тұрақтылығы.** Халықаралық тәжірибе құқықтық жүйенің тәуелсіздігі мен болжамдылығы инвесторлар сенімінің басты факторы екенін дәлелдейді. Қазақстан сот жүйесін реформалау, рұқсат беру процедураларын жеңілдету және цифрландыру бойынша жұмыстарды жалғастыруы тиіс.

2. **Инновациялық-индустриялық даму.** Германия, Оңтүстік Корея және Жапониядағы индустриялық саясат Қазақстан үшін үлгі бола алады. Технологиялық жаңғыруды жеделдету, жоғары қосылған құнды өнімдерді дамыту, IT және ғылымды қажет ететін салаларға инвестиция тарту елдің бәсекеге қабілеттілігін арттырады.

3. **Инфрақұрылымды жетілдіру.** Қытай мен Сингапур тәжірибесі логистикалық және өндірістік инфрақұрылымның сапасы инвестиция көлеміне тікелей әсер ететінін көрсетеді. Қазақстан «Көлік хабына» айналу әлеуетін толық пайдалану үшін жол, порт, теміржол, энергия инфрақұрылымын дамытуға басымдық беруі қажет.

4. **Адами капиталды дамыту.** Германияның дуальды білім беру жүйесі мен Кореяның білімге инвестиция салу саясаты Қазақстан үшін өте өзекті. Кәсіби кадрлар тапшылығы инвестициялық жобалардың іске асырылуын баяулататын негізгі факторлардың бірі.

5. **Мемлекеттік-жекеменшік әріптестікті кеңейту.** Дамыған елдердегі МЖӘ тетіктері маңызды инфрақұрылымдық жобаларды қаржыландыруда өзін жоғары тиімді құрал ретінде көрсетті. Қазақстанда да бұл механизмді одан әрі жетілдіру инвестиция ағынын көбейтеді.

6. **Инвестициялық аймақтарды тиімді басқару.** Әлемдік тәжірибеде (Сингапур, Қытай) АЭА-ларды кәсіби басқару, нақты стратегиялық бағыттардың болуы олардың бәсекеге қабілеттілігін арттырады. Қазақстандағы арнайы экономикалық аймақтардың тиімділігін көтеру де басым бағыт болуы қажет.

Жалпы алғанда, Қазақстанның инвестициялық саясаты халықаралық тәжірибені ескере отырып эволюциялық түрде дамып келеді. Елдің геостратегиялық орналасуы, табиғи ресурстар қоры, жаһандық көлік дәліздеріндегі маңызы және салыстырмалы саяси-экономикалық тұрақтылығы Қазақстанды өңірдегі инвестиция үшін қолайлы орталықтардың біріне айналдырады.

Дегенмен жаһандық капитал үшін бәсекелестік күшейген заманда Қазақстан инвестициялық саясатты одан әрі жетілдіріп, заманауи талаптарға сай бейімделуі қажет. Инновацияға негізделген экономика қалыптастыру, тиімді басқару институттарын дамыту, бизнесті қолдаудың транспарентті жүйесін құру және жоғары технологиялық секторларды дамытуды ынталандыру – елдің ұзақ мерзімді экономикалық өсімінің негізгі кепілі болып табылады.

Осылайша, халықаралық тәжірибеден алынған үздік үлгілерді ұлттық ерекшеліктерге бейімдей отырып пайдалану Қазақстанның инвестициялық саясатын тиімді, бәсекеге қабілетті және ұзақ мерзімді тұрақты даму жолына бағыттайды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Әбдірешов Қ., Төлегенова А. Инвестициялық саясат және экономикалық өсім: теориясы мен тәжірибесі. – Алматы: Қазақ университеті, 2021.
2. Дүйсенбеков Ж., Байжұманов М. Инвестициялар және инновациялық даму негіздері. – Алматы: Экономика, 2020.
3. UNCTAD. World Investment Report 2023: International Investment Trends. – Geneva: United Nations, 2023.

МЕТРОЛОГИЧЕСКОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ЭНЕРГЕТИКИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН КАК МЕХАНИЗМ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ЕДИНСТВА ИЗМЕРЕНИЙ

Магистрант
по специальности
7M07550 Метрология
ЕНУ им. Л.Н. Гумилева
Самиголлаева А. Б.

Аннотация. Статья посвящена исследованию понятия и функций метрологического обеспечения в энергетике Республики Казахстан с акцентом на обеспечение единства измерений в условиях цифровизации и международной гармонизации требований. Рассматривается метрологическое обеспечение как комплексный научно-практический механизм, включающий нормативно-правовое регулирование, эталонную и лабораторную инфраструктуру, подтверждение пригодности средств измерений, метрологический надзор и управление качеством измерительных данных. Особое внимание уделено роли государственных реестров и цифровых платформ (реестр ГСИ РК, информационная система е-КТРМ) как инструментов прослеживаемости статуса средств измерений и повышения доказуемости результатов измерений в коммерческом учёте энергоресурсов.

Ключевые слова: Метрологическое обеспечение энергетике, единство измерений, средства измерений, коммерческий учёт энергоресурсов, государственная система обеспечения единства измерений, реестр ГСИ информационная система е-КТРМ, техническое регулирование, стандартизация, калибровка.

Базовой основой задаётся Законом Республики Казахстан «Об обеспечении единства измерений», который определяет сферу государственного метрологического контроля, требования к средствам измерений, методикам измерений, поверке и иным процедурам.

Уполномоченным звеном государственного управления выступает Комитет технического регулирования и метрологии (КТРМ) Министерства торговли и интеграции, который обеспечивает реализацию политики в области техрегулирования и метрологии.

Подведомственная инфраструктура включает РГП «КазСтандарт», выполняющее функции в области технического регулирования, обеспечения единства измерений и стандартизации, включая координацию работ по метрологии и стандартам.

Исторически важным элементом национальной метрологической системы является создание специализированной организации «Казахстанский институт метрологии (КазИнМетр)» (как институт развития метрологии), что фиксирует институциональную направленность государства на развитие эталонной базы и методического обеспечения.

Реестры и цифровые платформы: е-КТРМ и реестр ГСИ РК. Ключевой современный механизм — цифровизация реестров и процедур. На государственном уровне создана информационная система технического регулирования «е-КТРМ», цель которой — автоматизация ведения реестров, сопровождение стандартов и снижение барьеров в сфере оценки соответствия; в сообщении уполномоченного органа подчёркнуто прохождение испытаний по информационной безопасности и наличие в системе реестров, включая реестр по средствам измерений. В том же источнике приведены цифровые показатели внедрения: зарегистрированы более 473 организаций, добавлены 180 структурных подразделений, создано 1445 учётных записей, что показывает масштаб перехода к цифровому управлению инфраструктурой качества.

Практическое наполнение для метрологии обеспечивается реестром государственной системы обеспечения единства измерений (ГСИ РК), доступ к актуальным данным которого переводится на платформу techreg; КазСтандарт информирует о наличии данных с 1993 года и о запуске обновлённой базы. На уровне региональной интеграции присутствует и внешняя «витрина»: Евразийская экономическая комиссия в перечне информационных фондов указывает реестр ГСИ РК как национальный ресурс.

Эти механизмы важны для энергетике, потому что коммерческий учёт требует быстрого доступа к статусу средств измерений (утверждение типа, методики поверки, наличие поверителей), а также прозрачной верификации легитимности измерительных данных.

Важно зафиксировать, что метрологическое обеспечение в энергетике не принадлежит одному институту и реализуется через распределение ролей. В казахстанской модели часть функций выполняет уполномоченный орган, часть — подведомственные организации и аккредитованные лаборатории, а часть — сами энергокомпании как владельцы узлов учёта. В условиях цифровизации критически

значимо, где именно возникает «истина» о статусе прибора: в бумажном сертификате, в ведомственном журнале или в государственном реестре. Отдельно следует учитывать связь метрологии с оценкой соответствия и аккредитацией, поскольку компетентность лабораторий прямо влияет на доверие к результатам поверки/калибровки. Наконец, энергетика усиливает требования к оперативности: если учёт ведётся автоматически, то и подтверждение пригодности измерений должно быть проверяемым без длительных ручных процедур.

Таблица 1. Институциональные механизмы метрологического обеспечения энергетики Казахстана (функции и цифровые опоры)

Механизм	исполнители	Что обеспечивает для энергетики	Цифровая опора/след
Государственное регулирование и надзор в области единства измерений	КТРМ	Правила и контроль применимости средств измерений в регулируемых сферах (в т.ч. коммерческий учёт энергии)	ИС «е-КТРМ» как платформа реестров и процедур
Реестр ГСИ РК (утверждённые типы, методики, поверители и др.)	КазСтандарт (информирование/ведение), пользователи реестра	Проверяемость статуса прибора учёта и методик, снижение «серых» практик	Платформа techreg и архивные записи, данные с 1993 г.
Испытания для утверждения типа, поверка/калибровка, МЛС	КазСтандарт и аккредитованные лаборатории	Подтверждение метрологических характеристик приборов учёта и измерительных цепей	Перечень метрологических услуг, межлабораторные сличения
Региональная эталонная/лабораторная инфраструктура	Филиалы КазСтандарта, лаборатории	Доступность поверки/калибровки по видам измерений (масса, давление, электричество и др.)	Сведения об аккредитованных лабораториях и эталонах
Корпоративные системы коммерческого учёта (АСКУЭ/АИИС КУЭ) и регламенты данных	Энергокомпании, системный оператор	Массовый сбор, хранение и агрегирование данных учёта, балансирование	Требования к автоматизированному учёту и регламентам данных

Анализируя таблицу 1, можно сделать вывод, что Казахстан уже располагает базовыми «слоями» инфраструктуры качества: правовой рамкой, реестровой системой, сервисами поверки/калибровки и институциональной поддержкой. При этом центром устойчивости становится не столько отдельная лаборатория, сколько связка «реестр — компетентный исполнитель — защищённый цифровой след». Именно по этой причине цифровизация через е-КТРМ должна рассматриваться как метрологический механизм, а не только как административная модернизация, поскольку она влияет на проверяемость статуса средств измерений.

В энергетике наиболее уязвимым остаётся переход от статуса прибора к статусу результата: даже идеально поверенный счётчик не гарантирует корректность итогового биллинга при ошибках времени, трансформаторов, параметров сети и алгоритмов агрегации. Следовательно, совершенствование должно дополнять государственные процедуры «управлением качеством данных» на стороне компаний. Для этого логично расширять практику межлабораторных сличений и оценок состояния измерений в лаборатории, которые КазСтандарт указывает как услуги, применимые к различным видам измерений.

Также заметно, что реестр ГСИ РК содержит историческую глубину данных (с 1993 года), что позволяет строить аналитику по надёжности типов приборов, срокам стабильности и причинам выбраковки. Это открывает путь к риск-ориентированным интервалам контроля вместо одинаковых сроков для всех категорий. Наконец, наличие региональных филиалов с эталонами и аккредитованными лабораториями снижает транзакционные издержки отрасли, но требует унификации цифровых форматов

результатов (сертификаты, протоколы, метаданные), иначе эффект цифровизации «обнуляется» ручным вводом и дублированием документов.

Для демонстрации масштаба отрасли достаточно нескольких официальных показателей, показывающих «цену» ошибки измерений. По данным KEGOC, выработка электроэнергии в Казахстане в 2024 году составила 117 915,4 млн кВт·ч, что на 4,5% выше уровня 2023 года; рост объёмов означает рост значимости качества коммерческого учёта и балансов.

Министерство энергетики сообщает, что по состоянию на конец 2024 года в стране функционировали 153 объекта ВИЭ общей установленной мощностью 3 032 МВт, обеспечившие 6,43% от общего объёма производства электроэнергии; такая структура усиливает требования к измерениям мощности и энергии на распределённом уровне, где больше узлов и выше вариативность режимов.

С точки зрения энергетического баланса, Бюро национальной статистики указывает, что общее первичное потребление энергии в 2024 году составило 74 304,0 тыс. т н.э., а в структуре первичного потребления доминирует уголь (47,2%), далее природный газ (33,1%) и нефть/нефтепродукты (17,4%).

Эти цифры важны не сами по себе, а как обоснование того, что метрологическая ошибка даже на доли процента в коммерческом учёте и балансовых расчётах может транслироваться в существенные экономические эффекты и регуляторные риски (обоснованность тарифов, корректность потерь, доверие к данным о ВИЭ).

Перед сопоставлением необходимо подчеркнуть, что международные документы различаются по природе: OIML формирует правометролого-ориентированные требования, IEC — технические испытательные требования, а MID — регуляторную архитектуру оценки соответствия. Для Казахстана важно не копирование формулировок, а выделение «минимального общего ядра», которое обеспечивает сопоставимость и доверие. Второй принцип — ориентир на жизненный цикл: типовые испытания без контроля данных в эксплуатации не решают проблему спорности коммерческого учёта. Третий принцип — цифровая проверяемость: требования должны быть формализуемы в реестрах и информационных системах, иначе аудит становится ручным и дорогим.

Наконец, гармонизация должна учитывать реальную готовность лабораторий и реестровой системы, чтобы не создать нормативные требования без технической возможности их исполнения

Таблица 2. Сопоставление международных требований к средствам учёта энергии

Объект учёта	Международная база
Электросчётчики (активная энергия)	OIML R 46; IEC 62052-11; MID MI-003
Газовые счётчики	OIML R 137; MID MI-002
Теплосчётчики	MID MI-004 (как ориентир)
Цифровые доказательства калибровки/поверки	DCC (PTB)

Из таблицы 2 следует, что международная «норма» постепенно смещается от формальной проверки прибора к управлению измерительными цепочками и доказательствам качества данных. Для Казахстана наиболее практичным является поэтапный сценарий: сначала обеспечить гармонизацию терминологии и требований к испытаниям и классам точности, затем — цифровую проверяемость статуса приборов через реестры, и только после этого — внедрять машиночитаемые сертификаты как стандарт отраслевого комплаенса.

В электроэнергетике особенно важно сопоставить требования OIML/IEC: OIML фиксирует правометролого-регуляторный каркас, а IEC — испытательную «физику» влияющих факторов, что для Казахстана актуально из-за климатической и режимной неоднородности энергосистемы. В газовом секторе ценность OIML R137 состоит в технологической нейтральности: она применима к различным принципам измерения, что полезно при модернизации учёта на узлах распределения и коммерческого отпуска.

В части теплоснабжения смысл гармонизации — уйти от «точности вычислителя» к качеству всей цепочки «температура-расход-алгоритм». Наконец, DCC-подход методологически закрывает «разрыв доверия» между лабораторным подтверждением и цифровой эксплуатацией, так как позволяет встроить сертификат в автоматизированные процессы учёта и аудита, сохраняя юридическую значимость через криптографические механизмы.

Заключение. Метрологическое обеспечение энергетики Казахстана уже опирается на устойчивую правовую и институциональную основу: Закон «Об обеспечении единства измерений», уполномоченный орган (КТРМ) и подведомственную инфраструктуру (КазСтандарт), а также на развивающиеся цифровые реестры и платформы.

Главный вызов текущего этапа связан с тем, что цифровая энергетика производит и потребляет не только электроэнергию, но и данные: коммерческий учёт становится информационной цепочкой, и

доверие переносится с «прибора» на «результат + метаданные + доказательства неизменности». В этой логике совершенствование должно включать: интеграцию отраслевых систем с государственными реестрами, формализацию паспортов узлов учёта, риск-ориентированный контроль и внедрение машиночитаемых защищённых сертификатов (DCC-подход).

Международные рамки (VIM/GUM, CIPM MRA, OIML, IEC, MID) показывают, что лучшая практика — это системная связка прослеживаемости, неопределённости, испытаний и цифровой доказательной базы.

Список литературы

1. Закон Республики Казахстан «Об обеспечении единства измерений» (ИПС «Әділет»).
2. Постановление о создании РГП «Казахстанский институт метрологии (КазИнМетр)» (ИПС «Әділет»).
3. Сообщение КТРМ: создание ИС «е-КТРМ», цели, показатели внедрения и сведения об инфобезопасности (gov.kz).
4. КазСтандарт: перечень метрологических услуг (утверждение типа, поверка/калибровка, МЛС и др.).
5. КТРМ: справка о РГП «Казахстанский институт стандартизации и метрологии (КазСтандарт)» (gov.kz).
6. ЕЭК: перечень информационных фондов по обеспечению единства измерений (упоминание реестра ГСИ РК).
7. КЕГОС: Electricity balance — выработка электроэнергии в РК в 2024 г. (страница/материалы годового отчёта).
8. КЕГОС: пресс-релиз об итогах 2024 г. (потребление и выработка).
9. Бюро национальной статистики РК: топливно-энергетический баланс 2024 (первичное потребление и структура).
10. Министерство энергетики РК: данные о числе объектов ВИЭ, мощности и доле в производстве электроэнергии (gov.kz).

ИНВЕСТИЦИИ И ВАЛОВОЙ РЕГИОНАЛЬНЫЙ ПРОДУКТ В КАЗАХСТАНЕ

Сыздыкова Э.Ж.,

Карагандинский национальный
исследовательский университет им.
академика Е.А. Букетова, г. Караганда

Кажмухаметова А.А.,

Евразийский национальный университет
им. Л.Н. Гумилева, г. Астана

Сыздыкова Д.И.,

Карагандинский национальный
исследовательский университет им.
академика Е.А. Букетова, г. Караганда

Аннотация. В статье рассматривается роль валового регионального продукта как ключевого показателя анализа социально-экономического развития регионов Казахстана. Проведён анализ динамики ВРП и инвестиций за 2015–2024 гг., выявлены региональные диспропорции. Особое внимание уделено влиянию инвестиций, а также необходимости совершенствования механизмов государственной региональной политики и повышения устойчивости территориального развития.

Ключевые слова: инвестиции, валовой региональный продукт, Казахстан, регионы, влияние, факторы.

В процессе государственного управления Республики Казахстан необходимо основываться на анализе социально-экономического развития регионов, их особенностей и различий.

Глобальная трансформация и постоянная конкуренция в мировом масштабе отражается на экономике любой страны. Это требует постоянной оценки эффективности ее развития как в целом, так и на уровне

регионов. Кроме того, необходимо постоянно разрабатывать новые современные подходы к их анализу и оценке.

Среди других показателей для проведения анализа регионального развития используется валовой региональный продукт (ВРП). Он характеризует совокупную экономическую активность региона.

В Казахстане в целях устойчивого развития страны активно осуществляется политика, связанная с ее территориальным развитием. Созданию благоприятных условий реализации данной политики должен предшествовать корректный расчет и интерпретация конкретных показателей. Валовой региональный продукт и есть один из таких ключевых показателей. Данный показатель способен дать оценку развития региона, так как он отражает произведенную в регионе совокупность товаров и услуг. Что, в свою очередь, позволяет спрогнозировать экономический потенциал.

Как и большинство стран мира, Казахстан испытывает вызовы, связанные с последствиями пандемии, климатом, внешнеэкономической ситуацией, снижением цен на сырье и др. Влияние подобных факторов заставляет усиливать региональную устойчивость.

Разработка и реализация стратегий устойчивого развития невозможны без анализа ВРП как инструмента выявления уязвимых зон, оценки эффективности бюджетной и инвестиционной политики, а также прогнозирования будущей динамики. Именно поэтому анализ ВРП приобретает все большее значение в контексте выработки эффективных механизмов управления территориальным развитием.

В условиях углубляющегося неравномерного развития регионов Казахстана, наличия значительного перекоса в распределении экономических ресурсов, инвестиций и трудового потенциала, становится очевидной необходимость не просто констатировать различия в уровне валового регионального продукта, но и искать пути выравнивания социально-экономических условий и повышения эффективности региональной политики.

Показатель ВРП позволяет выявлять наиболее высокий и низкий уровень экономического развития среди различных регионов, оценивать результативность проводимой региональной политики, а также определять территории с инвестиционным потенциалом.

Инвестиционный рынок является основным фактором, определяющим динамику важнейших макроэкономических показателей [1].

Данный показатель широко применяется в международной практике для сопоставления уровня развития регионов разных стран. Так, в Европейском союзе ВРП на душу населения, соотнесённый со среднеевропейским уровнем, является одним из ключевых критериев распределения средств фондов регионального развития. Схожий подход использует и Всемирный банк при классификации территорий в рамках программ поддержки экономического роста. Для Казахстана применение международных методик анализа ВРП особенно важно с точки зрения интеграции в мировую экономику и повышения инвестиционной привлекательности регионов.

В таблице 1 и на рисунке 1 представлен валовой региональный продукт в Казахстане за период с 2015 по 2024 годы [2].

Таблица 1. Валовой региональный продукт в Республике Казахстан (2015–2024 гг.), млн тенге

Показатель	2015 г.	2016 г.	2017 г.	2018 г.	2019 г.
Валовой региональный продукт	40 884 133,6	46971150,0	54 378 857,8	61 819 536,4	69 532 626,5
Показатель	2020 г.	2021 г.	2022 г.	2023 г.	2024 г.
Валовой региональный продукт	70 649 033,2	83 951 587,9	103 765 518,2	119 442 289,7	134251904,8

Рисунок 1. Рост валового регионального продукта в Республике Казахстан (2015–2024 гг.), млн тенге

Средний прирост за указанный период составил 10 374 196,80 млн. тенге. Средний темп прироста составил 14,3 %. Максимальный прирост был в 2022 году и составил 19 813 930,30 млн. тенге. Минимальный прирост зафиксирован в 2020 году и составил 1 116 406,70 млн. тенге.

Наблюдаемый рост данного показателя в Казахстане в период с 2015 по 2024 годы связан с постепенным развитием экономики страны. На протяжении этих лет увеличивались объемы производства, расширялась сфера услуг, а также оказывало влияние общее повышение цен и доходов. Средний темп прироста свидетельствует о том, что экономика в основном развивалась устойчиво, несмотря на отдельные сложные периоды. Первые годы анализируемого периода демонстрируют устойчивый рост. Период с 2015 по 2017 год можно охарактеризовать как стабильный подъем. Прирост ВРП в эти годы находился на уровне от 14,9% до 15,8%. Это говорит о том, что после относительной экономической стабилизации страна начала наращивать объемы производства и услуг практически во всех регионах. Особенно сильную роль в этом играли мегаполисы и сырьевые области. В 2018 и 2019 годах наблюдается небольшое замедление: 13,7% и 12,5% соответственно. Хотя это всё ещё высокие показатели, по сравнению с предыдущими годами прирост стал менее стремительным. Это может быть связано с насыщением некоторых секторов, коррекцией внешнего спроса и постепенным изменением условий на рынке нефти. Наибольший рост был зафиксирован в 2022 году, что во многом объясняется благоприятной внешнеэкономической ситуацией. Повышение цен на сырьевые ресурсы, прежде всего на нефть, привело к увеличению экспортных поступлений и доходов государства. Дополнительно на рост повлияли активные государственные расходы и восстановление деловой активности после предыдущих ограничений. Самый низкий прирост пришёлся на 2020 год. Это связано с пандемией, которая негативно повлияла на экономику: многие предприятия сократили производство, снизилась деловая активность и объемы торговли. В результате темпы роста существенно замедлились. Ограничения, сбои в логистике, снижение инвестиционной активности и падение деловой уверенности отразились на всех секторах экономики.

Инвестиционная деятельность выступает одним из определяющих источников увеличения валового регионального продукта. Привлечение капитала в экономику региона стимулирует наращивание выпуска, обновление производственной базы, развитие транспортной и социальной инфраструктуры, а также освоение современных технологий. Существенное значение имеет не только объем, но и структура вложений: капитал, направленный в наукоёмкие и технологически развитые отрасли, как правило, формирует более стабильную и долгосрочную динамику роста ВРП, чем инвестиции в сферы с ограниченной добавленной стоимостью. Положительно влияют сдвиги в структуре ВРП, вызванных перераспределением инвестиций в обрабатывающие отрасли. Инвестиционные проекты, связанные с таким распределением позволяют создавать предприятия с привлечением иностранных партнеров и высокой добавленной стоимостью, что и вызывает существенный рост ВРП [3].

Комплексная оценка социально-экономического состояния региона требует рассмотрения ВРП во взаимосвязи с рядом других характеристик, среди которых занятость населения, уровень инвестиционной активности, степень инфраструктурного развития, интенсивность инновационных процессов и качество жизни.

В аналитической практике для этих целей применяются различные эконометрические инструменты: модели множественной регрессии, позволяющие установить влияние инвестиций, занятости и человеческого капитала на ВРП; панельные модели, отражающие изменения показателей во времени и по регионам; а также пространственные регрессии, учитывающие межрегиональные эффекты.

Использование эконометрических методов позволяет количественно определить вклад отдельных факторов в формирование положительной или отрицательной динамики валового регионального продукта.

Центральная и северная части страны — Карагандинская, Костанайская и Павлодарская области — исторически развивались как промышленные регионы с высоким уровнем индустриализации, особенно в сферах металлургии, машиностроения и энергетики.

Эти территории сохраняют устойчивое положение, однако без крупных инфраструктурных инвестиций рискуют утратить часть конкурентных преимуществ в долгосрочной перспективе.

В таблице 2 и на рисунке 2 представлены инвестиции в основной капитал в Казахстане за период с 2015 по 2024 годы [2].

Таблица 2. Инвестиции в основной капитал в Республике Казахстан (2015-2024 гг), млн. тенге

	2015 г.	2016 г.	2017 г.	2018 г.	2019 г.
Инвестиции в основной капитал	7024709	7762303	8770572	11179036	12576793
	2020 г.	2021 г.	2022 г.	2023 г.	2024 г.
Инвестиции в основной капитал	12270144	13242233	15251104	17649313	19837624

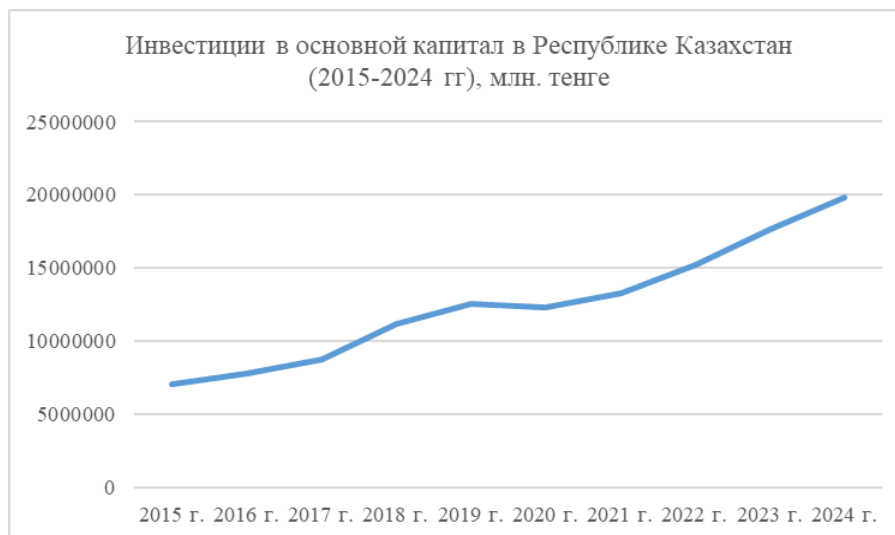

Рисунок 2. Рост инвестиций в основной капитал в Республике Казахстан (2015–2024 гг.), млн. тенге

Расчет коэффициента корреляции показывает, что связь между ВРП и инвестициями сильная и составляет 0,853. Если проанализировать взаимосвязь с такими показателями как сырьевая зависимость, то корреляция с ВРП составляет 0,742, человеческий капитал демонстрирует устойчивую связь с ВРП – 0,812. Как выявил анализ более высокая корреляция наблюдается в: промышленных регионах (Карагандинская, Павлодарская обл.) – 0,82, транзитных регионах (Актюбинская, Алматинская обл.) – 0,79, слабее связь в нефтегазовых регионах (Атырауская, Мангистауская обл.) – 0,67, что объясняется преобладанием сырьевого фактора.

Анализ коэффициентов эластичности выявил следующее:

- инвестиции показывают наибольшую эластичность (0,49) - рост инвестиций на 1% дает прирост ВРП на 0,49%

- эластичность по грузообороту транспорта (0,19) как ключевой фактор для промышленных и транзитных регионов, например, в Карагандинской области рост грузооборота на 5% увеличивает ВРП на 1,1%.

- эластичность по телекоммуникации (интернет + телефония (0,12) - критически важен для городов и аграрных регионов, например, в Алматы увеличение числа интернет-абонентов на 10% дает прирост ВРП на 1,5%.

Таким образом, можно выделить несколько ключевых вызовов:

- неравномерное распределение инвестиций и инфраструктуры;
- зависимость отдельных регионов от сырьевого сектора;

- низкий уровень диверсификации экономики в большинстве областей.

Несмотря на общую положительную динамику, структура распределения ВРП между регионами практически не изменилась. Лидирующие позиции на всём протяжении анализируемого периода стабильно занимают следующие субъекты:

- город Алматы: с 9,1 трлн тенге в 2015 г. до 29,2 трлн в 2024 г. Прирост в 3,2 раза. Это крупнейший финансово-потребительский центр страны с доминирующей долей в секторах услуг, торговли и цифровой экономики;

- город Астана: рост с 4,8 трлн до 15,5 трлн тенге. Развитие во многом стимулировалось инвестициями в государственные и строительные проекты;

Внизу рейтинга располагаются области с преимущественно аграрной специализацией и сравнительно высокой плотностью населения. Их можно отнести к группе регионов с ограниченным промышленным потенциалом. Так, в 2024 году объёмы ВРП в Северо-Казахстанской, Жамбылской и Жетысуской областях варьируются в пределах 2,6–3,2 трлн тенге. Низкая инвестиционная привлекательность и слабая база переработки продукции — факторы, затрудняющие экономическое ускорение в этих регионах.

Список литературы:

1. Беляничев В.Г., Савдерева А.Ф. Оценка влияния инвестиций в основной капитал на объем валового регионального продукта. // Экономические науки. – 2019. – № 1. – С. 15 – 21.

2. Сайт Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан <https://stat.gov.kz/ru/>

3. Олейник Е.Б., Захарова А.П., Юрченко Е.Г. Оценка влияния структуры инвестиций на рост валового регионального продукта. // Экономические науки – 2021. – № 11. – С. 221 – 226.

ҚАЗАҚСТАН ӨНІРЛЕРІНДЕГІ ИНВЕСТИЦИЯЛЫҚ КЛИМАТТЫҢ ЖАҒДАЙЫ

Тәженов Диас

«Бизнес-әкімшілік» кафедрасының докторанты

«Тұран-Астана» университеті

Астана қаласы, Қазақстан Республикасы

Ғылыми жетекшісі: э.ғ.к., қау. профессор

Искаков Б.М.

Түйіндеме: Мақалада Қазақстан өңірлеріндегі инвестициялық климаттың қазіргі жағдайы талданады. Өңірлердің инфрақұрылымдық, институционалдық және әлеуметтік-экономикалық ерекшеліктері салыстырмалы түрде қарастырылады. Инвестиция тартуға әсер ететін факторлар айқындалып, өңірлік даму мен инвестициялық тартымдылықты жақсарту бойынша ұсыныстар беріледі.

Тірек сөздер: инвестициялық климат, өңірлік даму, инфрақұрылым, инвестиция тарту, экономикалық әлеует, институционалдық орта, бәсекеге қабілеттілік.

Тәуелсіздік алғанға дейін Қазақстанның аумақтық дамуы бұрынғы КСРО-ның біртұтас халық шаруашылығы кешенінің шеңберінде айқындалды және орталықтандырылған директивті жоспарлау негізінде жүзеге асырылды.

Инвестициялық климат – бұл елдің немесе өңірдің инвестиция тарту қабілетін сипаттайтын әлеуметтік-экономикалық, құқықтық, саяси және институционалдық жағдайлардың жиынтығы. Инвестициялық климат неғұрлым тұрақты және тартымды болса, соғұрлым шетелдік және отандық инвесторлар сол өңірге капитал салуға ынталы болады.

Қазақстанда инвестициялық климатты жақсарту мақсатында мемлекеттік деңгейде бірқатар реформалар жүзеге асырылуда:

«Kazakh Invest» ұлттық компаниясы арқылы инвесторларды қолдау және сүйемелдеу;

Инвестициялық келісімшарттар шеңберінде салықтық және кедендік жеңілдіктер ұсынылуы;

«Астана» халықаралық қаржы орталығы (AIFC) шетелдік инвесторлар үшін арнайы құқықтық режиммен жұмыс істеуі;

Цифрлық форматтағы «бір терезе» жүйесі – рұқсаттар мен лицензия алуды жеңілдету.

Алайда, өңірлік деңгейде жағдай әртүрлі: кейбір облыстарда инвестициялық ахуал салыстырмалы түрде жақсы болса, басқаларында кедергілер сақталып отыр.

3. Өңірлер бойынша инвестициялық климаттың ерекшеліктері

1. Атырау және Маңғыстау облыстары.

Инвестициялардың көп бөлігі мұнай-газ секторы мен шетелдік мұнай компанияларынан түседі.

Жоғары инвестициялық тартымдылық – табиғи ресурстардың молдығына және көлік инфрақұрылымына байланысты.

Алайда, экономиканың әртараптандырылмауы тәуекел тудырады.

2. Алматы қаласы бойынша.

Қаржы, сауда, қызмет көрсету салаларында инвестицияның жоғары үлесі бар. Стартаптар мен IT-компаниялар үшін экожүйе қалыптасқан.

Жоғары адами капитал және инфрақұрылым – инвесторлар үшін тартымды.

3. Астана қаласы.

Әкімшілік және саяси орталық ретінде инвестиция көлемі қарқынды өсуде. Мемлекеттік жобалар мен инфрақұрылымдық бастамалар негізгі факторлар. AIFC арқасында қаржылық-инновациялық жобалар үшін қолайлы орта жасалған.

4. Шығыс Қазақстан, Қарағанды, Павлодар облыстары. Металлургия және машина жасау салалары дамыған.

Индустриялық аймақтар мен арнайы экономикалық аймақтар (АЭА) бар.

Экологиялық проблемалар мен инфрақұрылымның тозуы – инвесторларды шектейтін факторлар.

5. Түркістан, Жамбыл, Қызылорда облыстары.

Ауыл шаруашылығы, туризм және жеңіл өнеркәсіпке бағытталған. Инфрақұрылым әлсіз, адами капитал жеткіліксіз деңгейде.

Мемлекеттік қолдау қажет жоғары деңгейде.

Нарықтық экономиканың жұмыс істеу жағдайында экономикалық әлеуетті дамыту мен орналастыру және халықты таратып орналастыру мәселелері негізінен нарықтық тетіктер арқылы айқындалады.

Сонымен қатар, мемлекет елдің орнықты экономикалық дамуы, халықтың қолайлы тыныс-тіршілігі және бар ресурстық әлеуетті ұтымды пайдалану үшін жүйелі жағдайды қамтамасыз етеді. Тиісінше мемлекеттің аумақтық даму процестерін реттеудегі міндеттері де өзгереді.

Қазіргі кезеңде мемлекет міндеттері экономика мен еңбек ресурстарын экономикалық тұрғыдан перспективалы аудандарға және тыныс-тіршілік үшін қолайлы табиғи-климаттық аумақтарға шоғырландыруды ынталандыруға, нарық субъектілерінің экономикалық белсенділігін өсіру үшін жағдайлар жасауға және әлемдік шаруашылық жүйесіне үйлесімді кіріктірілген біртұтас ішкі экономикалық кеңістікті қалыптастыруға келіп тіреледі.

Жоғарыда көрсетілген міндеттерді іске асыру елді дамытудың геоэкономикалық және геосаяси факторларын ескеруді және жаһандану мен халықаралық бәсекелестіктің күшеюі елдің әлемдік нарықтарға ұстанымдануының тиімді стратегиясын тұжырымдауды талап етеді.

Аумақтар мен ірі қалалар бәсекелік стратегияны тұжырымдаумен, еңбек бөлінісінің ұлттық қана емес, аумақтық және әлемдік жүйесінен де орын іздеумен айналысуға тиіс.

Елдің әлеуметтік-экономикалық дамуының ұзақ мерзімге арналған стратегиясы табиғи, әлеуметтік-экономикалық және т.б. аумақтық факторларды толықтай ескеріп, оларды мемлекеттік саясаттың барлық бағыттарында нақтылағанда ғана ғылыми тұрғыдан негізделген және жүзеге асу мүмкіндігі жоғары болады.

Қазіргі уақытта республика кеңістігіндегі әлеуметтік-экономикалық даму жағдайларының біркелкі болмауы мемлекет тарапынан жүргізілетін аумақтық саясат ерекшеліктерін анықтайды. Соған орай мемлекеттің аумақтық саясатының мақсаттары мен міндеттері, оларды жүзеге асыру механизмдері анықталады [1].

Мемлекет нарықтық қатынастардың дамуы барысында кәсіпорындарға толықтай дербестік бере отырып, олардың шаруашылық қызметіне тікелей араласпағанмен де, жанама түрде (салықтар, экологиялық монополияға қарсы шектеулер т.б.) араласады. Бұл нарық жағдайында кәсіпорындардың тиімді қызмет етуінің бір шарты деуге болады. Ал егер мемлекет аумақтармен дұрыс өзара қарым-қатынас орнатпаған болса, немесе халықтың өмір сүруін қамтамасыз ететін ортасы болып табылатын мемлекеттің барлық аумақтарының дамуы үшін жауапкершіліктен бас тартатын болса, онда жүргізіліп жатқан реформалардың оң нәтижеге жеткізбейтіндігі анық. Демек, аумақтардың дамуын мемлекеттік реттеу - бұл олардың дамуының қажетті шарты.

Негізінен кеңестік кезеңнің өзінде қалыптасқан елдің экономикалық әлеуетін орналастыру экономика құрылымының бұзылуы, ішкі экономикалық кеңістіктің сақталып отырған ыдырауы салдарынан оны дербес экономикалық жүйе ретінде дамыту орнықтылығының қазіргі заманғы қажетті талаптарына жауап бермейді.

Қазақстанның әлемдік шаруашылық жүйесіне белсенді кіруі Қазақстанның әлемдік және өңірлік

еңбек бөлінісінде тар мамандануымен, негізгі әлемдік тауар нарықтарынан алыстығымен тежеліп отыр, бұл тұтастай елдің де, және оның жекелеген өңірлерінің де сыртқы нарықтарға шығуын қамтамасыз ететін көлік-коммуникациялық инфрақұрылымның дамымауымен тереңдей түседі.

Экономиканы нарық жағдайында дамыту елдің жекелеген аумақтық-шаруашылық жүйелерінің бәсекелік артықшылықтарын да, сол сияқты нарыққа бейімделудің әрқилы мүмкіндіктеріне байланысты олардың кемшіліктерін де анықтап берді. Бұл жекелеген өңірлерде өндірістің біршама құлдырауына және тоқтап қалуына, күйзеліске ұшыраған аудандар мен елді мекендердің пайда болуына алып келді. Нәтижесінде өңірлік теңсіздіктер тереңдеді және табиғи көші-қон ағымына қарамастан, ел халқының бір бөлігі қазіргі уақытта экономикалық перспективалы емес аумақтарда тұрады.

Бұрын қалыптасқан таратып орналастыру жүйесі өз тиімділігін жоғалтты және қазіргі уақытта қалыптасып жатқан елді кеңістікті экономикалық ұйымдастыруға сәйкес келмейді. Бұрын минералдық-шикізат кен орындарының базасында салынған жекелеген шағын қалалар, кенттер, сондай-ақ қалыпты өмір сүру үшін жарамсыз аумақтардағы және даму орталықтарынан шалғайдағы ауылдар перспективасыз болып қалды.

60 шағын қаланың 10-ы күйзеліске ұшырағандар санатына жатқызылды. Әлеуметтік- экономикалық даму әлеуеті бойынша 7512 ауылдық елді мекеннің (АЕМ) 1204-інің (халық саны 1,8 млн. адам) жоғары, 5625 АЕМ-нің (5,2 млн. адам) - орташа, 595 АЕМ-нің (189,9 млн. адам) төмен даму әлеуеті бар және 88 АЕМ-нің тұрғындары жоқ [2].

Аумақтық дамуды басқару жүйесі орталық және жергілікті атқарушы органдардың өзара келісілген іс-қимылын қамтамасыз етпейді. Аумақтық жоспарлау мәселелерін әртүрлі ведомстволар реттейді және тұтастай алғанда орталық деңгейде тиімсіз үйлестіріледі. Экономиканы мемлекеттік реттеудің ерекше бағыты ретінде қарастырылатын аумақтық саясаттың қазіргі ерекшеліктерін қарастыру оның тиімді жүзеге асуына ықпалын тигізетін негізгі мәселелердің бірі болып табылады. Сондықтан да аумақтар дамуындағы қазіргі қалыптасып отырған жағдайды саралау және соған орай аумақтық саясаттың бағыттарын айқындау өзекті мәселеге айналады. Осы мақсатта аумақтық саясаттың қалыптасуына әсерін тигізетін негізгі жағдайларды сараптауға жүгінейік.

Кесте 1 - Жан басына шаққандағы жалпы аумақтық өнім мың теңге

Облыстар	жылдар:				
	2020	2021	2022	2023	2024
Қазақстан Республикасы	121,5	157,8	168,4	172,3	266,9
Ақмола	87,1	94,7	95,8	98,1	157,6
Ақтөбе	124,2	162,5	185,4	200,1	285,9
Алматы	58,5	72,0	74,6	85,7	120,8
Атырау	288,6	581,7	698,2	701,5	1099,4
Шығыс Қазақстан	125,6	143,3	152,4	164,8	196,7
Жамбыл	44,0	50,2	56,4	60,0	91,2
Батыс Қазақстан	115,9	203,4	240,0	258,9	323,0
Қарағанды	150,8	197,2	201,4	202,5	272,2
Қызылорда	122,6	144,1	145,6	158,3	217,1
Қостанай	58,8	93,4	100,7	103,4	189,5
Маңғыстау	247,4	432,1	458,3	504,3	566,5
Павлодар	136,7	175,2	198,3	203,4	289,9
Солтүстік Қазақстан	55,1	61,1	67,5	71,3	147,8
Түркістан облысы	55,1	61,1	67,5	71,4	110,3
Ұлытау			84,7	93,4	109,5
Жетісу			79,3	86,3	92,5
Абай			98,3	103,4	109,9
Астана қаласы	243,3	254,0	259,4	302,5	510,6
Алматы қаласы	283,1	329,9	331,2	367,1	625,7
Шымкент қаласы	273,1	322,9	308,2	347,3	612,4
Ескерту-мәлімет негізінде автормен құрастырылған [2]					

Мұндай тым саралау, әрине, миграцияның күшеюіне, дағдарысты және кедей ареалдардың кеңеюіне, аумақтардың экономикалық өзара әрекет ету механизмінің әлсіреуіне және аумақаралық қарама-қайшылықтардың өсуіне алып келері сөзсіз. Бұл өз кезегінде біртұтас әлеуметтік-экономикалық саясатты жүргізуді айтарлықтай қиындатады. Аумақтық әлеуметтік-экономикалық теңсіздіктер (диспропорциялар) көбінесе объективті сипаттағы себептермен байланысты болғанмен де, оларды «жұмсарту» қажеттілігі айқын. Мемлекеттің тұтастығын сақтауға ұмтылған бір де бір мемлекет аумақтық теңсіздіктердің соншалықты алшақтығына жол бермейді. Мұны дамыған мемлекеттердің тәжірибесі де дәлелдей түседі. Сондықтан Қазақстан үшін әлеуметтік-экономикалық даму қарқынын тегістеуге бағытталған мемлекеттік аумақтық саясатты жүргізу стратегиялық тұрғыдан маңызды болып табылады. Ұлттық экономиканың тұрақты өсуі елдің проблемалық аумақтарындағы өмір сүру жағдайын жақсартпайынша мүмкін емес. Республиканың қазіргі экономикалық кеңістігі әлеуметтік, экономикалық, экологиялық ерекше проблемаларымен сипатталатын әр түрлі аумақтарды қамтиды. Осы тұрғыдан алғанда және аумақтардың мамандандырылу қағидасына сәйкес республика аумақтарын төрт топқа бөлуге болады:

- шаруашылықтарының құрылымы экспортқа бағытталған;
- индустриялық дамыған;
- агроөнеркәсіптік;
- дағдарыстық.

Бірінші топ – стратегиялық сипаттағы минералды ресурстардың айтарлықтай қорларын иеленетін және ғылыми-өндірістік әлеуетінің қарқынды дамуына жеткілікті мүмкіндігі бар, бірақ ауылдық аумақтарының экономикалық-әлеуметтік артта қалуымен, экологиялық жағдайларының нашар болуымен ерекшеленетін аумақтар. Бұл аумақтарға Қазақстан экономикасын дағдарыстан шығару және тұрақтандырудың рөлі беріледі. Осы аумақ топтары үшін төмендегідей проблемалар кешенін шешу қажет деп атап көрсетуге болады:

- минералдық шикізат және көмірсутек шикізаттарын кешенді өндіру мен өңдеудің жаңа технологияларын енгізу негізінде стратегиялық шикізат түрлеріне бай жерлерді интенсивті игеру;
- отандық және шетелдік инвесторлар үшін қолайлы инвестициялық климатты анықтайтын және әлемдік стандартқа жауап беретін жоғары дамыған өндірістік, әлеуметтік және нарықтық инфрақұрылымдарды құру;
- ауылдық аумақтарының дамуындағы «жинақталған» күрделі проблемаларды (әлеуметтік, экономикалық, экологиялық, т.б.) шешу.

Екінші топқа ауыр индустрия салаларына нақты маманданған, жоғары технологиялық ғылымды қажетсінетін өндіріс құру үшін қолайлы экономикалық жағдайлары және жоғары ғылыми-өндірістік әлеуеті бар, негізінен қаржылық ресурстармен өзін-өзі қамтамасыз ете алатын аумақтар жатады [3].

Бұл аумақтарды дамытуда шешуді талап ететін проблемалар қатарына төмендегілерді жатқызуға болады:

- шетел инвестицияларын тарту жолымен экспорттық әлеуетті қалыптастыру;
- жаңа ғылымды қажетсінетін өнімдер шығаруды ұйымдастыру, жаңа технологиялар негізінде құрал-жабдықтар мен машиналар, электроника құралдары, автомобиль құрылысы, жаңа материалдар, лазер технологиясын дамыту;
- нарықтық инфрақұрылымды дамытуды жеделдету.

Үшінші топ – ауыл шаруашылығына маманданған агроөнеркәсіптік кешенді аумақтар. Бұл топтағы аумақтар үшін халықтың жұмысбастылығын қамтамасыз ету және жаңа жұмыс орындарын ашу мақсатында ауыл шаруашылығы мен оған сабақтаса дамытын салаларда шағын және орта бизнесті дамыту қажет.

Олардың әлеуметтік-экономикалық дамуын тұрақтандыру үшін келесідей мәселелер өз шешімін табуы тиіс:

- ауыл шаруашылық өнімдерін өндіру үшін тиімді мамандандыруды жүзеге асыру;
- ауыл шаруашылық өнімінің жоғары сапалығын және экспорттық әлеуетінің өсуін қамтамасыз ететіндей өндірістік үрдістерге жаңа технология мен техникаларды енгізу және пайдалану;
- тұтыну нарығын тепе-тең түрде дамыту мақсатында, тұтыну заттарын өндіретін ауыл шаруашылығының және өнеркәсіп салаларының материалдық-техникалық базасын нығайту, міндетті түрде өндірістік және әлеуметтік инфрақұрылымдарды құру.

Төртінші топқа – қысылшаң (экстремалды) табиғи-климаттық, әлеуметтік-экономикалық және техника-технологиялық жағдайдағы, шаруашылықтың салалық құрылымы ұтымды емес дағдарыстық аумақтар, сонымен қатар экологиялық дағдарысқа ұшыраған аудандар жатады. Бұл аумақтарда жинақталған проблемалардан «арылу» үшін мемлекеттік реттеудің нақты шаралары қажет. Сонымен бірге осы топтағы аумақтардың дамуы үшін шешілуі тиіс мәселелер келесідей: экологиялық дағдарыстың тереңдеу үрдісінің алдын-алу;

- осы аумақтарда тұратын халықтардың өмір сүру сапасын және деңгейін көтеру үшін материалдық негіз құру жөнінде нақты шаралар қабылдау;
- қоршаған табиғи ортасы адамдардың денсаулығына өте қауіпті ауылдық аумақтардан, кіші және шағын қалалардан және басқа да тұрғылықты жерлерден республикамыздың басқа аумақтарына орын ауыстырғысы келетін халықтар үшін қажет жағдайлар жасау;
- шетелдік техникалық және гуманитарлық көмектерді тарту және оларды тиімді пайдалану.

Сонымен қазіргі кезеңдегі Қазақстан Республикасының мемлекеттік аумақтық саясаты ең алдымен шектен тыс аумақтық теңсіздіктерге жол бермеу және оларды «тегістеу» саясаты болуы тиіс. Бұл жағдайда орталықтандыру мен орталықсыздандырудың тепе-теңдігі қажет. Осыған орай аумақтық дамуды шешілуі әлеуметтік, экономикалық, саяси, құқықтық, мәдени, демографиялық және т.б. шаралар жүйесін талап ететін санқырлы проблема ретінде қарастыруға болады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. ҚР Ұлттық экономика министрлігі. Өңірлердің әлеуметтік-экономикалық дамуы жөніндегі есептер, 2023.
2. OECD. Investment Policy Review: Kazakhstan, Paris, 2023.
3. World Bank. Kazakhstan Economic Update, Washington D.C., 2024.

ПОВЫШЕНИЕ ПРОИЗВОДИТЕЛЬНОСТИ ТРУДА ОБРАБАТЫВАЮЩЕЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Тасымов Бауыржан Мерекеулы

магистрант, Академия государственного управления при
Президенте Республики Казахстан,
г. Астана, Республика Казахстан.

Мырзабаев Дархан Тлеубердыевич,

и.о. доцента Института Управления,
Академия государственного управления
при президенте Республики Казахстан,
г. Астана, Республика Казахстан.

Адрес электронной почты: b_tassymov@apa.kz

Контактные данные: 87761617980

Аннотация

В статье анализируются тенденции производительности труда в обрабатывающей промышленности Республики Казахстан на основе обновлённых данных БНС и АСПиР за 2019–2024 годы. Показано, что при росте объёмов выпуска и увеличении доли обрабатывающего сектора в ВВП темпы роста производительности труда остаются ниже стратегических ориентиров. Выделены основные ограничения: технологическое отставание части предприятий, низкий уровень цифровизации и автоматизации, дефицит компетенций в сфере бережливого производства. Одновременно рассматриваются новые возможности, связанные с внедрением технологий Индустрии 4.0, промышленного интернета вещей и искусственного интеллекта, и предлагаются направления промышленной политики для ускорения роста производительности труда.

Ключевые слова: производительность труда, обрабатывающая промышленность, Казахстан, Индустрия 4.0, цифровизация, искусственный интеллект.

Развитие обрабатывающей промышленности является базовым условием устойчивого экономического роста Казахстана, поскольку именно в обрабатывающем секторе создается значительная добавленная стоимость и возникают высококвалифицированные рабочие места. В настоящее время доля обрабатывающего сектора составляет около 13% ВВП страны. За последние годы в данной отрасли проведена определенная работа по диверсификации: объем выпуска продукции обрабатывающей промышленности за пятилетие вырос почти на одну треть, запущены десятки новых предприятий (в том числе с участием глобальных производителей, таких как Kia, Sinopec, John Deere, Claas»), а экспорт

переработанной продукции в 2024 году превысил 23 млрд долл. США (в структуре экспорта помимо металлов заметно присутствуют машиностроительная и химическая продукция, продукты питания) [1]. Тем не менее, производительность труда в обрабатывающей промышленности растет недостаточно высокими темпами по сравнению с поставленными ориентирами.

Несмотря на декларируемый приоритет повышения производительности, фактические ее темпы в секторе остаются ниже целевых значений. Правительством РК планируется увеличить производительность труда в обрабатывающей промышленности в 1,8 раза к уровню 2021 года (к 2029 году) [2], однако текущая динамика далека от требуемой. Основные препятствия к ускоренному росту производительности – это сохраняющиеся структурные ограничения отрасли. В их числе можно выделить разнотемпное технологическое развитие предприятий (сосуществование модернизированных производств и технологически отсталых, с низким уровнем автоматизации), недостаточную цифровизацию производственных процессов и управления, дефицит компетенций в области бережливого производства и производственной аналитики, ограниченную интеграцию казахстанских предприятий в глобальные цепочки добавленной стоимости, а также несовершенство систем измерения производительности (традиционные показатели не всегда позволяют отследить эффект точечных технологических и процессных улучшений на уровне предприятий). В таких условиях требуется комплексный подход к решению проблемы повышения производительности труда на основе сочетания технологических и организационных мер.

Цель исследования – проанализировать текущую динамику производительности труда в обрабатывающей промышленности РК, изучить международный опыт повышения эффективности промышленного производства и обосновать рекомендации по комплексному повышению производительности труда в казахстанском обрабатывающем секторе.

Вопрос повышения производительности труда в обрабатывающей промышленности Казахстана получил отражение в ряде научных исследований и аналитических обзоров. В частности, в работе Каргабаевой С.Т. и Кайрамбаевой А.Ж. (2020 г.) [3] анализируются факторы, влияющие на производительность труда, включая уровень квалификации кадров, техническое перевооружение предприятий и эффективность системы мотивации персонала. Авторы подчеркивают, что одним из ключевых ограничений выступает технологическое отставание и низкий уровень автоматизации производств.

Однако в указанном исследовании используется статистика, актуальная на период до 2023 года. При этом недостаточно учтены вызовы и возможности, возникшие после пандемии COVID-19, такие как ускоренная цифровизация производств, изменения в экспортной логистике, а также влияние новых приоритетов государственной политики, озвученных в Послании Президента 2025 года [4].

В настоящей работе применяются обновлённые статистические данные Бюро национальной статистики и Агентства по стратегическому планированию и реформам (*БНС и АСПиР РК*) за 2019–2024 гг [5, 6]. Учитываются современные вызовы и новые возможности, включая внедрение искусственного интеллекта, промышленных IoT-систем и инструментов прогнозной аналитики;

Таким образом, работа дополняет и расширяет существующую научную литературу, предлагая более актуальный и практически ориентированный взгляд на проблему повышения производительности труда в условиях трансформации обрабатывающей промышленности Республики Казахстан.

За последние 5 лет (2019-2024 годы) казахстанская промышленность столкнулась с серьезными внешними вызовами. Пандемия COVID-19 в 2020 году обусловила временное снижение деловой активности и выпускной продукции во многих секторах, включая обрабатывающую промышленность. Тем не менее уже в 2021 году началось восстановление – рост производства в обрабатывающей отрасли возобновился, чему способствовало как улучшение глобальной конъюнктуры, так и меры государственной поддержки промышленности (льготное кредитование, программы стимулирования модернизации производств и экспорта) [3].

Год	Объём производства (2019 = 100)	Производительность труда (тыс. тг на занятого)	Доля обрабатывающей промышленности в ВВП, %
2019	100,0	13 660,8	11,4
2020	103,9	15 874,3	13,1
2021	108,8	19 508,2	13,6
2022	112,7	22 699,9	13,4
2023	117,2	24 237,5	12,2
2024	125,3	27 066,4	12,4

Рис. 1 «Основные показатели обрабатывающей промышленности, 2019-2024гг»

Примечание: Составлен на основе данных из источника [5, 6]

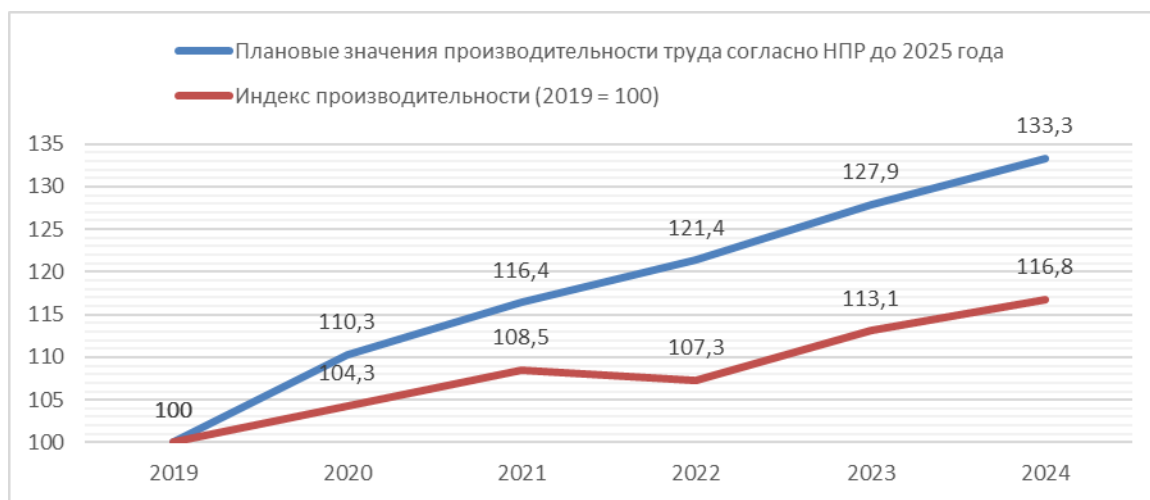

Рис. 2 «Индекс роста производительности труда в обрабатывающей промышленности, 2019-2024гг, % к 2019 году.»

Примечание: Составлен на основе данных из источника [6, 7]

За период 2019–2024 гг. объём выпуска продукции в обрабатывающей промышленности Казахстана увеличился на 25% (индекс физического объёма – 125,3), а производительность труда в текущих ценах выросла почти вдвое – с 13,7 до 27,1 млн тенге на одного занятого. Доля обрабатывающего сектора в ВВП при этом возросла с 11,4% в 2019 году до 13,6% в 2021 году, однако затем снизилась до 12,4% к 2024 году. Таким образом, отрасль расширяется в абсолютном выражении, но темпы роста производительности труда остаются недостаточными для достижения стратегических целей развития.

Индекс роста производительности труда отстаёт от плановых ориентиров. Так, Правительством Республики Казахстан ставилась цель повысить производительность труда в отрасли на 33,3% к 2024 году, однако фактическая динамика существенно ниже требуемой. Пандемия COVID-19 в 2020 году вызвала временное снижение выпуска промышленной продукции, что затормозило рост продуктивности. Несмотря на последующее восстановление отрасли в 2021 году при поддержке государства (льготное кредитование, программы модернизации и экспорта) [3], достигнутые темпы роста всё ещё не дотягивают до заданной траектории.

В глобальном контексте производительность труда в промышленности Казахстана все еще заметно отстает от развитых экономик, хотя разрыв постепенно сокращается. Для примера, средняя производительность труда на одного работника в странах Европейского союза в 2024 году составила около 86,7 тыс. долл. США, что более чем вдвое выше, чем в среднем по экономике Казахстана (26,9 тыс. долл. США). Однако в разрезе обрабатывающей промышленности разрыв не столь велик – производительность казахстанской обработки (56 тыс. долл. США на человека в 2024 г.) составляет около 53% от уровня ЕС (106 тыс. долл. США), то есть отставание в 1,9 раза. Это минимальный уровень разрыва за последнее десятилетие – для сравнения, в 2016 году продуктивность казахстанской обработки была почти в 3 раза ниже европейской. Улучшение относительных позиций обусловлено более высокими темпами роста продуктивности в Казахстане (благодаря модернизации ряда производств, добычному

суперциклу и эффекту низкой базы), тогда как в развитых экономиках рост идет с более высокой базы и составляет порядка 3–5% в год [8]. Тем не менее абсолютный разрыв остается значительным, и для его сокращения требуются качественные сдвиги.

Международный опыт последних лет показывает, что ключевыми факторами роста производительности промышленности выступают инновации, цифровизация и новые методы организации производства. В промышленно развитых странах широкое распространение получили технологии Industry 4.0 – автоматизация и роботизация, промышленный интернет-вещей (IIoT), системы предиктивного мониторинга оборудования, большие данные и искусственный интеллект. Например, в Германии и США внедрение систем предиктивного обслуживания уже позволило снизить затраты на техническое обслуживание оборудования до 15% [10]. Активно развиваются технологии автоматического контроля качества продукции (машинное зрение, IIoT-датчики) и оптимизации производственных процессов на основе ИИ. Одновременно продолжается работа по совершенствованию управленческих подходов – широкое распространение получили методы бережливого производства (Lean manufacturing), Six Sigma, Total Quality Management и другие практики, позволяющие устранять потери и повышать эффективность операций. Значительный эффект дает интеграция предприятий в глобальные производственно-сбытовые цепочки: участие в международных цепочках добавленной стоимости стимулирует трансфер технологий и повышение стандартов производства. Так, многие страны Восточной Европы за последние два десятилетия смогли увеличить производительность своей обрабатывающей промышленности во многом благодаря привлечению прямых иностранных инвестиций в сектор и включению в цепочки поставок крупных транснациональных корпораций.

В ряде стран на государственном уровне реализуются специальные программы повышения производительности труда. Например, в Российской Федерации предоставляется поддержка для внедрения бережливых технологий и цифровых решений. Одной из мер является предоставление целевых займов под 1% годовых на проекты модернизации и повышения производительности на промышленных предприятиях [2]. За счет таких займов предприятия финансируют внедрение новых технологий, автоматизацию, приобретение современного оборудования и программного обеспечения – все то, что непосредственно ведет к росту выпуска на каждого работника. В целом, опыт развитых и быстро индустриализирующихся стран (Германия, США, Китай, Южная Корея, Россия и др.) свидетельствует: комплексная цифровая трансформация и организационные нововведения способны значительно ускорить рост производительности труда. Казахстан также предпринимает шаги в этом направлении – в частности, формируется база знаний по Индустрии 4.0 с участием ведущих отечественных предприятий (ERG, Kazakhmys, Kaz Minerals, Kazzinc, Алтыналмас, Alageum Electric и др.) и международных поставщиков технологий (Fraunhofer, Siemens, Kuka, SAP, Kaspersky и др.) [2]. Однако масштаб и скорость внедрения новых технологий в отечественной промышленности пока уступают мировым лидерам, что требует наращивания усилий.

Для этого Правительством утверждена Карта цифровой трансформации, согласно которой, до 2028 года стоит задача перевести предприятия отрасли на стандарты Industry 4.0. Это подразумевает массовое внедрение IIoT-платформ, цифровых двойников, систем предиктивного обслуживания и интегрированных решений управления производством. Ожидаемые эффекты от реализации Карты к 2028 году: рост производительности труда на 10-15%; темп реального роста отрасли на 6,5%; увеличение доли внедрения промышленного интернета вещей (IIoT) на 10-20% [10]. Однако, имеется ряд проблемных зон, препятствующих быстрому росту производительности труда в обрабатывающей промышленности Казахстана.

Менее 20% предприятий обрабатывающего сектора страны используют современные цифровые технологии, включая элементы искусственного интеллекта. Подавляющее большинство производителей все еще работают по устаревшим технологиям, не применяя в достаточной мере автоматизированные системы управления, сенсоры для мониторинга оборудования, аналитические платформы и прочие атрибуты Industry 4.0. Это ведет к сохраняющемуся высокому уровню ручного труда, простоям оборудования из-за непредсказанных поломок и прочим потерям. Для сравнения, в развитых экономиках цифровые решения стали неотъемлемой частью производства, давая ощутимый эффект экономии и повышения эффективности (например, сокращение затрат на обслуживание на 10-15% за счет предиктивного мониторинга [1]). Цифровая отсталость значительной части казахстанских предприятий приводит к разрыву в производительности по сравнению с передовыми конкурентами.

В отрасли присутствует заметная дифференциация: наряду с современными предприятиями, оснащенными новым оборудованием, существуют заводы с морально и физически устаревшими станками и технологиями. Средний возраст оборудования на многих промышленных предприятиях остается высоким, темпы обновления основных фондов недостаточны. Износ техники приводит к частым простоям, высоким издержкам на ремонт и энергопотребление, низкому качеству выпускаемой продукции. Особенно остро эта проблема стоит у предприятий малого и среднего бизнеса, не имеющих достаточных средств для модернизации. Таким образом, технологическое отставание части производств

негативно сказывается на общей производительности труда по отрасли.

Казахстанские обрабатывающие предприятия относительно слабо включены в международные производственные сети. Экспорт переработанной продукции хоть и растет, но все еще базируется преимущественно на сырьевых и низкотехнологичных товарах. Небольшая доля компаний участвует в поставках комплектующих для глобальных брендов или кооперационных проектах. В результате казахстанские предприятия недополучают трансфер передовых технологий и практик, которые могли бы повысить их эффективность. Кроме того, ограниченность внешних рынков снижает стимулы наращивать продуктивность – во многих случаях компаниям достаточно удовлетворять внутренний спрос, не ощущая жесткой конкуренции, которая обычно заставляет повышать производительность.

Таким образом, основные барьеры носят комплексный характер – это и технологические пробелы, и организационно-кадровые проблемы, и институциональные факторы. Для их преодоления необходим системный подход, сочетающий инвестиции в оборудование и софт с развитием навыков и изменением управленческих подходов.

Исходя из вышеизложенного, представляется возможным рассмотреть следующие инициативы, направленные на рост производительности труда в обрабатывающей промышленности Казахстана:

1. Масштабное обновление производственных мощностей – ключ к повышению выпуска на одного работника. Необходимо стимулировать предприятия к инвестированию в современное оборудование, робототехнику, автоматизированные линии. Государство уже предпринимает шаги в этом направлении: реализуются программы льготного финансирования промышленности. Следует расширить практику предоставления промышленных грантов и льготных кредитов на технологическое переоснащение. Параллельно критично ускорить цифровизацию производства. Необходимо довести уровень внедрения цифровых технологий (систем мониторинга, управления производством, аналитики данных, ИИ) до уровня не ниже среднемирового. Для этого необходима комплексная политика, которая одновременно ускоряет обновление основного капитала, формирует кадровый резерв и усиливает научно-исследовательскую базу. Вложение в «железо» должно идти параллельно с модернизацией системы профессионального образования и развитием инфраструктуры непрерывного обучения, чтобы ликвидировать дефицит инженеров, операторов автоматизированных линий, специалистов по цифровым платформам и аналитиков данных.

2. Одновременно необходимо наращивать внутренние расходы на НИОКР и смещать их фокус от нескольких крупных агломераций к широкой сети региональных центров, поддерживая молодёжь и прикладные исследования для промышленности. Создание территориальных кластеров – технопарков и «наукоградов», объединяющих университеты, инжиниринговые компании и производственные предприятия, позволит обеспечить синергию между исследованиями, разработками и промышленным внедрением, повысить долю высокотехнологичной продукции в экспорте и индекс сложности экономики.

3. В качестве стратегической цели до 2035 года можно рассматривать формирование в стране сети отраслевых технополисов по направлениям станкостроения, робототехники, ИИ и ИКТ, химии и новых материалов, которые станут «якорями» для роста производительности труда и технологического обновления обрабатывающей промышленности.

4. Для ускорения технологического развития важно активнее включаться в международные производственные цепочки. Необходимо стимулировать экспортно-ориентированные производства, локализацию сборочных производств мировых компаний в Казахстане, создание совместных предприятий с лидерами отрасли. Правительство уже поставило цель довести долю обрабатывающей промышленности в ВВП до 15% к 2030 г. и до 18–20% к 2035 г. [1], что предполагает крупные инвестиции в сектор. Следует усилить работу по привлечению прямых иностранных инвестиций в высокотехнологичные сегменты – для этого предлагаются налоговые преференции для инвесторов в области высоких переделов и цифровых производств (как было отмечено в Послании Президента 2025 года) [4].

Повышение производительности труда в обрабатывающей промышленности Республики Казахстан является одной из ключевых задач экономического развития на предстоящие годы. Анализ динамики 2019–2024 гг. показал положительные сдвиги – производительность труда в секторе выросла и в абсолютном выражении, и относительно развитых стран (разрыв с ЕС несколько сократился) [9], однако текущие темпы роста недостаточны для достижения целевых ориентиров по увеличению производительности труда в 1,8 раза к 2029 году [2].

Повышение производительности труда это сложный, многофакторный процесс, но успехи на этом пути принесут долгосрочные выгоды для экономики Казахстана. Более производительная обрабатывающая промышленность означает большую конкурентоспособность национальных товаров, рост несырьевого экспорта, создание новых рабочих мест и увеличение доходов населения. В конечном итоге, достижение целевых показателей по производительности станет существенным вкладом в реализацию стратегической задачи – перехода Казахстана от сырьевой модели к инновационной

экономике с развитым промышленным сектором.

Список литературы:

1. Повысить долю обрабатывающей промышленности намерены в Казахстане // zakon.kz URL: <https://www.zakon.kz/ekonomika-biznes/6499664-povysit-dolyu-obrabatyvayushchey-promyshlennosti-namereny-v-kazakhstane.html> (дата обращения: 09.12.2025).
2. Постановление Правительства Республики Казахстан «Об утверждении Концепции развития обрабатывающей промышленности Республики Казахстан на 2023 – 2029 годы» от 20 декабря 2018 года № 846.
3. Каргабаева С.Т., Кайрамбаева А.Ж. Анализ динамики развития обрабатывающей промышленности Республики Казахстан с 2019 по 2023 годы. 2024. стр. 153-167.
4. Послание Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана «Казахстан в эпоху искусственного интеллекта: актуальные задачи и их решения через цифровую трансформацию» // akorda.kz. URL: <https://www.akorda.kz/ru/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazakhstana-kazakhstan-v-epohu-iskusstvennogo-intellekta-aktualnye-zadachi-i-ih-resheniya-cherez-cifrovuyu-transformaciyu-885145> (дата обращения: 09.12.2025).
5. Основные показатели работы промышленности Республики Казахстан (2023г.) // stat.gov.kz. URL: <https://stat.gov.kz/ru/industries/business-statistics/stat-industrial-production/publications/182339/#block-anchor-1> (дата обращения: 09.12.2025).
6. ВВП методом производства // stat.gov.kz. URL: <https://stat.gov.kz/ru/industries/economy/national-accounts/dynamic-tables/> (дата обращения: 09.12.2025).
7. Указ Президента Республики Казахстан «Об утверждении Национального плана развития Республики Казахстан до 2025 года и признании утратившими силу некоторых указов Президента Республики Казахстан» от 15 февраля 2018 года № 636. Утратил силу указом Президента РК от 30.07.2024 № 611.
8. Рост производительности труда в Казахстане: положительная динамика, но необходимо ускорение // halykfinance.kz. URL: <https://halykfinance.kz/analiticheskiy-centr/rost-proizvoditelnosti-truda-v-kazakhstane-polozhitelnaya-dinamika-no-neobhodimo-uskorenie.html?lang=ru> (дата обращения: 09.12.2025).
9. Бектенов поручил усилить цифровизацию обрабатывающей промышленности // baq.kz. URL: https://rus.baq.kz/bektenov-poruchil-usilit-tsifrovizatsiyu-obrabatyvayushchey-promyshlennosti_300028278/ (дата обращения: 09.12.2025).
10. Предприятия обрабатывающей промышленности планируют перевести на стандарты Industry 4.0. в РК // primeminister.kz. URL: <https://primeminister.kz/ru/news/predpriiiaia-obrabatyvaiushhei-promyshlennosti-planiruiut-perevesti-na-standarty-industry-40-v-rk-30799> (дата обращения: 09.12.2025).

ЭКСПОРТ ЕЛ ЭКОНОМИКАСЫНЫҢ ТҰРАҚТЫ ДАМУЫНЫҢ НЕГІЗГІ ФАКТОРЫ РЕТІНДЕ

Тулегенова К.Т. Л.Н. Гумилев атындағы
ЕҰУ докторанты
Астана қ.

Аннотация: Мақалада экспорттың Қазақстан экономикасының тұрақты дамуын қамтамасыз етудегі ролі қарастырылған. Экспорттық әлеуетті арттыру, құрылымды әртарапандыру, жоғары қосылған құнды өнім өндіру және мемлекеттік қолдау тетіктерін жетілдірудің маңызы талданады.

Кілт сөзері: Экспорт, экономикалық даму, әртарапандыру, сыртқы сауда, қосылған құн, инновация, мемлекеттік қолдау.

Қазіргі жаһандану жағдайында әлем елдерінің экономикалық дамуы олардың сыртқы сауда қызметінің тиімділігіне, әсіресе экспорт көлемі мен құрылымына тікелей байланысты. Әлемдік экономиканың жаһандану жағдайында мемлекеттердің тұрақты дамуы мен бәсекеге қабілеттілігі ең

алдымен олардың сыртқы экономикалық байланыстарының тиімділігімен, әсіресе экспорттық әлеуетімен анықталады. Экспорт - ұлттық экономиканың тұрақты дамуын қамтамасыз ететін негізгі факторлардың бірі, себебі ол елдің төлем балансының оң сальдосын қалыптастырады, валюталық түсімді арттырады және өндіріс құрылымын әртараптандыруға ықпал етеді.

Экспорт - мемлекеттің ұлттық экономикасына валюталық түсім әкелетін, өндірістің дамуын ынталандыратын, жаңа технологиялардың енгізілуіне ықпал ететін негізгі факторлардың бірі. Сондықтан экспорттық саясатты тиімді ұйымдастыру және оны стратегиялық деңгейде жоспарлау қазіргі заманғы экономикалық дамудың басты басымдығы болып саналады [1, 152б].

Экспорттың ұлттық экономика дамуындағы маңызын классикалық және қазіргі экономикалық теориялар да дәлелдейді. А. Смиттің абсолюттік артықшылықтар теориясы, Д. Рикардоның салыстырмалы артықшылықтар тұжырымдамасы және Хекшер–Олин моделі елдердің сыртқы саудаға қатысуы ресурстарды тиімді бөлуді қамтамасыз ететінін көрсетеді. Қазіргі кезеңде халықаралық бәсекеге қабілеттілік М. Портер теориясындағы «ұлттық бәсекелік артықшылықтар алмасуы» арқылы түсіндіріледі. Бұл модель Қазақстан үшін экспортты дамытуда кластерлік тәсілді күшейтудің маңызын айқындайды.

Қазақстан Республикасы тәуелсіздік алған жылдардан бастап әлемдік нарыққа белсенді түрде кірігіп, сыртқы сауда қатынастарын кеңейтуге бағытталған саясат жүргізіп келеді. Ел экономикасының табиғи ресурстарға бай болуы бастапқы кезеңде экспорттың шикізаттық бағытта дамуына ықпал етті. Дегенмен экономиканы әртараптандыру және жоғары технологиялы өндірісті дамыту соңғы онжылдықта мемлекеттік саясаттың негізгі бағытына айналды [2, с.46].

Қазақстан Республикасы үшін экспорт экономикалық дамудың негізгі драйвері болып табылады. Елдің табиғи ресурстарға бай болуы бастапқыда экспорттың шикізаттық бағытын қалыптастырды. Алайда соңғы жылдары экономикалық саясатта жоғары қосылған құнды өнім өндіру мен шикізаттық емес экспортты дамытуға басымдық беріліп келеді [2, 47 б].

Экспорт - бұл ұлттық өндірушілердің тауарлары мен қызметтерін шетел нарықтарына шығару процесі. Ол ел экономикасына келесі негізгі әсерлерді тигізеді:

1. Валюталық түсімді қамтамасыз етеді. Экспорттық табыс шетел валютасының негізгі көзі болып табылады, бұл өз кезегінде төлем балансының тұрақтылығын сақтауға мүмкіндік береді.

Экспорт елге шетел валютасын түсіреді, бұл төлем балансының оң сальдосын қамтамасыз етуге мүмкіндік береді. Төлем балансының тұрақтылығы - ұлттық валютаның тұрақтылығының, инвестициялық ахуалдың жақсаруының негізгі шарты. Қазақстан жағдайында экспорт валюталық түсімнің 70%-дан астамын қамтамасыз етеді [3, 24 б].

2. Жаңа өндірістердің дамуына ынталандыру жасайды. Сыртқы нарықтағы сұраныс ішкі өндірісті кеңейту мен инновацияны енгізуге ықпал етеді.

Экспортқа бағытталған өндіріс ішкі нарықпен шектелмей, кең халықаралық нарыққа шығу арқылы өндіріс ауқымын кеңейтуге және инновацияны енгізуге бейім болады. Бұл кәсіпорындардың тиімділігін арттырып, жаңа өндіріс орындарын ашуға ықпал етеді.

3. Жұмыспен қамтуды арттырады және табыс деңгейін өсіреді. Экспортқа бағытталған салаларда жаңа жұмыс орындары ашылып, халықтың әл-ауқаты жақсарады.

Экспорттық сектордағы кәсіпорындар көбінесе еңбек ресурстарын көп қажет ететін салаларға жатады. Сондықтан экспорттың өсуі жаңа жұмыс орындарының ашылуына, халық табысының артуына, әлеуметтік жағдайдың жақсаруына ықпал етеді [4, 76 б].

4. Технологиялық прогресті жеделдетеді. Халықаралық нарықта бәсекеге қабілетті болу үшін кәсіпорындар өндіріс тиімділігін арттыруға және жаңа технологияларды игеруге мәжбүр болады. Экспорттық нарықта бәсекеге қабілетті болу үшін өнім сапасын халықаралық стандарттарға сәйкестендіру қажет. Бұл кәсіпорындарды жаңа технологияларды енгізуге, өндіріс тиімділігін арттыруға итермелейді. Қазақстанда соңғы жылдары металлургия, химия және машина жасау салаларында технологиялық жаңғырту белсенді жүргізілуде [2, 49 б].

Қазақстан Республикасының сыртқы сауда жүйесі тәуелсіздік жылдарында айтарлықтай өзгерістерге ұшырады. Елдің табиғи ресурстарға бай болуы экспорттың бастапқы кезеңде негізінен шикізаттық бағытта қалыптасуына әкелді. Дегенмен соңғы жылдары экономиканы әртараптандыру және жоғары қосылған құнды өнім шығару мәселесі мемлекеттік саясаттың басты басымдығына айналып отыр. Осы тұрғыда экспортты арттыру тек экономикалық өсім көзі ғана емес, сонымен бірге ұлттық бәсекеге қабілеттілікті арттыру тетігі ретінде қарастырылуы қажет.

Қазақстан экспортының әлемдік нарықтағы позициясы (жаңа аналитикалық бөлім)

Соңғы жылдары Қазақстан өнімдері әлемдік нарықтағы бірқатар секторларда өз орнын нығайтты.

- Қазақстан мұнай экспорты бойынша әлемдегі алғашқы жиырмалыққа кіреді.

- Уран өндіру көлемі бойынша бірнеше жыл қатарынан әлемдегі жетекші орындарды сақтап келеді.

- Астық экспортында Қазақстан жыл сайын әлемнің 50-ден астам еліне бидай жеткізеді. Бұл позициялар экспорттық тұрақтылықты қамтамасыз еткенімен, шикізаттық тәуелділікті төмендету міндеті әлі де өзекті.

Қазақстан үшін экспорт - экономикалық өсім мен макроэкономикалық тұрақтылықтың басты факторы. Дүниежүзілік банктің деректері бойынша, елдің ЖІӨ-нің шамамен 45-50%-ы экспортқа байланысты қалыптасады.

Қазақстанның экспорт құрылымында әлі де болса шикізаттық өнімдердің үлесі жоғары. 2024 жылғы мәліметтер бойынша, жалпы экспорт көлемінің шамамен 65%-ын мұнай, табиғи газ, қара және түсті металдар құрайды. Өңделген өнімнің үлесі 30%-дан аспайды [3, 25 б].

Сонымен қатар, соңғы жылдары Қазақстанның шикізаттық емес экспортын дамыту бойынша елеулі қадамдар жасалды:

- Астық, ет, майлы дақылдар, үн өнімдері экспорты жыл сайын артып келеді. Қазақстан Орта Азиядағы ең ірі астық экспорттаушы елдердің бірі болып табылады;

- Металлургия, химия, машина жасау, құрылыс материалдары салаларында дайын өнім экспорты ұлғайып келеді. Мысалы, ферроқорытпа, аккумулятор, минералды тыңайтқыш экспорты соңғы 5 жылда тұрақты өсім көрсетуде [4, 82 б].

- IT, қаржы, логистика және цифрлық қызметтер экспорты жаңа бағыттардың бірі. 2023- 2024 жылдары Қазақстанның IT қызметтері экспорты 400 млн долларға жуықтады.

Экспорттық саясатты дамыту мақсатында «QazTrade», «KazakhExport» институттары белсенді жұмыс істеп, экспорттаушыларды қаржылық, ақпараттық және сақтандыру құралдары арқылы қолдап келеді [3, 35 б].

Мемлекеттік деңгейде «Қазақстанның экспорттық әлеуетін арттыру жөніндегі ұлттық жоба», «Өңірлердің экспорттық мамандану картасы», және «KazakhExport» сақтандыру компаниясының бағдарламалары іске асырылып жатыр [4, 71 б].

Экспорттың тиімділігін арттыру үшін кешенді экономикалық тетіктер қажет. Оларды төмендегі бағыттар бойынша топтастыруға болады:

а) Индустриялық-инновациялық даму

- Өңделген және жоғары қосылған құнды өнім өндіретін салаларды дамыту (машина жасау, химия, фармацевтика, IT).

- Инновация мен ғылыми зерттеулерді қаржыландыруды күшейту. ә) Қаржылық және институционалдық қолдау

- Экспорттаушыларға арналған несиелік және сақтандыру құралдарын жетілдіру.

- Мемлекеттік субсидиялар мен салықтық жеңілдіктер жүйесін жетілдіру.

- «QazTrade» және «KazakhExport» институттарының тиімділігін арттыру. б) Логистика және инфрақұрылым

- Транзиттік дәліздерді («Транскаспий халықаралық көлік бағыты», «Солтүстік - Оңтүстік» дәлізі) дамыту.

- Кедендік рәсімдерді цифрландыру және «бір терезе» қағидатын енгізу.

- Экспорттық тауарларды сақтау және өңдеу инфрақұрылымын жетілдіру. в) Нарықтық әртараптандыру

- Дәстүрлі нарықтармен қатар (Қытай, Ресей, ЕО) жаңа бағыттарға шығу (Оңтүстік-Шығыс Азия, Таяу Шығыс, Африка).

- Еркін сауда аймақтары мен халықаралық келісімдерге белсенді қатысу. г) Адами капитал мен кәсіпкерлік әлеует

Сыртқы сауда менеджерлерін даярлау және қайта оқыту.

Кәсіпкерлерге халықаралық нарықтар туралы білім беру бағдарламаларын ұйымдастыру. Жастарды экспорттық бизнеске тарту және стартаптарға қолдау көрсету.

Экспорттың өсуі ел экономикасына мультипликативтік әсер береді. Яғни экспорттық түсім ұлғайған сайын өндіріс көлемі, жұмыспен қамту деңгейі және салық түсімдері де өседі. Бұл - ұлттық экономиканың тұрақты дамуына әкеледі.

Мысалы, экспорт көлемінің 10%-ға артуы ЖІӨ өсімін орта есеппен 2-3%-ға арттырады. Сонымен қатар, экспортқа бағдарланған кәсіпорындар әдетте инновацияны жылдам енгізіп, еңбек өнімділігін арттырады.

Экономикалық тұрақтылықтың маңызды элементі - сыртқы сауда теңгерімі. Егер экспорт импорттан асып түссе, елдің валюталық резервтері көбейеді және ұлттық валютаның тұрақтылығы артады. Бұл өз кезегінде инвестициялық ахуалды жақсартады.

Экспорт ел экономикасының тұрақты дамуының басты тетігі болып табылады. Қазақстан үшін

экспорттық әлеуетті тиімді пайдалану - экономикалық өсім мен халықтың әл-ауқатын арттырудың негізгі шарты.

Экспорт құрылымын әртараптандыру, жоғары технологиялы және өңделген өнім үлесін көбейту, халықаралық нарықтарға шығу, логистикалық және қаржылық инфрақұрылымды жетілдіру - бұл стратегиялық міндеттер мемлекет пен жеке сектордың үйлесімді жұмысы арқылы жүзеге асуы тиіс [2, 53 б].

Қазақстан экспортының даму динамикасына қарамастан, бірқатар мәселелер әлі де өзекті болып отыр:

1. Шикізаттық тәуелділік

Экспорттың негізгі бөлігін мұнай мен металдар құрайды, бұл әлемдік нарықтағы баға құбылмалылығына тәуелділікті арттырады. Сондықтан экономиканы әртараптандыру негізгі стратегиялық міндет болып қала береді [1, 168 б].

2. Логистикалық шектеулер

Қазақстанның теңізге тікелей шығатын жолының болмауы көлік шығындарының жоғары болуына әкеледі. Транскаспий бағытын кеңейту, «Солтүстік - Оңтүстік» дәлізін дамыту, теміржол логистикасын цифрландыру - басты шешімдердің бірі.

3. Инновация мен технологиялық артта қалушылық

Кейбір экспорттық салаларда технологиялық жаңғырту баяу жүреді. Ғылыми-зерттеу, инновация және кадр даярлау жүйесі жеткіліксіз қаржыландырылады [2, 51 б].

4. Нарықтық әртараптандырудың жеткіліксіздігі

Экспорттың негізгі бағыттары Ресей, Қытай және ЕО елдері болып табылады. Оңтүстік- Шығыс Азия, Таяу Шығыс сияқты нарықтарға шығу үшін қосымша ынталандырулар қажет.

Экспортты дамыту перспективасы

Қазақстан экспорттық әлеуетін арттыруда төмендегі стратегиялық бағыттар маңызды:

- жоғары қосылған құнды өнімдер үлесін арттыру;
- инновациялық және цифрлық технологияларды енгізу;
- жаңа халықаралық нарықтарға шығу;
- логистикалық инфрақұрылымды жаңғырту;
- экспорттаушыларға қаржылық қолдау механизмдерін жетілдіру. Шикізаттық емес

экспортты дамытуға әсер ететін факторлар

Институционалдық факторлар: экспортты қолдаудың мемлекеттік институттарының жұмысы, әкімшілік кедергілердің азаюы, кедендік рәсімдеу жылдамдығы.

Инновациялық факторлар: кәсіпорындардың технологиялық жаңаруы, ғылыми-зерттеу орталықтарымен кооперация.

Инфрақұрылымдық факторлар: көлік дәліздері, қойма және логистикалық хабтар сапасы.

Кадрлық факторлар: экспорттық менеджмент, халықаралық маркетинг, сапа стандарттары бойынша маман тапшылығы.

4. Экспорттық географияны кеңейтудегі жаңа мүмкіндіктер

Жаһандық экономикалық үрдістер Қазақстан үшін жаңа нарықтарға шығу мүмкіндіктерін ашады:

- Оңтүстік-Шығыс Азия – азық-түлік, металлургия, химия өнімдеріне сұраныс жоғары.
- Таяу Шығыс – халал өнімдер, құрылыс материалдары, агроөнеркәсіп тауарлары бойынша перспективалы нарық.

- Африка елдері – уран, бидай, тыңайтқыштарға тұрақты сұраныс бар.

Бұл бағыттарға логистика мен дипломатиялық келісімдерді жетілдіру арқылы экспорт көлемін айтарлықтай арттыруға болады.

5. Экспортты цифрландыру және электрондық сауда

Заманауи әлемде экспорттық қызметтің жаңа формасы – e-commerce экспорт қарқынды дамуда.

Қазақстан кәсіпорындары Alibaba, Amazon, Wildberries сияқты платформалар арқылы шетелге өнім жеткізуді бастады.

Электрондық сауданың артықшылықтары:

- шетел нарығына шығу шығындарының азаюы;
- шағын кәсіпкерліктің халықаралық нарыққа тікелей шығу мүмкіндігі;
- маркетингтік шығындарды қысқарту.

Болашақта Қазақстан шикізаттық емес, инновациялық және экологиялық таза өнімдерді экспорттайтын бәсекеге қабілетті мемлекетке айналуы мүмкін. Бұл мақсатқа жету үшін экспорт саясаты тұрақты, болжамды және кәсіпкерлікке бағытталған болуы қажет.

Мемлекеттік қолдау шараларын жетілдіру, инновацияны ынталандыру, логистикалық инфрақұрылымды дамыту және жаңа нарықтарға шығу арқылы Қазақстан әлемдік нарықта бәсекеге қабілетті экспорттаушы елге айнала алады.

Экспорт - ел экономикасының тұрақты дамуының негізгі тетігі. Қазақстан үшін экспорттық әлеуетті толық пайдалану экономикалық өсімнің, валюта тұрақтылығының, өндіріс жаңғыруының және ұлттық

бәсекеге қабілеттіліктің негізгі шарттарының бірі болып табылады. Экспорт құрылымын әртараптандыру, жоғары технологиялы өндірістерді дамыту, мемлекеттік қолдауды күшейту және жаңа нарықтарға шығу - Қазақстанның ұзақ мерзімді экономикалық стратегиясының маңызды элементтері.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасының Президенті Қ.-Ж. Тоқаев. Халық бірлігі және жүйелі реформалар - ел өркендеуінің берік негізі. Қазақстан халқына Жолдау. - Астана, 2021. . - 152-175 бб.
2. Сатыбалдин А.А., Саханова А.Ж. Экспорттық әлеует және оны арттыру тетіктері. // Экономика: стратегия және практика. - 2020. - №4. - Б. 45-52 бб.
3. ҚР Сауда және интеграция министрлігі (QazTrade). Қазақстан Республикасының сыртқы саудасы бойынша 2023 жылғы есеп. - Астана, 2024. - 18-32 бб. <https://qaztrade.gov.kz>
4. «KazakhExport» экспорттық сақтандыру компаниясы. Жылдық есеп 2023. - Астана, 2024. - 63- 71 бб. <https://kazakhexport.kz>

ҚАЗАҚСТАН ЭКОНОМИКАСЫНДАҒЫ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ИНВЕСТИЦИЯЛАРДЫҢ ТИІМДІЛІГІН АРТТЫРУ СТРАТЕГИЯЛАРЫ

Түлеуова А. МН-24-1к НІП топ магистранты
Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті,
Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ.

Аннотация. Бұл мақалада Қазақстан экономикасына халықаралық инвестицияларды тартудың тиімділігін арттыру стратегиялары жан-жақты қарастырылады. Инвестициялық ахуалды, салалық мүмкіндіктерді, халықаралық тәжірибені және экономикалық трендтерді талдау негізінде стратегиялық шешімдер, мемлекеттік саясат, қаржылық ынталандырулар, инвестициялық инфрақұрылым және экономикалық шаралар ұсынылады.

Түйін сөздер: Қазақстан экономикасы, халықаралық инвестициялар, инвестициялық саясат, экономикалық даму, стратегиялық басқару.

Қазақстан экономикасында халықаралық инвестициялар экономикалық өсудің басты факторларының бірі болып саналады. Инвестициялардың ұлттық экономикадағы тұрақтылықты қамтамасыз етудегі рөлі ғылыми еңбектерде жан-жақты қарастырылған. Инвестициялық климаттың сапасы мен басқару тиімділігі елдің бәсекеге қабілеттілігіне тікелей әсер етеді. Сондықтан халықаралық инвестициялардың тиімділігін арттыру стратегияларын әзірлеу – Қазақстан үшін маңызды міндет.

2024–2025 жылдары Қазақстанға тартылатын халықаралық инвестициялар тұрақты деңгейде сақталып, шамамен 16 млрд АҚШ доллары көлемінде қалып отыр. Инвестициялардың басым бөлігі дәстүрлі салалар — мұнай-газ, тау-кен және металлургияға бағытталғанымен, соңғы кезеңде өңдеу өнеркәсібі, логистика, ауыл шаруашылығы және жасыл энергетика бағыттарындағы капитал ағыны артты.

2025 жылдың басында негізгі капиталға салынған инвестициялар 10 трлн теңгеге жуықтап, өткен жылға қарағанда 16% өсу байқалды. Инвестициялық белсенділік әсіресе Астана, Алматы, Түркістан, Шымкент, Ақтөбе және Жамбыл облыстарында жоғары болды[1].

Мемлекет инвестициялық саясатты қолдау мақсатында AIFC, “Kazakh Invest”, арнайы экономикалық аймақтар және индустриялық аймақтар арқылы инфрақұрылым мен салықтық жеңілдіктер ұсынуда. Инвестициялық келісімдерге технология трансфері мен кадр даярлау талаптарының енгізілуі индустриялық дамуға оң әсер етуде.

Сонымен бірге, халықаралық нарықтағы белгісіздік, шикізат бағасының құбылуы және геосаяси өзгерістер кейбір жобалардың баяулауына ықпал етті. Бұл Қазақстан экономикасының шикізаттық тәуекелдерге тәуелді екенін көрсетеді.

Жалпы алғанда, елдегі халықаралық инвестициялардың қазіргі жағдайы тұрақты көлеммен, өңдеу секторына қызығушылықтың артуымен, жасыл технологияларға бетбұрыспен және институционалдық реформалардың жалғасуымен сипатталады. Бұл үрдістер Қазақстанның алдағы жылдары да инвестициялық тартымдылығын сақтап, жаңа индустриялық жобаларды жүзеге асыруына мүмкіндік береді.

Қазақстан экономикасында халықаралық инвестициялардың тиімділігін арттыру бірнеше негізгі факторға тәуелді. Бұл факторлар инвесторлар үшін тартымдылықты арттырып, тартылған капиталдың

қайтарымын көбейтеді. Олар: институционалдық тұрақтылық, инновациялар мен технологиялық даму, әкімшілік рәсімдерді жеңілдету, инфрақұрылымдық қамтамасыз ету, макроэкономикалық тұрақтылық, кадрлық әлеует және экспорттық бағыт. Әр фактор нақты мысалдармен көрсетілген, бұл оның экономикаға нақты әсерін түсінуге мүмкіндік береді[2].

1. Институционалдық ортаны жетілдіру. Инвестициялық тиімділіктің басты алғышарттарының бірі — құқықтық және институционалдық тұрақтылық. Келісімшарттардың орындалу кепілдігі, сот жүйесінің тәуелсіздігі және мемлекеттік органдардың үйлесімді жұмысы инвесторлардың сенімін арттырады.

Мысал: AIFC (Astana International Financial Centre) арқылы жұмыс істейтін шетелдік инвесторлар халықаралық құқық стандарттарына сай қорғалатын болады. Мысалы, шетелдік қаржы компаниялары AIFC-те тіркеліп, келісімшарттар мен мәмілелерді жылдам рәсімдей алады, бұл ТШИ тартуда тиімділікті арттырады.

2. Инновациялар мен технологиялық даму

Инновациялар мен технологиялық трансфер инвестицияның экономикалық қайтарымын жоғарылатады. Ғылыми-зерттеу орталықтары, технопарктер мен стартап экожүйесі жаңа технологияларды енгізуге мүмкіндік береді.

Мысал: Astana Hub технопаркіне тартылған шетелдік инвесторлар IT, биотехнология және жасыл технология жобаларын іске қосуда. Мысалы, Kaspi.kz және Chocofamily стартаптары инновациялық платформаларды енгізу арқылы нарықта тиімділігін арттырды.

3. Әкімшілік рәсімдерді жеңілдету және цифрландыру

Инвесторлар үшін бюрократиялық кедергілердің аз болуы — маңызды фактор. Электронды қызметтер және “бір терезе” қағидаты арқылы инвестицияларды тіркеу мен рұқсат алу процесі жылдамдатылады.

Мысал: Tengizchevroil жобасы электрондық рұқсаттар арқылы жылдам инвестиция тарту мүмкіндігіне ие болды. Бұл жобаның іске асу мерзімін қысқартты және шығындарды азайтты.

4. Инфрақұрылымдық қамтамасыз ету

Жоғары сапалы көлік, логистика, энергетикалық және өндірістік инфрақұрылым инвестиция тиімділігін арттырады. Индустриялық және арнайы экономикалық аймақтар инвесторларға дайын өндірістік алаңдар ұсынады.

Мысал: Қызылордадағы индустриялық аймақ немесе Шымкенттегі арнайы экономикалық аймақ инвесторларға дайын цех, электр қуаты және көлік инфрақұрылымын ұсынады, бұл жобалардың іске қосылуын жылдамдатады.

5. Макроэкономикалық тұрақтылық және қаржы жүйесінің сенімділігі

Тұрақты инфляция, валюталық саясаттың болжамдылығы және банк секторындағы сенімділік инвестицияның ұзақ мерзімді қайтарымын арттырады.

Мысал: KAZ Minerals компаниясы ұзақ мерзімді инвестициялық жобаларды жүзеге асыруда теңгенің тұрақтылығы мен қаржы жүйесінің сенімділігін ескереді.

6. Кадрлық әлеует және еңбек өнімділігі

Жоғары білікті мамандар мен кәсіби дайындық жүйесі инвестицияның тиімділігін арттырады. Кадрларды оқыту мен біліктілікті арттыру жобалардың табыстылығын қамтамасыз етеді.

Мысал: Атыраудағы мұнай-газ компаниялары шетелдік мамандармен бірге жергілікті инженерлерді оқыту бағдарламаларын енгізді, бұл кадрлардың біліктілігін арттырып, жобалардың тиімділігін жоғарылатты.

7. Экспорттық әлеуетті кеңейту

Тартылған инвестициялар экспортқа бағытталған өндірістерде қолданылғанда олардың экономикалық тиімділігі артады. Экспорттық инфрақұрылым мен логистика инвестицияның қайтарымын көбейтеді.

Мысал: «Қазақмыс» металлургиялық компаниясы инвестицияны экспортқа бағыттап, өнімнің көп бөлігін әлемдік нарыққа шығарады, бұл компания мен экономикаға қосымша табыс әкеледі [3].

Осы факторларды жүйелі түрде дамыту Қазақстанның инвестициялық тартымдылығын арттырып, шетелдік капиталдың қайтарымын көбейтеді. Технология мен инфрақұрылымға басымдық беру, әкімшілік кедергілерді азайту және кадрлық әлеуетті арттыру — тиімді инвестициялық орта қалыптастырудың басты кілті болып табылады.

Салыстырмалы талдау халықаралық тәжірибені тиімді қолдануға мүмкіндік береді. OECD зерттеулері көрсеткендей, Сингапур мен Корея инвесторларға ашықтық пен инновацияға басымдық береді.

Қазақстанның инвестициялық саясатын шет елдермен салыстыру

1. Институционалдық ортаның тартымдылығы

□ Қазақстан: AIFC, «бір терезе» қағидаты, арнайы экономикалық аймақтар арқылы инвесторларға құқықтық кепілдіктер мен салықтық жеңілдіктер ұсынылады. Дегенмен, кейбір бюрократиялық кедергілер әлі де кездеседі, сот жүйесінің тәуелсіздігі толық емес.

□ Сингапур: Инвесторларға толық айқын құқықтық жүйе, сот жүйесінің жоғары сенімділігі және

бизнес жүргізудің жеңілдігі тән. Инвестициялық климат жағынан әлемдік рейтингте үнемі жоғары орын алады.

□АҚШ: Құқықтық жүйе тұрақты, бизнеске кепілдік берілген, бірақ кейбір штаттардағы әкімшілік рәсімдер күрделі болуы мүмкін.

Қазақстан институционалдық реформалар арқылы тартымдылығын арттыруда, бірақ Сингапур немесе АҚШ сияқты толық сенімді жүйеден әлі артта[4].

Кесте-1. Қазақстанның инвестициялық саясатын шет елдермен салыстыру

Көрсеткіш	Қазақстан	Оңтүстік Корея	Сингапур
Негізгі сектор	Мұнай-газ	IT,электроника	Қаржы, логистика
Инновация деңгейі	Төмен	Жоғары	Өте жоғары
Мемлекеттік қолдау	Орташа	Жоғары	Инвесторларға өте қолайлы
Экономика моделі	Шикізаттық	Өңдеуші	Қызмет көрсетуге негізделген

Кесте-2. SWOT-талдау

SWOT компоненті	Мазмұны
Strengths – Күшті жақтар	• Географиялық тиімді орналасу • Табиғи ресурстар қорының молдығы • Макроэкономикалық тұрақтылық • Инфрақұрылымның белсенді дамуы
Weaknesses – Әлсіз жақтар	• Шикізатқа тәуелділік • Инновация үлесінің төмендігі • Бюрократиялық кедергілер • Қаржы нарығының толық дамымауы
Opportunities – Мүмкіндіктер	• Жасыл экономикаға бағытталған капитал ағынының өсу мүмкіндігі • Логистикалық хаб ретіндегі артықшылықтар • Технологиялық трансферттерді тарту мүмкіндігі
	• МЖС жобаларын кеңейту
Threats – Қауіптер	• Мұнай бағасының құбылуы • Геосаяси тәуекелдер • Инвесторлар арасындағы жаһандық бәсеке • Әлемдік экономикалық дағдарыс ықтималдығы

Зерттеу көрсеткендей, Қазақстан экономикасындағы халықаралық инвестициялардың тиімділігін арттыру үшін басқару моделін жетілдіру, инновациялық секторды дамыту және тәуекелдерді төмендету маңызды. OECD, Дүниежүзілік банк және халықаралық ұйымдардың ұсыныстары еліміздің инвестициялық саясатында үлкен рөл атқара алады[5].

Инвестициялық стратегияларды кешенді түрде жүзеге асыру Қазақстанның бәсекеге қабілеттілігін арттыруға және экономиканың тұрақты дамуын қамтамасыз етеді.

Әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі. Қазақстан экономикасының тұрақтылық және инвестициялық ахуалы: жылдық шолу 2024–2025. Алматы: Ұлттық банк, 2025.
2. Масабаева А. М., Исупжанов А. А. Қазақстандағы инвестициялық саясат және оның әлеуметтік-экономикалық әсері //Publisher. agency: Proceedings of the 11th International Scientific Conference «Foundations and Trends in Research»(October 30-31, 2025). Copenhagen, Denmark, 2025. 264p. – Danish School of Media and Journalism, 2025. – С. 169.
3. World Bank Group. Global economic prospects, January 2022. – World Bank Publications, 2022.
4. Demeuov N., Issayeva A., Yesdauletova A. Investment policy of the republic of kazakhstan: main directions and development trends //Applied Econometrics and International Development. – 2024. – Т. 24. – №. 1. – С. 19-36.
5. OECD. Investment Policy Reviews: Kazakhstan 2022. Paris: OECD Publishing, 2022.

МОДЕРНИЗАЦИЯ ЭКОНОМИКИ КАЗАХСТАНА: ТЕОРИЯ, ПРАКТИКА И ПРИОРИТЕТЫ РАЗВИТИЯ

**Уланбек Д.Р.,
Мендибаев М.А.**

2-курс (Карагандинский научно-исследовательский
университет имени Е.А. Букетова)

Аннотация: Статья раскрывает теоретические основы модернизации экономики и анализирует её практическое развитие в Казахстане. Рассматриваются институциональные реформы, цифровизация, инновационные процессы и их влияние на социально-экономическое развитие. Определяются ключевые приоритеты дальнейшего роста, включая развитие человеческого капитала, технологическое обновление и укрепление высокотехнологичных отраслей.

Цель – показать теоретические основы модернизации, рассмотреть её практическое выражение в Казахстане и определить главные ориентиры дальнейшего развития.

Задачи: раскрыть содержание и подходы к модернизации; рассмотреть прикладные процессы трансформации экономики Казахстана; определить ключевые приоритеты будущего развития.

Ключевые слова: модернизация экономики, инновации, Казахстан, цифровизация, экономический рост, реформы, приоритеты развития.

Введение. В разные периоды мировой истории модернизация становилась тем рубежом, через который страны переходили на новые траектории развития. [18] Сегодня экономическое пространство меняется быстрее, чем любая предыдущая эпоха: цифровые технологии, экологические стандарты, глобальная конкуренция и новая роль человеческого капитала создают давление на государства, вынуждая их обновлять экономические модели. Казахстан также находится в процессе перестройки структуры экономики, адаптации к мировым трендам и поиске устойчивых точек роста, что делает тему модернизации особенно значимой. [7]

Актуальность темы усиливается тем, что национальная экономика переживает одновременное влияние нескольких факторов: технологических сдвигов, изменения запросов международных рынков, необходимости повышения производительности и расширения инновационного сектора. Вследствие этого модернизация становится не просто направлением реформ, а способом удерживать конкурентоспособность и улучшать качество жизни населения. [13]

Новизна заключается в попытке соединения теоретической основы модернизации с динамикой фактических реформ и будущими направлениями трансформации. Практическая значимость состоит в том, что выводы могут быть использованы в учебных целях, при подготовке аналитических материалов и при обсуждении экономических приоритетов развития. [9,14]

Теоретические основы модернизации экономики Сущность модернизации и её ключевые компоненты Модернизация экономики обычно понимается как процесс обновления и усложнения структуры хозяйства, который позволяет повышать производительность, создавать новые технологии, укреплять конкурентоспособность и развивать человеческий капитал. [5] Такие процессы затрагивают практически все сферы: промышленность, государственное управление, образование, рынок труда и социальную политику.

Ключевой особенностью модернизации является её динамичность. Обновление не завершается в одном этапе: появление новых технологий снова создаёт необходимость адаптации. В последние годы ускоряющийся темп инноваций делает модернизацию непрерывным системным процессом, который формирует основу экономического роста.

Подходы к модернизации в мировой экономической мысли. Теоретические взгляды на модернизацию развиваются десятилетиями. В мировой экономике сформировались подходы, которые объясняют, каким образом страны переходят от традиционных моделей к индустриальным и далее к инновационным. Одни концепции делают акцент на технологиях как главной силе обновления. Другие подчеркивают институциональные условия, необходимые для устойчивого роста, включая качество управления, конкурентные рынки, защиту прав собственности, независимую экономическую политику. [2]

Современные подходы объединяют эти идеи: технологическое развитие невозможно без эффективных институтов, а сами институты нуждаются в обновлении под влиянием технологических изменений. [1] Благодаря этому модернизация рассматривается как комплексный процесс, в котором все элементы экономики взаимодействуют между собой. [2]

Значение модернизации для устойчивого развития стран. Влияние модернизации отражается в нескольких направлениях. Возрастает производительность, формируются новые отрасли и рабочие места, создаются возможности для экспорта высокотехнологичной продукции. Страны, успешно прошедшие модернизационные этапы, получают более устойчивые модели роста и могут быстрее реагировать на глобальные кризисы. Параллельно усиливается роль образования и человеческого капитала, поскольку именно они становятся основными ресурсами экономики будущего. [17]

Практические аспекты модернизации экономики Казахстана. Институциональные реформы и трансформация экономической политики. В Казахстане модернизация проводится в нескольких направлениях, среди которых важную роль играет обновление институтов. В разные

годы принимались программы, направленные на повышение эффективности государственного управления, развитие частного сектора, улучшение бизнес-среды и поддержку инноваций. Постепенно формируется более гибкая структура экономической политики, ориентированная на снижение зависимости от сырьевых факторов и рост несырьевого сектора. [3]

Реформы включают развитие законодательства, поддержку конкуренции, стимулирование предпринимательства и внедрение цифровых сервисов. Это создаёт условия, при которых модернизационные процессы получают институциональную основу. [3]

Технологическая модернизация и цифровая трансформация. В последние годы значительный акцент сделан на цифровизацию. Появляются новые платформы электронного правительства, расширяются сервисы для бизнеса, внедряются технологии автоматизации производства. Сфера промышленности постепенно переходит к цифровым решениям, что повышает эффективность производственных цепочек. [11] Практические шаги по модернизации включают развитие инновационных площадок, технопарков, поддержку стартапов, внедрение элементов Индустрии 4.0. Многие предприятия начинают применять системы умного мониторинга, роботизацию процессов и современные методы контроля качества. Благодаря этим изменениям формируется новая технологическая база. [12]

Социально-экономические результаты модернизационных процессов. Применение технологий и реформ отражается на различных аспектах экономической жизни. [15] Повышается эффективность государственного управления, сокращается время на получение услуг, растёт цифровая грамотность населения. В регионах появляются новые проекты, связанные с переработкой, логистикой, энергетикой и сельским хозяйством. Постепенно возникают новые профессии, особенно в цифровой и технической сферах. [4]

Экономика остаётся зависимой от сырьевых факторов, но модернизационные процессы создают основу для диверсификации. Усиление роли инноваций формирует предпосылки для долгосрочного развития. [16]

Приоритеты и направления дальнейшей модернизации экономики Казахстана. Технологические и инновационные векторы будущего роста. Перспективные направления модернизации связаны с более глубоким внедрением технологий Индустрии 4.0: искусственного интеллекта, больших данных, автоматизации и роботизации. Укрепление высокотехнологичных отраслей позволит формировать продукцию с большей добавленной стоимостью и продвигать её на международные рынки. Важное значение имеет расширение исследований в области цифровых сервисов, инженерии и материаловедения. [6]

Развитие человеческого капитала и образовательных институтов. Экономика будущего строится на людях, которые способны работать с современными технологиями. Поэтому особое значение имеет укрепление образовательных программ, модернизация университетов и развитие научных центров. В Казахстане уже формируются инициативы по совершенствованию инженерного и технического образования, что создаёт базу для подготовки кадров нового поколения. [3]

Развитие человеческого капитала становится одним из ключевых условий успеха модернизации. От него зависит скорость внедрения инноваций и способность экономики адаптироваться к новым вызовам. [8]

Долгосрочные сценарии модернизационного развития. Страна может двигаться по разным траекториям, однако наибольший потенциал имеет путь перехода к модели инновационной экономики. Такая траектория предполагает укрепление институтов, расширение экспортного потенциала несырьевых отраслей, поддержку технологических проектов и активное участие в глобальных цепочках создания стоимости. Дополнительным фактором ускорения выступают международные партнёрства и региональное сотрудничество. [10]

Заключение. Хорошо, сделаю расширенное заключение объёмом около 4500 символов. Оно универсально подойдёт для научной статьи о модернизации экономики Казахстана, инновациях и развитии.

В конце работы можно отметить, что модернизация экономики Казахстана стала не просто техническим обновлением отдельных отраслей, а долгосрочным направлением, определяющим траекторию развития страны. За последние десятилетия были созданы условия для перехода от сырьевой

модели к более сложной, инновационно-ориентированной экономике. В результате этого постепенно формируется структура, в которой ценность создаётся не за счёт объёма добытых ресурсов, а благодаря новым технологиям, человеческому капиталу и росту производительности.

Важной особенностью текущего этапа модернизации является то, что Казахстан оказался в ситуации, когда внешние вызовы — глобальная конкуренция, технологические разрывы, изменение мировых рынков — становятся не препятствием, а стимулом к ускорению обновления. Экономика страны уже не может опираться на прежнюю модель, и это заставляет искать более устойчивые источники роста. Именно инновации стали тем направлением, которое позволяет создавать новые виды продукции, развивать цифровые сервисы, повышать эффективность государственного управления и усиливать интеграцию в мировые цепочки создания стоимости.

Особого внимания заслуживает усиление роли человеческого капитала. За последние годы государство активно развивает образовательные программы, стимулирует внедрение современных методов подготовки кадров и делает акцент на инженерных, технических и информационных специальностях. Это напрямую влияет на способность экономики воспринимать и адаптировать новые технологии. Наличие мотивированных и квалифицированных специалистов становится не менее важным фактором роста, чем природные ресурсы. В итоге формируется новая логика развития, в которой знания и компетенции выступают основным драйвером модернизации.

Отдельного рассмотрения требует и процесс цифровой трансформации. Он затрагивает не только частный сектор, но и государственные услуги, транспорт, промышленность, энергетику. Переход к цифровым решениям обеспечивает прозрачность процессов, снижает издержки, открывает доступ к данным и формирует совершенно новые модели управления. Отличительной чертой последних лет стало активное развитие платформенных сервисов, использование больших данных, внедрение элементов искусственного интеллекта. Всё это создаёт устойчивую основу для повышения эффективности экономики и улучшения качества жизни населения.

Тем не менее модернизация не обходится без сложностей. Среди основных барьеров — ограниченность финансирования инновационных проектов, недостаток высокотехнологичных производств, необходимость трансформации бизнес-процессов и модернизации инфраструктуры. Сложности вызывает и вопрос равномерности развития регионов: высокие темпы обновления наблюдаются в крупных городах, тогда как отдалённые территории двигаются медленнее. Это создаёт риск увеличения дисбалансов, если не будет обеспечена скоординированная государственная политика, направленная на выравнивание инфраструктурного и инновационного потенциала.

Несмотря на эти вызовы, Казахстан демонстрирует устойчивую готовность к дальнейшему обновлению. Запускаются программы поддержки бизнеса, льготные инструменты финансирования, технопарки и индустриальные зоны. Постепенно формируется национальная инновационная экосистема, в которой государство, университеты и частный сектор начинают взаимодействовать более эффективно. Такая модель создаёт благоприятные условия для появления технологических стартапов, внедрения цифровых решений в традиционные отрасли и масштабирования успешных проектов.

Вследствие этого модернизация экономики приобретает системный характер. Она становится стратегическим направлением, объединяющим промышленность, финансы, транспорт, образование, науку и социальную сферу. Важно, что этот процесс не ограничивается временными рамками: модернизация — это постоянное обновление, непрерывный поиск новых решений и адаптация к глобальным изменениям. Казахстан постепенно формирует экономику, способную конкурировать в условиях мирового технологического перехода и глобальной цифровизации.

В итоге можно сказать, что потенциал страны для дальнейшего развития остаётся высоким. При сохранении курса на инновации, укреплении человеческого капитала и повышении эффективности институтов Казахстан сможет обеспечить устойчивый экономический рост, снизить зависимость от мировых сырьевых рынков и сформировать современную, динамичную и ориентированную на будущее экономику.

Список литературы:

1. Сактаганова, З. Г. Экономическая модернизация Казахстана
2. Б. К. Султанова. Экономика Казахстана в условиях модернизации и интеграции.
3. Назарбаев Н. А. Казахстан 2050: Стратегия нового политического курса.
4. Мамыров Н.К., Ихданов Ж. Государственное регулирование экономики в условиях Казахстана (Теория, опыт, проблемы).
5. Абдыкарппар А. Ashimov, Bahyt T. Sultanov, Zheksenbek M. Adilov, Yuriy V. Borovskiy. Macroeconomic Analysis and Parametric Control of a National Economy.
6. Сатыбалдина А.А. Экономика Казахстана за годы независимости: проблемы, перспективы и приоритеты развития.

7. Heck, Irina. Kazakhstan's Diversification from the Natural Resources Sector: Strategic and Economic Opportunities.
8. Kalyuzhnova, Yelena. The Kazakstan Economy: Independence and Transition. — Springer, 1998.
9. Калыбекова Д. Цифровизация Казахстана как ключевой фактор экономического развития: <https://bulletin-ir-law.kaznu.kz/index.php/1-mo/article/download/795/771/?>.
10. Sembekov A., Tazhbayev N. Digital modernization of Kazakhstan's economy in the context of global trends: <https://ea21journal.world/index.php/ea-v187-05/?>.
11. Бекова Р. Ж. Цифровая экономика Казахстана и развитие бухгалтерского учёта: https://vestnik.turan-edu.kz/jour/article/view/743/693?locale=ru_RU&.
12. Черняева Т. Human capital as the basis of modernization of the economy of Kazakhstan: <https://rep.keu.kz/bitstream/123456789/414/1/%D0%90%D1%80%D1%8B%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%9C.%20Human%20capital%20as%20the%20basis%20of%20modernization%20of%20the%20economy%20of%20Kazakhstan.pdf?>
13. Дуламбаева Р.Т., Жунусова А.Ж. Сфера услуг в формировании экономики будущего: <https://repository.apa.kz/bitstream/handle/123456789/390/%D0%94%D1%83%D0%BB%D0%B0%D0%BC%D0%B1%D0%B0%D0%B5%D0%B2%D0%B0%20%D0%A0.%D0%A2..pdf?isAllowed=y&sequence=1&>.
14. Цифровизация промышленности Казахстана: факторы, тенденции, перспективы: <https://cyberleninka.ru/article/n/tsifrovizatsiya-promyshlennosti-kazahstana-factory-tendentsii-perspektivy/pdf?>
15. Demenko O. Проблемы социально-экономической модернизации Казахстана: <https://journal.ivinas.gov.ua/pwh/article/view/205?>
16. Карпович О.Г. Развитие цифровой экономики Казахстана: подходы и стратегии: https://www.postsovietarea.com/jour/article/view/270?locale=ru_RU&
17. Басшиева Ж. Digitalization of the economy of the Republic of Kazakhstan as a new stage of the economic development: https://nblib.library.kz/elib/library.kz/Jurnal/2020/social%20science_2-2020/Basshieva%20Zh.%20Digitalization%20of%20the%20economy%20of%20the%20Republic%20of%20Kazakhstan%20as%20a%20new%20stage%20of%20the%20economic%20development.pdf?
18. World Bank. Kazakhstan — Country Economic Memorandum: <https://documents.worldbank.org/curated/en/615051550479498194/pdf/Kazakhstan-Country-Economic-Memorandum-fina.pdf?>

ЛИЗИНГ ВОЗДУШНЫХ СУДОВ: НАУЧНЫЕ ПОДХОДЫ, КОНЦЕПЦИИ И ОТРАСЛЕВЫЕ ОСОБЕННОСТИ

Шайкисламин Ж.Ш.,

докторант 1 курса ОП 8D04103 – «Экономика»

Научный руководитель: **Укубасова Г.С.,** Ph.D, профессор,

Учреждение «Esil University», г. Астана

Аннотация. В статье рассматриваются теоретические основы лизинга как ключевого инструмента обновления и расширения парка воздушных судов в гражданской авиации. Рассмотрены теоретические подходы к пониманию сущности лизинга и выявлению его особенностей в применении к авиационной сфере. В рамках исследования проанализированы классические и современные трактовки понятия «лизинг», классификация видов лизинга, а также экономические и правовые механизмы функционирования лизинговых операций. Научная новизна заключается в уточнении теоретического содержания авиационного лизинга как комплексной финансово-инвестиционной формы, сочетающей элементы кредитования, аренды и инвестиционного механизма. Полученные результаты создают основу для дальнейших исследований вопросов эффективности лизинговых операций.

Ключевые слова: лизинг, авиационный лизинг, финансовый лизинг, оперативный лизинг, dry lease, wet lease, damp lease, возвратный лизинг

В условиях современной реальности, предприятия должны быстро адаптироваться к изменениям рынка путем корректировки продукции и отвечать обновлением ассортимента продукции. Вот как раз встает вопрос проведения переоснащения основных средств производства, без которых предприятиям

тяжело будет конкурировать в своей отрасли. Конечно же, в данном случае без инвестиции вряд ли обойдется. Одним из способов для этого является лизинг, - «инструмент», с помощью которого появляется возможность модернизировать основные средства [1].

В прямом переводе с английского лизинг — это аренда. Однако в предпринимательской деятельности под лизингом понимается долгосрочная аренда основных фондов с возможным последующим выкупом имущества арендатором по остаточной стоимости. Кроме того, лизинг

— это финансовая операция. По сути это целевой кредит, который специализированная лизинговая компания берет в банке под закупку оборудования. Она же сдает купленное оборудование предприятию в аренду с условием возврата предприятия кредита и выплаты процентов и комиссионных [2].

Лизинг как форма финансирования развития предприятия является одной из наиболее молодых и перспективных. Он сочетает в себе преимущества кредита и аренды: лизинг приобретатель получает возможность приобретения средств производства за счет заемных средств, а по окончании договора лизинга получает их в собственность.

Во-первых, лизинг способствует кредитованию предпринимательской деятельности. Во-вторых, он схож с долгосрочной арендой или одной из ее форм, поэтому лизинг часто относят к наемным или подрядным отношениям.

В-третьих, лизинг представляет собой способ купли-продажи права пользования чужим имуществом по поручению доверителя, другими словами владение имуществом за чужой счет [2].

В работе Ананьевой Е.О., лизинг определяется в виде совокупности имущественных отношений, направленных на обеспечение и техническое переоснащение организаций. В то же время лизинг должен ускорять темпы научно-технического прогресса благодаря прямым инвестициям в материальной и денежной форме [3].

Так, в экономической литературе, в частности у Базиковой И.В., лизинг рассматривается как кредит, который отличается от банковской ссуды тем, что предоставляется лизингодателем лизингополучателю в форме переданного в пользование имущества (оборудование, машины, суда и др.), т.е. своего рода товарный кредит [4].

Другие авторы, такие как Шабашев В.А. и Федулова Е.А. рассматривая экономические основы лизинга, также сравнивает лизинг по форме организации ссужаемой стоимости с коммерческим кредитом. Однако, по их мнению, принципиальные отличия лизинга от коммерческого кредита заключаются главным образом в отношениях собственности, возникающих в том и другом случае. Так, она пишет, что «при лизинге право пользования имуществом отделяется от права владения им. Лизингодатель сохраняет за собой право владения на передаваемое в лизинг имущество, тогда как право его использования переходит к лизингополучателю», а что касается мировой практики под ним понимают не традиционную аренду, а несколько специфическую форму отношений между участниками по временному владению и пользованию имуществом, возникающих на основе его приобретения и последующей сдачи в аренду [5].

Классическую лизинговую операцию можно представить на рисунке 1. Суть ее заключается в том, что потенциальный лизингополучатель, у которого нет свободных финансовых средств, обращается в лизинговую компанию для заключения лизинговой сделки, согласно которой лизингополучатель может выбирать продавца, располагающего требуемым имуществом, а лизингодатель приобретает его в собственность и передает лизингополучателю во временное владение и пользование на платной основе. Стоимость имущества определяется путем договоренности между лизингополучателем и продавцом, но не должна превышать рыночную стоимость. По окончании договора в зависимости от его условий имущество либо возвращается лизингодателю, либо переходит в собственность лизингополучателя или используется на тех же условиях путем продления договора лизинга [6, 7].

Рисунок 1 – Принципиальная схема взаимоотношений субъектов лизинга Примечание – рисунок заимствован из источника [7].

Авиационный лизинг в настоящее время является практически основным инструментом финансирования авиакомпаний на приобретение авиационной техники. За время финансово-экономического кризиса, начавшегося в 2008-2009 годов, также известная как «Великая депрессия» и не закончившегося до сих пор, авиакомпании мира удвоили свой финансовый долг. Для них это обернулось ограничением возможностей в предоставлении им кредитов со стороны финансовых организаций. Но на выручку авиакомпаниям приходят лизинговые компании. В результате одним из способов финансирования авиакомпаний является авиационный лизинг.

Практически ни одна из авиационных компаний не может самостоятельно приобрести воздушное судно, не прибегая к услугам лизинговых компаний. В целом в мировом воздушном транспорте в настоящее время активно действуют около 50 лизинговых компаний, специализирующихся на финансовом и эксплуатационном лизинге воздушных судов. Из них 27 являются американскими. На втором месте после США стоит Ирландия, у которой 5 лизинговых компаний, у Германии их 3, у Франции, Великобритании, Швеции, Нидерландов и Сингапура – по 2, а у таких государств, как Израиль, Кувейт, ОАЭ, ЮАР и Россия – по одной более или менее эффективно действующей лизинговой компании. В целом лизинговые компании мира располагают парком более 6000 воздушных судов, которые оцениваются на сумму свыше 100 млрд. долл. [8].

Для изучения лизинга в гражданской авиации первоначально необходимо изучить понятийный аппарат договора авиационного лизинга, к которому относятся:

- **предмет авиационного лизинга** - авиационная техника гражданской авиации: воздушные суда, их бортовое оборудование и агрегаты, двигатели, тренажеры, наземные радиолокационные средства управления воздушным движением, навигации, посадки и связи, а также средства наземного обслуживания воздушных судов и наземной инфраструктуры;
- **авиационный лизинг** - вид деятельности, связанный с приобретением за счет собственных или привлекаемых средств предметов авиационного лизинга и передачей их физическим и юридическим лицам на основе договора авиационного лизинга за определенную плату, на определенный срок и на определенных условиях, обусловленных договором авиационного лизинга, с правом выкупа или без права выкупа;
- **договор авиационного лизинга** - договор, по которому лизингодатель обязуется приобрести в собственность указанный лизингополучателем предмет авиационного лизинга и предоставить лизингополучателю этот предмет авиационного лизинга за плату во временное владение и пользование для предпринимательских целей с правом выкупа или без права выкупа.

В договоре авиационного лизинга содержатся следующие участники:

- 1) **лизингодатель предметов авиационного лизинга** - лизинговая компания, которая за счет привлеченных или собственных денежных средств приобретает в собственность предметы авиационного лизинга в соответствии с договором купли-продажи или иным договором и предоставляет их лизингополучателю за определенную плату, на определенный срок и на определенных условиях во временное владение и пользование с правом его выкупа лизингополучателем;
- 2) **лизингополучатель предметов авиационного лизинга** - физическое или юридическое лицо, имеющее лицензию на осуществление авиационной деятельности и которое в соответствии с договором авиационного лизинга обязано принять предмет авиационного лизинга во временное владение и пользование за определенную плату, на определенный срок и на определенных условиях;
- 3) **продавец предметов авиационного лизинга** - физическое лицо или юридическое лицо независимо от организационно-правовой формы и формы собственности, которое в соответствии с договором передает лизингодателю в собственность предмет авиационного лизинга для их последующей передачи лизингополучателю.

Наиболее часто встречающимися видами лизинга на предприятиях гражданской авиации являются финансовый, оперативный (эксплуатационный), возвратный лизинг.

Финансовый лизинг является формой долгосрочного кредитования банком объекта лизинга (авиационной техники), при котором лизингополучатель путем выплат лизинговых платежей погашает стоимость имущества, а также возмещает услуги лизинговой фирмы. Договор о финансовом лизинге обычно заключается на 8–16 лет, и по окончании этого срока, при полной выплате лизинговой платы, объект лизинга переходит в собственность авиакомпании. Фактически финансовый лизинг представляет собой форму долгосрочного кредитования.

Финансовый лизинг не предусматривает сервисного обслуживания имущества со стороны лизингодателя, не допускает досрочного прекращения договора, всю прибыль и риски, связанные с эксплуатацией авиатехники, берет на себя авиакомпания (лизингополучатель).

При таком виде лизинга авиакомпания находит самолет у завода-изготовителя и обговаривает стоимость и условия поставки. Но авиакомпания не подписывает контракт на покупку самолета, а этим занимается лизинговая компания или банк. После того, как все переговоры завершены,

лизингополучатель вместе с лизингодателем производит покупку самолета и подписывает лизинговый договор с лизингодателем (рис. 2).

Рисунок 2 – Схема финансового лизинга Примечание – Рисунок заимствован из источника [9].

При финансовом лизинге с дополнительным привлечением средств важное значение приобретают вопросы залога, страхования, гарантий и процедура приобретения лизингового имущества. В практике применяются три основных варианта отношений при купле-продаже объекта лизинга:

- лизингополучатель самостоятельно выбирает продавца и предмет лизинга, а лизингодатель только оплачивает сделку купли-продажи и передает право пользования лизингополучателю;
- продавца выбирает лизингодатель, тогда он несет ответственность перед лизингополучателем за выполнение обязательств по договору купли-продажи объекта лизинга;
- лизингодатель назначает лизингополучателя своим агентом по заказу товара у поставщика.

Оперативный лизинг предлагает авиакомпании использовать воздушное судно в течение оговоренного в договоре лизинга срока за установленную арендную плату.

Оперативный (эксплуатационный) лизинг предусматривает большой спектр услуг, предоставляемых лизингодателем авиакомпании. Они включают техническое обслуживание, ремонт авиатехники, аренду экипажа, маркетинг, консультации по финансовым вопросам и др. Расходы на все виды услуг лизингодателя включаются в платежи по лизинговому договору, что увеличивает размер лизинговых платежей. Кроме того, ответственность за недостатки переданного объекта лизинга несет лизингодатель, если даже при заключении договора он не знал о повреждениях техники. При этом лизингополучатель имеет право застраховать риск своей ответственности за нарушение договора лизинга в пользу лизингодателя.

Как правило, эксплуатационный лизинг не предусматривает полной амортизации авиатехники (обычно срок лизинга 5–7 лет), т.е. договор по эксплуатационному лизингу заключается на период меньший, чем амортизационный срок самолета.

По окончании оперативного лизинга арендуемое воздушное судно автоматически не переходит в собственность авиакомпании, а происходит либо возврат обратно лизингодателю, либо продление срока лизинга или продажа самолета авиакомпании по остаточной стоимости.

Отличительной особенностью данного вида лизинга является право авиакомпании досрочно прекратить лизинг и вернуть самолет лизинговой компании (собственнику авиатехники).

В связи с этим оперативный лизинг предполагает возможность лизингодателю сдавать свое имущество в аренду неоднократно в течение нормативного срока его службы (рис.3).

При оперативном лизинге лизингополучатель стремится избежать или снизить риски, связанные с владением имущества на правах собственника, а также исключить прямые и косвенные непроизводительные затраты, которые чаще всего возникают с необходимостью ремонта или в случае простоя оборудования. Поэтому лизингополучатель предпочитает оперативный лизинг другим формам приобретения оборудования и машин в случаях, когда:

- ожидаемые доходы от эксплуатации арендованного оборудования не окупают его первоначальной цены;
- лизингополучатель не уверен в своей длительной платежеспособности;
- объект сделки требуется лизингополучателю только на небольшой срок (например, на период сезонных работ или разовое, целевое использование);
- лизинговое оборудование требует специального технического обслуживания и/или у лизингополучателя нет собственных технических специалистов для его эксплуатации [7, 8].

Рисунок 3 - Последовательность действий участников сделки при оперативном лизинге Примечание – Рисунок заимствован из источника [8].

Еще одной разновидностью оперативного лизинга и по объему обслуживания передаваемого имущества можно выделить такие виды лизинга, как:

- **сухой лизинг** (dry lease) – это аренда воздушного судна без экипажа, технического обслуживания, страхования и других дополнительных услуг, т.е. лизингодатель предоставляет только самолет;
- **мокрый лизинг** (wet lease) – это аренда воздушного судна с экипажем и техническим обслуживанием, которое идеально подходит для краткосрочных сделок;
- **влажный лизинг** (damp lease) – это аренда, которая объединяет элементы сухого и мокрого лизинга, где лизингодатель обеспечивает воздушным судном и экипажем, в то время как лизингополучатель берет на себя техническое обслуживание и страховку [10].

Возвратный лизинг – это система взаимосвязанных соглашений, по форме финансирования близкая к банковской деятельности, при которой авиакомпания продает самолеты (свою собственность) банку или лизинговой компании с одновременным заключением договора о долгосрочной аренде бывших своих самолетов на условиях лизинга (рис. 4).

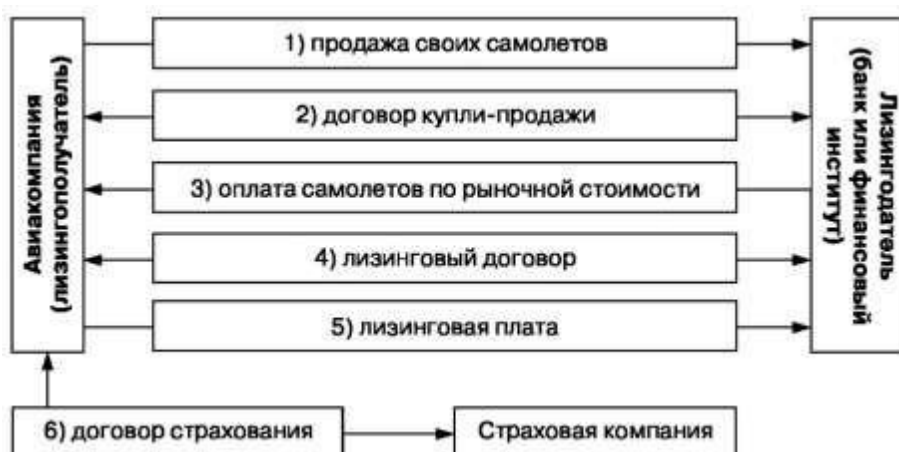

Рисунок 4 - Схема механизма отношений при возвратном лизинге Рисунок заимствован из источника [8].

Возвратный лизинг по внешней форме похож на залог имущества, так как не происходит физического перемещения имущества, продаваемого лизингодателю. Данный вид лизинга позволяет предприятию получить значительный объем денежных средств за счет продажи имущества, но в то же время, заключив лизинговый договор, продолжать пользоваться им, т.е. увеличить капитал и сохранить активы.

Сумма лизинговых платежей включает в себя полное возмещение расходов инвестора на покупку самолета, а также вознаграждение в виде процентов.

Возвратный лизинг может быть использован, если платежеспособность авиапредприятия не удовлетворяет требованиям кредитующей организации. Возвратный лизинг успешно применяется для выравнивания баланса за счет продажи предприятием авиационной техники не по балансовой, а по рыночной стоимости [7, 9].

Для сравнения разновидностей лизинга как пример, операционный лизинг обходится перевозчикам дешевле, чем финансовый лизинг, с точки зрения размера ежемесячного платежа. При финансовом лизинге размер платежа больше, т.к. максимальный срок лизинга — обычно 7 лет. При операционном лизинге размер платежа исчисляется на основе всего срока службы самолета, который составляет 20-30 лет. Конечно, финансовый лизинг более выгоден для перевозчиков тем, что по окончании сделки перевозчик получает самолет в собственность, в то время как при операционном лизинге самолет возвращается арендодателю. Однако возможности использования финансового лизинга также ограничены, поскольку сроки финансового лизинга зачастую оказываются слишком короткими для перевозчиков.

Умение управлять остаточной стоимостью — это ключ к созданию действительно востребованного на рынке предложения оперативного лизинга самолетов. Именно прогнозируемая стоимость на протяжении периода аренды и лизинга и при выходе из сделки является ключевым параметром для инвестора, принимающего решение о владении авиатехникой напрямую или косвенно, участвуя в капитале лизинговой компании.

Чтобы эффективно управлять остаточной стоимостью, нужно, прежде всего, понять, насколько велики затраты по владению воздушным судном и обеспечением его готовности к эксплуатации. Самолет отличается способностью быстро терять стоимость, как во время выполнения полетов, так и во время хранения. Часть стоимости теряется непосредственно с увеличением возраста воздушного судна, часть стоимости — косвенно, через затраты, которые необходимо производить вне зависимости от того, эксплуатируется воздушное судно или нет. Один из вариантов решения этой проблемы заключается в гарантировании авиастроительной корпорацией определенной остаточной стоимости, но пока эта идея развития не получила [11].

Выводы: Подавляющее большинство лизинговых сделок предусматривает авансовый платеж, средняя величина которого 20% от стоимости предмета лизинга. Процентная ставка по лизингу выше банковский кредит, кроме того требуется дополнительное обеспечение кроме самого предмета лизинга.

Учитывая большую стоимость авиатехники, как предмета лизинга, такая ситуация с заключением лизинговых сделок ставит отечественные авиакомпании в затруднительное положение. Особенно это касается новых компаний, для которых приобретение техники в лизинг — один из нескольких путей начать свою деятельность. Такие компании первые пять лет тратят значительные средства на разработку и освоение рейсов, на проведение рекламных акций и маркетинговых исследований, поэтому они нуждаются в частичном ослаблении финансового бремени, связанного с высокими выплатами по лизинговым платежам [12].

Лизинговые компании не могут пойти на значительные уступки, потому что по действующему налоговому законодательству они платят налоги с полученных от лизингополучателя лизинговых платежей, которые считаются их прибылью, а несвоевременное поступление средств от авиакомпаний может трактоваться как уклонение от уплаты налогов [13].

Список использованных источников:

1. Официальный сайт Министерства транспорта РК. Гражданская авиация. — [Электронный ресурс] — Режим доступа: <https://www.gov.kz/memleket/entities/transport?lang=ru> (Дата обращения 01.12.2025)
2. Баяева М.А., Исмагилова О.Д. Мировой рынок авиационного лизинга // *Russian economic development*. — 2023. — Vol.30. — № 2. — С.5-15.
3. Ананьева Е.О., Ивлиев П.В. Особенности развития авиационного лизинга в России // *Закон и право*. — 2022. — № 6. — С.57-59.
4. Bazikova I.V. Development of aviation leasing as a tool to increase the competitiveness of Russian aviation equipment // *Innovations and investments*. — 2019. — No. 8. — P.100-104.
5. Шабашев В.А., Федулова Е.А. и др. Лизинг: основы теории и практики: учебное пособие. — 3-е изд. — М.: КНОРУС, 2021. — 184 с.
6. Афанасьев В.Г. Внешнеэкономическая деятельность и международные связи (с авиационной спецификой). — Краснодар: ИдЮг, 2012. — С.17-21.
7. Губенко А.В., Смурнов М.Ю. и др. Экономика воздушного транспорта: учебное пособие. — СПб.: Питер, 2009. — 288 с.
8. Степанова Н.И. Экономика гражданской авиации: учеб. пособие — М.: МГТУ ГА, 2014. — 130 с.
9. Бутов А.М. Рынок продукции гражданского авиастроения: учеб. пособие. — М.: Высшая школа экономики. — 2018. — 83 с.

10. What's the difference between a 'wet' and 'dry' aircraft lease? – [Электронный ресурс]. – URL: <https://pilot-protection-services.aopa.org/news/2017/april/01/wet-and-dry-aircraft-lease>
11. Добровольский В.П. «Лизинг авиации: актуальные тенденции». – [Электронный ресурс]. – URL: https://dpr.ru/journal/journal_48_19.pdf
12. Парк воздушных судов АО «Авиакомпания Air Astana». – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://airastana.com> (Дата обращения 02.12.2025).
13. Лысенков П.С. Современные тенденции лизинга авиакомпаний // Экономика: вчера, сегодня, завтра, 2021.

СЕКЦИЯ 2.

ИННОВАЦИОННЫЕ ПОДХОДЫ К ОБЕСПЕЧЕНИЮ УСТОЙЧИВОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО РОСТА

ИННОВАЦИОННЫЕ ПОДХОДЫ К ОБЕСПЕЧЕНИЮ УСТОЙЧИВОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО РОСТА

Авду А.Б. оқытушы

Қарағанды университеті Қазтұтынуодағы
Менеджмент және инновациялар кафедрасы
Қарағанды к., Қазақстан

Аннотация. Мақалада кәсіпкерлік құрылымдардың тұрақты дамуын қамтамасыз етудегі инновациялық басқару технологияларының теориялық және практикалық аспектілері қарастырылады. Қазіргі экономикалық трансформация жағдайында басқарудың цифрлық және инновациялық әдістерін енгізу кәсіпорындардың бәсекеге қабілеттілігін арттырудың маңызды факторы ретінде айқындалады.

Түйін сөздер: инновациялық басқару, тұрақты даму, кәсіпкерлік құрылымдар, цифрландыру, менеджмент, экономикалық тиімділік.

Кіріспе. Жаһандану және цифрландыру жағдайында кәсіпкерлік құрылымдардың қызмет ету ортасы түбегейлі өзгеруде. Нарықтағы бәсекенің күшеюі, тұтынушылар сұранысының өзгеруі және технологиялық прогресс басқару жүйелерін жаңғыртуды талап етеді. Осы тұрғыда инновациялық басқару технологиялары тұрақты даму мақсаттарына қол жеткізудің негізгі құралы болып табылады.

Инновациялық басқару технологияларының мәні. Инновациялық басқару технологиялары ұйым қызметін жоспарлау, ұйымдастыру, мотивациялау және бақылау үдерістерін жаңа тәсілдер мен цифрлық құралдар негізінде жүзеге асыруды көздейді. Олар басқару шешімдерінің сапасын арттыруға және ұйымның стратегиялық икемділігін қамтамасыз етуге бағытталған.

Инновациялық басқарудың негізгі элементтеріне цифрлық платформалар, бизнес-процестерді автоматтандыру, деректерге негізделген басқару және икемді басқару модельдері жатады. Бұл элементтер кәсіпкерлік құрылымдардың ішкі және сыртқы ортаның өзгерістеріне жедел бейімделуіне мүмкіндік береді.

Кәсіпкерлік құрылымдардың тұрақты дамуындағы инновациялық басқарудың рөлі. Инновациялық басқару технологиялары экономикалық, әлеуметтік және институционалдық тұрақтылықты қамтамасыз етуге ықпал етеді. Экономикалық тұрғыда олар шығындарды оңтайландырып, өнімділік пен тиімділікті арттырады.

Әлеуметтік аспектіде инновациялық басқару қызметкерлердің кәсіби дамуына жағдай жасап, ұйым ішіндегі мотивация мен корпоративтік мәдениетті нығайтады. Ал институционалдық тұрғыда басқарудың ашықтығы мен есептілігі артады, бұл кәсіпорынның беделі мен сенімділігін күшейтеді.

Қазақстан жағдайындағы инновациялық басқару тәжірибесі. Қазақстан Республикасында кәсіпкерлікті қолдау және басқаруды цифрландыру мемлекеттік экономикалық саясаттың басым бағыттарының бірі болып табылады. «Цифрлық Қазақстан» бағдарламасы кәсіпкерлік құрылымдардың басқару жүйесіне инновациялық технологияларды енгізуге бағытталған.

Дегенмен, тәжірибеде инновациялық басқару технологияларын енгізу барысында кадрлық, қаржылық және инфрақұрылымдық мәселелер туындайды. Бұл өз кезегінде жоғары оқу орындарында басқару кадрларын инновациялық бағытта даярлаудың маңыздылығын арттырады.

Қорытынды. Инновациялық басқару технологиялары кәсіпкерлік құрылымдардың тұрақты дамуын қамтамасыз етудің тиімді құралы болып табылады. Олар кәсіпорындардың бәсекеге қабілеттілігін арттырып, экономиканың ұзақ мерзімді дамуына ықпал етеді. Қазақстан жағдайында инновациялық басқаруды дамыту кәсіпкерлік сектордың сапалы өсуінің негізгі алғышарты болып саналады.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Drucker P. Innovation and Entrepreneurship. – New York: Harper Business, 2018.
2. Schumpeter J. Theory of Economic Development. – Cambridge: Harvard University Press, 2017.
3. Mintzberg H. Managing. – San Francisco: Berrett-Koehler, 2019.
4. OECD. Innovation and Sustainable Growth. – Paris: OECD Publishing, 2021.
5. Porter M. Competitive Advantage. – New York: Free Press, 2018.
6. Қазақстан Республикасының Үкіметі. «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасы. – Астана, 2020.

ИННОВАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В АПК РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН: ЭМПИРИЧЕСКАЯ ОЦЕНКА И СТРАТЕГИЧЕСКИЕ НАПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЯ

Бектаев А.К., докторант PhD
Серикбаева Б.М., докторант PhD
доцент **Атызова А.Ж.**,
Университет Туран-Астана,
г. Астана, Казахстан

Аннотация. Статья посвящена комплексному исследованию роли информационной экономики в повышении эффективности аграрных предприятий Республики Казахстан. На основе систематического анализа 68 рецензируемых научных публикаций (2019–2025 гг.) и официальных статистических данных МСХ РК, ОЭСР и Всемирного банка проведена оценка влияния цифровых технологий на производительность агропромышленного комплекса (АПК). Рассмотрены инновационные подходы к внедрению точного земледелия, систем IoT-мониторинга, искусственного интеллекта и блокчейн-технологий. Эмпирический анализ показал, что интеграция цифровых решений обеспечивает снижение издержек на 12–17% и рост урожайности на 15–18%. Сформулированы научно обоснованные рекомендации по ускорению цифровой трансформации с учётом региональных особенностей и институциональных барьеров.

Ключевые слова: информационная экономика, цифровизация АПК, точное земледелие, умные фермы, IoT в сельском хозяйстве, искусственный интеллект, экономическая эффективность, Республика Казахстан.

Введение. В условиях четвёртой промышленной революции (Industry 4.0) информационная экономика становится ключевым драйвером трансформации традиционных отраслей. Согласно исследованиям Finger et al. (2023), цифровизация способна обеспечить

«глубокую трансформацию аграрных систем» через повышение эффективности, замещение ресурсов и редизайн производственных процессов [1]. Аграрный сектор, исторически характеризующийся высокой зависимостью от природно-климатических факторов, сегодня активно внедряет data-driven подходы к управлению.

Республика Казахстан обладает значительным аграрным потенциалом: сельскохозяйственные угодья занимают более 215 млн га, что обеспечивает стране место в первой десятке стран мира по площади пахотных земель [2]. По данным Бюро национальной статистики РК (2025), доля сельского хозяйства в ВВП составляет 4,4–5,4%, а занятость в секторе превышает 13,5% экономически активного населения. В 2024 году урожай зерновых достиг рекордных 26,7 млн тонн, обеспечив рост аграрного сектора на 12,7% [3].

Актуальность исследования обусловлена разрывом в производительности труда между казахстанским АПК и странами ОЭСР, составляющим 6–8 раз [4]. Систематический обзор 68 научных публикаций показывает, что технологии искусственного интеллекта повышают точность прогнозирования урожайности на 20%, беспилотные летательные аппараты (БПЛА) сокращают расход воды и удобрений на 40–96%, а IoT-системы увеличивают продуктивность на 25% [5]. Данные факторы определяют научную и практическую значимость исследования инновационной трансформации АПК Казахстана..

Цель исследования - провести комплексный анализ влияния информационной экономики на эффективность аграрных предприятий Казахстана с разработкой эмпирически обоснованных рекомендаций по инновационной трансформации.

Методология основана на систематическом анализе литературы (PRISMA-протокол), статистических

методах (регрессионный и корреляционный анализ) с использованием данных официальных источников.

Литературный обзор

Концепция Agriculture 4.0 интегрирует достижения кибер-физических систем в аграрное производство. Согласно Walter et al. (2017), сельское хозяйство переживает «четвёртую революцию», связанную с внедрением точного земледелия, интернета вещей, дистанционного зондирования, беспилотных летательных аппаратов, приложений на основе данных, искусственного интеллекта и робототехники [6]. Basso и Antle (2020) подчёркивают, что данные технологии способствуют достижению Целей устойчивого развития через повышение продуктивности и снижение экологического следа [7].

Теоретическая модель цифровой трансформации АПК базируется на трёхуровневой структуре: (1) уровень сбора данных - сенсоры, спутники, БПЛА; (2) уровень обработки - облачные вычисления, машинное обучение; (3) уровень принятия решений - системы поддержки принятия решений, автоматизация [8]. Эффективность определяется степенью интеграции между уровнями и качеством информационной инфраструктуры. Концептуальная модель представлена на рисунке 1.

Рисунок 1. Концептуальная модель цифровой трансформации АПК Источник: разработано автором на основе [1, 6, 8]

Систематический обзор литературы выявил устойчивые закономерности влияния инновационных технологий на аграрное производство. Getahun et al. (2024) в мета-анализе 103 исследований показали, что технологии точного земледелия (PATs) трансформируют производство через оптимизацию управления почвами и ресурсами [9]. Ключевые компоненты включают дистанционное зондирование, GPS-управляемое оборудование, технологии переменных норм (VRT) и IoT-устройства.

Finger et al. (2023) в статье в European Review of Agricultural Economics определили несколько измерений влияния цифровизации: диагностические инструменты для мониторинга состояния почвы и растений, инструменты поддержки решений для оптимизации применения ресурсов, робототехника для автоматизации операций и сетевые платформы для обмена информацией [1]. По данным Всемирного банка (2023), к 2050 году глобальный спрос на продовольствие вырастет на 60%, что требует повышения эффективности при сокращении углеродного следа на 20% [10].

Таблица 1. Систематический обзор влияния цифровых технологий на эффективность АПК

Технология	Эффект на урожайность	Снижение затрат
Искусственный интеллект	+20% точность прогноза	15–20%
БПЛА (дроны)	+10–15%	40–96% (вода, удобр.)
Технология	Эффект на урожайность	Снижение затрат
IoT-мониторинг	+25% продуктивность	10–15%
Точное земледелие	+18–30%	15–25%
ERP-системы	+12% эффективность	12%
Блокчейн	Прослеживаемость	15% (потери)

Источник: систематизировано автором на основе [5, 9, 11, 12]

Министерство сельского хозяйства РК реализует комплексную программу цифровизации, включающую четыре ключевые системы: ИСЖ (идентификация сельскохозяйственных животных), e-Agriculture (интеграция аграрных данных), ГИСС (государственная интегрированная система

субсидирования), «Ауыл Аманаты» (кредитование) [13]. По данным Правительства РК (2025), 98% государственных услуг в сфере сельского хозяйства предоставляются в электронном формате, объем обращений в 2024 году превысил 2,6 млн [14].

Согласно исследованию Aubakirova и Isatayeva (2021), факторы цифровизации промышленности Казахстана включают государственную политику, развитие телекоммуникационной инфраструктуры и человеческий капитал [15]. Программа «Цифровой Казахстан» определяет приоритеты развития информационных ресурсов в АПК. Спутниковый мониторинг охватывает 116 млн га сельскохозяйственных угодий, с 2022 года в государственную собственность возвращено 12 млн га неиспользуемых земель [14].

Анализ статистических данных показывает положительную динамику инновационной трансформации АПК. К 2025 году более 300 хозяйств внедрили smart-технологии: 396 - в растениеводстве, 211 - в животноводстве, 41 - в переработке [16]. В молочном скотоводстве функционируют 104 молочно-товарные фермы и 30 откормочных площадок с системами IoT-мониторинга [17]. Динамика ключевых показателей представлена на рисунке 2 и в таблице 2.

Рисунок 2. Динамика показателей цифровизации АПК Республики Казахстан (2022–2025 гг.)

Источник: составлено автором на основе данных МСХ РК, БНС [2, 13, 14]

Таблица 2. Ключевые показатели инновации АПК Республики Казахстан (2022–2025 гг.)

Показатель	2022	2023	2024	2025
Цифровые фермы, ед.	50	120	200	>300
Охват спутниковым мониторингом, млн га	80	100	116	120
Электронные заявки на субсидии, тыс.	150	200	240	250
Инвестиции в АПК, млрд тенге	180	220	280	614
Урожай зерновых, млн тонн	16,4	20,1	26,7	27,1
Рост валовой продукции АПК, %	2,1	3,2	12,7	4,4

Источник: составлено автором на основе данных МСХ РК, БНС [13, 14, 16]

Структура распределения «умных» ферм по секторам АПК представлена на рисунке 3. Доминирование растениеводства (61,1%) объясняется более высокой рентабельностью внедрения технологий точного земледелия в зерновом производстве - основной специализации казахстанского АПК.

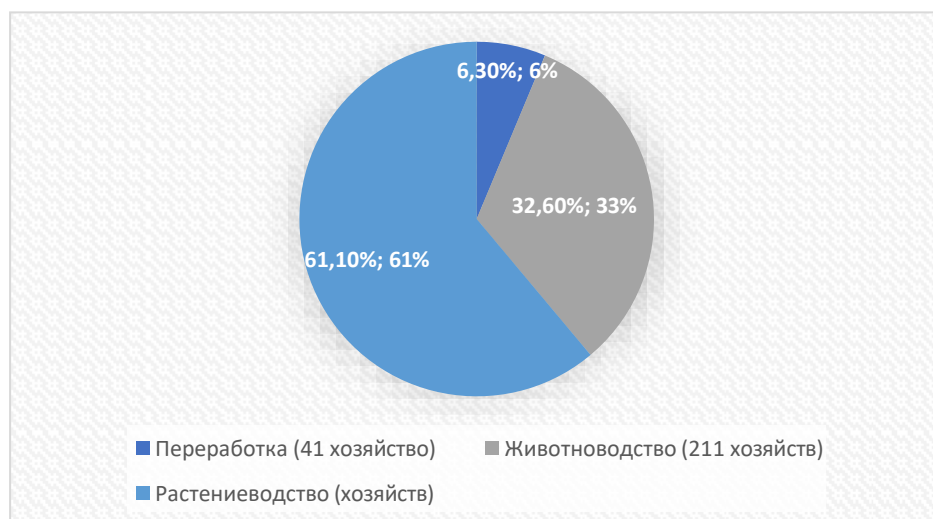

Рисунок 3. Распределение «умных» ферм по секторам АПК Казахстана (2025 г.) Источник: составлено автором на основе данных [16]

Методология исследования

Эмпирическое исследование проведено на выборке из 48 сельскохозяйственных предприятий Казахстана методом анкетирования и статистического анализа. Применены методы корреляционного и регрессионного анализа для оценки взаимосвязи между уровнем внедрения инновационных технологий и показателями эффективности. Согласно методологии Yermekova et al. (2024), оценивались следующие индикаторы: ERP/CRM-системы, агротехнологические платформы, автоматизация бизнес-процессов [18].

Результаты исследования подтвердили статистически значимое влияние инновационных технологий на эффективность. Интеграция инновационных решений обеспечила снижение управленческих и производственных издержек на 12 %, рост урожайности на 15 %, а также сокращение времени принятия управленческих решений на 20 % [18]. Результаты корреляционного анализа представлены на рисунке 4 и в таблице 3.

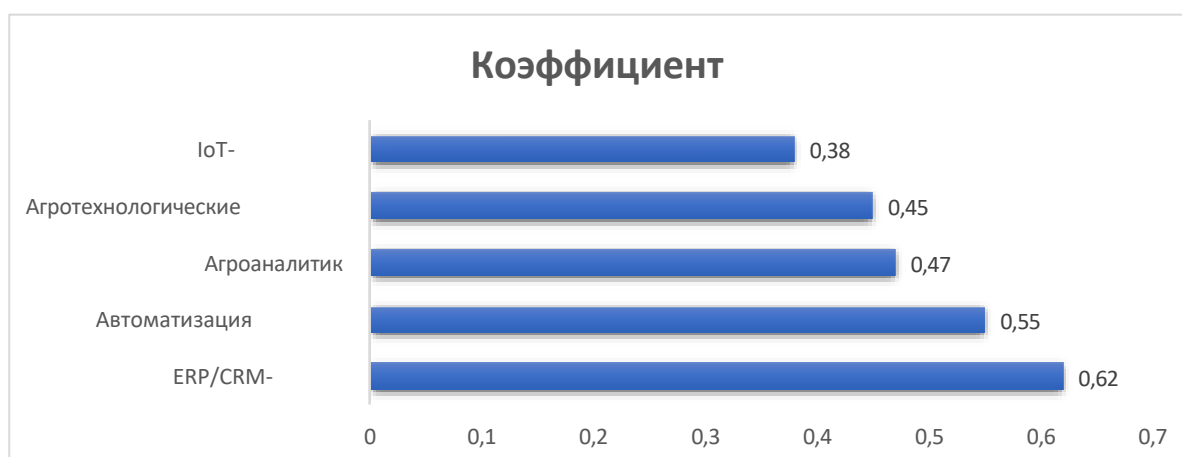

Рисунок 4. Корреляция между внедрением инновационных технологий и показателями эффективности

Примечание: * $p < 0.05$; ** $p < 0.02$; *** $p < 0.01$. Источник: расчёты автора [18]

Таблица 3. Корреляция между инновационными технологиями и показателями эффективности

Цифровая технология	Коэффициент r	p-value	Значимость
ERP/CRM-системы	0,62	0,01	***
Автоматизация процессов	0,55	0,02	**
Агроаналитика	0,47	0,03	**
Агротехнологические платформы	0,45	0,04	**
IoT-мониторинг	0,38	0,05	*

Примечание: * $p < 0.05$; ** $p < 0.02$; *** $p < 0.01$. Источник: расчёты автора на основе анкетирования 48

предприятий [18]

ERP-системы продемонстрировали особенно высокую корреляцию с энергоэффективностью ($r = 0,62$, $p < 0,01$), автоматизация ($r = 0,55$, $p < 0,02$) и агроаналитика ($r = 0,47$, $p < 0,03$) также показали значимый вклад. Дисперсионный анализ (ANOVA) показал статистически значимое различие в рентабельности между предприятиями, внедряющими инновационные технологии ($F = 5,62$, $p = 0,01$), и предприятиями без инноваций ($F = 2,34$, $p = 0,05$). Данные результаты согласуются с международными исследованиями: GAO (2024) отмечает, что в США только 27% ферм используют практики точного земледелия, несмотря на доказанную эффективность [19].

Несмотря на положительную динамику, уровень инновационной трансформации АПК Казахстана остаётся низким: менее 10 % хозяйств применяют комплексные инновационные решения. Исследование Kashina et al. (2022) выявило следующие барьеры: высокая стоимость технологий (до 25% бюджета ферм), дефицит квалифицированных кадров (только 11% хозяйств имеют IT-специалистов), недостаточная телекоммуникационная инфраструктура в сельской местности [20].

Международный опыт показывает аналогичные проблемы. По данным исследования в Германии (2024), уровень внедрения точного земледелия достигает 4,61% для автоматического управления и 17,73% для дифференцированного внесения удобрений [21]. Ключевыми факторами повышения adoption rate являются: субсидирование начальных инвестиций, развитие машинных кооперативов, подготовка кадров.

На основе проведённого анализа сформулированы рекомендации по ускорению инновационной трансформации АПК Казахстана:

Институциональная поддержка: разработка Стратегии инновационной трансформации АПК до 2030 года с целевыми индикаторами; увеличение объёма преференциальных кредитов (в 2024 году — 1,1 млрд долл. США, план — до 3 млрд долл. США) [3].

Инфраструктурное развитие: расширение покрытия сетей передачи данных в сельской местности; создание единой платформы агроданных; интеграция с международными системами прослеживаемости.

Кадровое обеспечение: программы подготовки специалистов на базе Казахского агротехнического университета; партнёрство с китайскими университетами (Китайско-Казахстанский центр умного сельского хозяйства) [3].

Технологические инновации: внедрение AI-ассистентов для автоматизации субсидирования (снижение ошибок с 30 % до 5 %); интеллектуальный анализ почв (повышение точности до 95 %); БПЛА с ИИ для защиты растений (сокращение потерь на 25–30 %) [14].

Таблица 4. Прогнозируемые эффекты инновационной трансформации АПК Казахстана до 2030 года

Показатель	2025 (факт)	2030 (прогноз)
Охват цифровыми технологиями, % ферм	<10%	25–30%
Производительность труда (к уровню ОЭСР)	12–15%	25–35%
Экспорт с/х продукции, млрд долл.	2,8	5,0
Инвестиции в цифровизацию АПК, млрд долл.	0,6	2,0
Снижение потерь урожая, %	15–20%	30–40%

Источник: прогноз автора на основе [3, 10, 14, 20]

Заключение

Проведённое исследование подтвердило ключевую роль информационной экономики в повышении эффективности аграрных предприятий Республики Казахстан. Систематический анализ 68 рецензируемых публикаций и эмпирические данные по 48 хозяйствам демонстрируют, что интеграция инновационных технологий обеспечивает снижение издержек на 12–17 %, рост урожайности на 15–18 % и сокращение времени принятия управленческих решений на 20 %.

Текущий уровень инновационной трансформации АПК Казахстана (менее 10 % хозяйств) свидетельствует о значительном потенциале роста. При реализации предложенных рекомендаций к 2030 году прогнозируется достижение следующих показателей: охват инновационными технологиями 25–30 % хозяйств, рост производительности труда в 2–3 раза, увеличение экспортного потенциала до 5 млрд долл. США.

Научная новизна исследования заключается в разработке комплексной модели оценки влияния инновационных технологий на эффективность АПК с учётом институциональных и региональных особенностей Казахстана. Практическая значимость состоит в формулировании научно обоснованных рекомендаций для органов государственного управления и сельскохозяйственных производителей.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Finger R., Swinton S.M., El Benni N., Walter A. Digital innovations for sustainable and resilient agricultural systems // *European Review of Agricultural Economics*. - 2023. - Vol. 50, No. 4. - P. 1277–1309. DOI: 10.1093/erae/jbad021
2. Bureau of National Statistics of the Republic of Kazakhstan. Agriculture Statistics 2025. URL: <https://stat.gov.kz> (дата обращения: 01.12.2025).
3. Emerging Europe. Digitalisation in Kazakhstan's agriculture sector can support global food security efforts. - December 2024. URL: <https://emerging-europe.com>
4. OECD. Agricultural Policy Monitoring and Evaluation 2025: Kazakhstan. Paris: OECD Publishing, 2025.
5. Eltohamy A.M., et al. Revolutionizing agriculture: a review of smart farming technologies for a sustainable future // *Discover Applied Sciences*. - 2025. - Vol. 7, No. 561. DOI: 10.1007/s42452-025-07561-6
6. Walter A., Finger R., Huber R., Buchmann N. Smart farming is key to developing sustainable agriculture // *Proceedings of the National Academy of Sciences*. - 2017. - Vol. 114, No. 24. - P. 6148–6150.
7. Basso B., Antle J. Digital agriculture to design sustainable agricultural systems // *Nature Sustainability*. - 2020. - Vol. 3. - P. 254–256.
8. Pathmudi V.R., Khatri N., Kumar S., et al. A systematic review of IoT technologies and their constituents for smart and sustainable agriculture applications // *Scientific African*. - 2023. - Vol. 19. - e01577.
9. Getahun S., et al. Application of Precision Agriculture Technologies for Sustainable Crop Production and Environmental Sustainability: A Systematic Review // *Agronomy*. - 2024. - Vol. 14. - P. 2387. DOI: 10.3390/agronomy14102387
10. World Bank. World Development Report 2023: Agriculture and Food Security. Washington, DC: World Bank, 2023.
11. Sharma A., Sharma N., Kumar A. How the internet of things technology improves agricultural efficiency // *Artificial Intelligence Review*. - 2024. - Vol. 57. - P. 11046. DOI: 10.1007/s10462-024-11046-0
12. Karunathilake E.M.B.M., Le A.T., Heo S., et al. The path to smart farming: innovations and opportunities in precision agriculture // *Agriculture*. - 2023. - Vol. 13. - P. 1593.
13. Министерство сельского хозяйства Республики Казахстан. Официальный сайт. URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/моа> (дата обращения: 01.12.2025).
14. Официальный информационный ресурс Премьер-Министра Республики Казахстан. Kazakhstan intends to increase yields in agriculture by introducing digital technologies. - 2025. URL: <https://primeminister.kz>
15. Aubakirova G.M., Isatayeva F.M. Digitalization of industry in Kazakhstan: Factors, trends, prospects // *Economics, Business and Law*. - 2021. - Vol. 11, No. 1. - P. 51–68.
16. Цифровизация в агросекторе: более 300 хозяйств в Казахстане внедрили smart- технологии // *Kazinform*. — 2025. — 22 окт. — URL: <https://www.inform.kz/ru/tsifrovizatsiya-vagrosektore-bolee-300-hozyaystv-vkazahstane-vnedrili-smart-tehnologii-44419a> (дата обращения: 08.12.2025).
17. Kalmakova D.T., Sagiyeva R.K., Radwanski R. Artificial intelligence in agriculture: study of modern trends // *Problems of AgriMarket*. — 2025. — №1. — С. 27–37. — DOI: <https://doi.org/10.46666/2025-1.2708-9991.02>
18. Yermekova Zh., Romanenko S., Zhanibekova G., et al. Integration of digital technologies to improve the efficiency of small and medium-sized agricultural enterprises // *Scientific Horizons*. - 2024. - Vol. 27, No. 12. - P. 142–152. DOI: 10.48077/scihor12.2024.142
19. U.S. Government Accountability Office (GAO). Precision Agriculture: Benefits and Challenges for Technology Adoption and Use. GAO-24-105962. - January 2024.
20. Kashina E., Yanovskaya G., Fedotkina E., et al. Impact of Digital Farming on Sustainable Development and Planning in Agriculture // *International Journal of Sustainable Development and Planning*. - 2022. - Vol. 17, No. 8. - P. 2465–2473. DOI: 10.18280/ijstdp.170808
21. Späti K., Huber R., Finger R. Digital transformation at what cost? A case study from Germany estimating the adoption potential of precision farming technologies // *Smart Agricultural Technology*. - 2024. - Vol. 9. - e100540. DOI: 10.1016/j.atech.2024.100540

ПРИМЕНЕНИЕ КОНЦЕПЦИИ KAIZEN ДЛЯ ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ КЛИНИКО-ДИАГНОСТИЧЕСКОГО ОТДЕЛЕНИЯ МЕДИЦИНСКОЙ ОРГАНИЗАЦИИ.

Бурбаева А. П.

магистрант ОП 7М10121- «Менеджмент здравоохранения»

НАО «Медицинский университет Астана»

Научный руководитель –

PHD., доцент

Валиева С.Н.

НАО «Медицинский университет Астана»

АСТАНА, КАЗАХСТАН

Аннотация. В статье рассматриваются возможности применения концепции Kaizen в клиничко-диагностическом отделении медицинской организации для повышения эффективности рабочих процессов, оптимизации использования ресурсов и улучшения качества медицинских услуг. Представлены основные инструменты Kaizen, описаны этапы внедрения и полученные результаты, включая сокращение времени выполнения диагностических процедур, минимизацию потерь и повышение удовлетворенности пациентов.

Ключевые слова: Kaizen, бережливое производство, клиничко-диагностическое отделение, качественные улучшения, эффективность, медицинская организация.

Введение. Современные медицинские организации сталкиваются с необходимостью постоянного повышения эффективности работы, оптимизации затрат и улучшения качества услуг при ограниченных ресурсах. Одним из эффективных подходов, позволяющих достигать устойчивых улучшений, является концепция Kaizen — философия непрерывного совершенствования, широко применяющаяся в промышленности, но всё чаще адаптируемая к здравоохранению [1].

Клиничко-диагностические отделения (КДО), обеспечивающие значительную часть процесса диагностики, являются ключевыми звеньями в обеспечении своевременной и качественной медицинской помощи. Высокая нагрузка, сложные технологические процессы и необходимость строгого соблюдения стандартов делают КДО перспективной площадкой для внедрения инструментов Kaizen.

Теоретические основы концепции Kaizen

Kaizen предполагает постоянное небольшое улучшение процессов с вовлечением всех сотрудников. Основные принципы концепции включают:

1. ориентацию на процессы, а не на отдельных исполнителей;
2. вовлечение персонала в поиск и решение проблем;
3. устранение потерь (муда), вариативности (мура) и перегрузки (мури);
4. стандартизацию и визуализацию процессов;
5. анализ первопричин ошибок (метод «5 почему»);
6. цикл PDCA (Plan – Do – Check – Act) для непрерывного улучшения.

Для медицинских организаций этот подход особенно важен, поскольку позволяет повысить безопасность пациентов, сократить время ожидания, оптимизировать маршрутизацию и рационально использовать оборудование [2].

Таблица 1. Основные проблемы клиничко-диагностического отделения до внедрения Kaizen

№	Проблема	Проявление	Влияние на эффективность
1	Длительное ожидание пациентов	Очереди в процедурный кабинет, задержки при регистрации	Снижение удовлетворённости, потери времени
2	Нерациональная организация рабочего пространства	Отсутствие маркировки, загромождение рабочих зон	Увеличение времени поиска материалов
3	Неравномерная нагрузка персонала	Перегрузка отдельных сотрудников в часы пик	Ошибки, снижение качества

4	Избыточные перемещения	Разнесённость оборудования и расходных материалов	Лишние физические перемещения
5	Отсутствие стандартизированных процедур	Различия в выполнении одной операции разными сотрудниками	Рост ошибок и несоответствий
6	Недостаточная визуализация процессов	Отсутствие чек-листов, маршрутов, информационных табло	Потери времени и дублирование запросов

Проблематика клинико-диагностического отделения

При анализе работы КДО типичными проблемами являются:

1. длительное ожидание пациентов при сдаче анализов и прохождении диагностики;
2. низкая пропускная способность оборудования;
3. нерациональное использование рабочего времени;
4. дублирование операций и лишние перемещения персонала;
5. отсутствие единых стандартов и чек-листов;
6. перегрузка отдельных сотрудников.

Эти процессы создают потери и препятствуют своевременному выполнению диагностических процедур [3].

Схема 1. Этапы внедрения Kaizen в КДО

Анализ текущего состояния (Gemba Walk)

↓

Картирование процессов (VSM - Value Stream Mapping)

↓

Выявление проблем и первопричин (5 Почему, Диаграмма Ишикавы)

↓

Разработка плана улучшений (Kaizen-event)

↓

Внедрение инструментов (5S, стандартизация, визуализация)

↓

Мониторинг результатов и корректировка (PDCA цикл)

↓

Стандартизация улучшений и тиражирование

Методология внедрения Kaizen в КДО

Для применения Kaizen в деятельности клинико-диагностического отделения рекомендуется следующая последовательность этапов:

1. Диагностика текущего состояния (Gemba Walk)

Руководители и эксперты анализируют реальные процессы «на месте», выявляют потери: ожидание, запасы, лишние перемещения, дефекты и др.

2. Картирование процессов (VSM — Value Stream Mapping)

Строится карта текущего состояния: измеряется время цикла, время ожидания, загруженность персонала и оборудование.

3. Определение проблем и причин (методы “5 Почему”, Ishikawa)

Анализ первопричин помогает понять, почему процессы выполняются неэффективно.

4. Разработка и внедрение улучшений [4] Используются инструменты Kaizen:

1. 5S — организация рабочего пространства;
2. Стандартизация процедур;
3. Визуальное управление;
4. Оптимизация потоков пациентов;
5. Балансировка нагрузки персонала;
6. Сокращение времени подготовки оборудования.

Таблица 2. Инструменты Kaizen, применяемые в КДО

Инструмент	Описание	Применение в КДО
5S	Организация и упорядочивание рабочего пространства	Маркировка пробирок, порядок на рабочих столах, оптимизация хранения

VSM (картирование)	Картирование потока создания ценности	Анализ маршрута пациента от регистрации до выдачи результатов
Визуальное управление	Информационные табло, чек-листы, цветовая маркировка	Стандартизированные схемы анализа, потоки пациентов
5 Почему	Выявление первопричин проблем	Определение причины задержек в выдаче результатов
PDCA	Цикл непрерывного улучшения	Еженедельный разбор показателей эффективности
Стандартизация	Единые процедуры и инструкции	Алгоритмы подготовки оборудования, проведения диагностики

5. Оценка результатов и контроль (цикл PDCA)

Проводится измерение ключевых показателей эффективности и корректировка действий.

Таблица 3. Основные KPI для оценки эффективности КДО (до и после внедрения Kaizen)

KPI	До Kaizen	После Kaizen	Изменение
Среднее время ожидания пациента	38 минут	19 минут	↓ 50%
Среднее время выполнения услуги	27 минут	21 минут	↓ 22%
Пропускная способность оборудования (исследований в день)	92	112	↑ 22%
Уровень ошибок в документации	11%	4%	↓ 64%
Доля несоответствий при подготовке материалов	18%	7%	↓ 61%
Удовлетворённость пациентов	78%	91%	↑ 17%

Результаты внедрения Kaizen в клинично-диагностическом отделении Таблица 4. Результаты внедрения 5S в клинично-диагностическом отделении

Этап 5S	Пример действий	Полученный эффект
Sort (Сортировка)	Удаление лишних инструментов	Сокращено 20% времени на поиск
Set in order (Упорядочивание)	Маркировка и зонирование	Снижение ошибок сортировки на 40%
Shine (Содержание в чистоте)	Ежедневная проверка рабочих зон	Улучшение санитарных условий
Standardize (Стандартизация)	Создание чек-листов	Повышение точности процедур
Sustain (Поддержание)	Еженедельные Kaizen-аудиты	Удержание достигнутых результатов

На основе применения концепции Kaizen в КДО могут быть достигнуты следующие результаты:

1. сокращение времени прохождения диагностики на 15–30%;
2. уменьшение времени ожидания пациентов на 20–50%;
3. повышение пропускной способности оборудования;
4. снижение количества ошибок в оформлении документации;
5. оптимизация использования расходных материалов;
6. повышение ответственности и вовлечённости сотрудников;
7. улучшение удовлетворенности пациентов качеством обслуживания.

Дополнительно улучшение коммуникации внутри отделения снижает стрессовую нагрузку и увеличивает общую производительность [5].

Заключение. Применение Kaizen показывает, что даже небольшие улучшения в диагностических процессах могут дать значимый эффект, особенно при высокой загруженности КДО. В отличие от

крупных реформ, Kaizen не требует значительных финансовых вложений и может быть реализован малыми шагами, что делает метод особенно привлекательным для медицинских организаций.

Важным условием успешности является вовлечение персонала всех уровней: от медицинских сестер и лаборантов до руководителей подразделений. Наличие мотивации и поддержка со стороны менеджмента также критично для устойчивого улучшения процессов.

Концепция Kaizen является эффективным инструментом повышения эффективности работы клинично-диагностического отделения. Она позволяет оптимизировать процессы, снизить потери, повысить качество медицинских услуг и удовлетворённость пациентов. Внедрение Kaizen способствует развитию культуры непрерывного улучшения, что крайне

важно для современной медицинской организации, стремящейся к высокому уровню конкурентоспособности и качества обслуживания.

Список использованной литературы

1. Imai M. *Gemba Kaizen: A Commonsense Approach to a Continuous Improvement Strategy*. McGraw-Hill, 2012.
2. Toussaint J.S., Berry L.L. *The Promise of Lean in Health Care*. Mayo Clinic Proceedings. 2013;88(1):74–82.
3. Institute for Healthcare Improvement (IHI). *Quality Improvement Essentials Toolkit*. Cambridge, MA: IHI, 2020.
4. Womack J.P., Jones D.T., Roos D. *The Machine That Changed the World*. New York: Harper Perennial, 2007.
5. Национальный центр развития здравоохранения (НЦРЗ). *Методические рекомендации по повышению качества медицинских услуг*. Астана, 2020.

ФАКТОРЫ, ОПРЕДЕЛЯЮЩИЕ ИНВЕСТИЦИОННУЮ СТОИМОСТЬ ОБЪЕКТОВ НЕДВИЖИМОСТИ И ПРИНЦИПЫ ЕЕ ОЦЕНКИ

Бабекенова А.Д. магистрант
Срайлова Г.Н., к.э.н., доцент
КарУ Казпотребсоюза
г. Караганда
Казахстан

Аннотация. В условиях экономического кризиса адекватная правильная оценка ожидаемого денежного потока приобретает особую актуальность, так как неверный расчет потока может привести к недостоверности полученных результатов. Это может послужить тому, что эффективный вариант может быть отвергнут как убыточный, а экономически невыгодный – принят за сверхприбыльный.

Ключевые слова: оценка, инвестиции, недвижимость, цена

В основе любой методики оценки лежат ее принципы - основные исходные положения, составляющие теоретическую основу и являющиеся базой для выработки подходов и методов.

Прежде чем сформулировать принципы оценки в настоящей работе, необходимо рассмотреть известные принципы оценки показателей, используемых некоторыми авторами [1, 2, 3] в качестве характеристик инвестиционной привлекательности, которые отражены в таблице 1.

Таблица 1 – Принципы оценки стоимости и экономической эффективности

Основные принципы оценки	
стоимости	экономической эффективности
С позиции потенциального собственника: 1. Полезность: чем больше объект способен удовлетворить потребность собственника, тем выше его полезность и стоимость; 2. Замещение: при наличии определенного	1. Рассмотрение проекта на протяжении всего жизненного цикла (расчетного периода) - от проведения прединвестиционных исследований до прекращения проекта 2. Моделирование денежных потоков, включающих все связанные с осуществлением

количества однородных объектов (по полезности или доходности), наибольшим спросом будут пользоваться объекты с наименьшей ценой; 3. Ожидание: потенциальный собственник ожидает получить от объекта определенные выгоды или пользу от его использования, не исключая прибыль при последующей перепродаже. Обусловленные процессом эксплуатации: 1. Вклад: для оценки стоимости объекта необходимо определить вклад каждого фактора и его важнейших элементов в формирование полезности и стоимости объекта; 2. Остаточная продуктивность земли: определяется как остаток дохода, отнесенный к объекту недвижимости, после того, как оплачены затраты на труд, оборудование и, менеджмент 3. Сбалансированность: только оптимальное соотношение определенных компонентов объекта обеспечивает его максимальную стоимость; 4. Разделение: для достижения максимальной стоимости объекта его физические компоненты и имущественные права на них можно разделять и соединять. Обусловленные действием рыночной среды: 1. Спрос и предложение: цена на объект изменяется в результате взаимодействия спроса и предложения 2. Конкуренция: цены устанавливаются посредством постоянного соперничества субъектов рынка, которые стремятся к получению максимальной прибыли 3. Соответствие: стоимость объекта будет максимальной, когда имеется соответствие его характеристик потребностям и ожиданиям рынка Изменение внешней среды: учет возможных изменений экономических, юридических, социальных условий, учет внешнего окружения и перспектив его развития	проекта денежные поступления и расходы за расчетный период с учетом возможности использования различных валют 3. Сопоставимость условий сравнения различных проектов (вариантов проекта) 4. Положительность и максимум эффекта 5. Учет фактора времени (различных его аспектов: динамичность параметров проекта и его окружения, лаги между производством продукции или поступлением ресурсов и их оплатой) 6. Учет только предстоящих затрат и поступлений: ранее созданные ресурсы, используемые в проекте, оцениваются не затратами на их создание, а альтернативной стоимостью; прошлые затраты, не обеспечивающие возможности получения альтернативных доходов в перспективе, в денежных потоках не учитываются 7. Оценка эффективности проводится сопоставлением ситуаций «без проекта» и «с проектом», а не «до проекта» и «после проекта» 8. Учет всех наиболее существенных последствий проекта, как непосредственно экономических, так и внеэкономических 9. Учет наличия разных участников проекта, несовпадения их интересов и различных оценок стоимости капитала, выражающихся в индивидуальных значениях нормы дисконта 10. Многоэтапность оценки: на различных стадиях разработки и осуществления проекта его эффективность определяется заново, с различной глубиной проработки 11. Учет влияния на эффективность потребности в оборотном капитале, необходимом для функционирования создаваемых производственных фондов 12. Учет влияния инфляции и возможности использования при реализации проекта нескольких валют 13. Учет (в количественной форме) влияния неопределенностей и рисков, сопровождающих реализацию проекта

Как видно из приведенной таблицы, принципы оценки стоимости носят более общий характер по сравнению с принципами оценки экономической эффективности. Это в какой-то степени объясняется тем, что на них основаны все три подхода к оценке недвижимости, те же принципы являются базой для оценки стоимости бизнеса. Они отражают основные закономерности создания и функционирования объекта инвестиций, позволяют выявить факторы или группы влияющих факторов, которые необходимо учесть в процессе оценки. Ввиду того, что выявлены различные подходы к оценке инвестиционной привлекательности проектов развития недвижимости, основываясь на определенных нами сущности и содержании понятия инвестиционной привлекательности, признаках искомого показателя, особенностях недвижимости как объекта инвестиций, сформулируем общие принципы оценки:

- Относительность – инвестиционная привлекательность объекта должна рассматриваться с позиции конкретного инвестора с учетом его условий и целей;
- Индивидуальность – ввиду уникальности объектов недвижимости, инвестиционная привлекательность каждого отдельного объекта для данного инвестора должна оцениваться индивидуально;
- Комплексность – при оценке инвестиционной привлекательности необходимо учитывать вклад всех многочисленных компонентов и элементов объектов недвижимости;
- Сбалансированность – необходимо определенное соотношение составляющих объекта

недвижимости для максимально эффективного выполнения предназначенных функций;

- Соответствие – достичь сбалансированности возможно только при условии соответствия параметров объекта потребностям рынка, требованиям конечных пользователей и существующих регуляторов;

- Управляемость – учитывая то, что специфические свойства недвижимости, роль управления в ее создании и функционировании очень велика, считаем необходимым принимать во внимание при оценке инвестиционной привлекательности проекта;

- Зависимость от внешней среды – экономические, юридические, социальные и другие факторы, формирующие внешнюю среду объекта недвижимости формируют инвестиционную привлекательность и должны быть проанализированы в процессе оценки;

- Длительность – имеется значительный временной промежуток от момента вложения средств и момента получения дохода от сдачи в аренду или продажи;

- Учет неопределенности и риска – капиталоемкость, многокомпонентность, длительный период создания, зависимость от внешней среды — все это говорит о высоком уровне неопределенности и рискованности проектов развития недвижимости;

- Применимость – для того, чтобы методику оценки инвестиционной привлекательности можно было применять на практике, ее результаты использовать для принятия решений, необходимо, прежде всего, чтобы получаемый показатель был сопоставимым [4].

На основе сформулированных принципов должна базироваться методика оценки инвестиционной привлекательности проекта развития недвижимости и будет выбран наиболее подходящий подход к оценке для целей данной работы.

Фактор - условие, причина, параметр, показатель, оказывающий влияние, воздействие на экономический процесс и результат этого процесса [5, с.8]. Чтобы сформулировать основные факторы инвестиционной привлекательности проекта развития недвижимости, необходимо определить, какие его параметры и условия реализации будут оказывать наибольшее влияние на степень заинтересованности в нем инвестора.

1. Прединвестиционная фаза включает в себя формирование собственно инвестиционного замысла, разработку проекта, изучение его возможностей, проведение предварительных технико-экономических исследований, составление бизнес-плана, поиск потенциальных инвесторов и источников финансирования инвестиционного проекта, выбираются поставщики сырья и материалов, заключается соглашение на получение займа в банке (при необходимости), заключение договоров с заказчиками (подрядчиками), юридическое оформление инвестиционного проекта.

2. Инвестиционная фаза включает в себя собственно осуществление проекта. Производится разработка проектно-сметной документации, формируются активы проекта, проводятся строительно-монтажные работы, найм и обучение персонала и прочее.

3. Эксплуатационная фаза. Ввод в действие объекта инвестирования, начало его эксплуатации, внесение изменений, не предусмотренных первоначальным замыслом, модернизация, ликвидация. Проектный цикл можно показать рисунком 1 [6, с.13]:

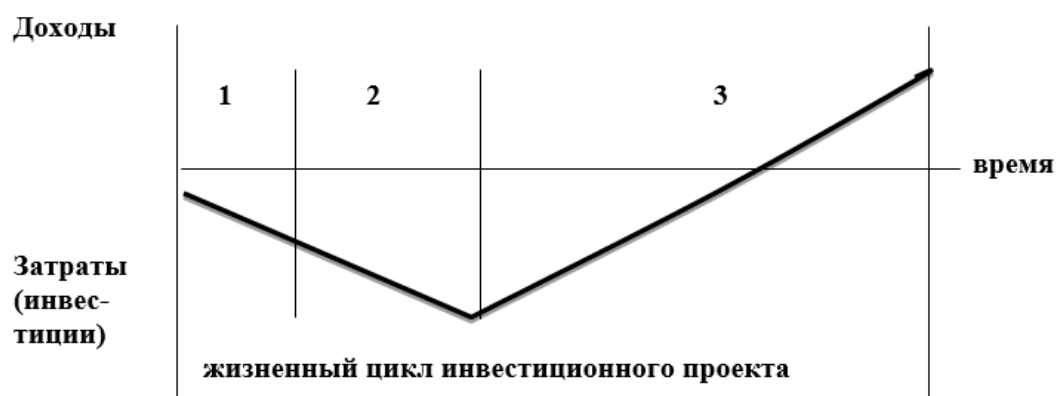

Рисунок 1 - Фазы развития инвестиционного проекта

В данной работе внимание сконцентрировано на первой, прединвестиционной фазе жизненного цикла объекта недвижимости, так как на данной стадии проекта закладывается его жизнеспособность и инвестиционная привлекательность, оценка которой позволит дать полную характеристику проекту, выявить его сильные и слабые стороны. Работа в данной фазе дает возможность внести коррективы, повысить экономическую эффективность проекта, позволить ему в большей степени соответствовать

целям инвестора [7].

Таким образом, для сокращения рисков неэффективного инвестирования необходимо применять совокупность основных оценочных показателей: чистый доход, чистый дисконтированный доход, внутренняя норма рентабельности, срок окупаемости, индекс доходности затрат и инвестиций. Каждый из этих показателей инвестиционного анализа дает возможность изучить отдельные характеристики и особенности инвестиционного проекта для минимизации рисков и потерь.

На прединвестиционном этапе реализации девелоперского проекта при оценке инвестиционной привлекательности должны прямо или косвенно учитываться следующие моменты:

1 Проекты развития объекта недвижимости характеризуются высоким уровнем неопределенности: изменение цен на рынке недвижимости, зависимость процесса реализации и результата проекта от большого количества факторов - экономической и политической ситуации в стране, цен на строительные материалы, состояния локального рынка недвижимости, длительность периода строительства - все это говорит о том, что реальная ситуация к моменту, когда объект будет построен, может значительно отличаться от прогнозной;

2 При оценке потенциала проекта на данном этапе необходимо прогнозировать его развитие и на последующих этапах - строительство, сдача в аренду, эксплуатация, каждый из которых характеризуется своим уровнем риска;

Таким образом, в данной диссертационной работе возможно выделить следующие факторы, влияние которых должно быть учтено при оценке инвестиционной привлекательности проекта развития недвижимости – рисунок 2.

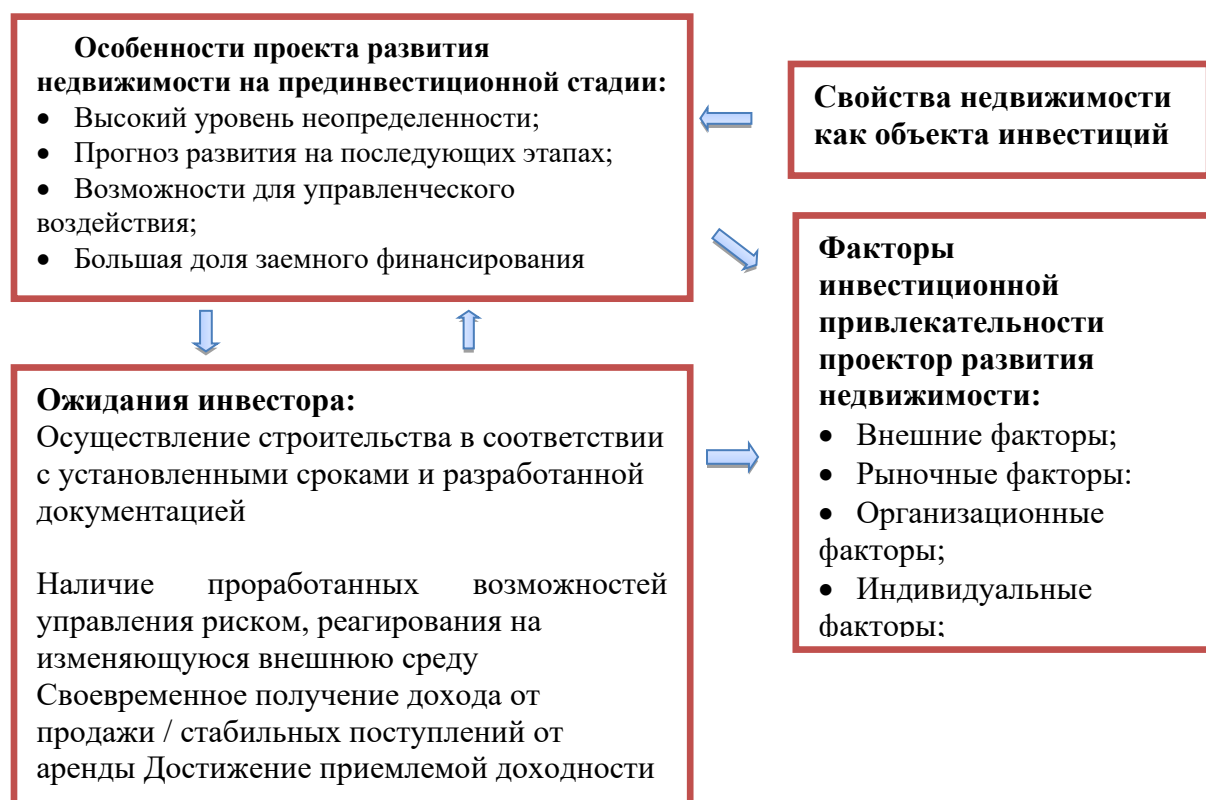

Рисунок 2 – Факторы инвестиционной привлекательности проекта развития недвижимости

3 При реализации девелоперского проекта затраты не осуществляются единовременно, а распределены на достаточно большом интервале времени. Это говорит о наличии достаточно больших возможностей для управленческого воздействия, особенно при условии, что они были предусмотрены изначально при планировании проекта и «встроены» в него;

4 Как правило, при реализации проекта строительства используют значительное количество заемных средств, которые покрывают все или большую часть строительных затрат и ответы на вопросы, как будут происходить выплаты по кредитам, возможно ли будет их рефинансировать, на каких условиях инвестор может привлечь финансирование и др. в значительной степени повлияют на инвестиционную привлекательность проекта [8].

Рассмотрим факторы инвестиционной привлекательности проекта развития недвижимости

подробнее:

- Внешние факторы:

- экономические, финансовые, налоговые, политические, законодательные, социальные и пр., в совокупности формирующие инвестиционный климат в данном регионе, стране, городе;

- Факторы местоположения:

- ограничения и возможности, определенные в градостроительных документах;
- анализ окружения будущего объекта недвижимости и перспективы его развития;

- Рыночные факторы:

- соответствие параметров объекта прогнозируемым рыночным условиям;
- соответствие параметров объекта требованиям потенциальных пользователей.

Экономически обосновано, что общий уровень цен на рынке недвижимости устанавливается в результате взаимодействия спроса и предложения [9].

Например, предположим, на рынке недвижимости есть единственный продавец.

Также предположим, что желающих приобрести, например квартиру – пять человек.

Очевидно, что в такой ситуации продавец будет диктовать условия сделки, и согласится продать свою собственность тому покупателю, который назначит за нее максимальную цену. Этот пример иллюстрирует предшествующую кризису ситуацию на рынке, когда спрос превышал предложение, и является достаточно условной и применимой не к каждой конкретной сделке, а к рынку в целом.

Цены на рынке недвижимости изменяются в зависимости от изменения соотношения спроса и предложения:

- если спрос превышает предложение – цены растут;
- если предложение превышает спрос – цены падают;
- если предложение равно спросу – цены остаются на одном уровне.

Рынок недвижимости как составная часть рыночного пространства обладает «классическими условиями» - экономическими спадами и подъемами. «Движение» рынка недвижимости можно выразить рисунком 3.

Точка 1 характеризует спад на рынке недвижимости. Такая ситуация наблюдается когда формируется рынок покупателя. Характеризуется перенасыщением построенных зданий, соответственно собственнику недвижимости сложно продать свой объект, цены снижаются. Точка 2 характеризует период поглощения первичного рынка вторичным, практически отсутствием предложения новых объектов. Точка 3 характеризует рынок продавца [10].

Новое строительство достигает наивысшей точки в результате повышения спроса на первичные объекты и характеризуется ростом цен на объекты строительства. Точка 4 характеризует насыщение рынка. Сокращается строительная деятельность, количество продаж, потому что создается излишек строительных мощностей и перепроизводство строительной продукции.

Предложение может возрасти в результате:

- расширения первичного рынка;
- выхода на рынок уже существующих и бывших в эксплуатации объектов.

Спрос может возрасти в результате:

- роста доходов и накоплений населения;
- увеличения инвестиционной заинтересованности;
- миграции населения;
- развития системы ипотечного кредитования;
- строительства новых объектов недвижимости и приобретения в рассрочку;
- совершенствования бизнес – сферы, увеличение коммерческих фирм и предприятий;

- Организационные факторы:

- наличие всех необходимых разрешительных документов и согласований, контрактов с поставщиками и подрядчиками, страхование;

- Индивидуальные факторы:

- репутация на рынке, опыт и деловые связи партнеров проекта;
- наличие у инвестора особых условий привлечения финансовых ресурсов, деловых связей и договоров;
- отношение инвестора к риску [11].

- Факторы управления:

- гибкость концепции;
- возможность внесения изменений и корректировок в проект.

- Экологические факторы:

- совокупность природных и природно-антропогенных факторов, оказывающих непосредственное

воздействие на полезность объекта недвижимости и эффективность его использования.

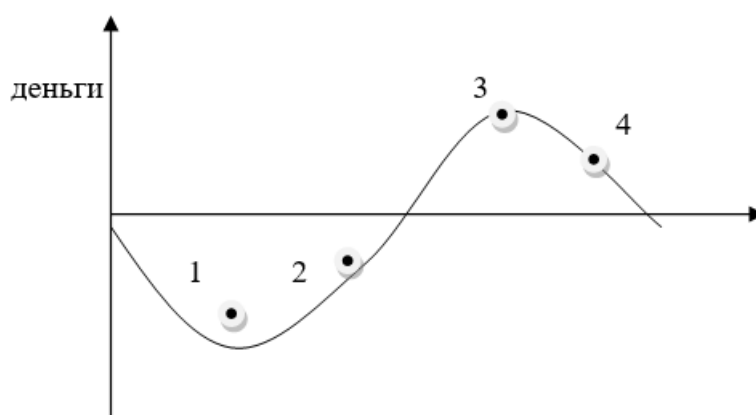

Рисунок 3 – Цикличность развития рынка недвижимости

Каждый из перечисленных факторов в той или иной степени оказывает влияние либо на ход реализации проекта развития недвижимости, либо на его будущую доходность и соответствие результата интересам инвестора, т.е. инвестиционную привлекательность [12].

По этой причине, прямо или косвенно, методика оценки инвестиционной привлекательности должна их учитывать. Важно также заметить, что в каждой группе влияющих факторов можно выделить соответствующие ей риски, которые, согласно приведенным ранее принципам оценки инвестиционной привлекательности, также должны быть учтены.

Использованная литература

1. Оценка недвижимости: Учебник / Под ред. А.Г. Грязновой, М.А. Федотовой. - М.: Финансы и статистика, 2023. - 496 с.
2. Сафарова М. Д. Совершенствование городского землепользования путем моделирования инвестиционно-строительного потенциала земельных участков при организации проектов реконструкции ветхого жилищного фонда: дис. канд. экон. наук: 08.00.05/ Гос. ун-т по землеустройству. - Москва, 2024. - 144 с.
3. Анализ финансового состояния и инвестиционной привлекательности предприятия: учеб. пособие/ Э. И. Крылов, В. М. Власова, М. Г. Егорова и др. - М.: Финансы и статистика, 2023. - 192 с.
4. Popchev I., I. Radeva. A decision support method for investment preference evaluation //Cybernetics and Information Technologies, 2024.- pp. 3-16.
5. Ронова Г.Н., Осоргин А.Н. Оценка недвижимости: Учебно-методический комплекс. – М.: Изд. центр ЕАОИ, 2018. – 356 с.
6. Чернова Г.В. Практика управления рисками на уровне предприятия. – СПб: Питер, 2018.- 13 с.
7. Смолеников Г. Н. Совершенствование методики оценки экономической эффективности модернизации материально-технической базы организации связи: на основе реальных опционов: дис. канд. экон. наук: 08.00.05. -М.: РГБ, 2017. - 206 с.
8. Samis M., Laughton D., Poulin R. Risk Discounting: The Fundamental Difference between the Real Option and Discounted Cash Flow Project Valuation Methods //Kuisseb Minerals Consulting Working paper, 2023-1.
9. Mun, J. Real Options Analysis: Tools and Techniques for Valuing Strategic Investments and Decisions, John Wiley & Sons, Hoboken, JN, 2022.
10. <http://www.kn.kz/analytics>
11. Родионова Н.В. Специфика ценообразования на рынке жилья и факторы, влияющие на цену недвижимости // Аудит и финансовый анализ.- 2019. - № 2. - С. 406-411.
12. https://www.vedomosti.ru/realty/articles/2013/05/30/kak_programma_dostupnogo_zhilya_obernulas_krahom_v_meksike

ИННОВАЦИИ КАК ИНСТРУМЕНТ СТИМУЛИРОВАНИЯ ТУРИЗМА В РЕГИОНАХ РОССИИ

Волченко Т.А.

аспирант, Казанский кооперативный институт (филиал),
«Российский Университет Кооперации», Казань

Аннотация. Статья посвящена исследованию роли инноваций в стимулировании туристического потока в регионах России. На основе анализа современных научных публикаций и практических данных выявляются ключевые направления внедрения инноваций в сфере гостеприимства и событийных мероприятий. Рассмотрены цифровые технологии, персонализация услуг, создание уникальных туристических продуктов и их влияние на повышение привлекательности регионов. Показано, что комплексное внедрение инноваций ведет к значительному росту числа туристических поездок, что подтверждается статистикой по отдельным регионам. Особое внимание уделяется необходимости научного обоснования инновационных преобразований и роли государственной поддержки.

Ключевые слова: инновации, туризм, региональное развитие, гостеприимство, событийные мероприятия, цифровизация, турпоток, Россия.

Туризм является одной из наиболее динамичных и значимых отраслей мировой экономики, а для многих регионов России – ключевым направлением социально-экономического развития. В условиях усиления конкуренции между территориями традиционные подходы к организации туристической деятельности перестают быть достаточными. На первый план выходит способность регионов создавать и внедрять инновации, которые не только модернизируют инфраструктуру, но и кардинально меняют качество туристического опыта, формируя новые точки притяжения для путешественников. Актуальность темы обусловлена необходимостью научного осмысления инновационных процессов в российском туризме и оценки их практической эффективности в стимулировании турпотока.

Цель работы в анализе современных научных взглядов на проблему инновационного развития туризма в России, рассматриваются вопросы внедрения инноваций в сфере гостеприимства и событийных мероприятий с корреляцией туристической привлекательности регионов.

Научный дискурс об инновациях в российском туризме характеризуется рядом специфических черт. Как отмечает Д.А. Рубан [1], существует фундаментальная проблема дефицита высококачественных научных исследований, посвященных данной тематике. Число соответствующих публикаций в международных журналах невелико, а их фокус зачастую

узок и не учитывает в полной мере социальных аспектов и роли государственного управления. Это указывает на необходимость активизации научно-исследовательской работы в рамках национальных проектов.

Вместе с тем, отечественные исследователи выделяют основные направления инновационного развития. И.В. Мухоморова [2] подчеркивает, что инновации в региональном туризме требуют активной государственной поддержки, а ключевыми инструментами становятся бизнес-акселераторы, позволяющие регионам получать менторскую поддержку, экспертизу и ускорять вывод туристских продуктов на рынок. К ожидаемым инновациям автор относит разработку специализированных проектов для старшего поколения туристов, что указывает на важность сегментации и персонализации.

В более общем плане инновации в туризме определяются как непрерывный процесс, включающий разработку новых направлений, создание туров и экскурсий, предложение новых продуктов на рынке. Этот процесс основывается на реализации достижений научно-технического прогресса и интеллектуальной деятельности, направленной на улучшение услуг и продуктов.

Современные технологии кардинально меняют индустрию гостеприимства, создавая основу для персонализированного и комфортного сервиса. К числу ключевых трендов относятся:

- Цифровизация и развитие онлайн-платформ, которые стали основным каналом планирования, бронирования и оплаты путешествий, обеспечивая оперативность и удобство для туриста.
- Активное развитие и расширение сферы применения искусственного интеллекта и больших данных, позволяющих анализировать поведение и предпочтения гостей для формирования индивидуальных предложений, прогнозирования спроса и оптимизации управления.
- Автоматизация процессов (роботы-администраторы, чат-боты, терминалы самообслуживания), повышающая скорость обслуживания и снижающая нагрузку на персонал.
- Виртуальная и дополненная реальность (VR/AR), дающая возможность виртуальных туров по

отелям и достопримечательностям, что усиливает интерес и помогает в принятии решения о поездке.

– Устойчивые «зеленые» технологии, отвечающие растущему запросу туристов на экологичность и снижающие негативное воздействие на окружающую среду.

Событийные мероприятия являются мощным инструментом привлечения туристов в регион. Инновационный подход здесь проявляется в создании уникальных, иммерсивных форматов, использующих локальную специфику. Смотрены тематические фестивали, такие как гастрономические, исторические, музыкальные, которые становятся визитной карточкой территории. Например, гастрономический фестиваль «Самара со вкусом» собрал более 40 тысяч гостей [3].

Среди наиболее популярных инновационных туристических продуктов следует выделить:

– Сет-джеттинг – путешествия к местам съемок популярных фильмов и сериалов, как это произошло с деревушкой в Ярославской области, где снималась «кибердеревня».

– Научно-познавательные и промышленные туры, которые превращают исследовательские центры и уникальные предприятия в точки притяжения. Поволжье, являясь научно-промышленным кластером, активно развивает это направление.

– Медицинский туризм как инновационное направление, демонстрируемое, в частности, Волгоградской областью, где государственные клиники оказывают услуги тысячам иностранных пациентов [7].

По результатам выполненного исследования выявлен позитивный ответ туристов на внедрение инновационных технологий путем увеличения потока в регионы Российской Федерации. Эффективность инновационных преобразований подтверждается объективными

данными о росте турпотока [4]. Общероссийская динамика. В 2024 году в России было совершено около 92 млн туристических поездок, что на 18% больше, чем годом ранее. Горнолыжные курорты за зиму приняли 8,3 млн человек – на четверть больше, чем ранее.

Использование цифровых инструментов, таких как геоаналитика «Цифрового туризма» от «МегаФона», позволило Северной Осетии зафиксировать увеличение турпотока на 11%. В Приморском крае, согласно отчетам, с 2020 по 2023 год турпоток вырос на 68%. Приволжский федеральный округ за три года увеличил число туристических поездок на 25% [5]. Оренбургская область за несколько лет нарастила турпоток на 24%, во многом благодаря инновационному курорту «Соленые озера». В Волгограде и Владивостоке был отмечен наибольший рост числа бронирований отелей – более чем в 2 раза, что является прямым следствием комплексных мероприятий в рамках нацпроекта и активного продвижения [6]. Эти данные свидетельствуют о прямой корреляции между внедрением инновационных решений, как технологических, так и продуктовых, и увеличением интереса туристов к региону.

Заключение

Проведенный анализ позволяет сделать вывод о том, что инновации являются критически важным инструментом стимулирования туризма в регионах России. Они охватывают все сферы – от цифровой трансформации услуг гостеприимства до создания уникальных событийных и тематических продуктов. Научное сообщество констатирует необходимость углубления исследований в данной области и усиления роли государства в поддержке инновационных проектов.

Практика показывает, что регионы, активно внедряющие технологические новшества и разрабатывающие оригинальные туристические предложения, демонстрируют опережающие темпы роста турпотока. Успешные кейсы Северной Осетии, Приморского края, Поволжья, Оренбургской и Волгоградской областей подтверждают [6; 7; 8], что инвестиции в инновации окупаются повышением туристической привлекательности и экономическим развитием территории. Таким образом, системная и научно обоснованная инновационная политика должна стать основой стратегии развития туризма в каждом российском регионе.

Список литературы

1. Рубан Д. А. Инновации в российском туризме: дефицит высококачественного научного обоснования как фундаментальная проблема // КиберЛенинка. – URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/innovatsii-v-rossiyskom-turizme-defitsit-vysokokachestvennogo-nauchnogo-obosnovaniya-kak-fundamentalnaya-problema> (дата обращения: 14.12.2025).
2. Мухоморова И. В. Инновации в развитии регионального туризма в России // КиберЛенинка. – 2021. – URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/innovatsii-v-razvitii-regionalnogo-turizma-v-rossii> (дата обращения: 14.12.2025).
3. Мухутдинова А. Туристический бум в Поволжье: как регионы ПФО привлекают гостей природой и научными достижениями // ProgorodSamara.ru. – 2025. – URL: <https://progorodsamara.ru/news/view/turisticskij-bum-v-povolze-kak-regiony-pfo-privlekaut-gostej-prirodoj-i-naucnymi-dostizheniami> (дата обращения: 14.12.2025).

4. Баев Р. Умный курорт: как технологии меняют российский туризм // Ведомости. – 2025. – 30 мая. – URL: <https://www.vedomosti.ru/technologies/trendsrb/articles/2025/05/30/1114027-menyayut-rossiiskii-turizm> (дата обращения: 14.12.2025).
5. Волченко Т.А. Инновационные подходы в формировании российского регионального туристического продукта. // Сборник: Наука в инновационном процессе. Материалы IV международной научно-практической конференции. Москва, 2025. С. 24-31. – URL: <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=82647251> (дата обращения: 14.12.2025).
6. Киселёва Е. В. Инновации в туризме // КиберЛенинка. – URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/innovatsii-v-turizme-2> (дата обращения: 14.12.2025).
7. Инновации в сфере туризма и гостеприимства: какие технологии определяют будущее отрасли // ЦСПО. – URL: <https://cspo.ru/articles/turizm-i-gostepriimstvo/innovacii-v-sfere-turizma-i-gostepriimstva-kakie-tehnologii-opredelyayut-budushee-otrasli/> (дата обращения: 14.12.2025).
8. Колонка эксперта. Повышение туристической привлекательности страны // ВИУ РАНХиГС. – 2025. – 18 нояб. – URL: <https://vlgr.ranepa.ru/news/main/2025-11-18/3/colonka-ehksperta-turisticheskaya-privlekatelnost-strany.html> (дата обращения: 14.12.2025).

ИННОВАЦИИ В ПРОИЗВОДСТВЕ ТЕКСТИЛЬНОЙ ПРОДУКЦИИ: УМНЫЕ ТКАНИ И ИХ СВОЙСТВА

Дернова В. А.¹, Каусова Ж.А.²

¹студентка 3-го года обучения
по специальности «Маркетинг и SMM»
²м.э.н., ст. преподаватель кафедры маркетинга
Карагандинский национально исследовательский
университет имени академика Е.А.Букетова,
г. Караганда

Аннотация: статья анализирует потенциал умных тканей в производстве спецодежды в Казахстане, исследует их функциональные свойства и рассматривает интеграцию с ИИ, промышленную безопасность и возможности локализации инновационного производства с опорой на научные центры.

Ключевые слова: умные ткани, спецодежда, искусственный интеллект, инновации, функциональные материалы, промышленная безопасность, технологии.

В Казахстане развитие инновационных технологий на основе искусственного интеллекта (далее - ИИ) имеет стратегическое значение и приобретает особую актуальность в рамках Послания Президента Республики Казахстан Касыма-Жомарта Токаева от 8 сентября 2025 года, в котором подчёркивается необходимость превращения страны в «полноценную цифровую державу» в течение ближайших трёх лет. Глава государства отметил, что искусственный интеллект становится основой новой модели экономики, влияя на мировоззрение, занятость и производственные процессы: «На основе масштабной цифровизации и активного внедрения технологии искусственного интеллекта мы должны осуществить модернизацию экономики» [1].

В данном контексте развитие производства умных тканей приобретает особую актуальность, поскольку именно это направление объединяет два стратегических приоритета Казахстана - цифровизацию и промышленную модернизацию. Интеграция ИИ и текстильной отрасли позволяет создавать новые материалы, которые способны анализировать, адаптироваться и взаимодействовать с человеком и окружающей средой.

В мировом масштабе умные ткани рассматриваются как одно из наиболее перспективных направлений развития промышленного дизайна и материаловедения. Это инновационные материалы, которые способны реагировать на внешние воздействия, регулировать температуру, обеспечивать защиту от влаги, электричества и механических нагрузок. Они активно внедряются в производство спортивной, медицинской и особенно защитной одежды. По данным IMARC Group, в 2024 году объём мирового рынка умных текстильных материалов составил около 4,9 млрд долларов США, а к 2033 году прогнозируется его увеличение до 28,5 млрд долларов, что отражает ежегодный прирост более 20%. Аналогичные тенденции наблюдаются и в сегменте защитного текстиля, объём которого оценивается в 5,6 млрд долларов с прогнозом роста до 7,8 млрд долларов к 2033 году [2].

Высокий спрос на инновационные материалы особенно проявляется в сфере производства спецодежды, где безопасность работников и устойчивость тканей к агрессивным условиям труда являются определяющими факторами. В этом контексте Казахстан представляет собой благоприятную площадку для внедрения умных текстильных решений.

Согласно данным Комитета по статистике РК, промышленность формирует 26,8 % ВВП страны, а в таких отраслях, как металлургия, угледобыча и нефтегазовая промышленность, заняты десятки тысяч человек [3]. Крупные промышленные центры - Темиртау, Караганда, Экибастуз, Актобе, Жезказган, Павлодар и Атырау - нуждаются в современных средствах защиты, адаптированных к экстремальным температурным и физическим нагрузкам.

Актуальность темы определяется совокупностью экономических, технологических и социальных факторов. Во-первых, растущим мировым спросом на интеллектуальные текстильные материалы и их активным внедрением в сферы безопасности, медицины и промышленности. Во-вторых, структурой экономики Казахстана, где доля тяжёлой промышленности и добывающих отраслей формирует высокий внутренний спрос на функциональную и инновационную спецодежду. В-третьих, государственной политикой цифровизации и развития ИИ, которая создаёт благоприятную инфраструктуру для внедрения интеллектуальных технологий, включая создание Astana IT Hub и Министерства искусственного интеллекта и цифрового развития РК.

Цель исследования - анализ потенциала развития производства умных тканей в Казахстане и разработка модели интеграции данного направления в национальную инновационную экосистему с опорой на сотрудничество с Astana IT Hub, исследовательскими лабораториями Nazarbayev University и другими научными центрами.

Для достижения поставленной цели в работе решаются следующие задачи:

- Определить сущность, классификацию и основные свойства умных тканей.
- Проанализировать мировой опыт применения интеллектуальных материалов в промышленности и защитной одежде.
- Оценить технологические предпосылки развития умных тканей в Казахстане.
- Разработать модель взаимодействия между промышленными предприятиями, научными институтами и цифровыми хабами для создания отечественных инновационных текстильных решений.

Данное исследование направлено на выявление потенциала Казахстана в формировании собственной инновационной базы в сфере умных тканей, объединяющей достижения материаловедения, цифровизации и искусственного интеллекта. Реализация этого направления способна обеспечить переход страны к новой модели промышленного роста, повысить экспортный потенциал и укрепить её позиции на мировой технологической арене.

Благодаря комплексной структуре умные ткани способны не только сохранять комфорт и безопасность пользователя, но и собирать, анализировать и передавать данные - например, фиксировать уровень усталости, температуру тела или концентрацию вредных веществ в воздухе. Полученные данные передаются на мобильное устройство, диспетчерский пульт или в систему промышленного мониторинга, что особенно важно для работников металлургии, горнодобывающих предприятий, энергетического и строительного секторов.

В мировой практике умные ткани уже успешно применяются в производстве интеллектуальной спецодежды. Так, в 2025 году группа исследователей Гонконгского научного парка представила умную куртку нового поколения из е-текстиля с системой регулирования температуры на основе искусственного интеллекта [4].

Особенностью данной разработки стала уникальная комбинация нескольких технологических решений, обеспечивающих не только функциональность, но и высокий уровень комфорта. В отличие от традиционных моделей, где в качестве проводников тепла применяются углеродные волокна, в данном случае использованы серебряные нити, отличающиеся повышенной гибкостью и меньшим объёмом, что делает изделие лёгким и удобным в носке. Ключевым элементом системы выступает интеллектуальный модуль контроля температуры, основанный на алгоритмах искусственного интеллекта. Он был обучен на данных 50 участников разного пола, возраста и телосложения, что позволило системе выработать индивидуальные температурные профили и адаптироваться к физиологическим особенностям владельца в реальном времени. Дополнительным инновационным элементом стали термохромные нити, обеспечивающие визуальный контроль уровня нагрева ткани. При температуре выше 30°C волокна изменяют цвет с пурпурного на розовый, а в условиях низкой освещённости полимерные оптоволоконные нити начинают светиться синим, жёлтым или красным цветом при достижении температурных порогов 30°C, 40°C и 50°C соответственно. Такое сочетание технологий делает изделие не только функциональным, но и наглядным, обеспечивая пользователю постоянную обратную связь о температурном состоянии материала.

В условиях Казахстана внедрение умных тканей в производство спецодежды имеет не только

технологическое, но и социально-экономическое значение. Как отмечалось ранее, промышленность формирует более 26,8 % ВВП страны, а значительная часть работников занята в сферах с повышенным риском - металлургии, угледобыче, нефтегазовой и строительной промышленности [3]. Основные промышленные центры - Темиртау, Караганда, Экибастуз, Актобе, Павлодар, Жезказган и Атырау - характеризуются тяжёлыми климатическими и производственными условиями, что требует внедрения современных средств индивидуальной защиты.

Применение умных тканей в производстве спецодежды для таких отраслей позволит повысить уровень защиты, комфорта и производительности труда. Сенсорные элементы в структуре ткани смогут отслеживать температуру тела, уровень усталости и параметры внешней среды, передавая сигналы в централизованную систему мониторинга. Это позволит оперативно реагировать на опасные ситуации, предотвращая перегрев, переохлаждение или переутомление работников.

Особую значимость данный подход приобретает в регионах с экстремальными климатическими колебаниями - например, в Карагандинской и Павлодарской областях, где температура зимой может опускаться ниже -30°C , а летом превышать $+40^{\circ}\text{C}$. В этих условиях умные ткани с терморегулирующими и влагоотталкивающими свойствами обеспечивают оптимальный микроклимат и долговечность одежды.

Для подтверждения актуальности развития данного направления в Казахстане составлена **Таблица 1**, отражающая отраслевую потребность в применении умных тканей в качестве основы для производства современной спецодежды.

Таблица 1. Перспективы внедрения умных тканей в промышленных регионах Казахстана

РЕГИОН / ГОРОД	ОСНОВНЫЕ ОТРАСЛИ	УСЛОВИЯ ТРУДА И РИСКИ	ПРОБЛЕМЫ ТРАДИЦИОННОЙ СПЕЦОДЕЖДЫ	РЕШЕНИЯ НА ОСНОВЕ УМНЫХ ТКАНЕЙ
ТЕМИРТАУ (КАРАГАНДИНСКАЯ ОБЛАСТЬ)	МЕТАЛЛУРГИЯ, УГЛЕДОБЫЧА	ВЫСОКИЕ ТЕМПЕРАТУРЫ, ИСКРЫ, ПЫЛЬ, ТЯЖЁЛЫЕ НАГРУЗКИ	ПЕРЕГРЕВ, БЫСТРОЕ ИЗНАШИВАНИЕ, НИЗКАЯ ВЕНТИЛЯЦИЯ	ТЕРМОАДАПТИВНЫЕ ТКАНИ С СИСТЕМОЙ ОХЛАЖДЕНИЯ И ДАТЧИКАМИ ТЕМПЕРАТУРЫ
ЖЕЗКАЗГАН (УЛЫТАУ ОБЛАСТЬ)	ДОБЫЧА МЕДИ	ВЫСОКАЯ ЗАПЫЛЁННОСТЬ, ТЕМПЕРАТУРНЫЕ КОЛЕБАНИЯ	НЕДОСТАТОЧНАЯ ТЕРМОРЕГУЛЯЦИЯ, ПЛОХАЯ ЗАЩИТА ДЫХАТЕЛЬНЫХ ПУТЕЙ	АНТИБАКТЕРИАЛЬНЫЕ И ФИЛЬТРУЮЩИЕ ВОЛОКНА, ТЕРМОЧУВСТВИТЕЛЬНЫЕ МАТЕРИАЛЫ
ЭКИБАСТУЗ (ПАВЛОДАРСКАЯ ОБЛАСТЬ)	ЭНЕРГЕТИКА, УГОЛЬНАЯ ПРОМЫШЛЕННОСТЬ	ВЫСОКИЕ НАГРУЗКИ, ПОЖАРООПАСНОСТЬ	ОГРАНИЧЕННАЯ ОГНЕСТОЙКОСТЬ, МАЛАЯ ПОДВИЖНОСТЬ	ОГНЕУПОРНЫЕ ТЕКСТИЛИ С СЕНСОРАМИ CO_2 И ДВИЖЕНИЯ
АКТОБЕ	НЕФТЕГАЗОВАЯ, МЕТАЛЛУРГИЧЕСКАЯ, СТРОИТЕЛЬНАЯ ОТРАСЛИ	ВОЗДЕЙСТВИЕ ХИМИЧЕСКИХ ВЕЩЕСТВ, ВЕТРА, ПЕРЕПАДЫ ТЕМПЕРАТУР	ПОТЕРЯ ЗАЩИТНЫХ СВОЙСТВ ПРИ ИЗНОСЕ	САМООЧИЩАЮЩИЕСЯ ТКАНИ С НАНОПОКРЫТИЕМ И ИИ-РЕГУЛЯЦИЕЙ МИКРОКЛИМАТА
БАЛХАШ	МЕДЕПЛАВИЛЬНОЕ ПРОИЗВОДСТВО	ВЫСОКАЯ ТЕМПЕРАТУРА, ПЫЛЬ, ШУМ	ТЯЖЁЛАЯ И НЕУДОБНАЯ ОДЕЖДА	ЛЁГКИЕ НАНОКОМПОЗИТЫ С ДАТЧИКАМИ ВИБРАЦИИ И ШУМА
КОСТАНАЙ И ПАВЛОДАР	МАШИНОСТРОЕНИЕ, АГРОПРОМЫШЛЕННОСТЬ	РАБОТА НА ОТКРЫТОМ ВОЗДУХЕ, ХОЛОДНЫЕ ЗИМЫ	НЕДОСТАТОЧНАЯ ТЕПЛОИЗОЛЯЦИЯ	МЕМБРАННЫЕ ТКАНИ С АДАПТИВНОЙ ВЕНТИЛЯЦИЕЙ И ТЕРМОКОНТРОЛЕМ
П Р И М Е Ч А Н И Е - СОСТАВЛЕНО АВТОРОМ НА ОСНОВЕ ИНФОРМАЦИИ ИЗ ИСТОЧНИКА [5,6,7,8]				

Анализ представленных данных показывает, что в Казахстане существует устойчивая межотраслевая потребность в разработке инновационной спецодежды на основе умных тканей. В горнодобывающих и металлургических регионах (Темиртау, Караганда, Жезказган) приоритетным направлением остаётся защита от теплового воздействия и пыли, тогда как для нефтегазовых областей (Актобе, Атырау,

Павлодар) особое значение имеют огнестойкость, антистатичность и влагонепроницаемость. Согласно анализу рынка, проведенному в 2025 году, наблюдается рост спроса на спецодежду, особенно в регионах с развитой промышленностью, к которым относится и Западный Казахстан; за период 2020–2024 гг. этот спрос увеличился, что свидетельствует о повышении осведомленности предприятий о важности использования качественной спецодежды в различных отраслях промышленности.

Кроме того, исследование рынка спецодежды и средств индивидуальной защиты (СИЗ) подчёркивает значимость обеспечения работников качественной защитной одеждой для повышения безопасности и эффективности труда [9].

При развитии отрасли умных тканей важно отметить значение искусственного интеллекта, качественной исследовательской базы и условий для внедрения инновационных технологий. Для этого в Казахстане был заключён меморандум с компаниями OpenAI и Oracle. В рамках бизнес-форума C5+1 в Вашингтоне состоялось подписание Меморандума о взаимопонимании между Министерством науки и высшего образования РК, Министерством искусственного интеллекта и цифрового развития РК, OpenAI, Inc. и Freedom Holding Corp. Документ направлен на развитие сотрудничества в области образования, цифровой трансформации и внедрения технологий искусственного интеллекта в систему высшего, технического и профессионального образования Казахстана [10].

Важным элементом интеграции умных тканей в национальную инновационную экосистему является сотрудничество с исследовательскими лабораториями Nazarbayev University, где проводятся работы по материаловедению, нанотехнологиям и интеллектуальной обработке данных. Студенты и научные сотрудники университетских лабораторий могут участвовать в разработке прототипов умной спецодежды, тестировать сенсорные системы и термоактивные материалы, а также разрабатывать алгоритмы для индивидуальной адаптации одежды к физиологическим и климатическим условиям.

Astana IT Hub выступает как платформа для внедрения цифровых технологий в промышленность и коммерциализации разработок. Здесь можно организовать акселерационные программы для стартапов и молодых разработчиков, создающих собственные решения в области умных тканей и носимой электроники. Совместные проекты с IT-компаниями позволяют интегрировать системы искусственного интеллекта в процессы мониторинга состояния работников, предиктивного анализа износа материалов и оптимизации производственных процессов.

Дополнительно можно предложить создание центра прототипирования и тестирования умных тканей при Nazarbayev University совместно с Astana IT Hub. Центр будет обеспечивать полный цикл разработки - от научных исследований до создания опытных образцов и подготовки документов для патентной регистрации. Такая структура позволит стимулировать инновационную активность студентов и исследователей, формировать уникальные технологические решения на мировом уровне и создавать интеллектуальную собственность, которая может быть экспортирована в рамках международных соглашений и сотрудничества с научными и производственными центрами за рубежом.

В ходе исследования был проведён комплексный анализ потенциала развития производства умных тканей в Казахстане и их внедрения в производство спецодежды. Установлено, что внедрение инновационных материалов с интегрированными сенсорами, нанопокрытиями и интеллектуальными системами обеспечивает значительное повышение безопасности, комфорта и эффективности труда работников тяжёлой промышленности. Проведённый анализ отраслевой потребности и климатических особенностей регионов Казахстана подтвердил высокий спрос на умную спецодежду, особенно в металлургических, горнодобывающих и нефтегазовых центрах страны.

Также исследование рассмотрело возможности интеграции данного направления в национальную инновационную экосистему с опорой на сотрудничество с Astana IT Hub, исследовательскими лабораториями Nazarbayev University и международными партнёрами, такими как OpenAI и Oracle. Разработана концепция модели совместной работы научных, образовательных и цифровых платформ, которая позволяет создавать отечественные решения в области умных тканей и формировать интеллектуальную собственность на мировом уровне.

Таким образом, поставленные цели исследования - анализ потенциала развития умных тканей в Казахстане и разработка модели интеграции отрасли в национальную инновационную экосистему - были выполнены. Исследование подтвердило актуальность направления, выявило возможности технологической локализации, а также предложило пути формирования уникальных отечественных продуктов, способных занять нишу на международном рынке высокотехнологичного текстиля.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Послание Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана от 8 сентября 2025 года /Электронный ресурс/: https://adilet.zan.kz/rus/docs/K25002025_1
2. IMARC Group. (2024). Smart textiles market: Global industry trends, share, size, growth, opportunity, and forecast 2024–2033. Retrieved November 29, 2025.

3. Валовой внутренний продукт методом производства (январь-сентябрь 2024г. (по отчетным данным) /Электронный ресурс/: <https://stat.gov.kz/ru/industries/economy/>
4. Lee C., Tan J., Tan J. J., Tang H. T., Yu W. S., Lam N. Y. K. Intelligent thermochromic heating e-textile for personalized temperature control in healthcare // ACS Applied Materials & Interfaces. — 2025
5. Национальный доклад о состоянии промышленности Республики Казахстан. — Астана: Министерство промышленности и строительства Республики Казахстан, 2023.
6. Танирбергенова С. К., Тілеужанова Р. А. Изучение потребности специализированной одежды для промышленных предприятий Западного Казахстана (анализ потребностей, технологии и перспективы) // Қ. Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университетінің хабаршысы. — 2025
7. Meena, R., Choi, S., Jung, H. Electronic textiles: New age of wearable technology for healthcare and fitness solutions // Materials Today: Proceedings. — 2023
8. World Journal of Advanced Research and Reviews. (2024). A review on recent trends in smart textiles.
9. Kazakhstan Personal Protective Equipment Market (2020-2026): Trends, Outlook & Forecast. — 6Wresearch, 2023. /Электронный ресурс/: <https://www.6wresearch.com/industry-report/kazakhstan-personal-protective-equipment-market-2020-2026?> (дата обращения: 29.11.2025).
10. Министерство науки и высшего образования Республики Казахстан. Казахстан и OpenAI подписали меморандум о сотрудничестве в сфере образования и искусственного интеллекта — 2025г. /Электронный ресурс/: <https://www.gov.kz/memleket/entities/sci/press/news/details/1100660?lang=ru> (дата обращения: 29.11.2025).

КОУЧИНГ ЗАМАНАУИ КОМПАНИЯЛАРДАҒЫ ПЕРСОНАЛДЫ ҢЫТАЛАНДЫРУДЫҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ МЕХАНИЗМІ РЕТІНДЕ

Джазыкбаева Б. К., PhD, профессор,
Корганбекова А. Т., магистр, оқытушы,
Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті

Аннотация: Мақалада коучинг заманауи компаниялардағы персоналды ынталандырудың инновациялық механизмі ретінде қарастырылады. Бизнес-коучтың негізгі функциялары, корпоративтік ортада жеке және командалық коучингті енгізудің ерекшеліктері, сондай-ақ оның адам капиталының дамуына және басқару тиімділігін арттыруға әсері талданады. Кәсіби коучты таңдаудың негізгі критерийлеріне, коучингтік өзара әрекеттесу кезеңдеріне және тиімді корпоративтік мәдениетті қалыптастырудағы коучингтің рөліне ерекше назар аударылады. Сонымен қатар Қазақстандағы коучингтің даму үрдістері мен осы кәсіби қызметті институционализациялау перспективалары қарастырылады.

Кілт сөздері: бизнес-коуч, коучинг индустриясы, executive-коуч, кәсіби бизнес-коуч, персоналды басқару, персоналды ынталандыру, HR-менеджер.

Бизнес-коуч - бұл кәсіпкерлер мен басқару топтарын кәсіби және стратегиялық мақсаттарға жету процесінде сүйемелдейтін білікті маман. Ол тәлімгер, кеңесші және мотивациялық серіктес рөлін атқара отырып, компанияның даму көрінісін қалыптастыруға, мақсаттарды айқындауға және бизнестің тұрақты өсуін қамтамасыз етуге қолдау көрсетеді [1, с.47].

Бизнес-коучтың негізгі функциялары мыналарды қамтиды:

- оқыту және сүйемелдеу: иелер мен негізгі қызметкерлердің басқарушылық және кәсіпкерлік қабілеттерін дамыту;
 - мақсаттар мен стратегияларды қою: басымдықтарды айқындауға, қысқа және ұзақ мерзімді жоспарларды әзірлеуге көмектесу;
 - объективті бағалау: коуч тәуелсіз бақылаушы ретінде бейтарап кері байланыс пен кәсіби ұсыныстар береді;
 - ішкі кедергілерді жеңу: дамуға кедергі келтіретін шектеулі наным-сенімдер мен мінез-құлықтық ұстанымдармен жұмыс істеу;
 - процестерді оңтайландыру: бизнес-процестерді ұйымдастырудың баламалы тәсілдерін ұсыну;
 - іскерлік байланыстарды кеңейту: кәсіби байланыстар желісін дамыту мүмкіндіктерін анықтау.
- Халықаралық зерттеулер бизнес-коучингтің тиімділігін дәлелдейді. Кәсіби коучинг институтының

(ІРЕС) есебіне сәйкес, бизнес-коучингке қатысушылардың 99%-ы алынған нәтижелерге қанағаттанған, ал 96%-ы қайтадан коучингтен өткізі келетінін атап өткен. Бұл әдіске деген жоғары сенім мен оның бизнестегі нақты құндылығын көрсетеді.

Бизнеске коучинг не үшін қажет?

Fortune 500 тізіміндегі барлық компаниялардың 40%-ы бизнес-коучингке инвестиция салады. Болжам бойынша, бұл қызмет түріне деген сұраныс 2023 жылы 11,2 млрд доллар деңгейіне жетуі тиіс болған. Google компаниясының бұрынғы бас директоры және Apple директорлар кеңесінің мүшесі Эрик Шмидттің айтуынша, екі компания да триллион долларлық бағалауға өздерінің бизнес-коучі Билл Кэмпбеллге көп қарыздар.

Бүгінгі таңда әлемде 93 мыңнан астам сертификатталған коуч-практиктер бар.— бұл шамамен 20 млрд долларды құрайтын алып нарық, ол түрлі бағыттарды қамтиды. Жалпы алғанда, коучинг – адамның жеке және/немесе кәсіби мақсаттарына жетуіне көмектесетін қолдау процесі.

Көптеген бизнес иелері бір сәтте өз ісін жаңа деңгейге шығаруға қосымша қолдау қажет екенін түсінеді. Осындай сәтте оларға бағыт беріп, сенімді серік болатын - бизнес-коуч.

Идеалды коучті қалай таңдау керек: негізгі критерийлер

1. Ең маңыздысы – білім. ICF (Халықаралық коучинг федерациясы) бойынша кәсіби коуч сертификатын алу үшін ең төменгі оқу уақыты 128 сағатты құрайды. Ал келесі деңгейлерге жету үшін тиісінше 100, 500 немесе 2500 сағат тәжірибе қажет. Әр жылы коуч өз біліктілігін растауы тиіс – кемінде 40 сағат оқудан өту арқылы.

Білім тек «диплом» немесе «сертификат» үшін ғана емес, сонымен қатар әртүрлі тәсілдерді меңгеріп, оларды клиенттің нақты қажеттілігіне қарай дұрыс үйлестіре алу қабілеті үшін де маңызды.

2. Кәсіби құзыреттілік пен тұлғалық сәйкестік (конгруэнттілік). Бизнес-коуч үшін басты талап – кәсіби біліктілік пен ішкі және сыртқы үйлесімділік. Бұл – коучтың шынайылығы мен сенімділігі. Ол өз қызметінің мазмұнын нақты түсініп, кәсіпкерлік салада нақты тәжірибесі болуы қажет. Тиімді бизнес-коуч әдетте бұрынғы кәсіпкер немесе менеджер болады - яғни, ол өзінің жеке қателіктері мен жетістіктерінен сабақ алған адам. Мұндай маман коучинг құралдарын ғана емес, сонымен қатар өзінің тәжірибелік кейстерін де қолдана алады. Оның мақсаты – тек сұрақ қою емес, клиентті саналы шешім іздеу процесіне тарту, нәтижесінде нақты бизнес-нәтижелерге жетуге көмектесу.

Executive-коуч (жоғары басшылармен жұмыс істейтін коуч) рөлі анағұрлым кешенді және икемді. Мұндай маман бірнеше тәсілді біріктіре алады:

- коучинг – клиенттің әлеуетін ашуға бағытталған процесс;
- менторинг – тәжірибе мен білім алмасуға негізделген бағыт;
- психологиялық қолдау элементтері – ішкі шектеулер мен наным-сенімдермен жұмыс істеуде маңызды.

3. Коучтың әлеуметтік және медиа кеңістікте көрінуі. Маманның әлеуметтік желідегі белсенділігіне назар аударыңыз: ол қандай тақырыптарда жазады, қандай құндылықтарды ұстанады, тәжірибесі мен көзқарасын қалай жеткізеді. Подкастарын тыңдап, YouTube сұхбаттарын қарап, оның коммуникация стилін байқауға болады. Осыдан кейін ғана сіз ол адаммен жұмыс істегіңіз келе ме, жоқ па – шешім шығара аласыз. Коучтың өз айтқан құндылықтарына сәйкестігі маңызды: кейде профилінде бір нәрсе жазылып, ал жазбаларында мүлде басқа көзқарас көрінуі мүмкін.

4. Практика сағаттарының саны мен клиенттердің пікірлері.

Коучтың тәжірибесіне және корпоративтік не жеке клиенттердің пікірлеріне (соның ішінде сын пікірлерге де) назар аударыңыз. Себебі әр клиенттің сұранысы әртүрлі. Бір адам үшін коучтың әдісі тиімсіз болып көрінуі мүмкін, ал басқа біреу үшін - дәл сол тәсіл ең пайдалы шешім болуы ықтимал.

5. Серіктестік үлгісі.

Коучингтің негізгі қағидаларының бірі – бастама клиенттің өзінен шығуы. Коуч клиентті «жетектемейді», керісінше клиент өз дамуына өзі жауапкершілік алады, ал коуч оған құралдар мен әдістер арқылы көмек көрсетеді. Коуч өз қызметін күштеп ұсынбайды және клиенттің рұқсатынсыз араласу жасамайды. Ол жеке не корпоративтік деңгейде клиенттің мақсаттарына жетуіне ықпал ететін серіктес-эксперт ретінде әрекет етеді.

6. Өз құзыреттілігінің шектеулерін мойындай алу.

Жоғары кәсіби коуч өз мүмкіндіктері мен білімінің шегін біледі және қажет болған жағдайда клиентті басқа маманға (мысалы, психологқа, бизнес-кеңесшіге немесе тренерге) бағыттай алады. Бұл – кәсібиліктің және этикалық жауапкершіліктің маңызды көрсеткіші.

Кәсіби коуч интеллектуалдық адалдықты сақтайды және бәрін білетіндей көрінуге ұмтылмайды. Егер жұмыс барысында клиенттің бизнес ерекшелігіне қатысты, коучтың кәсіби құзыретінен тыс терминдер немесе тақырыптар кездессе, ол нақтылау сұрақтарын қоюдан тартынбайды. Бұл тәсіл контексті тереңірек түсінуге ғана емес, сондай-ақ тараптар арасындағы сенімді нығайтуға да көмектеседі, өйткені ол коучтың клиенттің кәсіби саласына деген шынайы қызығушылығы мен құрметін көрсетеді.

7. Құпиялылық принципін сақтау.

Коучинг тәжірибесінде, әсіресе корпоративтік ортада, құпиялылықты сақтау ерекше маңызды рөл атқарады. Коуч сессиялардың мазмұнын үшінші тұлғаларға, тіпті тапсырыс беруші ұйым басшылығына да ашуға құқығы жоқ. Нақты айтылған пікірлер мен жеке мәліметтерді берудің орнына, маман жалпы ұсыныстар мен қорытындыларды ұсынады - олардың мақсаты қызметкердің нәтижелерін жақсарту және оның әлеуетін ашу болып табылады. Мұндай тәсіл ұйым мүддесі мен қызметкердің жеке құқығы арасындағы тепе-теңдікті сақтауға мүмкіндік береді және сенімге негізделген атмосфера қалыптастырады. Ал сенімсіз ортада коучинг өзінің тиімділігін жоғалтады.

8. Уақыттың құндылығын бағалау.

Кәсіби коуч өз уақытына құрметпен қарайды және тіпті CEO-мен өткізілетін таныстыру сессияларын да ақысыз өткізбейді. Көптеген коучтар тегін сессиялар мен «танысу үшін» кездесулер ұйымдастыруды ұнатады, бірақ бұл ең дұрыс тәсіл деп саналмайды. Егер компания тарапынан нақты сұраныс болса, онда алғашқы таныстыру сессиясын ақылы түрде өткізген жөн. Егер коучтың тәсілі бірінші басшыға ұнаса - оқыту немесе командалық коучинг сол бағытта дамиды, ал егер сәйкес келмесе, компания басқа маманды іздей алады. Әрине, HR мамандарымен сөйлесу, тәсілді таныстыру немесе сұранысты анықтау - тегін жүзеге асады. Бірақ нақты коучингтік жұмыс ақысыз жасалмайды.

9. Адамдарға деген шынайы қызығушылық және дамуға ықпал ету.

Кәсіби бизнес-коучтың басты қасиеттерінің бірі – адамдарға деген шынайы қызығушылық пен олардың өсуіне көмектесуге ұмтылу.

Сәтті коуч клиентті өз бетінше шешім қабылдай алатын, бағыт-бағдар беруді қажет етпейтін тең серіктес ретінде қабылдайды. Сондықтан коуч клиентті қолдап, бағыттап отырып, оның еркін өз еркімен алмастырмайды. Коучтың басты құралы - кеңес емес, керісінше, жақсы құрылымдалған сұрақтар. Бұл сұрақтар клиентке өз ішкі кедергілерін, тиімсіз сенімдерін және мінез-құлықтағы «көлеңкелі» тұстарын түсінуге мүмкіндік береді. Коуч айна секілді, клиентке оның өзіне көрінбейтін қырларын көрсету арқылы терең өзін-өзі тануға жол ашады.

Коучтың негізгі қағидаты – «әр адам бастапқыдан-ақ дұрыс және жеткілікті» деген сенім. Мұндай құрмет пен қабылдауға негізделген қатынас қауіпсіз және нәтижелі өзін-өзі зерттеу кеңістігін қалыптастырады. Сонымен қатар, коуч клиенттің жетістіктері мен нәтижелерін өзінің тиімді жұмысының көрсеткіші ретінде қабылдайды, өйткені оның міндеті – тұлғаның әлеуетін ашуға және оның кәсіби әрі жеке мақсаттарына жетуіне жағдай жасау.

Коучингті компания қызметіне енгізу. Коучингті ірі компаниялар әдетте оқыту және даму бөлімі (T&D) немесе кадрлар бөлімі (HR) арқылы енгізеді [2, с.68]. Бизнес-коучпен жұмыс жеке форматта да, командалық форматта да жүргізіледі - бұл ұйымның мақсаттары мен міндеттеріне байланысты. Әдетте HR-менеджерлер белгілі бір бизнес-бөлімдерді басқарып, қызметкерлердің кәсіби және тұлғалық дамуға қызығушылығын жақсы біледі. Олар қызметкердің жеке даму жолын құруға көмектеседі, ал коучпен жұмыс - осы траекторияның бір бөлігі болып табылады [3, с.154].

Коучингті ұйым қызметіне енгізу персоналды басқарудың тиімділігін арттыруға және қызметкерлердің кәсіби әлеуетін дамытуға мүмкіндік береді. Коучингті қолдану ұйым ішінде мотивацияны арттырып қана қоймай, басқару процестерінің сапасын жақсартады. Коучингті енгізудің негізгі артықшылықтары 1-кестеде көрсетілген.

Қазіргі заманғы ұйымдарда персоналды тиімді басқару мен қызметкерлердің кәсіби дамуын қамтамасыз ету маңызды стратегиялық міндеттердің бірі болып табылады. Осы тұрғыдан алғанда, коучинг ұйым ішіндегі басқару процестерін жетілдірудің және қызметкерлердің мотивациясын арттырудың тиімді құралдарының бірі ретінде қарастырылады. Коучинг әдістерін қолдану қызметкерлердің жеке әлеуетін ашуға, кәсіби құзыреттерін дамытуға және ұйым мақсаттарына қол жеткізуге ықпал етеді [4, с.154]. Сонымен қатар коучинг корпоративтік мәдениетті нығайтып, ұйым ішіндегі өзара сенім мен ынтымақтастықты арттыруға мүмкіндік береді. Коучингті ұйымдарда қолданудың негізгі артықшылықтары 1-кестеде көрсетілген.

Кесте 1 – Коучингті ұйымдарда қолданудың негізгі артықшылықтары

Бағыт	Ұйым үшін әсері	Қызметкерлер үшін әсері
Мотивацияны арттыру	Қызметкерлердің жұмысқа қызығушылығы артады	Жеке мақсаттар мен кәсіби мақсаттардың сәйкестігі қалыптасады
Көшбасшылық қабілеттерін дамыту	Басқару тиімділігі артады	Басқарушылық және коммуникациялық дағдылар дамиды
Командалық жұмысты жетілдіру	Ұжымдағы өзара әрекет тиімділігі артады	Команда ішінде сенім мен ынтымақтастық күшейеді
Қызметкерлердің кәсіби	Ұйымның интеллектуалдық	Жеке және кәсіби өсу

дамуы	капиталы өседі	мүмкіндігі кеңейеді
Ұйымдық мәдениетті дамыту	Корпоративтік мәдениет нығайды	Қызметкерлердің ұйымға адалдығы артады
Ескертпе – авторлар құрастырған		

Кестеде көрсетілгендей, коучинг ұйымдардағы персоналды басқарудың тиімді құралдарының бірі болып табылады. Коучинг қызметкерлердің мотивациясын арттыруға, олардың кәсіби және көшбасшылық дағдыларын дамытуға ықпал етеді. Сонымен қатар коучинг ұйым ішіндегі командалық өзара әрекетті жақсартып, корпоративтік мәдениетті нығайтады. Нәтижесінде коучинг ұйымның стратегиялық мақсаттарына қол жеткізуге және персоналдың әлеуетін тиімді пайдалануға мүмкіндік береді.

Қазақстандағы коучтар арасында шынымен де адамдарға мақсаттарына жетуге және дамуға көмектесетін кәсіби мамандар бар. Мұндай коучтар өз біліктілігі мен тәжірибесіне сүйенеді және тексерілген, уақытпен дәлелденген әдістемелерді қолданады. Олар жылдам нәтиже уәде етпейді, өйткені нақты өзгеріс уақыт пен жүйелі жұмысты талап етеді. Жауапкершілігі жоғары маман әрқашан өз білімі мен тәжірибесіне қатысты сұрақтарға ашық жауап береді.

Қазақстанда коучинг екі негізгі бағытқа бөлінеді:

- кәсіби бизнес-коучинг (корпоративтік формат);
- лайф-коучинг (жеке даму бағыты).

Кәсіби коучинг елімізде жаңа, бірақ серпінді дамып келе жатқан сала.

Мамандықтың жастығына қарамастан, коучинг қызметтеріне сұраныс тұрақты түрде өсіп келеді, әсіресе корпоративтік секторда - коммерциялық және коммерциялық емес ұйымдар тарапынан. Бұл тенденция қазіргі заманғы бизнеске тән адам капиталының дамуына, персоналдың тиімділігі мен икемділігін арттыруға деген қажеттілікпен түсіндіріледі. Коучингтің әлеуеті кең - ол бизнес, білім, денсаулық сақтау, спорт, тұлғалық даму, ата-ана болу және бұрын коучинг әдістерімен байланысы аз болған басқа да салаларды қамтиды. Бұл оның әмбебаптығын және түрлі әлеуметтік-кәсіби контекстерге бейімделу қабілетін дәлелдейді.

Қазақстанда «коуч» және «бизнес-тренер» мамандықтарын институционализациялау бағытында нақты шаралар қолға алынуда. Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігіне қарасты «Еңбек ресурстарын дамыту орталығы» АҚ келесі бастамаларды қарастыруда [5]:

- «Коуч» және «Бизнес-тренер» мамандықтарын Ұлттық біліктілік жүйесіне енгізу;
- кәсіби стандарттар әзірлеу және бекіту (онда еңбек функциялары, қажетті білім мен дағдылар сипатталады);
- коучинг пен бизнес-тренинг қолданылатын салаларды анықтау және осы бағыттарға жауапты мемлекеттік органдарды белгілеу;
- міндетті сертификаттау және біліктілікті растау жүйесін қалыптастыру (аттестация, аккредитация);
- сертификатталған мамандардың ұлттық тізілімін жасау.

Осылайша, Қазақстандағы коучингтің кәсіби дамудың бөлшектенген және негізінен стихиялық сатысынан нормативтік база мен кәсіби стандарттарды қалыптастырумен қатар жүретін институттандыру кезеңіне ауысуын атап өту орынды сияқты. Бұл динамика оны одан әрі заңдастыруға, қолдану аясын кеңейтуге және кәсіби тәжірибелер жүйесіндегі мәртебесін нығайтуға алғышарттар жасайды.

Бизнес-коучтың негізгі функциялары қызметкерлердің мақсат қою, өзін-өзі басқару, жауапкершілік алу және кәсіби құзыреттерін дамыту арқылы ұйым нәтижелілігін арттыруға ықпал ететіні көрсетілді. Жеке және командалық коучинг форматтары ұйым ішінде мотивацияны күшейтіп, өзара сенім мен серіктестікке негізделген корпоративтік мәдениетті қалыптастыруға мүмкіндік береді [6]. Коучті таңдаудың кәсіби критерийлері (білім, тәжірибе, конгруэнттілік, этика және құпиялылық) коучинг сапасын қамтамасыз ететін шешуші факторлар ретінде анықталды.

Сонымен қатар коучингті енгізудің кезеңдік құрылымы (инициация, сессиялар, кері байланыс, нәтижені бекіту) тұрақты өзгерістерге қол жеткізуге және басқарушылық шешімдердің сапасын арттыруға жағдай жасайды. Қазақстанда коучинг индустриясының дамуы корпоративтік сектордағы сұраныстың өсуімен қатар жүріп, кәсіби стандарттарды әзірлеу және мамандықты институционализациялау бағытындағы мемлекеттік бастамалармен күшейтілуде. Болашақта коучингті HR-стратегияға жүйелі енгізу, коучинг нәтижелерін KPI арқылы өлшеу және сертификаттау/тізілім жүйесін жетілдіру персонал тиімділігін арттырып, ұйымдардың бәсекеге қабілеттілігін нығайтады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Уитмор Дж. Коучинг высокой эффективности. Новый стиль менеджмента, развитие людей, высокая результативность. – Москва: Альпина Пабlisher, 2019. – 352 с.
2. Даулинг М. Эффективный коучинг в организации. – Москва: Манн, Иванов и Фербер, 2018. – 256 с.
3. Армстронг М. Практика управления человеческими ресурсами. – Москва: Питер, 2020. – 848 с.
4. Schein E. Организационная культура и лидерство. – Санкт-Петербург: Питер, 2018. – 336 с.
5. Министерство труда и социальной защиты населения Республики Казахстан. Национальная система квалификаций Республики Казахстан. – Астана, 2022. <https://www.gov.kz/memleket/entities/enbek>
6. OECD. Skills Strategy Kazakhstan: Assessment and Recommendations. – Paris: OECD Publishing, 2019.

ТҰРАҚТЫ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ӨСУДІ ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУГЕ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ЫҢҒАЙЛАР

Досмайлова З.Д.

студент, Алматы технологиялық университеті
zarina.dosmailova@icloud.com

Бердимурат Назимгуль

PhD доктор, қауымдастырылған профессоры,
Алматы технологиялық университеті
nazimgul.i50@gmail.com

Аннотация. Мақалада тұрақты экономикалық өсуді қамтамасыз етудегі инновациялық тәсілдердің теориялық негіздері, олардың экономикалық, әлеуметтік және экологиялық өлшемдерге әсері талданады. Эндогенді өсу, цифрландыру, жасыл технологиялар, ұлттық инновациялық жүйе және адами капиталдың рөлі жүйелі түрде қарастырылған.

Кілт сөздер: инновация, тұрақты өсім, адами капитал, цифрландыру, жасыл технологиялар, Индустрия 4.0, ұлттық инновациялық жүйе.

XXI ғасырдың экономикалық ландшафты дербес және көпөлшемді трансформациялар кезеңіне түсіп отыр: ғаламдандыру, цифрлықизация, климаттық өзгерістер және ресурс шектеулері жаңа экономикалық жүйелердің қалыптасуын талап етеді. Осы өзгерістер жағдайында елдердің ұзақ мерзімді әл-ауқаты мен бәсекеге қабілеттілігі тек державааралық сауда немесе капитал ағынының қарқындылығымен ғана емес, сонымен қатар инновацияларды тиімді өндіру, тарату және қоғамның барлық деңгейінде ендіру қабілетімен анықталады. Сондықтан тұрақты экономикалық өсімнің жаңа парадигмасы инновациялық ыңғайлар – яғни технологиялық, ұйымдық, әлеуметтік және институционалдық жаңашылдықтарды кешенді енгізу және дамыту механизмдері – арқылы қарастырылуы тиіс.

Тұрақты экономикалық өсім ұғымы көпөлшемді сипатқа ие: ол экономикалық көрсеткіштердің (ЖҰӨ, еңбек өнімділігі) тұрақты өсуін ғана емес, сондай-ақ әлеуметтік теңдік, экологиялық орнықтыру (экожүйелердің жүктемесін шектеу), және институттық тұрақтылықты қамтиды. Бұл тұрғыдан алғанда инновацияларды экономиканың драйвері ретінде қарастыру – формальды емес емес, теориялық және практикалық тұрғыдан негізделген қажеттілік. Экономикалық теорияның классикалық және неоклассикалық мектептерінен бастап эндогенді өсу теориясына дейінгі тұжырымдамалар инновацияның өндіріске, технологиялық прогреске және ұзақ мерзімді өсімге әсерін талдаудың базалық инструментарийін ұсынады. Алайда қазіргі жаһандық контекст пен орнықты даму талаптары сол теорияларды кеңейтіп, инновацияның әлеуметтік және экологиялық өлшемдерін интеграциялауды талап етеді.

Ғылыми проблема: көп мемлекеттер мен аймақтар инновациялық саясат пен техникалық-технологиялық жаңалықтарды енгізуге бағытталған бағдарламалар қабылдауда, алайда олардың көпшілігі тұрақтылықтың әлеуметтік-экологиялық компоненттерін жеткілікті деңгейде ескермей, қысқа мерзімді экономикалық өсімге бағытталады. Сонымен қатар инновациялық экожүйелердің тиімділігін анықтайтын институционалдық үйлесім (мемлекет–білім беру–бизнес триадасы), қаржыландыру механизмдері, адами капитал сапасы және әкімшілік ортаның икемділігі салаларында айтарлықтай теориялық және практикалық олқылықтар бар. Осы олқылықтарды ескере отырып, тұрақты өсімді

қамтамасыз ететін инновациялық ыңғайлардың жүйелі моделі мен оларды имплементациялау тетіктерін теоретикалық түрде негіздеудің ғылыми маңызы айқын.

Зерттеу мақсаты – экономикалық өсімді тұрақты әрі орнықты етуге бағытталған инновациялық ыңғайлардың теориялық негіздерін жүйелеп, олардың макроэкономикалық және институционалдық механизмдерін талдау арқылы ғылыми тұрғыдан негізделген ұғымдық-аналитикалық каркас ұсыну. Бұл мақсатқа жету үшін келесі міндеттер қойылды: (1) тұрақты экономикалық өсім мен инновациялық дамудың теориялық концепцияларына шолу жасау; (2) инновация түрлері мен олардың орнықты даму компоненттеріне әсерін сипаттау; (3) инновациялық саясаттың институционалдық және қаржылық тетіктерін жүйелеу; (4) халықаралық тәжірибені салыстыра талдау арқылы тиімді практикалық шешімдердің теоретикалық шарттарын анықтау; (5) ұсынылатын теориялық модельдің практикалық импликацияларын және зерттеу бағыттарын көрсету.

Тұрақты экономикалық өсім – экономикалық жүйенің ұзақ мерзімді даму траекториясын сипаттайтын күрделі, көпқырлы ғылыми категория. Ол тек өндіріске тартылған ресурстар көлемінің ұлғаюына немесе техникалық прогресске тәуелді процесс емес; ол институционалдық құрылымдардың сапасына, инновациялық қабілетке, адами капиталдың даму деңгейіне және экологиялық шектеулерді ескере отырып өндірістік мүмкіндіктердің кеңеюіне негізделетін көп өлшемді құбылыс. Осы бөлімде тұрақты өсім концепциясының эволюциясы, оның экономикалық теориялар жүйесіндегі орны, сондай-ақ заманауи макроэкономикалық модельдер аясындағы интерпретациясы жан-жақты талданады.

Экономикалық өсімді түсіндіру мәселесі А. Смит, Д. Рикардо, Т. Мальтус сияқты классиктердің еңбектерінен бастау алады. Бұл кезеңде өсімнің негізгі драйверлері ретінде еңбек, капитал және жер ресурстары қарастырылды, ал технологиялық прогресс сыртқы фактор ретінде түсіндірілді. Неоклассикалық бағыт (Р. Солоу моделі) экономикалық өсімді өндіріс факторлары мен технологиялық жетілдіру арасындағы байланыс арқылы талдады. Солоу моделіндегі негізгі идея – ұзақ мерзімді өсімнің шешуші факторы капитал жинақталуы емес, технологиялық прогресс болып табылады. Алайда бұл прогресс эндогенді емес, сырттан берілген айнымалы ретінде қарастырылады.

XX ғасырдың екінші жартысында эндогенді өсім теориясы (П. Ромер, Р. Лукас) пайда болып, экономикалық өсімнің ішкі қозғаушы күштері ретінде білім, адами капитал, инновация және зерттеулерге инвестицияларды алға шығарды. Бұл теория тұрақты өсімнің инновациялармен тікелей байланысты екендігін ғылыми түрде дәлелдеп, инновациялық экономикаға өтудің теориялық негізін қалады. Инновациялар, жаңа идеялар өндіріс тиімділігін арттырып, экономиканың шексіз өсу мүмкіндігін кеңейтетін эндогенді фактор ретінде қарастырылады. Осылайша, тұрақты өсім – экономиканың ішкі механизмдерінің, әсіресе білімнің жаңғыруы мен ғылыми-техникалық прогрестің нәтижесі ретінде жинақталады.

1990-жылдардан бастап тұрақты экономикалық өсім теориясы орнықты даму тұжырымдамасымен тығыз байланыста қарастырыла бастады. Бұл тәсіл экономикалық өсімнің ұзақ мерзімді тиімділігін бағалауда экономикалық индикаторлармен қатар әлеуметтік және экологиялық критерийлерді қосады. Яғни тұрақты өсім үш компоненттің үйлесімін талап етеді:

1. Экономикалық өлшем – өндіріс көлемінің өсуі, инновациялар, еңбек өнімділігі;
2. Әлеуметтік өлшем – әл-ауқаттың әділ бөлінуі, адами капиталды дамыту, әлеуметтік тұрақтылық;
3. Экологиялық өлшем – ресурстарды ұтымды пайдалану, экожүйелердің теңгерімі, көміртек ізін азайту.

Бұл модель тұрақты өсімді тек сандық көрсеткіштерге, мысалы ЖІӨ арттыруға бағдарланған механикалық процесс ретінде емес, сапалық жағынан жаңғырған, теңгерімді даму процесі ретінде түсіндіреді. Нәтижесінде инновациялар экономиканың тек өнімділік деңгейін көтеретін құрал ғана емес, сонымен қатар экологиялық жүктемені азайтатын, әлеуметтік тиімділікті арттыратын стратегиялық фактор ретінде танылады [1, Б. 113].

Инновация – ұзақ мерзімді экономикалық өсімді қамтамасыз ететін негізгі механизмдердің бірі. Дж. Шумпетердің «шығармашылық жою» (creative destruction) концепциясы инновациялық процестердің экономиканың құрылымдық өзгеруіне, жаңа салалардың қалыптасуына және ескілерінің әлсіреуіне әкелетінін көрсетеді. Инновациялар еңбек, капитал және табиғи ресурстарды пайдалану тиімділігін арттырып, экономиканың жаңа технологиялық құрылымға көшуін тездетеді [2, Б. 41].

Макроэкономикалық деңгейде инновация келесі функцияларды атқарады:

- өндіріс факторларының тиімділігін арттыру: жаңа технологиялар еңбек өнімділігін көбейтіп, капиталдың қайтарымдылығын жоғарылатады;
- экономикалық құрылымды жаңарту: жоғары технологиялық секторлардың үлесі артып, экономиканың инновациялық типке көшуі жүреді;
- адами капиталды дамыту: инновациялық экономикада білікті мамандарға сұраныс өседі;
- экологиялық тиімділік: жасыл технологиялар арқылы табиғи ресурстарды үнемдеу және экологиялық жүктемені төмендету мүмкін болады [3, Б. 86].

Осылайша, инновациялар экономикалық өсімнің жаңа сапалы моделін қалыптастырады: ресурстарға

тәуелді экстенсивті өсімнен білімге, технологияға және тиімділікке негізделген интенсивті өсімге өтуді қамтамасыз етеді.

Қазіргі әлемдегі технологиялық трансформация экономикалық өсімнің тұрақтылығына тікелей әсер ететін стратегиялық факторға айналды. Индустрия 4.0, цифрлық технологиялар, жасанды интеллект, биотехнология, кванттық есептеулер – экономикалық жүйелердің дамуына жаңа динамика беріп отыр. Бұл трансформация үш негізгі бағыт бойынша көрініс табады:

1. Өндірістің автоматтандырылуы және цифрлануы. Еңбек нарығының құрылымы өзгеріп, жоғары технологиялық және креативті мамандықтар басымдық алады. Бұл өз кезегінде адами капиталдың жаңа сапалық деңгейін талап етеді.

2. Экономикалық құн тізбектерінің қайта құрылуы. Инновацияларға бағдарланған компаниялар цифрлық платформалар арқылы жаһандық нарыққа тез шығып, дәстүрлі салаларға қарағанда анағұрлым жоғары қосылған құн жасайды.

3. Жасыл технологиялар мен декарбонизация процестері. Экономиканың көміртек қарқындылығын төмендету – тұрақты өсімнің жаңа бағыты. Жаңартылатын энергия көздері, энергия тиімділігі, экологиялық инновациялар ұзақ мерзімді өсімнің негізгі компонентіне айналуға [4, Б. 157].

Осы факторлар тұрақты экономикалық өсімнің қазіргі заманғы теориялық моделін жетілдіріп, инновациялық даму мен экологиялық тұрақтылықтың өзара тәуелділігін тереңдетеді.

Инновациялық даму қазіргі экономикалық теорияда тұрақты экономикалық өсімді қамтамасыз ететін негізгі факторлардың бірі ретінде қарастырылады. Экономикалық жүйелердің ұзақ мерзімді траекториясын айқындайтын бұл құбылыс тек технологиялық жаңарумен шектелмей, институционалдық, әлеуметтік және экологиялық кеңістіктердің біртұтас трансформациясын қамтитын кешенді процесс болып саналады. Инновациялар экономиканың ішкі құрылымдарын терең өзгертіп, ресурстарды пайдалану тиімділігін арттырып, жаңа салалардың қалыптасуына себепші болады; осылайша олар экономикалық өсімнің сандық емес, сапалық сипатын күшейтеді. Заманауи теориялық тұжырымдамаларда инновация эндогенді фактор ретінде қарастырылады, яғни ол экономикалық жүйенің өз ішінде қалыптасатын, қоғамдық қажеттілікке, ғылыми мүмкіндіктерге және адами капиталдың сапасына тәуелді ішкі механизмдермен анықталатын құбылыс ретінде түсіндіріледі.

Инновация ұғымының эволюциясы Шумпетерді «шығармашылық жою» теориясымен тығыз байланысты: әрбір жаңа технология немесе жаңа ұйымдастыру үлгісі бұрынғы өндірістік құрылымды ығыстырып, экономиканың жаңаша қызмет етуіне жол ашады. Бұл процесс экономикалық жүйелердің табиғи түрде жаңаруын, олардың бәсекеге қабілеттілігінің тұрақты түрде артуын қамтамасыз етеді. Инновациялық даму тұрғысынан алғанда тұрақты экономикалық өсім ресурстарды көбейту арқылы емес, жаңа білімді өндіру, тарату және қолдану арқылы жүзеге асады. Эндогенді өсу теориялары дәл осы идеяны ғылыми деңгейде негіздеп, білім мен адами капиталды экономикалық өсімнің шешуші факторы ретінде қарастырады. Демек, инновациялар – технологиялық прогрестің бір ғана тармағы емес, экономикалық модельдің құрылымдық динамикасын анықтайтын, оның ішкі тепе-теңдігін реттейтін негізгі механизм.

Кесте 1. Тұрақты экономикалық өсуді қамтамасыз етуге инновациялық ыңғайлар

Инновациялық ыңғайлар	Теориялық негізі	Механизмдер мен құралдар	Отандық және халықаралық тәжірибедегі мысалдар
1. Эндогенді инновациялық өсу моделі	Э. Ромер, Р. Лукас, эндогенді өсу теориясы	Ғылымға инвестиция, R&D шығындары, адами капиталды сапалы даярлау, инновациялық кәсіпкерлікті қолдау	Оңтүстік Кореяның білім және ғылымға жоғары инвестициялық саясаты; Финляндияның инновациялық экономика моделі
2. Ұлттық инновациялық жүйе (ҰИЖ)	К. Фримен, Б. Лундвалл; инновациялар мемлекет-бизнес-ғылым ұштағанының өзара әрекетіне тәуелді	Технопарктер, кластерлер, венчур қаржыландыру, техноброкерлік, инновациялық инфрақұрылымды құру	Жапониядағы MITI моделі; Қазақстандағы «Алатау инновациялық технологиялар паркі»
3. Цифрлық трансформация және Индустрия 4.0	Цифрлық экономика теориясы; Клаус Швабтың Индустрия 4.0 тұжырымдамасы	Big Data, AI, IoT, роботтандыру, цифрлық экожүйелер, электрондық үкімет	Германияның Индустрия 4.0 стратегиясы; Эстонияның цифрлық мемлекет моделі

4. Жасыл инновациялар және экологиялық технологиялар	Тұрақты даму концепциясы; «Жасыл экономика» теориясы	Қалдықсыз өндіріс, жаңартылатын энергия, көміртекті азайту технологиялары, ESG енгізу	Данияның жел энергетикасы; Қазақстанның «Жасыл экономикаға көшу» тұжырымдамасы
5. Инновациялық кластерлік даму моделі	М. Портердің бәсекелестік кластер теориясы	Аймақтық инновациялық кластерлер, ғылыми-зерттеу орталықтары, жоғары технологиялық өндірістерді шоғырландыру	Силикон алқабы; Оңт. Қазақстандағы «Оңтех» кластерлік бастамасы
6. Ғылыми-технологиялық парктер мен стартап-экожүйелер	Инновациялық кәсіпкерлік теориясы; технологиялық коммерциялану циклі	Инкубаторлар, акселераторлар, венчурлік қорлар, стартапқа гранттар, технология трансфер орталықтары	Израильдің стартап жүйесі (Start-Up Nation); Астана Hub
7. Мемлекеттік инновациялық саясат (S&T Policy)	Инновациялық басқару теориясы; стратегиялық жоспарлау	Ғылымды қаржыландыру, инновациялық нормативтер, салықтық жеңілдіктер, гранттық бағдарламалар	АҚШ-тың DARPA бағдарламалары; Қазақстандағы «Цифрлық Қазақстан»
8. Білім экономикасы және адами капиталды дамыту	Білім экономикасының теориясы; адами капитал моделі	STEM білім беру, дуальды модель, үздіксіз білім беру, құзыреттілікке негізделген оқыту	Сингапурдың адами капитал моделі; Қазақстандағы «Білімді ұлт» саясаты
9. Қаржылық инновациялар және жаңа инвестициялық платформалар	Қаржылық технологиялар теориясы; венчурлік қаржы	Финтех, краудфандинг, краудинвестинг, корпоративтік венчурлер	Ұлыбританиядағы FinTech Hub; Kaspi.kz финтех экожүйесі
10. Инновациялық басқару және кәсіпорындардың технологиялық жаңғыруы	Корпоративтік инновациялар теориясы	Lean management, Agile, технологиялық аудит, TQM, KPI жүйесі	Toyota Production System; қазақстандық ұлттық компаниялардың цифрлық трансформациясы
<i>Ескерту – Авторлық жүйелеу негізінде [1–5] әдебиеттерді талдау арқылы құрастырылған.</i>			

Тұрақты экономикалық өсуді қамтамасыз етудегі инновациялық тәсілдер өзара тығыз байланысты көпқырлы жүйе ретінде қарастырылады. Инновациялық дамудың эндогенді өсу моделіне сүйенсек, экономиканың ұзақмерзімді өсуі тек капитал мен еңбекке емес, білімге, технологияға және адами капиталдың сапасына тәуелді. Сондықтан ғылыми-зерттеу жұмыстарына инвестиция салу, инновациялық кәсіпкерлікті қолдау және адами ресурстардың біліктілігін арттыру – экономикалық дамудың ішкі қозғаушы күшін қалыптастыратын негізгі бағыттар. Бұл теориялық негіздер ұлттық инновациялық жүйенің құрылуымен тікелей сабақтасып, мемлекет, бизнес және ғылым арасындағы өзара байланыс арқылы инновациялардың нақты экономикаға өту жылдамдығын күшейтеді.

Осындай байланыстардың тиімді жұмыс істеуі инновациялық инфрақұрылымның сапасына тәуелді. Технопарктер, стартап-орталықтар, кластерлер және венчурлік қаржыландыру жүйесі жаңа идеялардың коммерциялануын қамтамасыз етіп, технологиялық жаңалықтардың өндірістік процестерге енгізілуін жеңілдетеді. Бұл процестің маңызды бөлігі – цифрландыру және Индустрия 4.0 технологияларын енгізу. Big Data, жасанды интеллект, интернет заттар жүйесі сияқты құралдар өндірістің тиімділігін арттырып, шығындарды азайтып, өнім сапасын жақсартады. Сонымен бірге, цифрлық трансформация еңбек нарығында жаңа дағдылардың қалыптасуын талап етеді, бұл өз кезегінде адами капиталды дамыту қажеттілігімен үйлеседі.

Инновациялық тәсілдер тек технологиялық бағытпен шектелмей, экологиялық тұрақтылықты да қамтиды. Жасыл инновациялар энергетикалық тиімділікті арттырып, қоршаған ортаға түсетін жүктемені азайтады, ал жаңартылатын энергия көздерінің дамуы экономиканың тұрақтылығын нығайтады. Бұл

бағыт аймақтардағы кластерлік модельдермен өзара байланысып, өңірлік теңгерімді қамтамасыз етеді және жаңа жұмыс орындарын қалыптастырады. Инновацияларды қолдауға бағытталған мемлекеттік саясат та осы жүйенің маңызды элементі болып табылады. Салықтық жеңілдіктер, гранттар, әкімшілік рәсімдерді жеңілдету – кәсіпорындардың технологиялық жаңғыруына тікелей әсер етеді [5, Б. 328].

Барлық аталған инновациялық тәсілдер экономиканың құрылымдық жаңаруына, бәсекеге қабілеттіліктің артуына және ұзақмерзімді тұрақты өсуге алып келеді. Адами капиталды дамыту, қаржылық инновациялар мен корпоративтік басқару модельдерінің жаңаруы – инновациялық экожүйенің толыққанды жұмыс істеуін қамтамасыз етеді. Осылайша, инновациялық даму тек жекелеген бағыттардың жиынтығы емес, экономиканың барлық секторларын өзара байланыстыратын кешенді және динамикалық жүйе ретінде қарастырылады.

Осы зерттеу аясында тұрақты экономикалық өсуді қамтамасыз етудің инновациялық ыңғайларын түсіндіруге арналған *концептуалдық модель* әзірленді. Ұсынылған модель инновациялардың экономикалық жүйеге әсерін эндогенді өсім теориясы, ұлттық инновациялық жүйе, цифрлық трансформация және жасыл даму тұжырымдамаларының синтезі негізінде қарастырады.

Аталған модельде инновациялық дамудың негізгі детерминанттары ретінде адами капитал, институционалдық орта, қаржыландыру тетіктері, цифрландыру және экологиялық инновациялар өзара байланысқан жүйе ретінде қарастырылады. Бұл факторлардың синергиясы экономикалық өсімнің тек сандық емес, әлеуметтік және экологиялық тұрғыдан орнықты сипатын қалыптастырады.

Қорытындылай келе, мақалада тұрақты экономикалық өсуді қамтамасыз етуге бағытталған инновациялық тәсілдер кешенді ғылыми талдау негізінде алғаш рет концептуалдық модель түрінде ұсынылды. Зерттеу барысында инновациялық дамудың теориялық негіздері жүйеленіп, олардың экономикалық, әлеуметтік және экологиялық өлшемдермен өзара байланысы кеңейтілген аналитикалық каркас аясында негізделді.

Авторлық жүйелеу негізінде эндогенді өсу, ұлттық инновациялық жүйе, цифрлық трансформация, жасыл инновациялар және адами капиталды дамыту арасындағы өзара тәуелділік айқындалып, олардың ұзақмерзімді орнықты өсімге ықпалы дәлелденді. Алынған нәтижелер инновациялық саясатты жетілдіруде, стратегиялық жоспарлау үдерістерінде және болашақ эмпирикалық зерттеулерде әдіснамалық негіз ретінде пайдаланылуы мүмкін.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Муссаева А. Инновациялық экономика жағдайында Қазақстанның зияткерлік әлеуетін дамыту мәселелерін талдау //ECONOMIC Series of the Bulletin of the LN Gumilyov ENU. – 2024. – №. 1. – С. 108-125.
2. Schumpeter, J.A. The Theory of Economic Development / J. A. Schumpeter. – Cambridge, MA: Harvard University Press, 1934. – 391 p.
3. Danabayeva, R.I., Shedenov, U.K. Sustainable development of innovations in Kazakhstan: on the way to a knowledge-based economy / R. I. Danabayeva, U. K. Shedenov. – Journal of Economic Research & Business Administration, 2015, Vol. 100, No. 6, pp. 80–87.
4. Bolatbek, Y., Kakizhanova, T., Akhmetova, Z., Dildebayeva, Z., Adiyetova, E. Creative Economy at the Nexus of Innovation, Digitalization and Education: ARDL and NARDL Approach from Kazakhstan / Y. Bolatbek et al. – Economics – Innovative and Economics Research Journal, 2025, Vol. 13, No. 3, pp. 147–166.
5. Амангельдинова М. К., Сапарова Б. С., Шаяхметова Л. М. Қазақстан компаниялары инвестициялық қызметінің инновациялық әлеуетінің экономикалық тиімділігін бағалау //«Вестник НАН РК». – 2024. – Т. 412. – №. 6. – С. 319–337.

ЖАЙЫЛЫМДЫҚ ЖЕРЛЕРДІ ҰТЫМДЫ ПАЙДАЛАНУДЫҢ БАСЫМДЫ БАҒЫТТАРЫ

Елеукен И. Ж.

магистрант, 1 курс, «Экономика»

Мұқан Б. Ғ. Экономика ғылымдарының кандидаты,

Басқару институты профессорының м.а.

Басқару институты, Қазақстан Республикасы президентінің
жанындағы Мемлекеттік басқару академиясы, Астана қаласы

Аннотация. Мақалада Қазақстан Республикасындағы жайылымдық жерлерді ұтымды пайдаланудың басымды бағыттары мемлекеттік басқару мен экономикалық тиімділік тұрғысынан қарастырылған. Зерттеу өзектілігі жайылым ресурстарының тозуы, инфрақұрылымның әлсіздігі және нормативтік реттеу мен экономикалық ынталандырудың жеткіліксіздігі жағдайында арта түсуде. Авторлар жайылымдарды басқарудың құқықтық және институционалдық тетіктерін, сондай-ақ олардың ауыл шаруашылығы өнімділігі мен аймақтық экономикалық тұрақтылыққа әсерін талдайды. Мақаланың мақсаты – жайылымдық жерлерді тиімді пайдалануды қамтамасыз ететін басқарушылық шешімдер мен экономикалық құралдарды айқындау. Зерттеу барысында салыстырмалы-экономикалық және индикаторлық талдау әдістері қолданылып, жайылым айналымының сақталуы, мал жүктемесінің нормалануы және инфрақұрылымдық қамтылу деңгейінің экономикалық нәтижелері бағаланады. Авторлардың гипотезасы бойынша, егер жайылымдарды басқару жүйесіне экономикалық тиімділік көрсеткіштері (шығын–пайда арақатынасы, инвестиция қайтарымы, өнімділік коэффициенті) мен цифрлық мониторинг енгізілсе, онда жайылым деградациясы төмендеп, ауылдық аумақтардың өндірістік әлеуеті артады және басқару шешімдері нақты деректерге негізделеді. Зерттеу нәтижелері жайылымдық жерлерді ұтымды пайдалануға бағытталған мемлекеттік саясаттың тиімділігін арттыруға және жер ресурстарын басқарудағы экономикалық шешімдердің практикалық көрсеткіштерін қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Түйін сөздер: жайылымдық жерлер, мемлекеттік басқару, экономикалық тиімділік, жайылым айналымы, инфрақұрылым, нормативтік реттеу, инвестиция қайтарымы, цифрлық кадастр.

Кіріспе

Қазіргі таңда Қазақстан Республикасында жайылымдық жерлердің ұтымсыз пайдаланылуы агроөнеркәсіптік кешеннің тұрақты дамуына айтарлықтай кедергі келтіріп отыр. Жайылымдық алқаптар Қазақстан Республикасының жалпы жер қорының шамамен 180 миллион гектарын немесе 65% жуығын құрайды. Бұл аумақ елдің мал шаруашылығы үшін

негізгі жемшөптік база болып саналады. Алайда, ресми статистикалық деректерге сәйкес (ҚР Ауыл шаруашылығы министрлігі, 2023 ж.), осы жайылымдардың шамамен 30–35% деградацияға ұшыраған, ал бірқатары ұтымсыз немесе мүлде пайдаланылмай келеді [1].

Соңғы жылдары жайылымдар мен ауыл шаруашылығы жерлерін ұтымды пайдалану мәселесі табиғи ресурстарды басқарудың мемлекеттік жүйесі аясында стратегиялық маңызға ие болды. Қазақстан Республикасының Президенті Қ. Ж. Тоқаев жайылымдарды басқару тәсілдерін түбегейлі реформалау қажеттілігін бірнеше рет атап өткен болатын. 2023 жылғы 1 қыркүйектегі Қазақстан халқына арнаған Жолдауында Мемлекет басшысы былай деді,

«Азаматтардың жайылымдарға әділ және ашық қолжетімділігін қамтамасыз ету, монополияландыру жағдайларын жою және жер ресурстарын бүкіл қоғам мүддесіне тиімді пайдалану қажет» ([Қазақстан Республикасы Президентінің «Қазақстан халқына жолдауы», 01.09.2023]) [2]. Осындай мазмұндағы тапсырма 2022 жылғы 15 наурыздағы жер қатынастары мәселелері жөніндегі кеңестің хаттамасында да берілді, онда Президент Үкіметке

«пайдаланылмай жатқан жайылымдық жерлерді қайтаруды және аймақтық деңгейде жайылымдарды ұтымды пайдаланудың нормативтерін әзірлеуді қамтамасыз етуді» тапсырды ([Akorda.kz, 2022]). Мемлекет басшысының бұл тапсырмалары *Агроөнеркәсіптік кешенді дамытудың 2021–2030 жылдарға арналған тұжырымдамасы* мен *Жер ресурстарын басқарудың мемлекеттік бағдарламасын* іске асыруға интеграцияланған [1]. Аталған құжаттарда жайылымдардың өнімділігін арттырудың негізгі тетіктері ретінде ғылыми негізделген жүктеме нормаларын енгізу, жер кадастрын цифрландыру және мемлекеттік басқарудың институционалдық механизмдерін жетілдіру қажеттілігі атап өтіледі. Осы зерттеудің өзектілігі Президент тапсырмаларын іске асыру тек нормативтік-құқықтық қамтамасыз етуді

ғана емес, сонымен қатар басқарушылық шешімдердің экономикалық тұрғыдан негізделуін де талап ететіндігімен айқындалады. Жайылымдарды ұтымды пайдалану саласындағы мемлекеттік басқару құқықтық, институционалдық және экономикалық құралдарды үйлестіре отырып, жердің экожүйелік әлеуетін сақтау мен шаруашылық тұрғыдан тиімді пайдаланудың арасындағы тепе-теңдікті қамтамасыз етуге бағытталуы тиіс.

Зерттеудің гипотезасы бойынша, егер жайылымдық жерлерді мемлекеттік басқару жүйесі экономикалық ынталандыру құралдарын, цифрлық мониторингті және жергілікті деңгейдегі институционалдық жауапкершілікті қамтитын жүйелі мемлекеттік реттеу арқылы жаңғыртылса, бұл жайылымдық алқаптарды пайдалану тиімділігін арттыруға, деградацияланған жерлердің ауқымын азайтуға және аграрлық сектордың жиынтық экономикалық қайтарымын өсіруге мүмкіндік береді. Жайылымдарды пайдаланудың экономикалық тиімділігі тікелей шаруашылық субъектілерінің табысына, аграрлық саладағы жұмыспен қамту деңгейіне және ауылдық аумақтардың тұрақтылығына әсер етеді. Бұл өз кезегінде тиімділікті бағалаудың көрсеткіштерін, әдістері мен тәжірибелерін әзірлеуді, сондай-ақ мемлекеттік басқарудың реттеу құралдарын енгізуді қажет етеді. Осыған байланысты зерттеу гипотезасы келесідей тұжырымдалады, егер жайылымдық жерлерді мемлекеттік басқару жүйесіне экономикалық тұрғыдан негізделген ынталандыру тетіктері, цифрлық мониторинг, жүктеме нормативтері мен ротациялық пайдалану жүйелері енгізілсе, онда жайылымдарды пайдалану тиімділігі айтарлықтай артып, деградация деңгейі төмендейді және өңірлік агроэкономикалық тұрақтылық күшейеді.

Мақаланың мақсаты – жайылымдық жерлерді ұтымды пайдаланудың басымды бағыттарын айқындап, оларды мемлекеттік басқару құралы және экономикалық тиімділікті арттыру тетігі ретінде негіздеу. Осы мақсатқа жету үшін зерттеу барысында жайылымдарды басқару жүйесінің қазіргі жағдайын талдау, институционалдық олқылықтарды анықтау, экономикалық тиімділікті бағалау және жайылымдарды ұтымды пайдалануды қамтамасыз етуге арналған мемлекеттік басқару мен практикалық іске асыру тетіктерін жетілдіру бойынша ұсыныстар әзірлеу көзделеді.

Зерттеу мәселесі. Жайылымдық жерлердің деградациясының негізгі себептері бірнеше факторлармен айқындалады. Біріншіден, жүктеме нормаларының сақталмауы және жайылым айналымы жүйесінің жеткілікті дәрежеде енгізілмеуі экожүйелік тепе-теңдікті бұзып отыр.

Екіншіден, инженерлік және су инфрақұрылымының тозуы салдарынан шалғай жайылымдарға мал айдау көлемі азайған, бұл өз кезегінде жақын маңдағы жайылымдарға шамадан тыс қысым түсіріп, топырақ эрозиясын үдетуде. Үшіншіден, жерді пайдаланудың экономикалық ынталандыру тетіктері мен жергілікті деңгейдегі басқару институттарының әлсіздігі жайылым ресурстарын тиімді пайдалануға кедергі келтіріп отыр. Мәселенің институционалдық деңгейдегі күрделілігі — мемлекеттік басқару жүйесінің нормативтік- құқықтық актілермен қамтамасыз етілгенімен, олардың практикалық іске асырылуы көбінесе әкімшілік сипатта қалып, экономикалық тиімділік пен деректерге негізделген басқару қағидаттары (data-driven governance) жеткілікті дәрежеде қолданылмай келеді. Бұл жайылымды пайдаланудың сапалық нәтижесін бағалайтын экономикалық және экологиялық көрсеткіштер жүйесінің болмауымен ұштасып отыр. Осыған байланысты ел Үкіметіне жайылым жерлердің қолжетімділігін арттыру, пайдаланылмай жатқан жерлерді мемлекет меншігіне қайтару және экономикалық тиімділік көрсеткіштерін енгізу жөнінде нақты тапсырмалар берілген. Демек, жайылымдарды басқару саласындағы негізгі ғылыми және практикалық проблема — бұл құқықтық нормалар мен экономикалық механизмдердің үйлеспеуі, цифрлық және институционалдық басқарудың әлсіз интеграциясы, сондай-ақ жайылымдық әлеуетті экономикалық тұрғыдан өлшейтін бірыңғай әдістеменің болмауы. Осы аталған проблемалар кешені жайылым жерлерді ұтымды пайдалану саясатының тиімділігін төмендетіп, аграрлық сектордың жалпы өнімділігіне және ауылдық жерлердің әлеуметтік тұрақтылығына тікелей әсер етуде.

Әдебиеттік шолу

Қазақстандық ғалымдар арасында жайылымдық экожүйелердің экономикалық тиімділігін бағалау мен мемлекеттік реттеу аспектілерін зерттеген А. Байдусен (2021) [3], еңбектері назар аударарлық. Олар жайылым айналымын енгізу, нормативтік жүктеме есебі және жайылымдарды қалпына келтірудің экономикалық модельдерін ұсынған. Ғалымдардың пікірінше, жайылымдық экожүйелер — өсімдік жамылғысының табиғи түрде өздігінен қалпына келуі мен биомассаның қайта өндіріліп отыруына, сондай-ақ топырақ құнарлылығын сақтау мен қолдауға қабілетті бірегей табиғи кешендер. Табиғи жайылымдық экожүйелердің маңызы мал шаруашылығының мүдделерімен шектелмейді. Биосфераның аса маңызды құрамдас бөлігі ретінде олар тек жемшөптік ресурстармен ғана шектелмей, жер ресурстарының жай-күйін, топырақ құнарлылығын, флора мен фаунаның биологиялық әртүрлілігін, сондай-ақ адамның тіршілік ету ортасының сапасын айқындайды [3].

ШЕТ ЕЛДЕРДІҢ ТӘЖІРИБЕСІ. БІЗ ШЕТ ЕЛДЕРДІҢ ТӘЖІРИБЕСІНЕ НАЗАР АУДАРУДЫ ҰСЫНАМЫЗ, БҰЛ ЖАЙЫЛЫМДАРДЫ ПАЙДАЛАНУ ЖӘНЕ ҚОРҒАУ САЛАСЫНДАҒЫ ҚР ЗАҢНАМАСЫН ОДАН ӨРІ ДАМУҒА ПРОГРЕССИВТІ ИДЕЯЛАР ҚАЛЫПТАСТЫРУҒА МҮМКІНДІК БЕРЕДІ. ҚОЛДАНЫСТАҒЫ

«Жайылымдар туралы» Заңның редакциясында халықаралық ынтымақтастық мәселелерін, жайылымдық жерлердегі экожүйелерді қалпына келтіру тәжірибесін регламенттейтін нормалардың жоқ екені байқалады. Мәселен, Иорданиядағы Зарка өзені алабында бәдәуилердің жайылымдық жерлерін құқықтық реттеуді қалпына келтіру бастамасы экожүйелік қызметтер саласында бірқатар елеулі нәтижелерге қол жеткізді. Құқықтарды қалпына келтірудің төмен шығынды тәсілі — кең тараптардың қатысуымен диалог пен жоспарлау арқылы — экологиялық және экономикалық әсерлер берді. Аймақта белгілі және мойындалған «хима» жүйесін 25 жыл ішінде 100 000 гектар деградацияланған жайылымда ірі ауқымда қалпына келтіру шығын-пайда бағалауы Иордания қоғамы үшін 203–408 млн АҚШ доллары мөлшерінде таза пайда әкелуі мүмкін екенін көрсетті. Бұл сомаға мал азығын сатып алуға жұмсалатын шығындарды 34,6 млн АҚШ долларына үнемдеу, жерасты су қорларын толықтыру әсерінің келтірілген құны — 369 млн АҚШ доллары және су қоймаларының лайлануының алдын алу әсерінің келтірілген құны — 14,7 млн АҚШ доллары кіреді. Ескерерлігі, жерасты су қорларын толықтыру әсері мал азығымен қамтамасыз етуді жақсарту әсерінен он есе басым болды [7].

Мароккода ағдалдар — мал өсіруші қауымдар қорғайтын табиғи аумақтар, әдетте олардың малына арналған жайылымдық резерв ретінде белгіленеді. Маусымдық тыйымдар бұл ресурстарға қолжетімділікті шектейді, ең сезімтал өсу кезеңінде (мысалы, таулы жайылымдарда көктемде) оларға демалыс беруге мүмкіндік жасайды. Ағдалдарға қатысты қағидалар мен реттеуді орнату және қолдану туралы шешім «джмаа» (Jmaa) деп аталатын ру-қауым жиналысының құзыретіне жатады. Мұндай қауымдастықпен қорғалатын аумақтар Марокконың Атлас тауларында кең таралған. Жоғары Атлас өңіріндегі ағдалдарды реттеу ағдал аймағынан тыс аумақтармен салыстырғанда орман жамылғысының ұлғаюына және биоалуантүрліліктің артуына әкелді. Олар қорғалған күйінде қалуда, ал оларды қоршаған аумақтар артық пайдалануға және орман кесуге ұшырауда. Ресми түрде рәсімделген ерекше қорғалатын табиғи аумақтар, мысалы ұлттық парктер, олардың айналасында бар меншік және пайдалану жүйелерінің биоалуантүрлілікке қолайлы кең мозаикасынан пайда көреді [8].

Жайылымдық жерлерге зиян келтірудің алдын алу проблемасы біздің елдің халықаралық міндеттемелерінен, сондай-ақ экологиялық заңнаманың, атап айтқанда ҚР Экологиялық кодексінің талаптарынан туындайды [11]. Алдын алу тұжырымдамасы жайылымдарға ықтимал қауіпті қызмет түрлерін алдын ала бағалауға негізделеді. Траншекаралық зиянның алдын алу шараларын сақтау бойынша бақылаудың жеткіліксіздігі халықаралық жауапкершілікке әкелуі мүмкін болғандықтан, қоршаған ортаға әсерді бағалауды тиісті деңгейде жүргізу аталған шаралардың сақталуына бақылау болғанының көрсеткіші бола алады. Алдын алу тетіктері елдердің міндеттемелері ретінде қарастырылып, соңғы экологиялық келісімдердің барлығына дерлік енгізілген; олар мониторингті, хабардар етуді және ақпарат алмасуды қамтиды. Алдын алу шаралары жайылымдарда экологиялық проблемалар пайда болуына тәуелді болмауы тиіс; олар жағымсыз құбылыстарды алдын ала болжауы, ал мұндай құбылыстар орын алған жағдайда олардың әрі қарай таралуына жол бермейтін шараларды қабылдауы қажет [13]. Егемен мемлекеттер жайылымдар мен олардың ресурстарының сау әрі тұрақты дамуына жәрдемдесуі тиіс, бұл болашақ ұрпаққа зиян келтірмей, адамдардың өмір сапасын жақсартуға ықпал етеді. Қоршаған ортаны қорғау даму процесінің ажырамас бөлігі болуы керек. Бұл, әсіресе, жайылымдық жерлерде тұратын байырғы халықтар мен өзге де дәстүрлі қауымдар үшін маңызды [13]. Жайылымдық экологиялық жүйелер литосферамен, биосферамен, гидросферамен және атмосферамен өзара әрекеттеседі; биомасса өндіреді, тіршілік ету ортасы және генетикалық қор қызметін атқарады. Олар Жердің климаттық жүйесін басқаруда өте маңызды. Интеграция тұжырымдамасы халықаралық қатынастардың негізіне экологиялық ой-тұжырымдар мен мақсаттарды енгізуге адалдықты көрсетеді.

Ортақ жайылымдық мал шаруашылығы аймағы бар мемлекеттер бұл аймақты мемлекеттік шекараларға тәуелсіз бірыңғай экологиялық жүйе ретінде басқаруға күш салуы тиіс. Олар теңдік және өзаралық қағидасы негізінде, атап айтқанда жайылымдық жүйенің барлығын қамтитын келісілген саясаттар мен стратегияларды әзірлеу мақсатында екіжақты және көпжақты келісімдер жасасу арқылы ынтымақтасуы керек. Бұл мемлекеттер немесе халықтар арасында, не жергілікті деңгейде аймақтар мен қауымдар арасында құқықтармен өзара алмасуды болжайды. Мемлекеттер жайылымдардың экологиялық тұтастығын бұзатын кез келген қызмет түрлері мен заттарды басқа мемлекеттерге көшіруге немесе шығаруға жол бермеу немесе оны тежеу үшін тиімді ынтымақтасуы қажет [14]. Ирландияда жайылымдық жерлерді сақтау схемалары — жер трасттары мен «кураторлық» — табиғатты сақтаудың жеке құралдары, олар Солтүстік Америка мен Еуропада кең таралған. Олар жер иелері мен траст тұлғалары арасында жасалатын ерікті келісімдерге негізделген. Мұндай келісімдер биологиялық әртүрлілікті сақтауға және экологиялық таза жер пайдалануды қолдауға айырбас ретінде мүдделі тараптарға әлеуметтік және/немесе экономикалық пайда береді. «Ауыл шаруашылығын кураторлау» деп аталатын арнайы санат биоалуантүрлілікті және табиғи құндылықтарды сақтай отырып, ауыл шаруашылығы қызметін жүргізуді ынталандыруға бағытталған. Еуропада ауқымды әрі ұзақ мерзімді мал жаю және көшпелі мал шаруашылығы көбіне осындай келісімдердің нысанына айналады. Мысалы, Ирландияда табиғи орта-тіршіліктің аса зор экологиялық құнын сақтау үшін «Burren Life» жобасы

әзірленіп, іске асырылуда. Табиғи ортаның экологиялық құндылығы дәстүрлі мал жаю жүйелеріне айтарлықтай тәуелді, ал олардың көлемі мал шаруашылығы секторын қайта құрылымдау салдарынан қатаң қысқарған. Мал шаруашылығымен айналысатын фермерлермен бірлесіп әзірленген жоба табиғатты қорғау нәтижелеріне пропорционалды төлемдерді белгіледі. Испанияда көшпелі малшылардың табиғи орта-тіршілігін қолдау бойынша «Cantabrian capercaillie» жобасы фермерлер мен жер пайдаланушылар арасындағы келісімдер арқылы белгілі бір ашық алқаптарды малдың көмегімен қолдап, глухарь мекенін жақсартуға мүмкіндік береді. Мұның орнына мал иелері бұталардан аршылған ірі жайылымдық алқаптарға қол жеткізді. Биосфералық резерватпен кураторланып, бұл келісім фермерлер мен құстарға пайда әкеліп қана қоймай, табиғи ландшафттарды сақтауда ауқымды ұйымдасқан мал шаруашылығының шешуші рөлін айқындады. Осындай жер пайдалануды «кураторлау» жөніндегі келісімдер осы аймақтардағы биоалуантүрлілікті сақтау үшін фермерлер мен жер пайдаланушылар арасында жасалады [14]. Жайылымдық жерлерді ұтымды пайдалану мәселесі қазіргі таңда әлемдік экономиканың басты бағыттарының бірі болып саналады. Біріккен Ұлттар Ұйымының Азық-түлік және ауыл шаруашылығы ұйымы (FAO) мен Дүниежүзілік банк мәліметтері бойынша, жаһандық жайылымдық экожүйелердің шамамен 25–30%-ы деградацияға ұшыраған, бұл ауыл шаруашылығы өнімділігіне және ауылдық жерлердің әлеуметтік тұрақтылығына айтарлықтай әсер етеді (FAO, 2022) [15].

Ғылыми зерттеулер көрсеткендей, жайылымдық жерлердің өнімділігін арттыру тек агротехникалық шараларға ғана емес, сонымен қатар мемлекеттік басқару жүйесінің тиімділігіне, экономикалық ынталандыру тетіктерінің бар-жоғына және экологиялық мониторинг жүйесінің дамуына тікелей байланысты. Мысалы, Дж. Диксон мен Р. Гэрретт (World Bank, 2021) жайылымдарды басқарудың экономикалық тиімділігі мен экологиялық тұрақтылығы арасындағы өзара байланысты дәлелдеген [16]. Сонымен қатар, Еуропа мен Азия елдерінде жүргізілген зерттеулер (OECD, 2020; Westerberg & Myint, 2014) жайылымдарды цифрлық бақылау, спутниктік мониторинг және «жасыл экономика» принциптері негізінде басқару тәжірибесін енгізудің жоғары тиімділігін көрсетті. Бұл тәжірибелер Қазақстан жағдайында да өзекті, себебі ел аумағының шамамен 65%-ы жайылымдық алқаптар болып табылады және олардың шамамен 30%-ы деградацияланған (ҚР АШМ, 2023) [17]. Осылайша, қазіргі ғылыми тұжырымдамалар жайылымдық жерлердің ұтымды пайдаланылуы тек экологиялық емес, сонымен қатар макроэкономикалық тұрақтылық пен азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз етудің негізгі шарты екенін дәлелдейді.

I. Нәтижелер мен талқылаулар

Жоғарыда аталған халықаралық құқықтық практиканы зерделеу Қазақстандағы жайылымдық экожүйелерді пайдалану саласындағы заңнамаға мынадай мәселелер бойынша толықтырулар енгізуді қажет ететінін көрсетті. Біріншіден, экожүйелік тәсіл тұрғысынан жайылым ұғымын, сондай-ақ жайылымдық экожүйелерді пайдалану мен қорғау саласындағы халықаралық міндеттемелерді іске асырудың шарттары мен тетігін нақтылау қажет. Екіншіден, «Жайылымдар туралы» Заңның 16-бабында көзделген отгонды және маусымдық жайылымдарды пайдалану қағидаттарын регламенттеу керек; бұл ретте, әсіресе отгонды мал шаруашылығы үшін жайылымдарды суландыру бойынша жергілікті атқарушы органдардың жұмыстарының үйлестірілуін күшейту қажет. Жайылымдық ресурстарды қалпына келтіру, сақтау және ұтымды пайдалану бойынша ғылыми-зерттеу жұмыстарын ұйымдастыру талап етіледі. Үшіншіден, жайылымдық ресурстарды пайдалану саласында экономикалық ынталандыру құралдарын көздеу қажет; бұдан басқа, төмен өнімді ауыл шаруашылығы алқаптары — жайылымдар туралы нормаларды және оларды реабилитациялау тетігін енгізу ұсынылады. Төртіншіден, көрсетілген жер санаттарын сервитут арқылы пайдалану ерекшеліктері қолданыстағы заңнамада реттелмеген; осыған байланысты жер заңнамасына «Жайылымдық сервитут» деп аталатын арнайы бап енгізу ұсынылады. Онда орман және су қорының жерлері, елді мекендер және ерекше қорғалатын табиғи аумақтар жерлерінде мал жаю кезінде биоалуантүрлілікті сақтау талаптары көзделуі тиіс. Қазақстан Республикасындағы жайылымдық экожүйелердің деградация деңгейі мен жай-күйі бірінші кесетеді көрсетілген.

Жалпы республика бойынша шамамен 82 пайыз жайылымда өсімдік жамылғысының жағдайы қанағаттанарлықсыз, ал олардың шамамен 32 пайызы (25,8 млн га) — «өте нашар» деп бағаланған. Бұл көрсеткіштер жайылымдардың биологиялық өнімділігінің төмендеуін, топырақ эрозиясы мен органикалық заттардың азаюын дәлелдейді.

Жайылымдардың деградациясы ең алдымен жазық аймақтарда, соның ішінде шөл және шөлейт зоналарда (16,1 млн га немесе 59,4%) шоғырланған. Мұндай жағдай экожүйенің өздігінен қалпына келу қабілетін шектейді және шөп құрамының сапалық құрамының өзгеруіне алып келеді.

Зоналық талдау нәтижесінде деградация деңгейі бойынша үш негізгі категория анықталды:

- бірінші санат – екіншілік өсімдік жамылғысы бар жайылымдар (18,3 млн га, 67%);
- екінші санат – мал жемейтін және улы өсімдіктермен ластанған (8,1 млн га, 30%);

— үшінші санат – өсімдік жамылғысы жоқ және «мал соққан» аймақтар (0,8 млн га, 3%).

бұл құрылым жайылымдарды қалпына келтіру және басқару шараларын нақты бағыттау қажеттігін айқындайды.

мысалы, атырау, ақтөбе және алматы облыстары бірінші категориядағы деградацияланған жерлердің ең көп үлесін құрайды; ал маңғыстау, атырау және ақтөбе облыстарында улы өсімдіктердің таралуы экожүйелік қауіп төндіреді. 2023 жылғы деректерге сәйкес, жайылымдық ресурстарды цифрландыру деңгейі 77 пайызға (145 млн га) жеткен. Бұл мемлекеттік басқару мен мониторинг сапасын арттыруда маңызды қадам болып табылады. Jerkarta.gharysh.kz интерактивті картасының жаңартылуы және жайылым тапшылығын сезінетін аумақтарды белгілеу – жер саясатының ашықтығын қамтамасыз ететін институционалдық тетік ретінде БАҒАЛАНАДЫ.

Кесте 1 – Қазақстан Республикасындағы жайылымдық экожүйелердің деградация деңгейі мен жай-күйі (2021–2023 жж.)

көрсеткіш / зоналық сипаттама	негізгі мәліметтер мен аудандар (млн га)	сипаттамалық түсіндірме және деградацияның ерекшелігі
жалпы жайылымдық жер қорының деградация жағдайы (2021 ж. дерегі бойынша)	16,1 млн га (шөл және шөлейт аймақтар); барлық «соқталған» жайылымдардың 95%-ы жазық аймақтарда орналасқан	жайылымдық экожүйелердің бұзылуы ең алдымен жазық өңірлерде байқалады. бұл аймақтарда өсімдік қауымдастығының құрылымы бұзылған, өнімді түрлердің орнына арамшөп және біржылдық өсімдіктер басым.
екіншілік өсімдігі бар жайылымдар (1-санат)	18,3 млн га (барлық соқталған жайылымдардың 67%)	өсімдік құрамында құнды жемшөп түрлері азайған. ірі аудандар: атырау – 3,1 млн га, ақтөбе – 3,0 млн га, алматы – 2,2 млн га, бқо – 1,8 млн га, қызылорда – 1,2 млн га.
мал жемейтін және улы өсімдіктермен ластанған жайылымдар (2-санат)	барлығы – 8,1 млн га (30%), оның ішінде: мал жемейтін өсімдіктермен – 3,3 млн га; улы өсімдіктермен – 4,7 млн га	мал жемейтін түрлер (бузульник, ирис, жабайы кенеп және т.б.) басым аймақтар: қостанай – 1,0 млн га, қызылорда – 0,4 млн га, жамбыл – 0,4 млн га. улы өсімдіктер (еркекшөң, гармала, брунц) таралған өңірлер: маңғыстау және атырау – әрқайсысы 0,9 млн га, ақтөбе – 0,8 млн га.
өсімдік жамылғысы жоқ және «мал соққан» аумақтар (3-санат)	0,8 млн га немесе 3%	бұл – деградацияның шекті сатысы. өсімдік жамылғысы толық жойылған, эрозиялық және дефляциялық процестер белсенді. негізінен жамбыл (240 мың га) және алматы (172,4 мың га) облыстарында анықталған.
ғарыштық мониторинг (2023 ж.) деректері бойынша жайылым жағдайы	82% жайылымда өсімдік жамылғысы қанағаттанарлықсыз: 31,9% (25,8 млн га) – өте нашар; 50,2% (40,6 млн га) – нашар	«қазақстан ғарыш сапары» мәліметтері бойынша, жайылымдардың көпшілігінде вегетациялық индекс төмен. 13,4 млн га – әлсіз деградацияда, 5,5 млн га – орташа, 3,5 млн га – күшті деградацияланған.
ауыл шаруашылығы жерлерін цифрландыру (ашм, 2023)	145 млн га немесе барлық ауыл шаруашылығы жерлерінің 77%-ы	2025 жылға дейін толық цифрландыру жоспарланған. jerkarta.gharysh.kz интерактивті картасы жаңартылып, қайтарылған және тапшылығы бар жайылымдық аймақтар карталанған. бұл өңірлік жер саясатын жоспарлауда шешуші құралға айналуға.

ескерту: дереккөз – қазақстан республикасының ауыл шаруашылығы министрлігі, «жердің жай-күйі мен пайдаланылуы жөніндегі жиынтық талдамалық есеп, 2021 ж.»; «қазақстан ғарыш сапары» ұк ақ (2023); ашм мәліметтері негізінде құрастырылған [4].

1 - ші кесетеді көрсетілгендей жердің жай-күйі мен пайдаланылуы жөніндегі 2021

жылға арналған талдамалық есепті зерделеу зоналық қимада жайылымдық экожүйелердің бұзылуы көбіне жазық бөлікте байқалатынын көрсетеді; онда барлық «соқталған» жайылымдардың 95 пайыздан астамы орналасқан, оның ішінде шөл және шөлейт аймақтарда — 16,1 млн га немесе олардың жалпы ауданының 59,4 пайызы. Жайылымдардың «соқталуы» (өсімдік қауымдастығының құнды түрлерінің

жоғалуы және тиімсіз түрлермен алмасуы) өзгермелі экологиялық жағдайлар мен адамның ұтымсыз шаруашылық қызметінің негізгі салдары болып табылады. Ол бағалы жемшөптік өсімдік түрлерінің шөп құрамынан түсіп қалуымен және олардың арамшөп, мал жемейтін және біржылдық түрлермен алмастырылуымен көрініс береді. Екіншілік өсімдігі бар жайылымдар (1-санат) 18,3 млн га (барлық соқталған жайылымдардың 67%) көлемінде есепке алынған. Олардың ең үлкен аудандары Атырау облысында — 3,1 млн га, Ақтөбе — 3,0 млн га, Алматы — 2,2 млн га, Батыс Қазақстан — 1,8 млн га, Қызылорда — 1,2 млн га. Соқталған жайылымдардың екінші санатына (8,1 млн га — 30%) мал жемейтін (бузульник, ирис, жабайы кенеп және т.б.) және улы (еркекшөп, брунц, гармала және т.б.) өсімдіктермен ластанған шөптесіндер жатады. Мал жемейтін өсімдіктермен ластанған жайылымдар 3,3 млн га аумақта (орташа — 1,6 млн га, күшті — 1,7 млн га) таралған, негізінен Қостанай (1,0 млн га), Қызылорда (0,4 млн га) және Жамбыл (0,4 млн га) облыстарында. Улы өсімдіктермен ластанған жайылымдар 4,7 млн га (орташа — 3,1 млн га, күшті — 1,6 млн га) құрайды; олардың ең үлкен аудандары Маңғыстау мен Атырау облыстарында (әрқайсысы 0,9 млн га), сондай-ақ Ақтөбе облысында (0,8 млн га) орналасқан. Соқталған жайылымдардың үшінші санатына өсімдік жамылғысы жоқ және «мал соққан» (уақытша жайылымдық қолайсыз) аумақтар жатады. Бұл — бұзылудың шекті сатысы, 0,8 млн га немесе 3 пайыз аумақта анықталған. Олардың ең үлкен аудандары Жамбыл және Алматы облыстарында (тиісінше 240 және 172,4 мың га) тіркелген. Жайылымдардың деградациясы оларды антропогендік әсер деңгейі өздігінен қалпына келу шегінен асқан жағдайда орын алады. Бұзылған экожүйелерді аталған алқаптарды жақсарту шаралары арқылы қалпына келтіру қажет (шөп қоспаларын аралас егу немесе көпжылдық шөптерді қайта егу, жайылым айналымын енгізу және т.б.) [4].

Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрлігінің деректеріне сәйкес, 2023 жылдың қорытындысы бойынша елде 145 млн га ауыл шаруашылығы жері цифрландырылды, бұл елдегі ауыл шаруашылығы мақсатындағы жерлер ауданының 77 пайызын құрайды. Ауыл шаруашылығы жерлерінің цифрландыруын 2025 жылы толық аяқтау жоспарланған; цифрландыру біткен соң топырақтың сапалық сипаттамалары мен жайылымдардың кормоемкостығы көрсетілген бөлек ашық электрондық карта жасалатын болады. АШМ деректері бойынша 2023 жылы Jerkarta.gharysh.kz интерактивті картасы жаңартылып, онда қайтарылған ауыл шаруашылығы жерлерінің орналасуы мен аудандары көрсетілді. Сондай-ақ жайылымдық жерлер тапшылығын сезінетін аумақтардың орналасуы туралы мәліметтерді картаға енгізу жұмыстары аяқталды. Бұл қайтарылған жер учаскелерін ескере отырып, өңірдің толық көрінісін көруге және қажет жерлерде жайылымдық мақсатқа жер беруді қамтамасыз етуге мүмкіндік береді [4]. 2023 жылғы ғарыштық мониторинг деректері бойынша жайылымдардың 82 пайызында өсімдік жамылғысының жай-күйі қанағаттанарлықсыз болған: жайылым алқаптарының 31,9 пайызы (25,8 млн га) «өте нашар», ал 50,2 пайызы (40,6 млн га) «нашар» деп бағаланған. Бұл туралы «Қазақстан Ғарыш Сапары» ұлттық компаниясының баспасөз қызметі хабарлады. Сонымен қатар, Қазақстанда 13,4 млн га жайылымдық алқап әлсіз дәрежеде, 5,5 млн га — орташа дәрежеде, 3,5 млн га — күшті дәрежеде деградацияланған. 2023 жылдың көктемінде жайылымдық өсімдіктің орташа өнімділігі гектарына 4,6 центнерді, жазда — 6,6 ц/га, күзде — 4,4 ц/га құрады. Сондай-ақ КФС мәліметінше, 20 тамыздағы ғарыштық мониторинг деректері бойынша Қазақстандағы негізгі ауыл шаруашылығы дақылдарының егіс алаңы 18 млн 37,5 мың га болған, оның ішінде бидай 13 млн гектардан астам аумаққа (72,34%) себілген. Пар алқаптарының ауданы 2,4 млн. га (егістің 11,3%) құрады [3].

Қазақстан үшін жайылымдық мал шаруашылығы елдің бүкіл агроөнеркәсіптік кешенін дамытуда маңызды мәнге ие және жайылымдық жерлерде жүргізілетін экстенсивті мал шаруашылығы ретінде сипатталады. Табынды басқарылатын қоныстандыру — тұрақты жайылымдық мал шаруашылығының негізі әрі жайылымдық алқаптарға меншік және пайдалану режимін қамтамасыз етудегі ең күрделі мәселенің бірі. Сарапшылар 2017 жылғы «Жайылымдар туралы» ҚР Заңы әртүрлі жайылымдық мал шаруашылығы мәселелерін толық реттемеуіне байланысты өзіне жүктелген міндеттерді толық орындамады деп атап өтеді [7].

Осыған байланысты «Жайылымдық жерлерді пайдалану мәселелері бойынша Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» ҚР Заңының жаңа жобасы бастамаланған, ол қазір қолданысқа енгізілген [8]. Онда жайылымдық экожүйелерді ұтымды пайдалану және қорғау мәселелерін шешуге бағытталған бірқатар өзгерістер көзделген. Мысалы, Жер кодексіне облыстық жергілікті атқарушы органдардың жайылымдарды деградация мен шөлейттенуге қарсы күрес шаралары бойынша жоспарларды әзірлеу және бекіту, сондай-ақ жайылымдарды суландыру жөніндегі өкілеттіктерін кеңейтуді көздейтін түзетулер енгізілді. Жер қатынастары саласында аудандық, облыстық маңызы бар қала, аудандық маңызы бар қала, кент, ауыл, ауылдық округ әкімдіктерінің құзыретіне жайылымдық инфрақұрылым объектілерін дамыту мен реконструкциялау жоспарларын іске асыру, жайылымдарды деградация мен шөлейттенуге қарсы іс-шараларды, сондай-ақ жайылымдарды суландыруды жүзеге асыру функциялары бекітілді. Отгонды мал шаруашылығын жүргізу (маусымдық жайылымдар) және халықтың малының жайылуы үшін Қазақстан азаматтары мен заңды тұлғаларына уақытша қайтарымсыз жер пайдалану құқығында жер учаскелерін

беру туралы нормалар алып тасталды. Пайдаланылмайтын жайылымдарды айқындау критерийі қатаңдатылып, жайылымдық жүктеме нормасының 20 пайызынан 50 пайызына дейін мал санының жеткіліктілігі талабы енгізілді. Халықтың қажеттіліктерін қанағаттандыруға арналған ЖАЙЫЛЫМДАРДЫ БАСҚА АУЫЛ ШАРУАШЫЛЫҒЫ АЛҚАПТАРЫНЫҢ ТҮРЛЕРІНЕ АУЫСТЫРУҒА ТЫЙЫМ САЛЫНДЫ.

Қазақстан Республикасының Орман кодексіне мемлекеттік орман қоры учаскелерінде шөп шабу мен мал жаюға мүмкіндік бар аумақтар туралы мәліметтерді орман және табиғатты қорғау мекемелерінің аудан (облыстық маңызы бар қала) әкімдігіне жыл сайын ұсыну жөніндегі норма енгізілді. Елді мекен маңындағы халықтың МАЛЫ ЖАЙЫЛАТЫН ЖЕРЛЕРДІҢ МӨРТЕБЕСІН КҮШЕЙТУГЕ БАҒЫТТАЛҒАН «ҚОҒАМДЫҚ жайылымдар» ұғымы енгізілді. Жайылымдарды ұтымды пайдалану мәселелерін шешу мақсатында жайылымдарды басқару және оларды пайдалану жөніндегі Жоспардың құрамы мен мазмұнын нақтылауға бағытталған түзетулер енгізілді. Аталған Жоспар аудандық, облыстық маңызы бар қала мәслихатымен бес жыл мерзімге бекітілетін болады.

Ұсыныстар

1. Республикалық, облыстық және аудандық деңгейлер арасындағы өкілеттіктерді нақты бөлу қажет. Әсіресе аудан және ауылдық округ деңгейлерінде жайылым пайдалану жоспарларын бекіту, мониторинг жүргізу және жергілікті қоғамдастықтардың қатысуын қамтамасыз ету тетіктері күшейтілуі тиіс.

2. Жайылымдық жерлерді цифрландыру және бірыңғай геоакпараттық база құру.

2025 жылға дейін барлық жайылымдар бойынша біртұтас электронды кадастр қалыптастыру ұсынылады. Ол жердің өнімділігі, жүктеме нормалары, деградация деңгейі және су инфрақұрылымының карталары интеграцияланған бірыңғай жүйе болуы қажет.

3. Жайылым айналымы мен жүктеме нормаларын ғылыми негіздеу.

Әр аймақтың экологиялық және климаттық ерекшеліктерін ескере отырып, жайылым айналымы (ротациялық пайдалану) бойынша ғылыми әдістемелік нұсқаулар мен нормативтер әзірлеу ұсынылады. Бұл шара экожүйенің табиғи қалпына келуін қамтамасыз етеді.

4. Экономикалық ынталандыру және қаржылық тетіктерді енгізу. Жайылым инфрақұрылымын қалпына келтіруге бағытталған гранттар, салықтық жеңілдіктер және субсидиялар жүйесін енгізу қажет. Сонымен қатар жайылым пайдалануға төленетін төлемнің бір бөлігі жергілікті бюджетке түсіп, қайта инвестиция ретінде жайылым сапасын жақсартуға жұмсалыуы тиіс.

Қорытынды. жайылымдық жерлерді ұтымды пайдалану мәселесі қазақстанның агроөнеркәсіптік кешенінің ұзақ мерзімді тұрақтылығы мен азық-түлік қауіпсіздігі үшін стратегиялық маңызға ие. Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, еліміздің шамамен 180 млн гектар жайылымының едәуір бөлігі деградацияға ұшыраған, ал олардың өнімділігі мен экологиялық әлеуеті төмендеп отыр. Бұл жағдай жер ресурстарын басқару тетіктерінің жетілмегендігін, нормативтік жүктемелердің сақталмауын және инфрақұрылымның әлсіздігін айғақтайды. Президент Қ. Ж. Тоқаевтың тапсырмалары мен 2021–2030 жылдарға арналған агроөнеркәсіптік кешенді дамыту тұжырымдамасы негізінде жайылымдық жерлерді тиімді пайдалану мемлекеттік басқару жүйесінің басым бағыты ретінде айқындалды. Осыған орай жүргізілген талдау мен модельдеу нәтижелері келесідей қорытындылар жасауға мүмкіндік береді, біріншіден, жайылымдық экожүйелердің деградациясын азайту және олардың өнімділігін қалпына келтіру үшін жүйелі жайылым айналымы (ротациялық пайдалану) мен ғылыми негізделген жүктеме нормаларын енгізу қажет. Бұл экожүйелердің табиғи қалпына келу қабілетін арттырып, мал шаруашылығы өнімділігін тұрақтандырады. Екіншіден, цифрлық мониторинг пен геоакпараттық технологияларды енгізу (мысалы, [Jerkarta.gharysh.kz](https://jerkarta.gharysh.kz), [eQoldau](https://eQoldau.kz)) жайылымдардың нақты жай-күйін бақылауға, деградация ошақтарын дәл анықтауға және басқарушылық шешімдерді деректерге негіздеп қабылдауға мүмкіндік береді. Үшіншіден, жайылым инфрақұрылымын (су көздері, жолдар, электр желілері) қалпына келтіру және кеңейту экономикалық тиімділікті арттырып қана қоймай, ауыл маңындағы жайылымдарға түсетін жүктемені азайтады.

Жалпы алғанда, жайылымдық жерлерді ұтымды пайдалану тек экологиялық емес, сонымен бірге экономикалық және әлеуметтік тұрақтылықтың маңызды факторы болып табылады. Мемлекеттік басқару мен ғылыми негізделген шешімдердің үйлесуі Қазақстанның жайылымдық ресурстарын тиімді игеруге, ауылдық аумақтардың экономикалық әлеуетін арттыруға және ауыл шаруашылығы өндірісінің тұрақты өсімін қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан Республикасы Президентінің Қазақстан халқына Жолдауы. «әділетті қазақстанның экономикалық бағыты». – астана, 2023 жылғы 1 қыркүйек. – [электрондық ресурс]. – қолжетімді режим: <https://www.akorda.kz/kk> (қол жеткізу күні: 10.11.2025).

2. akorda.kz. президент қ. ж. тоқаевтың жер қатынастары мәселелері жөніндегі кеңестегі сөйлеген

сөзі. – астана, 2022 жылғы 15 наурыз. – [электрондық ресурс]. – қолжетімді режим: <https://www.akorda.kz/kk> (қол жеткізу күні: 10.11.2025).

3. байдюсен а.а. өсімдік биоалуантүрлілігі және оның трансформация үдерістері: ақмола облысының құрғақ дала аймағы жағдайында. – [электрондық ресурс]. – қолжетімді режим: https://kazatu.edu.kz/assets/i/science/sf11_agro_131.pdf (қол жеткізу күні: 10.11.2025).

4. eldala.kz. қазақстанда жайылымдардың электрондық картасы жасалады. – [электрондық ресурс]. – қолжетімді режим: <https://eldala.kz/novosti/kazakhstan/17930-elektronnuyu-kartu-pastbishch-sozdadut-v-kazahstane> (қол жеткізу күні: 10.11.2025).

5. қазақстан республикасының ауыл шаруашылығы жерлерінің жай-күйі мен пайдаланылуы туралы жиынтық талдамалық есеп. – 2021 ж. – [электрондық ресурс]. – қолжетімді режим: https://www.gov.kz/uploads/2022/4/11/b09469de9be9cc54d2cc0e9cc7a77e84_original.7131188.pdf (қол жеткізу күні: 10.11.2025).

6. қазақстан республикасының заңы 2017 жылғы 20 ақпандағы № 47-ві. «жайылымдар туралы». – [электрондық ресурс]. – қолжетімді режим: <http://www.adilet.zan.kz/rus/docs/z1700000047/z471.htm> (қол жеткізу күні: 10.11.2025).

7. қазақстан республикасының заңы. «жайылымдарды пайдалану мәселелері бойынша қазақстан республикасының кейбір заңнамалық актілеріне өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы». – [электрондық ресурс]. – қолжетімді режим: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=34994463 (қол жеткізу күні: 10.11.2025).

8. westerberg, v., myint, m. an economic valuation of a large-scale rangeland restoration project through the hima system in jordan. – nairobi: iucn, 2014. – [электрондық ресурс]. – қолжетімді режим: http://cmsdata.iucn.org/downloads/eld_iucn_case_study_jordan_web_.pdf

9. dominguez, p. current situation and future perspectives for the governance of agro-pastoral resources in the ait ikis transhumants of the high atlas (morocco). // in: herrera, p., davies, j., manzano, p. (eds.) the governance of rangelands: collective action for sustainable pastoralism. – london: routledge, 2014. – б. 126–144.

10. қазақстан республикасының экологиялық кодексі. – 2021 жылғы 2 қаңтардағы № 400-ві зрк // қазақстан республикасы парламенті мәжілісінің жаршысы. – 2021. – № 2-і(б). – б. 2.

11. de sadeleer, n. environmental principles – from political slogans to legal rules.- oxford: oxford university press, 2002. – 120 б.

12. united nations. rio declaration on environment and development. – new york: united nations, 1992. – [электрондық ресурс]. – қолжетімді режим: <http://www.un.org/documents/ga/conf151/aconf15126-1annex1.htm>

13. benvenisti, e. transnational institutions for transboundary ecosystem management: defining the tasks and the constraints. // in: sharing transboundary resources: international law and optimal resource use. – cambridge: cambridge university press, 2002. – б. 101–130.

14. fundacion biodiversidad. fichero de actividades de custodia del territorio. – spain, 2015. – [электрондық ресурс]. – қолжетімді режим: <http://custodia-territorio.es/fichero-de-actividades-de-custodia>

15. fao. the state of the world's land and water resources for food and agriculture (solaw) — 2022. – rome: food and agriculture organization of the united nations, 2022. – 220 p.

16. dixon, j., garrett, r. rangeland management and sustainable development. – washington: world bank, 2021. – 156 p. oecd. policies for sustainable pasture and grassland management in central asia. paris: oecd publishing, 2020. – 189 p.

МЕХАНИЗМЫ ДИВЕРСИФИКАЦИИ СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН В УСЛОВИЯХ КЛИМАТИЧЕСКОЙ ЭКОНОМИКИ: ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ, СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И НАПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЯ

Заканаева М.

Докторант группы Э-25PhD

Карагандинский Университет Казпотребсоюза,
Республика Казахстан, г. Караганда.

Аннотация. Сельское хозяйство Казахстана имеет стратегическое значение для экономики страны, однако усиливающиеся климатические изменения снижают его устойчивость и продуктивность. В этих условиях диверсификация аграрного сектора рассматривается как ключевой механизм адаптации к

формирующейся климатической экономике. В работе анализируются основные ограничения диверсификации, связанные с отраслевой специализацией и институциональной инерцией, а также оцениваются возможности, открывающиеся в результате проводимых реформ. Цель исследования — обосновать механизмы диверсификации сельского хозяйства Казахстана, выявить барьеры и определить перспективы устойчивого развития аграрного сектора.

Ключевые слова: сельское хозяйство Казахстана; диверсификация аграрного сектора; климатическая экономика; устойчивое развитие; климатические риски; продовольственная безопасность; структурные преобразования;.

Теоретические основы диверсификации сельского хозяйства. Экономика Казахстана традиционно ориентирована на добычу и экспорт углеводородов, что усиливает зависимость от внешней конъюнктуры и ценовой волатильности. В этих условиях диверсификация экономики, включая аграрный сектор, рассматривается как стратегическое условие устойчивого развития. Научные исследования подтверждают, что долгосрочный экономический рост невозможен без расширения производственной структуры и перераспределения ресурсов в пользу устойчивых и инновационных отраслей.

Сельское хозяйство Казахстана обладает значительным потенциалом диверсификации благодаря природно-ресурсному и территориальному разнообразию, однако вопросы диверсификации в контексте климатической экономики остаются недостаточно разработанными. Отсутствие комплексных исследований, объединяющих экономические, климатические и институциональные аспекты, обуславливает актуальность данной проблематики.

В экономической теории диверсификация трактуется как расширение видов деятельности и продукции с целью снижения рисков и повышения устойчивости. В аграрной сфере она означает переход от моноспециализации к многоотраслевой структуре, включающей растениеводство, животноводство и переработку. Теоретической базой анализа выступают концепции структурных преобразований, институционального развития и ресурсной эффективности.

Экономическая сущность и типология диверсификации. Диверсификация представляет собой стратегический инструмент повышения устойчивости производства за счёт перераспределения ресурсов между различными направлениями деятельности. В сельском хозяйстве выделяются производственная, финансовая и институциональная диверсификация, при этом для Казахстана наибольшее значение имеют производственная и институциональная формы.

По характеру развития различают горизонтальную диверсификацию (расширение ассортимента продукции) и вертикальную (развитие цепочек добавленной стоимости от производства до переработки и экспорта). В целом диверсификация рассматривается как качественное преобразование аграрной структуры, направленное на повышение её адаптивности и инновационности.

Теоретические подходы к диверсификации

В научной литературе выделяются четыре ключевых подхода:

- ресурсно-ориентированный, связывающий диверсификацию с использованием конкурентных преимуществ ресурсов;
- институциональный, акцентирующий роль государственной политики и аграрных институтов;
- инновационный, подчёркивающий значение технологий и цифровизации;
- подход устойчивости, рассматривающий диверсификацию как механизм адаптации к климатическим и экономическим шокам.

Для Казахстана наибольшую значимость имеет интеграция институционального и устойчивого подходов в условиях климатических изменений.

Многоуровневая структура диверсификации. Диверсификация реализуется на макро-, мезо- и микроуровнях: от трансформации отраслевой структуры экономики до изменения стратегий отдельных хозяйств. В условиях Казахстана ключевое значение имеет региональная диверсификация, обусловленная различиями природно-климатических и ресурсных условий между регионами.

Диверсификация и устойчивое развитие. Диверсификация выступает важным инструментом устойчивого развития, обеспечивая баланс экономических, социальных и экологических целей. Она снижает риски продовольственной безопасности, повышает устойчивость аграрных систем и способствует сокращению зависимости от отдельных культур. Исследования показывают, что диверсифицированные аграрные системы более устойчивы к климатическим изменениям и обеспечивают более высокий уровень занятости.

Инновационный и региональный эффект диверсификации. Переход к многоотраслевой модели стимулирует внедрение инноваций, развитие агрокластеров и повышение квалификации кадров. На региональном уровне диверсификация способствует росту занятости, сокращению миграции и укреплению социально-экономической устойчивости сельских территорий.

Климатическая экономика и аграрный сектор Казахстана. Климатическая экономика предполагает

интеграцию климатических факторов в экономическое развитие и стратегическое планирование. Для Казахстана это особенно актуально ввиду высокой зависимости сельского хозяйства от климатических условий и водных ресурсов. Засухи, дефицит влаги и деградация почв усиливают уязвимость аграрного сектора.

В этих условиях диверсификация сельского хозяйства, внедрение ресурсосберегающих и климатически устойчивых технологий, а также повышение эффективности землепользования становятся ключевыми направлениями адаптации. Концепции климатической устойчивости и устойчивой интенсификации формируют основу перехода к новой модели аграрного развития.

Итоговые выводы

Анализ современного состояния показывает, что аграрный сектор Казахстана остаётся слабо диверсифицированным и ориентированным на зерновое производство. Несмотря на рост роли животноводства и отдельных направлений растениеводства, сохраняются институциональные, финансовые и технологические барьеры.

Формирование климатически ориентированной модели диверсификации требует комплексного подхода, включающего государственную поддержку, инновации, инвестиции, развитие человеческого капитала и эффективный мониторинг. Международный опыт подтверждает, что диверсификация является ключевым фактором устойчивого роста и адаптации к климатическим вызовам.

В целом диверсификация сельского хозяйства выступает стратегическим элементом устойчивого развития Казахстана, обеспечивая повышение конкурентоспособности аграрного сектора, продовольственной безопасности и адаптивности экономики к глобальным климатическим изменениям.

Список литературы

1. Azadi, H., Taheri, F., Burkart, S., Mahmoudi, H., De Maeyer, P., & Witlox, F. (2021). Impact of agricultural land conversion on climate change. *Environment, Development and Sustainability*, 23(3). <https://doi.org/10.1007/s10668-020-00686-4>
2. Bolfe, É. L., Victoria, D. D. C., Sano, E. E., Bayma, G., Massruhá, S. M. F. S., & de Oliveira, A. F. (2024). Potential for agricultural expansion in degraded pasture lands in Brazil based on geospatial databases. *Land*, 13(2), 200. <https://doi.org/10.3390/land13020200>
3. Erjan, A. (2018). Economic diversification issues in oil-exporting countries: Case of the Republic of Kazakhstan [Doctoral dissertation]. Corvinus University of Budapest. <https://core.ac.uk/download/pdf/268201627.pdf>
4. Kay, M., Bunning, S., Burke, J., Boerger, V., Bojic, D., Bosc, P. M., ... & Ziadat, F. (2022). The state of the world's land and water resources for food and agriculture 2021: Systems at breaking point. Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO). <https://doi.org/10.4060/cb9910en>
5. Khatri, P., Kumar, P., Shakya, K. S., Kirlas, M. C., & Tiwari, K. K. (2024). Understanding the intertwined nature of rising multiple risks in modern agriculture and food systems. *Environment, Development and Sustainability*, 26(9), 24107–24150. <https://doi.org/10.1007/s10668-024-04481-3>
6. Kortleve, A. J., Mogollón, J. M., Harwatt, H., & Behrens, P. (2024). Over 80% of the European Union's Common Agricultural Policy supports emissions-intensive animal products. *Nature Food*, 5(2), 167–175. <https://doi.org/10.1038/s43016-023-00897-5>
7. Kussainov, A., & Mussina, S. (2019). Uncertainty and crop production planning in the context of supply chain management optimization. *Journal of Applied Economic Research*, 13(4), 85–94.

РАЗВИТИЕ НАЛОГОВОЙ СИСТЕМЫ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВИЗАЦИИ

Илесева Г.Д.
докторант Esil University
г. Астана

Аннотация: в статье анализируются процессы цифровизации налоговой системы Республики Казахстан и её влияние на эффективность налогового администрирования. Рассмотрены ключевые направления внедрения электронных сервисов Комитета государственных доходов, автоматизации

контроля, применения больших данных и интеллектуальных технологий.

Ключевые слова: налоговая система, цифровизация, Казахстан, налоговое администрирование, электронные сервисы, большие данные, автоматизация.

Цифровизация налоговой сферы представляет собой внедрение информационно-коммуникационных технологий (ИКТ) для автоматизации и оптимизации процессов сбора, обработки, передачи и анализа налоговых данных [4, с. 150]. Этот процесс направлен на повышение эффективности, прозрачности и предсказуемости налогового администрирования.

Электронный документооборот: переход от бумажной отчетности к полностью цифровым формам подачи деклараций и документов [2, с. 61]. Это снижает административные издержки и сокращает время обработки данных.

Использование больших данных (Big Data): анализ огромных массивов информации позволяет выявлять тенденции, прогнозировать налоговые поступления и определять риски уклонения от уплаты.

Автоматизация контроля и мониторинга: интеграция систем управления рисками и интеллектуальных алгоритмов обеспечивает своевременное выявление нарушений.

Удаленное взаимодействие с налогоплательщиками: электронные сервисы, мобильные приложения и онлайн-консультации упрощают взаимодействие государства с бизнесом и населением.

Кибербезопасность и защита персональных данных: необходимы для предотвращения утечек информации и обеспечения доверия налогоплательщиков к цифровым платформам.

Модель цифровой налоговой администрации ОЭСР: предусматривает интеграцию ИКТ в сбор, обработку и анализ данных, с акцентом на прозрачность и эффективность.

Модель «налогов по умолчанию»: данные автоматически формируются для декларации на основе интегрированных источников информации, минимизируя участие налогоплательщика.

Системный подход: цифровизация рассматривается как комплекс мер, включающих технологии, инфраструктуру, обучение персонала и правовую базу.

Повышение собираемости налогов за счет автоматизации процессов. Снижение уровня теневой экономики и коррупционных рисков.

Оптимизация затрат бизнеса и государства.

Улучшение качества государственных услуг и повышение доверия граждан. Создание прогнозируемой, прозрачной и адаптивной налоговой системы.

Цифровизация налогового администрирования основывается на интеграции технологий, аналитики и организационных процессов. Теоретическая база включает мировые модели, концепции автоматизации, использование больших данных и интеллектуальных алгоритмов, что создает фундамент для развития современной и эффективной налоговой системы.

Цифровизация налоговой системы Казахстана сопровождается активным внедрением электронных сервисов, которые упрощают взаимодействие государства с физическими и юридическими лицами, сокращают бумажный документооборот и повышают прозрачность операций. Основные электронные сервисы включают:

1. Кабинет налогоплательщика

Единая платформа для подачи налоговой отчетности, получения уведомлений и осуществления платежей.

Позволяет вести учет налоговых обязательств и отслеживать состояние расчетов с бюджетом в режиме онлайн.

2. Электронные счета-фактуры (ЭСФ)

Система онлайн-оформления и регистрации счетов-фактур.

Обеспечивает контроль за движением товаров и услуг, минимизирует возможность подделки документов.

3. Виртуальный склад

Онлайн-инструмент учета товарных остатков.

Позволяет отслеживать движение импортных и подакцизных товаров, что снижает риски уклонения от уплаты налогов.

4. Мобильные приложения e-Salyq Business и e-Salyq Azamat

Предназначены для малого бизнеса и физических лиц [3].

Обеспечивают подачу отчетности, оплату налогов и получение уведомлений через смартфон.

Упрощают доступ к услугам налоговых органов вне зависимости от местоположения [2, с. 60].

ПРЕИМУЩЕСТВА ЭЛЕКТРОННЫХ СЕРВИСОВ

СОКРАЩЕНИЕ ВРЕМЕНИ НА ПОДГОТОВКУ И ПОДАЧУ ОТЧЕТНОСТИ. УМЕНЬШЕНИЕ АДМИНИСТРАТИВНЫХ ИЗДЕРЖЕК ДЛЯ БИЗНЕСА И ГОСУДАРСТВА.

ПОВЫШЕНИЕ ПРОЗРАЧНОСТИ ФИНАНСОВЫХ ОПЕРАЦИЙ И СНИЖЕНИЕ КОРРУПЦИОННЫХ РИСКОВ.

Доступность услуг для широкого круга налогоплательщиков, включая удаленные регионы.

Внедрение электронных сервисов в налоговой системе Казахстана позволяет создать удобные, безопасные и эффективные инструменты для взаимодействия с налогоплательщиками, повышая собираемость налогов и доверие к государственным органам.

Автоматизация и внедрение интеллектуальных технологий в налоговой системе Казахстана направлены на повышение эффективности администрирования, сокращение человеческого фактора и повышение достоверности данных. Основные направления включают:

1. **Система управления рисками (СУР)**

Анализ больших массивов данных для выявления потенциальных нарушений. Оценка налогоплательщиков по рискованным критериям и приоритетная проверка тех, кто попадает в группу повышенного риска.

2. **Интеллектуальные алгоритмы аналитики**

Выявление схем необоснованной налоговой оптимизации и теневых операций. Построение прогнозов по налоговым поступлениям и оценка возможного

УКЛОНЕНИЯ ОТ УПЛАТЫ.

3. **Онлайн-контроль кассовых операций**

Использование контрольно-кассовых машин (ККМ) с передачей данных в реальном времени.

Мониторинг операций малого, среднего и крупного бизнеса без необходимости личного контакта инспектора.

4. **Интеграция с другими государственными и финансовыми реестрами**

Системы банка, таможни, бухгалтерские реестры и госструктуры объединены в единую информационную среду.

Обеспечивает комплексный контроль и снижение рисков двойного учета или ошибок.

5. **Применение больших данных и аналитических платформ**

Обработка огромного объема информации для построения моделей поведения налогоплательщиков.

Использование аналитики для выявления отраслевых тенденций, прогнозирования поступлений и оптимизации налоговой политики.

6. преимущества автоматизации и интеллектуализации минимизация человеческого фактора и коррупционных рисков. сокращение времени проверки налоговой отчетности. повышение точности данных и прозрачности операций.

Возможность формирования индивидуальных рекомендаций для налогоплательщиков и предупреждения ошибок в отчетности.

Внедрение автоматизированных и интеллектуальных инструментов контроля позволяет Казахстану создать современную, прозрачную и высокоэффективную систему налогового администрирования. Постепенная интеграция ИИ, аналитики больших данных и онлайн-контроля делает налоговую систему более адаптивной к экономическим изменениям и снижает нагрузку на налогоплательщиков [1].

Цифровизация оказывает комплексное влияние на налоговое администрирование:

1. Повышение собираемости налогов за счёт автоматизации учета и контроля.

2. Снижение уровня теневой экономики благодаря прозрачности движения товаров и средств.

3. Сокращение коррупционных рисков, поскольку личные контакты между налогоплательщиком и инспектором минимизируются.

4. Оптимизация затрат бизнеса, прежде всего за счёт снижения бумажного документооборота.

5. Повышение качества государственных услуг, их доступности и скорости получения. Несмотря на очевидные преимущества цифровизации, внедрение современных технологий в налоговую систему Казахстана сталкивается с рядом трудностей и ограничений:

1. **Различия в уровне цифровой грамотности населения и бизнеса**

Не все налогоплательщики, особенно малые предприятия и граждане старшего возраста, умеют пользоваться электронными сервисами.

Недостаток обучающих программ и инструкций снижает эффективность внедрения новых платформ.

2. **Технические сбои и устаревшая инфраструктура**

Информационные системы некоторых государственных органов работают на устаревших платформах, что усложняет интеграцию данных.

Возможны временные сбои, задержки в обработке отчетности и ошибки при автоматическом расчете налогов.

3. **Угрозы информационной безопасности**

Рост кибератак и попыток несанкционированного доступа к персональным и финансовым данным.

Недостаточная защищенность некоторых электронных сервисов повышает риск утечек конфиденциальной информации.

4. **Сложность интеграции больших данных и устаревших систем**

Необходимость объединения информации из разных источников: банковских, таможенных,

бухгалтерских и налоговых реестров.

Отсутствие единой стандартизированной системы передачи данных затрудняет формирование полной картины налоговой отчетности.

5. Кадровый дефицит и потребность в повышении квалификации сотрудников

Сотрудники КГД и других госорганов нуждаются в постоянном обучении для работы с новыми системами и аналитическими инструментами.

Недостаток специалистов по ИТ и аналитике замедляет внедрение инновационных технологий.

6. Финансовые затраты на внедрение и сопровождение цифровых решений

Разработка и поддержка платформ, модернизация инфраструктуры, обеспечение кибербезопасности требуют значительных бюджетных вложений.

Малый бизнес может сталкиваться с дополнительными расходами на подключение и обучение сотрудников.

Цифровая трансформация налоговой системы Казахстана - это долгосрочный процесс, который требует комплексного подхода: модернизации ИТ-инфраструктуры, обучения пользователей, обеспечения безопасности данных и постепенной интеграции новых технологий. Несмотря на проблемы, грамотное управление этими аспектами позволит значительно повысить эффективность налогового администрирования и прозрачность финансовых потоков.

Цифровая трансформация налоговой системы Республики Казахстан открывает новые возможности для повышения эффективности администрирования, прозрачности и прогнозирования налоговых потоков. Перспективы развития включают несколько ключевых направлений:

1. Применение искусственного интеллекта (ИИ) и машинного обучения. Прогнозирование налоговых нарушений и выявление схем уклонения от уплаты налогов. Формирование «умных» деклараций, где данные автоматически подбираются из интегрированных источников (банковские и таможенные реестры, бухгалтерские системы).

Анализ больших массивов данных для оценки финансового состояния предприятий и прогнозирования налоговых поступлений [5, с. 45].

2. Внедрение технологий блокчейн

Прозрачный учет движения акцизных товаров и других подакцизных ресурсов. Защита налоговой отчетности от подделок и несанкционированного доступа.

Возможность создания «цифрового реестра» транзакций между налогоплательщиками и государством.

3. Полная цифровая интеграция государственных органов

Создание единого информационного пространства для взаимодействия налоговых органов с банками, таможней, органами статистики и правоохранительными структурами.

Сокращение времени на обработку данных и проверку налоговых деклараций. Упрощение административных процедур для бизнеса и граждан.

4. Разработка концепции «налогов по умолчанию»

Автоматическое формирование деклараций на основе интегрированных данных.

Минимизация участия налогоплательщика, снижение ошибок и ускорение процедуры уплаты налогов.

Повышение собираемости налогов без увеличения административной нагрузки.

5. Развитие персонализированных и мобильных сервисов

Сервисы, адаптированные под категории налогоплательщиков: малый бизнес, физические лица, крупные корпорации.

Внедрение мобильных приложений с функциями оплаты налогов, подачи отчетности и получения уведомлений в режиме реального времени.

6. Использование облачных технологий и цифровых идентификаторов. Безопасное хранение и обработка данных налогоплательщиков.

Доступ к информации из любой точки страны и сокращение бумажного документооборота.

7. Развитие аналитических платформ и прогнозирования экономических рисков. Построение моделей для оценки влияния налоговой политики на экономику.

Определение секторов с высоким риском уклонения от налогов и разработка превентивных мер.

Дальнейшее развитие цифровой налоговой системы Казахстана предполагает интеграцию интеллектуальных технологий, создание «умных» сервисов и обеспечение безопасности данных. Эти меры способствуют росту собираемости налогов, снижению уровня теневой экономики, улучшению делового климата и устойчивому социально-экономическому развитию страны.

Цифровизация играет ключевую роль в трансформации налоговой системы Республики Казахстан, выступая основным инструментом повышения эффективности налогового администрирования. Внедрение электронных сервисов, автоматизация контроля, использование аналитики и интеграция государственных информационных систем создают условия для улучшения налоговой дисциплины, снижения теневой экономики и повышения доверия граждан к государству. Несмотря на существующие

вызовы, цифровая трансформация налоговой сферы Казахстана обладает значительным потенциалом и требует дальнейшего развития для обеспечения устойчивого социально-экономического роста страны.

Список использованной литературы

1. Налоговый кодекс Республики Казахстан.
2. Государственная программа «Цифровой Казахстан» (2017–2022).
3. Материалы Комитета государственных доходов Министерства финансов РК.
4. OECD. Tax Administration 2021: Comparative Information on OECD and Other Advanced and Emerging Economies.
5. Ashaye, O. R., & Irani, Z. Digitalisation and public sector tax administration: A global perspective.

ВЛИЯНИЕ ЭКОНОМИЧЕСКИХ САНКЦИЙ НА МЕЖДУНАРОДНУЮ ТОРГОВЛЮ МЕЖДУ РОССИЕЙ И КАЗАХСТАНОМ

Казанцев А.В., магистрант,
Тлесова Э.Б., к.э.н., доцент г. Астана,
ЕНУ имени Л.Н. Гумилева

Аннотация. В статье рассматривается влияние экономических санкций, введенных в отношении Российской Федерации, на динамику и структуру международной торговли между Россией и Казахстаном. Анализируются изменения торговых потоков, трансформация экспортно-импортной структуры, и роль интеграционных объединений в смягчении негативных последствий санкционного давления. Особое внимание уделяется адаптационным механизмам, используемым странами для сохранения устойчивости двусторонних торгово-экономических связей.

Ключевые слова: экономические санкции, международная торговля, внешнеэкономическая деятельность, санкционное давление, импорт, экспорт, санкционные ограничения.

В условиях глобализации международная торговля является одним из ключевых факторов экономического развития государств. Однако в последние годы она все чаще подвергается влиянию политических факторов, в частности экономических санкций. Санкции, введенные рядом государств в отношении Российской Федерации, оказали существенное воздействие не только на российскую экономику, но и на ее торговых партнеров, включая страны постсоветского пространства. Республика Казахстан, являясь одним из важнейших торгово-экономических партнеров России, оказалась в зоне косвенного влияния санкционных ограничений. Это обусловлено тем, что, несмотря на относительно небольшую долю Российской Федерации в мировом ВВП, составляющую менее 2,0% (около \$1,5 трлн, что сопоставимо с экономиками штатов Техас или Нью-Йорк), страна играет важную роль в ключевых производственных цепочках, обеспечивает функционирование стратегически важных транспортных маршрутов и занимает лидирующие позиции на рынках сырья [1].

Если говорить исключительно о природных богатствах, Российская Федерация занимает лидирующие позиции в мире по добыче и производству таких ресурсов, как нефть, природный

газ, палладий, никель, алюминий, титан, медь, золото и сталь. Кроме того, страна активно экспортирует редкие металлы, играющие критически важную роль в глобальном производстве высокотехнологичной техники и полупроводниковых устройств. В дополнение к природным ископаемым, Россия является одним из крупнейших мировых поставщиков удобрений, зерна, подсолнечного масла и других важнейших продуктов питания.

Экономика Казахстана тесно переплетена с российской. Как следствие, любые потрясения, как внутренние, так и внешние, затрагивающие российскую экономику, включая международные санкции, оказывают прямое воздействие на Казахстан. Тем не менее, несмотря на распространенное мнение, санкционная изоляция России не только создает потенциальные риски и угрозы, но и открывает определенные возможности для развития казахстанской экономики.

В 2022 году геополитические потрясения оказали негативное влияние на различные отрасли экономики. Некоторые предприятия столкнулись с потерей рынков сбыта, другие лишились поставщиков. Многие международные фирмы, обслуживавшие казахстанских клиентов через российские

филиалы, столкнулись с трудностями из-за их закрытия или релокации в другие страны. Компании были вынуждены менять логистические маршруты, что привело к увеличению транспортных расходов.

Тем не менее, можно с уверенностью утверждать, что к концу 2024 года большинство казахстанских компаний, занимающихся внешнеэкономической деятельностью, адаптировались к новым условиям. В настоящее время основные риски связаны с высокой вероятностью введения вторичных санкций. Особенно уязвимым в этом отношении является банковский сектор, поскольку все финансовые операции проходят через него [2].

Ограничительные меры, введенные против Российской Федерации, высветили давние проблемы Казахстана, которые ранее находились в состоянии покоя. Ускоренный рост цен представляет собой серьезную опасность для Казахстана, учитывая его зависимость от импорта. Важно отметить, что чуть больше 30% всего импорта Казахстана приходится на Россию, а по некоторым критически важным товарам эта доля превышает 80%.

В результате, санкции против России и ответные действия российского правительства в первую очередь спровоцировали инфляцию, снижение покупательной способности и ухудшение уровня жизни казахстанцев. Внутренние цены в Казахстане также испытали дополнительное давление из-за неожиданных ограничений на экспорт со стороны России. Следует напомнить, что для стабилизации внутренних цен российские власти ограничили экспорт ряда основных продовольственных товаров на внешние рынки, включая страны ЕАЭС и Казахстан.

В условиях ограничений, введенных международным сообществом, российская валюта трансформировалась из простого средства расчетов в ключевой инструмент геополитики и геоэкономики, позволяющий России защищать экономику от внешнего давления и реализовывать свои национальные цели. В сложившейся ситуации санкционного давления, курс рубля формируется, исходя из общенациональных задач, а не под влиянием рыночных механизмов. Для таких крупных торговых партнеров России, как Казахстан, значительные колебания курса рубля создают дополнительные риски.

Излишнее укрепление рубля приводит к увеличению стоимости важных российских товаров, которые сложно заменить. С другой стороны, искусственно заниженный курс рубля, и агрессивная ценовая политика могут спровоцировать доминирование российских компаний на казахстанском рынке. Кроме того, Россия стремится обойти международные санкции, увеличивая долю расчетов в национальных валютах. Увеличение доли рубля в валютной структуре Казахстана может создать новые проблемы, поскольку страна фактически использует валюту государства, подверженного санкциям.

Неожиданно, но ограничительные меры, направленные против России, не только выявили уязвимости казахстанской экономики, но и открыли новые перспективы для развития и стимулировали экономический рост страны. Украинский кризис спровоцировал перемещение технологических предприятий и квалифицированных кадров из России, Украины и Белоруссии. Казахстан имеет все шансы стать привлекательным центром для IT- сектора как из региона, так и со всего мира. Это особенно актуально для международных и региональных технологических стартапов, обладающих большей гибкостью по сравнению с традиционными сферами экономики.

В этом контексте Казахстан обладает рядом конкурентных преимуществ. Страна начала формировать благоприятную среду для релокации передовых технологических команд из-за границы еще до возникновения каких-либо региональных конфликтов. В 2017 году был учрежден Международный финансовый центр «Астана». В стране функционируют Astana Hub, бизнес-инкубатор MOST, IT-хаб «Терриконовая долина», а также другие государственные и частные организации, оказывающие поддержку.

Санкционное давление на Российскую Федерацию также значительно ускорило процесс переезда «IT-мигрантов» в Казахстан. В частности, под юрисдикцию Казахстана полностью или частично перешли несколько крупных международных технологических компаний с совокупной капитализацией, превышающей 27 млрд долларов. Привлечение крупных зарубежных технологических игроков также обострит конкуренцию на внутреннем рынке, повысит уровень предлагаемых товаров и услуг, установит взаимовыгодные связи и вытеснит с рынка конкурентоспособных участников быстрорастущих технологических отраслей.

В условиях введенных против России международных ограничений, имеющих, вероятно, долгосрочный характер. Казахстан получает уникальную возможность стать ключевым центром для международных компаний, стремящихся к выходу на рынок ЕАЭС и Центральной Азии. Прежде эту роль играли Россия и, в меньшей степени, Беларусь. Но в связи с санкциями Казахстан становится единственным крупным государством в ЕАЭС с благоприятными условиями для международного партнерства. ЕАЭС в настоящее время составляет около 4% мирового ВВП, а население стран-участниц, включая Армению, Беларусь, Казахстан, Кыргызстан и Россию, насчитывает приблизительно 185 млн человек.

По мере того, как Россия теряет свои позиции на европейских рынках, где исторически занимала лидирующие позиции, она перенаправляет экспорт в азиатском направлении. Казахстан, являясь

крупным производителем и экспортером сырья, способен занять освобождающиеся экономические пространства в Европе. Европейские государства заинтересованы в диверсификации своих источников поставок. Помимо традиционного сырья, Казахстан обладает значительными запасами редкоземельных металлов, рынок которых сегодня контролируется небольшим числом стран, включая Китай. В условиях геополитической нестабильности и сбоев в глобальных логистических цепочках, развитые страны стремятся к диверсификации поставщиков и получению доступа к сырьевым ресурсам из новых источников.

В 2024 году Российская Федерация заняла позицию лидера среди поставщиков товаров в Республику Казахстан, обеспечив 30,5% от общего объема импортируемой продукции. Кроме того, Россия остается одним из важнейших партнеров Казахстана во внешнеэкономической деятельности (рисунок 1).

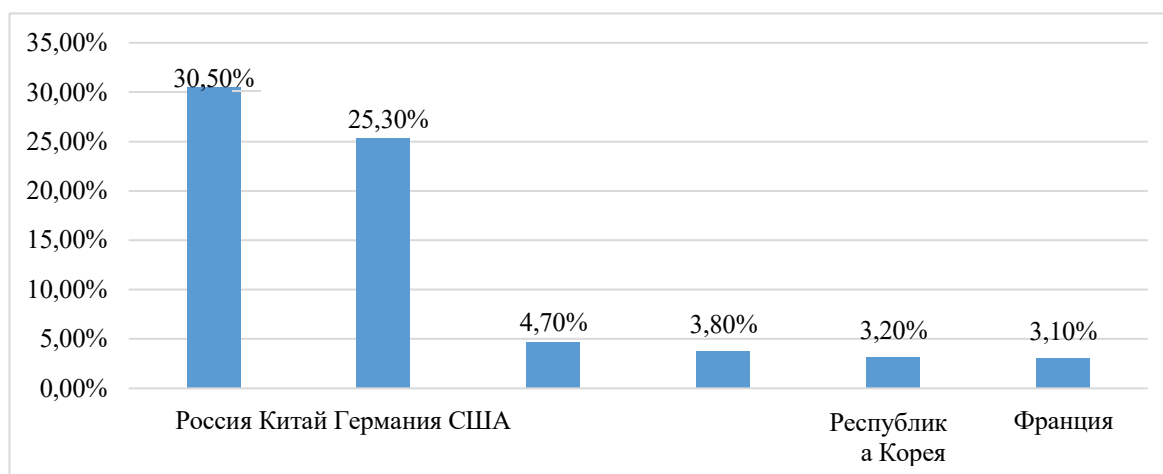

Рисунок 1 – Страны партнеры РК (импорт) Источник: составлен авторами по данным источника [3]

По информации, предоставленной Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам РК, объем импорта из России в Казахстан за год достиг 18,2 миллиарда долларов США, что демонстрирует прирост на 8,3% по сравнению с показателями 2023 года.

Экспорт казахстанских товаров в Россию, напротив, снизился на 6,5%, составив 9,54 миллиарда долларов, что привело к увеличению отрицательного сальдо торгового баланса между двумя странами до 8,7 миллиарда долларов [4]. Данные по странам-партнерам Казахстана (экспорт) за 2024 год представлены на рисунке 2.

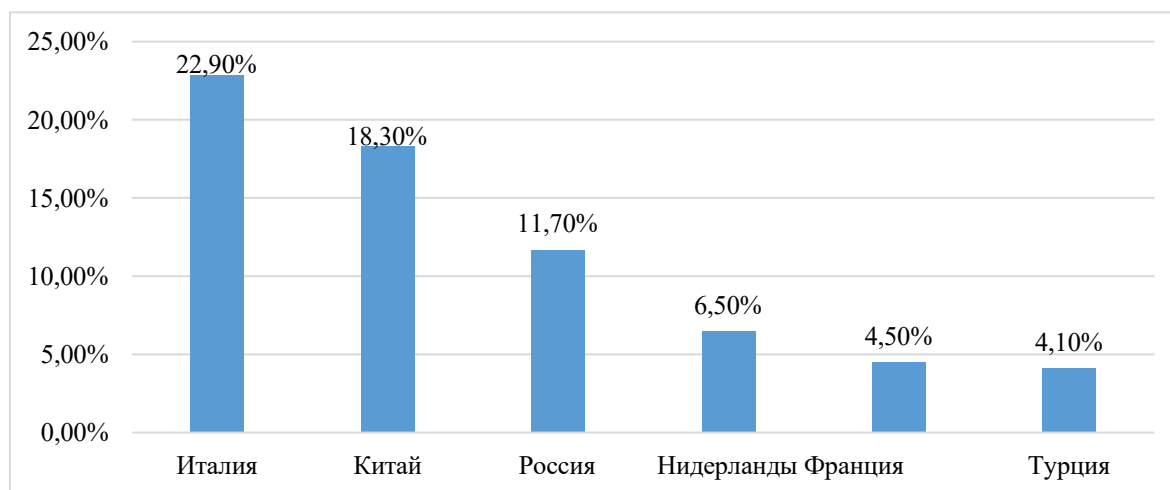

Рисунок 2 – Страны партнеры РК (экспорт) Источник: составлен авторами по данным источника [3]

В целом, объем внешней торговли Казахстана в 2024 году достиг 141,4 миллиарда долларов, что на 1,3% превышает показатель предыдущего года. Экспорт продемонстрировал рост на 3,1%, достигнув 81,6 миллиарда долларов, в то время как импорт сократился на 1% до 59,7 миллиарда долларов.

В рамках Евразийского экономического союза (ЕАЭС) Россия по-прежнему играет доминирующую роль в торговых операциях Казахстана. На долю РФ приходится 91,3% товарооборота РК со странами

ЕАЭС. Далее следуют Кыргызстан (5,6%), Беларусь (3%) и Армения (0,1%). Общий объем торговли Казахстана со странами ЕАЭС увеличился на 2,2% и по итогам 2024 года составил 30,4 миллиарда долларов. Для Казахстана санкции, введенные в отношении России, обернулись двояким последствием. С одной стороны, участие в ЕАЭС, общая граница, протяженность которой самая большая в мире, единая инфраструктура, доставшаяся в наследство от советской эпохи, и взаимодополняемость экономик обуславливают почти мгновенное перенесение всех экономических проблем России на Казахстан.

С другой стороны, в дополнение к вышеуказанным факторам, сложившаяся ситуация может послужить для Казахстана стимулом к развитию: страна может стать альтернативным маршрутом евразийского развития, что положительно повлияет на стабильность региона и глобальную экономику в целом.

Казахстан, как и многие другие страны, ощутил на себе влияние геополитической нестабильности. В первую очередь, введение санкций против России повлекло за собой изменения в цепочках поставок продукции, подпадающей под санкционные ограничения. Кроме того, ослабление рубля продолжает оказывать негативное воздействие на конкурентоспособность казахстанских товаров как на внутреннем, так и на внешнем рынках [5].

Эффективность санкционных мер варьируется в зависимости от индустрии и особенностей конкретной организации. Наибольшие трудности испытывают те, кто ранее импортировал продукцию из Европы и Соединенных Штатов через российские распределительные центры. В то же время, казахстанские предприятия продолжают сталкиваться с препятствиями при экспорте товаров и оборудования из России, что связано с ответными ограничительными мерами, введенными Российской Федерацией.

В условиях санкционного давления многие российские фирмы начали использовать Казахстан как логистический центр для ввоза продукции, которая ранее поступала непосредственно из западных стран. Параллельно Казахстан укрепил торговые отношения с Китаем, который стал альтернативным поставщиком товаров, заменив европейских и американских экспортеров для российского рынка.

Экономические санкции оказали существенное и многоплановое влияние на международную торговлю между Россией и Казахстаном. С одной стороны, они привели к росту торговых рисков, усложнению логистики, финансовых расчетов и необходимости соблюдения санкционных ограничений. С другой стороны, санкционное давление стало фактором трансформации торгово-экономических отношений, стимулируя адаптацию, поиск новых форм сотрудничества и укрепление региональной интеграции.

В долгосрочной перспективе устойчивость торговых связей между Россией и Казахстаном будет зависеть от способности обеих стран: эффективно минимизировать санкционные риски; развивать расчеты в национальных валютах; углублять производственную кооперацию; формировать альтернативные торгово-логистические цепочки.

Таким образом, несмотря на внешние ограничения, российско-казахстанское торгово-экономическое сотрудничество сохраняет потенциал для дальнейшего развития, адаптируясь к изменяющимся условиям глобальной экономики.

Список литературы

1. Жансултанов Р. Как антироссийские санкции влияют на экономику Казахстана – 2022 – [Электрон. ресурс] – URL: https://forbes.kz/articles/kak_antirossiyskie_sanktsii_vliyayut_na_ekonomiku_kazahstana (дата обращения 10.08.2022)
2. Домнин С. Влияние международных санкций на экспорт Казахстана: анализ и прогноз – 2024 – [Электрон. ресурс] – URL: <https://rail-news.kz/ru/news/19005-vliianie-mezhdunarodnykh-sankcii-na-eksport-kazahstana-analiz-i-prognoz.html> (дата обращения 24.10.2024)
3. Бюро национальной статистики агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан // Stat.gov.kz. – 2024. - URL: <https://stat.gov.kz/ru/> (дата обращения 22.04.2025)
4. Валентинов А. Как санкции против России изменили торговлю Казахстана: анализ и прогноз – 2025 – [Электрон. ресурс] – URL: <https://www.zakon.kz/finansy/6467678-kak-sanktsii-protiv-rossii-izmenili-torgovlyu-kazakhstan-analiz-i-prognoz.html> (дата обращения 19.02.2025)
5. Масанов Ю. Как антироссийские санкции повлияли на Казахстан? – 2023 – [Электрон. ресурс] – URL: <https://lifepvl.kz/2023/08/30/kak-antirossijskie-sankczii-povliyali-na-kazakhstan/> (дата обращения 30.08.2023)

ТҰРАҚТЫ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ӨСУДІ ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУГЕ ИННОВАЦИЯЛЫҚ АМАЛДАР

Китапова К. э.ғ.м., кафедра «БЕ ж'е Қ»
Жумабаева К.Ж. асс.проф. кафедра «ЭГП»
«АТУ» АҚ, Алматы қаласы, Қазақстан Республикасы.

Аннотация. Инновация экономикалық өсуді ғана емес, әр түрлі салаларда енгізілген инновациялар ресурстардың тиімділігін арттыруға, қоршаған ортаға әсерді азайтуға, жұмыс орындарын құруға және өмір сүру сапасын жақсартуға ықпал етеді. Инновациялық және білімді қажет ететін экономиканың тұрақты өсуі үшін инновацияларға, білім беруге және отандық ғылыми-зерттеу инфрақұрылымын инвестициялық құрылымның дамыту амалдары қарастырылған.

Түйінді сөздер: Инновация, инновацияларды трансферттеу, тұрақты экономикалық даму, инвестиция, инклюзивтілік цифрландыру, ғылыми зерттеулер, экономикалық күрделілік индексі.

Қазақстан мұнай экспорттаушы елдер үшін экономика орта және жоғары технологиялық тауарлар мен қызметтерді көрсетілетін, елдің экономикалық өсуінің тұрақтылығы көбінесе секторлардың даму деңгейімен анықталады. Бұл тұрғыда ерекше назар аударылады технологиялық трансформацияны қамтамасыз ету үшін экономиканың инновациялылығын арттыру мәселесі.

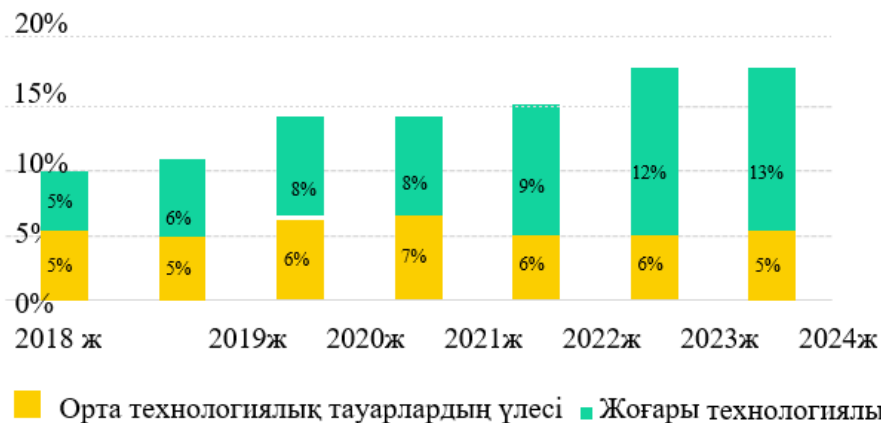
Мемлекет экономиканы әртараптандыру және индустрияландыру бойынша бірқатар бағдарламалар әзірледі, қосылған құны жоғары өнімдер экспортын кеңейтуге, экономиканың өнімділігі мен бәсекеге қабілеттілігін арттыруға бағытталған.

Дүниежүзілік банк ұсынған стратегия бойынша табысы ортадан жоғары елдер үшін негізгі бағытқа назар аудару қажет: инвестиция, инновация және инклюзивтілік.

Инновацияға салынған инвестициялардың ағымдағы балансы қуып жету кезеңін көрсетеді нақты сектордың технологиялық деңгейін арттыру үшін қажетті жаңғырту дайын шешімдерге назар аудару байқалады. Ғылыми-зерттеу жұмыстарын қаржыландыру дамыған елдердің деңгейінен артта қалып отыр және инновацияларды трансферттеу және оларды коммерцияландыру үшін жеткіліксіз. Инновациялық экономиканың негізгі элементі-адами капиталдың сапасы бойынша сұрақтар сақталуда.

Инновациялық және білімді қажет ететін экономиканың тұрақты өсуі үшін инновацияларға, білім беруге және отандық ғылыми-зерттеу инфрақұрылымын дамытуға инвестициялардың үлесін оларды енгізу және қайталау ғана емес, өзіміздің инновациялық өнімдер мен технологияларды жасауға көшу үшін кезең-кезеңімен арттыру маңызды.

Бұл экономикалық өсу моделін өзгерту үшін қысқа мерзімді шаралардан ұзақ мерзімді құрылымдық реформаларға баса назар аударудың маңыздылығын білдіреді. Қазақстанның өнеркәсіптік саясатының нәтижелерін зерделеу маңызды, оның негізгі көрсеткіші елдің жалпы экспортындағы орта және жоғары технологиялық ресурстық емес экспорттың үлесі болып табылады.

СУРЕТ-1 ЭКСПОРТТАҒЫ ТЕХНОЛОГИЯЛЫҚ ТАУАРЛАРДЫҢ ҮЛЕСІ, %

(1-сурет). Осылайша, ел экспортындағы орта технологиялық тауарлардың үлесі өскен жоқ, 2018-2019 жылдардағы 5% деңгейінде қалды. Экспорттың жалпы көлеміндегі жоғары технологиялар экспортының

үлесі 2020 жылы мұнай экспортының төмендеуіне байланысты ғана өсті.

Қазақстан күрделі емес өнімдерді өндіруге мамандануды жалғастыруда. Ел 1995 жылы 71-орында болса, 2023 жылы позициясы төмендеп, 89-шы орынға түсті.

Ескерту: Нөлден төмен мәндер елдің қарапайым тауарларды өндіруге маманданғанын көрсетеді.

Сурет 2-Қазақстанның экономикалық күрделілік индексінің динамикасы

Global Innovation Index 2024 рейтингінде Қазақстан 133 елдің арасында 78-ші орынға ие болды (2020 жылы 77-ші). Табысы орташадан жоғары елдердің ішінде Қазақстан 34 елдің ішінде 22-орында. Қазақстан цифрландыру мен инфрақұрылымды дамытуда мықты жақтарын көрсетуде, бірақ ғылыми-зерттеу және тәжірибелік-конструкторлық жұмыстарда (ҒЗТҚЖ), технологиялар мен білімді дамытуда және креативті өнімді жасауда әлсіз. Зияткерлік меншікті қорғаудың күрделі процедуралары, дамымаған инновациялық кластерлер, ғылым мен өндірістің әлсіз өзара әрекеттестігі одан әрі өсуді шектейді.

Елдің рейтингін анықтайтын негізгі факторлардың бірі – ғылыми зерттеулерге инвестицияның аздығы. БҰҰ деректері бойынша Қазақстанда ҒЗТҚЖ-ға жұмсалған шығындар ЖІӨ-нің 0,1%-ын құрайды, бұл дамыған елдер деңгейінен және әлемдік орташа деңгейден (2%) төмен.

Экономиканы индустрияландыру және әртараптандыру шараларының тиімділігінің көрсеткіштерінің бірі экономикалық өнімді құру процесінде өндірістің барлық факторларын (еңбек, капитал) пайдалану тиімділігін өлшейтін экономиканың факторлық өнімділігі болып табылады.

Қазақстанның он жылдық өнімділік өсімінің тоқырауы елдің бәсекеге қабілеттілігіне үлкен қиындық туғызады. Сонымен қатар, жоғары технологиялық өндіріс салаларына инвестицияның жеткіліксіздігі экономиканы жаңғырту мен әртараптандыруды шектейтін проблема болып табылады.

Биыл Қазақстанда Alem.cloud ұлттық суперкомпьютер орталығы іске қосылды. Оның мүмкіндіктері мемлекеттік органдарға, ғылыми-зерттеу институттарына, университеттерге, бизнеске және стартаптарға қолжетімді [2].

Мемлекеттік қызметтерді электронды форматқа көшіру жұмыстары жалғасуда. Қазіргі уақытта мемлекеттік қызметтердің 90,4%-ы онлайн режимінде қолжетімді, ал 1448 қызметтің басым көпшілігіне онлайн режимінде қол жеткізуге болады.

2027 жылдың соңына дейін тағы 3 мың ауылды жоғары жылдамдықты интернетке, 504 шалғай елді мекенді спутниктік технология арқылы желіге қосу жоспарлануда. Оның 176-сы KazSat арқылы қосылса, 2025 жылдың соңына дейін тағы 328 ауыл OneWeb арқылы қосылатын болады.

Инвестициялардың өсуі: 2025 жылы Қазақстанда да негізгі капиталға инвестициялар тұрақты өсті, алғашқы тоғыз айда 13,5% өсті. Қаражаттың негізгі бөлігі құрылыс объектілерін салуға және жаңғыртуға бағытталды, бұл ретте қаржыландырудың жетекші көзі компаниялардың меншікті қаражаты болды [3].

Дегенмен, инвестициялық құрылымның әлсіз жақтары да байқалады: құрал-жабдыққа салынған инвестициялардың үлесі салыстырмалы түрде төмен болып қалып отыр және барлық күрделі салымдардың төрттен бір бөлігін құрайды. Осыған қарамастан, инвестицияның өсуі экономиканы нығайтудың және нақты сектордағы даму қарқынын сақтаудың маңызды факторы болып қала береді.

Өңдеу өнеркәсібіндегі инвестициялық белсенділік сенімді үдеу көрсетуде: инвестициялық өсім 30%-дан асты, ресурстық емес сектордағы маңызды көрсеткіштердің біріне айналды. Инвестициялар машина жасау, металл өңдеу, тамақ және жеңіл өнеркәсіп салаларына белсенді бағытталуда, бұл елдің технологиялық әлеуетін нығайтады. Негізгі капиталға инвестициялардың жалпы өсімі аясында шетелдік компаниялар тарапынан да қызығушылық артып келеді. Ресейден, Нидерландыдан, Оңтүстік Кореядан, Бельгиядан, Қытайдан түрлі салаларға қаржы құйылып, жаңа өндіріс тізбектерін құруда. Капиталдың

мұндай қомақты ағыны кәсіпорындарды жаңғыртуға, жаңа жұмыс орындарын ашуға, Қазақстанның жоғары табыс мәртебесіне жету жолындағы ұстанымын нығайтуға ықпал етуде. Шын мәнінде, инвестицияның өсуі тұрақты индустрияландырудың және неғұрлым технологиялық дамыған дамуға ілгерілеудің көрсеткіші болды.

Шағын және орта бизнес секторы экономикадағы өз орнын кеңейтіп, нығайтуды жалғастыруда. 2025 жылдың күзінің басындағы жағдай бойынша елде 2,17 миллионнан астам белсенді шағын және орта бизнес субъектілері жұмыс істейді, бұл өткен жылмен салыстырғанда 6,4%-ға көп. Өсім бірнеше жыл қатарынан жалғасып келеді, бұл сектор бірте-бірте өңірлік дамудың негізгі драйверіне айналуға, әсіресе, жалпы өңірлік өнімдегі ШОБ үлесі 60%-дан асатын ірі қалаларда. Кәсіпорындар санының өсуі шағын және орта бизнестің экономикаға қосқан үлесін күшейтеді – олардың үлесі 38,6%-ға жақындады. Олардың қызмет аясы кеңейіп, кәсіпкерлік белсенділік артып, мемлекеттік қолдау бизнестің өзгермелі экономикалық жағдайларға бейімделуіне көмектесуде.

Қазақстанның құрылыс индустриясы 2025 жылы екі таңбалы өсу қарқынын сақтап қалды, құрылыс көлемі алғашқы тоғыз айда 14,9%-ға өсті. Ірі тұрғын үй құрылысы, жол инфрақұрылымы және индустриялық жобалар бүкіл ел бойынша тұрақты өсуді қамтамасыз етуде шешуші рөл атқарды. Белсенді тұрғын үй құрылысы өсудің негізгі драйвері болды: 12,9 млн шаршы метр тұрғын үй пайдалануға берілді, бұл өткен жылмен салыстырғанда 3,4%-ға өсті. Құрылыс белсенділігі жоғары облыстар Ұлытау, Жетісу, Алматы, Түркістан облыстары, сондай-ақ Алматы қаласы болды. Тұрғын үй қорын ұлғайту инфрақұрылымды жаңғыртумен және жаңа өнеркәсіп алаңдарының іске қосылуымен тұспа-тұс келді, бұл құрылыс саласына экономиканың ең қарқынды дамып жатқан салаларының қатарында қалуға мүмкіндік берді.

2025 жыл Қазақстанның индустриялық дамуының маңызды кезеңі болды: «Алатау» технопаркінде жаңа өңдеу орындары, машина жасау зауыттары, зауыттар іске қосылды. Өнеркәсіптің басым салаларында жалпы құны 1,5 триллион теңгені құрайтын 190 жоба жүзеге асырылып, 22 600 жұмыс орны ашылып, экономиканың шикізаттық емес секторы нығаюда.

Бүгінгі таңда 115 жоба іске қосылып, жалпы инвестиция көлемі 838,1 млрд теңгені құрап, 13300-ден астам жұмыс орны ашылды. Жыл соңына дейін 691,1 млрд теңгенің қосымша 75 жобасын аяқтап, қосымша 9200 жұмыс орнын ашу жоспарлануда. Соңғы үш жылда индустрияландыру отандық өнім түрлерін айтарлықтай кеңейтті. Полипропилен, ферросилиций, ыстық брикеттелген темір, арнайы кокс, тұрмыстық техника, шиналар, жүк көліктерінің құрамдас бөліктері өндірісі жолға қойылды. Елімізде тыңайтқыштардың, құрылыс материалдарының, мұнай-газ жабдықтарының жаңа түрлері де шығарыла бастады, бұл өндірістік әлеуеттің тұрақты түрде кеңейгенін көрсетті.

2025 жылы Қазақстан Қытайдан, АҚШ-тан, Оңтүстік Кореядан және ЕО-дан тікелей шетелдік инвестицияларды белсенді түрде тартады, дәстүрлі салалардағы, сондай-ақ IT, химия және баламалы энергетикадағы жобаларды кеңейтеді.

Қазақстан жаңа күн және жел электр станцияларын салу, энергия сақтау жүйелерін енгізу және электр желісін жаңғырту арқылы жаңартылатын энергия секторын кеңейтуді жалғастыруда. Қазіргі уақытта елде жаңартылатын энергия көздерінің 156 нысаны жұмыс істейді, оның ішінде 63 жел және 48 күн электр станциясы. 2019 жылдан бастап орнатылған қуаттардың ұлғаюы электр энергиясын өндірудегі жасыл энергия үлесін үш есеге ұлғайтып, 6,4%-ға жеткізді.

2025 жылы Қазақстан елдің экономикалық тұрақтылығы мен технологиялық әлеуетін нығайтуға елеулі қадам жасады. Инвестициялардың ұлғаюы, өңдеу өнеркәсібінің, көлік-логистикалық жүйелердің және жасыл энергетиканың дамуы, құрылыс секторын жаңғырту, стратегиялық маңызды жобаларды іске қосу, оның ішінде Теңіз кенішін кеңейту және АЭС құрылысы экономиканы әртараптандыруға және тиімділікті арттыруға жағдай жасауда. Бұл ретте цифрландыру белсенді түрде алға жылжуда, білім беру және салық саясатында реформалар жүзеге асырылуда, шағын және орта бизнес ынталандырылып, жаңа жұмыс орындары ашылып, экспорттық әлеует артатын тікелей шетелдік инвестициялар тартылуда. Өнеркәсіпті, көлікті, энергетиканы және адами капиталды дамытуға кешенді көзқарас тұрақты экономикалық өсу мен Қазақстанның таяу жылдардағы әлемдік нарықтарға интеграциялануы үшін алаң жасайды.

Жаңартылатын энергия, энергия тиімділігі технологиялары және жасыл инновациялардағы технологиялық жетістіктер өнеркәсіптің қоршаған ортаға теріс әсерін азайтуға көмектесуде [4].

Күн, жел және батареялар мен энергия сақтау жүйелеріндегі инновациялар тұрақты энергиямен қамтамасыз ету үшін жаңа мүмкіндіктер туғызады, қазба отындарына тәуелділікті азайтады және көміртегі ізін азайтады.

Бұл технологияларды енгізу қоршаған ортаны жақсартуға ықпал етіп қана қоймайды, сонымен қатар жасыл экономика, жұмыс орындарын құру және экономикалық бәсекеге қабілеттілікті қамтамасыз ету сияқты жаңа индустриялардың дамуын ынталандырады. Цифрландыру және смарт технологияларды енгізу түрлі секторларда, соның ішінде ауыл шаруашылығында, көлікте және денсаулық сақтауда тұрақты дамудың жаңа көкжиектерін ашуда.

Заттар интернеті, жасанды интеллект және үлкен деректер процестерді оңтайландыруға, шығындарды азайтуға және тиімділікті арттыруға көмектеседі, бұл өз кезегінде ресурстарды тиімдірек пайдалануды жеңілдетеді.

Мысалы, аграрлық секторда смарт технологияларды енгізу су ресурстарын дәл және тиімді басқаруға, тыңайтқыштар мен пестицидтерді барынша азайтуға, ауыл шаруашылығының климаттың өзгеруіне төзімділігін арттыруға және өнімділікті арттыруға мүмкіндік береді.

Әлеуметтік контексте инновация инклюзивті өсуді қамтамасыз етуде маңызды рөл атқарады. Ол кеңірек халыққа, соның ішінде шалғайдағы және нашар дамыған аймақтарға жаңа технологияларға және жақсартылған қызметтерге қолжетімділікті қамтамасыз ету арқылы теңсіздікті азайта алады. Инновациялар инвесторлардың ғана емес, жалпы қоғамның да мүдделерін ескеретін тұрақты бизнес үлгілерінің дамуына да әсер етеді. Тұрақты инновацияларды қабылдайтын компаниялар нарықта бәсекеге қабілетті бола бастайды, өйткені олар қоршаған ортаға жауапты тұтынушылар мен ұзақ мерзімді тұрақтылыққа мүдделі инвесторлардың назарын аударады [4].

Қорытынды

Инновация жаһандық және жергілікті мәселелерді шешуде шешуші рөл атқара отырып, тұрақты экономикалық даму үдерісінің маңызды құралына айналды. Олар өнімділікті арттыруға және жаңа технологияларды жасауға мүмкіндік беріп қана қоймайды, сонымен қатар экономикалық өсудің экологиялық және әлеуметтік тұрақтылықпен үйлесімді үйлесімін қамтамасыз етеді.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Инновации в Казахстане: необходимо усиление технологизации экономики
https://halykfinance.kz/download/files/analytics/ac_innovations.pdf
2. Цифровой Казахстан: инновационные решения обеспечат рост во всех сферах экономики
<https://primeminister.kz/ru/news/reviews/cifrovoy-kazakhstan-innovacionnye-reseniia-obespechat-rost-vo-vsex-sferax-ekonomiki-30625>
3. В 2025 году экономика Казахстана демонстрирует динамичный рост.
https://el.kz/ru/ekonomika-2025-itogi-goda-dlya-kazahstana-i-plan-na-buduschee_400042159/
4. Роль инноваций в стимулировании устойчивого экономического развития Журнал: RUSSIAN JOURNAL OF MANAGEMENT Том 13 № 6, 2025
<https://riorpub.com/ru/nauka/article/100172/view>

ВОПРОСЫ РАЗВИТИЯ ЦИФРОВЫХ ВАЛЮТ В МИРОВОЙ ПРАКТИКЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ ВНЕДРЕНИЯ ЦИФРОВОГО ТЕНГЕ В КАЗАХСТАНЕ

Кодашева Г.С., Жамиева А.Е., Рахимжанова К.К.

НАО «Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева»,
г. Астана, Республика Казахстан

Аннотация. В статье рассматриваются ключевые вопросы формирования и развития цифрового тенге как цифровой валюты Национального банка Республики Казахстан. На основе официальных аналитических документов Национального Банка Республики Казахстан, включая White Paper 2022–2023 и Модель принятия решения о внедрении цифрового тенге, проанализированы цели, архитектурные и технологические особенности, экономические эффекты, институциональные и регуляторные аспекты внедрения цифрового тенге. Особое

внимание уделено этапности реализации проекта, оценке его жизнеспособности, а также перспективам влияния цифрового тенге на платежную систему, финансовую инклюзивность и развитие цифровой экономики Казахстана.

Ключевые слова: цифровой тенге (ЦТ), цифровая валюта центрального банка (ЦВ ЦБ), Национальный Банк Республики Казахстан (НБ РК), платежная система, финансовые инновации.

Глобальная цифровизация финансовых рынков и активное развитие финансовых технологий обусловили повышенный интерес центральных банков к выпуску цифровых валют центрального банка (Central Bank Digital Currency, CBDC). По данным международных финансовых организаций, более 70

центральных банков находятся на различных стадиях изучения или пилотирования ЦВ ЦБ, а в ряде стран цифровые валюты уже введены в промышленную эксплуатацию.

В Республике Казахстан исследования в области цифровой валюты центрального банка начались в 2021 году. Национальный Банк Республики Казахстан (НБ РК) инициировал комплексный анализ необходимости внедрения цифрового тенге с учетом международного опыта, особенностей национальной платежной системы и стратегических задач социально-экономического развития страны. Результатом данной работы стало поэтапное решение о внедрении цифрового тенге до 2025 года.

Актуальность настоящего исследования обусловлена необходимостью научного осмысления концепции цифрового тенге, анализа его потенциальных выгод и рисков, а также оценки влияния на финансовую стабильность и экономику Казахстана. Цель статьи заключается в систематизации и научном анализе ключевых вопросов развития цифрового тенге в Казахстане на основе официальных программных и аналитических документов НБ РК. Цифровая валюта центрального банка представляет собой третью форму денег, функционирующую наряду с наличными и безналичными средствами. В отличие от криптовалют, ЦВ ЦБ является обязательством центрального банка и обладает статусом законного средства платежа. Международный опыт показывает, что мотивация внедрения ЦВ ЦБ различается в зависимости от уровня развития экономики и приоритетов денежно-кредитной политики. В развитых странах основной акцент делается на повышении эффективности и устойчивости платежных систем, тогда как в развивающихся экономиках цифровые валюты рассматриваются как инструмент повышения финансовой инклюзивности и снижения транзакционных издержек.

Ключевые направления, на которые ориентируются центральные банки при внедрении цифровых валют: повышение эффективности платежей, расширение финансовой инклюзивности, обеспечение устойчивости финансовой системы, развитие инноваций и цифровой экономики, а также совершенствование трансграничных расчетов. Данные направления сформированы на основе анализа международной практики внедрения ЦВ ЦБ [4; 5].

Опыт Нигерии, Багамских островов и Восточно-Карибских государств демонстрирует, что успешность внедрения ЦВ ЦБ во многом зависит от четко сформулированных целей, поддержки экосистемы и поэтапного подхода к реализации.

За последние четыре года интерес к ЦВ ЦБ резко вырос. Если в 2020 году только 37 стран изучали ЦВ ЦБ, то в настоящее время 130 стран, представляющих 98% мирового ВВП, рассматривают возможность создания ЦВЦБ. На продвинутой стадии изучения (разработка, пилотирование или запуск) находятся 64 страны. По прогнозам БМР, к 2030 году в обращении могут находиться до 15 розничных и 9 оптовых ЦВ ЦБ.

На сегодняшний день только четыре юрисдикции внедрили ЦВЦБ на промышленном уровне – ЦБ Багамских островов, Восточно-Карибский ЦБ, ЦБ Нигерии и Банк Ямайки.

Критически важным драйвером проектов ЦВ ЦБ является выстраивание эффективных коммуникаций с участниками финансового рынка. Например, проект Нигерии несмотря на успешную техническую реализацию и доказанную устойчивость функционирования в режиме

24/7, не вышел за пределы первой волны ранних пользователей, количество подключенных розничных клиентов не достигло и 1% от общего числа активных банковских счетов. Для преодоления первоначально низкого уровня принятия необходима новая скоординированная политика всех стейкхолдеров.

В настоящее время в мире реализуется несколько пилотных проектов, среди них можно отметить проекты ЦБ Китая, Бразилии, России, ЕЦБ. Как демонстрирует практика наиболее успешных пилотных проектов, включая вышеупомянутые, внедрение цифровой валюты требует слаженной работы центральных банков и всех участников. В этой связи двухуровневая архитектура ЦВ ЦБ, в которой важная роль отведена провайдером платежных услуг, является наиболее оптимальным решением.

Двухуровневая модель Народного банка Китая осуществляет эмиссию, погашение и управление экосистемой кошельков. Цифровой юань используется для осуществления налоговых платежей в провинции Хайнань. Госслужащие получают зарплату в цифровых юанях в городе Чаншу. Планируется пилотирование с использованием офлайн-кошельков на базе SIM для платежей в цифровом юане.

По данным на июнь 2023 года, создано свыше 20,8 млн кошельков физических лиц и 3,5 млн корпоративных кошельков, через которые проведено 70,7 млн транзакций на сумму примерно 34,5 млрд юаней (~5,4 млрд долл. США). В 2023 году использовать цифровой юань для повседневных операций могут граждане и гости 43 провинций Китая.

С июля 2022 по февраль 2023 года Европейский центральный банк (ЕЦБ) провел тестирование использования цифрового евро. В рамках тестирования оценивалось, как цифровой евро может быть интегрирован в текущий европейский платежный ландшафт. Осуществляется исследование офлайн-транзакций, возможен доступ нерезидентов, исследуются платежи с использованием QR-кода и NFC. В 2023 году планировалось принятие решения о внедрении цифрового евро.

ЕЦБ в рамках развития проекта активно взаимодействует с Европейской комиссией, Европейским парламентом и министрами финансов еврозоны. В модели ЕЦБ за дистрибуцию цифровых евро отвечают посредники – поставщики платежных услуг. Физические лица имеют доступ к цифровым евро через приложение поставщиков платежных услуг или через приложение Евросистемы.

В августе 2023 года в Российской Федерации стартовал пилотный проект в формате friends and family с участием 13 банков, 30 ТСП из 11 городов и различных отраслей. Двухуровневая модель предполагает, что ЦБ также отвечает за безопасность операций. Возможен доступ к кошельку через любую финансовую организацию, в которой обслуживается клиент.

Предусмотрена пониженная комиссия для бизнеса за прием оплаты товаров и услуг цифровыми рублями (0,3% от суммы платежа). Принят закон о цифровом рубле (ФЗ от 24.07.2023 № 339-ФЗ). Предусмотрены ежемесячные лимиты перевода безналичных средств в цифровой рубль. В 2023 году планируется использование смарт-контрактов. В планах на следующем этапе развития проекта – проведение офлайн-платежей.

Центральный банк Бразилии использует платформу Drex (собственная разработка) и платформу Celso. Ожидаемые сроки запуска валюты в обращение – конец 2024 года. На текущем этапе пилотного проекта ЦБ тестирует функции конфиденциальности и программируемости платформы в рамках DvP сценария. Определены 14 финансовых институтов для участия в пилотном проекте (май 2023).

Многие страны видят достоинства ЦВ ЦБ для розничных платежей в предложении высоколиквидного, низкорискового и универсального доступного средства платежа. Согласно опросу БМР, 80% из 86 опрошенных ЦБ видят потенциальную ценность в наличии как розничного ЦВ ЦБ, так и системы быстрых платежей, поскольку ЦВЦБ позволяет получить доступ к более широкому кругу финансовых учреждений и небанковскому населению. В качестве особенностей, которые не обеспечивают системы быстрых платежей, были названы программируемость и автономные платежи.

Между тем основные преимущества оптовых ЦВ ЦБ заключаются в обеспечении более быстрых, безопасных и дешевых трансграничных расчетов. ЦВ ЦБ могут привнести в сферу трансграничных платежей следующие преимущества:

- снижение числа посредников и упрощение процесса;
- повышение эффективности за счёт автоматизации процессов (например, по сбору и проверке документов) и сокращения промежуточных стадий процесса;
- улучшенные интеграционные возможности (особенно в случае восприятия интеграционного функционала как одной из приоритетных задач разработки ЦВ ЦБ);
- повышенная техническая совместимость;
- повышенная информационная безопасность за счёт применения новых механизмов и стандартов;
- снижение трансграничных и макрофинансовых рисков.

Ключевой мотивацией внедрения цифрового тенге в Казахстане является необходимость адаптации национальной платежной системы к новым технологическим и экономическим вызовам. НБРК выделяет следующие стратегические цели проекта:

1. Повышение конкуренции и инновационной активности на финансовом рынке.
2. Расширение доступа населения к современным финансовым услугам, включая удаленные и труднодоступные регионы.
3. Обеспечение бесперебойного функционирования Национальной платежной системы в кризисных и шоковых сценариях.
4. Повышение эффективности и прозрачности государственных платежей.
5. Укрепление конкурентоспособности финансового сектора Казахстана на международном уровне.
- 6.

Таблица 1 – Цели внедрения цифрового тенге и ожидаемые эффекты

Цель	Ожидаемый эффект
Финансовая инклюзивность	Расширение доступа к платежам и переводам
Эффективность платежей	Снижение издержек и ускорение расчетов
Инновационное развитие	Создание новых цифровых сервисов
Финансовая устойчивость	Повышение надежности платежной инфраструктуры

Для системной оценки целесообразности внедрения цифрового тенге НБРК разработал Модель принятия решения, основанную на рекомендациях Международного валютного фонда и Всемирного экономического форума, но адаптированную к национальной специфике.

Модель включает четыре взаимосвязанных блока:

1. Определение ключевых параметров дизайна цифрового тенге.
2. Формирование архитектурных и экономических характеристик.
3. Оценка жизнеспособности выбранного дизайна.
4. Анализ операционной и регуляторной моделей.

В основе модели внедрения цифрового тенге в Казахстане лежат цели внедрения, которые определяют параметры дизайна цифрового тенге. Далее проводится оценка жизнеспособности выбранной архитектуры с учетом технологических, экономических и институциональных факторов, после чего формируется комплексное операционное и регуляторное решение. [1; 2]

Особенностью казахстанского подхода является отсутствие жесткой линейной этапности, что позволяет проводить параллельный анализ технологических, экономических и регуляторных аспектов.

Цифровой тенге реализуется на основе гибридной архитектуры, сочетающей элементы централизованных платежных систем и технологий распределенных реестров (DLT). Такой подход позволяет обеспечить высокую производительность, надежность и масштабируемость платформы.

Ключевые технологические характеристики цифрового тенге включают:

- возможность офлайн-платежей;
- программируемость токенов;
- настраиваемый уровень анонимности;
- интеграцию с существующей платежной инфраструктурой;
- высокие стандарты кибербезопасности.

Таблица 2 – Сравнительная характеристика форм денег

Критерий	Наличные	Безналичные	Цифровой тенге
Эмитент	НБРК	Банки	НБРК
Офлайн-платежи	Да	Нет	Да
Программируемость	Нет	Ограниченно	Да
Финализация расчетов	Мгновенно	Отложенная	Мгновенная

С 2021 года Национальный Банк Республики Казахстан реализует проект «Цифровой тенге». В 2022 году НБРК совместно с участниками рынка, экспертным сообществом и международными партнерами завершил исследование о необходимости внедрения ЦТ. К концу того же года было принято решение о поэтапном внедрении ЦТ в три фазы до конца 2025 года.

1. Этапы реализации проекта 2021 год – Proof of Concept**

- Реализация базовых сценариев жизненного цикла ЦТ без тестирования с реальными клиентами: эмиссия, распределение, маркировка, перевод, покупка.

- Тестирование проведения переводов и покупок.

- Тестирование проведения одной офлайн-транзакции. 2022 год – Тестирование в ограниченном контуре**

- Проверка жизнеспособности ключевых сценариев жизненного цикла и сценариев с продвинутой функциональностью в условиях, близких к реальным: пилотный проект с 200 ФЛ и 4 ТСП.

- Переводы и покупки по номеру телефона и QR, перевыпуск токенов.

- Тестирование ограниченной программируемости.

- Тестирование цепочки офлайн-транзакций.

2023 год – Интеграция с платежными системами**

- Быстрый ввод в промышленную эксплуатацию ЦТ для прикладных сценариев в 2023 году (с двумя-тремя БВУ и ограниченным количеством пользователей).

- Ограниченное количество интеграций (интеграция с системами БВУ, участвующими в пилоте).

- Тестирование трансграничных транзакций и госзакупок.

- Тестирование продвинутых смарт-контрактов участников рынка и фондовой биржей в закрытом контуре.

- Проведение тестов с SWIFT, участником рынка индустрии цифровых активов в закрытом контуре.

2024 год – Построение целевой архитектуры**

- Запуск продвинутой программируемости с помощью токенов, включая продвинутые смарт-контракты.

- Развитие механизма социальных выплат, госзакупок, сценариев участников рынка.

- Подключение не менее 10 БВУ.

- Ввод в опытную эксплуатацию механизма трансграничных расчетов.
- Пилотирование офлайн-транзакций.

2025 год – Ввод в промышленную эксплуатацию**

- Запуск полномасштабной производственной платформы ЦТ на целевой архитектуре.
- Увеличение количества участников (ФЛ и ТСП), подключение казахстанских БВУ к платформе ЦТ.
- Промышленная эксплуатация трансграничных расчетов.
- Упрощенный доступ внешних участников к разработке смарт-контрактов.
- Построение экосистемы ЦТ и трансграничного сообщества.
- Масштабирование офлайн-платежей.

Внедрение цифрового тенге потенциально оказывает многоплановое влияние на экономику Казахстана. С одной стороны, он может снизить транзакционные издержки и повысить прозрачность финансовых потоков, с другой – потребует адаптации бизнес-моделей банков второго уровня.

Экономическое моделирование, проведенное в рамках исследований НБРК, показывает, что цифровой тенге не замещает существующие формы денег, а дополняет их, минимизируя риски дезинтермедиации банковского сектора.

Особое значение имеет использование цифрового тенге в государственных платежах и социальных программах, где программируемость позволяет обеспечить целевое расходование средств при сохранении банковской тайны.

С помощью ЦВЦБ строится экономика нового времени, основанная на доверии, скорости и свободе выбора. Возможности программирования ЦТ и привязки любых триггеров к платежам в совокупности с дроблением стирают границы между закрытыми экосистемами благодаря сущности денег ЦБ.

Программируемость ЦТ позволяет оцифровывать многие продукты, услуги, которые ранее сложно было оценить/монетизировать либо фрагментировать и ввести микроплатежи за потребление в привязке к определенным триггерам. Токенизация активов реального мира открывает новый способ монетизации неликвидных активов. Например, нумизмат или филателист может токенизировать редкую коллекцию монет или марок путем дробления и разделения прав собственности на активы с покупателями по всему миру.

Эффективное функционирование цифрового тенге невозможно без формирования адекватной нормативно-правовой базы. Регуляторная модель предполагает соблюдение требований ПОД/ФТ, кибербезопасности и защиты персональных данных.

Разработка и внедрение нормативно-правового регулирования ЦТ требуют тщательной проработки и могут быть реализованы после оценки результатов опытно-промышленной эксплуатации всеми участниками платформы ЦТ по следующим причинам:

- Возможность выявить технические проблемы, уязвимости и недоработки системы, которые могут повлиять на безопасность и надежность ЦТ.
- Более точная оценка рисков, связанных с внедрением ЦТ, анализ угроз в области кибербезопасности.
- Возможность оценить влияние ЦТ на макроэкономические показатели.
- Оценка бизнес-процессов с практической точки зрения непосредственными участниками цифровой платформы и конечными потребителями.
- Корректирование подхода, если опытно-промышленная эксплуатация покажет, что определенные аспекты ЦТ требуют доработок, что позволит внести соответствующие изменения до окончательной разработки НПА.

По мере получения результатов ОПЭ от участников цифровой платформы будут сформулированы и детализированы требования к учету ЦТ и правилам их обращения.

Развитие экосистемы цифрового тенге основывается на принципах равного доступа, рыночной мотивации и ориентированности на пользователя. Важную роль играют банки второго уровня, финтех-компании и торгово-сервисные предприятия.

Ключевыми участниками экосистемы цифрового тенге являются: Национальный Банк Республики Казахстан как эмитент, банки второго уровня и платежные организации как финансовые посредники, торгово-сервисные предприятия, государство и конечные пользователи. [2; 3]

К основополагающим принципам внедрения ЦВ ЦБ, в частности ЦТ, относятся защита данных, операционная устойчивость и кибербезопасность. Был проведен обзор тестов на кибератаки существующих платформ для цифровых валют центральных банков. Следует отметить, что многие риски зависят от дизайна технологической инфраструктуры цифровой валюты и конфигурации различных свойств в зависимости от требований к системе.

Для реализации пилотного проекта ЦТ была выбрана технология распределенных реестров

платформы Corda, в том числе по причине безопасности и приватности. Это решение позволяет управлять анонимностью, конфиденциальностью и отслеживаемостью транзакций. Среди успешно протестированных в рамках проекта гипотез – безопасность транзакций.

Применение токенов позволяет однозначно идентифицировать эмитента, что гарантирует их подлинность. При этом механизм консенсуса исключает возможность двойной траты токенов при наличии интернет-соединения на устройствах участников.

Расчеты с использованием ЦТ более анонимны по сравнению с традиционными безналичными инструментами. Функциональность ЦТ предоставляет возможность настройки анонимности пользователя: пользователь может самостоятельно определить, показывать персональные данные другим участникам транзакции или нет. При этом обеспечивается исполнение требований КУС и ПОД/ФТ.

Баланс между приватностью и желаемыми характеристиками, такими как финансовая целостность и безопасность, является сложной задачей, но технология демонстрирует перспективы. Например, такие технологии повышения конфиденциальности как «слепые подписи» могут позволить ЦБ выпускать розничные ЦВЦБ, не зная личности владельца.

Таким образом, цифровой тенге является стратегическим инновационным проектом, направленным на модернизацию финансовой системы Казахстана и повышение ее устойчивости в условиях цифровой трансформации мировой экономики. Поэтапный подход к внедрению, комплексная модель оценки и активное взаимодействие с участниками рынка создают предпосылки для успешной интеграции цифрового тенге в национальный платежный ландшафт.

Внедрение ЦТ имеет большой потенциал для развития Национальной платежной системы, а также дает ей возможность быть конкурентной на мировой арене, учитывая современные тренды финансового рынка. Проект ЦТ перешел на новый этап развития, когда исследуются преимущества розничных и оптовых ЦВЦБ. Таким образом ЦТ открывает возможности для всей экономики, становясь инструментом общего назначения.

Для полноценного раскрытия возможностей ЦТ требуется комплексная и поэтапная работа по внедрению нового платежного средства. Ключевым завершением всех работ станет создание промышленной платформы ЦТ. В контексте разработки целевой архитектуры ЦТ интероперабельность является сложным предметом для рассмотрения из-за большого количества взаимодействий и различий в формате данных с форматами, определенными в существующих стандартах.

Внедрение ЦТ является сложным процессом. Многие финансовые инновации, включая цифровые валюты, получают значительную часть своей ценности из-за эффекта сети. Чем больше людей и организаций используют ЦТ, тем выше ее ценность для каждого пользователя.

Выбранный поэтапный подход позволяет разработать целевую архитектуру согласно бизнес-требованиям с вовлечением всех участников экосистемы ЦТ. В перспективе цифровой тенге может стать ключевым элементом развития цифровых финансов, повышения прозрачности государственных расходов и расширения участия Казахстана в международных финансовых процессах.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ:

1. Национальный Банк Республики Казахстан. Модель принятия решения о внедрении цифрового тенге. – Алматы, 2022. – 62 с.
2. Национальный Банк Республики Казахстан. Цифровой тенге: результаты исследования о необходимости внедрения : White Paper 2022. – Алматы, 2022. – 101 с.
3. Национальный Банк Республики Казахстан. Цифровой тенге: результаты реализации первой фазы : White Paper 2023. – Алматы, 2023. – 58 с.
4. Bank for International Settlements. Central bank digital currencies: foundational principles and core features. – Basel : BIS, 2020. – 24 p.
5. International Monetary Fund. Digital money and central bank digital currency. – Washington, DC : IMF, 2022. – 36 p.

СУЩНОСТЬ И СПЕЦИФИКА СОЦИАЛЬНОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА КАК ИННОВАЦИОННОЙ ФОРМЫ ОРГАНИЗАЦИИ БИЗНЕС-ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Докторант: Кулубеков А.Т.

Научный руководитель:

д.э.н., профессор Жигентаев С.М.

Костанайский региональный университет

им. А. Байтұрсынұлы

Аннотация. в статье проанализирован такой инновационный инструмент, как социальное предпринимательство, а также актуальность его применения в рамках повышения эффективности решения социальных проблем. в исследовании на основе предлагаемых в различных публикациях понятий и основных характеристик понятия «социальное предпринимательство» сформулирован авторский подход к определению

Ключевые слова: социальное предпринимательство, инновации, бизнес, социальная сфера, социальный эффект, бизнес- идея.

В последнее время социальное предпринимательство в своем развитии охватывает новые страны и территории, получая импульсы для своего дальнейшего масштабирования из лучших практик, адаптации национального опыта разных стран к условиям конкретной страны или территории. исследования показали, что развитие социального предпринимательства позволит снизить бюджетную нагрузку, повысить качество товаров и услуг социальной сферы, обеспечить развитие социальной инфраструктуры. как показывает мировой и отечественный опыт, развитие социального предпринимательства будет способствовать привлечению дополнительных финансовых ассигнований в отрасли социальной сферы, а также их оптимизации в использовании и распределении в экономике. однако не весь накопленный потенциал используется, в том числе методологического и методического характера. в связи с этим необходимость выявления особенностей и направлений развития социального предпринимательства как инновационной формы организации бизнес- деятельности определили выбор темы исследования.

Несмотря на растущую популярность социального предпринимательства в мире, в научной литературе не всегда можно встретить целостный подход к изучению сущности и проблем этой области знаний, как следствие столкнуться с рядом дискуссий, относящихся к трактовке феномена.

Проблема развития социального предпринимательства носит междисциплинарный характер и находится в фокусе внимания экономической теории, региональной экономики, социологии и государственного управления. Анализ научной литературы позволяет выделить несколько ключевых направлений исследований, формирующих теоретико- методологическую базу данной темы.

Фундаментальный вклад в становление теории социального предпринимательства внесли зарубежные ученые. В трудах Г. Диза сформулированы базовые критерии, отличающие социального предпринимателя от традиционного [1]. Вопросы сочетания социальной миссии и экономической эффективности глубоко проработаны в исследованиях М. Юнуса, П. Друкера, Дж. Остина и К. Альтера [2-5].

В Республике Казахстан социальное предпринимательство (СП) является относительно новым и развивающимся явлением и формой бизнес-деятельности.

Исследования казахстанских ученых в этой области фокусируются на его сущности, специфике, институциональных основах, особенностях становления и потенциале как инновационной модели.

В отечественной науке пионером системного осмысления данного феномена является Притворова Т.П. и Окутаева С. Т., чьи работы заложили основы терминологического аппарата и типологии социальных предприятий. Они одними из первых систематически исследовали и обосновывали необходимость развития социального предпринимательства в Казахстане [6, 7]

Казахстанские ученые определяют социальное предпринимательство как инновационную форму организации бизнес-деятельности, которая:

Сочетает коммерческий подход (ориентацию на инновации, риски, регулярный рыночный доход) со способностью некоммерческих организаций и правительства решать крупномасштабные социальные проблемы или удовлетворять социальные потребности [8].

Предполагает регулярную и целенаправленную хозяйственную деятельность
(КАК БИЗНЕС) ДЛЯ ДОСТИЖЕНИЯ СОЦИАЛЬНОГО БЛАГОПОЛУЧИЯ [9].

Включает поиск, признание и использование возможностей для социального улучшения через создание нового предприятия или инновационный способ управления существующей организацией [10].

Специфика заключается в двойной миссии: получение дохода для обеспечения УСТОЙЧИВОСТИ И, ПРЕЖДЕ ВСЕГО, ДОСТИЖЕНИЕ ИЗМЕРИМОГО СОЦИАЛЬНОГО ЭФФЕКТА [11].

Таким образом, социальное предпринимательство выступает движущей силой процесса поиска новых возможностей, позволяя региону решать застарелые социальные проблемы, одновременно используя рыночные механизмы и развивая инновационный потенциал.

Обзор казахстанских исследований показывает, что социальное предпринимательство рассматривается как инновационная и смешанная форма бизнес-деятельности, имеющая специфические черты, отличающие её от традиционного бизнеса и благотворительности.

Если говорить о развитии социального предпринимательства, СП возникло сравнительно недавно, за рубежом оно существует около 40 лет. Становление СП как института началось после кризиса 20-30-х гг., когда возросла необходимость стабилизации экономики в ряде государств Европы и США путем снижения размера федерального правительства и сокращения его бюджета.

Для установления совокупного представления о СП необходимо произвести последовательный анализ трактовок понятия СП. В таблице представлены наиболее часто встречающиеся в экономической литературе основополагающие формулировки (табл. 1).

Таблица 1 – Определения понятия «социальное предпринимательство»

Источник	Определение
Притворова Т. П. (2019)	Регулярная и целенаправленная хозяйственная деятельность, осуществляемая для достижения социального благополучия, а не только для получения прибыли.
Оспанова Р. С. (2023)	Комбинация бизнес-деятельности (риска, инноваций, регулярного дохода) и способности некоммерческих организаций решать крупномасштабные социальные проблемы.
Предпринимательский кодекс РК	Регулярная и целенаправленная хозяйственная деятельность, направленная на решение социальных проблем, осуществляемая субъектами малого или среднего предпринимательства.
Schumpeterian J. A. (Фонд Шваба)	Применение предпринимательского подхода (дисциплины, инноваций и решимости) для разработки, финансирования и распространения решений социальных, экологических и экономических проблем.
Dees J. G. (2001)	Деятельность, направленная на идентификацию, оценку и реализацию возможностей, имеющих социальную ценность, которая приводит к созданию новой социальной ценности путём инноваций.
Ashoka	Новаторский, рыночно-ориентированный подход к созданию устойчивых и масштабируемых социальных изменений, сфокусированный на выполнении социальной миссии как главной цели.
Martin R. L. (2007)	Принятие на себя социальной миссии, определение и неустанное использование новых возможностей для служения этой миссии, а также постоянный процесс инноваций, адаптации и обучения.
Примечание: составлено автором на основе источников [1, 6, 7, 12- 15]	

Зарубежные концепции делают акцент на инновациях, создании новой социальной ценности, устойчивости и масштабируемости, подчеркивают предпринимательский процесс и главенство социальной миссии. В то время казахстанские ученые выделяют гибридный характер и регулярность деятельности. Официальное определение фокусируется на субъекте (МСП) и социальной направленности деятельности.

Таким образом, СП сравнительно новый вид предпринимательской деятельности. От коммерческой деятельности оно отличается ориентацией на социальные изменения и решением конкретной социальной проблемы, большая часть прибыли направляется на развитие предприятия, от некоммерческой – бизнес-коммерческим характером своей деятельности. На основе проведенного обзора литературы можно выделить основные характеристики социальных предприятий (рис. 1).

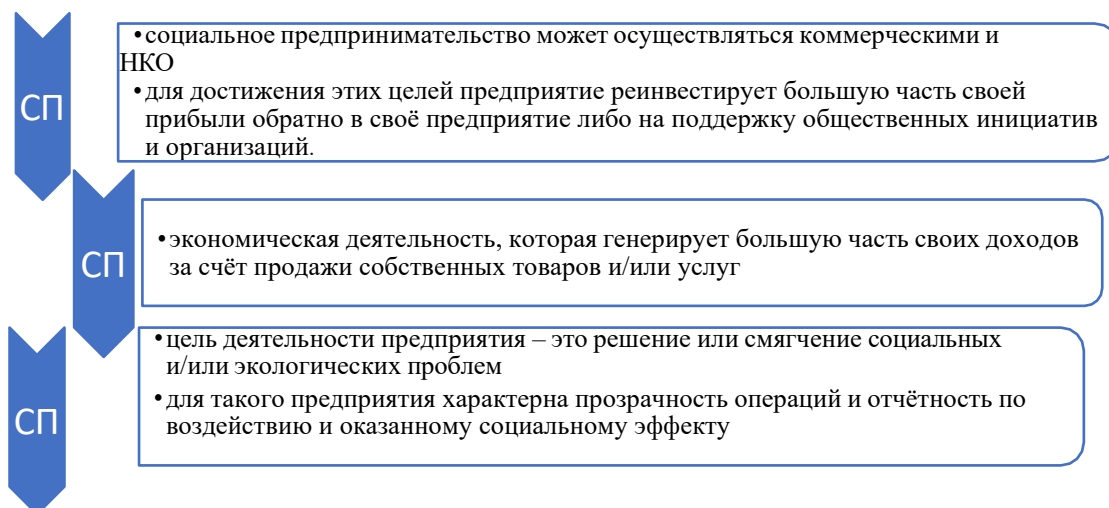

Рисунок 1 - Основные характеристики социальных предприятий Примечание: составлено автором на основе источников [12-15]

Анализ предлагаемых в различных публикациях понятий и основных характеристик СП позволил сформулировать авторский подход к определению СП: инициативная деятельность, направленная на достижение социального благополучия, характеризующаяся финансовой жизнеспособностью, созданием новой социальной ценности путём инноваций, использованием невостребованных ранее ресурсов с целью долгосрочных перемен в жизни общества.

Социальная предпринимательская деятельность, расширяет границы решения социальных проблем, ее развитие несет в себе множество факторов, положительно влияющих на жизнь общества:

- социальная поддержка: работа с социально незащищенными слоями населения, социализация и ресоциализация социально уязвимых групп населения, реализация проектов, ориентированных на трудоустройство лиц без определенного места жительства и т.п.;

- обеспечение трудовой занятости населения по средствам реализации социальных проектов, обеспечивающих самозанятость населения, создание рабочих мест для социальных организаций;

- рост социально экономической эффективности регионов за счет уменьшения нагрузки на бюджеты всех уровней путем реализации частных социальных предпринимательских проектов, главенствующую роль в которых занимает государство.

- территориальное развитие за счет насыщения городской среды и повышения территориальной связности, в том числе за счет развития неиспользуемых земель и создания транспортной инфраструктуры; – развитие культурной среды посредством максимально эффективного использования социальными предпринимателями потенциала культурных учреждений. Социальные предприниматели, будь то организации или частные лица, могут работать в разных сферах, реализуя социальные проекты в рамках своей основной деятельности: здравоохранение, образование, сельское хозяйство, услуги.

Как было отмечено ранее среди принципов социального предпринимательства основным является - инновационность. К социальным инновациям относятся новые стратегии, концепции, идеи и организации, которые удовлетворяют любые социальные потребности - от условий труда и образования до развития сообществ и здравоохранения, способствуя расширению и упрочению гражданского общества.

Смысл социального предпринимательства заключается в масштабе социального эффекта, в изменениях образа мыслей и поведения общества. Считается, что социальное предпринимательство, в целях повышения экономической эффективности, использует невостребованные ранее ресурсы и учитывает провалы рынка для ведения долгосрочной деятельности.

Социальное предпринимательство (СП) представляет собой инновационную форму организации бизнес-деятельности, которая становится всё более актуальной в современном мире, сочетая в себе экономическую эффективность и социальную ценность. Его сущность заключается в поиске и реализации новых подходов к решению острых социальных проблем, используя при этом предпринимательский инструментарий и принципы устойчивого развития.

Инновационность СП проявляется в его способности разрабатывать и внедрять новые, уникальные подходы (социальные инновации) к решению социальных проблем.

Ключевые критерии, отражающие специфику и инновационный характер социального предпринимательства, включают:

1. СОЦИАЛЬНОЕ ВОЗДЕЙСТВИЕ И МИССИЯ: ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ДОЛЖНА ИМЕТЬ ИЗМЕРИМЫЙ СОЦИАЛЬНЫЙ РЕЗУЛЬТАТ И БЫТЬ НАПРАВЛЕНА НА УЛУЧШЕНИЕ ДОСТУПА К КАЧЕСТВЕННОМУ ОБРАЗОВАНИЮ, ЗДРАВООХРАНЕНИЮ, БОРЬБУ С БЕДНОСТЬЮ, ЗАЩИТУ ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ И Т.Д.
2. САМОФИНАНСИРОВАНИЕ И УСТОЙЧИВОСТЬ: ПРЕДПРИЯТИЕ ДОЛЖНО БЫТЬ СПОСОБНО ОБЕСПЕЧИВАТЬ СВОЮ РАБОТУ ЗА СЧЕТ ДОХОДОВ, ПОЛУЧЕННЫХ ОТ СОБСТВЕННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ, А НЕ ТОЛЬКО ЗА СЧЕТ ГРАНТОВ И ПОЖЕРТВОВАНИЙ. ЭТО ОБЕСПЕЧИВАЕТ ДОЛГОСРОЧНУЮ УСТОЙЧИВОСТЬ РЕШЕНИЯ СОЦИАЛЬНЫХ ПРОБЛЕМ.
3. Предпринимательский подход: использование бизнес-моделей, механизмов и инструментов (например, создание рабочих мест, выход на новые рынки) для достижения социальной цели.
4. Реинвестирование прибыли: полученная прибыль преимущественно направляется на развитие дела и улучшение качества жизни социально уязвимых слоев населения или на дальнейшее решение социальной проблемы [16].

В контексте законодательства Казахстана, специфика СП также определяется рядом критериев, которые позволяют субъекту получить официальный статус:

1. Трудоустройство социально уязвимых слоев населения (СУСН): доля таких сотрудников должна составлять не менее 50% от общего числа, а фонд оплаты труда – не менее 25% от прибыли.
2. Производство товаров/услуг для СУСН: доход от продажи товаров/услуг, произведенных СУСН, или от деятельности, направленной на СУСН (медицинские услуги, протезы, отдых), должен составлять не менее 50% от общего дохода [12, 17].

Таким образом, социальное предпринимательство является гибридной формой организации, которая эффективно сочетает рыночную эффективность и социальную политику, предлагая жизнеспособный и инновационный механизм для решения социально- значимых проблем.

Список литературы

1. DEES, J. G. THE MEANING OF "SOCIAL ENTREPRENEURSHIP" [ELECTRONIC RESOURCE] / J. G. DEES // DUKE INNOVATION & ENTREPRENEURSHIP. – 1998 (REVISED 2001). – MODE OF ACCESS: [HTTPS://CENTERS.FUQUA.DUKE.EDU/CASE/WP-CONTENT/UPLOADS/SITES/7/2015/03/ARTICLE_DEES_MEANINGOFSOCIALENTREPRENEURSHIP_2001.PDF](https://centers.fuqua.duke.edu/case/wp-content/uploads/sites/7/2015/03/ARTICLE_DEES_MEANINGOFSOCIALENTREPRENEURSHIP_2001.PDF) (ДАТА ОБРАЩЕНИЯ 20.11.2025).
2. Юнус, М. Мир без бедности: как создать мир без бедности с помощью социального бизнеса / М. Юнус. – М.: Альпина Паблишер, 2020. – 320 с.
3. Друкер, П. Ф. Инновации и предпринимательство / П. Ф. Друкер. – М.: Манн, Иванов и Фербер, 2016. – 432 с.
4. Остин, Дж. Е. Стратегические альянсы в некоммерческом секторе / Дж. Е. Остин, Ф. Х. Сондерс. – М.: Высшая школа менеджмента, 2011. – 280 с.
5. Альтер, К. Социальное предпринимательство: типология [Электронный ресурс] / К. Альтер // Virtue Ventures LLC. – 2007. – URL: <https://www.virtueventures.com/set.pdf> (дата обращения: 26.11.2025).
6. ПРИТВОРОВА, Т. П. ТИПОВЫЕ БИЗНЕС-МОДЕЛИ В СОЦИАЛЬНОМ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВЕ КАЗАХСТАНА / Т. П. ПРИТВОРОВА, М. П. АЯГАНОВА // ВЕСТНИК УНИВЕРСИТЕТА «ТУРАН». – 2018. – № 1 (77). – С. 226–233.
7. ОКУТАЕВА, С. Т. ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ СОЦИАЛЬНОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В КАЗАХСТАНЕ / С. Т. ОКУТАЕВА // ВЕСТНИК УНИВЕРСИТЕТА «ТУРАН». – 2023. – № 3 (99). – С. 37–47.
8. ОК С. Т. СОЦИАЛЬНОЕ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВО В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН: СОСТОЯНИЕ, ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ / С. Т. ОК // ВЕСТНИК УНИВЕРСИТЕТА «ТУРАН». – 2023. – № 3 (99). – С. 37–47.
9. ОСПАНОВА, Р. С. СОЦИАЛЬНОЕ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВО: РОЛЬ И ВОЗМОЖНОСТЕЙ В СОВРЕМЕННОМ ОБЩЕСТВЕ / Р. С. ОСПАНОВА // SCIENTIFIC JOURNAL OF PEDAGOGY AND ECONOMICS. – 2023. – Т. 404, № 4. – С. [указать страницы]. – DOI: [HTTPS://DOI.ORG/10.32014/2023.2518-1467.557](https://doi.org/10.32014/2023.2518-1467.557).
10. ТАЛИМОВА, Л. А. УСЛОВИЯ И ПРЕДПОСЫЛКИ РАЗВИТИЯ СЕТЕВЫХ ФОРМ ИННОВАЦИОННОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В КАЗАХСТАНЕ / Л. А. ТАЛИМОВА, А. А. ТАУБАЕВ, А. С. КЕРНЕБАЕВ, Д. Е. ДЖАКУПОВА // ВЕСТНИК УНИВЕРСИТЕТА «ТУРАН». – 2022. – № 1. – С. 20–27. – DOI: [HTTPS://DOI.ORG/10.46914/1562-2959-2022-1-1-20-27](https://doi.org/10.46914/1562-2959-2022-1-1-20-27).
11. ТАЛИМОВА, Л. А. ФОРМИРОВАНИЕ СЕТЕВЫХ ФОРМ ИННОВАЦИОННОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В УСЛОВИЯХ ТРАНСФОРМАЦИИ ЭКОНОМИКИ ЗНАНИЙ КАЗАХСТАНА / Л. А. ТАЛИМОВА, А. А. ТАУБАЕВ // ВЕСТНИК ТВГУ. СЕРИЯ: ЭКОНОМИКА И УПРАВЛЕНИЕ. – 2022. – № 1. – С. 104–112. – ISSN 2219-1453.
12. .Предпринимательский кодекс Республики Казахстан. Статья 79-1. Социальное

предпринимательство / Кодекс Республики Казахстан от 29 октября 2015 года № 375-V ЗРК. – [Электронный ресурс]. (дата обращения: 06.12.2025).

13. Schumpeterian, J. A. Социальное предпринимательство: инновации для улучшения общества // Schwab Foundation for Social Entrepreneurship. 2001. [Электронный ресурс]. – URL: [https://www.schwabfound.org/about] (дата обращения: 05.12.2025).

14. Ashoka. What is Social Entrepreneurship? / Ashoka Foundation. – [Электронный ресурс]. – URL: [указать URL] (дата обращения: 01.12.2025).

15. Martin, R. L. Social Entrepreneurship: The Case for Definition / R. L. Martin, S. Osberg // Stanford Social Innovation Review. – 2007. – Spring. – P. 28–39.

16. ГАРАФУТДИНОВА, А. В. СОЦИАЛЬНОЕ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВО КАК ИННОВАЦИОННОЕ НАПРАВЛЕНИЕ РАЗВИТИЯ / А. В. ГАРАФУТДИНОВА // УРАЛЬСКИЙ ФЕДЕРАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ. – 2016. – С. 27.

17. Приказ и.о. Министра национальной экономики Республики Казахстан от 17 июля 2023 года № 140 «Об утверждении Правил ведения реестра субъектов социального предпринимательства».

ОСНОВНЫЕ ПОНЯТИЯ, ВИДЫ И ОПРЕДЕЛЕНИЯ СТОИМОСТИ ОЦЕНКИ АРЕНДНЫХ ЗЕМЕЛЬНЫХ УЧАСТКОВ

Килибаева А.Ж. магистрант
Сраилова Г.Н., к.э.н., доцент
КарУ Казпотребсоюза
г. Караганда, Казахстан

Аннотация. В настоящий момент земельные отношения в Казахстане строятся на Земельном кодексе, на основе Конституции Республики Казахстан и на основе нормативно-правовых актов, принимаемых в стране. Также в Казахстане существует множество Постановлений Правительства Республики Казахстан, утверждающих земельные отношения, ставки платы за землю, порядок определения оценочной стоимости земельных участков.

Ключевые слова: оценка, земля, стоимость, аренда

Казахстан располагает крупнейшими земельными ресурсами. Общая площадь земельного фонда составляет 272 млн. гектар. В связи с этим земельные отношения в Казахстане - очень интересный и актуальный вопрос. Объектом земельных отношений является вся земля в пределах территории Республики Казахстан, отдельные земельные участки независимо от того, что на них расположено и от правовых оснований их закрепленности за отдельными субъектами, а также право на земельные участки и земельные доли.

Оценка земли требуется при проведении практически любой операции с участком на рынке недвижимости. Определение стоимости земельных участков позволяет частным лицам осуществлять с ними сделки купли-продажи, дарения. Помимо этого, оценка земли необходима при получении кредитов, когда земельные ресурсы выступают в качестве залогового обеспечения в финансовых организациях, а также при заключении договора страхования для установления суммы платежей либо объема выплат при наступлении страхового случая. Для юридических лиц оценка земли необходима в том случае, если предприятие планирует внести земельный участок в уставной капитал, поставить на баланс или списать недвижимое имущество. Чаще всего оценка земли является обязательной процедурой и предписывается законодательством [2].

Оценка земли производится на основании эффективных методик, в числе которых метод развития, выделения, капитализации земельной ренты и остаточной стоимости. Одним из самых востребованных методов оценки земли является способ сравнения продаж, позволяющий в сочетании с другими инструментами наиболее быстро и точно выполнить задачу.

Земельные участки отличаются от других видов недвижимости. Это обусловлено следующими особенностями:

- 1) Земля является природным ресурсом, который невозможно свободно воспроизвести в отличие от других объектов недвижимости;
- 2) При оценке всегда необходимо учитывать возможность многоцелевого использования земли:
 - как основного средства производства;
 - как пространства для социально-экономического развития;

– земельный фонд выступает основой формирования среды проживания населения страны и обеспечивает экологическую безопасность, особенно земли лесного и водного фондов;

3) К стоимости земельных участков не применяются понятия физического и функционального износа, поскольку срок эксплуатации земельных участков не ограничен. Поэтому стоимость земли, количество которой ограничено, со временем, как правило, увеличивается

4) Использованием и охраной земли в Республике Казахстан как основы жизни и деятельности народов, проживающих на соответствующих территориях [3].

Считается, что земля является физическим активом, который не подвержен износу. Иначе говоря, земля в процессе своей экономической жизни не теряет свою стоимость. Отсюда делается вывод, что земельный участок следует рассматривать как бесконечный неистощимый источник дохода, стоимость которого со временем может только возрастать. Это верно, если рассматривать землю в качестве пространства, которое со временем не исчезает. Но в процессе эксплуатации природных объектов их полезные свойства могут быть потеряны вследствие разрушения или истощения природного ресурса — почвы, запасов полезных ископаемых, сведения леса без его дальнейшего восстановления.

В связи с тем, что земля является оригинальным товаром, включающим четыре функции использования: пространственный базис (территория), плодородие (почва), недра (полезные ископаемые), ландшафт (рекреация) - соответственно и различается несколько видов стоимости земельных участков. Наиболее распространенными на рынке недвижимости являются две цены: нормативная и рыночная.

Нормативная стоимость земельного участка определяется при выкупе гражданами и негосударственными юридическими лицами в собственность или постоянное землепользование для установленных законодательством целей. Определение рыночной стоимости земельного участка основывается на следующих принципах:

Принцип полезности - рыночную стоимость имеют земельные участки, которые способны удовлетворять потребности пользователя (потенциального пользователя) в течение определенного времени.

Принцип спроса и предложения - рыночная стоимость земельного участка складывается в результате взаимодействия спроса и предложения на рынке и характера конкуренции продавцов и покупателей.

Принцип замещения - рыночная стоимость земельного участка не может превышать наиболее вероятных затрат на приобретение объекта эквивалентной полезности.

Принцип ожидания - величина рыночной стоимости земельного участка зависит от ожидаемой величины, срока и вероятности получения ренты от него [4].

Величина рыночной стоимости земельного участка зависит от дохода, остающегося после оплаты факторов производства, привлеченных к земельному участку для предпринимательской деятельности.

Принцип внешнего влияния - рыночная стоимость земельного участка зависит от влияния внешних факторов.

Принцип соответствия - оцениваемый объект (участок земли) имеет наивысшую стоимость при условии его некоторого сходства с окружающими объектами по использованию, по размеру и стилю, при минимальных затратах на его освоение. Иначе говоря, если все экономические факторы, обуславливающие максимальную полезность и доходность данного участка, сбалансированы наилучшим образом.

Кадастровая (нормативная) стоимость конкретного земельного участка определяется территориальным органом по управлению земельными ресурсами в соответствии с базовыми ставками платы за земельные участки, предоставляемые на возмездной основе в частную собственность государством, с применением поправочных (повышающих или понижающих) коэффициентов и оформляется территориальным органом по управлению земельными ресурсами актом определения кадастровой стоимости земельного участка.

Рынок земли – средство перераспределения между собственниками экономическими методами на основе конкурентного спроса и предложения, обеспечивающее:

- передачу прав на земельные участки от одного лица к другому;
- установление равновесных цен на землю в различных регионах;
- связь между собственниками недвижимости и покупателями с помощью экономической мотивации.

Рынок земли как саморегулирующаяся система включает такие основные элементы, как: спрос, предложение, цена, менеджмент, маркетинг, инфраструктура и деловые процедуры.

На рынке земли действуют четыре основных группы лиц: продавцы, покупатели, профессиональные участники и различные государственные органы. Земельным участкам, как и рынку недвижимости в целом, присущи некоторые специфические свойства, в частности: сезонные колебания цен, большая дифференциация цен в зависимости от местоположения, развития инженерной инфраструктуры и

экологических условий; сегментация рынка по экономическим возможностям покупателей и др.

Основные же особенности определяются спецификой самого товара – земли. Многофункциональное назначение земли еще более усложняет рынок недвижимости. Сегментирование рынка – это один из важнейших инструментов маркетинга. От того, насколько правильно выбран сегмент рынка, во многом зависит успех в конкурентной борьбе.

Существует целый ряд критериев и признаков, по которым можно проводить сегментирование рынка земли [5].

Объектами сегментирования являются покупатели, сам товар – земля и участники рынка – коммерческие организации и предприниматели. Признак сегментирования – это фактор, по которому осуществляется выделение сегментов рынка. В зависимости от целей сегментирования в качестве признаков могут быть использованы факторы, характеризующие покупательное поведение физических и юридических лиц, параметры земельных участков, экономические показатели коммерческих организаций.

В настоящее время риэлтерские фирмы используют множественную сегментацию, т. е. сегментирование по нескольким признакам одновременно (многофакторная модель сегментирования). Сегментирование рынка по категории покупателей проводится в основном по четырем признакам: демографическому, психологическому, географическому и поведенческому. Каждый из этих признаков используется при анализе рынка не сам по себе, а в определенной комбинации с другими, чтобы точнее определить, чьи и какие потребности удовлетворяет тот или иной тип земельных участков.

Критерий сегментирования – это фактор, по которому оценивается обоснованность выбора того или иного сегмента рынка. Наиболее распространены следующие критерии: количественные параметры сегмента, существенность, прибыльность, совместимость сегмента с рынком основных конкурентов, эффективность работы на выбранный сегмент, защищенность выбранного сегмента от конкурентов. Сегментирование рынка по товару – по земле, позволяющей выявить, какие именно параметры того или иного участка могут быть привлекательными для покупателей. При этом применяют такие характеристики земель, как их качество, удаленность от промышленных центров, размер участков, инвестиционная привлекательность, престижность и другие.

Оценка земельных участков, прежде всего, необходима для удовлетворения потребностей развивающегося рынка земли. При этом земля и другие природные ресурсы могут отчуждаться и переходить от одного лица другому в той мере, в какой их оборот допускается законами о земле и других природных ресурсах. В настоящее время в Казахстане используются такие виды стоимости земельного участка, как рыночная, инвестиционная, залоговая, страховая, налогооблагаемая.

Инвестиционная стоимость применяется при внесении земельных участков в инвестиционные проекты и привлечении инвесторов, в том числе и зарубежных, залоговая стоимость – при кредитовании под залог земельных участков, страховая стоимость – при страховании объектов недвижимости, в том числе и земельных участков. Налогооблагаемая стоимость используется для целей налогообложения земельных участков.

Оценка рыночной стоимости земли и природных ресурсов может быть использована:

1. в случае вовлечения земельных участков в сделку, в том числе в целях их приватизации, передачи в доверительное управление, либо передачи в аренду;
2. при предоставлении природных ресурсов и объектов в пользование на правах аренды, концессии, на правах соглашения о разделе продукции на торгах;
3. при установлении кадастровой оценки земли;
4. при изъятии (выкупе) земельных участков для государственных или муниципальных нужд;
5. при реквизиции земель;
6. при определении начальной цены земельного участка на торгах;
7. при подведении итогов конкурсов по продаже прав на земельные участки;
8. при залоге земельных участков, находящихся в государственной и муниципальной собственности;
9. при определении цен продажи земельных участков без процедуры торгов;
10. при определении убытков и потерь, вызванных неправомерными действиями землепользователей;
11. при оценке экологического ущерба;
12. при определении экономической эффективности принимаемых градостроительных решений;
13. при оценке последствий установления ограничений и обременении по использованию земельных участков;
14. при установлении градостроительных регламентов (видов разрешенного использования);
15. в иных случаях, предусмотренных законодательством об оценочной деятельности.

Так же стоит заметить, что земля обладает двойственной природой и может рассматриваться как природный ресурс или некая территория, используемая для разных целей, и как объект недвижимости, имущественные права на который могут выступать в качестве товара. Как природный ресурс земля обладает социальной и экономической ценностью, величина которой зависит от тех функций, которые

она выполняет.

Как товар земля обладает стоимостью, которая также может быть измерена и определена. По мере углубления рыночных отношений в Казахстане земля постепенно становится товаром – объектом хозяйственного оборота. Практически любой участок земли рано или поздно может перейти к новому собственнику и у каждого участка есть своя цена. Как и любой товар, земля имеет потребительскую и рыночную стоимость. Потребительская стоимость отражает стоимость земли, предназначенной для конкретного пользователя, рыночная – это наиболее вероятная цена продажи участка на открытом и конкурентном рынке.

Товаром являются земельные участки и отдельные права на них. Как товар земля обладает определенной спецификой, обусловленной ее природой. К особенностям земли как товара относятся: ее ограниченность и невосполнимость, как природного ресурса, долговечность, возможность многофункционального использования, уникальность и невозможность перемещения, то есть недвижимость [6].

Данные особенности являются основными факторами, формирующими стоимость любого земельного участка. Ограниченность и невосполнимость земли проявляется в том, что земельный участок не может быть создан рукотворно. Вследствие этого предложение земельных участков отличается относительной стабильностью, поскольку количество предлагаемой на рынке земли ограничено самой природой. На рисунке 1 вертикальная линия предложения (П) показывает, что изменение уровня и динамики цен не меняет размера ее предложения. В соответствии с рисунком 1 цена земли определяется в основном спросом: когда уровень спроса поднимается от С до С1, цена, соответственно, повышается от Ц до Ц1.1.

Долговечность проявляется в том, что земля, как пространство, территория не подвержена физическому старению, не разрушается и не исчезает со временем и может быть использована практически в течение неограниченного количества времени за исключением случаев ее загрязнения, приводящих к невозможности дальнейшего использования, например радиоактивного заражения, истощения почв в результате эрозии, засоления и других подобных явлений. Резкие изменения в количественных характеристиках земли, приводящими к невозможности ее дальнейшего использования бывают связаны с природным катаклизмами или геологическими процессами, протяженность которых выходит за рамки человеческой жизни.

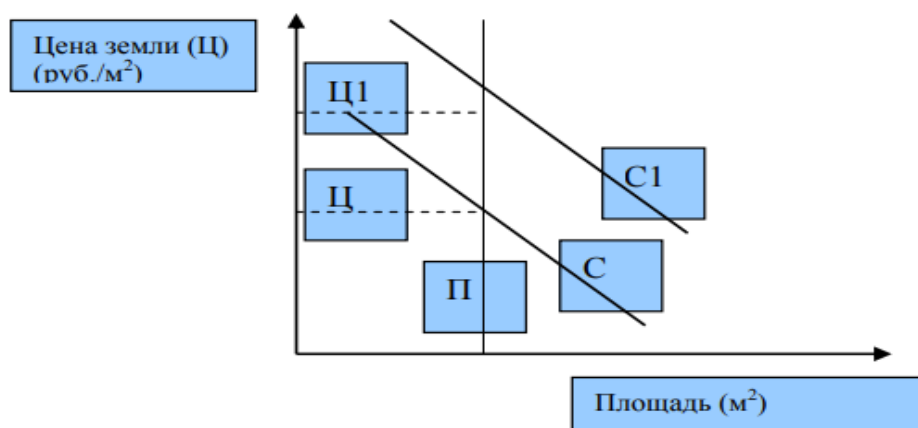

Рисунок 1 - Кривая спроса и предложения земли на рынке в краткосрочный период.

Долговечность проявляется в том, что земля, как пространство, территория не подвержена физическому старению, не разрушается и не исчезает со временем и может быть использована практически в течение неограниченного количества времени за исключением случаев ее загрязнения, приводящих к невозможности дальнейшего использования, например радиоактивного заражения, истощения почв в результате эрозии, засоления и других подобных явлений. Резкие изменения в количественных характеристиках земли, приводящими к невозможности ее дальнейшего использования бывают связаны с природным катаклизмами или геологическими процессами, протяженность которых выходит за рамки человеческой жизни.

Многофункциональность использования означает, что один и тот же участок может использоваться разными способами в зависимости от тех функций, которые могут выполнять природные объекты, а также от видов землепользования, которые разрешены для данного участка. Возможность многофункционального использования связана со способностью земли производить различные товары и услуги и служить местом различных видов пользования. Использование земли может быть

альтернативным, то есть исключаящим другие виды пользования, например застройка, а также многоцелевым, означающем получение доходов более, чем от одного вида пользования. Пользование, приносящее большие доходы, считается наиболее эффективным.

Уникальность земли как товара проявляется в разном качестве земельных участков, которое определяется различной продуктивностью, связанных с данным земельным участком природных объектов, например почвы или леса; расположением земельного участка, изменить которое нельзя.

Последняя особенность самым тесным образом связана с таким свойством земли как ее недвижимый в вещественном отношении характер. Земельный участок не может быть перемещен в другое место или заменен другим участком. Благодаря неподвижности земельных участков каждый объект недвижимости обладает уникальным местоположением

Так же землю нельзя использовать произвольно исключительно по своему усмотрению, а только тем способом, который разрешен правовыми нормами, то есть считается приемлемым для общества. Это связано с тем, что при использовании земли в силу ее ограниченности и двойственного характера, возникает множество конфликтов интересов, как в отношении способов использования, так и в отношении распределения доходов, получаемых от владения и использования земельных участков. Во всех странах существует государственное регулирование землепользования, результатом чего является установление определенных ограничений и запретов, а также мер экономического воздействия на землепользователей, оказывающих сильное влияние на поведение рынка земли и формирование рыночной стоимости земельных участков.

На стоимость земли влияет совокупность факторов, которые можно объединить в следующие основные группы:

- социальные и демографические особенности;
- общая экономическая ситуация;
- правовое регулирование и действующие системы налогообложения;
- природные условия и окружающая среда;
- физические и качественные характеристики земельного участка;
- расположение земельного участка;
- доход, который можно получить, используя земельный участок [7].

К социальным факторам относится демографическая структура населения, его численность, плотность, состав, сложившиеся системы расселения.

К общей экономической ситуации относится экономическая ситуация стране и регионе, инвестиционный климат, рынок долгосрочных кредитов; уровень доходов населения, тенденции развития местности. К правовому регулированию относятся правовые нормы частного и публичного права. Например: сервитуты, права пользования и вещные права и обязательства, виды разрешенного использования земли и устанавливаемые градостроительные и природоохранные режимы, законодательные требования по уплате налогов, сборов и иных земельных платежей, налогов на строительство и др.

К природным условиям относятся климат, геологические и гидрологические условия, состояние окружающей среды, красивый вид или ландшафт, наличие или отсутствие мест рекреации; наличие или отсутствие вредных экологических факторов на участке или в ближайшем окружении. К физическим и качественным характеристикам земельного участка относятся размер и форма участка, рельеф, ориентация участка по сторонам света, положение по отношению к соседним участкам; инженерная подготовка участка, характеристика земли (качество почв, наличие воды), вид и объем полезной застройки.

К факторам расположения относят: близость к транспортным магистралям, объектам социальной инфраструктуры района (магазинам, школам, больницам, рынкам), соседство с привлекательными или, наоборот, непривлекательными объектами. Например, участок может быть расположен в престижном месте, месте с красивым ландшафтом, рекой или вблизи свалки.

Стоит отметить, что земельный участок (почва, грунт) может быть подвержен различным негативным экологическим воздействиям, которые могут привести к полной утрате его полезных свойств, например в случае химического или радиоактивного загрязнения или деградации почвенного слоя в результате неправильного хозяйствования. В результате такого воздействия стоимость может принять отрицательную величину.

Отрицательная стоимость земли может появиться на участках, подвергшихся деградации, химическому и радиоактивному загрязнению, участках, подвергающихся береговой эрозии. Она также появляется в тех случаях, когда платежи за землю превышают приносимый ею доход. Земля может иметь отрицательную стоимость в следующих случаях:

1. земельные участки обременены обязательствами по восстановлению нормального состояния окружающей среды, превышающими по затратам стоимость имущества после выполнения данных работ;

2. арендная плата, подлежащая выплате, превышает рыночную стоимость аренды;
3. владелец обязан осуществить затраты на мелиорацию (улучшение качества земли) или выполнение иных установленных законом требований в размерах, превышающих стоимость имущества, свободного от таких обязательств.

Для учета возможности истощения такого актива как земля в Европейских стандартах оценки введены специальные термины: истощаемые активы и экологическое устаревание.

Истощаемые активы - это такой класс активов (к примеру, месторождения полезных ископаемых, свалки отходов и кладбища), которые имеют определенный срок службы вследствие того, что при их использовании происходит истощение природного ресурса или его полезных свойств до такой степени, что они больше не могут использоваться экономически для существующей или предполагаемой цели и поэтому постепенно истощают свою стоимость (стоимость остающейся земли или месторождения).

Экологическое устаревание - снижение стоимости из-за необходимости пересмотра существующего использования земли и принятой технологии с точки зрения фактических и разумно предполагаемых местных национальных и наднациональных положений в сфере регулирования природопользования, директивного или планового контроля за окружающей средой и загрязнением и политикой использования отходов.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

- 1 Постановление Правительства Республики Казахстан от 2 сентября 2003 года № 890 «Об установлении базовых ставок платы за земельные участки». [Электронный ресурс]. URL: <http://adilet.zan.kz/>
- 2 Закон «Об оценочной деятельности в Республики Казахстан» от 10.01.2018г. № 133-VI ЗРК.[Электронный ресурс]. <http://online.zakon.kz/>.
- 3 Стандарты и правила оценочной деятельности Палаты оценщиков «Саморегулируемая организация казахстанской ассоциации оценщиков» утвержденные приказом Министра юстиции РК от 03 мая 2018 года № 501. [Электронный ресурс]. URL: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/>.
- 4 Оценка недвижимости: Учебник / Под ред. Заслуженного деятеля науки РФ, доктора экономических наук, профессора А.Г. Грязновой, доктора экономических наук, профессора А.М. Федотовой - М.: «Финансы и статистика», 2022. – 322 с.
- 5 Оценка стоимости недвижимости: учеб.пособие / под ред. Грибовский С.В. Изд. «Маросейка», 2019. – 432 с.
- 6 Методические рекомендации «Оценка имущественных активов для целей залога», 2018. – 15 с.
- 7 Международные стандарты оценки 2017 / пер. с англ. ; под ред. И. Л. Артеменкова, С. А. Табаковой. М. Саморегулируемая общероссийская общественная организация «Российское общество оценщиков», 2017.

ВЛИЯНИЕ ПРОСТРАНСТВЕННЫХ ДИСБАЛАНСОВ ЦИФРОВИЗАЦИИ НА СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ РЕГИОНОВ КАЗАХСТАНА

Кенжебеков Н.Д., к.э.н., доцент,
Карагандинский университет Казпотребсоюза
Кабдыбай А.К., к.э.н., ассоциированный профессор,
КарУ имени академика Е.А.Букетова

Аннотация: в статье проводится комплексный анализ природы, детерминант и последствий пространственных дисбалансов цифровизации в регионах Казахстана. Рассматриваются теоретические подходы, выявляются ключевые факторы цифрового неравенства и анализируются механизмы их влияния на региональное развитие.

Ключевые слова: Цифровизация регионов; пространственные дисбалансы; цифровое неравенство; региональное развитие; цифровая экономика; территориальная дифференциация; социально-экономические эффекты.

Цифровая трансформация экономики и общества представляет собой один из наиболее значительных трендов современности, фундаментально изменяющий траектории экономического развития на всех пространственных уровнях [1, 2]. По данным международных организаций, цифровая экономика демонстрирует беспрецедентные темпы роста: в Китае ее объем достиг 50,2 триллиона юаней в 2022 году, составив 41,5% от ВВП страны, при этом количество предприятий цифровой экономики увеличилось на 17,99% за период 2023-2024 годов [2]. Глобальный характер цифровизации подтверждается масштабными инициативами, включающими программу Industry 4.0 в Германии, стратегии технологического развития США, а также национальные программы цифрового развития развивающихся стран.

Однако исследования последних лет все более отчетливо демонстрируют двойственную природу цифровизации с точки зрения пространственного развития. С одной стороны, цифровые технологии обладают потенциалом для преодоления географических ограничений, снижения транзакционных издержек и создания новых возможностей для периферийных и отстающих регионов [3]. Цифровизация может устранить или значительно снизить негативные эффекты территориальной удаленности фирм в сельских районах по сравнению с городскими агломерациями. С другой стороны, растущий объем эмпирических свидетельств указывает на то, что цифровизация может усугублять существующие пространственные неравенства и создавать новые формы территориальной дифференциации [4].

Цифровая трансформация становится ключевым фактором социально-экономического развития, однако ее влияние носит пространственно неоднородный характер и может как способствовать снижению региональных диспропорций, так и усиливать их. В условиях высокой территориальной протяженности, низкой плотности населения и выраженной центр-периферийной структуры Республика Казахстан представляет собой репрезентативный кейс для анализа пространственных дисбалансов цифровизации. Занимая территорию 2 724 900 км² и являясь девятым по площади государством мира, Казахстан характеризуется крайне низкой плотностью населения (около 7,5 человек на км²) и высокой географической дисперсией населенных пунктов, что создает существенные вызовы для развития цифровой инфраструктуры.

По состоянию на начало 2024 года население Казахстана составляет 19,71 миллиона человек, из которых около 60% проживают в городах. Административно-территориальное деление страны включает 20 регионов: 17 областей и 3 города республиканского значения (Алматы, Астана, Шымкент). Эта территориальная структура характеризуется значительными диспропорциями в экономическом развитии, плотности населения и уровне урбанизации.

За период 2018-2024 годов страна достигла впечатляющих результатов на национальном уровне, однако пространственное измерение этих достижений остается недостаточно изученным.

Казахстан продемонстрировал значительный прогресс в цифровизации за последние годы. По состоянию на начало 2024 года, проникновение интернета в стране достигло приблизительно 91%, с более чем 17 миллионами подключенных пользователей. Это представляет собой существенный рост по сравнению с 70-75% покрытием десятилетием ранее. К концу 2024 года проникновение интернета оценивается уже в 94% населения (18,1 млн пользователей), что свидетельствует о продолжающемся расширении цифровой инфраструктуры.

Особенно впечатляющим является развитие электронного правительства: по состоянию на 2024 год 93,3% всех государственных услуг в Казахстане доступны в электронной форме, из которых 86% можно получить через смартфон.

В отчете ООН по электронному правительству (UN E-Government Survey 2024) Казахстан занял 24-е место из 193 стран по индексу развития электронного правительства (EGDI) и 1 место среди стран СНГ. Это свидетельствует о высоком уровне цифровизации государственного сектора и готовности правительства к цифровой трансформации взаимодействия с гражданами.

Исследование опирается на концептуальную модель, интегрирующую теоретические подходы цифрового разрыва, пространственной экономики и региональной науки, с целью формирования комплексного аналитического каркаса. Модель постулирует, что пространственные дисбалансы цифровизации формируются под воздействием множественных детерминантов и оказывают многоуровневое влияние на траектории регионального развития через систему прямых эффектов, таких как рост производительности труда за счет цифровизации бизнес-процессов, и косвенных эффектов, таких как переливы знаний между регионами. В центре модели находится индекс цифрового развития региона, который определяется через три основных измерения, адаптированные из глобальных фреймворков, таких как Индекс цифровой экономики и общества и Индекс развития цифровой экономики для Казахстана.

1. Измерение доступа - наличие и качество цифровой инфраструктуры, включающее проникновение интернета (92,9 процента на национальном уровне в начале 2025 года), охват широкополосной связью (мобильные сети третьего поколения охватывают 77,8 процента, четвертого поколения - 90,5 процента,

пятого поколения - 45,8 процента), плотность мобильных сетей четвертого и пятого поколений (медианная скорость мобильного интернета составляет 53,69 мегабита в секунду).

2. Измерение использования - интенсивность использования цифровых технологий, включающее использование электронных государственных услуг (портал электронного правительства имеет 14,7 миллиона пользователей, Казахстан занимает двадцать четвертое место в Индексе развития электронного правительства Организации Объединенных Наций), цифровизацию бизнес-процессов (частота использования генеративного искусственного интеллекта оценивается в 3,0 из 5), онлайн-активность населения (интернет-устройства вещей используют 0,7 процента респондентов).

3. Измерение результатов - экономические и социальные выгоды от цифровизации, включающие вклад цифрового сектора в валовой региональный продукт (услуги в сфере информационных технологий выросли на 15 процентов в 2025 году, экспорт информационных технологий увеличился на 17 процентов), инновационную активность (расходы на исследования и разработки составляют 0,1 процента валового внутреннего продукта, публикации в области компьютерных наук - 2,5 на миллион долларов паритета покупательной способности), качество жизни населения (цифровая грамотность оценивается в 12,3 из 16 баллов).

Детерминанты пространственных дисбалансов классифицируются на четыре группы:

- экономические детерминанты: уровень валового регионального продукта на душу населения, структура региональной экономики.
- инфраструктурные детерминанты: качество транспортной инфраструктуры, доступность телекоммуникационных сетей.
- человеческий капитал: уровень образования населения, доступность квалифицированной рабочей силы, демографическая структура.
- пространственные и институциональные факторы: плотность населения, географическое положение относительно экономических центров.

Для выявления характера и взаимосвязи между уровнем цифровизации и социально-экономическим развитием Казахстана проведен корреляционный и регрессионный анализ на основе актуальных данных из Бюро национальной статистики Республики Казахстан (stat.gov.kz) за 2025 год. О наличии территориальных диспропорций свидетельствует корреляционный анализ по регионам. Коэффициент Джини для GRP per capita = 0,35 указывает на значительную асимметрию, с концентрацией в Атырау (4711,9 тыс. тенге на душу населения) и городах Астана, Алматы (2273,5 и 3025,9 тыс.тенге на душу населения соответственно), в то время как в Туркестанской и Жамбылской ((489,2 и 565,5 тыс.тенге на душу населения соответственно) областях - низкие значения.

В городах республиканского значения (Алматы, Астана) зафиксирована очень высокая корреляция, что свидетельствует о зрелой цифровой экосистеме, высокой отдаче от цифровых инвестиций. Детерминанты лидерства: агломерационные эффекты и высочайшая плотность населения; концентрация человеческого капитала (вузы, исследовательские центры); максимальная инвестиционная привлекательность; развитая транспортная и энергетическая инфраструктура.

Индустриальные регионы – Карагандинская и Павлодарская области показывают устойчивую сильную связь, что подтверждает роль цифровизации как фактора модернизации промышленности, роста производительности труда. Высокая плотность населения в городах делает инвестиции в цифровую инфраструктуру экономически эффективными. Карагандинская область при средней плотности 3,2 чел/км² достигает высоких показателей благодаря 80% урбанизации, то есть концентрации населения в компактных городских агломерациях.

В то время как в аграрно-периферийных районах (южных и северных областей) коэффициенты корреляции демонстрируют слабую связь, свидетельствующую об инфраструктурных ограничениях и дефиците цифровых навыков. Новые области (Улытау, Жетису, Абайская), созданные после территориальной реформы 2022 года, демонстрируют более низкие показатели, что может отражать становление управленческих структур и механизмов реализации государственных программ.

В высокоцифровых регионах цифровизация оказывает наиболее сильное и статистически значимое влияние на экономический результат, Коэффициент при индексе цифровизации демонстрирует высокую предельную отдачу цифровых технологий и отражает эффект масштаба и развития человеческого капитал. В Кластере II цифровизация сохраняет положительное и значимое влияние, но вместе с тем, ее эффект уступает инвестиционному фактору, а следовательно она перестает быть самостоятельным драйвером роста. В периферийных районах цифровизация не оказывает статистически значимого влияния на ВРП на душу населения, а экономический рост в большей степени определяется инвестициями. В целом, цифровизация начинает трансформироваться в экономический рост только после достижения определенного уровня институциональной и инфраструктурной зрелости региона.

Условия Казахстана характеризуются высокой пространственной связанностью экономических центров, выраженной центро-периферийной структурой, а также диффузией цифровых эффектов через

агломерации. Необходим учет пространственной зависимости, обусловленной географической близостью регионов и межрегиональных потоков ресурсов, знаний и цифровых технологий.

Анализ межрегиональных взаимодействий выявляет как положительные, так и отрицательные пространственные эффекты:

Положительные эффекты переливов:

1. Эффект распространения: Успешный опыт цифровизации в Алматы и Астане стимулирует аналогичные процессы в соседних регионах. Акмолинская область выигрывает от близости к Астане (проникновение интернета 93,8%), Алматинская – от близости к Алматы (92,6%).

2. Распространение технологий: Развертывание инфраструктуры крупными операторами из центров постепенно распространяется на соседние территории.

3. Образовательные переливы: Выпускники вузов Алматы, Астаны, Караганды распространяются по стране, принося с собой цифровые компетенции, хотя этот эффект ослабляется концентрацией выпускников в столичных городах.

4. Масштабирование цифровых платформ: Национальные цифровые платформы (eGov, Kaspi.kz, Halyk Bank и др.), развивающиеся в центрах, создают возможности для пользователей из всех регионов, хотя качество доступа варьируется.

Отрицательные эффекты переливов:

1. Концентрация талантов: Алматы и Астана притягивают лучших ИКТ-специалистов из всех регионов. Разрыв в зарплатах ИКТ-специалистов между столичными городами и периферийными областями может достигать 2-3 раз, стимулируя миграцию.

2. Централизация инвестиций: Алматы получает 39% доходов ИКТ-рынка, что генерирует реинвестиции в местную инфраструктуру и экосистему, создавая самоусиливающийся цикл концентрации. Периферийные регионы остаются недоинвестированными частным сектором.

3. Перетягивание экономической активности: Цифровые платформы и онлайн-сервисы, базирующиеся в Алматы и Астане, могут вытеснять локальных игроков из периферийных регионов, концентрируя добавленную стоимость в центрах.

4. Усиление зависимости: Периферийные регионы становятся зависимыми от цифровых сервисов, контролируемых из центров, что ограничивает их автономию и способность к самостоятельному развитию цифровой экономики.

Пространственные дисбалансы цифровизации оказывают многоуровневое влияние на траектории регионального развития через экономические, социальные и пространственные механизмы:

Экономические последствия проявляются в углублении региональных диспропорций. Концентрация 39% ИКТ-рынка в Алматы при 10% населения страны и ситуация, когда южные регионы (Алматинская, Жамбылская, Жетису, Кызылординская, Туркестанская области и город Шымкент) при 30% населения обеспечивают лишь 20% ВВП, свидетельствуют о усилении динамики концентрации экономической активности в цифровых лидерах. Недостаточная цифровизация периферийных регионов ограничивает их потенциал для диверсификации экономики и догоняющего развития, создавая барьеры для структурной трансформации.

Социальные последствия включают усиление миграционных потоков из периферийных регионов в цифровые центры. Цифровой разрыв выступает важным «выталкивающим» фактором для молодого и образованного населения, стремящегося к более широким возможностям, включая доступ к современным рабочим местам в цифровой экономике, качественному образованию и цифровым услугам. Риски цифрового исключения возрастают для уязвимых групп: пожилого населения периферийных регионов с миграционным оттоком молодежи, сельского населения слабоурбанизированных областей (32-37% урбанизации в южных регионах), населения с низким уровнем образования в экономически отстающих регионах. Это создает угрозу формирования «цифровой периферии», отрезанной от возможностей цифровой экономики и современных сервисов.

Преодоление пространственных дисбалансов цифровизации требует отказа от унифицированного подхода в пользу дифференцированной региональной политики, учитывающей специфику каждого из типов регионов:

Для цифровых лидеров необходимо стимулирование создания высококачественных рабочих мест и развития экосистемы с акцентом на международную конкурентоспособность, одновременно создавая механизмы для распространения инноваций в другие регионы (технологические хабы, менторские программы, удаленные офисы).

Для промышленных центров приоритетом является поддержка цифровизации традиционных отраслей через внедрение технологий Индустрии 4.0, развитие образовательных программ для переподготовки кадров, стимулирование диверсификации в цифровые и инновационные сектора.

Для сырьевых регионов критично использование сырьевой ренты для инвестиций в цифровую инфраструктуру и человеческий капитал, стимулирование цифровизации нефтегазового сектора как драйвера для развития локальной ИКТ-индустрии.

Для аграрно-промышленных регионов акцент должен быть на цифровизации АПК (точное земледелие, IoT-решения, цифровые платформы для фермеров), развитии агротехнологических стартапов, улучшении связности сельских территорий.

Список литературы:

1. Han, J., Song, Y., & Chen, J. (2024). Reducing the “digital divide” to reap the “digital dividend”: spatial differences and convergence of the digital economy in cities of China. *Frontiers in Sustainable Cities*, 6, 1283604. - <https://doi.org/10.3389/frsc.2024.1283604>
2. Xue, L., Zhang, Q., Zhang, X., & Li, C. (2022). Can digital transformation promote green technology innovation?. *Sustainability*, 14(12), 7497. - <https://doi.org/10.3390/su14127497>
3. Yi, J. (2025). Digital government and carbon emissions: evidence from China. *Frontiers in Environmental Science*, 13, 1470724. - <https://doi.org/10.3389/fenvs.2025.1470724>
4. Löfving, L., Kamuf, V., Heleniak, T., Weck, S., & Norlén, G. (2022). Can digitalization be a tool to overcome spatial injustice in sparsely populated regions? The cases of Digital Västerbotten (Sweden) and Smart Country Side (Germany). *European Planning Studies*, 30(5), 917-934. - <https://doi.org/10.1080/09654313.2021.1928053>

ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ СТРАТЕГИИ РАЗВИТИЯ РГП НА ПХВ «НАЦИОНАЛЬНЫЙ ЦЕНТР ЭКСПЕРТИЗЫ» КСЭК МЗ РК

С.Мухамеджанова, представитель
руководства по качеству
РГП на ПХВ «Национальный центр
экспертизы» Комитета санитарно-
эпидемиологического контроля
Министерства здравоохранения
Республики Казахстан,
магистр бизнеса и управления,
г.Астана
e-mail: sabina140791@gmail.com
тел: [87013611119](tel:87013611119)

В статье рассматриваются вопросы планирования и разработки стратегического развития Предприятия, что считается одним из наиглавнейших инструментов управления и развития. Определены главные аспекты разработки стратегии развития предприятия. Предложены трактовки понятия стратегии предприятия и ее миссии. Сформулированы критерии и последовательность проведения этапов разработки данной стратегии.

Ключевые слова: стратегическое планирование, разработка стратегии, предприятие, планирование.

Введение.

Предприятие, не имеющее стратегических целей развития и конкретных планов по их достижению, обречено следовать за текущими событиями с весьма туманными перспективами на будущее. Разработка корректного стратегического плана развития требует высоких компетенций и навыков, поскольку он предполагает не столько расчет показателей хозяйственной деятельности, сколько прогноз динамики роста и улучшения показателей предприятия с учетом рисков и возможностей, связанных как с внешним, так и с внутренним контекстом предприятия.

Нередко можно встретить мнение, что стратегическое планирование нужно большим организациям, которые уже заявили о себе как лидеры своего сегмента рынка и с уверенностью смотрят в будущее.

Стоит отметить, что и в крупных компаниях разработанные с большими затратами времени и сил стратегические планы развития так и остаются только планами. К этому может привести множество внешних и внутренних факторов, самые распространенные из них — отсутствие целостности в методике

планирования и нарушения взаимосвязей между стратегиями, планами развития бизнеса и бюджетами компании.

В статье рассмотрим основные ошибки при планировании и основные аспекты разработки наиболее эффективного стратегического плана развития, которые помогут избежать возможных рисков ошибочных прогнозов, рассмотрим последовательность формирования стратегического плана развития, раскроем взаимосвязь контекста, целей и ресурсов предприятия, которая должна найти отражение в стратегическом плане развития.

Обзор литературы.

Необходимо отметить, что на сегодняшний день в науке нет единого определения понятия «стратегия предприятия», существует множество определений: – постановка целей и выработка соответствующих мер по их достижению

– программа (стратегический план) действий, определяющая приоритеты проблем и ресурсы для достижения основной цели

– система организационно экономических мер по достижению долгосрочных целей предприятия

– генеральное направление деятельности предприятия, обеспечивающее согласование целей, возможностей предприятия и интересов работников

– исследование будущего, анализ возможных сценариев развития предприятия;

– система способов управления деятельностью предприятия

Опираясь на приведенных выше известных определениях, определим «стратегию предприятия» следующим образом: стратегия предприятия – это система управленческих воздействий на экономические и организационные отношения трудовых коллективов предприятия, направленных на достижение целей предприятия и обеспечение эффективного функционирования и развития предприятия в краткосрочной и долгосрочной перспективе.

Так, общепризнано, что стратегия поведения компании на рынке определяется уровнем конкуренции на рынке, конкурентоспособностью самой компании, ее товаров (работ, услуг), уровнем научно-технического и ресурсного потенциала на основе анализа развития товара (услуги) и рынка.

По М. Портеру¹ конкуренция - это форма существования отрасли, обусловленная взаимодействием определенных сил и угроз:

1) внутри отрасли - угрозой вхождения новых участников; угрозой появления новых продуктов-заменителей;

2) вне отрасли - рыночной властью продавца; рыночной властью потребителей.

В свою очередь категория «конкурентоспособность компании» выражает функциональный результат использования субъектом рынка множества факторов действия конкуренции в разных условиях, на различных уровнях и сегментах рынка (страна, регион, отрасль, группы потребителей).

Для понимания воздействия этих факторов в стратегическом планировании используются различные методы и инструменты. Измерение, изучение и оценка влияния факторов на результаты экономической деятельности компании на рынке проводится с использованием приемов и способов экономического, стратегического анализа, зарекомендовавших себя в бизнес-практике и широко используемых в менеджменте. В их числе: PEST-анализ, SWOT-анализ, конкурентный анализ по модели пяти сил М. Портера, Система сбалансированных показателей (ССП), модель жизненного цикла производства и конкурентных позиций ADL/LS, портфельный стратегический анализ, матрица БКГ², метод диаграммы Парето³, метод диаграммы Исикавы⁴, матрица развития И. Ансоффа, методы моделирования бизнес-процессов и многие другие.

В частности, SWOT- анализ позволяет выявить отличительные особенности компании, конкретные способности и ресурсы, которыми она обладает, увидеть возможности, которые в настоящее время из-за недостатка каких-то ресурсов не могут быть реализованы и потому организация не может получить конкурентные преимущества.

При этом все способы разработки стратегии предприятия основываются на анализе внутренней и наружной среды предприятия, так как именно потенциал предприятия и рыночные обстоятельства экономики, в коих оно располагается, определяет вероятные пути его становления. Так же не стоит

¹ Майкл Портер - американский экономист, профессор кафедры делового администрирования Гарвардской школы бизнеса, признанный специалист в области изучения экономической конкуренции, в том числе конкуренции на международных рынках, конкуренции между странами и регионами

² Матрица BCG — инструмент для стратегического анализа и планирования в маркетинге.

³ Диаграмма Парето — это инструмент, позволяющий распределить усилия для разрешения возникающих проблем и выявить основные причины, с которых нужно начинать действовать. Метод анализа Парето заключается в классификации проблем качества на немногочисленные, но существенно важные и многочисленные, но несущественные.

⁴ Диаграмма Исикавы, или диаграмма «рыбьей кости», или причинно-следственная диаграмма, или диаграмма анализа корневых причин — один из основных инструментов измерения, оценивания, контроля и улучшения качества производственных процессов. Входит в «Семь инструментов контроля качества»

забывать, что не менее важными ресурсами избираемой стратегии в современных реалиях являются время, люди и информация. К людям, как основному ресурсу компаний, сейчас прибавляется время. Лишь только работая на опережение конкурентов, предприятие способно воплотить в жизнь стратегию увеличения своей устойчивости на рынке, где свободных ниш остается все меньше.

Основная часть. Республиканское государственное предприятие на праве хозяйственного ведения «Национальный центр экспертизы» Комитета санитарно-эпидемиологического контроля Министерства здравоохранения Республики Казахстан осуществляет деятельность в области обеспечения санитарно-эпидемиологического благополучия населения.

НЦЭ представляет собой систему с широкой филиальной сетью, которая охватывает всю территорию Республики Казахстан.

Центр состоит из центрального аппарата и 19 филиалов из которых:

17 областных и 2 по городам Алматы и Астана;

2 центра дезинфекции в Туркестанской области и г.Алматы.

Для эффективного достижения основных задач НЦЭ имеет следующий состав лабораторий и подразделений:

1) санитарно-гигиенические лаборатории;

2) радиологические лаборатории;

3) бактериологические лаборатории с отделениями бактериологии и паразитологии;

4) вирусологические лаборатории;

5) лаборатории особо опасных инфекций;

6) лаборатория молекулярно-генетических исследований (в филиале по городу Астана);

7) дезинфекционные отделы.

Общая штатная численность НЦЭ по стране составляет более 6.6 тысяч единиц.

Особое значение в свете новых задач приобретает разработка и применение эффективных мер со стороны санитарно-эпидемиологической службы по снижению различных факторов риска, оказывающих негативное воздействие на здоровье населения, которые включают предотвращение заболеваний, борьбу с особо-опасными инфекциями, контроль за качеством и безопасностью пищевых продуктов, усиление защиты внутреннего рынка от некачественной и небезопасной импортной продукции, мониторинг загрязнения окружающей среды (вода, почва, воздух).

Сегодняшний темп изменений во внешней среде, увеличение объема знаний и информационных потоков настолько велики, что разработка и реализация стратегии развития предприятия является единственным подходом прогнозирования будущих проблем предприятия и его возможностей.

При анализе реализации предыдущей Стратегии развития Предприятия были сделаны следующие выводы, по которым так или иначе качество реализации стратегии была не на достаточном уровне:

- неправильно сформулированные миссия, видение будущего и стратегические цели;
- неверно подобранные ключевые показатели;
- отсутствие анализа предпосылок и факторов, определяющих ключевые положения стратегии;
- отсутствие инструментов по управлению рисками;
- неправильная организация процессов;
- низкая компетентность персонала по управлению стратегическими направлениями;
- низкая заинтересованность и сопротивление персонала
- неумение быстро приспосабливаться к усиливающейся нестабильности или изменениям внешней среды.
- несоблюдение принципов проектного менеджмента.
- нецелевое распределение ресурсов.

Следует заметить, что данные ошибки определяются в большей степени не тем, что внешняя среда слишком неустойчива или мало предсказуема, а тем, что процесс стратегического планирования был организован неверно, неправильная организация любого из вышеуказанных процессов грозит снижением или отсутствием результативности стратегии.

Еще одной ошибкой было предусмотреть в стратегии много целей и задач тем самым затронуть максимально все направления НЦЭ. Множество целей и задач значительно увеличила нагрузку на персонал при существовавшей нагрузке от операционной и производственной деятельности без компенсации дополнительных выплат, что привело к снижению производительности труда.

Сущность вышеизложенного сводится к тому что разработанная стратегия развития несмотря на то, что была задокументирована, согласована со всеми ключевыми участниками не работала на деле, а документ приобрел формальный характер.

Стратегия является фундаментом управления развитием предприятия на долгосрочную перспективу, способствует нахождению наиболее подходящих путей действия, уменьшает риск принятия ошибочного решения из-за искаженной или неправильной информации о возможностях предприятия и о его внешней среде. При разработке стратегии нужно добиться наибольшей определенности, благодаря чему,

предприятие сможет вовремя предвидеть изменения во внешней среде и моментально на них реагировать.

При отсутствии единой общепризнанной методологии стратегического планирования попытки использования исследований зарубежных авторов, не адаптированных к национальной специфике ведения бизнеса, создают трудности в практике формирования стратегических планов компаний.

В экономической теории не существует стратегии, единой для всех компаний, так же, как и не существует единой модели универсального стратегического управления. Каждая компания уникальна в своем роде, поэтому и процесс выработки стратегии для каждой компании тоже уникален, так как он зависит от позиции компании на рынке, динамики ее развития, потенциала, поведения конкурентов, характеристик производимого ею товара или оказываемых ею услуг, состояния экономики.

Выводы. Рассмотрев ряд подходов и моделей стратегического бизнес-планирования для предприятий стоит отметить, что особую актуальность приобретают те методы и подходы, которые способны адаптироваться и отвечать требованиям быстроменяющейся среде. Стратегическое планирование ставит перед собой важную цель – повышение конкурентоспособности компании. В зависимости от степени эффективности системы стратегического планирования определяется устойчивость компании в долгосрочной перспективе. Стратегия компании определяет вектор развития на рынке. При планировании и разработки стратегии развития Предприятия необходимо тщательно идентифицировать все риски по достижению задач и планов, проводить их оценку.

Список литературы

1. Логвинов, С.А., Павлова, Е.Г. Стратегическое планирование: Учебное пособие. - М.: Финансовая академия, 2002. - 180 с.
2. Портер, М. Конкурентная стратегия: Методика анализа отраслей конкурентов. — М.: Альпина Паблишер, 2014. — 464 с.
3. Grant, R. M. The Resource-Based Theory of Competitive Ad-vantage: Implications for Strategy Formulation. // California Management Review. — Spring 1991. — pp. 114–135.
4. Эванс Дж. Управление качеством: учеб. пособие / Джеймс Р. Эванс; пер. с англ. под ред. Э. М. Короткова. — М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2007. — 671 с.
5. Гуляев, К.А. Оценка качества системы корпоративного управления компании // Автореф. дис... канд. экономич. наук: 08.00.05. - М., 2008. - 26 с.
6. Бирюкова, Д.С., Назарова, В.В. Стоимостные методы оценки эффективности менеджмента компании // Научный журнал НИУ ИТМО. Серия «Экономика и экологический менеджмент». - 2014. - № 2. - С. 393-414;
7. Болодурина, М. П., Конышева, К.А. Система показателей оценки эффективности деятельности предприятий в составе нефтегазового холдинга // Экономический анализ: теория и практика. - 2012. - № 35. - С. 48–59.
8. Ансофф, И. Новая корпоративная стратегия /И. Ансофф. - СПб.: Питер Ком, 2005. - 206 с.
9. Вакулина, М. В. Принципы бизнес-моделирования в цепочке по созданию потребительской ценности // Молодой ученый. — 2017. — № 22. — С. 245-247.
10. Каплан, Р. & Нортон, Д. Сбалансированная система показателей – от стратегии к действию. – М.: ЗАО «Олимп-Бизнес», 2003. – 304 с.
11. Santos, F. M. A positive theory of social entrepreneurship / Felipe M. Santos // Journal of Business Ethics. — 2012. — Vol. 111. — P. 335-351.
12. Teece, D. Business Models, Business Strategy and Innovation / D. Teece // Long Range Planning. - 2010. — Vol. 16. — № 6. — P. 172–194.
13. Остервальдер, А., Пинье, И. Построение бизнес-моделей: Настольная книга стратега и новатора; Пер. с англ. — М.: Альпина Паблишер, 2016. — 288 с.
14. Hamel, G. Leading the revolution: how to thrive in turbulent times by making innovation a way of life. - Boston, MA: Harvard Business School Press, 2000. - 333 p.
15. Demil, B. Business model evolution: in search of dynamic consistency / B. Demil, X. Lcocq // Long Rang Planning. — 2010. — Vol. 43, Issue 2-3. — P. 227-246.
16. Johnson, M., Christensen, C., Kagermann, H. Reinventing your busi-ness model / M.W. Johnson, C. M. Christensen, H. Kagermann // Harvard Business Review. — 2008. — Vol. 13, — № 7, — P. 51–62.
17. Кане М.М. Системы, методы и инструменты менеджмента качества/Кане М.М., Иванов Б.В., Корешков В.Н. и др. – Питер, 2008. – 560 с.

ФАКТОРЫ, ВЛИЯЮЩИЕ НА РАЗВИТИЕ ТРАНСПОРТНО-ЛОГИСТИЧЕСКОЙ ИНФРАСТРУКТУРЫ

Мусаева Д.А.

Магистрант

Карагандинский национальный исследовательский
университет им. академика Е.А. Букетова,
Казахстан, г. Караганда

Аннотация: Развитие транспортно-логистической инфраструктуры на уровне региона представляет собой многоаспектный процесс, в котором сходятся интересы различных акторов, включая государственные органы, частный бизнес и научные институты.

Создание эффективной системы перевозок и распределения грузов напрямую влияет на социально-экономическое положение региона, определяя доступность рынков, инвестиционную привлекательность и степень интеграции в межрегиональные и международные цепочки поставок.

Теоретические модели регионального развития требуют учитывать наличие транспортно-логистических коридоров, которые обеспечивают взаимосвязь между центрами производства и потребления, способствуя ускоренному росту валового регионального продукта.

Учитываются особенности географического положения существенно определяют структуру логистической системы, формируя разные типы транспортных узлов и складских комплексов.

Ключевые слова: транспортно-логистическая инфраструктура, региональная логистика, транспортно-логистические коридоры, цепи поставок, логистические хабы, распределительные центры, складские и терминальные зоны, цифровые платформы управления перевозками, «последняя миля», инвестиционная привлекательность региона, пропускная способность транспортной сети, мультимодальные перевозки, государственно-частное партнёрство, институциональная среда, зелёная логистика.

Качественные характеристики автомобильных и железнодорожных магистралей оказывают непосредственное влияние на конкурентоспособность местных предприятий, ведь скорость и надёжность перевозок остаются важнейшими факторами при выборе поставщиков. Практика свидетельствует, что в регионах с разветвлённой сетью дорог логистические затраты снижаются, а поток инвестиций возрастает, так как бизнес видит перспективы сокращения издержек в сфере транспортировки.

Формирование эффективной инфраструктуры невозможно без тщательного планирования складских и терминальных зон, обеспечивающих гибкую реакцию на изменяющиеся запросы рынка. Одновременно с этим государственное регулирование, включающее вопросы субсидирования и контролирования тарифов, вносит существенный вклад в развитие региональной логистики, создавая благоприятные или, наоборот, затруднительные условия для участников рынка.

Анализируя факторы развития транспортно-логистической инфраструктуры, важно обращать внимание на технологический прогресс, делающий возможным быстрый обмен данными и автоматизацию операций.

На рисунке 1, показана схема взаимодействия между цифровыми платформами управления перевозками и физическими объектами инфраструктуры, отражающая тенденцию к ускорению логистических процессов.

Продолжая рассмотрение факторов, влияющих на развитие транспортно-логистической инфраструктуры, следует выделить экономический аспект, в рамках которого возрастают требования к эффективности использования ресурсов.

Регионы со стабильным финансовым обеспечением способны инвестировать в строительство дорог, портов и аэропортов, что в конечном итоге приводит к повышению уровня занятости и увеличению доходной базы местных бюджетов.

При этом ключевым условием становится своевременная модернизация уже существующих объектов, позволяющая поддерживать конкурентоспособный уровень обслуживания. Крупные промышленные центры, расположенные в географически удобных точках, нередко становятся ядром развития региональной логистики, притягивая к себе смежные отрасли и формируя мультипликативный эффект [2].

Экономика региона получает толчок к росту, если логистическая инфраструктура способна обслуживать различные типы грузов и обеспечивать минимальные временные затраты на транзит. Одновременно с этим существенную роль играет наличие квалифицированного персонала, готового к

работе в условиях быстро меняющейся логистической среды, что поднимает вопрос о взаимодействии с вузами и научно-исследовательскими центрами.

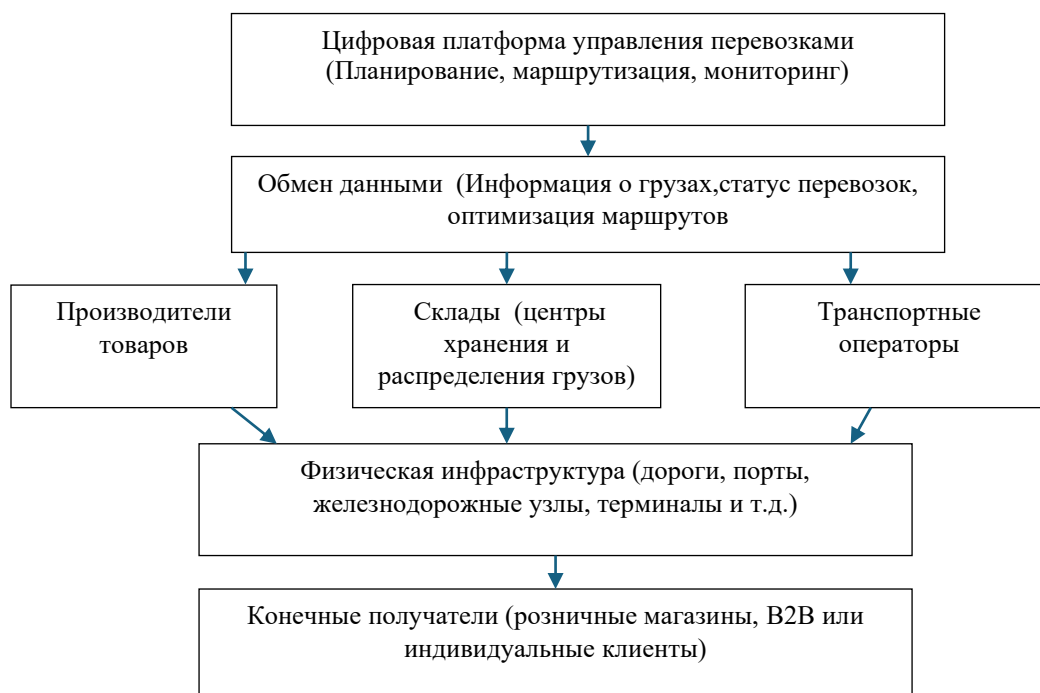

Рисунок 1 - Схема взаимодействия между цифровыми платформами управления перевозками и физическими объектами инфраструктуры

Примечание - составлено автором на основании источников [1]

Интеграция научных знаний в практику управления цепями поставок делает возможным внедрение современных методов оптимизации транспортных маршрутов и эффективного использования складских помещений [3]

На рисунке 2, представленной у Кузнецова (2020), проиллюстрированы основные связи между производственными площадками, логистическими хабами и конечными точками сбыта, показывая, как грамотная конфигурация инфраструктуры может повысить доступность региональных рынков.

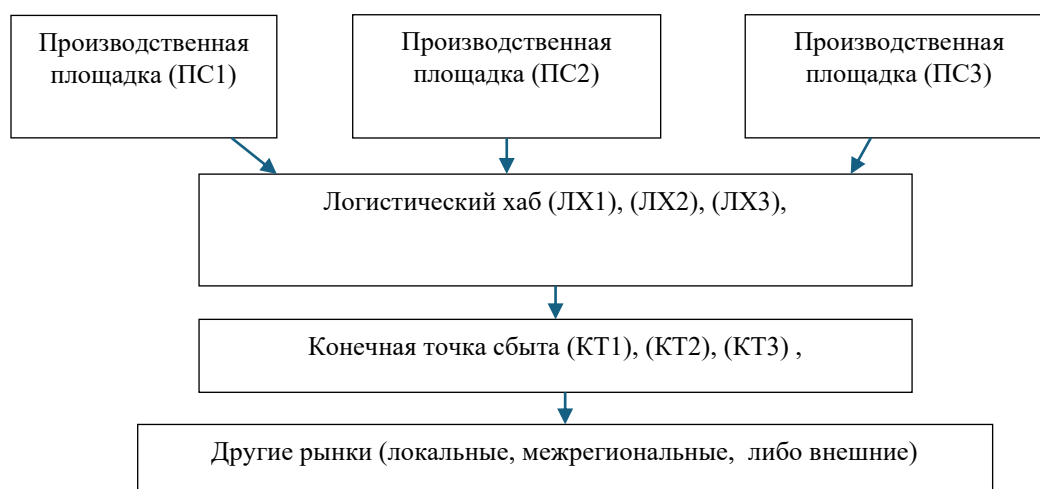

Рисунок 2 - Связи между производственными площадками, логистическими хабами и конечными точками сбыта

Примечание - составлено автором на основании источников [3]

Формируя различные экономические сценарии, исследователи сходятся во мнении, что транспортная инфраструктура, особенно при поддержке высоких технологий, становится одним из важнейших драйверов развития территории.

Социально-демографические факторы также оказывают существенное влияние на формирование транспортно-логистической инфраструктуры на региональном уровне.

Рост численности населения в городских агломерациях создаёт дополнительные запросы на перевозки товаров и пассажиров, что выдвигает требование к расширению пропускной способности дорожных сетей и повышению уровня сервиса. Увеличение доли городского населения, вовлечённого в сферу услуг, вызывает перестройку привычных схем снабжения и стимулирует развитие малых логистических операторов, способных обеспечивать узкоспециализированные услуги [4].

Одновременно с этим пригородные зоны, стремительно застраиваемые жилыми комплексами, становятся объектом внимания инвесторов, которые видят выгоду в создании распределительных центров и складских комплексов.

Урбанизация в сочетании с общей цифровизацией быта жителей приводит к росту электронной торговли, а значит, и к востребованности курьерских служб и сервисов последней мили. Кроме того, миграционные процессы внутри страны могут влиять на баланс спроса и предложения в разных регионах, формируя неравномерную загрузку транспортных коридоров.

Теоретические подходы к региональному развитию, указывают, что социальный аспект не следует рассматривать в отрыве от экономического, так как именно социальная стабильность и уровень доходов определяют структуру потребления и качество людских ресурсов в сфере логистики. Привлечение высококвалифицированных кадров, в том числе из других регионов, становится реальным только при условии, что в данной территории созданы благоприятные условия для профессиональной самореализации и жизни семьи [5].

Географические и природно-климатические условия играют не менее важную роль, определяя специфику развития транспортной сети и выбор технических решений.

Протяжённость территории, рельеф, наличие водных путей и особенности климата оказывают существенное влияние на плотность и конфигурацию дорожной сети, на возможность строительства железнодорожных линий и создание морских портов.

Транспортно-логистическая инфраструктура требует особого подхода к проектированию и финансированию, так как эксплуатационные затраты и риски, связанные с экстремальными температурами, оказываются значительно выше. Примером может служить необходимость многолетней реконструкции или содержания ледокольного флота, что, в свою очередь, отражается на себестоимости перевозок и требует специальной государственной поддержки. С другой стороны.

Теоретические модели свидетельствуют о том, что при оценке потенциала региона следует рассматривать не только климатические характеристики, но и пространственную логику размещения производственных и потребительских центров, которая может нивелировать негативное воздействие географических ограничений.

При формировании региональной логистической стратегии необходимо сочетать строительство магистралей с развитием дополнительных сервисов, таких как придорожная инфраструктура, сервисно-ремонтные площадки и специализированные склады для грузов с разными режимами хранения.

Политико-административные факторы оказывают прямое влияние на процесс организации регионального транспортно-логистического комплекса, поскольку от них зависит формирование нормативно-правовой базы, распределение бюджетных средств и степень межведомственной координации.

Значительную роль играет уровень активности региональных властей и их способность привлекать субсидии, гранты, а также налаживать партнёрские отношения с крупными компаниями [6].

Анализируя все вышеперечисленные факторы, можно сделать вывод, что развитие транспортно-логистической инфраструктуры на уровне региона зависит от синергетического взаимодействия экономических, социальных, географических, политико-административных, технологических и экологических условий. Теоретическое осмысление этих факторов позволяет формировать эффективные стратегии регионального развития, направленные на улучшение показателей хозяйственной деятельности и повышение качества жизни населения.

В некоторых случаях создание опорной транспортно-логистической сети способствует формированию сети средних и малых предприятий, специализирующихся на узкоспециализированных сервисах.

Необходимо развивать институты поддержки малого бизнеса, включая доступ к кредитам и грантам, что повышает вовлечённость местного населения и сокращает диспропорции в развитии.

Не следует фокусироваться лишь на крупных инфраструктурных проектах, забывая о малых пунктах пропуска и местных дорогах, так как эти элементы формируют сквозную логистическую цепь и важны для каждодневных перевозок.

В заключение следует отметить, что развитие транспортно-логистической инфраструктуры на уровне региона – это сложный и многогранный процесс, отражающий взаимодействие различных факторов, от географических особенностей до институциональной среды и инновационных технологий.

Исследователи подчёркивают важность всестороннего анализа, позволяющего сформировать стратегию, адекватную реалиям конкретной территории и учитывающую её конкурентные преимущества. В современных условиях глобализации региональная логистика не может существовать в изоляции от международных транспортных коридоров и быстро меняющихся технологических трендов, что обязывает региональные власти и бизнес действовать скоординированно и гибко. Формирование логистических кластеров, поддержка научных исследований, интеграция принципов зелёной логистики и цифровизация процессов становятся ключевыми векторами, определяющими будущее отрасли. Именно в этой точке сходятся интересы государства, частного капитала и общества, поскольку эффективная транспортно-логистическая система обеспечивает не только экономический рост, но и улучшение качества жизни за счёт сокращения затрат времени и ресурсов.

Список литературы:

- 1 Megiddo N., Supowit K.J. On the complexity of some common geometric location problems // SIAM Journal on Computing. – 1984. – Vol. 13, № 1. – Pp. 182–196.
- 2 Копылова О.А., Рахмангулов А.Н. Методика выбора мест размещения транспортно-логистических центров // Актуальные проблемы современной науки, техники и образования. – 2011. – № 1. – С. 13–16.
- 3 Romeijn H.E., Shu J., Teo C.-P. Designing Two-Echelon Supply Network // Eur. J. of Operational Research. – 2007. – Vol. 178, iss. 2. – Pp. 449–462. – DOI: 10.1016/j.ejor.2006.02.016.
- 4 Romeijn H.E., Al-Gwaiz M., Chao X. Capacity Expansion and Cost Efficiency Improvement in the Warehouse Problem // Naval Research Logistics. – 2016. – Vol. 63, iss. 5. – Pp. 367–373. – DOI: 10.1002/nav.21703.
- 5 Дыбская В.В. Логистика складирования для практиков. – М. : Альфа-Пресс, 2005. – 208 с.
- 6 Попов П.В., Мирецкий И.Ю., Логинова Е.В. Эффективное размещение распределительно-подсортировочных складов на территории региона // Экономика региона. – 2017. – Т. 13, вып. 3. – С. 871–882. – DOI: 10.17059/2017-3-19.

АГРАРЛЫҚ ИННОВАЦИЯЛАРДЫ ҚОЛДАУ: ҚҰҚЫҚ, ИНСТИТУТТАР ЖӘНЕ МЕМЛЕКЕТТІК ЖЕКЕМЕНШІК ӘРІПТЕСТІКТІҢ РӨЛІ

Сандыбаева Б.А.

«С.Сейфуллин атындағы
Қазақ Агротехникалық зерттеу университеті»
КеАҚ докторанты. Астана қ.

Аннотация: Бұл мақалада Қазақстандағы аграрлық инновацияларды қолдаудың құқықтық және институционалдық базасы талданады. АӨК инновацияларын реттейтін арнайы заңнаманың толық еместігі мәселесі айқындалады. Негізгі ұсыныс – арнайы заңдар қабылдау және Мемлекеттік-жекеменшік әріптестік (МЖӨ) моделін тиімді қолдану. МЖӨ жеке сектордың капиталын тарту арқылы инновациялық дамуды жеделдетудің кілті ретінде қарастырылады.

Кілт сөздері: Аграрлық инновациялар, мемлекеттік-жекеменшік әріптестік (МЖӨ), агроөнеркәсіп кешені (АӨК), құқықтық база, заңнаманы жетілдіру, коммерциализация, венчурлік қаржыландыру, технология трансферті, PEST талдауы, SWOT талдауы

Аграрлық сектордағы инновацияларды қолдау – экономиканың бәсекеге қабілеттілігін арттыру, азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету, өңдеу өнеркәсібінің дамуына серпін беру тұрғысынан маңызды. Мұнда тек қарапайым субсидиялар мен дотациялар емес, жоғары технологиялық, ресурс үнемдейтін, экологиялық қауіпсіз инновациялық шешімдерді енгізу қажет [4, 45-бет].

Қазақстанда аграрлық инновацияларды қолдау бағытында нормативтік-құқықтық база мен институционалдық механизмдер қалыптаса бастағаны байқалады. Бірақ аграрлық инновацияларға қатысты нақты құқықтық реттеу мен институционалдық тетіктер жеткілікті деңгейде дамымаған. Бұл

мақалада сол мәселелерді талдап, заңнаманы жетілдіру тұрғысында ұсыныстар жасалады, сондай-ақ МЖӨ моделі арқылы аграрлық инновацияларды қолдаудың артықшылықтары мен шектеулері қарастырылады. [5, 22-бет]

1. Нормативтік-құқықтық негіздері: Жаңа инновациялық қызметті қолдау заңдары ҚР-да инновациялық қызметті қолдау саласында бірнеше маңызды заңдық актілер қабылданған: «Инновациялық қызметті мемлекеттік қолдау туралы» Заң (2006 ж., кейін өзгерістер енгізілген) инновацияларды жасаушы субъектілерге гранттар, технологияларды сатып алу, тәжірибелік-конструкторлық жұмыстарды қаржыландыру секілді нысандарды белгілейді [1, 12-бет].

«Индустриялық-инновациялық қызметті мемлекеттік қолдау туралы» Заң (2012 ж., № 534-IV) индустриялық және инновациялық жобаларды ынталандырудың құқықтық және экономикалық негіздерін айқындайды. Агрономиялық секторға арнайы заң қабылданғанына қарамастан, аграрлық инновацияларға бағытталған нақты заңнамалық актілер саны шектеулі. Бұған дейінгі зерттеулерде аграрлық салада инновацияларды енгізу алдында «нормативтік- құқықтық негіздің толық еместігі» мәселесі атап көрсетілген[2, 23-бет].

Аграрлық сектордағы нормативтік база. Ауыл шаруашылығы кешені (АӨК) инновациялары үшін келесі заңнамалық және нормативтік актілер маңызы бар: Кәсіпкерлік кодексі (2015 ж.) шеңберінде фермерлік/шағын шаруашылықтарды қолдау нормалары айқындалған [7, 15-бет].

АӨК-ны дамытуға бағытталған мемлекеттік бағдарламалар: Мысалы, Агроөнеркәсіптік кешенін дамытудың 2017–2021 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы және оған енгізілген өзгерістер. Инновацияларды енгізу тұрғысынан, «АӨК кешенін модернизациялау», «технологиялық жаңғырту» секілді міндеттер стратегиялық құжаттарда белгіленген.

2. Заңнаманы жетілдіру қажеттілігі мен кедергілерді талдау. Зерттеулер бойынша, аграрлық инновацияларды енгізуде келесі нормативтік-құқықтық кедергілер байқалады:

Нақты стимулдардың жеткіліксіздігі: Инновациялық қызметпен айналысатын субъектілер үшін аграрлық секторда нақты стимулдар мен тетіктердің жеткіліксіздігі [7, 19- бет].

Коммерциализацияның реттелмеуі: АӨК саласындағы инновацияларды коммерцияландыру, трансферттеу, техникалық қайта жабдықтау мәселелері заңнамалық тұрғыдан толық реттелмеген. МЖӨ-ға қатысты арнайы нормалардың аздығы: МЖӨ-қа қатысты аграрлық секторға бағытталған арнайы нормалар жеткіліксіз; ортақ заң базасы болса да, аграрлық инновацияларға бейімделуі толық емес. Салалық кедергілер: Жер, су ресурстары, құқықтық режимдері (жерді пайдалану, су құқығы) инновациялық жобалар үшін кедергі болуы мүмкін. Мысалы, суармалы жерлерді инновациялық технологиялармен жабдықтауға құқықтық режимін жеңілдету қажет. Интеллектуалдық меншікті қорғауды бейімдеу: Интеллектуалдық меншік, технологияның трансферті, коммерциализацияға қатысты нормаларды аграрлық секторға бейімдеу.

2.1. Өзекті мәселелерді шешуге бағытталған ұсыныстар. Нормативтік-құқықтық және институционалдық базаны күшейту үшін келесі ұсыныстар беріледі:

1. Аграрлық инновацияларға бағытталған арнайы заңды әзірлеу (мысалы, «Агротехнологиялық инновациялық қызметті қолдау туралы»). Бұл заң арқылы агроинновациялық жобалар, трансфер, коммерциализация нормалары, гранттар мен субсидиялар, МЖӨ формалары нақты реттелетін болмақ[3, 52-бет].

2. Аграрлық секторда МЖӨ жобаларын дамытуды ынталандыруға арналған арнайы реттеу: құқықтық кепілдіктер, салығы жеңілдіктері, мемлекеттік тапсырыстарда артықшылықтар.

3. Интеллектуалдық меншік, технологиялардың трансферті және коммерциализацияға қатысты нормаларды аграрлық секторға бейімдеу. Мысалы, зерттеу институттарының инновацияларына мемлекеттік тапсырыс механизмін күшейту.

4. Жалпы инновациялық қолдау механизмдерін (грант, субсидия, венчурлік қаржыландыру, несиелік қолдау) аграрлық секторда арнайы баптармен бекіту.

5. Аймақтық деңгейде нормативтік база мен әкімшілік-институционалдық қолдауды күшейту: өңірлік инновациялық саясаттар, агро кластерлерді құру және дамыту [5, 34-бет].

3. Институционалдық негіздер және МЖӨ моделінің рөлі

1. Мемлекеттік институттар

Аграрлық инновацияларды қолдауда келесі институционалдық субъектілер маңызды:

ҚазАгро Холдингі (немесе оның мұрагерлері/жаңа институттар) – АӨК субъектілерін қаржылық және сервистік қолдау арқылы инновациялық бағыттарды ілгерілетуге қатысады [5, 18-бет].

Ұлттық аграрлық ғылыми-білім беру орталығы (ҰАҒБО) – ғылыми зерттеулерді коммерциализациялауды және жаңа технологияларды трансферттеуді қамтамасыз ететін негізгі институт. «Атамекен» ҰКП және салалық қауымдастықтар – инновациялық жобаларға бизнес-қауымдастықты тарту, сараптамалық бағалау және тәжірибе алмасу үшін маңызды платформа.

2. Мемлекеттік-жекеменшік серіктестік (МЖӨ) моделі

Кесте-1 МЖӨ моделі аграрлық инновацияларды қолдаудағы артықшылықтар

Артықшылықтар	Түсіндірме
Ресурстарды үйлестіру	Жеке сектордың ресурстары мен инновациялық әлеуетін мемлекеттік қолдау механизмдерімен (субсидия, грант, кепілдік) үйлестіру.
Тәуекелдерді бөлу	Инновациялық жобалардың жоғары тәуекелін мемлекет пен жеке серіктес арасында бөлу.
Ұзақ мерзімділік	Инновациялық жобалардың ұзақ мерзімді және көпфункционалды сипат алуына жағдай жасау (мысалы, ғылыми-зерттеу инфрақұрылымын құру).
Жылдам енгізу	Жеке сектордың басқару тәжірибесі мен жылдамдығын пайдаланып, инновацияларды нарыққа тез шығару.
Ескерту: Автормен дереккөздер бойынша құрастырған	

3. МЖӨ-тың аграрлық инновацияларға нақты қолданылуы

МЖӨ жүйесі агроөнеркәсіптік кешенде келесі бағыттарда қолданылуда:

Технологиялық инфрақұрылым жобалары: Ауылшаруашылық техникасын, суармалы жүйелерін құру-модернизациялау жобалары.

Жаңа өндірістік кешендер: Интенсивті бақ және жылыжай комплекстерін дамыту (жаңа технологиялар енгізу арқылы) – мемлекет субсидиялау + жеке инвестор қатысу.

Агроинновациялық стартаптар мен пилоттық өндірістер: МЖӨ арқылы университеттер, зерттеу институттары мен кәсіпорындардың бірлескен жобалары іске асуда (Технологиялар инкубаторлары).

4. МЖӨ-моделінің шектеулері: Тәуекелдерді басқару. Алайда МЖӨ-моделінің аграрлық инновацияларды қолдауда келесі қиындықтары бар:

1. Инвестициялық тәуекелдің жоғарылығы: Аграрлық инновациялардағы табиғи және нарықтық тәуекелдер (ауа райы, аурулар, бағаның құбылуы) жоғары болғандықтан жеке серіктес тарту оңай емес. Бұл тәуекелдерді азайту үшін заңнамалық кепілдіктер қажет.

2. Өтелу циклінің ұзақтығы: Аграрлық инновациялардың (әсіресе селекция, ұзақ мерзімді инфрақұрылым) өңдеу циклі ұзақ, нарық табысы кейінге шегерілуі мүмкін – бұл жәйт заңнамада нақты реттелмеуі және өтеу кезеңдеріне қатысты айқындық болмауы мүмкін.

3. Институционалдық басқарудың кешенділігі: Мониторинг, бағалау, жобаларды сараптау және тиімділікті өлшеу жүйелері кешенді түрде дамымаған. Инновациялық жобалардың нәтижелілігін өлшеу әдістемелерін, деректер банкі, ақпараттық жүйелерді құқықтық деңгейде рәсімдеу керек [5, 44-бет].

4. Аграрлық инновацияларды қаржыландырудың қосымша механизмдері

Аграрлық инновациялық дамуды жеделдету үшін дәстүрлі МЖӨ-дан басқа қаржылық-экономикалық тетіктерді енгізу маңызды:

1. Салалық Венчурлік Қаржыландыру. Аграрлық стартаптар мен жаңа технологияларды енгізуші шағын және орта бизнес үшін Агро-Венчурлік қорларды құру. Бұл қорлардың қызметін заңнамалық тұрғыдан реттеу және мемлекет тарапынан жеке инвесторларға (бизнес-періштелер) салықтық жеңілдіктер ұсыну арқылы ынталандыру. Венчурлік қаржыландырудың негізгі мақсаты – жоғары тәуекелді, бірақ әлеуетті жоғары табысты

«агротех» (AgriTech) жобаларын іске қосу.

2. Жеңілдікті Несиелеу және Субсидиялау. Қазіргі субсидиялау жүйесін реформалау арқылы оны инновациялық компоненттерге бағыттау. Мысалы:

Технологиялық жаңғыртуға арналған субсидиялар: Ескірген техника мен жабдықтарды дәл егіншілік, автоматтандырылған суару және IoT (Internet of Things) жүйелеріне ауыстыруға бағытталған арнайы гранттар немесе субсидиялар.

Тәуекелді сақтандыру: Инновациялық технологияларды қолданған шаруашылықтар үшін өнімді сақтандыру жүйесін мемлекеттік қолдау арқылы жетілдіру (сақтандыру сыйлықақысын субсидиялау).

3. Технологиялық Трансферт және Инновациялық Кластерлер

Институционалдық тұрғыдан, технологиялық трансферт кеңселерінің (ТТК) қызметін заңнамалық деңгейде күшейту. Университеттер мен ғылыми-зерттеу институттарында жасалған инновацияларды өндіріске енгізуді ынталандыру үшін:

Ғылыми ұйымдарға патенттер мен лицензиялар арқылы табыс табуға құқықтық кепілдік беру.

Белгілі бір аймақтық мамандану бойынша агрокластерлер құру (мысалы, органикалық өнімдер кластері, ет өңдеу кластері) және оларды МЖӨ механизмдері арқылы инфрақұрылыммен қамтамасыз ету.

Қорытындылай келе, аграрлық инновацияларды қолдаудың нормативтік-құқықтық және институционалдық негіздері Қазақстанда айтарлықтай қалыптасқанымен, аграрлық сектордағы инновацияларға бағытталған құқықтық реттеу мен институционалдық тетіктер толық жетілмеген.

Негізгі бағыттар:

1. Арнайы заңнама қабылдау: «Агротехнологиялық инновациялық қызметті қолдау туралы» заңды әзірлеу.

2. МЖӘ-ны басымдыққа алу: МЖӘ-моделін агроинновациялық жобаларды іске асырудың негізгі және тиімді механизмі ретінде кеңінен қолдану және оның құқықтық базасын күшейту [4, 48-бет].

3. Қаржылық механизмдерді әртараптандыру: Салалық венчурлік қорларды, жеңілдікті несиелеуді және инновациялық субсидияларды заңнамалық деңгейде бекіту.

Заңнаманы агроинновацияларға бейімдеу, арнайы нормативтер енгізу, МЖӘ-моделін кешенді қолдану арқылы саладағы инновациялық дамуды жеделдетуге және Қазақстанның азық-түлік қауіпсіздігі мен бәсекеге қабілеттілігін арттыруға мүмкіндік бар.

5. Аграрлық инновацияларды мемлекеттік қолдауды талдау: PEST және SWOT моделі Аграрлық инновацияларды мемлекеттік қолдаудың нормативтік-құқықтық және институционалдық негіздерінің тиімділігін арттыру үшін сыртқы және ішкі факторларды кешенді бағалау қажет. Бұл ретте PEST (Саяси, Экономикалық, Әлеуметтік, Технологиялық) және SWOT (Күшті жақтары, Әлсіз жақтары, Мүмкіндіктері, Қауіп-қатерлері) талдаулары негізгі құрал болып табылады.

1. Аграрлық инновацияларға әсер ететін сыртқы ортаны PEST талдауы

Кесте-2 АӨК-тегі инновациялық процестерді реттейтін сыртқы макрофактор ортасы

Факторлар	Сипаттамасы	Әсері (Инновацияларға)
Политикалық (Р)	Саяси тұрақтылық, мемлекеттік бағдарламалардың болуы,	Оң: АӨК-ті дамытуға бағытталған мемлекеттік бағдарламалар инновацияларды қаржыландырудың тірегі.
	аграрлық саясаттың басымдықтары.	Теріс: Саясаттың жиі өзгеруі инвестициялық жобалардың тұрақтылығын төмендетеді.
Экономикалық (Е)	Ұлттық валютаның тұрақтылығы, инфляция деңгейі, несиелеудің қолжетімділігі, халықаралық саудадағы кедергілер.	Теріс: Инфляция және импорттық технологиялардың қымбаттауы инновацияларды енгізу құнын арттырады. Оң: Ауыл шаруашылығы өнімдеріне деген жаһандық сұраныс.
Әлеуметтік (S)	Ауыл халқының білім деңгейі, кадрлық әлеует, жастардың аграрлық салаға деген қызығушылығы, тұтынушылардың экологиялық таза өнімге сұранысы.	Теріс: Ауылдық жерлерден кадрлардың кетуі, ғылыми-білім беру деңгейінің жеткіліксіздігі. Оң: Сапалы, органикалық өнімдерге сұраныстың артуы – инновациялық өндірісті ынталандыру.
Технологиялық (Т)	Дәл егіншілік, биотехнология, IT-шешімдер (AgriTech) дамуы, технология трансфертінің қолжетімділігі.	Оң: Жаңа технологиялардың жылдам дамуы өнімділікті арттырады. Теріс: Импорттық технологияларға тәуелділік, отандық ғылымның өндіріспен байланысының әлсіздігі.
Ескерту: Автор мәліметтер бойынша құрастырған.		

Бұл PEST талдау аграрлық инновациялардың дамуына мемлекеттік қолдау бағдарламалары және органикалық өнімге деген сұраныс сияқты оң әсер ететін факторлар бар екенін көрсетеді. Дегенмен, саясаттың тұрақсыздығы, инфляцияға байланысты технология құнының қымбаттауы және ауылдық жерлердегі білікті кадрлардың жетіспеушілігі сияқты айтарлықтай кедергілер бар. Сондықтан, инновациялық жүйенің тұрақтылығын арттыру үшін мемлекеттік саясат пен экономикалық жағдайды тұрақтандыру, сондай-ақ отандық ғылымды дамыту қажет [4, 47-бет].

Инновацияларды мемлекеттік қолдау жүйесін жетілдіру үшін оның ішкі және сыртқы әлеуетін бағалау қажет.

Кесте – 3 Мемлекеттік қолдаудың ішкі әлеуетін SWOT талдауы

Компоненттер	Сипаттамасы
Күшті жақтары (Strengths)	Стратегиялық құжаттар: АӨК-ті дамыту бойынша нақты мемлекеттік бағдарламалардың болуы. Қаржылық институттар: «ҚазАгро» және оның туынды құрылымдары арқылы мақсатты қаржыландырудың болуы. Құқықтық негіз: Инновациялық қызметті және МЖӨ-ны қолдау туралы ортақ заңдардың қабылданғандығы. Жер ресурстары: Ауыл шаруашылығы үшін ауқымды жер ресурстарының болуы.
Әлсіз жақтары (Weaknesses)	Заңнаманың арнайылығы: Аграрлық инновацияларға арналған нақты заңнамалық базаның жеткіліксіздігі. Коммерциализацияның әлсіздігі: Ғылыми әзірлемелерді өндіріске енгізу және оны коммерцияландыру механизмдерінің баяулығы. Кадр тапшылығы: Инновациялық технологияларды меңгерген білікті мамандардың жетіспеушілігі. МЖӨ-ның шектеулі қолданылуы: МЖӨ жобаларының көбінесе инфрақұрылымға бағытталып, тікелей инновациялық жобаларға енуінің аздығы.
Мүмкіндіктер (Opportunities)	МЖӨ-ны кеңейту: МЖӨ арқылы ірі агротехнологиялық және зерттеу орталықтарын құру мүмкіндігі. Экспорттық әлеует: Экологиялық таза өнімдерге деген жаһандық сұранысты пайдалану. Цифрландыру: Дәл егіншілік (Precision Agriculture), Big Data және AI технологияларын АӨК-ке жаппай енгізу.
	Венчурлік қаржыландыру: Агротехникалық стартаптарға арналған салалық венчурлік қорларды құру.
Қауіп-қатерлер (Threats)	Техникалық тәуелділік: Инновациялық техника мен жабдықтардың импортына тәуелділік және оның бағасының өсуі. Ауа райының әсері: Климаттың өзгеруіне байланысты жоғары тәуекелдердің артуы. Ресурстық шектеулер: Су және жер ресурстарын тиімсіз пайдаланудан болатын құқықтық кедергілер. Бюрократия: Қолдау алу процесіндегі бюрократиялық кедергілер мен сыбайлас жемқорлық қаупі.
Ескерту: Автор мәліметтер бойынша құрастырған	

6. SWOT және PEST нәтижелері негізіндегі стратегиялық бағыттар

SWOT және PEST талдаулары мемлекеттік қолдау жүйесіндегі негізгі кемшіліктерді және іске асырылмаған мүмкіндіктерді айқын көрсетті. Бұл талдауларға сүйене отырып, заңнамалық және институционалдық базаны жетілдірудің нақты стратегиялық бағыттарын анықтауға болады.

1. Заңнамалық және институционалдық әрекеттер (S-O және W-T стратегиясы) S-O Стратегиясы (Күшті жақтарды Мүмкіндіктермен үйлестіру):

Мақсат: Қолда бар қаржылық институттарды (S) және МЖӨ механизмін (S) пайдаланып, Цифрландыру (O) және Технология трансферті (O) мүмкіндіктерін іске асыру.

Әрекет: Агротехнологиялық парктерді (Технопарктер) құруға арналған арнайы заңнамалық баптарды енгізу. Бұл парктерде МЖӨ арқылы мемлекет инфрақұрылымды (зертхана, инкубатор) қамтамасыз етеді, ал жеке сектор (бизнес пен ғылым) инновацияларды коммерцияландырумен айналысады.

W-T Стратегиясы (Әлсіздіктерді Қауіп-қатерлерді азайту үшін пайдалану): Мақсат: Кадр тапшылығы (W) және импортқа тәуелділік (T) қаупін азайту.

Әрекет: Аграрлық инновациялық кадрларды даярлауға бағытталған заңнамалық нормаларды күшейту. МЖӨ жобаларына білім беру және ғылыми мекемелерді міндетті түрде тарту арқылы ғылым мен өндіріс арасындағы байланысты жандандыру (мысалы, инновациялық жобалардың 5%-ын білім беруге бағыттау міндеті).

2. Инновациялық қолдауды бағыттау

PEST талдауына сәйкес, болашақтағы инновациялық қолдау басымдықтарын анықтау қажет:

1. Технологическая Тәуелсіздік: Импортық технологияларға (Т-фактор) тәуелділікті азайту үшін отандық ғылым мен өндірісті ынталандыратын технологиялық гранттар жүйесін енгізу. Бұл гранттар тек импорты алмастыратын әзірлемелерге бағытталуы тиіс.

2. Экологиялық Инновациялар: Жаһандық экологиялық трендтерге (S-фактор) жауап ретінде, ресурс үнемдеуші және экологиялық таза (органикалық) өндірісті енгізетін шаруашылықтарға жоғары субсидия коэффициенттерін бекіту.

3. Қаржылық Тұрақтылықты Реттеу: Экономикалық тәуекелдерді (Е-фактор) азайту үшін, аграрлық инновациялық жобаларға ұзақ мерзімді тиімділігі төмен жеңілдікті несиелерді беру тетігін заңнамалық түрде бекіту.

Осы кешенді талдаулар аграрлық инновацияларды қолдаудың қазіргі жүйесін тереңірек түсінуге және оны жетілдіруге бағытталған нақты, ғылыми негізделген ұсыныстар жасауға мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасының Заңы «Инновациялық қызметті мемлекеттік қолдау туралы» (2006 ж., кейінгі өзгерістер).

2. Қазақстан Республикасының Заңы «Индустриялық-инновациялық қызметті мемлекеттік қолдау туралы» № 534-IV (2012 ж.).

3. Қазақстан Республикасының Заңы «Мемлекеттік-жекеменшік әріптестік туралы» № 379-V (2015 ж.).

4. Sadykova Z. B. Public-Private Partnership in Conditions of Innovative Development of the Republic of Kazakhstan. Policy and Administration, Vol. 20, No. 3 (2021).

5. «Агроөнеркәсіптік кешеннің инновациялық дамуын талдау». (басылым) Турғай университеті т.б.

6. Қазақстан Республикасының Кәсіпкерлік кодексі (2015 ж. 29 қазан).

7. Саратов А.Т. АӨК инновациялық дамуындағы мемлекеттік қолдаудың экономикалық тетіктері. // Қаржы және Қазына, 2022, №4.

ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫЕ И УПРАВЛЕНЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ В СИСТЕМЕ ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Спанова Б.К., доктор философии PhD

Карагандинский университет Казпотребсоюза,

Ержанова С.К., к.э.н., профессор Карагандинский национальный исследовательский университет имени академика Е.А. Букетова,

г. Караганда, Республика Казахстан

Аннотация. В условиях глобальных экологических, экономических и социальных вызовов устойчивое развитие становится ключевым направлением государственной политики большинства стран мира. Реализация принципов устойчивого развития требует формирования эффективных институциональных механизмов и совершенствования системы государственного управления. В статье рассматриваются институциональные и управленческие аспекты устойчивого развития, анализируется роль государственных институтов в обеспечении сбалансированного социально-экономического и экологического развития. Особое внимание уделяется вопросам взаимодействия государства, бизнеса и институтов гражданского общества, а также внедрению современных управленческих инструментов и стратегического планирования.

Ключевые слова: устойчивое развитие, государственное управление, институциональные механизмы, стратегическое планирование, государственная политика, устойчивое развитие территорий.

Современный этап развития общества характеризуется усилением глобальных экологических, экономических и социальных проблем, которые требуют комплексного и системного подхода со стороны государства. Концепция устойчивого развития, сформированная в международной практике, направлена на обеспечение гармоничного взаимодействия экономического роста, социальной справедливости и экологической безопасности [1, с.57].

Важную роль в реализации принципов устойчивого развития играет система государственного

управления, которая обеспечивает формирование институциональной среды, разработку стратегических документов и координацию деятельности различных субъектов развития. Государственные институты выступают ключевым механизмом регулирования процессов устойчивого развития, формируя правовые, экономические и организационные условия для достижения долгосрочных целей развития общества [2, с.94].

Концепция устойчивого развития получила широкое распространение после публикации доклада Всемирной комиссии по окружающей среде и развитию «Наше общее будущее» (1987 г.) [1, с.29], где устойчивое развитие определяется как развитие, удовлетворяющее потребности настоящего поколения без ущерба для возможностей будущих поколений.

В научной литературе устойчивое развитие рассматривается как интеграция трех взаимосвязанных компонентов [3]:

1. экономического развития;
2. социальной стабильности;
3. экологической безопасности.

Для эффективной реализации этих принципов необходима соответствующая институциональная система, обеспечивающая координацию действий различных уровней власти и участников социально-экономических процессов.

Институциональные аспекты устойчивого развития включают систему государственных органов, нормативно-правовых актов, стратегических документов и механизмов взаимодействия между государством, бизнесом и обществом.

Основными институциональными механизмами являются:

1. Нормативно-правовое регулирование. Государство формирует правовую основу устойчивого развития через принятие законов, стратегий и государственных программ, направленных на рациональное использование природных ресурсов, развитие социальной сферы и поддержку экономического роста.

2. Стратегическое планирование. Важным элементом институциональной системы является разработка долгосрочных стратегий развития, национальных программ и региональных стратегий устойчивого развития [4].

3. Межведомственная координация. Устойчивое развитие требует согласованности действий различных государственных органов, поскольку его реализация затрагивает экономическую, социальную и экологическую сферы [5].

4. Институциональное партнерство. Современные модели управления предполагают активное взаимодействие государства с бизнес-структурами, научными организациями и гражданским обществом [6].

Реализация устойчивого развития требует применения современных управленческих подходов и инструментов.

К основным управленческим механизмам относятся:

1. Программно-целевое управление. Использование государственных программ и проектов позволяет концентрировать ресурсы на достижении стратегических целей развития.

2. Государственно-частное партнерство. Данный механизм способствует привлечению инвестиций и инноваций для реализации инфраструктурных и экологических проектов.

3. Цифровизация государственного управления. Внедрение цифровых технологий позволяет повысить эффективность управления, прозрачность деятельности государственных органов и участие граждан в принятии решений.

4. Участие граждан в управлении. Современные подходы предполагают развитие механизмов общественного участия, включая общественные обсуждения, инициативное бюджетирование и механизмы обратной связи [6].

В Республике Казахстан реализация концепции устойчивого развития осуществляется на основе стратегических документов государственного планирования, направленных на обеспечение долгосрочного социально-экономического и экологического баланса. Одним из ключевых направлений государственной политики является интеграция принципов устойчивого развития в систему государственного управления и стратегического планирования.

Основу институциональной системы устойчивого развития в Казахстане формируют государственные органы исполнительной власти, которые обеспечивают разработку и реализацию национальных и региональных программ развития. Ключевая роль в этом процессе принадлежит Правительству Республики Казахстан, а также центральным государственным органам, ответственным за формирование государственной политики в экономической, социальной и экологической сферах.

Важным инструментом реализации устойчивого развития является система государственного планирования, включающая национальные стратегии, государственные программы и региональные планы развития. Данная система обеспечивает согласование стратегических приоритетов развития

страны и координацию деятельности различных государственных институтов.

Особое значение имеет интеграция Целей устойчивого развития ООН в национальную систему стратегического планирования. Казахстан активно адаптирует международные принципы устойчивого развития к национальным условиям, включая задачи по обеспечению экономического роста, снижению социального неравенства и рациональному использованию природных ресурсов.

Важным направлением государственной политики является развитие «зеленой экономики», направленной на повышение эффективности использования природных ресурсов, снижение негативного воздействия на окружающую среду и развитие экологически ориентированных технологий. В рамках данной политики реализуются программы по развитию возобновляемых источников энергии, повышению энергоэффективности и модернизации промышленного производства.

Одним из ключевых направлений устойчивого развития является региональное развитие. Государственная политика направлена на сокращение социально-экономических диспропорций между регионами и обеспечение сбалансированного территориального развития. В этой связи особое внимание уделяется развитию инфраструктуры, поддержке предпринимательства и повышению качества жизни населения.

Важную роль в реализации принципов устойчивого развития играют местные исполнительные органы, которые обеспечивают реализацию государственных программ на региональном уровне. Акиматы областей и городов осуществляют разработку региональных стратегий развития и координируют деятельность различных субъектов социально-экономического развития территорий.

В условиях цифровой трансформации экономики значительное внимание уделяется развитию цифрового государственного управления. В Казахстане активно внедряются элементы электронного правительства, цифровых сервисов и систем управления государственными данными. Использование цифровых технологий способствует повышению прозрачности государственного управления и эффективности реализации государственных программ.

В современных условиях эффективная реализация принципов устойчивого развития требует применения комплекса институциональных и управленческих механизмов, обеспечивающих согласованность действий государственных органов, бизнеса и гражданского общества. В системе государственного управления Республики Казахстан используются различные инструменты стратегического планирования, нормативно-правового регулирования, цифровизации и партнерского взаимодействия.

Одним из современных инструментов устойчивого развития является развитие механизмов государственно-частного партнерства. Данный механизм позволяет привлекать частные инвестиции в реализацию инфраструктурных проектов, развитие социальной сферы и модернизацию экономики.

Особое значение имеет участие гражданского общества в реализации политики устойчивого развития. В Казахстане постепенно расширяются механизмы общественного участия в процессе принятия управленческих решений, включая общественные советы, общественные слушания и инициативные проекты.

Важным направлением устойчивого развития является развитие человеческого капитала. Государственная политика направлена на повышение качества образования, развитие науки и инноваций, а также создание условий для профессионального роста и повышения квалификации специалистов [4].

Карагандинская область является одним из крупнейших индустриальных регионов Республики Казахстан и играет важную роль в социально-экономическом развитии страны. Регион обладает значительным промышленным и ресурсным потенциалом, включающим горнодобывающую, металлургическую, энергетическую и машиностроительную отрасли. В связи с этим вопросы обеспечения устойчивого развития региона приобретают особую актуальность, поскольку интенсивное промышленное развитие требует эффективного управления природными ресурсами и минимизации экологических рисков.

Реализация принципов устойчивого развития в Карагандинской области осуществляется в рамках государственных и региональных программ социально-экономического развития. Региональные органы управления, в лице акимата области, реализуют комплекс мероприятий, направленных на диверсификацию экономики, развитие инфраструктуры и повышение качества жизни населения.

Одним из ключевых направлений устойчивого развития региона является модернизация промышленного комплекса. В рамках данной политики реализуются проекты по внедрению инновационных технологий, повышению энергоэффективности производства и снижению негативного воздействия на окружающую среду. Особое внимание уделяется экологической модернизации предприятий и внедрению современных стандартов экологической безопасности.

Важным направлением региональной политики является развитие «зеленой экономики». В Карагандинской области реализуются проекты, направленные на развитие возобновляемых источников энергии, повышение энергоэффективности жилищно-коммунального хозяйства и рациональное

использование природных ресурсов. Данные меры способствуют снижению экологической нагрузки на окружающую среду и формированию устойчивой экологической системы региона [7].

Особое значение имеет развитие механизмов взаимодействия между органами государственной власти, бизнес-структурами и гражданским обществом. Реализация совместных проектов и программ способствует повышению эффективности управления региональным развитием и формированию устойчивой институциональной среды. В этой связи важным является определение ключевых направлений устойчивого развития Карагандинской области, включающих модернизацию промышленности, развитие «зеленой экономики», инфраструктуры, предпринимательства и человеческого капитала. Основные направления устойчивого развития региона представлены в таблице 1.

Таблица 1 - Основные направления устойчивого развития Карагандинской области

Направление развития	Основные мероприятия	Ожидаемые результаты
Модернизация промышленности	Внедрение инновационных технологий, повышение энергоэффективности предприятий, экологическая модернизация промышленного производства	Снижение негативного воздействия на окружающую среду, повышение конкурентоспособности промышленности
Развитие «зеленой экономики»	Развитие возобновляемых источников энергии, повышение ЖКХ, рациональное использование природных ресурсов	Снижение экологической нагрузки, формирование экологически устойчивой экономики региона
Развитие инфраструктуры	Модернизация транспортной системы, развитие коммунальной инфраструктуры, благоустройство	Повышение качества жизни населения и улучшение городской среды
Развитие предпринимательства	Поддержка малого и среднего бизнеса, развитие индустриальных зон и инвестиционных проектов	Диверсификация экономики региона и создание новых рабочих мест
Развитие человеческого капитала	Развитие системы образования, подготовка квалифицированных кадров, поддержка научных исследований и инноваций	Повышение уровня человеческого капитала и инновационного потенциала региона
Развитие взаимодействия государства, бизнеса и общества	Реализация совместных проектов, развитие механизмов ГЧП, общественное участие в управлении	Повышение эффективности управления региональным развитием
Примечание – составлено авторами на основе источника [7]		

Представленные направления устойчивого развития Карагандинской области отражают комплексный подход к управлению региональным развитием. Реализация данных мероприятий способствует модернизации экономики региона, повышению качества жизни населения и формированию устойчивой социально-экономической и экологической системы.

Значительное внимание уделяется развитию городской и транспортной инфраструктуры. Модернизация транспортной системы, развитие коммунальной инфраструктуры и благоустройство городской среды направлены на повышение комфортности проживания населения и улучшение качества городской среды.

Важным элементом устойчивого развития региона является развитие человеческого капитала. В Карагандинской области функционируют крупные образовательные и научные центры, включая ведущие университеты, которые обеспечивают подготовку квалифицированных кадров для различных отраслей экономики. Развитие системы образования и науки способствует формированию инновационного потенциала региона и повышению конкурентоспособности экономики [7].

Таким образом, Карагандинская область демонстрирует значительный потенциал для реализации принципов устойчивого развития. Эффективное государственное управление, развитие инновационной

экономики, модернизация промышленности и активное участие общества создают условия для устойчивого социально-экономического развития региона в долгосрочной перспективе [8].

Устойчивое развитие является важнейшим направлением государственной политики и требует формирования эффективных институциональных и управленческих механизмов. Государственное управление играет ключевую роль в координации социально-экономических процессов, формировании нормативной базы и создании условий для устойчивого развития общества.

Таким образом, институциональная система обеспечения устойчивого развития в Республике Казахстан формируется на основе комплексного взаимодействия государственных институтов, бизнеса и гражданского общества. Реализация принципов устойчивого развития требует совершенствования механизмов государственного управления, развития стратегического планирования и внедрения инновационных управленческих инструментов. Перспективным направлением дальнейшего развития является усиление роли регионального управления в реализации политики устойчивого развития, а также повышение эффективности межведомственной координации и институционального взаимодействия различных субъектов развития.

Список литературы:

1. Наше общее будущее: доклад Всемирной комиссии по окружающей среде и развитию / под ред. Г. Х. Брундтланд. – М.: Прогресс, 1989. – 376 с.
2. Осборн Д., Геблер Т. Переосмысление государственного управления: как дух предпринимательства преобразует государственный сектор. – М.: Издательство «Дело», 2001. – 280 с.
3. OECD. Governance for Sustainable Development. – Paris: OECD Publishing, 2016. – 212 p.
4. Стратегия «Казахстан – 2050»: новый политический курс состоявшегося государства. – Астана, 2012.
5. Атаманчук Г.В. Теория государственного управления: курс лекций. – 4-е изд. – М.: Омега-Л, 2010. – 584 с.
6. Афанасьев В.Г. Научное управление обществом: опыт системного исследования. – М.: Политиздат, 1981. – 432 с.
7. Программа развития Карагандинской области на 2021–2025 годы. – Караганда: Акимат Карагандинской области, 2021// <https://www.gov.kz/memleket/entities/karaganda-economy/documents/details/247975?lang=ru>
8. Концепция перехода Республики Казахстан к «зеленой экономике»: утверждена Указом Президента Республики Казахстан от 30 мая 2013 года № 577. – Астана, 2013//<https://adilet.zan.kz/rus/docs/U1300000577>

ГЕОЛОГИЯЛЫҚ БАРЛАУҒА ИНВЕСТИЦИЯ ТАРТУДАҒЫ ЕРЕКШЕЛІКТЕР

Тажигулова А.Ж. Л.Н. Гумилев атындағы
ЕҰУ докторанты Ғылыми жетекші PhD,
қауымдастырған профессор **Исаева Б.К.**
Астана қ.

Аңдатпа. Мақалада геологиялық барлауға инвестиция тартымдылығындағы ерекшеліктер мен мәселелері және оны арттыру құралдары қарастырылады. Зерттеу барысында геологиялық барлауға инвестицияларды тартудың маңыздылығы мен мәселелеріне ерекше назар аударылған.

Капитал нарығындағы бәсекелестікке байланысты мәселелер қарастырылады, себебі барлау жобалары қысқа мерзімді әрі тәуекелі төмен жобалармен бәсекеге түсуге мәжбүр.

Кілт сөздер: геологиялық барлау, инвестициялық тәуекел, инвестициялық тартымдылық, әлеуметтік келісім.

Геологиялық барлау — табиғи ресурстарды игерудің бастапқы әрі ең маңызды кезеңдерінің бірі болып табылады. Бұл салаға салынған инвестициялар елдің экономикалық дамуында, энергетикалық қауіпсіздігінде және өндірістік әлеуетін арттыруда шешуші рөл атқарады. Геологиялық барлау жұмыстары минералды-шикізат қорларын анықтауға, олардың сапасын бағалауға және болашақта тиімді

игеру стратегиясын қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Геологиялық барлауға инвестицияларды тартудың маңыздылығы Қазақстан сияқты табиғи ресурстарға бай елдер үшін ерекше жоғары. Бұл сала — экономиканың стратегиялық бағыты, өйткені минералдық-шикізат қорларын анықтау мен бағалау елдің өнеркәсіптік әлеуеті мен энергетикалық қауіпсіздігінің негізін қалайды.

Еліміз айтарлықтай ресурстық әлеуетке ие және табиғи газ, көмір, темір кендері, сондай-ақ бірқатар түсті және сирек металдар қорлары бойынша жетекші орын алады.

Табиғи ресурстар кеңейтілген ұдайы өндіріс жағдайында Қазақстан Республикасының экономикасының орнықты дамуының берік негізі әрі халықаралық ынтымақтастықтың маңызды қозғаушы күші болып табылады.

Біріншіден, геологиялық барлау — табиғи ресурстарды игеру тізбегінің алғашқы және шешуші кезеңі. Егер барлау сапалы жүргізілмесе, кен орындарының шынайы әлеуеті анықталмайды, ал бұл инвестициялық шешімдердің дәлдігін төмендетеді. Сондықтан, барлау кезеңіне салынған әрбір теңге болашақта өндіріс тиімділігі мен табыстылығын анықтайды.

Екіншіден, геологиялық барлауға инвестициялар ұзақ мерзімді, жоғары тәуекелді, бірақ стратегиялық маңызы бар қаржы салымдары болып табылады. Олар көбіне белгісіздік жағдайында жүзеге асырылады, себебі барлау нәтижесінде экономикалық тұрғыдан тиімді қорлардың табылуына ешқандай кепілдік жоқ. Бұл фактор инвесторлардан ғылыми-техникалық сараптама мен экономикалық болжау қабілетін талап етеді.

Үшіншіден, инвестициялар тек экономикалық емес, технологиялық және әлеуметтік мультипликативті әсер береді. Барлау жұмыстары жаңа технологиялардың (3D сейсмика, геоаппараттық жүйелер, цифрлық модельдеу) енгізілуіне, жаңа жұмыс орындарының ашылуына және өңірлердің инфрақұрылымдық дамуына серпін береді.

Төртіншіден, геологиялық барлауға салынған инвестициялар елдің ресурстық және энергетикалық тәуелсіздігін қамтамасыз етеді. Бұл — ұлттық қауіпсіздіктің және экономикалық тұрақтылықтың маңызды факторы. Қазақстан үшін жаңа кен орындарын анықтау мұнай-газ экспортының тұрақтылығын сақтауға және шикізаттық емес секторларды дамытуға мүмкіндік береді.

Сондай ақ, мемлекеттік саясат тұрғысынан да, Қазақстан Республикасының геологиялық саласын дамыту тұжырымдамасында (2023–2030 жж.) көрініс тапқан. Құжатта инвестицияларды тарту, геологиялық деректерді цифрландыру және жеке сектордың қатысуын арттыру негізгі бағыт ретінде белгіленген.

Бүгінгі таңда минералдық ресурстар ұлттық экономиканың тұрақты дамуы үшін аса маңызды болғанымен, минералдық-шикізат базасының толықтығы мен қолжетімділігі біртіндеп төмендеп келеді. Себебі, бұл саланың өзіндік ерекшеліктері мен мәселелері бар.

Ғалымдар мен зерттеушілердің көптеген жұмыстарын жоғары бағалай отырып, қосымша зерттеу мен талдауды қажет ететін әлі шешілмеген мәселелердің бірқатарын атап өту қажет. Атап айтқанда, өндіруші өнеркәсіп салаларының ашықтығының геологиялық барлауда қолайлы инвестициялық ахуалды қалыптастыруға әсерін зерделеу ерекше назар аударуға лайық. Сондай-ақ, барлау жобаларына инвестициялардың тартымдылығына әсер ететін факторлар, кедергілер мен жағдайлар нақтылауды қажет етеді [1].

Геологиялық барлауға инвестиция тартудың негізгі ерекшеліктері мен мәселелерін қарастыратын болсақ:

- Жоғары тәуекел деңгейі яғни, геологиялық барлау — нәтижесі әрдайым кепілдендірілмейтін сала болып табылады. Бұл жерде жүргізілген зерттеу пайдалы қазбалардың табылуына немесе коммерциялық қорының жеткіліксіз болуына әкелуі мүмкін.

- Ұзақ мерзімділік; барлау мен игеру аралығы ұзақ уақытты алады (5–15 жыл), сондықтан инвестиция ұзақ мерзімді қайтарымға бағытталады.

- Ірі көлемдегі бастапқы шығындар; Сейсмикалық зерттеулер, бұрғылау, зертханалық талдау және инфрақұрылым құру көп қаржыны талап етеді.

- Мемлекеттік реттеуге тәуелділік; Лицензиялау, экологиялық талаптар мен заңнамалық өзгерістер инвестор белсенділігіне тікелей әсер етеді.

- Әлемдік баға конъюнктурасына сезімталдық; мұнай, газ және металдардың әлемдік бағасының ауытқуы инвестицияның тартымдылығын күрт өзгертеді.

- Ғылыми және технологиялық сыйымдылық; Процесс күрделі геологиялық- геофизикалық технологияларды қажет етеді, жоғары білікті мамандар тартылады.

- Ақпараттық асимметрия; Геологиялық мәліметтердің жеткіліксіздігі немесе ашық еместігі инвестициялық шешім қабылдауға кедергі келтіреді.

Жоғарыдағы ерекшеліктермен қатар, бұл саланың өзіне сай, айтарлықтай мәселелері де кездеседі. Оларға:

- Каржыландырудың жеткіліксіздігі және тұрақсыздығы;

Геологиялық барлау – көп капиталды, ұзақ мерзімді және тәуекелі жоғары процесс. Өкінішке орай, көптеген елдерде, соның ішінде Қазақстанда да, барлау жұмыстарына бөлінетін мемлекеттік және жеке инвестициялар жеткіліксіз деңгейде қалып отыр. Шетелдік инвесторлар көбінесе қысқа мерзімде пайда әкелетін дайын кен орындарын игеруге көбірек қызығушылық танытады. Ал геологиялық барлау бастапқы сатыларда табыс әкелмейтіндіктен, оған инвестиция салуға көбісі тәуекелге бармайды. Соның салдарынан көптеген перспективалы учаскелер зерттелмей қалады.

Қазақстанда 2024 жылы геологиялық барлауға шамамен 160 млрд теңге инвестиция салған; 2023 жылы — шамамен 150 млрд теңге болған. Бұл көрсеткіштер сала бойынша жылдық өзгерістерге сезімтал және бірқатар жобалар үшін жеткіліксіз болып есептеледі[2].

- Жоғары инвестициялық тәуекел;

Геологиялық барлаудың басты мәселелерінің бірі – оның жоғары ғылыми және экономикалық белгісіздікпен қатар жүруі. Барлау жүргізілген аумақта пайдалы қазба қоры мүлдем табылмауы немесе оның көлемі коммерциялық тұрғыдан игеруге тиімсіз болуы мүмкін. Мұндай жағдайда тартылған инвестиция толығымен жоғалуы ықтимал. Бұл фактор әсіресе шетелдік және шағын инвесторлар үшін үлкен кедергі болып табылады.

2023–2024 жылдары геологиялық барлау саласына тартылған жалпы қаржы көлемі жыл сайын ауытқып отырады, атап айтқанда, 2024 жылы барлауға салынған инвестиция 2023 жылға қарағанда 18% азайған. [3].

Ұзақ мерзімді (5–15 жыл) қайтарым және үлкен бастапқы капитал қажеттілігі саланың тәуекелін арттырады — бұл шетелдік инвесторларды бастапқы барлау сатыларына тарта алмайды (жеке компаниялар көбіне өндірістік фазаларға қызығады).

- Заңнамалық және институционалдық тұрақсыздық;

Жер қойнауын пайдалану саласындағы заңнамалардың жиі өзгеруі, лицензия алу рәсімдерінің күрделілігі, бюрократиялық тосқауылдар және ашықтықтың төмен болуы инвесторлардың сеніміне кері әсер етеді. Сонымен қатар келісімшарт шарттарының тұрақсыздығы, салық режимінің болжауға келмейтіндігі инвестициялық климатты нашарлатады және ұзақ мерзімді жобаларға қаржы құюға деген қызығушылықты төмендетеді.

- Инфрақұрылымның жеткіліксіз дамуы;

Қазақстандағы көптеген перспективалы кен орындары шалғай, қашық аймақтарда орналасқан. Мұндай өңірлерде көлік жолдарының, электр энергиясының, су көздерінің және байланыс жүйелерінің жоқтығы барлау жұмыстарының өзіндік құнын бірнеше есе арттырады. Бұл жағдайда инвесторларға тек геологиялық жұмыстармен ғана емес, қосымша инфрақұрылым салуға да қаржы жұмсауға тура келеді.

- Кадрлар мен технология тапшылығы;

Геологиялық барлау саласы жоғары деңгейдегі кәсіптік білімді, заманауи технологияны және тәжірибелі мамандарды талап етеді. Алайда соңғы жылдары геолог, геофизик, гидрогеолог және бұрғылау инженерлері сияқты мамандықтарға қызығушылық төмендеді. Сонымен қатар заманауи құрал-жабдықтардың, бағдарламалық қамтамасыз етудің және инновациялық технологиялардың тапшылығы барлау тиімділігін төмендетеді.

Ірі ұлттық компаниялар алдағы жылдарға арналған барлау бағдарларын ұлғайту жоспарын жариялап отыр — KMG 2024–2028 жылдары барлауға шамамен 426 млн USD инвестиция салуды жоспарлаған. Бұл ұлттық деңгейдегі инвестиция күш-жігерінің белгісі, алайда жеке сектор мен мемлекеттік-жеке әріптестік арқылы кадрлар мен технологияларды кеңейту қажет[4].

- Геологиялық ақпараттың жабықтығы немесе сапасының төмендігі;

Инвесторлар үшін ең маңызды факторлардың бірі — геологиялық деректердің сапасы мен қолжетімділігі. Көптеген аймақтар бойынша деректер ескірген, толық емес немесе жалпыға қолжетімсіз. Геологиялық ақпараттың жүйеленбегендігі, әртүрлі форматта сақталуы және цифрландырудың төмен деңгейі инвестициялық шешім қабылдауды қиындатады.

- Экологиялық тәуекелдер мен әлеуметтік факторлар;

Қазіргі таңда табиғи ресурстарды игеру экологиялық мәселелермен тығыз байланысты. Геологиялық барлау барысында қоршаған ортаға теріс әсер ету мүмкіндігі жоғары болғандықтан, экологиялық талаптар қатаңдатылуда. Сонымен қатар жергілікті халықтың наразылығы, әлеуметтік келіспеушіліктер және жер мәселесіне байланысты дау-дамайлар жобалардың іске асырылуына кедергі келтіреді және қосымша шығындарға әкеледі.

- Мемлекеттік ынталандыру тетіктерінің әлсіздігі;

Қазақстанда жер қойнауын пайдаланушыларға арналған салықтық жеңілдіктер, субсидиялар мен мемлекеттік қолдау тетіктері бар болғанымен, олардың тиімділігі әрдайым байқала бермейді. Көп жағдайда қолдау шаралары ұзақ уақытқа созылатын бюрократиялық үдерістерге байланысты

инвесторлардың пайдалануы үшін қиын немесе тиімсіз болады.

Инвестициялық тартымдылықты арттыру құралдары геологиялық барлау жобаларының алдында тұрған тәуекелдерге сәйкес болуы, олардың алдын алу немесе жағымсыз салдарларды теңестіру фактісі айқын болып табылады.

Жоғарыда айтылғандарды ескере отырып, геологиялық барлауда инвестициялық ахуалды жақсартудың мынадай перспективалық шаралары мен құралдарын бөліп көрсету орынды болып көрінеді.

1. Айқын әрі тұрақты салық- және лицензиялық режим орнату
— Лицензия беру, рұқсаттар, салық салу ережелері ұзақ мерзімге, болжанатын түрде бекітілуі керек. Бұл инвесторларға сенімділік береді және инвестициялық шешім қабылдауды жеңілдетеді.
2. Мемлекеттік-жеке әріптестік механизмдерін кеңейту
— Мемлекет пен жеке сектор арасындағы ұзақ мерзімді келісімдер арқылы барлау жобаларын қаржыландыру мен тәуекелді бөлісу. Мұндай тәсіл мемлекеттік бюджетке жүктемені азайтады, ал жеке инвесторларға — шығындардың бір бөлігін мемлекеттік кепілмен жабуға мүмкіндік береді.
3. Инфрақұрылымды дамыту және жеңілдетілген қолдау
— Шалғай өңірлердегі жол, транспорт, электр, байланыс және коммуникация желілерін дамыту үшін арнайы инфрақұрылымдық жобалар бағдарламасын қабылдау. Бұл барлау және кейінгі игеру шығындарын төмендетеді.
4. Геологиялық ақпаратты цифрландыру және ашық ақпарат базасын құру
— Геологиялық деректерді жүйелі жинау, цифрландыру және жариялау. Ашық, сенімді ақпарат — инвестор сенімінің басты шарттарының бірі. Сонымен қатар, деректер сапасын, соңғы зерттеулерді және тарихи сейсмикалық мәліметтерді қолжетімді ету қажет.
5. Кадрлар даярлау және технологиялық деңгейді көтеру
— Геология, геофизика, бұрғылау саласында мамандар даярлау, олардың біліктілігін арттыру және — заманауи барлау технологияларын (сейсмика, 3D/4D зерттеу, резервуар модельдеу, IT-жүйелер) қолданысқа енгізу.
6. Инвестиция қауіптерін азайту үшін сақтандыру және кепілдік механизмдерін енгізу
— Минералдық аймақтарда барлау жүргізілген кезде, инвесторды экономикалық шығыннан қорғауға бағытталған сақтандыру, кепілдік немесе «субсидия + грант» тетіктерін бекіту. Бұл әсіресе шағын және орта кәсіпорындар үшін маңызды.
7. Экологиялық және әлеуметтік талаптарды балансты түрде реттеу
— Барлау мен кен игеру кезінде экологиялық стандарттар мен жергілікті қоғаммен келісімді қамтамасыз ету. Осылайша, әлеуметтік қарсылықты азайтып, жобалардың орындалуын жеңілдетуге болады.
8. Аймақтық даму және кен орындарын толық игеру стратегиясын жасау
— Жаңа табылған кен орындарын игеру үшін ұзақ мерзімді даму жоспары — инфрақұрылым, логистика, өңдеу өнеркәсібі мен экспорт әлеуетін бірге қарастыру. Бұл — қарапайым барлау емес, индустриялық кешен «кен → өңдеу → экспорт/өнім» тізбегін дамытуды көздейтін кешенді тәсіл.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Сальманов С.М. Проблемы инвестиционной привлекательности геологоразведочных проектов и инструменты ее повышения // Прогрессивная экономика. 2024. № 3. С. 14–24. DOI: 10.54861/27131211_2024_3_14.
2. ҚР Энергетика министрлігі. 2024 жылғы мұнай өндіру қорытындысы [Электронды ресурс]. – <https://primeminister.kz/en/news/reviews/ministry-of-energy-of-kazakhstan-2024-results-and-strategic-plans-for-2025-29771>
3. ҚазТАГ [Электронды ресурс]. – <https://kaztag.kz/ru/>
4. [https://ar2023.kmg.kz/en/strategic-report/operating review/exploration?utm_source=chatgpt.com](https://ar2023.kmg.kz/en/strategic-report/operating-review/exploration?utm_source=chatgpt.com)

COMPARATIVE CHARACTERISTICS OF SOCIAL AND ENTREPRENEURIAL CORPORATIONS IN KAZAKHSTAN AND FOREIGN COUNTRIES

Talimova G.U.

Doctoral Student Of The Esil University
Educational Program Economics

Abstract. social and entrepreneurial corporations in kazakhstan aim to stimulate business activity, innovation, and regional development by integrating state assets, supporting smes, and enhancing competitiveness. a comparative analysis of international practice reveals that kazakhstan's secs differ significantly from global counterparts in their institutional design and functional roles.

Keywords: social and entrepreneurial corporation, corporate social responsibility, business, state, local governance, public-private partnership.

The national economy represents a complex, multi-layered system consisting of numerous interrelated and, at the same time, competing elements. Under current conditions of economic instability, the revitalization of regional economic activity largely depends on the use of targeted policy instruments and incentives, the presence of effective regional development institutions, a well-grounded regulatory framework, developed market infrastructure, and the application of modern technologies in regional governance.

Particular attention should be paid to public-private partnership mechanisms that have proven effective in Western countries. When applied appropriately, these mechanisms allow for a clear allocation of responsibilities between the state- represented by national and local authorities-and the private sector.

For Kazakhstan, the development of such mechanisms has required the creation of specific institutional conditions. In order to improve the investment climate, stimulate entrepreneurial activity, support small and medium-sized enterprises, and implement projects with low investment attractiveness or long payback periods and high risks (for example, in manufacturing, transport infrastructure, and the social sector), the Government of the Republic of Kazakhstan decided to establish social and entrepreneurial corporations, drawing on international experience.

In Kazakhstan, SECs are assigned a strategically important role as one of the key instruments for ensuring accelerated economic and social development of the country, including the objective of joining the group of the world's thirty most developed economies.

Until relatively recently, economic cooperation among Kazakhstan's regions was limited, while economic ties between individual regions and foreign partners-both near and far abroad-were expanding at a much faster pace.

According to the adopted concepts, social and entrepreneurial corporations established in Kazakhstan differ markedly from comparable entities operating in other countries in terms of both their organizational form and functional purpose. Moreover, similar structures abroad are created and operate within clearly defined national legal frameworks.

Thus, with regard to their legal status, objectives, and operational tasks, Kazakhstan's SECs are based on a distinct legislative foundation. This framework enables the integration of industrial and innovative development strategies with the goals of small and medium-sized business development and the implementation of principles of corporate social responsibility. Interaction among large, medium, and

SMALL BUSINESSES IS ORGANIZED ON THE BASIS OF REGIONAL AND INTERREGIONAL COOPERATION, AIMED AT ADDRESSING SOCIO-ECONOMIC CHALLENGES AT THE REGIONAL LEVEL.

From an organizational and legal perspective, SECs in Kazakhstan are formally established as non-profit corporations. At the same time, they are expected to generate profits and reinvest them into regional socio-economic development. National legislation clearly defines most market-oriented organizational forms, with the exception of the legal interpretation of the concept of a "corporation" and its explicit statutory consolidation. From both economic and legal viewpoints, business entities united in corporations for profit-making purposes are typically classified as commercial organizations, similar to cooperatives. According to the Constitution of the Republic of Kazakhstan, the financing of socially significant projects is an exclusive responsibility of the state, which is obligated to protect public interests and ensure access to guaranteed social services.

In order to compare existing models of corporate structures that promote regional economic and social development in different countries, it is useful to consider several international examples. In many states,

regional development challenges are addressed through joint efforts of the public sector and the business community, although each country relies on its own legislative framework governing the activities of such organizations.

Globally, various models of interaction between the public and private sectors in socio-economic development can be observed. For instance, the United States employs regional economic development corporations, Denmark promotes social enterprises, while South Korea relies on large conglomerates known as chaebols.

In the United States, regional economic development corporations are typically initiated by groups of business leaders with limited direct participation from the state. Their primary objective is to mobilize private-sector resources to meet regional development needs. The core mission of these corporations is to stimulate economic growth at the regional level, thereby improving the welfare of local populations. Their funding sources include private companies, limited public funding, sponsorships, attracted investments, and grants, including government grants.

International experience in the cooperation of small and medium-sized enterprises demonstrates that the formation of cooperative structures significantly enhances productivity and contributes to the sustainable development of participating firms. Overall, the operating principles of SECs worldwide are grounded in the concept of corporate social responsibility as an integral element of business policy toward society. An analysis of foreign practices indicates the existence of two main types of

corporate structures that support regional socio-economic development. The first type comprises economic development corporations or agencies, while the second type is represented by social enterprises.

Economic development corporations are agencies established by the state through the adoption of specific legislative acts. Examples include the U.S. Public Works and

Economic Development Act of 1965 and the United Kingdom's Regional Development Agencies Act of 1998.

In the American model, economic development corporations primarily serve as intermediaries between private businesses and government authorities. Their main functions include reducing bureaucratic barriers, assisting in obtaining subsidies, grants, tax incentives, and other forms of state support. Public funds allocated to private businesses are often first transferred to these corporations, which then distribute them in accordance with established criteria.

From a legal standpoint, economic development corporations in the United States may be registered as private or public-private non-profit organizations. Their key objectives include job creation, attracting investment, providing businesses with analytical and statistical information, supporting access to grants and tax benefits, and participating in projects aimed at economic diversification and regional development. In this context, such corporations function as mediators between the state and the private sector, facilitating cooperation and policy implementation.

Organizations engaged in economic development in the United States and the United Kingdom pursue similar goals, largely because they are designed to address comparable challenges such as unemployment, low profitability of small businesses, and regional economic stagnation.

Although the state typically initiates the creation of economic development corporations, it continues to play an active role in their operations. In the United States, both federal and local authorities participate in these structures, with federal funding usually covering up to half of project costs.

Social entrepreneurship represents the second major model and is generally established without direct state involvement. Social enterprises are businesses whose primary mission is to address social challenges, with profits reinvested mainly into achieving social objectives rather than maximizing shareholder returns. Such organizations often support vulnerable groups, create jobs for people with disabilities or the unemployed, provide training programs, and assist small businesses. They may operate as either commercial or non-profit entities and frequently require government support in the form of grants or preferential treatment.

In many countries, social entrepreneurship is not legally recognized as a distinct organizational form with specific privileges. Instead, its legal status is regulated through amendments to existing legislation that provide certain benefits and incentives.

Government regulation typically concerns the scope of activities, the use and distribution of profits, sources of income, and the proportion of revenue generated through commercial operations.

Unlike economic development corporations, social enterprises may be established as either commercial or non-profit organizations. In the former case, the key principle is the reinvestment of retained earnings for public benefit.

Another notable example of socially oriented corporate structures is South Korea's chaebols. These are large family-controlled financial and industrial conglomerates that dominate significant segments of the national economy. The largest chaebols account for a substantial share of GDP and exports and have historically benefited from preferential financing supported by the state. Despite governance challenges and financial risks associated with their scale and diversification, chaebols have demonstrated high economic efficiency.

Nevertheless, their underlying principles differ fundamentally from those applied in the organization of SECs in Kazakhstan.

In summary, an analysis of international experience allows several conclusions to be drawn. First, while the creators of Kazakhstan's SECs refer to global practice- particularly regarding state participation in authorized capital-most foreign social corporations operate primarily on the basis of private-sector resource mobilization without direct state ownership. Second, the areas of activity of Kazakhstan's SECs do not fully correspond to those of foreign counterparts, which focus primarily on job creation, income growth, and tax base expansion through private investment. Third, the founders and financing mechanisms of Kazakhstan's SECs rely heavily on state resources, including budgetary funds and national reserves, whereas international analogues are mainly funded by participating companies. Finally, while infrastructure development is a core priority for social corporations worldwide, Kazakhstan's SECs have only recently begun to address this task in a systematic manner.

Internationally, a variety of institutional arrangements are used to achieve similar goals. Regional economic development corporations in the United States often operate as public-private partnerships that channel grants, tax incentives, and technical assistance to local firms. Social enterprises in many European countries and in South Korea focus on combining market activities with measurable social impact, often supported by targeted legal frameworks and certification schemes. Comparative studies emphasize that effective social enterprise ecosystems require policy clarity, stable financing, and intermediary organizations that reduce transaction costs for small and medium-sized enterprises.

In Kazakhstan, SECs were launched with active state involvement-often with the government and regional authorities as founders, and in some cases, sizable state assets contributed to initial capital. This contrasts with many international examples where private-sector-led development corporations or civil-society-driven social enterprises predominate. The reliance on public capital in Kazakhstan creates opportunities for large-scale infrastructure projects but also raises questions about commercial discipline and incentives for private participation.

Mission and activity profile. Foreign counterparts typically prioritize private investment mobilization, job creation, and tax-base expansion through private-led projects. Kazakh SECs articulate a broader mission that explicitly includes social development, cluster formation, and structural modernization of regional economies. While this comprehensive agenda can be valuable, it requires robust governance mechanisms to balance social and commercial imperatives.

Financing and sustainability. In practice, many Kazakh SECs are heavily dependent on budgetary allocations and sovereign funds for capitalization and project financing. By contrast, U.S. regional development corporations and private social enterprises often leverage member contributions, private capital, and diversified revenue streams, which can enhance financial resilience. The conceptual origin of SECs in Kazakhstan is closely linked to presidential and government initiatives aimed at improving competitiveness and addressing regional imbalances. For example, the

idea of social-entrepreneurial corporations was promoted as part of broader development programs to mobilize state assets for regional projects.

Regional implementations-such as socio-entrepreneurial development entities in major urban centers and oblasts-demonstrate variation in mandate and performance. Some entities have successfully executed infrastructure and cluster projects by coordinating local stakeholders, while others faced challenges in attracting private co-investors and establishing transparent project-selection criteria.

Policy Implications and Recommendations:

1. Clarify legal status and incentives. Establish a transparent legal framework that defines the permissible mix of social objectives and commercial activities, and that provides clear tax and reporting incentives for private partners.
2. Diversify financing sources. Encourage SECs to develop funding models that include private equity, concession arrangements, and blended finance to reduce reliance on state budgets.
3. Strengthen governance and accountability. Adopt international best practices in board composition, performance metrics, and external auditing to improve transparency and investor confidence.
4. Build intermediary capacities. Support regional intermediaries that provide technical assistance, market analysis, and matchmaking services between small firms and institutional investors.
5. Monitor and evaluate social impact. Integrate social performance indicators into project.

Social and entrepreneurial corporations in Kazakhstan represent an ambitious policy instrument that blends public objectives with market mechanisms. Comparative evidence suggests that the success of such entities depends on clear legal frameworks, diversified financing, strong governance, and practical mechanisms for private-sector engagement. By aligning these elements with regional development priorities, Kazakhstan can enhance the effectiveness of SECs as a vehicle for inclusive economic modernization.

References

1. Government of the Republic of Kazakhstan. Resolution No. 483 of May 31, 2006 on the Concept for the Establishment of Regional Social and Entrepreneurial Corporations. Available at: referatdb.ru (accessed May 25, 2013).
2. Regulation and Coordination of State, Regional, Institutional, and Innovation Policy in the Republic of Belarus and Prospects for Development. Available AT: EKONOMIKA.BY.
3. Administrative Phantom: Social and Entrepreneurial Corporations. Available at: zakon.kz.
4. Khamidullina, E. On the Concept and Types of Corporations in the Republic of Kazakhstan and Abroad. Available at: online.zakon.kz.
5. Turgel, I.D., Pobedina, A.A., Trofimova, O.M., Ruchkin, A.V., Shemetova, N.K. Assessment of the Self-Development Potential of Municipal Entities: Theory and Practice. Yekaterinburg, 2012.
6. Turgel, I.D., Bozhko, L.L., Xu, L. State Support for the Development of Single-Industry Towns in Russia and Kazakhstan. Bulletin of the Financial University, 2016, Vol. 20, No. 2 (92), pp. 22–32.
7. Turgel, I.D. Formation of an “Open Budget” in the Russian Federation: Long- Term Plans and Initial Results. Public Administration Issues, 2014, No. 3 (28), pp. 23–30.

СИСТЕМА УПРАВЛЕНИЯ ИННОВАЦИЯМИ ПРИ ВНЕДРЕНИИ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА И БОЛЬШИХ ДАННЫХ В ЦИФРОВИЗАЦИИ ГОССЕКТОРА КАЗАХСТАНА

Тасбулатова А.А., магистрант
Кокшетауского государственного университета
имени Ш.Валиханова,
город Кокшетау, Республика Казахстан

В статье анализируется система управления инновациями при внедрении искусственного интеллекта и больших данных в государственном управлении Казахстана. Рассматривается переход от цифровизации услуг к управлению, основанному на больших данных и платформах. На примере Smart Data Ukimet (SDU) показано влияние искусственного интеллекта (ИИ) на управленческие практики, выявлены риски и предложены направления дальнейшего развития.

Ключевые слова: искусственный интеллект, большие данные, цифровое государство, инновационное управление, GovTech, Data-Driven Government, Smart Data Ukimet.

Современное государственное управление развивается в условиях стремительного роста информационных потоков, усложнения социально-экономических процессов и повышения требований со стороны общества к качеству публичных услуг. В этих условиях традиционные управленческие подходы, основанные на иерархии, регламентах и постфактумном контроле, утрачивают свою эффективность. Все большее значение приобретают инструменты, позволяющие анализировать большие массивы данных и прогнозировать последствия принимаемых решений.

Искусственный интеллект и технологии больших данных становятся ключевыми элементами новой управленческой парадигмы. Их использование позволяет государственным органам не только автоматизировать процессы, но и выстраивать политику на основе объективных данных, снижая влияние субъективных факторов. На международном уровне это выразилось в формировании концепции Data-Driven Government, предполагающей системное использование данных при разработке и реализации государственных решений [1].

Республика Казахстан за последние годы существенно продвинулась в направлении цифровой трансформации. От внедрения базовых электронных сервисов страна перешла к созданию сложных цифровых платформ и интеллектуальных систем, интегрированных в процессы государственного управления. Эти изменения отражены в стратегических документах и подтверждаются позициями Казахстана в глобальных рейтингах цифрового правительства [2].

Вместе с тем внедрение ИИ и больших данных в госсекторе невозможно без выстроенной системы управления инновациями. Такая система должна обеспечивать согласованность технологических решений, институциональных механизмов, правового регулирования и этических норм. Без этого цифровизация рискует превратиться в набор разрозненных проектов, не дающих устойчивого

управленческого эффекта.

Цель настоящей статьи заключается в анализе системы управления инновациями при внедрении искусственного интеллекта и больших данных в цифровизации государственного сектора Казахстана, а также в выработке направлений ее дальнейшего совершенствования.

В отличие от коммерческих организаций, где инновации направлены на получение прибыли и повышение конкурентоспособности, в государственном секторе инновационная деятельность ориентирована на создание общественной ценности. Результативность инноваций здесь выражается не столько в финансовых показателях, сколько в повышении доступности и качества услуг, эффективности использования ресурсов и уровне доверия граждан [3].

Инновационные процессы в публичном управлении характеризуются рядом специфических особенностей. Во-первых, цели таких процессов часто носят комплексный и многомерный характер. Во-вторых, в них участвует широкий круг заинтересованных сторон, интересы которых не всегда совпадают. В-третьих, государственные инновации реализуются в условиях жесткого правового регулирования и ограниченной готовности к риску.

Использование искусственного интеллекта усиливает как потенциал, так и уязвимости инновационного управления. Алгоритмы машинного обучения способны выявлять скрытые закономерности и повышать точность прогнозов, однако при этом они могут воспроизводить системные искажения, заложенные в данных, и создавать эффект «черного ящика», затрудняющего общественный контроль [4].

В ответ на эти вызовы в мировой практике получили развитие платформенные и сетевые модели управления инновациями. Концепция GovTech предполагает активное взаимодействие государства с частным IT-сектором, стартапами и научными центрами. Такой подход позволяет ускорять внедрение цифровых решений и использовать гибкие методы управления проектами.

Неотъемлемой частью инновационного управления становится этическое и правовое сопровождение применения ИИ. Прозрачность алгоритмов, подотчетность решений и защита прав граждан должны быть встроены в управленческую модель, а не рассматриваться как второстепенные элементы.

Цифровизация государственного управления в Казахстане развивалась последовательно, отражая смену приоритетов государственной политики и уровень зрелости цифровой инфраструктуры.

На раннем этапе, охватывающем начало 2000-х годов, ключевой задачей стало формирование электронного правительства. В этот период были созданы базовые цифровые сервисы, обеспечившие онлайн-доступ к отдельным государственным услугам. Основной акцент делался на автоматизацию существующих процедур, а не на их переосмысление.

Следующий этап был связан с развитием информационно-коммуникационных технологий и расширением спектра электронных услуг. Реализация программы

«Информационный Казахстан – 2020» способствовала росту интернет-проникновения и появлению межведомственного электронного взаимодействия. Однако цифровые решения во многом оставались разрозненными, а потенциал данных использовался ограниченно.

С принятием государственной программы «Цифровой Казахстан» и Концепции цифровой трансформации, развития отрасли информационно-коммуникационных технологий и кибербезопасности на 2023 - 2029 годы произошел переход к системному подходу. Цифровизация стала рассматриваться как инструмент трансформации управления, а не только как способ повышения удобства услуг. В этот период началось активное внедрение платформенных решений, аналитических систем и технологий искусственного интеллекта [5]. В 2024–2025 годах цифровизация госсектора Казахстана вступила в фазу масштабного использования ИИ и больших данных. Государство сосредоточилось на формировании единого дата-контура, развитии вычислительной инфраструктуры и переходе к управлению, основанному на аналитике и прогнозировании.

Одним из ключевых условий эффективного управления инновациями является наличие четкой институциональной архитектуры. В Казахстане эта архитектура формируется через систему специализированных органов и координационных механизмов.

Создание Министерства искусственного интеллекта и цифрового развития Республики Казахстан стало отражением признания ИИ в качестве самостоятельного стратегического приоритета. Министерство выполняет функции координации цифровых инициатив, разработки нормативных требований и управления инфраструктурными проектами в сфере ИИ. Правовое регулирование цифровых инноваций опирается на Национальный план развития до 2029 года, Концепцию развития искусственного интеллекта и Закон Республики Казахстан «Об искусственном интеллекте», принятый в 2025 году. Закон закрепляет принципы безопасного и этичного использования ИИ, определяет ответственность участников цифровых процессов и вводит требования к управлению рисками [6].

Дополняющим элементом правовой системы является проект Цифрового кодекса, направленный на систематизацию законодательства в сфере данных, цифровых сервисов и кибербезопасности. Его принятие должно повысить согласованность регулирования и снизить правовую неопределенность для

государственных органов и бизнеса.

Переход к управлению на основе данных в Казахстане наглядно реализуется через платформу Smart Data Ukimet (SDU). Данная система представляет собой централизованный аналитический инструмент, обеспечивающий интеграцию и анализ данных из множества государственных источников.

Использование алгоритмов машинного обучения и предиктивной аналитики позволяет выявлять финансовые и управленческие риски, оценивать эффективность государственных программ и поддерживать принятие решений на высшем уровне. По официальным данным, применение аналитических инструментов SDU позволило предотвратить неэффективное расходование бюджетных средств на десятки миллиардов тенге [7].

Важным аспектом является использование платформы для проактивного предоставления услуг, когда государство самостоятельно определяет право граждан на получение поддержки. Это свидетельствует о переходе от сервисной цифровизации к интеллектуальному государству.

Несмотря на заметный прогресс, цифровая трансформация госсектора Казахстана сталкивается с рядом системных ограничений. Существенным фактором остается дефицит кадров, обладающих компетенциями в области анализа данных, машинного обучения и кибербезопасности. Государственный сектор испытывает сложности в конкуренции за специалистов с частными и международными компаниями.

Сохраняется также цифровое неравенство между регионами, связанное с инфраструктурными различиями и доступом к высокоскоростному интернету. Рост объемов данных и интеграция информационных систем усиливают риски киберугроз и утечек информации, что требует постоянного совершенствования механизмов защиты данных [8].

Дальнейшее развитие системы управления инновациями при внедрении искусственного интеллекта и больших данных в государственном секторе Казахстана требует перехода от точечных технологических решений к системной архитектурной трансформации. Одним из ключевых барьеров на этом пути остается разрозненность государственных информационных систем, сформированных в разное время и на основе неоднородных технологических и архитектурных подходов. Такая фрагментация существенно ограничивает возможности межведомственного обмена данными, снижает качество аналитики и препятствует полноценной реализации модели Data-Driven Government.

В условиях накопления больших массивов данных отсутствие единого архитектурного контура приводит к дублированию функций, росту транзакционных издержек и снижению эффективности использования ИИ-решений. В этой связи особую значимость приобретает разработка и реализация отраслевых карт цифровой трансформации, направленных на унификацию архитектурных решений, внедрение сквозных цифровых технологий и переход к платформенной модели цифровизации. Такой подход позволяет не только стандартизировать процессы, но и обеспечить повторное использование данных и сервисов, что является критически важным для масштабирования ИИ в госсекторе.

Платформенная модель цифрового государства предполагает формирование единого дата-контура, в рамках которого государственные органы функционируют как участники общей цифровой экосистемы. Это создает условия для более глубокого аналитического использования межведомственных данных, развития предиктивной аналитики и повышения

обоснованности управленческих решений. С точки зрения управления инновациями данный переход требует усиленной координации, методологической поддержки и жесткого архитектурного контроля со стороны уполномоченных государственных институтов.

Отдельным приоритетом в совершенствовании системы управления инновациями становится обеспечение кибербезопасности и защита персональных данных. Рост объемов обрабатываемой информации, интеграция государственных баз данных и использование ИИ в критически важных процессах значительно повышают уязвимость цифровой инфраструктуры. В этих условиях инновационное развитие должно сопровождаться опережающим внедрением механизмов защиты данных и управления цифровыми рисками.

Особое внимание уделяется применению искусственного интеллекта в системах идентификации и аутентификации. Использование ИИ в поведенческой аутентификации позволяет повысить точность распознавания пользователей, снизить риски мошенничества и обеспечить более высокий уровень доверия к цифровым государственным сервисам. В рамках данного направления планируется создание эталонной национальной базы биометрических данных, а также модернизация существующих сервисов идентификации с учетом современных требований к безопасности и конфиденциальности.

Таким образом, совершенствование системы управления инновациями в госсекторе Казахстана должно опираться на три взаимосвязанных направления: архитектурную унификацию и платформенный подход, развитие безопасной и интегрированной инфраструктуры данных, а также внедрение интеллектуальных механизмов защиты и аутентификации. Реализация этих мер позволит обеспечить устойчивость цифровой трансформации, повысить эффективность использования ИИ и создать институциональные условия для перехода к полноценному интеллектуальному государству.

Для устойчивого развития цифрового государства необходимо дальнейшее укрепление системы управления инновациями. В первую очередь это касается инвестиций в человеческий капитал, включая программы подготовки и переподготовки государственных служащих в сфере ИИ и аналитики.

Не менее важным является развитие механизмов этического контроля и независимого аудита алгоритмов, используемых в публичном управлении. Расширение международного сотрудничества, поддержка прикладных исследований и ускорение принятия Цифрового кодекса способны повысить адаптивность системы управления инновациями.

Проведенный анализ показывает, что Республика Казахстан выстроила комплексную систему управления инновациями при внедрении искусственного интеллекта и больших данных в государственном секторе. Переход к платформенным решениям и управлению, основанному на данных, позволил повысить эффективность и прозрачность государственного управления.

Дальнейшее развитие данной системы будет зависеть от способности государства обеспечить кадровую устойчивость, высокий уровень кибербезопасности и гибкость правового регулирования. При соблюдении этих условий Казахстан обладает значительным потенциалом для укрепления своих позиций в качестве регионального лидера цифрового государственного управления.

Список использованной литературы:

1. Janssen M., Estevez E. Lean government and platform-based governance mechanisms as new public management approaches. *Government Information Quarterly*, 2013, vol. 30(S1), pp. S1– S19.
2. United Nations. E-Government Survey 2024. New York: United Nations, 2024.
3. Borins S. *Innovations in Government: Reinventing the Way Government Works*. Washington: Brookings Institution Press, 2001.
4. O’Neil C. *Weapons of Math Destruction: How Big Data Increases Inequality and Threatens Democracy*. New York: Crown, 2016.
5. Концепция цифровой трансформации, развития отрасли информационно- коммуникационных технологий и кибербезопасности на 2023–2029 годы. Астана, 2023.
6. Закон Республики Казахстан «Об искусственном интеллекте» от 17 ноября 2025 года.
7. Концепция цифровой трансформации, развития отрасли информационно- коммуникационных технологий и кибербезопасности на 2023–2029 годы. Астана, 2023.
8. World Bank. *Kazakhstan: Digital Acceleration*. Washington, DC, 2024.

КЛЮЧЕВЫЕ МАРКЕТИНГОВЫЕ ИННОВАЦИИ ДЛЯ ПОВЫШЕНИЯ ФИНАНСОВОЙ УСТОЙЧИВОСТИ ОРГАНИЗАЦИИ

Токсанбаева А.,
студентка Алматинского технологического университета,
Укаев Алижан,
студент Алматинского Технологического Университета
Научный руководитель: к.э.н.,
Макишева Ж.А.,
Алматинский технологический университет,

В современных условиях динамичного развития рынка маркетинговые инновации становятся одним из ключевых факторов, определяющих финансовую устойчивость организаций и их конкурентоспособность. Статья посвящена системному анализу влияния инновационных маркетинговых подходов на экономическую стабильность компаний. Рассматриваются современные цифровые технологии, аналитика больших данных, персонализированные маркетинговые решения, автоматизация процессов и инновационные модели взаимодействия с потребителями. Особое внимание уделяется механизмам, через которые маркетинговые инновации обеспечивают рост доходности, оптимизацию структуры затрат, повышение клиентской лояльности, минимизацию финансовых рисков и укрепление долгосрочных конкурентных преимуществ. Статья содержит практические рекомендации по внедрению маркетинговых инноваций в стратегическое развитие организаций, а также демонстрирует их влияние на ключевые финансовые показатели.

Ключевые слова: маркетинговые инновации, финансовая устойчивость, цифровая трансформация, Big Data, омниканальность, бизнес-модели, конкурентоспособность, персонализация, динамическое ценообразование.

Современная рыночная среда характеризуется высокой степенью неопределённости, быстрым ростом цифровизации, повышением требований клиентов к качеству продуктов и услуг, а также ростом конкуренции как на локальных, так и на глобальных рынках. В таких условиях традиционные маркетинговые подходы, основанные на массовой рекламе и стандартных каналах коммуникации, постепенно теряют эффективность. Компании сталкиваются с необходимостью не только адаптироваться к изменениям, но и превосходить их, создавая новые механизмы взаимодействия с клиентами, повышая точность принятия решений и снижая финансовые риски. Финансовая устойчивость организации определяется как способность поддерживать баланс между доходами и расходами, обеспечивать стабильность денежных потоков, эффективно управлять капиталом, сохранять ликвидность и адаптироваться к внешним экономическим и рыночным изменениям в долгосрочном периоде. Маркетинговые инновации, таким образом, выступают не просто инструментом продвижения, а стратегическим ресурсом, обеспечивающим долгосрочные конкурентные преимущества и устойчивость бизнеса. Они включают внедрение новых методов анализа рынка, оптимизацию взаимодействия с потребителями, создание уникальных ценностных предложений и интеграцию маркетинговых процессов с общей финансовой стратегией компании. Современные исследователи, такие как Ф. Котлер, Т. Девенпорт и Ф. Райхельд, подчеркивают, что инновационный маркетинг базируется на использовании цифровых технологий, больших данных, аналитики и автоматизации, гибких бизнес-моделей и стратегических подходов к удержанию клиентов.

Ключевыми характеристиками маркетинговых инноваций являются ориентация на индивидуальные потребности клиентов, использование искусственного интеллекта для анализа данных, высокая скорость обработки информации, интеграция маркетинга с финансовыми и операционными стратегиями, снижение транзакционных и коммуникационных издержек, а также повышение точности управленческих решений. Такой комплексный подход позволяет компаниям предугадывать поведение клиентов, быстро адаптироваться к изменениям рыночной конъюнктуры, минимизировать риски и формировать устойчивые денежные потоки.

Влияние маркетинговых инноваций на финансовую устойчивость организации проявляется через несколько взаимосвязанных механизмов, каждый из которых вносит значительный вклад в укрепление финансовой стабильности. Одним из важнейших направлений является рост выручки и повышение маржинальности. Персонализированные предложения, разработанные с использованием Big Data и алгоритмов машинного обучения, позволяют предлагать клиентам именно те товары или услуги, которые максимально соответствуют их потребностям и предпочтениям. Это повышает вероятность покупки, увеличивает средний чек и стимулирует повторные продажи. Исследования показывают, что внедрение персонализированного маркетинга увеличивает доходность компаний на 15–30%. Примеры успешного применения персонализации можно наблюдать у компаний Amazon и Netflix, которые используют детализированные профили клиентов для формирования индивидуальных рекомендаций, что напрямую способствует росту продаж и удержанию аудитории.

Снижение маркетинговых и операционных затрат является вторым важным механизмом повышения финансовой устойчивости. Автоматизация маркетинговых коммуникаций через использование чат-ботов, CRM-систем, платформ для сквозной аналитики и управления рекламными кампаниями позволяет снизить трудозатраты и расходы на привлечение клиентов. По данным практических исследований, автоматизация маркетинга снижает издержки на 20–40% при сохранении или увеличении эффективности кампаний. Например, внедрение чат-ботов в банковском секторе позволяет одновременно обслуживать тысячи клиентов, сокращая нагрузку на сотрудников и снижая операционные расходы.

Укрепление клиентской базы и повышение лояльности является третьим ключевым фактором финансовой устойчивости. Современные программы лояльности, построенные на анализе потребительского поведения, оказывают прямое влияние на показатель CLV (Customer Lifetime Value), который отражает суммарную ценность клиента для компании. Формула расчёта клиентской ценности имеет вид:

$$CLV = (P * F * L) - AC$$

где P — средний доход от покупки, F — частота покупок, L — длительность отношений с клиентом, AC — стоимость привлечения клиента. Инновационные маркетинговые инструменты позволяют повышать каждый из этих показателей. Например, внедрение динамических бонусных систем, персонализированных скидок и специальных предложений увеличивает частоту покупок и продлевает

срок взаимодействия с клиентом, одновременно снижая затраты на его удержание.

Снижение финансовых рисков и повышение точности прогнозирования также обеспечиваются маркетинговыми инновациями. Аналитика больших данных позволяет прогнозировать спрос, выявлять поведенческие модели клиентов, оценивать динамику рынка и адаптировать маркетинговые стратегии в режиме реального времени. Это снижает вероятность ошибок в планировании продаж и закупок, минимизирует финансовые потери и обеспечивает устойчивость денежных потоков. Например, компании розничной торговли, такие как Zara, используют системы анализа больших данных для прогнозирования потребностей клиентов и управления запасами, что позволяет значительно снижать излишки продукции и повышать эффективность продаж.

Расширение рынка через внедрение омниканальных стратегий также существенно влияет на финансовую устойчивость. Интеграция онлайн-магазинов, мобильных приложений, социальных сетей, колл-центров и офлайн-точек позволяет увеличить охват аудитории, повысить продажи и укрепить конкурентную позицию. Применение омниканального подхода особенно эффективно в сегменте электронной коммерции, где клиенты ожидают бесшовного перехода между каналами продаж. Компании, такие как Starbucks и Sephora, успешно используют омниканальные стратегии для удержания клиентов и повышения их ценности, что напрямую отражается на финансовых показателях.

Для систематизации основных направлений маркетинговых инноваций и их влияния на финансовую устойчивость организаций представим их в виде таблицы:

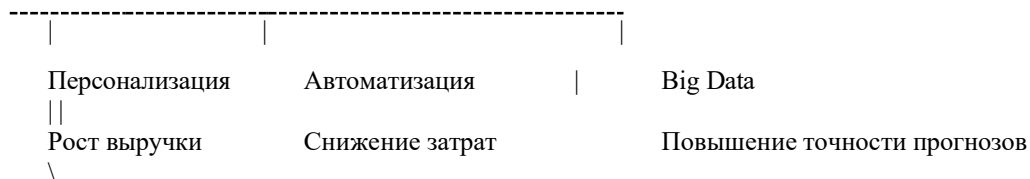
Таблица 1 – Основные виды маркетинговых инноваций и их влияние на финансовую устойчивость

Вид инновации	Содержание	Проявление финансового эффекта
Big Data и аналитика	Глубинный анализ поведения потребителей, прогнозирование спроса	Оптимизация затрат, повышение точности прогноза
Персонализация	Индивидуальные предложения, динамическое содержание	Рост выручки, повышение CVL
Автоматизация маркетинга	Чат-боты, автоматические рассылки, сквозная аналитика	Снижение маркетинговых издержек
Омниканальность	Интеграция онлайн и офлайн каналов	Увеличение объемов продаж
Инновации в ценообразовании	Динамические и поведенческие модели	Рост маржинальности
Платформенные модели	Экосистемы, подписочные сервисы, маркетплейсы	Стабильность денежных потоков
Устойчивый маркетинг	ESG-стратегии, экологичность, социальные проекты	Повышение репутационного капитала
Примечание – составлено автором на основе источника [8]		

Особое внимание следует уделить инновационным бизнес-моделям, которые играют критическую роль в укреплении финансовой устойчивости. Подписочные модели (subscription model) обеспечивают регулярные платежи клиентов, формируя предсказуемый денежный поток. Примером успешного внедрения подписочной модели является компания Netflix, которая благодаря ежемесячной подписке обеспечивает стабильность доходов и возможность прогнозирования будущих денежных потоков. Экосистемные платформы, объединяющие несколько сервисов внутри одного бренда, способствуют увеличению удержания клиентов и формированию дополнительных нефинансовых активов, таких как данные, сетевые эффекты и бренд. Динамическое ценообразование позволяет компаниям гибко управлять спросом, максимизировать маржинальность и адаптироваться к сезонным колебаниям. Например, авиакомпании используют динамическое ценообразование, чтобы максимально эффективно заполнять рейсы, повышая доходность и сокращая недополученные прибыли. Концептуальная схема влияния маркетинговых инноваций на финансовую устойчивость организации отражает последовательность их воздействия на ключевые финансовые показатели:

Маркетинговые инновации

|

Повышение CLV и лояльности

Финансовая устойчивость

Рисунок 1 -

Для успешного внедрения маркетинговых инноваций организациям рекомендуется формировать комплексные системы аналитики на базе CRM и BI-платформ, автоматизировать процессы взаимодействия с клиентами, внедрять омниканальные модели продаж, использовать динамическое ценообразование, разрабатывать персонализированные программы лояльности, инвестировать в устойчивый маркетинг и ESG-практики, а также повышать квалификацию сотрудников в области цифрового маркетинга. Такой комплексный подход обеспечивает укрепление финансовой устойчивости, рост доходов, снижение издержек и формирование долгосрочных конкурентных преимуществ.

Маркетинговые инновации в современных условиях являются стратегическим инструментом, способным трансформировать традиционные бизнес-процессы и обеспечивать финансовую устойчивость организации. Их внедрение позволяет формировать стабильные денежные потоки, повышать маржинальность, снижать операционные расходы, увеличивать ценность клиентской базы и минимизировать финансовые риски. Компании, применяющие инновационный маркетинг, получают существенные конкурентные преимущества, выражающиеся в устойчивом росте, стабильности финансовых показателей и усилении рыночных позиций. Таким образом, инновационный маркетинг следует рассматривать как стратегическую основу развития современной организации, способную обеспечить её долгосрочный успех на рынке и высокий уровень финансовой устойчивости.

Список литературы:

1. Маркетинг в 2026 году: искусственный интеллект, данные и битва за доверие // Forbes.kz — 2025. <https://forbes.kz/articles/marketing-v-2026-godu-iskusstvennyy-intellekt-dannye-ibitva-zadoverie>
2. Digital Trends 2026: какие новинки для digital-маркетинга от Meta доступны в Казахстане // DigitalBusiness.kz — 13 ноября 2025. <https://digitalbusiness.kz/2025-11-13/digital-trends-2026-kakie-novinki-dlya-digital-marketinga-ot-meta-dostupni-v-kazahstane/>
3. Маркетинг и цифровая трансформация 2025: глобальные тренды // RBC Компании — 27 марта 2025. <https://companies.rbc.ru/news/FTqHqCV32s/marketing-i-tsifrovaya-transformatsiya-2025-globalnyie-trendyi/>
4. Топ 10 трендов маркетинга 2025 г. // Sprinklr Blog — 2025. <https://www.sprinklr.com/blog/marketing-trends/>
5. 10 трендов автоматизации маркетинга на 2025 г. // Cyberclick — 2025. <https://www.cyberclick.net/numericalblogen/marketing-automation-trends>
6. Тенденции маркетинговой автоматизации 2025 г. // ADA Global — 2025. <https://www.adaglobal.com/vn/resources/insights/marketing-automation-trends>
7. Мировые тренды цифрового маркетинга: обзор отчёта Digital 2025 July // ADPASS.ru — 2025. <https://adpass.ru/mirovye-trendy-tsifrovogo-marketinga-obzor-otcheta-digital-2025-july/> 8. ИИ, Big Data или креатив — что рулит маркетингом? // Optimism.kz — 25 апреля 2025. <https://optimism.kz/2025/04/25/ii-bigdata-ili-kreativ-cto-rulit-marketingom/>
8. Digital Wave-2025: технологии формируют будущее маркетинга // DKNews.kz — 22 сентября 2025. <https://dknews.kz/ru/dk-life/370500-digital-wave-2025-tehnologii-formiruyut-budushchee>
9. Гонка за потребителем 2025: стратегии и тренды мобильного маркетинга // TRIBUNE.KZ — 3 ноября 2025. <https://tribune.kz/gonka-za-potrebitелем-2025-strategii-i-trendy-mobilnogo-marketinga/>
10. “AI in the Marketing Industry Report 2025: Key Trends” — отчёт о роли искусственного интеллекта, персонализации и аналитики в маркетинге // GlobeNewswire, февраль 2025. <https://www.globenewswire.com/news-release/2025/2/6/3022184/28124/en/AI-in-the-Marketing-Industry-Report-2025-Key-Trends-Include-AI-enhanced-Customer-Journey-Mapping-Real-time-Analytics-Emotion-Recognition-Sentiment-Analysis-and-Visual-Search-Optimi.html>

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ИНВЕСТИЦИЯЛЫҚ САЯСАТ

Толкын Жанат

1 курс магистранты Астана қ., Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ

Тлесова Э. Б. Э.ғ.к., қауымдастырылған профессор Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ

Қазіргі жаһандану және экономикалардың өзара тәуелділігі күшейген жағдайда шетелдік инвестициялар елдердің тұрақты дамуын қамтамасыз ететін негізгі факторлардың біріне айналды. Қазақстан үшін бұл мәселенің өзектілігі экономиканың ұзақ уақыт бойы табиғи ресурстарға тәуелді болуымен және әлемдік шикізат нарықтарындағы баға ауытқуларына сезімталдығымен байланысты [1]. Мұндай жағдайда инновацияға негізделген инвестициялық саясат экономиканы әртараптандырудың, өндіріс құрылымын жаңғыртудың және жоғары қосылған құны бар салаларды дамытудың маңызды тетігі болып табылады. Инновациялық инвестициялар жаңа технологиялардың енуіне, еңбек өнімділігінің артуына және ұлттық экономиканың жаһандық бәсекеге қабілеттілігінің нығаюына ықпал етеді.

Қазақстан тәуелсіздік алғаннан бері ашық экономикалық саясат жүргізіп, шетелдік капиталды тартуға бағытталған институционалдық және құқықтық негізді кезең-кезеңімен қалыптастырды. Инвестициялық климатты жақсарту мақсатында салықтық жеңілдіктер, арнайы экономикалық аймақтар, инвесторлардың құқықтарын қорғау тетіктері енгізілді. Соңғы жылдары бұл саясат нақты нәтижелер бере бастады, ал Қазақстанға тартылған шетелдік инвестициялар көлемінің динамикасы 1-кестеде көрсетілген.

Кесте 1 – 2023–2024 жж. Қазақстанға тартылған инвестициялар динамикасы [2]

Көрсеткіш	2023 ж.	2024 ж. (10 ай)
ТШИ көлемі (млрд АҚШ долл.)	23,4	16,3
Іске қосылған жаңа жобалар	42	49
Жаңадан ашылған жұмыс орындары	15000+	17828

2023 жылы Қазақстан экономикасына 23,4 млрд АҚШ доллары көлемінде тікелей шетелдік инвестициялар тартылды, ал 2024 жылдың алғашқы он айында ондаған жаңа инвестициялық жобалар іске қосылып, мыңдаған жаңа жұмыс орындары құрылды [2]. Бұл көрсеткіштер елдің инвестициялық тартымдылығының сақталып отырғанын және шетелдік капиталдың Қазақстанға қызығушылығының жоғары екенін көрсетеді.

Сонымен қатар инвестициялардың салалық құрылымына талдау жасау олардың басым бөлігі әлі де мұнай-газ және тау-кен өнеркәсібіне бағытталғанын көрсетеді, ал инвестициялардың негізгі салалар бойынша бөлінуі 2-кестеде берілген. Қаржы, сауда және логистика салалары белгілі бір деңгейде инвестиция тартқанымен, өңдеу өнеркәсібі, жоғары технологиялар, ақпараттық технологиялар және жаңартылатын энергия көздері сияқты инновациялық салалардың үлесі төмен күйінде қалып отыр.

Кесте 2 – 2024 жылы инвестициялар тартылған негізгі салалар үлесі [3]

Сала	Үлес, %
Мұнай-газ және тау-кен өнеркәсібі	51,6%
Қаржы және сақтандыру	13%
Өңдеу өнеркәсібі	8,3%
Сауда, көлік және логистика	6,9%
Жоғары технологиялар, IT, ЖЭК	5%-ке дейін

Бұл жағдай экономиканың құрылымдық теңгерімсіздігін және ресурсқа тәуелділіктің сақталып

отырғанын көрсетеді [3]. Дамыған және жаңа индустриялық елдердің тәжірибесі инновациялық секторларға бағытталған инвестициялар ұзақ мерзімді экономикалық өсімнің негізі екенін дәлелдейді. Мысалы, Оңтүстік Корея мен Сингапурде технологиялық және жасыл секторларға бағытталған инвестициялар елдердің экономикалық дамуына ұзақ мерзімді тұрақтылық әкелді. Қазақстан үшін де бұл бағытты күшейту аса маңызды, себебі шикізатқа тәуелділік елді сыртқы экономикалық соққыларға сезімтал етеді.

Қазіргі инвестициялық дамуда бірқатар жүйелі проблемалар байқалады. Ең алдымен, инновациялық және жоғары технологиялық салалар үшін тартымды инвестициялық экожүйе толық қалыптаспаған. Венчурлық капитал нарығының шектеулі болуы стартаптар мен технологиялық жобалардың қарқынды дамуына кедергі келтіреді. Ғылыми-зерттеу және тәжірибелік-конструкторлық жұмыстарды қаржыландыру деңгейі жеткіліксіз, ал университеттер мен бизнес арасындағы байланыс әлсіз. Бұл инновациялық идеялардың нақты өндірістік өнімге айналу процесін баяулатады.

Сонымен қатар адами капитал сапасы мәселесі де өзекті болып отыр. Инновациялық экономика жоғары білікті, икемді және заманауи технологияларды меңгерген кадрларды талап етеді. Қазақстанда білім беру жүйесінде реформалар жүргізіліп жатқанымен, STEM бағытындағы мамандардың, IT саласы қызметкерлерінің және ғылыми зерттеушілердің тапшылығы сақталуда. Бұл жағдай шетелдік жоғары технологиялық инвесторлар үшін белгілі бір тәуекелдер туындатады және инновациялық жобалардың ауқымын шектейді.

Тағы бір маңызды мәселе – инновациялық өнімдер мен қызметтердің экспорттық әлеуетінің төмендігі. Қазақстанның сыртқы сауда құрылымында шикізат экспорты басым орын алады, ал технологиялық және зияткерлік өнімдердің үлесі мардымсыз. Бұл елдің жаһандық күн тізбектеріне терең интеграциялануына және экспорттан түсетін табысты тұрақты түрде арттыруға кедергі келтіреді. Инновациялық экспорттың әлсіз дамуы шетелдік инвестициялардың сапасына да әсер етеді, себебі инвесторлар көбінесе дайын нарықтар мен экспорттық мүмкіндіктері бар елдерге басымдық береді.

Осы проблемаларды еңсеру үшін Қазақстанның инвестициялық саясатын инновациялық бағытта жүйелі түрде жаңғырту қажет. Инновациялық инфрақұрылымды дамыту, технопарктер мен ғылыми-зерттеу орталықтарының әлеуетін арттыру, университеттер мен бизнес арасындағы кооперацияны күшейту маңызды рөл атқарады. Шетелдік инвесторлармен бірлескен зерттеу және даму орталықтарын құру технологиялық трансферді жеделдетіп, отандық кадрлардың біліктілігін арттыруға мүмкіндік береді.

Сонымен бірге жасыл технологиялар мен төмен көміртекті экономикаға бағытталған инвестицияларды тарту Қазақстан үшін стратегиялық маңызға ие. Жаңартылатын энергия көздері, энергия тиімділігі, қалдықтарды қайта өңдеу және экологиялық таза өндірістер халықаралық инвесторлардың қызығушылығын арттыра алады. Бұл бағыт экологиялық тәуекелдерді азайтып қана қоймай, елдің тұрақты даму мақсаттарына қол жеткізуіне ықпал етеді.

Инвестициялық процестерді цифрландыру да маңызды басымдықтардың бірі болып табылады. Электрондық платформалар, «бір терезе» қағидаты және цифрлық инвестициялық қызметтер бюрократиялық кедергілерді азайтып, шешім қабылдау жылдамдығын арттырады. Инвесторлар үшін ашықтық пен болжамдылықтың артуы инвестициялық тәуекелдерді төмендетіп, ұзақ мерзімді серіктестіктерді дамытуға жағдай жасайды.

Инновациялық экономиканы қалыптастыруда венчурлық қаржыландыру мен мемлекеттік-жекешелік әріптестіктің рөлі ерекше. Венчурлық капитал жаңа технологиялық жобалардың тезірек нарыққа шығуына мүмкіндік береді, ал мемлекеттік-жекешелік әріптестік ірі инфрақұрылымдық және цифрлық жобаларды іске асыруда тиімді құрал болып табылады. Бұл тетіктерді кеңінен қолдану инновациялық инвестициялардың көлемі мен сапасын арттыруға ықпал етеді.

Жалпы алғанда, Қазақстанда шетелдік инвестицияларды тарту саласында оң динамика байқалғанымен, тұрақты экономикалық өсімге қол жеткізу үшін инвестициялардың құрылымын түбегейлі өзгерту қажет. Инновациялық инвестициялық саясат экономиканы әртараптандырудың, жоғары технологиялық салаларды дамытудың және елдің ұзақ мерзімді бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз етудің негізгі құралына айналуы тиіс. Бұл бағыттағы жүйелі және дәйекті саясат Қазақстанның аймақтық ғана емес, халықаралық деңгейде де инвестициялық орталық ретінде қалыптасуына мүмкіндік береді.

Инвестициялық саясаттың тиімділігі институционалдық ортаның сапасына тікелей байланысты екенін атап өткен жөн. Құқықтық жүйенің тұрақтылығы, келісімшарттардың орындалуына кепілдік берілуі және инвесторлардың мүлктік құқықтарының сенімді қорғалуы шетелдік капитал үшін шешуші факторлардың бірі болып табылады. Қазақстанда соңғы жылдары инвестициялық дауларды шешу тетіктерін жетілдіру, халықаралық арбитраж институттарын қолдану және Астана халықаралық қаржы орталығының мүмкіндіктерін кеңейту бағытында маңызды қадамдар жасалды. Бұл шаралар елдің инвестициялық беделін нығайтып, инновациялық жобаларға ұзақ мерзімді капитал тартуға оң әсер етеді.

Аймақтық саясат та маңызды рөл атқарады. Елдің әр өңірінің экономикалық, ғылыми және кадрлық

әлеуеті әртүрлі болғандықтан, инвестициялық құралдарды өңірлік ерекшеліктерге бейімдеу қажет. Арнайы экономикалық аймақтар мен индустриялық парктердің қызметін инновациялық бағытқа қайта бағдарлау өңірлерде жаңа өндірістердің қалыптасуына және технологиялық кәсіпкерліктің дамуына мүмкіндік береді. Бұл өз кезегінде өңірлік теңгерімсіздікті азайтып, экономикалық өсімнің кең аумаққа таралуына ықпал етеді.

Халықаралық тәжірибені енгізу инновациялық инвестициялық саясаттың сапасын арттыра алады. Дамыған елдерде мемлекет бастапқы кезеңде жоғары тәуекелді инновациялық жобаларды қолдап, кейіннен жеке капиталды тартуға жағдай жасайды. Қазақстан үшін де аралас модель өзекті болып табылады, себебі ол ғылыми идеялар мен стартаптардың нарыққа шығуын жеделдетеді. Мемлекеттік қолдау мен жеке сектордың белсенділігінің үйлесуі инновациялық экожүйенің тұрақты дамуына негіз болады.

Қазіргі жаһандық инвестициялық тенденцияларды талдау көрсеткендей, дамушы елдер үшін инновациялық және жасыл секторларға бағытталған капитал тарту экономикалық тұрақтылық пен технологиялық тәуелсіздікті қамтамасыз етудің негізгі факторы болып отыр. Мысалы, Вьетнам мен Тайваньде мемлекеттік қолдау арқылы стартаптар мен IT-салаларға инвестиция көлемі соңғы бес жылда 2–3 есе өсті, бұл олардың экспорттық әлеуетін арттырып, жұмыс орындарының сапасын жақсартты. Қазақстан үшін де осы тәжірибені қолдану тиімді болады, әсіресе IT, биотехнология, жасыл энергетика және цифрлық өндірістер саласында.

Инвестициялық саясатты өңірлік деңгейде күшейту қажет. Әр өңірдің экономикалық, ғылыми және кадрлық әлеуетін ескере отырып, арнайы экономикалық аймақтар мен индустриялық парктерді инновациялық бағытқа қайта бағдарлау маңызды. Мысалы, Шымкент пен Қарағанды өңірлерінде технопарктер мен ғылыми-зерттеу орталықтарының әлеуетін арттыру арқылы жаңа өндірістердің қалыптасуын ынталандыруға болады. Бұл өңірлік теңгерімсіздікті азайтып, елдің барлық аймағына экономикалық өсімнің таралуына мүмкіндік береді.

Стратегиялық жоспарлау инвестициялық саясаттың тиімділігін арттырудағы шешуші факторлардың бірі болып табылады. Мемлекет алғашқы кезеңде жоғары тәуекелді инновациялық жобаларды субсидиялау, салықтық және қаржылық жеңілдіктер беру, сондай-ақ инфрақұрылымдық қолдау көрсету арқылы оларды дамытуға жағдай жасауы тиіс. Мұндай қолдау инновациялық жобалардың бастапқы даму кезеңіндегі қаржылық тәуекелдерін төмендетіп, олардың нарыққа шығу мүмкіндігін арттырады. Кейінгі кезеңдерде жеке капиталды, венчурлық қорларды және институционалдық инвесторларды тарту үшін тұрақты және болжамды инвестициялық орта қалыптастыру қажет.

Сонымен қатар, инвестициялық шешім қабылдау процесінде ақпараттық-талдамалық қолдаудың рөлі айтарлықтай артады. Ашық және сенімді статистикалық деректердің, салалық даму болжамдарының, нарықтық конъюнктураны бағалау материалдарының қолжетімді болуы инвесторларға негізделген шешім қабылдауға мүмкіндік береді. Тәуекелдерді бағалау құралдарының дамуы, макроэкономикалық және салалық талдаулардың жүйелі түрде ұсынылуы инвестициялық белгісіздікті азайтып, капитал салымдарының тиімділігін арттырады. Нәтижесінде инвесторлардың сенімі күшейіп, ұзақ мерзімді және сапалы инвестицияларды тартуға қолайлы жағдай қалыптасады.

Болашақта Қазақстанның инвестициялық саясаты жаһандық цифрлық трансформация және жасыл экономика тенденцияларына сәйкес бейімделуі керек. Әлемдік нарықта жасыл энергетика мен цифрлық шешімдерге сұраныс өсіп келеді, сондықтан Қазақстан инновациялық секторларға, атап айтқанда жасыл технологияларға және цифрлық өндірістерге инвестиция тарту арқылы халықаралық бәсекеге қабілеттілікті арттыра алады. Мұндай бағыт тек экономикалық өсімді ғана емес, сонымен қатар экологиялық тұрақтылықты қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

Инвестициялық саясатты жетілдірудің тағы бір маңызды аспектісі – университеттер мен зерттеу орталықтарын бизнеспен белсенді байланыста дамыту. Академиялық зерттеулер мен өндірістік тәжірибені біріктіру жаңа технологиялық шешімдерді нарыққа жылдам шығаруға мүмкіндік береді. Бұл әдіс шетелдік инвесторлар үшін тартымды болып, технологиялық трансферді жеделдетеді.

Қорыта айтқанда, Қазақстан үшін инновациялық инвестициялық саясат экономиканың тұрақты және ұзақ мерзімді дамуын қамтамасыз етудің маңызды факторы болып табылады. Шетелдік инвестицияларды тартуда оң үрдістер байқалғанымен, олардың басым бөлігі әлі де шикізаттық салаларға бағытталып отыр, бұл экономиканың сыртқы нарықтарға тәуелділігін сақтайды. Осыған байланысты инвестициялардың құрылымын өзгертіп, инновациялық және жоғары технологиялық салаларға капитал тартуды күшейту қажет.

Инновациялық инвестициялар өндірістің тиімділігін арттырып, адами капиталдың дамуына және ұлттық экономиканың бәсекеге қабілеттілігінің нығаюына ықпал етеді. Сондықтан институционалдық ортаны жетілдіру, ғылым мен бизнес арасындағы өзара байланысты күшейту және инвестициялық экожүйені дамыту Қазақстанның инвестициялық саясатының негізгі басымдықтары болуы тиіс.

Жалпы алғанда, инновациялық бағыттағы инвестициялық саясат экономиканы әртараптандыруға, тұрақты өсімге қол жеткізуге және Қазақстанның халықаралық инвестициялық тартымдылығын

арттыруға мүмкіндік береді.

Әдебиеттер

1. UNCTAD. World Investment Report 2025.
2. EY Kazakhstan. Kazakhstan's Investment Attractiveness in 2024. 17 April 2025.
3. Foreign Direct Investment (FDI) in Kazakhstan – International Trade Portal.
4. World Bank. Global Investment Competitiveness Report 2023–2024.
5. OECD. FDI Qualities Review: Policies for Sustainable Development, 2023.

ӘЛЕУМЕТТІК КӘСІПКЕРЛІКТІҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ДАМУДАҒЫ ОРНЫ

Тусупбаева Б.

«Бизнес-әкімшілік» кафедрасының докторанты
«Туран-Астана» университеті Астана қ., Қазақстан Республикасы
Ғылыми жетекші: Ә.Ғ.К., ҚАУ.ПРОФЕССОР Б.М.ИСКАКОВ

Аннотация. Бұл мақала әлеуметтік кәсіпкерліктің инновациялық дамудағы рөлін қарастырады. Әлеуметтік кәсіпкерлердің инновациялық әлеуеті, экономикалық және әлеуметтік әсері, мемлекеттік қолдау шаралары мен қиындықтары талданады. Қазақстандағы және халықаралық тәжірибелердің сабақтары ұсынылады.

Кілт сөздер: Әлеуметтік кәсіпкерлік, инновация, экономика, әлеуметтік даму, инвестиция

Әлеуметтік кәсіпкерлік – бұл тек экономикалық пайда табу ғана емес, сонымен қатар қоғамдағы әлеуметтік проблемаларды шешуге бағытталған кәсіпкерлік қызмет. Әлеуметтік кәсіпкерлер инновациялық шешімдер арқылы білім, денсаулық, экология және әлеуметтік қамсыздандыру саласындағы мәселелерді шешуге үлес қосады. Инновациялық даму қазіргі кезеңде кез келген экономиканың бәсекеге қабілеттілігінің басты факторы болып табылады, ал әлеуметтік кәсіпкерлік осы дамудың маңызды драйвері ретінде қарастырылады.

Әлеуметтік кәсіпкерлік инновацияны екі бағытта дамытуға ықпал етеді:

1. **Қоғамдық проблемаларды шешу:** Әлеуметтік кәсіпкерлер жаңа қызметтер, өнімдер немесе бизнес-модельдер арқылы әлеуметтік мәселелерді тиімді шешуге мүмкіндік береді.

2. **Экономикалық тиімділік:** Әлеуметтік кәсіпкерлік инновация арқылы жаңа нарықтар ашады, жұмыс орындарын құрады және капитал тиімділігін арттырады.

Мысалы, Қазақстанда әлеуметтік кәсіпкерлер ауылдық аймақтарда білім беру технологияларын енгізу арқылы әлеуметтік теңсіздікті азайтуда инновациялық жобаларды іске асыруда.

Қазақстанда әлеуметтік кәсіпкерлік соңғы жылдары қарқынды дамып келеді. Назарбаев Университетінің зерттеулері көрсеткендей, ғылыми зерттеу мен инновациялық инфрақұрылым әлеуметтік кәсіпкерліктің дамуына тікелей ықпал етеді. Мемлекеттік бағдарламалар арқылы стартаптар, әлеуметтік кәсіпкерлер үшін гранттар мен қолдау механизмдері енгізілуде. Дегенмен, қаржыландыру тапшылығы және құқықтық реттеудің жеткіліксіздігі негізгі кедергілер болып отыр.

Әлеуметтік кәсіпкерліктің инновациялық дамудағы рөлі әлемнің көптеген елдерінде зерттеліп, практикалық мысалдар арқылы көрсетілуде. Әсіресе Еуропа, Солтүстік Америка және Азия елдерінде әлеуметтік кәсіпкерлік инновацияның маңызды драйвері ретінде қарастырылады. Бұл тәжірибе Қазақстан үшін әлеуметтік кәсіпкерлікті дамыту стратегиясын жетілдіруде үлгі болып саналады [1].

Еуропада әлеуметтік кәсіпкерлік мемлекеттік қолдау мен инновациялық экожүйелердің арқасында қарқынды дамуда. Біріккен Корольдік, Германия, Нидерланды және Скандинавия елдері әлеуметтік кәсіпкерлікті дамытуға ерекше көңіл бөледі.

Германия: Елде «Sozialunternehmen» желісі жұмыс істейді. Бұл желі әлеуметтік кәсіпкерлерге қаржылық қолдау, оқыту бағдарламалары, бизнес кеңестері ұсынады. Әлеуметтік кәсіпкерлер білім беру, денсаулық сақтау, экология саласында инновациялық жобаларды іске асырады. Мысалы, «Foodsharing» жобасы артық тағамды жинап, оны мұқтаж адамдарға жеткізетін платформа ретінде танымал. Бұл жоба экологиялық және әлеуметтік мәселелерді бір уақытта шешеді.

Нидерланды: Елде әлеуметтік кәсіпкерлікті дамыту үшін «Social Enterprise NL» ұйымы құрылған. Бұл ұйым әлеуметтік кәсіпкерлерге заңгерлік және қаржылық кеңестер беріп, инновациялық жобаларды қолдайды. Әлеуметтік кәсіпкерлер жаңа технологияларды пайдаланып, жұмыс орындарын құрады және экономикалық тиімділікті арттырады.

Еуропадағы тәжірибе көрсеткендей, әлеуметтік кәсіпкерліктің инновациялық дамуға әсері келесі факторларға байланысты:

1. Мемлекеттік қолдаудың деңгейі;
2. Инновациялық инфрақұрылым мен акселераторлар;
3. Қоғамдық қатысу және әлеуметтік жауапкершілік мәдениеті.

АҚШ пен Канадада әлеуметтік кәсіпкерлік ерекше дамыған және оның инновациялық әлеуеті жоғары. Мұнда әлеуметтік кәсіпкерлер білім беру платформаларын, әлеуметтік қызметтерді, экологиялық жобаларды тиімді енгізуде.

АҚШ: Harvard Social Innovation Review және Stanford Social Innovation Review сияқты ғылыми журналдар әлеуметтік кәсіпкерлердің тәжірибесін зерттейді. Мысалы, «Kiva» платформасы микрокредит беру арқылы әлеуметтік кәсіпкерлікті қолдайды, ауылдық аймақтарда шағын бизнесті дамытуға мүмкіндік береді.

Канада: «MaRS Discovery District» инновациялық хабы әлеуметтік кәсіпкерлерге стартаптарын дамыту үшін кеңестер, менторлық және гранттар ұсынады. Әлеуметтік кәсіпкерлер жаңа технологияларды енгізу арқылы қоғамдағы теңсіздікті азайтады.

Солтүстік Америка тәжірибесі көрсеткендей, әлеуметтік кәсіпкерлікті дамыту инновациялық жобаларға инвестиция тартуға және экономикалық тиімділікті арттыруға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, әлеуметтік кәсіпкерлер қоғамдағы нақты проблемаларды шешуге бағытталған жобаларды жүзеге асырады, бұл олардың қоғамға әсерін күшейтеді.

Жапония, Оңтүстік Корея және Сингапур сияқты елдерде әлеуметтік кәсіпкерлік инновациялық даму мен мемлекеттік қолдаудың үйлесімінде дамып келеді.

Жапония: Мемлекет әлеуметтік кәсіпкерлерге гранттар, акселераторлар және оқыту бағдарламаларын ұсынады. Әлеуметтік кәсіпкерлер қаржылық емес ұйымдармен серіктестік құрып, жаңа әлеуметтік технологияларды енгізеді. Мысалы, ауылдық аймақтардағы қарттарға арналған онлайн қызметтер жобалары өмір сүру сапасын арттырады.

Оңтүстік Корея: «Korea Social Enterprise Promotion Agency» ұйымы әлеуметтік кәсіпкерлерді қолдайды. Мемлекеттік бағдарламалар инновациялық жобаларды қаржыландыру, стартаптарды дамыту және әлеуметтік тиімділікті арттыруға бағытталған.

Азиялық тәжірибе көрсеткендей, әлеуметтік кәсіпкерлікті дамыту үшін мемлекеттік қолдаудың, инновациялық инфрақұрылымның және қоғамның белсенді қатысуының үйлесуі қажет.

1. Мемлекеттік қолдау мен гранттар әлеуметтік кәсіпкерлікті дамытудағы басты фактор.
2. Инновациялық инфрақұрылым мен акселераторлар стартаптарды жылдам дамытуға мүмкіндік береді.
3. Әлеуметтік кәсіпкерлердің инновациялық жобалары экономикалық тиімділікпен қатар әлеуметтік мәселелерді шешуге бағытталуы керек.
4. Халықаралық тәжірибе Қазақстан үшін әлеуметтік кәсіпкерлікті дамыту стратегиясын жетілдіруде үлгі бола алады.

Әлеуметтік кәсіпкерліктің халықаралық тәжірибесі көрсеткендей, инновациялық дамудың маңызды драйвері болып табылады. Қазақстанда да әлеуметтік кәсіпкерлікті дамыту арқылы жаңа жұмыс орындарын құру, әлеуметтік теңсіздікті азайту және экономиканы әртараптандыру мүмкіндігі бар. Мемлекеттік қолдау мен инновациялық саясатты тиімді үйлестіру әлеуметтік кәсіпкерлікті дамытудағы басты фактор ретінде қарастырылуы тиіс.

Халықаралық тәжірибе көрсеткендей, әлеуметтік кәсіпкерлер инновациялық дамуда үлгі болып саналады. Мысалы, Еуропа мен Солтүстік Америкада әлеуметтік кәсіпкерлік стартаптары технологиялық шешімдерді, білім беру платформаларын және экологиялық жобаларды тиімді енгізуде. Бұл тәжірибе Қазақстан үшін әлеуметтік кәсіпкерлікті дамыту стратегиясын жетілдіруде маңызды үлгі бола алады.

Қазақстанда әлеуметтік кәсіпкерлікті дамыту үшін мемлекеттік саясат маңызды рөл атқарады. Мемлекеттік қолдау бағдарламалары:

- Инновациялық инфрақұрылымды дамыту
- Стартаптарды гранттық қолдау
- Әлеуметтік кәсіпкерлерге арналған оқыту бағдарламалары
- Құқықтық реттеуді жетілдіру

Осы шаралар әлеуметтік кәсіпкерлерге өз идеяларын жүзеге асыруға және инновациялық шешімдерді енгізуге мүмкіндік береді.

Кесте – 1 Қазақстандағы әлеуметтік кәсіпкерліктің басты мәселелері және шешу жолдары

№	Мәселе	Сипаттама	Шешу жолдары
1	Қаржыландыру тапшылығы	Әлеуметтік кәсіпкерлік жобалары бастапқы кезеңде жоғары экономикалық табыс әкелмейді, сондықтан инвесторларды тарту қиын.	- Мемлекеттік гранттар мен субсидияларды көбейту - Әлеуметтік кәсіпкерлік үшін арнайы инвестициялық қорлар құру - Халықаралық ұйымдар мен банктерді тарту
2	Заңнамалық реттеудің жеткіліксіздігі	Әлеуметтік кәсіпкерліктің нақты құқықтық мәртебесі жоқ, салықтық және құқықтық мәселелер туындайды.	- Әлеуметтік кәсіпкерліктің арнайы құқықтық мәртебесін енгізу - Салық жеңілдіктері мен артықшылықтарды белгілеу - Стандарттар мен бақылау механизмдерін жетілдіру
3	Инновациялық инфрақұрылымның жеткіліксіздігі	Әлеуметтік кәсіпкерлерге хабтар, акселераторлар, зерттеу орталықтары жеткіліксіз.	- Инновациялық хабтар мен стартап-инкубаторларды ашу- ЖОО мен ғылыми орталықтарды тарту- Оқыту және менторлық бағдарламаларды дамыту
4	Қоғамдық қолдаудың төмендігі	Қоғам мен бизнес өкілдері әлеуметтік кәсіпкерліктің маңызын жеткілікті бағаламайды.	- Әлеуметтік жобалардың әсерін насихаттау - CSR бағдарламаларын әлеуметтік кәсіпкерлермен байланыстыру - Жергілікті қауымдастықтарда қолдау мәдениетін қалыптастыру
5	Біліктіліктің төмендігі мен кадр тапшылығы	Инновациялық жобаларды жүзеге асыруға кәсіби мамандар жетіспейді.	- Әлеуметтік кәсіпкерлікке арналған білім беру бағдарламаларын енгізу - Менторлық және коучинг жүйесін дамыту - Халықаралық тәжірибеге негізделген тренингтер ұйымдастыру
Ескерту: авторлармен [2] негізінде құрастырылған			

Қазақстандағы әлеуметтік кәсіпкерліктің дамуы әлеуетті болса да, оның тиімділігіне бірнеше негізгі кедергілер әсер етеді. Кестеде көрсетілген бес негізгі мәселе – қаржыландыру

тапшылығы, заңнамалық реттеудің жеткіліксіздігі, инновациялық инфрақұрылымның жоқтығы, қоғамдық қолдаудың төмендігі және біліктілік пен кадр тапшылығы – әлеуметтік кәсіпкерліктің инновациялық дамуына тікелей кедергі келтіреді.

Алайда, әрбір мәселенің шешу жолдары нақты ұсынылған: мемлекеттік гранттар мен инвестициялық қорларды құру, құқықтық базаны жетілдіру, инновациялық инфрақұрылымды дамыту, қоғамның және бизнес өкілдерінің қолдауын арттыру, кәсіби мамандар мен менторлық жүйені қалыптастыру.

Осы шаралар жүзеге асырылған жағдайда әлеуметтік кәсіпкерлік Қазақстанда инновациялық дамудың маңызды драйверіне айналып, әлеуметтік және экономикалық әсерді едәуір арттыра алады. Әлеуметтік кәсіпкерлік жобалары жаңа жұмыс орындарын құру, экономиканы әртараптандыру және қоғамдағы әлеуметтік проблемаларды шешу арқылы еліміздің тұрақты дамуына үлес қосады.

Әлеуметтік кәсіпкерлікті дамытудың табысы мемлекеттік қолдау, құқықтық реттеу, қаржыландыру, инновациялық инфрақұрылым және қоғамның белсенді қатысуына тікелей байланысты [3].

Әлеуметтік кәсіпкерлік инновациялық дамудың маңызды драйвері болып табылады. Қазақстанда әлеуметтік кәсіпкерлікті дамыту арқылы жаңа жұмыс орындарын құру, әлеуметтік теңсіздікті азайту және экономиканы әртараптандыру мүмкіндігі бар. Мемлекеттік қолдау мен инновациялық саясатты тиімді үйлестіру әлеуметтік кәсіпкерлікті дамытудағы басты фактор болып саналады.

Әлеуметтік кәсіпкерлік – қазіргі замандағы инновациялық даму стратегиясының маңызды компоненті болып табылады. Зерттеу барысында анықталғандай, әлеуметтік кәсіпкерліктің негізгі ерекшелігі – экономикалық тиімділікті әлеуметтік мақсаттармен үйлестіруінде. Бұл кәсіпкерлік түрі қоғамдағы нақты әлеуметтік мәселелерді шешуге бағытталған жобаларды жүзеге асыра отырып, инновациялық шешімдер енгізуге мүмкіндік береді.

Қазақстандағы тәжірибе көрсеткендей, әлеуметтік кәсіпкерліктің дамуы әлі де бірнеше кедергілерге тап болып отыр: қаржыландырудың жеткіліксіздігі, құқықтық базаның толық қалыптаспауы, инновациялық инфрақұрылымның шектеулі болуы, қоғамдық қолдаудың төмендігі және кәсіби кадр тапшылығы. Бұл мәселелер әлеуметтік кәсіпкерліктің потенциалын толық жүзеге асыруға кедергі жасайды.

Халықаралық тәжірибе әлеуметтік кәсіпкерлікті дамытуда бірнеше тиімді механизмдерді көрсетеді: мемлекеттік гранттар мен субсидиялар, құқықтық мәртебенің нақты айқындалуы, инновациялық хабтар мен акселераторлардың құрылуы, қоғамның және бизнес өкілдерінің қолдауы. Қазақстан осы тәжірибелерді ескере отырып, әлеуметтік кәсіпкерлікті дамыту стратегиясын жетілдіруі мүмкін.

Әлеуметтік кәсіпкерліктің инновациялық дамудағы рөлі келесі аспектілер арқылы көрінеді:

1. **Жаңа әлеуметтік технологияларды енгізу** – білім беру, денсаулық сақтау, экология және әлеуметтік қызмет саласында инновациялық жобаларды іске асыру.
2. **Экономикалық тиімділікті арттыру** – әлеуметтік кәсіпкерлер экономикалық тиімділік пен әлеуметтік пайда арасындағы балансты сақтай отырып, жаңа жұмыс орындарын құрады.
3. **Қоғамдық мәселелерді шешу** – әлеуметтік кәсіпкерлік қоғамдағы теңсіздікті азайтуға, кедейлік пен әлеуметтік шиеленістерді төмендетуге бағытталған.
4. **Инновациялық экожүйені дамыту** – әлеуметтік кәсіпкерлер жаңа бизнес- модельдер мен технологияларды енгізу арқылы жалпы инновациялық дамуға ықпал етеді.

Қорытындылай келе, әлеуметтік кәсіпкерлік Қазақстанның инновациялық дамуы үшін маңызды фактор болып табылады. Мемлекеттік қолдауды күшейту, құқықтық және қаржылық жағдайды жетілдіру, қоғам мен бизнестің белсенділігін арттыру арқылы әлеуметтік кәсіпкерліктің әлеуетін толық пайдалануға болады. Бұл елімізде тұрақты экономикалық

дамуды қамтамасыз етіп қана қоймай, әлеуметтік мәселелерді тиімді шешуге де мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Zanda Poruka. *Innovation and the Role of Innovation in Social Entrepreneurship*. Journals of Entrepreneurship. 2020.
2. Ignacio Álvarez de Mon, Jorge Merladet, Margarita Núñez-Canal. *Social Entrepreneurs as Role Models for Innovative Professional Career Developments*. MDPI Sustainability, 2021.
3. MDPI. *Social Innovation and Social Entrepreneurship: Uncovering Themes, Trends, and Discourse*. MDPI Governance, 2022.

ИНКЛЮЗИЯ В СОЦИАЛЬНОМ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВЕ КАК ФАКТОР УСТОЙЧИВОГО СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ.

М.Э.Н. Тусунбаева Б.С.¹,
Канатова Б.Е.²

Карагандинский национальный исследовательский
университет им. Е.А. Букетова^{1,2}
Казахстан, Караганда.

Аннотация. Статья анализирует роль инклюзии в социальном предпринимательстве как фактора устойчивого социально-экономического развития. Рассматриваются теоретические подходы, барьеры и механизмы инклюзивных практик, а также их влияние на снижение неравенства и интеграцию уязвимых групп. Приведены международные и региональные кейсы, подтверждающие эффективность инклюзивных моделей.

Ключевые слова: социальное предпринимательство, инклюзивное развитие, устойчивое развитие, уязвимые группы населения, равноправие, социальная активность.

На сегодняшний день тема инклюзии активно продвигается в разных сферах социально-экономической жизни. Сам термин «Инклюзия» подразумевает собой вовлечение в социально-активную жизнь всех людей, вне зависимости от их физических, материальных или иных возможностей. В качестве уязвимых групп и целевых сегментов инклюзивного предпринимательства выступают молодежь, пожилые люди, малоимущие граждане, этнические меньшинства и иммигранты, инвалиды и многие

другие группы населения [1, с. 61-63].

Актуальность исследования обусловлена нарастающим социальным и экономическим неравенством, характерным для современного общества. Усиление барьеров в доступе к рынку труда, образованию, социальным услугам и экономическим ресурсам ограничивает возможности значительной части населения и препятствует устойчивому развитию. В этих условиях особую значимость приобретает изучение инклюзивных подходов, обеспечивающих вовлечение всех социальных групп в социально-экономическую жизнь.

Социальное предпринимательство, стремительно развивающееся в последние десятилетия, представляет собой один из наиболее перспективных механизмов решения общественных проблем, так как сочетает экономическую устойчивость с социальной миссией. Таким образом, исследование роли инклюзии в социальном предпринимательстве является своевременным и значимым, поскольку позволяет выявить эффективные модели снижения социального неравенства, укрепления социальной интеграции и развития устойчивых форм поддержки уязвимых групп населения в условиях современных вызовов.

Среди определении различных авторов отсутствует единое определение понятия

«инклюзивное предпринимательство». Д.С. Шихалиева под «инклюзивным предпринимательством» имеет ввиду предпринимательскую деятельность, основанную на инклюзивном подходе, обеспечивающем реализацию социальной миссии и целей. Инклюзивным можно назвать предприятие, проводящее инклюзивную политику. В основе инклюзивного предпринимательства должны лежать такие ценности как: равенство, разнообразие, справедливость, общность, толерантность и взаимопомощь [1, с. 62]. К. Беннер и М. Пастор считают, что инклюзивное предпринимательство - это экономическая деятельность, направленная на расширение возможности для тех, кто сталкивается с препятствиями на пути повышения своего благосостояния [2]. С позиции О.В. Сагиновой, инклюзивное предпринимательство это бизнес, направленный на создание ценности для уязвимых групп, позволяя им выполнять деятельность, способствующую производству товаров в одном или нескольких узлах цепочки создания стоимости [3]. Сайт Organisation for Economic Co-operation and Development (COE) описывает «инклюзивное предпринимательство» как набор политик и программ, направленных на то, чтобы каждый человек - независимо от пола, возраста, места рождения, личных характеристик - имел равную возможность создать успешный бизнес. Цель таких политик - способствовать инклюзивному и устойчивому росту, интеграции на рынок труда, финансовой и социальной инклюзии [4].

Несмотря на возрастающее внимание к вопросам инклюзии и развитию инклюзивных практик в сфере предпринимательства, их реализация и процесс развития сталкивается с целым рядом системных барьеров. Теоретические подходы подчеркивают важность вовлечения уязвимых групп в экономическую деятельность, однако на практике этот процесс оказывается более сложным и требует анализа существующих проблем и ограничений. Данные категории населения продолжают сталкиваться с различными формами дискриминации в сфере трудоустройства и трудовой деятельности. К числу наиболее распространенных относятся отказ в приеме на работу по признаку инвалидности, пренебрежение при трудоустройстве избыточных требований, не обусловленных содержанием трудовой функции и направленных на исключение лиц с инвалидностью из числа потенциальных соискателей, а также ограниченный доступ к информации о вакансиях, конкурсах и свободных рабочих местах [5, с. 76]. В отчете The Missing Entrepreneurs подчеркивается, что бизнес-инициативы со стороны людей из мало представленных или уязвимых групп представляют значительный потенциал для создания рабочих мест, экономического роста и социальной инклюзии. Однако, как показывает COE, сам факт готовности к предпринимательству у многих «неиспользованных» групп не означает, что они легко станут предпринимателями - существуют значительные препятствия [6]. Согласно материалам COE, реализации инклюзивного предпринимательства препятствуют несколько системных барьеров. Наиболее значимыми являются неравный доступ к финансированию, который особенно остро проявляется среди женщин, молодежи, мигрантов и других уязвимых групп, а также недостаток предпринимательских навыков и опыта, затрудняющий успешный запуск и развитие бизнеса. Существенную роль играют и ограниченные профессиональные сети: отсутствие наставничества и деловых контактов снижает вероятность устойчивости новых проектов. Дополнительным препятствием выступают социальные и культурные барьеры - стереотипы, низкая уверенность, страх неудачи и отсутствие ролевых моделей, которые сдерживают участие уязвимых групп в предпринимательской деятельности. Кроме того, подчеркиваются проблемы, связанные с низкой мотивацией к масштабированию бизнеса, характерной для начинающих предпринимателей из менее привилегированных групп, а также фрагментарность государственной поддержки, часто не учитывающей их реальные потребности. Важным сдерживающим фактором являются и регуляторные риски, связанные с возможной потерей социальных льгот при переходе к предпринимательству. Совокупность этих барьеров формирует «разрыв возможностей», ограничивая предпринимательский потенциал значительной части населения и снижая вклад инклюзивного предпринимательства в экономический рост и социальную интеграцию [4].

13 июля 2010 г. Европейский союз принял стратегию «Европа 2020», которая стала логическим продолжением Лиссабонской стратегии 2000 г. и была направлена на преодоление социально-экономических дисбалансов, обострившихся в условиях глобального кризиса и мешающим устойчивому социально-экономическому развитию во всем мире. Центральным концептом данной стратегии выступает инклюзивный рост, рассматриваемый как ключевой инструмент борьбы с бедностью и социальным исключением. Решение проблемы инклюзии в рамках стратегии «Европа 2020» основывается на комплексном подходе, предполагающем концентрацию усилий и финансовых ресурсов на развитии рынка труда, повышении уровня занятости и обеспечении равного доступа различных социальных групп к экономическим возможностям, в том числе в кризисных условиях.

Стратегия «Европа 2020» структурирована вокруг трех взаимосвязанных приоритетов, пяти целевых ориентиров и семи ведущих инициатив, направленных на достижение устойчивого и сбалансированного развития. Социальное предпринимательство в данном контексте рассматривается как важный инструмент реализации стратегических задач, поскольку она напрямую способствует созданию рабочих мест, снижению уровня социальной изоляции и укреплению социальной сплоченности. Наиболее тесная связь социальной экономики прослеживается с третьим приоритетом стратегии - ростом, стимулирующим развитие экономики и обеспечивающим высокий уровень занятости, что, в свою очередь, способствует социальному и территориальному сближению. Таким образом, стратегия

«Европа 2020» рассматривает инклюзию не как вспомогательный социальный элемент, а как системный фактор экономического роста и устойчивого развития Европейского союза [7, с. 222].

Практика решения проблемы инклюзии в области молодежного предпринимательства так же реализуется в рамках исследования, проводимого инициативой Youth Co:Lab, созданной в 2017 г. Программой развития ООН совместно с Фондом Citi. Данная инициатива направлена на формирование единой повестки для стран Азиатско-Тихоокеанского региона, ориентированной на расширение возможностей и инвестиции в молодежь с целью ускорения достижения Целей устойчивого развития посредством лидерства, социальных инноваций и предпринимательства. Реализация данных задач направлена на выработку и внедрение стратегий, способствующих формированию инклюзивных экосистем молодежного предпринимательства и снижению барьеров участия социально уязвимых групп в экономической деятельности [8, с. 25].

Важным практическим выводом является то, что использование исключительно принудительных механизмов, в частности квотирования рабочих мест, нередко воспринимается работодателями негативно, особенно при недостаточном уровне сформированной корпоративной социальной ответственности. В этих условиях более эффективным инструментом решения проблемы инклюзии выступает реализация программ поддержки социального предпринимательства, ориентированных на создание устойчивых экономических моделей. Цель подобных программ заключается в формировании финансово устойчивых бизнес-моделей, способных обеспечивать долгосрочный социальный эффект. При этом сохраняется ряд институциональных ограничений, что приводит к противоречиям при отнесении различных субъектов и видов деятельности к данной сфере. Устранение данных нормативных пробелов рассматривается как важное условие повышения эффективности мер по развитию инклюзивного социального предпринимательства и совершенствования политики социальной интеграции [5, с. 82-83].

Инклюзивный подход к предпринимательской деятельности расширяет возможности организации к повышению его конкурентоспособности на рынке за счет:

- внедрения культуры инклюзивности для повышения репутации организации и привлечения клиентов и инвесторов, которые разделяют эти ценности;
- роста потенциала создания инновационных товаров и услуг, который связан с разнообразием точек зрения сотрудников;
- повышения эффективности принятия стратегических, тактических и оперативных планов действий, обусловленного разным опытом сотрудников и наличием "свежих" взглядов на проблему, и впоследствии предупреждения ошибки группового мышления;
- увеличения охвата доли рынка и выхода на новые рынки, связанные с расширением целевой аудитории;
- совершенствования кадровой политики посредством улучшения социально- психологического климата предприятия.

Кадровая политика в инклюзивном предпринимательстве должна быть ориентирована на формирование сплочённой и мотивированной рабочей силы. Сотрудники, ощущающие свою ценность для организации, демонстрируют более высокий уровень вовлечённости и производительности, что снижает текучесть кадров и уменьшает затраты на найм и обучение новых работников. Таким образом, инклюзивный подход способствует не только социальному эффекту, но и повышению эффективности деятельности предприятия, стимулируя появление инновационных товаров и услуг на рынке [9, с. 183-185].

Компании, реализующие инклюзивные бизнес-модели, успешно преодолевают барьеры, характерные для уязвимых групп населения, благодаря адаптации продуктов и услуг под их потребности, созданию доступных финансовых инструментов и разработке недорогих решений. Важным элементом таких моделей является вовлечение уязвимых групп в цепочки создания стоимости - в качестве сотрудников, поставщиков или дистрибьюторов, что обеспечивает им стабильный доход и содействует социальной интеграции.

Эффективность данных моделей проявляется на уровне всей социально-экономической системы: инклюзивные компании открывают новые рынки, создают рабочие места и расширяют доступ к базовым услугам для групп с низким уровнем дохода. Это способствует снижению бедности, улучшению качества жизни и укреплению социальной справедливости. Благодаря своей устойчивости и масштабируемости инклюзивные бизнес-модели имеют долгосрочное значение, выступают важным инструментом устойчивого развития и минимизируют социальное исключение [10].

Инклюзия в социальном предпринимательстве расширяет возможности для вовлечения уязвимых групп населения в экономическую жизнь, что создаёт многоплановую пользу для общества и экономики. За счёт интеграции людей с низким доходом, инвалидов, мигрантов, женщин и других маргинализированных категорий в цепочки создания стоимости - как сотрудников, поставщиков, дистрибьюторов или потребителей - социальные предприятия повышают экономическую активность и открывают новые рынки [11]. Это не только стимулирует рост бизнеса, но и способствует формированию устойчивых экономических связей и снижению социального неравенства.

Инклюзивные модели социального предпринимательства создают новые рабочие места и источники дохода для уязвимых групп, способствуют повышению доступности базовых услуг - образования, медицинской помощи, товаров первой необходимости. Они формируют устойчивые и масштабируемые решения, которые обеспечивают долгосрочный социальный эффект, укрепляют социальную справедливость и снижают социальное исключение [12]. В результате инклюзия становится инструментом устойчивого социально-экономического развития: повышается социальная интеграция, расширяются возможности экономической самореализации граждан, а экономический рост сочетается с социальной ответственностью, что создаёт баланс между эффективностью бизнеса и общественной пользой.

Эти принципы находят отражение на практике в региональных инициативах по поддержке социального предпринимательства. Так, в 2025 году в Центральной Азии был запущен Tamur Platform - первый акселератор социального предпринимательства в регионе. Гранты до 10 млн тенге получили десять проектов из Казахстана и Кыргызстана, среди которых были инициативы с фокусом на инклюзию, поддержку женщин, цифровые решения для образования и семейной поддержки. [13]. Примером успешного инклюзивного социального предпринимательства в США является 321 Coffee. Кофейня предоставляет рабочие места взрослым людям с умственными и развивающимися нарушениями. Проект стартовал в 2017 году как студенческий клуб, а в 2021-2022 годах получил постоянные точки обслуживания. Этот кейс демонстрирует, как социальное предпринимательство может эффективно интегрировать уязвимые группы в рынок труда, создавая устойчивые возможности для занятости и экономической вовлечённости [14]. Эти примеры показывают как целенаправленные программы, акселераторы и социальные предприятия способствуют внедрению инклюзивных моделей, расширяют возможности уязвимых групп и формируют устойчивые социально-экономические эффекты, включая интеграцию в рынок труда, создание рабочих мест и обеспечение долгосрочной экономической вовлечённости.

Согласно данным Атамекен, по состоянию на 2023–2024 гг. в Казахстане зарегистрировано более 600–800 субъектов социального предпринимательства. Социальные предприятия охватывают различные категории: от малого бизнеса до НКО и общественных организаций. Атамекен подчёркивает, что социальный бизнес в Казахстане всё чаще используется для создания рабочих мест для уязвимых групп - людей с инвалидностью, малоимущих, семей с детьми, сирот, а также других социально незащищённых категорий. Для поддержки таких инициатив действует специальная законодательная база: после принятия соответствующего закона многие социальные предприниматели получили возможность обращаться за государственными преференциями, включая налоговые льготы, субсидии, льготную аренду имущества, доступ к грантам и другим формам поддержки. Кроме того, для системного развития сектора в 2023 г. был сформирован Подкомитет по развитию социального предпринимательства при Атамекен. Через деятельность этого органа планируется координация усилий, сбор проблем от действующих предпринимателей, выработка предложений по улучшению условий и распространению лучших практик [15]. Формирование институций поддержки (подкомитет, локальные палаты, программы) говорит о системном подходе - это увеличивает шансы, что инклюзия станет частью устойчивого социально-экономического развития страны. Государственная поддержка и законодательное признание делают такие инициативы менее зависимыми от благотворительности и позволяют им строить устойчивые бизнес-модели, что важно для долгосрочного эффекта. Этот кейс

показывает, что инклюзивное социальное предпринимательство - не абстракция, а реально развивающаяся структура в нашей стране.

Проведённый анализ демонстрирует, что инклюзия в социальном предпринимательстве является эффективным инструментом устойчивого социально-экономического развития. Инклюзивные модели позволяют вовлекать уязвимые группы населения - людей с инвалидностью, малообеспеченные семьи, женщин, мигрантов и молодежь - в экономическую деятельность, обеспечивая им стабильные источники дохода, доступ к базовым услугам и возможность социальной интеграции. Примеры международной практики, включая проекты Tamug Platform в Центральной Азии и 321 Coffee в США, подтверждают, что целенаправленные программы, акселераторы и социальные предприятия создают реальные возможности для занятости и экономической вовлечённости уязвимых категорий населения.

Опыт Казахстана показывает, что при поддержке государства и создании институциональных механизмов (гранты, налоговые льготы, подкомитет по развитию социального предпринимательства при Атамекен) социальное предпринимательство становится системным фактором развития, способным сочетать экономическую эффективность с социальной миссией. Таким образом, инклюзивное социальное предпринимательство не только снижает социальное неравенство, но и формирует долгосрочные устойчивые экономические связи, укрепляет социальную справедливость и повышает общий уровень интеграции граждан в экономическую жизнь страны.

Список использованной литературы:

1. Шихалиева Д.С. Инклюзивное предпринимательство как вектор развития бизнеса. Путеводитель предпринимателя. 2023. Т. 16. No 1. С. 61–67. <https://doi.org/10.24182/2073-9885-2023-16>
2. Benner C., Pastor M. Inclusive Economy Indicators: Framework and Indicator Recommendations. [Электронный ресурс]. https://www.researchgate.net/publication/314282424_Inclusive_Economy_Indicators_Framework_and_Indicator
3. Сагинова О.В. Инклюзивный бизнес в экономике распределенного пользования // Экономика, предпринимательство и право. 2022. Т. 12. № 3. С. 1107-1118.- DOI: 10.18334/cpp.12.3.114313.
4. OESD. Inclusive entrepreneurship. [Электронный ресурс]. <https://www.oecd.org/en/topics/inclusive-entrepreneurship.html>
5. Полтавская М.Б. Социальное предпринимательство как ресурс трудоустройства людей с инвалидностью. Социология и социальные технологии. 2018. С. 74-83.- DOI: <https://doi.org/10.15688/lp.jvolsu>
6. The Missing Entrepreneurs 2019 (OECD / EU). [Электронный ресурс]. https://www.oecd.org/en/publications/the-missing-entrepreneurs-2019_3ed84801-en.html
7. Терзиев В.К. Социальная экономика и социальные предприятия: опыт Болгарии. Социальное предпринимательство и некоммерческие организации: современное состояние, проблемы и перспективы развития в меняющемся мире (коллективная монография). 2020. С. 220-228.- DOI: <https://doi.org/10.18334/9785912923173.222-233>
8. Dr. Mohsen Gul. From Margins to Mainstream: Inclusive Youth Entrepreneurship in Asia- Pacific Region. 2024. P. 25. [Электронный ресурс]. <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2025-01/undp-rbap-ycl-from-margins-to-mainstream-inclusive-youth-entrepreneurship-report-2024.pdf>
9. Хаджиева, Д.Х. Кадровая политика предприятия в современных условиях // Экономика и бизнес: теория и практика. 2021. № 1-2. С. 183-185. DOI: 10.24411/2411- 0450- 2021-1093.
10. International Finance Corporation. Shared Prosperity through Inclusive Business: How Successful Companies Reach the Base of the Pyramid. [Электронный ресурс]. <https://www.ifc.org/en/insights-reports/2014/shared-prosperity-through-inclusive-business-how-successful-companies-reach-the-base-of-the-pyramid>
11. Sellers.kz. Социальное предпринимательство и его влияние. [Электронный ресурс]. <https://1club.kz/blog/socialnoe-predprinimatelstvo-i-ego-vliyanie>
12. UNDP. Как социальное предпринимательство помогает регионам развиваться. [Электронный ресурс]. <https://www.undp.org/ru/belarus/blog/kak-socialnoe-predprinimatelstvo-pomogaet-regionam-razvivatsya>
13. Digital Business. 10 соцстартапов из Казахстана и Кыргызстана получили гранты до 10 млн тенге. [Электронный ресурс]. <https://digitalbusiness.kz/2025-10-10/10-sotsstartapov-iz-kazahstana-i-kirgizstana-poluchili-granti-do-10-mln-tenge>
14. Wikipedia. 321 Coffee. [Электронный ресурс]. https://en.wikipedia.org/wiki/321_Coffee
15. НПП РК «Атамекен». Социальное предпринимательство: текущая ситуация и развитие отрасли. [Электронный ресурс]. <https://atameken.kz/ru/news/48749-social-noe-predprinimatelstvo-tekushaya-situaciya-i-razvitiye-otrasli>

ИННОВАЦИОННОЕ УПРАВЛЕНИЕ КАК ИНСТРУМЕНТ ПОВЫШЕНИЯ ФИНАНСОВОЙ УСТОЙЧИВОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ

Урустемова А.М. студентка АТУ, Алматы, Казахстан

Макишева Ж.А.,

к.э.н. АТУ, Алматы, Қазақстан

В статье рассматривается влияние инновационного управления на финансовую устойчивость современных предприятий. Обосновывается необходимость организационных, цифровых и технологических инноваций для повышения рентабельности, снижения издержек, укрепления конкурентоспособности и формирования устойчивых финансовых потоков.

Ключевые слова: инновации, финансовая устойчивость, цифровизация, эффективность, модернизация, управление, риски

Современная экономика характеризуется высокой динамичностью, технологическими скачками и постоянно растущим уровнем конкуренции, что требует от предприятий более гибкой адаптации к изменениям внешней среды. В этих условиях инновационное управление становится одним из ключевых инструментов, позволяющих укреплять финансовую устойчивость предприятия и обеспечивать его долгосрочное развитие [1, с.152]. Инновации охватывают не только техническую базу, но и управленческие подходы, организационную структуру, систему мотивации персонала и стратегические решения.

Инновационное управление ориентировано на внедрение новых идей, технологий, методов производства и управления, которые способны обеспечить рост эффективности и снижение затрат. Повышение финансовой устойчивости предприятия напрямую связано с его способностью своевременно реагировать на экономические изменения, оптимизировать расходы, повышать производительность и формировать устойчивые источники доходов [2, с.87]. Таким образом, инновации становятся не дополнительным элементом, а обязательной частью стратегии развития предприятия.

Организационные инновации играют особую роль в формировании финансовой устойчивости, поскольку именно от построения эффективной структуры управления зависят качество управленческих решений, скорость обмена информацией и способность организации интегрировать новые инструменты. Современные компании активно внедряют проектное управление, гибкие системы командообразования, цифровой документооборот, ERP- и CRM- платформы, что ведёт к снижению транзакционных издержек и повышению эффективности процессов [3, с.44].

Таблица 1 – Организационные инновации и их влияние на финансовую устойчивость

Виды организационных инноваций	Основные элементы	Влияние на финансовую устойчивость
Проектное управление	Гибкие команды, распределение ответственности по проектам	Повышает оперативность принятия решений, снижает издержки, оптимизирует ресурсы
Цифровой документооборот	Электронные документы, автоматизированные процессы согласования	Сокращает транзакционные издержки, снижает вероятность ошибок, ускоряет обмен информацией
ERP-системы	Интеграция финансового, производственного и кадрового учета	Оптимизирует управление ресурсами, повышает контроль над затратами
CRM-платформы	Управление взаимодействием с клиентами, аналитика продаж	Повышает доходность, улучшает прогнозирование спроса и планирование продаж

Кроме этого, организационные инновации способствуют повышению адаптивности предприятия к

внешним изменениям рыночной и экономической среды. Внедрение гибких структур и цифровых инструментов позволяет быстрее реагировать на колебания спроса, изменения нормативно-правовой базы и действия конкурентов, что напрямую влияет на стабильность доходов и снижение операционных рисков.

Особое значение имеют инновации в области корпоративной культуры и мотивации персонала. Создание системы поощрений, основанной на результатах работы и внедрении инноваций, повышает вовлечённость сотрудников и стимулирует генерацию новых идей. Это, в свою очередь, укрепляет финансовую устойчивость за счёт повышения производительности и оптимизации внутренних ресурсов. Организационные изменения положительно влияют на финансовые результаты предприятия. Во-первых, сокращается длительность производственных и управленческих циклов; во-вторых, повышается прозрачность операций; в-третьих, улучшается качество контроля над денежными потоками и управлением рисками. В результате предприятие становится более устойчивым к внешним шокам и экономическим колебаниям [4, с.63].

Цифровизация стала одним из центральных факторов инновационного управления. Использование современных цифровых платформ, аналитики больших данных, искусственного интеллекта и автоматизации позволяет существенно улучшить точность управленческих решений. Исследования McKinsey показывают, что предприятия, активно внедряющие цифровые технологии, повышают рентабельность на 15–25 % по сравнению с компаниями, опирающимися на традиционные методы управления [6, с.11]. Цифровизация обеспечивает экономию ресурсов, сокращение вероятности ошибок, повышение контроля и оптимизацию производственных процессов.

Благодаря цифровизации значительно ускоряются процессы обмена информацией внутри компании и с внешними партнёрами. Автоматизированные системы управления проектами и корпоративные порталы позволяют сотрудникам оперативно получать необходимые данные, обмениваться аналитической информацией и принимать решения на основе актуальных показателей.

Особое внимание уделяется интеграции искусственного интеллекта и машинного обучения в прогнозирование спроса, управление запасами и финансовое планирование. Это позволяет снизить неопределённость, повысить точность бюджетирования и минимизировать финансовые потери от неэффективного распределения ресурсов.

Для иллюстрации влияния инноваций на деятельность предприятия ниже приведена сравнительная таблица 2.

Таблица 2 – Влияние инноваций на ключевые финансовые показатели

Показатель	До инноваций	После инноваций
Рентабельность продукции	10 %	18 %
Транзакционные издержки	Высокие	Низкие
Производительность труда	Средняя	Высокая
Скорость управленческих решений	Низкая	Высокая

Результаты таблицы подтверждают, что инновационное управление оказывает прямое влияние на эффективность предприятия. Снижение издержек и повышение производительности формируют устойчивую базу для увеличения прибыли и улучшения финансовой устойчивости [1, с.166].

Дополнительно влияние инновационного управления можно представить в виде динамической зависимости, отражённой на рисунке 1.

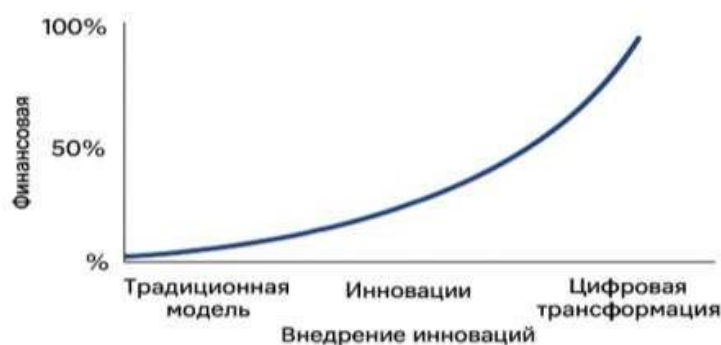

Рисунок 1 – Динамика влияния инновационного управления на финансовую устойчивость

Экономическая эффективность внедрения инноваций проявляется в снижении себестоимости, улучшении качества продукции, оптимизации логистики, сокращении простоев оборудования и повышении общей экономической активности компании. Новые технологии позволяют использовать ресурсы более рационально, что положительно отражается на маржинальности и доходности [5, с.92].

Важным аспектом инновационного управления является модернизация производственного оборудования, переход на энергоэффективные технологии, внедрение автоматизированных линий и обновление процессов контроля качества. Всё это способствует повышению экономической эффективности предприятия и укреплению его финансовых позиций.

Инновационное управление предполагает не только модернизацию материально-технической базы, но и совершенствование внутренних управленческих механизмов. Важную роль играет оптимизация бизнес-процессов, которая достигается через внедрение систем бережливого производства, цифровых платформ мониторинга показателей деятельности и инструментов предиктивной аналитики. Использование таких решений позволяет сокращать временные и финансовые издержки, повышать производительность труда и обеспечивать более гибкое реагирование на изменения внешней среды (табл.3).

Таблица 3 – Экономический эффект внедрения инноваций в производство

Показатель	До внедрения	После внедрения
Себестоимость продукции	Высокая	Сниженная
Фондоотдача оборудования	65 %	89 %
Уровень брака	Средний	Низкий
Маржинальная прибыль	12 %	20 %

Инновации обеспечивают экономический эффект и одновременно существенно совершенствуют систему управления рисками. Современные цифровые инструменты позволяют прогнозировать динамику спроса, выявлять потенциальные угрозы и снижать вероятность финансовых потерь [2, с.131]. Предприятие, использующее инновационные методы риск-менеджмента, обладает более высокой степенью устойчивости к внешним потрясениям.

Важным направлением развития инновационного риск-менеджмента является внедрение автоматизированных систем мониторинга ключевых финансовых и операционных показателей. Такие системы используют алгоритмы машинного обучения для анализа больших массивов данных, что позволяет своевременно обнаруживать отклонения и формировать предупреждающие сигналы для управленческого персонала [4, с.203]. Благодаря этому организация получает доступ к более точной, оперативной и объективной информации, что повышает качество управленческих решений.

Уровень внедрения организационных инноваций в компаниях разных отраслей можно визуализировать следующим образом:

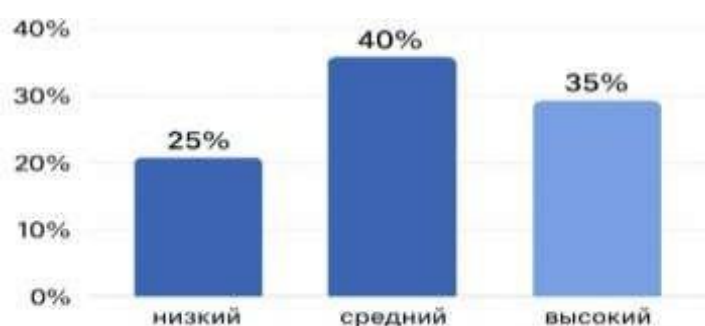

Рисунок 2 – Уровень внедрения организационных инноваций

Финансовая устойчивость предприятия напрямую зависит от того, насколько своевременно руководство осуществляет инновационную политику. В условиях жёсткой конкуренции способность внедрять инновации становится не просто преимуществом, а необходимым условием выживания предприятия на рынке. Инновации позволяют снижать риски, увеличивать капиталотдачу, расширять рынок и поддерживать стабильность бизнеса [3, с.102].

Современные исследования подтверждают, что предприятия, активно реализующие инновационные стратегии, демонстрируют более высокие темпы роста и более стабильные финансовые показатели по сравнению с компаниями, придерживающимися традиционных моделей управления. Это объясняется

тем, что инновации обеспечивают не только улучшение производственных процессов, но и повышение способности предприятия адаптироваться к изменениям спроса, технологическим сдвигам и экономической неопределённости.

Существенным фактором укрепления финансовой устойчивости является развитие инновационной корпоративной культуры. Организации, поощряющие инициативность, экспериментирование и обмен знаниями, быстрее внедряют новые решения и эффективно реагируют на возникающие вызовы. Такая культура способствует формированию гибкой управленческой системы, в которой управленческие решения принимаются на основе данных и прогнозных моделей, а не интуитивных предположений.

Таким образом, инновационное управление является важнейшим инструментом укрепления финансовой устойчивости предприятия. Оно способствует снижению затрат, повышению эффективности, росту рентабельности и адаптации предприятия к динамично изменяющимся условиям рынка. Инновации формируют долгосрочные конкурентные преимущества, обеспечивая предприятию устойчивое развитие и стабильное финансовое положение.

Список литературы

1. Друкер П. Инновации и предпринимательство. – М.: Вильямс, 2020.
2. Котлер Ф., Келлер К. Маркетинг менеджмент. – СПб.: Питер, 2019.
3. OECD. Innovation Strategy Report. – 2021.
4. Porter M. Competitive Advantage. – Harvard Business School Press, 2020.
5. Назарова Г.Е. Инновационный менеджмент. – Алматы: Экономика, 2021.
6. McKinsey Global Institute. Digital Transformation Index. – 2022.

USER PERCEPTIONS OF ONLINE RESERVATION SYSTEMS FOR RESTAURANTS: ANALYSIS OF PERCEPTION FACTORS AND BARRIERS

Sheken B. E., master's degree student

Scientific supervisor:

Esmagambetova M.M. PhD, associate professor

Karagandy University of Kazpotreboysuz

Karaganda city, Kazakhstan

Abstract. The article analyzes user perceptions of online reservation systems for restaurants. Technological, psychological, and social factors influencing acceptance are examined, along with trust formation and key barriers. The study highlights the role of usability, security, and personalization in improving service quality and user experience.

Keywords: online reservation; user experience; digital services; trust; restaurant industry

Introduction. The rapid expansion of digital technologies has significantly transformed the service sector, particularly the restaurant industry. Digital platforms increasingly mediate interactions between businesses and consumers, reshaping traditional service models and customer expectations. As digital solutions become more accessible, users demonstrate growing demand for efficiency, transparency, and convenience in everyday services, including restaurant reservations.

Online reservation systems represent a response to these evolving expectations. They offer structured and predictable interaction between restaurants and customers, reduce uncertainty related to availability, and enhance planning capabilities for both parties. From an organizational perspective, such systems allow restaurants to optimize seating capacity, manage peak hours more effectively, and collect valuable data on customer behavior. From the user perspective, online reservation services reduce waiting time and simplify decision making.

Despite these advantages, user acceptance of online reservation systems remains uneven. Research indicates that the adoption of digital services depends not only on technological availability but also on subjective perception, trust, and social influence [1, p. 12]. Understanding the mechanisms that shape user perception is therefore essential for successful implementation and long term sustainability of digital services in the restaurant industry.

The influence of online reservation systems on user perception

Online reservation systems are designed to improve service accessibility and efficiency, yet their

effectiveness depends largely on how users perceive and evaluate them. Technology acceptance models such as TAM and UTAUT emphasize that perceived usefulness and ease of use are central determinants of adoption [5, p. 322]. These parameters influence both initial usage and long term behavioral intention.

Convenience remains one of the most influential factors shaping perception. A system that enables users to complete reservations quickly and intuitively is more likely to be accepted. Convenience encompasses multiple elements including interface clarity, logical navigation, system responsiveness, and minimal cognitive effort. When users perceive that a digital service saves time and simplifies routine actions, they are more inclined to integrate it into their daily practices [2, p. 101].

Trust plays a critical role in shaping user attitudes toward online reservation systems. Since such platforms require personal information and sometimes financial data, users carefully evaluate perceived risks. Studies in digital commerce confirm that data security and privacy policies directly affect decision making [6, p. 288]. Transparent communication regarding data usage and protection strengthens user confidence and supports positive perception.

Social influence further contributes to acceptance. Users often rely on recommendations from peers, online reviews, or guidance from restaurant staff. According to diffusion of innovation theory, social context significantly affects the speed and extent of technology adoption [7, p. 56]. Observing frequent use of a system within one's social environment reduces uncertainty and increases perceived legitimacy of the service.

Individual experience and digital literacy also shape perception. Users with higher exposure to digital platforms typically demonstrate greater confidence, while those with limited experience may experience hesitation or resistance [4, p. 73]. Addressing these differences requires user centered design and accessible guidance.

Barriers to adoption and perception challenges

Despite technological progress, several barriers continue to limit widespread acceptance of online reservation systems. Technical performance remains a primary concern. Slow loading times, system failures, and unstable connectivity negatively affect user experience and may discourage further use. Research shows that users form judgments about digital services within the first seconds of interaction [3, p. 47], highlighting the importance of technical reliability.

Behavioral inertia represents another challenge. Many users continue to prefer traditional reservation methods due to habit and perceived reliability. This resistance to innovation occurs when users view new technologies as unnecessary or overly complex [7, p. 98]. Overcoming such resistance requires gradual integration of digital solutions alongside familiar channels.

Privacy concerns also influence perception. Users may hesitate to share personal information without clear understanding of how it is stored and processed. Explicit presentation of data protection measures and user rights enhances trust and reduces perceived risk [6, p. 290].

Information accuracy constitutes an additional barrier. Delays in updating availability or reservation status undermine confidence in the system. Ensuring real time data synchronization between restaurants and platforms is therefore essential.

The role of personalization and user engagement

Personalization has emerged as an important factor in enhancing user engagement with online reservation systems. By analyzing user preferences and previous interactions, platforms can offer tailored recommendations that improve relevance and satisfaction. Personalized suggestions regarding optimal reservation times or menu options contribute to a more positive experience and increase perceived value of the service.

Incentive mechanisms further support engagement. Loyalty programs, bonuses, and discounts encourage repeated usage and foster long term relationships between users and platforms [3, p. 44]. These tools not only motivate adoption but also contribute to sustained behavioral change by reinforcing positive experiences.

Implications for digital transformation in the restaurant industry

The adoption of online reservation systems reflects broader trends in digital transformation within the service economy. Successful implementation requires alignment between technological infrastructure, organizational strategy, and user expectations. Restaurants that invest in usability, transparency, and customer oriented digital solutions are better positioned to remain competitive in an increasingly digital environment.

From a strategic perspective, digital reservation platforms also generate data that can inform managerial decisions. Analysis of booking patterns, customer preferences, and peak demand periods enables more efficient resource allocation and service planning. Thus, user acceptance of online reservation systems contributes not only to customer satisfaction but also to operational effectiveness.

User perception model

(1) Probability of user acceptance

$$P = f(F) - K, (I)$$

where F is perception factors, and K is the barriers coefficient. [Table 1. Classification of factors influencing perception](#)

Factor	Description	Level of Influence
Convenience	System speed and Interface	High
Trust	Security and privacy	High
Social influence	Social environment's influence	Medium
Technical Barriers	Errors, slow performance	High
Motivation	Discounts, Recommendations	Medium

Conclusion

Online reservation systems play an important role in the digital transformation of the restaurant industry. User perception depends on service convenience, trust level, social influence, and motivational factors. Technical stability, data security, intuitive interface design, and personalization mechanisms enable broader adoption of the technology. It is recommended that the restaurant business consider user needs, improve the service, provide informational support, and enhance digital literacy. These approaches facilitate effective implementation of the technology and improve overall customer experience.

References

1. Ivanov S. Digital Transformation in Hospitality. Springer, 2023.
2. Buhalis D., Amaranggana A. Smart Tourism Destinations. Springer, 2015.
3. Noone B., Coulter R. Restaurant Reservations and Customer Behavior. Cornell Hospitality Quarterly, 2012.
4. Chick H., McArthur J. Technology in Hospitality Management. Routledge, 2021.
5. Davis F. Perceived Usefulness and Ease of Use in IT Acceptance. MIS Quarterly, 1989.
6. Pavlou P. Consumer Acceptance of Electronic Commerce: Integrating Trust. International Journal of Electronic Commerce, 2003.
7. Rogers E. Diffusion of Innovations. Free Press, 2003.

STRATEGIC VECTORS AND MECHANISMS FOR IMPLEMENTING THE INDUSTRIAL AND INNOVATION POLICY OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN.

Karaganda university of Kazpotreboyz
student of the Eco-24-4s group

Yaitsky R.

Scientific Supervisor – associate professor of the university

Yurtaeva T.M.

Annotation: The article defines the means and goals of national economy development processes, which are implemented through the provision of social and economic development. For the basis of the basic principles of the President of the Republic of Kazakhstan, K.Zh. Tokaeva to the people of Kazakhstan, according to which our country should develop in accordance with global economic trends and directions.

Keywords: industrial and innovative modernization, factors and ways of social and economic development of Kazakhstan, infrastructural triad, trajectory of successful modernization.

The long-term priority for the Republic of Kazakhstan is "a welfare society based on a strong state, a developed economy and opportunities for universal work" [1].

Solving the problem of the development of the national economy requires considerable time, consistency and continuity in economic policy, the main task of which is to create cultural, institutional and material prerequisites for the acceleration of the economy.

Expanding the integration of Kazakhstan into the system of the international division of labor should be considered in the modern period as the most important condition contributing to the increase in the stability of the functioning of the national economy and the development of positive dynamics of its growth.

President RK K.Zh. In his Message to the People of Kazakhstan, Tokaev noted that our country should develop in accordance with global economic trends. "It is important to correct and strengthen the trend of innovative industrialization to ensure sustainable development of the country based on the principles of science-intensive economy" [2, c.129].

For the successful integration of Kazakhstan into the Customs Union and the world economy, it is necessary to focus on the modernization of the economy and society. Modernization should be based on private initiative and the role of the state in ensuring favorable economic conditions, including financial and social stability. The scenario of modernization will allow to achieve a radical increase in the standard of living of the population on the basis of self-realization of every citizen, reduction of social inequality, preservation of independence and cultural values of Kazakhstan.

Kazakhstan can reach the world economic vanguard by creating market and competitive institutions and economic mechanisms. The formation of necessary mechanisms requires knowledge, flexibility, efforts and will of our people, as it is accompanied by a deep social and economic transformation that radically changes the structure and shape of the reformed society. But there are no other ways to achieve advanced economic and social frontiers. Taking into account and creative use of world experience, which corresponds to historical traditions, socio-cultural and socio-economic specifics of the country, are of decisive importance. Especially, apparently, an important experience when a reasonable model of multi-faceted connection of the state to the development process in Asian countries was found and tested, which allowed not only to use the advantages of the market, but also to compensate for its failures and shortcomings. The model, largely thanks to its institutionalization, cleared the way to unprecedented economic and social achievements, which significantly increased its overall attractiveness [3].

The information revolution and globalization, on the one hand, have expanded the horizons of development, but at the same time, they have seriously complicated the position of advanced countries in the world economy. The problem still lies in the fact that the modernization of the economy requires the modernization of the state itself, reorganization and improvement of its functions, rationalization of management structures and renewal of management tools, including the system of making key decisions. The delay in reforming the state system is fraught with serious material, intellectual and moral-psychological losses and, ultimately, stagnation of the economy. Solving current household tasks, you can't forget about the problems of the coming day. Effective and attractive program Kazakhstan-2050.

For the implementation of the modernization policy, it is important to have a competent and responsible state administration, to have a clear understanding of the tasks in the field of development, to conduct competent macroeconomic management and a stable macroeconomic situation, to observe property guarantees, to operate a reliable and flexible banking system capable of mobilizing savings and sustaining high rates of private capital investment, as well as necessary state investments in the infrastructure triad - agglomerations, transport, energy.

For successful modernization, the government intervenes systematically through many channels and in various forms for the general acceleration of development, and in some cases also for the tightening of individual industries and (or) sections of the economy. The state intervenes in the development of the financial system, in the process of import substitution, and in the formation of export-oriented industrialization, which played a decisive role in accelerating the modernization of the economy.

Government regulation is dictated by the needs of forced development, during which "inevitable reduction (incomplete passage) and superimposition of various phases (or aspects of phases) of the cyclical development of the economy. Correspondingly, the role of the state is unusually increasing, as its various functions are changing (hypertrophied, dystrophied, etc.). The state has to perform the functions of forming "top" structures of the industrial-innovative society, direct organization of the production process in a whole range of new industries, strict control over the distribution of financial (credit) flows, export orientation of production in a flexible combination with import substitution and protectionism.

An important aspect is the distribution of economic benefits created in the process of development. In particular, in the countries of East and South-East Asia, unlike other developing countries, with the acceleration of economic growth, income distribution did not worsen, but improved. Moreover, in some of the countries under consideration, it is the most uniform in the world as a result of dynamic growth oriented to the common

good. The level and quality of life in these countries have increased dramatically. This is evidenced by many social and economic indicators, ranging from education to a set of household items, often surpassing the indicators of developed countries. It also has a beneficial effect on the consolidation of society and the attitude towards the ongoing transformations, and thus on the possibility of economic growth [4, c.221]. Therefore, the

state has a huge role in the socio-economic modernization and dynamization of the country's development. By itself, the market can solve such problems in historically short terms.

However, citizens must learn to evaluate the country's politics from the point of view of the constitution and long-term perspective. J. Buchanan wrote that every citizen must bear ethical responsibility for full and informed participation in the continuous constitutional process. Here are the main principles of government:

- the power of the government should be limited, and its actions should be justified;
- the safety of people and property should dominate election politics;
- to prevent rent-oriented behavior and corruption, it is necessary to dominate economic freedom;
- people must understand their responsibility and rights within the framework of the legal state.

When implementing the policy of modernization of the state, the most important place is given. A state is a state of development when it establishes the principle of legitimacy - the ability to promote and support development, understanding by development a combination of stable high rates of economic growth and structural changes in the economic system in the country and in relations with the world economy

[5].

Human capital is one of the priorities in the development of any country. Since the economy is a sphere of human activity, the direction and intensity of economic development depends on it. A. Marshall connected the accumulation of wealth with human development: "Production of wealth is only a means of maintaining a person's life, satisfying his needs and developing his powers - physical, mental and moral. But a person is the main means of production of this wealth, and it is the ultimate goal of wealth..." J.M. Keynes considered the development and subsequent realization of a person's abilities and skills as the most important condition for economic growth, as well as the expansion of opportunities for his personal choice. A person is the main link in all economic activity. The adoption of any economically significant decisions and their implementation in life depends on it, and therefore economic development.

Therefore, the main task is the development of the modern education system and the preparation of educated, highly professional specialists. Moreover, the most economically and socially effective are not only the engineering, technical and

managerial spheres, however they are directly connected with the "productive" sectors of production. Namely, investments that would allow raising the general level of education in the country, i.e. in primary, secondary, basic education. At the same time, the increase in the scale of "coverage" directly increases the efficiency of investments. I.e. the lower and more massive the invested education level is, the higher the socio-economic return from its financing [6, c.47].

Therefore, the basic education of highly professional teachers should be a priority area in the field of education based on available opportunities. Our education is universal, but it is important that it becomes competitive in the conditions of globalization and increased needs of the country.

Since the priority of our country is to increase the competitiveness of the national economy and the entry of the country into the thirty most competitive countries in the world, the accession of the republic to the TC is important for this, which is an additional instrument for the modernization of the country.

Since our country is predominantly agrarian and raw material in nature, it means

that the country faces important tasks. Thus, the simultaneous transition of all branches of the country's economy to market conditions revealed the vulnerability of the agrarian sector. Absence of regulatory functions of the state adversely affected soil fertility, seed production system, gene pool, etc.

Further improvement of the economic mechanism on the basis of market methods does not exclude, but, on the contrary, it presupposes the activation of state support for agricultural production. In the conditions of free competition, this industry is not able to have profitability at the level of industry and trade.

The priority direction of state support should be to directly increase the competitiveness of domestic types of agricultural production. It is possible to offer the creation of the following conditions:

- to form parity of exchange between agriculture and industry, in agriculture itself;
- implement protectionism of the domestic producer in foreign economic activity;
- carrying out financing of elite livestock breeding, seed breeding, research and production facilities;
- to stimulate investment in agriculture and development of processing of raw materials.

To create healthy competition, it is necessary to delicately apply political protectionism and attract foreign capital, i.e. use the principle of selectivity. For example, tariff duties should be applied to those types of food that are supplied in insufficient quantities by domestic producers, and the monetary resources received at

the same time should be directed to industries competing with imports to stimulate national agricultural production. Imports of other types of production must either be quoted or taxed with an increased customs tariff.

Foreign investments should be attracted to industries that have weak competitive positions on the world market due to preferential taxation, determination of the share of profit depending on the invested capital, placement of government orders, etc.

The low biological and resource potential of the industry, limited budget funds prevent the development and implementation of the task of competitiveness at the current stage. However, the entry of the country into the world system with stable competitive positions of agricultural production requires an accelerated solution to this problem in order not to permanently lose food security. In this situation, activity and concentration of resources at the local level acquire special importance. Along with experimental, breeding and selection centers that provide a gene pool in agriculture, an important place in strengthening the parameters of competition should be given to the formation of regions located in favorable natural conditions that use adaptive resource-saving technologies. These

commodity producers are already operating efficiently and could accumulate scarce financial resources with greater efficiency.

In order to advance on the modernization trajectory, it is important to consider the inclusion of politics in the process of creating a "strong state" and an efficient market. It is the state that should transform a weak institutional environment into a strong one.

REFERENCES

1. Address of the Head of State Kassym-Jomart Tokayev to the people of Kazakhstan "Kazakhstan in the Era of Artificial Intelligence: Current Tasks and Their Solutions through Digital Transformation" 09/08/25 <https://www.akorda.kz/>
2. Islam M.T., Iyer-Raniga U., Ali A. (2024) Circular Business Model Frameworks: A Review. Highlights of Sustainability, no. 3(2), pp. 129–162. URL:
3. Centoamore P., Pinto L.F.R. (2024) Remanufacturing Assessment of Machine Tools under a Circular Economy Perspective: A Resource Conservation Initiative // Sustainability, no. 16, p. 3109.
4. Kirchherr J., Reike D., Hekkert M. (2017) Conceptualizing the circular economy: An analysis of 114 definitions // Resources, Conservation and Recycling, no. 14, pp. 221–232.
5. Madaan G., Singh A., Mittal A., Shahare P. (2024) Reduce, reuse, recycle: circular economic principles, sustainability and entrepreneurship in developing ecosystems // Journal of Small Business and Enterprise Development, no. 31(6/7).
6. Reike D., Vermeulen W., Witjes S. (2022) Conceptualization of Circular Economy 3.0: Synthesizing the 10R Hierarchy of Value Retention Options // Towards a Circular Economy, pp. 47– 69.

ИНВЕСТИЦИОННАЯ ПРИВЛЕКАТЕЛЬНОСТЬ НА РЫНКЕ НЕДВИЖИМОСТИ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Шагирова Е. А.
магистрант
КарУ Казпотребсоюза
г. Караганда, Казахстан

Аннотация. Сегодня из-за нестабильности экономической ситуации инвестиции в недвижимость являются одним из самых надежных и выгодных способов вложения денег. Недвижимость как объект инвестиций имеет отличительные особенности, которые позволяют отнести ее к наиболее привлекательной и экономически выгодной сфере инвестиций, в первую очередь, вследствие незначительного воздействия инфляционных процессов даже в периоды кризисов.

Ключевые слова: оценка, недвижимость, инвестиция, цена.

В законодательстве большинства стран понятия «недвижимость» и «недвижимое имущество» являются тождественными. Так, согласно Гражданскому Кодексу Республики Казахстан к недвижимому имуществу относятся: земельные участки, здания, сооружения, многолетние насаждения и иное имущество, прочно связанное с землей, то есть объекты, перемещение которых без несоразмерного ущерба их назначению невозможно [1].

Такие исследователи как Теряева Н.Е., Попов С.А. в своих работах поднимают вопросы о неоднозначности и расплывчатости понятий «недвижимое» и «движимое» имущество, исходя как из

законодательных, так и функциональных особенностей недвижимости, отношений принадлежности к предмету и происхождению, а также способности недвижимости в современном мире легко и динамично менять свою принадлежность к той или иной форме собственности [2, с.3].

В соответствии с Гражданским кодексом РК к недвижимым вещам приравняются также подлежащие государственной регистрации воздушные и морские суда, суда внутреннего водного плавания, суда плавания «река-море», космические объекты, линейная часть магистральных трубопроводов. Данные объекты, не являясь, по сути, физически недвижимым имуществом, относятся к таковому вследствие их особой государственной значимости, а также высокой стоимости и подлежат обязательной регистрации.

Исследование и разработка научно-практических рекомендаций для работы с инвестиционными проектами обеспечивает развитие данной сферы деятельности и получение обществом большего социально-экономического эффекта от инвестиций. Задача оценки инвестиционной привлекательности недвижимости имеет большое научное и практическое значение, поскольку степень удовлетворенности инвестора экономическим, социальным и другими результатами инвестирования зависит от того насколько объективно и комплексно изучен и оценен объект инвестиций. Объективность и полнота оценки во многом зависят от используемых методологических подходов. К дополнительным преимуществам инвестирования в недвижимость можно отнести: большое количество объектов и типов недвижимости, обладающих разными преимуществами для инвесторов с различными финансовыми возможностями; снижение стоимости кредита при уменьшении покупательской способности валюты займа; возможность роста стоимости недвижимости в будущем.

С развитием рынка недвижимости и экономики в целом возникает большое количество факторов, оказывающих различной степени влияние на стоимость недвижимости и эффективность инвестирования. Будучи заинтересованным в получении максимальной прибыли, инвестор должен обдуманно подходить к выбору объекта инвестирования. В целях достижения комплексного результата по повышению инвестиционной активности и ее эффективности, развития теоретико-методологической базы оценки инвестиционной привлекательности недвижимости необходимо изучение и разработка рекомендаций по совершенствованию процессов оценки, развитие методического инструментария и формирование алгоритмов действий с учетом многофакторности среды объектов оценки.

В большинстве современных источников недвижимость определяется как любое имущество, состоящее из земли, зданий и сооружений на ней, признаваемое недвижимым в законодательном порядке. Подходы к определению понятия «недвижимость» могут быть различными. Рассмотрим основные характеристики недвижимости с правовой и экономической точки зрения, а также их взаимосвязь.

Однако в ГК также предусмотрено отнесение к недвижимым вещам и иного имущества, что подтверждает неоднозначность определения недвижимости.

Различия в режиме прав движимого и недвижимого имущества распространяются, прежде всего, на вещные права, а не на вещи как таковые. Поэтому, говоря о недвижимости как об объекте гражданско-правовых отношений, часто используют термин «недвижимая собственность», что означает с одной стороны совокупность прав собственности на недвижимое имущество, а с другой стороны - единство материального объекта и права собственности на него [3, с.440].

С экономической точки зрения недвижимость является сложным понятием двойственного характера. В зависимости от цели использования недвижимость может выступать как товар, предназначенный для удовлетворения материальных потребностей и личного использования либо как капитал, иными словами как реальный (вовлеченный в производственный процесс) либо финансовый (приносящий пассивный доход) актив.

По мнению Заниной Я.А. недвижимость, приобретаемая для получения дохода (доверительное управление, сдача в аренду и т.д.), выступает разновидностью финансовых активов, однако является реальным активом, если приобретается для потребления. Недвижимость, ответственную за функционирование предприятия (часть реальных активов), относят к операционной, если же она используется для получения дохода вне производственной деятельности - к инвестиционной. Однако некоторые отечественные и зарубежные специалисты не считают недвижимость финансовым активом. Например, Джильберто С. и Голдберг С. отмечают, что основным отличием недвижимости от класса финансовых активов является то, что помимо необходимости обеспечения эффективной доходной ставки на капитал с учетом корректировки на риск, недвижимость должна обеспечить арендаторов собственно физическим пространством.

Для принятия решения об инвестировании необходимо проанализировать основные характеристики и особенности недвижимости как объекта инвестиций. Так, формами доходов от недвижимости являются будущие потоки денежной наличности, повышение стоимости объекта недвижимости, а также доход от будущей продажи объекта недвижимости. Главными особенностями получения доходов от недвижимости считаются стабильность дохода, необходимость относительно высокого «порогового»

уровня инвестиций; необходимость в управлении. Основными достоинствами осуществления инвестиций в недвижимость являются:

1) Надежность. По сравнению с другими активами для инвестирования недвижимость менее подвержена риску и обладает свойством восстановления стоимости при ее изменениях вследствие экономических факторов.

2) Быстрый рост стоимости или быстрая капитализация. Речь идет не только о сделках по продаже недвижимости, но и о ресурсе роста арендных ставок.

Ряд существенных особенностей недвижимости позволяет рассматривать ее и как самостоятельный актив, приносящий доход, и как часть общего инвестиционного портфеля, что дает возможность снизить портфельный риск за счет непосредственной связи с реальной экономикой [4, с 5].

Рассмотрим подробнее признаки собственно недвижимости и ее основные свойства и характеристики как объекта инвестиций.

Исходя из определения недвижимости в Гражданском кодексе РК, можно сделать вывод о двух ее главных признаках - прочной связи объекта недвижимости с землей и невозможностью перемещения без несоразмерного ущерба. В отношении первого исследователи выступают с критикой. Так, по мнению Попова С.А., Петрова Е.Ю. критерий невозможности перемещения недвижимости из-за несоразмерного ущерба имеет смысл пересмотреть с учетом современных технических средств и рассматривать присвоение юридического статуса недвижимого имущества в каждом конкретном случае. В качестве основных внешних свойств недвижимости Попов С.А. выделяет также:

- а) индивидуальную определенность;
- б) ограниченность объектов (в данном случае под ограниченностью подразумевается определенное количество объектов, располагающихся на конкретной территории).
- в) признак публичности (существование порядка о регистрации права собственности и других видов вещных прав на недвижимость, осуществляемого при признании и переходе данных прав) [5, с.7].

Следует обратить внимание также на классификацию признаков недвижимого имущества, предложенную Болтановой Е.С.:

- основные - неповторимость/индивидуальный характер и неподвижность/ стационарность;
- побочные - многократное использование в процессе производства, сохранение первоначального вида/формы в течение длительного периода, низкий уровень ликвидности, полезность, необходимость постоянного управления, фундаментальность, тенденция к росту стоимости, значительная ценность/существенная значимость [6, с. 115-117].

Указанные признаки и свойства позволяют рассматривать недвижимость в целом как потенциальный объект инвестирования, приносящий экономический эффект, как в краткосрочном, так и долгосрочном периодах.

Под инвестициями И. А. Бланк понимает «вложения капитала во всех его формах с целью обеспечения его роста в предстоящем периоде, получения текущего дохода или решения определенных социальных задач» [7, с.18]. В целом, инвестиции можно описать как долгосрочные вложения капитала с целью получения дохода. Соответственно инвестиции в недвижимость - это вложения капитала в недвижимое имущество, обладающие перспективной возможностью получения дохода.

«Инвестиционная привлекательность» определяется как наличие условий, присущих объекту инвестирования, которые оказывают влияние на принятие решения инвестора о выборе того или иного объекта, в качестве которого может выступать отдельный проект, предприятие, корпорация, город, регион, страна [8, с.11].

Таким образом, инвестиционная привлекательность недвижимости отражает обобщенную характеристику различных условий осуществления инвестиционной деятельности, предопределяющих ее целесообразность. Уникальные свойства недвижимости оказывают большое влияние на принятие инвестором решения о вложении. В статье Климентьевой И.В. дается следующая характеристика преимуществ недвижимости в качестве объекта инвестиций:

- получение прав собственности при покупке недвижимости;
- возможность использования потенциала развития недвижимости для получения прибыли в перспективе;
- надежность недвижимости (ввиду ее физических характеристик, а также обратной связи с инфляционными процессами);
- полезность от использования дополнительных характеристик недвижимости, таких как комфортность, местоположение, престижность;
- развитие «среднего класса» [8, с.12].

Как видим, инвестиционные характеристики недвижимости не ограничиваются чисто экономической целесообразностью, а включают юридические гарантии и потенциальные возможности решения социально-значимых задач. Под инвестиционной привлекательностью также понимается субъективное восприятие инвестором характеристик объекта недвижимости, зависящее от факторов местоположения,

размера, ландшафта и т.п.

В статьях Ярусова А.О., Томиловой Е. М., Индутенко А. Н. инвестиции в недвижимость относятся к альтернативным, в связи с тем, что имеют низкую корреляцию с другими видами активов и позволяют обеспечить определенный стабильный уровень дохода. Недвижимость как объект инвестиций, в сопоставлении с альтернативными инвестициями на фондовом рынке, имеет следующие отличительные характеристики:

- Неэластичность предложения недвижимости в краткосрочной перспективе - в связи с этим не происходит адекватной реакции на изменение спроса на рынке инвестиций.

- Неделимость: в большинстве случаев прямые инвестиции в недвижимость имеют достаточно высокую стоимость и являются неделимыми. Это обстоятельство создает затруднения для инвесторов и необходимость привлечения заемных средств для осуществления инвестиций.

- Относительно более высокая надежность и эффективность инвестиций, обеспечиваемые самим объектом вложений.

- Невысокая ликвидность: продажа и покупка объекта сопровождается большими затратами времени и средств.

- **Относительно более стабильная прибыль** от осуществления операций с недвижимостью в сравнении с доходами от вложений в другие активы (например, покупка ценных бумаг). Усиление данного эффекта происходит ввиду более высоких ставок доходности.

- Необходимость эффективного инвестиционного менеджмента: организация инвестиционных процессов с недвижимостью связана с необходимостью учета и решения множества аспектов и сложных социально-экономических и юридических задач, которые требуют грамотного и эффективного управленческого подхода [9, с.15].

- **Отрицательная корреляция доходов от инвестиций в недвижимость и инвестиций в финансовые активы.** Циклы функционирования промышленного производства на уровне макроэкономики и рынка недвижимости не совпадают. Это несовпадение объясняется тем, что в периоды промышленного кризиса и в периоды инфляции инвестиционная привлекательность доходной недвижимости возрастает высокими темпами, в то время как реальные ставки доходности финансовых активов в те же периоды обычно падают.

- **Устойчивость недвижимости к инфляционным процессам.** Благодаря этому свойству инвестиции, осуществляемые в недвижимость, имеют возможность при оптимальном сочетании доходности и риска эффективно защитить инвестора от неблагоприятных экономических явлений. Говоря об инфляции, следует отметить, что в отношении надежности доходная недвижимость является лучшим средством страховки по сравнению с ценными бумагами.

- **Повышенный уровень риска.** Несмотря на основные преимущества, недвижимость как объект инвестиций имеет большую степень риска, чем иные финансовые активы. Влияние на формирование риска и неопределенности оказывают длительный срок инвестиций, а также невозможность получения полной и достоверной информации о рынке недвижимости и сделках на нем, сложностью доступа к рыночной информации.

Также наличие сильной рискованной составляющей в инвестировании в недвижимость объясняется ее основными свойствами – неподвижностью и недостаточной ликвидностью, в связи с которыми повышается уровень риска при изменении параметров внешней среды объекта. Учитывая силу этой зависимости, можно сделать вывод о том, что внешняя среда и ее характеристики часто являются определяющими для инвестора при принятии решения.

По мнению Сенашова С. И., Юферовой Н. Ю. под термином «инвестиции (вложения) в недвижимость» чаще всего подразумевают покупку готовых жилых или коммерческих объектов в целях перепродажи по более высокой стоимости либо сдачи в аренду. Соответственно, недвижимость, купленная для личного использования покупателем - для проживания или бизнеса не попадает под это определение. Также, по мнению ученых, не является вложением в недвижимость и приобретение объектов незавершенного строительства, а эти сделки относятся к инвестициям в строительство [11, с.23].

Для различных оценок в зависимости от целей владения недвижимость делится на категории:

- 1) недвижимость, используемая в деятельности предприятия;
- 2) инвестиционная недвижимость – недвижимость, приносящая владельцу доход от арендных платежей, а также являющаяся способом сохранения и преумножения капитала;
- 3) недвижимость, избыточная для потребностей производства (бизнеса);
- 4) недвижимость, предназначенная для освоения и развития;
- 5) недвижимость, которой владеют в качестве товарных запасов.

Таким образом, недвижимость является сложным многоаспектным понятием, которое имеет общепринятые признаки и продолжает развиваться в исследованиях современных авторов. Особенности, которыми обладает недвижимость, наделяют ее выгодными инвестиционными свойствами,

выделяющими недвижимость среди иных финансовых активов.

При выборе и разработке подходов и методов оценки, необходимо учитывать многообразие недвижимости и классифицировать недвижимость в зависимости от целей инвестирования.

Ситуация на рынке недвижимости в Карагандинской области в настоящее время характеризуется рядом ключевых тенденций, влияющих на выбор объектов для инвестиций. В условиях экономической неопределенности и изменений в потребностях покупателей, инвесторы все чаще обращают внимание на объекты, способные обеспечить стабильный доход и перспективу роста стоимости.

Спрос на новое жильё, особенно комфорт - и бизнес-класса, остаётся высоким, что связано с улучшением инфраструктуры и желанием потребителей получить современные удобства и энергоэффективные решения. При этом растёт интерес к аренде - как долгосрочной, так и краткосрочной, что делает такие объекты привлекательными для инвесторов, ориентированных на регулярный доход.

Загородная недвижимость и коттеджные поселки также набирают популярность, обусловленную стремлением к более здоровому и комфортному образу жизни, особенно после пандемии, когда люди стали больше ценить пространство и экологию.

Коммерческая недвижимость малой площади, например, помещения под офисы, коворкинги или магазины в жилых районах, остаётся востребованной за счет роста малого и среднего бизнеса.

Инвестиции в объекты под реконструкцию представляют интерес благодаря возможности увеличить их стоимость после ремонта и адаптации к современным стандартам, что выгодно при ограниченном бюджете.

Дополнительным фактором являются программы государственной поддержки, снижающие финансовую нагрузку и расширяющие круг потенциальных покупателей, что делает такие объекты более ликвидными.

В совокупности эти факторы формируют благоприятные условия для инвестиций в перечисленные сегменты недвижимости, позволяя инвесторам выбирать объекты, наиболее соответствующие их финансовым возможностям и стратегическим целям.

В Карагандинской области в последние годы наблюдается тенденция к увеличению инвестиций в новостройки (первичный рынок). Это связано с несколькими факторами:

1 Современные стандарты и комфорт - новостройки предлагают более современные планировки, улучшенные инженерные системы, энергоэффективность и инфраструктуру, что привлекает молодых покупателей и семьи.

2 Гарантии застройщика - объекты первичного рынка часто продаются с официальными гарантиями, что снижает риски для инвесторов и покупателей.

3 Рост спроса на жильё с хорошей транспортной доступностью и развитой социальной инфраструктурой, что в основном предлагают новые жилые комплексы.

4 Инвестиционная привлекательность - новостройки легче перепродавать или сдавать в аренду, особенно в районах с активным развитием.

Однако вторичный рынок сохраняет стабильный спрос за счет более доступных цен и возможности выбора объектов в разных ценовых категориях.

В итоге, хотя вторичный рынок важен и продолжает функционировать, именно первичный рынок сейчас привлекает больше инвестиций благодаря перспективам роста стоимости и повышенному спросу на современное жильё.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Статья 117. Недвижимое и движимое имущество / Гражданский кодекс Республики Казахстан (общая часть) с изменениями и дополнениями по состоянию на 21.01.2019 г. / http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1006061#pos=5;-277&sdoc_params=text%3Dytlb%253Bbvjcnm%26mode%3Dindoc%26topic_id%3D1006061%26spos%3D1%26tSynonym%3D1%26tShort%3D1%26tSuffix%3D1&sdoc_pos=0
2. Теряева Н. Ю. Понятие недвижимого имущества и особенности его определения // Вопросы экономики и управления. – 2018. – №1. – С. 1-4. – URL <https://moluch.ru/th/5/archive/78/2865/>
3. Иванов В.В., Ковалев В.В., Лялин В.А. Инвестиции. Учебник. 2-е издание. – С. 440. – 2021 // https://litgid.com/read/investitsii_uchebnik_2_e_izdanie/page-8.php
4. Занина Я.А. Инвестиционная привлекательность объектов государственной недвижимости / Вестник МГСУ. – 2022 // <https://cyberleninka.ru/article/n/investitsionnaya-privlekatelnost-obektov-gosudarstvennoy-nedvizhimosti-1>
5. Попов С. А. Понятие и признаки недвижимого имущества // Молодой ученый. – 2024. – №3. – С. 681-683. – URL <https://moluch.ru/archive/83/15226>.
6. Джумагазиева Г. С., Максutow Р. Е. Теоретические проблемы в определении недвижимого

имущества для развития российской правовой системы // Актуальные проблемы права: материалы IV Междунар. науч. конф. (г. Москва, ноябрь 2024 г.). – М.: Буки-Веди, 2024. – С. 115-117. – URL <https://moluch.ru/conf/law/archive/179/8678>.

7. Баженов О.В., Галенкова А.Д. Выявление факторов инвестиционной привлекательности рынков недвижимости/ Журнал Дискуссия. – 2024 // <https://cyberleninka.ru/article/n/vyyavlenie-faktorov-investitsionnoy-privlekatelnosti-rynkov-nedvizhimosti>

8. Климентьева И.В. Экономическая оценка инвестиционной привлекательности недвижимости. – 2022 // <https://cyberleninka.ru/article/n/ekonomicheskaya-otsenka-investitsionnoy-privlekatelnosti-obektov-nedvizhimosti>

9. Гладнев В.В., Ковалев Н.С., Князев Б.Е. «Экономика недвижимости»: учебное пособие. Воронеж: ФГБОУ ВПО Воронежский ГАУ. – 206 с. – 2024 // <http://www.docme.ru/doc/1162162/554.gladnev-vyacheslav-viktorovich.e-konomika-nedvizhimosti-uch...>

10. Перехрестюк В. М. Методология управления объектами недвижимости различного функционального назначения // Молодой ученый. – 2023. – №50. – С. 176-179. – URL <https://moluch.ru/archive/236/54931>.

11. Сенашов С. И. Юферова Н. Ю. Сурнина Е. В. Информационная система оценки стоимости квартир на вторичном рынке жилья как инструмент управления инвестициями / Сибирский журнал науки и технологий. –2023 г. // <https://cyberleninka.ru/article/n/informatsionnaya-sistema-otsenki-stoimosti-kvartir-na-vtorichnom-rynke-zhilya-kak-instrument-upravleniya-investitsiyami>

СЕКЦИЯ 3.

ЦИФРОВАЯ ЭКОНОМИКА И ТЕХНОЛОГИЧЕСКАЯ ТРАНСФОРМАЦИЯ

DECISION-MAKING MODELS IN DIGITAL SERVICE PORTALS: SOUTH KOREA AND KAZAKHSTAN EXPERIENCE

Aiym Yesbossyn

Master's Student at Astana IT University
Astana, Kazakhstan

Abstract. This study compares South Korea's Government24 and Kazakhstan's eGov.kz, analyzing how decision-making models - rational planning, incremental adaptation, and agile, platform-based frameworks shaped portal development. Using qualitative case studies, we show that combining strategic planning with iterative, user-centered reforms enhances service integration, adoption, and digital government effectiveness, offering lessons for developing contexts.

Keywords: Digital government; e-government portals; decision-making models; rational model; incremental model; agile governance; GovTech; South Korea; Kazakhstan.

Introduction

Governments increasingly use digital technologies to transform service delivery, with one-stop portals like South Korea's Government24 and Kazakhstan's eGov.kz providing single gateways to services. Comparing decision-making models behind these portals helps assess effectiveness and draw lessons for reform. South Korea leads in e-government, with Government24 integrating tens of thousands of services since 2017. Kazakhstan, ranked 24th globally in 2024, offers over 1,200 services to 14 million users. These differences reflect distinct political, administrative, and technological contexts.

Classical models provide a lens: the rational model assumes comprehensive information and optimization, while the incremental model emphasizes bounded rationality and gradual adjustment. South Korea combines strategic rational planning with continuous incremental improvements; Kazakhstan began with a staged rational plan and later adopted incremental and experimental approaches. Contemporary frameworks - agile governance, human-centered design, digital-era governance, GovTech, platform approaches, and data-driven decision-making - stress flexibility, user-centricity, shared platforms, and evidence-based iteration.

This study traces decision episodes in both countries, linking models to outcomes such as usability and uptake, offering comparative insights into digital-era public policy and lessons for Kazakhstan and Central Asia.

Theoretical framework

1.1 Classical decision-making models

Public administration is often explained through the rational comprehensive and incremental models. The rational model assumes fully informed, goal-oriented policymakers, while bounded rationality [1] and Lindblom's successive limited comparisons emphasize satisficing and small, iterative adjustments. In large IT systems, rational planning aligns with centralized sequential delivery, and incrementalism with pilots and iterative rollouts. A synthesis of both is necessary [2].

1.2 The Rational-Incremental Hybrid Model

This study adopts the Rational-Incremental Hybrid Model (Strategic Agility) as its core theoretical lens. The model conceptualizes decision-making as a blend of long-term rational planning and adaptive, feedback-driven implementation, assuming stable institutional architectures combined with responsiveness to technological and social change (Howlett et al., 2020; OECD, 2020).

The model is particularly relevant for national digital portals such as Government24 and eGov.kz, which require both strong central coordination and continuous improvement.

Effectiveness is assessed through outcomes such as service availability, resilience, user satisfaction, and inclusion indicators [3], [4].

1.3 Digital-Era Governance and institutional integration

Digital-Era Governance (DEG) shifts attention from decision processes to institutional design, emphasizing reintegration of agencies, citizen-centered holism, and deep digitization [5], [6]. DEG reframes the rational–incremental debate by showing how technology enables integrated service ecosystems and coordinated decision-making.

In digital portals, DEG appears through one-stop access, interoperability standards, and data-sharing frameworks. High integration increases operational risk, making monitoring, redundancy, and transparent performance reporting essential [4], [7].

1.4 Agile and Human-centered delivery

Strategic agility in delivery draws on agile methods and human-centered design. Agile approaches rely on short cycles and iterative reprioritization, while HCD embeds citizen perspectives through co-creation and usability testing [8]. Together, they operationalize incrementalism within structured governance [9].

For digital portals, this translates into iterative releases, data-informed prioritization, and user-journey-based design. South Korea and Kazakhstan increasingly institutionalize these practices through service standards and performance monitoring [10].

1.5 Platform governance and data-driven learning

Government portals are increasingly understood as platform ecosystems providing shared infrastructure such as digital identity, payments, data exchange, and APIs [11]. Data-driven governance supports continuous learning through analytics and user feedback, subject to safeguards for privacy and fairness [12], [13].

In Government24 and eGov.kz, these mechanisms include single sign-on, cross-agency data registries, API integration, and public performance reporting, institutionalizing rational coordination alongside incremental responsiveness.

1.6 Strengths and weaknesses of the Rational–Incremental Hybrid model

The hybrid model supports complex digital reforms by combining coherent architecture with adaptive learning. Limitations arise from weak central coordination, over-centralization, or insufficient metrics, which can undermine effectiveness. Empirical analysis codes decision episodes to link hybrid mechanisms to service outcomes and resilience. [1], [2], [14]. The empirical analysis codes decision episodes in Government24 and eGov.kz against these mechanisms to assess their association with service availability, completion, satisfaction, and post-incident recovery.

Methodology

This study adopts a comparative qualitative case study design with process tracing to examine how decision-making models shaped the development of South Korea's Government24 and Kazakhstan's eGov.kz. The comparative approach captures variation in administrative capacity and institutional context, while process tracing identifies causal mechanisms across key decision episodes, including agenda setting, system architecture, delivery approaches, crisis responses, and platform governance reforms [15].

The empirical analysis is based on triangulated qualitative sources. Core materials include official policy documents such as Korea's National Informatization Master Plans and Kazakhstan's Digital Kazakhstan program, complemented by peer-reviewed research and international benchmarks from the OECD and the World Bank [7], [3]. Media and incident reports are used selectively to assess system resilience under stress.

Decision-making models are operationalized through observable indicators. Rational decision-making is identified through centralized planning, enterprise architectures, interoperability mandates, and predefined performance metrics. Incremental and agile approaches are captured through phased implementation, pilots, iterative releases, usability testing, and feedback loops. Platform and data-driven governance are assessed through shared digital infrastructure, open APIs, cross-agency coordination mechanisms, performance dashboards, and post-incident learning. These

indicators align with the OECD Digital Government Policy Framework and the World Bank's GovTech Maturity Index, ensuring cross-case comparability.

Validity is strengthened through source triangulation and explicit consideration of alternative explanations in the Discussion section. The analysis is intentionally limited to national one-stop service portals and their governance arrangements to maintain analytical focus.

Case study analysis

3.1 Applying the framework to the cases

The analysis codes decision episodes against the Rational–Incremental Hybrid Model, focusing on architectural rationality, incremental adaptation, institutional integration, iterative delivery, platform governance, and data-driven learning. These components are identified through observable indicators such as enterprise architectures, phased rollouts, shared registries, iterative releases, APIs, and performance dashboards [3], [6], [7]. Findings are presented as mechanism-based inferences linking empirical evidence to the theoretical framework rather than as descriptive case narratives.

3.2 South Korea: Decision-making in developing Government24

South Korea's digital government evolved from early administrative computerization in the late 1960s to integrated national portals by the 2000s, including e-procurement, online taxation, and sectoral services [16],

[17]. While these expanded coverage, they also created fragmentation and coordination costs [18].

Government24, launched in 2017 by the Ministry of the Interior and Safety, consolidated services into a single entry point with shared platforms and cross-agency data exchange, exemplifying rational, whole-of-government planning. Its subsequent evolution has been incremental: usability improvements, mobile expansion, and integration of previously separate services culminated in GOV24+ in 2025, reflecting iterative adaptation within a stable architecture [19].

Human-centered design enhanced accessibility, service standards, and reduced repetitive data entry, aligning with OECD guidance on user-driven, interoperable services. The 2025 NIRS data center fire highlighted risks of deep integration, prompting rapid recovery, reinforced security, and resilience planning [20]. Korea ranks top-tier on the World Bank GovTech Maturity Index, confirming architectural coherence and delivery capacity [3].

Challenges remain, including youth digital overuse, integrity risks in centralized systems, and vulnerabilities in procurement, data governance, and algorithmic transparency. OECD reviews recommend stronger audits, accountability, and safeguards [4].

Government24 illustrates the Rational–Incremental Hybrid Model: centralized integration complemented by continuous, feedback-driven improvement and post-crisis learning, balancing strategic coherence with adaptive governance for sustained performance.

3.3 Kazakhstan: Decision-making in developing

Kazakhstan’s e-government evolved from centralized, rational planning toward adaptive, user-centered governance. The first national program in 2005 aimed to modernize administration and enhance competitiveness [7].

eGov.kz developed in four stages: informational (2005-2006), interactive (2007-2009), transactional (2010–2013), and transformational (2015-present). The transformational phase emphasizes interagency integration, transparency, and data-driven governance via platforms such as Open Data, e-Otinish, Open Budgets, Smart Data Ukimet, eGov Mobile, and integration with Kaspi.kz. Reforms progressed through successive waves, moving from openness to system modernization and platformization, reflecting institutional learning and citizen-focused adaptation.

Early top-down strategies enabled rapid digitalization - over 60% of services were online by 2013, but underestimated citizen readiness, digital divides, and trust deficits [21]. Incremental measures addressed these gaps: broadband expansion, IT literacy programs, Public Service Centers, pilot digital services, phased rollouts, and mobile-first delivery. By the late 2010s, Kazakhstan

embraced digital-era governance and GovTech principles, fostering startup collaboration, ecosystem integration, and service delivery through popular private platforms.

By 2024, Kazakhstan ranked 24th in the UN E-Government Development Index, serving over 11 million users, though challenges remain in rural connectivity, digital skills, cybersecurity, and trust.

Kazakhstan’s trajectory exemplifies the Rational–Incremental Hybrid Model: rational planning enabled infrastructure and institutional setup, while incremental, agile, and user-centered practices enhanced adaptability, uptake, and transparency, aligning reforms with global best practices.

Discussion

4.1 Discussion and key findings

Three findings emerge from the hybrid lens. First, architectural rationality without iterative delivery achieves initial coverage but limits uptake and satisfaction, while incremental delivery without integrative architecture risks fragmentation. Second, systems that institutionalize data-driven learning recover faster from shocks and show steadier improvements in performance. Third, contextual factors matter: high administrative capacity supports shared standards, while capacity-building and assisted digital channels are essential where readiness is lower [3], [7].

4.2 Comparison of South Korea and Kazakhstan

South Korea and Kazakhstan followed different but converging paths. South Korea’s portal evolved through decades of incremental innovation guided by a stable strategic vision, combining rational planning with continuous adaptation [4]. Kazakhstan began with a strongly rational, top-down model that enabled rapid progress but initially lagged in uptake and trust. Over time, it incorporated phased learning, user training, and mobile access, illustrating how rational planning becomes sustainable when complemented by incremental adaptation [2].

4.3 Theoretical and practical implications

The comparison confirms that no single decision-making model is sufficient for complex digital systems. Rational models provide structure and direction, while incremental models enable learning and flexibility [1], [14]. Effective digital government strategies therefore operate as hybrids, integrating long-term planning with agile, user-centered, and data-driven practices (OECD, 2020).

Practical implications and lessons for kazakhstan/central asia

Kazakhstan and Central Asian countries can enhance digital governance by combining clear long-term strategies with flexibility and regular, data-informed reviews. Success depends equally on technology and human

capital, including digital literacy, trust, and change management. Phased pilots, agile delivery, and user-centered design improve uptake, while analytics and performance monitoring enable continuous improvement. Building platform-based ecosystems with shared infrastructure, open APIs, private-sector partnerships, and regional collaboration extends reach and innovation. Strong coordination, resilience, cybersecurity, and transparency sustain public trust.

Conclusion

This study examined how decision-making models shaped the development of national digital portals in South Korea and Kazakhstan. South Korea combined long-term rational planning with continuous incremental improvement, while Kazakhstan began with a top-down strategy and later adopted more flexible, user-centered practices. These paths reflect differences in administrative capacity, political context, and societal readiness.

In both cases, digital government functions not only as a technical reform but also as a governance tool for strengthening transparency and accountability. Addressing corruption risks through traceability and open data remains a shared priority for sustaining citizen trust.

Overall, the findings confirm that effective digital transformation depends on combining rational coordination with continuous learning. Approaches such as agile governance, human-centered design, and data-driven decision-making operationalize this hybrid model in practice. For Kazakhstan and Central Asia, the key lesson is to sustain flexibility, embed feedback mechanisms, and treat digital government as a long-term social process.

Looking ahead, South Korea faces the challenge of extending this balanced approach to emerging areas such as AI-enabled services, while Kazakhstan must institutionalize adaptive learning within public administration. Future research could expand the comparative scope to other digital leaders. Both cases demonstrate that successful digital transformation results from consistent, iterative decisions rather than a single reform moment.

References

1. Simon, H. A. (1947/1997). *Administrative behavior* (4th ed.). Free Press.
2. Howlett, M., Ramesh, M., & Perl, A. (2020). *Studying public policy* (4th ed.). Oxford University Press.
3. World Bank. (2022). *GovTech maturity index: 2022 update – Trends in public sector digital transformation*. World Bank Group.
4. OECD. (2025a). *Digital government review of Korea: Harnessing digital and data to transform government*. OECD Digital Government Studies. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/9defc197-en>
5. Dunleavy, P., Margetts, H., Bastow, S., & Tinkler, J. (2006). New public management is dead, long live digital-era governance. *Journal of Public Administration Research and Theory*, 16(3), 467–494.
6. Dunleavy, P., Margetts, H., Bastow, S., & Tinkler, J. (2008). *Digital-era governance: IT corporations, the state, and e-government* (Rev. ed.). Oxford University Press.
7. OECD. (2020). *Digital government index: 2019 results*. OECD Public Governance Policy Papers, No. 03. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/4de9f5bb-en>
8. Office of Management and Budget & U.S. Digital Service. (2014). *TechFAR handbook for procuring digital services using agile processes*. Executive Office of the President.
9. OECD. (2021 & 2024). *Agile regulatory governance to harness innovation* (Recommendation, 2021) and *Moving ahead on the agile regulatory governance agenda* (2024 policy paper). OECD Publishing.
10. OECD. (2025b). OECD public governance scan of Kazakhstan: Toward a more agile, responsive and effective public administration. OECD Public Governance Reviews. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/f8298798-en>
11. O'Reilly, T. (2011). Government as a platform. *Innovations: Technology, Governance, Globalization*, 6(1), 13–40.
12. OECD. (2019a). *A data-driven public sector*. OECD Publishing.
13. OECD. (2019b). *The path to becoming a data-driven public sector*. OECD Publishing.
14. Lindblom, C. E. (1959). The science of “muddling through.” *Public Administration Review*, 19(2), 79–88.
15. Beach, D., & Pedersen, R. B. (2016). *Process-tracing methods: Foundations and guidelines*. University of Michigan Press. (Open-access excerpt consulted)
16. OECD. (2005). *E-government for better government*. OECD Publishing.
17. Cheong, I. (2023). Digital government in the Republic of Korea. In ERIA (Ed.), *Digital government in Asia* (Ch. 6). ERIA.
18. United Nations Department of Economic and Social Affairs (UN DESA). (2024). Member States questionnaire (MSQ) 2024: Republic of Korea. UN E-Government Knowledgebase. <https://publicadministration.un.org>
19. Korea.net / Ministry of the Interior and Safety. (2025, July 10 or 22). All government services in one place – GOV24+ (GOV.KR) officially reopens; access to Bokjiro, Work24, and other services [Press release].

Korea.net.

20. Reuters. (2025, September 26–29). Fire at South Korea's National Information Resources Service data centre; restoration updates. Reuters.

21. United Nations Development Programme (UNDP). (2016). National human development report 2016: Kazakhstan. United Nations Development Programme.

ADAPTIVE RISK MANAGEMENT IN THE DIGITAL ECONOMY: ENHANCING RESILIENCE IN IT CONSULTING PROJECTS

**Galymzhan A.
Auyeskhana,
Altyn B. Amerkhanova**

Abstract

This paper examines the critical challenge of risk management in IT consulting within the context of the accelerating digital economy. It proposes an Adaptive Risk Management Framework (ARMF) that holistically integrates traditional project, business, and emerging cyber risks. By addressing methodological gaps in static, standardized approaches, the research enhances the operational resilience of consulting firms and client organizations, contributing directly to sustainable economic development.

Keywords: Risk management, IT consulting, cyber resilience, adaptive framework, hybrid projects, sustainable development.

1. Introduction

The global economic landscape is undergoing rapid technological transformation, as a result of which the digital economy is becoming a key driver of competitive advantage and sustainable growth. In this context, the consulting services industry plays an intermediary role, ensuring the introduction of complex technologies - from corporate information systems to advanced AI-based solutions - into business processes. Accordingly, the successful implementation of IT consulting projects is of paramount importance for organizational sustainability.

Despite their strategic importance, IT projects are by their very nature one of the most risk-intensive. The reports consistently show significant project failure rates (sometimes exceeding 50% according to the Standish Group analysis) [8], which indicates systemic deficiencies in generally accepted risk management practices. This problem is exacerbated in the field of IT consulting, where risks are hybrid in nature, covering technical implementation problems, client-related difficulties, and cybersecurity requirements (for example, DORA, NIST) [4, 1].

In Kazakhstan, the course towards a national digital economy outlined in the Digital Kazakhstan program [5] has created a high demand for technology consulting, making local operational sustainability a matter of national economic priority. Existing risk management standards (e.g. PMBOK, ISO 31000) [2, 3] provide valuable basic guidance, but are poorly adapted to the dynamic, integrated environment of modern IT consulting. There is a serious methodological gap between these universal theoretical models and their practical application in multilateral, high-speed projects [10]. This article aims to address this gap by developing an adaptive system that integrates all risk measurements into a single, proactive management process.

2. Methodology

This study uses a comprehensive methodological approach combining a comprehensive literature review, comparative analysis, and conceptual modeling to develop the proposed system.

Comparative analysis: Traditional project management standards (PMBOK Guide, APM PRAM) [2, 10] are compared with modern sustainability-oriented concepts (NIST SP 800-39, DORA Regulation) [1, 4] in order to accurately identify the methodological gap in risk integration.

Risk synthesis: Based on dissertation research and industry reports (for example, Gartner, Deloitte) [7, 13], a taxonomy is synthesized to classify unique hybrid risks prevailing in IT consulting.

Conceptual modeling: Based on the synthesized taxonomy and identified gaps, an Adaptive Risk Management System (ARMS) is conceptually developed. The novelty of the system lies in its continuous monitoring approach, designed to shift risk response from static compliance to real-time resilience [9].

3. Analysis and gaps: measurements of hybrid risks

Analysis and gaps: Measurements of hybrid risks.

IT consulting projects are inherently subject to a synergistic combination of threats. Failure in one risk

category almost always causes an impact on others. As a result of the analysis, three main, overlapping dimensions of risk are identified (Figure 1), which must be managed holistically [12].

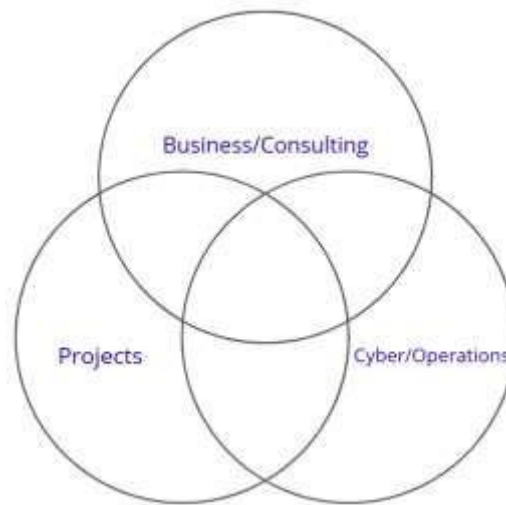

Figure 1. Venn's "Hybrid Risk Measurements" diagram, demonstrating the intersection of Project and Business/Consulting and Cyber/Operational risks. Made by authors.

3.1. Project risks

These are the standard risks of PMBOK execution [2]: expansion of the scope of work (scope creep), lack of resources, technical complexity of solutions, delays and over budget. Managing these risks in isolation is not enough to ensure overall sustainability.

3.2. Business and consulting risks

This category covers the risks associated with the commercial and client aspects of consulting services. Examples include reputational damage, the inability of the client's team to use a new solution (a gap in knowledge transfer), and dependence on the client's decision-making speed [14]. Key issues include:

- 1) Reputational Risk: Failure to deliver can severely damage the consultant's standing, affecting future revenue streams.
- 2) Knowledge Transfer Gap: The risk that the client organization is not sufficiently prepared or trained to utilize the implemented technology effectively after project closure.
- 3) Dependency Risk: The project's success is often tied to the availability, competence, and decision-making speed of the client's internal teams - a factor largely outside the consultant's direct control.

3.3. Cyber and Operational resilience risks

They are driven by regulatory compliance and the increasing sophistication of threats, and focus on sustainability and security [1]. These include data leaks, system vulnerabilities, and the risk of non-compliance (e.g. DORA) [4].

With the increasing regulatory focus on digital operational resilience (DORA, NIST), these risks have become paramount. They relate to the security, integrity, and continuous availability of the technology solution itself and the client's data. This includes exposure to sophisticated cyber threats, vulnerabilities in newly implemented systems, and non-compliance penalties. In the digital economy, the failure to manage these risks compromises not just the project, but the client's long-term operational sustainability.

The challenge lies in the synergistic nature of these risks: a technical flaw (technical and project risks) can lead directly to a compliance breach (cyber and operational resilience risks), resulting in significant business and reputational damage (business and consulting risks). Consequently, effective risk management must adopt a unified, holistic perspective that simultaneously monitors and responds to all three dimensions.

4. Proposed solution: Adaptive Risk Management System (ARMS)

To overcome the limitations of static models (Table 1), ARMS proposes a fundamental transition to a continuous, dynamic control cycle.

Feature	Traditional (Static) Risk Management	Proposed (Adaptive) Risk Management
Focus	Project success (Scope, Time, Cost)	Organizational Resilience & Sustainability
Scope	Technical/Project Risks (isolated)	Project, Business, & Cyber Risks (integrated)
Process	Periodic reviews (Milestone- based)	Continuous monitoring and reassessment
Goal	Risk Avoidance (Compliance)	Dynamic Risk Response and Recovery (Resilience)

Table 1. Key differences between the traditional and proposed adaptive approaches

4.1. The ARMS cycle and novelty

ARMS is organized around a continuous feedback loop (Figure 2), which ensures that risk planning is an ongoing activity.

Figure 2. An Adaptive Risk Management System (ARMS) cycle diagram showing a continuous cycle of Risk Identification → Unified Assessment → Dynamic Response → Continuous Monitoring

Key stages of the cycle:

Identification of Risk: Continuous data flow from technical (cyber scans) and business systems.

Unified Assessment: Novelty – identified risks are compared across all three dimensions in a single registry, generating a comprehensive impact assessment.

Dynamic Response: Mitigation strategies are deployed, often using automation, which ensures flexibility and proportionality of responses [15].

Continuous Monitoring: Key Risk Indicators (KRI) track the effectiveness of measures and transmit the data back to the Identification phase, closing the cycle and stimulating organizational learning.

5. Results and discussion

The implementation of ARMS has significant implications for consulting practice and achieving the goal of sustainable development in the digital economy.

5.1. Practical tool: Integrated Risk Assessment Matrix

To provide consultants with a practical tool, ARMS uses an evaluation matrix (Table 2), which requires mandatory cross-dimensional evaluation. This ensures that the technical risk will not be assessed in isolation [13].

Probability High Medium Low Low Medium High Impact			
<i>A 3x3 matrix where the Probability (Low, Medium, High) intersects with the Impact (Low, Medium, High). The impact is calculated based on the total effect across all three dimensions. Made by the author.</i>			
Example Scenario:			
Risk: The introduction of a new cloud system by an untested vendor.			
Probability: Medium.			
Impact: HIGH (Project: Delay; Business: Reputational damage; Cyber: Regulatory Inconsistency).			
Priority: EXTREME.			

Table 2. Integrated Risk Assessment Matrix (Probability vs. Impact)

This matrix [13] allows for quick and context-oriented prioritization, directing limited resources to risks with the greatest synergistic impact.

5.2. Contribution to sustainable development

By increasing digital operational sustainability, ARMS directly contributes to sustainable economic growth. In the digital economy, operational disruptions due to poor risk management can lead to catastrophic business disruptions and market instability [8]. Successful, sustainable IT projects supported by adaptive risk management ensure the continuity and stability needed for organizations to flourish, supporting the conference's goal of synergy, innovation, and sustainable development.

6. Conclusion

This work has confirmed the methodological need for an integrated approach to risk management in the IT consulting industry. By classifying a complex environment into three overlapping dimensions of risk and proposing an ARMS, the study provides a framework for improving digital operational resilience. The novelty of ARMS lies in its transition from static compliance to continuous, data-driven management.

Contribution and limitations: The main contribution is the conceptualization of ARMS and its Integrated Risk Registry. The main limitation is the lack of empirical validation using specific case studies, which is planned as

the focus of further doctoral research.

Further work: Future research will focus on the quantitative validation of ARMS based on the methodology of case studies with the participation of Kazakhstani consulting companies and the development of specific AI models/MO for automating the continuous risk monitoring phase.

References

1. NIST Special Publication 800-39. (2012). *Managing Information Security Risk: Organization, Mission, and Information System View*.
2. Project Management Institute (PMI). (2021). *A Guide to the Project Management Body of Knowledge (PMBOK® Guide)*. 7th ed.
3. International Organization for Standardization. (2018). *ISO 31000: Risk management – Guidelines*.
4. Regulation (EU) 2022/2554 on digital operational resilience for the financial sector (DORA). (2022).
5. Ministry of Artificial Intelligence and Digital Development of the Republic of Kazakhstan. (2020). *Государственная программа «Цифровой Казахстан»*.
6. ISACA. (2019). *COBIT 2019 Framework: Governance and Risk Management*.
7. Gartner. (2024). *Enterprise Risk Management Program Management Primer for 2024*.
8. Standish Group. (2024). *CHAOS Report: IT Project Success Rates*.
9. OECD. (2022). *Recommendation of the Council on Artificial Intelligence*.
10. Association for Project Management (APM). (2022). *PRAM Guide: Project Risk Analysis and Management Guide*.
11. PwC. (2023). *Managing Digital Transformation Risks in Professional Services*.
12. McKinsey & Company. (2022). *How to Manage Digital Project Risks in Consulting Firms*.
13. Deloitte. (2023). *Strategic Risk Management in Consulting Environments*.
14. KPMG. (2023). *IT Risk Management in the Consulting Sector*.
15. Accenture. (2024). *Risk Management in Technology Consulting Projects*

МИРОВОЙ ОПЫТ ВНЕДРЕНИЯ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В СФЕРЕ ЗДРАВООХРАНЕНИЯ

К.А. Аманова – магистрант

«Государственное и местное управление»

Карагандинский университет Казпотребсоюза Казахстан,
г. Караганда, ул. Академическая 9

Аннотация. В статье анализируется мировой опыт внедрения цифровых технологий в здравоохранении на примере Тайваня и Казахстана за период 2018–2025 гг. Сопоставляются институциональные модели цифрового здравоохранения, архитектура национальных информационных систем (NHIRD, My Health Bank, UNEHS) и уровень вовлечённости населения в электронные сервисы. Показано, что Тайвань представляет зрелую модель, основанную на единой базе данных и почти полном охвате населения, тогда как Казахстан развивается по траектории ускоренной догоняющей цифровизации, формируя интегрированную eHealth-платформу и расширяя телемедицину.

Ключевые слова: цифровое здравоохранение, Тайвань, Казахстан, National Health Insurance Research Database (NHIRD), My Health Bank, Единая национальная электронная система здравоохранения (UNEHS), телемедицина, большие данные в здравоохранении.

Цифровая трансформация здравоохранения за последние годы превратилась из вспомогательного инструмента автоматизации в один из ключевых факторов устойчивости национальных систем здравоохранения. Тайвань и Казахстан представляют два разных, но показательных пути цифрового развития: первый — как высокотехнологичная экономика с почти полной охватностью населения единой системой медицинского страхования и развитой инфраструктурой больших данных, второй — как государство с быстро модернизирующейся системой здравоохранения, проходящее путь от

фрагментарной автоматизации к архитектуре национальной интегрированной eHealth-платформы.

Выбор именно Тайваня и Казахстана обусловлен сочетанием двух критериев. Во-первых, оба государства за период 2018–2025 гг. демонстрируют устойчивый рост цифровых решений в клинической практике, управлении и взаимодействии с пациентами. Во-вторых, по ряду индикаторов — охват населения электронными сервисами, использование больших данных для исследований, интеграция телемедицины и мобильных приложений — они показывают динамику, сопоставимую с глобальными лидерами по уровню инноваций в здравоохранении. Тайвань выступает зрелым эталоном «данных, встроенных в систему»,

Казахстан — примером интенсивной догоняющей цифровизации в рамках государственной стратегии и национальных программ.

Настоящее исследование охватывает период с 2018 по 2025 гг., опирается на официальные ресурсы органов здравоохранения, международные организации, а также на рецензируемые научные публикации, где используются данные национальных электронных систем Тайваня (NHIRD, My Health Bank) и Казахстана (UNENS, национальные регистры) [1].

Анализ строится на сравнении институциональных моделей цифрового здравоохранения, архитектуры информационных систем и фактического использования цифровых сервисов населением и медицинскими организациями. В качестве основных источников для Тайваня используются:

Цифровое здравоохранение Тайваня. Ключевым институтом цифрового здравоохранения Тайваня является система Национального медицинского страхования (NHI), действующая по модели единого платёжщика. Её административная основа — Национальная администрация медицинского страхования (NHIA), а аналитическое ядро — Национальная база данных медицинского страхования (NHIRD). По состоянию на 2025 г. NHIRD охватывает около 23 млн человек, что соответствует 99,9 % населения, и аккумулирует информацию о визитах, госпитализациях, процедурах и назначениях в масштабах всей страны [2].

Высокий охват и стандартизированная структура данных позволили Тайваню сдвинуть фокус от разрозненных регистров к полностью интегрированному источнику «реальных данных» (real-world data). На базе NHIRD и связанных регистров — онкологического, смертности, биобанка — формируются крупные когортные исследования, что заметно усилило роль цифровых ресурсов в эпидемиологии и оценке технологий здравоохранения [3].

Для населения центральным интерфейсом цифрового здравоохранения выступает платформа My Health Bank (MHB), запущенная в 2014 г. как персональный электронный медицинский «счёт» с доступом к данным о визитах, рецептах, результатах анализов и прививках. В 2016 г. число пользователей MHB составляло примерно 330 тыс., однако с 2018 г. наблюдается резкое ускорение. После интеграции мобильной идентификации крупнейших телеком-операторов (2018 г.) и введения функции «семейного управления» (2019 г.) платформа превратилась в удобный инструмент как для индивидуального самоконтроля, так и для удалённого контроля за здоровьем пожилых и детей

По данным NHIA, к 29 июня 2022 г. количество пользователей My Health Bank превысило 10 млн человек, то есть более 40 % населения Тайваня, а число загрузок NHI App достигло 19,94 млн. Эти цифры свидетельствуют не только о технологической зрелости платформы, но и о высокой готовности граждан к цифровому взаимодействию с системой здравоохранения.

My Health Bank стал платформой для реализации именной системы распределения масок и, позднее, для отображения записей о вакцинации и результатах тестов на COVID-19. По данным NHIA, именно через MHB и связанный NHI App граждане получали информацию о праве на получение масок, записи о вакцинации и результаты ПЦР-тестов, что сделало сервис «лучшим цифровым инструментом для государственных услуг» [4].

Развёрнутые на основе NHIRD исследования в области искусственного интеллекта — от оценки рисков сердечно-сосудистых осложнений до анализа лекарственной безопасности

— показали, что интегрированная база данных способна одновременно поддерживать повседневное управление и высокоуровневую научную аналитику.

Цифровое здравоохранение Казахстана (2018–2025 гг.). Казахстан начал системную цифровизацию здравоохранения раньше анализируемого периода, но именно 2018–2025 гг. стали этапом перехода от отдельных проектов к целостной архитектуре. Ключевым документом выступила Стратегия развития eHealth на 2013–2020 гг., в рамках которой был осуществлён переход от единого монолитного программного продукта к рыночной модели с

участием множества вендоров, создан Республиканский центр электронного здравоохранения, технический комитет по стандартизации и инфраструктура защищённых дата-центров [5].

По оценкам исследователей национального рынка медицинских услуг, уже к началу 2019 г. обеспеченность медицинских организаций компьютерной техникой достигла 94,1 %, а доля организаций, использующих медицинские информационные системы, значительно выросла по сравнению с началом 2010-х годов. [6].

С конца 2010-х годов внедряется и архитектура интеграции: формируется Платформа интеграции здравоохранения, обеспечивающая взаимодействие национального уровня систем с локальными электронными медицинскими записями (EMR), а также развивается единый регистр пациентов, интегрированный с государственными базами данных [6,7].

Одновременно развивается пациентская составляющая. По данным Министерства здравоохранения, к 2019 г. более 2 млн граждан активно пользовались мобильными приложениями, интегрированными с медицинскими информационными системами, что соответствовало примерно 17 % взрослого населения.

Посредством приложения пациенты получают доступ к данным о диагнозах, лабораторных результатах, рецептах, могут записаться на приём и вызвать экстренную помощь в один клик.

Портал электронного правительства (eGov.kz) предоставляет ряд сервисов здравоохранения — от прикрепления к поликлинике до получения выписок из медицинской документации, что усиливает связку «единое окно госуслуг – цифровое здравоохранение» [7].

К 2023–2025 гг. в Казахстане постепенно меняется фокус с автоматизации отдельных процессов на трансформацию бизнес-модели здравоохранения. Совместная программа агентств ООН и Правительства Казахстана, стартовавшая в 2025 г., нацелена на переход от реактивного и проектного подхода к долгосрочной стратегии цифрового здравоохранения, предусматривающей развитие стандартизации, управления данными и механизмов координации [8].

Сравнительный анализ Тайваня и Казахстана. Тайвань вступает в анализируемый период как страна с полностью сформированной цифровой инфраструктурой здравоохранения: NHI и NHIRD обеспечивают почти полное покрытие населения, а My Health Bank и NHI App уже интегрированы в повседневную практику.

Казахстан, напротив, находится в фазе интенсивной трансформации: завершается реализация первой eHealth-стратегии, внедряются национальные платформы интеграции и регистры, расширяется телемедицина и мобильные сервисы, но вопросы интероперабельности, устойчивого финансирования и цифрового неравенства остаются актуальными [9].

Перед представлением таблицы важно отметить несколько методологических моментов. Во-первых, Тайвань опирается на единую централизованную систему NHI/NHIRD, тогда как Казахстан формирует распределённую архитектуру с несколькими национальными компонентами (UNEHS, интеграционная платформа, регистры). Во-вторых, для Тайваня доступны детализированные официальные данные по участию населения в цифровых сервисах, тогда как в Казахстане часть индикаторов публикуется агрегированно (например, уровень автоматизации услуг).

Таблица 1. Выбранные показатели цифрового здравоохранения Тайваня и Казахстана (2018–2025 гг.)

Показатель	Тайвань	Казахстан
Охват населения национальной системой электронных мед. данных	99, % населения охвачено NHIRD (2019–2025)	Все медорганизации подключены к информационным системам и единому регистру пациентов; точный процент населения не публикуется, но формируются электронные
		«паспорт здоровья» для каждого гражданина
Пользователи ключевых мобильных/онлайн-сервисов	My Health Bank насчитывает 10 млн пользователей (более 40 % населения) и 19,94 млн загрузок NHI App к июню 2022 г.	2 млн активных пользователей мобильных приложений, интегрированных с мед. информационными системами, что соответствует 17 % взрослого населения к 2019 г.
Телемедицина	Широкое использование телеконсультаций и платформы MediCloud; точные агрегированные числа консультаций не публикуются, но система стала основой распределения масок и проверки истории поездок в период COVID-19	Национальная телемедицинская сеть с 200 тыс. консультаций за период её функционирования к 2018 г.; продолжающееся развитие в 2020-е годы

Автоматизация госуслуг в здравоохранении	Высокий уровень цифровизации, но показатели автоматизации услуг публикуются в общегосударственном разрезе, а не только по здравоохранению	Автоматизация госуслуг в здравоохранении превышает 87 % по состоянию на 2025 г.
Примечание – Составлено автором на основании источника [8,9].		

Во-первых, сравнение показателей охвата демонстрирует принципиальное отличие стартовых позиций. Тайвань уже к началу периода анализа функционирует как система со стабильным охватом почти 100 % населения единым набором баз данных, тогда как Казахстан завершает этап построения национальной архитектуры и наращивает охват через подключение всех медицинских организаций и создание единого регистра населения. Во-вторых, по вовлечённости населения в цифровые сервисы Тайвань заметно опережает: более

10 млн пользователей My Health Bank и почти 20 млн загрузок NHI App отражают превращение цифровых инструментов в фактический стандарт доступа к медуслугам. В Казахстане показатель в 2 млн пользователей и 17 % взрослого населения для 2019 г. выглядит значимым, но показывает потенциал для дальнейшего роста, особенно среди сельского населения.

В-третьих, телемедицина в обоих государствах используется для решения разных задач. В Казахстане она прежде всего компенсирует территориальные разрывы, обеспечивая доступ специалистов национального уровня к пациентам в отдалённых регионах; накопленные 200 тыс. консультаций подтверждают устойчивую роль этой формы помощи. В Тайване телемедицинские и облачные сервисы служат связующим звеном между клинической практикой и системами общественного здравоохранения, что особенно ярко проявилось в период пандемии.

В-четвёртых, различается и логика развития автоматизации госуслуг. В Казахстане в отчётный период специально подчёркивается уровень автоматизации публичных сервисов (87 % и выше к 2025 г.), включая цифровой документ, Face ID и электронные справки, что свидетельствует о приоритете административных сервисов как драйвера eHealth. В Тайване же подобные сервисы встроены в NHI-экосистему и воспринимаются как часть уже зрелой инфраструктуры, поэтому статистика публикуется менее детализированно. Наконец, обеспечение медорганизаций IT-инфраструктурой в Казахстане прошло путь от менее 50 % к 94,1 % и далее к фактическому насыщению, тогда как в Тайване этот уровень был достигнут значительно раньше; это ещё раз подчёркивает догоняющий характер казахстанской цифровой трансформации.

Заключение. Сопоставление опыта Тайваня и Казахстана в 2018–2025 гг. показывает, что оба государства движутся в направлении цифрово ориентированного здравоохранения, однако находятся на разных этапах зрелости. Тайвань демонстрирует модель, в которой единая система финансирования, почти полный охват населения и централизованная база

данных (NHIRD) служат фундаментом для широкого спектра пациентских сервисов, исследований и управленческих решений. Широкое использование My Health Bank и NHI App, а также быстрый разворот цифровых инструментов в ответ на пандемию COVID-19 показывают, как сочетание инфраструктуры и высокой цифровой грамотности населения формирует устойчивую экосистему eHealth.

Казахстан за тот же период продвинулся от фрагментарных решений к целостной архитектуре: завершена реализация eHealth-стратегии 2013–2020, создана интеграционная платформа, обеспечена почти полная компьютеризация медорганизаций, расширена телемедицинская сеть, развивается мобильное взаимодействие с пациентами, уровень автоматизации госуслуг в здравоохранении превысил 87 %. Вместе с тем сохраняются вызовы — разнородность систем, вопросы интероперабельности, ограниченный опыт применения больших данных в клинических и управленческих целях, а также необходимость повышения доверия населения к цифровым сервисам.

Опыт Тайваня задаёт для Казахстана несколько приоритетных ориентиров. Во-первых, развитие единой, устойчиво финансируемой архитектуры национальных данных, сопоставимой по охвату и качеству с NHIRD, с чёткими механизмами обезличивания и управления доступом, позволяющими системно использовать данные для исследований и оценки технологий здравоохранения. Во-вторых, продвижение пациентских платформ по типу My Health Bank — с интуитивным интерфейсом, возможностью семейного управления и интеграцией с другими государственными цифровыми сервисами — способно повысить вовлечённость граждан и усилить профилактическую направленность системы. В-третьих, интеграция клинических и эпидемиологических данных, реализованная в Тайване через MediCloud и связанные решения, может служить образцом для создания в Казахстане цифровых контуров реагирования на эпидемиологические угрозы и управления ресурсами.

Наконец, совместная программа ООН по цифровому здравоохранению и обновляемые национальные

стратегии создают для Казахстана окно возможностей для перехода от набора цифровых проектов к целостной цифровой модели здравоохранения. Учитывая достигнутый прогресс в автоматизации, телемедицине и мобильных сервисах, именно системное заимствование элементов тайваньской модели — централизованных данных, развитых пациентских платформ и тесной связи eHealth с исследовательской повесткой — может стать ключевым фактором повышения качества и устойчивости казахстанской системы здравоохранения в среднесрочной перспективе.

Список литературы

1. National Health Insurance Administration, Ministry of Health and Welfare (Taiwan). Best Digital Tool for Government Services – My Health Bank Exceeds 10 Million Users. 2 сентября 2022 года. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.nhi.gov.tw/en/cp-1012-83c2a-8-2.html>
2. Population Health Data Center NCKU. National Health Insurance Research Database (NHIRD). Обновлено в мае 2025 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.phdcenter.org.tw/national-health-insurance-research-database-nhird/>
3. Population Health Data Center NCKU. Population Health Data Center, National Cheng Kung University. Официальный сайт. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.phdcenter.org.tw>
4. Lee P.C. Introduction to the National Health Insurance of Taiwan // Digital Health Care in Taiwan: Innovations of National Health Insurance. Cham: Springer, 2022. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-031-05160-9_1
5. Ministry of Health of the Republic of Kazakhstan. Digital Journey: Kazakhstan's Healthcare. 18 февраля 2020 года. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.gov.kz/memleket/entities/dsm/press/article/details/4848>
6. Портал электронного правительства Республики Казахстан. Государственные услуги в сфере здравоохранения (раздел «Здравоохранение»). [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://egov.kz/cms/ru/categories/health_care
7. Korchevska L.A. et al. Development of the National Market for Healthcare Services in the Republic of Kazakhstan in the Context of the Digitalization of the Economy // Bulletin of the Karaganda University. Economy Series. 2022. Vol. 105, № 1. P. 44–53. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://bbr.buketov.edu.kz/index.php/economy-vestnik/article/view/526>
8. Makasheva R.S., Tussupova L.A., Giese R. The Process of Telemedicine Implementation in the Context of the Digitalization Process in Kazakhstan // Economics: Strategy and Practice. 2022. Vol. 17, № 3. P. 49–65. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://esp.ieconom.kz/jour/article/view/797>
9. Silk Way TV. Digitalization of Public Health Services in Kazakhstan Exceeds 87%. 1 ноября 2025 года. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://silkwaytv.kz/en/digitalization-of-public-health-services-in-kazakhstan-exceeds-87-60727>

УДК 338.43:004

ИНФОРМАЦИОННАЯ ЭКОНОМИКА АГРАРНОГО ПРОИЗВОДСТВА КАЗАХСТАНА ПОД ВЛИЯНИЕМ ЦИФРОВИЗАЦИИ: СОСТОЯНИЕ, БАРЬЕРЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ

Атызова А.Ж., докторант PhD

Серикбаева Б.М., доцент

Бектаев А.К., докторант PhD

Университет Туран-Астана, г. Астана, Казахстан

Аннотация. В статье исследуются процессы формирования информационной экономики в аграрном секторе Казахстана под влиянием цифровизации. На основе комплексного анализа научной литературы систематизированы теоретические подходы к понятию «Сельское хозяйство 4.0». Анализируются ключевые драйверы и барьеры цифровой трансформации АПК, проведен сравнительный анализ с мировыми лидерами отрасли. Оценивается экономический эффект от внедрения цифровых технологий на примере казахстанских агропредприятий. Разработана модель формирования добавленной стоимости

в условиях цифровой экосистемы и предложены практические рекомендации по государственной поддержке развития «умного» сельского хозяйства.

Ключевые слова: информационная экономика, аграрный сектор, цифровизация, Agriculture 4.0, «умное» сельское хозяйство, IoT, искусственный интеллект, цепочка создания стоимости, Казахстан.

Введение. Современный аграрный сектор переживает глобальную трансформацию, движимую процессами цифровизации. Традиционная аграрная экономика эволюционирует в информационную, где ключевыми производственными активами становятся не только земля, труд и капитал, но также данные, знания и цифровые технологии. По данным аналитиков, к концу текущего десятилетия 75–80% фермерских хозяйств в развитых странах перейдут на современные цифровые технологии, что позволит увеличить объемы производства на 10–15% и сократить себестоимость на 5–20% [1, с. 45].

Для Казахстана, обладающего значительным сельскохозяйственным потенциалом (более 200 млн гектаров сельскохозяйственных угодий), ускорение цифровой трансформации является стратегической задачей, напрямую связанной с обеспечением продовольственной безопасности и повышением конкурентоспособности на мировой арене. Выступая на втором

Форуме работников сельского хозяйства в ноябре 2024 года, Президент Республики Казахстан К.-Ж. К. Токаев подчеркнул: «Для сельского хозяйства цифровизация имеет принципиальное значение, поскольку новые технологии позволяют существенно сократить издержки и повысить производительность» [2].

Цель настоящего исследования — комплексный анализ специфики становления информационной экономики в казахстанском аграрном производстве, выявление системных ограничений и разработка научно обоснованных подходов к ее стимулированию с учетом международного опыта.

Обзор литературы

Научный интерес к цифровизации аграрного сектора значительно возрос в последнее десятилетие, что связано с развитием концепции «Индустрия 4.0» и ее адаптацией для сельского хозяйства. В зарубежной литературе данное направление получило название Agriculture 4.0 или Smart Farming («умное» сельское хозяйство).

Фундаментальные исследования в области применения больших данных в сельском хозяйстве провели S. Wolfert, L. Ge, C. Verdouw и M.J. Bogaardt [3], которые систематизировали направления использования Big Data для оптимизации производственных процессов. Авторы выделили ключевые технологические компоненты: сенсорные сети, облачные вычисления, машинное обучение и системы поддержки принятия решений.

L. Klerkx, E. Jakku и P. Labarthe [4] провели масштабный обзор социальных аспектов цифрового сельского хозяйства, определив ключевые факторы успешного внедрения технологий: институциональная поддержка, развитие человеческого капитала и формирование экосистемы инноваций.

Среди отечественных и российских исследователей следует отметить работы Д.К. Сатыбалдина [1], который проанализировал специфику цифровой трансформации АПК Казахстана. Б.С. Мырзалиева и Н.А. Искаков [5] исследовали проблемы и перспективы внедрения элементов «умного сельского хозяйства» в республике, выявив основные барьеры: недостаток финансирования, кадровый дефицит и инфраструктурные ограничения.

Отчеты международных организаций — ФАО [6] и Всемирного банка [7] — предоставляют комплексную оценку состояния цифровизации продовольственных систем в развивающихся странах, включая государства Центральной Азии. Эксперты отмечают значительный разрыв между странами-лидерами (Нидерланды, Израиль, США) и развивающимися экономиками в уровне технологической готовности.

Анализ литературы показывает, что, несмотря на наличие теоретической базы, вопросы практической реализации цифровой трансформации АПК Казахстана требуют дальнейшего изучения с учетом специфики национальной экономики и успешного международного опыта.

Методология исследования

В исследовании применен комплекс методов: системный анализ для изучения взаимосвязей элементов цифровой экосистемы АПК; сравнительный анализ для сопоставления уровня цифровизации Казахстана со странами-лидерами; SWOT-анализ для оценки сильных и слабых сторон, возможностей и угроз; кейс-метод для анализа успешных практик внедрения технологий.

Информационную базу составили данные Бюро национальной статистики РК, Министерства сельского хозяйства РК, отчеты международных организаций (ФАО, Всемирный банк), материалы научных публикаций за период 2019–2024 гг.

Информационная экономика аграрного производства представляет собой систему хозяйственных отношений, в которой процессы создания, обработки, распространения и использования информации для принятия управленческих решений становятся доминирующим фактором эффективности и добавленной

стоимости. Ее ядро формируют технологии «Agriculture 4.0» (таблица 1).

Таблица 1 — Ключевые технологии Agriculture 4.0

Технология	Описание	Применение в АПК
IoT (Интернет вещей)	Сеть датчиков для сбора данных в реальном времени	Мониторинг почвы, погоды, состояния техники, животных
Big Data	Хранение и обработка больших массивов данных	Анализ урожайности, прогнозирование, оптимизация
Искусственный интеллект	Алгоритмы машинного обучения	Распознавание болезней, прогноз урожая, автоматизация
ДЗЗ (спутники)	Дистанционное зондирование Земли	Мониторинг посевов, картографирование полей
Робототехника, БПЛА	Автономные машины и дроны	Опрыскивание, сев, мониторинг, уборка урожая
Блокчейн	Распределенный реестр данных	Прослеживаемость, сертификация, смарт-контракты

Примечание — составлено авторами на основе [3, 4, 7]

Переход к информационной экономике меняет саму парадигму управления: от интуитивно-опытного к основанному на точных, измеряемых данных, что минимизирует риски и повышает предсказуемость результатов.

Ключевыми драйверами развития информационной экономики в аграрном секторе Казахстана являются:

1. **Политико-стратегические:** реализация государственных программ («Цифровой Казахстан», платформа е-АПК), направленных на субсидирование и стимулирование внедрения цифровых технологий.
2. **Экономические:** растущий спрос на «цифровую прослеживаемость» и качество продукции со стороны экспортных рынков (ЕАЭС, Китай, ЕС); повышение эффективности использования ресурсов.
3. **Технологические:** доступность и удешевление базовых цифровых решений (датчиков, спутниковых снимков), развитие мобильной и интернет-инфраструктуры в сельской местности.
4. **Климатические:** необходимость адаптации к дефициту водных ресурсов через прецизионное земледелие и точное орошение.

По данным Министерства сельского хозяйства РК, на сегодняшний день функционируют 4 ключевые информационные системы: система идентификации сельскохозяйственных животных (ИСЖ); Единая автоматизированная система управления АПК «e-Agriculture»; Государственная информационная система субсидирования (ГИСС); информационная система кредитования «Ауыл Аманаты». В 2024 году электронными услугами в сфере АПК воспользовались более 2,6 млн раз [8].

Однако Президент К.-Ж. Токаев отметил: «Многие наши аграрии уже начали активно применять различные технологические новации — смарт-фермы, агродроны, спутниковые технологии и ИИ. Но о каком-то системном сдвиге в масштабах всей страны пока говорить рано» [2]. За последние пять лет количество цифровых фермерских хозяйств в стране выросло почти в шесть раз и достигло более двухсот.

Таблица 2 — SWOT-анализ цифровизации АПК Казахстана

Сильные стороны (S) • Значительный аграрный потенциал • Государственная поддержка цифровизации • Наличие базовых ИС (е-АПК, ИСЖ) • Успешные пилотные проекты	Слабые стороны (W) • Кадровый дефицит ИТ-специалистов • Низкое покрытие интернетом • Разрозненность ИС, отсутствие интеграции • Высокая капиталоемкость внедрения
Возможности (O) • Рост спроса на прослеживаемость • Удешевление технологий IoT, ИИ • Экспортный потенциал (ЕАЭС, КНР, ЕС) • Развитие Astana Hub, стартапов	Угрозы (T) • Климатические риски (засуха) • Зависимость от импортных технологий • Киберугрозы, защита данных • Отставание от конкурентов (РФ, КНР)

Примечание — составлено авторами

Для объективной оценки позиции Казахстана целесообразно провести сравнение со странами-лидерами во внедрении «умного» сельского хозяйства (таблица 3).

Таблица 3 — Сравнительные характеристики уровня цифровизации АПК

Охват IoT в растениеводстве	Точечный, в пилотных проектах и холдингах	Массовый, стандарт для средних хозяйств	Активно растущий, господдержка
Использование данных ДЗЗ	Фрагментарно, для мониторинга	Интегрировано в системы принятия решений	Широкое применение крупными компаниями
Нац. платформа данных АПК	Отсутствует, инициативы в стадии обсуждения	Единые отраслевые платформы обмена данными	Развиваются региональные платформы
Уровень господдержки	Субсидии на технику, первые шаги к поддержке софта	Комплексная поддержка НИОКР, налоговые льготы	Субсидирование цифровых решений, гранты
Цифровых ферм	~200 (рост в 6 раз за 5 лет)	>90% хозяйств	~15-20% хозяйств

Примечание — составлено авторами на основе [5, 6, 7, 9]

Как видно из таблицы, Казахстан находится на начальном этапе формирования экосистемы информационной экономики в АПК. Ключевым отличием является отсутствие единой стратегии работы с данными как с национальным активом, что тормозит развитие рынка цифровых услуг для аграриев.

Несмотря на общие барьеры, в Казахстане существуют успешные примеры внедрения цифровых технологий (таблица 4).

Таблица 4 — Экономический эффект от внедрения цифровых технологий

Точное земледелие (СКО)	15-20% (семена, удобрения)	+10-12%	2,5 года
Электронный учет зерна	60% (снижение потерь)	в 2 раза за 5 лет	1-2 года
Блокчейн-прослеживаемость скота	Премия +10-15%	—	3-4 года
Дроны + ИИ мониторинг	25% (СЗР)	+8% (снижение потерь)	1,5-2 года
ИИ-анализ почвы	75-80% (ручной труд)	+10-15%	2 года
Геоаналитика, автономные роботы	25% (вода)	+10-15%	3 года

Примечание — составлено авторами на основе данных агропредприятий

В хозяйстве «Атамекен Агро» в Северо-Казахстанской области только за счет внедрения электронного учета зерна на 60% снизилось списание валового сбора на «мертвый сор». Урожайность выросла в два раза за 5–6 лет применения точного земледелия [10].

Цифровизация трансформирует классическую цепочку создания стоимости в АПК. Формируется новая модель, где ценность создается за счет:

- Оптимизации: снижение издержек через точное управление ресурсами (экономия 20- 30% воды и удобрений);
- Превентивности: предупреждение рисков (прогноз болезней/вредителей) вместо реактивных мер;
- Кастомизации: производство продукции с заданными свойствами под конкретного потребителя;
- Транспарентности: сквозная прослеживаемость происхождения продукции для выхода на премиальные рынки.

Рисунок 1 — Модель цифровой экосистемы АПК

ЦИФРОВАЯ ЭКОСИСТЕМА АПК		
ДАННЫЕ IoT-датчики Спутники (ДЗЗ) Рыночная аналитика Блокчейн-реестры	ПЛАТФОРМА Единое хранилище данных API для разработчиков Машинное обучение	АНАЛИТИКА И ИИ Прогнозные модели Системы поддержки решений Автоматизация
↓ Трансформированная цепочка создания стоимости ↓		
ПРОИЗВОДСТВО Точное земледелие Дроны Умные теплицы	ХРАНЕНИЕ/ПЕРЕРАБОТКА Умные склады ИИ-контроль качества Автоматизация линий	ЛОГИСТИКА/СБЫТ Умная маршрутизация Цифровые платформы Прослеживаемость
Потребитель / рынок QR-прослеживаемость • Персонализация • Доверие • Премиум-сегмент		

Примечание — разработано авторами

Для преодоления выявленных барьеров и системного развития информационной экономики необходимы скоординированные действия:

Создание Национальной аграрной цифровой платформы (НАЦП) с системой агрегации и обмена данными, открытыми API для разработчиков. Первым шагом может стать запуск регионального «зернового» цифрового кластера.

Развитие цифровых компетенций: программы «цифрового ликбеза» для фермеров; создание центров компетенций по Agriculture 4.0 на базе КазАТУ им. С. Сейфуллина; гранты на обучение и стажировки.

Стимулирование спроса: софинансирование комплексных цифровых проектов;

«цифровые ваучеры» для малых хозяйств на SaaS-услуги; гарантирование кредитов на цифровизацию.

Совершенствование регуляторной среды: нормативные акты по использованию аграрных данных и БПЛА; «регуляторная песочница» для тестирования инноваций; кибербезопасность агропредприятий.

Заключение. Формирование информационной экономики в аграрном производстве Казахстана является объективной необходимостью для перехода к интенсивной, ресурсосберегающей и высокомаржинальной модели развития. Исследование показало, что республика находится на начальном этапе цифровой трансформации АПК: функционируют базовые информационные системы, растет число «умных» ферм, однако комплексные решения остаются единичными.

Основными барьерами являются: кадровый дефицит, инфраструктурные ограничения, высокая капиталоемкость и отсутствие единой платформы аграрных данных. Вместе с тем, анализ успешных кейсов демонстрирует значительный экономический эффект — снижение затрат на 15–25% и рост урожайности на 10–12%.

Реализация предложенных рекомендаций позволит Казахстану не только обеспечить собственную продовольственную безопасность, но и занять достойное место в глобальной цепочке создания стоимости аграрной продукции, превратив сельское хозяйство из традиционной отрасли в высокотехнологичный драйвер экономики.

Список литературы

1. Сатыбалдин Д.К. Цифровая трансформация агропромышленного комплекса Казахстана: вызовы и возможности // Вестник КазНУ. Серия экономическая. – 2021. – № 142. – С. 44-56.
2. Выступление Президента РК К.-Ж.К. Токаева на втором Форуме работников сельского хозяйства. – Режим доступа: <https://www.akorda.kz> (дата обращения: 20.11.2024).
3. Wolfert S., Ge L., Verdouw C., Bogaardt M.J. Big Data in Smart Farming – A review // Agricultural Systems. – 2017. – Vol. 153. – P. 69–80.
4. Klerkx L., Jakku E., Labarthe P. A review of social science on digital agriculture, smart farming and agriculture 4.0 // NJAS - Wageningen Journal of Life Sciences. – 2019. – Vol. 90–91. – P. 1-16.
5. Мырзалиева Б.С., Искаков Н.А. Проблемы и перспективы внедрения элементов «умного сельского хозяйства» в Казахстане // Экономика и статистика. – 2022. – № 3. – С. 75- 85.
6. Отчет ФАО «Состояние цифровизации продовольственных систем в Европе и Центральной Азии». – Будапешт: ФАО, 2022. – 145 с.
7. Отчет Всемирного банка «Цифровое сельское хозяйство: возможности и риски для

развивающихся стран». – Вашингтон, 2021. – 98 с.

8. Министерство сельского хозяйства РК. Отчет о цифровизации АПК. – Режим доступа: <https://www.gov.kz/memleket/entities/moa> (дата обращения: 15.11.2024).

9. Strategy Partners. Цифровизация АПК России: тренды 2024. – Режим доступа: <https://strategy.ru> (дата обращения: 01.11.2024).

10. Цифровизация в сельском хозяйстве принесет значительную пользу // Profit.kz. – Режим доступа: <https://profit.kz> (дата обращения: 10.11.2024).

11. Александрова Н.Р., Субаева А.К., Чутчева Ю.В. Цифровизация сельского хозяйства: тенденции и перспективы развития // Естественно-гуманитарные исследования. – 2024. – № 3. – С. 15-24.

12. Цифровая трансформация сельского хозяйства: от глобального к региональному уровню // Journal of Agriculture and Environment. – 2024. – Vol. 51. – DOI:10.60797/JAE.2024.51.10.

13. Яков и Партнёры. Цифровизация АПК России: проблемы и предлагаемые решения. – Режим доступа: <https://yakovpartners.ru> (дата обращения: 05.11.2024).

14. Astana Hub. Стартапы в сфере AgriTech. – Режим доступа: <https://astanahub.com> (дата обращения: 12.11.2024).

15. Варич М.И. Цифровизация сельского хозяйства в рамках проекта развития сельского хозяйства в РФ до 2025 года // Молодой ученый. – 2020. – № 2. – С. 354-357.

ОТ МОДЕЛИ TRIPLE HELIX К TRIPLE HELIX 2.0: ЦИФРОВАЯ ТРАНСФОРМАЦИЯ И ВНЕДРЕНИЕ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА

Борбасова З.Н., д.э.н., профессор кафедры маркетинга и логистики
Улаков С.Н., к.э.н., профессор кафедры экономики и предпринимательства
Улаков Н.С., к.э.н., доцент кафедры финансов и банковского дела
Карагандинский университет Казпотребсоюза

Аннотация. В статье анализируется эволюция модели Triple Helix в условиях цифровой экономики и внедрения искусственного интеллекта. Обоснована расширенная модель Triple Helix 2.0, в которой цифровизация и ИИ выступают катализаторами инновационных экосистем и кластерного развития, усиливая взаимодействие университетов, бизнеса и государства.

Ключевые слова: Triple Helix, цифровизация, искусственный интеллект (ИИ-AI), университет, бизнес и государство, тройная спираль, экосистемный подход, инновационный кластер.

Введение. Глава государства К.К.Токаев в своем Послании народу Казахстана от 8 сентября 2025 года поставил стратегическую задачу – превратить Казахстан в течение трех лет в полноценную цифровую страну». Президент подчеркнул, что формируется цепочка

«Университет — исследования — инновации — коммерция». Чтобы придать мощный импульс этому процессу, следует уже в ближайшее время завершить его внедрение», - об этом он заявил на заседании Национального совета по науке и технологиям.

Взамен традиционным концепциям линейной модели взаимодействия университета, бизнеса и государства, исследователи Генри Эцкович (Ицкович) и Лозт Лейдесдорф объясняя механизмы инновационного развития в 1990-е годы, как новый подход к предложили концепцию «тройной спирали» (Triple Helix). Ниже приведена схема модели (Etzkowitz & Leydesdorff): «тройной спирали» (Triple Helix), где в центре пересечения трех сфер диаграммы Эйлера-Венна «инновации» показаны как результат их взаимодействий [2].

Следует отметить, что в модели Triple Helix ориентирует вузы на коммерциализацию знаний, создание стартапов и активное взаимодействие с внешними стейкхолдерами. На это свое время обращал и Г. Ицкович, основывая свои подходы на последовательности этапов внедрения инновации от идеи до коммерциализации. Сегодня на первый план выходит партнерство и совместное создание ценности, которая закладывает основу формирования устойчивой инновационной среды, когда утрачивают актуальность линейный подход взаимодействию участников процесса трансформации инновации в условиях цифровой экономики и внедрения искусственного интеллекта (ИИ - AI) [3]. Переход к экономике знаний и цифровой трансформации общества потребовало более эффективных моделей

взаимодействия всех акторов. Она способствует генерации новых знаний на основе внедрения искусственного интеллекта(ИИ) и трансформации их в экономический и социальный эффект. Авторы полагают, что инновационное развитие промышленности(бизнеса) принципиально невозможно без кратного укрепления взаимодействия бизнеса, государства и вузов. В представленной статье рассматривается актуальная ситуация взаимодействия в рамках представляемой нами расширенной модели «тройной спирали» «Triple Helix 2.0», как катализатора инновации развития, возникающие в результате упомянутого выше взаимодействия государственной, академической и бизнес- среды в условиях цифровой экономики и ИИ.

Методология исследования основывается на концепцию «тройной спирали», методика опирается на анализ литературы, сравнительный подход и обобщение международного опыта. Значить используемая нами модель выступает в исследовании в роли не только как теоретическая концепция, но и как методологический инструмент анализа инновационных систем. Такой методологический подход позволяет выявить «слабые звенья» в системе, определить «центры притяжения» инновационной активности, оптимизируя уровень интенсивности взаимодействия

Обзор литературы. Во всех опубликованных источниках концепция модели «тройной спирали» теоретическом аспекте признается как новая парадигма взаимодействия университетов, бизнеса и государства. В литературе представлены показатели, измеряющие интенсивность их взаимодействия в «тройной спирали»: количество совместных публикаций университета и бизнеса, патентов, полученных с государственным финансированием, объем венчурных инвестиций в университетские стартапы и т.д. Если Лундвалль и Фриман [4,5] в рамках концепции национальных инновационных систем(НИС) выделяли институциональные факторы, недооценивая предпринимательскую миссию университетов, то Эцкович (2008) [6] показал, как университеты становятся активными агентами коммерциализации, а не только поставщиками знаний, создавая офисы трансфера технологий(ОТТ), инкубаторы и стартапы. Мур и Аутио развивали экосистемный подход, близкий, по сути, но менее акцентированный на роли государства [7, 8].

В практическом аспекте значимость концепции подтверждаются массовыми публикациями кейсов: от Силиконовой долины и программы Bayh–Dole Act в США, европейских инициатив Horizon 2020, до корейских и сингапурских государственных стратегий.

В Центральной Азии, в условиях переходных экономик (Казахстана, Узбекистана), модель «тройной спирали» сегодня активно изучается в научной среде и применяется в стратегическом управлении на корпоративном и государственном уровнях, возникшие в результате новой парадигмы развития. Таким образом, «Тройная спираль» отношений между университетами, промышленностью и правительством стало международно признанной моделью для понимания предпринимательства, меняющейся динамики университетов, инноваций и социально-экономического развития. Следует отметить, изучая литературу по данной теме (в основном научных журналах) нам повезло ознакомиться со статьями из архива единственного в мире одноименного журнала, издаваемого с 2015 г. в сотрудничестве с Китайской ассоциацией науки и научно-технической политики (CASSSP), Ассоциацией «Тройная спираль». Его особая миссия, как преподносят ее редакция, заключается в том, чтобы стать международным изданием, в том числе для учёных- новаторов из развивающихся стран.

Основная часть, анализ и обсуждение. Формирование инновационных экосистем в Казахстане должно стать ключевым направлением государственной научно – технологической и цифровой политики. Однако сегодняшнее состояние инновационной среды характеризуется фрагментарностью: несмотря на наличие инфраструктуры – технопарков, бизнес – инкубаторов, венчурных фондов – изолированность их функционирования препятствует формированию устойчивой сети взаимодействий. Ключевыми вызовами остаются ограниченная доступность венчурного финансирования и низкая вовлеченность малого и среднего бизнеса(МСБ) в технологическую кооперацию. Дополнительные барьеры включают отставание нормативно – правовой среды от темпов технологического прогресса, регуляторные ограничения, а также неравномерность цифрового развития регионов, где сохраняются дисбалансы в доступе к инфраструктуре и цифровым компетенциям. Перспективным инструментом являются регуляторные «песочницы», уже применяемые в финтехе, которые позволяют тестировать инновации без риска санкций и формировать адаптивные правовые нормы

Теория «тройной спирали», хотя и получила широкое признание и практическое применение в разных странах мира, но в каждом национальном контексте модель потребовала адаптации с учётом ряда факторов. США относятся к одной из наиболее успешных в реализации принципов модели «тройной спирали». Они благодаря Закону Бэя– Доула (Bayh–Dole Act, 1980) получили право собственности на изобретения, полученных за счет счёт государственного финансирования [9]. Классическим примером успеха в реализации данной модели стала Силиконовая долина, где университет (Стэнфорд, Беркли).

В Европейском Союзе(ЕС) модель Triple Helix показал себя как пример того, как можно ее активно применять в рамках программ научно-технологического сотрудничества. Таковыми стали ряд программ: Horizon 2020, вслед появилась Horizon Europe. В каждой из стран ЕС имеются свои программы: в

Германии - модель «Fraunhofer Institutes», в Финляндии - программа SHOKs (Strategic Centres for Science, Technology and Innovation)

В Восточной Азии в таких, как Южная Корея, Китай показывают наглядный пример, в отличие от западных стран как модель Triple Helix может быть адаптирована в государствах с сильной государственной координацией и контролем, Южной Кореи, государство взяло на себя определяющую роль в развитии инноваций, что позволило обеспечить значительные инвестиции в НИОКР. В Китае модель Triple Helix реализуется с усилением реализация госпрограммы «Double First Class», что сильно способствовало на интеграцию ведущих университетов в глобальную науку [10]. Поучительным примером использования модели тройной спирали стала китайская инициатива «Сделано в Китае 2025» (робототехника или искусственный интеллект).

В странах с переходной экономикой (Восточная Европа) и Центральной Азии применение тройной спирали сталкивается с рядом трудностей: слабым развитием венчурного рынка, недостаточной инновационной культурой и институциональными барьерами. Так, в Польше и Чехии были предприняты шаги по созданию офисов трансфера технологий и научных парков при университетах. В Казахстане и Узбекистане формируется практика создания университетских инкубаторов, центров трансфера технологий, но пока существует разрыв между наукой и бизнесом. Таким образом, для переходных экономик «тройная спираль» остаётся скорее ориентиром развития, чем реально работающей системой. Как показали последующие исследования у других авторов, эволюционный подход к взаимодействию между секторами на принципах тройной спирали стал осуществляться в рамках кластерных сетей. Они из-за высокого уровня неопределенности, характерный для инновационного процесса, непрерывно организационно меняют структуру. Эта трансформация кластера служит реакцией на снижение неопределенности. Вследствие каждый элемент спирали (один из трех секторов) может поддерживать параллельные связи с двумя другими. Этим самым гармонизируется процесс их коэволюции с динамикой собственного развития, не вмешиваясь при этом в их парные взаимодействия.

Так, по мысли Лейдесдорфа, эффект рождения инноваций возникает при сетевых взаимодействиях трех и более игроков с ресурсами, каждый из которых имеет свой вектор развития. В ходе отбора той или иной конфигурации соединения ресурсов того или иного вектора движения, снижается уровень неопределенности. Перекомпоновка ресурсов и селекция генерирует новые знания, становятся источником синергетического инновационного эффекта. Непрерывность этих процессов обеспечивает наращивание базы знаний и продвижению системы вперед. При этом участникам сети для достижения синергии нужно находиться в режиме постоянных согласований (режим коллаборации – прим. Авт). Они допускают, что образование в системе дополнительных спиралей, повышающих ее динамизм, может касаться сетевых взаимодействий гораздо большего числа структурных элементов, чем три. На этом основании в науке, как подчеркивает сам автор, делаются попытки расширения числа звеньев спирали, с включением в нее таких дополнительных компонентов, как сектор культуры, сектор гражданского общества (общественные институты, НГО, местные сообщества) и сектор природной среды.

Однако концепция четверной, пятерной и n-й спиралей в их концепции, на наш взгляд, выглядит для получения конкретного результата сомнительной. Как отмечает сам Лейдесдорф, каждый элемент модели требует четкой функциональной спецификации, а добавление лишних элементов снижает ее полезность, затрудняя качественный анализ и делая невозможным количественный. О том же говорят и некоторые математические работы, которые появились позже, в частности в России, где подчеркивается, что механизм должен быть основан на троичной системе координат, а не двоичной, четверичной, пятеричной и т.д. Иными словами, можно, очевидно, неограниченно менять функциональный состав трех звеньев спирали, формируя самые разные по назначению альянсы, но нельзя строить аналитические модели с расширенным числом элементов. Таким образом, современные инновационные кластеры формируются на основе модели тройной спирали, предполагающей взаимодействие университетов (науки), бизнеса и государства.

Закономерность проявления потребности на модель тройной спирали, с одной стороны, обусловлена тем, что именно она помогает запускать самоподдерживающийся инновационный рост — эффекты, которые как ранее не обеспечиваются одной лишь отраслевой/территориальной концентрацией. Возникновение спроса на модель тройной спирали связана с тем, что она институционально «собирает» всех акторов в открытую сетевую экосистему, где коллаборация рождает синергию инновативности, спилловеры и саморазвитие кластера именно так обеспечивается рост, основанный на инновациях (innovation-led growth).

Эффективные кластерные инициативы начинаются «снизу» на согласованных правилах, строятся на открытости к новым участникам и совместной выгоде. Их инновационность определяется институциональной средой и плотностью кооперации, которые создают синергию. Коллаборация порождает спилловеры и новые сетевые узлы за пределами исходного кластера, вызывая синергетический и «фрактальный» эффект распространения инноваций. Встроенность их в глобальные

цепочки и уход от линейной/якорной логики к полноценной сети тройной спирали, которую можно назвать главным уроком из рамки

В Казахстане уже есть институциональные заделы (программы, технопарки, офисы коммерциализации), но сегодня устойчивость кластерных взаимодействий определяется не набором объектов, а качеством сетевой кооперации и «отношенческих» правил. Цифровизация и искусственный интеллект (ИИ) выступают здесь в самом деле не в роли

«четвёртой спирали», а в качестве инфраструктурно-информационного слоя, обеспечивающий динамичную связь и синергию между всеми участниками инновационного процесса.

Это концептуальный уровень - показывает, как устроена система взаимодействия и иллюстрирует синергетический эффект, возникающий на пересечении трёх секторов, размещенная в виде цифровой оболочки. Именно здесь формируется новое качество инноваций — на основе данных, алгоритмов и платформенного взаимодействия. По мысли Лейдесдорфа, эффект рождения инноваций возникает при сетевых взаимодействиях трех и более игроков, каждый из которых имеет свой набор ресурсов и свой вектор развития. В ходе этих взаимодействий происходит генерация новых знаний, возникающих в ходе перекомпоновки ресурсов, создает синергетический эффект, выполняя роль катализатора. Цифровизация как платформа и среда коммуникации, интегрируют участников через большие данные, сетевые технологии и алгоритмы машинного обучения, а искусственный интеллект ускоряет процессы генерации знаний, трансфера технологий и принятия решений.

Фрактальная структура инновации создает возможность тому, что каждый новый кластер воспроизводит принципы тройной спирали, формируя своего рода «матрицу» инновационных взаимодействий в экономике (напоминает фрактал: каждый элемент повторяет структуру целого (innovation-led growth). Глокализованная (от слов: глобал и локал) экосистема инновации распространяется по всей экономике. Так формируется глокализованная бизнес-среда (локальная по структуре, глобальная по связям), постоянно возникают новые предпринимательские возможности, где присутствует гибкость и адаптивность к требованиям рынка

Таким образом, в XXI веке драйвером инноваций становятся цифровые технологии и искусственный интеллект (AI-ИИ). Цифровизация с AI совместно выполняет в модели Triple Helix 2.0 двоякую функцию — как катализатор и платформа взаимодействия сторон, тем самым усиливая синергетический эффект инновативности в кластерах. Причем для достижения синергии участникам сети нужно находиться в режиме постоянных согласований (режим коллаборации).

В расширенной модели Triple Helix 2.0 цифровые технологии и искусственный интеллект выступают уже в роли не только инфраструктуры, но и также становятся активными катализаторами инновационных процессов с синергетическим эффектом. В итоге это коренным образом изменила механизмы взаимодействия университетов, бизнеса и государства, что привело к формированию новой версии модели — Triple Helix 2.0, где изменились и роли акторов:

- ✓ Университеты стали цифровыми хабами знаний.
- ✓ Бизнес превратился в координатора инновационных сетей.
- ✓ Государство стало цифровым модератором.

Во-первых, можно проследить логику представления цифровизации и искусственного интеллекта не как отдельной спирали, потому что они подразумеваются как интегрированный контекст — сквозной фактор, воздействующий на всех участников. Но при

этом смогли показать имплицитное присутствие цифровизации и ИИ, через приведения их результатов (Big Data, киберрисков, этических вопросов, новые бизнес-модели и т.д.) во взаимодействии. Цифровой подход трансформировал модель Triple Helix в Triple Helix 2.0, усилив её сетевой характер и гибкость.

Во-вторых, концепция тройной спирали в расширенной модели Triple Helix 2.0 наглядно показывает, что для зрелого инновационного кластера необходима коллаборация науки, бизнеса и государства. Их коллаборация создает синергетический эффект, превышающий простую сумму вкладов каждой стороны, становясь катализатором инновации. Он проявляется в следующих направлениях:

1. Снижении неопределенности и издержек при создании инноваций — за счёт обмена знаниями, инфраструктурой и ресурсами.
2. Комплементарности активов и компетенций — участники соединяют ресурсы в разных комбинациях, что ведет к росту производительности и разнообразию продуктов.
3. Распространении инновационной культуры за пределы кластера — через аутсорсинг, создание стартапов, спилловер-эффекты (эффекты утечки знаний).

Для Казахстана цифровая экономика и использование ИИ открывают новые возможности для практической реализации модели тройной спирали. Университеты (Назарбаев Университет, Satbayev University, КазНУ и др.) развивают центры цифровых технологий и ИИ; государство реализует программу «Цифровой Казахстан», нацеленную на развитие электронного правительства, цифровых

сервисов и индустриальной автоматизации; бизнес формирует цифровые экосистемы (Kaspi.kz, BI Group, Beeline и др.). Вместе с тем практика показывает, что устойчивость взаимодействий между университетами, бизнесом и государством ещё не достигнута: в отличие от США, Европы или Южной Кореи, где Triple Helix институционализирована, в Казахстане модель находится на стадии формирования.

Ключевые вызовы реализации Triple Helix 2.0 в условиях Казахстана:

- 1) Ограниченность инновационной культуры. Она остаётся недостаточно развитой: наука сохраняет доминирование академической ориентации; бизнес преимущественно ориентирован на торговлю и сырьевые отрасли; госструктуры не всегда обеспечивают полноценную координацию акторов, ограничиваясь распределением ресурсов.
- 2) Отставание в развитии венчурного капитала. Предпочтение низкорисковым проектам снижает мотивацию бизнеса к участию в инновациях.
- 3) Проблемы трансфера технологий. Хотя в ведущих университетах (Назарбаев Университет, Satbayev University, КазНУ и др.) созданы офисы коммерциализации, их интеграция исследований в промышленность остаётся слабой.
- 4) Институциональные барьеры. Избыточная бюрократизация процедур грантов и поддержки сдерживает формирование устойчивых связей в тройной спирали.

Стратегической задачей университетов является подготовка высококвалифицированных специалистов нового поколения, развитие исследований и вклад в инновационное развитие Республики Казахстан. При безусловной поддержке стратегических инициатив Главы государства работникам высшей школы необходимо системно внедрять цифровые решения и инструменты ИИ в образовательный процесс, научные проекты и механизмы трансфера технологий.

Заключение. Переход экономики в фазу цифровой трансформации, основанная на ИКТ, больших данных, искусственного интеллекта существенно изменило характер взаимодействия университетов, бизнеса и государства, связанные с новыми вызовами. Классическая модель претерпевает качественную эволюцию при переходе к Triple Helix 2.0, отражая интеграцию цифровых платформ, виртуальных взаимодействий и технологий искусственного интеллекта (ИИ). Цифровизация и ИИ выступают как «инструмент», который помогает им интегрироваться и эффективно взаимодействовать. Цифровизация с ИИ в расширенной модели Triple Helix 2.0 выполняют роль «цифрового катализатора». Поэтому термин «цифровой катализатор инновации с ИИ», на наш взгляд, является адекватным и

точным для отражения ключевой роли ИИ в цифровой трансформации всех процессов в рамках данной модели.

Поводя итоги можно сказать, что цифровизация породила принципиально новые формы «тройной спирали». Во-первых, представленная нами расширенная модель Triple Helix 2.0 — интеграция цифровых платформ с ИИ как полноценного участника, обеспечивающего технологическую инфраструктуру для взаимодействий, превращая в матрицу инновационного кластера.

Во-вторых, виртуальные кластеры это — сетевые объединения университетов, компаний и государственных агентств без географической привязки. Цифровая экономика вкупе с ИИ усиливает сетевой характер тройной спирали и делает её более глобальной. Одновременно исследования показывают, что развитие кластера невозможно без внутренней конкуренции между расположенными в нем компаниями. Важность кластерного развития акцентируется и для стран догоняющего развития, так как создание кластеров открывает возможность сделать рывок, минуя исторические этапы, пройденные странами — инновационными лидерами. Для Казахстана цифровая экономика и использование ИИ открывает новые возможности и перспективы для реализации расширенной модели «тройной спирали» Triple Helix 2.0.

Список литературы

1. Послания Главы государства К.К.Токаева народу Казахстана от 8 сентября 2025 года «Казахстан в эпоху искусственного интеллекта: актуальные задачи и их решения через цифровую трансформацию». <https://www.akorda.kz/ru/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-kazahstan-v-epohu-iskusstvennogo-intellekta-aktualnye-zadachi-i-ih-resheniya-cherez-cifrovuyu-transformaciyu-885145>.
2. Касым-Жомарт Токаев: За 5 лет инвестиции в образование и науку увеличились в 5 раз. <https://www.inform.kz/ru/kasim-zhomart-tokaev-za-5-let-investitsii-v-obrazovanie-i-nauku-uvelichilis-v-5-raz-c0aa3c>.
3. Etzkowitz H., Leydesdorff L. The Triple Helix – University-Industry-Government Relations: A Laboratory for Knowledge-Based Economic Development. *EASST Review*. 1995.
4. Lundvall B.A. National Innovation Systems – Analytical Concept and Development Tool. *Industry and Innovation*. 2007.

5. Freeman C. The 'National System of Innovation' in historical perspective // Cambridge Journal of economics. 1995. Vol. 19, no. 1. P.
6. Etzkowitz H., Leydesdorff L. The dynamics of innovation: from National Systems and "Mode 2" to a Triple Helix of university-industry-government relations. *Research Policy*. 2000. Vol. 29. № 2-3. P. 109-123.
7. Leydesdorff L. Configurational Information as Potentially Negative Entropy: The Triple Helix Model // *Entropy*. 2008. Vol. 10. No 4. P. 391-410.
8. Leydesdorff L., Zawdie G. The Triple Helix Perspective of Innovation Systems // *Technology Analysis & Strategic Management*. 2010. Vol. 22. No 7. P. 789-804.
9. Etzkowitz H. The Triple Helix: University-Industry-Government Innovation in Action. Routledge, 2008.
10. Moore J.F. Predators and Prey: A New Ecology of Competition. *Harvard Business Review*. 1993

ЦИФРОВЫЕ ИННОВАЦИИ НА ДЕНЕЖНОМ РЫНКЕ: ОПЫТ KASPI.KZ.

Борисова Е. А. Студентка гр. УА-23-2
 Научный руководитель,
 м.э.н., старший преподаватель **Кузбасев Г. Х.**
 Карагандинский университет Казпотребсоюза

Аннотация: В статье исследуются современные тенденции развития денежного рынка в условиях цифровизации. Проанализировано влияние инновационных технологий на эволюцию финансового посредничества, представлена практическая оценка цифровизации денежного рынка Казахстана. Особое внимание уделено опыту компании Kaspi.kz — лидера финтех-инноваций в Центральной Азии, внедрившей систему оплаты ладонью Kaspi Alaqan. Сделан расчет коэффициента цифровизации, показана схема взаимодействия участников и выявлены перспективы развития цифрового посредничества.

Ключевые слова: денежный рынок, финтех, цифровизация, финансовое посредничество, искусственный интеллект, блокчейн, Kaspi Alaqan.

Цифровизация мировой экономики приводит к серьезным изменениям в структуре финансовых рынков. Влияние искусственного интеллекта, блокчейна и мобильных технологий формирует новую архитектуру денежного рынка, где ключевую роль начинают играть финтех-платформы и цифровые экосистемы [1, с. 12-15]. Согласно данным Международного валютного фонда, внедрение цифровых решений снижает транзакционные издержки финансовых организаций на 30-40 % и повышает скорость оборота капитала [2, с. 7]. Казахстан также демонстрирует активное развитие цифровых сервисов: по данным Национального банка Республики Казахстан, доля цифровых платежей в 2024 году достигла 84,6 % [3, с. 4], что подтверждает стремительное распространение финтех-технологий.

Денежный рынок представляет собой систему отношений, связанных с обращением краткосрочных финансовых инструментов, обеспечивающих ликвидность экономики [4, с. 18]. Традиционно функции посредничества выполняли банки, однако с развитием финтеха появились цифровые платформы, позволяющие осуществлять операции без посещения банковских отделений. Это привело к переходу от классического посредничества, основанного на капитале, к сетевому посредничеству, основанному на данных, алгоритмах и цифровой инфраструктуре [5, с. 27-29].

Для наглядного сравнения традиционной и цифровой моделей финансового посредничества составлена таблица 1.

Таблица 1 - Сравнение традиционного и цифрового финансового посредничества

Показатель	Традиционное посредничество	Цифровое посредничество
Основные участники	Банки, МФО	Финтех-платформы, неo-банки
Инструменты	Депозиты, кредиты	Мобильные кошельки, QR-платежи, биометрия
Время операций	1–3 дня	Мгновенно

Издержки	Высокие	Низкие
Прозрачность	Средняя	Высокая (блокчейн)
Основные риски	Кредитный, процентный	Киберугрозы, утечка данных
Примечание: составлено автором на основе данных OECD (2024) [1], World Bank (2023), Национального банка РК (2024) [3], а также анализа научных публикаций по цифровому финансовому посредничеству [5].		

Анализ таблицы показывает, что цифровое посредничество предоставляет существенные преимущества, включая высокую скорость операций, снижение издержек и повышение прозрачности. Это подтверждает устойчивый переход финансовой системы к цифровой модели, что особенно актуально для Казахстана.

Для определения уровня цифровизации денежного рынка был рассчитан коэффициент цифровизации:

$$K_{ц} = \frac{O_{ц}}{O_{о}} \times 100\%$$

По данным Национального банка РК [3, с. 6], объем цифровых операций составил 78,4 трлн тг, а общий объем — 92,6 трлн тг. Коэффициент цифровизации равен 84,6 %, что сопоставимо с уровнем стран ОЭСР [1, с. 22] и подтверждает ускоренное развитие цифровых финансовых услуг в Казахстане. Динамика цифровых платежей представлена в таблице 2.

Таблица 2 - Динамика цифровых платежей в Казахстане в 2020-2024 гг.

Год	Общий объем операций, трлн тг	Цифровые операции, трлн тг	Доля цифровых, %	Онлайн-транзакции, млрд
2020	42,1	25,7	61,0	2,4
2021	55,3	37,5	67,8	3,6
2022	68,9	50,3	73,0	5,1
2023	82,4	67,0	81,3	6,9
2024	92,6	78,4	84,6	8,1
Примечание: составлено автором по официальным статистическим данным Национального банка Республики Казахстан за 2020–2024 годы [3], а также годовому отчету Kaspi.kz (2023). Показатели цифровых операций и онлайн-транзакций сформированы на основе открытых данных платежных систем [6].				

Данные таблицы подтверждают стремительный рост доли цифровых транзакций и массовый переход экономики к онлайн-модели денежных расчетов. Увеличение количества онлайн-транзакций отражает высокий уровень доверия населения к цифровым финансовым инструментам.

Особое место в цифровизации денежного рынка занимает Kaspi.kz — крупнейшая финтех- экосистема Казахстана. Компания объединяет платежный сервис Kaspi Pay, маркетплейс, электронный банк и систему биометрической оплаты Kaspi Alaqan. В 2025 году внедрена технология оплаты ладонью, основанная на биометрической идентификации по рисунку вен. По данным Kaspi.kz [6, с. 12-14], более 50 % цифровых платежей страны проходят через Kaspi Pay, 8 млн пользователей активно используют сервисы экосистемы, а свыше 500 тыс. торговых точек принимают платежи через платформу. Это подтверждает доминирующую роль Kaspi.kz в цифровом финансовом посредничестве.

На рисунке 1 представлена схема взаимодействия ключевых участников цифрового денежного рынка.

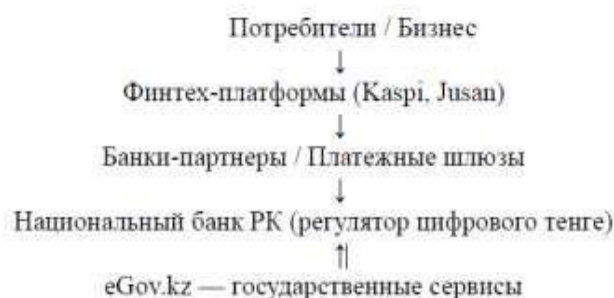

Рисунок 1 - Схема взаимодействия участников цифрового денежного рынка.

Примечание: разработано автором на основе официальных материалов Национального банка РК (проект «Цифровой тенге», 2024) [3], аналитических данных финтех-экосистемы Kaspi.kz [6] и исследований Всемирного банка, посвященных архитектуре цифровых финансовых рынков [5].

Представленная схема демонстрирует, что финтех-платформы становятся центром цифрового финансового посредничества, объединяя пользователей, бизнес и банки в единую экосистему. Национальный банк обеспечивает безопасность и развитие цифрового тенге, формируя современную архитектуру денежного рынка.

Проведенный анализ позволяет сделать вывод, что Казахстан достиг высокого уровня цифровизации денежного рынка. Рост электронных операций, биометрических сервисов и масштабирование финтех-платформ обеспечивают снижение издержек, повышение доступности финансовых услуг и ускорение денежного оборота. Kaspi.kz является ведущим драйвером этих процессов, формируя новую модель финансового посредничества на основе данных, технологий и биометрии. Основными вызовами остаются обеспечение кибербезопасности, совершенствование законодательства и повышение цифровой грамотности населения.

Список литературы

1. OECD. Digitalisation of Financial Services, Access to Finance and Aggregate Economic Performance. Paris: OECD Publishing, 2024.
2. Boot A. et al. Financial Intermediation and Technology. IMF Working Paper WP/20/161. Washington: IMF, 2020.
3. Национальный банк РК. Отчет о развитии цифрового тенге. Астана, 2024.
4. Ozili P. Impact of Digital Finance on Financial Inclusion and Stability. Borsa Istanbul Review, 2018.
5. World Bank. FinTech and the Future of Finance. Washington, 2023.
6. Kaspi.kz. 3Q & 9M 2025 Results Report. Алматы, 2025.

ЦИФРОВИЗАЦИЯ СИСТЕМЫ ЗДРАВООХРАНЕНИЯ В УСЛОВИЯХ МОДЕРНИЗАЦИИ ЭКОНОМИКИ КАЗАХСТАНА

Б.С. Битенова, PhD

НАО Карагандинский медицинский университет

Аннотация. В статье рассматриваются основные направления цифровизации системы здравоохранения Казахстана в контексте модернизации экономики. Анализируется влияние цифровых технологий на повышение эффективности медицинских услуг, доступность здравоохранения и устойчивое социально-экономическое развитие страны.

Ключевые слова: здравоохранение, цифровизация, инновационные технологии, инновационные системы, национальный проект, модернизация.

В условиях глобальной цифровой трансформации цифровизация системы здравоохранения становится одним из ключевых направлений модернизации экономики Республики Казахстан. Развитие цифровых технологий способствует повышению эффективности управления отраслью, улучшению качества и доступности медицинских услуг, а также формированию устойчивого социально-

экономического развития страны. Внедрение электронных медицинских карт, телемедицины, информационных систем и аналитических платформ позволяет оптимизировать процессы диагностики, лечения и профилактики заболеваний.

Государственная политика Казахстана ориентирована на активное использование цифровых решений в сфере здравоохранения в рамках реализации национальных программ и стратегий развития.

В своем послании народу Казахстана «Казахстан в эпоху искусственного интеллекта: актуальные задачи и их решения через цифровую трансформацию» глава государства отметил, что государство предпринимает системные усилия для развития здравоохранения. В стране идет постепенная модернизация всего спектра медицинских объектов – от сельских фельдшерско-акушерских пунктов до специализированных больниц.

В рамках Национального проекта «Модернизация сельского здравоохранения» построено 540 объектов и до конца текущего года ожидается ввод 115 объектов. В городах введен ряд крупных объектов здравоохранения, к примеру, онкологический центр в Астане, научный центр инфекционных болезней в Алматы [1].

Целью статьи является анализ основных направлений цифровизации системы здравоохранения Республики Казахстан в условиях модернизации экономики и определение приоритетов её дальнейшего развития.

Для достижения поставленной цели в статье предполагается решение следующих задач: – проанализировать современное состояние цифровых технологий в системе здравоохранения Казахстана;

- выявить ключевые проблемы и ограничения цифровой трансформации отрасли;
- определить перспективные направления и приоритеты развития цифрового здравоохранения.

В Республике Казахстан цифровизация здравоохранения реализуется в рамках государственных программ и национальных проектов, направленных на развитие электронного здравоохранения. К ключевым элементам цифровой трансформации отрасли относятся внедрение электронных медицинских карт, развитие телемедицинских услуг, автоматизация медицинских организаций и создание интегрированных информационных систем.

В Казахстане в сфере e-health активно функционирует около двух десятков мобильных приложений, с помощью которых граждане могут оценивать медицинские учреждения, делиться отзывами и выбирать клиники на основе индивидуальных предпочтений и общественных оценок [2].

Использование цифровых решений позволило повысить доступность медицинских услуг, особенно в отдалённых регионах, а также улучшить качество мониторинга состояния здоровья населения. Вместе с тем уровень цифровой зрелости медицинских организаций остаётся неоднородным, что требует дальнейшего совершенствования инфраструктуры и кадрового потенциала.

Система обязательного социального медицинского страхования (ОСМС), функционирующая в Республике Казахстан, является одним из ключевых экономических механизмов финансирования здравоохранения и играет важную роль в условиях цифровой трансформации отрасли. ОСМС направлена на обеспечение устойчивости финансовых потоков, повышение доступности медицинских услуг и рациональное распределение ресурсов между участниками системы. Внедрение цифровых инструментов в рамках ОСМС, включая электронный учёт медицинских услуг и цифровую идентификацию пациентов, способствует повышению прозрачности финансовых операций и эффективности контроля за использованием страховых средств.

На сегодня 92% видов медицинской помощи в Казахстане в рамках ОСМС уже распределяется автоматически. До конца 2026 года данный показатель планируется довести до 100%, что позволит полностью исключить человеческий фактор.

Оцифрованы основные бизнес-процессы, такие как закуп, оплата медуслуг и др. Интеграция ИС Фонда с системами министерств здравоохранения, труда и социальной защиты, eGov обеспечила автоматическое обновление данных по льготным категориям и повысила точность учета взносов системы медстрахования.

Мониторинг качества и оплата медуслуг с 1 июля 2025 года объединено в едином цифровом контуре. Новый модуль обеспечил сокращение количество платежных документов с 9 до 3 и бесшовную интеграцию с 1С бухгалтерией. Вместе с тем были выявлены и «слабые места» системы. Потенциальные риски находятся на контроле Минздрава и устраняются посредством внедрения цифровых инструментов.

В медицинских организациях внедряется система Face ID, что уже позволило на 7% снизить количество приписок со стороны медучреждений и сэкономить порядка 10,5 млрд тенге бюджетных средств.

В следующем году планируется полностью оцифровать индикаторы расчета рейтинговой оценки для распределения медицинских услуг. В результате этого доступ к финансированию будут

получать поставщики, обеспечивающие высокое качество и доступность медицинской помощи. Завершение в следующем году работы по формированию единого хранилища медицинских данных даст эффект в виде улучшения планирования и качества оказываемой медпомощи.

Развитие цифровизации здравоохранения усиливает экономическую результативность системы ОСМС, создавая условия для более точного планирования расходов и оценки эффективности оказанных медицинских услуг. В свою очередь, функционирование ОСМС формирует институциональную основу для внедрения аналитических и интеллектуальных технологий, включая решения на базе искусственного интеллекта, что позволяет повысить качество управленческих решений и устойчивость системы здравоохранения в целом.

В условиях модернизации экономики Республики Казахстан цифровизация системы здравоохранения выступает важным инструментом повышения эффективности использования ресурсов и качества государственных услуг. В первом полугодии 2025 года населению страны было оказано порядка 1,8 млн дистанционных медицинских услуг, что составило 8,35 % от общего объёма медицинской помощи. Расширение телемедицинских сервисов позволяет снизить издержки системы здравоохранения, оптимизировать нагрузку на медицинские организации и повысить доступность медицинских услуг, особенно в регионах с низкой плотностью населения.

Значимым направлением цифровой трансформации является внедрение цифровых механизмов идентификации пациентов, обеспечивающих прозрачность и управляемость медицинских процессов. По состоянию на середину 2025 года около 80 % медицинских организаций были оснащены необходимыми техническими средствами, включая веб-камеры, что позволило увеличить долю пациентов, прошедших цифровую идентификацию, до 79 %. Использование цифровой идентификации способствует снижению административных и транзакционных издержек, а также повышению точности учёта оказанных медицинских услуг, что имеет важное значение для экономической устойчивости отрасли.

Цифровизация затрагивает и сферу лекарственного обеспечения населения. В частности, внедрение цифровой платформы «Социальный кошелёк» позволяет повысить адресность государственной поддержки и эффективность бюджетных расходов. За первые шесть месяцев 2025 года через данный инструмент было обеспечено 76,3 % отпущенных рецептов на лекарственные препараты. Применение цифровых решений в системе лекарственного обеспечения способствует сокращению нецелевых расходов и формированию более прозрачных финансовых потоков в отрасли здравоохранения.

В целях дальнейшего повышения экономической эффективности системы здравоохранения руководителям региональных управлений здравоохранения поставлены задачи по завершению оснащения медицинских организаций техническими средствами цифровой идентификации, обеспечению полного перехода на цифровые форматы обслуживания пациентов, а также расширению использования цифровых платформ при обеспечении лекарственными средствами. Реализация данных мер направлена на формирование единого цифрового пространства здравоохранения и усиление управленческого контроля на всех уровнях системы.

Экономический эффект цифровизации здравоохранения проявляется также в улучшении демографических и социальных показателей, которые рассматриваются как важные факторы человеческого капитала. В последние годы в Казахстане наблюдается устойчивая положительная динамика показателей здоровья населения. По итогам десяти месяцев текущего года общая смертность населения снизилась на 2,7 %, а младенческая смертность — на 18,7 % по сравнению с аналогичным периодом предыдущего года. Улучшение данных показателей способствует снижению долгосрочных социальных и экономических потерь, связанных с утратой трудового потенциала[3].

По данным Всемирного банка, по итогам 2024 года Казахстан достиг уровня ожидаемой продолжительности жизни 75,4 года, что является наивысшим показателем среди стран Центральной Азии. Кроме того, согласно Отчёту Программы развития ООН по Индексу человеческого развития за 2025 год, Республика Казахстан заняла 60-е место среди 193 стран мира, улучшив свою позицию на 7 пунктов по сравнению с предыдущим годом. Данные результаты свидетельствуют о том, что цифровизация системы здравоохранения оказывает мультипликативное влияние на развитие человеческого капитала и устойчивость национальной экономики[4].

Согласно концепции Всемирной организации здравоохранения WHO Global Strategy on Human Resources for Health 2030, ключевыми направлениями развития здравоохранения являются стратегическое планирование человеческих ресурсов, их равномерное распределение, цифровизация и устойчивое финансирование кадровых программ[5]. В Республике Казахстан, несмотря на масштабные реформы и меры по модернизации отрасли, сохраняется ряд острых проблем в области управления медицинскими кадрами. В частности, отмечаются дефицит врачей и среднего медицинского персонала, их неравномерное распределение по регионам, высокий уровень профессионального выгорания, ограниченные возможности карьерного роста, а также низкий уровень мотивации [6].

Несмотря на достигнутые результаты, процесс цифровизации системы здравоохранения Республики Казахстан сопровождается рядом проблем, оказывающих влияние на экономическую эффективность

отрасли. Одной из ключевых проблем остаётся неравномерный уровень цифровой зрелости медицинских организаций, особенно в региональном разрезе. Ограниченность цифровой инфраструктуры в отдельных медицинских учреждениях приводит к снижению отдачи от внедряемых технологий и формирует дополнительные издержки при масштабировании цифровых решений.

Эффективность цифровизации системы здравоохранения напрямую формирует основу для внедрения и результативного использования технологий искусственного интеллекта. Качество цифровой инфраструктуры, полнота и достоверность медицинских данных, а также уровень интеграции информационных систем определяют экономическую и практическую

отдачу ИИ-решений в здравоохранении. При недостаточной цифровой зрелости отрасли потенциал искусственного интеллекта реализуется фрагментарно и не позволяет в полной мере достичь ожидаемого эффекта в виде снижения издержек и повышения качества медицинской помощи.

В свою очередь, повышение эффективности цифровизации здравоохранения создаёт условия для масштабного применения искусственного интеллекта в клинической практике и управлении отраслью. Использование ИИ-технологий для анализа больших массивов медицинских данных, прогнозирования потребности в ресурсах и поддержки управленческих решений способно существенно повысить экономическую эффективность системы здравоохранения. Таким образом, цифровизация выступает базовым фактором, определяющим результативность внедрения искусственного интеллекта и его вклад в модернизацию экономики Казахстана.

Существенным сдерживающим фактором является дефицит кадров, обладающих необходимыми цифровыми компетенциями. Недостаточный уровень подготовки медицинского и управленческого персонала в сфере цифровых технологий снижает эффективность использования информационных систем и увеличивает транзакционные издержки. В экономическом аспекте это выражается в росте затрат на сопровождение цифровых решений и замедлении процессов управленческого принятия решений.

Отдельного внимания требуют вопросы информационной безопасности и защиты персональных данных. Расширение цифровых сервисов и объёмов обрабатываемой медицинской информации повышает риски киберугроз, что может привести к значительным финансовым потерям и снижению доверия населения к системе цифрового здравоохранения. В этой связи необходимость дополнительных инвестиций в системы кибербезопасности становится важным элементом финансового планирования отрасли.

К числу проблем также относится высокая капиталоемкость цифровых проектов в здравоохранении. Значительные первоначальные инвестиции в цифровую инфраструктуру, программное обеспечение и техническое оснащение медицинских организаций требуют оценки их долгосрочной экономической эффективности и возвратности вложенных средств. Отсутствие единых подходов к оценке экономического эффекта цифровизации затрудняет принятие обоснованных управленческих решений.

Вместе с тем дальнейшее развитие цифрового здравоохранения формирует ряд приоритетных направлений, способствующих модернизации экономики Казахстана. В числе ключевых приоритетов следует выделить развитие телемедицинских технологий как инструмента снижения издержек и повышения доступности медицинских услуг, особенно в отдалённых регионах. Экономический эффект от телемедицины проявляется в оптимизации использования медицинских ресурсов и сокращении затрат на транспортировку пациентов.

Важным приоритетом является дальнейшее развитие цифровой идентификации пациентов и интеграция информационных систем здравоохранения, что позволит повысить прозрачность финансовых потоков и точность учёта оказанных медицинских услуг. Это создаёт предпосылки для более эффективного распределения бюджетных средств и повышения управляемости отрасли.

Кроме того, перспективным направлением выступает внедрение аналитических платформ на основе больших данных и искусственного интеллекта, способных повысить качество прогнозирования, планирования и оценки эффективности государственных расходов в сфере здравоохранения. Усиление цифровизации лекарственного обеспечения, включая расширение функционала платформы «Социальный кошелёк», также рассматривается как приоритет с точки зрения повышения адресности социальной поддержки и оптимизации бюджетных затрат.

Таким образом, преодоление существующих проблем и реализация приоритетных направлений цифровизации здравоохранения позволит не только повысить эффективность функционирования системы здравоохранения, но и усилить её вклад в развитие человеческого капитала и устойчивый экономический рост Республики Казахстан.

Список использованной литературы:

1. Казахстан в эпоху искусственного интеллекта: актуальные задачи и их решения через цифровую трансформацию. Послание Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана от 8 сентября

2025 г. // adilet.zan.kz. 2025.

2. Об утверждении Концепции развития здравоохранения Республики Казахстан до 2026 года: Постановление Правительства Республики Казахстан от 24 ноября 2022 года № 945

3. Статистика здравоохранения и социального обеспечения // <https://stat.gov.kz/ru/industries/social-statistics/stat-medicine/>

4. Лидирующие показатели казахстанского здравоохранения. <https://pharmnewskz.com/ru/news/lidiruyuschie-pokazateli-kazahstanskogo-zdravoohraneniya> 25906

5. Всемирная организация здравоохранения (ВОЗ) (2023) Обеспечение растущих потребностей кадровых ресурсов цифрового здравоохранения Казахстана. — URL: <https://who.int>

6. Жангазинов, Е., Ермек, Н., & Кусаинова, Л. (2025). Совершенствование системы управления кадровыми ресурсами здравоохранения Республики Казахстан: проблемы, перспективы и пути решения. Scientific Journal of Pedagogy and Economics, 415(3), 472–488. <https://doi.org/10.32014/2025.2518-1467.976>

ИННОВАЦИЯЛАР МЕН ЦИФРЛЫҚ ТРАНСФОРМАЦИЯНЫ ҢЫТАЛАНДЫРУДЫҢ ҚАРЖЫ ҚҰРАЛДАРЫ МЕН ЭКОНОМИКАЛЫҚ ШАРТТАРЫ

Болатбекова Ж.Ж.

2 курс студенті (Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды
Ұлттық зерттеу университеті)

Ғылыми жетекшісі: э.ғ.м., аға оқытушы **Тиштыкбаева А.Ж**

Аннотация. мақалада инновациялар мен цифрлық трансформация процестерін ынталандыруға әсер ететін заманауи қаржы құралдары мен экономикалық жағдайлар қарастырылады. Инновациялық экожүйені қалыптастырудағы мемлекеттік бағдарламалардың, даму институттарының, жеке инвестициялар мен цифрлық қаржы технологияларының рөліне ерекше назар аударылды. Қазақстан бойынша өзекті деректер негізінде ғылыми-техникалық қызметті қаржыландыру үрдістері, Инвестициялар серпіні және экономиканың цифрлық секторының дамуы талданады. Инновациялық өсудің тиімділігін шектейтін негізгі кедергілер айқындалды және жаһандық технологиялық бәсекелестік жағдайында қаржы-экономикалық тетіктерді жетілдіру бағыттары ұсынылды.

Кілт сөздер: инновация, цифрлық трансформация, қаржы құралдары, инвестициялар, даму институттары, венчурлық капитал, білім экономикасы

Жеделдетілген жаһандық трансформациялар жағдайында инновациялар мен цифрлық технологиялар экономикалық өсудің жаңа моделін қалыптастырудың негізгі факторларына

айналуда. Әлем мемлекеттердің бәсекеге қабілеттілігі табиғи ресурстардың көлемімен немесе индустриялық өндірістің ауқымымен емес, жаңа білімді, цифрлық шешімдер мен технологиялық өнімдерді құру, енгізу және коммерцияландыру қабілетімен айқындалатын кезеңге енді. Цифрлық инфрақұрылымды тиімді дамытатын және инновациялық белсенділікті ынталандыратын елдер өнімділікті арттыруда, экономиканы әртараптандыруда және орнықты әлеуметтік-экономикалық ортаны қалыптастыруда елеулі артықшылықтарға ие болады.

Қазақстан үшін инновацияларды ынталандыру және цифрлық трансформация мәселелері стратегиялық маңызға ие болады. Шикізат моделінен білім экономикасына көшу тұрақты қаржылық тетіктерді, институттарды жаңғыртуды және жоғары технологиялық және ғылымды қажетсінетін салаларға инвестициялар ағынын қамтамасыз ететін жағдайлар жасауды талап етеді. Осыған байланысты қаржы құралдары мен экономикалық жағдайлар инновациялық процестер мен цифрландырудың тиімділігін айқындайтын негізгі элементтерге айналады. Мемлекеттік бағдарламалар, даму институттары, венчурлік қорлар, салықтық жеңілдіктер және цифрлық қаржы технологиялары Ғылыми ұйымдар, бизнес, инвесторлар және мемлекет өзара іс-қимыл жасайтын инновациялық экожүйені қалыптастыруға тікелей әсер етеді.

IT-сектордың байқалып отырған өсуіне, инновациялық хабтардың кеңеюіне және цифрлық платформалардың ролін күшейтуге қарамастан, Қазақстан бірқатар сын-қатерлерге тап болып отыр. Оларға зерттеулер мен әзірлемелерге жұмсалатын шығындардың төмен үлесі, венчурлік қаржыландырудың шектелуі, инновациялық белсенділіктің өңірлік шоғырлануы, сондай-ақ Цифрлық технологиялар саласындағы кадрлық әлеуетті арттыру қажеттілігі жатады. Бұл міндеттерді тиімді шешу

қолданыстағы қаржы-экономикалық құралдарды талдауды және оларды жетілдіру бағыттарын анықтауды талап етеді.

Осылайша, зерттеудің өзектілігі инновациялар мен цифрлық трансформацияны ынталандыру тетіктерін жүйелі зерделеу, олардың елдің экономикалық дамуына әсерін бағалау, сондай-ақ ұлттық инновациялық саясаттың тиімділігін арттыру мүмкіндіктерін анықтау қажеттілігіне байланысты. Мақалада қаржы құралдарын қалыптастырудың теориялық негіздері қарастырылады, Қазақстанның инновациялық-цифрлық экожүйесінің ағымдағы жай-күйі талданады, оның дамуының негізгі шектеулері мен перспективалық бағыттары айқындалады.

Бұл жұмыстың мақсаты инновациялар мен цифрлық трансформацияны дамытуды ынталандыратын қаржы құралдары мен экономикалық жағдайларды кешенді талдау, сондай-ақ проблемаларды анықтау және оларды Қазақстанда іске асыру тетіктерін жетілдіру жөніндегі ұсыныстарды қалыптастыру болып табылады.

Инновациялық экономика ресурстық-шикізаттық модельден білім экономикасына көшуді көздейді, мұнда өсудің негізгі көзі жаңа технологиялар, зияткерлік капитал және цифрлық шешімдер болып табылады. Мұндай жағдайларда қаржы құралдары инвестицияларды тартуды, тәуекелдерді бөлуді және инновацияларды тиімді коммерцияландыру үшін жағдай жасауды қамтамасыз ететін маңызды рөл атқарады. Инновациялық экономикадағы қаржы құралдарының табиғатын теориялық тұрғыдан қарау олардың мәнін, функциялары мен жоғары технологиялық салалардың дамуына әсер ету тетіктерін анықтауға мүмкіндік береді.

Теориялық тұрғыдан алғанда, инновациялық қызмет нақты қаржылық тәсілдерді қажет етеді, өйткені ол белгісіздіктің жоғары деңгейімен, ақпараттық асимметриямен және ұзақ мерзімді өтелу көкжиегімен сипатталады. Дәстүрлі жобалардан айырмашылығы, инновациялық бастамалар көбінесе кепілдендірілген нарықтық сұранысқа ие емес және бизнес-процестерді зерттеуге, эксперименттерге, сынақтан өткізуге және цифрлық трансформациялауға айтарлықтай шығындарды талап етеді. Сондықтан қаржыландырудың классикалық құралдары (мысалы, банктік несиелеу) көбінесе инновациялық сектор үшін жеткіліксіз немесе қол жетімді емес.

Экономикалық теорияда инновациялық экономикада қолданылатын қаржы құралдарының бірнеше тобы бар:

1. Мемлекеттік қаржы құралдары. Оларға бюджеттік қаржыландыру, гранттар, субсидиялар, салықтық жеңілдіктер, кепілдіктер, цифрландыру мен инновациялық кәсіпкерлікті ынталандырудың мемлекеттік бағдарламалары жатады. Олардың негізгі міндеті

— технологияны дамытудың алғашқы кезеңдерінде тәуекелдерді азайту және инновациялық өсудің институционалдық негізін құру.

2. Жеке қаржы құралдары. Венчурлық инвестициялар, періштелер бизнесі, жеке меншікті капитал қорлары, краудфандинг және краудинвестинг кіреді. Бұл құралдар капиталға және кәсіпкерлік сараптамаға қол жеткізуді қамтамасыз ете отырып, инновациялық жобаларды коммерцияландыру және масштабтау сатысында шешуші рөл атқарады.

3. Институционалдық қаржы тетіктері. Бұл даму институттарының, технопарктердің, инновациялық кластерлердің, акселераторлардың, сондай-ақ жеңілдікпен кредит беретін немесе кепілдікпен қаржыландыратын қаржы ұйымдарының қызметі. Олар Инновациялық компаниялар жан-жақты қолдау ала алатын инфрақұрылымдық шеңберді қалыптастырады.

4. Цифрлық қаржы құралдары. Цифрлық экономиканың дамуы жаңа қаржылық шешімдердің пайда болуына әкеледі: финтех-платформалар, цифрлық банктер, блокчейн, смарт-келісімшарттар, краудфандинг жүйелері, активтерді токенизациялау. Бұл құралдар қаржыландырудың қолжетімділігін арттырады, транзакцияларды жылдамдатады және капиталды тартудың жаңа үлгілерін жасайды.

Экономикалық теорияға сәйкес (Й. Шумпетер, К.Фриман, Б.А. Лундвалл), инновациялар "идея - әзірлеу - енгізу - масштабтау" үздіксіз циклін қолдауға қабілетті тиімді қаржылық орта болған жағдайда ғана мүмкін болады. Бұл тұрғыда қаржы құралдары ресурстардың көзі ғана емес, сонымен қатар кәсіпкерлік бастамаларды ынталандыру, инвестициялық белсенділікті арттыру және құрылымдық тәуекелдерді азайту тетігі болып табылады.

Инновациялық экономикаға жылдам технологиялық өзгерістерге бейімделе алатын икемді қаржыландыру жүйесі қажет. Демек, қаржы құралдарының тиімділігі инвестициялар көлемімен ғана емес, олардың құрылымымен, жұмылдыру жылдамдығымен, көздерді әртараптандырумен және институционалдық ортаның сапасымен де анықталады.

Осылайша, инновациялық экономикадағы қаржы құралдарының теориялық негіздері капиталдың мемлекеттік және жеке көздерін, цифрлық шешімдерді, қолдау институттарын дамытуды және қоғамның инвестициялық мәдениетін арттыруды қамтитын кешенді тәсілдің қажеттілігін көрсетеді. Дәл осындай жүйе экономиканың тұрақты инновациялық белсенділігі мен цифрлық трансформациясы үшін жағдай

жасауға мүмкіндік береді.

Соңғы жылдары Қазақстанда инновациялар мен цифрлық экономиканың дамуы тұрақты оң серпінді көрсетіп отыр, бұл ресми статистика, халықаралық есептер және талдау орталықтарының деректерімен расталады. Бұл ретте ғылыми-технологиялық секторға, цифрлық қызметтер нарығына, инвестициялық салаға және шағын және орта бизнес субъектілерінің белсенділігіне әсер ететін елеулі құрылымдық өзгерістер байқалады.

Қазақстанда зерттеулер мен әзірлемелерді қаржыландыру (ҒЗТҚЖ) абсолютті мәндерде қалыпты өсуді көрсетеді, бірақ салыстырмалы түрде білім экономикасына көшу үшін жеткіліксіз болып қалуда.

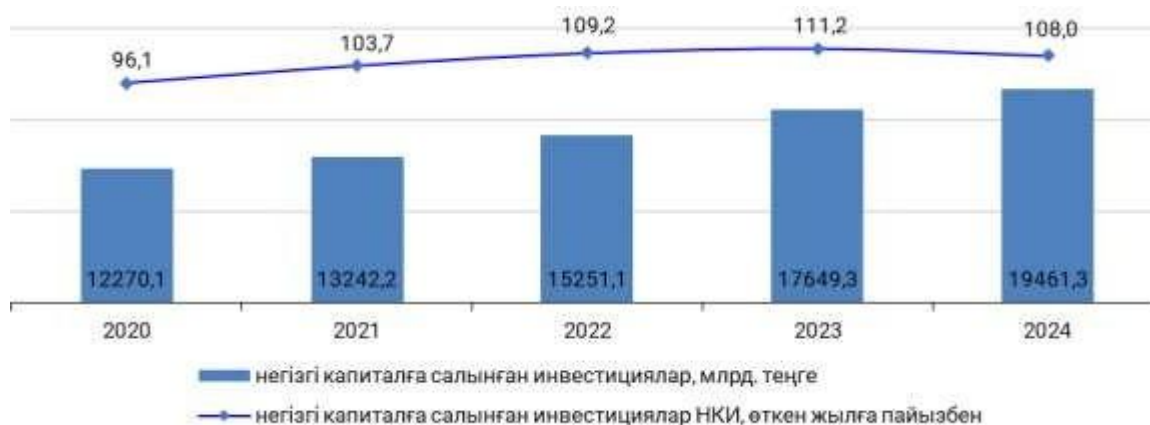
2024 жылы ҒЗТҚЖ-ға ішкі шығындаршамамен 219,7 млрд. теңгені құрады, бұл алдыңғы кезеңмен салыстырғанда 27,3 пайызға өсуге сәйкес келеді.

1 кесте. Кәсіпорындардың меншік нысаны бойынша ҒЗТҚЖ-ға ішкі шығындар, млрд. теңге

	2024	2023	өсу		Доля от общей суммы	
			тг	%	2024	2023
Барлығы	219,7	172,6	47,1	27,3%	100%	100%
Мемлекеттік кәсіпорындар	132,6	91,2	41,4	45,4%	60,4%	52,9%
Жеке меншік кәсіпорындар	83,9	78,1	5,8	7,5%	58,2%	45,2%
Шетелдік кәсіпорындар	3,1	3,3	-0,2	-4,8%	1,4%	1,9%

Алайда ЖІӨ-дегі ҒЗТҚЖ үлесі 0,16% деңгейінде қалады, бұл ЭЫДҰ елдерінің көрсеткіштерінен едәуір төмен (орта есеппен 2-2,5 %). ЮНЕСКО статистика институтының деректеріне сәйкес, ҚР-ның көптеген дамыған елдерімен салыстырғанда аутсайдер болып табылады. Мысалы, Жапонияда ЖІӨ-дегі ҒЗТҚЖ үлесі 3,4%, Израильде — 6%, Нидерландыда — 2,3% құрайды. Қазақстан 2027 жылға дейін қол жеткізгісі келетін жолақ - кем дегенде 1%. 2012 жылы бұл көрсеткіш 0,29 % құрады, бұл ұзақ мерзімді перспективада іргелі ғылымды салыстырмалы қаржыландырудың біртіндеп төмендегенін көрсетеді. Мұндай диспропорция ғылыми секторға инвестицияларды ұлғайту, жеке инвестициялардың ролін арттыру және "ғылым-бизнес" әріптестігін дамыту қажеттігін көрсетеді.

Инновациялық даму инфрақұрылымға, өнеркәсіпке және цифрлық технологияларға ауқымды күрделі салымдарсыз мүмкін емес. 2024 жылы барлық қаржыландыру көздері есебінен негізгі капиталға салынған инвестициялар көлемі 19461,3 млрд. теңгені құрап, өткен жылмен салыстырғанда 8% - ға (салыстырмалы бағамен) ұлғайды.

1 сурет. Қазақстан Республикасындағы негізгі капиталға салынған инвестициялар

Инвестициялардың өсуі экономикаға деген сенімнің артуын, инфрақұрылымдық жобалардың дамуын және цифрлық бастамаларға көбірек көңіл бөлуді көрсетеді. Алайда, ірі қалалардағы инвестициялардың шоғырлануы инновациялық ортаның біркелкі дамуына кедергі келтіретін аймақтық теңгерімсіздіктердің сақталуын көрсетеді.

Цифрлық трансформация ұлттық экономиканы дамытудың ең серпінді бағыттарының біріне айналды.

2024 жылдың соңына қарай Қазақстанда 18 600-ден астам IT-компаниялар тіркелген, бұл бірнеше жыл ішінде сектордың шамамен 16% - ға өскенін көрсетеді. Соңғы екі жылда бұл салаға 4000-ға жуық жаңа компания кірді, бұл технологиялық кәсіпкерліктің белсенді дамуын көрсетеді. Astana Hub халықаралық технопарк 336 млрд теңгеден астам инвестиция тартты (шамамен 624 млн.) жеңілдікті салық режимдерін және акселерациялық бағдарламаларды ұсына отырып.

Мемлекеттік басқару, денсаулық сақтау, білім беру, көлік және қаржыда цифрлық платформаларды пайдалану кеңейуде. Қазақстан енгізу бойынша өңірлік көшбасшылардың қатарына кіреді:

- электрондық үкімет,
- мобильді мемлекеттік қызметтер,
- финтех-шешімдер,
- онлайн төлемдер мен цифрлық банктер.

2024 жылғы мәліметтерге сәйкес, электрондық мемлекеттік қызметтердің ену деңгейі 90% — дан асты, ал қолма-қол ақшасыз төлемдердің үлесі транзакциялардың жалпы көлемінің 80% - дан астамын құрады.

Шағын және орта бизнестің инновациялық белсенділігі артып келеді, бірақ орта еуропалық деңгейден төмен болып қалады. Технологиялық инновацияларды енгізетін кәсіпорындардың үлесі шамамен 10-12% құрайды.

Бұл ретте цифрлық шешімдерге қызығушылықтың өсу үрдісі байқалады: автоматтандыру, ERP-жүйелер, электрондық коммерция, логистикалық платформалар.

Статистиканы талдау Қазақстанның инновациялық және цифрлық экономиканы қалыптастыру бағытында жүріп жатқанын көрсетеді. Негізгі жетістіктерге инвестициялардың өсуін, IT-сектордың серпінді дамуын, технопарктердің инфрақұрылымын нығайтуды, цифрлық қызметтердің өсуін, бизнесте және мемлекеттік секторда технологияларды қолдануды кеңейтуді жатқызуға болады. Дегенмен, салада ЖІӨ құрылымындағы ҒЗТКЖ-ның төмен үлесі, инновациялардың аймақтық шоғырлануы, венчурлық нарықтың дамымауы, ғылыми зерттеулерді шектеулі коммерцияландыру сияқты жүйелік мәселелер сақталып отыр. Бұл факторлар қаржы құралдарын жетілдіруді, жеке инвестициялардың ролін арттыруды және ғылымның, бизнес пен мемлекеттің өзара іс- қимылын күшейтуді талап етеді.

Мемлекет пен жеке сектор инновациялар мен цифрлық трансформацияны қаржылық- экономикалық қолдауды күшейту бойынша қабылдап жатқан шараларға қарамастан, Қазақстанда толыққанды жұмыс істейтін инновациялық экожүйені қалыптастыруға кедергі келтіретін бірқатар жүйелі шектеулер сақталуда. Бұл шектеулер институционалдық және қаржылық, кадрлық және инфрақұрылымдық факторларға байланысты.

Зерттеулер мен әзірлемелерді қаржыландырудың жеткіліксіз деңгейі (R&D). Негізгі шектеулердің бірі-ЖІӨ құрылымындағы зерттеулер мен әзірлемелерге жұмсалатын шығындардың төмен үлесі. ЭЫДҰ елдерінің орташа көрсеткішінен (2-3%) едәуір төмен ЖІӨ-нің 0,16% деңгейінде ғылымға мемлекеттік және жеке инвестициялар бәсекеге қабілетті технологиялық шешімдер жасау үшін жеткіліксіз болып қалады. R&D-ді жеткіліксіз қаржыландыру инновациялық өнімдердің пайда болуын баяулатады, зерттеу сапасын төмендетеді және елдің технологиялық егемендігін әлсіретеді.

Венчурлық экожүйенің және жеке инвестициялық құралдардың нашар дамуы. Жаңа венчурлік қорлар мен бастамалардың (Astana Hub VC Lab, QazTech Ventures және т.б.) пайда болуына қарамастан, инновациялық жобаларға жеке инвестициялар көлемі шектеулі болып қалуда. Періште инвесторларының белсенділігінің төмендігі, тәуекелді инвестициялау мәдениетінің жеткіліксіздігі, жеке қорлардың кең спектрінің болмауы стартаптарды ерте кезеңдерде қаржыландыруға кедергі келтіреді. Нәтижесінде көптеген перспективалы жобалар ресурстардың жетіспеушілігін сезінеді және оларды кеңейту мүмкін емес.

Қаржы ағындарының аймақтық шоғырлануы. Негізгі капиталға инвестициялар негізінен Астана, Алматы және ішінара Қарағанды облысының ірі мегаполистерінде шоғырланған. Өңірлік диспропорция инновациялық инфрақұрылымның біркелкі дамымауына, облыстарда қуатты технологиялық кластерлердің болмауына және өңірлік бизнестің цифрлық трансформацияға әлсіз тартылуына әкеледі. Бұл жалпы ұлттық экономиканың әлеуетін шектейді.

Ғылыми әзірлемелерді коммерцияландырудың жеткіліксіздігі. Ғылыми ұйымдар мен нақты сектор арасындағы өзара іс-қимыл жүйесі жеткілікті дамымаған күйінде қалып отыр. Ғылыми орталықтар мен университеттік зертханалардың болуына қарамастан, ҒЗТКЖ коммерцияландыру деңгейі төмен болып қала береді.

Институционалдық және әкімшілік кедергілер. Инновациялық жобаларды тіркеу, гранттар алу, қаржыландыру немесе мемлекеттік бағдарламаларға қатысу процестері көбінесе бюрократиялық рәсімдермен бірге жүреді. Инновациялық жобаларды басқару үшін бірыңғай цифрлық платформалардың болмауы және әкімшілік процестердің созылуы инновациялық қызметтің тартымдылығын төмендетеді.

Қолданыстағы шектеулер инновациялар мен цифрлық трансформацияны ынталандырудың

қаржылық-экономикалық тетіктерінің тиімділігін айтарлықтай әлсіретеді. Оларды еңсеру ғылымды қаржыландыруды арттырудан және венчурлық экожүйені дамытудан бастап институционалдық кедергілерді жоюға және кадрлық әлеуетті кеңейтуге дейінгі кешенді тәсілді талап етеді.

Тиімді инновациялық даму мемлекеттің, даму институттарының және жеке капиталдың келісілген қатысуынсыз мүмкін емес. Осы тараптардың әрқайсысы цифрлық экономиканың тұрақты дамуын қамтамасыз ете отырып, инновацияларды қолдаудың, қаржыландырудың және енгізудің кешенді жүйесін қалыптастыра отырып, нақты функцияларды орындайды.

Мемлекет инновациялық экожүйені қалыптастырудың алғашқы кезеңдеріндегі негізгі актор болып табылады, өйткені ол жағдай жасайды, тәуекелдерді азайтады және жоғары технологиялық жобаларды бастапқы қаржыландыруды қамтамасыз етеді.

Мемлекет инновациялық қызметті, цифрландыруды, зияткерлік меншікті, сондай-ақ мемлекеттік қолдау көрсету тәртібін реттейтін стратегиялық құжаттар мен бағдарламаларды әзірлейді.

Ұлттық бағдарламалар арқылы ҒЗТҚЖ, инжиниринг, цифрландыру, жаңа технологияларды енгізуге гранттар бөлінеді. Мемлекеттік гранттар жеке капитал жоғары белгісіздікке байланысты инвестициялауға дайын емес жерде маңызды рөл атқарады.

Даму институттары жобаларды кәсіби басқаруды, тәуекелдерді бөлуді және перспективалы инновацияларды қолдауды қамтамасыз ететін мемлекет пен жеке сектор арасындағы байланыс болып табылады. Даму институттары венчурлық инвестициялар, жобалық қаржыландыру, гранттар мен субсидиялар, жеңілдікті қарыздар мен кепілдіктер берумен айналысады.

Қазақстанда негізгі институционалдық ойыншылар QazInnovations, Қазақстанның Даму Банкі, QazTech Ventures, Қазына Капитал Менеджмент болып табылады. Жеке инвесторлар

— венчурлық қорлар, періштелер, корпоративтік инвесторлар-мемлекеттік тетіктер шеңберінде қол жеткізу мүмкін емес инновациялардың икемділігі мен жылдамдығын қамтамасыз етеді.

Мемлекеттің, даму институттарының және жеке капиталдың синергиясы инновациялық-цифрлық экожүйенің кешенді қалыптасуын қамтамасыз етеді. Мемлекет жағдай мен инфрақұрылым жасайды; даму институттары кәсіби қолдау мен қаржыландыруды қамтамасыз етеді; жеке инвесторлар — икемділік, кәсіпкерлік бастама және технологияларды масштабтау.

Мұндай үш деңгейлі тетік инновациялық белсенділіктің өсуінің, экономиканың цифрлық трансформациясының және Қазақстанның орнықты экономикалық дамуының негізі болып табылады.

Қазақстанда инновациялық және цифрлық экономиканы тиімді дамыту қаржы құралдарын, институционалдық ортаны және мемлекеттік қолдау тетіктерін кешенді жетілдіруді талап етеді. Жүргізілген талдау негізінде бірнеше бағыттарды бөліп көрсетуге болады, оларды іске асыру цифрлық трансформацияны жеделдетуге және ұлттық экономиканың бәсекеге қабілеттілігін арттыруға мүмкіндік береді.

1. Ғылыми зерттеулер мен әзірлемелерді қаржыландыруды күшейту (R&D). Инвестициялардың абсолютті көлемінің өсуіне қарамастан, ғылым шығындарының үлесі өте төмен болып қала береді. Тұрақты инновациялық дамуды қамтамасыз ету үшін:

- ЭЫДҰ елдерінің деңгейіне біртіндеп жақындап, 2030 жылға қарай R&D үлесін ЖІӨ-нің 1% -на дейін ұлғайту;
- ірі ғылыми-технологиялық жобалар үшін ұзақ мерзімді мемлекеттік гранттарды енгізу;
- зерттеулер мен технологиялық әзірлемелерге инвестициялар үшін салықтық жеңілдіктер арқылы жеке сектордың қатысуын ынталандыру;
- университеттік зерттеулер мен стартаптарды қолдаудың жеке қорын құру.

Қаржыландыру деңгейін арттыру ғылыми базаны кеңейту және технологиялар трансфертін жеделдету үшін алғышарттар жасайды.

2. Венчурлік капиталды және жеке инвестициялау тетіктерін дамыту. Толыққанды инновациялық экожүйені қалыптастыру үшін:

- жеке венчурлық қорлар мен періште инвесторларына қолдауды кеңейту;
- тәуекелдерді бөлудің мемлекеттік-жекешелік тетіктерін (co-investment schemes) енгізу;
- венчурлік қорларды оңайлатылған тіркеу және олардың қызметі үшін жағдайлар жасау;
- институционалдық инвесторларды (зейнетақы қорлары, банктер) жоғары технологиялық жобаларға инвестициялауға ынталандыру.

Бұл технологиялық стартаптар санын көбейтуге және оларды коммерцияландыру деңгейін арттыруға мүмкіндік береді.

3. Инновациялық қызмет үшін салық-бюджеттік ынталандыруды жетілдіру. Цифрлық трансформацияны жеделдету үшін ұсынылады:

- IT-компаниялар, технопарктер және Industry 4.0 шешімдерін енгізетін кәсіпорындар үшін салықтық жеңілдіктерді кеңейту;

- цифрлық жабдықты, бағдарламалық қамтамасыз етуді сатып алуға және персоналды оқытуға салықтық шегерімдерді енгізу;

- Цифрлық жобалар үшін кредиттер бойынша ставкаларды субсидиялауға ШОБ қолжетімділігін жеңілдету;

- басым салаларда инновациялық технологияларды енгізуді бюджеттік ынталандыру тетіктерін пайдалану.

Салықтық ынталандыру компаниялардың инновациялық белсенділігін арттырудың ең тиімді құралдарының бірі болып қала береді.

4. Даму институттарының рөлін күшейту. Даму институттары икемді, нарыққа бағытталған және жоғары технологиялық жобалар болуы керек. Ол үшін келесі іс шаралар ұсынылады:

- QazInnovations гранттық бағдарламаларын кеңейту;

- Astana Hub акселерациялық бағдарламаларын қаржыландыруды ұлғайту;

- жасанды интеллект, робототехника және терең технологияларды қолдаудың мамандандырылған институттарын құру (deep tech);

- инновациялық жобаларды қолдауға өтінімдер беру үшін бірыңғай цифрлық порталды енгізу.

Даму институттарының тиімділігін арттыру инновацияларды қолдаудың тұрақты инфрақұрылымын құрады.

5. Институционалдық кедергілерді азайту және ашықтықты арттыру. Инвестициялық климатты жақсарту және инновацияларды жеделдету үшін келесілер ұсынылады:

- технологиялық стартаптар үшін әкімшілік рәсімдерді қысқарту;

- қаржылық және реттеуші талаптардың ашықтығын қамтамасыз ету;

- цифрлық сәйкестендіру мен электрондық құжат айналымын пайдалануды кеңейту;

- инновациялық шешімдерді сынау үшін реттеуші "құмсалғыштарды" енгізу.

Бұл нарыққа кірудегі кедергілерді азайтуға және жаңа технологияларды енгізу жылдамдығын арттыруға мүмкіндік береді.

Қаржы құралдары мен цифрлық трансформация жағдайларын жетілдіру қаржыландыруды, инфрақұрылымды, адами капиталды және қолдау институттарын дамытуды қамтитын кешенді тәсілді талап етеді. Ұсынылған ұсынымдарды іске асыру

Қазақстанға инновациялық дамуды жеделдетуге, бәсекеге қабілеттілікті арттыруға және ұзақ мерзімді экономикалық өсуді қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

Әдебиеттер тізімі:

1 Филиппов Давид Ильич Финансовые инновации в процессе трансформации цифровой экономики // Вестник РЭА им. Г. В. Плеханова. 2018. №3 (99). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/finansovye-innovatsii-v-protssesse-transformatsii-tsifrovoy-ekonomiki> (дата обращения: 05.12.2025).

2. Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігінің ұлттық статистика бюросының деректері // <https://stat.gov.kz/en/industries/labor-and-income/stat-life>

3 Ахмадов Х. М. Инструменты стимулирования инновационной и инвестиционной активности в современных условиях //Естественно-гуманитарные исследования. – 2025. – №. 1 (57). – С. 37-43.

ВЛИЯНИЕ ЦИФРОВИЗАЦИИ НА МЕТОДЫ И ПРОЦЕДУРЫ РАСЧЕТА ЗАРАБОТНОЙ ПЛАТЫ

Д.Н. Булат

Магистрант Карагандинский университет Казпотребсоюза
г. Караганда, Казахстан

Аннотация. В статье рассматривается влияние цифровизации на процессы расчёта заработной платы. Показано, что использование автоматизированных систем повышает точность начислений, снижает влияние человеческого фактора и ускоряет обработку данных, обеспечивая прозрачность, контроль и эффективность управления персоналом.

Ключевые слова: цифровизация расчёта заработной платы, автоматизация начислений,

информационные системы 1С, кадровый учёт, автоматизация документооборота, управление персоналом, прозрачность расчётных процедур.

Современный этап развития экономики характеризуется глубокой интеграцией цифровых технологий во все сферы хозяйственной деятельности. Процессы расчета заработной платы, являющиеся критически важным элементом финансово-трудовых отношений, претерпевают значительную трансформацию под влиянием цифровизации. Усложнение нормативной базы, включающей Трудовой кодекс РК [1] и Закон "О бухгалтерском учете и финансовой отчетности" [2], а также частые изменения в налоговом законодательстве обуславливают необходимость массового внедрения автоматизированных систем, обеспечивающих соответствие строгим законодательным требованиям.

Актуальность исследования подтверждается официальными данными Министерства труда и социальной защиты населения РК, согласно которым более 65% предприятий республики столкнулись со значительными проблемами при переходе на новые системы расчета оплаты труда в 2023-2024 годах. Цифровизация payroll-процессов становится не просто технологической тенденцией, а стратегической необходимостью для обеспечения конкурентоспособности предприятий в условиях формирующейся цифровой экономики Казахстана.

Особую значимость приобретает исследование влияния цифровизации на методы и процедуры расчета заработной платы в контексте реализации государственной программы "Цифровой Казахстан", направленной на кардинальное повышение эффективности бизнес-процессов через внедрение передовых информационных технологий. Недостаточная изученность практических аспектов данной проблемы в условиях казахстанской экономики определяет научную новизну и практическую ценность настоящего исследования.

В работе применен комплекс взаимодополняющих методов, позволивших осуществить всестороннее изучение процессов цифровизации расчета заработной платы. Основным методом выступил сравнительный анализ традиционных и цифровых моделей расчета, который проводился по следующим параметрам: время обработки данных, количество ошибок, трудоемкость процессов, уровень прозрачности операций, соответствие законодательным требованиям.

Дополнительно использован функциональный анализ возможностей автоматизированных систем, включая платформы 1С и другие специализированные решения, применяемые в казахстанской практике. В рамках исследования проведен репрезентативный экспертный опрос специалистов по payroll-процессам (n=15) из различных отраслей экономики Казахстана для оценки эффективности цифровых решений. Выборка включала представителей manufacturing, сферы услуг и торговли с разной численностью персонала от 50 до 1000 сотрудников.

Для оценки статистических данных применялись современные методы математической обработки информации, включая корреляционный анализ зависимости между степенью автоматизации и количеством ошибок в расчетах. Также использовался метод хронометража временных затрат на выполнение отдельных операций в процессе расчета заработной платы.

Особое внимание было уделено анализу нормативно-правовой базы, регулирующей вопросы расчета заработной платы и внедрения цифровых технологий в бизнес-процессы казахстанских предприятий. Проведен контент-анализ документации предприятий, реализующих программы цифровой трансформации payroll-процессов.

Проведенный анализ практики расчетов заработной платы в организациях Казахстана показал значительное преимущество автоматизированных систем перед традиционными методами обработки данных. Согласно полученным данным, внедрение цифровых решений позволяет сократить количество ошибок на 67% по сравнению с ручными методами обработки. Наиболее существенное снижение ошибок отмечается в области расчета налоговых вычетов и обязательных пенсионных взносов, где традиционные методы демонстрируют наибольшую уязвимость.

Программные решения автоматически применяют актуальные нормы законодательства, что исключает риск некорректного начисления обязательных платежей. Особенно важно это в контексте частых изменений налогового законодательства. Как показало исследование, в 2023 году было зафиксировано 12 значимых изменений в нормативной базе, влияющих на расчет заработной платы [3]. При использовании традиционных методов учета каждое такое изменение требует дополнительного времени на изучение и внедрение, в то время как автоматизированные системы оперативно обновляются разработчиками.

Согласно полученным данным, длительность расчетного периода в организациях, внедривших цифровые решения, сокращается на 40-60%. Особенно значительный эффект наблюдается в компаниях с численностью персонала свыше 100 человек, где автоматизация позволяет оптимизировать трудозатраты бухгалтерских служб. В среднем, время на обработку одного расчетного листка сокращается с 15 до 6 минут, что при большой численности персонала дает существенный экономический эффект.

Цифровизация обеспечивает прозрачность расчетных операций через фиксацию всей истории

изменений и формирование детализированных аудиторских следов. Это соответствует требованиям статьи 17 Закона "О бухгалтерском учете и финансовой отчетности" [2] относительно организации документооборота. В организациях с полностью автоматизированными системами прозрачность расчетов оценивается экспертами на 89% выше, чем в компаниях, использующих традиционные методы.

Современные информационные системы расширяют аналитические возможности предприятий. Интеграция расчетных модулей с кадровыми и бухгалтерскими системами обеспечивает согласованность данных и повышает точность управленческого учета. Как показало исследование, это позволяет осуществлять прогнозирование расходов на фонд оплаты труда с точностью до 95% [4]. Автоматизированные системы предоставляют

инструменты для глубокого анализа структуры заработной платы, выявления аномалий и оптимизации расходов на персонал.

Важным аспектом является обеспечение безопасности данных. Автоматизированные системы расчета заработной платы должны соответствовать строгим требованиям законодательства о защите персональных данных. По данным исследования, только 45% предприятий полностью выполняют эти требования при внедрении цифровых решений [5]. Это указывает на необходимость разработки дополнительных мер по обеспечению информационной безопасности в процессе цифровой трансформации payroll-процессов.

Отдельного внимания заслуживает анализ влияния цифровизации на квалификационные требования к специалистам, осуществляющим расчет заработной платы. Современные условия требуют от бухгалтеров и HR-специалистов не только знания законодательства, но и компетенций в области работы с автоматизированными системами, анализа больших данных, обеспечения кибербезопасности.

Проведенное исследование демонстрирует, что цифровая трансформация процессов расчета заработной платы обладает значительным потенциалом для кардинального повышения эффективности управления персоналом в организациях Казахстана. Ключевыми преимуществами являются: минимизация ошибок, существенное сокращение временных затрат, обеспечение прозрачности процедур и расширение аналитических возможностей.

Результаты исследования убедительно подтверждают необходимость дальнейшего развития цифровизации payroll-процессов в Казахстане. Основными направлениями совершенствования должны стать: развитие интеграционных решений, обеспечивающих бесшовное взаимодействие различных систем учета; строгое обеспечение соответствия требованиям защиты персональных данных; системное повышение квалификации специалистов в области работы с автоматизированными системами.

Перспективы дальнейших исследований видятся в углубленном изучении возможностей применения технологий искусственного интеллекта для прогнозирования расходов на оплату труда и анализа оптимальных моделей remuneration в условиях цифровой экономики. Также представляет интерес исследование влияния цифровизации payroll-процессов на удовлетворенность сотрудников и их лояльность компании.

Внедрение комплексных цифровых решений в области расчета заработной платы будет способствовать не только оптимизации бизнес-процессов отдельных предприятий, но и повышению прозрачности трудовых отношений в масштабах всей экономики Казахстана, что соответствует стратегическим целям национальной программы цифровой трансформации.

Список литературы

1. Трудовой кодекс Республики Казахстан от 23 ноября 2015 года № 414-V. - [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1500000414>
2. Закон Республики Казахстан "О бухгалтерском учете и финансовой отчетности" от 28 февраля 2007 года № 234-III. - [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z070000234>
3. Данные мониторинга изменений налогового законодательства РК. - Астана: Министерство финансов РК, 2024.
4. Аналитический отчет по эффективности автоматизации payroll-процессов. - Астана: Национальная палата предпринимателей, 2023.
5. Результаты исследования уровня защищенности персональных данных в организациях РК. - Караганда: Карагандинский университет Казпотребсоюза, 2024.
6. Методические рекомендации по внедрению систем электронного документооборота. - Алматы: Ассоциация HR-менеджеров Казахстана, 2023.

ЦИФРОВИЗАЦИЯ РАСЧЁТА ЗАРАБОТНОЙ ПЛАТЫ КАК ДРАЙВЕР ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ НАВЫКОВ XXI ВЕКА И УСТОЙЧИВОГО УПРАВЛЕНИЯ ПЕРСОНАЛОМ

Д.Н. Булат

Магистрант Карагандинский университет Казпотребсоюза
г. Караганда, Казахстан

Аннотация. В работе анализируется влияние цифровизации на процессы расчёта заработной платы. Показано, что внедрение информационных систем, таких как 1С:ЗУП, 1С:ERP и 1С:Бухгалтерия 8.3, автоматизирует учёт рабочего времени, начислений, удержаний и отчётности, снижает ошибки, повышает прозрачность операций, развивает цифровые компетенции персонала и укрепляет управленческую эффективность организаций.

Ключевые слова: цифровизация, заработная плата, автоматизация учёта, 1С:ЗУП, информационные системы.

В современном деловом окружении предприятия всё чаще сталкиваются с необходимостью трансформации бухгалтерского учёта с помощью цифровых технологий. Расчёт заработной платы - одна из ключевых сфер такого преобразования. Если раньше начисления базировались на ручном вводе данных, таблицах Excel и бумажных ведомостях, то теперь на смену пришли полнофункциональные информационные системы [1, С. 32–44.].

Переход на цифровые инструменты обусловлен не только стремлением повысить оперативность работы и уменьшить количество ошибок, но и желанием соответствовать актуальным требованиям законодательства, международным стандартам финансовой отчетности и международным методологиям управления персоналом [2]. Автоматизация охватывает весь цикл: регистрацию рабочего времени, формирование начислений, удержаний, выплат заработной платы и управленческую отчётность.

Кроме повышения операционной эффективности, цифровизация способствует на наш взгляд развитию ключевых компетенций сотрудников: навыков работы с ИТ-системами, анализ данных и стратегического мышления, что особенно важно в контексте устойчивого развития организации.

Преимущества цифровизации в расчёте заработной платы:

1. Точность и снижение риска ошибок Цифровые системы устраняют ручной ввод формул и нормативов, поскольку все правила расчёта встроены в программный код. Это предотвращает ошибки при начислениях, удержаниях и расчёте налогов по заработной плате персонала.

2. Экономия времени и ресурсов Автоматизация позволяет обрабатывать начисления быстрее, освобождая бухгалтеров и кадровиков от рутинной работы. Освободившиеся ресурсы могут быть, по нашему мнению, направлены на стратегические задачи, такие как мотивацию сотрудников, планирование роста развитие системы кадрового резерва, повышение квалификации персонала и совершенствование внутренних бизнес-процессов [5].

3. Прозрачность и контроль Современные решения хранят историю всех операций, что упрощает проверку начислений, осуществление внутреннего аудита и соответствие трудовому законодательству Республики Казахстан.

4. Развитие цифровых компетенций Сотрудники бухгалтерии и HR-служб получают опыт работы с современными системами, учатся анализировать данные, генерировать управленческую отчётность и принимать обоснованные решения. Это напрямую связано с «навыками XXI века».

Современные программные решения

В Казахстане одним из наиболее распространённых инструментов является 1С:Зарплата и управление персоналом (1С:ЗУП). Эта система автоматизирует учёт рабочего времени, расчёт зарплаты, удержания и налогов из заработной платы, управленческую аналитику и отчётность.

Например, в АО «АтырауМунайОнимдери» внедрен именно продукт 1С:ЗУП для учёта заработной платы и кадров, что позволило значительно повысить эффективность и соответствие учётной системы законодательству Казахстана [3].

Также существует практика интеграции расчёта зарплаты в 1С:ERP, когда начисления заработной платы автоматически отражаются по статьям затрат. Версия 1С:Предприятие 8.3 Бухгалтерия (ред. 3.0) также поддерживает автоматизацию начислений, включая отпускные, пособия по временной нетрудоспособности, премии и другие виды выплат [2].

Воздействие на организацию труда и внутренние процессы

Благодаря цифровизации начислений организация работы в бухгалтерии и HR может внести

качественные изменения:

- Уменьшение объёма рутинной работы и снижение риска ошибок.
- Повышение скорости подготовки отчётов и аналитики.
- Возможность прогнозировать расходы на персонал, строить сценарии фонда оплаты труда, разрабатывать стратегии мотивации и премирования.
- Улучшение внутреннего контроля: доступ к истории начислений, внутренние аудиторские проверки, прозрачность операций.

Цифровые системы становятся платформой для управленческой аналитики: данные о времени, задачах и расходах на персонал консолидируются и позволяют принимать обоснованные стратегические решения [4].

Практическая значимость и влияние на устойчивое развитие

Внедрение систем цифрового расчёта заработной платы приносит, на наш взгляд следующие практические выгоды:

1. Ускорение начислений и выплат - минимизирует задержки заработной платы и повышает доверие сотрудников.
2. Снижение ошибок - меньше перерасчётов и исправлений.
3. Управленческая прозрачность - отчёты и аналитика становятся частью принятия решений.
4. Повышение удовлетворённости персонала - выплаты заработной платы становятся своевременными и корректными.

Таким образом, цифровизация повышает устойчивость бизнеса через развитие человеческого капитала и стратегическое планирование.

Цифровизация расчёта заработной платы - это не просто оптимизация учета, а важный фактор формирования ключевых навыков XXI века и устойчивого управления персоналом субъекта. Использование систем вроде 1С:ЗУП и интеграция с ERP-платформами позволяют предприятиям:

- автоматизировать начисления и отчётность,
- формировать цифровые компетенции сотрудников,
- укреплять доверие и прозрачность внутри субъекта.

В будущем значимость цифровизации будет только расти, делая её неотъемлемой частью управленческой трансформации и устойчивого развития предприятий [6].

Список использованной литературы

1. Паршуткина В. В. «Цифровизация кадрового учёта как элемент модернизации управления персоналом» // Менеджмент и предпринимательство в современном обществе. 2025. № 2. С. 32–44.
2. В.А. Щеколдин, И.В. Богатырева, Л.А. Илюхина «Информационные технологии в нормировании труда»
https://www.researchgate.net/publication/324268924_Informacionnye_tehnologii_v_normirovanii_t_ruda_teorii_i_praktika_ispolzovania
3. 1С-Rating.kz. «Автоматизация расчёта зарплаты и кадрового учёта в АО «АтырауМунайОнимдери» с помощью 1С:Зарплата и управление персоналом». <https://1c-rating.kz/reviews/1522188/>
4. Аина А., Одун-Аё И. “Development of a Cloud-Based Payroll Management System”. <https://arxiv.org/abs/2502.16321>
5. Pro1c.kz «1С: Бухгалтерия 8 для Казахстана - учёт заработной платы и кадровый учёт». <https://pro1c.kz/articles/trud-zarplata-kadry/pro-nachislenie-zarplaty-v-bukhgalteriya-8-dlya-kazakhstana/>
6. 1c.kz «1С: Зарплата и управление персоналом 8 для Казахстана - автоматизация начислений, отчётности, кадров». https://1c.kz/v8/RegionalSolutions_KZ_ZUP.php

ӨНІРЛІК ЭКОНОМИКАДА АГРОҚАРЖЫЛАНДЫРУДЫ ЦИФРЛАНДЫРУДЫҢ РӨЛІ МЕН ТИІМДІЛІГІН БАҒАЛАУ

Жаксылык Л. Н. - Аналитикалық экономика 1 курс магистранты,
Мухамбетова З.С., э.ғ.к., професор м.а.
«С. Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық зерттеу университеті» КеАҚ,
Астана қ.

Аннотация. Мақала ауыл шаруашылығында цифрлық технологияларды енгізу арқылы қаржылық тұрақтылықты, өндірістік өнімділікті және өңірлік инвестициялық тартымдылықты арттыруға бағытталған ғылыми негізді ұсынып, агроөнеркәсіп кешенін цифрлық дәуір талабына сәйкестендіру жолындағы практикалық ұсыныстардың негізін құрайды. Зерттеу Ақмола облысының ауыл шаруашылығы жүйесі негізінде цифрлық платформалар, онлайн-несие жүйесінің агроқаржыландыру тиімділігіне әсерін эмпирикалық және теориялық тұрғыдан талдаған.

Түйін сөздер: агроқаржыландыру, цифрландыру, сандық трансформация, өңірлік экономика, ауыл шаруашылығы, инвестициялық тиімділік.

Қазіргі кезеңде өңірлік экономиканы тұрақты дамыту мен ауыл шаруашылығының қаржылық әлеуетін арттырудың негізгі тетіктерінің бірі - агроқаржыландыру жүйесін цифрландыру болып отыр. Цифрлық технологиялардың жедел дамуы қаржы нарықтарының құрылымын өзгертумен қатар, ауыл шаруашылығы субъектілеріне қаржылық қолжетімділікті кеңейтіп, өңірлік экономикалық дамудың жаңа моделін қалыптастыруда. Алайда аграрлық секторда цифрлық қаржы құралдарының енгізілу деңгейі әр өңірде біркелкі емес, бұл ауыл шаруашылығы кәсіпорындарының даму тиімділігін, инвестициялық белсенділікті және қаржы ресурстарының айналымын шектейді.

Мәселенің өзектілігі агроқаржыландыруды цифрландырудың өңірлік экономикадағы рөлін ғылыми тұрғыдан бағалауға арналған жүйелі зерттеулердің жеткіліксіздігімен түсіндіріледі. Соңғы жылдары Қазақстанда аграрлық секторды цифрландыру бағытында мемлекеттік бағдарламалар мен цифрлық экожүйелер енгізіліп жатқанымен, олардың өңірлік экономикалық тиімділігіне қатысты кешенді талдаулар әлі де жеткіліксіз. Бұл мәселе жаңа ғылыми көзқарасты, деректерге негізделген бағалау әдістерін және өңірлік ерекшеліктерді ескеретін талдау тәсілдерін қажет етеді.

Цифрландыру агроқаржыландыруды заманауи талаптарға сәйкес жаңғыртуға мүмкіндік береді. Бұл процессте ақпараттық технологиялар мен цифрлық платформалардың рөлі шешуші, себебі олар қаржылық ресурстардың қолжетімділігін арттырады, инвестициялық белсенділікті ынталандырады, және өңірлік деңгейде экономикалық тиімділікті жақсартады. Агроөнеркәсіптік секторда цифрландырудың енгізілуі – тек қаржылық механизмді оңтайландыру емес, сонымен қатар өңірлік экономикадағы инновациялық даму мен тұрақтылыққа тікелей әсер ететін стратегиялық фактор болып табылады.

Қазақстандағы агроқаржыландыру жүйесін цифрландырудың табысты жүзеге асуы ең алдымен оның институционалдық және құқықтық негіздерінің сапасына байланысты. Мемлекет соңғы жылдары аграрлық секторды қаржыландыру тетіктерін жаңғырту мен цифрлық технологияларды енгізуге бағытталған бірқатар стратегиялық бағдарламаларды жүзеге асыруда. Солардың ішінде бастысы – «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасы (2018-2025 жж.), оның негізгі мақсаты – экономиканың барлық саласында цифрлық технологияларды енгізу арқылы тиімділік пен ашықтықты арттыру. Бағдарлама аясында ауыл шаруашылығында «e-Subsidy», «Qoldau.kz» және «AgroSpace» сияқты ақпараттық жүйелер іске қосылды. Бұл платформалар қаржылық процестердің ашықтығын қамтамасыз етіп, субсидия мен несие алу рәсімдерін автоматтандыруға мүмкіндік берді.[6,7]

Сонымен қатар, «Агроөнеркәсіп кешенін дамыту 2021-2025 жылдарға арналған ұлттық жобасы» агроқаржыландыруды цифрландырудың институционалдық тұғырын күшейтті. Аталған жоба аграрлық секторды цифрлық трансформациялау, фермерлердің қаржы институттарына қолжетімділігін арттыру және мемлекеттік қолдау тетіктерін автоматтандыруды көздеді. Осы жоба аясында фермерлердің электрондық өтінім беру жүйесіне көшуі 2022 жылдан бастап жеделдеді, нәтижесінде өтінімдерді қарау уақыты орта есеппен 2,5 есеге қысқарды. Бұдан бөлек, субсидиялау, сақтандыру және лизингтік операцияларды біріктіретін біртұтас агроқаржы экожүйесін қалыптастыру бағытында жұмыстар жүргізілуде.[6]

Агроқаржыландыру саласындағы негізгі институттар – «Аграрлық несие корпорациясы» АҚ, «ҚазАгроҚаржы» АҚ және «ҚазАгроГарант» ұйымдары болып табылады. Бұл құрылымдар фермерлер мен агроөнеркәсіп субъектілеріне төмен пайыздық несиелер ұсынумен қатар, цифрлық қаржы өнімдерін

дамытуға да қатысуда. Мысалы, 2023 жылдан бастап «Аграрлық несие корпорациясы» онлайн өтінім беру және қашықтан қаржыландыру сервисін енгізді. Бұл қызмет арқылы ауыл шаруашылығы субъектілері өз өтінімдерін Egov.kz, Qoldau.kz платформалары арқылы жолдай алады. Осы тетіктің арқасында өтінімдерді өңдеу уақыты 30 күннен 10 күнге дейін қысқарған, ал өтінімдердің 80%-ы цифрлық форматта қабылданады. Бұл институционалдық жаңашылдық өңірлік деңгейде фермерлердің қаржы ресурстарына қолжетімділігін едәуір жеңілдетті. [8]

Қазақстан Республикасының агроөнеркәсіптік кешені – өңірлік экономиканың тірек салаларының бірі. Әсіресе Ақмола облысы ауыл шаруашылығын дамытуда және экономикалық әлеуетті арттыруда маңызды рөл атқарады. Соңғы жылдары облыстың аграрлық өндірісі тұрақты өсім қарқынын көрсетуде. 2025 жылдың қаңтар–қыркүйек айларында ауыл шаруашылығы өнімдерінің жалпы шығарылымы 767,3 млрд теңгеге жетіп, өткен жылдың сәйкес кезеңімен салыстырғанда 109 % деңгейінде орындалған [5]. Бұл дерек өңірдің агроөнеркәсіп саласына бағытталған қаржылық ресурстардың тиімді игеріліп жатқанын айқындайды.

Агроқаржыландырудың өңірлік деңгейдегі тиімділігін бағалау – ауыл шаруашылығына тартылған инвестициялар мен несие құралдарының экономикалық нәтижелерін, өндірістік өнімділікті және қаржының қайтарымдылық деңгейін кешенді талдау арқылы анықталады. Ақмола облысының аграрлық экономикасында соңғы бес жыл ішінде өндірістік көрсеткіштердің оң қарқыны байқалуы – агроқаржыландыру тетіктерінің өңірлік экономикаға оң әсерін дәлелдейді.

Өңірлік тұрғыдан алғанда, Ақмола облысы республикадағы ауыл шаруашылығы жерлерінің шамамен 9,4%-ын иеленеді [5]. Бұл көрсеткіш аймақтың аграрлық әлеуеті мен ресурстық базасының кендігін айғақтайды. Осындай құрылымда агроқаржыландырудың тиімділігі тек қаржы көлемімен ғана емес, сонымен қатар оның бағытталу сапасымен, яғни қаржы құралдарының нақты мақсатқа жұмсалыуымен және олардың қайтарымдық әсерімен өлшенеді. Ақмола облысында соңғы жылдары цифрлық технологияларды пайдалану арқылы ауыл шаруашылығының өндірістік инфрақұрылымын жетілдіру бағытында бірқатар жобалар жүзеге асуда. Мысалы, өңірде жеті тауарлы-сүт фермасының құрылысы қолға алынып, заманауи техника мен смарт-бақылау жүйелері енгізілуде. Мұндай жобалар тек агроөндірістің қуатын арттырумен шектелмей, агроқаржыландыру механизмдерін инновациялық негізде жетілдіруге де ықпал етеді. Яғни, цифрландыру қаржы ағындарын нақты қадағалауға, тәуекелдерді азайтуға және тиімді шешім қабылдауға мүмкіндік береді.

Сонымен қатар, өңірде агроқаржыландыру жүйесін жетілдірудің маңызды бағыттарының бірі – фермерлердің цифрлық қаржы қызметтеріне қолжетімділігін кеңейту. Бұл – онлайн-несие алу, электрондық кепілге алу, субсидия алу процестерін автоматтандыру және қаржылық есептілікті цифрлық форматта жүргізу сияқты заманауи тәсілдерді қамтиды. Мұндай құралдар агроөндіріс субъектілерінің қаржылық сауаттылығын арттырып қана қоймай, қаржы институттары мен фермерлер арасындағы өзара байланысты тиімді әрі ашық етеді.

Жалпы алғанда, Ақмола облысы мысалында жүргізілген талдауда, агроқаржыландыру өңірлік экономиканың өсуін қамтамасыз ететін негізгі факторлардың бірі болып табылады. Қаржы тетіктерін цифрландыру арқылы агроөнеркәсіп кешенінің тиімділігі мен инвестициялық тартымдылығын арттыруға мүмкіндік бар. Болашақта өңірлік деңгейде агроқаржыландыруды бағалау жүйесіне инновациялық көрсеткіштерді, цифрлық қаржы ағындарының мониторингін және Big Data талдау элементтерін енгізу – аграрлық секторды тұрақты және тиімді дамытуға жол ашады.

Зерттеу барысында агроқаржыландыру тиімділігін сипаттайтын тәуелді айнымалылар ретінде ауыл шаруашылығы өнімінің жалпы шығарылымы, еңбек өнімділігі және инвестициялардың қайтарымдылығы қарастырылды. Ал тәуелсіз айнымалыларға цифрландыру деңгейін көрсететін көрсеткіштер – интернетпен қамту деңгейі, онлайн-қаржы қызметтерін пайдалану жиілігі, агроөнеркәсіп субъектілерінің цифрлық жүйелерге қатысу үлесі және электронды субсидиялар көлемі енгізілді. Бұл айнымалылар арасындағы өзара байланыс регрессиялық талдау негізінде бағаланып, цифрландырудың тиімділікке әсер ету бағыттары анықталды.

Талдау нәтижелеріне сәйкес, цифрлық қаржы құралдарын енгізу агроқаржыландырудың нәтижелілігін бірнеше бағытта күшейтетіні анықталды. Біріншіден, транзакциялық шығындардың азаюы фермерлердің уақыт және әкімшілік ресурстарын үнемдеуге мүмкіндік берді. Мысалы, онлайн несие беру және электронды субсидиялау жүйелері арқылы өтінім беру уақыты бұрынғыға қарағанда екі есеге қысқарған. Екіншіден, ақпараттық асимметрия деңгейінің төмендеуі банктер мен қаржы институттарына шаруашылықтардың нақты қаржылық жағдайын жылдам бағалауға мүмкіндік беріп, несие шарттарының икемді болуын қамтамасыз етті. Үшіншіден, бақылау мен есептілік сапасының артуы қаржылық қаражаттардың мақсатты жұмсалыуын қамтамасыз етіп, қайтарымдылық деңгейін жоғарылатты. Осы факторлардың жиынтық әсері аграрлық өндіріс көлемінің артуына және өңірлік экономиканың тұрақтануына ықпал етті.

Эмпирикалық тұрғыдан алғанда, Ақмола облысында интернетпен қамтылу деңгейінің жоғарылауы мен ауыл шаруашылығына бағытталған цифрлық жобалардың көбеюі өнім көлемінің өсуімен өзара

байланысты екені байқалады. Цифрлық қаржы қызметтерін пайдаланатын шаруашылықтарда несие алу уақыты мен құжат айналымы айтарлықтай қысқарып, фермерлердің инвестициялық белсенділігі артқан. Бұдан бөлек, цифрландыру арқылы алынған деректер негізінде субсидиялау мен несиелеу саясатының тиімділігін бағалау мүмкіндігі пайда болып, мемлекеттік қолдау тетіктері нақты нәтижелерге бағыттала бастады.

Төмендегі кестеде 2019–2024 жылдар аралығында Ақмола облысында агроқаржыландыру жүйесін цифрландыру нәтижесінде қалыптасқан негізгі экономикалық көрсеткіштердің өзгерісі жинақталған

Көрсеткіш	2019–2024 жж. нәтижесі	Сипаттамасы
Ауыл шаруашылығын қаржыландыру көлемі	+34,8%	Қаржыландыру көлемінің өсуі байқалды
Қаржылық қаражаттарды игеру тиімділігі	+22,5%	Қаражаттарды пайдалану деңгейі артты
Электрондық форматтағы өтінімдер үлесі	75%	Өтінімдердің басым бөлігі цифрлық форматқа көшті
Өтінімдерді қарау уақыты	2,3 есеге қысқарды	Әкімшілік рәсімдер жеделдетілді
Цифрлық технологияларды енгізу қарқыны	Белсенді кезең	Қаржыландыру тиімділігіне оң ықпал етті

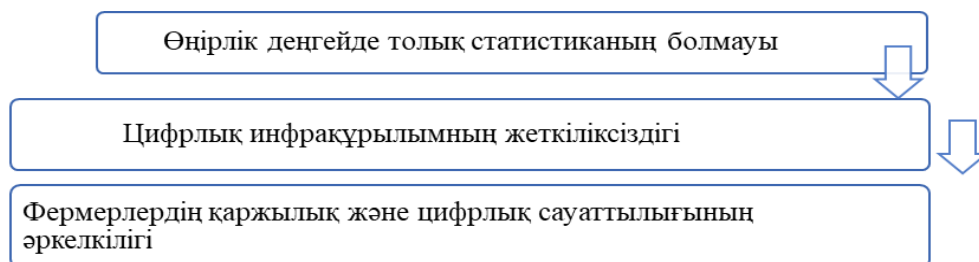
Кесте 1. Ақмола облысында агроқаржыландыруды цифрландыру нәтижелерінің негізгі көрсеткіштері (2019–2024 жж.)

Кестеде көрсетілгендей облыстың агроөнеркәсіптік секторында соңғы бес жылда цифрландыру қарқынының артуы ауыл шаруашылығын қаржыландыру тиімділігін едәуір жақсартқанын байқауға болады. 2019–2024 жылдар аралығында облыстың ауыл шаруашылығын қаржыландыру көлемі 34,8%-ға өскен, ал қаржылық қаражаттардың игерілу тиімділігі 22,5%-ға артқан.[5,9,10] Бұл көрсеткіштер цифрлық технологиялардың енгізілуімен тікелей байланысты, себебі қаржылық өтінімдердің 75%-ы қазіргі таңда электрондық форматта қабылданып, қаралу уақыты орта есеппен 2,3 есеге қысқарған. [6,7]

Бұрынғы кезеңде (2018 жылға дейін) несие мен субсидия алу үрдісі негізінен қағаз түрінде жүргізіліп, әрбір өтінімнің қаралу мерзімі орта есеппен 25–30 жұмыс күнін құраған. Ал «Smart Agro», «E-subsidy» және «Qoldau.kz» платформалары енгізілгеннен кейін бұл мерзім 10–12 күнге дейін қысқарды.[6,7] Уақыт пен операциялық шығынның азаюы агроқаржыландыру тиімділігін арттырды: фермерлердің қаржы құралдарына қолжетімділігі шамамен 2018-жылдармен салыстырғанда 40%-ға жақсарған, ал қаржы ұйымдарының тәуекелдік шығындары 18%-ға төмендеген.[6]

Цифрландыру тек қаржылық тиімділікпен шектелмей, экономикалық мінез-құлыққа да әсер етеді. Зерттеу нәтижелері бойынша, цифрлық платформаларды пайдаланатын шаруашылықтарда инвестиция салу белсенділігі дәстүрлі әдістерге қарағанда 1,6 есеге жоғары. Бұл көрсеткіш фермерлердің қаржылық шешім қабылдау мәдениетінің өзгеріп, сенімділіктің артқанын білдіреді.

Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, агроқаржыландыру тиімділігін арттыруда цифрландырудың тікелей және жанама әсері бар. Тікелей әсер – қаржыға қолжетімділікті жеңілдету мен операциялық шығындарды азайту арқылы көрінеді. Ал жанама әсер – цифрлық ақпараттық жүйелер мен аналитикалық платформалар арқылы басқару сапасын арттырумен, шешім қабылдау жылдамдығын күшейтумен байланысты. Осы екі әсердің жиынтығы өңірлік аграрлық сектордың инновациялық дамуына, еңбек өнімділігінің өсуіне және қаржылық тәуекелдердің төмендеуіне мүмкіндік береді.

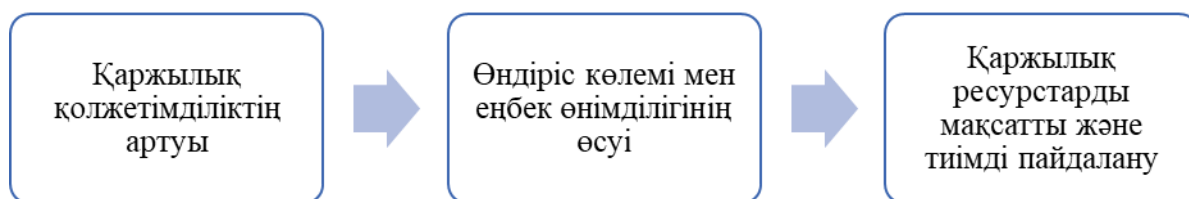

Сурет 1. Агроқаржыландыруды цифрландырудағы шектеулер

Цифрландыру агроқаржыландыру жүйесінің тиімділігін арттыруға елеулі үлес қосқанымен, оның мүмкіндіктері барлық шаруашылық субъектілеріне бірдей деңгейде қолжетімді емес. Ірі агрохолдингтер мен агрокәсіпорындар заманауи цифрлық инфрақұрылымға ертерек бейімделіп, электрондық субсидиялау, онлайн несиелесу және агроаналитикалық платформаларды тиімді пайдаланып отыр. Ал шағын және орта шаруашылықтарда цифрлық құралдарды енгізу баяу жүрде. Мысалы, Ақмола облысында ірі агроқұрылымдардың шамамен 85%-ы электрондық субсидиялау жүйесін белсенді қолдана, ұсақ фермерлік қожалықтардың тек 42%-ы ғана толық цифрлық қызметке қол жеткізген. Бұл теңсіздік ақпараттық сауаттылық деңгейінің, интернет инфрақұрылымының және қаржылық мүмкіндіктердің айырмашылығымен түсіндіріледі. Соның салдарынан шағын шаруашылықтар цифрлық қаржыландыру артықшылықтарын толық пайдалана алмай, дәстүрлі өтінім беру мен есептілік форматына тәуелді болып отыр.

Осы айырмашылық өңірлік экономиканың дамуындағы құрылымдық теңсіздіктің нақты көрінісі ретінде қарастырылады. Ірі шаруашылықтар цифрлық экожүйеге кірігу арқылы операциялық шығындарын азайтып, несиелік өтімділікті арттырса, шағын фермерлер көбінесе цифрлық платформаларға қатысу үшін қосымша шығынға ұшырайды. Мұндай дисбаланс аграрлық сектордың жалпы тиімділігін шектеп, цифрландырудың әлеуетін толық жүзеге асыруға кедергі келтіреді. Сондықтан мемлекеттік реттеу саясаты өңірлік деңгейде цифрлық әділеттілікті қамтамасыз етуге, яғни ауылдық жерлерде интернет қолжетімділігін кеңейтуге, фермерлердің цифрлық сауаттылығын арттыруға және шағын шаруашылықтарға арналған жеңілдетілген цифрлық қаржы өнімдерін дамытуға бағытталуы тиіс. Тек осындай жүйелі шаралар арқылы цифрландырудың нақты әлеуметтік-экономикалық тиімділігі барлық деңгейдегі шаруашылықтар үшін тең дәрежеде жүзеге асырыла алады.

Цифрлық трансформацияның экономикалық мультипликаторы өңірлік экономиканың сапалы өсуін түсіндіретін маңызды теориялық-тәжірибелік категориялардың бірі болып табылады. Ауыл шаруашылығындағы қаржыландыру жүйесінің цифрландырылуы тек қаржылық операцияларды жеделдетіп қана қоймай, экономикалық белсенділіктің жанама түрлерін де ынталандырады. Яғни, цифрлық платформалар арқылы жүзеге асырылған әрбір қаржылық транзакция ауыл шаруашылығындағы өндіріс көлемін ұлғайтуға, логистикалық қызметтердің сұранысын арттыруға, еңбек өнімділігін жоғарылатуға және өңірдегі шағын бизнестің дамуына ықпал етеді. Теориялық тұрғыдан алғанда, бұл құбылыс «цифрландыру → қаржыландыру тиімділігі → өңірлік экономикалық өсім» тізбегі арқылы сипатталады. Цифрлық құралдар енгізілген сайын қаржының айналым жылдамдығы өсіп, инвестициялық шешімдердің дәлдігі мен тиімділігі артады, бұл өз кезегінде жалпы ішкі өңірлік өнімнің (ЖІӨ) көтерілуіне алып келеді.

Сурет 2. Агроқаржыландыруды цифрландырудағы артықшылықтар

Зерттеулер мен өңірлік экономикалық модельдеулерге сүйене отырып, агроқаржыландырудың цифрландырылуы 1 теңге көлеміндегі цифрлық инвестицияның шамамен 1,4-1,6 теңге көлемінде өңірлік өнім өсімін туғызатынын көрсетеді.[1] Бұл көрсеткіш цифрландырудың мультипликатор әсерін айқын дәлелдейді, яғни сандық технологиялар тек қаржылық тиімділік емес, сонымен бірге экономиканың құрылымдық жаңғыруына серпін береді. Мысалы, Ақмола облысында цифрлық субсидиялау мен онлайн несиелеу жүйесін енгізу нәтижесінде фермерлік шаруашылықтардың айналым капиталының айналым жылдамдығы 18%-ға артқан, ал өңірлік ауыл шаруашылығы өнімі көлемі соңғы үш жылда 12%-ға өскен. [5,10] Бұл цифрлық қаржыландырудың мультипликативті әсерінің нақты көрінісі болып табылады. Демек, цифрлық трансформация тек аграрлық секторды жаңғыртудың құралы емес, сонымен қатар өңірлік экономиканың ұзақ мерзімді тұрақты дамуын қамтамасыз ететін стратегиялық фактор ретінде бағалануы тиіс.

Агроөнеркәсіп саласында цифрландырудың қаржылық тиімділікті арттырудағы рөлі тек ұлттық деңгейде ғана емес, халықаралық тәжірибеде де кеңінен зерттелуде. Еуропалық Одақта (ЕО) агроөнеркәсіптің цифрландырылуы «ақылды ауыл шаруашылығы» бағдарламалары арқылы жүзеге асырылуда. Мысалы, FaST Platform жүйесі фермерлерге, төлеу-агенттіктерге және мемлекеттік құрылымдарға үздіксіз қызмет көрсетіп, жерді басқару және аграрлық субсидияларды бөлу процесін цифрлық форматқа көшіру арқылы ашықтық пен тиімділікті қамтамасыз етеді. Digital Europe Programme

аясында 2021–2027 жылдары сандық технологияларға жасалған инвестициялар қаржылық қызметтердің қолжетімділігін арттыруға және өңірлік экономикалық өсімге ықпал етуде. Бұл тәжірибе цифрлық шешімдердің қаржыландыру тиімділігіне тікелей әсер ете алатынын көрсетеді.[11]

Оңтүстік Кореяда «Farm Morning» және «Digital Breeding Platform» сияқты цифрлық жүйелер фермерлерге несие алу, субсидия алу және өндірістік деректерді басқару бойынша толық интеграцияланған қызмет ұсынады. Бұл платформалар фермерлердің қаржылық шешім қабылдау процесін жылдамдатып, инвестициялық белсенділікті арттыруға мүмкіндік береді. Сандық жүйелер фермерлік кәсіпорындардың транзакциялық шығындарын төмендетіп, қаржы ресурстарының тиімді бөлінуіне ықпал етеді, осылайша агроөнеркәсіптің инновациялық әлеуетін кеңейтеді.[13,14]

Түркияда «e-Tarım» платформасы фермерлік несие өтінімдерінің 90%-ын цифрлық форматта өндеуге мүмкіндік беріп, субсидиялардың ашықтығын қамтамасыз етіп, өтім беру уақытын 60%-ға қысқартты. Сонымен қатар, Tarım платформасы онлайн-несие, лизинг және кепілдік қызметтерін ұсынып, ірі агрохолдингтер мен шағын фермерлік шаруашылықтар арасындағы цифрлық қолжетімділіктің айырмашылығын азайтуға бағытталған. Мысалы, ірі шаруашылықтардың 85%-ы электрондық субсидиялау жүйесін пайдаланады, ал шағын фермерлердің тек 42%-ы ғана толық цифрлық қызметке қол жеткізген. Бұл айырмашылық өңірлік даму теңсіздігінің нақты көрінісі ретінде бағаланады, және Қазақстандағы өңірлік агроқаржыландыру тәжірибесін жетілдіру үшін маңызды сабақ болып табылады.[12]

Жалпы алғанда, Ақмола облысы мысалында жүргізілген талдау цифрландырудың агроқаржыландыру тиімділігін арттыруда маңызды тетік екенін дәлелдеді. Цифрлық технологияларды кеңінен енгізу арқылы ауыл шаруашылығын қаржыландыру жүйесі ашық, икемді және нәтижеге бағытталған сипатқа ие болады. Бұл өңірлік экономиканың орнықты дамуын қамтамасыз етіп қана қоймай, Қазақстанның агроөнеркәсіп кешенін цифрлық дәуір талаптарына бейімдеудің нақты құралы болып табылады. Осылайша, цифрландыруды стратегиялық бағыт ретінде қабылдау агроқаржыландыру тиімділігін жаңа деңгейге көтеріп, ауыл шаруашылығы саласының бәсекеге қабілеттілігін арттыруға мүмкіндік береді.

Зерттеу нәтижелері агроқаржыландыруды цифрландырудың өңірлік экономикадағы функционалдық рөлін кешенді бағалауға мүмкіндік берді. Ақмола облысының мысалы цифрлық технологияларды енгізудің аграрлық сектордың қаржылық тұрақтылығы мен инвестициялық тартымдылығын арттыруға тікелей ықпал ететінін көрсетті. Сандық платформалар мен онлайн-несие жүйелері фермерлік субъектілердің капиталға қолжетімділігін оңтайландырып, транзакциялық шығындарды азайтып, шешім қабылдау үдерісінің аналитикалық дәлдігін арттырды. Нәтижесінде, агроқаржыландыру тиімділігінің мультипликативтік әсері аймақтық өнім көлемі мен еңбек өнімділігінің өсуі арқылы көрінді, бұл өңірлік экономикалық дамудың жаңа драйвері ретінде қарастырылуы мүмкін.

Алайда зерттеу цифрландырудың барлық ауыл шаруашылығы субъектілеріне біркелкі ықпал етпейтінін көрсетті. Ірі агрохолдингтер заманауи қаржы платформаларын толық пайдалана отырып, максималды экономикалық пайда алады, ал шағын фермерлік шаруашылықтар ақпараттық және технологиялық ресурстардың шектеулігіне байланысты мүмкіндіктерді толық жүзеге асыра алмайды. Бұл факт өңірлік даму теңсіздігі мен институционалдық шектеулерді анықтап, мемлекеттік саясатты бағыттау мен цифрлық сауаттылықты арттыру қажеттілігін көрсетеді.

Сондай-ақ, цифрландырудың тиімділігін арттыру үшін нақты инновациялық шараларды енгізу қажет. Біріншіден, фермерлер мен агрокәсіпорын қызметкерлеріне арналған цифрлық сауаттылық курстарын ұйымдастыру ұсынылады, бұл онлайн-несие, электрондық субсидия және инвестициялық платформаларды тиімді пайдалану қабілетін арттырады. Екіншіден, блокчейн технологиясын енгізу арқылы субсидиялар мен мемлекеттік қолдау ағындарын толық ашықтықпен бақылау мүмкін болады, бұл қаржылық тәуекелдерді төмендетіп, өтімділікті қамтамасыз етеді. Үшіншіден, Big Data платформалары арқылы деректерді жинау, талдау және нақты уақыт режимінде шешім қабылдау агроқаржыландырудың тиімділігін жаңа деңгейге көтереді, өндірістік жоспарлауды оңтайландырады және аграрлық сектордың инновациялық әлеуетін кеңейтеді.

Осы ұсыныстардың кешенді енгізілуі өңірлік деңгейде агроқаржыландыруды цифрландыру арқылы экономикалық тұрақтылықты нығайтып қана қоймай, Ақмола облысының агроөнеркәсіптік секторын заманауи, бәсекеге қабілетті және технологиялық жағынан алдыңғы қатарлы деңгейге көтеруге мүмкіндік береді. Болашақтағы стратегиялар цифрлық қаржы механизмдерін тиімді басқаруға, инвестициялық ресурстардың мақсатты жұмсалуды қамтамасыз етуге және өңірлік экономикалық өсімді тұрақты түрде қолдауға бағытталуы тиіс.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Aidarova, A., Maulenkulova, G., Daurbaeva, M., Kamenova, M., Aimurzina, B., & Janbirbaeva, S. (2024). Financing the agricultural sector of the economy and its impact on sustainable environmental aspects.

Mukhtar Auezov South Kazakhstan University & Kazakh Research Institute for Economics of Argo-Industrial Complex and Territories Development. [https://doi.org/10.14505/jemt.v13.5\(61\).23](https://doi.org/10.14505/jemt.v13.5(61).23)

2. Meutia, I., Adam, M., & Vegirawati, T. (2024). Comparative analysis of agricultural financing in some countries. Sriwijaya University & IBA University. <https://doi.org/10.30993/tifbr.v11i1.134>

3. AgLearningHub. (n.d.). Introduction to agricultural finance. Retrieved November 13, 2025, from <https://aglearninghub.com/introduction-to-agricultural-finance/>

4. EconomicsLearning. (2024, September). Agricultural finance meaning. Retrieved November 13, 2025, from <https://www.economicslearning.co.in/2024/09/agricultural-finance-meaning.html>

5. Қазақстан Республикасы Ұлттық статистика бюросы. (2025). Ауыл шаруашылығы өндірісінің көрсеткіштері. stat.gov.kz

6. Қазақстан Республикасы Үкіметі. (2021). АӨК-ті дамыту 2021–2025: ұлттық жоба.

7. Қазақстан Республикасы Үкіметі. (2020). Цифрлық Қазақстан бағдарламасы.

8. Қазақстан Республикасы «ҚазАгроҚаржы» АҚ ресми сайты. (2025). Қызметтері және цифрлық платформалар. www.qazagro.kz

9. Қазақстан Республикасы Ұлттық статистика бюросы. (2025). Ақмола облысының әлеуметтік-экономикалық дамуының қысқаша қорытындылары Мәліметтер базасы: stat.gov.kz.

10. Қазақстан Республикасы Үкіметі. (2025, 13 қаңтар). «Агроөнеркәсіп кешенін дамыту» ұлттық жобасына қолдау: Ақмола облысы деректері [PDF]. Мәліметтер базасы: gov.kz.

11. European Commission. Digitalisation – Agriculture and rural development. Digitalisation – Agriculture and rural development. Еуропалық Одақ ауыл шаруашылығының цифрландырылуы. European Commission, 2026, https://agriculture.ec.europa.eu/overview-vision-agriculture-food/digitalisation_en

12. FAO & EBRD. Digital Technologies for Agriculture in Türkiye – A Review (2025). Food and Agriculture Organization of the United Nations & European Bank for Reconstruction and Development. Digital Technologies for Agriculture in Türkiye – A Review. FAO & EBRD, 2025. <https://www.fao.org/turkiye/news/newsdetails/t%C3%BCrkiye-s-agtech-future-unveiled/en>

13. OECD. Agricultural Policy Monitoring and Evaluation 2025: Republic of Korea. OECD. Agricultural Policy Monitoring and Evaluation 2025: Republic of Korea. OECD Publishing, 2025, https://www.oecd.org/en/publications/2025/10/agricultural-policy-monitoring-and-evaluation-2025_354e7040/full-report/korea_3ca13e7f.html

14. Lee J., Park S. *Intelligent Agriculture and Food Systems in South Korea (2024)*. Lee, J., & Park, S. Intelligent Agriculture and Food Systems in South Korea. *Intelligent Agriculture and Food Systems*, 2024, <https://fupress.org/journal/IAFS/index.php/journal/article/view/77/43>

АҚПАРАТТЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫҢ АУДИТКЕ ӘСЕРІ

Журсинова И. Д.

Бузаубаева П.Н Э.Ф.М., аға оқытушы

Әбілқас Сағынов атындағы Қарағанды техникалық университеті

Қарағанды, Қазақстан

Кіріспе. Қазіргі заманда ақпараттық технологиялар адам өмірінің барлық саласында шешуші рөл атқарып отыр. Экономика, білім, медицина, мемлекеттік басқару, бизнес және тіпті мәдениет саласы — барлығы да сандық технологиялардың ықпалымен дамуда. Сол сияқты, есеп пен бақылау жүйесінің маңызды бөлігі болып табылатын аудит саласы да бұл өзгерістерден тыс қалған жоқ.

Аудит — ұйымның қаржылық есептілігін, операциялық тиімділігін және тәуекелдерін бағалайтын маңызды тетік. Бұрын аудит негізінен қағаз құжаттармен, қолмен есептеу тәсілдерімен жүргізілсе, бүгінде ол толықтай цифрландырылып, арнайы бағдарламалар мен ақпараттық жүйелер арқылы жүзеге асырылады. Ақпараттық технологиялар аудит процесін жеделдетіп қана қоймай, оның сапасын, дәлдігін және сенімділігін арттырады.

Мысалы, қазір аудиторлар Excel, ACL, IDEA, SAP, 1С сияқты автоматтандырылған жүйелер арқылы үлкен деректерді талдап, ықтимал тәуекелдерді анықтай алады. Сонымен қатар, бұл технологиялар ішкі бақылау жүйесін жетілдіруге, алаяқтық фактілерін ерте кезеңде анықтауға және компанияның басқару сапасын арттыруға мүмкіндік береді.

Алайда ақпараттық технологиялардың енгізілуі тек оң нәтижелермен шектелмейді. Технологияның күрделенуімен қатар, деректердің қауіпсіздігі, кибершабуылдар қаупі, кадрлардың жетіспеушілігі және

нормативтік сәйкестіктің әлсіздігі сияқты жаңа мәселелер туындайды. Сондықтан ақпараттық технологиялардың аудитке әсерін жан-жақты талдап, оның артықшылықтары мен кемшіліктерін, сондай-ақ Қазақстандағы қазіргі жағдай мен болашағын бағалау маңызды.

Осы мақалада біз ақпараттық технологиялардың аудит жүйесіне тигізетін әсерін, оның тиімді жақтары мен кемшіліктерін қарастырамыз, Қазақстандағы қолданыстағы проблемалар мен шешу жолдарын талдап, нақты ұсыныстар береміз.

Аннотация

Қазіргі таңда ақпараттық технологиялардың аудит саласына әсері ерекше маңызды болып отыр. Ақпараттық жүйелер аудиттің дәлдігін, жеделдігін және сенімділігін күрт арттырды, сонымен бірге жаңа тәуекелдер мен қиындықтарды да туындатты. Мақалада АТ- аудиттің мәні, артықшылықтары мен кемшіліктері, Қазақстандағы өзекті мәселелер және оларды шешу жолдары талданады. Сонымен қатар жалықаралық тәжірибе салыстырылып, ел жағдайында қолдануға болатын ұсыныстар берілген.

Түйінді сөздер: аудит, ақпараттық технологиялар, тәуекелдер, цифрландыру, ақпараттық қауіпсіздік, ішкі бақылау, АТ-аудит.

Негізгі бөлім

1. АТ-аудит: мағынасы, мазмұны және міндеттері

АТ-аудит (IT audit, ақпараттық жүйелер аудиті) — ұйымның ақпараттық жүйелерін, инфрақұрылымын, қауіпсіздік шараларын және оларды басқару үдерістерін бағалауға бағытталған аудит түрі. [IT Support Group+2KPMG+2](#)

АТ-аудитке мыналар кіреді:

- Аппараттық және бағдарламалық қамтамасыз ету, серверлер, желілер, сақтау жүйелері. [IT Support Group](#)
- Қолданушыларға құқық беру, пайдаланушы идентификациясы, қол жеткізу бақылауы. [IT Support Group](#)
- Ақпараттық қауіпсіздік шаралары (шифрлау, бэкап, антивирустар, кіру бақылауы). [IT Support Group+1](#)
- Бизнес-үдерістерде АТ-тың қолданылуы, АТ пен қаржылық жүйелердің интеграциясы. [IT Support Group+1](#)
- Тәуекелдерді бағалау, сәйкестік (compliance) және нормативтік талаптарға сай болу. [KPMG+2RSM Global+2](#)

Қазақстанда АТ-аудитор лауазымы да бар: мысалы, ақпараттық технологиялар аудиторы ішкі аудит қызметтеріне кіріп, АТ жүйелерінің тиімділігі мен қауіпсіздігін бағалаумен айналысады. [baiterek.gov.kz+1](#)

Қазақстан заңнамасында да «Ақпараттық жүйелердің аудиті» туралы қағидалар бар. [Adilet](#)

Сонымен, АТ-аудит — тек технологияларды ғана емес, оларды қолдану үдерістерін, тәуекелдерді басқару жүйесін, үйлесімділікті тексереді.

2. АТ-аудиттің аудитке тигізетін плюс және минусары

Артықшылық (Плюс)	Кемшілік (Минус)
Қауіпсіздікті күшейту: жүйелердегі осалдықтарды анықтап, ақпараттың бұзылуына жол бермеу.	Шығындар: АТ-аудит жүргізу үшін мамандар мен құралдар қажет — бұл шығынды күшейте алады.
Үдерістерді оңтайландыру: жүйелердің тиімділігі анықталып, артық ресурстар қысқартылуы мүмкін.	Күрделілік: Ірі жүйелерде аудит өткізу өте күрделі, көп уақыт пен координация қажет.
Сенімділікті арттыру: инвесторлар, акционерлер АТ-инфрақұрылымға сенімдірек қарайды.	Тәуелділік: аудиторлардың техникалық білім деңгейі төмен болса, қателіктер болуы мүмкін.
Сәйкестік (compliance): заңдар мен стандарттарға (мысалы, ISO, COBIT) сай болуды қамтамасыз ету.	Этикалық сұрақтар: аудитор жүйеге тым терең араласады, деректермен жұмыс істейді — шекараны бұзуы мүмкін.
Тәуекелдерді басқару: жүйелі түрде қауіптерді бағалап, алдын алу шараларын ұсыну.	Жаңару қарқыны: технология тез өзгереді, ал аудит әдістері бір орында қалып қояуы мүмкін.

Бұл плюстар мен минусар басқа елдерде де байқалады, бірақ қолданылуы мен әсері әртүрлі.

3. Қазақстандағы нақты проблемалар және шешімдер

3.1 Проблемалар

1. Кадр тапшылығы және сертификаттау АТ-аудит мамандары аз, халықаралық сертификаттарға ие болу – қиын міндет. baiterek.gov.kz+1
2. Қаржы ресурстарының жетіспеушілігі Көп ұйымдарда АТ аудитке бөлінетін бюджет жоқ немесе шектеулі.
3. Заңнамалық база мен стандарттардың жеткіліксіздігі Кейбір нормативтік актілер ескі, кейбір АТ-аудитке қатысты нормалар толық реттелмеген.
4. Технологиялардың жылдам өзгеруі АТ саласы тез дамиды, жаңа жүйелер мен қолданымдарды әрдайым бақылап отыру қиын.
5. IT инфрақұрылымының кемшіліктері, әсіресе ауыл аймақтарында Кей жерлерде желі, серверлік қуаты төмен, бұл аудит жүргізуді қиындатады.
6. Мәдени кедергілер мен сананың төмен болуы Кей басшылықтар АТ аудитке мән бермейді немесе «жасырын шығын» деп қарайды.

3.2 Шешімдер (жолдар)

- **Кадрларды дайындау және оқыту бағдарламаларын дамыту** - университеттерде АТ аудит бағыттарын ашу, стажировка бағдарламалары.
- **Мемлекеттік қолдау** - мемлекеттік гранттар, субсидиялар арқылы АТ аудит жобаларын ынталандыру.
- **Заңнаманы жаңарту** - АТ-аудитке арналған арнайы нормативтік актілер мен стандарттарды қабылдау және толықтыру.
- **Ұйымдарда ішкі мәдениетті көтеру** - АТ аудиттің маңызын түсіндіру, ішкі саясат жасау.
- **Шағын және орта бизнеске жеңілдетілген модельдер** - жеңілдетілген аудиторлық шешімдер, модульдер, автоматтандырылған құралдар.
- **Біріккен ынтымақтастық** - университет, бизнес, салалық қауымдастық арасында ынтымақтастық арқылы тәжірибе алмасу.

4. Үш ұсыныс (ұсынысылық)

Қазақстанда ақпараттық технологиялардың аудит жүйесіне енгізілуі әлі де даму сатысында. Бұл бағытта халықаралық тәжірибені зерттеп, ұлттық ерекшеліктерді ескерген нақты шаралар қажет. Төменде осы саланы жетілдіруге арналған үш маңызды ұсыныс берілген.

1. Ақпараттық технологиялар аудиті бойынша ұлттық құзыреттілік орталығын құру

Бірінші ұсыныс – **ұлттық деңгейде АТ-аудит орталығын құру**. Мұндай орталықтың негізгі міндеті – ел ішіндегі ұйымдарға әдістемелік көмек көрсету, аудит стандарттарын үйлестіру және тәжірибе алмасуды қамтамасыз ету. Бұл орталық келесі қызметтерді атқара алады:

- Аудиторларға арналған оқу бағдарламалары мен тренингтер ұйымдастыру;
- ISO 27001, COBIT, ITIL сияқты халықаралық стандарттарды ұлттық жүйеге бейімдеу;
- Цифрлық қауіпсіздік пен деректерді қорғау саласында зерттеу жүргізу;
- Жеке және мемлекеттік ұйымдарға консультациялық қызмет көрсету.

2. Аудиторлық процестерді автоматтандыру және цифрлық құралдарды енгізу

Екінші ұсыныс – **аудиторлық процестерді цифрландыру және автоматтандыру**. Қазіргі таңда көптеген компанияларда аудит әлі де қолмен немесе жартылай автоматтандырылған түрде жүргізіледі. Бұл тәсіл қателіктерге, уақыт шығынына және адам факторына тәуелділікті арттырады. Сондықтан:

- **Электронды аудит платформаларын** енгізу қажет (мысалы, AuditNet, CaseWare, IDEA секілді жүйелердің қазақстандық аналогтарын жасау);
- **Блокчейн технологиясын** пайдалану арқылы аудит нәтижелерін бұрмалаудан қорғау;
- **Жасанды интеллект пен машиналық оқыту** негізінде тәуекелдерді автоматты талдау;
- **Big Data және бұлттық технологиялар** арқылы қаржылық операцияларды нақты уақыт режимінде тексеру.

3. Мамандарды даярлау және халықаралық сертификаттау жүйесін дамыту

Үшінші ұсыныс – **АТ-аудит саласындағы кәсіби кадрларды даярлау және халықаралық деңгейде мойындалатын сертификаттау жүйесін енгізу**. Қазақстанда бұл сала бойынша жоғары

оқу орындарында жеке мамандану бағыты өте аз. Көптеген аудиторлар ІТ білімін жеке курстар немесе шетелдік бағдарламалар арқылы алады. Сондықтан қажет:

- Университеттер мен колледждерде **«Ақпараттық жүйелер аудиті», «Киберқауіпсіздік және аудит», «IT-risk management»** пәндерін енгізу;
- ISACA, CISA, CISM, CRISC сияқты халықаралық сертификаттарды алуға жағдай жасау;
- Мемлекет пен жеке компаниялардың бірлескен оқу гранттарын бөлу;
- Жас мамандарды практикалық тәжірибеден өткізу үшін **тәжірибелік зертханалар (лабораториялар)** ашу;
- Шетелдік тәжірибелі аудиторлармен онлайн семинарлар мен шеберлік сабақтарын ұйымдастыру.

Кадрлардың сапасын арттыру – бұл саланың тұрақты дамуының кепілі. Егер елімізде жоғары білікті, халықаралық деңгейде мойындалған АТ-аудиторлар көбейсе, онда қазақстандық бизнес те, мемлекеттік сектор да технологиялық қауіпсіздік пен есептілікте жаңа деңгейге көтеріледі.

5. Басқа елдерде бар, бірақ бізде жоқ неге?

Қазіргі таңда дамыған мемлекеттерде — мысалы, **АҚШ, Ұлыбритания, Германия, Жапония, Оңтүстік Корея және Сингапурда** - ақпараттық технологиялар аудиті экономиканың тұрақтылығын қамтамасыз етудің маңызды бөлігі болып саналады. Бұл елдерде аудит процесі толық цифрландырылған, яғни барлық қаржылық және операциялық деректер автоматты түрде өңделіп, тәуекелдер нақты уақытта бағаланады.

Ал Қазақстанда бұл жүйе әлі де даму кезеңінде. Мұның бірнеше объективті және субъективті себебі бар:

1. Экономикалық және қаржылық факторлар

Дамыған мемлекеттерде технологиялық инфрақұрылым мен ғылыми-зерттеу орталықтарына бөлінетін инвестиция мөлшері өте жоғары. Мысалы, АҚШ-та ақпараттық аудит пен киберқауіпсіздікке жыл сайын **ЖІӨ-нің шамамен 2–3%-ы** жұмсалады. Қазақстанда бұл көрсеткіш әлдеқайда төмен, яғни көптеген компаниялар АТ-аудитке қосымша шығын деп қарап, бұл бағытқа инвестиция салуға асықпайды. Сонымен қатар, шетелдік компаниялардың қаржылық қуаты мен нарықтағы бәсекелестік деңгейі жоғары болғандықтан, олар аудитті стратегиялық құрал ретінде қарастырады. Ал бізде көбіне аудит заң талабы ретінде ғана қабылданады.

2. Технологиялық артта қалушылық және инфрақұрылым мәселесі

Көптеген дамыған елдерде **аудиторлық бағдарламалар мен автоматтандырылған жүйелердің отандық нұсқалары бар**. Мысалы, Германияда DATEV, Жапонияда J-SOX

платформасы, АҚШ-та IDEA және CaseWare жүйелері кеңінен қолданылады. Бұл жүйелер елдің қаржылық бақылау стандарттарына толық сәйкестендірілген. Қазақстанда мұндай бағдарламалық шешімдер көбінесе шетелдік өнімдерге тәуелді. 1С немесе SAP жүйелері жиі қолданылады, бірақ олар ұлттық салықтық және құқықтық ерекшеліктерге бейімделмеген. Нәтижесінде аудиторлық үдеріс автоматтандырылғанымен, тиімділігі төмен болып қала береді.

3. Кадрлық әлеует пен кәсіби білім деңгейі

Дамыған елдерде АТ-аудитор болу үшін міндетті түрде **халықаралық сертификаттар (CISA, CISM, CRISC, ISACA)** талап етіледі, және бұл сертификаттар оқу орындарының бағдарламасына енгізілген. Ал Қазақстанда мұндай мамандану жаңа ғана дамып келеді. Жоғары оқу орындарында ақпараттық аудит бағытында мамандықтар аз, практикалық база мен зертханалық құралдар жетіспейді. Нәтижесінде көптеген мамандар аудит саласын тек қаржылық тұрғыда меңгеріп, технологиялық жағын елемейді. Бұл кадр тапшылығы саланың дамуын тежейді.

4. Заңнамалық және нормативтік шектеулер

Батыс елдерінде ақпараттық аудитті реттейтін нақты заңдар мен стандарттар бар. Мысалы, Еуропада **GDPR (General Data Protection Regulation)** заңымен деректер қауіпсіздігі қатаң бақыланады, ал АҚШ-та **SOX (Sarbanes–Oxley Act)** компаниялардың ішкі аудит жүйесін міндеттейді. Қазақстанда мұндай нақты құқықтық база енді ғана қалыптасып жатыр. «Ақпараттандыру туралы» және «Дербес деректерді қорғау туралы» заңдар бар, бірақ олар АТ-аудиттің барлық аспектілерін қамтымайды. Сол себепті көптеген ұйымдарда аудит тек формальды сипатта өтеді.

5. Мәдени және басқарушылық факторлар

Көптеген шетелдік компанияларда аудит мәдениеті — ұйымдық мәдениеттің маңызды бөлігі. Басшылар аудитті «бақылау құралы» емес, **даму мен жетілдірудің тәсілі** ретінде қабылдайды.

Қазақстанда кейде басшылық аудитті «қателік іздеу» немесе «жазалау тетігі» ретінде көреді. Осы көзқарас аудиттің инновациялық дамуын тежейді. Сонымен қатар, кей компанияларда ақпараттық ашықтыққа деген сенім аз, яғни цифрлық жүйелерге деректерді толық енгізуден қорқу, «ақпарат сыртқа кетіп қалады» деген үрей бар.

6. Ұлттық ерекшелік және даму бағыты

Қазақстанда соңғы жылдары цифрландыру қарқынды жүріп жатыр: «**Цифрлық Қазақстан**» бағдарламасы, eGov.kz, audit.gov.kz, stat.gov.kz сияқты мемлекеттік порталдар іске қосылды. Бірақ бұл жүйелердің көпшілігі бір-бірімен интеграцияланбаған, сондықтан ақпараттық аудит жүргізу кезінде толық және үздіксіз дерек алу қиын. Ал дамыған елдерде мемлекеттік және жеке сектор арасындағы деректер алмасу жоғары деңгейде ұйымдастырылған, бұл аудит процесін жеңілдетеді және тиімділікті арттырады.

Қорытындылай келе, ақпараттық технологиялардың аудитке әсері қазіргі заманның ең өзекті мәселелерінің бірі болып отыр. ХХІ ғасырда ақпараттық жүйелер мен цифрлық инфрақұрылымсыз ешбір ұйымның тиімді жұмыс істеуі мүмкін емес. АТ-аудиттің басты мақсаты — ұйымдардың ақпараттық ресурстарын, деректердің қауіпсіздігін, тәуекелдерді басқару жүйесін және бизнес-процестердің сенімділігін қамтамасыз ету.

Ақпараттық технологиялар аудит процесін түбегейлі өзгертті. Егер бұрын аудит негізінен қағаз құжаттар мен қолмен есепке алу арқылы жүзеге асса, бүгінде ол автоматтандырылған талдау, электронды есеп жүйелері және интеллектуалды бағдарламалық құралдар арқылы жүргізіледі. Мұның нәтижесінде аудит сапасы мен тиімділігі айтарлықтай артты, деректерді өңдеу жылдамдығы мен дәлдігі жақсарды. Сонымен қатар, тәуекелдерді

басқару, киберқауіпсіздік, ішкі бақылау және стратегиялық шешім қабылдау салаларында жаңа мүмкіндіктер пайда болды.

Дегенмен, ақпараттық технологияларды енгізу өзімен бірге жаңа қиындықтар әкеледі. Бұл — кадр тапшылығы, мамандардың жеткіліксіз дайындығы, жүйелердің күрделенуі, кибершабуыл қаупі және нормативтік базаның әлсіздігі. Аудиттің тиімділігін арттыру үшін тек техникалық құралдарды пайдалану жеткіліксіз — сонымен қатар кәсіби мәдениет, білікті кадрлар және институционалдық қолдау қажет.

Қазақстан жағдайында басты назарды үш бағытқа аудару қажет:

1. **Инфрақұрылымды және кадрлық әлеуетті дамыту.** Бұл бағытта жоғары оқу орындарында АТ-аудит мамандарын дайындау, халықаралық стандарттарды енгізу және тәжірибелік базаны күшейту маңызды.

2. **Нормативтік-құқықтық негізді жетілдіру.** Аудит пен ақпараттық қауіпсіздік саласын реттейтін заңдар мен стандарттарды халықаралық талаптарға сәйкестендіру қажет.

3. **Технологиялық тәуелсіздікті арттыру.** Отандық бағдарламалық өнімдер мен аудиттік құралдарды жасау арқылы шетелдік жүйелерге тәуелділікті азайту керек.

Қазақстанда «Цифрлық Қазақстан», «Smart Government», «E-Audit» секілді бастамалар цифрлық трансформацияның негізін қалады. Егер осы жобалар ақпараттық аудит жүйесімен тығыз байланыста дамытылса, елімізде аудит саласы жаңа сапалық деңгейге көтеріледі.

Сондықтан ақпараттық технологиялардың аудитке әсерін тек техникалық тұрғыдан емес, стратегиялық деңгейде қарау қажет. Бұл сала еліміздің экономикалық тұрақтылығы мен инвестициялық тартымдылығына тікелей әсер ететін маңызды фактор.

Әдебиеттер тізімі

1. Рамазанова К.М., Нұрғалиева А.М. Ақпараттық технологиялардың ішкі аудит тиімділігін арттырудағы рөлі. – *Бөкетов атындағы университеттің Экономика журналы*, 2023. [Бүкетов Бизнес \[1.Б.45\]](#).

2. Алибекова Б., Жахметова А. Мемлекеттік аудитте ақпараттық жүйелерді қолдану. – *Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ хабаршысы. Экономика сериясы*, №1, 2023. [Bulecon \[2.Б.31\]](#).

3. Ердәулетова Ф.К., Бимендиева Л.А. Есеп пен аудиттің цифрландырылуы – тиімділікті арттыру факторы. – *ҚазҰУ Хабаршысы. Экономикалық зерттеулер және бизнес әкімшілендіру журналы*, 2024. [Журнал экономических исследований \[3.Б.63\]](#).

4. Теміржанова Л.А. Қазақстанда ақпараттық технологияларды пайдалана отырып жасалатын алаяқтықпен күресу. – *Құқық және экономика зерттеулері журналы*, 2019. [ASERS Publishing Journals \[4.Б.16\]](#).

5. ISACA ұйымы. *Ақпараттық технологиялар аудиті бойынша нұсқаулық (IT Audit Handbook)*. – 2022. [ISACA \[5.Б.21\]](#).

6. INTOSAI мен WGITA/IDI ұйымдары. *Ақпараттық жүйелер аудиті жөніндегі әдістемелік нұсқаулық*. – 2022. [INTOSAI Development Initiative \[6.Б.112\]](#).

7. «Ақпараттық жүйелердің аудиті туралы» қағидалар. – *Қазақстан Республикасының заңнамасы*, [adilet.zan.kz](#), 2021. [Адалет+1 \[7.Б.13\]](#).

ЦИФРОВИЗАЦИЯ СОЦИАЛЬНОЙ СФЕРЫ: СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ

Злобин Б.Н.,
докторант ЕНУ им. Л.Н. Гумилева
г.Астана, Республика Казахстан

Аннотация. В статье рассматриваются современные направления развития социальной сферы Республики Казахстан в условиях цифровизации. Особое внимание уделяется системе специальных социальных услуг, анализу динамики численности учреждений, персонала и получателей услуг, а также межрегиональным различиям нагрузки. На основе анализа статистических данных и открытых источников деятельности социальных организаций обоснована необходимость комплексной цифровой трансформации, направленной на повышение эффективности, устойчивости и адресности социальной поддержки населения.

Ключевые слова: цифровизация, социальная сфера, специальные социальные услуги, нагрузка персонала, цифровая трансформация, социальная политика.

Социальная сфера является одним из ключевых элементов устойчивого развития государства, поскольку именно через систему социальных услуг реализуются принципы социальной справедливости, поддержки уязвимых групп населения и обеспечения качества жизни. В Республике Казахстан в последние годы наблюдается устойчивый рост потребности в социальных услугах, что обусловлено демографическими процессами, старением населения, увеличением числа граждан, нуждающихся в длительном уходе и сопровождении, а также усложнением социальных рисков.

В условиях возрастающей нагрузки традиционные модели управления социальной сферой сталкиваются с ограничениями, связанными с высокой трудоемкостью процессов, значительным объемом документооборота и недостаточной оперативностью принятия решений [1]. На этом фоне цифровизация рассматривается как стратегическое направление модернизации социальной политики, позволяющее повысить эффективность управления, обеспечить прозрачность процессов и улучшить качество предоставляемых услуг.

Цифровая трансформация социальной сферы предполагает не только внедрение информационных технологий, но и глубокое переосмысление организационных процессов, механизмов взаимодействия между учреждениями и гражданами, а также способов анализа и использования данных. Для обоснования направлений цифровизации особое значение имеет анализ фактического состояния системы специальных социальных услуг, включая динамику развития учреждений, кадровую обеспеченность и нагрузку на персонал.

Методология исследования

Методологическую основу исследования составляют общенаучные и специальные методы анализа социально-экономических процессов. В работе использованы методы анализа и синтеза, индукции и дедукции, статистического сравнения, а также элементы системного и структурно-функционального подходов. Такой инструментарий позволяет рассмотреть систему специальных социальных услуг как целостный социально-экономический механизм, функционирующий в условиях цифровой трансформации.

Эмпирическую базу исследования образуют официальные статистические данные по регионам Республики Казахстан за 2022–2024 годы, характеризующие количество организаций, предоставляющих специальные социальные услуги, численность персонала, численность получателей услуг, а также показатели нагрузки на работников и учреждения. Дополнительно использованы материалы открытых источников, включая официальные сайты социальных организаций, нормативные документы и аналитические отчеты профильных ведомств.

Особое внимание уделено межрегиональному сопоставлению показателей, что позволяет выявить диспропорции в развитии социальной инфраструктуры и различия в уровне нагрузки на персонал. Такой подход дает возможность перейти от формального описания динамики к выявлению структурных ограничений, оказывающих влияние на эффективность функционирования системы специальных социальных услуг.

В рамках исследования также применялся качественный анализ цифровой представленности социальных организаций, основанный на изучении функциональных возможностей официальных веб-ресурсов. Это позволило оценить степень внедрения

цифровых инструментов во взаимодействие с получателями услуг и выявить потенциал цифровой модернизации в практической деятельности учреждений.

Теоретические аспекты цифровизации социальной сферы

Цифровизация социальной сферы в научной литературе рассматривается как комплексный процесс, включающий технологические, институциональные и социальные изменения. В технологическом измерении она связана с внедрением цифровых платформ, электронных регистров, автоматизированных систем учета и аналитических инструментов. Институциональный аспект охватывает трансформацию нормативно-правовой базы, изменение управленческих функций и развитие межведомственного взаимодействия. Социальное измерение отражает изменение форм взаимодействия между государством и гражданами, рост доступности услуг и повышение их адресности.

Международный опыт показывает, что цифровизация социальной сферы позволяет существенно снизить административную нагрузку на персонал, повысить прозрачность распределения ресурсов и обеспечить более гибкое реагирование на изменения социальной ситуации [1]. В условиях роста спроса на социальные услуги цифровые технологии становятся не вспомогательным инструментом, а необходимым условием устойчивого функционирования системы социальной поддержки.

Для стран с большой территорией и выраженными региональными различиями, к числу которых относится Казахстан, цифровизация приобретает особое значение. Она создает условия для выравнивания доступности социальных услуг, повышения управляемости сети учреждений и более точного планирования кадровых и финансовых ресурсов.

Цифровизация социальной сферы является устойчивой глобальной тенденцией, отражающей стремление государств повысить эффективность систем социальной поддержки в условиях роста социальных рисков и ограниченности ресурсов. В странах Европейского союза, Канаде, Австралии и Республике Корея цифровые технологии активно используются для управления социальными услугами, мониторинга нагрузки и повышения адресности социальной помощи.

Анализ международной практики показывает, что переход к цифровым платформам позволяет государствам формировать единую информационную среду, в которой данные о получателях услуг, учреждениях и персонале интегрируются в общий контур управления. Это обеспечивает прозрачность процессов, сокращает административные издержки и способствует выравниванию региональных диспропорций. В ряде стран внедрение электронных карт получателей услуг стало основой для перехода от реактивной модели социальной поддержки к проактивной, ориентированной на раннее выявление нужд.

В Казахстане цифровизация социальной сферы реализуется в рамках государственных программ цифрового развития и модернизации государственного управления [2]. Создание электронных государственных сервисов, развитие порталов социальных услуг и интеграция информационных систем формируют предпосылки для перехода к более современной модели предоставления социальной помощи.

Существенный практический интерес представляет опыт реализации цифровых проектов в социальной сфере при участии Программы развития Организации Объединенных Наций. В частности, в Казахстане реализуется пилотный проект Цифровая карта семьи, направленный на формирование цифровой платформы для оценки социального положения семей и автоматизации процессов назначения социальной помощи. Использование интегрированных данных позволяет определить уровень нуждаемости без необходимости личного обращения граждан и существенно сократить объем бумажного документооборота. Данный опыт демонстрирует потенциал цифровых технологий в повышении адресности социальной поддержки, снижении административных барьеров и расширении охвата уязвимых групп населения [2].

Вместе с тем практика показывает, что на уровне отдельных организаций цифровая трансформация носит фрагментарный характер и часто ограничивается формальной цифровой представленностью.

Несоответствие между стратегическими целями цифрового развития и фактическим уровнем цифровизации учреждений социальной сферы приводит к тому, что потенциал цифровых технологий используется не в полной мере. Это особенно заметно в системе специальных социальных услуг, где высокая нагрузка на персонал и сложная структура клиентских групп требуют комплексных цифровых решений, ориентированных не только на информирование, но и на управление процессами и данными.

Анализ развития системы специальных социальных услуг в Казахстане

Анализ статистических данных за 2022-2024 годы свидетельствует о поступательном развитии системы специальных социальных услуг.

Рисунок 1 – Основные показатели системы специальных социальных услуг в Республике Казахстан за 2022-2024 гг.

За указанный период количество организаций, оказывающих специальные социальные услуги, увеличилось с 281 до 304 единиц. Численность персонала выросла с 3676 до 3916 человек, тогда как количество получателей услуг увеличилось с 40,3 тыс. человек до 43,4 тыс. человек [3].

Таблица – Данные по системе специальных социальных услуг в Казахстане за 2022- 2024 годы в разрезе регионов

Наименование	Фактическая численность работников в организациях по предоставлению специальных соц услуг, человек			Численность проживающих (обслуживаемых) в организациях по предоставлению специальных соц услуг, человек		
	2022 год	2023 год	2024 год	2022 год	2023 год	2024 год
Республика Казахстан	3 676	3 737	3 916	40 321	41 703	43 419
область Абай	220	242	252	3 115	3 048	3 052
Акмолинская область	192	142	155	1 613	1 428	1 416
Актюбинская область	97	116	175	792	949	1 033
Алматинская область	98	137	134	923	1 383	1 762
Атырауская область	97	108	99	869	1 190	1 140
Западно-Казахстанская область	153	163	161	2 318	2 324	2 346
Жамбылская область	205	237	274	1 516	1 774	2 071
область Жетісу	315	351	410	1 428	1 534	1 731
Карагандинская область	381	368	364	2 957	3 084	3 081
Костанайская область	291	272	279	3 519	3 770	3 867
Кызылординская область	214	211	211	1 105	1 132	1 280
Мангистауская область	50	50	48	499	509	522
Павлодарская область	87	116	130	1 673	1 700	1 762
Северо-Казахстанская область	79	95	88	1 607	1 645	1 691

Туркестанская область	207	154	179	3 675	2 972	3 207
область Ұлытау	16	17	45	286	279	277
Восточно-Казахстанская область	360	312	327	5 291	5 512	5 526
г.Алматы	185	159	170	2 399	2 259	2 411
г.Астана	182	210	213	2 693	3 097	3 158
г.Шымкент	247	277	202	2 043	2 114	2 086

Примечание: составлена автором на основе данных Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан

Сопоставление этих показателей показывает, что темпы роста числа получателей услуг опережают темпы увеличения кадрового потенциала. В результате формируется дополнительная нагрузка на персонал и учреждения, что может негативно отражаться на качестве обслуживания и устойчивости системы в целом. Такая тенденция характерна для социальной сферы в условиях ограниченных ресурсов и растущих социальных потребностей. Средняя нагрузка на одного работника в целом по стране остается относительно стабильной, однако межрегиональный анализ выявляет значительные различия. В отдельных регионах на одного сотрудника приходится более 16-19 получателей услуг, тогда как в других данный показатель не превышает 4-6 человек. Аналогичная неоднородность наблюдается и по нагрузке на организации, что свидетельствует о неравномерном распределении инфраструктуры и ресурсов.

Выраженная межрегиональная дифференциация нагрузки отражает структурные особенности развития социальной сферы. Регионы с высокой нагрузкой сталкиваются с рисками профессионального выгорания персонала, снижением качества предоставляемых услуг и ограниченными возможностями индивидуального сопровождения получателей. В то же время регионы с относительно низкой нагрузкой могут иметь избыточную инфраструктуру или неэффективное распределение ресурсов.

Такие диспропорции затрудняют реализацию единых стандартов социальных услуг и требуют более гибких инструментов управления. В условиях отсутствия современных цифровых систем мониторинга управленческие решения часто принимаются с задержкой, что снижает адаптивность системы к изменяющимся условиям.

Анализ открытой информации и официальных сайтов отдельных организаций, оказывающих специальные социальные услуги, позволяет выявить общие черты функционирования учреждений. В большинстве случаев цифровая инфраструктура данных организаций ограничивается наличием информационных веб-страниц, содержащих общие сведения, контакты и нормативную информацию.

Такие сайты выполняют преимущественно справочную функцию и не предоставляют интерактивных сервисов для граждан. Отсутствие возможностей онлайн-записи, подачи заявлений, получения дистанционных консультаций и отслеживания статуса услуг указывает на сохранение традиционной модели взаимодействия, основанной на личных обращениях и бумажном документообороте.

Данный подход отражает более широкую системную проблему – недостаточную цифровизацию внутренних процессов. Учет получателей услуг, формирование отчетности, планирование нагрузки и координация работы сотрудников во многом осуществляются вручную, что увеличивает административную нагрузку и снижает оперативность принятия решений. В условиях роста числа получателей услуг такие ограничения становятся критическими.

Роль цифровизации в повышении эффективности системы социальных услуг

Цифровизация способна выступить ключевым инструментом преодоления выявленных ограничений. Формирование единой цифровой среды, интегрирующей данные об учреждениях, персонале и получателях услуг, позволяет обеспечить прозрачность процессов и повысить управляемость системы. Внедрение электронных карт получателей услуг создает условия для преемственности социальной помощи, снижает дублирование информации и повышает адресность поддержки.

Использование аналитических инструментов и систем мониторинга дает возможность в режиме реального времени отслеживать нагрузку на учреждения и персонал, выявлять зоны перегрузки и прогнозировать изменения потребности в социальных услугах. Это особенно важно для регионов с высокой социальной нагрузкой, где своевременное перераспределение ресурсов может существенно повысить эффективность работы.

Цифровизация также способствует улучшению взаимодействия между гражданами и социальными службами. Возможность дистанционного обращения, получения консультаций и сопровождения снижает барьеры доступа к услугам, особенно для маломобильных и уязвимых категорий населения. При этом автоматизация документооборота позволяет высвободить значительную часть рабочего времени сотрудников, направив его на непосредственную работу с получателями услуг.

Несмотря на значительный потенциал цифровизации, ее внедрение в систему специальных

социальных услуг сопряжено с рядом ограничений и рисков, которые необходимо учитывать при формировании стратегии цифрового развития. Одним из ключевых факторов является цифровое неравенство, проявляющееся как среди получателей услуг, так и среди сотрудников социальных организаций. Не все категории населения обладают достаточным уровнем цифровой грамотности или доступом к интернету, что может ограничивать эффективность онлайн-сервисов.

Существенным вызовом является также обеспечение защиты персональных данных. Система специальных социальных услуг работает с информацией о здоровье, социальном статусе и жизненных обстоятельствах граждан, что требует высокого уровня информационной безопасности и строгого соблюдения нормативных требований. Недостаточная защищенность цифровых систем может подорвать доверие населения и создать дополнительные социальные риски.

Отдельного внимания заслуживает кадровый аспект цифровизации. Внедрение цифровых решений без соответствующей подготовки персонала может привести к формальному использованию технологий и росту нагрузки на работников. В этой связи цифровая трансформация должна сопровождаться системной работой по повышению цифровых компетенций сотрудников, адаптацией рабочих процессов и изменением организационной культуры.

Таким образом, цифровизация социальной сферы требует взвешенного и поэтапного подхода, учитывающего не только технологические возможности, но и социальные, кадровые и институциональные ограничения. Только при соблюдении этих условий цифровые технологии смогут стать фактором повышения эффективности и устойчивости системы специальных социальных услуг.

Заключение

Проведенный анализ показывает, что система специальных социальных услуг Казахстана развивается в условиях растущей нагрузки и выраженных межрегиональных различий. Традиционные модели управления социальной сферой оказываются недостаточно гибкими для эффективного реагирования на современные вызовы. В этих условиях цифровизация выступает не только инструментом модернизации, но и необходимым условием устойчивого развития социальной сферы.

Комплексная цифровая трансформация, включающая внедрение цифровых платформ, аналитических инструментов и сервисов для граждан, способна повысить эффективность управления, улучшить качество и доступность социальных услуг, а также обеспечить более равномерное распределение ресурсов. Таким образом, цифровизация социальной сферы является ключевым фактором формирования современной, устойчивой и человекоцентричной системы социальной поддержки в Республике Казахстан.

Список литературы

1. OECD. Digital Government Index. <https://www.oecd.org/>.
2. UNDP. Kazakhstan presents innovative GovTech solutions for digital transformation in social protection, 2024. <https://www.undp.org/kazakhstan>.
3. Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам РК. <https://stat.gov.kz/>.
4. Министерство труда и социальной защиты населения РК. <https://www.gov.kz/memleket/entities/enbek>.

ҚАРЖЫ САЛАСЫНЫҢ ЦИФРЛЫҚ ТРАНСФОРМАЦИЯСЫ: МАЗМҰНЫ МЕН ТРЕНДТЕРІ.

Қарағанды Қазтұтынуодағы университеті
МН-23-1 к тобының студенті

Камысбаева Маржан

Ғылыми жетекшісі:

PhD, Экономика және кәсіпкерлік кафедрасының доценті

Кенешева Ғизат Әбділдақызы

Андатпа: Қаржы индустриясының цифрлық трансформациясы (цифрландыру) қаржы нарығына қатысушылардың өзара әрекеттесу үлгілерінде терең өзгерістерге әкеліп соғуда. Дегенмен, цифрландырудың мәнін жалпы қабылданған түсіну әлі ұсынылған жоқ. Бұл мақалада қаржы

индустриясының цифрлық трансформациясының ерекшеліктері анықталады және осыған сүйене отырып, осы трансформацияның табиғатын бірыңғай түсіндіру ұсынылады. Зерттеудің әдіснамалық негізі инновацияның үш түрінің тұжырымдамасы болып табылады: технологиялық, ұйымдастырушылық және өнім. Негізгі әдістер - талдау және синтез. Мақалада инновацияның бұл түрлері қаржы индустриясының цифрлық трансформациясының сипатын қалай анықтайтыны және әртүрлі цифрлық қаржы өнімдерінде қалай жүзеге асырылатыны көрсетілген. Қаржының цифрлық трансформациясы екі аспектіні қамтиды: технологиялық компаниялардың қаржы нарығына кіруі ретіндегі финтех революциясы және дәстүрлі қаржы институттарының инновациялық цифрлық технологияларды қабылдауы.

Зерттеу, біріншіден, қаржы индустриясының цифрлық трансформациясы технологиялық аспектімен шектелмейтінін және ұйымдастырушылық және өнім компоненттерін де қамтитынын көрсетті. Екіншіден, қаржы индустриясының цифрлық трансформациясының үрдістері әлемдік экономиканың цифрлық трансформациясының үрдістерінен түбегейлі ерекшеленбейді.

Кілт сөздер: нарықты дамыту; финтех революциясы; қаржылық технологиялар; цифрландыру; қаржы ұйымдары; инновация; қаржы индустриясы.

Кіріспе. Экономиканың барлық салалары сияқты, қаржы секторы қазіргі уақытта цифрлық трансформациядан (цифрландырудан) өтуде, оның бір көрінісі - қаржылық технологиялық революция немесе финтех революциясы [1, 70–82 беттер]. Финтех революциясы зерттеушілер мен мамандардың назарын аударған қаржылық цифрландыру аспектісіне айналды деп айтуға болады.

Финтех революциясы тұтастай алғанда қаржы секторының цифрландыруын көлеңкеге түсірді деп айтуға болады, бұл тұтастай алғанда қаржы секторының цифрлық трансформациясын зерттеуге ешқандай зерттеудің болмауына әкелді. Демек, қазіргі заманғы әдебиетте қаржылық цифрландырудың мәні туралы консенсус жоқ.

Теориялық тұрғыдан алғанда, бұл болып жатқан өзгерістерді талдауды қиындатады, ал практикалық тұрғыдан алғанда, цифрлық трансформация аясында қаржы институттары үшін тиімді стратегияларды әзірлеуге кедергі келтіреді.

Бұл мақаланың мақсаты - қаржы индустриясының цифрлық трансформациясының мәнін ашу және оның ішкі сипаттамалары мен ерекшеліктерін анықтау. Қазіргі уақытта қаржы технологиялары революциясы аяқталды деген пікір кең таралған. Бұл біздің зерттеу мақсатымыздың маңызды емес екенін көрсетуі мүмкін. Дегенмен, бұл олай емес. Инновациялық қаржы технологиялары компанияларының қаржы индустриясына шабуылы (финтех революциясының негізгі мәнін құрады) шынымен де жойылғанымен (егер біз мұны финтех компанияларының дәстүрлі қаржы институттарын нарықтан ығыстыра алмауы деп түсінсек), ол қаржы секторында із қалдырмай өткен жоқ.

Бұл революцияның негізгі жетістіктері қаржы институттарымен сәтті қабылдануда және көп жағынан қаржы секторының одан әрі дамуының бағыттарын көрсетеді. Сондықтан біз қаржыны цифрландырудың мәнін түсіндіру маңызды деп санаймыз. Айта кету керек, жоғарыда айтылғандай, қаржылық-технологиялық революцияның сәтсіздігі туралы тек оның табысы дәстүрлі қаржы индустриясын финтехпен толығымен ауыстыру деп санағанда ғана айтуға болады (финтех әуесқойларының пікірі дәл осындай болды).

Дегенмен, инновациялар көбінесе асыра сілтеушілікті тудырады, және финтех те ерекшелік емес. Іс жүзінде олар саланы толықтырады, оның тиімділігін арттырады және дәстүрлі компаниялардың бизнес модельдеріне интеграцияланады. Электронды коммерциямен дәл осылай болды: 1990 жылдары ол дәстүрлі бөлшек сауданы толығымен алмастырады деп есептелді. Бірақ бұл болған жоқ. Олардың дамуының нәтижесінде дәстүрлі және электрондық коммерция тиімді симбиоз құрды, ал нарықта қазір өз операцияларында дәстүрлі және электрондық құралдардың кең ауқымы бар бөлшек саудагерлер бар.

Қаржы саласында да солай болуы мүмкін: финтех оны байытады және тиімділігін арттырады, ал дәстүрлі қаржы құрылымдарын ығыстырудың орнына, ол ішінара оларға интеграцияланады және дәстүрлі қаржы институттары қызмет көрсетпейтін тауашаларды алады.

Сондықтан, біз қаржы технологиялары революциясын қаржы саласын цифрландырудың бір ғана көрінісі (кезеңі) деп санаймыз. Осылайша, біз финтех революциясының сәтсіздігі туралы емес, онымен байланысты асыра сілтеушіліктің сәтсіздігі туралы айта аламыз. Бұл сәтсіздік цифрлық қаржының табиғатын ашуға бағытталған зерттеулердің өзектілігін ешбір жағдайда төмендетпейді.

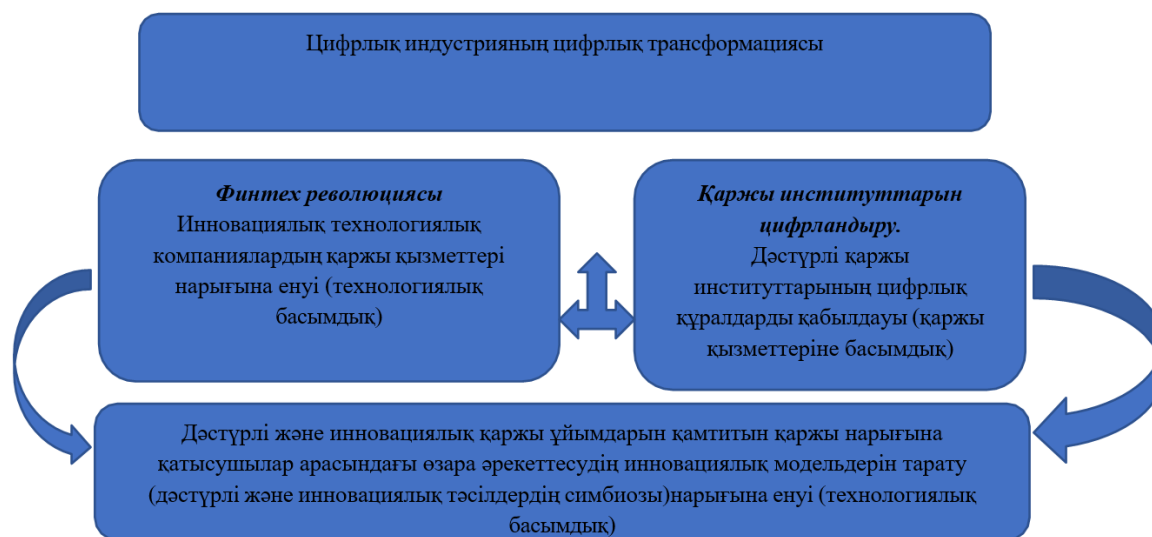
Бұл идеяны жоғарыда айтылғандарды қайталай отырып, басқаша тұжырымдауға болады: қаржылық технологиялық революция қаржыны цифрландырудың бір ғана көрінісі. Финтех революциясының нәтижелерін бағалауымызға қарамастан, қаржыны цифрландыру (мүмкін, инновациялық қаржы компаниялары емес, дәстүрлі қаржы индустриясының ойыншылары немесе дәлірек айтқанда, екеуі де жүзеге асырған) жалғасады.

Сондықтан, қаржыны цифрландырудың мәнін талдау қаржы индустриясының қандай бағытта дамитынын, яғни оның цифрландыруы қалай дамитынын түсінуге мүмкіндік береді. Тағы бір маңызды

мәселе: қаржы индустриясының цифрландыруы тұтастай алғанда әлемдік экономиканың цифрландыруының ерекше жағдайын білдіреді.

Осыған байланысты қаржыны цифрландырудың экономиканы цифрландырудың жалпы үлгілерінде және тек қаржы индустриясына тән ерекшеліктерде қалай көрінетінін зерттеу қызықты. Цифрлық трансформацияның жалпы бағыттары кітапта [2], сондай-ақ еңбекте [3, 2238–2253 беттер] егжей-тегжейлі сипатталған, және олардың кейбіреулері қаржы саласын (мысалы, криптовалюта және платформалар) қамтиды. Әрі қарай, біз қаржы секторына тән

цифрлық трансформацияның ерекшеліктерін және оны цифрландырудың жалпы әлемдік экономиканы цифрландырудан қалай ерекшеленетінін қарастырамыз.

1-сурет. Қаржы секторының цифрлық трансформациясының құрылымы

Қаржы саласының цифрлық трансформациясын екі құрамдас бөлікке бөлуге болады: біріншісі технологиялық компаниялардың қаржы қызметтері нарығына кіруімен байланысты, ал екіншісі дәстүрлі қаржы институттарын цифрландырумен және олардың операциялық тиімділігін арттыру үшін инновациялық цифрлық технологияларды қабылдауымен байланысты. Бұл екі құрамдас бөлік бірге синергетикалық әсер жасап, қаржы нарығында инновациялық бизнес модельдерін енгізуге мүмкіндік берді (1-сурет).

Қаржы секторының цифрландырылуы дәстүрлі және цифрлық қаржы құралдарының конвергенциясымен қатар жүретінін атап өткен жөн. Банктер цифрлық технологияларды енгізуде, ал финтех компаниялары бір уақытта банк лицензияларын алуда. Бұл процесс электрондық коммерцияның дамуы кезінде бұрын болған жағдайға толығымен сәйкес келеді: дәстүрлі дүкендер онлайн сатуды дамыта бастады, ал электрондық коммерция дүкендері тұтынушыларға қызмет көрсетудің қажетті деңгейін қамтамасыз ету үшін өздерінің қоймалары мен тапсырыстарды орындау пункттерін салды.

Технологиялық компонент цифрлық қаржының келесі ерекшеліктерін қамтиды:

1. Қаржы институттарын виртуалдандыру – активтер мен бизнес-процестерді цифрландыру. Банк кеңселері веб-сайттар мен мобильді қосымшалармен ауыстырылуда, қаржы құралдары электронды форматқа өтуде (электрондық қолма-қол ақша, криптовалюта, токендер), ал клиенттермен және контрагенттермен өзара әрекеттесу ақпараттық кеңістікке ауыстырылуда.

2. Ақылды автоматтандыру – қаржы институты қызметкерлерін серіктестермен өзара әрекеттесе алатын және қажет болған жағдайда тәуелсіз қаржылық шешімдер қабылдай алатын роботтармен ауыстыру (робоинвестициялау). Бұған сондай-ақ «үлкен деректер» – қаржы қызметтері нарығының қатысушылары туралы үлкен көлемдегі ақпаратты жинау және өңдеу кіреді.

3. Таратылған өзара әрекеттесу технологиялары – қаржы қатысушылары арасындағы қашықтан және/немесе орталықсыздандырылған өзара әрекеттесуді қамтамасыз ететін құралдар. Бұған қашықтан аутентификация технологиялары немесе таратылған кітаптар кіреді [4, 196–210 б].

Ұйымдастырушылық компонент қайта үйлестіруден тұрады – қаржы қатысушылары арасындағы өзара әрекеттесу модельдерін қайта пішімдеу, олардың арасындағы байланыс

жүйесін қайта құру және қаржы нарығындағы экономикалық мүдделерді үйлестірудің жаңа жолдарын жасау. Бұл қайта үйлестірудің көрінісі, атап айтқанда, криптовалюта моделінде жүзеге асырылатын

орталықсыздандыру болып табылады.

Тағы бір мысал - қаржы қатысушылары арасындағы өзара әрекеттесуді екіжақты платформалар арқылы оңтайландыру. Бұған қаржы өнімдері үшін, әсіресе үшінші тараптың цифрлық қосымшалары арқылы жаңа тарату арналарын құру да кіреді.

Соңында, тағы бір айқын мысал - серіктес экожүйелердің қалыптасуы. Маркетинг компоненті келесі ерекшеліктермен ұсынылған:

1. Қосымша құндылық – жаңа цифрлық қаржы құралдары, қызметтер және процестер дәстүрлі қатысушылармен салыстырғанда қаржы қатысушыларының қажеттіліктерін тиімдірек қанағаттандырады, олар үшін қосымша құндылық жасайды. Мысалы, блокчейн негізіндегі токендер ақылды келісімшарттарды енгізуге мүмкіндік береді. Маңыздысы, бұл құндылықты бар қатысушылар үшін де, жаңа қатысушылар үшін де жасауға болады, бұл олардың құндылық жасау жүйесіне қатысуына мүмкіндік береді және осылайша үйлестіруді қамтамасыз етеді. Қосымша құндылықты әртүрлі қаржы өнімдерінің конвергенциясы арқылы жасауға болады, яғни технологиялық құралдарға емес, ұйымдастырушылық және/немесе маркетинг құралдарына негізделген. Қосымша құндылықтың әртүрлі деңгейлері 1-кестеде келтірілген.

1-кесте. Пайдаланушылар үшін қосымша пайдалылық деңгейлері

Қосымша пайдалылық деңгейі	Мәні	Мысалдар
Қаржы секторындағы қосымша пайдалылық	Қаржылық өнімді/қызметті басқа қаржылық өніммен/қызметпен толықтыру (яғни, бірлескен қаржылық өнімде бірнеше қаржылық қызметтерді біріктіру)	Төлем құралы және несие құралы ретінде қызмет ететін несие карталары
Экономикалық қатынастардағы қосымша пайдалылық	Қаржылық өнімді/қызметті экономикалық қатынастардың басқа моделіне байланысты тек қаражат жинау (қаржылық емес) саласынан құралмен толықтыру	Краудфандинг, оны іске асыру құралы ғана емес, сонымен қатар нарықты талдау, алдын ала сату, өнімді жарнамалау және т.б. құралы бола алады; адалдық карталары ретінде пайдалануға болатын бөліп төлеу карталары.
Экономикалық қатынастардан тыс қосымша пайдалылық	Қаржылық өнімді/қызметті әлеуметтік өзара әрекеттесудің басқа (экономикалық емес) саласынан ақылды (өздігінен орындалатын) құралмен толықтыру	Ethereum токендері, олар тек криптовалюта ғана емес, сонымен қатар ақылды (өздігінен орындалатын) келісімшарттардың негізі болып табылады
Ескерту: 5-ші дереккөзге сүйене отырып, автор құрастырған. Богоявленский С.Б.		

Сонымен қатар, қосымша құнды компания және өнім деңгейлерінде жүзеге асыруға болады. Өнім жағдайында ол жай ғана басқа қызметтермен толықтырылады (1-кестеде көрсетілгендей), ал компания деңгейінде қосымша құндылық қосымша өнімдер мен қызметтерді әзірлеу арқылы жүзеге асырылады, яғни қаржылық емес компанияларды қаржыландыру және қаржы институттарын әмбебаптандыру.

2. Әмбебаптандыру – цифрлық қаржы институты тұтынушылардың қажеттіліктерін мүмкіндігінше көп мөлшерде қамтуға тырысады, яғни пайдасын барынша арттыру үшін оларға әртүрлі өнімдер мен қызметтердің максималды санын ұсынуға тырысады. Осылайша, бұл өз өнімдері мен қызметтерін кеңінен әртараптандыруды білдіреді, ол тәуелсіз де, сыртқы серіктестердің қатысуымен де (экожүйе немесе басқа серіктестік құрылымы шеңберінде) жүзеге асырылады. Маңыздысы, әмбебаптандыру екі бағытта жүзеге асырылады: бір жағынан, қаржы институттары қаржылық емес нарыққа кіруді қоса алғанда, қызметтер ауқымын кеңейтеді, ал екінші жағынан, қаржылық емес компаниялар қаржылық қызметтерді ұсынады, пайдасын барынша арттыруға тырысады, соның ішінде қаржы компаниялары үшін сату арнасына айналу арқылы.

Осылайша, қаржылық қызметтер қаржылық емес ұйымдардың өнімдерінің бөлігі болып табылады, бұл қазіргі заманғы экономикаға тән қаржыландыру үрдісінің бір көрінісі.

3. Жалпыға ортақтық – қаржы ұйымы тұтынушылық деректердің үлкен көлемін талдау

арқылы мүмкіндігінше көп тұтынушы қажеттіліктерін анықтауға, оларды мүмкіндігінше дәл анықтауға және қанағаттандыруға тырысады, яғни адам өмірінің мүмкіндігінше көп аспектілеріне еніп, әрбір жеке тұтынушының қажеттіліктеріне жетуге тырысады. 4. Ыңғайлылық – қаржылық қызметтерді тұтыну пайдаланушы үшін мүмкіндігінше ыңғайлы болуы және минималды күш-жігермен жүзеге асырылуы керек.

Кейбір жағынан, цифрлық қаржы қызметтері осы тұрғыдан дәстүрлі ақшаға жақындауда: ақшаны пайдалану арнайы дайындықты, қаржы ұйымымен қосымша өзара әрекеттесуді және қосымша транзакцияларды қажет етпейді (деректерді ұзақ енгізу арқылы банк аударымдарынан немесе PIN-кодтары бар банк карталарынан айырмашылығы). Цифрлық төлем қызметтері қазір салыстырмалы ыңғайлылық деңгейін ұсынады: төлем жасау үшін смартфонңызды терминалға түртіңіз немесе алушының телефон нөмірін енгізіңіз. Сонымен қатар, кейбір жағдайларда бұл қызметтер қолма-қол ақшаға қарағанда ыңғайлырақ болуы мүмкін, себебі төлем орнында клиент анықталғаннан кейін комиссия клиенттің шотынан автоматты түрде есептен шығарылуы мүмкін.

Қаржы индустриясының трансформациясындағы үрдістерді жүзеге асыру. Бұл үрдістердің ешқайсысы жаңалық емес. Бұл құбылыстар қаржы технологиялары революциясынан бұрын да байқалды. Атап айтқанда, 19 ғасырдағы Америка Құрама Штаттарындағы телеграф компаниясы Western Union ақша аудару қызметін ұсынды, оны қаржылық ақпаратты берудің инновациялық технологиясын енгізу (яғни, ақпараттандырудың ерте кезеңі - цифрландырудың бастамасы) және қаржылық емес компанияның қаржылық қызметтер нарығына кіруі ретінде қарастыруға болады.

Сонымен қатар, Екінші дүниежүзілік соғыстан кейін кеңінен танымал болған лизинг және факторинг қайта үйлестіруден, екі екіжақты қарым-қатынастан бірыңғай үшжақты қарым-қатынасқа көшуден кем емес. Сондай-ақ, қаржылық операциялардың виртуалды кеңістікке көшуі интернет экономикасының басында басталғанын атап өткен жөн. Дегенмен, ақпараттық және ұйымдастырушылық технологиялардың қазіргі даму деңгейі тұтынушылық әдеттердің өзгеруімен бірге бұл үрдістерді толық жүзеге асыруға мүмкіндік береді. Дәл қазір бұл құбылыстар ерекше айқын көрініп, синергетикалық әсер тудыруда, жаңа технологиялардың дамуы өзара әрекеттесу мен қаржыландыру модельдерінің трансформациясына әкеліп соқтырады, ал керісінше, қаржыландыру өзара әрекеттесудің және технологияларға деген сұраныстың жаңа модельдерін тудырады.

Әрбір аспект белгілі бір финтех өнімінде әртүрлі дәрежеде көрінуі мүмкін екенін атап өту маңызды. Нақтырақ айтқанда, кейбір өнімдерде технологиялық компонент толығымен болмауы мүмкін, тек қайта үйлестіру арқылы жүзеге асырылады. Бұл екі жақты «клиент- банк» және «клиент-саудагер» қатынастарын (дәстүрлі несие карталарына тән) үш жақты

«клиент-банк-саудагер» қатынастарына айналдыратын, бірақ ешқандай маңызды технологиялық жаңалықтарды қамтымайтын бөліп төлеу карталары. Қаржы саласындағы жоғарыда аталған цифрлық трансформация салалары бір-бірімен тығыз байланысты. Әмбебаптандыру қаржы институтының айналасында байланысты қызметтердің бұлтын дамытуды талап етеді, қайта үйлестіру өзара әрекеттесуді басқарудың рөлінің артуына әкеледі, ал қосымша пайдалылық қосымша құндылық жасауға және өзара әрекеттесуге жаңа қатысушыларды тартуға мүмкіндік береді.

Нәтижесінде, қаржы институттары платформаларға (қаржы нарығының қатысушылары арасындағы өзара әрекеттесу кеңістігі) және экожүйелерге (негізгі компанияның айналасындағы байланысты қызметтердің бұлттары) айналуға. Шын мәнінде, экожүйе де

платформаның бір түрі болып табылады, себебі ол бір жағынан пайдаланушылар мен екінші жағынан байланысты қызмет көрсетушілер арасындағы өзара әрекеттесуді жеңілдетеді және бұл өзара әрекеттесу негізгі компания немесе өнімнің айналасында құрылады. Сонымен қатар, ең бастысы, коммерциялық банк құрған экожүйе қаржылық қызметтердің өзінен әлдеқайда асып түседі – ол мемлекеттік және муниципалдық сатып алуларға арналған тендерлік платформа, компания ішіндегі телекоммуникация операторы және т.б. сияқты қаржылық емес қызметтердің бірқатарын қамтиды. Бұл жоғарыда аталған әмбебаптандыру үрдісінің көрінісі.

Экожүйенің мысалы ретінде карта ұстаушылар мен тауарлар мен қызметтерді жеткізушілердің белгілі бір жиынтығы арасындағы өзара әрекеттесуді жеңілдететін бөліп төлеу карталарын айтуға болады. Кәдімгі карталар әмбебап төлем құралы болса, бөліп төлеу карталары жағдайында олардың айналасында осы қызметке қосылған тауарлар мен қызметтерді сатушылардан тұратын экожүйенің қалыптасуы туралы айтуға болады. Ал тұтынушылардың бөліп төлеу карталарын таңдауы көбінесе осы экожүйенің сапасымен анықталады.

Жоғарыда келтірілген ақпарат көрсеткендей, қаржы секторын цифрландыру басқа экономикалық қызмет түрлерін цифрландырумен бірдей бағытта дамып келеді. Экожүйелер, қайта үйлестіру және ақылды автоматтандыру экономиканың басқа салаларында да бар. Тіпті біз сипаттаған әмбебаптандыру да қаржы секторына ғана тән емес (көрсетіп өткеніміздей, қаржылық емес компаниялар да белсенді түрде әртараптандырылуда).

Соңында, тіпті екі компонентті цифрлық трансформация моделі (технологиялық компаниялардың

қаржы нарығына басып кіруі және дәстүрлі қаржы институттарының цифрлық құралдарды қабылдауы - суретті қараңыз) да ерекше емес. Мысалы, көлік секторының цифрлық трансформациясы да ұқсас модельді ұстанады (мұнда Uber IT компаниясы такси сегментіне шабуыл жасады, ал Қазақстан темір жолы сияқты дәстүрлі көлік операторлары өз операцияларында цифрлық құралдарды белсенді түрде енгізуде). 4U маркетинг моделі цифрлық фирмаларды жалпы сипаттайды деп айтуға болады, тек қаржы институттарын ғана емес.

Қаржы секторының цифрлық трансформациясы, ең алдымен, жалпы цифрландыру үрдістерінің қаржылық қызметтің мәніне қатысты нақтылануымен сипатталады.

Қаржы нарығының қатысушылары арасындағы өзара әрекеттесу модельдерін қайта үйлестіру айтарлықтай салдарға әкеледі. Кейбір жағдайларда бұл дәстүрлі банктердің қаржы жүйесінің негізгі элементтері ретінде әдетте қаражат иелері мен алушыларына беретін кепілдіктерінің (депозиттік кепілдік) азаюын немесе толығымен жойылуын білдіреді. Шешімдер үшін барлық жауапкершілік екіжақты қаржы платформаларын пайдалану кезінде болатындай, қаржылық операцияларға қатысушылардың өздеріне жүктеледі.

Сонымен қатар, міндеттемелердің бұл виртуалды болмауы тек депозиттер мен несиелерге ғана емес, сонымен қатар ақша айналымына да қатысты. Криптовалюта жүйесінің операторлары пайдаланушылар алдында криптовалютаның айырбас бағамын ұстап тұру, оны төлем құралы ретінде пайдалануды қамтамасыз ету немесе тіпті оның жұмыс істеуін қамтамасыз ету бойынша ешқандай міндеттеме алмайды. Барлығы өзін-өзі реттеуге қалдырылады, бұл бір жағынан криптовалюталардың күші болып табылады (криптовалюта активтерінің иелеріне өз шешімдерін таңа алатын орталықтандырылған мекеме жоқ), бірақ екінші жағынан криптовалюталарды тұрақтылық пен сенімділіктен айырады. Біз қаржы секторының осы трансформациясы мен жұмыс берушілердің қызметкерлер алдындағы міндеттемелері азайып, еңбек шарттары азаматтық-құқықтық шарттармен ауыстырылып, кепілдендірілген жалақы орындалған нақты жұмыс үшін төлемдермен немесе компания кірісінің үлесі түріндегі комиссиялармен ауыстырылып жатқан жұмыспен қамтудың өзгермелі институты арасында параллель жүргізіміз келеді. Мұндай жұмыс немесе табыс болмаған жағдайда қызметкерге ешқандай төлемдер жасалмайды. Бұл құбылыс икемді (стандартты емес, тұрақсыз) жұмыспен қамту деп аталады, ал оны пайдаланудың арту процесі жұмыспен қамтудың икемділігі деп аталады.

Қазіргі уақытта осы құбылысқа және қызметкерлердің мүдделерін қорғау шараларын анықтауға арналған академиялық және практикалық әдебиеттердің едәуір бөлігі бар. Біз қаржы институттарының пайдаланушылар алдындағы міндеттемелерінің төмендеуі туралы түсінікке сүйене отырып, икемді (стандартты емес, тұрақсыз) қаржы және қаржы индустриясының икемділігі құбылысы туралы айтуға болады деп санаймыз. Икемді ынтымақтастық модельдерінің кеңеюі экономикалық дамудың қазіргі кезеңіне тән болуы мүмкін және қаржы индустриясының да тартылғаны таңқаларлық емес.

Дегенмен, бұл реттеушілер үшін мүлдем жаңа қиындықтар туғызады. Оларға икемді қаржының артықшылықтарын мойындау (және өзін-өзі реттеуді толық қабылдау - қаржылық еркіндіктің бір түрі) және онымен байланысты тәуекелдерді қабылдау (содан кейін екінші шегіне жету - қаржы индустриясын инновациялық қаржы құралдарының толық әлеуетін жоюға дейін шамадан тыс реттеу) жеткіліксіз. Олар әлдеқайда күрделі міндетті шешуі керек. Финтех пен икемді қаржының оң аспектілерін мұқият анықтау және оларды дамыту үшін ынталандырулар жасау маңызды. Өз кезегінде, қаржы секторының икемділігіне байланысты қаржы нарығына қатысушылар мен тұтастай алғанда қоғамға қауіп төндірудің алдын алу үшін кедергілер орнатылуы тиіс. Атап айтқанда, бұл икемді қаржы қатынастары шеңберінде пайда мен тәуекелдерді бөлу тетіктерін әзірлеуді қамтиды.

Қорытынды: Біз анықтаған цифрлық қаржының ерекше сипаттамаларының жиынтығы қаржы индустриясының цифрлық трансформациясы ақпараттық технологияларды кеңінен қолданумен шектелмейтінін көрсетеді. Қаржы индустриясына қатысушылар арасындағы өзара әрекеттесу жүйесі де, қаржы өнімдерін жеткізу және тұтыну модельдері де қайта құрылымдау үстінде. Қаржылық цифрландырудың осы «технологиялық емес» аспектілерін қарастыру бізге цифрландырудың мәнін жақсы түсінуге ғана емес, сонымен қатар клиенттердің қажеттіліктері мен нақты қаржы институтының мүмкіндіктеріне бейімделген жаңа цифрлық қаржы өнімдері мен қызметтерін тиімдірек әзірлеуге мүмкіндік береді.

Қаржы секторының цифрлық трансформациясы жаһандық экономиканың цифрлық трансформациясының нақты жағдайын білдіретінін тағы да атап өтейік. Қаржы тұтастай алғанда цифрландыруға тән үрдістерді қабылдауда. Сонымен қатар, қаржы жаһандық экономиканың эволюциясын сипаттайтын сипаттамаларды көрсетуде. Атап айтқанда, экономикалық субъектілер арасындағы өзара әрекеттесу әдетте икемділікті арттыруға деген ұмтылыспен сипатталады, бұл икемді қаржы құбылысында көрініс табады.

Қорытындылай келе, қаржы секторының цифрландырылуы екі үрдістің үйлесімін білдіреді деген қорытынды жасауға болады: инновациялық технологиялық компаниялардың қаржы нарығына белсенді түрде енуі және дәстүрлі қаржы институттарының инновациялық цифрлық технологияларды қабылдауы.

Бұл бірге қаржы институттарының технологиялық (қызметтің виртуалды кеңістікке және цифрлық форматтарға ауысуы, ақылды автоматтандыруды пайдалану және таратылған өзара әрекеттесу), ұйымдастырушылық (үйлестіру, яғни құндылық тізбектерін қайта құру) және маркетингтік (қосымша құндылық жасау, қызметтің әмбебаптығы, кең таралуы және ыңғайлылықтың артуы) трансформацияларына әкеледі.

Әдебиеттер тізімі:

1. Марамыгин, М.С., Чернова, Г.В., Решетникова, Л.Г. (2019). Ресейлік қаржылық қызметтер нарығының цифрлық трансформациясы: үрдістер мен ерекшеліктер // Управленец. 10-том, №3, 70–82 беттер.
2. Шваб, К. (2019). Төртінші өнеркәсіптік революция. Мәскеу: Эксмо. Швецов, Ю.Г., Сунцова, Н.В., Корешков, В.Г. (2019). Жеделдетілген қайта құру. Өртараптандыру.
3. Устюжанина, Е.В., Сигарев, А.В., Шейн, Р.А. (2017). Цифрлық экономика экономикалық дамудың жаңа парадигмасы ретінде // Экономикалық талдау: теория және тәжірибе. 16-том, №12, 2238–2253 беттер. DOI: <https://doi.org/10.24891/ea.16.12.2238>
4. Белоусов А.Л., Шустров А.А. (2019). Блокчейн технологиясын сақтандыру саласында қолдану мүмкіндіктері // Қаржы және несие. 25-том, № 1. 196–210 беттер. DOI: <https://doi.org/10.24891/fc.25.1.196>
5. Богоявленский С.Б. (2017). Өмірді сақтандыру өнімдерінің эволюциясы процесінде қаржылық қызметтердің конвергенциясы // Қаржы және бизнес. № 3. 72–85 беттер.

УДК 378:005.32

ВЛИЯНИЕ СИНЕРГЕТИЧЕСКОГО ЭФФЕКТА ОТ ПРИМЕНЕНИЯ ИННОВАЦИЙ И ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ НА ПРЕДПРИЯТИЕ

Кусаинов Х.Х., д.э.н., профессор,
Казахский университет технологии и бизнеса им К. Кулажанова,
г. Астана, Республика Казахстан
Хусаинов Б.М., к.с.-х.н., профессор, Казахстанский
университет инновационных и телекоммуникационных систем,
г. Уральск, Республика Казахстан

Аннотация: В статье рассматриваются актуальные вопросы влияния синергетического эффекта от применения инноваций и цифровых технологий на предприятие. Показана динамика глобального рынка складской автоматизации. Проведен комплексный мониторинг огромного ассортимента продукции на складах и ведется отслеживание материальных запасов в режиме реального времени. Прогнозирование спроса и потенциальных сбоях в цепочке поставок с помощью алгоритмов искусственного интеллекта. Оптимизация использования складских площадей.

Ключевые слова: предприятие, синергетический эффект, инновации, цифровые технологии, умный склад, цифровизация, искусственный интеллект, экономика.

В современном мире происходят тектонические изменения, связанные с интенсивными процессами цифровизации производства и повсеместным внедрением технологии искусственного интеллекта.

Поэтому, актуальным аспектом развития является детальное изучение вопросов синергетического эффекта от применения инноваций и цифровых технологий на современном предприятии.

В ежегодном Послании Президента Республики Казахстан К.К. Токаева народу страны

«Казахстан в эпоху искусственного интеллекта: актуальные задачи и их решения через цифровую трансформацию» от 8 сентября 2025 года, поставлена стратегическая по своей важности задача по превращению Казахстана в течение трех лет в полноценную цифровую страну [1, с. 1].

Причем все это на основе масштабной цифровизации и активного внедрения технологии искусственного интеллекта, которые должны осуществить модернизацию экономики государства.

Установлено, что в качестве первого шага следует ускорить процесс принятия Цифрового кодекса,

который должен определить ключевые направления цифровизации, включая искусственный интеллект, платформенную экономику, использование больших данных и другие аспекты.

Поэтому, чтобы в недалеком будущем Республике Казахстан стать частью нового технологического уклада в экономике, потребуется перестроить всю систему государственного управления с учетом многократного повышения уровня прозрачности, высокой эффективности и человекоцентричности.

По достоверному мнению международных ученых и экспертов ясно, что глобальный рынок складской автоматизации показывает быстрый ежегодный рост на 11.7 %, а именно если в 2018 году было 13 млрд. долл. то уже к концу 2025 года ожидается увеличение до уровня 27 млрд. долл.

Компания ИП «INKOR-URALSK» была основана в 2005 году в г. Уральске Западно-Казахстанской области, основной целью является обеспечение качественными запасными частями автомобильного рынка [2, с. 1].

Наряду с заключением контракта с европейской компанией, организацией прямых оптовых поставок автозапчастей из стран Европы для рынка Запада Казахстана была налажена и организована работа оптового склада.

Сначала работа велась в арендуемом помещении, а в 2007-2009 годах на территории площадью 10 тыс. м², выкупленной в собственность, был построен и введен в эксплуатацию современный оптовый склад площадью 2 тыс. м² для автомобильных запасных частей и аксессуаров под брендом «INKOR».

Из литературы известно, что синергетический эффект от греч. *συνεργός* переводится как вместе действующий – это возрастание эффективности деятельности в результате интеграции, слияния отдельных частей в единую систему за счёт так называемого системного эффекта или эмерджентности.

Синергетический эффект от применения инноваций и цифровых технологий на складах заключается в устойчивом повышении производительности при одновременном снижении эксплуатационных затрат, некоторые примеры такого эффекта [3, с. 214]:

1. Мониторинг и отслеживание запасов в режиме реального времени – это позволяет принимать обоснованные управленческие решения, сокращать избыток или недостаток запасов и экономить затраты.

2. Автоматизация задач с помощью роботов на базе искусственного интеллекта – которые собирают, упаковывают и сортируют товары, уменьшая количество человеческих ошибок и повышая производительность.

3. Прогнозирование спроса и потенциальных сбоев в цепочке поставок с помощью алгоритмов искусственного интеллекта – это не только повышает эффективность, но и удовлетворённость клиентов, обеспечивая своевременную доставку продукции.

4. Оптимизация использования складских площадей с помощью технологии Интернета вещей IoT – при этом устройства контролируют целостность товаров и других материальных ценностей, повышают эффективность складского оборудования, оценивают и повышают качество и безопасность складских рабочих, проводят «умную» инвентаризацию.

Таким образом, синергетический эффект возникает за счёт интеграции организационных, технологических и кадровых аспектов совершенствования производства на предприятии.

Понятие «умный склад» это сложный комплекс технологий, который начался он с весьма простого изобретения в 1973 году американцем Марио Кардульо технологии RFID Radio Frequency Identification это радиочастотной автоматической идентификации, при помощи которой считываются данные с транспондеров RFID-меток.

Интересное заключается в том, что в 1973 году американец Чарльз Волтон зарегистрировал новое изобретение это пассивный транспондер, используемый для отпирания дверей без ключа.

Согласно данным исследования «Будущее складских технологий – 2024» Warehousing Vision – 2024, проведенного компанией Zebra Technologies, автоматизация и управленческие решения по увеличению производительности труда станут ключевыми направлениями в логистической отрасли.

К 2024 году руководители в сфере логистики ожидают достижения уровня использования робототехники для управления входящими запасами до 24 %, для упаковки исходящих грузов до 22 %, для приемки грузов до 20 %.

Использование робототехники это один из ключевых элементов построения так называемого умного склада, опрос, проведенный Zebra с целью изучения развития складского хозяйства в ближайшие 5 лет, показал, что до 70 % респондентов хотели бы автоматизировать свои складские процессы.

Автоматизация - это незаменимый аспект, без которого склады вряд ли выживут в будущем, цифровизация складов - это реальность, с которой складская отрасль должна смириться, чтобы процветать в условиях растущей конкуренции и рыночного давления.

Понятие «Умный склад», который на данный момент выглядит для некоторых предпринимателей только как «разрушительная сила» производства, станет нормой в ближайшие десять лет.

Компания ИП «INKOR-URALSK» и по сей день является крупным официальным дистрибьютером по Западно-Казахстанской области известных фирм-производителей автомобильных запчастей.

Статус официального дистрибьютора дает право крупной оптовой закупки товара, а также возможность получать наилучшие закупочные цены за счет работы без посредников для последующего сбыта реселлерам или дилерам на региональных рынках.

Дополнительным преимуществом является то, что многие фирмы-производители осуществляют эксклюзивные поставки только официальному дистрибьютору в отдельно взятом регионе или стране.

На складах предприятия ИП «INKOR-URALSK» представлен огромный ассортимент продукции насчитывает более 40000 наименований товаров ведущих мировых производителей, таких как:

1. Aral AG – немецкая нефтяная компания, основанная в 1898 году, которая параллельно производит моторные масла и смазки.
2. Kutteneuler – группа предприятий Kutteneuler из Германии с головной конторой в городе Кёльне, более 100 лет занимается производством и реализацией моторных масел, смазочных материалов и топлива.
3. Samra – турецкая компания с 1994 года, производящая самый широкий ассортимент продукции для тяжелых грузовиков, тягачей и полуприцепов, детали ходовой грузовой и специальной техники [4, с. 422].

Доказательство и регулирование темпов роста аграрного сектора, высокого уровня конкурентоспособности на рынке, обеспечение эффективного использования материальных, энергетических, трудовых и финансовых ресурсов предприятия ИП «INKOR-URALSK» и достаточный уровень доходов и социальной защищенности населения обусловили развитие направления по поставке и реализации запчастей и специальных жидкостей для сельскохозяйственной техники.

Одна из ключевых ролей в построении современного «умного склада» отводится WMS Warehouse Management System это специальная информационная система, автоматизирующая процессы управления работой склада.

Так, если RFID-метки и считывающие устройства это обязательные физические элементы, так или иначе использующиеся при автоматизации работы любого склада, то WMS можно назвать «мозговым центром», без которого склад просто невозможно сделать по-настоящему «умным».

К основным функциям WMS относятся [5, с. 95]:

1. Управление трудовыми ресурсами и основными складскими операциями - прием, комплектация, отправка товара.
2. Управление заказами или группами заказов.
3. Пополнение склада.
3. Подбор вариантов упаковки товара в зависимости от размера и условий транспортировки.
4. Автоматизированное ведение документов.
5. Создание задач для персонала и управление человеческими ресурсами.

Современные WMS-системы не только автоматизируют складские процессы, но и оказывают огромную помощь непосредственно работникам склада, предоставляя четкие инструкции и регламенты работы по каждой задаче, тем самым позволяя избежать до 99% ошибок, обычно возникающих по причине «человеческого фактора».

Полевому персоналу склада – грузчикам, комплектовщикам и водителям ставятся конкретные задачи, которые необходимо выполнить, с четкой последовательностью действий, при этом нет необходимости что-либо додумывать.

«Умный склад» с поддержкой новых технологий организации «бизнес-процессов», только сюда входят такие технологии, как биотелеметрия, «видеологист», дополненная и/или виртуальная реальность, технологии идентификации и отбора товаров pick-by-light, pick-by-voice, pick-by-vision.

Например, компания ООО «СОЛВО» является одним из лидирующих российских разработчиков программного обеспечения SCE это Supply chain execution или исполнение цепей поставок в режиме реального времени.

Системы класса WMS и TOS или Terminal Operating System для автоматизации процессов на складах, контейнерных, балкерных и прочих портовых терминалах, грузовых дворах железнодорожных станциях [6, с. 3].

Организация «СОЛВО» располагает обширной партнёрской сетью по всему миру, имеет официальных дистрибуторов в Голландии с офисом в Гааге это Solvo Europe B.V., в Италии это Solvo Italia, в ОАЭ это Dubai и Бразилии это Sao Paulo.

Компания «СОЛВО» предлагает следующие программные продукты для автоматизации складской логистики: например, Solvo.WMS относится к классу конфигурируемых систем управления для складов любого типа и назначения.

Solvo.Yard Управление складским двором (Yard Management) позволяет автоматизировать процессы управления обработкой транспортных средств на территории складского двора, в том числе регистрировать автоvizиты, планировать занятость двора, распределять машины по докам и площадкам.

Solvo.WEB для клиентов склада (Модуль, подключаемый к системе Solvo.WMS), который предоставляет поклажедателям WEB доступ к информации о своих товарах, хранимых на складе, а также

возможность подавать заявки на приемку и отгрузку в режиме real time.

- Solvo.WCS Интеграция с оборудованием (Модуль подключается к Solvo.WMS) и предназначен для передачи команд складскому оборудованию и получения обратной связи, реализует сценарии действий, оптимизирующих работу данного складского оборудования, работает со складами-автоматами и конвейерами.

- Solvo.Billing позволяет автоматизировать расчёт стоимости услуг ответственного хранения для коммерческих, логистических операторов, ведения договоров и подготовки ведомостей для оформления счетов за оказанные услуги и может интегрироваться с любой ERP или WMS.

- Solvo.KPI модуль KPI предназначен для представления статистических и динамических данных о работе морских портов, морских терминалов и складов в графическом виде.

Современное складское хозяйство переживает революционные изменения, связанные с внедрением передовых цифровых технологий, в 2025 году цифровизация склада стала не просто конкурентным преимуществом, а необходимым условием для эффективного функционирования логистических операций.

Рост электронной коммерции, изменение потребительских предпочтений и необходимость повышения точности учета заставляют компании пересматривать подходы к управлению складскими процессами.

Цифровизация складского хозяйства представляет собой комплексный подход к автоматизации всех складских операций с использованием современных информационных технологий [7, с. 16].

Она включает в себя внедрение систем управления складом (WMS), радиочастотной идентификации (RFID), мобильных терминалов сбора данных, систем штрихкодирования и их интеграцию с корпоративными системами планирования ресурсов предприятия (ERP).

По данным исследований российского рынка 2025 года, компании, внедрившие комплексные решения цифровизации складов, сокращают операционные затраты на 25-40% и повышают точность учета до 99,8%.

Например, расчет ROI проекта в Российской Федерации показывает, что цифровизация современного склада площадью 5000 м² требует финансовых инвестиций 15-25 млн. рублей и окупается в течение 18-24 месяцев за счет сокращения операционных затрат и повышения пропускной способности.

Благодаря синергетическому эффекту от применения инноваций и цифровых технологий на складах автомобильных запасных частей предприятия ИП «INKOR-URALSK» товарооборот по реализации продукции с 2020 года увеличился на 270 млн. тенге и составил 1196,0 млн. тенге в 2024 году.

Несмотря на все сложности, с которыми сталкивается бизнес, бизнес – процессы пересматриваются и внедряются в Компании ИП «INKOR-URALSK», сохраняются рабочие места, благодаря конвергентному мышлению руководства компании.

Установлено, что в результате использования цифровизации и инновационных технологий показатель количества работников предприятия ИП «INKOR-URALSK» несколько снизился с 55 человек в 2020 году до 53 человек в 2024 году.

В крупных компаниях мира происходит поэтапная замена устаревших AGV-роботов на новых интеллектуальных автономных мобильных роботов AMR с точной навигацией на базе LiDAR и искусственного интеллекта.

Наблюдается рост использования роботизированных решений, таких как шаттл- системы, сортировочные AGV для высокоплотного хранения и коллаборативные роботы или коботы для работы совместно с сотрудниками.

Важным экономическим индикатором служит своевременная выплата налогов государству, так в компании ИП «INKOR-URALSK» с помощью синергетического эффекта от применения инноваций и цифровых технологий с 2020 года наблюдается устойчивый рост на 11 млн. тенге, и уже в 2024 году составил 39 млн. тенге.

Список использованной литературы

1. Казахстан в эпоху искусственного интеллекта: актуальные задачи и их решения через цифровую трансформацию. Послание Президента Республики Казахстан К.К. Токаева народу Казахстана / Казахстанская правда, 8 сентября 2025 года. - Режим доступа: www.akorda.kz
2. Сайт Компании ИП «INKOR-URALSK» www.avto-center.kz
3. Волгин В.В. Логистика хранения товаров: практическое пособие / В. В. Волгин. - Москва: Дашков и К, 2020. - 366 с.
4. Дыбская В.В. Логистика складирования: учебник / В.В. Дыбская. - Москва: Инфра- М, 2019. - 559 с.
5. Иванов Г.Г. Складская логистика: учебник / Г.Г. Иванов, Н.С. Киреева. - Москва: ФОРУМ;

ИНФРА-М, 2020. - 192 с.

6. Искусственный интеллект в складской логистике. - URL: <https://www.ablcompany.ru/news/iskusstvennyy-intellekt-v-skladskoy-logistike-budushchee-ili-nastoyashchee> (дата обращения: 23.06.2025).

7. Лобанова, А.А. Технологии будущего в складской и транспортной логистике / А.А. Лобанова, В.А. Васильева. - Текст: непосредственный // Молодой ученый. - 2022. - № 34 (429). - С. 14-19. - URL: <https://moluch.ru/archive/429/94623>.

АНАЛИЗ И ОЦЕНКА КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ ЭКОНОМИКИ

Қалкенов Ә.Қ., магистрант 2 курса

ОП 7М04101 – «Экономика»

Научный руководитель:

Укубасова Г.С., Ph.D, профессор,

Учреждение «Esil University», г. Астана

Аннотация. В статье рассматриваются современные подходы к анализу и оценке конкурентоспособности предприятия в условиях цифровой трансформации экономики и ускоряющихся технологических изменений. Особое внимание уделено влиянию инновационного потенциала, уровня цифровизации бизнес-процессов и эффективности организационно-экономических механизмов на динамику конкурентных преимуществ. На основе сопоставления теоретических концепций и результатов аналитических исследований, проведенных на материалах предприятий Казахстана, обоснована необходимость комплексной методики оценки, включающей финансовые, технологические, ресурсные и управленческие параметры. Показано, что устойчивость конкурентных позиций в современных условиях определяется не столько объемом производственных ресурсов, сколько способностью предприятия адаптироваться к цифровым изменениям, внедрять инновации и выстраивать эффективную систему управления.

Ключевые слова: конкурентоспособность предприятия, рыночная позиция, анализ внешней среды, оценка эффективности стратегии, современные рыночные условия.

Современная экономика переживает этап глубокой цифровой трансформации, охватывающей все уровни функционирования предприятий — от операционных процессов до стратегического управления. На этом фоне проблема анализа и оценки конкурентоспособности приобретает ключевое значение, поскольку скорость адаптации предприятия к технологическим изменениям определяет его возможности удерживать или наращивать рыночные позиции. В условиях Казахстана данная проблема особенно актуальна, так как предприятия проходят этап перехода к цифровым моделям развития, сталкиваясь с необходимостью модернизации инфраструктуры, обновления управленческих систем и рационализации бизнес-процессов.

Конкурентоспособность предприятия в современных условиях рассматривается как результат комплексного воздействия организационных, технологических, маркетинговых и финансовых факторов. Однако наибольшее влияние начинают оказывать цифровые параметры развития, отражающие способность предприятия внедрять инновации, использовать данные в реальном времени, автоматизировать процессы и интегрироваться в цифровые экосистемы [1]. Именно поэтому исследование конкурентоспособности требует более глубокого и системного подхода, учитывающего не только классические показатели эффективности, но и технологическую зрелость предприятий.

Современная траектория развития предприятий всё более определяется тем, насколько глубоко и последовательно они способны интегрировать цифровые инструменты в свои ключевые бизнес-процессы. Если ранее цифровизация рассматривалась как вспомогательный элемент, обеспечивающий повышение оперативности отдельных функций, то сегодня она становится центральным фактором стратегического управления и основой формирования новых конкурентных преимуществ. В условиях глобальной конкуренции выигрывают предприятия, которые не просто используют современные технологии, но и умеют преобразовывать накопленные данные в управленческие решения, оптимизируя структуру затрат и усиливая рыночную гибкость. Это принципиальное изменение характера конкуренции трансформирует модели роста и создает условия, при которых скорость принятия решений

становится таким же критически важным ресурсом, как капитальные или трудовые ресурсы. Всё это подтверждает актуальность глубокой оценки влияния цифровизации на конкурентоспособность предприятий в Казахстане.

Существенным элементом, влияющим на конкурентоспособность, является способность предприятий формировать цифровую экосистему взаимодействия с партнёрами, поставщиками и потребителями. В условиях развития электронных платформ, онлайн-логистики и систем удалённого обслуживания предприятия получают возможность значительно снизить транзакционные издержки и ускорить выполнение операций. Вместе с тем переход к цифровым форматам взаимодействия требует перестройки организационной культуры, пересмотра функциональных обязанностей персонала и интеграции новых моделей коммуникации. Предприятия, игнорирующие данные изменения, рискуют столкнуться с технологическим отставанием и утратой потребительского доверия. В Казахстане подобные процессы особенно заметны в секторах, где конкуренция усиливается за счет появления новых частных компаний, активно внедряющих цифровые инструменты и повышающих стандарты качества услуг.

Важной особенностью современной деловой среды является возрастающая неопределённость: изменчивость спроса, усложнение глобальных цепочек поставок, рост конкуренции и усиление требований к качеству продукции. В этих условиях конкурентоспособность становится не статическим атрибутом, а динамическим свойством, зависящим от гибкости бизнес-модели, способности к инновациям и инвестиций в цифровую модернизацию [2]. Поэтому актуальным является исследование факторов, определяющих конкурентные преимущества предприятия в цифровой экономике, а также разработка аналитических подходов к их системной оценке.

При анализе динамики конкурентоспособности важно учитывать, что современные рынки развиваются неравномерно: разные отрасли демонстрируют различный уровень технологической зрелости и потенциала модернизации. К примеру, предприятия горнодобывающей и промышленной отраслей Казахстана часто обладают значительным материальным ресурсом, но при этом внедрение цифровых решений происходит более медленными темпами из-за масштабности производственных объектов и сложности технической инфраструктуры. В то же время сферы услуг и торговли показывают большую гибкость при внедрении цифровых платформ и аналитических систем, что позволяет им быстрее адаптироваться к изменениям спроса. Технологическая неоднородность влияет на межотраслевую конкуренцию, создаёт потребность в индивидуализированных методиках анализа конкурентоспособности и исключает универсальный подход к оценке эффективности. Таким образом, цифровая трансформация становится фактором, усиливающим дифференциацию между предприятиями внутри одной и той же отрасли.

Одним из ключевых направлений анализа конкурентоспособности является изучение влияния технологических факторов, включая уровень автоматизации, цифровизации и способность предприятия использовать современные информационные системы. В условиях формирования экономических экосистем технологическая готовность предприятия становится основой для повышения производительности труда, сокращения издержек и повышения качества управленческих решений. Казахстанские исследования подтверждают, что уровень цифровой зрелости предприятий напрямую связан с динамикой их конкурентных позиций [3].

Не менее значимым компонентом является трансформация системы управления предприятием. В условиях цифровой экономики классические методы контроля и планирования всё чаще уступают место гибким моделям управления, основанным на непрерывном мониторинге показателей, аналитике данных и прогнозировании рисков. Такой подход позволяет повысить точность управленческих решений, сократить потери времени и ресурсов, а также снизить зависимость от субъективных факторов. В рамках предприятий Казахстана цифровизация управления часто сопровождается внедрением ERP-систем, электронных журналов учёта, систем мониторинга процессов в реальном времени и аналитических панелей для руководителей. Всё это способствует созданию единого информационного пространства, где процессы становятся прозрачными, а управление — более обоснованным и стратегически выверенным.

Важной характеристикой конкурентоспособности выступает инновационный потенциал, отражающий не только способность предприятия создавать новые продукты, но и применять современные методы управления, внедрять гибкие производственные модели и развивать цифровые компетенции сотрудников. Снижение жизненного цикла продукции, повышение требований к её качеству и рост конкуренции создают условия, при которых инновационная активность становится критическим фактором рыночного успеха. При этом предприятия, ориентированные на инновации, демонстрируют более высокие темпы роста и устойчивость к экономическим потрясениям.

Однако оценка конкурентоспособности не может ограничиваться анализом только внутренних факторов. Существенное значение имеют параметры внешней среды: уровень технологического развития отрасли, доступность инфраструктуры, государственная политика в сфере цифровизации и инноваций, степень открытости рынка и уровень инфляционных рисков. Для Казахстана существенную роль играют

национальные программы, направленные на развитие цифровой экономики, рост производительности и внедрение интеллектуальных систем управления [4].

В таблице 1 представлена система ключевых индикаторов, применяемых для анализа конкурентоспособности предприятия с учётом современных цифровых тенденций.

Таблица 1 – Система ключевых индикаторов оценки конкурентоспособности предприятия

Группа показателей	Конкретные индикаторы	Цель использования
Финансовые	Рентабельность, ликвидность, устойчивость	Анализ экономической стабильности
Производственные	Производительность труда, фондоотдача	Оценка эффективности ресурсов
Инновационные	Доля инновационной продукции, R&D	Характеристика инновационной активности
Цифровые	Уровень цифровизации, автоматизация	Оценка технологической зрелости
Рыночные	Доля рынка, экспортный потенциал	Анализ внешних позиций
Примечание: Составлено автором на основании анализа теоретических подходов.		

Анализ показывает, что предприятия, обладающие сочетанием высокой цифровой зрелости и развитых инновационных компетенций, достигают более высокой устойчивости на рынке. Важным фактором становится способность предприятия использовать большие данные и аналитические инструменты для прогнозирования спроса, оптимизации маршрутов поставок, повышения качества производственного контроля и обеспечения точности планирования. Опыт ведущих казахстанских компаний подтверждает, что внедрение цифровых технологий позволяет увеличить производительность труда на 12–20% [5].

Дополнительное значение приобретает интеграция цифровых технологий в процессы повышения качества продукции и услуг. Предприятия, использующие системы автоматизированного контроля, значительно снижают уровень брака, повышают стабильность технологических операций и обеспечивают надёжность производственных циклов. Для предприятий Казахстана внедрение таких систем становится не просто технологическим трендом, а объективной необходимостью, обусловленной ужесточением требований потребителей и государственным регулированием качества. Появление новых

технологий анализа данных, дистанционного контроля оборудования и интеллектуальных систем диагностики позволяет предприятиям своевременно выявлять отклонения, предотвращать сбои и поддерживать высокие стандарты обслуживания. Это напрямую влияет на уровень конкурентоспособности, укрепляя доверие клиентов и формируя долгосрочные преимущества на рынке.

Другим элементом анализа конкурентоспособности является организационный потенциал предприятия. Он отражает способность предприятия эффективно распределять полномочия, обеспечивать оперативный контроль за процессами, поддерживать уровень дисциплины и внедрять современные модели управления. Организационные структуры, основанные на цифровой интеграции процессов, способствуют сокращению бюрократических издержек, ускорению принятия решений и повышению гибкости предприятия в условиях рыночной неопределённости.

Значимую роль играет также качество человеческого капитала. В эпоху цифровой экономики ключевым ресурсом становится высокий уровень цифровых навыков сотрудников, способность работать в динамичной среде, обучаемость и вовлечённость в процессы инновационного развития. Исследования показывают, что компетенции персонала оказывают прямое влияние на способность предприятия внедрять новые технологии и адаптироваться к изменениям рынка [6].

Немаловажным направлением анализа является оценка эффективности бизнес-процессов и степени их регламентации. Предприятия, использующие интегрированные системы управления, снижают вероятность ошибок, повышают прозрачность процессов и улучшают взаимодействие между подразделениями. Это, в свою очередь, способствует формированию устойчивых конкурентных преимуществ на рынке.

В таблице 2 приведено сравнение конкурентных показателей предприятий с различным уровнем цифровой зрелости, что позволяет выявить общие закономерности влияния цифровизации на деятельность предприятий.

Таблица 2 – Сравнение конкурентных характеристик предприятий по уровню цифровой зрелости

Уровень цифровизации	Операционная эффективность	Инновационная активность	Устойчивость на рынке
Низкий	Низкая	Низкая	Нестабильная
Средний	Средняя	Умеренная	Достаточная
Высокий	Высокая	Высокая	Устойчивая
Примечание: Составлен по источнику [6].			

Анализ таблицы подтверждает, что предприятия с высоким уровнем цифровизации демонстрируют лучшие показатели по всем ключевым параметрам. Цифровые инструменты позволяют предприятиям адаптироваться к изменению рыночных условий, расширять ассортимент услуг, снижать издержки и повышать точность прогнозирования. Это формирует устойчивые конкурентные преимущества и способствует долгосрочной стабильности.

Особое влияние на конкурентоспособность оказывает финансовая политика предприятия. Уровень рентабельности, ликвидности и устойчивости определяет способность предприятия инвестировать в модернизацию, внедрять инновации и расширять масштабы деятельности. Финансово устойчивые предприятия обладают большими возможностями для привлечения инвестиций и реализации стратегических проектов. В условиях Казахстана данные факторы приобретают важность в связи с необходимостью адаптации к изменениям валютного рынка и инвестиционного климата [7].

Одним из наиболее значимых факторов внешней среды является уровень конкуренции в отрасли. Рост числа компаний, внедряющих современные технологии, повышает требования к качеству продукции и скорости выполнения заказов. Предприятия, не способные модернизировать свою деятельность, теряют позиции на рынке, уступая

конкурентам, внедряющим цифровые технологии. В этой связи особое значение имеет стратегическая адаптация предприятия к изменениям отраслевой динамики.

Наряду с этим важным фактором является государственная политика в области цифровизации и инноваций. Национальные программы Казахстана стимулируют предприятия внедрять цифровые решения, повышать производительность и переходить к инновационным бизнес-моделям. Предприятия, активно использующие меры государственной поддержки, получают дополнительные возможности для укрепления конкурентных позиций [8].

Следующим направлением анализа является классификация факторов, влияющих на конкурентоспособность предприятия. В таблице 3 представлена систематизация факторов по ключевым группам.

Таблица 3 – Группы факторов, влияющих на конкурентоспособность предприятия

Группа факторов	Содержание факторов	Влияние на конкурентоспособность
Технологические	Автоматизация, цифровизация, инновации	Определяют производственную эффективность
Организационные	Управление, структура, мотивация	Влияют на гибкость и адаптивность
Финансовые	Устойчивость, ликвидность, инвестиции	Обеспечивают возможности развития
Рыночные	Конкуренция, спрос, цена	Формируют условия внешней среды
Примечание: Составлено автором на основе аналитического подхода		

Проведённый анализ показал, что конкурентоспособность предприятия в условиях цифровой экономики является результатом комплексного воздействия технологических, организационных, финансовых и человеческих факторов. Наибольшее влияние оказывают уровень цифровой зрелости, инновационная активность и способность предприятия адаптироваться к изменениям внешней среды. Современные предприятия, ориентированные на цифровую трансформацию, демонстрируют устойчивые рыночные позиции, высокие темпы развития и более высокую производительность.

Таким образом, для повышения конкурентоспособности предприятия необходимо последовательно внедрять цифровые технологии, развивать инновационные компетенции, совершенствовать системы управления и активно участвовать в национальных программах развития. Эффективное сочетание внутренних ресурсов и возможностей внешней среды позволит предприятиям Казахстана успешно адаптироваться к вызовам цифровой экономики и укрепить свои позиции на рынке.

Список использованных источников:

1. Кенжегузин М.Б. Модернизация экономики Казахстана. — Алматы, 2021.

2. Porter M. Competitive Advantage. — New York, 2015.
3. Центр индустриального развития МИИР РК. Отчёт, 2023.
4. Министерство цифрового развития РК. Национальный доклад, 2024.
5. Серикбаев А.Т. Цифровая трансформация и управление эффективностью предприятий Казахстана. — Астана: Экономика, 2022.
6. Дуйсенбаева Л.А. Цифровая трансформация предприятий РК. — Астана, 2022.
7. Назарбекова Б. Финансовая устойчивость предприятий Казахстана. — Алматы, 2020.
8. Программа «Цифровой Казахстан». — Астана, 2023.

ЭЛЕКТРОННЫЕ ДЕНЬГИ КАК ДРАЙВЕР ЦИФРОВОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ ЭКОНОМИКИ КАЗАХСТАНА

Кайрат Д.Қ.,

студент гр. Ф-25-4с, по ОП «Финансы»,

Карагандинский университет Казпотребсоюза

Научный руководитель: к.э.н., доцент **Улаков Н.С.**

Аннотация: В статье рассматривается значение и роль электронных денег в современной экономике Республики Казахстан. Описывается процесс перехода от наличных денежных средств к безналичным формам расчётов, раскрывается влияние электронных денег на жизнь населения, деятельность бизнеса и работу государственных органов. Определены тенденции их дальнейшего развития в условиях цифровизации казахстанской экономики.

Ключевые слова: электронные деньги, безналичные расчёты, платёжные системы, цифровой тенге, цифровая экономика.

Цель данной статьи раскрыть сущность электронных денег, показать их значение для экономики Казахстана и проанализировать перспективы дальнейшего развития. Актуальность темы обусловлена глобальным трендом цифровизации финансов и усилена активными процессами внедрения цифровых платёжных решений и цифрового тенге в Республике Казахстан. В современном мире деньги всё реже используются в наличной форме. Развитие цифровых технологий, интернета и мобильных устройств привело к тому, что большинство финансовых операций осуществляется в электронном виде.

Электронные деньги стали привычным средством расчётов для миллионов людей по всему миру, в том числе и в Казахстане. Использование банковских карт, мобильных приложений и электронных переводов значительно упростило процесс оплаты товаров и услуг, трансформируя финансовое поведение населения и бизнеса [1].

Электронные деньги представляют собой денежные средства, которые существуют в безналичной (цифровой) форме и хранятся на банковских счетах или в электронных платёжных системах. Они не имеют физического выражения, однако обладают реальной стоимостью и могут использоваться для выполнения всех классических функций денег – средства обращения, платежа, накопления и меры стоимости. Проще говоря, это деньги на банковской карте, в мобильном приложении банка или в электронном кошельке. К электронным деньгам относятся средства на дебетовых и кредитных банковских картах, деньги в системах интернет-банкинга, мобильных банковских приложениях и электронных кошельках. Их основным преимуществом является удобство использования. Для совершения платежа достаточно иметь при себе банковскую карту или мобильный телефон с доступом в интернет. Кроме того, электронные деньги позволяют быстро осуществлять переводы и контролировать личные расходы, обеспечивая прозрачность операций.

Развитие электронных денег в Республике Казахстан происходило постепенно и тесно связано с развитием банковской системы и цифровых технологий. На начальном этапе основное внимание уделялось внедрению банковских карт [2]. Банки активно развивали карточные программы, устанавливали банкоматы и платёжные терминалы. Работодатели начали перечислять заработную плату на карточные счета, что способствовало снижению объёма наличных денег в обращении и приучало население к безналичным расчётам. Данный процесс охватил не только города, но и сельскую местность.

Следующим этапом стало развитие интернет-банкинга. Население получило возможность управлять своими финансами дистанционно, не посещая банковские отделения. Оплата коммунальных услуг, налогов, штрафов и других обязательных платежей стала доступной в режиме онлайн. Это значительно

упростило финансовые операции, сэкономило время граждан и повысило финансовую инклюзию.

С распространением смартфонов и мобильного интернета начался активный рост мобильных платежей. Банковские приложения позволили переводить деньги по номеру телефона, оплачивать покупки с помощью QR-кодов и отслеживать все операции в режиме реального времени. Такие способы расчётов особенно популярны среди молодёжи и предпринимателей. QR-платежи упростили расчёты для малого и среднего бизнеса, снизили затраты на обслуживание терминалов и повысили прозрачность финансовых операций. В результате электронные деньги стали основным средством расчётов для большинства населения страны.

Электронные деньги оказывают значительное влияние на экономику страны. Они ускоряют движение денежных средств, повышают эффективность финансовой системы и способствуют развитию торговли и сферы услуг. Ускорение денежного оборота положительно сказывается на экономической активности. Для бизнеса, особенно малого и среднего, использование электронных денег означает более быстрые расчёты с клиентами и партнёрами, упрощение бухгалтерского и налогового учёта, снижение издержек на инкассацию и обслуживание кассы, а также рост доверия со стороны клиентов и государства за счёт повышения прозрачности финансовой деятельности.

Государство также заинтересовано в развитии электронных денег. Безналичные расчёты позволяют более эффективно контролировать финансовые потоки, снижать уровень теневой экономики и улучшать собираемость налогов. Электронные платежи активно используются при предоставлении государственных услуг, выплате пособий и пенсий, а также при проведении государственных закупок, что повышает эффективность и подотчётность бюджетных расходов [3].

В социальной сфере электронные деньги упрощают повседневную жизнь людей, экономят время и делают финансовые операции более доступными. Граждане оплачивают покупки в магазинах, коммунальные услуги, транспорт, связь, обучение и медицинские услуги, переводят деньги родственникам. Большинство работников получают заработную плату на банковские карты, а пенсионеры и получатели социальных выплат – денежные средства на специальные счета. Использование электронных платежей постепенно становится социальной нормой.

Важнейшую роль в регулировании системы электронных денег и обеспечении её стабильности играет Национальный Банк Республики Казахстан (НБРК). Как главный финансовый регулятор, НБРК выполняет ряд ключевых функций:

- Разработка нормативно-правовой базы. НБРК создаёт правовые основы для функционирования платёжных систем, электронных денег и цифровых финансовых услуг, в том числе на основе Закона РК «О платежах и платёжных системах».

- Регулирование деятельности участников рынка. Банк устанавливает правила работы банков и платёжных организаций, обеспечивая единые стандарты безопасности, надёжности и эффективности.

- Контроль и надзор. НБРК контролирует финансовые операции, проходящие через платёжную систему, что помогает снижать уровень мошенничества, отмывания денег и теневой экономики.

- Защита прав потребителей финансовых услуг. Регулятор следит за соблюдением банками прав клиентов, обеспечивая сохранность их средств и регулируя порядок рассмотрения споров.

- Развитие и внедрение инноваций. НБРК является инициатором и активным участником внедрения цифрового тенге, а также поддерживает развитие перспективных платёжных технологий, обеспечивая баланс между инновациями и стабильностью.

Деятельность Национального Банка обеспечивает доверие граждан и бизнеса к электронным деньгам, что является фундаментом для их широкого распространения и дальнейшего развития цифровой экономики.

Одним из наиболее значимых и перспективных направлений развития электронных денег в Казахстане является внедрение цифрового тенге. Цифровой тенге представляет собой электронную форму национальной валюты, выпускаемую непосредственно Национальным Банком Республики Казахстан. Он имеет равную стоимость с наличным и безналичным тенге и обеспечивается государством.

Основные особенности и потенциальные преимущества цифрового тенге включают:

- Будучи прямой обязанностью центрального банка, цифровой тенге обладает высочайшим уровнем доверия и защиты.

- Позволяет более точно отслеживать движение денежных средств, что может повысить эффективность монетарной политики, борьбы с финансовыми нарушениями и целевого использования бюджетных средств.

- Эмиссия и распространение цифровой валюты могут быть дешевле, чем производство и обслуживание наличных денег.

- Упрощает доступ к государственным платежам (социальные выплаты, субсидии) для граждан, даже не имеющих банковских счетов, через специальные цифровые кошельки.

- Открывает возможности для программируемых платежей, например, автоматического перечисления средств при наступлении определённых условий, что может революционизировать государственные

закупки, страхование и корпоративные расчёты.

□ Внедрение цифрового тенге направлено на модернизацию финансовой системы, повышение её устойчивости и интеграцию в глобальные цифровые финансовые потоки. В перспективе он может стать ключевым элементом цифровой экосистемы страны.

Несмотря на многочисленные преимущества, широкое использование электронных денег связано с определёнными рисками и вызовами, которые требуют системного решения:

□ Зависимость от стабильной работы интернета, электроэнергии и платёжной инфраструктуры. Технические сбои, отказы систем могут парализовать расчёты.

□ Угрозы кибермошенничества, хакерских атак, фишинга, вредоносного программного обеспечения, ведущие к хищению средств.

□ Возможность утечки, несанкционированного сбора и использования персональных и финансовых данных пользователей.

□ Часть населения, особенно пожилые люди и жители отдалённых регионов, испытывает трудности из-за недостаточного уровня цифровой и финансовой грамотности, отсутствия навыков работы с технологиями или ограниченного доступа к инфраструктуре.

□ Внутренние сбои в работе банков и платёжных систем, ошибки персонала.

Для минимизации этих рисков необходима совместная работа государства, Национального Банка, финансовых организаций и общества. Ключевые меры включают совершенствование законодательства в области кибербезопасности и защиты данных; внедрение передовых стандартов и технологий шифрования и аутентификации (биометрия, многофакторная аутентификация); повышение ответственности финансовых организаций за

безопасность клиентских операций; реализация масштабных программ по повышению финансовой и цифровой грамотности населения для всех возрастных и социальных групп.

Таким образом, электронные деньги играют ключевую роль в современной экономике Республики Казахстан, выступая драйвером её цифровой трансформации. Они способствовали значительному ускорению денежного оборота, повышению прозрачности финансовых операций, развитию бизнеса и улучшению качества жизни населения. Поэтапное развитие от банковских карт к интернет- и мобильному банкингу сформировало зрелую экосистему безналичных платежей. Ключевая регулирующая и контролирующая роль Национального Банка Республики Казахстан обеспечила стабильность и доверие к этой системе [4].

Перспективы развития электронных денег в Казахстане напрямую связаны с дальнейшей цифровизацией экономики и успешным внедрением цифрового тенге. Ожидается дальнейшее сокращение доли наличных расчётов, углубление финансовой инклюзии, рост скорости и безопасности платежей, а также появление новых, основанных на технологии блокчейн и смарт-контрактах, финансовых сервисов. Однако для устойчивого развития необходимо непрерывно работать над снижением кибер-рисков, защитой данных и преодолением цифрового разрыва.

Электронные деньги перестали быть просто технологическим новшеством, превратившись в неотъемлемый элемент социально-экономической жизни Казахстана. Их дальнейшее эволюционное развитие, подкреплённое мудрой регуляторной политикой и инвестициями в человеческий капитал, создаст прочные условия для построения конкурентоспособной, инклюзивной и устойчивой цифровой экономики страны.

Список литературы

1. Закон Республики Казахстан от 26 июля 2016 года № 11-VI ЗРК «О платежах и платежных системах» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1600000011/z11_1.htm
2. Национальный Банк Республики Казахстан. Официальные материалы и отчёты. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://nationalbank.kz/ru/page/statistika>
3. Официальные статистические данные. Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://stat.gov.kz/ru/>
4. Деньги, кредит, банки: учебник / коллектив авторов; под ред. О.И. Лаврушина. — 12-е изд., стер. — М.: КНОРУС, 2014. — 448 с.
5. Мишкин, Ф. Экономическая теория денег, банковского дела и финансовых рынков. Учебное пособие / Пер. с англ. Д.В.Виноградова под ред. М.Е.Дорошенко., 1999. - 820 с.

АНАЛИЗ РАЗВИТИЯ ПЛАТЕЖНОЙ СИСТЕМЫ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВИЗАЦИИ

С. Кенес студентка
Ж.Д.Салимова к.э.н., доцент кафедры «Финансы»
Карагандинский университет Казпотребсоюза.
Караганда, Республика Казахстан

В связи с процессами цифровизации финансового сектора и других секторов и активным развитием электронной коммерции платежная система является не только средством обращения и платежа, но и важным элементом экономического роста, которая обеспечивает проведение как внутренних финансовых операций, так и внешних. В Республике Казахстан идет процесс совершенствования платежной системы, направленный на повышение доступности, скорости и улучшение безопасности финансовых операций.

Ключевые слова: платежная система, банковские транзакции, банковские переводы, межбанковский клиринг, открытый банкинг

Процессы цифровой трансформации финансового рынка наиболее сильно затронули процессы организации и перевода, обработки денежных средств. Мировые финтех компании создали свои платежные системы, состав конкуренцию традиционным институтам рынка. Развитие технологий позволило развить платежные системы, предоставив совершенно новый высокотехнологичный уровень онлайн финтех сервиса. В условиях развития технологий современные экономические и социальные процессы требуют устойчивой и эффективной финансовой инфраструктуры, в основе которой лежит платежная система.

В Республике Казахстан в 2024 году действовало 17 платежных систем, из них Межбанковская система переводов денег и Система межбанковского клиринга относятся к платежным системам Национального банка Республика Казахстан. Эти системы ориентированы на проведение расчетов в национальной валюте внутри страны и обрабатывают значительную долю безналичных операций. Кроме того, на рынке представлены частные платежные системы, включающие карточные системы и системы денежных переводов.

Надежность платежных систем Национального банка Республики Казахстан оценивается по таким показателям, как непрерывность функционирования, производительности и объемы обработанных платежей. Одной из ключевых метрик, характеризующих развитие платежных систем, является объем и сумма электронных платежей, количество и суммы документов, прошедших через Национальную платежную корпорацию Казахстана. Коэффициент работоспособности Межбанковской системы переводов денег и Системы межбанковского клиринга в Казахстане за сентябрь 2024 года составил 99,95%, что подтверждает их высокую надежность и соответствие целевым показателям Национального Банка РК.

Рассмотрим динамику потоков платежей в платежных системах Национального Банка за последние три года в таблице 1.

Таблица 1. Анализ потоков платежей в платежных системах Национального Банка РК

Показатели	годы			Динамика изменения, в %
	2022г	2023г	2024г	
Объем платежей, млрд. тенге	787241,8	980279,6	1487380,9	188,9
Количество платежей, тыс.транзакций	65530	73725	87790	134
Примечание: Составлено автором по данным Статистического бюллетеня Национального банка РК №01(362) январь 2025 г.				

Согласно данным таблицы 1, видно, что наблюдается постоянный росте объемов и количества платежей за анализируемый период за 2022 по 2024 годы. Объем платежей увеличился на 700 трлн тенге с 2022 года по 2024 год, а количество транзакций возросло на 22260 тысяч.

За 2024 год через систему было проведено 16338 тыс. транзакций на сумму 14025,0 млрд. тенге. По сравнению с 2023 годом объем платежей вырос на 73,9%, а количество транзакций увеличилось на 15,6%. Эти данные представлены на рисунке 1.

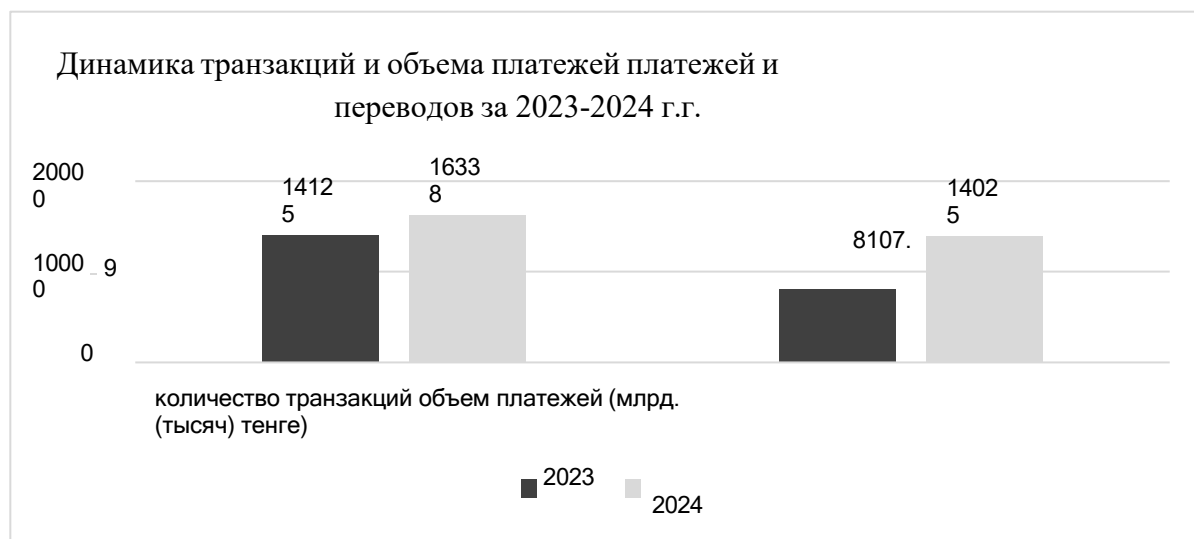

Рисунок 1. Динамика транзакций и объема платежей и переводов, 2023-2024 гг.

Источник: официальный сайт Национального Банка Республики Казахстан <https://www.nationalbank.kz/ru>

В 2024 году в Межбанковской системе переводов денег участвовали 31 финансовая организация, включая инфраструктурные субъекты финансового рынка. В 2024 году через Межбанковскую систему переводов денег количество платежей обрабатывалось 30643 тыс. транзакций на сумму 1475536 млн. тенге. Это показывает значительное увеличение по сравнению с аналогичным периодом в 2023 года: количество транзакций выросло на 20,1% (на 5139 тыс.), а объем платежей увеличился на 52,2% (на 506248 млн. тенге). Рост активности свидетельствует о расширении использования системы и повышении объемов безналичных операций в экономике.

В основном в 2024 года через систему проводились операции с ценными бумагами (42% от общего объема транзакций), межбанковские операции с депозитами (36%), платежи за товары и услуги (около 9%) и операции с иностранной валютой и драгоценными металлами (примерно 7%).

В 2024 году участниками Системы межбанковского клиринга являлись 21 финансовые организации. За этот период через систему было обработано 57148 тысяч транзакций электронных платежных сообщений на общую сумму 11 844,7 млн. тенге. По сравнению с 2023 годом наблюдается также рост количества обработанных сообщений на 18,5% (8927 тысяч), а общий объем платежей увеличился на 7,8% (на 853,4 млн.тенге). Ниже представлен рисунок 2 по анализируемым данным. Эти показатели по Межбанковской системе переводов денег и Системе межбанковского клиринга свидетельствуют о росте активности в клиринговой системе, что может быть связано с расширением числа пользователей и повышением объемов безналичных расчетов.

Такие системы привлекают пользователей своей простотой, скоростью обработки и широким охватом. Они остаются особенно популярными среди мигрантов и граждан, осуществляющих трансграничные переводы в страны с ограниченной банковской инфраструктурой. Благодаря интеграции с цифровыми технологиями и мобильными приложениями, международные системы переводов становятся еще более доступными, что способствует увеличению их популярности и удобству использования.

В 2024 году на территории Казахстана продолжают функционировать основные международные системы денежных переводов, включая «Золотую корону», Western Union, Contact, Faster, Moneygram, UPT, Ria Money Transfer и «Юнистрим». За 2024 года объем денежных переводов за границу составил 788,9 млрд тенге, что на 18,4% меньше по сравнению с аналогичным периодом 2023 года. Средняя сумма перевода составил 330,1 тыс. тенге. По данным отчета Национальной платежной корпорации Национального банка Республики Казахстан основными странами-получателями переводов денег стали Россия (31,2%), Узбекистан (26,8%), Турция (20,9%), Грузия (7,7%), Кыргызстан (3,6%). Основной объем поступивших переводов был осуществлен из России (28,3%), США (12,4%), Южная Корея (11,2%), Узбекистан (9,7%) и Турция (7,4%) [3].

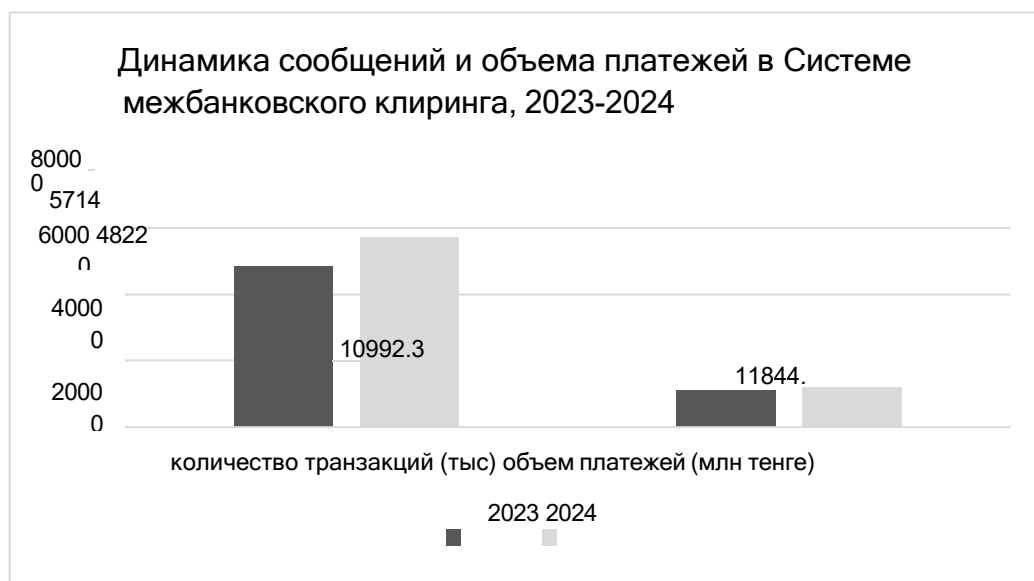

Рисунок 2. Динамика сообщений и объема платежей в Системе межбанковского клиринга, 2023-2024 гг. Источник: официальный сайт Национального Банка Республики Казахстан <https://www.nationalbank.kz/ru>

Переводы внутри страны через международные системы денежных переводов продолжили сокращаться. Это связано с расширением использования банковских счетов и P2P – операций. Эти операции денежных средств, которые осуществляются напрямую между пользователями, без участия традиционных финансовых посредников, таких как банки.

Таким образом, платежная система Республики Казахстан демонстрирует рост безналичных операций, активную цифровизацию и повышение доступности финансовых услуг. Увеличение объемов транзакций, развитие P2P - операций и интеграция современных технологий подтверждают модернизацию системы и ее соответствие мировым стандартам.

Платежная система Казахстана показывает себя одной из самых реформированных среди стран СНГ и опережает государства постсоветского пространства в развитии финансового сектора на несколько лет. Её высокий уровень подтверждается ведущими международными экспертами. Казахстан стал первой страной СНГ, которая создала Национальный фонд для обеспечения стабильного социально-экономического роста и снижения зависимости от неблагоприятных внешних факторов. На сегодняшний день национальная платежная система практически соответствует стандартам Европейского Союза. Развитие и внедрение платежных карт на основе микропроцессорных технологий в Казахстане способствует созданию единого «платежного» пространства для обслуживания населения и предприятий торговли и услуг, независимо от обслуживающего банка. Это также стимулирует рост безналичных расчетов, снижает расходы на выпуск и обслуживание наличных денег, а также способствует переходу от менее эффективных платежных инструментов к более современным и удобным способам расчетов.

По данным Национальной платежной корпорации Национального банка Республики Казахстан в 2024 году была начата промышленная эксплуатация Центра обмена данными о мошеннических транзакций (Антифрод-центра). Проект был реализован в сотрудничестве с правоохранительными органами и представителями финансового рынка. Антифрод-центр создан для борьбы с мошенничеством, позволяя финансовым организациям выявлять и блокировать подозрительные транзакции, оперативно реагировать на потенциальные мошеннические действия и обмениваться информацией между участниками в режиме реального времени. Кроме того, Центр ведет единую базу данных о выявленных мошеннических операциях. Планы дальнейшего развития Антифрод-центра включают расширение его функциональных возможностей за счет использования открытых программных интерфейсов (API) и автоматизации бизнес-процессов. Также предполагается внедрение технологий искусственного интеллекта для повышения эффективности обнаружения и предотвращения мошеннических операций [3].

По данным отчета за 2024 год Национальной платежной корпорации по состоянию на 20 января 2025г. зарегистрировано 17680 инцидентов, выявленных транзакций с признаками мошенничества, заблокировано на уровне банка отправителя 1 119 722 тысяч тенге, 339114 тысяч тенге на уровне банка получателя, 88 043 тысяч тенге возвращено пострадавшему добровольно получателем средств. Среди наиболее распространенных видов мошенничества определены такие, как ложный звонок КНБ, полиции, Национального банка, сотовых операторов, мошенничество в социальных сетях и мессенджерах, лжеинвестирование денежных средств

Среди регионов по количеству выявленных инцидентов лидируют города республиканского значения, Астана, Алматы, затем идут Абайская, Западно-Казахстанская, Костанайская, Карагандинская области, и далее. Наименьшее количество зафиксированных инцидентов наблюдается в Кызылординской, Улытауской области. В целом следует отметить, что факты мошеннических транзакций наблюдаются во всех регионах Казахстана. В связи с этим, следует вывод что проблема кибермошенничества является одной из самых острых в нашей стране.

Как видим, открытие и деятельность Антифрод центра показывает свою эффективность от противодействия мошенническим операциям за достаточно небольшой период своей деятельности.

В рамках дальнейшей работы системы планируется внедрение автоматического выявления новых паттернов мошенничества, масштабирование сервисов Антифрод центра.

Интересным проектом, реализуемом Национальной платежной корпорацией, является развитие OPEN API и открытого банкинга. Под эту идею была принята Концепция в Республике Казахстан на 2023-2025 годы. Была разработана соответствующая инфраструктура в виде Платформы OPEN API. Впервые Национальная платежная корпорация опубликовала о реализации пилотного проекта открытого банкинга в ноябре 2024 года.

Технология открытого банкинга позволяет банкам предоставлять доступ к данным своих клиентов третьим сторонам на основании согласования с клиентами и, что позволит улучшить, повысить удобство и скорость обслуживания. Так, в банковском обслуживании технология открытого банкинга позволят клиенту управлять множеством счетов и проводить регулярные платежи и переводы, оптимизировать финансовую отчетность, проводить анализ доходов и расходов, а также многое другое. Уже разработаны соответствующие сервисы переводов по номеру телефона, в рамках сценария обмена информацией о текущих счетах клиента, также разработан единый стандарт QR-кода, позволяющий совершать платежи независимо от банка, в котором открыт счет мерчанта.

На сегодняшний день в эту системы уже включены большое количество казахстанских банков. Проводятся экспериментальные переводы и платежи.

Система интересна и тем, что система позволяет вводить новые виды платежей, включая B2B-платежи между юридическими лицами, массовые выплаты, расчета по договорам, трансграничные переводы и платежи с другими странами.

В связи с этим совершенствование платежной системы Казахстана находит новый путь в части применения новых технологий и цифровизации активов.

Список использованных источников

1. Закон Республики Казахстан от 26 июля 2016 год «О платежах и платежных системах» № 4
2. Статистический бюллетень Национального банка РК №01(362) январь 2025 г.
3. Официальный сайт Национальной платежной корпорации Национального Банка Республики Казахстан. 2024. [Сайт]. Доступно по: <https://npck.kz>

ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ И ТРАНСФОРМАЦИЯ РЫНКА ТРУДА: НЕРАВЕНСТВО, АДАПТАЦИЯ И ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫЕ ВЫЗОВЫ

Кенешева Г.А.

PhD, доцент

Ибраева А.Р.

Докторант ОП «Экономика»

Карагандинский университет Казпотребсоюза

Г. Караганда, Республика Казахстан

Аннотация. В статье анализируется влияние генеративного искусственного интеллекта на современные рынки труда в контексте структурных изменений занятости, перераспределения доходов и усиления социально-экономического неравенства. В отличие от предыдущих волн автоматизации, затрагивавших преимущественно рутинные виды деятельности, современные ИИ-системы оказывают влияние на широкий спектр когнитивных профессий, включая высококвалифицированные сегменты. Показано, что эффекты внедрения ИИ формируются через механизмы вытеснения, комплементарности и

роста производительности, а их социально-экономические последствия существенно варьируются в зависимости от уровня институциональной готовности стран. Делается вывод о необходимости активной государственной политики, направленной на адаптацию рабочей силы, развитие человеческого капитала и предотвращение углубления неравенства.

Ключевые слова: искусственный интеллект, рынок труда, генеративный ИИ, автоматизация, комплементарность, структурная безработица, неравенство, институциональная готовность.

Внедрение искусственного интеллекта ведёт к глубокой трансформации структуры занятости, затрагивая не только уровень занятости как таковой, но и распределение функций внутри профессий. В отличие от традиционной автоматизации, которая преимущественно заменяла целые профессии или виды деятельности, ИИ действует на уровне задач. Это означает, что внутри одной профессии часть функций может быть автоматизирована, в то время как другие сохраняются или даже приобретают большую значимость.

Данный процесс приводит к так называемой «фрагментации профессий», при которой исчезают не сами профессии, а их отдельные компоненты. В результате возникает новая конфигурация навыков, требующая от работников постоянного обновления компетенций. (Таблица 1)

Таблица 1. Типология профессий по степени комплементарности с ИИ

Тип профессий	Характер задач	Влияние ИИ	Эффект для занятости
Низкокомплементарные	Рутинные, стандартизированные	Замещение	Сокращение
Среднекомплементарные	Частично аналитические	Трансформация	Сдвиг функций
Высококомплементарные	Креативные, стратегические	Усиление	Рост

Данная типология демонстрирует, что ключевым фактором устойчивости профессии становится не уровень формальной квалификации, а характер выполняемых задач.

Адаптация рынка труда к ИИ определяется не только появлением новых рабочих мест, но и возможностью работников переходить между секторами и профессиями. Эмпирические исследования показывают, что профессиональная мобильность носит преимущественно инерционный характер: люди склонны перемещаться в близкие по содержанию сегменты.

Это создаёт риск формирования «ловушек навыков», когда работники из уязвимых профессий не могут эффективно интегрироваться в новые сегменты. (Рисунок 1)

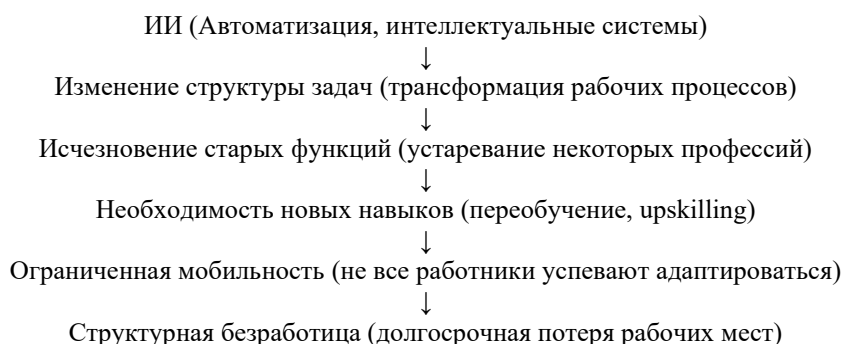

Рисунок 1 Ограничения адаптационного потенциала рынка труда

Таким образом, ключевая проблема заключается не в абсолютном дефиците рабочих мест, а в несовпадении структуры спроса и предложения на рынке труда.

ИИ оказывает значительное влияние на распределение доходов. В отличие от предыдущих волн технологического прогресса, текущая трансформация затрагивает и высокодоходные сегменты, однако адаптационные возможности этих групп значительно выше. (Таблица 2)

Таблица 2. Каналы формирования неравенства

Канал	Механизм	Эффект
Профессиональный	Дифференциация по навыкам	Рост разрыва зарплат
Капитальный	Концентрация собственности	Рост имущественного неравенства
Институциональный	Неравный доступ к образованию	Усиление стратификации

ИИ усиливает существующие различия, действуя как «ускоритель» уже имеющихся социально-экономических трендов. (Рисунок 2)

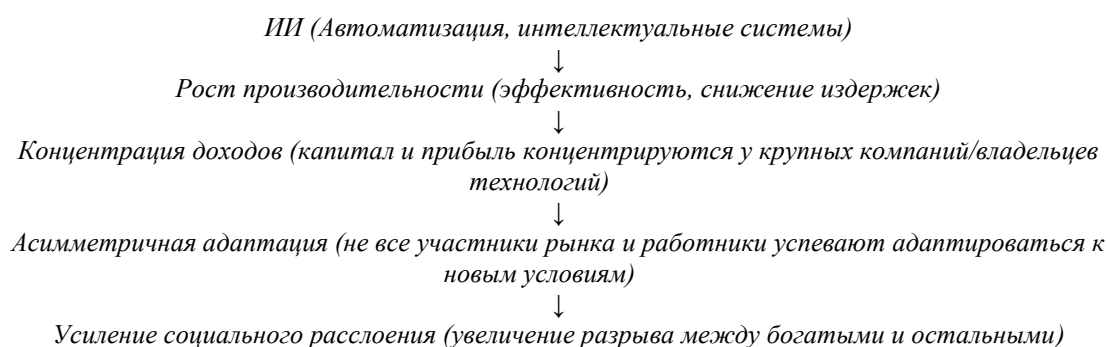

Рисунок 2. Кумулятивная динамика неравенства

Влияние ИИ не является универсальным. Оно определяется институциональной средой, уровнем развития человеческого капитала, гибкостью рынков труда и качеством социальной политики. (Таблица 3)

Таблица 3. Сравнительные эффекты ИИ по группам стран

Параметр	Развитые	Развивающиеся	Низкодоходные
Доступ к ИИ	Высокий	Средний	Низкий
Гибкость рынков труда	Высокая	Средняя	Низкая
Социальная защита	Развитая	Ограниченная	Слабая
Эффект ИИ	Рост + неравенство	Фрагментированный рост	Маргинализация

ИИ способен усиливать глобальную дивергенцию, если не сопровождается трансфером знаний и институциональным развитием.

Рынок труда не способен к саморегуляции в условиях столь масштабных технологических сдвигов. Это обуславливает необходимость активного участия государства. (Рисунок 3)

Ключевые направления политики:

- непрерывное образование;
- переобучение;
- активная политика занятости;
- налоговая адаптация;
- регулирование ИИ.

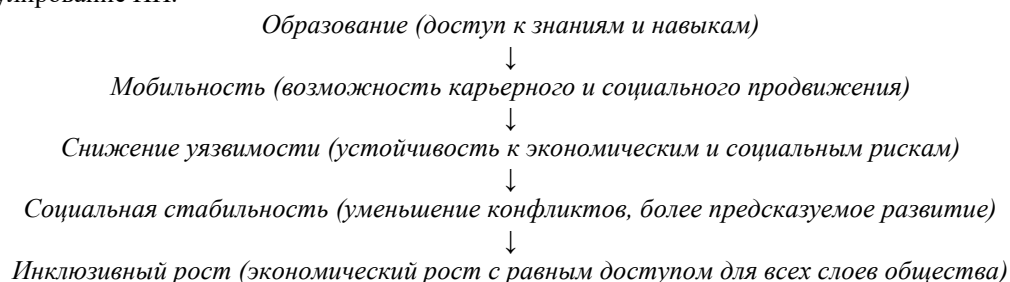

Рисунок 3. Институциональный контур адаптации

Полученные выводы подтверждают, что ИИ не является экзогенным нейтральным фактором. Его социально-экономические последствия формируются через институциональные фильтры. Без целенаправленной политики рост производительности может сопровождаться социальной дестабилизацией.

Искусственный интеллект представляет собой не просто очередную волну автоматизации, а технологию общего назначения, радикально изменяющую архитектуру рынка труда. В отличие от предыдущих этапов технологического развития, ИИ воздействует не только на рутинные формы занятости, но и на когнитивные, аналитические и креативные виды деятельности. Это обстоятельство подрывает традиционные представления о «защищённых» профессиях и требует пересмотра классических теоретических моделей.

Ключевым выводом является то, что влияние ИИ не может быть описано в терминах линейного вытеснения труда. Напротив, оно реализуется через совокупность эффектов замещения, комплементарности и роста производительности. В одних сегментах рынка труда ИИ ведёт к сокращению занятости, в других — к её расширению, а в третьих — к глубокой трансформации профессиональных функций. Таким образом, основным вызовом становится не массовая безработица, а структурное несоответствие между навыками работников и требованиями экономики.

Анализ показывает, что внедрение ИИ усиливает социально-экономическое неравенство через несколько каналов: дифференциацию доходов по уровню комплементарности профессий, рост доли доходов капитала и асимметричный доступ к возможностям адаптации. В результате ИИ выступает как «усилитель» уже существующих социально-экономических различий.

Межстрановые различия в эффектах ИИ свидетельствуют о решающей роли институциональной среды. Экономики с развитой системой образования, гибкими рынками труда и эффективной социальной защитой способны извлекать выгоды из ИИ, смягчая его негативные последствия. Напротив, страны с низким уровнем институциональной готовности рискуют оказаться в положении технологической периферии.

Таким образом, ключевым фактором становится не сама технология, а способность обществ встроить её в социально устойчивую модель развития. Без активной государственной политики в сфере образования, переподготовки и регулирования рынков труда рост производительности может сопровождаться ростом неравенства и социальной нестабильности.

Список литературы

1. Acemoglu D., Restrepo P. Artificial Intelligence, Automation, and Work // *The Economics of Artificial Intelligence*. Chicago: University of Chicago Press, 2018.
2. Acemoglu D., Restrepo P. Tasks, Automation, and the Rise in Wage Inequality // *Econometrica*. 2022.
3. Frey C., Osborne M. The Future of Employment: How Susceptible Are Jobs to Computerisation? // *Technological Forecasting and Social Change*. 2017.
4. International Monetary Fund. *Gen-AI: Artificial Intelligence and the Future of Work*. IMF Staff Discussion Note, 2024.
5. OECD. *Employment Outlook 2023: Artificial Intelligence and the Labour Market*. Paris, 2023.
6. Pizzinelli C. et al. Labor Market Exposure to AI: Cross-Country Differences // IMF Working Paper, 2023.
7. World Economic Forum. *The Future of Jobs Report*. Geneva, 2023.

ОСОБЕННОСТИ ПРОЕКТНОГО МЕНЕДЖМЕНТА В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ

Лаулеков С. Н.,

магистрант 2 курса ОП «Менеджмент»

Научный руководитель: д.э.н., профессор Аймурзина Б.Г.

«Международный университет Астана», г. Астана

Аннотация. В рамках представленной публикации рассматриваются особенности проектного менеджмента. Автор акцентирует внимание на том, что управлять проектом как единым целым, объемным конгломератом большого количества экономических субъектов- участников, работ, ресурсов является трудным. Для того, чтобы облегчить управление проектом, необходимо провести процесс

структуризации проекта. В статье представлена сущность указанного процесса, а также задачи, решаемые структуризацией, и ее результаты. По мнению автора, структуризация позволяет даже очень большим и сложным проектам быть хорошо управляемыми, спланированными и контролируемыми

Ключевые слова: менеджмент; управление проектом; структуризация проекта; планирование; повышение эффективности; проектный менеджмент; финансовые планы; инвестиции.

Введение Управлять проектом как единым целым, объемным конгломератом большого количества экономических субъектов-участников, работ, ресурсов является трудным. Для того, чтобы облегчить управление проектом, его необходимо разделить на иерархические подсистемы и компоненты. Такой процесс осуществляется в процессе структуризации проекта. Важность структурирования проекта особенно ощущается при осуществлении таких функций управления проектом, как планирование и контроль. Ведь для планирования основных параметров проекта — объемов работ, времени, затрат, ресурсов — менеджеру и команде проекта нужно знать, какие работы выполнять, кто их будет выполнять, как средства и ресурсы распределяются между исполнителями и роботами. Ответы на эти вопросы получают именно после осуществления структуризации проекта. Цель исследования заключается в изучении особенностей осуществления проектного менеджмента в современных условиях. Объектом является проектный менеджмент. Предметом — особенности и структура проектного менеджмента. 1. Методы и материалы При написании научной публикации авторами использовались следующие методы: сравнительный, статистический, анализ научных исследований и статей. Для достижения данной цели в работе были поставлены следующие задачи: • рассмотреть сущность структуризации проекта; • выявить основные подходы к структуризации проекта; • выделить основные ошибки при структуризации проекта; • проанализировать основные модели проектов и их особенности. Исследование основывается на теоретических и методологических положениях, разработанных отечественными авторами, в частности Калязиной Е.Г. [1], Кокшаровым А.Р. [2], Дубской А.С. [3], Лукиным А.Н. [4], Дудиным М.Н. [5] и другими. 2. Результаты и обсуждения Проектный менеджмент — это комплекс действий, направленных на достижение цели проекта в рамках установленных ограничений по времени, бюджету и качеству. Целью любого проекта является решение определенных задач и достижение определенного результата. Для этого необходимо правильно спланировать и организовать процесс выполнения проекта, учитывая все его особенности и требования заказчика. Современный рынок характеризуется быстро меняющимися условиями, поэтому компании вынуждены быстро реагировать на изменения и быстро внедрять новые проекты. Проектный менеджмент становится все более востребованным, так как он позволяет эффективно контролировать процесс выполнения проекта и своевременно реагировать на возникающие проблемы.

Очень важно, чтобы проект был выполнен в срок, не превысил установленный бюджет и соответствовал высокому качеству. Для этого необходимо правильно распределить ресурсы, определить последовательность выполнения работ, учитывать возможные риски и предусмотреть меры по их минимизации. Важным элементом проектного менеджмента является коммуникация. Необходимо поддерживать постоянную связь с заказчиком и участниками проекта, чтобы быстро реагировать на изменения и корректировать планы, если это необходимо. Важно также уметь правильно распределять роли и задачи между участниками команды и обеспечивать их взаимодействие и сотрудничество. Одним из ключевых элементов в проектном менеджменте является управление рисками. Риск — это возможность возникновения неблагоприятных событий, которые могут привести к задержке или неудачному завершению проекта. Управление рисками включает в себя идентификацию, анализ и управление рисками, а также разработку планов по минимизации последствий возможных рисков. Другой важный элемент проектного менеджмента — это управление изменениями. В процессе выполнения проекта могут возникать изменения в требованиях заказчика, в условиях рынка или в самом проекте. Управление изменениями включает в себя идентификацию и анализ изменений, оценку их влияния на проект и разработку планов по их внедрению. Кроме того, важным элементом проектного менеджмента является управление стейкхолдерами. Стейкхолдеры — это люди и организации, которые имеют интерес в проекте и могут повлиять на его результаты. Управление стейкхолдерами включает в себя идентификацию стейкхолдеров, анализ их интересов и влияния на проект, и разработку стратегий взаимодействия с ними. Проектный менеджмент является ключевым элементом успеха в современном бизнесе. Это позволяет компаниям быстро реагировать на изменения на рынке и эффективно управлять своими проектами. Кроме того, проектный менеджмент позволяет повысить эффективность работы компании и улучшить качество продукции или услуг. Ключевые особенности проектного менеджмента в современных условиях: • Глобализация. Современный проектный менеджмент предполагает работу с международными командами и учет культурных различий. В современном мире, где бизнес- процессы и технологии становятся все более международными, проектный менеджмент должен учитывать культурные различия. Это включает в себя участие в международных проектах, работу с командами, состоящими из людей из разных стран, а также учет местных законодательных и культурных

особенностей. • **Инновации.** В условиях быстрого развития технологий проектный менеджмент должен учитывать новые тенденции и инновационные подходы. Современный проектный менеджмент должен быть готов к использованию новых технологий и инновационных подходов для достижения целей проекта. Это может включать в себя применение новых программных и аппаратных решений, использование облачных технологий, а также применение новых методологий управления проектами. • **Управление рисками.** В условиях быстрого развития рынка, необходимо учитывать прогнозируемые и неожиданные риски, которые могут повлиять на проект.

Управление рисками — это одна из ключевых задач проектного менеджмента в современных условиях. Специалисты по проектному менеджменту должны быть готовы к оценке рисков и принятию мер по их снижению. Это может включать в себя применение методик анализа рисков, планирование резервных фондов, а также управление стейкхолдерами.

- **Гибкость.** В условиях быстро меняющегося рынка проектный менеджмент должен быть гибким и адаптивным к изменениям. Современный проектный менеджмент должен быть готов к быстрому реагированию на изменения в условиях внешней среды. Это может включать в себя использование гибких методологий управления проектами, таких как Agile, а также готовность к пересмотру планов и изменению стратегии в зависимости от ситуации.

- **Технологии.** Современные технологии помогают улучшить коммуникацию внутри команды и повысить эффективность проекта.

Современный проектный менеджмент должен использовать современные технологии для улучшения коммуникации внутри команды. Это может включать в себя использование онлайн-сервисов для обмена информацией, применение инструментов виртуального сотрудничества и т. д.

- **Управление командой.** Важной особенностью проектного менеджмента является управление командой. В современных условиях, когда в команду могут входить люди из разных стран, необходимо учитывать культурные различия и уметь эффективно управлять командой. Управление командой — это ключевая задача проектного менеджмента в современных условиях. Специалисты по проектному менеджменту должны быть готовы к работе с командами, состоящими из людей из разных стран, и учитывать местные культурные особенности. Это может включать в себя использование методологий управления командами, создание единой командной культуры и т. д.

- **Управление стейкхолдерами.** Важной задачей проектного менеджмента является управление стейкхолдерами, то есть заинтересованными сторонами проекта. В современных условиях, когда стейкхолдеры могут быть как внутренними, так и внешними, необходимо учитывать их интересы и уметь эффективно с ними работать. Управление стейкхолдерами — это важная задача проектного менеджмента в современных условиях. Специалисты по проектному менеджменту должны быть готовы к работе с различными заинтересованными сторонами проекта и учитывать их интересы при планировании и реализации проекта. Проектный менеджмент в современных условиях становится все более востребованным и требует от специалистов учета новых тенденций и подходов. Главными особенностями являются глобализация, инновации, управление рисками, гибкость, технологии, управление командой и управление стейкхолдерами. Структуризация проекта — это процесс разделения (декомпозиции) проекта на отдельные структурные элементы и установление взаимосвязей между ними. В ходе структуризации проекта возможна разработка различных структур (рабочей, организационной, затратной, ресурсной, функциональной, информационной) и их сочетания. Структурирование проекта считается многоцелевым инструментом управления проектами. Во-первых, структурирование проекта является инструментом организации проекта, так как в ходе структуризации [6]:

- определяется перечень работ, которые необходимо выполнить; • назначаются ответственные за эти работы;

- проводится распределение основных задач между исполнителями; • устанавливаются коммуникационные связи между ними. Во-вторых, структуризация проекта — это инструмент для управления персоналом проекта. Ведь в результате структуризации проекта:

- каждый руководитель проекта, организационного подразделения проекта получает определенную задачу по календарному плану работ, ресурсов, затрат для достижения конкретной цели;

- создается должная мотивация исполнителей, их групп по выполняемым работам. В-третьих, это инструмент создания системы управления проектами. Вследствие структуризации решаются проблемы организации работ, распределения ответственности, оценки стоимости, создаются системы планирования, контроля и отчетности по проекту в целом и его организационных элементах. Коротко подытоживая вышесказанное, необходимо отметить, что структуризация позволяет даже очень большим и сложным проектам быть хорошо управляемыми, спланированными и контролируемыми. Основы методологии структурирования проектов (создание WBS) были разработаны в начале 60-х годов в США и апробированы при реализации военных проектов министерством обороны этой страны. В 70–80-х

годах прошлого века инструмент структуризации использовался проектными менеджерами ограничено, преимущественно в оборонных проектах и почти не применялся в гражданских отраслях. Однако в 90-х годах, с развитием компьютерной техники и программирования, применение методологии WBS значительно распространилось. Кроме того, развились новые направления структурирования проектов. В настоящее время подходы к структурированию проектов можно объединить в три направления. Современные основные подходы при структурировании проектов [7]:

1. Создание только WBS (структуризация проводится в одном направлении).
2. Создание WBS и OBS и их сочетания (структуризация проводится в двух направлениях).
3. Многовекторный подход (сочетание структур WBS, OBS и CBS). Именно в такой последовательности, от простой до сложной схемы, мы будем рассматривать процесс структуризации проекта. Одним из первых важных задач планирования проекта является описание содержания проекта, определение основных этапов его реализации, разбивка их на более мелкие элементы, которыми можно управлять. Эта задача решается с помощью построения WBS. WBS — это иерархическая структура проекта, полученная путем последовательной логической декомпозиции проекта на структурные элементы разного уровня, низким среди которых пакеты детальных работ. Рабочий пакет (work package) — группа работ или операций, которые подвергаются оценке с точки зрения объема затрат, объема необходимых ресурсов, продолжительности выполнения и наличия ответственного исполнителя. Рабочий пакет выступает самостоятельной финансовой единицей и имеет самостоятельную смету, бюджет и отчет расходов. Рассмотрим в общем, как происходит создание WBS. Сначала процесс реализации проекта разбивается на логической основе на достаточно крупные элементы. Эти элементы в свою очередь делятся на более детальные элементы и такой процесс продолжается до тех пор, пока на низком уровне не окажутся пакеты детальных работ. Пакеты детальных работ можно разделить при необходимости на детальные работы, а детальные работы на отдельные шаги. Глубина структуризации проекта

— это степень декомпозиции проекта на уровне и их составляющие элементы. Уровень детализации зависит от содержания проекта, квалификации и опыта команды проекта, применяемой системы управления, существующей системы документооборота и отчетности [8]. С целью унификации и оптимизации системы управления, планирования и контроля за проектами, экономии затрат, фирмы, которые ведут проектно-ориентированную деятельность (строительные, научно-исследовательские, рекламные, консалтинговые и другие) применяют стандартизации форматов WBS. Например, министерство обороны США, в специальном документе стандартизирует три первых уровня WBS для подобных проектов. Разработка остальных уровней является прерогативой менеджера проекта. Графически WBS изображается в виде пирамиды, но в отличие от реальной пирамиды, которую сводить возможно в одном направлении (снизу вверх), то разрабатывать WBS можно тремя способами: • сверху вниз; • снизу вверх; • одновременно с двух сторон. Поскольку проектная деятельность является сложным комплексом различных видов деятельности рабочая структуризация проекта осуществляется с использованием комплекса единиц структуризации. Единицами WBS структуризации проекта могут быть [9]:

1. Проекты низшего уровня (субпроекты).
2. Этапы жизненного цикла проекта, основные фазы.
3. Технологические или функциональные элементы деятельности организации, которая реализует проект.
4. Компоненты продукта (объекта, услуги), который получают в процессе реализации проекта

5. Подразделения организационной структуры проекта, которые отвечают за относительно независимые фрагменты проекта, в т. ч. Региональные (пространственно удалены друг от друга). Процесс разработки WBS основывается на определенных правилах (принципах). Основные принципы построения WBS следующие:

1. Каждый элемент WBS является такой единицей проекта, которой можно управлять, планировать и контролировать. Такая дискретная единица характеризуется тем, что она имеет своих поставщиков, свой план, который можно контролировать по соблюдению календарных сроков, объемов затрат средств и ресурсов.

2. Проект разбивается на несколько уровней. Самый низкий уровень образуется наименьшими структурными единицами пакетами детальных работ.

3. Неэффективной практика создания слишком детальной структуры WBS. Ведь каждый дополнительный уровень значительно увеличивает объем информационной и отчетной работы для проектной команды. Поэтому нужно создать такое количество уровней, чтобы каждый из них был необходимым и достаточным для управления и контроля проекта.

Для большинства проектов структуризация проводится при количестве уровней от 4 до 6. Для

простых проектов достаточно двух-трех уровней WBS.

4. Каждому элементу нижнего уровня соответствует только один элемент высшего уровня (родительский элемент). Этот принцип дает возможность корректно интегрировать или детализировать планы, сметы, бюджеты отчеты при переходе с одного уровня на другой.

5. Отсутствует необходимость разделения каждого основного элемента на одинаковое количество уровней.

6. Для крупных проектов при участии подрядных организаций может быть разработано несколько WBS: отдельно для проекта в целом и отдельно для компаний-подрядчиков. Процесс разработки WBS предусматривает последовательное выполнение определенных этапов [10]:

I. Проводится последовательная декомпозиция работ проекта по заданным показателям, критериям. При этом учитывается наличие стандартных форматов WBS. Этот процесс продолжается до тех пор, пока все существенные (важные) пакеты работ не будут идентифицированы на низших уровнях.

II. В сжатой форме проводится описание каждого структурного элемента.

III. Для наглядности и возможности автоматизации использования WBS каждому элементу структуры присваивается уникальный идентификационный номер (код). Данный код отображает уровень, на котором находится этот элемент и порядковый номер его на этом уровне.

IV. Для каждого элемента определяются его характеристики — продолжительность, объемы работ, поставки, бюджет и затраты, потребность в оборудовании и материалах, ответственные исполнители. Наиболее важной в данном случае является информация о персональной ответственности за работы, которые интегрированы в каждом элементе. Она является основой для решения проблем координации работ.

V. После разработки эскизного варианта WBS проводится его критический анализ с участием всех исполнителей. После подтверждения правильности декомпозиции проекта WBS можно использовать как один из инструментов управления им, путем объединения элементов рабочей структуры с подсистемами планирования, оценки, распределения затрат и ресурсов, анализа, контроля и отчетности проекта. Отметим ошибки, которые могут быть допущены при структуризации проекта [11]: • использование при структуризации только фаз проекта, функций или организационных подразделений организаций, реализующих проект и игнорирование конечных продуктов проекта; • отсутствие учета того, что проект должен охватывать весь проект (как правило, недостаточное внимание к начальной и конечной фазам проекта); • повторение элементов структуры;

• лишняя детализация проекта; • ошибки в кодировке проекта. В таком случае невозможна компьютерная обработка результатов структуризации.

3. Двухвекторная структуризация проекта Для эффективного выполнения проектов необходимо правильно выбрать структуру управления, которая будет соответствовать его масштабам и сложности. Для малых проектов и небольших команд достаточно одновекторной структуризации проекта, которая позволяет организовать проект в рамках WBS и эффективно координировать деятельность команды. Однако, если проект становится более сложным и масштабным, то необходимо использовать более сложную структуру управления. Для таких проектов более эффективной становится двухвекторная (двунаправленная) структуризация, которая предусматривает создание рабочей и организационной структур (WBS и OBS) и их сочетания. WBS используется для разбиения проекта на более мелкие и управляемые части, что облегчает его выполнение. OBS, в свою очередь, используется для определения ролей и ответственности внутри команды и определения, кто будет отвечать за каждый элемент проекта, и как эти элементы будут связаны между собой. Правильный выбор структуры управления проектом может повысить эффективность его выполнения и ускорить его завершение. Однако, неправильный выбор структуры управления может привести к проблемам, связанным с координацией работ и снижением качества выполнения задач. При выборе структуры управления проектом необходимо учитывать не только масштабы и сложность проекта, но и его специфику. Также важно учитывать опыт команды и ее возможности. Например, если проект связан с разработкой программного обеспечения, то может быть эффективнее использовать Agile- методологию, которая предусматривает быстрое реагирование на изменения в проекте и максимальную вовлеченность команды в процесс разработки. Таким образом, выбор структуры управления проектом должен быть основан на анализе масштабов и сложности проекта, а также на его специфике и опыте команды. Выводы Таким образом, исследование особенностей проектного менеджмента в современных условиях подчеркивает необходимость постоянного совершенствования навыков и инструментов проектного менеджмента, чтобы успешно реализовывать проекты в современном бизнес-окружении. Сегодня проектный менеджмент является неотъемлемой частью любого бизнеса, и его важность только растёт в условиях быстро меняющегося мира. Один из ключевых аспектов управления проектом — это правильное определение целей и задач проекта, а также выработка стратегии и плана действий для их достижения. Грамотное планирование и управление ресурсами, включая бюджет, время и кадры, также являются важными элементами

проектного менеджмента. Кроме того, необходимо учитывать изменения внешней среды, которые могут повлиять на проект, и быстро реагировать на них.

Исследование подчеркивает необходимость постоянного совершенствования проектного менеджмента, чтобы успешно реализовывать проекты в современном бизнесокружении. Компании, которые грамотно управляют своими проектами, могут достигать лучших результатов, увеличивать прибыль и укреплять свои позиции на рынке.

Литература

1. Калязина Е.Г., Плешакова Е.Ю., Цветков А.Н. Проектный менеджмент: трактовки, особенности и векторы развития // Теория и практика общественного развития. — 2020. — № 8(150). — С. 49–57.
2. Кокшаров А.Р. Актуальные проблемы проектного менеджмента // Лидерство и менеджмент. — 2019. — Т. 6. — № 4. — С. 375–384.
3. Дубская А.С. Влияние глобализации на проектный менеджмент // Электронный сетевой политематический журнал "Научные труды КубГТУ". — 2019. — № S4. — С. 661–665.
4. Лукин А.Н., Ткаченко В.А. Технологии проектного менеджмента в государственном управлении // Научный ежегодник Центра анализа и прогнозирования. — 2019. — № 1. — С. 235–239.
5. Дудин М.Н., Шкодинский С.В., Продченко И.А. Инновационная стратегия развития высокотехнологичных компаний: возможности проектного менеджмента // Экономика, предпринимательство и право. — 2021. — Т. 11. — № 5. — С. 1131–1150.
6. Купчинская М.А. Проектный менеджмент-эффективный метод управления // Бизнес-образование в экономике знаний. — 2020. — № 3(17). — С. 97–100.
7. Кондрашова Н.Г. Особенности применения информационных технологий в проектном менеджменте // Russian Economic Bulletin. — 2021. — Т. 4. — № 6. — С. 278–282.
8. Абрамкина С.Р., Владыкина Л.Б., Лукин А.Н. Использование проектного метода в государственном и муниципальном управлении: от декларирования к результативности // Социум и власть. — 2019. — № 2(76). — С. 37–45.
9. Биглова А.А. Особенности проектного менеджмента // Российская экономика: взгляд в будущее. — 2019. — С. 51–55.
10. Смирнов А.А. Реализация функций управления проектного менеджмента // Экономика и бизнес: теория и практика. — 2021. — № 5–3. — С. 89–92.
11. Коршикова М.В., Свистунова И.Г., Сахнюк Т.И. Современные подходы проектного менеджмента // Наука Красноярья. — 2020. — Т. 9. — № 4. — С. 383–395.

ЦИФРОВАЯ ЭКОНОМИКА КАК ФАКТОР ТРАНСФОРМАЦИИ СОВРЕМЕННЫХ ЭКОНОМИЧЕСКИХ СИСТЕМ

Наурызбаева А.А.

ESIL UNIVERSITY, к.э.н. доцент кафедры
«Экономика и маркетинг» г.Астана, Казахстан

Аннотация. В статье раскрываются особенности формирования цифровой экономики и её влияние на развитие государства, бизнеса и общества. Рассматриваются ключевые направления цифровых преобразований, экономические эффекты, а также структурные барьеры, препятствующие цифровизации. Отдельное внимание уделено потенциалу стран с формирующимся рынком и условиям повышения эффективности цифровых реформ.

Ключевые слова: цифровизация, цифровые платформы, данные, инновации, государственное управление, электронные ресурсы

Введение. Цифровая экономика постепенно становится ключевым драйвером мирового развития [1 с.256]. Исследователи отмечают, что данные, цифровые платформы и сетевые технологии превращаются в стратегический ресурс, способный формировать новые модели производства и управления. Согласно докладом OECD и ООН, цифровизация способствует повышению эффективности, прозрачности и устойчивости экономических систем [5-10]. За последние десятилетия мировая экономика постепенно

сместились от индустриальной модели к цифровой. Если ранее основу экономического роста составляли материальные ресурсы, то сегодня важнейшим активом становятся данные, программные решения и способность быстро адаптироваться к технологическим изменениям. В разных странах уровень цифровизации неоднороден, однако общий тренд направлен на ускорение внедрения цифровых инструментов практически во все сферы деятельности. Это определяет необходимость научного анализа процессов цифровой трансформации и подчеркивает актуальность изучения цифровых трансформаций в странах с развивающимися рынками

1. Теоретические основы цифровой экономики

Определение цифровой экономики трактуется по-разному. Р.Бухт и Р.Хикс подчеркивают, что ее основой являются цифровые данные и технологии, позволяющие создавать новые формы экономической активности [7]. Дон Тапскотт рассматривает цифровую экономику как среду, в которой инновации и информационные потоки определяют конкурентоспособность и структуру рынков [3]. В отечественных исследованиях акцент делается на изменении логики управления, сокращении транзакционных издержек и переходе к платформенным моделям [2 с.16].

Под цифровой экономикой понимают систему взаимодействий, основанную на создании, обработке и передаче данных с использованием современных технологий. Ее ключевой особенностью является то, что цифровые инструменты не просто дополняют традиционные модели управления, а изменяют их структуру.

К основным характеристикам цифровой экономики относятся:

- высокая скорость обмена информацией;
- гибкость и масштабируемость цифровых решений;
- снижение транзакционных издержек;
- возможность персонализации товаров и услуг;
- переход к платформенным формам организации рынка.

Фактически цифровая экономика формирует новую среду, в которой данные выступают ресурсом, сопоставимым по ценности с капиталом и трудом.

2. Основные направления цифровой трансформации

Цифровизация проявляется в нескольких взаимосвязанных направлениях:

1. Модернизация государственного управления. Развитие электронного правительства способствует упрощению административных процедур, повышению прозрачности и доступности услуг для граждан. Согласно исследованию ООН, страны активно внедряющие e-government, демонстрируют более высокие показатели удовлетворенности населения цифровыми сервисами [10. с. 25].

Государственные органы переходят к электронным сервисам, позволяющим ускорить процессы взаимодействия с населением и повысить прозрачность решений.

2. Индустрия 4.0 и цифровое производство. Клаус Шваб отмечает, что сочетание роботизации, и интеллектуальных систем создает новую технологическую парадигму, радикально меняющую промышленность [4 с.68]. Технологическая перестройка промышленности.

Интеллектуальные сенсоры, автоматизированные линии системы машинного зрения, и аналитика становятся частью производственных процессов. Это снижает количество ошибок и повышает эффективность использования ресурсов

3. Финансовые технологии. Расширение мобильных платежей, цифровых кошельков и распределенных реестров рассматривается OECD системы машинного зрения ключевой фактор роста финансовой инклюзивности.

Развитие цифровых кошельков, безналичных платежей, мобильного банкинга и технологий распределенных реестров делает финансовую систему более доступной и гибкой.

4. Рост электронной коммерции. Лаудон и Травер показывают, что развитие e-commerce перестраивает цепочки поставок, убирает посредников и повышает конкуренцию на рынках [6 с. 908].

Онлайн-торговля способствует появлению новых бизнес-моделей, сокращает расстояние между потребителем и производителем, формирует кросс-границные рынки.

5. Цифровизация социальной сферы

Программы, реализуемые в рамках инициативы «Цифровой Казахстан», ориентированы на развитие онлайн-образования, телемедицины и цифровой социальной поддержки [9]. Платформы дистанционного обучения, электронные медицинские карты, телемедицина и сервисы взаимодействия с образовательными учреждениями усиливают социальную включенность населения

3. Экономические результаты цифровых преобразований. По оценкам международных исследований, цифровизация приводит к росту производительности труда, улучшению качества принимаемых решений за счет Big Data и ускорению инноваций [1-5]. Для государства ЕАЭС цифровая трансформация рассматривается как способ повышения конкурентоспособности и развития интеграционных процессов. Цифровизация положительно влияет на ключевые показатели

экономического развития

- растет производительность за счет автоматизации
- бизнес снижает операционные издержки
- ускоряет внедрение инноваций
- повышает качество принимаемых управленческих решений

Одновременно цифровизация способствует формированию экономики, основанной на сетевых связях и постоянном обмене знаниями.

4. Основные барьеры цифрового развития. Несмотря на очевидные преимущества, цифровая экономика сталкивается с рядом ограничений:

- неравномерность доступа к цифровой инфраструктуре, особенно между регионами
- острый дефицит специалистов, владеющих навыками работы с данными, программированием и

управлением цифровыми проектами

- растущие риски киберугроз, связанные с увеличением количества данных и онлайн- операций
- неготовность малого и среднего бизнеса инвестировать в технологии [8 с.83].
- отставание нормативно-правовой базы, которая не всегда успевает за технологическими изменениями, на которые указывают эксперты [5 с.3].

Эти барьеры требуют системного подхода, включающего государственную поддержку, развитие образования, модернизацию сетевой инфраструктуры и повышение цифровой грамотности населения.

Перспективы дальнейшего развития цифровой экономики. В ближайшие годы ожидается значительное расширение применения технологий искусственного интеллекта, развитие цифровых платформ управления городами, активный рост безналичных транзакций и цифровых финансовых сервисов. Особое место займут системы анализа больших данных, способные прогнозировать экономические процессы и улучшать качество государственных решений. Для стран с формирующим рынком потенциал цифровизации особенно велик, поскольку современные технологии позволяют компенсировать ограничения традиционной инфраструктуры и ускорять модернизацию экономики.

Мировые тренды свидетельствуют о дальнейшем распространении искусственного интеллекта, платформенных моделей и технологий больших данных [1-4]. Цифровая логистика, умные города и автоматизация государственных сервисов станут ключевыми инструментами социально-экономического развития. Для Казахстана перспективы цифровизации связаны с реализацией национальных программ, модернизацией инфраструктуры и развитием человеческого капитала [9].

Таким образом, цифровая экономика становится ключевым фактором преобразования современного общества. Она меняет логику производства, потребления и управления. Успех цифровых реформ зависит от готовности государства и бизнеса инвестировать в инфраструктуру, кадры и инновации. При эффективной реализации цифровая трансформация способна обеспечить устойчивый экономический рост и повысит конкурентоспособность страны. Цифровая экономика является основой нового этапа развития общества. Она влияет на структуру рынков, процессы управления и социальное взаимодействие. Успех цифровых реформ зависит от готовности государства и бизнеса инвестировать в кадры, инфраструктуру и современные технологии. Результаты международных исследований подтверждают, что системная цифровизация способна обеспечить долгосрочный экономический рост и повышение конкурентоспособности.

Список литературы

1. Бриньолфссон Э., МакАфи Э. Машинная платформа толпа: наш цифровой мир. — М.: Манн, Иванов и Фербер, 2020. — 384 с.
2. Гохберг Л. М., Кузнецова И. А. Цифровая экономика: тренды, риски и перспективы // Форсайт. — 2018. — Т. 12. — № 2. — С. 6–15.
3. Tapscott D. The Digital Economy: Rethinking Promise and Peril in the Age of Networked Intelligence. — New York: McGraw-Hill, 2015. — 432 p.
4. Schwab K. The Fourth Industrial Revolution. — Geneva: World Economic Forum, 2016. — 198 p.
5. OECD. Digital Transformation Strategy for the Future. — Paris: OECD Publishing, 2020.
6. Laudon K. C., Traver C. G. E-commerce: Business, Technology, Society. — 13th ed. — Pearson, 2021. — 928 p.
7. Bukht R., Heeks R. Defining, Conceptualising and Measuring the Digital Economy // Development Informatics Working Paper. — 2017. — No. 68. — 26 p.
8. Евразийская экономическая комиссия. Цифровая повестка ЕАЭС 2025. — Москва: ЕЭК, 2019. — 112 с.
9. Министерство цифрового развития РК. Национальный проект «Цифровой Казахстан». — Астана,

2023.

10. United Nations. UN E-Government Survey 2022. — New York: United Nations, 2022. — 326 p

АНАЛИЗ ВНЕДРЕНИЯ ESG-СТРАТЕГИЙ В НЕФТЕГАЗОВОМ СЕКТОРЕ: ОПЫТ АО «НК КАЗМУНАЙГАЗ» И ЛУЧШИЕ ПРАКТИКИ

Нуркеева Ж.Б. Магистрант 2 курса
ОП «Менеджмент»
Astana International University

Аннотация. В статье анализируется внедрение ESG-стратегий в нефтегазовом секторе на примере АО «НК КазМунайГаз». Рассматриваются экологические, социальные и управленческие инициативы, динамика ESG-рейтингов, соответствие международным стандартам и сравнение с лучшими мировыми практиками устойчивого развития.

Ключевые слова: ESG, устойчивое развитие, нефтегазовый сектор, КазМунайГаз, экология, корпоративное управление, социальная политика.

Современные тенденции глобального энергетического рынка связаны не только с производством и реализацией углеводородов, но и с необходимостью устойчивого развития - минимизации негативного воздействия на окружающую среду, социальной ответственности и надёжного корпоративного управления. ESG-подход (Environmental, Social, Governance) становится значимым фактором конкурентоспособности и долгосрочной устойчивости компаний нефтегазового сектора.

В Казахстане ведущим игроком отрасли является АО НК «КазМунайГаз» (далее - КМГ), который за последние годы разработал и внедрил собственную ESG-стратегию, включающую экологические, социальные и управленческие инициативы. Цель настоящей статьи - проанализировать опыт КМГ, оценить его достижения и проблемы, а также сопоставить с лучшими международными практиками в нефтегазовом секторе.

Под ESG понимается интеграция трёх ключевых направлений:

- **Environmental (E)** - экологическая устойчивость: снижение выбросов, рациональное использование ресурсов, охрана природы;
- **Social (S)** - социальная ответственность: безопасность труда, отношения с сообществами, здоровье сотрудников, социальная политика;
- **Governance (G)** - корпоративное управление: прозрачность, этика, управление рисками, подотчётность.

Для компаний нефтегазовой отрасли ESG-подход важен по нескольким причинам: высокий экологический риск (выбросы, загрязнение, утилизация отходов), социальная нагрузка (рабочие места, безопасность, влияние на регионы добычи), а также репутационные и инвестиционные риски.

Многие глобальные нефтегазовые компании выстраивают средне- и долгосрочные ESG-стратегии, с целями на 2030–2050 годы, включая снижение углеродного следа, декарбонизацию, «net-zero» планы [1].

Основные направления и инструменты ESG-стратегия КазМунайГаз таковы:

1. Стратегические цели и документы:

- КМГ утвердил Программу низкоуглеродного развития на период 2022-2031 годов.
- В 2024 году - обновлённая Программа низкоуглеродного развития до 2060 года, а также энергетическая политика и регламент по энергоэффективности.
- Интегрированы цели устойчивого развития (в том числе, соответствующие Целям устойчивого развития ООН) в ключевые бизнес-процессы компании.

2. Управление ESG-рисками, структура управления

- Для оценки ESG-рисков КМГ использует рейтинг от международного агентства Sustainalytics. В 2022 году ESG-риск-рейтинг составил 28,4 балла, что отражало средний уровень риска.
- В 2023 году рейтинг был пересмотрен - 32,3 балла, что говорит о «высоком» уровне подверженности ESG-рискам, но при этом рейтинг управления признан «сильным».
- В структуре управления: Компания создала Комитет по безопасности, охране труда, окружающей среды и устойчивому развитию, активно проводятся заседания Совета директоров и

подкомитетов по ESG.

- Также введены корпоративные политики: в области устойчивого развития, прав человека, охраны труда, здоровье и др.

3. Конкретные экологические и социальные инициативы

- Сокращение выбросов парниковых газов, углеродоемкости производства - цель: снижение выбросов CO₂ на 15% относительно 2019 года к 2031 г.

- Сокращение факельного сжигания газа, управление водными ресурсами, рекультивация земель, управление отходами.

- Развитие возобновляемой энергетики: планируется ввод собственных ВИЭ- мощностей (не менее 300 МВт на долю КМГ).

- Обучение сотрудников: в 2023 году проведены тренинги по устойчивому управлению проектами (по методологии Green Project Management), для руководителей проектов дочерних компаний.

- Программа управления здоровьем персонала, повышение стандартов охраны труда[2].

Ниже в таблице представлены ключевые изменения ESG-рейтинга и стратегических целей КМГ.

Таблица 1. Динамика ESG-показателей КМГ: основные результаты

Год / Период	ESG-риск-рейтинг (Sustainalytics)	Основные инициативы / цели
2022	28,4 (средний уровень)	Утверждена Программа низкоуглеродного развития, политика управления здоровьем персонала
2023	32,3 (высокая подверженность, управление — «сильное»)	Подписан меморандум с UNEP, участие в партнёрстве Oil & Gas Methane Partnership 2.0; планы по снижению выбросов, внедрению ВИЭ, обучению персонала
2024	ESG-риск-рейтинг 32,8; утверждена обновлённая Программа до 2060 г.	Пересмотр технологических стандартов, разработка программы по биоразнообразию, дорожная карта по охране труда и экологии
<i>Примечание:</i> составлено автором на основании источника [3]		

Представленные в таблице данные отражают постепенную эволюцию подхода КМГ к устойчивому развитию и укреплению ESG-позиционирования. В 2022 году компания находилась в категории «среднего» уровня ESG-риска (28,4), что соответствовало базовому этапу формализации ESG-стратегии: утверждению первых программ низкоуглеродного развития, внедрению политики управления здоровьем персонала и экологическими инициативами.

В 2023 году ESG-риск-рейтинг увеличился до 32,3 балла. Это объясняется как изменением методологии оценки агентства Sustainalytics, так и расширением спектра учитываемых рисков, связанных с деятельностью нефтегазовых компаний. Несмотря на рост общего риска, уровень управленческих практик был оценён как «сильный», что говорит о том, что КМГ усилил систему корпоративного управления, расширил международное взаимодействие (например, участие в OGMP 2.0) и начал более активно интегрировать ESG- принципы в стратегию и бизнес-процессы.

В 2024 году показатель вырос до 32,8, оставаясь в категории «высокой подверженности ESG-рискам». При этом компания продолжила развивать внутреннюю систему устойчивого управления: приняла обновлённую Программу низкоуглеродного развития до 2060 года, уточнила дорожные карты по экологии и охране труда, начала реализацию программ в

области биоразнообразия. Это свидетельствует о переходе КМГ от декларативного уровня ESG к более структурированному внедрению — несмотря на сохранение внешних отраслевых рисков, характерных для нефтегазового сектора.

В целом таблица демонстрирует: КМГ активно формирует ESG-инфраструктуру, но объективные отраслевые факторы пока удерживают компанию в зоне повышенного ESG- риска, что характерно для большинства нефтегазовых корпораций мира.

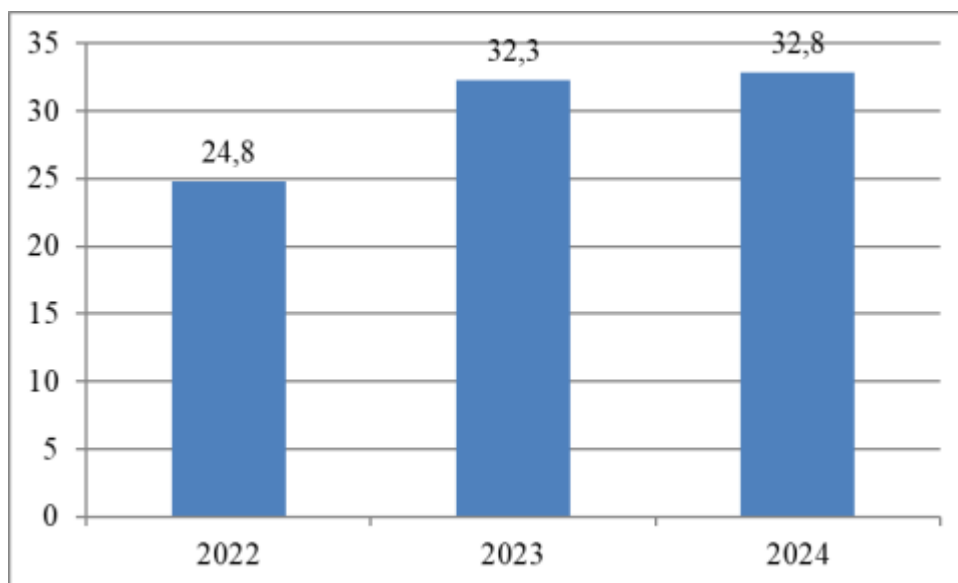

Диаграмма 1. График изменения ESG-риск-рейтинга КМГ 2022-2024гг.

Примечание: составлено автором на основании источника [4]

Диаграмма наглядно показывает постепенный рост ESG-риск-рейтинга компании за трёхлетний период. Линейный тренд восходящего характера отражает общую тенденцию усиления внимания рейтинговых агентств к экологическим и климатическим рискам в нефтегазовой отрасли.

На графике видно:

- 2022 г. - 28,4 балла: минимальное значение среди наблюдаемых лет; соответствует этапу формирования ESG-рамки и первичных корпоративных политик.
- 2023 г. - 32,3 балла: наиболее заметный рост; этот скачок связан с расширением охвата оценочных категорий и повышением требований к прозрачности ESG-раскрытий. Одновременно КМГ активно развивал управленческую часть ESG, что позволило компенсировать риски частично, но не снизило итоговый рейтинг.
- 2024 г. - 32,8 балла: небольшое увеличение по сравнению с 2023 годом; говорит о том, что рискованный профиль отрасли остаётся значительным, однако внутри компании продолжается системная работа по снижению операционных и экологических рисков.

Таким образом, диаграмма подчёркивает, что даже при развитии ESG-стратегии рейтинги не всегда улучшаются в краткосрочной перспективе - особенно в высокорисковых секторах, таких как нефтегазовый. Однако плавная динамика демонстрирует устойчивость процесса внедрения ESG-подходов и постепенное повышение качества корпоративного управления.

Исследование Evaluation of ESG-Strategies of Oil and Gas Companies отмечает, что среди 22 крупных нефтегазовых компаний, проанализированных в 2023 году, лишь 14 % попали в категорию «laggard», а 28 % - «лидеры» по ESG.

Многие компании (например, в Европе и США) ставят амбициозные цели «net-zero» к 2050-2060 годам, вводят промежуточные цели на 2025-2030 годы, раскрывают подробные отчёты по выбросам, проводят аудит цепочек поставок, управление биоразнообразием, социальное взаимодействие с локальными сообществами[5].

По сравнению с этим, КМГ находится в стадии активной трансформации: его цели по снижению выбросов и диверсификации портфеля (включая ВИЭ) - шаг в сторону соответствия глобальным трендам. К преимуществам можно отнести формализацию ESG-управления, обучение персонала, интеграцию ESG в стратегическое планирование.

Однако существуют и вызовы- нефтегазовый бизнес по-прежнему связан с высоким экологическим риском, и «средний/высокий» ESG-риск-рейтинг КМГ свидетельствует о том, что компании предстоит значительный путь до уровня «лидеров» отрасли.

Также, как отмечают авторы исследования, для многих компаний проблема - недостаточная достоверность ESG-раскрытий и «заниженный» учёт выбросов, сомнительная методология.

По мнению автора существуют следующие проблемы и риски при внедрении ESG в нефтегазовом секторе:

- **Системный экологический риск:** нефтегазовая добыча - источник выбросов, утечек

метана, загрязнения, потребления больших ресурсов; даже при внедрении ESG остаётся базовая углеродоёмкость.

- **Репутационные и регуляторные риски:** инвесторы и международные партнёры всё больше ориентируются на ESG-комплаенс; несоответствие стандартам может повлечь финансовые и репутационные потери.

- **Сложности с прозрачностью:** существует критика надёжности ESG-отчётов, недостаточность раскрытия выбросов, публичной информации о воздействии на биоразнообразие, что снижает доверие.

- **Баланс между экономикой и устойчивостью:** для компаний с традиционным углеводородным бизнесом переход на устойчивую модель требует значительных инвестиций, изменений в управлении, технологий - это может замедлить финансовую отдачу и потребовать реструктуризации[6].

Таким образом, опыт КМГ показывает, что даже крупные нефтегазовые компании из стран-производителей могут и должны внедрять ESG-стратегии - это вопрос не только репутации, но и устойчивости бизнеса.

Внедрение ESG требует системного подхода: формализация стратегий, корпоративных политик, механизмов управления рисками, постоянного мониторинга и отчётности.

Для усиления ESG-эффекта КМГ имеет смысл:

- активнее диверсифицировать бизнес - развивать ВИЭ и «зелёные» проекты;
- повышать прозрачность ESG-отчётности, делать её детальной и соответствующей международным стандартам;
- усилить экологический контроль, снижение выбросов, управление биоразнообразием, влияние на регионы добычи;
- работать над социальной политикой, безопасностью, устойчивым развитием персонала и местных сообществ.

В долгосрочной перспективе - стремиться к ESG-рейтингу, сравнимому с передовыми мировыми нефтегазовыми компаниями, и, возможно, «net-zero» целям.

Список литературы:

1. Evaluation of ESG-Strategies of Oil and Gas Companies // European Journal of Energy Research - 2025. ej-energy.org
2. АО НК «КазМунайГаз». Отчёт об устойчивом развитии за 2023 год. КазМунайГаз+2КазМунайГаз+2
3. АО НК «КазМунайГаз». Стратегический отчёт - Стратегия развития (2023, 2024). ar2023.kmg.kz+1
4. АО НК «КазМунайГаз». ESG-риск-рейтинг (2022, 2023, 2024). ar2022.kmg.kz+2ar2023.kmg.kz+2
5. АО НК «КазМунайГаз». Управление устойчивым развитием - механизмы, обучение, программы. КазМунайГаз+1
6. Sergio Garcia-Vega, Andreas G. F. Hoepner, Joeri Rogelj, Frank Schiemann. “Abominable greenhouse gas bookkeeping casts serious doubts on climate intentions of oil and gas companies” - arXiv, 2023. arXiv

ЭКОНОМИКАНЫ ЦИФРЛАНДЫРУ ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ ҚАЗАҚСТАННЫҢ ЕГДЕ ЖАСТАҒЫ ТҮРҒЫНДАРЫНЫҢ ЭКОНОМИКАЛЫҚ БЕЛСЕНДІЛІГІ

Райханова Г.А., Ескендир Н.Н., Кайыржанулы Ч.
Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды Ұлттық университеті

Аннотация. Мақалада Қазақстандағы егде жастағы халықтың экономикалық белсенділігінің қазіргі жағдайы және оны арттырудағы негізгі мәселелер жан-жақты талданады. Демографиялық қартаю үдерісінің еңбек нарығына әсері, егде жастағы адамдардың жұмыспен қамтылуындағы қиындықтар, әлеуметтік-экономикалық және институционалдық кедергілер қарастырылады. Сондай-ақ егде жастағы халықтың еңбек әлеуетін тиімді пайдалануға кедергі келтіретін негізгі факторлар анықталып, оларды шешу жолдары ұсынылады.

Түйін сөздер: егде жас, экономикалық белсенділік, еңбек нарығы, демографиялық қартаю, жұмыспен қамту, әлеуметтік саясат.

Қазіргі таңда әлемдік деңгейде демографиялық қартаю үдерісі қарқынды түрде жүріп жатыр. Қазақстан да бұл үрдістен тыс қалып отырған жоқ. Елімізде егде жастағы халық санының артуы еңбек ресурстарының құрылымына, әлеуметтік қамсыздандыру жүйесіне және экономикалық тұрақтылыққа тікелей әсер етуде. Зерттеу тақырыбының өзектілігі Қазақстан Республикасында болып жатқан терең демографиялық және әлеуметтік-экономикалық өзгерістерге байланысты. Соңғы онжылдықтарда елде халықтың қартаю процесі тұрақты түрде байқалады, бұл халықтың жалпы санындағы егде жастағы адамдардың үлесінің артуымен бірге жүреді. Бұл үрдіс зейнетақымен қамсыздандыру жүйесіне, еңбек нарығына, Денсаулық сақтау жүйесіне және әлеуметтік қорғауға жүктемені күшейтеді, бұл егде жастағы азаматтардың экономикалық белсенділігі мәселесін ерекше маңызды етеді.

Экономиканың трансформациясы, цифрландыру және еңбек нарығындағы бәсекелестіктің күшеюі жағдайында егде жастағы халық Олардың еңбек қызметіне толыққанды қатысуына кедергі келтіретін бірқатар кедергілерге тап болады. Негізгі проблемалардың қатарында жасқа байланысты кемсітушілікті, кәсіби дағдылардың қазіргі нарық талаптарына сәйкес келмеуін, қайта даярлау бағдарламаларына қолжетімділіктің шектелуін, денсаулық жағдайының нашарлауын, сондай-ақ жұмыс берушілердің егде жастағы топтардың қызметкерлерін жалдауға уәдмесінің төмендігін атап өтуге болады.

Сонымен қатар, егде жастағы халықтың экономикалық белсенділігінің артуы елдің әлеуметтік-экономикалық дамуының маңызды ресурсы ретінде қарастырылады. Егде жастағы азаматтарды еңбек және кәсіпкерлік қызметке тарту мемлекеттік бюджетке түсетін әлеуметтік жүктемені азайтуға, олардың табыс деңгейі мен өмір сүру сапасын арттыруға, сондай-ақ өмір бойы жинақталған адами капиталды пайдалануға ықпал етеді.

Осыған байланысты Қазақстандағы егде жастағы халықтың экономикалық белсенділігін арттырудың негізгі проблемаларын зерттеу уақтылы және әлеуметтік маңызды болып табылады, өйткені ол негізгі шектеулерді анықтауға және мемлекеттік Жұмыспен қамту және белсенді ұзақ өмір сүру саясатын іске асыру контекстінде оларды женудің практикалық тетіктерін анықтауға мүмкіндік береді.

Мақаланың мақсаты Қазақстан Республикасындағы егде жастағы халықтың экономикалық белсенділігін арттырудың негізгі проблемаларын анықтау және жүйелеу, сондай-ақ мемлекеттің қазіргі әлеуметтік-экономикалық саясаты контекстінде оларды еңсерудің бағыттары мен тетіктерін негіздеу болып табылады.

Егде жастағы халықтың экономикалық белсенділігінің әлеуметтік-экономикалық мәні олардың зейнеткерлік жасқа жеткеннен кейін еңбек, кәсіпкерлік және басқа да табыс әкелетін қызметке қатысуы, сондай-ақ олардың экономикалық және қоғамдық қатынастардың толыққанды субъектісі ретіндегі рөлін сақтау болып табылады. Халықтың осы санатының экономикалық белсенділігі олардың жұмыспен қамту деңгейін ғана емес, сонымен қатар өндіріс, бөлу, айырбастау және тұтыну процестеріне қосылу дәрежесін де көрсетеді.

Әлеуметтік тұрғыдан қарт азаматтардың экономикалық белсенділігі олардың өмір сүру сапасын арттыруға, әлеуметтік сұранысты сақтауға, әлеуметтік оқшаулану мен кедейлік қаупін азайтуға ықпал етеді. Егде жастағы жұмыспен қамту психологиялық жағдайға, денсаулыққа және белсенді өмір сүру ұзақтығына оң әсер етеді, Белсенді ұзақ өмір сүру тұжырымдамасының негізін құрайды.

Экономикалық тұрғыдан алғанда, егде жастағы халық кәсіби тәжірибенің, білімнің және еңбек дағдыларының жоғары деңгейін жинақтайтын адами капиталдың маңызды ресурсын білдіреді. Олардың экономикаға тартылуы, әсіресе демографиялық қартаю жағдайында, зейнетақы жүйесіне жүктеменің төмендеуіне және елдің жиынтық экономикалық әлеуетінің өсуіне жұмыс күші тапшылығының орнын толтыруға ықпал етеді. Осылайша, егде жастағы халықтың экономикалық белсенділігі тұрақты әлеуметтік-экономикалық дамудың маңызды факторы болып табылады.

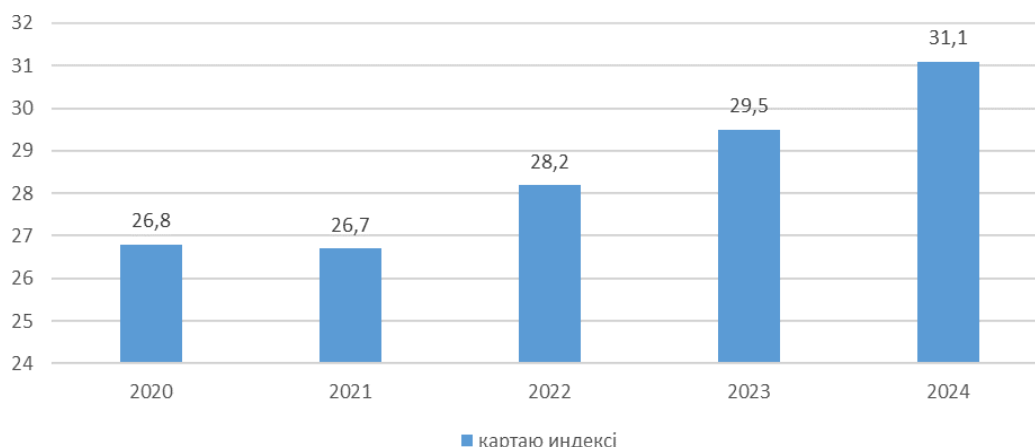
Жұмыспен қамтудың және қарт азаматтардың Қазақстан экономикасына қатысуының қазіргі жағдайы демографиялық өзгерістерге де, еңбек нарығының даму ерекшеліктеріне де байланысты қарама-қайшы үрдістермен сипатталады. Бір жағынан, өмір сүру ұзақтығының өсуіне, зейнеткерлік жасының өзгеруіне және халықтың құрылымындағы егде жастағы топтардағы азаматтардың үлесінің артуына байланысты еңбек белсенділігін ұзартудың объективті қажеттілігі байқалады. Екінші жағынан, егде жастағы халықты жұмыспен қамтудың нақты деңгейі салыстырмалы түрде төмен және тұрақсыз болып қалады.

Соңғы жылдары Қазақстанда халықтың айтарлықтай қартаюы байқалады, бұл еңбек ресурстарының құрылымына және еңбек нарығына айтарлықтай әсер етеді.

2024 жылы Қазақстанда қартаю индексі 31,1 құрады, бұл өткен жылмен салыстырғанда 1,6 тармаққа жоғары (2023 жылы 29,5). Бұл дегеніміз, 0 мен 15 жас аралығындағы әрбір 100 балаға 65 жастан асқан 31,1 адам келеді.

Бұл индекс 0 мен 15 жас аралығындағы әрбір 100 балаға 65 жастан асқан адамдардың санын көрсететін маңызды демографиялық көрсеткіш болып табылады. Қартаю индексінің жоғарылауы ел

халқының қартаюын және демографиялық өзгерістерге байланысты ықтимал проблемаларды көрсетеді.

1 сурет. Қазақстан Республикасындағы 2020-2024 жылдардағы қартаю индексі
Ескерту [1] дереккөз

Қартаю индексінің көрсеткіші аймақтар бойынша айтарлықтай айырмашылықтарға ие. Қартаюдың ең жоғары индексі Солтүстік Қазақстан облысында тіркелген, онда 100 балаға 65 және одан жоғары жастағы 78,1 адам келеді. Бұдан кейін Шығыс Қазақстан облысы 76 және Қостанай облысы – 66,4.

Маңғыстау облысындағы ең кіші қартаю индексі, онда 100 балаға 65 жастан асқан 15,2 азамат келеді. Сондай-ақ, төмен мәндер Түркістан облысында (15,9) және Шымкент қаласында (16,1) тіркелген.

Айта кетейік, қалалық жерлерде қартаю индексі ауылдық жерлерге қарағанда жоғары – тиісінше 33,4 және 27,5.

Бұл айырмашылық қалалардағы егде жастағы адамдар үшін өмір сүру деңгейінің жоғарылауы және жақсы жағдайлар, сондай-ақ әртүрлі елді мекендердегі көші-қон мен туу ерекшеліктері сияқты бірқатар факторларға байланысты болуы мүмкін.

Экономикалық белсенді егде жастағы азаматтардың ең көп үлесі білім беру, денсаулық сақтау, ауыл шаруашылығы, сауда және қызмет көрсету салаларында шоғырланған. Бұл ретте жұмыспен қамтылғандардың едәуір бөлігі зейнетақы табысының жеткіліксіз деңгейі себебінен еңбек қызметін жалғастыруда, бұл осы санаттың жалақы көздеріне жоғары тәуелділігін көрсетеді. Егде жастағы азаматтардың бір бөлігі өзін-өзі жұмыспен қамтумен, бейресми жұмыспен қамтумен немесе отбасылық бизнеске қатысумен сипатталады, бұл олардың әлеуметтік қорғалу деңгейін төмендетеді.

Талдау көрсеткендей, егде жастағы адамдардың экономикаға қатысу деңгейі аймаққа, білім деңгейіне, денсаулық жағдайына және кәсіби тәжірибесіне байланысты айтарлықтай өзгереді. Қалаларда егде жастағы азаматтар қызмет көрсету және зияткерлік еңбек саласына жиі қатысады, ал ауылдық жерлерде физикалық еңбек пен жеке қосалқы шаруашылықтар басым. Сонымен қатар, экономиканы цифрландыру және жұмыспен қамтудың қашықтықтан нысандарын тарату егде жастағы адамдардың еңбек қызметіне қатысуын кеңейту құралы ретінде әлі жеткіліксіз пайдаланылуда.

Жалпы, Қазақстандағы егде жастағы азаматтардың экономикалық белсенділігінің қазіргі жағдайы айтарлықтай іске асырылмаған еңбек әлеуетінің болуымен сипатталады, оны пайдалану институционалдық шектеулермен де, әлеуметтік-экономикалық кедергілермен де шектеледі. Бұл мемлекеттік Жұмыспен қамту саясатын жетілдіру және егде жастағы халықтың еңбек белсенділігін қолдаудың арнайы бағдарламаларын әзірлеу қажеттілігін тудырады.

Қазақстан Республикасында егде жастағы адамдардың экономикалық белсенділігінің өсуі әлеуметтік-экономикалық, институционалдық, демографиялық және психологиялық факторлардың жиынтығымен шектеледі. Бұл кедергілердің болуы егде жастағы азаматтардың еңбек әлеуетінің сақталуына қарамастан, оларды еңбек және кәсіпкерлік қызметке толыққанды тарту мүмкіндіктерін айтарлықтай шектейді. Негізгі проблемалардың бірі-егде жастағы халықтың денсаулығы. Қарқынды физикалық еңбекті қажет ететін салаларда жасы ұлғайған сайын созылмалы аурулардың қаупі артады, физикалық төзімділік пен өнімділік төмендейді, бұл жұмыспен қамту мүмкіндігін шектейді. Профилактикалық медицина мен оңалту бағдарламаларының жеткіліксіз деңгейі де еңбек белсенділігін ұзартудың әлеуетті мүмкіндіктерін төмендетеді. Кәсіби құзыреттердің қазіргі еңбек нарығының талаптарына сәйкес келмеуі маңызды кедергі болып қала береді. Экономиканы цифрландыру, автоматтандыру және жаңа технологияларды енгізу жағдайында егде жастағы жұмысшылар көбінесе цифрлық дағдылардың жетіспеушілігіне, жұмыспен қамтудың жаңа форматтарына нашар бейімделуге және өмір бойы қайта даярлау мен оқыту бағдарламаларына қол жетімділіктің шектеулі болуына тап болады. Бұл олардың жас

топтармен салыстырғанда бәсекеге қабілеттілігін төмендетеді.

Еңбек нарығындағы жасқа байланысты кемсітушілік (агеизм) жеке проблема болып табылады. Жұмыс берушілер көбінесе жас жұмысшыларға артықшылық береді, бұл егде

жастағы азаматтардың бос жұмыс орындарына қолжетімділігін шектеуге, мансаптық өсуге және лайықты жалақы алуға әкеледі.

Егде жастағы адамдардың экономикалық белсенділігінің өсуіне кедергі келтіретін маңызды фактор институционалдық орта болып табылады. Еңбек заңнамасының икемділігінің жеткіліксіздігі, жұмыспен қамтудың икемді нысандарының шектеулі таралуы (толық емес жұмыс күні, қашықтықтан жұмыс, жобалық жұмыспен қамту), сондай-ақ егде жастағы халықты жұмыспен қамтуды қолдаудың мамандандырылған бағдарламаларының нашар дамуы олардың экономикалық процестерге қатысуын төмендетеді. Сонымен қатар, аймақтық айырмашылықтарды атап өткен жөн. Ауылдық жерлерде қарттарды жұмысқа орналастыру мүмкіндігі экономиканың төмен әртараптандырылуымен, инфрақұрылымның әлсіз дамуымен және физикалық еңбектің үстемдігімен шектеледі. Қалаларда, керісінше, зияткерлік еңбекке сұраныс жоғары, дегенмен біліктілік пен цифрлық дағдыларға қойылатын талаптар егде жастағы топтар үшін қосымша кедергілер тудырады. Осылайша, медициналық, кәсіптік, институционалдық, кемсітушілік және мотивациялық факторлардың жиынтығы Қазақстанда егде жастағы адамдардың экономикалық белсенділігінің өсуіне кедергі келтіретін тосқауылдардың тұрақты жүйесін қалыптастырады. Оларды еңсеру мемлекеттің, жұмыс берушілердің және әлеуметтік қамсыздандыру жүйесінің күш-жігерін біріктіретін кешенді сектораралық тәсілді талап етеді.

Қазақстан Республикасындағы егде жастағы халықтың еңбек белсенділігінің деңгейі едәуір дәрежеде егде жастағы адамдардың экономикаға қатысуының сандық және сапалық параметрлерін айқындайтын демографиялық және институционалдық факторлардың әсерінен қалыптасады. Демографиялық қартаю жағдайында бұл факторлар еңбек нарығы мен әлеуметтік қорғау жүйесін дамыту үшін маңызды болып табылады. Жетекші демографиялық факторлардың қатарына халықтың өмір сүру ұзақтығының тұрақты өсуі жатады. Орташа өмір сүру ұзақтығының артуы егде жастағы азаматтардың еңбек белсенділігінің әлеуетті шекараларын объективті түрде кеңейтеді, олардың кәсіби қызметін ұзартудың алғышарттарын қалыптастырады. Сонымен бірге еңбекке қабілетті жастағы адамдардың үлесі азаяды, бұл экономикалық белсенді халыққа демографиялық жүктемені күшейтеді және қарттардың қосымша еңбек ресурсы ретіндегі рөлін арттырады.

Халықтың жас құрылымы айтарлықтай әсер етеді. Егде жастағы топтардағы (60 жастан асқан) азаматтардың үлесінің өсуі еңбек нарығындағы сұраныс пен ұсыныс тепе-теңдігінің өзгеруіне әкеледі. Сонымен қатар, егде жастағы адамдар арасындағы ең экономикалық белсенді топ 60-64 жас болып қала береді, ал одан әрі қартаю кезінде денсаулық жағдайының нашарлауына және ағзаның функционалдық мүмкіндіктерінің төмендеуіне байланысты Жұмыспен қамту деңгейінің табиғи төмендеуі байқалады.

Білім деңгейі мен тұрғылықты жері бойынша айырмашылықтар да маңызды демографиялық фактор болып табылады. Жоғары және орта арнаулы білімі бар, сондай-ақ қалаларда тұратын егде жастағы азаматтар жұмыс орындарының шектеулі болуымен және дене еңбегінің жоғары үлесімен сипатталатын ауыл тұрғындарымен салыстырғанда еңбек белсенділігін едәуір жиі сақтайды. Институционалдық факторлар, ең алдымен, зейнетақымен қамсыздандыру жүйесі, еңбек заңнамасы және мемлекеттік жұмыспен қамту саясаты арқылы қалыптасады.

Қазақстанда жүргізілетін зейнеткерлік жастың артуы еңбек белсенділігінің ұзаруын объективті түрде ынталандырады, алайда бейімделген жұмыс орындарының жеткілікті саны болмаған кезде бұл қарттар арасында тұрақсыз және бейресми жұмыспен қамтудың өсуімен қатар жүруі мүмкін. Еңбек заңнамасының икемділік деңгейі маңызды. Жұмыспен қамтудың икемді нысандарының шектеулі таралуы — қашықтықтан жұмыс істеу, толық емес жұмыс күні, жобалық және маусымдық жұмыспен қамту — егде жастағы азаматтардың, әсіресе денсаулығына байланысты шектеулермен экономикалық қатысу мүмкіндіктерін төмендетеді. Сонымен бірге, осы формалардың дамуы егде жастағы адамдардың еңбек әлеуетін едәуір кеңейте алады. Ересектерге білім беру саласындағы институционалдық орта ерекше назар аударуға лайық. Үздіксіз оқыту жүйесінің жеткіліксіз дамуы, қайта даярлау бағдарламаларының төмен қолжетімділігі және біліктілікті арттыру курстарының егде жастағы азаматтардың жас ерекшеліктеріне нашар бағдарлануы олардың цифрлық экономика талаптарына бейімделуін шектейді. Сонымен қатар, мемлекеттік әлеуметтік саясат, соның ішінде белсенді ұзақ өмір сүру, жұмыспен қамту және қарттарды әлеуметтік қолдау бағдарламалары маңызды рөл атқарады. Олардың тиімділігі қарттардың еңбек қызметіне қатысу деңгейіне, жұмысты жалғастыруға тұрақты мотивацияны қалыптастыруға және әлеуметтік шеттету тәуекелдерін азайтуға тікелей әсер етеді.

Жиынтығында демографиялық және институционалдық факторлар Қазақстандағы егде жастағы халықтың еңбек белсенділігінің деңгейін айқындайтын жағдайлардың күрделі жүйесін қалыптастырады. Оларды келісілген реттеу елдің орнықты әлеуметтік-экономикалық дамуы мүддесінде егде жастағы топтардың еңбек әлеуетін тиімді пайдаланудың негізгі шарты болып табылады.

Қазақстандағы егде жастағы халықтың экономикалық белсенділігін тежейтін проблемаларды тиімді

еңсеру Белсенді ұзақ өмір сүру, әлеуметтік инклюзия және орнықты даму қағидаттарына негізделген мемлекеттік реттеу бағыттары мен тетіктерінің кешенді және келісілген жүйесін қалыптастыруды талап етеді. Қазіргі әлеуметтік-экономикалық саясат егде жастағы азаматтарды әлеуметтік қолдауға ғана емес, сонымен бірге олардың экономикалық өмірге толыққанды қатысуы үшін жағдай жасауға бағытталуы керек. Негізгі бағыттардың бірі егде жастағы адамдар үшін Жұмыспен қамтудың икемді нысандарын дамыту болып табылады. Толық емес жұмыс күнін, қашықтықтан және жобалық жұмыспен қамтуды, сондай-ақ консультативтік және тәлімгерлік қызметті кеңейту егде жастағы қызметкерлердің жас және физикалық ерекшеліктерін олардың кәсіби сұранысын сақтай отырып ескеруге мүмкіндік береді. Бұл бағытты іске асыру бейімделген жұмыс орындарын енгізетін жұмыс берушілерді мемлекеттік ынталандыру арқылы мүмкін болады.

Еңбек нарығында қарттардың бәсекеге қабілеттілігін арттырудың маңызды тетігі үздіксіз білім беру және кәсіптік қайта даярлау жүйесін дамыту болып табылады. Мемлекеттік саясат цифрлық курстардың, біліктілікті арттыру бағдарламаларының және білім алушылардың жас ерекшеліктеріне бейімделген жаңа кәсіптерге оқытудың қолжетімділігін кеңейтуге бағытталуы тиіс. Бұл цифрлық құзыреттердегі алшақтықты қысқартуға және цифрлық экономика жағдайында егде жастағы азаматтардың бейімделу мүмкіндіктерін арттыруға мүмкіндік береді.

Қарттарды жұмыспен қамтуды қаржылық-экономикалық ынталандыру маңызды рөл атқарады. Егде жастағы адамдарды жұмысқа қабылдайтын жұмыс берушілер үшін салықтық жеңілдіктер, жалақыны субсидиялау, сондай-ақ егде жастағы тұрғындар арасында өзін-өзі жұмыспен қамтуды және шағын кәсіпкерлікті қолдау бағдарламалары тиімді тетіктер бола алады. Бұл бизнес үшін тәуекелдерді азайтуға және егде жастағы жұмысшыларды тартуға қызығушылықты арттыруға мүмкіндік береді. Аумақтық қауымдастықтар деңгейінде белсенді ұзақ өмір сүру институтын дамыту ерекше назар аударуды талап етеді. Белсенді ұзақ өмір сүру орталықтарын, әлеуметтік-кәсіпкерлік хабтарды, "күміс волонтерлік" және тәлімгерлік мекемелерін құру қарттардың әлеуметтік белсенділігін қолдауға ғана емес, сонымен қатар еңбек қызметін жалғастыруға тұрақты мотивацияны қалыптастыруға ықпал етеді.

Қазіргі заманғы әлеуметтік саясат шеңберінде зейнетақымен қамсыздандыру және әлеуметтік қорғау жүйесін жетілдіру маңызды бағыт болып қала береді. Зейнетақы төлемдерінің барабарлығын арттыру еңбек қызметін заңды түрде жалғастыру мүмкіндіктерімен ұштастыра отырып, мәжбүрлі жұмыспен қамту тәуекелдерін азайтады және қарттардың еңбек саласындағы ерікті және экономикалық негізделген қатысуына жағдай жасайды. Еңбек нарығындағы жасқа байланысты кемсітушілікті жету ерекше маңызға ие. Ол үшін ақпараттық-ағарту бағдарламалары, егде жастағы қызметкердің оң имиджін қалыптастыру, ұрпақтар арасындағы ынтымақтастық пен тәлімгерлікті дамыту қажет. Агеизмге жол бермеуді заңнамалық тұрғыдан бекіту және оның сақталуын бақылау да маңызды Институционалдық тетіктер болып табылады.

Осылайша, мемлекеттің қазіргі әлеуметтік-экономикалық саясаты шеңберінде институционалдық, білім беру, қаржы-экономикалық және әлеуметтік-мәдени тетіктер жиынтығын іске асыру егде жастағы халықтың экономикалық белсенділігін арттыру, олардың еңбек және зияткерлік әлеуетін неғұрлым толық пайдалану, сондай-ақ Қазақстанның әлеуметтік және экономикалық орнықтылығын нығайту үшін орнықты жағдайлар жасауға мүмкіндік береді.

Пайдаланылған дереккөздер тізімі

1 Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігінің ұлттық статистика бюросының деректері [/https://stat.gov.kz/](https://stat.gov.kz/)

2 Олейникова Ирина Николаевна, Тепина Надежда Анатольевна "Серебряная экономика": экономическая идеология "новых пожилых" // Вестник ТИУиЭ. 2021. №1 (33).

ЦИФРОВАЯ ТРАНСФОРМАЦИЯ ГОСУДАРСТВЕННОГО КАЗНАЧЕЙСТВА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН: ИНСТРУМЕНТЫ ПРЕДОТВРАЩЕНИЯ ФИНАНСОВЫХ НАРУШЕНИЙ ЧЕРЕЗ ЦЕНТРАЛИЗОВАННЫЙ УЧЕТ»

Рахатова Р. С.

магистрант Академии государственного управления
при Президенте Республики Казахстан

Научный руководитель:

Сергазиева Айнура Камидуллаевна,

и. о. доцента Института управления,

заместитель председателя Агентства Республики Казахстан
по делам государственной службы.

Академия государственного управления

при Президенте Республики Казахстан, г. Астана, Казахстан

e-mail: r_rakhatova@apa.kz

Контактные данные: 8707059027

Аннотация

В статье рассматривается действующая система государственного казначейства Республики Казахстан. Целью статьи является анализ возможностей цифровой трансформации казначейства через централизацию бухгалтерского и кадрового учета в государственных учреждениях, финансируемых из государственного бюджета. В ходе исследования были использованы сравнительный анализ, контент-анализ и статистический анализ. По итогам исследования были даны рекомендации по доработке информационных систем казначейства в целях сокращения числа финансовых нарушений и коррупционных рисков при начислении и перечислении заработной платы и других денежных выплат работникам государственных учреждений, а также стипендий и других выплат физическим лицам. Основная проблема заключается в разрозненности бухгалтерского и кадрового блоков, а также в отсутствии централизованной единой информационной платформы казначейства, что снижает уровень контроля и способствует финансовым ошибкам и злоупотреблениям.

Ключевые слова: цифровизация, централизация бухгалтерского и кадрового учета, информационные системы государственного казначейства.

Государственное казначейство – ведомство центрального исполнительного органа по исполнению бюджета, на которое возложены функции уполномоченного органа по казначейскому исполнению бюджета. Казначейским исполнением бюджета является выполнение комплекса мероприятий в соответствии с законодательством Республики Казахстан по обеспечению исполнения республиканского бюджета и кассовому обслуживанию исполнения местных бюджетов, Национального фонда Республики Казахстан, внебюджетных фондов, формируемых за счет неналоговых платежей. Казначейское исполнение бюджета осуществляется по поступлениям и расходам бюджета [1].

Все функции государственного казначейства автоматизированы и осуществляются в информационных системах Комитета государственного казначейства, которые состоят из Интегрированной информационной системы Казначейства (ИИСК) и Информационной системы «Казначейство-клиент» (ИС КК) [2]. Интегрированная информационная система Казначейства автоматизирует бизнес - процессы Комитета государственного казначейства Министерства финансов Республики Казахстан и его территориальных подразделений. Информационная система «Казначейство - клиент» является системой электронного документооборота Комитета государственного казначейства Министерства финансов Республики Казахстан и территориальных органов казначейства с государственными учреждениями, администраторами бюджетных программ, уполномоченными государственными органами, субъектами квазигосударственного сектора, субъектами государственных закупок (Клиент). Функционально ИС КК является компонентом ИИСК, представляя фактически ее клиента и имея единую базу данных [2].

Тематика исследования обусловлена необходимостью дальнейшего совершенствования механизмов управления государственными финансами в условиях активного внедрения цифровых технологий в экономику Казахстана. Казначейская система является ключевым элементом финансового контроля и прозрачности использования бюджетных средств. Актуальность темы подтверждается приоритетами

государственной политики, направленной на повышение открытости и эффективности планирования и управления бюджетными средствами [3].

Наряду с очевидными плюсами и возможностями тотальная цифровизация, в том числе банковской сферы, несет в себе и определенные вызовы. Для противодействия киберпреступности создан антифрод-центр, введена биометрическая идентификация, усилена ответственность банков, микрофинансовых организаций и операторов связи за предотвращение мошеннических операций. Но проблема требует постоянного внимания и совершенствования работы уполномоченных органов [3].

Цель статьи – анализ возможностей цифровой трансформации казначейства РК как инструмента предотвращения финансовых нарушений через централизованный учет, на основе опыта международных практик и текущей ситуации в государственных учреждениях. Определить пути развития системы государственного казначейства Республики Казахстан в условиях цифровой трансформации, уделив особое внимание централизации бухгалтерского и кадрового учета бюджетных организаций в информационных системах государственного казначейства, что способствует устранению коррупционных рисков при планировании бюджета и начислении заработной платы и других денежных выплат работникам государственных учреждений, а также стипендий и других выплат физическим лицам.

В настоящее время, для осуществления данных выплат, государственные учреждения предварительно формируют и утверждают списки получателей в бухгалтерском программном обеспечении, прикрепляя их к счету, созданному в ИС КК.

При передаче по ИС КК электронному образу счета к оплате прикрепляются списки получателей денег в электронном формате платежей и подписываются электронной цифровой подписью бухгалтера и/или руководителя государственного учреждения. Государственное учреждение обеспечивает и несет ответственность за формирование достоверного списка и сумм получателей денег по проведенным платежам на соответствующие счета получателей денег по форме 5-15А «Выписка по проведенным платежам на соответствующие счета получателей денег» [4].

Однако, аналитические материалы, подготовленные Агентством Республики Казахстан по противодействию коррупции, продемонстрировали наличие серьезных нарушений в системе образования: была раскрыта устойчивая схема присвоения средств, предназначенных для оплаты труда педагогических работников. Кроме того, выявлен комплекс системных коррупционных уязвимостей, проявляющихся уже на стадиях бюджетного планирования и дальнейшего освоения выделенных ресурсов.

Основная доля хищаемых бюджетных средств приходится на фонд оплаты труда педагогов. Так, предполагаемые к хищению денежные средства заранее закладывались на уровне школ путем необоснованного завышения бюджетной заявки. Образовавшаяся экономия передвигалась в фонд оплаты труда и распределялась отделом образования среди аффилированных школ и лиц [5].

В дальнейшем ключевую роль в хищении играли директора и бухгалтеры школ, которые, используя уязвимости программ бухгалтерского учета и государственных информационных систем (отсутствие интеграции систем бухгалтерского учета с казначейством и др.), похищали из зарплатного фонда многомиллиардные бюджетные средства. Бесконтрольно вносились любые изменения, в том числе завышение сумм, включались фиктивные данные посторонних лиц и др.

По подобной схеме хищение осуществлялось следующими способами: перечисление зарплаты сверхустановленной норме; начисление ее посторонним аффилированным лицам; начисление на свои карт-счета по реквизитам посторонних лиц; дублирование переводов денежных средств; начисление зарплаты «мертвым душам» [5].

Как видим, использование множества неинтегрированных бухгалтерских программ создает уязвимости, способствующие финансовым нарушениям. Это подчеркивает необходимость анализа и оптимизации государственной казначейской системы, а также консолидации бухгалтерского и кадрового учета на единой цифровой платформе в рамках цифрового государственного управления.

Вместе с тем, централизация бухгалтерского и кадрового учета бюджетных организаций в информационных системах государственного казначейства позволит снизить риски, повысить прозрачность финансовых операций и оптимизировать затраты на программное обеспечение, включая 1С и «Есеп». Например, техническое обслуживание 1С обходится Департаменту полиции области Ұлытау в 3 928 571.43 тенге [6]. Применительно к 14,9 тысячам государственных учреждений, подключенных к ИС КК в том числе 2347 МСУ), можно прогнозировать экономию государственного бюджета в размере приблизительно 58,54 млрд тенге [6].

Цифровая трансформация отраслей, развитие инновационной экономики являются неотъемлемыми компонентами для достижения глобальной конкурентоспособности. Поэтому государствам и странам мира с целью быть конкурентоспособными необходимо адаптироваться и принимать собственные цифровые стратегии развития.

Центром по изучению мировой конкурентоспособности Международного института развития менеджмента (IMD, Лозанна, Швейцария) объявлены результаты Рейтинга цифровой конкурентоспособности 2022 года (результат исследования, в котором оценивается в какой степени страны изучают и усваивают цифровые технологии, ведущие к трансформации государственной политики, бизнес-моделей и общества в целом), где Казахстан занял 36 место [7]. Казахстану наиболее интересен опыт передовых и соседних государств в развитии цифровых стратегий.

Так, проанализированы стратегии следующих государств: США, Сингапур, Япония, Нидерланды, Дания, Эстония, Франция, Российская Федерация.

Стратегия Эстонии в рамках национальной программы «Эстония 2035» направлена на то, чтобы государственные органы действовали на опережение в рамках подхода, основанного на основных событиях в жизни человека, и предоставляли клиентам персонализированные услуги с нулевой волокитой путем интенсивного применения ИИ [7].

Важно отметить, что 30 июля 1996 года Всемирный банк оказал финансовую поддержку в размере 15,80 млн долларов США для реализации «Проекта модернизации казначейства» в Республике Казахстан. Целью проекта являлось усиление государственного финансового контроля посредством внедрения современной казначейской системы в Министерстве финансов [8].

Тем не менее, динамичное развитие технологий и меняющиеся экономические реалии обусловили потребность в глубокой модернизации системы, чтобы она соответствовала актуальным требованиям и эффективно решала новые задачи в сфере управления государственными финансами.

Цифровая модернизация казначейских процессов в мире показывает, что сочетание технологической интеграции и институциональной централизации является ключевым фактором снижения финансовых нарушений. Наиболее показательные примеры – Эстония и Грузия, которые смогли добиться значительного прогресса в прозрачности, автоматизации и контроле над движением государственных средств.

Эстония считается одним из наиболее цифровизированных государств мира, что стало возможно благодаря созданию архитектуры безопасного обмена данными X-Road. Эта шина взаимодействия обеспечивает логируемый, защищённый и автоматизированный обмен данными между государственными реестрами, ведомственными системами и банковскими сервисами (e-Estonia, n.d.) [9].

Благодаря X-Road, расчёт заработной платы государственных служащих стал максимально автоматизированным: HR-реестры, налоговые базы и государственные регистры подключены к единой среде. Это устраняет потребность в ручном вводе данных, минимизирует ошибки и резко сокращает возможности для манипуляций [9,10].

К 2018 году эффект экономии рабочего времени, достигнутый благодаря X-Road, составил эквивалент 1407 человеко-лет, что демонстрирует масштаб операционной эффективности. Помимо экономии ресурсов, система обеспечивает высокий уровень аудируемости: каждое обращение в реестр оставляет цифровой след, что значительно затрудняет мошеннические операции [10].

Таким образом, эстонская модель доказывает, что техническая интеграция является важнейшим инструментом предотвращения коррупционных схем, связанных с начислением «мертвых душ», фиктивных выплат и некорректных начислений заработной платы.

В случае Грузии аналогичные эффекты достигнуты иначе, через централизованное управление финансами введение Treasury Single Account (TSA) и интегрированную систему управления финансами PFMS/IFMIS⁵. Грузинское Казначейство консолидировало казначейские и банковские счета – что позволило контролировать все поступления и расходы через единый счёт, сократить кассовые разрывы и повысить прозрачность бюджетных операций [11].

Внедрение TSA позволило правительству консолидировать более 95% государственных счетов в единую систему, сократить кассовые разрывы и обеспечить прямой контроль над исполнением бюджета. Постепенное расширение PFMS включало автоматизацию обязательств, управленческого учёта, контроля платежей и модуля начисления заработной платы [12].

Сочетание TSA и PFMS резко уменьшило пространство для коррупционных действий, поскольку:

1. Все операции проходят через единый канал;
2. Каждая транзакция проверяется в режиме реального времени;
3. Исключена возможность ручного вмешательства на уровне ведомств;
4. Сокращены условия для начисления фиктивных выплат [11].

Оценка PEFA (2022) показывает, что прозрачность отчётности, точность прогнозов и надёжность финансового контроля в Грузии существенно улучшились в результате внедрения TSA и PFMS [13].

Таким образом, грузинская модель демонстрирует, что централизованное управление финансовыми потоками является ключевым условием борьбы с хищениями, фрагментацией учёта и непрозрачными выплатами.

⁵ PFMS/IFMIS-государственная система управления государственными финансами

Таблица 1. Сравнение ключевых элементов цифровой трансформации казначейских систем Эстонии и Грузии

№	Параметр	Эстония	Грузия	Значимость для Казахстана
1	Архитектура	X-Road – децентрализованная шина данных (e-Estonia, n.d.)	TSA + PFMS – централизованный учёт финансов (World Bank, 2024)	Комбинация технологий + централизации
2	Расчёт зарплат	Полная автоматизация, интеграция HR-реестров	Централизованные выплаты через TSA	Снижение хищений и фиктивных начислений
3	Прозрачность	Полный аудит цифровых действий	Контроль всех платежей через TSA	Усиление финансовой безопасности
4	Эффекты	Экономия 1407 человеко-лет (Cybernetica, 2021)	Улучшение показателей PEFA (2022)	Повышение эффективности
5	Риски	Зависимость от качества реестров	Зависимость от политической координации	Аналогичные риски в РК
Примечание. Составлено автором на основе источников [9-13]				

Таким образом, комплексное исследование цифровизации государственного казначейства, основанное на интеграции качественных и количественных методов, позволило оценить потенциал для снижения финансовых злоупотреблений посредством внедрения централизованной системы учета. Несмотря на ограничения в доступе к данным бухгалтерского учета и неполноту статистической информации о нарушениях, исследование позволило достоверно идентифицировать ключевые системные проблемы и определить приоритетные направления цифровой трансформации.

Данный анализ выявил, что текущая модель автоматизации в государственном секторе Республики Казахстан характеризуется фрагментированностью. Отсутствие интеграции между информационными системами государственного казначейства и кадровым/бухгалтерским учетом, а также использование отдельных ведомствами коммерческого программного обеспечения, не интегрированного с казначейской системой, создает предпосылки для финансовых нарушений.

Ключевым фактором, способствующим возникновению нарушений, является отсутствие единой централизованной системы учета. Ручной ввод кадровых данных и отсутствие синхронизации бухгалтерских программ с государственными базами данных приводят к передаче информации в казначейство в виде формируемых вручную файлов, что создает возможности для фальсификации начислений, дублирования платежей и других неправомерных действий.

Вместе с тем, масштаб финансовых злоупотреблений в сфере образования подтверждает системный характер проблемы. Согласно данным Национального доклада (2023), нарушения включают завышение бюджетных запросов, перераспределение экономии фонда оплаты труда, фиктивные трудоустройства и многократные перечисления на одни и те же счета. Выявленные суммы хищений достигают миллиардов тенге в отдельных регионах, что свидетельствует о недостаточной эффективности контроля и автоматической проверки начислений.

Международный опыт демонстрирует эффективность полной интеграции. В Эстонии X-Road обеспечивает автоматизированный обмен данными между реестрами, минимизируя ручной ввод и обеспечивая аудит каждой операции. В Грузии Treasury Single Account и PFMS позволили консолидировать 95% государственных расходов и существенно снизить риски финансовых нарушений.

Экономический эффект от централизации существен: стоимость ежегодного сопровождения 1С в одном учреждении в среднем достигает 3,9 млн тенге. При наличии 14,9 тыс. подключенных учреждений потенциальная экономия бюджета при переходе на централизованный модуль казначейства может составить десятки миллиардов тенге ежегодно.

В связи с этим цифровая трансформация государственного казначейства в Казахстане должна быть направлена не только на модернизацию существующих информационных систем государственного казначейства, но и на институциональную централизацию кадрового и бухгалтерского учета. Фрагментация учета создает благоприятную среду для коррупции, поскольку используемые

бухгалтерские программы не являются частью единого государственного контура и предоставляют пользователям возможность изменять данные без надлежащего аудита.

Внедрение централизованного модуля, интегрированного с информационными системами государственного казначейства, исключит возможность несанкционированного изменения данных благодаря автоматической сверке с кадровыми реестрами, подтверждению данных с использованием цифровой идентификации и аудиту всех действий пользователей.

Опыт Эстонии и Грузии подтверждает необходимость комплексного подхода, включающего унификацию данных, единую архитектуру обмена данными и институциональную централизацию финансового управления.

Сочетание ИТ-архитектуры и организационных изменений является ключевым фактором успеха. Казахстан обладает необходимой инфраструктурой для перехода к новой модели: существующие информационные системы государственного казначейства охватывают ключевые звенья бюджетного процесса и могут быть расширены следующими функциональными модулями такими как: «Централизованный кадровый учет» и «Централизованная система начисления заработной платы».

Переход к централизованной системе учета позволит полностью автоматизировать процесс формирования ведомостей, существенно снизить коррупционные риски и укрепить доверие к государственным органам. Повышение прозрачности, являющееся одним из приоритетных направлений государственной политики, обеспечит предотвращение финансовых нарушений и оперативное выявление отклонений, тем самым повышая доверие граждан к государственному управлению. Кроме того, централизация позволит оптимизировать затраты на поддержание ИТ-инфраструктуры государственных учреждений.

Проведенное исследование подтверждает, что цифровая трансформация государственного казначейства Республики Казахстан является ключевым инструментом повышения прозрачности государственного финансового управления. Существующая фрагментированная система бухгалтерского и кадрового учета создает системные риски, подтверждаемые многочисленными случаями хищений бюджетных средств, особенно в сфере образования.

Анализ международного опыта демонстрирует, что успешная борьба с финансовыми нарушениями требует внедрения централизованной платформы управления государственными финансами, автоматизации процессов начисления и проверки выплат и Единого казначейского учета (Treasury-centric model).

Централизация кадрового и бухгалтерского учета в рамках информационных систем государственного казначейства позволит минимизировать риски и исключить ошибки, и тем самым обеспечить прозрачность распределения бюджетных средств, существенно сократить расходы бюджета на сопровождение внешних программных продуктов и повысить устойчивость системы к коррупционным рискам.

Список использованной литературы

1. Бюджетный кодекс Республики Казахстан от 15 марта 2025 года № 171-VIII. // Информационно-правовая система нормативных правовых актов Республики Казахстан «Әділет». – URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K2500000171>. Дата обращения: 12.12.2025г.
2. Информация об информационных системах Комитета Казначейства состоят из Интегрированной информационной системы Казначейства (далее ИИСК) и Информационной системы «Казначейство-клиент». // официальный сайт АО «Электронных финансов». // <https://www.ecc.kz/ru/project/kaznachejstvo-klient>. Дата обращения: 12.12.2025г.
3. Послание Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана от 8 сентября 2025 года "Казахстан в эпоху искусственного интеллекта: актуальные задачи и их решения через цифровую трансформацию". // https://adilet.zan.kz/rus/docs/K25002025_1. Дата обращения: 12.12.2025г.
4. Приказ Министра финансов Республики Казахстан от 30 мая 2025 года № 272 «Об утверждении Правил исполнения бюджета и его кассового обслуживания на 2025 финансовый год». // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/G25E0000272>. Дата обращения: 12.12.2025г.
5. Национальный доклад о противодействии коррупции за 2023 год Агентства Республики Казахстан по противодействию коррупции (Антикоррупционная служба). // <https://www.gov.kz/memleket/entities/anticorruption/documents/details/695032?lang=ru>. Дата обращения: 12.12.2025г.
6. Информация о закупках. //Сайт Государственных закупок Республики Казахстан.// <https://goszakup.gov.kz/ru/announce/index/14262430>. Дата обращения: 12.12.2025г.
7. Постановление правительства Республики Казахстан от 28 марта 2023 года № 269. «Об утверждении Концепции цифровой трансформации, развития отрасли информационно-

коммуникационных технологий и кибербезопасности на 2023 - 2029 годы».
<https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2300000269>. Дата обращения: 12.12.2025г.

8. Сайт Всемирного банка. Информация о Проекте модернизации казначейства. // <https://projects.worldbank.org/en/projects-operations/project-detail/P037960>. Дата обращения: 12.12.2025г.

9. Официальный сайт e-Estonia. Информация о X-Road — Interoperability services.// URL: <https://e-estonia.com/solutions/interoperability-services/x-road/>. Дата обращения: 12.12.2025г.

10. Cybernetica. X-Road: Secure data exchange layer for information systems [Электронный ресурс]. 2021.//URL: <https://cyber.ee/resources/case-studies/x-road-as-created-by-cybernetica/> (дата обращения: 12.12.2025).

11. International Monetary Fund (IMF). Consolidating Georgia's Treasury Single Account (TSA) [Электронный ресурс]. 2016.//URL: <https://blog-pfm.imf.org/en/pfmblog/2016/03/consolidating-georgias-treasury-single-account-tsa> (дата обращения: 12.12.2025).

12. World Bank. How Treasury Single Account improved Georgia's public finances [Электронный ресурс]. 2024.// URL: <https://blogs.worldbank.org/en/governance/how-treasury-single-account-tsa-improved-georgia-s-public-fina> (дата обращения: 12.12.2025).

13. PEFA. Georgia Public Financial Management Performance Report [Электронный ресурс]. -2022. // URL: <https://www.pefa.org> (дата обращения: 12.12.2025).

ЦИФРОВЫЕ ГОСУДАРСТВЕННЫЕ ЗАКУПКИ -ПРОЗРАЧНЫЙ ПУТЬ К СПРАВЕДЛИВОЙ КОНКУРЕНЦИИ

Ж.Б. Сапарова – магистрант «Финансы»

Карагандинский университет Казпотребсоюза Казахстан,
г. Караганда, ул. Академическая 9

Научный руководитель: д.э.н., профессор **Сембеков А.К**

Аннотация: Статья посвящена цифровизации системы государственных закупок в Казахстане, процессу рассмотрения сведений по опыту работы поставщика, находящиеся в реестре опыта работы. В посланиях Главы государства подчёркивается, что устойчивое развитие Казахстана опирается на цифровую трансформацию и внедрение искусственного интеллекта во все ключевые сферы, включая управление государственными финансами и закупками.

Государственные закупки, составляющие значительную долю бюджетных расходов, рассматриваются как важнейший канал обеспечения экономического роста, стимулирования отечественного бизнеса и повышения доверия общества к государству.

Ключевые слова: веб портал государственных закупок, потенциальные поставщики, реестр опыта работы, подтверждение достоверности, рейтингово-балльная система, исключение человеческого фактора, автоматическое определение победителя, прозрачность закупок, минимизация коррупции, справедливая конкуренция.

Цифровизация государственных закупок в Казахстане оказывает значительное влияние на финансовые аспекты, повышая прозрачность, эффективность и конкуренцию, а также создавая новые возможности и вызовы. Казахстан является одной из стран, где система государственных закупок оцифрована на 100%.

По данным Министерства финансов, согласно международному исследованию Global Data Barometer система государственных закупок Казахстана занимает 3 место в мире по уровню доступности и прозрачности данных о закупках

В правительственных материалах подчёркивается, что высокий рейтинг обусловлен именно полной цифровизацией процедур, открытой публикацией информации о закупках и развитой системой открытых данных.

Нововведения должны содействовать устранению проблем, связанных в том числе с получением некоторыми предприятиями необоснованных преимуществ в конкурсах на государственные закупки [1].

В 2024–2025 гг. в Казахстане реализуется глубокая реформа закупочной системы: принят новый

Закон о государственных закупках, обновлены Правила осуществления закупок и Правила формирования и ведения реестров, запущена Единая платформа закупок, обеспечивающая полную цифровизацию цикла закупок и участие общественности [2].

На этом фоне особое значение приобретают цифровые инструменты подтверждения квалификации поставщиков, прежде всего реестр опыта работы. Через него реализуется ключевой принцип реформы – допуск на рынок сложных и капиталоемких закупок только тех участников, которые располагают подтвержденным опытом, но при этом получают равные условия доступа и минимизацию субъективного влияния.

Сегодня все этапы закупок – проведение конкурсов, заключение и регистрация договоров, оформление актов выполненных работ, электронные счета-фактуры и банковские гарантии – выполняются онлайн. Весь процесс проходит в электронном формате на веб- портале www.goszakup.gov.kz [6].

Широкая интеграция веб-портала с информационными системами государственных органов позволяет автоматически проверять потенциальных поставщиков на соответствие квалификационным требованиям, наличие либо отсутствие налоговой и судебной задолженности, а также участие в реестре недобросовестных поставщиков. Это значительно повысило прозрачность и исключило человеческий фактор при принятии решений. Казахстан – в тройке лидеров мира системы госзакупок по уровню доступности и прозрачности согласно международному исследованию Global Data Barometer.

С 1 января 2025 года в стране действует новый Закон «О государственных закупках», одной из ключевых целей которого стало создание Единой платформы закупок, которая объединяет государственные закупки квазигосударственного сектора, фонда национального благосостояния, питания образовательных учреждений и другие.

Платформа создана на базе АО «Центр электронных финансов» и интегрирована более чем с 20 государственными информационными системами, включая «Судебный кабинет», «Казначейство-клиент», Реестр должников и систему «e-Лицензирование».

Запуск единой платформы позволил сделать закупки удобными и понятными для бизнеса, повысить конкуренцию среди поставщиков, сократить риски недобросовестных практик, а также обеспечить более эффективное использование бюджетных средств [6].

Департамент государственного казначейства по Карагандинской области согласно утвержденного Положения, обеспечивает учет операций по исполнению республиканского и местных бюджетов Карагандинской области, проводит кассовые операции государственных учреждений по контрольным счетам наличности и счетам в иностранной валюте, а также по счетам субъектов квазигосударственного сектора. Также одной из функций с 1 октября 2021 года является формирование реестра опыта работы в сфере государственных закупок.

С 2022 года в действии новый способ закупок в виде конкурса с использованием рейтингово-балльной системы, где одним из элементов автоматического определения победителя являются сведения по опыту работы поставщика, находящиеся в реестре опыта работы. В сопоставление критериев, влияющих на конкурсное ценовое предложение и определения победителя входят следующие показатели: опыт работы за последние десять лет, предшествующих текущему году, показатель финансовой устойчивости потенциального поставщика (уплаченные налоги), нахождение потенциального поставщика в соответствующей административно-территориальной единице в границах области, городов республиканского значения и столицы по месту выполнения работ, отрицательные значения по договорам. В государственных закупках опыт работы учитывается за последние 10 лет, или начиная с 2015 года [5].

Реестр опыта работы в сфере государственных закупок – электронная база данных, содержащая сведения и документы, подтверждающие наличие опыта работы потенциальных

поставщиков, формируемая на веб-портале в порядке, определенном Правилами формирования и ведения реестров в сфере государственных закупок, утвержденными приказом Министра финансов Республики Казахстан от 26 сентября 2024 года № 646.

Закон о государственных закупках, представленный на официальном ресурсе Премьер-министра РК, закрепляет полный переход закупок в электронный формат, расширение использования автоматизированных процедур и участие общественности в мониторинге закупок.

Закон задаёт рамки для дальнейшего развития цифровой инфраструктуры закупок и делегирует Министерству финансов полномочия по утверждению детализирующих правил.

Правила описывают способы закупок, процедуры проведения конкурсов и аукционов, механизмы автоматического определения победителя, а также порядок применения рейтингово-балльной системы.

Отдельным блоком регулирования выступают Правила формирования и ведения реестров в сфере государственных закупок, утвержденные приказом Министра финансов от 26 сентября 2024 года № 646

В Правилах осуществления закупок реестр опыта работы прямо определяется как электронная база данных, содержащая сведения и документы, подтверждающие опыт работы потенциального поставщика

по выполнению работ и оказанию услуг. Нормативная архитектура цифровых закупок строится на связке: новый Закон – Правила осуществления закупок – Правила ведения реестров.

Потенциальный поставщик через портал государственных закупок подает заявку на включение сведений и документов, подтверждающих его опыт работы. Веб-портал – это информационная система уполномоченного органа в сфере государственных закупок, предоставляющая единую точку доступа к электронным услугам государственных закупок и закупок, осуществляемых в соответствии с Законом Республики Казахстан «О государственных закупках». Количество зарегистрированных пользователей на веб-портале достигает 624711, при этом просмотр данных реестра по опыту работы доступен без авторизации на портале, что свидетельствует о прозрачности системы государственных закупок.

Реестр опыта работы охватывает данные о выполненных строительно-монтажных работах, разработке проектно-сметной документации, работах по среднему ремонту автомобильных дорог международного и республиканского значения, инжиниринговых услугах по техническому надзору за строительно-монтажными работами и средним ремонтом автомобильных дорог международного и республиканского значений.

С 22 августа 2025 года введены в действие ряд изменений и дополнений в законодательство о государственных закупках, направленные на совершенствование порядка ведения реестра опыта работы, а также пересмотра порядка расчета опыта работы. Так, в реестре опыта работы, где заказчиками выступают негосударственные юридические лица учитывается опыт работы только по технически и (или) технологически сложным объектам по которым имеется заключение государственной комплексной вневедомственной экспертизы. Опыт субподрядчиков по таким объектам, в реестре опыта работы теперь не учитывается. Внедрены ограничения по количеству учитываемых объектов не более трех в год в качестве критерия, влияющего на конкурсное ценовое предложение участника государственных закупок. Установлены дополнительные требования по представлению документов к опыту работы по объектам, где заказчиками являются субъекты квазигосударственного сектора [3].

Реестр опыта работы формируется ведомством уполномоченного органа и территориальными подразделениями казначейства. Сведения и документы, подтверждающие опыт работы потенциального поставщика, вносятся в реестр опыта работы только после подтверждения их достоверности.

Во избежание коррупционных рисков, распределение заявок порталом государственных закупок осуществляется «рандомно» (система случайного распределения).

Подразделение казначейства проверяет достоверность предоставленных потенциальными поставщиками электронных копий актов выполненных работ (акта приемки объектов в эксплуатацию, декларации о соответствии и заключений экспертиз) и других подтверждающих документов, которые загружаются поставщиками через веб-портал государственных закупок.

Опыт работы, по объектам, где заказчиками являются государственные учреждения и источником финансирования являются государственные инвестиции рассматриваются на основании информационной системы государственного казначейства [3].

При отсутствии данных в информационной системе государственного казначейства

«Казначейство-Клиент» подтверждение достоверности проводится органом архитектурно-строительного контроля на оснований обращений, поданных через веб-портал с использованием электронно-цифровой подписи, и единым порталом комплексной вневедомственной экспертизы проектов в части положительного заключения государственной комплексной вневедомственной экспертизы проектов. Аналогичные требования по подтверждению распространяются на объекты, где заказчиками являются субъекты квазигосударственного сектора.

Одна из функций казначейства играет ключевую роль в верификации и официальном подтверждении опыта работы поставщиков, обеспечивая прозрачность и достоверность данных, используемых при проведении государственных закупок.

Вместе с тем, заявки потенциальных поставщиков по опыту работы рассматриваются территориальными подразделениями государственного казначейства не больше 7 рабочих дней, согласование ведомством уполномоченного органа занимает не более 3 рабочих дней. Территориальные подразделения государственного казначейства осуществляют рассмотрение заявок, принятие же решения об подтверждении или отказе в подтверждении сведений в реестре опыта работы потенциальных поставщиков принимается Комитетом государственного казначейства Министерства Финансов Республики Казахстан [3].

По состоянию на 1 декабря 2025г. Департаментом государственного казначейства по Карагандинской области обработано и направлено в Комитет государственного казначейства 6921 заявок по внесению в реестр по опыту работы в сфере государственных закупок.

Цифровизация государственных закупок в Казахстане оказывает значительное влияние на финансовые аспекты, включают сокращение издержек за счет электронного формата, повышение прозрачности и эффективности через единые порталы, а также поддержку отечественных производителей и малого бизнеса. Внедрение цифровых технологий в формировании реестра по опыту

работы автоматизирует процессы, минимизирует коррупционные риски и упрощает процедуры для всех участников. Все это в совокупности формирует справедливую и устойчивую систему государственных закупок страны, где в приоритете качество, прозрачность и интересы государства.

На основе анализа нормативной базы, функционирования Единой платформы и практики работы реестра опыта работы представляется целесообразным выделить несколько направлений совершенствования.

Во-первых, развитие аналитического блока и открытых данных. Портал уже предоставляет ряд отчётных форм и сервисов для анализа закупок. Однако расширение набора публичных показателей по реестру опыта работы (доля одобренных и отклонённых заявок, распределение по отраслям, средние сроки рассмотрения) позволило бы органам управления и экспертному сообществу точнее оценивать влияние квалификационных требований на конкуренцию.

Во-вторых, усиление риск-ориентированного подхода. Объединение данных реестра опыта работы с финансовыми, налоговыми и судебными сведениями через интеграцию с государственными информационными системами создаёт возможность автоматического

формирования риск-профилей поставщиков. Такой подход позволил бы концентрировать ресурсы контроля на участниках с повышенными рисками недобросовестного поведения.

В-третьих, дальнейшее упрощение процедур для субъектов малого и среднего бизнеса при одновременном соблюдении требований к качеству. Правоприменительная практика и изменения в Правилах осуществления закупок уже направлены на расширение участия МСБ в закупках, в том числе через установление специальных квот и упрощённых процедур по менее сложным объектам. Уточнение требований к минимальному объёму опыта и стоимости выполненных работ для отдельных категорий закупок позволило бы обеспечить баланс между доступностью рынка для МСБ и защитой интересов заказчика.

В-четвёртых, развитие цифровых компетенций участников. Масштабная цифровизация закупок требует постоянного обучения как сотрудников казначейства, так и заказчиков и поставщиков работе с модулем реестра опыта работы, аналитическими сервисами и новыми механизмами подтверждения квалификации. Целесообразно системно использовать веб-инструкции, онлайн-курсы и разъяснительные материалы, размещённые на портале госзакупок.

Цифровизация системы государственных закупок Казахстана перешла в стадию, когда автоматизация процедур дополняется созданием глубоко интегрированной экосистемы реестров и аналитических сервисов. Новый Закон о государственных закупках, Правила осуществления закупок и Правила формирования и ведения реестров сформировали нормативный каркас для полной цифровизации закупочного цикла. Запуск Единой платформы закупок и развитие веб-портала госзакупок обеспечили техническую инфраструктуру, позволяющую реализовать принципы открытости, автоматизации и равного доступа участников.

Реестр опыта работы в системе выступает ключевым механизмом обеспечения справедливой конкуренции. Он позволяет привязать допуск к сложным объектам к реально подтверждённому опыту, устраняя возможности формального декларирования квалификации и снижая пространство для субъективных решений. Центральная роль органов государственного казначейства в проверке и подтверждении сведений гарантирует достоверность данных, используемых при определении победителей, и укрепляет доверие к результатам закупок.

Международное признание высокой степени прозрачности казахстанской системы закупок, отражённое в рейтинге Global Data Barometer, подтверждает, что принятые решения соответствуют лучшим мировым практикам открытого государственного управления [5; 6]. Одновременно сохраняется потенциал для дальнейшего развития: углубления аналитики, внедрения риск-ориентированных подходов, расширения участия МСБ и повышения цифровых навыков всех участников. Реализация этих направлений позволит не только закрепить позицию Казахстана среди мировых лидеров по прозрачности закупок, но и превратить цифровую систему госзакупок в один из драйверов устойчивого экономического роста и справедливой конкуренции.

Список литературы

- 1 Токаев К.-Ж. Послание Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана «Справедливое государство. Единая нация. Благополучное общество». 1 сентября 2022 года. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.akorda.kz/ru/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazakhstana-spravedlivoe-gosudarstvo-edinaya-naciya-blagopoluchnoe-obshchestvo>
- 2 Приказ Министра финансов Республики Казахстан «Об утверждении Правил формирования и ведения реестров в сфере государственных закупок» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 2024–2025 гг.). [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1500012618>
- 3 Приказ Министра финансов Республики Казахстан «Об утверждении Правил осуществления

государственных закупок» (действующая редакция). [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=34515777

4 Стратегический план Министерства финансов Республики Казахстан на 2020–2024 годы. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.gov.kz/memleket/entities/minfin/documents/details/131123?lang=ru>

5 Новый закон о госзакупках: полный переход на цифровизацию и участие общественности. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://primeminister.kz/ru/news/novyy-zakon-o-goszakupkakh-polnyy-perekhod-na-tsifrovizatsiyu-i-uchastie-obshchestvennosti-28458>

6 Единая платформа интернет-ресурсов государственных органов – Министерство финансов Республики Казахстан. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.gov.kz/memleket/entities/minfin?lang=ru>

БІЛІМ БЕРУДІ ЦИФРЛАНДЫРУ: DOCMaster ПЛАТФОРМАСЫ НЕГІЗІНДЕ ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРНЫНАН КЕЙІНГІ БІЛІМ БЕРУ ҮДЕРІСІН АВТОМАТТАНДЫРУ

Сайлаубаев С.Ш.,

техника ғылымдарының магистрі, оқытушы

Жумағалиев С.К. техника ғылымдарының магистрі, оқытушы

Академик Е.А. Бөкетов атындағы

Қарағанды ұлттық зерттеу университеті,

Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы

Аннотация. Зерттеу жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру процестерін цифрландыру мәселелерін қарастырады. Мақалада DocMaster платформасындағы құжат айналымын ұйымдастырудың автоматтандырылған және қолмен енгізуге негізделген гибридік моделі сипатталған. Платформаны енгізу арқылы әкімшілік процестердің жылдамдығы мен сапасын арттыру мүмкіндігі эмпирикалық тұрғыдан негізделген.

Түйінді сөздер: білім беруді цифрландыру, жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру ұйымы, құжат айналымы, автоматтандыру, платформа, гибридік модель.

Қазіргі заманғы цифрлық экономиканың талаптары барлық салаларды, соның ішінде білім беруді де трансформациялауда. Жоғары оқу орнынан кейінгі білім беруге түсетіндердің құжаттарын қабылдау және өңдеу – ең еңбек сыйымды әкімшілік процестердің бірі болып саналады [1]. Дәстүрлі қағаз негіздегі тәсіл құжаттардың жоғалу қаупімен, өңдеу мерзімдерінің ұзаруымен және адам факторынан туындайтын қателердің көбейуімен байланысты [2]. Сондықтан, бұл процесті ішінара немесе толық автоматтандыруды қамтамасыз ететін сандық шешімдерді әзірлеу өзекті мәселеге айналып отыр.

Осы мәселені шешуге «DocMaster» платформасының негізінде құжат айналымын автоматтандырудың гибридік үлгісі бағытталған. Платформа сканерленген құжаттардан мәліметтерді бөліп алу және толтыру сияқты автоматты функцияларды, сондай-ақ өтініш құжаттарын қолмен толтыру үшін интерфейстерді біріктіреді. Бұл тәсіл процесті жылдамдатып қана қоймай, сонымен бірге ақпараттық қауіпсіздік деңгейін де арттырады [3]. Зерттеудің мақсаты – DocMaster платформасын пайдалана отырып, жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру үдерістерін цифрландырудың тиімділігін талдау және оның технологиялық өзгеруге әсерін бағалау.

Зерттеу әдіснамасы және DocMaster платформасының функционалдық моделі

Зерттеу жұмысында жүйені модельдеу және оның тиімділігін салыстырмалы талдау әдістері қолданылды.

Платформа пайдаланушының рөліне байланысты үш деңгейлі рөлдік құрылымды ұсынады:

- Магистрант жүйеге жеке кабинет арқылы кіре алады. Негізгі функциясы – білім алушының аты-жөні, білім беру бағдарламасы, оқыту тілі бойынша деректерін енгізу, және магистрлік диссертация тақырыбы мен ғылыми жетекшіні бекіту мүмкіндігі болады. Магистрант тек өз құжаттарына қол жеткізе алады.

- Ғылыми жетекші өзінің магистранттарының жеке жұмыс жоспарын қарау, ұсыныс беру және құжат пакетін электрондық түрде растау құқығына ие. Орындалған әрекеттер платформада болады.

- Әкімші жүйедегі барлық процестерді басқарады. Оның міндетіне пайдаланушылар тізімін

басқару, өтініштер ағынын мониторингтеу, жүйенің жұмыс істеу статистикасын жинақтау және құжат айналымының аяқталуын растау кіреді.

Платформаның жұмысы келесі негізгі модульдерге негізделген:

- Профильдер мен рөлдерді басқару модулі. Пайдаланушыларды тіркеу және оларға рөлдер мен құқықтар тағайындау.
- Құжат ағынын басқару модулі. Өтініштің жасалуынан оның бекітілуіне дейінгі барлық кезеңдерді басқарады.
- Мәліметтерді автоматты өңдеу модулі. OCR (Бейнеленген мәтіндерді тану) технологиясының көмегімен сканерленген құжаттардан мәліметтерді бөліп алады және қажетті өрістерге автотолтыруды жүзеге асырады [5].

Платформада құжаттарды өңдеудің гибридік моделі енгізіледі:

- Автоматтандырылған кезең - жүктелген құжаттарды сканерлеу, мәтінді тану және деректер базасына автотолтыру.
- Қолмен енгізілетін кезең - магистранттың өтінішін толтыруы, ғылыми жетекшінің шешім қабылдауы сияқты адамның тікелей қатысатын процестері.

DocMaster платформасы рөлдік қатынасу принципіне негізделген бірыңғай аутентификация жүйесін қолданады. Әрбір пайдаланушы тобы магистранттар және ғылыми жетекшілер жүйе әкімшісімен берілген ортақ логин мен пароль арқылы деректер базасына кіру мүмкіндіктері болады. Бұл тәсіл бастапқы пайдаланушы рөліне қарай анықтап, оған сәйкес функционалдық мүмкіндіктер жиынтығын ұсынууды мақсат етеді.

Сәтті аутентификациядан кейін пайдаланушыға рөлге бағдарланған қарапайым интерфейс ұсынылады. Бетбелгінің басым бөлігін пайдаланушының рөліне сәйкес екі негізгі функционалдық блокқа қол жеткізу түймелері алады:

- Магистрант рөлі үшін негізгі батырма «Магистрант» деп аталады.
- Ғылыми жетекші рөлі үшін негізгі батырма «Ғылыми жетекші» деп аталады.

Бұл тәсіл пайдаланушының рөліне байланысты дербес жұмыс ортасына лезде бағыттайды, интерфейстің интуитивтілігін арттырады және бөгде функционалға қол жеткізуді болдырмайды.

Жүйенің орталық элементтерінің бірі – барлық пайдаланушылар үшін ортақ интеграцияланған «Күнтізбе модулі». Ол жоғары оқу орнынан кейінгі білім алушыға келесі мәліметтерді бір ортада көрсету арқылы академиялық процесті басқаруға көмектеседі:

Ағымдағы тапсырмалар - өңделуде тұрған құжаттар, растау күтіліп тұрған өтініштер.

Алдағы дедлайндар - құжаттарды тапсырудың, жобаларды қорғаудың алдын ала белгіленген мерзімдері.

Жоспарланған іс-шаралар - консультациялар, семинарлар сияқты академиялық кездесулер.

Бұл модуль тек жоспарлау құралы ғана емес, сонымен қатар жауаптылықты арттыру мен әкімшілік үдерістердің ағындарын ашық көрсетуді мақсат етеді.

Платформаның жұмыс істеу логикасын көрсететін бизнес-процесс схемасы жүйенің архитектуралық тұтастығы мен функционалдық мүмкіндіктерін ашады. 1-суретте DocMaster платформасындағы құжат айналымының бизнес-процесі көрсетілген.

Аутентификация және рөлдерді тармақтау процесі пайдаланушының жүйеге кіруінен басталады. Біріктірілген аутентификация жүйесі пайдаланушының логині мен паролі арқылы оның рөлін (магистрант немесе ғылыми жетекші) бірден анықтап, тиісті жұмыс кеңістігіне бағыттайды.

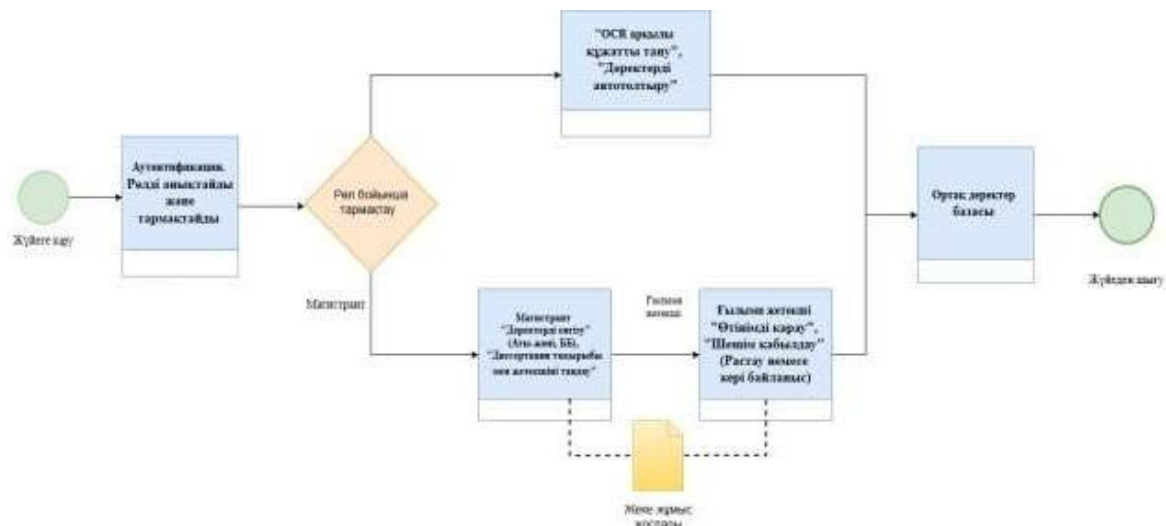
Гибридік өңдеу моделі схемада платформаның басты ерекшелігі – құжаттарды өңдеудің гибридік үлгісі көрсетілген.

Автоматтандырылған кезең OCR (бейнеленген мәтіндерді тану) модулі сканерленген құжаттарды өңдеп, мәліметтерді автоматты түрде таниды және қажетті өрістерді автотолтыруды жүзеге асырады.

Қолмен енгізу кезеңі магистрант жеке деректерін нақтылайды, диссертация тақырыбы мен ғылыми жетекшісін таңдайды.

Өтінімді қарау және кері байланыс ғылыми жетекші өзіне бекітілген магистранттардың құжат пакетін және «Жеке жұмыс жоспарын» қарап, электрондық түрде растау немесе түзетуге қайтару (кері байланыс) құқығына ие болады.

Деректердің тұтастығы барлық орындалған әрекеттер мен енгізілген мәліметтер «Ортақ деректер базасына» сақталады. Бұл ақпараттың тұтастығын сақтап, деректерді орталықтандырылған басқаруды қамтамасыз етеді.

1-сурет. DocMaster платформасындағы құжат айналымының бизнес-процесі

Жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру саласындағы әкімшілік процестерді цифрландыру – бұл қазіргі цифрлық экономиканың талабы. «DocMaster» платформасының функционалдық моделі, біздің зерттеуіміздің нәтижесінде, мұндай трансформацияны іске асырудың тиімді гибридік үлгісі ретінде ұсынылады.

Зерттеу барысында анықталғандай, платформаның негізгі артықшылығы – оның рөлдік принципке негізделген тұтас архитектурасы. Біріктірілген аутентификация жүйесі (ортақ логин-пароль арқылы) пайдаланушыны жылдам рөлдік кеңістікке (магистрант немесе ғылыми жетекші) бағыттайды, бұл интерфейстің интуитивтілігін арттырады. Құжаттарды өңдеудің гибридік үлгісі (бөлімшелерді автоматты толтыру және қолмен енгізу қажет элементтер) процестің жылдамдығын арттырып, адам факторының қателігін азайтады.

Платформаның орталық элементі ретіндегі интеграцияланған «Күнтізбе модулі» жоспарлауды жеңілдетіп, алдағы мерзімдер мен тапсырмалар туралы хабардар ете отырып, барлық пайдаланушылар үшін процестің ашықтығын қамтамасыз етеді. Ортақ деректер қорына негізделген бұл әрекет, ақпараттың тұтастығын сақтап, деректердің орталықтандырылған басқаруын іске асырады.

Нәтижесінде, «DocMaster» платформасы тек құжат айналымын автоматтандыратын құрал емес, сонымен қатар жоғары оқу орнынан кейінгі білім беруге қабылдау мен ұйымдастырудың жаңа цифрлық үлгісінің прототипі болып табылады. Оның іске асырылуы әкімшілік жұмыстың тиімділігін айтарлықтай арттырып, ресурстарды үнемдейді және білім беру қызметтерінің сапасы мен қолжетімділігін жақсартып алады. Болашақ зерттеулер платформаның нақты білім беру мекемесінде енгізілуінің экономикалық тиімділігін және оның пайдаланушылардың академиялық нәтижелеріне әсерін тереңірек талдауға бағытталуы тиіс.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Ахметов Б.С. Жоғары мектептегі ақпараттық жүйелердің тиімділігі. – Алматы, 2022. – 180 б.
- 2 UNESCO Report. «Artificial Intelligence in Education: Challenges and Opportunities for Sustainable Development». – 2023.
- 3 Баймұратов Қ.А. Автоматтандырылған басқару жүйелерінің гибридік үлгілері. – Астана, 2021.
- 4 Digital transformation of higher education in Kazakhstan: challenges and solutions // Economic Annals-XXI. – 2024. – № 209 (1-2). – P. 34-41.
- 5 Optical Character Recognition (OCR) Solutions and their use in EDMS systems // International Conference on Information Management and Technology. – 2025. – Vol. 12. – P. 115- 120.

ЦИФРОВИЗАЦИЯ КАК ИНСТРУМЕНТ ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ РЕГИОНАЛЬНОЙ ПОЛИТИКИ ПОДДЕРЖКИ МАЛЫХ И СРЕДНИХ ПРЕДПРИЯТИЙ: ОПЫТ РЕСПУБЛИКИ ТАТАРСТАН

Свежинкин М. А., аспирант
Российский университет кооперации,
г. Казань
E-mail: st413926@ruc.su

Аннотация. Статья посвящена анализу роли цифровизации в повышении эффективности региональной политики поддержки МСП. На примере Республики Татарстан рассматриваются ключевые цифровые инструменты и пути совершенствования цифровой экосистемы поддержки предпринимательства.

Ключевые слова: цифровизация, малые и средние предприятия, региональная политика, Республика Татарстан, платформа «Мой бизнес», цифровая трансформация, эффективность поддержки

В условиях глубоких трансформаций мировой экономики, обусловленных технологическим прорывом, геополитической нестабильностью и стремлением к устойчивому развитию, роль малого и среднего предпринимательства (МСП) меняется кардинально. Если ранее МСП воспринимался преимущественно как «социальный амортизатор» и источник занятости, то сегодня он всё чаще выступает в качестве локомотива импортозамещения, драйвера цифровой трансформации и носителя социальной устойчивости на уровне территорий. Однако эта трансформация возможна лишь при условии, что государственная поддержка МСП сама претерпит качественные изменения — перейдёт от формального распределения субсидий к созданию гибкой, адаптивной и оперативно реагирующей на вызовы среды системы помощи.

Именно здесь на первый план выходит цифровизация — не как технический тренд, а как методологическая основа нового подхода к взаимодействию государства и бизнеса. Цифровая среда позволяет перейти от «толкающей» модели поддержки (государство само определяет, кому и что дать) к «тянущей» (предприниматель сам в режиме реального времени получает релевантные инструменты, исходя из своего профиля, стадии развития и целей). Это особенно важно для малого бизнеса, который, в силу ограниченных ресурсов, не может позволить себе долго ждать ответа от чиновников или тратить дни на сбор бумажных справок.

Цифровизация приобретает особую значимость в региональном контексте. Федеральные программы, даже самые продуманные, не всегда учитывают специфику локальных рынков, инфраструктуры и потребностей сообществ. Регион же, обладая близостью к бизнесу, может создать цифровую экосистему, в которой поддержка становится не отдельной «госуслугой», а органичной частью предпринимательской деятельности — от регистрации до выхода на экспорт. Таким образом, цифровизация перестаёт быть просто инструментом и становится средой, в которой формируется новое качество взаимодействия, доверие и, в конечном счёте, — эффективность.

Республика Татарстан, как один из ведущих регионов России по развитию предпринимательства, уже предприняла значительные шаги в этом направлении. Однако остаётся открытым вопрос: насколько цифровые инструменты действительно повышают реальную эффективность поддержки — не по количеству поданных заявок, а по созданным рабочим местам, росту выручки, выходу на новые рынки и укреплению устойчивости бизнеса в условиях неопределённости.

В Республике Татарстан цифровизация поддержки малого и среднего предпринимательства выходит за рамки простого перевода бумажных процедур в электронный вид и становится методологической основой новой модели взаимодействия власти и бизнеса. Согласно Постановлению Кабинета Министров Республики Татарстан от 30.04.2025 № 283, государственная программа «Цифровой Татарстан» направлена на

«обеспечение цифровой зрелости на основе массового внедрения цифровых платформ» и

«создание комфортных условий для бизнеса при оказании государственных и иных услуг» [1]. Это свидетельствует о том, что цифровизация рассматривается не как техническая задача, а как стратегический инструмент повышения качества государственного управления.

Центральным элементом этой трансформации выступает развитие отраслевых ИТ- платформ, что прямо зафиксировано в том же Постановлении: в рамках регионального проекта «Прорывные ИТ-

решения отраслей экономики, социальной сферы, государственного и муниципального управления Республики Татарстан 2025–2029» предусмотрено создание и развитие таких платформ, как «платформа АПК», «платформа строительства» и «платформа земельных и имущественных отношений» [2]. Это означает, что цифровизация охватывает не только административные процедуры, но и саму экономическую среду, в которой функционирует малый бизнес, обеспечивая ему доступ к данным, автоматизацию процессов и интеграцию в отраслевые цепочки.

На практике эта стратегия находит своё воплощение в системе поддержки МСП. Большинство финансовых и нефинансовых мер поддержки предоставляются через цифровую платформу «МСП.РФ». Через эту платформу предприниматели получают доступ к микрозаймам по программам «Поддержка СВО», «Содействие», «Полезная модель», а также к гарантийным продуктам Гарантийного фонда РТ.

Особое внимание в системе поддержки МСП уделяется цифровому экспортному сопровождению. Поиск и подбор иностранных покупателей, сопровождение переговорного процесса, а также компенсация затрат на сертификацию и стандартизацию продукции осуществляются через интегрированный цифровой сервис. Доступность этих инструментов в онлайн-режиме позволяет снять географические и информационные барьеры, обеспечивая равные возможности для участия в международной торговле даже тем субъектам МСП, которые расположены в сельских и удалённых территориях Республики Татарстан.

Таким образом, цифровизация поддержки МСП в Республике Татарстан демонстрирует переход от формального измерения эффективности — по количеству поданных заявок или объёму выделенных средств — к результативному подходу, ориентированному на реальные экономические и социальные эффекты. Платформа «МСП.РФ», встроенная в стратегию

«Цифровой Татарстан», позволяет ускорить доступ к мерам поддержки, снизить административные издержки, обеспечить равный доступ независимо от локации и интегрировать бизнес в отраслевые цифровые экосистемы. В итоге цифровизация перестаёт быть технической задачей и становится методологической основой новой модели государственной поддержки МСП — гибкой, адаптивной и ориентированной на достижение устойчивого роста в условиях глобальной неопределённости.

Однако для полного раскрытия потенциала цифровой экосистемы необходимо решить ряд системных задач. К примеру, ускорить развитие отраслевых ИТ-платформ — в агропромышленном комплексе, строительстве и земельных отношениях — для создания единой среды, в которой малый бизнес может эффективно взаимодействовать с крупными игроками, получать доступ к данным и автоматизировать процессы.

Кроме того, повысить уровень цифровой зрелости предпринимателей, особенно в сельской местности. Хотя в Постановлении № 283 от 30.04.2025 года указана цель «обеспечения комфортных условий для бизнеса», конкретных мер по повышению цифровой грамотности в документе не содержится. В этом контексте целесообразно разработать целевые программы обучения по работе с цифровыми сервисами, включая создание «цифровых ассистентов» в Центрах «Мой бизнес» и запуск коротких, «в один клик» обучающих модулей, которые можно проходить прямо на платформе «МСП.РФ». усилить персонализацию услуг. Платформа «МСП.РФ» уже использует данные из Единого реестра МСП, но возможности для персонализации остаются недостаточно реализованными. Также необходимо внедрить элементы искусственного интеллекта — ИИ- ассистентов, способных анализировать профиль бизнеса (отрасль, возраст, география, экспортный потенциал) и предлагать релевантные меры поддержки в режиме реального времени. Это позволит перейти от пассивной поддержки к активному сопровождению, где предприниматель получает нужные инструменты без необходимости их искать.

Список использованных источников

1. Сайт Министерства цифрового развития государственного управления, информационных технологий и связи Республики Татарстан. [Электронный ресурс]. – URL: <https://digital.tatarstan.ru/gosudarstvennaya-programma-tsifrovoy-tatarstan-202.htm>

2. Портал министерства финансов Республики Татарстан. [Электронный ресурс]. – URL: <https://minfin.tatarstan.ru/index.htm/news/2409296.htm>

ТЕХНОЛОГИЯЛЫҚ ТРАНСФОРМАЦИЯ ЖӘНЕ ТҰРАҚТЫ ДАМУ: ESG КОНТЕКСІНДЕГІ ТАЛДАУ

Сейдулда Махаббат Ғабитқызы Студент 4-курс,

«Еж/еА» университет АТУ,

Алматы, Қазақстан

Телефон: 8 700 228 56 78

E-mail: seiduldamahabbat@gmail.com

Ғылыми жетекшісі: Э.Ғ.М., **Китапова К.**

Мақалада технологиялық трансформацияның ESG қағидаттары шеңберіндегі рөлі талданады. Цифрлық технологиялардың экологиялық көрсеткіштерді өлшеу, мониторинг жүргізу және есептілікті жетілдірудегі маңызы қарастырылады. Технологиялар мен жасыл инновациялардың өзара байланысы ESG-нің экологиялық аспектісін тиімді іске асырудың негізгі факторы ретінде негізделеді.

Түйінді сөздер: технологиялық трансформация, ESG, тұрақты даму, жасыл инновациялар, цифрландыру, экологиялық есептілік, цифрлық технологиялар.

Қазіргі жаһандану жағдайында экономиканың барлық салаларында технологиялық трансформация үдерісі қарқынды жүріп жатыр. Сандық технологиялардың дамуы, автоматтандыру, жасанды интеллект, деректерді талдау жүйелері өндіріс тиімділігін арттырумен қатар, қоғам мен қоршаған ортаға әсер ету сипатын да өзгертуде. Осы тұрғыда тұрақты даму қағидаттарын қамтамасыз ету мәселесі ерекше маңызға ие болуда.

Тұрақты даму тұжырымдамасы экономикалық өсуді әлеуметтік әділеттілікпен және экологиялық қауіпсіздікпен үйлестіруді көздейді. Соңғы жылдары бұл бағытта ESG (Environmental, Social, Governance) қағидаттары негізгі бағалау құралына айналды. ESG жүйесі ұйымдардың қызметін тек қаржылық нәтижелер арқылы емес, экологиялық, әлеуметтік және басқарушылық аспектілер тұрғысынан кешенді бағалауға мүмкіндік береді.

ESG (Environmental, Social, Governance) қағидаттары ұйымдардың қызметін тек қаржылық нәтижелер бойынша емес, сонымен қатар қоршаған ортаға әсері, әлеуметтік жауапкершілігі және басқару сапасы тұрғысынан бағалауды көздейді. ESG талаптарының күшеюі компанияларды өз қызметін цифрландыруға және технологиялық трансформациядан өтуге мәжбүрлейді, себебі экологиялық көрсеткіштерді дәл өлшеу мен бақылау дәстүрлі әдістермен мүмкін емес [1].

Технологиялық трансформация дегеніміз — цифрлық технологияларды (үлкен деректер, жасанды интеллект, IoT, автоматтандыру, бұлтты есептеу) пайдалану арқылы ұйымдардың өндірістік, басқарушылық және есептік процестерін түбегейлі жаңарту үдерісі. ESG контекстінде бұл трансформация экологиялық әсерді нақты өлшеуге, ресурстарды тиімді пайдалануға және тұрақты даму стратегияларын дәл жоспарлауға мүмкіндік береді [2].

ESG-нің экологиялық (Environmental) аспектісі технологиялық трансформациямен тікелей байланысты. Мысалы, цифрлық мониторинг жүйелері энергия тұтынуды, су ресурстарын пайдалануды, қалдықтар көлемін және көмірқышқыл газының шығарындыларын нақты уақыт режимінде бақылауға жағдай жасайды. Бұл экологиялық тәуекелдерді төмендетуге және қоршаған ортаға теріс әсерді азайтуға бағытталған басқару шешімдерін қабылдауға мүмкіндік береді.

Теориялық тұрғыдан алғанда, технологиялық трансформация ESG жүйесінде ақпараттық ашықтық пен өлшенімділікті қамтамасыз ететін фактор ретінде қарастырылады. ESG есептілігінің сапасы қолданылатын технологиялардың деңгейіне тікелей тәуелді, өйткені сенімді деректерсіз экологиялық тиімділікті бағалау мүмкін емес. Осыған байланысты цифрлық шешімдер ESG көрсеткіштерін формальды емес, нақты басқару құралына айналдырады.

ESG есептілігінің сапасы ұйымның технологиялық инфрақұрылымының даму деңгейіне тікелей тәуелді. Қазіргі жағдайда ESG көрсеткіштерін сапалы қалыптастыру үшін экологиялық деректерді жинау, өңдеу және жариялау процестері цифрлық жүйелер арқылы жүзеге асырылады. Мұндай жүйелер экологиялық ақпаратты автоматты түрде тіркеуге, нақты уақыт режимінде бақылауға және стандартталған форматта есептілікке енгізуге мүмкіндік береді.

Цифрлық ESG-платформалар мен автоматтандырылған есеп жүйелері энергия тұтыну көлемін, көмірқышқыл газының шығарындыларын, су ресурстарын пайдалану көрсеткіштерін және қалдықтарды басқару деректерін орталықтандырылған түрде

жинақтайды. Бұл деректердің дәлдігін арттырып, адами фактордан туындайтын қателіктерді азайтады. Сонымен қатар, автоматтандыру ESG есептілігінің ашықтығын күшейтіп, көрсеткіштердің

салыстырмалылығын қамтамасыз етеді.

Технологиялық инфрақұрылымның дамуы ESG есептілігін тек формалды есеп құралы ретінде емес, басқарушылық шешім қабылдаудың тиімді тетігіне айналдырады. Цифрлық жүйелердің көмегімен ұйымдар экологиялық тәуекелдерді алдын ала анықтап, тұрақты даму стратегияларын дәлелді деректер негізінде қалыптастыра алады. Осылайша, технологиялар ESG есептілігінің сапасын арттырудың негізгі факторы болып табылады [4].

Сонымен қатар технологиялық трансформация «жасыл инновациялардың» дамуына ықпал етеді. Экологиялық таза технологиялар, энергия тиімді өндіріс, қалдықтарды қайта өңдеу жүйелері ESG стратегиясының практикалық іске асу формасы болып табылады. Теориялық модельдерде бұл үдеріс технологиялық прогресс пен тұрақты даму арасындағы синергия ретінде сипатталады, яғни технология экономикалық өсуді қамтамасыз ете отырып, экологиялық жүктемені төмендетуге мүмкіндік береді.

ESG-нің экологиялық аспектісі технологиялық трансформациямен тығыз байланысты.

IoT-сенсорлар, жасанды интеллект (AI), Big Data және цифрлық платформалар:

- энергия тұтынуды азайтуға,
- көмірқышқыл газы шығарындыларын бақылауға,
- су және табиғи ресурстарды тиімді пайдалануға мүмкіндік береді.

Зерттеулер көрсеткендей, цифрлық трансформация деңгейі жоғары компанияларда экологиялық тиімділік те жоғары болады, бұл ESG-нің «Е» көрсеткіштерінің жақсаруына алып келеді

Ғылыми зерттеулерде технологиялық трансформация жасыл инновацияларды ынталандыратыны дәлелденген. Жасыл инновациялар экологиялық таза технологияларды енгізу арқылы өндірістің экологиялық ізін азайтады және ESG рейтингтерінің өсуіне ықпал етеді.

Технологиялық ESG-трансформацияның негізгі экологиялық нәтижелерінің бірі — энергия тиімділігінің артуы. Ақылды энергия жүйелері, автоматтандырылған бақылау құралдары және цифрлық мониторинг көмегімен компаниялар энергия тұтынуды қысқартып, көміртегі шығарындыларын азайта алады. Бұл көрсеткіштер ESG-нің экологиялық құрамдасында маңызды индикаторлар ретінде қолданылады.

Ғылыми талдауға сәйкес, технологиялық трансформация → жасыл инновациялар → ESG экологиялық көрсеткіштерінің жақсаруы тізбегі қалыптасады. Яғни, технологиялар жасыл инновацияларды дамытады, ал жасыл инновациялар ұйымдардың экологиялық тиімділігін арттырады. Бұл модель ESG-нің экологиялық аспектісін жүзеге асырудағы технологияның стратегиялық рөлін дәлелдейді [3].

Кесте – 1 Технологиялық трансформация және жасыл инновациялар арасындағы байланыс

Көрсеткіш	Мазмұны	Зерттеу нәтижесі
ESG көрсеткіштері	Компанияның экологиялық, әлеуметтік және басқару деңгейі	ESG деңгейі жоғары компанияларда жасыл технологиялық инновациялар айтарлықтай артады
Технологиялық трансформация	Цифрлық технологияларды (Big Data, AI, платформалар) енгізу деңгейі	ESG-нің жасыл инновацияларға әсерін күшейтетін модератор фактор
Жасыл технологиялық инновациялар	Экологиялық таза технологиялар, R&D, жасыл патенттер	ESG мен цифрландырудың үйлесуі инновация көлемін арттырады
Әсер ету механизмі	ESG деректерін цифрлық басқару	Экологиялық деректердің цифрлық талдауы инновациялық шешімдерді жеделдетеді
Нәтиже	ESG + технология синергиясы	Тұрақты даму мен экологиялық тиімділік жоғарылайды
Ескерту- интернет көзінен алынды[5].		

Технологиялық трансформация ESG деректерін жинау, өңдеу және талдау үдерісін жеделдету арқылы компанияларға экологиялық тәуекелдерді алдын ала анықтауға және инновациялық экологиялық шешімдер қабылдауға мүмкіндік береді. Осылайша, жасыл инновациялар ESG стратегиясының формальды элементі емес, технологиялық даму арқылы іске асатын нақты нәтиже ретінде қалыптасады.

Осы тұрғыдан алғанда, жасыл инновациялар ESG мен технологиялық трансформацияның өзара ықпалдасуының нәтижесі болып табылады және компаниялардың тұрақты даму стратегиясының

маңызды құрамдас бөлігіне айналады [5].

ESG есептілігінің сапасы ұйымдағы технологиялық инфрақұрылымның даму деңгейіне тікелей тәуелді. Қазіргі таңда ESG көрсеткіштері бойынша есеп беру күрделі әрі көп деректерді талап ететін процесс болып табылады. Осыған байланысты көптеген ұйымдар ESG есептілікті қолмен жүргізуден бас тартып, цифрлық шешімдер мен автоматтандырылған жүйелерге көшу үстінде.

Цифрлық ESG-жүйелер экологиялық деректерді (энергия тұтыну, көмірқышқыл газының шығарындылары, су және ресурстарды пайдалану көлемі) автоматты түрде жинауға, өңдеуге және талдауға мүмкіндік береді. Бұл деректердің дәлдігін арттырып, адами қателіктерді азайтады және есептіліктің ашықтығын қамтамасыз етеді.

Сонымен қатар, цифрлық платформалар ESG көрсеткіштерін нақты уақыт режимінде (real-time) бақылауға жағдай жасайды. Бұл компанияларға экологиялық тәуекелдерді ерте анықтауға, басқарушылық шешімдерді жедел қабылдауға және тұрақты даму стратегиясын тиімді іске асыруға мүмкіндік береді. ESG есептілігін цифрландыру инвесторлар мен реттеуші органдар үшін деректердің сенімділігін арттырып, «greenwashing» тәуекелін төмендетеді.

Цифрлық шешімдер ESG есептілікті халықаралық стандарттармен (GRI, SASB, TCFD) сәйкестендіруге де көмектеседі, себебі көптеген ESG платформалар бұл стандарттарды автоматты түрде интеграциялайды.

ESG есептілігінде цифрлық шешімдерді қолдану экологиялық деректерді басқарудың тиімділігін арттырады. Өртүрлі технологиялық құралдар ESG-нің экологиялық аспектісін өлшеу, бақылау және есеп беру үдерістерін автоматтандырады [6].

Кесте - 2 ESG есептілігін қамтамасыз етудегі цифрлық шешімдердің рөлі

Цифрлық шешім	Функциясы	ESG-нің экологиялық аспектісіне әсері
ESG Reporting Automation	ESG деректерін автоматты жинау және есеп дайындау	Экологиялық деректердің дәлдігі мен сенімділігін арттырады
IoT-сенсорлар	Энергия, су, шығарындыларды өлшеу	Ресурстарды тиімді пайдалануды қамтамасыз етеді
Big Data аналитикасы	Үлкен көлемдегі ESG деректерін талдау	Экологиялық тәуекелдерді ерте анықтауға мүмкіндік береді
Цифрлық ESG платформалар	ESG есептілікті стандарттармен сәйкестендіру	ESG есептіліктің ашықтығын және салыстырмалылығын арттырады
Real-time мониторинг жүйелері	Нақты уақыттағы экологиялық бақылау	Экологиялық басқару сапасын жақсартады
Ескерту- интернет көзінен алынды[6].		

Цифрлық ESG шешімдерінің негізгі артықшылығы — деректердің дәлдігі мен уақтылығын қамтамасыз ету. AIFC мәліметтері бойынша, ESG есептілікте қолданылатын цифрлық жүйелер компанияларға экологиялық көрсеткіштерді халықаралық стандарттарға (ICMA, Climate Bonds, ESG disclosure талаптары) сәйкестендіруге көмектеседі. Бұл өз кезегінде инвесторлар сенімін арттырып, жасыл жобаларға қаржы тартуды жеңілдетеді.

Сонымен қатар, Қазақстанда ESG-ге бағытталған цифрлық инфрақұрылым жасыл облигациялар мен жасыл кредиттер нарығымен тығыз байланысты. AIFC деректері бойынша, 2020–2024 жылдар аралығында Қазақстанда 150 млрд теңгеден астам жасыл қаржыландыру құралдары шығарылған, ал олардың тиімділігі ESG көрсеткіштерін цифрлық мониторинг арқылы бағаланған. Бұл ESG есептілігінсіз жасыл қаржыландырудың мүмкін еместігін көрсетеді.

Цифрлық ESG есептілігі Қазақстанда тек қаржы секторында ғана емес, энергетика, өнеркәсіп және инфрақұрылым салаларында да енгізілуде. AIFC атап өткендей, цифрлық шешімдер көміртек ізін есептеу, энергия тиімділігін бақылау және экологиялық тәуекелдерді басқару үшін қолданылады. Бұл технологиялар ұйымдарға тұрақты даму стратегияларын нақты деректерге сүйене отырып қалыптастыруға мүмкіндік береді [7].

Қазақстан жағдайында ESG есептілігі мен цифрлық шешімдердің дамуы әлі қалыптасу кезеңінде болғанымен, оң динамика байқалады. Елде жасыл қаржыландыру құралдары енгізіліп, ESG-облигациялар нарығы дамып келеді, ал экологиялық көрсеткіштерді өлшеу үшін ақпараттық жүйелер біртіндеп қолданысқа еніп жатыр. Дегенмен ESG деректерін жинау мен жариялауда бірыңғай цифрлық стандарттардың болмауы, технологиялық инфрақұрылымның жеткіліксіз дамуы және кадрлық әлеуеттің шектеулілігі негізгі кедергілердің бірі болып отыр.

Осыған байланысты ESG-нің экологиялық аспектісін күшейту үшін Қазақстанда технологиялық инфрақұрылымды дамыту, цифрлық ESG-платформаларды енгізу, экологиялық есеп пен есептілікті автоматтандыру маңызды стратегиялық міндет ретінде қарастырылуы тиіс. Бұл қадамдар елдің жасыл экономикаға көшуін жеделдетіп, халықаралық ESG стандарттарына сәйкестігін арттырады.

Жүргізілген талдау көрсеткендей, ESG қағидаттарының тиімді іске асырылуы технологиялық трансформация деңгейімен тікелей байланысты. Әсіресе ESG-нің экологиялық (Environmental) аспектісі цифрлық инфрақұрылымсыз толыққанды дамуы мүмкін емес. Қазіргі жағдайда экологиялық көрсеткіштерді қолмен жинау, өңдеу және есепке алу деректердің дәлдігі мен сенімділігін төмендетеді, ал бұл ESG есептілігінің сапасына теріс әсер етеді.

Қорытындылай келе, ESG есептілігінің сапасы мен сенімділігі технологиялық инфрақұрылымның даму деңгейіне тікелей тәуелді екенін атап өтуге болады. Цифрлық шешімдер экологиялық деректерді жинау мен талдауды жеңілдетіп қана қоймай, басқарушылық шешімдердің ғылыми негізделуін қамтамасыз етеді. Бұл ESG қағидаттарын формалды талап ретінде емес, нақты басқару құралы ретінде пайдалануға мүмкіндік береді.

Технологиялық трансформация мен жасыл инновациялардың өзара байланысы ESG жүйесін дамытудың жаңа сапалық деңгейіне жол ашады. Цифрлық технологиялар арқылы экологиялық көрсеткіштерді нақты өлшеу, мониторинг жүргізу және ашық есеп беру тұрақты даму стратегияларының тиімділігін арттырады. Қазақстан үшін бұл бағытта ESG есептілікті цифрландыру, экологиялық деректердің ашықтығын қамтамасыз ету және жасыл технологияларды қолдау ел экономикасының ұзақ мерзімді тұрақтылығының негізгі факторларының бірі болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. OECD: Қоршаған орта және экологиялық саясат, [<https://www.oecd.org/en/topics/environment.html>]
2. ESG және цифрлық трансформация: технологиялар мен стратегиялар (N-iX), [<https://www.n-ix.com/esg-and-digital-transformation/>]
3. Цифрлық трансформация, жасыл инновациялар және ESG көрсеткіштері (ғылыми мақала), [<https://www.nature.com/articles/s41599-025-06027-9>]
4. ESG есептілігін автоматтандыру, [<https://esg.sustainability-directory.com/term/esg-reporting-automation/>]
5. ESG көрсеткіштерінің жасыл технологиялық инновацияларға әсері (Sustainability ғылыми журналы, MDPI), [<https://www.mdpi.com/2071-1050/17/7/3170>]
6. ESG есептілігін автоматтандыру (ұғымның анықтамасы, Sustainability Directory), [<https://esg.sustainability-directory.com/term/esg-reporting-automation/>]
7. Қазақстандағы жасыл қаржы нарығы (АХҚО ресми ақпараты), [<https://aifc.kz/ru/novosti/green-finance-market-in-kazakhstan/>]

ЭНЕРГЕТИКА, АУЫЛ ШАРУАШЫЛЫҒЫ, ДЕНСАУЛЫҚ САҚТАУ САЛАЛАРЫНДАҒЫ ЦИФРЛАНДЫРУ

Шайхы К.Н., магистрант

Ғылыми жетекші: Бердимурат Назымгуль,

PhD доктор, қауымдастырылған профессоры

Оқу орны: Алматы технологиялық университеті

Қала, ел: Қазақстан, Алматы

Телефон, e-mail: kamshatshaykhi8@gmail.com

Аннотация

Мақалада энергетика, ауыл шаруашылығы және денсаулық сақтау салаларындағы цифрландыру үдерістерінің маңызы қарастырылады. Заманауи цифрлық технологиялардың тиімділікті арттыруға, ресурстарды үнемдеуге және қызмет сапасын жақсартуға ықпалы талданады. Сондай-ақ цифрландыруды енгізудегі негізгі мүмкіндіктер мен мәселелер айқындалады.

Түйінді сөздер: цифрландыру, энергетика, ауыл шаруашылығы, денсаулық сақтау, ақпараттық технологиялар, инновация

Қазіргі кезеңде цифрлық технологиялардың қарқынды дамуы әлемдік экономиканың құрылымына елеулі өзгерістер енгізіп, қоғамдық өмірдің барлық салаларына ықпал етуде. Цифрландыру үдерісі өндірістік және басқарушылық процестерді автоматтандырумен ғана шектелмей, ресурстарды тиімді пайдалану, шешім қабылдау сапасын арттыру және әлеуметтік қызметтердің қолжетімділігін кеңейту сияқты стратегиялық міндеттерді жүзеге асырудың маңызды құралына айналып отыр. Осы тұрғыда цифрландыру ұлттық экономиканың тұрақты дамуын қамтамасыз ететін негізгі факторлардың бірі ретінде қарастырылады.

Экономиканың базалық салаларына жататын энергетика, ауыл шаруашылығы және денсаулық сақтау салалары цифрлық трансформацияны қажет ететін аса маңызды бағыттар болып табылады. Энергетика саласында цифрлық технологияларды енгізу энергия ресурстарын үнемді пайдалану мен энергетикалық қауіпсіздікті нығайтуға мүмкіндік берсе, ауыл шаруашылығында цифрландыру өнімділікті арттыру, климаттық тәуекелдерді азайту және азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету мақсатында жүзеге асырылуда. Ал денсаулық сақтау саласындағы цифрландыру халыққа көрсетілетін медициналық қызмет сапасын жақсартуға, диагностика мен емдеу үдерістерінің тиімділігін арттыруға бағытталған.

Сонымен қатар, аталған салалардағы цифрландыру деңгейі, қолданылатын технологиялар мен олардың нәтижелері біркелкі емес, бұл олардың даму ерекшеліктері мен

салалық спецификасына тікелей байланысты. Осыған байланысты энергетика, ауыл шаруашылығы және денсаулық сақтау салаларындағы цифрландыру үдерістерін кешенді түрде талдау, олардың артықшылықтары мен проблемалық тұстарын айқындау ғылыми тұрғыдан өзекті болып табылады. Мұндай талдау цифрлық трансформацияның тиімді тетіктерін анықтауға және салалардың болашақ даму бағыттарын негіздеуге мүмкіндік береді.

Энергетика саласын цифрландыру ұлттық экономиканың тұрақты дамуын қамтамасыз етудің негізгі тетіктерінің бірі ретінде қарастырылады. Энергетикалық жүйелердің күрделенуі, энергия тұтыну көлемінің ұлғаюы және көміртек шығарындыларын азайтуға қойылатын талаптардың күшеюі цифрлық технологияларды кеңінен енгізуді объективті қажеттілікке айналдырды. Цифрландыру энергетикалық инфрақұрылымның ашықтығын арттырып, энергия өндіру мен таратудың барлық кезеңдерінде басқару сапасын жақсартуға мүмкіндік береді. Осы тұрғыда цифрлық шешімдер энергетикалық қауіпсіздікті нығайтудың және ресурстарды ұтымды пайдаланудың заманауи құралы ретінде сипатталады.

Сонымен бірге энергетикалық қауіпсіздік мәселесі қазіргі геосаяси және экономикалық тұрақсыздық жағдайында ерекше өзектілікке ие. Цифрлық технологияларды енгізу энергия жүйелерінің тұрақтылығын арттыруға, тәуекелдерді алдын ала болжауға және төтенше жағдайлардың салдарын азайтуға мүмкіндік береді. Халықаралық энергетикалық агенттіктің деректеріне сәйкес, цифрлық басқару жүйелерін қолдану электр желілеріндегі жоғалтуларды айтарлықтай қысқартып, энергия жеткізу сенімділігін арттырады [1, Б. 47]. Бұл цифрландырудың энергетикалық қауіпсіздікті қамтамасыз етудегі стратегиялық маңызын айқындайды.

Бүгінгі таңда энергетика саласында Smart Grid тұжырымдамасына негізделген интеллектуалды желілер кеңінен дамып келеді. Smart Grid жүйелері энергия ағындарын нақты уақыт режимінде басқаруға, тұтыну мен өндіру арасындағы теңгерімді қамтамасыз етуге және жаңартылатын энергия көздерін тиімді интеграциялауға мүмкіндік береді. Мұндай жүйелер дәстүрлі энергетикалық желілерден айырмашылығы цифрлық сенсорлар, байланыс арналары және деректерді талдау құралдары арқылы жұмыс істейді. Нәтижесінде энергия жүйесінің икемділігі артып, тұтынушылардың энергетикалық процестерге белсенді қатысуына жағдай жасалады.

Автоматтандырылған басқару жүйелері энергетика саласындағы цифрландырудың тағы бір маңызды бағыты болып табылады. Бұл жүйелер өндірістік және тарату объектілерінің жұмысын орталықтандырылған түрде бақылауға мүмкіндік беріп, адами фактордың ықпалын төмендетеді. Цифрлық есептегіштер энергия тұтынуды дәл есепке алуды қамтамасыз етіп, тұтынушылардың энергияны үнемдеу мінез-құлқын қалыптастыруға ықпал етеді. Сонымен қатар, үлкен деректерді талдау технологиялары энергия сұранысын болжауға, жабдықтардың техникалық жағдайын алдын ала бағалауға және басқарушылық шешімдердің тиімділігін арттыруға мүмкіндік береді [2, Б. 112].

Цифрлық энергетиканың артықшылықтары ең алдымен экономикалық тиімділікпен және тұрақты даму мақсаттарымен тығыз байланысты. Цифрлық технологияларды қолдану арқылы энергия шығындарын азайту, техникалық қызмет көрсету шығындарын оңтайландыру және энергия жүйелерінің сенімділігін арттыру мүмкіндігі туындайды. Сонымен қатар, интеллектуалды жүйелер апаттық жағдайларды ерте анықтауға жағдай жасап, ірі экономикалық шығындардың алдын алуға ықпал етеді. Энергия тұтынуды оңтайландыру қоршаған ортаға түсетін жүктемені төмендетіп, экологиялық тұрақтылықты қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

Энергетика саласындағы цифрлық технологиялардың негізгі бағыттарын жүйелеу мақсатында төменде кесте ұсынылады. Бұл кестеде энергетикалық секторда қолданылатын цифрлық шешімдер, олардың қолданылу мақсаты мен қол жеткізілетін нәтижелері жинақталған.

Кесте 1 – Энергетика саласындағы цифрлық технологиялар және олардың функциялары

Цифрлық технология	Қолданылу мақсаты	Нәтижесі
Smart Grid жүйелері	Энергия желілерін интеллектуалды басқару	Энергия шығындарының қысқаруы
Автоматтандырылған басқару жүйелері	Өндірістік процестерді орталықтандыру	Жүйе сенімділігінің артуы
Цифрлық есептегіштер	Энергия тұтынуды дәл есепке алу	Тұтынуды оңтайландыру
Деректерді талдау жүйелері	Болжау және мониторинг	Басқару тиімділігінің өсуі

1- кестеде келтірілген мәліметтер энергетика саласындағы цифрлық технологиялардың функционалдық мүмкіндіктерін және олардың практикалық тиімділігін көрсетеді. Аталған технологияларды кешенді түрде енгізу энергетикалық жүйелердің тұрақтылығын арттырып, ресурстарды тиімді пайдалануға және энергетикалық қауіпсіздікті қамтамасыз етуге негіз болады. Осылайша, цифрлық энергетика саланың ұзақ мерзімді дамуын қамтамасыз ететін стратегиялық бағыт ретінде қалыптасуда.

Ауыл шаруашылығы саласындағы цифрландыру аграрлық өндірісті басқарудың мазмұнын түбегейлі өзгертіп, дәстүрлі тәсілдерден деректерге негізделген модельге өтуді қамтамасыз етеді. Бұл үдеріс өндірістік шешімдердің дәлдігін арттырумен, ресурстарды пайдалану тиімділігін жоғарылатумен және тәуекелдерді басқару мүмкіндіктерін кеңейтумен сипатталады. Цифрлық технологиялар аграрлық секторда табиғи және экономикалық факторлардың ықпалын жүйелі түрде ескеруге мүмкіндік береді.

Аграрлық өндірісте акпараттық технологияларды қолдану ең алдымен деректерді жинау, өңдеу және талдау тетіктерін жетілдіруге бағытталған. Топырақтың құнарлылығы, ылғалдылық деңгейі, ауа райының өзгерістері және биологиялық көрсеткіштер жөніндегі мәліметтер өндірістік процестерді жоспарлаудың ғылыми негізін қалыптастырады. Зерттеулерде көрсетілгендей, Қазақстан жағдайында цифрлық шешімдер аграрлық өндірістегі белгісіздік деңгейін төмендетіп, басқарушылық шешімдердің негізділігін арттырады [3, Б. 2].

Дәлме-дәл егіншілік технологиялары ауыл шаруашылығын цифрландырудың маңызды бағыттарының бірі ретінде қарастырылады. Бұл технологиялар жер ресурстарын тиімді пайдалануға, тыңайтқыштар мен су көлемін нақты есептеуге мүмкіндік береді. Спутниктік мониторинг пен дрондарды пайдалану арқылы алынған деректер егіс алқаптарының нақты жағдайын бағалауға жағдай жасап, өнімділікті арттыруға ықпал етеді. Мұндай тәсілдер экологиялық тепе-теңдікті сақтаумен қатар, өндірістік шығындарды азайтуға мүмкіндік береді.

Мал шаруашылығы саласында цифрландыру бақылау мен есепке алу жүйелерін жетілдіру арқылы жүзеге асырылады. Малдың физиологиялық жағдайын, қозғалыс белсенділігін және азықтандыру режимін автоматты түрде бақылау өндірістік процестердің тұрақтылығын қамтамасыз етеді. Ғылыми деректерге сәйкес, цифрлық мониторинг жүйелері мал ауруларының алдын алуға және ветеринарлық қызметтің тиімділігін арттыруға мүмкіндік береді [4]. Бұл өнім сапасы мен қауіпсіздігін қамтамасыз етудің маңызды факторы болып табылады.

Экономикалық тұрғыдан алғанда, ауыл шаруашылығын цифрландыру еңбек өнімділігінің артуымен және басқару шығындарының төмендеуімен сипатталады. Ақпараттық платформалар арқылы фермерлер өндірістік көрсеткіштерді талдап, ресурстарды бөлудің тиімді нұсқаларын анықтай алады. Сонымен бірге, цифрлық технологиялар аграрлық сектордағы мемлекеттік қолдау тетіктерін жүзеге асырудың ашықтығын арттырып, субсидиялау және бақылау процестерін оңтайландыруға мүмкіндік береді.

Ауыл шаруашылығын цифрландырудың негізгі бағыттарын жүйелеу SmartArt құрылымы арқылы көрсетуге болады. Бұл құрылым аграрлық сектордағы цифрлық трансформацияның кешенді сипатын айқындап, технологиялық шешімдердің өзара байланысын көрсетеді. Аталған бағыттардың үйлесімді дамуы ауыл шаруашылығы өндірісінің тұрақтылығын қамтамасыз етіп, саланың ұзақ мерзімді даму перспективаларын қалыптастыруға негіз болады.

Сурет 1 – Ауыл шаруашылығын цифрландырудың негізгі бағыттары

1- суретте көрсетілген бағыттар ауыл шаруашылығы саласындағы цифрландырудың кешенді сипатын айқындайды. Дәлме-дәл егіншілік пен мал шаруашылығын цифрландыру өндірістік процестердің тиімділігін арттыруға бағытталса, агроақпараттық жүйелер деректерге негізделген басқару шешімдерін қабылдауға мүмкіндік береді. Ал мемлекеттік қолдауды цифрландыру аграрлық сектордағы институционалдық басқарудың ашықтығын қамтамасыз етіп, саланың тұрақты дамуына ықпал етеді. Аталған бағыттардың өзара байланысы ауыл шаруашылығы өндірісін цифрлық трансформациялау үдерісінің жүйелі түрде жүзеге асатынын көрсетеді.

Денсаулық сақтау саласындағы цифрландыру медициналық қызмет көрсетудің ұйымдастырушылық моделін өзгертіп, диагностикалау, емдеу және алдын алу шараларының тиімділігін арттыруға бағытталады. Цифрлық технологиялар медициналық деректерді жинау мен өңдеудің сапасын жақсартып, медициналық ұйымдар арасындағы өзара ақпарат алмасуды жүйелі түрде жүзеге асыруға мүмкіндік береді. Бұл үдеріс медициналық қызметтердің қолжетімділігін кеңейтіп, басқару шешімдерінің дәлдігін арттырумен сипатталады.

Электрондық денсаулық сақтау жүйелері медициналық ақпаратты біртұтас цифрлық кеңістікке біріктіруді қамтамасыз етеді. Электрондық медициналық карталар, телемедицина платформалары және қашықтан мониторинг құралдары пациенттерге көрсетілетін қызмет сапасын арттыруға ықпал етеді. Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымының деректеріне сәйкес, цифрлық денсаулық сақтау жүйелерін енгізу медициналық қызмет көрсету шығындарын азайтып, диагностика сапасын арттырады [5].

Диагностика мен емдеу үдерісінде цифрлық технологияларды қолдану медициналық қателіктердің алдын алуға мүмкіндік береді. Ақпараттық жүйелер клиникалық деректерді талдап, дәрігерлерге шешім қабылдауда қолдау көрсетеді. Сонымен қатар, телемедицина шалғай өңірлерде медициналық қызметтердің қолжетімділігін арттырып, халық денсаулығын қорғаудың тиімді құралдарының біріне айналады.

Сурет 2 – Денсаулық сақтау саласындағы цифрлық экожүйе

2- суретте көрсетілген элементтер денсаулық сақтау саласындағы цифрлық трансформацияның өзара байланысқан сипатын көрсетеді. Электрондық деректерді жүйелі пайдалану медициналық қызметтің сапасын арттырып, саланың институционалдық дамуына негіз болады.

Энергетика, ауыл шаруашылығы және денсаулық сақтау салаларындағы цифрландыру үдерістері ортақ технологиялық негізге ие болғанымен, олардың іске асырылу деңгейі мен функционалдық ерекшеліктері әртүрлі. Бұл айырмашылықтар салалардың экономикалық, әлеуметтік және

инфрақұрылымдық ерекшеліктерімен анықталады.

Төменде аталған салалардағы цифрландырудың негізгі параметрлері салыстырмалы түрде көрсетілген.

Кесте 2 – Салалардағы цифрландырудың салыстырмалы сипаттамасы

Көрсеткіш	Энергетика	Ауыл шаруашылығы	Денсаулық сақтау
Негізгі мақсат	Энергия тиімділігі	Өнімділік	Қызмет сапасы
Негізгі технология	Smart Grid	Дәлме-дәл егіншілік	Телемедицина
Экономикалық әсер	Шығынды азайту	Табысты арттыру	Қызмет қолжетімділігі
Әлеуметтік әсер	Қауіпсіздік	Азық-түлік	Халық денсаулығы

2-кесте деректері цифрландырудың барлық салаларда стратегиялық маңызға ие екенін көрсетеді. Алайда оның нәтижелері салалық ерекшеліктерге байланысты әртүрлі әлеуметтік- экономикалық әсер береді.

Цифрландыру үдерісінің әрі қарай дамуы технологиялық инфрақұрылымды жетілдірумен және кадрлық әлеуетті нығайтумен тығыз байланысты. Сандық шешімдерді тиімді пайдалану үшін салаларда цифрлық сауаттылық деңгейін арттыру және ақпараттық қауіпсіздік мәселелеріне ерекше назар аудару қажет. Сонымен қатар, деректерді қорғау, этикалық нормаларды сақтау және цифрлық теңсіздікті азайту мәселелері өзекті болып табылады. Бұл мәселелерді шешу цифрландырудың әлеуметтік тиімділігін арттырып, салалардың тұрақты дамуын қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

Жүргізілген талдау энергетика, ауыл шаруашылығы және денсаулық сақтау салаларындағы цифрландыру үдерісінің экономикалық және әлеуметтік маңызын айқын көрсетті. Цифрлық технологияларды енгізу аталған салаларда басқару тиімділігін арттырып, ресурстарды ұтымды пайдалануға, тәуекелдерді төмендетуге және көрсетілетін қызметтердің сапасын жақсартуға мүмкіндік береді. Бұл цифрландырудың жекелеген технологиялық жаңалық емес, салалардың дамуын айқындайтын кешенді құрылымдық өзгеріс екенін дәлелдейді.

Энергетика саласында цифрландыру энергетикалық қауіпсіздікті қамтамасыз ету, энергия шығындарын азайту және жүйенің тұрақтылығын арттыру мақсатында жүзеге асырылуда. Интеллектуалды желілер мен автоматтандырылған басқару жүйелері энергия өндіру мен тұтыну арасындағы теңгерімді сақтауға мүмкіндік беріп, энергетикалық инфрақұрылымның сенімділігін күшейтеді. Бұл саладағы цифрлық шешімдер экономикалық тиімділікпен қатар экологиялық тұрақтылықты қамтамасыз етуге де ықпал етеді.

Ауыл шаруашылығы саласындағы цифрландыру аграрлық өндірістің өнімділігін арттыруға және табиғи тәуекелдерді басқаруға бағытталған. Деректерге негізделген басқару модельдері ресурстарды тиімді пайдалануға, өнім сапасын жақсартуға және өндірістік шығындарды азайтуға жағдай жасайды. Цифрлық технологияларды енгізу аграрлық сектордың институционалдық дамуына серпін беріп, азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз етудің маңызды құралына айналады.

Денсаулық сақтау саласында цифрлық трансформация медициналық қызметтердің қолжетімділігін кеңейтіп, диагностика мен емдеу сапасын арттыруға мүмкіндік береді. Электрондық денсаулық сақтау жүйелері мен телемедицина медициналық қызмет көрсетудің жаңа моделін қалыптастырып, халық денсаулығын қорғаудың тиімді тетігі ретінде көрініс табады. Бұл саладағы цифрландыру әлеуметтік маңызы жоғары бағыттардың бірі болып табылады.

Жалпы алғанда, энергетика, ауыл шаруашылығы және денсаулық сақтау салаларындағы цифрландыру үдерістері өзара ұқсас мақсаттарға бағытталғанымен, олардың іске асу тетіктері салалық ерекшеліктерге байланысты әртүрлі сипатқа ие. Цифрлық трансформацияның табысты жүзеге асуы технологиялық инфрақұрылымды дамытуға, кадрлық әлеуетті нығайтуға және ақпараттық қауіпсіздікті қамтамасыз етуге тәуелді. Осы шарттар орындалған жағдайда цифрландыру елдің тұрақты әлеуметтік-экономикалық дамуын қамтамасыз ететін негізгі факторлардың біріне айналады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. International Energy Agency. Digitalisation and Energy. – Paris : IEA, 2023. – 187 p.
2. Fang, X., Misra, S., Xue, G., Yang, D. Smart Grid – The New and Improved Power Grid: A Survey. – IEEE Communications Surveys & Tutorials, 2021. – Vol. 23, No. 3. – P. 111–139.
3. Gabdualiyeva R., Akhmetova A., Suleimenov A. Digitalization of the agricultural sector in Kazakhstan // BIO Web of Conferences. – 2024. – Vol. 79. – 05038. – 1–6 pp.
4. Всемирная организация здравоохранения. Цифровое здравоохранение. – Женева, 2022.
5. Қазақстан Республикасы Денсаулық сақтау министрлігі. Цифрлық денсаулық сақтауды дамыту тұжырымдамасы. – Астана, 2023.

СЕКЦИЯ 4.

ЦИРКУЛЯРНАЯ ЭКОНОМИКА КАК ДРАЙВЕР УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ

SUSTAINABLE AND GREEN FINANCE: INSTRUMENTS AND EUROPEAN UNION MECHANISMS FOR A GREEN ECONOMY

¹Assanova M., ²Kalkabayeva G., ³Glazunova S.

¹PhD, Associate Professor,

²Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,

³PhD student,

Karaganda University of Kazpotreboysuz, Karaganda, Kazakhstan

Abstract. The article examines sustainable and green finance as key instruments for the transition to a green economy and sustainable development. It analyzes theoretical approaches, major financial instruments, and EU institutional mechanisms, including the European Green Deal, the EU Taxonomy, and InvestEU, aimed at mobilizing capital for environmental and climate objectives.

Keywords: Sustainable finance; Green finance; Green economy; European Green Deal; EU Taxonomy

Co-funded by
the European Union

The article was prepared within the framework of the Erasmus+ Jean Monnet Project 2022–2025 101082914 — EPOS — ERASMUS-JMO-2022-HEI-TCH-RSCH

In global academic and applied literature, sustainable finance is regarded as a key mechanism for transforming the world's economies toward sustainable development. Primary attention is given to methodological approaches for assessing the sustainability of investment projects, mechanisms for mobilizing capital, and the role of government regulation. International publications most often analyze instruments such as green and social bonds, climate insurance, subsidies and tax incentives, as well as institutional approaches to the development of sustainable financial markets.

In the context of increasing climate risks, environmental degradation, and the need to achieve the Sustainable Development Goals, the role of financial mechanisms capable of supporting the transition to an environmentally oriented model of economic development is growing. Sustainable and green finance are becoming key instruments for mobilizing capital to implement climate and environmental initiatives and to mitigate environmental and social risks. Of particular importance is the experience of the European Union, which has developed a comprehensive system of regulation and financial instruments within the framework of the European Green Deal. The analysis of theoretical approaches and institutional mechanisms of sustainable and green finance is therefore highly relevant for shaping an effective sustainable development model and adapting best international practices.

The purpose of this article is to provide a comprehensive analysis of the essence of sustainable and green finance, their theoretical foundations and key instruments, as well as to examine the institutional mechanisms of the European Union aimed at mobilizing financial resources to achieve environmental and climate objectives of sustainable development.

The shift towards a green economy became a significant global event in the 1970s when issues related to sustainable development and environmental conservation gained increasing attention. The concept of the "green economy" was first mentioned in the report "Blueprint for a Green Economy," prepared by Pearce et al. (1992) for the UK government [1]. This report was aimed at measuring progress in sustainable development and assessing related policies.

The United Nations Environment Programme (UNEP) outlines measures to reduce environmental risks and deficits, improve human well-being, and promote social equity [2]. According to this program, the green economy is characterized as a low-carbon, resource-efficient, and socially inclusive economy. The implementation of green policies must encompass these three dimensions of sustainable development. The

priorities of green economy policies include human well-being, social equity, and the rational use of natural and human resources, making these aspects central to economic development strategies.

The European Union bases its strategies on sustainable development and the green economy, setting ambitious long-term goals aimed at preventing climate change and other negative environmental impacts caused by human activities.

The transformation of the economic paradigm towards environmental goals is closely tied to the integration of green practices into economic systems. A critical step in this direction was the emergence of green finance. Green finance plays a key role in mobilizing the necessary capital to achieve the objectives of the European Green Deal and the EU's international commitments to sustainable ecological development.

The adoption of the sustainable development concept necessitates a scientific understanding of the terms "green finance", "climate finance" and "sustainable finance" as well as the systematic organization of societal relationships encompassed by these categories.

The emergence of sustainable finance can be traced back to the Financial Initiative of the United Nations Environment Programme (UNEP FI) [3], which marked the beginning of a partnership between UNEP and the global financial sector. This initiative aimed to mobilize private financial resources for the Sustainable Development Goals (SDGs).

Sustainable finance, as a dynamic convergence of finance and sustainability, drives the transformation of the financial system towards a fairer and more responsible future [4].

In the context of EU policy, sustainable finance is defined as "financing to support economic growth while reducing environmental impacts, aimed at achieving the climate and environmental goals of the European Green Deal, taking into account social and governance aspects." Sustainable finance also involves transparency of risks related to environmental, social, and governance (ESG) factors, which may affect the financial system, as well as reducing such risks through proper management of financial and corporate entities [5].

Additionally, the International Institute for Sustainable Development (IISD) defines sustainable finance as "the provision of financial capital and risk management services in a manner that ensures economic growth, social equity, and environmental protection" [6].

Green finance, as a thematic direction within the concept of sustainable finance, encompasses activities related to:

- Addressing climate change and adapting to its impacts (climate finance);
- Preserving marine ecosystems (blue finance);
- Achieving other environmentally sustainable development goals (various areas of green finance).

The green finance direction forms the foundation of the sustainable finance system. Theoretically, this is justified by the hierarchy of values in sustainable development, where environmental goals must be given absolute priority, transforming social and economic values and models. From a practical standpoint, green finance acts as a driver of the green economy, shaping financial development trajectories and creating new challenges and solutions.

Currently, there is a significant increase in the study, practical application, and theoretical generalization of processes related to green finance. In economic literature, green finance is viewed as a fundamental condition for the transition to a green economy, green economic growth, and sustainable development. Simultaneously, green finance is associated with the challenge of building a new global financial system.

Modern scientific approaches study green finance as a macroeconomic phenomenon and a factor in macroeconomic development. For instance, Bhatnagar and Sharma (2022) state that green finance encompasses all financial activities and initiatives aimed at environmental protection, climate change mitigation, and adaptation [7]. Bhattacharyya (2021) notes that the broader goal of green finance is to decouple inclusive economic growth from environmental degradation [8].

According to Tverezovska, O., & Hrytsenko, L. (2022), the essence of green finance can be described as the process of integrating the financial sector with transformative processes that promote sustainable development [9]. Broadly, green finance consists of environmentally responsible investments that require public funding support and active management of environmental risks throughout the financial system. In a narrow sense, green finance is defined as a set of financial instruments designed and applied to reduce negative environmental and climate risks.

According to the G20 Green Finance Synthesis Report (2016), green finance is defined as "financing of investments that provide environmental benefits within the broader context of environmentally sustainable development. These environmental benefits include reductions in air, water, and land pollution, greenhouse gas emissions, increased energy efficiency in the use of existing natural resources, as well as climate change mitigation and adaptation and their associated benefits" [10].

Researchers Razhees et al. (2023), who studied the role of green finance in fostering sustainable economic growth, found a significant positive impact of green loans and green bonds on long-term economic growth [11].

Green finance plays a critical role in directing funds towards environmentally safe initiatives, including renewable energy, energy efficiency, sustainable infrastructure, and climate change initiatives [12].

Moreover, econometric studies have emerged that examine the externalities of green finance, its parametrization within macroeconomic indicators, and other metrics and characteristics that enable the calculation of direct and indirect effects on the economy and society as a whole, as well as the prediction of potential environmental impacts of specific financial processes.

Figure 1 presents the basic elements for formulating green finance.

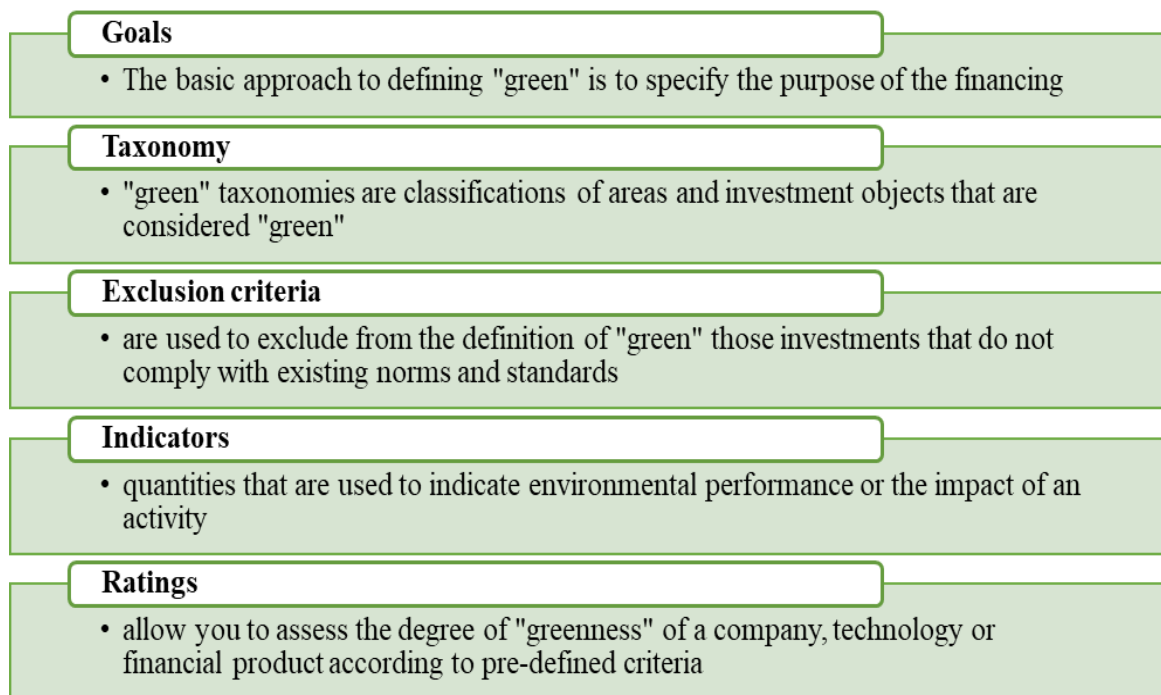

Figure 2. Basic elements for formulating green finance

Note - compiled by the authors

Thus, determining whether companies, projects, policies, or financial instruments qualify as "green" is based in each case on criteria established in regulatory frameworks.

Overall, "green finance" can be defined in both narrow and broad terms. In the narrow sense, green finance refers to financial instruments (such as bonds, loans, etc.) aimed at financing activities that ensure sustainable environmental development. The broader approach to defining green finance implies that it encompasses the entire range of economic relationships associated with funding environmental protection activities, combating climate change, transitioning to a low-carbon and energy-efficient economy, effective management of environmental and climate risks, and financial oversight within the relevant areas of public relations.

Green finance spans a wide array of financial institutions and asset classes and includes both public and private financing.

The main directions of green financing include maintaining biodiversity to protect ecosystems, creating an environmentally sustainable agricultural system in the EU, developing alternative energy sources, greening production cycles in industry, introducing new environmental standards in the construction sector, and promoting eco-friendly transportation.

Green finance exerts diverse macroeconomic impacts; various investment procedures, directions, and organizational forms of investment may have different macroeconomic effects and properties. Green financing often has a significant influence not only on specific industries or regions but also on global processes. The localization of investments (as green finance is predominantly directed towards solving local issues) is frequently linked to larger-scale mega-economic and mega-social consequences. Understanding how value is created and accumulated in the green economy through green financing requires a new approach to defining the categories of value and utility. This new approach can only be formulated as a result of interdisciplinary exploration.

The mobilization of capital from financial institutions and private businesses to address climate change and preserve the environment is a priority for the economic policies of most countries around the world, as achieving the Sustainable Development Goals (SDGs) requires substantial funding volumes.

Green financial instruments are designed to finance projects related to the environment, ecology, and climate change.

Green financial instruments include green bonds, green loans, green mortgages, green indices, green investments, green insurance, green ETFs, green crowdfunding, and others. The green segments of financial markets are rapidly expanding, acting as a driving force for the transition to a new generation of financial systems. Many countries are actively implementing non-investment and blended forms of green financing. The largest users of green financing are sectors such as energy, industry, waste management, construction, transportation, agriculture, forestry, water and ICT.

The European Green Deal is a comprehensive package of long-term initiatives by the European Union aimed at its climate strategy. It serves as a roadmap for reducing carbon emissions by EU countries by 55% by 2030 and achieving carbon neutrality by 2050, which requires substantial capital investments [13].

According to estimates by the European Commission, the implementation of the European Green Deal (EGD) will require over €260 billion in additional investments annually. Significant expenditures will be needed to increase the share of renewable energy in the energy generation mix. It is also necessary to finance the electrification of transportation, enhance the energy efficiency of buildings and structures, and invest in low-carbon technologies.

To reduce greenhouse gas emissions and transition the EU towards a resource-efficient, low-carbon, and inclusive economy, substantial investments are essential. In 2017, the mandate of the European Fund for Strategic Investments (EFSI) was expanded and extended, increasing the target funding amount. At least 40% of this fund's resources must be allocated to infrastructure and innovative projects that contribute to the achievement of the Sustainable Development Goals (SDGs). Additionally, the capital of the European Investment Bank (EIB) was increased from €5 billion to €7.5 billion to enhance its capacity to attract investments up to €500 billion.

The European Investment Bank (EIB) has been designated as the climate bank of the European Union, tasked with promoting the goals of the European Green Deal both within Europe and beyond. Starting in 2021, all EIB operations must comply with the provisions of the Paris Climate Agreement of 2015, including the gradual phasing out of funding for projects related to fossil fuels. In line with this approach, one of the pillars of the EGD is the Investment Plan, which directly relies on the EU's Cohesion Policy, allowing for the launch of co-financed projects involving EU member states [14].

The main tool of the Investment Plan is the Just Transition Mechanism (JTM). It aims to provide targeted support to regions and sectors facing the most significant challenges during the accelerated transition to climate neutrality. The Just Transition Mechanism is based on three pillars:

1. Just Transition Fund, with a budget of €17.5 billion (€7.5 billion from the EU's multi-annual budget and €10 billion from the "Next Generation EU" program). The fund's resources are primarily allocated to communities and regions that are most affected by the adverse socio-economic impacts of the transition.
2. InvestEU program, aimed at mobilizing at least €650 billion in public and private investments from 2021 to 2027 for the sustainable recovery of the European economy. Of this amount, 30% is specifically allocated for climate-related goals (financing innovative initiatives with higher financial risks, backed by an EU budget guarantee of €26.2 billion).
3. Public Sector Loan Facility, a credit line to optimize public financing in targeted regions, provided through the EIB (grants from the EU combined with loans from the EIB for projects with no expected financial profit).

In the EU, climate action is integrated into all policies and programs funded by the EU budget and the "Next Generation EU" fund. Moreover, all such expenditures must align with European targets for achieving climate neutrality by 2050, climate goals for 2030, and must comply with the Paris Agreement and the "do no significant harm" principle outlined in the EU taxonomy regulation.

Many initiatives under the European Green Deal require the application of new technologies and the transformation of existing financial models. Research and development in this area are financed through the Horizon Europe budget program, enabling the EU to establish "green" partnerships involving various industrial sectors and EU member states. These partnerships focus on areas such as battery and accumulator production, renewable hydrogen, low-carbon steel, the creation of sustainable urban environments, and biodiversity conservation. The European Innovation Council has allocated €300 million from its own budget for "market-creating" innovations that will support the objectives of the European Green Deal.

The Just Transition Fund is subject to climate conditionality: for a country to access the fund, it must commit to achieving carbon neutrality by 2050. If a country fails to make this commitment, its share of funding from the Fund may be reduced by up to 50%.

Under the InvestEU scheme, a credit guarantee is provided from the EU budget for investors investing in locally initiated projects across four areas:

- Sustainable infrastructure;
- Research, innovation, and digitalization;
- Small and medium-sized enterprises (SMEs);

- Social investments and professional retraining.

Investment opportunities are provided by EU partners, including the European Investment Bank Group, the European Bank for Reconstruction and Development, and national development banks. To receive EU support, proposed projects must:

- Address market failures or capital shortfalls, be economically viable;
- Require initial support from the EU;
- Achieve a multiplier effect and, where possible, attract investments;
- Contribute to achieving EU policy objectives.

EU member states may (by agreement with the Commission, on a voluntary basis) invest in such projects using funds received through European structural funds or the Comprehensive Recovery Plan for the European Economy. In return, they gain access to the EU's high credit-rated budget guarantee.

InvestEU is a digital platform that connects investors and project developers on a unified pan-European platform, providing an accessible and convenient database of EU investment opportunities [15]. Overall, the InvestEU program aims to attract over €372 billion in 2021–2027.

The InvestEU platform offers features such as project pre-evaluation, a list of pre-screened high-quality projects, consulting services on sustainable development financing, and the selection of viable projects for funding. Key advantages for project developers include:

- The application process takes less than an hour;
- Projects can be published on the platform for up to three years;
- The InvestEU platform is free of charge;
- Access to a large pool of potential investors.

For investors, the advantages of the InvestEU platform include:

- A comprehensive database of European projects;
- Standardized project formats for investment;
- Filtering options based on preferences;
- Pitching events and personal meetings via the InvestEU platform;
- Direct contact through the InvestEU portal.

The InvestEU program website consists of three main sections:

1. Public section, providing general information, including a project map (interactive for registered users) and a catalog of projects grouped by country, industry, and other criteria.

2. Online platform for registered users (front office), allowing user registration and providing detailed information such as:

- A database of detailed project presentations (structured summaries available only to registered users);
- Dedicated areas for project developers and investors to submit projects online for publication on the InvestEU portal and to review published projects.

3. Internal platform (back office), used by Commission services for project verification and management.

The InvestEU portal is managed by the European Commission. The content on the portal is created by project developers, both private and public legal entities. To participate on the portal, users must accept the Terms, aimed at ensuring the quality of published information. However, the Commission cannot guarantee the accuracy of the published information, and potential investors must conduct their usual due diligence, including financial and other relevant aspects, before deciding to invest.

If project developers agree to have their projects reviewed based on eligibility criteria, the Commission conducts such a review. The projects must fall within one of the 25 sectors with high economic value-added. The list of sectors and eligibility criteria is provided in Appendix G. According to the eligibility criteria, a project must be located within the EU or in a territory associated with an EU member state. Some technical aspects of the review process may be outsourced to third parties.

The InvestEU portal compiles a list of projects that meet the eligibility criteria and then forwards them to implementing partners (such as the European Investment Fund, national banks, international financial institutions, etc.), who will evaluate projects based on their geographic focus and area of activity.

For project developers and investors needing advisory support, the InvestEU Advisory Hub offers a consultation request feature. The advisory support does not require project developers to submit funding applications and does not guarantee financial assistance. The portal connects project developers with advisory partners to collaborate and help projects reach the funding stage.

Project developers will be denied publication of project information if it is found to be inaccurate. Project information is removed from the InvestEU portal if not updated by the developer within three years [16].

As an addition to the InvestEU portal, the European Commission, together with the European Investment Bank (EIB), decided to create the Green Gateway website [17], developed by Adelphi Consult GmbH (Berlin, Germany). The main page of the Green Gateway website offers two options:

1. Green products of the European Investment Bank;
2. Sustainable finance of the European Investment Fund [18].

In the first case, Green Gateway allows projects to be evaluated against the "green" criteria of the EIB using the Green Eligibility Checker program.

The Green Eligibility Checker supports financial intermediaries in attracting, assessing, and reporting on green investments [19]. It evaluates whether potential investments contribute to climate action and environmental sustainability in accordance with the EIB's criteria. Investments that receive a positive evaluation may qualify for placement within the "green windows" of the EIB's financial products. The results of the Green Eligibility Checker inform users about the projects' compliance with "green" eligibility criteria, the EU taxonomy principles, and the environmental impact of the projects.

In the second case, Green Gateway provides technical assistance to financial intermediaries and end recipients—representatives of small and medium-sized enterprises (SMEs), individuals, and other businesses with small and medium capital—through the InvestEU Sustainable Development Guarantee program of the European Investment Fund, known as the SG Tool.

The SG Tool helps financial intermediaries assess investment projects according to the eligibility criteria applicable under the InvestEU Sustainable Development Guarantee portfolio product. The SG Tool can also be used by potential end recipients to evaluate whether their investments may qualify for support under the Sustainable Development Guarantee portfolio product of InvestEU.

The SG Tool is publicly accessible and can be used free of charge by any market participants.

Additionally, Green Gateway offers guidelines and case studies on "green" investment criteria, as well as access to interactive e-learning programs.

To attract private capital towards green investments, the EU initiated the creation of the International Platform on Sustainable Finance (IPSF). In 2020, 14 countries joined the IPSF, accounting for 50% of the world's population, 50% of GDP, and 55% of greenhouse gas emissions. The platform serves as a multilateral forum for dialogue between policymakers responsible for developing national sustainable development programs and major investors interested in implementing sustainable development concepts. The platform enables participants to share information and promote best practices, taking into account regional and national contexts, comparing various initiatives, and identifying potential obstacles in green finance [20].

The platform advises the Commission on the development, analysis, and revision of technical screening criteria, including the potential impact of such criteria on the assessment of assets classified as environmentally sustainable according to existing market practices [21]. The platform also informs the Commission on the suitability of the technical screening criteria for use in future EU policy initiatives aimed at promoting sustainable investments and the potential role of sustainable reporting and accounting standards in supporting the application of the technical screening criteria. The platform advises the Commission on further measures to improve data availability and quality, while considering the goal of avoiding excessive administrative burdens and addressing other sustainable development tasks.

Experts from the public sector include representatives from the European Environment Agency, ESA, the European Investment Bank, the European Investment Fund, and the EU Agency for Fundamental Rights. Private sector experts include representatives of financial and non-financial market participants, industry representatives, and individuals with experience in accounting and reporting. The platform also includes experts representing civil society, including specialists in environmental, social, labor, and governance issues, as well as experts from academia, including universities, research institutes, and other scientific organizations, including individuals with global experience [22].

The selection process aims to ensure a high level of expertise, geographic and gender balance, and a balanced representation of relevant knowledge in line with the platform's specific tasks. During the selection process, the Commission evaluates candidates according to these horizontal rules to determine if any potential conflicts of interest exist and must take appropriate measures to resolve any such conflicts.

The platform has an indefinite mandate, given the various tasks outlined in the Taxonomy Regulation. It operates based on plenary sessions involving all 57 members and 11 observers, supported by subgroups where technical work is conducted on opinions, reports, or recommendations (Figure 11). The plenary session serves as a forum for ensuring proper linkages between relevant subgroups and for formally approving the platform's recommendations and reports.

A broad and balanced representation of stakeholders, expertise, and perspectives enables the Platform to develop recommendations based on scientific data, knowledge, and extensive practical experience. The Platform advises on technical screening criteria for the EU taxonomy that are both applicable and aligned with the ambitions of the European Green Deal.

To visually present the content of the EU taxonomy, a Taxonomy Compass has been developed. Currently, it reflects the provisions of the Delegated Act on climate objectives adopted in June 2021. In the future, updates to the Compass are planned, including the incorporation of specific regulatory acts that define the technical screening criteria for types of economic activities contributing significantly to the achievement of the climate and environmental objectives outlined in the Taxonomy Regulation.

The Compass is designed as a matrix displaying economic activities in relation to environmental objectives.

The Taxonomy Compass aims to provide users with a convenient tool for checking various types of economic activities, identifying their significant contributions, and determining which criteria they must meet. For an economic activity to be considered aligned with the taxonomy, it must comply with minimum safeguards (social standards). These procedures must be implemented by the enterprise and adhere to the "do no significant harm" principle. Compliance with these indicators is essential to ensure alignment with the OECD Guidelines for Multinational Enterprises and the UN Guiding Principles on Business and Human Rights.

The study demonstrates that sustainable and green finance play a decisive role in transforming modern economic systems toward environmentally responsible and socially inclusive development. The analysis confirms that green finance constitutes the core of the sustainable finance framework, providing effective mechanisms for mobilizing public and private capital to address climate change, protect ecosystems, and support low-carbon economic growth.

The European Union's experience illustrates the importance of a comprehensive institutional architecture that combines regulatory instruments, financial mechanisms, and investment platforms, such as the European Green Deal, the EU Taxonomy, InvestEU, and the activities of the European Investment Bank. These initiatives enhance transparency, reduce environmental and financial risks, and improve the allocation of capital toward sustainable projects.

Overall, the further development of green finance requires harmonized regulatory standards, improved methodologies for assessing environmental impacts, and closer cooperation between governments, financial institutions, and the private sector. Strengthening these elements will contribute to achieving the Sustainable Development Goals and forming a resilient, sustainable economic model in the long term.

Reference

1. Pearce D. (1989). Green Economics. *Environmental Values*, 1. 3-13. https://www.environmentandsociety.org/sites/default/files/key_docs/pearce_1_1.pdf
2. United Nations. (1999). Environment and human settlements: report of the Secretary-General. <https://digitallibrary.un.org/record/262644?ln=en&v=pdf>
3. UNEP FI. (1992). <https://www.unepfi.org/about/about-us/history/>
4. Taneja S., Bhatnagar M., Ozen E. (2023). Greening the economy: Harnessing the power of sustainable finance. *Reference Module in Social Sciences*, <https://doi.org/10.1016/B978-0-44-313776-1.00150-1>
5. European Commission. What is Sustainable finance? https://finance.ec.europa.eu/sustainable-finance/overview-sustainable-finance_en
6. International Institute for Sustainable Development. (2023). Sustainable finance. <https://www.iisd.org/topics/sustainable-finance>
7. Bhatnagar S. and Sharma D. (2022). Evolution of green finance and its enablers: A bibliometric analysis. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 162. <https://doi.org/10.1016/j.rser.2022.112405>
8. Bhattacharyya R. (2021). Green finance for energy transition, climate action and sustainable development: overview of concepts, applications, implementation and challenges. *Green Finance*, 4(1). 1-35. <https://doi.org/10.3934/GF.2022001>
9. Tverezovska, O., & Hrytsenko, L. (2022). The Role of Green Project Financing in the Economic Development of Ukraine. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, 6(47). 124–138. <https://doi.org/10.55643/fcaptop.6.47.2022.3933>
10. G20 Green Finance Study Group. (2016). G20 Green Finance Synthesis Report. https://collaboration.worldbank.org/content/sites/collaboration-for-development/en/groups/green-finance-community-of-practice/documents.entry.html/2018/08/25/g20_green_finances-5qSy.html
11. Rasheed K., Saad S. and Ammad S. (2023). Green Financing for Sustainable Economic Growth: Exploring Critical Factors Towards Resilient Economies. *2023 International Conference on Sustainable Islamic Business and Finance (SIBF)*, Bahrain. 2023. 104-111. <https://doi.org/10.1109/SIBF60067.2023.10379984>
12. Ali E., Anshari M., Hamdan M., Ahmad N. and Surieshtino Y. (2023). Green Finance for Sustainable Development: A Bibliographic Analysis. *2023 International Conference on Sustainable Islamic Business and Finance (SIBF)*, Bahrain. 46-49. <https://doi.org/10.1109/SIBF60067.2023.10379915>
13. European Commission. A European Green Deal, 2019. https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/european-green-deal_en
14. Financial Stability, Financial Services and Capital Markets Union. The European Green Deal Investment Plan and Just Transition Mechanism, 2020. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_20_17
15. Portal InvestEU. - https://investeu.europa.eu/index_en
16. Technical characteristics of the Portal InvestEU. - <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32021D0626&from=EN>
17. Green Gateway Digital Platform. - <https://greengateway.eib.org/>

18. Financing sustainable businesses and green investments – check the eligibility. - <https://sustainabilityguarantee.eif.org/>
19. Green Eligibility Checker. - <https://greenchecker.eib.org/>
20. Green Transition Scoreboard Report 2019-2020. - <https://www.ethicalmarkets.com/wp-content/uploads/2019/05/2019-2020-GTS-Full-Report.pdf>
21. International Platform on Sustainable Finance. Annual report, 2020. https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/business_economy_euro/banking_and_finance/documents/international-platform-sustainable-finance-annualreport-2020_en.pdf
22. European Commission. Platform on Sustainable Finance. https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/banking-and-finance/sustainable-finance/overview-sustainable-finance/platform-sustainable-finance_en

КОНЦЕПЦИЯ ЗЕЛЕННОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ И УПРАВЛЕНИЯ УСТОЙЧИВЫМ РАЗВИТИЕМ

Асанова М.А.

доктор PhD, старший преподаватель
Карагандинский университет Казпотребсоюза,
г. Караганда, Республика Казахстан

Аннотация. В статье исследованы эволюция сущности понятия «зеленая трансформация», формирование концепции устойчивого развития и проанализированы основные модели устойчивого развития. Исследовано, что «зелёная» трансформация основывается на принципах устойчивого развития и управляется посредством программ развития региона.

Предложены модели государственного управления, соответствующие Целям устойчивого развития и специфике регионального развития. Обоснована необходимость государственного управления устойчивым развитием.

Ключевые слова: устойчивое развитие; цели устойчивого развития; развитие; трансформация.

В настоящее время в условиях нехватки природных ресурсов и большого антропогенного воздействия человека на окружающую природу человечество столкнулось с тем, что необходимо менять подход и вектор экономического развития, отношение к природным ресурсам, учитывая интересы будущих поколений.

Государства, реализуя экономическую политику, осуществляют управление и регулирование с учетом новых реалий.

Государственное управление – это, согласно определению Колодкина Л.М., «осуществляемая на основе законов и других нормативных актов организующая, исполнительная и распорядительная деятельность государственных органов, органов местного самоуправления, общественных и иных негосударственных формирований, наделенных соответствующими государственно-властными полномочиями» [29].

Специфика государственного управления обусловлена самим субъектом управления, в роли которого выступает государство. Объектом же управления является социо-эколого-экономическая система.

Под моделью государственного управления мы будем понимать уникальную совокупность характеристик, отличающих систему государственного управления в данной стране (группе стран) от таких систем в других странах (группах стран). [30]

За последние десятилетия заметен явный интерес органов государственной власти, общественности к проблемам экологии, которая выступает объектом государственного управления. Решение экологических проблем, забота об окружающей среде – являются неотъемлемой частью современной политики развития любого государства.

В связи с обострением экологической ситуации и истощением природно-ресурсного потенциала планеты человечество столкнулось с проблемами, которые требуют всестороннего подхода и комплексного решения. Следует сконцентрировать внимание на развитии экологически ориентированных мировоззренческих ценностных установок и природосберегающей структуре потребления, государственной политике и практике рационализации и экологизации

природопользования, последовательно реализуемой на всех уровнях хозяйствования, координации природоохранной политики государств и тесного сотрудничества в этой области на международном уровне [30, с. 7-22].

Управление устойчивым развитием приобретает все возрастающую значимость, что, несомненно, связано с нестабильностью и открытостью экономических систем в эпоху глобализации и интернационализации хозяйственной жизни. Экономика Республики Казахстан не испытывала серьезных экономических потрясений, поэтому нет накопленного опыта борьбы с подобными явлениями, нет и глубоких научных исследований по данной проблеме. Казахская экономика, как и вся мировая экономика, вступает в объективную фазу циклического развития, где есть и подъем, и спад - после длительного бурного подъема экономики, как правило, наступает фаза замедленного ее роста. В этих условиях, государству необходимы новые подходы в управлении сложнейшими экономическими процессами, происходящими как на макро-, так и на микроуровне. Мы считаем, что проблемы управления устойчивым развитием Республики Казахстан необходимо рассматривать в аспекте трех подсистем: экономической, экологической и социальной. И для их решения основополагающую роль играет государство. На наш взгляд, именно социальная, экологическая и экономическая подсистемы являются системообразующими и определяют вектор устойчивого развития государства. Хотя, в научной литературе выделяют другие подходы и критерии устойчивости.

Идея упорядочения экономических процессов природными возникла несколько столетий назад. Аналогии между хозяйственной сферой и живой природой проводили еще в XVIII веке известные экономисты Томас Мальтус (1766-1834 гг.), Б. Мандвиль, Д. Юм и другие мыслители.

В прошлом веке так называемая «биологическая метафора» в экономической теории наиболее последовательно прослеживается в работах Т. Веблена, Й. Шумпетера, Ф. Хайека, а также у представителей эволюционной теории и второй волны «старого институционализма».

Автором экономической теории устойчивого развития является ведущий американский исследователь-экономист загрязнения окружающей среды Герман Дейли (1938 – наст. время). В своей монографии «Вне роста: экономическая теория устойчивого развития» Г. Дейли [31] объясняет «устойчивое развитие» с точки зрения гармоничного, сбалансированного, бесконфликтного прогресса всей земной цивилизации, отдельных государств, групп стран по научно-обоснованным планам (методами системного подхода), когда в процессе неуклонного инновационного интенсивного развития одновременно решаются комплекс вопросов о сохранении окружающей среды, ликвидации эксплуатации, бедности и дискриминации каждого человека и целых народов или групп населения, в т.ч. по этническим, расовым или половым признакам.

Представления о закономерности ответственности государства за повышение продуктивности хозяйства отражают сочинения братьев Грах (II в. до н. э.), Колумеллы (I в. н. э.). Они проанализировали в своих сочинениях причины упадка рабовладельческой экономики, настаивали на проведении реформ, которые обеспечат применение более эффективного труда свободных производителей.

В раннем средневековье экономическая мысль утверждает приоритет общинной собственности над частной, что находит свое отражение в правовых институтах государства («Салическая правда» франков VI–X вв.).

Идеи позднего средневековья воплощены в систематизированных экономических воззрениях школы меркантилистов, которая сформировалась в условиях активной внутренней и внешней политики европейских государств эпохи великих географических открытий и становления рыночной системы.

Устойчивость экономики отождествлялась меркантилистами с ростом национального благосостояния. Для достижения такой цели государство, как и индивид, должно тратить денег меньше, чем получает [38, с. 45–47].

Концепция физиократов интересна обоснованием Ф. Кенэ тезиса о том, что нормальное состояние общества – равновесное. Главным условием устойчивого равновесия является распределение через пропорциональный обмен произведенного продукта, обеспечивающее бесперебойную деятельность каждого класса общества [39]. Устойчивое равновесие реализует себя в виде постоянно возобновляющегося ежегодного кругооборота дохода.

Законы экономики, по мнению физиократов, являлись естественными. Функции государства заключались в контроле над соблюдением законности, организации просвещения, обеспечении должного состояния дорог, т. е. используя современную терминологию: в правовом обеспечении, решении социальных проблем, развитии инфраструктуры.

В классической политэкономии, как и в концепции физиократов, устойчивое состояние экономической системы связывалось с таким развитием экономики, которое обеспечивает удовлетворение всех необходимых потребностей общества [40, с. 81]. Как справедливо отмечал М. Блауг, наиболее объективная оценка достижений А. Смита в этом направлении заключается в том, что «он действительно сделал первый шаг к теории оптимального распределения ресурсов в условиях

совершенной конкуренции», при этом главным предметом анализа в его «Богатстве народа...» является экономическое развитие [41, с. 53].

Д. Рикардо исследовал проблему устойчивости во взаимосвязи с проблемами обеспечения расширенного воспроизводства в обществе. Он считал, что поскольку потребности общества безграничны и любая сумма капитала может быть применена производительно, то кризисы перепроизводства невозможны. Осознание буржуазией особой роли государства для развития капитализма приходит только вместе с нарастанием кризисных явлений в рыночной экономике, провоцировавших обострение национальных и международных противоречий.

К. Маркс в рамках созданной им теории воспроизводства сформулировал условия устойчивого развития экономики [42, с. 9]. Основная идея заключается, на наш взгляд, в том, что устойчивое развитие есть результат возрастания социального регулирования, в том числе за счет активного вмешательства государства. Разрастание регулирующих функций государства, ведущее к жесткому типу государственного регулирования связано с необходимостью устранения главных противоречий развития общества, в конечном итоге – с ликвидацией противостояния экономически бедных и экономически богатых.

С решением этой задачи, по Марксу, государство существенно сузит круг своих социально-экономических обязанностей, поскольку во многом отомрут функции насилия. «При этом марксизм предполагал, что не функции государства отмирают, а государство как субъект реализации этих функций заменяется институтами самоуправления граждан. Иными словами ... «засыпание» государства идет как раз вследствие возрастания вмешательства общества в социально-экономические процессы» [43, с. 51]. С нашей точки зрения, в данном случае просматривается определенное противоречие между выводами, вытекающими из тезиса Маркса о двойственной природе государства: как инструмента отчуждения и как инструмента социального творчества. Логичней предположить, что по мере преодоления отчуждения в воспроизводственном процессе начнет превалировать вторая составляющая института государства, и оно приобретет характер органа самоуправления общества.

Дж. Коммонс обосновал концепцию «коллективного социального действия» как механизма поддержания равновесия социально-экономической системы. Выделив в качестве основных субъектов экономики коллективы: профсоюзы, объединения предпринимателей и государство, он определил роль государства как ключевую для процесса адаптации хозяйственной системы к изменяющимся условиям. Положения о необходимости государственного вмешательства в экономическое развитие и учета влияния на него всех общественных отношений стали важнейшими элементами объединяющей платформы для различных направлений институционализма.

Кейнс выявил, что неустойчивость экономики связана с дисбалансом роста реального дохода и совокупного потребления, производным от психологических закономерностей поведения производителей и потребителей. Применение его рекомендаций правительствами многих стран способствовало устойчивым тенденциям к экономическому росту, что обусловило изменение структуры экономики и общества в целом [44, с. 10].

Обобщая выше сказанное, роль государства в управлении экономикой можно представить в виде таблицы, в которой отражены государственное воздействие на экономику и научные взгляды на экономическую устойчивость (Таблица 3).

Таблица 3 - Взаимосвязь государственного управления и устойчивого развития

Научное направление	Государственное воздействие на экономику	Экономическая устойчивость
Марксизм (Д.С.Милль, К.Маркс)	Государство обеспечивает устойчивое социально-экономическое развитие (на этапе преодоления отчуждения в производственном процессе).	Способность разрешать возникающие в экономике противоречия.
Историческая школа (Ф. Лист, Б.Гильдебранд, А. Вагнер, Г. Шмоллер и др.)	Единое государственное управление экономическими и политическими процессами.	Устойчивость национальной экономики – неуклонный рост благосостояния нации.
Институционализм (Т.Веблен, У. Митчелл, М.Вебер, Р. Коуз, Д.Бьюкенен, Г. Мюрдаль, Г. Беккер)	Государственная власть – эндогенный фактор экономического развития; постепенное увеличение функций государства, но без подрыва частной инициативы.	Сбалансированное развитие институциональной структуры социально-экономической системы.

Неоклассическая школа (А. Маршалл, Дж. Вальрас, В. Парето, Дж. Робинсон, Э. Чемберлин, А. Пигу, Дж. Гэлбрейт)	Допустимо косвенное воздействие (налоги, субсидии), перераспределительная политика в пользу повышения общего благосостояния.	Равновесие экономики в состоянии полной занятости на основе механизма саморегуляции рынка.
Кейнсианство (Дж. М. Кейнс, Д. Хикс, Э. Хансен и др.)	Необходимо активное государственное регулирование экономического развития.	Баланс макроэкономических величин, определяющих тенденции экономического развития.
Монетаризм (М. Фридмен, А. Шварц)	Главная цель ограниченного государственного регулирования – экономическая стабильность (равновесие) на основе долгосрочной денежной политики.	Устойчивость рыночной экономики – саморегуляция равновесия рынков.
Неоклассический синтез (П. Самуэльсон, В. Леонтьев, Дж. Хикс, Р. Солоу)	Ситуативное использование бюджетной и кредитно-денежной политики.	Количественно определяемый баланс макроэкономических параметров вне структурных изменений экономики
Неолиберализм (Л. Мизес, Л. Хайек, В. Ойкен, Л. Эрхард)	Практически полное исключение государственного воздействия	Естественное равновесие экономики (спонтанный порядок)
Примечание - источник [45, с. 445-453]		

Таковы различные взгляды на роль государства в управлении экономикой страны. При всей их противоречивости и несовпадении можно определенно отметить: различия касаются форм и доли государственного вмешательства в экономику.

Если сопоставить трактовку понятия «устойчивость экономики» и определение роли государственного воздействия, то видно, что те концепции, в которых устойчивость экономики рассматривалась как ее равновесное состояние, неизбежно приходили к трактовке государственного воздействия как внешнего фактора, нарушающего это равновесие. Определенным исключением выступает неолиберальная концепция, которая трактует устойчивость «как установление спонтанного (стихийного) порядка, возникающего из непреднамеренного следования субъектов определенным традиционным, главным образом, моральным обычаям на микроуровне» [46, с. 15].

Напротив, те концепции, в которых устойчивость экономики трактовалась как устойчивость ее развития, обосновывали необходимость государственного регулирования экономики как осознанного воздействия общества на средства и методы достижения необходимого экономического результата. Государственное регулирование при таком подходе выступает как эндогенный фактор устойчивости экономики.

Подводя итоги исследованию, проведенному в данном пункте, следует отметить, что исследуемые концепции государственного управления устойчивым развитием преимущественно представлены работами в сфере экономической составляющей устойчивого развития – экономической устойчивости, которая ассоциировалась с достижением определенного экономического роста. Триединства экологии, экономики и социальной сферы, как суть и ядро концепции устойчивого развития и зеленой трансформации, в сегодняшнем понимании не было.

Список литературы:

1. Энциклопедия юриста
http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_law/432/%D0%93%D0%9E%D0%A1%D0%A3%D0%94%D0%90%D0%A0%D0%A1%D0%A2%D0%92%D0%95%D0%9D%D0%9D%D0%9E%D0%95
2. Федосов П.А. Европейские модели государственного управления: общее и особенное // Проблемный анализ и государственно-управленческое проектирование . 2010. №2. URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/evropeyskie-modeli-gosudarstvennogo-upravleniya-obschee-i-osobennoe> (дата обращения: 28.04.2015)
3. Г.А. Резник, А.А. Малышев Модель управления устойчивостью эколого-экономической системы// Известия ПГПУ им. В.Г. Белинского. 2011. № 24. С. 403-407
4. Резник Г.А., Малышева А.А. Методологические подходы к оценке потенциала устойчивости эколого-экономической системы // Опыт и проблемы социально-экономических преобразований в

условиях трансформации общества: регион, город, предприятие. Сб.ст. VII Между науч.-праке. Конф.- Пенза: ПГСХА, 2009, стр. 5

5. <http://epi.yale.edu/why-measurement-matters>
6. Материалы «Эко-Согласия», пресс-релизы и документы ЮНЕП, Комиссии ООН по устойчивому развитию <http://ictsd.org/i/news/bridgesrussian/82851/>
7. <http://bnews.kz/ru/blogs/proon/post/91>
8. А.Н. Ряховская, О.Г. Крюкова, М.В. Ерхов, Зарубежный опыт устойчивого регионального развития на основе реализации национальных проектов Материалы международной научно-практической конференции "Экономика и управление в XXI веке: теория, методология, практика" г. Москва, 30 ноября 2012 года
9. Калькова В.Л. Специфика современной экологической ситуации и эволюция сознания // Социальные проблемы экологии и технологического риска. Реферативный сборник. - М., 1991. С. 7-22
10. Дейли Г. Вне роста: экономическая теория устойчивого развития К.: «Интелсфера», 2002
11. Мальтус Т.Р. Опыт закона о народонаселении, Перевод И.А. Вернера, М., 1895
12. Сисмонди Ж.С. Новые начала политической экономии, Перевод А.Ф. Кона и Ф.И. Михалевского. – М.: Директмедиа Паблишинг, 2008
13. Джон Милль Основы политической экономии и некоторые аспекты их приложения к социальной философии, Издательство «Эксмо», 2007
14. Новосельцева Г. Б. – Эволюция научных взглядов на взаимосвязь государственного регулирования и устойчивого развития экономики // Известия ПГПУ им. В. Г. Белинского. 2012. № 28. С. 445–453.
15. Платон. Государство // Платон. Диалоги. М.: Фолио. 1956., с. 86–92
16. Костюк В. Н. История экономических учений. М.: Изд-во «ЦЕНТР» 1997
17. Петти В. Трактат о налогах и сборах. М.: МП «ЭКОНОМ». 1993. Т. 1., с. 45–47
18. Кенэ. Ф. Избранные экономические произведения. М.: Соцэкгиз. 1960

ТАРГЕТИНГОВАЯ РЕКЛАМА В СОЦИАЛЬНЫХ СЕТЯХ КАК ИНСТРУМЕНТ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ БИЗНЕСА

Бакыт А.,

студентка 2 курса, специальность «Digital marketing»,
Каспийский Общественный Университет, г. Алматы, Казахстан.

Аннотация. Исследование посвящено таргетированной рекламе в социальных сетях как инструменту устойчивого развития бизнеса, рассматривая персонализацию, экономическую эффективность, правовые и этические аспекты, а также влияние современных технологий. Особое внимание уделено значению таргетинга для долгосрочных клиентских отношений и социально ответственной корпоративной политики в условиях цифровой трансформации рынка.

Ключевые слова: таргетинговая реклама, социальные сети, устойчивое развитие бизнеса, персонализация, цифровые технологии, экономическая эффективность, этические нормы.

Современный пользователь социальных сетей практически ежедневно сталкивается с рекламными сообщениями, которые демонстрируют высокую степень соответствия его индивидуальным интересам, недавним поисковым запросам и устоявшимся потребительским привычкам. Уже в течение нескольких минут после проявления интереса к товару или услуге пользователь может увидеть релевантное рекламное объявление, что свидетельствует о глубокой интеграции данных, технологий и алгоритмов в процессы цифровой коммуникации. Подобная точность не является случайной: она отражает эволюцию маркетинговых механизмов, обусловленную масштабным распространением социальных сетей, развитием алгоритмов машинного обучения и увеличением объема данных о поведении аудитории.

Переход от массовой рекламы к рекламным стратегиям, основанным на персонализации, формирует качественно новую парадигму маркетинговых коммуникаций. Рекламные сообщения становятся адресными, контекстуально обоснованными и ориентированными на индивидуальные потребности конкретного человека. Такая трансформация свидетельствует о структурных изменениях в маркетинговой отрасли, где ключевую роль начинают играть аналитика больших данных, когнитивные технологии и автоматизированные системы принятия решений. В этом контексте цифровая

персонализация становится не только техническим инструментом, но и важной составляющей конкурентных преимуществ компаний.

Особую значимость данные процессы приобретают в рамках концепции устойчивого развития, ориентированной на долгосрочную экономическую, экологическую и социальную стабильность. Ответственное использование таргетинговой рекламы позволяет оптимизировать маркетинговые ресурсы, снижать избыточную рекламную нагрузку и выстраивать долгосрочные отношения с клиентами на основе доверия и взаимной выгоды. Однако при этом возникает необходимость соблюдения этических и правовых норм, направленных на защиту персональных данных и предотвращение дискриминации отдельных групп пользователей. Некорректная или чрезмерно инвазивная реклама способна привести к снижению уровня доверия к цифровым платформам, усилению социальной напряжённости и нарушению принципов цифровой справедливости.

Таргетинговая реклама представляет собой специализированный вид цифровой коммуникации, ориентированный на определённые сегменты аудитории с учётом данных о поведении, интересах, демографических и географических характеристиках, а также психографических параметрах [1]. Её существенная особенность заключается в способности формировать индивидуализированное рекламное воздействие, основанное на вероятностной оценке склонности пользователя к совершению целевого действия. В результате взаимодействие между брендом и потребителем становится более точным, релевантным и статистически предсказуемым.

Эффективность таргетинговых механизмов определяется комплексом взаимосвязанных факторов:

1. Качество и полнота данных. Чем шире и структурированнее набор данных, тем выше вероятность достижения целевой аудитории. Источниками информации выступают цифровые следы пользователей: активность в социальных сетях, поисковые запросы, история просмотров, взаимодействие с мобильными приложениями и элементы цифрового поведения. Большие данные становятся ключевым ресурсом современного маркетинга.

2. Сегментация аудитории. Разделение пользователей на специфические группы на основе их интересов, образа жизни, социально-демографического профиля или поведенческих паттернов повышает релевантность рекламного сообщения. В научной среде данный процесс рассматривается как инструмент повышения точности маркетинговых стратегий, позволяющий минимизировать вероятность нецелевого взаимодействия.

3. Персонализация контента. Адаптация рекламных сообщений под уникальные характеристики пользователя обеспечивает рост вовлечённости и формирование позитивного восприятия бренда. Персонализация способствует развитию доверительных отношений и положительно влияет на потребительское поведение, увеличивая вероятность конверсии.

4. Аналитика и оценка эффективности. Современные платформы предоставляют широкий набор инструментов для анализа: оценку охвата, кликов, уровня вовлечённости и конверсии. Инструменты аналитики позволяют прогнозировать эффективность кампаний и оптимизировать использование рекламных бюджетов, что особенно актуально в условиях необходимости рационального распределения ресурсов.

Таким образом, таргетинговая реклама представляет собой многофакторный механизм, который выходит за рамки традиционного понимания маркетинга как средства стимулирования продаж. Она превращается в инструмент стратегического управления отношениями с клиентами, обеспечивающий экономическую эффективность, повышение прозрачности рекламных процессов, укрепление доверия к бренду и поддержку устойчивого развития бизнеса [2]. Такое понимание подчёркивает необходимость дальнейших научных исследований в области регулирования, совершенствования технологий анализа данных и разработки этических стандартов использования персонализированных маркетинговых практик.

Таргетинговая реклама оказывает комплексное и многоплановое влияние на деятельность современного бизнеса, способствуя повышению его устойчивости и укреплению конкурентных позиций в условиях цифровой экономики. Её применение позволяет компаниям формировать более точные и экономически эффективные стратегии взаимодействия с аудиторией, основанные на данных о поведении, интересах и потребностях пользователей. Одним из ключевых преимуществ таргетинга является способность обеспечивать значительную экономию бюджета: исключение нерелевантных групп пользователей из рекламного охвата снижает затраты на традиционные массовые кампании, обычно характеризующиеся низкой результативностью. Это создаёт условия для рационального перераспределения финансовых ресурсов и концентрации средств на приоритетных направлениях деятельности, что способствует росту экономической стабильности предприятия.

Не менее важным эффектом таргетинговой рекламы является повышение уровня конверсий. За счёт персонализированных и контекстно релевантных сообщений пользователи воспринимают рекламную информацию как более значимую и полезную, что увеличивает вероятность совершения целевого действия — покупки, регистрации или подписки. Повышение конверсии усиливает влияние рекламных

кампаний, снижает стоимость привлечения клиентов и повышает общую рентабельность маркетинговых инвестиций. Это особенно значимо в условиях конкурентных рынков, где эффективность использования каждого рубля рекламного бюджета имеет решающее значение.

Таргетинговые механизмы также играют важную роль в формировании клиентской лояльности. Персонализированная реклама способствует созданию ощущения индивидуального подхода, что укрепляет эмоциональную связь потребителя с брендом и формирует долгосрочные отношения. Лояльные клиенты, как показывают исследования, обеспечивают стабильный спрос, снижают необходимость постоянных затрат на привлечение новых потребителей и вносят значительный вклад в устойчивое развитие бизнеса, выступая носителями позитивных рекомендаций и формируя репутационный капитал компании.

Значимый эффект таргетинга проявляется и в сфере стратегического управления, особенно в части прогнозирования спроса и адаптации маркетинговых стратегий. Аналитика больших данных позволяет выявлять изменения интересов аудитории, моделировать потребительское поведение и своевременно корректировать ассортимент, ценовую политику и рекламные кампании. Такой подход снижает уровень рыночной неопределённости и способствует созданию предсказуемой и устойчивой модели управления, ориентированной на долгосрочное развитие.

Кроме того, таргетинговая реклама способствует снижению издержек, связанных с использованием неэффективных каналов и взаимодействием с неподходящими сегментами аудитории. Исключение показов рекламы пользователям, не проявляющим интереса к продукту, уменьшает потери ресурсов и времени, что обеспечивает более рациональное распределение маркетинговых усилий и повышение общей результативности. В совокупности эти эффекты определяют высокую экономическую эффективность таргетинговой рекламы, проявляющуюся в оптимизации бюджета, повышении конверсий, улучшении прогнозирования и минимизации потерь, что делает таргетинг одним из ключевых инструментов устойчивого развития бизнеса.

Вместе с тем таргетинг способствует фокусировке на долгосрочных результатах. Точное попадание в целевую аудиторию помогает формировать устойчивую базу лояльных клиентов, что ведёт к повторным продажам и более стабильной прибыли, укрепляя экономическую устойчивость бизнеса [3]. Представленные в таблице 1 показатели эффективности таргетинговой рекламы подтверждают данные выводы, демонстрируя, что точная ориентация на целевую аудиторию способствует укреплению клиентской лояльности и повышению экономической устойчивости бизнеса.

Таблица 1-Основные показатели эффективности таргетинговой рекламы в социальных сетях

Показатель	Описание влияния
Экономия бюджета	Реклама демонстрируется только релевантной аудитории, что сокращает ненужные расходы и позволяет перераспределять средства на стратегические задачи.
Повышение конверсий	Персонализированные рекламные сообщения увеличивают вероятность того, что пользователь совершит целевое действие, будь то покупка, регистрация или подписка.
Прогнозирование спроса	Сбор и анализ данных о поведении пользователей помогает выявлять тенденции спроса, корректировать рекламные кампании в реальном времени и принимать более точные управленческие решения.
Снижение издержек	Исключение показа рекламы аудитории, не проявляющей интерес, минимизирует потери ресурсов и повышает эффективность маркетингового бюджета.
Долгосрочные результаты	Точный таргетинг способствует формированию устойчивой базы лояльных клиентов, что повышает стабильность доходов и укрепляет экономическую устойчивость бизнеса.
Примечание: составлено на основе [4].	

Каждый показатель в таблице отражает конкретный аспект воздействия таргетинга на деятельность компании. Экономия бюджета и снижение издержек показывают, как рациональное распределение ресурсов влияет на эффективность маркетинговых кампаний. Повышение конверсий и прогнозирование спроса отражают влияние таргетинга на доходность и стратегическое планирование. Долгосрочные результаты показывают, каким образом таргетинг способствует формированию устойчивых отношений с потребителями и укреплению стабильности бизнеса в целом.

Таргетинговая реклама активно использует данные о поведении пользователей, их интересах и предпочтениях, поэтому важным аспектом её применения являются правовые и этические нормы.

Поскольку сбор и обработка персональной информации становятся фундаментом персонализированных рекламных стратегий, компании обязаны учитывать регуляторные требования, направленные на защиту прав потребителей и поддержание доверия в цифровой среде.

Законодательство в области защиты данных играет ключевую роль в регулировании таргетинговой рекламы. Во многих странах действуют нормативные акты, определяющие условия сбора, хранения и использования персональных данных. Так, GDPR (General Data Protection Regulation) в Европе и CCPA (California Consumer Privacy Act) в США устанавливают строгие правила, связанные с получением согласия пользователя, обеспечением права на доступ к данным, их исправление или удаление. Несоблюдение данных требований чревато серьезными юридическими санкциями, а также репутационными потерями, которые могут подорвать доверие аудитории и снизить эффективность рекламной деятельности.

Однако правовое регулирование не исчерпывает всех требований к ответственному использованию таргетинга. Существенное значение имеют этические нормы, которые дополняют законодательные ограничения и формируют культуру ответственного обращения с данными. В научной и профессиональной среде подчёркивается необходимость прозрачности персонализированных коммуникаций: пользователи должны понимать, какие механизмы определяют формирование рекламных рекомендаций. Этические принципы предполагают отказ от манипулятивных практик, недопустимость использования уязвимостей аудитории и необходимость обеспечения уважения к приватности. Такой подход позволяет выстроить коммуникацию на основе доверия и справедливости, что способствует укреплению устойчивых отношений между брендом и потребителем [5].

Связь между этическими принципами и социальной ответственностью бизнеса проявляется в том, что таргетинг может служить инструментом не только для коммерческих целей, но и для создания общественной ценности. Компании, придерживающиеся принципов социальной ответственности, используют персонализированную рекламу для повышения осознанности потребителей, улучшения пользовательского опыта и поддержки рационального потребления. При этом важным становится предотвращение формирования так называемых «фильтровых пузырей», которые ограничивают доступ пользователя к разнообразной информации и могут сужать его информационное пространство. Социально ответственный подход к таргетингу способствует не только укреплению репутации бренда, но и развитию цифровой культуры, основанной на информированности и свободе выбора.

На фоне усиления правовых и этических требований значительную роль играют современные технологические тренды, которые расширяют возможности таргетинговой рекламы и делают её важным инструментом устойчивого развития бизнеса. Применение искусственного интеллекта позволяет анализировать поведение пользователей и выявлять наиболее перспективные сегменты аудитории, что повышает точность коммуникации и снижает бюджетные затраты. Использование больших данных (Big Data) обеспечивает глубинную сегментацию пользователей по широкому спектру параметров, улучшая релевантность рекламных сообщений. Автоматизация маркетинговых процессов и сервисы SaaS повышают гибкость и скорость принятия решений, позволяя управлять кампаниями в реальном времени. Современная аналитика эффективности — включая метрики конверсий, вовлечённости и охвата — делает рекламную деятельность прозрачной и позволяет оптимизировать стратегии на основе объективных данных. Кроме того, растущая значимость ESG- и DEI-принципов подчёркивает необходимость соблюдения этических и социальных стандартов, что укрепляет доверие потребителей и усиливает репутационную устойчивость бренда.

Таким образом, правовые, этические и технологические аспекты таргетинговой рекламы формируют единое пространство, в котором бизнес может обеспечивать устойчивое развитие в цифровой среде. Таргетинг в социальных сетях выступает эффективным инструментом, позволяющим точно достигать целевой аудитории, рационально использовать маркетинговые ресурсы и формировать долгосрочные отношения с клиентами. При этом соблюдение регуляторных норм, следование этическим принципам и внедрение современных технологических решений становятся неотъемлемыми условиями повышения эффективности рекламных кампаний. В совокупности данные факторы делают таргетированную рекламу механизмом, объединяющим экономическую результативность, технологические инновации и социальную ответственность, что обеспечивает стабильное и устойчивое развитие бизнеса в условиях цифровой трансформации.

Список литературы

1. Карпова О.А. Таргетинговая реклама в социальных сетях: возможности и ограничения // Маркетинг в цифровой экономике. – 2024. – № 2. – С. 45–52.
2. Актуальные исследования: использование таргетированной рекламы и её эффективность // Актуальные исследования – 2023. - № 39. – С. 122.

3. Котлер Ф., Картаджая Х., Сетьяван И. Маркетинг 5.0: технологии для человечества / пер. с англ. – М.: Альпина Паблишер, 2022. – 272 с.
4. Таргетинговая реклама в социальных сетях как инструмент устойчивого развития бизнеса // New Horizon Scientific Journal. – 2025. – URL: <https://nhsjcs.com> (дата обращения: 08.12.2025).
5. Digital Marketing Trends 2023: Data, Analytics and AI Driving Sustainable Business Growth // Deloitte Insights. – 2023. – URL: <https://www2.deloitte.com/insights/us/en/focus/digital-transformation/digital-marketing-trends.html> (дата обращения: 08.12.2025).

EXPERIENCE IN IMPLEMENTING THE PRINCIPLES OF CIRCULAR ECONOMY AT ENTERPRISES IN EUROPE, USA AND CENTRAL ASIA

Bezler O.D., PhD,
Karaganda State University
of Kazpotrebsoyuz,
Karaganda, Kazakhstan

Annotation. The article examines the experience of implementing the principles of circular economy in enterprises of the European Union, the USA and Central Asia. The models of sustainable production, resource processing practices and industrial symbiosis are analyzed, as well as the role of government support and ESG approaches in the formation of closed production and consumer chains.

Keywords: circular economy, sustainable development, ESG, waste recycling, industrial symbiosis, resource conservation, corporate sustainability, green technologies

In the context of global environmental challenges and the depletion of natural resources, the concept of a circular economy is becoming particularly relevant. In contrast to the traditional linear production model of "extract — produce — consume — dispose", the circular economy is focused on the restoration and reuse of resources, waste reduction and prolongation of the product lifecycle [1, 2].

The main goal of the circular economy is to create closed production and consumer chains in which materials are returned to economic circulation after the end of the life cycle of goods. This approach involves the development of eco-design of products, resource-saving technologies, service business models and waste recycling systems [1, 3].

At the enterprise level, the introduction of circular practices provides tangible economic benefits.: reducing production costs, reducing dependence on price fluctuations for raw materials, minimizing environmental risks and increasing the reputational stability of companies within the framework of the ESG approach [15, 16].

The European Union is a world leader in the institutional implementation of the principles of circular economy. The adopted EU Action Plan for the Transition to a Circular economy is aimed at involving businesses in the development of sustainable production systems and stimulating environmental innovation [4].

In modern conditions of increasing environmental challenges and scarcity of natural resources, the countries of the European Union are becoming recognized leaders in implementing the principles of circular economy in corporate governance practice. The European Strategy for the transition to closed production cycles involves not only a change in state environmental policy, but also the active involvement of business in the formation of sustainable production and consumption models.

The circular economy in the EU countries is implemented on the basis of an integrated approach, including eco-design of products, reuse of materials, recycling of industrial waste, development of service business models and the introduction of "green" innovative technologies. Enterprises focus on minimizing waste already at the design stage of goods, creating products with the possibility of reusable use, repair and subsequent disposal.

EU companies are actively using ecodesign, reuse and recycling of materials, service business models and industrial symbiosis. A striking example is the Danish industrial cluster Kalundborg, where waste from one enterprise is used as raw materials for another, forming a single ecosystem of a closed type [5].

Large corporations are also demonstrating the practical results of implementing circular models. Philips implements the Product-as-a-Service concept, ensuring multiple use of equipment [6]. IKEA has launched furniture return and resale programs for refurbished goods [7], and Adidas manufactures products using recycled ocean plastic as part of the Parley for the Oceans program [8].

Among EU industrial enterprises, attention is paid to "industrial symbiosis" — the interaction of companies from different industries, when waste from one production becomes raw materials for another. This model has

been successfully applied in Denmark (the Kalundborg cluster), where energy plants, chemical plants and agriculture form single closed-type production chains.

The most important factor in the widespread adoption of circular practices in Europe is the support of government institutions and European foundations. Extended producer responsibility (EPR) systems, environmental taxation, subsidies for waste recycling and environmental modernization encourage enterprises to switch to sustainable management formats. ESG reporting standards are actively developing, encouraging companies to publicly demonstrate social and environmental responsibility.

The experience of European enterprises shows that a circular economy can not only reduce the environmental burden, but also enhance the economic sustainability of a business. Companies benefit by optimizing resources, increasing energy efficiency, strengthening their business reputation, and increasing their investment attractiveness.

For emerging economies, including Kazakhstan, the European experience is of considerable practical interest. Its adaptation is possible through the development of processing infrastructure, business support in the field of "green" technologies and the formation of national programs for the transition to closed production cycles.

In the context of global environmental challenges and the need for rational use of resources, the United States of America is gradually forming its own model for the development of a circular economy at the corporate level. Unlike the countries of the European Union, where the transition to closed cycles is predominantly regulated and government-oriented, in the United States, the initiatives of companies themselves and voluntary standards of sustainable development play a key role.

In the United States, the transition to a circular economy is largely voluntary and market-based. Corporations are implementing supply chain optimization, raw material processing, and service business models as a competitive factor [15].

Apple is implementing the Daisy and Trade-In robotic recycling program [9], Nike is developing the global Move to Zero project [10], and Walmart is implementing the Zero Waste initiative to reduce packaging waste and recycle products [11].

Startup companies working in the field of shared consumption and the service economy are making an important contribution to the spread of circular practices in the United States. Rental, repair and secondary market platforms contribute to prolonging the life cycle of goods and reducing the consumption of primary resources. Plastic capture and biopolymer production projects play a special role.

A significant role in the development of the circular economy of the United States belongs to startups and sharing platforms, the development of green entrepreneurship and voluntary ESG certification [12].

The American experience shows that innovation and market competitiveness are becoming the key driving force of the circular economy. Companies consider greening production as a tool to optimize costs, increase logistics efficiency and strengthen their reputational advantages in global markets. The development of closed business models contributes to the formation of new sources of income and stimulates technological entrepreneurship.

For countries with transition and emerging economies, the US experience is important in terms of introducing voluntary incentives, supporting green startups, and integrating ESG standards into corporate governance. The private sector's focus on innovative solutions demonstrates the possibility of promoting circular principles without strict administrative regulation.

In Central Asian countries, circular practices are at the stage of formation and are developing mainly with the support of government programs and international organizations [13, 14].

The main drivers of transformation are environmental challenges, the growth of industrial production, the shortage of water and energy resources, as well as the participation of the region's states in international climate initiatives and sustainable development programs.

Kazakhstan is implementing a system of extended producer responsibility (EPR), developing recycling of secondary resources and industrial recycling technologies based on mining and metallurgical enterprises in accordance with the Concept of transition to a "green economy" [15].

In Uzbekistan, the focus is on the processing of agricultural waste and the development of bioenergy. Manufacturing enterprises are introducing technologies for obtaining biogas and organic fertilizers from livestock and crop production waste. The textile industry is beginning to use processes for processing cotton residues and reusing water, which is especially important for regions with a shortage of water resources [16].

Kyrgyzstan demonstrates the practice of creating local plastic and paper recycling centers aimed at the domestic market. Small and medium-sized enterprises are developing models for recycling packaging and manufacturing building materials from recycled polymers. Initiatives are being promoted in the tourism sector to eliminate single-use products and organize separate waste collection systems in recreational areas [17].

In Tajikistan, the development of the circular economy is mainly related to the processing of municipal solid waste and the introduction of resource-saving technologies in the energy sector, including micro-hydroelectric power plants and industrial reuse of process water.

A common feature of Central Asian enterprises is the dependence of the progress of circular practices on government support. There are green financing programs in the regions, subsidizing waste recycling technologies, as well as pilot projects with the assistance of international organizations (UNDP, UNEP, GIZ, EBRD). However, the proliferation of closed business models is hampered by insufficient recycling infrastructure, lack of investment, and poor development of a separate waste collection system.

Despite the existing limitations, the experience of Central Asian enterprises confirms a steady trend of transition from a linear production model to elements of a closed-loop economy, primarily in the sectors of resource extraction, agro-industrial complex and light industry.

The development of circular principles is of strategic importance for the economy of the Republic of Kazakhstan, given its focus on raw materials and the need to improve the environmental sustainability of industry. The most promising areas are the development of recycling of secondary resources, the introduction of energy-efficient technologies, the reduction of industrial emissions and the formation of new "green" markets.

Government policy plays an essential role in promoting the circular economy, including encouraging environmentally responsible business, modernizing the regulatory framework, and introducing international environmental management standards. Effective cooperation between the government, scientific organizations and the business sector contributes to an accelerated transition to sustainable development models.

Thus, the circular economy represents a promising basis for a long-term strategy for the sustainable development of enterprises, combining economic efficiency, social responsibility and environmental safety. Its implementation makes it possible to form sustainable production systems focused on the rational use of resources and minimizing the negative impact on the environment.

References

1. Ellen MacArthur Foundation. *Towards the Circular Economy: Economic and Business Rationale for an Accelerated Transition* // Electronic resource: <file:///C:/Users/77016/Downloads/tce-ellen-macarthur-foundation-9-dec-2015.pdf>. (Accessed: 02.12.2025).
2. Ghisellini P., Cialani C., Ulgiati S. A review on circular economy // *Journal of Cleaner Production*. – 2016. – Vol. 114. – P. 11–32.
3. Kirchherr J., Reike D., Hekkert M. Conceptualizing the circular economy // *Resources, Conservation and Recycling*. – 2017. – Vol. 127. – P. 221–232.
4. European Commission. *Circular Economy Action Plan*. – Brussels: EC, 2020 // Electronic resource: https://www.consilium.europa.eu/media/47572/st_6766_2020_init_en.pdf. (Accessed: 30.11.2025).
5. Kalundborg Symbiosis. *Industrial Symbiosis in Practice*. – Denmark, 2021 // Electronic resource: https://www.symbiosis.dk/wp-content/uploads/2021/03/Guide-for-IS-facilitators_online2.pdf. (Accessed: 30.11.2025).
6. Philips. *Circular Economy Program – Product as a Service*. – Amsterdam, 2022 // Electronic resource: <https://www.ellenmacarthurfoundation.org/circular-examples/pioneering-circularity-in-the-healthcare-industry-royal-philips> (Accessed: 30.11.2025).
7. IKEA. *People & Planet Positive Strategy*. – Stockholm, 2023 // Electronic resource: https://www.ikea.com/global/en/images/IKEA_PPP_updated_2023_20231109_5dce3a2de5.pdf. (Accessed: 30.11.2025).
8. Adidas. *Parley for the Oceans Program*. – Herzogenaurach, 2022 // Electronic resource: <https://www.runningindustryalliance.com/adidas-and-parley-for-the-oceans-unite/> (Accessed: 28.11.2025).
9. Apple Inc. *Environmental Progress Report*. – Cupertino, 2023 // Electronic resource: https://www.slideshare.net/slideshow/apple_environmental_progress_report_2023-pdf/274935529 (Accessed: 26.11.2025).
10. Nike. *Move to Zero Sustainability Program*. – Beaverton, 2022 // Electronic resource: <https://about.nike.com/en/mission/focus-areas/sustainability>. (Accessed: 28.11.2025).
11. Walmart. *Zero Waste Initiative Report*. – Bentonville, 2023.
12. Global Reporting Initiative (GRI). *Sustainability Reporting Standards*. – Amsterdam, 2023 // Electronic resource: <https://www.globalreporting.org/standards/>. (Accessed: 28.11.2025).
13. Указ Президента Республики Казахстан от 30 мая 2013 года № 577 «О Концепции по переходу Республики Казахстан к "зеленой экономике"». // Electronic resource: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U1300000577>. (Accessed: 28.11.2025).
14. UNDP Kazakhstan. *Circular Economy Projects in Central Asia*. – UNDP, 2022. // Electronic resource: <https://www.undp.org/kazakhstan>. (Accessed: 25.11.2025).
15. OECD. *Policies for Resource Efficiency and Circular Economy in Central Asia*. – Paris: OECD Publishing. - 2021.
16. Accenture. *Waste to Wealth: Creating Advantage in a Circular Economy*. – London, 2015.
17. EBRD. *Green Economy Transition Program in Central Asia*. – London, 2023.

ИННОВАЦИОННЫЕ УПРАВЛЕНЧЕСКИЕ МОДЕЛИ РАЗВИТИЯ ПРЕДПРИЯТИЙ В УСЛОВИЯХ ЦИРКУЛЯРНОЙ ЭКОНОМИКИ

Джазыкбаева Б.К., PhD, профессор,

Алексенко Т.Н., магистр, доцент

Карагандинский университет Казпотребсоюза

Ержанова С.К., к.э.н., профессор

Карагандинский национальный исследовательский университет

имени академика Е.А. Букетова,

г. Караганда, Республика Казахстан

Аннотация. В статье рассматриваются современные подходы к развитию предприятий в условиях перехода к циркулярной экономике. Анализируются инновационные управленческие модели, направленные на повышение эффективности использования ресурсов, снижение экологической нагрузки и обеспечение устойчивого развития предприятий. Особое внимание уделяется практическим аспектам внедрения принципов циркулярной экономики в Республике Казахстан, а также выявлению перспектив развития предприятий в условиях ресурсной трансформации экономики.

Ключевые слова: циркулярная экономика, инновационный менеджмент, устойчивое развитие, ресурсная эффективность, управление предприятиями, Казахстан.

В современных условиях глобальной экономической трансформации все большее значение приобретает концепция циркулярной экономики, направленная на рациональное использование природных ресурсов и минимизацию образования отходов. В отличие от традиционной линейной экономической модели, основанной на принципе «производство - потребление - утилизация», циркулярная экономика предполагает замкнутый цикл использования ресурсов [1, с.221].

Переход к циркулярной экономике требует внедрения новых управленческих моделей, ориентированных на инновации, ресурсную эффективность и экологическую ответственность предприятий [2, с.11]. Для Казахстана данный вопрос имеет особую актуальность, поскольку экономика страны традиционно характеризуется высокой ресурсной зависимостью и значительной долей промышленного производства.

Концепция циркулярной экономики предполагает создание замкнутых производственных циклов, при которых отходы одного производства становятся ресурсом для другого. Основными принципами циркулярной экономики являются:

- сокращение потребления ресурсов;
- повторное использование материалов;
- переработка отходов;
- внедрение экологически чистых технологий.

В мировой практике циркулярная экономика рассматривается как один из ключевых инструментов достижения устойчивого развития. Данная модель направлена на повышение эффективности использования ресурсов и снижение негативного воздействия на окружающую среду. В отличие от традиционной линейной экономической модели, циркулярная экономика ориентирована на максимальное сохранение ценности материалов и продукции в экономическом обороте.

В современных условиях предприятия стремятся внедрять инновационные технологии, позволяющие минимизировать объем отходов и увеличить уровень повторного использования ресурсов. Важным элементом циркулярной экономики является развитие системы переработки и вторичного использования сырья. Кроме того, значительное внимание уделяется экологическому менеджменту и внедрению международных экологических стандартов. Реализация принципов циркулярной экономики способствует повышению конкурентоспособности предприятий и развитию экологически ориентированного производства [4, с.38].

В современных условиях устойчивого развития предприятия стремятся внедрять инновационные управленческие подходы, ориентированные на рациональное использование ресурсов и снижение негативного воздействия на окружающую среду. Применение таких моделей управления способствует повышению эффективности производственных процессов и укреплению конкурентных позиций организаций. Основные инновационные управленческие модели, применяемые в условиях циркулярной экономики, представлены в таблице 1.

Таблица 1 – Основные инновационные управленческие модели циркулярной экономики

Модель управления	Содержание	Эффект для предприятия
Ресурсно-эффективное производство	оптимизация использования сырья и энергии	снижение себестоимости продукции
Экологический менеджмент	внедрение экологических стандартов и контроля	снижение экологических рисков
Индустриальная симбиозность	использование отходов одного предприятия как ресурсов для другого	повышение эффективности использования ресурсов
Цифровой менеджмент	применение цифровых технологий для управления ресурсами	повышение эффективности управленческих решений
ESG-менеджмент	интеграция экологических и социальных факторов в управление	повышение инвестиционной привлекательности
Примечание – составлено авторами на основе источников [2, 3]		

Таблица демонстрирует ключевые инновационные управленческие модели, применяемые предприятиями в условиях циркулярной экономики. Представленные модели направлены на повышение эффективности использования ресурсов, снижение экологических рисков и внедрение современных управленческих технологий. Особое значение имеют ресурсно-эффективное производство и экологический менеджмент, которые позволяют оптимизировать производственные процессы и минимизировать негативное воздействие на окружающую среду. Внедрение цифрового менеджмента и принципов ESG способствует повышению прозрачности управления и инвестиционной привлекательности предприятий. Таким образом, использование данных управленческих моделей обеспечивает устойчивое развитие организаций и повышение их конкурентоспособности в современных экономических условиях.

В Казахстане вопросы развития циркулярной экономики активно обсуждаются в рамках государственной политики устойчивого развития. Стратегические документы предусматривают внедрение экологически ориентированных технологий, развитие переработки отходов и повышение эффективности использования природных ресурсов.

Развитие циркулярной экономики в Казахстане рассматривается как одно из ключевых направлений экологической модернизации экономики и повышения эффективности использования природных ресурсов [5].

В последние годы в стране наблюдается рост числа предприятий, занимающихся переработкой вторичных ресурсов, а также повышение уровня использования возобновляемых источников энергии. В рамках государственной политики реализуются программы по развитию «зеленой экономики», переработке отходов и внедрению ресурсосберегающих технологий [6]. Кроме того, международные организации также отмечают потенциал Казахстана в переходе к циркулярной модели развития экономики [7].

Эти процессы способствуют формированию более устойчивой модели экономического развития и повышению эффективности использования природных ресурсов. Основные показатели, характеризующие развитие экологической экономики в Казахстане, представлены в таблице 2.

Таблица 2 – Основные показатели развития экологической экономики в Казахстане

Показатель	Значение
Количество предприятий, занимающихся переработкой отходов	более 200
Доля переработки твердых бытовых отходов	около 25–30 %
Уровень повторного использования промышленных отходов	около 40 %
Доля возобновляемой энергетики в энергобалансе	около 5 %
Примечание – составлено авторами на основе источников [6-8]	

Анализ данных, представленных в таблице 2, показывает, что в Казахстане постепенно формируются предпосылки для развития циркулярной экономики. Увеличение количества предприятий, занимающихся переработкой отходов, а также рост доли переработки твердых бытовых отходов свидетельствуют о развитии инфраструктуры экологически ориентированного производства. Вместе с тем дальнейшее повышение уровня использования возобновляемых источников энергии и расширение практики переработки отходов остаются важными направлениями для обеспечения устойчивого развития экономики [8].

Развитие данных показателей свидетельствует о постепенном переходе экономики Казахстана к принципам циркулярной экономики.

Практические направления внедрения циркулярных моделей на предприятиях

В современных условиях предприятия Казахстана могут использовать следующие направления внедрения циркулярной экономики:

1. внедрение ресурсосберегающих технологий;
2. переработка производственных отходов;
3. внедрение цифровых систем управления ресурсами;
4. развитие промышленной кооперации;
5. использование возобновляемых источников энергии.

Реализация указанных направлений внедрения циркулярной экономики позволяет предприятиям повысить эффективность производственной деятельности и рационально использовать природные ресурсы. Применение данных подходов способствует снижению затрат на производство, оптимизации управленческих процессов и уменьшению негативного воздействия на окружающую среду. Кроме того, внедрение циркулярных принципов формирует условия для долгосрочного устойчивого развития предприятий. Основные преимущества внедрения циркулярной экономики для предприятий представлены в таблице 3.

Таблица 3 – Преимущества внедрения циркулярной экономики для предприятий

Направление	Экономический эффект	Экологический эффект
переработка отходов	снижение затрат на сырье	уменьшение загрязнения окружающей среды
ресурсосбережение	повышение производительности	снижение потребления природных ресурсов
цифровизация управления	повышение эффективности управления	оптимизация использования ресурсов
Примечание – составлено авторами на основе источника [6]		

Внедрение принципов циркулярной экономики оказывает значительное влияние как на экономическую эффективность предприятий, так и на состояние окружающей среды. Использование технологий переработки отходов и ресурсосбережения позволяет предприятиям снижать производственные затраты и повышать эффективность использования сырья. Кроме того, внедрение цифровых систем управления ресурсами способствует оптимизации производственных процессов и снижению негативного воздействия на окружающую среду.

Особое значение имеет развитие цифровых платформ и информационных систем, позволяющих осуществлять мониторинг использования ресурсов и управление производственными процессами в режиме реального времени. Цифровизация способствует повышению прозрачности производственной деятельности и улучшению качества управленческих решений.

Немаловажным фактором является развитие промышленной кооперации между предприятиями, при которой отходы и побочные продукты одного производства могут использоваться в качестве ресурсов для другого. Такой подход способствует формированию индустриальных экосистем и повышению эффективности использования материальных потоков.

В условиях современной экономики предприятия все чаще ориентируются на принципы экологической ответственности и устойчивого развития. Реализация циркулярных моделей управления позволяет предприятиям укрепить свою репутацию на рынке и повысить уровень доверия со стороны инвесторов и потребителей. В долгосрочной перспективе внедрение циркулярной экономики способствует формированию инновационной и экологически ориентированной модели развития предприятий.

Развитие циркулярной экономики в Казахстане связано с модернизацией промышленности, внедрением инновационных технологий и совершенствованием системы управления предприятиями. Важным фактором является развитие партнерства между государством, бизнесом и научными организациями. Особое значение имеет развитие инновационной инфраструктуры, поддержка экологических проектов и повышение экологической культуры общества. Циркулярная экономика формирует новые подходы к управлению ресурсами и способствует формированию устойчивой экономической системы.

Внедрение инновационных управленческих моделей развития предприятий в условиях циркулярной экономики является важным направлением модернизации экономики Казахстана. Использование принципов ресурсной эффективности, экологического менеджмента и цифровизации управления

позволяет предприятиям повысить конкурентоспособность и обеспечить устойчивое развитие. Развитие циркулярной экономики способствует не только снижению экологической нагрузки, но и формированию новых экономических возможностей для предприятий и регионов.

Таким образом, переход к циркулярной экономике становится важным направлением устойчивого развития современных предприятий. Внедрение инновационных управленческих моделей, ориентированных на ресурсную эффективность, экологическую ответственность и цифровизацию производственных процессов, позволяет предприятиям повысить экономическую эффективность и снизить негативное воздействие на окружающую среду. Проведенный анализ показал, что применение таких моделей управления, как ресурсно-эффективное производство, экологический менеджмент, индустриальная симбиозность, цифровой менеджмент и ESG-подходы, способствует формированию более устойчивой и конкурентоспособной системы управления предприятиями.

Развитие циркулярной экономики в Республике Казахстан также демонстрирует положительные тенденции, связанные с ростом переработки отходов, развитием экологических технологий и внедрением принципов «зеленой экономики». Важную роль в этом процессе играют государственная поддержка экологических инициатив, развитие инновационной инфраструктуры и активное участие бизнеса в реализации устойчивых практик управления.

В перспективе дальнейшее развитие циркулярной экономики требует совершенствования институциональной среды, расширения использования инновационных технологий и укрепления сотрудничества между государством, бизнесом и научным сообществом. Реализация данных направлений позволит обеспечить устойчивый экономический рост, рациональное использование природных ресурсов и повышение конкурентоспособности национальной экономики в условиях глобальных экологических и экономических вызовов.

Список литературы:

1. Kirchherr J., Reike D., Hekkert M. Conceptualizing the Circular Economy: An Analysis of 114 Definitions // *Resources, Conservation and Recycling*. – 2017. – Vol.127. – P. 221–232.
2. Ghisellini P., Cialani C., Ulgiati S. A Review on Circular Economy: The Expected Transition to a Balanced Interplay of Environmental and Economic Systems // *Journal of Cleaner Production*. – 2016. – Vol.114. – P. 11–32.
3. Портер М. Конкурентное преимущество: как достичь высокого результата и обеспечить его устойчивость. – Москва: Альпина Паблишер, 2020. – 715 с.
4. Атаманчук Г.В. Теория государственного управления. – Москва: Омега-Л, 2018. – 342 с.
5. Указ Президента Республики Казахстан «О Концепции по переходу Республики Казахстан к «зеленой экономике»» от 30 мая 2013 года № 577.// <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U1300000577>
6. Программа развития ООН (UNDP). Циркулярная экономика в Казахстане: возможности и перспективы устойчивого развития. – Астана, 2022.
7. OECD. Towards a Green Economy in Kazakhstan. – Paris: OECD Publishing, 2019.
8. Бюро национальной статистики Республики Казахстан. Официальные статистические данные по устойчивому развитию и экологическим показателям. – Астана, 2024.// <https://stat.gov.kz/ru/https://stat.gov.kz>

ТҰРАҚТЫ ДАМУДАҒЫ ЦИРКУЛЯРЛЫ ЭКОНОМИКАНЫҢ ЖЕТЕКШІ РӨЛІ

Кабдыкарим А., Ахметжанов А.

Эко-23-1к тобының студенттері

Кенешева Г.А.

PhD, доцент

Қарағанды қ.,Қазақстан Республикасы

Аннотация: бұл мақалада циркулярлы экономиканың теориялық негіздері, ресурстарды тиімді пайдалану тәсілдері және олардың тұрақты даму мақсаттарымен байланысы қарастырылады. Экологиялық жүктемені азайту, қалдықтарды қайта өңдеу механизмдерін жетілдіру және жасыл инновацияларды енгізу арқылы экономикалық өсуді қамтамасыз ету мүмкіндіктері талданады. Бұл бағыт елдің ұзақ мерзімді бәсекеге қабілеттілігін арттыруға ықпал етеді және тұрақты экономикалық модельдің

қалыптасуын қамтиды.

Түйінді сөздер: циркулярлы экономика, тұрақты даму, экологиялық тиімділік, қалдықтарды басқару, жасыл инновациялар, экономикалық өсім.

Қазіргі әлемде экономикалық өсім мен экологиялық тұрақтылық мәселелері қатар қарастырылуы қажет негізгі стратегиялық бағыттардың біріне айналды. Табиғи ресурстардың тапшылығы, қалдықтардың артуы, климаттың өзгеруі және қоршаған орта сапасының төмендеуі мемлекеттерді дәстүрлі сызықтық экономикалық модельдің орнына балама, экологиялық қауіпсіз әрі экономикалық тиімді жүйені іздеуге итермелеп отыр. Осындай жағдайда циркулярлы экономика тұжырымдамасы ғылымның, бизнестің және мемлекеттік саясаттың назарын өзіне аударып, жаңа экономикалық парадигма ретінде қалыптасуда.

Циркулярлы экономика - ресурстардың өмірлік циклін барынша ұзартуға бағытталған, қалдықтарды жаңа өнім немесе шикізат көзі ретінде пайдалануға мүмкіндік беретін модель. Оның негізінде «қалдықсыз өндіріс», «жабық циклді жүйе», «қайта өңдеу және қайта пайдалану» сияқты қағидаттар жатыр. Бұл қағидаттар экономикадағы материалдық ағындарды оңтайландыруға, энергия тиімділігін арттыруға және экологиялық тәуекелдерді азайтуға мүмкіндік береді. Дамыған елдерде циркулярлы экономика жасыл технологияларды, инновациялық өндіріс тәсілдерін және экологиялық менеджмент жүйелерін дамытудың негізгі құралы ретінде танылып отыр.

Тұрақты даму мақсаттарының жүзеге асырылуы да циркулярлы экономикамен тікелей байланысты. Қалдықтардың көлемін қысқарту, ресурстарды ұтымды пайдалану, өнеркәсіптік процестерді экологиялық бейімдеу және қайта өңдеу саласын дамыту - бұл модельдің әлемдік деңгейде өзектілігін күшейтіп отырған факторлар. БҰҰ сарапшылары циркулярлы экономикаға көшу климаттың өзгеруін бәсеңдету мен табиғи капиталды сақтау жолындағы тиімді механизмдердің бірі екенін атап өтеді.

Қазақстан үшін циркулярлы экономикаға көшу ерекше маңызға ие. Себебі елдің экономикалық құрылымы негізінен табиғи ресурстарды өндіруге бағытталған, ал өндіріс қалдықтарының көлемі жыл сайын ұлғаяда. Қалдықтарды басқару инфрақұрылымының жеткіліксіздігі, қайта өңдеу деңгейінің төмендігі және экологиялық мәдениеттің толық қалыптаспауы бұл саланың дамуын тежеп келеді. Дегенмен, соңғы жылдары экологиялық саясатты жетілдіру, жасыл технологияларды енгізу және «жасыл экономикаға» көшу жөніндегі мемлекеттік стратегиялар циркулярлы экономиканың қалыптасуына негіз болып

отыр. Сонымен бірге, ғылым мен білім саласында да циркулярлы экономиканың теориясын, әдіснамаларын және практикалық тетіктерін зерттеу қарқынды жүріп жатыр. Университеттер мен зерттеу орталықтары жаңа өндірістік модельдерді әзірлеп, қалдықтарды қайта өңдеу технологияларын жетілдіруде. Бұл бағытта халықаралық ұйымдармен ынтымақтастықтың артуы, жасыл стартаптарды қолдау және инновациялық жобаларды қаржыландыру елімізде циркулярлы экономиканың таралуына оң әсер етуде.

Осыған байланысты бұл мақалада циркулярлы экономиканың теориялық негіздері, оның тұрақты дамуға әсері және Қазақстандағы қолдану мүмкіндіктері жан-жақты қарастырылады. Зерттеу нәтижелері циркулярлы модельді енгізудің артықшылықтарын түсінуге және оны тиімді жүзеге асырудың ғылыми-тәжірибелік негізін қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Циркулярлы экономика - бұл материалдар ешқашан қалдыққа айналмайтын және табиғат қайта пайда болатын жүйе. Циркулярлы экономикада өнімдер мен материалдар техникалық қызмет көрсету, қайта пайдалану, жаңарту, қайта өңдеу, қайта өңдеу және компосттау сияқты процестер арқылы айналымда ұсталады. Циркулярлы экономика климаттың өзгеруі мен биологиялық әртүрліліктің жоғалуы, қалдықтар және ластану сияқты басқа да жаһандық мәселелерді экономикалық белсенділікті шектеулі ресурстарды тұтынудан ажырату арқылы шешеді.

Циркулярлы экономика үш қағидаға негізделген:

1. Циркулярлық экономикадағы бірінші қағида – қалдықтар мен ластануды жою. Қазіргі таңда біздің экономика «алып, лақтырайық» жүйесі бойынша жұмыс істейді. Біз Жерден шикізат аламыз, одан өнім шығарамыз және соңында оны қоқыс ретінде лақтырамыз. Осы қалдықтардың көп бөлігі қоқыс полигондарына немесе қоқыс индустриялық жағу қондырғыларына түседі де, жойылады. Бұл жүйе ұзақ мерзімде жұмыс істей алмайды, себебі планетамыздың ресурстары шектеулі.

2. Циркулярлық экономиканың екінші қағидасы - өнімдер мен материалдарды барынша тиімді пайдалану. Бұл материалдарды өнім ретінде немесе мүмкін болмаса, компоненттер немесе шикізат ретінде қолдануды білдіреді. Осылайша, ештеңе қалдыққа айналмайды, ал өнімдер мен материалдардың ішкі құны сақталады.

3. Үшінші қағида - табиғатты қалпына келтіру, қалдық өндіруге негізделген сызықтық экономикадан циркулярлы экономикаға өту табиғи процестерді көбірек қолдауға мүмкіндік береді және табиғаттың гүлденуіне септігін тигізеді [1].

Циркулярлық экономика - ресурстарды тиімді пайдалануға, материалдар мен өнімдерді мүмкіндігінше ұзақ айналымда ұстауға бағытталған жаңа экономикалық үлгі. Бұл жүйе қалдық түзілуін

барынша азайтып, өндірістік және экономикалық қызметті қалпына келтіру мен регенерациялауға негізделеді.

Циркулярлық көзқарас - материалдар мен ресурстардың құндылығын жоғалтпай, ұзақ мерзімге сақтап қалуға ұмтылады. Яғни, өнімдер мен жүйелер сапалы әрі ұзақ қызмет ететіндей жобаланады.

Бұл модель «өндіріс - тұтын - таста» деген сызықтық тәсілден бас тартып, орнына «қайта қолдан - жөнде - қайта өңде» деген ұстанымды ұсынады. Циркулярлық экономика материалдар мен өнімдерді қайта өңдеуді, қалдықтарды жаңа ресурстар көзіне айналдыруды және табиғи ресурстарға түсетін қысымды азайтуды көздейді. Нәтижесінде, табиғи ортаға зиян келтірмей, тұрақты әрі тиімді даму жолы қалыптасады.

Материалдарды қалпына келтіру - циркулярлы экономиканың негізгі механизмдерінің бірі. Біріккен Ұлттар Ұйымының ресурстар жөніндегі халықаралық панелінің деректеріне сүйенсек, табиғи ресурстарды өндіру мен өңдеу әлемдегі парниктік газдардың шамамен 50%- ын құрайды.

Осыған байланысты қоршаған ортаны қорғау агенттігі ресурстардың қоршаған ортаға теріс әсерін азайту мақсатында арнайы стратегияларды әзірлеуде.

Циркулярлы экономиканы тиімді іске асырған жағдайда ол экологиялық қауіпсіздікті қамтамасыз етіп қана қоймай, экономика мен қоғамның әл-ауқатын жақсартуға да себеп болады. Ресурстарды қалай өндіретініміз, қолданатынымыз және тастайтынымыз - бәрі де қоршаған ортаға тигізетін әсерді айқындайды.

Сызықты экономиканың салдарынан көптеген елдердегі қауымдастықтар экологиялық және денсаулыққа қатысты қауіп-қатерге тап болды. Қалдық полигондары, өндіріс орындары және қайта өңдеу зауыттары көбінесе тұрғындарға жақын орналасқан.

Сондықтан қоршаған ортаны қорғау агенттігі циркулярлы экономиканың барлығына тиімді стратегияларын жасап, қалдық пен улы заттарды азайтуға, сирек және маңызды минералдарды қайта қолдануға бағытталған нақты шешімдер ұсынууда. Бұл тәсіл әділетті, тиімді және тұрақты болашаққа жол ашады [2].

Әлемдік деңгейде ұйымдар қоршаған ортаны басқару мәселесіне барған сайын көбірек алаңдаушылық білдіруде. Кәсіпорындардың экологиялық көрсеткіштерін арттыруға деген ұмтылысы оларды өндіріс пен тұтынуудағы төмен экологиялық тиімділіктің теріс салдарын азайтатын жаңа тәсілдерді іздеуге итермелейді. Қоғамның тұрақты даму мен экологиялық қауіпсіздікке қатысты талаптарының өсуі корпоративтік жауапкершілікті күшейтуді міндеттейді. Осыған байланысты циркулярлық экономика тұжырымдамасы тұрақты дамуды қамтамасыз етудің тиімді және перспективалы тетігі ретінде қабылдануда.

Циркулярлық экономика – қалдықтарды азайту, материалдарды қайта пайдалану, қайта өңдеу және ресурстарды қалпына келтіру қағидаттарына негізделген жаңа экономикалық модель. Бұл тәсіл өнімдер мен ресурстардың қызмет ету мерзімін барынша ұзартуға бағытталады және олардың толық құнын мүмкіндігінше ұзақ сақтауды көздейді. Циркулярлық экономиканың негізгі мәні – ресурстардың жабық циклде айналымын қамтамасыз ету, табиғи ортаға түсетін жүктемені азайту және экономикалық өсімді экожүйелерді сақтай отырып қолдау. Бұл модель қоршаған ортаның әл-ауқаты мен экономикалық қызметті үйлестірудің заманауи парадигмасы ретінде қарастырылады.

Циркулярлық экономиканың экологиялық артықшылықтары айқын: таза өндірістік жүйелер қалдық көлемін азайтады, бастапқы шикізатқа деген қажеттілікті төмендетеді, ал бұл өз кезегінде экологиялық ізді қысқартады. Ресурстар тапшылығының күшеюі олардың бағасының тұрақсыздығына алып келіп, кәсіпорындардың ұзақ мерзімді құндылық жасау қабілетіне кері әсер етуде. Осы себепті ресурстарды тиімді басқару және циклдік процестерді енгізу қазіргі заманғы бизнес орта үшін стратегиялық маңызға ие [3].

Бүгінгі таңда циркулярлық экономика қағидаттарын жүзеге асыруға бағытталған халықаралық және ұлттық стандарттар жүйесі қалыптасқан. Солардың ішінде Британдық стандарттар институты (BSI) әзірлеген BS 8001:2017 стандарты ерекше орын алады. (Framework for implementing the principles of the circular economy in organizations – Guide) деп аталатын бұл құжат ұйымдарда циркулярлы экономиканы енгізу жолдарына қатысты жан- жақты нұсқаулық ұсынады. Стандартта ұзақ мерзімді жоспарлау, жеткізу тізбегіндегі ынтымақтастық, тәуекелдер мен мүмкіндіктерді басқару, мониторинг және нәтижелерді бағалау сияқты механизмдер нақты сипатталады. Сонымен қатар, ол циркулярлық қағидаттарды инновациялық процестерге, өнімдік жоспарлауға және жаңа бизнес- модельдерді қалыптастыруға енгізудің тәсілдерін айқындайды.

Сызықтық экономикалық модельден циркулярлық модельге көшу тиімді стандарттар мен регламенттерсіз мүмкін емес. Бұл ретте циркулярлық экономикаға қатысты стандарттардың рөлі ерекше, себебі олар ресурстарды тұрақты және тиімді пайдалануды қамтамасыз етеді. Мұндай стандарттар процестерді біріздендіруге, экологиялық талаптарды нақтылауға, түрлі елдерде қолданылатын тәжірибелердің өзара сәйкестендірілуіне мүмкіндік береді. Мысалы, қайталама шикізаттан өнім өндіру технологиялары Еуропалық Одақ елдерінде кеңінен енгізілген болса, сол тәжірибені ұлттық деңгейде

стандарттау өзара үйлесім мен сапаны қамтамасыз етеді.

Жалпы алғанда, циркулярлы экономикалық модель тұрақты дамыту стратегиясының ажырамас бөлігіне айналып отыр. Ол өндірістік жүйелерді экологиялық қауіпсіз етуге, шикізаттық тәуелділікті азайтуға, инновацияларды дамытуға және «жасыл» экономиканың қалыптасуына тікелей ықпал етеді. Болашақта циркулярлық экономикаға көшу климаттық өзгерістермен күресте, биоресурстарды сақтау мен экономикалық тұрақтылықты қамтамасыз етуде басты шешуші факторлардың бірі болмақ [4].

Циркулярлы экономиканы тиімді енгізу тек әлем елдері үшін ғана емес, сонымен қатар Қазақстан үшін де өзекті мәселеге айналуға. Бұл модель экономикалық тиімділік пен экологиялық тұрақтылықты тұйық циклді ресурстарды пайдалану, қалдықтарды азайту, қайта өңдеу және материалдарды қайта пайдалану арқылы біріктіруге бағытталған. Халықаралық тәжірибе айналмалы экономика инновациялық технологияларды, тиімді басқару жүйелерін және экологиялық жауапкершілікті қажет ететінін көрсетеді [5].

Бүгінгі таңда бірқатар елдер білім беру, өнеркәсіп, құрылыс, ауыл шаруашылығы және қалдықтарды басқару салаларында айналмалы бизнес модельдерін кеңінен енгізіп, айтарлықтай нәтижелерге қол жеткізіп келеді.

Қазақстан бұл бағытта бірқатар бастамаларды қолға алды. Соңғы жылдары қалдықтарды қайта өңдеудің артуы, ресурстарды үнемдеу және қайта пайдалануды мемлекеттік бағдарламаларға қосу, сондай-ақ халықаралық ұйымдардың қатысуымен жүзеге асырылған экологиялық жобалар циркулярлы экономиканың дамуына серпін берді. Мысалы, қатты коммуналдық қалдықтарды қайта өңдеудің экспоненциалды өсуін талдау, ауыл шаруашылығы және ағаш қалдықтарын биомасса ретінде пайдалану және құрылыс индустриясындағы қалдықтарды өңдеу орталықтарын жаңғырту Қазақстанның циркулярлы экономикаға қарай алғашқы нақты қадамдар жасап жатқанын көрсетеді.

Дегенмен, бұл модельді біздің елімізде жүйелі түрде енгізуге кедергі келтіретін бірқатар қиындықтар әлі де бар.

Біріншіден, қалдықтарды сұрыптау және қайта өңдеу инфрақұрылымы барлық аймақтарда біркелкі емес дамыған, ал қолданыстағы қуаттардың көпшілігі сұранысты толық қанағаттандырмайды.

Екіншіден, бизнес пен қоғам арасындағы экологиялық хабардарлық деңгейі жеткіліксіз, бұл ресурстарды ұтымды пайдалануға бағытталмаған тұтыну құрылымына әкеледі. Үшіншіден, ұлттық деңгейде кешенді стратегиялық құжат пен міндетті стандарттардың болмауы циркулярлы экономика тетіктерін енгізуді баяулатады. Сонымен қатар, қалдықтарды қайта өңдеу саласының экономикалық тартымдылығы төмен, ал нормативтік база қазіргі заманғы талаптарға толық сәйкес келмейді [6].

Қазақстан циркулярлы экономиканы тиімді дамыту үшін кешенді реформаларды қажет етеді. Ең алдымен, қалдықтарды басқару жүйесін жаңғырту, қайта өңдеу кәсіпорындарының технологиялық мүмкіндіктерін кеңейту және оларды мемлекеттік қолдау арқылы ынталандыру қажет. Сонымен қатар, құрылыс, ауыл шаруашылығы, энергетика және жеңіл өнеркәсіп сияқты қалдықтарды көп қажет ететін салаларда заманауи стандарттарды енгізу қажет.

Құрылыс материалдарын қайта өңдеу, ескі ғимараттарды бөлшектеу үшін қалдықтарды қайта өңдеу орталықтарын құру және биомасса мен органикалық қалдықтардан энергия өндіру циркулярлы экономиканы дамығудың негізгі бағыттарына айналуы мүмкін [7].

Білім беру жүйесіне жаңа циркулярлы экономика пәндерін енгізу, мамандарды қайта даярлау және қоғамдық хабардарлықты арттыру ұзақ мерзімді тұрақты дамудың кілті болып табылады. Халықаралық тәжірибе көрсеткендей, циркулярлы экономиканы сәтті енгізудің кілті - үкімет, бизнес және қоғам арасындағы ынтымақтастық. Заңнамалық базаның болуымен бизнес инновациялық технологияларды қабылдайды, ал қоғам тұтыну үлгілерін өзгертеді, қоршаған ортаны қорғау туралы хабардарлықты қолдайды.

Жалпы алғанда, Қазақстан циркулярлы экономикаға көшудің бастапқы кезеңінде болса да, нақты бастамалар мен мүмкіндіктер бар. Инфрақұрылымның, құқықтық реттеудің, экономикалық ынталандырудың және білім беру жүйесінің бір мезгілде дамуымен циркулярлы экономика елдегі экологиялық қауіпсіздік пен тұрақты дамудың маңызды тірегіне айналуы мүмкін [8].

Циркулярлы экономика - заманауи экономикалық даму талаптарына жауап беретін, табиғи ресурстарды тиімді пайдалану арқылы экологиялық тепе-теңдікті сақтауға бағытталған инновациялық модель. Оның негізгі қағидаттары – қалдықтарды азайту, материалдардың өмірлік циклін ұзарту, қайта пайдалану, қайта өңдеу және табиғи жүйелерді қалпына келтіру - жаһандық тұрақты дамудың фундаменталды тетіктері ретінде мойындалуда. Әлемдік тәжірибе көрсеткендей, циркулярлы экономика ресурстар тапшылығын төмендетіп қана қоймай, жасыл инновациялар мен экологиялық тиімді өндірістің дамуына серпін береді.

Тұрақты даму стратегиялары тұрғысынан алғанда, циркулярлы экономика экономикалық өсім мен экологиялық қауіпсіздікті үйлестіруге мүмкіндік береді. Бұл модель табиғи капиталды сақтай отырып, өндіріс пен тұтынудың тиімділігін арттырады, сондай-ақ ластану көлемін қысқартып, қалдықтарды басқару жүйесін жетілдіреді. Әлем елдері қабылдаған халықаралық стандарттар (BS 8001:2017 және т.б.)

осы процестерді жүйелеуге, жаңа бизнес-модельдер құруға және экологиялық менеджментті жетілдіруге жол ашады.

Қазақстан үшін циркулярлы экономикаға көшу – экономиканың ресурстық тәуелділігін азайтып, экологиялық проблемаларды шешудің, қалдықтарды басқаруды тиімді етудің және

«жасыл» технологияларды дамытудың стратегиялық мүмкіндігі. Соңғы жылдары жүзеге асырылған реформалар, қайта өңдеу көрсеткішінің өсуі, халықаралық ұйымдармен бірлескен жобалар елдің бұл бағытта алға жылжып келе жатқанын дәлелдейді. Дегенмен инфрақұрылымның жеткіліксіздігі, экологиялық мәдениеттің төмендігі және нормативтік базаның толық жетілмеуі сияқты мәселелер әлі де жүйелі шешімдерді талап етеді.

Осыған байланысты Қазақстанда циркулярлы экономиканы дамыту тек техникалық немесе өндірістік өзгерістерді ғана емес, сонымен қатар экологиялық білім беруді, қоғамның сана-сезімін арттыруды, инновациялық бизнес модельдерді қолдауды және кешенді мемлекеттік саясатты қажет етеді. Егер бұл тетіктер үйлесімді түрде іске асырылса, циркулярлы экономика елдің тұрақты дамуын қамтамасыз ететін маңызды экономикалық әрі экологиялық платформаға айнала алады.

Жалпы алғанда, циркулярлы модель Қазақстанның ұзақ мерзімді даму траекториясында экологиялық қауіпсіздік, ресурстарды тиімді пайдалану және экономикалық өсімнің жаңа мүмкіндіктерін қалыптастыратын стратегиялық бағыт болып табылады.

Яғни, қортындылай келе, циркулярлы экономика - экономикалық тиімділікті және экологиялық тұрақтылықты қатар қамтамасыз ететін заманауи даму моделі болып табылады. Ол ресурстарды ұтымды қолдану, қалдықтарды қайта өңдеу және материалдарды циклдық айналымда ұстау арқылы қоршаған ортаның жүктемесін азайтуға мүмкіндік береді. Бұл тәсіл бизнес пен қоғамға инновациялық шешімдер енгізіп, жасыл технологияларды дамытуға жағдай жасайды. Қазақстан жағдайында циркулярлы экономикаға көшу - тек өндірістік жүйені жаңарту ғана емес, сонымен қатар халықтың экологиялық мәдениетін көтеру, заңнамалық және стратегиялық қолдау арқылы тұрақты дамудың жаңа жолын қалыптастыру деген сөз. Осы тұрғыда, циркулярлы экономика елдің ұзақ мерзімді экономикалық және экологиялық мақсаттарына жетуде негізгі құралдардың бірі болып қала береді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

- 1 The Circular Economy | Definition & Model Explained | Ellen MacArthur Foundation
- 2 Циркулярлы экономика дегеніміз не? | АҚШ EPA
- 3 <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii>
- 4 <https://qazaqgreen.com/kz/journal-qazaqgreen/industry-news/1687/>
- 5 <https://be.kaznu.kz/index.php/math/article/view/2636>
- 6 <https://research.nu.edu.kz/en/publications/reforming-construction-waste-management-for-circular-economy-in-k>
- 7 <https://undp.org/kk/kazakhstan/stories/koldanystagy-cirkulyarly-ekonomika>
- 8 <https://qazaqgreen.com/en/journal-qazaqgreen/environmental-policy/2985>.

РУРАЛИЗАЦИЯ И ИНИЦИАТИВНОЕ БЮДЖЕТИРОВАНИЕ: НОВЫЕ ДРАЙВЕРЫ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ СЕЛЬСКИХ ТЕРРИТОРИЙ

*Легостаева А.А., к.э.н., профессор,
Аубакирова Ж.Б., доктор философии PhD, доцент
Косе Ж.К., к.э.н., доцент
Карагандинский университет Казпотребсоюза*

Аннотация: В статье рассматривается синергия двух перспективных драйверов устойчивого развития сельских территорий Казахстана - рурализации и инициативного (партиципаторного) бюджетирования. На материалах Карагандинской области раскрыта логика их взаимного усиления и предложена модель положительной обратной связи.

Ключевые слова: рурализация, инициативное бюджетирование, устойчивое развитие, местное самоуправление, Карагандинская область.

Данное исследование финансируется Комитетом науки Министерства науки и высшего образования Республики Казахстан (грант № AP26102165).

В современных условиях усиливающейся пространственной дифференциации сельских территорий Казахстана особую значимость приобретают неозндогенные подходы развития, как сочетающие внешнюю поддержку и внутренние инициативы местных сообществ.

В эндогенной и неозндогенной парадигмах в странах ЕС были заложены основные постулаты будущих концепций «разумного» и «цифрового» развития сельских территорий.

Сущность эндогенного развития впервые определил Пикки как «местное развитие, вызванное, главным образом, локальными импульсами и, в основном, базирующееся на местных ресурсах» [1,2,3].

Экзогенная модель привела к росту городов и крупных агломераций, дифференциации пространства, усилению периферийности и маргинальности сельских территорий. Растущие проблемы села требовали роста бюджетных средств, в то время как местные ресурсы слабо вовлекались в процесс сельского развития [4,5,6].

Идея эндогенного развития была положена в основу политики ЕС в проекте LEADER. Однако локальное развитие первоначально осуществлялось на местах без надлежащего учета внешнего воздействия [7]. Против этого выступил ряд ученых, считая, что на практике невозможно осуществлять развитие сельских территорий без учета внешнего влияния [8,9].

Критики эндогенной модели предложили концепцию неозндогенного развития, где основное внимание уделялось взаимодействиям местных районов с более широкой политической, институциональной, торговой и природной средой, а также тому, как эти взаимодействия опосредованы [9,10].

Основным путем перехода к неозндогенному развитию сельской местности считалось создание институционального потенциала, способного мобилизовать локальные ресурсы и справиться с внешними силами, действующими в регионе, что требовало участия местных субъектов во внутренних и внешних процессах развития [5].

Местные сообщества в рассматриваемом предметном поле являются основным методологическим стержнем, объединяющим концепции эндогенного, неозндогенного, умного и цифрового развития сельских территорий со всеми присущими им атрибутами. В эндогенной и неозндогенной моделях - это установление управления по принципу «снизу вверх» и превращение местных общин в субъекты развития, в концепции «умных деревень» - использование инновационных решений для повышения их устойчивости, при создании «цифровых деревень» - участие в разработке и тестировании стратегий их развития через Living Labs и в продвижении цифровых технологий на село. [11,12,13,14].

В контексте вышеизложенного особое значение приобретает рурализация - процесс, который можно рассматривать как эмпирическое воплощение неозндогенной парадигмы в условиях постиндустриального и постпандемийного мира. Если классические эндогенные модели 1990-х годов делали акцент на мобилизации уже имеющихся местных ресурсов, а неозндогенные модели начала 2000-х подчёркивали необходимость институционального потенциала и внешне-внутреннего взаимодействия, то современная рурализация добавляет к ним новый демографический и социокультурный импульс - спонтанный или осознанный приток городского населения в сельскую местность и возрождение сельского образа жизни. [6, 15]. По сути, это отток (возвращение) населения из городов в сельскую местность в связи с резким ухудшением экономической, продовольственной, экологической обстановки, а также по идейным (как правило, религиозным) соображениям.

Именно этот процесс формирует новый тип местных сообществ: более образованных, мобильных и требовательных к качеству жизни, которые уже не удовлетворяются традиционной моделью «получателей помощи сверху», а выступают активными участниками развития своих территорий. Таким образом, рурализация выступает одновременно и результатом, и катализатором неозндогенного развития, создавая объективную потребность в институтах прямого участия и новых механизмах распределения ресурсов «снизу вверх».

Применение рурализации может значительно улучшить механизмы МСУ в сельских районах, которая с лат. *ruralis* – сельский, деревенский переводится как общественный процесс распространения сельского (аграрного и неаграрного) способов производства материальных и нематериальных благ, соответствующего образа и стиля жизни в рамках как рурального, так и нерурального пространства.

Рурализация – состояние роста количества сельских поселений и численности сельского населения, то есть интенсификации аграрного освоения территории, распространения и сохранения сельского образа жизни в определенных территориальных элементах агломерационного расселения.

Основной идеей рурализации является создание условий для устойчивого развития сельских регионов, улучшения качества жизни и содействия экономическому росту на сельских территориях. Применение рурализации на материалах Карагандинской области может быть важным инструментом для улучшения качества жизни и стимулирования развития сельских районов, что способствует более

равномерному и устойчивому развитию всей области, что систематизировано нами в таблице 1.

Таким образом, рурализация формирует “спрос” на развитие (приток населения, сохранение культуры, борьба с депопуляцией), а инициативное бюджетирование создаёт “предложение” – реальные ресурсы и механизмы их распределения по инициативе самих жителей.

Рурализация создает объективные предпосылки для роста населения и экономической активности в сельских районах, однако без институциональных механизмов вовлечения местных жителей эти процессы остаются спонтанными и неустойчивыми.

Одним из наиболее эффективных инструментов перевода потенциала рурализации в реальное устойчивое развитие выступает инициативное бюджетирование.

Инициативное бюджетирование сельских территорий представляет собой подход, при котором граждане, сообщества и предприниматели на местном уровне имеют возможность активно участвовать в процессе планирования и распределения бюджетных ресурсов. Этот подход способствует улучшению управления и развитию сельской местности, так как он позволяет учитывать особенности и потребности конкретных территорий.

Такое участие населения в организации и реализации проектов будет иметь социальный эффект, который мы схематично представили на рисунке 1.

Таблица 1 – Рурализация как инструмент устойчивого развития сельских территорий

Проявление рурализации	Особенности	Эффект применения
Социальное развитие	Имеет значительные сельские районы, где проживает сельское население	Способствует улучшению социального развития этих районов, включая образование, здравоохранение, доступ к культурным и социальным услугам
Экономическое развитие	Развитие сельских территорий может стимулировать развитие сельского хозяйства и других сфер экономики	Способствует увеличению доходов сельского населения и созданию новых рабочих мест
Устойчивость сельских сообществ	Может помочь сельским сообществам стать более устойчивыми к экономическим и экологическим вызовам	Способствует развитию местных источников продовольствия, улучшение инфраструктуры и увеличение доступа к водным ресурсам
Привлечение инвестиций	Разработка проектов, ориентированных на решение конкретных проблем или использование местных ресурсов (например, сельское хозяйство, производство продуктов питания, экотуризм)	Способствует развитию местных предприятий и стимулированию экономического роста, а также улучшению условий жизни местного населения и созданию новых возможностей для бизнеса
Сохранение культурного наследия	Привлечение инвестиций и туристов	Способствует сохранению и укреплению культурного наследия сельских территорий, включая традиционные занятия, ремесла и обряды. Может стать мощным фактором привлечения туристов и инвестиций
Борьба с демографической убылью	Многие сельские регионы сталкиваются с проблемой демографического убыли	Способствует созданию условий для привлечения молодых семей и предоставления им жизнеспособных перспектив в сельских районах
Снижение неравенства	Поддержка сельского хозяйства и сельскохозяйственных кооперативов способствует укреплению экономики региона	Способствует уменьшению неравенства между городскими и сельскими районами, предоставляя сельскому населению доступ к тем же социальным и экономическим возможностям, что и горожанам
Оптимизация использования природных ресурсов	Устойчивое использование природных ресурсов, таких как земля и вода, является важным аспектом	Помогает сбалансировать экологические и экономические интересы сельских регионов
Примечание – Составлена авторами		

Рисунок 1 – Социальный эффект внедрения практик инициативного бюджетирования
Примечание – Составлен авторами

Таким образом, инициативное бюджетирование превращает пассивных получателей государственной помощи в активных соинвесторов и соуправленцев развитием своей территории, что особенно важно в условиях рурализации, когда в село возвращаются или приезжают новые жители с высоким запросом на качество жизни. Применение инициативного бюджетирования в сельских территориях Казахстана может иметь следующие преимущества:

1. Инициативное бюджетирование позволяет гражданам активно участвовать в определении приоритетных направлений развития и распределении бюджетных средств. Это ведет их к повышению заинтересованности и ответственности за развитие своих территорий.
2. Процесс инициативного бюджетирования позволяет учитывать местные потребности и проблемы, так как решения принимаются на основе активного взаимодействия с населением. Это способствует более целенаправленному использованию бюджетных ресурсов.
3. Прозрачность и открытость. Инициативное бюджетирование способствует повышению прозрачности и открытости процесса распределения бюджетных средств. Граждане имеют возможность наблюдать за процессом, предлагать свои идеи и контролировать эффективность использования средств.
4. Содействие развитию предпринимательства. Инициативное бюджетирование может стимулировать развитие предпринимательства на местном уровне. Предприниматели могут предлагать проекты и инициативы, получать финансовую поддержку и активно влиять на развитие экономической сферы своих территорий.

Однако, внедрение инициативного бюджетирования также может столкнуться с некоторыми вызовами и ограничениями:

1. Некоторые жители сельских территорий могут не быть достаточно информированными о процессе инициативного бюджетирования или не проявлять достаточный интерес и активность в его реализации, затрудняя широкое участие граждан и ограничить представительность проектов и инициатив.
2. Сельские территории могут иметь ограниченные бюджетные ресурсы, что может усложнить реализацию всех предложенных проектов и инициатив. Необходимо проводить балансировку и приоритизацию мероприятий, чтобы обеспечить максимальную эффективность использования средств.
3. Для успешной реализации инициативного бюджетирования необходимы квалифицированные специалисты, которые могут проводить консультации, оценивать проекты и обеспечивать прозрачность и эффективность процесса. Недосток таких кадров может стать препятствием для полноценной реализации инициативного бюджетирования.

Для успешной реализации инициативного бюджетирования в сельских территориях РК важно обеспечить информированность населения, проводить образовательные программы и мероприятия, развивать партнерские отношения между органами МСУ и гражданами, а также улучшать доступность и прозрачность бюджетного процесса.

Рурализация и инициативное бюджетирование образуют взаимодополняющую систему с положительной обратной связью, что представлено на рисунке 2.

Рисунок 2 - Цикл положительной обратной связи
Примечание – составлен авторами

Рурализация выступает демографическим и социокультурным драйвером: возврат или приток населения в сельскую местность (по экономическим, экологическим или идейным мотивам) увеличивает численность и разнообразие местных жителей, формирует более высокий запрос на качество жизни, инфраструктуру и услуги. Новые поселенцы и сохранившееся местное население начинают требовать большей вовлечённости в принятие решений, что создаёт объективную потребность в институтах прямого участия.

Инициативное (партисипаторное) бюджетирование удовлетворяет эту потребность, превращая пассивных жителей в активных соавторов развития своей территории. Граждане получают реальный инструмент влияния на распределение хотя бы части бюджетных средств, что повышает доверие к местной власти и ощущение собственного вклада в изменения. В результате растёт социальный капитал и легитимность органов МСУ.

Успешно реализованные проекты инициативного бюджетирования (благоустройство, детские площадки, освещение, водоснабжение и др.) непосредственно улучшают качество жизни, что, в свою очередь, делает сельскую территорию ещё более привлекательной для новых переселенцев и препятствует оттоку молодежи.

В Карагандинской области уже фиксируются отдельные очаги рурализации. По данным Бюро национальной статистики, в 2022–2024 гг. положительный миграционный прирост наблюдался в Бухар-Жырауском, Осакаровском и Нуринском районах, а также в пригородных сельских округах города Караганды (пос. Киевка, им. Габидена Мустфина и др.). Эти территории характеризуются относительно развитой транспортной доступностью, наличием свободных земельных участков и растущим интересом городских жителей к загородному образу жизни.

Именно здесь в 2026–2027 гг. целесообразно запустить пилотные проекты инициативного бюджетирования по следующим направлениям:

- создание и обустройство общественных пространств (парки, зоны отдыха);
- решение вопросов водоснабжения и уличного освещения;
- поддержка молодых семей и многодетных через механизмы софинансирования строительства или ремонта жилья.

Наиболее готовыми к пилотированию являются Бухар-Жырауский и Осакаровский районы, где уже существуют активные инициативные группы и положительный опыт проведения собраний местного сообщества. Внедрение инициативного бюджетирования в этих районах позволит закрепить начавшиеся процессы рурализации и превратить их в управляемый и устойчивый тренд регионального развития.

Рурализация и инициативное бюджетирование образуют взаимодополняющую пару драйверов устойчивого развития сельских районов Казахстана: первая обеспечивает демографический и культурный фундамент, второе – финансово-институциональный. Их совместное внедрение позволяет

перейти от реактивной государственной поддержки к проактивному неозндогенному развитию «снизу-вверх».

Рурализация и инициативное бюджетирование образуют взаимодополняющую пару драйверов устойчивого развития сельских районов Казахстана: первая обеспечивает демографический и культурный фундамент, второе - финансово-институциональный механизм. Их совместное внедрение позволяет перейти от реактивной государственной поддержки к проактивному неозндогенному развитию «снизу-вверх» и может быть рекомендовано для пилотного запуска в Бухар-Жырауском и Осакаровском районах Карагандинской области уже в 2026–2027 гг.

Список литературы:

1. Ploeg, J. D., Long, A., Banks, J. Living Countrysides. Rurale development processes in Europe: The state of the art. - Doetinchem: Elsevier bedrijfsinformatie BV, 2002. - 231 p.
2. Ploeg, J. D., Marsden, T. and ot. Unfolding Webs: The Dynamics of Regional Rural Development. - Assen, the Netherlands: Van Gorcum, 2008. - 262 p.
3. Ploeg, J. D., Renting, H., Brunori, G. Rural Development: from Practices and Policies to-wards Theory // Sociologia Ruralis. - 2000. - Vol. 40. - № 4. - Pp. 391-408.
4. Lowe, P. European Agricultural and Rural Development Policies for the 21st Century // A New Rural Agenda. London, 2006. - Pp. 29-45
5. Ward, N., Atterton, J., Kim, T.Y., Lowe, P., Phillipson, J., Thompson, N. Universities, the Knowledge Economy and 'Neo-Endogenous Rural Development' // Centre for Rural Economy Discussion Paper Series. - 2005. - №1. - Pp. 1-15.
6. Gkartzios, M., Gallent, N., & Scott, M. Rural Places and Planning: Stories from the Global Countryside. Routledge. DOI:[10.51952/9781447356394](https://doi.org/10.51952/9781447356394)
7. Shucksmith, M. Endogenous development, social capital and social inclusion: Perspectives from LEADER in the UK. // Sociologia Ruralis, 40(2), 2002, p. 208–218. <https://doi.org/10.1111/1467-9523.00143>
8. Костяев, А. И. Цифровизация сельских территорий в контексте европейских подходов и практик: обзор предметного поля. // Экономика региона. 19(4), 2023, с. 964-984. <https://doi.org/10.17059/ekon.reg.2023-4-3>
9. Смыслова О.Ю. Комплексное развитие сельских территорий: пространственно-отраслевой подход и цифровая трансформация // Экономика. Финансы. Общество. 2024. №1(9). С. 4-13. DOI:10.24412/2782-4845-2024-9-4-14
10. Lowe, P., Murdoch, J., Ward, N. Beyond endogenous and exogenous models: Networks in rural development, in J.D. van der Ploeg and G. van Dijk (eds.) Beyond Modernisation: The Impact of Endogenous Rural Development. - Van Gorcum: Assen, 1995. - 296 p.
11. Guinjoan, E., Badia, A., & Tulla, A. F. The New Paradigm of Rural Development. Territorial Considerations and Reconceptualization using the “Rural Web”. *Boletín de la Asociación de Geógrafos Españoles*, July 2016 71(71):495-500 DOI:[10.21138/bage.2279](https://doi.org/10.21138/bage.2279)
12. Smart Villages. *Pilot Project*. Briefing note, Brussels 21-22 February 2019. Retrieved from: <https://www.rndr.ro/documente/smart-villages-briefing-note.pdf>
13. Zavratinik, V., Superina, A., & Duh, E. S. (2019). Living Labs for rural areas: Contextualization of Living Lab frameworks, concepts and practices. *Sustainability*, 11(14), 3797. <https://doi.org/10.3390/su11143797>
14. Salemink, K., Strijker, D., & Bosworth, G. (2017). Rural development in the digital age: A systematic literature review on unequal ICT availability, adoption, and use in rural areas. *Journal of Rural Studies*. Volume 54, August 2017, Pages 360-371 <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2015.09.001>
15. Касымова С.Б., Мақыш М.К., Муханова А.Е. Устойчивое развитие сельских территорий Кызылординской области в контексте стратегии государственного развития. // *Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің ХАБАРШЫСЫ. ЭКОНОМИКА СЕРИЯСЫ*. №4, 2024. С. 41-57 <https://doi.org/10.32523/2789-4320-2024-4-41-57>

АНАЛИЗ РАЗВИТИЯ ВОЗОБНОВЛЯЕМОЙ ЭНЕРГЕТИКИ В КАЗАХСТАНЕ И ЕЁ РОЛЬ В ЗЕЛЁНОЙ ЭКОНОМИКЕ СТРАНЫ

Ундубаев Е.Б.,

магистрант 2 курса ОП 7М04101 – «Экономика»

Научный руководитель: **Укубасова Г.С., Ph.D, профессор,**

Учреждение «Esil University», г. Астана

Аннотация. В статье представлен анализ развития возобновляемой энергетики в Казахстане за последние годы и её влияние на формирование зелёной экономики. Рассмотрены динамика установленной мощности, структура солнечных и ветровых электростанций, инвестиции, занятость в секторе и снижение выбросов парниковых газов. Проведен аналитический обзор государственных программ и экономических факторов, влияющих на развитие ВИЭ. Выявлены основные барьеры, включая ограниченную пропускную способность сетей, нестабильность генерации и недостаточную локализацию производства. Показано, что возобновляемая энергетика играет ключевую роль в переходе Казахстана к низкоуглеродной и устойчивой экономике, обеспечивая рост инвестиций, рабочих мест и снижение углеродного следа.

Ключевые слова: зеленая экономика, устойчивое развитие, возобновляемая энергетика, солнечные и ветровые станции, низкоуглеродная экономика

Развитие возобновляемой энергетики (ВИЭ) в Казахстане представляет собой важнейший аспект государственной политики, направленной на обеспечение устойчивого экономического развития, снижение зависимости от традиционных ископаемых энергоресурсов и снижение выбросов парниковых газов. В последние годы актуальность этой темы постоянно возрастает в связи с глобальными вызовами, связанными с изменением климата, колебаниями цен на нефть и газ, а также необходимостью модернизации энергетической инфраструктуры. Казахстан, обладающий значительным энергетическим потенциалом, активно внедряет новые технологии в секторе ВИЭ, что создаёт благоприятные условия для формирования устойчивой и диверсифицированной экономики [1].

Исторически в энергетике Казахстана доминировали уголь и газ, которые обеспечивали большую часть национальной генерации электроэнергии. В то же время правительство уже с начала 2010-х годов начало осознавать необходимость перехода на более чистые источники энергии. Одним из первых стратегических шагов стало принятие Концепции «Зелёная экономика» и разработка национальной стратегии по снижению выбросов парниковых газов. Эти документы заложили основу для системной поддержки ВИЭ, включая налоговые льготы, государственные программы субсидирования и аукционные механизмы для стимулирования инвестиций. Следует отметить, что на раннем этапе развития сектора возобновляемая энергетика воспринималась как экспериментальное направление, которое было относительно дорогостоящим и не всегда экономически оправданным. Тем не менее благодаря государственной поддержке и постепенному снижению стоимости технологий сектор начал активно развиваться, что подтверждается статистическими данными последних лет [2].

Если рассматривать динамику установленной мощности ВИЭ в цифрах, то она демонстрирует впечатляющий рост. В 2018 году в стране функционировали 81 объект ВИЭ общей мощностью 531 МВт. Уже в 2019 году количество объектов увеличилось до 95, а суммарная мощность составила 890 МВт. 2020 год ознаменовался резким ростом — 116 объектов и 1 635 МВт, что почти в три раза превышает показатели 2018 года. В 2021 году количество станций достигло 134, а мощность — 2 000 МВт. В 2022 году наблюдался умеренный рост, однако установленные мощности уже превысили 2 180 МВт, а к 2023 году число объектов достигло 150 с суммарной мощностью около 2 450 МВт. На 2024 год прогнозируется дальнейший рост до 2 700 МВт, что подтверждает высокую динамику развития и актуальность инвестиций в сектор ВИЭ. Этот рост обусловлен как государственными инициативами, так и увеличением интереса со стороны частных и международных инвесторов, которые видят потенциал экономической и экологической выгоды от проектов возобновляемой энергетики [3].

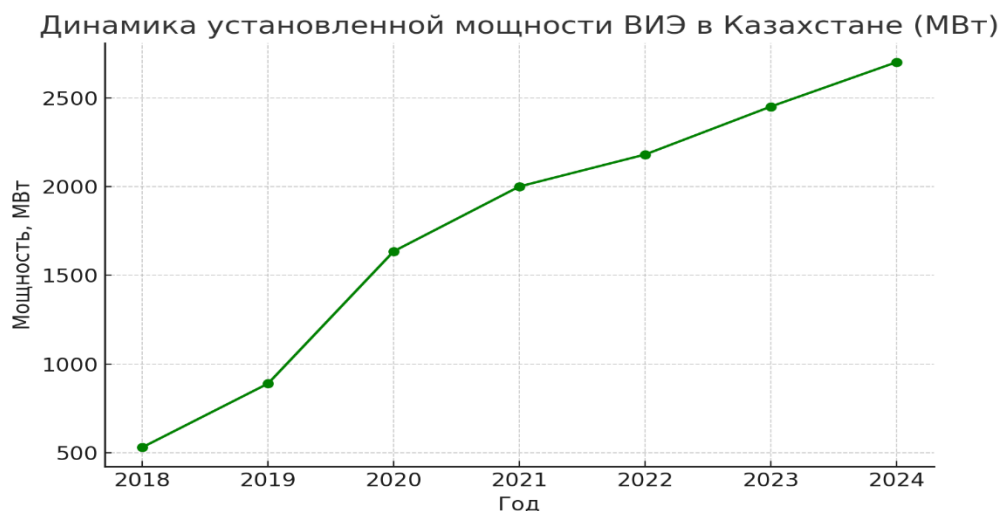

Рисунок 1 – Динамика установленной мощности ВИЭ в Казахстане (2018–2024), МВт

Примечание - Составлено автором на основе источника [3].

Особое внимание следует уделить структуре генерации. Солнечные и ветровые станции являются ключевыми компонентами возобновляемой энергетики Казахстана. Южные регионы страны обладают высокой солнечной активностью, что делает их идеальными для строительства фотоэлектрических станций. Ветровая энергия концентрируется преимущественно в степных и прибрежных районах, где наблюдаются стабильные ветровые потоки. Малая гидроэнергетика также развивается, однако её вклад остаётся относительно скромным. Природные условия Казахстана создают уникальные возможности для широкого внедрения возобновляемых источников энергии, что позволяет рассматривать страну как одного из лидеров по потенциалу ВИЭ в Центральной Азии.

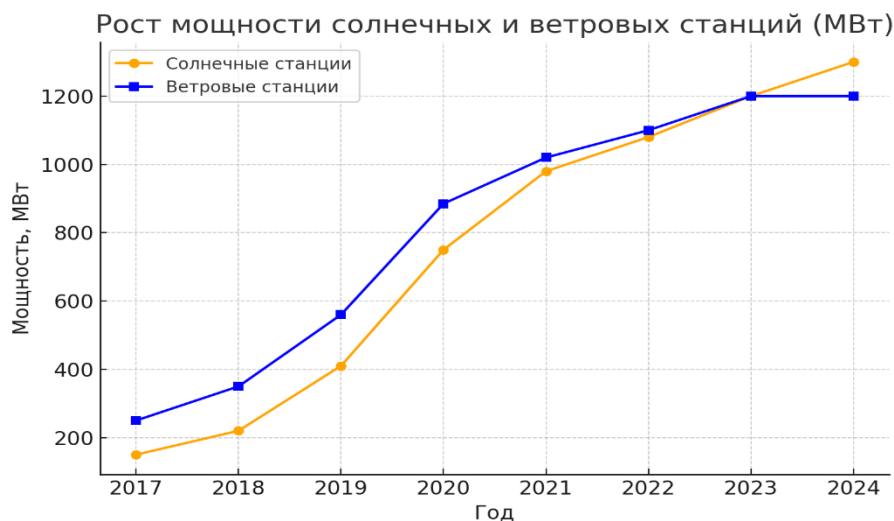

Рисунок 2 – Рост мощности солнечных и ветровых станций (2017–2024), МВт

Примечание - Составлено автором на основе источника [3].

Инвестиционная активность в секторе ВИЭ также демонстрирует положительную динамику. В 2018 году общий объём инвестиций составил около 180 млрд тенге, в 2019 году он вырос до 250 млрд, в 2020 году — до 300 млрд тенге. В 2021 году наблюдался значительный рост до 350 млрд, а в 2022 году — до 380 млрд тенге. В 2023–2024 годах совокупные инвестиции превышают 1,7 трлн тенге. Важным фактором является снижение стоимости строительства и эксплуатации ВИЭ благодаря внедрению аукционных механизмов, увеличению конкуренции между компаниями и внедрению современных

технологий. Например, средняя ставка на электроэнергию с солнечных станций снизилась с 34–36 тыйын/кВт·ч в 2018 году до 13–15 тыйын/кВт·ч в 2023 году, что делает инвестиции более привлекательными [4].

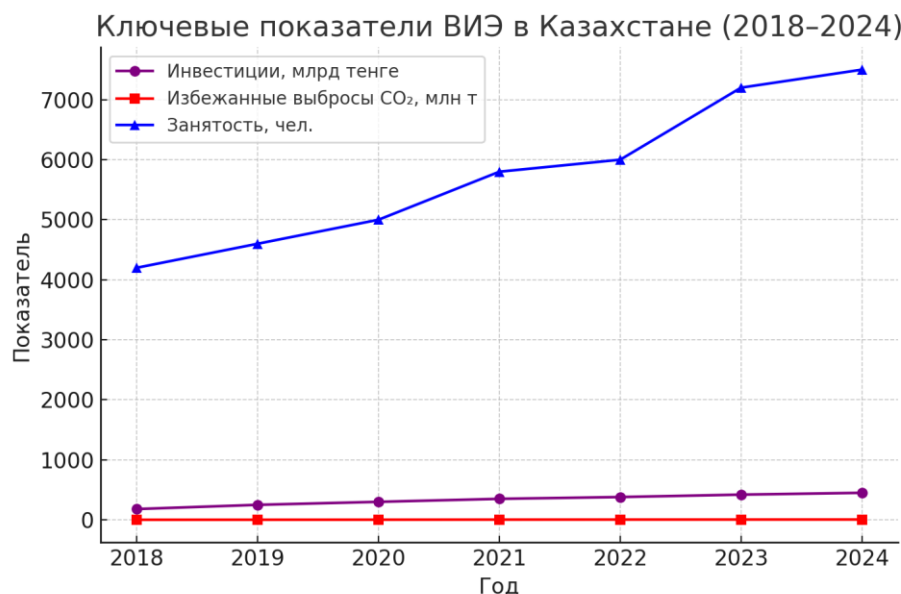

Рисунок 3 – Ключевые показатели ВИЭ в Казахстане (2018–2024): инвестиции, выбросы CO₂ и занятость.

Примечание - Составлено автором на основе источника [4].

Возобновляемая энергетика оказывает прямое влияние на экологическую ситуацию в стране. Согласно данным национальной статистики, благодаря ВИЭ в 2019 году удалось сократить выбросы CO₂ на 1,7 млн тонн, в 2021 году — на 3,8 млн тонн, а в 2023 году — на 5 млн тонн. Это снижение выбросов связано с постепенным замещением угольной генерации, которая остаётся основной частью энергобаланса страны. Помимо экологического эффекта, развитие ВИЭ способствует созданию рабочих мест и формированию новых отраслей экономики, связанных с производством оборудования, строительством и обслуживанием объектов ВИЭ. В 2022 году сектор обеспечил около 6 000 рабочих мест, а к 2024 году прогнозируется занятость 7 500 человек [5].

Несмотря на успехи, сектор сталкивается с рядом проблем. Одной из ключевых проблем является ограниченная пропускная способность сетей, что создаёт трудности при подключении новых объектов. Изношенность сетей, которая достигает 60–70% в отдельных регионах, требует значительных инвестиций в модернизацию. Нестабильность генерации, связанная с погодными условиями, создаёт необходимость внедрения систем хранения энергии. В 2023–2024 годах запущены пилотные проекты по накоплению энергии мощностью 15–50 МВт, однако для полноценной интеграции потребуется дальнейшее развитие технологий и инфраструктуры [6].

Помимо технических барьеров, существуют экономические и социальные аспекты, влияющие на развитие ВИЭ. Недостаточная локализация производства компонентов ограничивает создание полного цикла добавленной стоимости внутри страны. При этом международные инвестиции и технологическое сотрудничество позволяют привлекать современные технологии, повышая эффективность проектов. Государственные программы стимулируют инвесторов, но при этом необходимо повышать информированность населения о преимуществах ВИЭ и формировать устойчивую культуру использования «зелёной» энергии [7].

Выводы: Таким образом, возобновляемая энергетика становится ключевым элементом стратегии Казахстана по переходу к низкоуглеродной и устойчивой экономике. Она обеспечивает рост инвестиций, увеличение занятости, снижение углеродного следа и формирование новых экономических направлений. Для дальнейшего развития необходим комплексный подход, включающий модернизацию инфраструктуры, расширение локального производства, внедрение накопителей энергии и совершенствование нормативной базы. ВИЭ играют стратегическую роль в долгосрочном устойчивом развитии страны и создают условия для формирования экономики будущего, где экологическая и экономическая эффективность идут рука об руку.

Список использованных источников:

1. Министерство энергетики Республики Казахстан. Концепция по переходу Республики Казахстан к «зеленой экономике». Утверждена Указом Президента Республики Казахстан № 577 от 30 мая 2013 года. [Электронный ресурс]. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U1300000577> Адалет+1
2. Министерство энергетики Республики Казахстан. План мероприятий по реализации Концепции по переходу Республики Казахстан к «зеленой экономике». (План, утверждён в рамках реализации Концепции). [Электронный ресурс]. URL: https://www.gov.kz/uploads/2021/7/29/cd879b137d966182bf4dd31059b7f9d2_original.28683179.pdf ГосВебПортал Казахстана
3. Министерство энергетики Республики Казахстан. Отчёт о структуре производства электроэнергии и состоянии ВИЭ (Renewable Energy Facilities) за 2023 год. [Электронный ресурс]. URL: <https://ar2023.kegoc.kz/en/electricity-balance.html> КЕГОК
4. «Qazaq Green» — Green Energy Information Portal. Renewables account for over 6% of Kazakhstan's energy mix in 2024. 20 мая 2025 г. [Электронный ресурс]. URL: <https://qazaqgreen.com/en/news/kazakhstan/2755/> QazaqGreen
5. «KazInform». Kazakhstan sees strong growth in renewable energy share in 2024. 25 мая 2025 г. [Электронный ресурс]. URL: <https://qazinform.com/news/kazakhstan-sees-strong-growth-in-renewable-energy-share-in-2024-18e1af> qazinform.com
6. «The Astana Times». Kazakhstan Targets 26 GW Energy Expansion by 2035. 18 декабря 2024 г. [Электронный ресурс]. URL: <https://astanatimes.com/2024/12/kazakhstan-targets-26-gw-energy-expansion-by-2035/> The Astana Times+1
7. Enerdata. Kazakhstan unveils plan to build 26 GW of additional power capacity by 2035. 19 января 2024 г. [Электронный ресурс]. URL: <https://www.enerdata.net/publications/daily-energy-news/kazakhstan-unveils-plan-build-26-gw-additional-power-capacity-2035.html>

СЕКЦИЯ 5.

ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫЕ И УПРАВЛЕНЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ

MIGRATION IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN AND DEMOGRAPHIC AGING: ECONOMIC CONSEQUENCES

S.T. Mussina, m.e.s., senior lecturer
Karaganda National Research University
named after Academician E.A.Buketov,
Karaganda, Republic of Kazakhstan

Abstract: The article examines the processes of migration and demographic aging in the Republic of Kazakhstan, their mutual impact and economic consequences for the country. Statistical data on migration and the age structure of the population are analyzed, and the implications for the labor market, social policy, and pension system are assessed. Special attention is paid to forecasts and recommendations for managing these processes to ensure sustainable economic development.

Keywords: migration in Kazakhstan, demographic aging, economic consequences, migration labor market, social programs of Kazakhstan, pension system of Kazakhstan, migration statistics

Population migration and demographic aging are two interrelated phenomena that have gained particular importance in recent decades for many countries, including the Republic of Kazakhstan. Taking into account globalization and increasing mobility of people, migration has become an important factor affecting the demographic and economic situation in the state. On the other hand, demographic aging, which occurs against the background of a decrease in the birth rate and an increase in life expectancy, poses a serious challenge to the socio-economic sustainability of countries.

Kazakhstan, as a country located at the intersection of East and West, is the object of both external migration (influx of migrants) and internal (movement of citizens within the country). At the same time, the country is facing the processes of population aging, which has a significant impact on the economy and social policy [1]. Assessing the relationship between these phenomena and their economic consequences is becoming a key task for determining the ways of further development of the state.

The purpose of this article is to analyze migration processes and demographic aging in the Republic of Kazakhstan, as well as their economic consequences. The article will review statistical data, identify the main trends and draw conclusions about the impact of these factors on the economy of Kazakhstan.

Let's consider the general state of migration in the Republic of Kazakhstan. Migration of the population of Kazakhstan has a rich history. Since gaining independence, Kazakhstan has faced new challenges and opportunities.

Let's look at inbound and outbound migration. Over the past two decades, Kazakhstan has become a major center of migrant influx, especially from Central Asian countries (Kyrgyzstan, Uzbekistan, Tajikistan), as well as from neighboring China. One of the main reasons for the increase in inbound migration is the economic situation in the neighboring countries of Central Asia. Kazakhstan has become attractive to migrant workers due to its high wages and large number of jobs in construction, agriculture and other fields. According to the National Statistical Bureau of the Republic of Kazakhstan, in 2024 the migration balance amounted to 16,550 people [1]. Most of the migrants are workers employed in construction, agriculture and other industries where there is a shortage of local labor.

On the other hand, Kazakhstan continues to face the problem of outbound migration. The number of citizens leaving for permanent residence remains stable, despite the improvement in the economic situation inside the country. The main destinations of departure are Russia, Turkey, and Germany, where migrants are looking for higher incomes or better living and working conditions. In recent years, there has been an increase in the number of emigrants with highly skilled labor, which leads to a brain drain and the loss of valuable human capital. According to the International Organization for Migration (IOM), a certain number of people leave the country every year in search of better conditions[2]. (Figure 1)

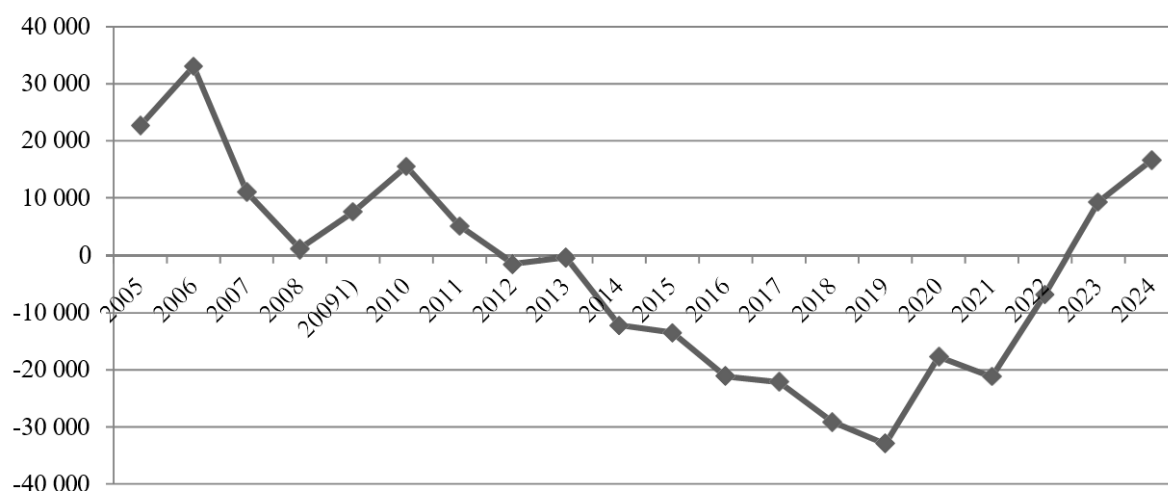

Figure 1. Balance of Kazakhstan's external migration, people

Note – source [1]

Let's analyze internal migration. In addition to external migration, internal migration is an important factor, associated with the movement of the population from rural areas to large cities such as Almaty, Astana and Shymkent. This is primarily due to higher employment opportunities and improved social conditions in metropolitan areas. The reasons for this phenomenon also lie in a higher standard of living and more jobs in cities, which creates additional challenges for infrastructure and social policy. This process leads to an increased burden on urban infrastructure, which creates additional challenges for local authorities in housing, education, health, and social protection. In 2024, about 130,000 people migrated to Almaty and Astana, which accounted for 10% of their total population [1]. (Figure 2)

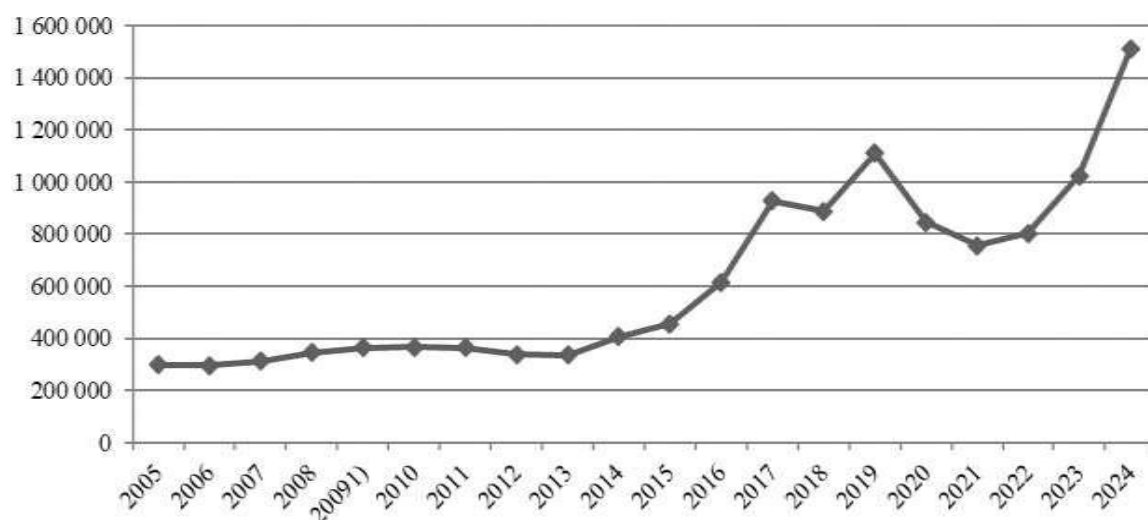

Figure 2. Internal migration in the Republic of Kazakhstan, people Note – source [1]

Let's turn to the consideration of demographic aging in Kazakhstan. Demographic aging is a process in which the proportion of people over working age in the general population increases. In Kazakhstan, this process has become more noticeable in recent decades, and its effects are beginning to be felt in various spheres of life.

The main reasons for the aging of the population of Kazakhstan are a decrease in the birth rate and an increase in life expectancy. According to the World Health Organization (WHO), life expectancy in Kazakhstan has increased significantly over the past few decades, but this process is not accompanied by a proportional increase in the birth rate. This leads to the fact that the number of elderly people is growing, and the proportion of working citizens is decreasing.

Kazakhstan is characterized by a high mortality rate among men, which also affects the overall demographic picture. Many social and economic factors, such as low levels of healthcare and stress factors, contribute to a lower life expectancy for men than for women.

According to the World Health Organization (WHO), the average life expectancy in Kazakhstan in 2024 was

71.33 years for men and 79.42 years for women [4]. However, despite this positive trend, the birth rate remains low. In 2024, the birth rate in Kazakhstan was 2.98 children per woman, which is lower than the population reproduction rate (2.1) [3]. (Figure 3)

A decrease in the birth rate and an increase in life expectancy have led to the fact that the proportion of people over 65 in the total population of Kazakhstan has increased from 5.5% in 2000 to 9.2% in 2025. This process is accompanied by an increase in the burden on the pension system and social security, as well as the demand for changes in health policy.

Let's make a comparison with other countries that are Kazakhstan's closest neighbors. Comparison with other Central Asian countries shows that demographic aging in Kazakhstan is occurring faster than in neighboring countries. For example, in Uzbekistan, the average age of the population is significantly lower, which is associated with a higher birth rate. However, in the long term, Kazakhstan will face higher rates of aging compared to other states in the region, which will require the authorities to take specific measures to address this issue [5].

Migration has both positive and negative economic consequences. The influx of migrants helps to compensate for the shortage of labor in some sectors of the economy, such as agriculture and construction. However, this also leads to competition in the labor market, especially among low-skilled workers. In recent years, Kazakhstan has been actively attracting migrants from Central Asia, which helps support economic growth, but this may lead to lower wages and worse working conditions for local workers.

As a result, there are various economic consequences of migration and demographic aging.

First, the impact of migration on the labor market. Migration, both inbound and outbound, has a direct impact on the labor market in Kazakhstan. The influx of migrant workers from Central Asian countries helps to compensate for the shortage of labor in a number of industries, such as construction and agriculture. However, this situation also creates competition in the labor market, especially for local workers with low qualifications, which can lead to social tension.

In addition, the aging of the population leads to a decrease in the total volume of labor resources, which can slow down the pace of economic growth. Many enterprises face a shortage of qualified personnel, especially in high-tech industries.

On the other hand, the departure of qualified specialists, especially to more highly developed countries, leads to a drain of human capital, which reduces the overall potential of the national economy [6].

Secondly, the impact of demographic aging on the economy. The aging of the population leads to an increase in the proportion of the disabled population, which creates additional economic problems. First of all, this is reflected in the growing costs of healthcare and social security. Demographic aging also leads to a decrease in the working-age population, which can negatively affect labor productivity and economic growth.

Kazakhstan's pension system is also facing a strain due to an increase in the number of retirees. In 2020, there were only 4.5 employees per pensioner, while in 1990 this figure was twice as high. And by 2050, according to forecasts, this figure will decrease to 3.6 employees per pensioner. This leads to the need to reform the pension system and increase its sustainability [7].

Thirdly, the impact of migration on demographic aging. Migration can partially compensate for demographic aging processes if younger migrants arrive in the country, which helps maintain a balance in the population structure. In Kazakhstan, migrants tend to be younger than the local population, which helps reduce the overall rate of aging. However, despite this, the general trend of population aging continues to grow, and migration is not sufficient to fully compensate for this process [2].

Forecasts show that in the coming decades Kazakhstan will face serious economic challenges related to demographic aging and migration processes. It is expected that the number of able-bodied people will decrease by 2050, which will require reforms in the education system, social policy and pension provision.

Therefore, Kazakhstan's policy in the field of migration and population aging is necessary. Kazakhstan is taking steps to address these problems by developing programs aimed at regulating migration, supporting families and increasing the birth rate.

Regarding migration policy, the following can be noted. Kazakhstan has developed several migration management programs aimed at both attracting migrants and supporting internal migration. In recent years, special attention has been paid to attracting specialists in fields such as information technology, engineering, and medical professions. In addition, the New Kazakhstan program is actively developing in the country, which is focused on infrastructure development and job creation, which should encourage the return of qualified specialists to the country [7].

On the other hand, programs have also been developed and are being implemented to combat demographic aging. To combat demographic aging, Kazakhstan is developing programs aimed at supporting families, improving conditions for women, and increasing the birth rate. One example is the Demographic Security of Kazakhstan program, which includes measures to improve public health and stimulate fertility [3].

Thus, the processes of migration and demographic aging in Kazakhstan have a significant impact on the country's economy. Migration helps to compensate for the shortage of labor, however, despite this, the country

faces the challenges of an aging population, which requires effective reforms in the field of social policy and economics. In the future, Kazakhstan will have to find a balance between managing migration flows and ensuring the sustainable development of the pension system and social infrastructure.

Demographic aging is one of the main threats to the stability of Kazakhstan's economy in the long term. The growing share of the elderly in the general population increases the burden on the pension system, the health care system and social security. Without reforms in these areas, the country may face serious problems in the future.

However, migration can partially offset this process if it is aimed at attracting a younger workforce and specialists to critical sectors of the economy. It is important that the state migration policy takes these aspects into account and promotes not only the influx of migrants, but also their integration into the economic and social life of the country.

To minimize the effects of demographic aging, Kazakhstan needs to continue developing programs to support families, improve fertility conditions, and ensure a decent standard of living for the elderly. It is also necessary to improve the pension system, adapting it to changing demographic conditions.

In the future, with proper management of migration processes and effective decisions in the field of social and economic policy, Kazakhstan will be able to mitigate the effects of population aging and continue sustainable development in the face of global challenges.

List of literature:

1. Bureau of National Statistics of the Republic of Kazakhstan. Demographic statistics of the Republic of Kazakhstan. [electronic resource]. URL: stat.gov.kz
2. International Organization for Migration (IOM). (2023). Migration in Central Asia: trends and challenges. [electronic resource]. URL: iom.int
3. Kazakhstan in numbers. (2024). State and demographic indicators of the Republic of Kazakhstan. Almaty: Ministry of National Economy of the Republic of Kazakhstan.
4. Global Report on Aging and Health. (2023). The World Health Organization. The role of population aging in healthcare in emerging markets. Geneva: WHO.
5. Gildenstein I. G., Kazimova A. F. (2020). Migration processes and population aging in Central Asian countries. Almaty: KazGU Publishing House.
6. Simonov P. I. (2018). Demographic aging and its economic consequences for Kazakhstan. Questions of economics and sociology, 6(4), 45-60.
7. Kaliev M. K. (2017). The impact of migration on the labor market and the economy of Kazakhstan. Kazakhstanskaya ekonomika, 2(5), 73-86.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К ОПТИМИЗАЦИИ УПРАВЛЕНИЯ ОРГАНИЗАЦИЯМИ СФЕРЫ ТУРИЗМА

Амержан С.У., магистрант 2 курса,
Кокшетауский университет им. Ш.Уалиханова, г.Кокшетау

Аннотация. Статья обобщает теоретические подходы к оптимизации управления организациями сферы туризма в современных условиях. Обоснована роль операционной прозрачности и сетевой координации на уровне дестинации для согласования емкости, цены и ожидаемого уровня сервиса. Предложена целостная архитектура решений, связывающая стратегию, стандарты процессов, метрики качества и инициативы устойчивости, что снижает вариативность и повышает лояльность гостей при сохранении экономической эффективности.

Ключевые слова: туризм, оптимизация управления, сервисная логика, процессный подход, управление доходами, качество услуги, устойчивость.

Оптимизация системы управления организациями сферы туризма сегодня становится неотделимой от волатильности спроса, усиления конкуренции между дестинациями и новых требований к прозрачности и устойчивости. Современный турист ожидает согласованности всех точек контакта с брендом, предсказуемого качества услуги, справедливых правил ценообразования и понятной коммуникации при изменениях расписаний или нагрузок [1].

Управленческие решения больше не могут строиться вокруг одного подхода. Требуется интеграция нескольких теоретических перспектив, каждая из которых закрывает собственный риск: сервисно ориентированные идеи со-создания ценности объясняют, как настраивать опыт гостя и вовлекать его в формирование результата, процессная логика позволяет удерживать дисциплину операций, ситуационный взгляд помогает адаптировать решения к сезонности и структуре спроса, ресурсно ориентированный анализ указывает на источники долгосрочного преимущества, а модели устойчивости и сетевого управления дестинациями фокусируют внимание на межорганизационной координации [2].

Макроконтекст подтверждает актуальность такой интеграции. В 2024 году мировая туристская активность практически вернулась к докризисным уровням, а в начале 2025 года зафиксирован полный восстановительный цикл по большинству макропоказателей. Это одновременно усиливает конкуренцию и поднимает планку ожиданий к управленческим практикам в компаниях и дестинациях [3]. В результате вопрос не сводится к поиску одной универсальной модели, а к построению связной архитектуры управления, где стратегические, операционные и институциональные решения согласованы с измеримыми метриками качества, доходности и устойчивости.

Точка отправления для оптимизации в туризме остается сервисно ориентированная логика, рассматривающая услугу как совместное создание ценности. Она переносит акцент с одностороннего предоставления продукта на конфигурацию взаимодействий и знаний, которые гость и организация вкладывают в процесс. Это напрямую связано с проектированием клиентского пути, прозрачностью операций и работой с ожиданиями, поскольку именно в этих узлах возникают поведенческие эффекты удовлетворенности и лояльности. Наблюдения 2024 года по потребительским предпочтениям показывают, что

гости быстро распознают нестыковки между коммуникациями и фактическим сервисом, а исправляющие действия воспринимают позитивно в случае оперативной и понятной обратной связи [1]. Следовательно, ключевой управленческий принцип состоит в том, чтобы переводить сервисные сценарии из неявных практик в формализованные маршруты с фиксированными контрольными точками.

Процессный подход обеспечивает дисциплину исполнения такой сервисной логики. Он позволяет описать операции в виде цепочки повторяемых шагов с входами, выходами, владельцами и показателями. Для отеля или туроператора это бронь, заселение, обслуживание, урегулирование претензий. Практика последних лет показывает, что применение циклов улучшений и картирования потока ценности дает эффект только при наличии системы сквозных метрик, которые соединяют операционную скорость и качество обслуживания с восприятием справедливости со стороны гостя. Исследования 2024 года в области ожиданий и очередей демонстрируют нетривиальный результат: само по себе ожидание не всегда разрушает опыт, а при корректной коммуникации может выступать сигналом популярности бренда и повышать оценку ценности у новых клиентов [4]. Отсюда следует дополнительная управленческая задача. Нужно балансировать мощность и уровень сервиса так, чтобы время ожидания оставалось предсказуемым, а информационные сообщения и визуальные подсказки помогали гостю интерпретировать ситуацию в его пользу.

Ситуационный подход дополняет процессную логику, поскольку параметры оптимального сервиса зависят от контекста дестинации и фазы сезона. Рабочая нагрузка, доля групповых заездов, структура каналов продаж, валютные колебания, регуляторные ограничения формируют разные режимы принятия решений. В пиковые периоды больше пользы приносит высокий уровень стандартизации и четкие правила распределения мощности, тогда как в межсезонье возрастает ценность персонализации и гибкости. Изменения в календаре событий и международных потоках, зафиксированные в 2024 и первой половине 2025 года, подтверждают, что сезонность становится более сложной. Наблюдается перераспределение туристских потоков между месяцами и сегментами, что требует от организаций сценарного планирования расписаний и емкости, а от дестинаций новых форм совместной координации [2,3].

Ресурсно ориентированная перспектива указывает, за счет чего создается устойчивое преимущество в такой среде. Для туристских компаний критичными ресурсами становятся доверие к бренду, накопленные данные о спросе, компетенции персонала и алгоритмы управления доходами. Именно на стыке данных и сервиса возникает возможность согласовывать ценообразование с ощущением справедливости. Публикации 2024 года в области revenue management обращают внимание на восприятие гостем динамической цены и на роль информативных подсказок. Четкие объяснения ограничений по тарифам и доступности уменьшают риск негативной реакции и помогают связать вариативность цен с понятными стимулами спроса [5]. Это решает давнюю дилемму между необходимостью гибкой цены и необходимостью прозрачности.

Оптимизация невозможна без работы с качеством и удовлетворенностью. В туризме эти показатели определяются не только результатом, но и процессом. Здесь проявляет себя связка четырех элементов. Сначала организация фиксирует дизайн стандарта для каждой точки контакта. Затем выстраивает замеры через выборочные опросы и оперативные индикаторы скорости и точности. Далее внедряет прозрачность

операций, чтобы гость видел, как идет работа над его запросом. Наконец, соединяет эти оценки с управленческими решениями по расписаниям, персоналу и тарифам. Результаты 2024 и 2025 годов показывают, что операционная прозрачность смягчает недовольство при сбоях и повышает готовность рекомендовать услугу [6]. Это особенно важно в условиях высокой плотности событий и непредвиденных нагрузок.

Сетевой и институциональный взгляд необходим для выхода за пределы одной компании. Европейские и национальные инициативы по усилению структур управления

дестинациями указывают на важность четко определенных ролей, вертикальной и горизонтальной координации, а также общей системы показателей устойчивости и качества. Методические рекомендации 2024 года подчеркивают, что правильно устроенные организации управления дестинациями способны уменьшать фрагментацию усилий, а, следовательно, и транзакционные издержки внедрения единых стандартов сервиса [7]. Параллельно исследования смарт-дестинаций фокусируют внимание на роли цифровых инструментов координации и устойчивости. Здесь оптимизация приобретает форму платформенных решений, где общие данные о потоках, расписаниях и инцидентах доступны всем участникам и поддерживают единую логику реагирования [8]. Такое сочетание управленческой структуры и цифровых инструментов помогает конвертировать положительный спрос в устойчивый доход без перегрузки объектов и инфраструктуры.

Нарастающие требования к экологической и социальной устойчивости переводят часть оптимизационных решений в плоскость нефинансовой отчетности и операционных стандартов. Обобщения 2024 года по устойчивому управлению в гостиницах показывают, что прозрачные практики обращения с ресурсами и отходами, энергоэффективность и открытое раскрытие показателей улучшают не только комплаенс, но и операционную эффективность, а также усиливают доверие у гостей и партнеров [9]. Это согласуется с макротрендами, которые фиксируют международные наблюдатели: возврат спроса сопровождается ожиданием более ответственного управления ресурсами, что стимулирует переход от единичных инициатив к системным программам на уровне дестинаций и сетей.

Оптимизационная архитектура сводится к нескольким связям. Стратегическое позиционирование задает набор целевых ценностей и приоритетов устойчивости. Процессный дизайн переводит эти цели в стандарты и маршруты обслуживания. Операционная прозрачность соединяет процесс с восприятием справедливости и снижает чувствительность к неизбежным ожиданиям. Revenue management работает только при согласовании алгоритмов ценообразования с понятными правилами доступности, особенно в периоды пиковых нагрузок. Сетевые механизмы дестинации обеспечивают равномерность стандартов и помогают смещать поток гостей во времени и пространстве, что уменьшает давление на инфраструктуру и соответствует логике долгосрочной устойчивости. Эмпирические наблюдения за 2024 и 2025 годами позволяют сформулировать практическое правило. Системы управления, которые объединяют эти элементы и подкрепляют их измеримыми метриками, лучше удерживают качество при росте спроса, а также быстрее восстанавливаются после сбоев [9,10].

Оптимизация управления туристскими организациями в современных условиях требует согласования сервисно ориентированных принципов, процессной дисциплины, ситуационной гибкости, ресурсно ориентированной селекции приоритетов, прозрачности операций и устойчивости. Рынок демонстрирует не только рост, но и усложнение сезонности с перераспределением потоков, что делает критичными совместное планирование емкости и продуманное управление ожиданиями. Достоверная коммуникация о причинах изменений, видимость работы организации, корректная настройка алгоритмов цены и доступности и участие в институциональных механизмах дестинации формируют связную систему, которая поддерживает экономический результат и доверие гостя. По моему мнению, именно такая интеграционная модель позволяет превратить рост спроса 2024 и 2025 годов в устойчивое конкурентное преимущество, не боясь перегрузки мощностей и репутационных рисков.

Список литературы

1. McKinsey & Company. The State of Tourism and Hospitality 2024: Report. 2024. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://www.mckinsey.com/industries/travel/our-insights/the-state-of-tourism-and-hospitality-2024> (дата обращения: 12.11.2025).
2. UN Tourism. World Tourism Barometer. January 2025 [Электронный ресурс]. Режим доступа: https://en.unwto-ap.org/news/worldtourismbarometer_jan2025/ (дата обращения: 12.11.2025).
3. Rogowski M., Zawilińska B., Hibner J. Managing tourism pressure: Exploring tourist traffic patterns and seasonality in mountain national parks to alleviate overtourism effects // Journal of Environmental Management.-2025.-Vol. 373. Art. 123430. DOI: 10.1016/j.jenvman.2024.123430.
4. Noone B. M., Lin M. S. Exploring the upside of waiting: The positive effects of waiting as a cue to brand popularity // International Journal of Hospitality Management.-2024.-Vol. 118. Art. 103691. DOI: 10.1016/j.ijhm.2024.103691.
5. Yeoman I. Hospitality revenue management research // Journal of Revenue and Pricing Management.

2024. Vol. 23, № 3. P. 195–196. DOI: 10.1057/s41272-024-00491-9.

6. Wang P., Wu L., Wang Y. Illuminating the unseen: How and why operational transparency mitigates customer dissatisfaction in platform-based services // Journal of Business Research.- 2025.- Vol. 199. Art. 115574. DOI: 10.1016/j.jbusres.2025.115574.

7. OECD. Guidance to Strengthen Destination Management Organisation Structures. Paris: OECD, 2024. [Электронный ресурс]. Режим доступа: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2024/12/guidance-to-strengthen-destination-management-organisation-structures-in-croatia_645519d9/f1b873f6-en.pdf (дата обращения: 12.11.2025).

8. Abdelmalak F. и др. Smart tourism destinations: Governance and resilience // Smart Tourism.- 2024.-Vol. 4.- № 2. Art. 5. DOI: 10.52255/smarttourism.2024.4.2.5.

9. Makoondlall-Chadee T., Bokhoree C. Environmental sustainability in hotels: A review of the relevance and contributions of assessment tools and techniques // Administrative Sciences.- 2024.- Vol. 14.- № 12. Art. 320. DOI: 10.3390/admsci14120320.

10. World Travel & Tourism Council. Travel & Tourism Economic Impact 2025: Global Trends. 2025. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://researchhub.wtcc.org/product/travel-tourism-economic-impact-2025-global-trends> (дата обращения: 12.11.2025).

ФИРМАНЫҢ ТАБЫС АЛУ КӨЗДЕРІН ТАЛДАУ

Амангельдинов Қ.

Э-24-3ск тобының студенті

Ибитанова К.К., доцент

Аннотация. Бұл мақала фирманың табыс алу көздерін жүйелі талдауға арналған. Негізгі және қосымша табыс түрлері, олардың қалыптасу факторлары, құрылымы мен тиімділігі қарастырылады. Талдау нәтижелері кәсіпорынның қаржылық тұрақтылығын арттыруға және басқарушылық шешімдерді оңтайландыруға мүмкіндік береді.

Негізгі ұғымдар: табыс, бағдарлама, инвестиция, капитал, шығындар

Нарықтық қатынастар жағдайында, кәсіпорын егерде максималды пайда табуға тырыспаса да, өз тауары мен көрсетілетін қызметті өткізу нарығындағы үлесін мықты ұстап тұруға және бәсеке жағдайында оның өндірісін серпінді дамытуды қамтамасыз ететін пайда алуына тырысуы қажет. Нәтижесінде бұл пайданың қалыптасу көзі мен оны тиімді пайдалану әдістерін іздестіруіне көмектеседі [1].

«Темир» ЖШС өзінің қызмет аясын үнемі кеңейтіп келеді, қазіргі таңда барлық қажетті құрал-жабдықтармен жабдықталған және білікті мамандармен қамтамасыз етілген.

Кәсіпорынның экономикалық тиімділігіне талдау жасамас бұрын олардың өндірістік-шаруашылық қызметіне тоқталайық. «Темир» ЖШС-нің негізгі өндірістік-шаруашылық қызметін келесі кесте түрінде көрсетуге болады (Кесте 1).

Кесте 1

«Темир» ЖШС-нің 2022-2023 жылдардағы өндірістік-шаруашылық қызмет нәтижелері

№	Негізгі көрсеткіштері	өлшем бірлігі	2022 жыл	2023 жыл	2023 жыл 2022 жылға % -бен
1	Өнім өндіру көлемі	кг	465,6	513,6	110,3
2	Қызметті өткізу көлемі	млн. тг	68,9	76,7	111,3
3	Өткізілген өнімнің өзіндік құны	млн. тг	66,7	72,4	108,5
4	Жалпы табыс	млн. тг	2,2	4,3	195,4
5	Өнімнің табыстылығы	%	3,3	5,9	-
6	Өнімнің 1 тг шығыны	тг	0,97	0,94	97,0

7	Негізгі қорлардың орташа жылдық құны	млн. тг	3,833	4,007	104,5
8	Айналым қорларының орташа жылдық құны	млн. тг	9,350	15,008	160,5
9	Жалақы қоры	млн. тг	5,099	7,117	139,6
10	Жалпы жұмыскер саны	адам	48	48	100
11	1 жұмыскердің орташа айлық жалақысы	тг	88520	103650	117,0
12	1 жұмыскердің еңбек өнімділігі	тн	9,7	10,7	110,3
13	Өндірілген өнімнің еңбек сыйымдылығы	адам/сағат	296,6	188,3	63,5
14	Қор қайтарымдылығы	тг	5,5	6,3	114,5
15	Қор сыйымдылығы	тг	0,18	0,16	88,9
Е с к е р т у - «Темир» ЖШС-нің мәліметтері негізінде есептелді					

Кестеде берілген мәліметтерден көріп отырғанымыздай, «Темир» ЖШС өнім өндіру және өткізу көлемі 2022 жылмен салыстырғанда 2023 жылы 48 (10,3%) және 7,8 млн. теңге (11,3%) өскен. Бұл өсім кәсіпорында өндірілетін өнімдерге сұраныстың өсуі және жартылай фабрикат нысанында жаңа өнім түрін шығарумен байланысты болған. Сәйкесінше өткізілген өнімнің өзіндік құны да өскенімен жалпы табыс көлемі 95,4% дейін ұлғайған. Сондай-ақ, өнімнің 1 теңгесіне келетін шығын да 3 тиынға төмендеп, 94 тиынды құраса, өнімнің табыстылығы 2,6 % артқан.

Кесте 2-де өндірістің жылдар бойынша жоспарланған бағдарламасы берілген.

Кесте 2 Өндірістің жылдар бойынша жоспарланған бағдарламасы

Көрсеткіш	2022 ж.	2021 ж.	2022 ж.	2023 ж.
Еңбек қуаттылығы, %	75%	80%	90%	100%
Қызметтен түскен табыс, мың тг.	49 158	52 435	58 990	65 544
Е с к е р т у - «Темир» ЖШС-нің жылдық есептерінің негізінде жасалған				

Сату бағдарламасы жүргізілген маркетингтік зерттеулер (ұсынылатын стоматологиялық қызметтер ретінде тұтынушылардың басымдық берулерін айқындау мақсатында) нәтижелерінің негізінде, сондай-ақ жарнамалық акциялар мен өнімді жеткізуге келісімшарттар жасасу жолымен жүзеге асырылатын болады [2].

Бағаны қалыптастырған кезде тұтынушылардың орташа табыстары арқылы айқындалатын сатып алу қабілеттіліктері ескерілді. Бағаны қалыптастыру нарықтық бағалар мен өнімнің өзіндік құнына негізделген.

«Темир» ЖШС-нің жалпы инвестициялық шығындарына келетін болсақ, 2023 жылғы жалпы инвестициялық шығындар мыналарды қамтиды:

Кесте 3 «Темир» ЖШС-нің жалпы инвестициялық шығындар мың тг.

Шығыстар	2023 жыл
Негізгі капиталға инвестициялар	55 270
Негізгі капитал	4 200
Барлығы	59 470
Е с к е р т у - «Темир» ЖШС-нің жылдық есептерінің негізінде жасалған	

Кәсіпорын қызметін қаржыландыру өз қаражаты есебінен және қарыз капиталы есебінен 59 470 мың теңгені құрайды. Соның ішінде өз қаражатының үлесі 23 210 мың теңге немесе 39% құраса, ал қарыз қаражаты 36 260 мың теңгені немесе 61% құрайды.

Темир» ЖШС-нің 14% дисконттау ставкасы кезінде инвестицияланған капиталдың дисконтталған таза кірісі 7 жылда 4 753 мың теңгені құрады.

Темир» ЖШС-нің 5 жылына арналған кәсіпорын қызметі тиімділігінің көрсеткіштері. Жылдық пайда (7 жыл) - 10 061 мың тг. Активтердің рентабельділігі - 18%. Баланс мәліметтері бойынша активтердің құрамы мен олардың таратылуына талдау жасау үшін келесі аналитикалық кесте құрылады (Кесте 4). Кесте мәліметтерінен активтердің нақты құнын көрсететін баланс валютасының есепті жылы 9 485 мың теңгеге немесе 2,57%-ға кемігенін көруге болады. Бұл кәсіпорын дамуының теріс нәтижесін сипаттайды.

Алайда активтерді талдай отырып, олардың қалай таратылғанын және есепті жылы неге көбірек көңіл бөлінгенін, сондай-ақ кәсіпорынның өндірістік потенциалы мен оның негізгі құралдарының жағдайын және кәсіпорын мүлкінің мобильділігін (іске тартылу деңгейін) анықтау қажет [3].

Кесте 4 «Темир» ЖШС-нің 2023 жылғы айналым қорының құрамы мен құрылуы

Активтер	Сомасы, мың тг.		Құрылымы, %		Өзгеріс (+ ; -)	
	Жыл басында	Жыл соңында	Жыл басында	Жыл соңында	Мың тг.	Үлес салмағы, %
Негізгі айналым құралдары	147795	210 260	40,03	58,44	+62465	+42,26
Аяқталмаған өндіріс	45 300	17 280	12,27	4,80	-28 020	-61,85
Ұзақ мерзімді қаржылық салымдар	18 590	18 590	5,03	5,17	0	0
Алдағы кезең шығындары	395	655	0,11	0,18	+260	+65,82
Жиыны	212080	246 785	57,44	68,60	+34705	+16,36
Тауарлы-материалдық қор	57 780	53 600	15,65	14,90	-4 180	-7,23
Дебиторлық борыш	91 595	47 525	24,81	13,21	-44 070	-48,11
Қысқа мерзімді қаржылық салымдар	0	670	0,00	0,19	+670	
Ақша қаражаты	1 505	5 470	0,41	1,52	+3 965	+263,46
Басқа да қысқа мерзімді шығындар	6 290	5 715	1,71	1,58	-575	-9,14
Жиыны	157170	112 980	42,56	31,40	-44 190	-28,12
Барлығы	369250	359 765	100,00	100,00	-9 485	2,57
Е с к е р т у - «Темир» ЖШС-нің мәліметтері негізінде есептелді [24]						

4-кесте мәліметтері көрсеткендей қаражаттарды ағымдағы және ұзақ мерзімді активтер арасына тарату жыл аяғына соңғылардың пайдасына шешілді. Егер ағымдағы активтердің үлесі жыл басында 14,88 пунктке аз болса (42,56-57,44), жыл аяғында ол 37,2 пунктке (52,33-47,67) дейін төмендеді және 31,40%-ды құрады.

«Темир» ЖШС өзінің қызмет аясын үнемі кеңейтіп келеді, қазіргі таңда барлық қажетті құрал-жабдықтармен жабдықталған және білікті мамандармен қамтамасыз етілген. Кәсіпорынның экономикалық тиімділігіне талдау жасамас бұрын олардың өндірістік-шаруашылық қызметіне тоқталайық.

Айналым қорлары мен негізгі құралдардың орташа жылдық құны да 60,5 және 4,5 пайызға артқан. Яғни, айналым қорларының жоғары қарқынмен өсіп отырғанын көрсетеді. Бірақ, негізгі құралдардың өсімі өте аз шаманы құраған. Бұл кәсіпорын қызметінің тиімділігіне кері әсер етуі мүмкін. «Темир» ЖШС-де талдау жасалып отырған кезең ішінде кадрлар тұрақтылығы сақталған, яғни, жұмыскерлер саны өзгермеген. Бірақ, жалақы қоры 2017 жылы өткен жылмен салыстырғанда 2018 мың тг. (39,6%)

өскен. Алайда орташа айлық жалақы мөлшері 17,0% өскенімен салыстырмалы түрде аз екендігін көріп отырмыз. Қосымша жұмыс күшін тартпастан өндіріс көлемінің өсуінен кәсіпорындағы еңбек өнімділігі 3 тоннаға дейін ұлғайса, еңбек сыйымдылығы 108,3 адам сағатқа дейін азайған [4].

Кәсіпорындардың қор қайтарымдылығы және қор сыйымдылығы мәндерінен көріп отырғанымыздай негізгі өндірістік қорларды пайдалану тиімділігі 2017 жылы жақсарғанын байқаймыз. Бұл жағдайды аталмыш кәсіпорындардың негізгі өндірістік қорларының активті бөлігінің, яғни, өндірістік үрдісте тікелей пайдаланылатын машиналар және құрал-жабдықтармен байланысты қарастыруға болады.

Сонымен, «Темир» ЖШС шағын кәсіпорын ретінде артықшылығын пайдалану арқылы өндірістік-шаруашылық қызметі тұрақты болып отыр. Бұл кәсіпорынның бір ерекшелігі тек жергілікті нарыққа ғана қызмет еткенімен тұтынушылар талғамына сәйкес өнім өндіру көлемін, ассортиментін тез өзгерте алады. Яғни, айтарлықтай икемді және нарық конъюнктурасына тез бейімделе алады [5].

Кәсіпорынның экономикалық тиімділігіне талдау жасағанда біз оның мүлктік жағдайын ғана емес, сондай-ақ оның қаржылық жағына да назар аударуымыз керек, яғни, қысқа және ұзақ мерзімді болашақ тұрғысынан кәсіпорынның қаржылық жағдайын сипаттайық. Қысқа мерзімді болашақ тұрғысынан кәсіпорынның қаржылық жағдайы өтімділік және төлем қабілеттілік көрсеткіштерімен бағаланады. Ал, ұзақ мерзімді болашақ тұрғысынан кәсіпорын қызметінің тұрақтылығы оның қаржылық жағдайының маңызды сипаттамаларының бірі. Бұл ең алдымен кәсіпорынның жалпы қаржы құрылымымен, оның инвесторларға тәуелділік дәрежесімен байланысты көрсеткіштерді қарастырады.

Кәсіпорын қызметінің тиімділігін сипаттайтын маңызды көрсеткіштердің бірі – табыстылық көрсеткіштері болып табылады. Нарық жағдайында әрбір кәсіпорын аз шығын жұмсай отырып, жоғары табыс табуға, яғни, тиімділікке ұмтылады. Сондықтан біздің қарастырып отырған кәсіпорынның талдау жасап отырған кезеңдегі табыстылық деңгейі жөнінде айту үшін табыстылықтың салыстырмалы көрсеткіштерінің негізгілерін келесі кесте түрінде көрсетуіміз қажет (Кесте 5).

Кесте 5 «Темир» ЖШС-нің табыстылығын бағалау

№	Көрсеткіштер	Жылдар	
		2022	2023
1	Активтердің табыстылығы	0,01	0,007
2	Ұзақ мерзімді активтердің табыстылығы	0,04	0,03
3	Негізгі капиталдың табыстылығы	0,02	0,02
4	Меншікті капиталдың табыстылығы	0,15	0,14
5	Сатудың табыстылығы	0,02	0,02
6	Өндіріс табыстылығы	0,01	0,01
Е с к е р т у - «Темир» ЖШС-нің мәліметтері негізінде есептелді [24]			

Табыстылықтың салыстырмалы көрсеткіштерінің мәндері таза табысқа тікелей байланысты болғандықтан табыс көлеміне тәуелді болады. Бірақ таза табыстың көлемі жылдан-жылға азайғанын байқап отырмыз, яғни, 2017 ж өткен жылмен салыстырғанда 11 теңгеге (7,0%) дейін азайған. Ол кезең шығындарының өсуіне байланысты болған. Ал, табыстылық көрсеткіштерінің мәндері бойынша үлкен өзгерістер жоқ, тек, ағымдағы активтер құнының 5337,7 мың теңгеге (43,0%) артуына байланысты әрбір теңгесіне келетін таза табыс 3 тиынға азайған. «Темир» ЖШС бойынша үлкен ауытқушылықтың болмауы және қаржы тұрақтылығының сақталуы оның шағын кәсіпорын ретіндегі артықшылығымен байланысты. Бірақ, өзіндік кемшіліктері де байқалады. Сонымен қатар, кәсіпорынның айналым қаражаттарының аздығынан өндірістік үрдістің үздіксіздігін қамтамасыз ету үшін қарыздық қаражаттарға сүйенуге мәжбүр болып отыр. Дегенмен, алдағы уақытта өзінің өндіретін өнім сапасын жақсартып отырып, өткізу нарықтарын кеңейтуге және өнім ассортиментін және көлемін ұлғайтуға баса назар аударуы қажет.

Әдебиеттер тізімі:

- 1 Экономика предприятия (фирмы): учебник / В.Я. Горфинкель, А.И. Базилевич; ред. В.Я. Горфинкель. – М.: Проспект, 2023. – 640 с.
- 2 Раицкий К.А. Экономика предприятия. Учебник для вузов. – М-2022. – 693стр

- 3 Жолдасова С.К. Кәсіпорын экономикасы. – Алматы, 2022 ж.
- 4 «Темир» ЖШС-нің 2022 -2023 жылдық есептері
- 5 «Темир» ЖШС-нің стратегиялық даму бағдарламасы

ЭКОЛОГИЧЕСКАЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ ПРЕДПРИЯТИЙ ДЛЯ РАЗВИТИЯ ЭКОНОМИКИ РК

Анысбек А.Ж.,

студент Научный руководитель: к.э.н., ассоц.проф.

Макишева Ж.А. Алматинский технологический университет,
Алматы, Казахстан

В статье анализируется роль циркулярной экономики как ключевого инструмента устойчивого развития. Рассматриваются механизмы замкнутого цикла, технологии переработки, ресурсоэффективность и влияние циклических моделей на экологическую устойчивость, экономический рост и инновационные процессы в современном бизнесе.

Ключевые слова: циркулярная экономика, устойчивое развитие, зелёная экономика, ресурсоэффективность, инновации, переработка, цифровизация.

Современные условия развития Казахстана требуют от организаций перехода к экологически ответственным моделям управления, обеспечивающим снижение негативного воздействия на окружающую среду и повышение устойчивости производственных процессов. Экологическая безопасность становится ключевым фактором стратегического развития предприятий, поскольку она напрямую связана с качеством природных ресурсов, здоровьем населения, инвестиционной привлекательностью и международными стандартами

устойчивого развития. В этой связи государственные требования усиливаются и дополняются новыми нормами, направленными на интеграцию экологически ориентированных подходов во все сферы деятельности компаний.

Одним из важнейших требований является соблюдение положений Экологического кодекса Республики Казахстан, который определяет порядок обращения с отходами, регулирования выбросов и сбросов, проведения экологической экспертизы и оценки воздействия на окружающую среду. Организации обязаны получать соответствующие разрешения, подтверждающие соответствие нормативам, проводить инвентаризацию источников загрязнения и разрабатывать мероприятия по снижению техногенной нагрузки. Особое внимание уделяется мониторингу выбросов в атмосферу, поскольку именно они являются одним из основных источников загрязнения в крупных промышленных регионах [1].

Большое значение имеет рациональное использование природных ресурсов. Для предприятий вводится обязательство контролировать расход воды, тепла, электроэнергии и других ресурсов, а также внедрять энергосберегающие технологии. Государственная политика направлена на стимулирование предприятий к внедрению инновационных методов переработки сырья, переходу на возобновляемые источники энергии и снижению уровня отходов за счёт вторичного использования материалов. Это способствует не только уменьшению экологического влияния, но и повышению экономической эффективности компаний, так как оптимизация ресурсопотребления снижает производственные затраты.

Значительным направлением требований является управление отходами. Организации обязаны осуществлять сортировку, безопасное хранение и своевременную передачу отходов специализированным организациям. Приоритет отдаётся переработке и вторичному использованию, а не захоронению. В рамках концепции циркулярной экономики Казахстан ориентируется на постепенный отказ от полигонов в пользу перерабатывающих предприятий, что требует от организаций более ответственного подхода к обращению с отходами и внедрения внутренних систем разделения материалов. Несоблюдение данных требований приводит не только к штрафам, но и к приостановлению деятельности, что подчёркивает важность экологической дисциплины.

Дополнительные экологические требования связаны с цифровизацией контроля и повышением прозрачности деятельности предприятий. В Казахстане активно внедряются автоматизированные системы экологического мониторинга, фиксирующие данные о выбросах и сбросах в режиме реального времени. Организации обязаны подключаться к таким системам, обеспечивать корректную передачу

данных и оперативно реагировать на выявленные отклонения. Это повышает уровень доверия к предприятиям и способствует формированию культуры открытости и ответственности. Цифровизация также помогает предприятиям самостоятельно выявлять экологические риски и сокращать затраты на контроль.

Не менее важным требованием является развитие экологической культуры внутри самой организации. Сотрудники должны проходить обучение методам безопасной работы, правилам обращения с оборудованием и отходами, а также основам устойчивого производства. Компании обязаны обеспечивать регулярное повышение квалификации персонала, поскольку современные экологические стандарты и технологии постоянно обновляются. Сформированная культура экологической ответственности приводит к снижению вероятности нарушений и аварий, что выгодно и для организации, и для общества.

Для выполнения всех требований предприятиям предлагается ряд решений, которые позволяют оптимизировать природоохранную деятельность. Одним из ключевых решений является внедрение экологоориентированных инновационных технологий. Использование современных фильтрационных систем, автоматизированных станций очистки стоков, оборудования для снижения выбросов и систем энергосбережения обеспечивает значительное сокращение экологической нагрузки и повышение эффективности производственных процессов.

Также в Казахстане активно развивается практика ресурсосбережения и вторичного оборота материалов. Компании внедряют технологические линии по переработке отходов, что позволяет уменьшать потребление первичных ресурсов и снижать нагрузку на окружающую среду. Важно, что такие решения поддерживаются государством через налоговые льготы, субсидии и программы стимулирования экологически ориентированных проектов [2]. Благодаря этому предприятия получают возможность модернизировать производство при меньших затратах.

Ещё одним значимым решением является совершенствование системы экологического управления. Организациям рекомендуется внедрение международных стандартов, таких как ISO 14001, которые обеспечивают системный подход к планированию, контролю, мониторингу и улучшению экологических показателей. Это помогает компаниям не только выполнять государственные требования, но и повышать конкурентоспособность, расширять возможности выхода на внешние рынки и улучшать корпоративный имидж.

Важную роль играют меры по усилению корпоративной ответственности. Предприятия разрабатывают внутренние программы устойчивого развития, включающие мероприятия по снижению выбросов, переработке отходов, повышению энергоэффективности и развитию экологической культуры. Эти программы направлены на формирование долгосрочной стратегии устойчивого развития, которая соответствует мировым тенденциям и требованиям международных инвесторов.

Таким образом, требования к организациям Казахстана в сфере экологической безопасности охватывают широкий спектр направлений, начиная от соблюдения нормативов и контроля выбросов и заканчивая внедрением инноваций, цифровых технологий и стандартов устойчивого развития. Выполнение этих требований способствует снижению экологических рисков, повышению эффективности производства и укреплению экономического потенциала страны. Реализация предлагаемых решений позволяет предприятиям выстраивать устойчивую модель функционирования, соответствующую современным глобальным экологическим вызовам.

Глобальные изменения в экономике и рост экологических угроз делают традиционную линейную модель «взял - использовал - выбросил» экономически и экологически несостоятельной. Усиливающиеся климатические риски, ограниченность природных ресурсов, рост отходов и дисбаланс экологических систем требуют поиска новых моделей хозяйствования. На этом фоне циркулярная экономика становится ключевой концепцией устойчивого развития, ориентированной на максимальное сохранение ценности ресурсов, продление жизненного цикла продукции и уменьшение негативного воздействия на окружающую среду.

Циркулярная экономика рассматривается как стратегическая основа экономического роста, позволяющая перейти от ресурсной зависимости и экологического истощения к инновационным и эффективным моделям переработки и повторного использования материалов. Это соответствует задачам Казахстана в рамках Стратегии «Казахстан–2050», Целей устойчивого развития ООН и перехода к зелёной экономике [3].

Циркулярная экономика — это модель, при которой ресурсы остаются в использовании максимально долго, а отходы рассматриваются как потенциальное сырьё для новых процессов. Основными принципами выступают повторное использование продукции, ремонт и модернизация, переработка материалов, восстановление ресурсов, цикличность производственных процессов [6].

Цель циркулярной модели - полностью разорвать связь между экономическим ростом и ростом потребления природных ресурсов. Это обеспечивает не только экологический, но и экономический эффект.

Устойчивое развитие включает три взаимосвязанных направления: экономическое, экологическое и социальное. Циркулярная экономика влияет на каждое из них.

Экономическое направление включает снижение себестоимости производства, уменьшение затрат на сырьё, рост конкурентоспособности и формирование новых рынков переработки.

Экологическое направление предполагает снижение углеродного следа, сокращение объёма отходов, уменьшение загрязнения воздуха, почвы и воды

Социальное направление создаёт новые рабочие места в сфере переработки, повышает экологическую ответственность и улучшает качество жизни населения.

Внедрение циркулярной экономики требует комплексных преобразований.

Инновации в производстве включают использование вторичного сырья, экологичный промышленный дизайн и технологии продления срока службы продукции.

Цифровизация процессов охватывает платформы обмена ресурсами, системы мониторинга отходов, цифровые двойники продукции и применение искусственного интеллекта в перераспределении материалов.

Институциональная поддержка включает государственные программы стимулирования переработки, законодательные нормы по сокращению отходов и стандарты экологичного производства. Основные преимущества циркулярной экономики представлены в таблице 1.

Таблица 1- Принципы циркулярной экономики

Принцип	Описание	Эффект
Повторное использование	Увеличение количества циклов применения товара	Снижение затрат, уменьшение отходов
Переработка	Превращение отходов в новое сырьё	Снижение экологического воздействия
Восстановление	Ремонт и модернизация продукции	Продление жизненного цикла
Примечание – составлено автором на основе источника [6]		

Для Казахстана переход к циркулярной экономике является стратегически важным. Это позволяет снизить зависимость от сырьевого сектора, переработка отходов создаёт новые отрасли экономики. Сокращается экологическая нагрузка, особенно актуально для регионов с высокой степенью промышленного загрязнения. Развитие инноваций и цифровых решений создаёт устойчивую инфраструктуру экономического роста. Укрепляются позиции страны в международных рейтингах по устойчивому развитию.

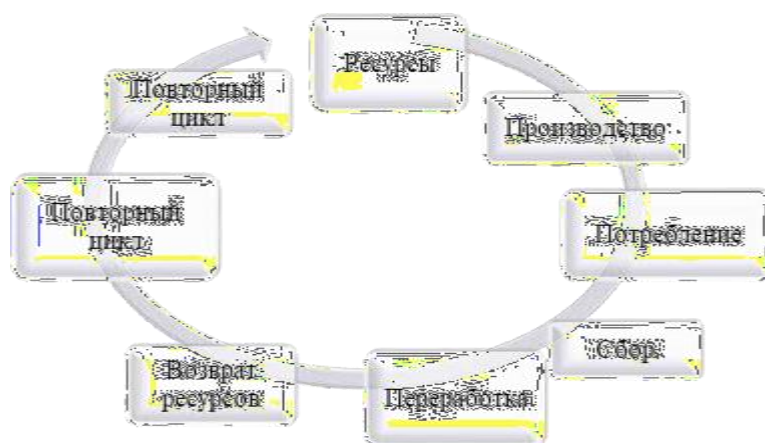

Рисунок 1- Циркулярный процесс в экономике

Согласно исследованиям OECD, внедрение циркулярных моделей может увеличить ВВП стран до 7% за счёт повышения эффективности использования ресурсов [7, с. 19].

Рекомендации по усилению перехода к циркулярной экономике

1. Развитие государственной программы поддержки переработки.
2. Стимулирование предприятий к внедрению экологичного дизайна.
3. Развитие цифровых платформ обмена ресурсами.
4. Создание центров переработки в каждом регионе.

5. Развитие образовательных программ по экологическому менеджменту.

Циркулярная экономика является одним из наиболее эффективных инструментов устойчивого развития, позволяющим минимизировать отходы, оптимизировать использование ресурсов и обеспечить экологический баланс. В условиях Казахстана такая модель способна стать основой модернизации экономики, повысить конкурентоспособность предприятий и содействовать достижению Целей устойчивого развития. Переход к цикличной модели обеспечивает долгосрочную устойчивость и формирует основу экономически и экологически безопасного будущего.

Список литературы

1. Экологический кодекс Республики Казахстан, https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=39768520&pos=4;-100#pos=4;-100
2. Налоговый кодекс РК, <https://adilet.zan.kz/>
3. Стратегия Казахстан–2050. – Астана, 2019 Ellen MacArthur Foundation. Circular Economy Report, 2020
4. Об утверждении Правил разработки программы управления отходами от 9 августа 2021 года № 318, <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2100023917>
5. Р. Байсуанов, Актуальные вопросы и анализ практики применения законодательства в нефтегазовой отрасли Республики Казахстан, https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31449751&pos=4;-107#pos=4;-107
6. Allen D. Circular Economy: Principles and Solutions. – London: Routledge, 2021
7. OECD. Resource Efficiency and Circularity. – 2021

ӨНЕРКӘСІП КӘСІПОРЫНДАРЫНЫҢ ТҰРАҚТЫ ДАМУДЫҢ ШЕТЕЛДІК ТӘЖІРИБЕЛЕРІ

Аудан Д. Т.

Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ,

Экономика және кәсіпкерлік кафедрасының магистранты,
Астана, Қазақстан Ғылыми жетекшісі – Егембердиева С.М.

Аңдатпа: Мақалада өнеркәсіптік және әсіресе тау-кен кәсіпорындарының тұрақты дамуын қамтамасыз етудегі шетелдік тәжірибе қарастырылады. ESG және «үштік нәтижелілік» қағидаттарына негізделген стратегиялар, цифрландыру мен экологиялық инновациялар талданып, Қазақстан өнеркәсібі үшін бейімдеуге болатын негізгі бағыттар айқындалады.

Кілт сөздер: өнеркәсіптік кәсіпорындардың тұрақты дамуы, ESG қағидаттары және GRI стандарттары, «үштік нәтижелілік» (Triple Bottom Line) тұжырымдамасы, жасыл экономика және айналмалы экономика, тау-кен компанияларының тұрақты даму стратегиялары, цифрлық технологиялар және экологиялық инновациялар, бизнес, мемлекет және қоғам серіктестігі.

Өнеркәсіптік кәсіпорындардың тұрақты дамуы бойынша шетелдік тәжірибені зерделеу – отандық компаниялардың ұзақ мерзімді өсу стратегиясын тиімді қалыптастыру үшін маңызды мәнге ие. Дамыған елдерде тұрақтылық қағидаттары корпоративтік саясаттың негізіне айналып, стратегиялық басқаруға енгізілген. Бұл кәсіпорындарға экономикалық

тиімділікті арттырумен қатар, оң бедел қалыптастыруға, әлеуметтік жауапкершілікті нығайтуға және қоршаған ортаға әсерді азайтуға мүмкіндік береді.

Шетелдік тәжірибенің жетекші бағыттарының бірі – Джон Элкінгтон ұсынған «үштік нәтижелілік» (Triple Bottom Line) қағидатына негізделген тұрақты бизнес моделі (sustainable business model) тұжырымдамасын енгізу болып табылады. Бұл тұжырымдамаға сәйкес, кәсіпорынның табысы тек қаржылық көрсеткіштер арқылы ғана емес, сонымен қатар оның экологиялық және әлеуметтік үлесі бойынша да бағаланады. Еуропалық одақ елдерінде, АҚШ-та, Жапонияда, Оңтүстік Кореяда және Канадада тұрақты даму ерікті бастама емес, стратегиялық қажеттілік ретінде қарастырылады [1].

Еуропалық одақта тұрақты даму мәселелері мемлекеттік деңгейде реттеледі. Еуропалық комиссия ірі өнеркәсіптік компанияларды ESG (Environmental, Social, Governance) және GRI (Global Reporting Initiative) стандарттарына сәйкес қаржылық емес есептілікті ашуға міндеттейтін директиваларды енгізген. Германия, Швеция және Нидерландияның өнеркәсіптік кәсіпорындары «жасыл экономика»

қағидаттарын белсенді түрде енгізіп, жаңартылатын энергия көздерін, шығарындыларды цифрлық бақылау және қалдықтарды қайта өңдеу технологияларын пайдаланады. Мысалы, Siemens, BASF және Volkswagen компаниялары көміртегі ізі мен энергия тұтынуын азайтуға бағытталған кешенді экологиялық бағдарламаларды дамытып отыр [2].

Жапонияда өнеркәсіптік кәсіпорындардың тұрақты дамуы «кайдзен» – үздіксіз жетілдіру философиясына негізделген. Toyota және Hitachi сияқты жапон компаниялары өндірістік процестерге экологиялық инновацияларды енгізіп, жаңартылатын энергия көздерін пайдаланатын және тұйық циклдік өндіріс технологияларын қолданатын «жасыл зауыттар» құруда. Әлеуметтік тұрақтылыққа ерекше назар аударылады – бұл адами капиталды дамыту, корпоративтік мәдениетті нығайту және жергілікті қауымдастықтармен өзара әрекеттесу арқылы жүзеге асады [3].

АҚШ-та кәсіпорындардың тұрақты дамуы бизнес, мемлекет және қоғам арасындағы тығыз өзара іс-қимылға негізделген. General Electric, IBM, Coca-Cola компаниялары экологиялық инновацияларға, білім беру мен денсаулық сақтауға инвестицияларды қамтитын корпоративтік әлеуметтік жауапкершілік (CSR) бағдарламаларын жүзеге асырады. Экологиялық менеджмент жүйелерін енгізуге және әлеуметтік жауапкершілікті арттыруға бағытталған ISO 14001 және ISO 26000 стандарттары кеңінен қолданылады [4].

Скандинавия елдерінде тұрақты даму ұлттық бірегейліктің ажырамас бөлігі болып саналады. Норвегия, Дания және Швеция кәсіпорындары өндірістік қалдықтарды әрі қарай пайдалануға болатын ресурс ретінде қарастыратын айналмалы экономика (circular economy) моделін белсенді енгізуде. Nokia, IKEA, Ericsson сияқты компаниялар қалдықсыз өндіріс, энергия тиімділігі және әлеуметтік әділдік қағидаттарына негізделген стратегияларды іске асырып, экологиялық жауапкершілікті жоғары табыстылықпен үйлестіруге болатынын дәлелдеп отыр.

Оңтүстік Кореяның тәжірибесі де ерекше назар аударарлық. Мұнда өнеркәсіптің тұрақты дамуы «жасыл» технологиялар мен инновациялық өндірістерге инвестицияларды ынталандыруға бағытталған мемлекеттік Green Growth Strategy бағдарламасының бір бөлігіне айналған. Samsung және Hyundai сияқты ірі корпорациялар көміртегі шығарындыларын азайту мен энергия тиімділігін арттыруға арналған зерттеулерге белсенді түрде қаржы салады [5].

Әлемдік тау-кен өнеркәсібі – ең капиталоем және экологиялық тұрғыда сезімтал салалардың бірі. Сондықтан бұл салада тұрақты даму қағидаттары жетекші компаниялардың стратегиялық басқаруына ерте кезеңнен енгізілген. Rio Tinto, BHP Group, Vale, Anglo American, Glencore және басқа да ірі шетелдік тау-кен компаниялары экологиялық тәуекелдерді азайтуға, әлеуметтік жауапкершілікті арттыруға және корпоративтік басқаруды нығайтуға бағытталған бизнес тұрақтылығын қамтамасыз етудің жүйелі тәсілін қолданады. Бұл тәжірибе экономикалық, әлеуметтік және экологиялық мақсаттарды біріктіретін тиімді стратегиялық даму моделінің айқын мысалы болып табылады.

Ең айқын мысалдардың бірі – Rio Tinto (Ұлыбритания – Австралия) компаниясының қызметі. Ол 2000-жылдардың басынан бастап “Sustainable Mining Framework” атты тұрақты даму стратегиясын жүзеге асырып келеді. Бұл стратегия жауапты табиғи ресурстарды пайдалану, инновациялар және қоғаммен өзара әрекеттесу қағидаттарына негізделген. Компания көмірқышқыл газының шығарындыларын азайту, өнеркәсіптік қалдықтарды қайта өңдеу және кен өндіру аяқталғаннан кейін жерлерді рекультивациялау технологияларына белсенді түрде инвестиция салады [6].

Ерекше назар цифрлық шешімдерді енгізуге аударылады — автоматтандырылған карьерлер мен роботтандырылған жүйелер өндірістік жарақаттануды азайтып, өнімділікті арттыруға және қоршаған ортаға әсерді төмендетуге мүмкіндік береді. Rio Tinto сондай-ақ GRI және TCFD стандарттарына сәйкес жыл сайын есептер жариялап, өз қызметінің ашықтығы мен қоғам мен инвесторлар алдындағы есептілігін қамтамасыз етеді.

Австралиялық BHP Group компаниясы тау-кен өнеркәсібіндегі тұрақты даму стратегияларын әзірлеу бойынша әлемдік көшбасшылардың бірі болып табылады. «Our Purpose and Values» стратегиясының негізгі мақсаты – 2050 жылға қарай парниктік газдардың нөлдік деңгейіне қол жеткізу және «көміртексіз өндіріс» жағдайларын қалыптастыру. BHP мыс, никель және темір кенін экологиялық таза өндіру технологияларын әзірлеуге, сондай-ақ жаңартылатын энергия көздері жобаларына белсенді түрде инвестиция салады. Компания өз кәсіпорындарын «жасыл» электр энергиясымен қамтамасыз етуге бағытталған жобаларды жүзеге асырады. Сонымен қатар, экожүйеге әсерді, еңбек қауіпсіздігін және корпоративтік басқару тиімділігін бағалауға мүмкіндік беретін ESG- мониторинг жүйесін енгізді. Әлеуметтік салада BHP жергілікті қауымдастықтармен серіктестік бағдарламаларын іске асырып, жұмыспен қамтуды арттыруға, білім беру мен денсаулық сақтау жүйесін дамытуға бағытталған бастамаларды қолдайды.

Бразилиялық Vale S.A. компаниясы – темір рудасы мен никельдің әлемдік ірі экспорттаушыларының бірі – «New Pact with Society» атты ұзақ мерзімді тұрақты даму стратегиясын қабылдаған. Брумадинью мен Мариан қалаларындағы қойма апаттарынан кейін компания экологиялық және өндірістік қауіпсіздік саясатын түбегейлі қайта қарады. Жаңа стратегия аясында Vale қалдықтарды құрғақ сүзгілеудің

инновациялық технологияларын енгізіп, су қоймалары түріндегі қалдық сақтау нысандарынан бас тартуға және су ресурстарының ластану қаупін азайтуға мүмкіндік алды. Компания 2050 жылға қарай толық көміртектік бейтараптыққа жетуді мақсат етіп, Амазониядағы тропикалық ормандарды қалпына келтіру секілді биоалуантүрлілікті сақтау бағдарламаларын жүзеге асыруда.

Ұлыбритания мен Оңтүстік Африкаға тиесілі Anglo American компаниясы «FutureSmart Mining» стратегиясын іске асыруда, ол тау-кен өнеркәсібін интеллектуалды, қауіпсіз және экологиялық жауапты өндіріс бағытына көшіруге бағытталған. Стратегияның басты идеясы

— жасанды интеллект, заттар интернеті және автоматтандырылған жүйелер сияқты инновациялық технологияларды пайдалану арқылы пайдалы қазбаларды өндіру мен өңдеу процесін оңтайландыру. Anglo American су мен энергияны үнемдеу технологияларын белсенді дамытып, 2030 жылға қарай тұтқы су тұтынуды 50%-ға және CO₂ шығарындыларын 30%-ға қысқартуды көздейді. Компания сонымен қатар инклюзивті еңбек жағдайларын құруға, жергілікті қауымдастықтарды дамытуға және әйелдердің тау-кен өндірісіндегі рөлін арттыруға ерекше көңіл бөледі.

Швейцариялық Glencore корпорациясы тұрақты даму стратегиясында климаттың өзгеруімен, еңбек қауіпсіздігімен және іскерлік этикамен байланысты тәуекелдерді кешенді басқаруға басымдық береді. «Responsible Sourcing and Climate Action Plan» стратегиясы 2035 жылға қарай парниктік газ шығарындыларын 50%-ға азайтуды, жеткізу тізбегінің ашықтығын арттыруды және түсті металдарды қайта өңдеудің «жабық циклдерін» құруды қамтиды. Glencore халықаралық ұйымдармен, соның ішінде ICMM (International Council on Mining and Metals) ұйымымен бірлесіп жұмыс істейді және тұрақты тау-кен өндірісі мен әлеуметтік жауапкершілік бойынша жалпы стандарттарды әзірлеуге атсалысады [7].

Канадада экология және жергілікті қауымдастықтармен өзара іс-қимыл мәселелері аса маңызды болып табылады. Мұнда Teck Resources және Barrick Gold сияқты компаниялар

«жауапты жер қойнауын пайдалану» қағидаттарына негізделген тұрақты даму стратегияларын жүзеге асырады. Олар бүлінген жерлерді қалпына келтіруге, суды тұтынуды азайтуға, энергия тиімділігін арттыруға және өндіру аймақтарының инфрақұрылымын дамытуға айтарлықтай инвестициялар салады. Ерекше назар байырғы халықтармен өзара серіктестікке, оқыту мен әлеуметтік қолдау бағдарламаларын бірлесе жүзеге асыруға аударылады.

Осылайша, шетелдік тәжірибені талдау әлемдік жетекші тау-кен компанияларының тұрақты дамуды қосалқы бағыт емес, корпоративтік басқарудың негізгі стратегиясы ретінде қарастыратынын көрсетеді. Олардың тәсілі инновацияларға, ашықтыққа, қоғаммен серіктестікке және ESG қағидаттарын өндірістік пен басқарушылық процестерге интеграциялауға негізделген. Бұл мысалдар тұрақты даму стратегияларын енгізу экологиялық және әлеуметтік тұрақтылықты қамтамасыз етіп қана қоймай, сонымен қатар кәсіпорындардың инвестициялық тартымдылығын, беделін және ұзақ мерзімді бәсекеге қабілеттілігін арттыратынын дәлелдейді [8].

Шетелдік тәжірибе көрсеткендей, өнеркәсіптік кәсіпорындардың тұрақты дамуы бизнес, мемлекет және қоғам арасындағы тығыз өзара іс-қимыл, есептіліктің ашық стандарттарының болуы, экологиялық реттеудің дамыған жүйесі және инновацияларды қолдау жағдайында ғана мүмкін. Көптеген дамыған елдерде тұрақтылық кәсіпорындардың бәсекеге қабілеттілігі мен инвестициялық тартымдылығының негізгі элементі ретінде қабылданады.

Сонымен, шетелдік тәжірибе көрсетіп отырғандай, өнеркәсіптік кәсіпорындардың табысты және тұрақты дамуы жүйелі тәсіл, экологиялық және әлеуметтік факторларды бизнестік стратегияға интеграциялау, мемлекеттік қолдау және инновациялық технологияларды енгізу арқылы жүзеге асады. Бұл элементтер Қазақстанның өнеркәсіп секторында тиімді тәжірибелерді бейімдеу мен қолданудың негізі бола алады.

Пайдаланған әдебиеттер:

1. Sala S., Farioli F., Zamagni A. Progress in Sustainability Science: Lessons Learnt from Current Methodologies for Sustainability Assessment. Part 1 // International Journal of Life Cycle Assess. 2022. Vol. 18, Issue 9. P. 1653–1672.
2. Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council establishing a carbon border adjustment mechanism // European Commission [Электронный ресурс]. URL: <https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/carbon-border-adjustment-mechanism-0.pdf>
3. Масааки Имаи, Кайдзен. Ключ к успеху японских компаний.[электронный ресурс] <http://loveread.ec/read-book.php?id=66940&p=1>
4. Стратегия устойчивого развития ИКЕА «Да! -людям и планете». - URL: <https://www.ikea.com/ru/ru/files/pdf/86/d6/86d66a7f/ikea-take-a-look-at-what-we-are-committed-to-accomplishing-today-and-our-goals-for-2030.pdf>
5. Философия утилизации Cradle to Cradle - что это такое. - URL: <https://www.houzz.ru/statyi/filosofiya-utilizatsii-cradle-to-cradle-cto-eto-takoe-stsetivw-vs~139781096>

6. Lydall M. Backward linkage development in the South African and Chilean PGM industry: A case study. *Research Policy*, 2019, vol. 34, No. 4, pp. 112-120.
7. Захариади Э.В., Авруцкая С.Г. Внедрение целей устойчивого развития зарубежными и российскими компаниями // *Вестник российского химико-технологического университета имени Д. И. Менделеева: Гуманитарные и социально-экономические исследования*. 2022. № 13-4. С. 144-155.
8. Преобразование нашего мира: Повестка дня в области устойчивого развития на период до 2030 года, принята Резолюцией Генеральной Ассамблеи ООН. // 2025; URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N15/291/92/PDF/N1529192.pdf?OpenElement>

СОЦИАЛЬНОЕ НЕРАВЕНСТВО В СОВРЕМЕННОМ КАЗАХСТАНЕ

Альбеков Ж.Е., магистрант 2 курса,
ОП 7М04101 - «Экономика»
Замбинова З.Г., к.э.н., доцент
Учреждение «Esil University», г. Астана
Телефон: 87019231673
Email: g.zambinova@mail.ru
Учреждение «Esil University», г. Астана

Аннотация. Социальное неравенство остаётся одной из наиболее значимых и обсуждаемых социальных проблем современности, поскольку оно отражает неравномерное распределение благ и возможностей среди различных групп населения. Многообразие общества по национальным, социальным, экономическим и другим признакам неизбежно приводит к формированию различий, которые в крайних проявлениях могут вызывать социальное исключение и усугублять другие социальные проблемы. В условиях Казахстана социально-экономическое неравенство имеет выраженные масштабы, что делает важным своевременное выявление его уровней и последствий. В статье анализируются сущность и причины социального неравенства, его влияние на общественное развитие, а также рассматриваются основные направления сокращения разрыва и снижения бедности. Исследование основано на методах статистического и экономического анализа, что позволило оценить состояние проблемы и выделить ключевые факторы, влияющие на её динамику.

Ключевые слова: неравенство, социальное неравенство, расслоение, стратификация, социальная дифференциация, класс.

Социальное неравенство представляет собой форму социальной дифференциации, при которой индивиды, группы и классы занимают различные позиции в вертикальной социальной структуре и обладают неодинаковыми возможностями для удовлетворения своих потребностей. Это явление является одной из наиболее сложных и глубинных проблем, характерных как для развитых, так и для развивающихся стран. Его опасность заключается в том, что социальное неравенство быстро трансформируется в другие социальные трудности и усиливает их негативные последствия. Экономисты отмечают, что снижение выраженного неравенства зачастую важнее, чем обеспечение экономического роста, и используют специальные индикаторы для его оценки, включая децильный коэффициент и коэффициент Джини, показывающий степень расслоения населения по доходам. В последние годы обсуждение неравенства усилилось среди политиков и исследователей, поскольку его масштабы и последствия — от влияния на экономический рост до ограничения доступа к медицинским услугам — становятся всё более значимыми, особенно на фоне того, что 1% самых богатых людей мира получает доход, сопоставимый с совокупным доходом остальных 99%.

Исследование социальных неравенств в эпоху глобализации также связано с теориями глобальной справедливости, в первую очередь, Дж. Ролса, А. Сена и М. Нуссбаум.

Наиболее подробную концепцию социальной стратификации предложил П.А. Сорокин.

Основная часть. Однако следует обозначить, что социальное неравенство характерно для каждой страны, выбравшего рыночный метод развития экономики. В данной системе есть даже определенная потребность для рационального и правильного развития рыночной экономики. Оно способствует социальной активности населения, и образует необходимые стимулы к инвестициям в современном мире. Но чрезмерное неравенство — является угрозой для устойчивого развития социума. Оно влечет за

собой рост социального напряжения, значительное социальное расслоение и намного опаснее для общества, чем бедность. Здесь можно обозначить три главных последствий неравенства[4]:

- Неравенство порождает рост пассивности в обществе;
- Неравенство вызывает к маргинализации общества, которая создает основу для политического радикализма и экстремизма;
- Неравенство провоцирует развитие в обществе атмосферы, который подрывает устои социальной справедливости.

Поэтому огромное значение обретает вопрос потенциального влияния социального неравенства на политическую и социально-экономическую ситуацию в современном

Казахстане. Каков же в настоящее время уровень неравенства в стране? Как оно

устанавливается и определяется в нашей стране? Какой уровень является критичным для государства и общества?

Конечно, особое значение вопроса социального неравенства приобретает в условиях глобального кризиса. Особенно в тех развивающихся странах, экономика которой зависит от экспорта сырья, в число которых входит и Казахстан. На сегодняшний день социальное неравенство в Казахстане проявляется через ряд показателей, то есть индикаторов: среднедушевые денежные показатели, уровень оплаты труда и безработицы, доля населения, живущего за «чертой бедности», коэффициент фондов, индекс Джинни.

По приведенным цифрам официальной статистики, показатели неравенства в РК постепенно снижаются. Как видно из таблицы 1, децильный коэффициент или коэффициент фондов снизился с 7,2 в 2007 году до 5,9 в 2024-м. Децильный коэффициент – это показатель дифференциации доходов, показывающий соотношение между средними доходами 10 процентов населения с самыми высокими доходами и доходами 10 процентов наименее обеспеченных людей. Чем больше данный коэффициент, тем мощнее напряжение в обществе. Разница в 4-6 раз обеспечивает политическую стабильность, в 15 раз – приводит к напряжению в обществе, более чем в 20 – может вызвать революции, а 40 – гражданскую войну. Если сравнивать коэффициент фондов в промежутке 2007 и 2024 годов, то можно выявить что он существенно снизился по стране.

В Казахстане существует ряд серьёзных препятствий для точной оценки уровня социального неравенства. Прежде всего, отсутствуют достоверные данные о накоплении частного капитала и структуре богатства, в то время как статистика по бедности представлена более подробно. Это существенно затрудняет определение реального разрыва в доходах. Дополнительные сомнения вызывает и существующая методика измерения уровня бедности: по мнению специалистов, черта бедности не пересматривалась с 2005 года, что делает её несоответствующей современным экономическим условиям и приводит к занижению показателей бедности.

Таким образом, официальная статистика не отражает точного соотношения доходов самых обеспеченных и наименее обеспеченных граждан. Экспертные оценки указывают на примерную 30-кратную разницу между доходами богатых и бедных, что значительно превышает допустимый уровень — для развитых стран этот показатель составляет около 4,8 раза. Высокая поляризация доходов ограничивает доступ населения к качественному образованию и медицине, достойной занятости и возможностям социального продвижения, что способствует росту социального напряжения и тормозит развитие общества.

Согласно данным доля населения с доходами ниже прожиточного минимума с 2013 года демонстрирует тенденцию к увеличению и достигла 5,3 % в 2024 году. Особенно высокий уровень бедности наблюдается в сельских районах, что подчёркивает необходимость совершенствования социальной и региональной политики.

Социальное неравенство формируется под влиянием множества как объективных, так и субъективных факторов. Во-первых, люди с рождения обладают различными способностями — как физическими, так и интеллектуальными. Во-вторых, значительное влияние на уровень неравенства оказывает получение наследства, когда некоторые люди становятся владельцами имущества и других материальных благ без особых усилий. Важную роль играет также уровень образования, а личная мотивация человека часто становится решающим фактором. Таким образом, существует множество причин, способствующих росту разрыва в доходах.

Развитие рыночной экономики можно рассматривать как объективную причину современного неравенства в Казахстане. Однако следует отметить, что и до обретения независимости неравенство имело место, отличаясь лишь степенью выраженности. В советское время оно было менее заметным: предпринимательская деятельность была ограничена, а государственная политика в отношении доходов стремилась к их выравниванию. Рыночные же отношения создают совершенно другие условия, и неравенство выступает прямым следствием этих изменений. Переход Казахстана от плановой экономики к рыночной вызвал своеобразный «шок» среди населения, которое в кратчайшие сроки вынуждено было адаптироваться к новым реалиям. Следовательно, одной из ключевых причин социального неравенства в

стране можно считать неспособность значительной части населения быстро приспособиться к условиям рыночной экономики.

Для снижения разрыва в доходах населения Казахстана предпринимаются разнообразные меры: реализуются государственные программы развития сельских территорий, разрабатываются планы, направленные на улучшение качества жизни граждан. В Послании «Единство народа и системные реформы – прочная основа процветания страны» глава государства Касым-Жомарт Токаев выделил ряд инициатив, направленных на повышение благосостояния населения. Ожидается, что их реализация позволит сократить уровень бедности и социального неравенства:

- повышение минимальной заработной платы;
- ежегодное увеличение заработной платы;
- совершенствование жилищных программ;
- внедрение проекта «Бесплатное техническое и профессиональное образование»;
- улучшение региональной политики.

Президент также поручил пересмотреть систему образования, подчеркнув, что качественное образование является залогом будущего благополучия нации. Среди других мер, направленных на повышение качества жизни населения, — модернизация политики в сфере занятости и оплаты труда. Особое внимание уделяется «Дорожной карте бизнеса», актуальность которой возросла на фоне кризисных явлений в экономике страны.

Список литературы

1. Куракин Д.Ю. Трагедия неравенства: расчеловечивая «тотального человека» // Социологическое обозрение. — 2020. — № 3. С. 167–231. <https://sociologica.hse.ru/2020-19-3/403294728.html>
2. Социальное неравенство в современном мире: новые формы и особенности их проявления в России. Научная монография / Под общей редакцией доктора социологических наук, профессора Н.Г. Осиповой. — М.: Перспектива, 2021. — 276 с. https://www.socio.msu.ru/documents/Socialnoe_neravenstvo_v_sovremennom_mire.pdf
3. Головин С.А. Социальное неравенство: сущность и научные подходы // Преподаватель XXI века. — 2007. № 3. С. 134–148. <https://cyberleninka.ru/article/n/sotsialnoe-neravenstvo-suschnost-i-nauchnye-podhody>
4. Берёза А.О. Социальное неравенство как ограничение развития // Молодой ученый. — 2016. № 21 (125). С. 771–774. <https://moluch.ru/archive/125/34870/>
5. Официальная статистика Республики Казахстан — Статистический комитет Министерства национальной экономики РК. Обновлено 2025 г. <https://stat.gov.kz/>

ТҰРАҚТЫ ӨНІРЛІК ДАМУДЫ ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУДІҢ ШЕТЕЛДІК ТӘЖІРИБЕСІ

Абетова А.А.

Э-25-1к НП тобының магистранты

Кенешева Г.А.

Ғылыми жетекші: PhD, доцент

Қарағанды қ. Қазақстан Республикасы

Андатпа: мақалада өңірлердің тұрақты дамуын қамтамасыз етудің халықаралық тәжірибесі мен оны Қазақстан жағдайына бейімдеу жолдары қарастырылады. Автор Еуропалық Одақ пен дамыған елдердің «ақылды мамандану» және кластерлік саясат модельдеріне талдау жасайды. Зерттеудің мақсаты — өңірлік теңсіздікті азайту және аймақтардың бәсекеге қабілеттілігін арттыру үшін тиімді шетелдік тетіктерді қолдану мүмкіндіктерін негіздеу.

Түйінді сөздер: тұрақты даму, өңірлік саясат, шетелдік тәжірибе, ақылды мамандану, инновациялық кластерлер, өңірлік теңсіздік, бейімделу, экономикалық трансформация.

Мемлекет басшысы Қ.К. Тоқаев халыққа Жолдауында атап өткендей, еліміздің жаңа экономикалық үлгісіне көшуі өңірлердің әлеуетін толық пайдалануды талап етеді. Осы тұрғыда шетелдік «Ақылды мамандану» (Smart Specialization) тәжірибесін бейімдеу Жолдауда айтылған өңірлік дербестік пен индустриялық инновацияларды дамыту міндеттерімен толық үндеседі. Бұл стратегия аймақтар арасындағы алшақтықты азайтып, әр өңірдің бәсекелестік артықшылығын қалыптастыруға мүмкіндік

береді [1].

Қазіргі заманғы экономикалық ғылымда өңірлік саясат мемлекеттің тұрақты дамуының іргетасы ретінде қарастырылады. Өлемдік тәжірибе көрсеткендей, өңірлер арасындағы теңсіздік тек әлеуметтік мәселелерді туындатып қана қоймай, жалпы ұлттық экономиканың өсу қарқынын тежейді. Сондықтан дамыған елдердің өңірлік даму модельдерін зерттеу және оларды отандық тәжірибеге бейімдеу өзекті мәселе болып табылады.

Еуропалық Одақ елдерінде «Ақылды мамандану» (Smart Specialization) стратегиясы кеңінен қолданылады. Бұл модельдің мәні – әрбір өңірдің өзіне тән бірегей басымдықтарын анықтап, инновацияларды сол бағытқа шоғырландыру [2]. Мысалы, Германияның кластерлік саясаты шағын және орта бизнестің ірі өндіріс орындарымен және ғылыми орталықтармен тығыз кооперациясын қамтамасыз етеді.

Америкалық модель нарықтық механизмдерге және жеке бастамаларға негізделген. Мұнда мемлекет тікелей қаржыландырудан гөрі, стартаптар мен зерттеу орталықтары үшін қолайлы орта жасауға тырысады. Мысалы, Кремний алқабы (Silicon Valley) — университеттер мен бизнестің шоғырлануы арқылы өңірді әлемдік технологиялық көшбасшыға айналдырудың классикалық үлгісі.

Скандинавия елдерінің тәжірибесі экологиялық тұрақтылық пен жоғары әлеуметтік стандарттардың үйлесімімен ерекшеленеді. Олар «жасыл» технологияларды енгізу арқылы өндіріс тиімділігін арттырып, қоршаған ортаға келетін зиянды барынша азайтты. Энергияны үнемдейтін қалалық инфрақұрылым және қалдықсыз өндіріс. Бұл елдерде өңірлік даму көрсеткіші ретінде тек ЖӨӨ (ВРП) емес, халықтың бақыт индексі мен экологиялық тазалық деңгейі алынады (1-кесте).

1-кесте. Тұрақты өңірлік дамудың негізгі модельдері

Модель	Негізгі сипаттамасы	Басымдықтары
Еуропалық (Когезиялық)	Аймақтар арасындағы алшақтықты азайту	Инновациялар, инфрақұрылым
Америкалық (Либералды)	Нарықтық бәсекелестікті ынталандыру	Жеке инвестициялар, стартаптар
Азиялық (Индустриялық)	Мемлекеттік-жекешелік серіктестік	Технопарктер, экспортқа бағытталу

Тұрақты өңірлік дамудың құрылымын талдау барысында оның үш негізгі бағытының (экономикалық, әлеуметтік және экологиялық) өзара байланысын атап өткен жөн (1-сурет).

1-сурет. Тұрақты өңірлік дамудың интеграцияланған моделі.

Суретте көрсетілгендей, экономикалық тиімділік инновациялар мен инвестициялар арқылы өңірдің өсуін қамтамасыз етсе, әлеуметтік теңдік халықтың өмір сүру сапасын арттыруға жауап береді. Ал

экологиялық қауіпсіздік табиғи ресурстарды болашақ ұрпақ үшін сақтауды көздейді. Осы үш саланың қиылысу нүктесінде ғана өңірдің шынайы тұрақтылығы қалыптасады. Бұл модель шетелдік тәжірибедегі «Triple Bottom Line» (үштік нәтиже) концепциясына негізделген және өңірлік саясаттың негізгі бағдары болуы тиіс».

Қазақстанға бейімдеу мүмкіндіктері

Шетелдік тәжірибені Қазақстанға тікелей көшіре салу мүмкін емес, себебі еліміздің географиялық ауқымы мен демографиялық тығыздығы ерекше. Алайда, келесі бағыттар бойынша бейімдеу жұмыстарын жүргізу қажет:

1. Институционалдық трансформация: Өңірлік деңгейде шешім қабылдау өкілеттігін кеңейту және жергілікті өзін-өзі басқаруды нығайту.
2. Технологиялық жаңғырту: «Индустрия 4.0» элементтерін өңірлік өнеркәсіп орындарына енгізу (2-кесте).

2-кесте. Тәжірибені бейімдеудің кезеңдері мен көрсеткіштері

Кезең	Іс-шаралар	Нәтижелік көрсеткіш
1-кезең	Өңірлердің инновациялық картасын жасау	Басым салаларды анықтау
2-кезең	Цифрлық технологияларды трансферттеу	Еңбек өнімділігінің өсуі
3-кезең	«Ақылды» қалалар мен ауылдарды дамыту	Өмір сүру сапасының артуы

Шетелдік модельдерді отандық экономикаға енгізу үшін келесі қадамдар қажет:

1) Децентрализация: Еуропалық модельдегідей, өңірлерге бюджеттік және шешім қабылдау еркіндігін көбірек беру.

2) Кластерлік тәсіл: Германия тәжірибесіне сүйеніп, шикізат өндіретін аймақтардың айналасында сервистік және өңдеуші шағын кәсіпорындар желісін құру.

3) ESG стандарттарын енгізу: Скандинавия тәжірибесі негізінде, ірі өнеркәсіптік аймақтарда (Павлодар, Шығыс Қазақстан) экологиялық мониторинг пен әлеуметтік жауапкершілікті күшейту. Тұрақты өңірлік даму – бұл кешенді процесс. Шетелдік тәжірибедегі «ақылды мамандану» және инновациялық кластерлер құру тетіктерін қолдану Қазақстан өңірлерінің шикізаттық бағыттан инновациялық бағытқа өтуіне мүмкіндік береді. Тек экономикалық, әлеуметтік және экологиялық мүдделердің тепе-теңдігін сақтау арқылы ғана өңірлердің ұзақ мерзімді тұрақтылығына қол жеткізуге болады [3].

Шетелдік озық тәжірибені отандық экономикаға енгізу процесі жүйелілікті талап етеді. Осыған орай, зерттеу аясында технологиялық және басқарушылық модельдерді бейімдеудің төрт кезеңнен тұратын алгоритмі әзірленді (2-сурет).

2-сурет. Шетелдік тәжірибені отандық тәжірибеге бейімдеудің логикалық кезеңдері.

Схемада көрсетілген бірінші кезеңде шетелдік тәжірибеге сыни талдау жасалса, екінші кезеңде өңірдің ішкі мүмкіндіктері (SWOT-талдау) бағаланады. Алгоритмнің ерекшелігі — үшінші кезеңдегі пилоттық сынақтан өткізу модулінде. Бұл тәсіл модельді тұтас елге енгізбес бұрын, оның жекелеген аймақтардағы тиімділігін тексеруге және қателіктерді түзетуге (төртінші кезең — мониторинг) мүмкіндік береді [4].

Жүргізілген зерттеу нәтижелері көрсеткендей, өңірлердің тұрақты дамуын қамтамасыз ету -тек экономикалық көрсеткіштерді емес, әлеуметтік және экологиялық факторларды теңгерімді басқаруды қажет ететін күрделі процесс. Шетелдік озық тәжірибелерді талдау негізінде Қазақстанның өңірлік саясатын жетілдіру бойынша келесідей нақты ұсыныстар тұжырымдалды:

- «Ақылды мамандану» стратегиясын заңнамалық бекіту: Еуропалық Одақ тәжірибесіне сүйене отырып, әрбір облыстың бірегей ресурстық және ғылыми әлеуетін ескеретін жеке инновациялық даму карталарын әзірлеу қажет. Бұл ресурстардың тиімсіз жұмсалуды болдырмайды.

- Өңірлік инновациялық экожүйелерді дамыту: Университеттер, бизнес және мемлекет арасындағы байланысты нығайту үшін өңірлік хабтар мен технопарктердің желісін кеңейту. Мұнда АҚШ-тың венчурлік қаржыландыру моделін бейімдеу тиімді.

- ESG принциптерін өңірлік деңгейге енгізу: Скандинавия елдерінің үлгісімен, аймақ әкімдерінің жұмысын бағалау рейтингіне тек инвестиция көлемін емес, «жасыл» жұмыс орындарының санын және экологиялық тиімділік көрсеткіштерін қосу ұсынылады.

- Фискалдық децентрализацияны тереңдету: Жергілікті деңгейде жиналатын салықтардың бір бөлігін аймақтың тұрақты даму жобаларына (инфрақұрылым, экология) тікелей жұмсау өкілеттігін арттыру.

Түйіндей келгенде, шетелдік модельдерді соқыр көшірмей, оларды ұлттық менталитет пен жергілікті ерекшеліктерге икемдеу арқылы ғана біз бәсекеге қабілетті және тұрақты өңірлерді қалыптастыра аламыз.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың «Жасанды интеллект дәуіріндегі Қазақстан: өзекті мәселелер және оны түбегейлі цифрлық өзгерістер арқылы шешу» атты Қазақстан халқына Жолдауы//<https://www.akorda.kz/ru/>
2. Foray, D. Smart Specialisation: Opportunities and Challenges for Regional Innovation Policy. – London: Routledge, 2015. – 128 p.
3. Сабден О. Экономика: таңдамалы еңбектер. – Алматы: КИЦ ИЭ КН МОН РК, 2019. – 450 б.
4. World Bank. World Development Report 2009: Reshaping Economic Geography. – Washington, DC: World Bank, 2009.

ТҰРАҚТЫ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ӨСУДІ ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУГЕ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ЫҢҒАЙЛАР

Бердимурат Н.

PhD дәрежесі бар доктор,

Алматы технологиялық университетінің доценті

Альчымбаева К. Е.

Студент Алматы технологиялық университеті

Аннотация: Ұсынылған жұмыста адами капиталға салынған инвестициялардың әсері, сондай-ақ индустриялық-инновациялық трансформация жағдайында экономикалық дамуды

реттейтін құқықтық тетіктердің рөлі талданады. Адами ресурстардың сапасы, инновация деңгейі және экономикалық өсу динамикасы макроэкономикалық деңгейде қалай байланысты екенін зерттеуге ерекше назар аударылады. Зерттеу білім беру жүйесін қаржыландыру, ғылыми-зерттеу және тәжірибелік-конструкторлық жұмыстарға (ҒЗТКЖ) инвестициялар, сондай-ақ өңдеу өнеркәсібіндегі инновациялық белсенділік дәрежесі сияқты маңызды бағыттарды егжей-тегжейлі қарастырады. Корреляциялық-регрессиялық талдау білім беруге инвестициялардың ұлғаюы ЖІӨ өсуін жеделдетуге ықпал ететінін көрсетті. Сонымен қатар, ҒЗТКЖ мен инновациялық әзірлемелерді жеткіліксіз қаржыландыру елдің инновациялық әлеуетін кеңейтуді тежейді. Инновациялық процестерді жандандыруға және индустриялық салаларды дамытуға жағдай жасайтын құқықтық құралдардың маңыздылығына ерекше назар аударылады. Зерттеу қазіргі экономикалық ортада инновациялық мүмкіндіктерді жүзеге асыруды шектейтін негізгі кедергілер мен проблемаларды анықтады және оларды жою шараларын ұсынды. Алынған тұжырымдар ұзақ мерзімді экономикалық өсуді қамтамасыз етудің және Қазақстанның әлемдік аренадағы бәсекеге қабілетті позициясын нығайтудың маңызды шарты ретінде адами капиталға салымдарды ұлғайту қажеттігін растайды.

Түйін сөздер: Экономикалық өсу; ҒЗТКЖ; инновация; құқықтық реттеу; Индустриялық даму; бәсекеге қабілеттілік.

Технологиялардың қарқынды дамуы жағдайында адами капиталға инвестициялар мемлекеттің экономикалық өсуі мен тұрақты дамуын анықтайтын негізгі факторлардың біріне айналады. Қазақстанда 2025 жылға дейінгі ұлттық даму жоспарының мақсаттарына қол жеткізуге бағытталған өңдеу өнеркәсібін дамытудың 2023-2029 жылдарға арналған тұжырымдамасы іске асырылуда. Адами капиталды тиімді құқықтық реттеу жүйесімен ұштастыра отырып ұтымды пайдалану инвестициялар тарту үшін қолайлы орта қалыптастырады. Нормативтік-құқықтық тетіктер инвесторлардың да, қызметкерлердің де құқықтарын қорғауды қамтамасыз етуде маңызды рөл атқарады, сондай-ақ жаңа салаларды қалыптастыруға және халықаралық аренада ұлттық экономиканың бәсекеге қабілеттілігін нығайтуға ықпал етеді. Зерттеудің мақсаты Қазақстанның индустриялық-инновациялық дамуы жағдайындағы экономикалық өсу динамикасына адами капиталға инвестициялардың және құқықтық реттеу

құралдарының әсерін зерттеу болып табылады. Адами капиталға жеткіліксіз инвестициялар мен құқықтық реттеудің жетілмеген тетіктері мемлекеттік бағдарламалардың тиімділігін қалай төмендетіп, экономикалық дамуды бәсеңдететінін бағалауға ерекше назар аударылады. Зерттеу объектісі - адами капитал, оның қалыптасу ерекшеліктері, негізгі экономикалық процестерге әсері, сондай-ақ индустриялық-инновациялық трансформация жағдайында экономиканың өсуін анықтайтын факторлар. Сонымен қатар, өнеркәсіптік сектордағы инновациялық процестерді жеделдетуге бағытталған стратегиялар мен бағдарламалар қарастырылады. Құқықтық тұрғыдан алғанда, экономикалық және инновациялық қызметті реттеу тетіктерін зерттеу өзекті болып табылады. Зерттеу пәні білім беру мен біліктілікті арттыруға инвестицияларды, инновациялар мен экономикалық өсуді ынталандыру үшін құқықтық реттеудің нәтижелілігін бағалауды, адами капитал мен индустриялық секторлардағы инновациялық процестер арасындағы байланысты, сондай-ақ мемлекеттің адам әлеуетін дамытуға инвестицияларды қолдаудағы рөлін қамтиды. Негізгі проблема адами капиталға инвестициялардың жеткіліксіз көлемі, білім беруді, кәсіптік даярлық пен техникалық дағдыларды шектеулі қаржыландыру, құқықтық реттеудің тиімсіз тетіктері, сондай-ақ заңнаманың индустриялық-инновациялық даму талаптарына әлсіз бейімделуі болып табылады. Сонымен қатар, бизнес, білім беру мекемелері мен технологиялық құрылымдар арасындағы өзара іс-қимылдың тиімді жүйесінің қалыптаспауын, сондай-ақ адами капиталға салынған инвестициялардың тиімділігін бағалау үшін кешенді көрсеткіштердің жоқтығын атап өтуге болады. Гипотеза ретінде адами капиталға инвестициялардың жетіспеушілігі және құқықтық реттеу жүйесіндегі қазіргі проблемалар мемлекеттік бастамалардың нәтижелілігін төмендететін және Қазақстанның экономикалық өсуін бәсеңдететін факторлар болып табылады деп болжанады. Білім беруді, денсаулық сақтауды және жұмыс күшінің біліктілігін арттыруды нашар қаржыландыру, сондай-ақ құқықтық реттеудің жетілмегендігі экономиканың даму қарқынына теріс әсер етеді деп болжанады.

Зерттеу барысында статистикалық мәліметтерге, корреляциялық, регрессиялық және салыстырмалы талдау әдістеріне, сондай-ақ ұсынылған гипотезаны тексеруге сүйене отырып, келесі нәтижелер алынады деп күтілуде:

- адами капиталға инвестицияларды жандандыруға және халықаралық табысты тәжірибелерге негізделген инновацияларды дамытуға ықпал ететін тиімді құқықтық тетіктерді енгізу бойынша ұсынымдар дайындау;
- адами капиталға салынған инвестициялардың нәтижелілігіне әсер ететін негізгі факторларды анықтау, Инвестициялар ең үлкен экономикалық нәтиже беретін жағдайларды нақтылау;
- индустриялық-инновациялық өсу жағдайында адами капиталға салынған инвестициялардың экономикалық дамуға әсерін талдау, бағалау және анықтау үшін модельдер мен құралдарды әзірлеу.

Осылайша, жүргізілген зерттеу адами капиталдың дамуын шектейтін құқықтық реттеуде, экономикалық саясатта және басқару тетіктерінде бар кедергілерді анықтауға және оларды жою жолдарын ұсынуға мүмкіндік береді. Дамудың индустриялық-инновациялық моделі көптеген мемлекеттердің экономикалық стратегиясының орталық элементіне айналады. Әлемдік бәсекелестіктің күшеюі және технологиялық құрылымдардың жедел өзгеруі жағдайында бұл жаһандық экономиканың трансформация векторын анықтайтын инновациялар, цифрлық шешімдер және жаңа өндірістік технологиялар. Бірқатар авторлардың пікірінше, заманауи технологиялық өзгерістер өнеркәсіп құрылымын, басқару әдістерін және халықаралық ынтымақтастық форматын түбегейлі қайта құруда [1]. Техникалық прогресс, мемлекеттік саясат және қазіргі жағдайдағы нарықтардың жағдайы бір-бірімен тығыз байланысты, Бірыңғай даму кеңістігін қалыптастырады [2]. Қазақстан үшін бұл проблема әсіресе өзекті, өйткені Ұлттық экономика тарихи тұрғыдан шикізат секторына тәуелді. Сондықтан мемлекет әртараптандыруға, шикізаттық емес салаларды кеңейтуге және инновациялық жүйені нығайтуға ұмтылады. Көптеген зерттеушілер инновациялық белсенділікті ынталандыру адами капиталды дамытуға, білім беруге инвестицияларды кеңейтуге, STEM мамандықтарын қолдауға, шағын бизнесті дамытуға, ҒЗТҚЖ мен цифрлық инфрақұрылымға шығындарды ұлғайтуға, технологияларды таратуға және жұмысшылардың біліктілігін арттыруға қатысты мемлекеттік шараларды күшейту жағдайында мүмкін деп санайды [3, 4]. Бірқатар авторлар инновациялық және индустриялық прогрестің негізгі құрамдас бөлігі адами капитал — оның сапасы, құзыреттілігі және жаңа білім жасау қабілеті екенін атап көрсетеді [5]. Заманауи эмпирикалық зерттеулер халықаралық білімге қол жеткізу және әртүрлі елдердегі компаниялардың тығыз қарым-қатынасы кәсіпорындардың, әсіресе өңдеу секторындағы тиімділігіне оң әсер ететінін көрсетеді [6]. Мұндай интеграция тұрақты бизнес-модельдердің пайда болуына және экологиялық таза өндірістік процестердің қалыптасуына ықпал етеді [7]. Табысты инновациялық саясаттың айқындаушы элементтерінің бірі елдердің жаһандық құн тізбегіне қатысуы болып табылады. Әлемдік тәжірибе көрсеткендей, мұндай тізбектерге интеграция өнімділікті едәуір арттыруға, өнімнің өзіндік құнын төмендетуге, компаниялардың технологиялық сапасы мен бейімделуін жақсартуға

мүмкіндік береді. Мысалы, Қытай ресурстарды бақылау, Белсенді мемлекеттік қолдау шаралары, технологиялық әзірлемелер және халықаралық мамандарды тарту арқылы фотоэлектрлік жабдықтау тізбегін дамытуда айтарлықтай нәтижелерге қол жеткізді [8]. Өнеркәсіп пен инновацияға инвестиция тарту, зерттеушілер атап өткендей, тұрақты индустриялық дамудың орталық детерминанттарының бірі болып табылады. Жұмыс авторлары [9] мемлекеттің құзыретті құрылған саясаты инновациялық жобалар үшін қаржылық кедергілерді азайтуға және эко-индустрияландыру процестерін жеделдетуге қабілетті екенін көрсетеді. Зерттеулер инновацияларды аймақтық қолдау ұтымды және теңдестірілген түрде жүзеге асырылса, инновациялық бастамалардың өнімділігін айтарлықтай арттыратынын растайды [10]. Алайда, ғылыми әдебиеттерде индустриалды-инновациялық саланы құқықтық реттеуге байланысты бірқатар жүйелік проблемалар бар. Атап айтқанда, мемлекеттік бағдарламалардың шамадан тыс жүктелуі мен қиылысуы, нысаналы көрсеткіштерді дәл тұжырымдау жеткіліксіз, жобаларды іске асыру үшін жеке жауапкершіліктің болмауы және бюджетке жоғары жүктеме бөлінеді [11]. Жалпылама түрде Жаһандық инновациялық саясатқа тән қиындықтар Қазақстанда да толық көрініс табады деп айтуға болады. Қабылданып жатқан шараларға қарамастан, адами капиталды қаржыландырудағы олқылықтар мен құқықтық тетіктердің жетілмегендігі сақталуда, бұл экономиканың өсу қарқынына теріс әсер етуі мүмкін. Осы факторлардың әсерін жеткіліксіз зерттеу адами капиталға инвестициялардың тапшылығы мен құқықтық реттеудің әлсіздігі индустриялық-инновациялық даму стратегияларын іске асыруды қалай бәсеңдететінін анықтауға мүмкіндік беретін қосымша зерттеулердің қажеттілігін көрсетеді. Ғылыми мақалада Қазақстанның индустриялық-инновациялық даму тенденцияларын жан- жақты түсінуге бағытталған теориялық талдау әдістерінің кешені қолданылды. Адами капиталға салынған инвестициялар мен құқықтық реттеу жүйесі экономикалық өсу динамикасына қалай әсер ететінін бағалауға баса назар аударылады. Зерттеу сандық және сапалық тәсілдердің жиынтығына негізделген. Ұзақ уақыт аралығы қарастырылғандықтан, жұмыста 2014 жылдан бастап негізгі макроэкономикалық индикаторларға статистикалық шолу жасалды. Талдауға 2015-2019 жылдар кезеңінде индустриялық-инновациялық даму бағдарламаларын іске асыру нәтижелері, сондай-ақ 2020-2022 жылдардағы ресми көрсеткіштер енгізілген. Логикалық-аналитикалық әдістерді қолдану инновациялық индустрияны дамыту проблемасын жекелеген бағыттарға: нормативтік-құқықтық қамтамасыз етуге, экономикалық нәтижелерге, инновациялар саласындағы белсенділікке, адами капиталға инвестициялауға құрылымдауға мүмкіндік берді. Алынған деректерді жалпылау үшін синтез әдісі қолданылды, бұл өнеркәсіптік секторда болып жатқан процестердің тұтас көрінісін қалыптастыруға және мемлекеттің реттеуші шаралары мен инновациялық қайта құрулар арасындағы байланысты бақылауға мүмкіндік берді. Талдауға арналған Материал деректерді іздеу және өңдеу әдістерін қолдана отырып жиналды: қайталама дереккөздер, ресми статистика (ҚР Статистика комитеті, халықаралық ұйымдар), ғылыми жарияланымдар, есептер және консалтингтік компаниялардың аналитикалық материалдары зерттелді. Экономикалық гипотезаны тексеру үшін өлшенетін көрсеткіштер арасындағы байланыстардың сипаты мен күшін анықтауға мүмкіндік беретін корреляциялық-регрессиялық тәсіл қолданылды. Есептеулер кірістірілген корреляция және регрессия құралдарын пайдаланып Excel бағдарламасында орындалады. Экономикалық өсу (ЖІӨ өзгеру шамасы) тәуелді айнымалы ретінде алынады. Факторлардың ролінде адами капиталға салынған инвестициялардың деңгейін көрсететін көрсеткіштер қарастырылады: Білім беру, Біліктілікті арттыру және денсаулық сақтау салаларына арналған шығындар. Корреляция коэффициенттерін талдау экономикалық өсуге қандай факторлар әсер ететінін анықтауға мүмкіндік берді. Сонымен қатар, түрдің бірнеше сызықтық регрессиясының моделі құрылды:

ЖІӨ өсу қарқыны = $\beta_0 + \beta_1 * АКИ + \varepsilon$ мұнда:

ЖІӨ өсім қарқыны — тәуелді айнымалы (экономикалық өсу), АКИ — адам капиталына инвестициялар,

β_0, β_1 — регрессия коэффициенттері, ε — модельдің қатесі.

Нәтижелерді алғаннан кейін модель коэффициенттерінің мәндері талданды, регрессияның түсіндіру қабілетінің дәрежесін анықтау үшін R^2 бағаланды, сонымен қатар параметрлердің статистикалық маңыздылығын тексеру үшін p мәндері зерттелді ($p < 0,05$). Жүргізілген талдау адами капитал мен реттеуші тетіктердің Қазақстанның экономикалық дамуына елеулі әсерін көрсетеді деп күтілуде. Алынған тұжырымдар неғұрлым күшті әсер ететін факторларды анықтауға және мемлекеттік қолдау шараларының тиімділігін бағалауға мүмкіндік береді. Зерттеу қорытындысы экономикалық өсудің тұрақты қарқынын және мемлекеттік бағдарламаларды табысты іске асыруды қамтамасыз ету үшін адами капиталдың ролін күшейту және құқықтық реттеуді жетілдіру жөнінде ұсыныстар әзірлеуге бағытталған.

Зерттеу барысында жалпы ішкі өнімнің өсу қарқыны мақсатты көрсеткіш ретінде таңдалды. Түсіндірме (тәуелсіз) айнымалылар ретінде адами капиталдың жай-күйін және елдің ғылыми-техникалық әлеуетін көрсететін бірнеше негізгі индикаторлар талданды. Олардың ішінде-халықтың білім беру дамуының деңгейі, ғылыми зерттеулер мен тәжірибелік-конструкторлық әзірлемелер саласында жұмыс

істейтін мамандар саны, ЖІӨ-ге қатысты ғылыми-зерттеу қызметіне жұмсалатын ішкі шығыстардың үлес салмағы, сондай-ақ өңдеуші өнеркәсіп секторындағы инновациялық процестерді қаржыландыру көлемі — Техникалық мамандықтар кадрларының шығарылымын және еңбек өнімділігінің индекстерін көрсететін көрсеткіштер қосымша қарастырылды. Барлық деректер 1-кестеде келтірілген.

Кесте 1. ЖІӨ-нің қалыптасуына әсер ететін факторлардың өзгеруі

Жыл	ЖІӨ өсу қарқыны, %	ҒЗТҚЖ орындайтын қызметкерлердің саны, адам	Үйінді ішкі өнімнің ҒЗТҚЖ ға ішкі шығындарының үлесі, %	Өнеркәсіп өндіретін еңбек өнімділігінің индексі	Инновация және өңдеу өнеркәсібі шығындары, мың тг.	Жоғары оқу орындарында "техникалық ғылымдар және технологиялар" мамандығы бойынша бітіруші студенттердің саны, адам
2014	106,93	25 793	0,17	103,8	202 946,1	25 290
2015	102,62	24 735	0,17	97,3	424 902,02	23 060
2016	126,68	22 985	0,14	99,0	1 197 059,4	18 534
2017	115,26	22 081	0,13	103,6	614 873,2	18 655
2018	115,18	22 378	0,12	104,7	610 826,3	19 670
2019	112,85	21 843	0,12	105,3	247 148,9	21 670
2020	115,84	22 665	0,13	104,3	302 933,4	23 131
2021	123,70	21 617	0,13	104,0	421 177,4	23 174
2022	121,93	22 456	0,12	98,9	932 139,9	8 581
2023	118,50	22 300	0,13	101,2	450 000	20 500
2024	120,10	22 100	0,13	102,5	480 000	21 000

Ескерту: авторлар дереккөздер негізінде жасаған [12,13]

Таңдалған көрсеткіштер мен жалпы ішкі өнімнің өсу қарқыны арасындағы қатынастардың сипатын анықтау үшін корреляциялық талдау жүргізілді. Корреляция коэффициенттерінің негізгі мәндері 2-кестеде келтірілген.

Кесте 2. Көрсеткіштердің ЖІӨ деңгейіне корреляциялық тәуелділік дәрежесі.

Көрсеткіш корреляция коэффициентінің мәні	
Білім деңгейінің индикаторы	0,4577
Ғылыми-зерттеу және тәжірибелік-конструкторлық жұмыстармен айналысатын мамандар саны, адам	- 0,6667
ЖІӨ-дегі ҒЗТҚЖ-ға ішкі шығыстардың үлес салмағы, %	-0,6379
Өңдеу секторындағы еңбек өнімділігінің көрсеткіші	-0,0087
"Техникалық ғылымдар және технологиялар" бағыты бойынша жоғары оқу орындары түлектерінің саны	-0,4969

Білім деңгейі мен ЖІӨ өсу қарқыны арасындағы корреляция коэффициентінің мәні 0,4577 құрайды, бұл орташа оң қатынастың болуын сипаттайды. Бұл халықтың білім деңгейінің өсуі экономикалық дамуды жеделдетуге ықпал етеді деген қорытынды жасауға мүмкіндік береді. Осыған байланысты білім беру жүйесіне инвестициялар экономикалық өсуді ынталандырудың маңызды факторларының бірі ретінде қарастырылуы мүмкін.

-0,6667-ге тең корреляция коэффициентінің теріс мәні ғылыми-зерттеу және тәжірибелік-конструкторлық жұмыстарға тартылған персонал саны мен өңдеу өнеркәсібінің ЖІӨ динамикасы арасындағы кері байланысты көрсетеді. Алынған нәтиже ҒЗТҚЖ саласындағы мамандардың шектеулі саны инновацияларды енгізу бөлігінде өнеркәсіп секторының әлеуетін төмендететінін көрсетеді. Осылайша, ғылыми зерттеулер мен әзірлемелерде жеткіліксіз жұмыспен қамту өнімділіктің өсуіне және саланың инновациялық дамуына кедергі келтіретін фактор болып табылады.

Ұқсас теріс байланыс ішкі ҒЗТҚЖ шығындарының үлесі мен ЖІӨ өсу қарқыны арасында анықталды,

корреляция коэффициенті -0,6379. Бұл ғылыми-зерттеу қызметін қаржыландырудың жеткіліксіз деңгейі экономикалық динамикаға теріс әсер ететіндігін көрсетеді. ҒЗТКЖ технологиялық прогрестің негізгі элементі болып табылады және оларды жеткіліксіз қаржыландыру экономикалық өсудің жалпы қарқынын бәсеңдетеді.

0,6771-ге тең өңдеу өнеркәсібіндегі инновациялық қызмет шығындарының көлемі мен экономикалық өсу арасындағы оң корреляция өзара байланыстың қалыпты дәрежесін сипаттайды. Алынған нәтижелер инновацияларға инвестициялардың қазіргі деңгейі дамудың индустриялық-инновациялық моделі шеңберінде экономикалық өсудің қажетті тұрақтылығын қамтамасыз етпейтінін көрсетеді. Осыған байланысты қаржыландыру көлемін ұлғайту, сондай-ақ олардың экономикалық көрсеткіштерге әсерін күшейту үшін инновациялық жобаларға инвестициялық ағындардың құрылымын оңтайландыру қажеттілігі туындайды.

Регрессиялық талдау адами капиталға инвестициялар, ҒЗТКЖ шығындары және инновациялық қызмет сияқты негізгі факторлардың жалпы ішкі өнімнің өсу қарқынына әсер ету дәрежесін анықтау үшін пайдаланылды. Салынған регрессиялық модельдің жиынтық нәтижелері 3-кестеде келтірілген.

Кесте 3. Регрессиялық модель сапасының негізгі көрсеткіштері Үлгідегі бақылаулар саны 9

Көрсеткіш	Көрсеткіш Мәні
Бірнеше корреляция коэффициенті (R)	0,974201
Анықтау коэффициенті (R2)	0,949067
Түзетілген анықтау коэффициенті	0,796269
Орташа квадраттық жуықтау қатесі	3,496458
Үлгідегі бақылаулар саны	9

Жүргізілген есептеулердің нәтижелеріне сәйкес бірнеше корреляция коэффициентінің (R) мәні 0,974 құрады, бұл түсіндіруші факторлар жиынтығы мен нәтижелі көрсеткіш арасындағы өте тығыз байланысты сипаттайды. Бұл жалпы ішкі өнімнің өсу қарқынының динамикасы негізінен адами капиталға және инновациялық қызметке инвестицияларды көрсететін параметрлермен анықталатынын көрсетеді.

Анықтау коэффициенті (R2) 0,95-ке тең, экономикалық өсу қарқынындағы өзгерістердің шамамен 95% - ы модельге енгізілген тәуелсіз айнымалылармен түсіндірілетіндігін көрсетеді. Бұл мән қарастырылып отырған факторлардың экономикалық динамиканың қалыптасуына айтарлықтай әсерін растайды. Басқаша айтқанда, адами капиталды дамытуға, ғылыми-зерттеу қызметі мен инновацияларға салынған инвестициялар Қазақстан Республикасының экономикалық өсуінің негізгі факторларының бірі болып табылады.

0,762 мәнін қабылдайтын түзетілген анықтау коэффициенті қолданылатын факторлардың санын ескере отырып, модельдің жоғары түсіндіру қабілетін көрсетеді. Бұл түзетулер енгізілгеннен кейін тәуелсіз айнымалылардың ЖІӨ өсу қарқынына әсері статистикалық маңызды болып қала беретінін білдіреді.

Мемлекеттің индустриялық-инновациялық даму процестерінің тиімділігін арттыруда құқықтық реттеу және нормативтік-құқықтық қамтамасыз ету жүйесі маңызды рөл атқарады. Заңнамалық база инновациялық саясатты іске асыру және адами капиталға инвестицияларды ынталандыру үшін жағдайлар жасайды. Жұмыста ұсынылған негізгі макроэкономикалық көрсеткіштердің динамикасына статистикалық талдау негізінде 2015 жылдан бастап кезең ішінде Қазақстанның индустриялық-инновациялық дамуының мемлекеттік бағдарламалары мен стратегиялық құжаттарын олардың адами капиталға инвестициялау тетіктері арқылы экономикалық өсуге әсері тұрғысынан көрсетілген уақыт аралығында қарауға көшкен жөн.

Адами капиталды қалыптастыру және дамыту контекстінде Тұжырымдамада индустриялық дамуды ынталандырудың негізгі жалпы жүйелік құралдарының бірі ретінде қарастырылатын еңбек ресурстарының сапалық сипаттамаларын арттыруға бағытталған шаралар кешені көзделген.

Кесте 5. Қазақстан Республикасының 2020-2025 жылдардағы индустриялық- инновациялық дамуының мемлекеттік стратегиялары мен бағдарламалары

Мемлекеттік стратегия	Мақсаты	Негізгі міндеттер	Адами капиталды дамыту бағыттары
Қазақстан Республикасының индустриялық-инновациялық дамуының 2020-2025 жылдарға арналған тұжырымдамасы (Үкіметтің қаулысымен бекітілген)	Қазақстан Республикасының 2025 жылға дейінгі ұлттық даму жоспарының басымдықтарын іске асыру	Өнеркәсіп салаларында өсудің мамандандырылған факторларын және қолайлы нарықтық жағдайларды қалыптастыру; өңдеуші сектор кәсіпорындарын мемлекеттік қолдау құралдарын кеңейту	Аумақтық кластерлерді қалыптастыру шеңберінде оқыту бағдарламаларын, тренингтер мен қызметкерлердің біліктілігін арттыру жөніндегі іс-шараларды өткізуді қоса алғанда, адам ресурстарын дамытуға ерекше назар аударылады. Бұл шаралар өнеркәсіптік секторды жоғары сапалы адами капиталмен қамтамасыз ету үшін жағдай жасауға бағытталған.
Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2018 жылғы 20 желтоқсандағы № 846 қаулысымен және жаңа редакцияда 2023 жылғы 28 наурыздағы № 259 қаулысымен бекітілген Қазақстан Республикасының өңдеу өнеркәсібін дамытудың 2023-2029 жылдарға арналған тұжырымдамасы (тақырыбы өзгертілді)	Құжаттың негізгі мақсаттары өңдеу өнеркәсібі салаларында өсудің мамандандырылған факторларын және қолайлы нарықтық ортаны қалыптастыру, сондай-ақ осы сектор өндірушілерін мемлекеттік ынталандыру құралдарын кеңейту болып табылады.	Тұжырымдамада кәсіпкерлік қызмет үшін қаржы ресурстарының қолжетімділігін арттыруға бағытталған шараларды іске асыру есебінен шағын және орта бизнестің тұрақты өсуі мен дамуы үшін жағдайлар жасауға елеулі көңіл бөлінеді.	Бағдарламалық ережелерді іске асыру шеңберінде кластерлердің адами әлеуетін дамытуға бағытталған іс-шаралар кешенін қамтитын аумақтық кластерлерді дамыту жөніндегі жоспарларды әзірлеу көзделеді. Бұл іс-шаралар Кадрлық базаны нығайтуға және өнеркәсіптік сектордың бәсекеге қабілеттілігін арттыруға ықпал ететін оқыту бағдарламаларын, тренингтерді өткізуді және кадрлардың кәсіби біліктілік деңгейін арттыруды көздейді.

5-кестеде ұсынылған мемлекеттік стратегиялық жоспарлау құжаттарын талдау 2018 жылдан бастап қабылданған тұжырымдамалық құжаттар арасында қазіргі уақытта Қазақстан Республикасының өңдеу өнеркәсібін дамытудың 2023-2029 жылдар кезеңіне арналған тұжырымдамасы қолданыста болады деген қорытынды жасауға мүмкіндік береді. Осы саладағы құқықтық реттеудің ерекше ерекшелігін атап өткен жөн: 5-кестеде көрсетілген барлық үш Тұжырымдама Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2018 жылғы 20 желтоқсандағы № 846 қаулысымен бекітілген. Бұл ретте кезекті Тұжырымдаманы қабылдау негізінен құжаттың атауына оның мазмұндық бөлігін Елеулі өңдеусіз өзгерістер енгізумен қатар жүрді. Жүргізілген талдау қарастырылып отырған тұжырымдамалардың ешқайсысында адами капиталды дамыту тәуелсіз мақсат немесе жеке міндет ретінде бөлінбегенін көрсетті. Сонымен қатар, өнеркәсіпті дамытуға белгіленген тәсілдер шеңберінде өндірістік қызметті ынталандыру жөніндегі шаралар арасында сапалы адами капиталды қалыптастыруға, сондай-ақ аумақтық кластерлердің адам ресурстарын дамытуға бағытталған іс-шаралар көзделеді.

Сонымен қатар, Қазақстан Республикасының өңдеу өнеркәсібін дамытудың 2023-2029 жылдарға арналған тұжырымдамасын іске асыру жөніндегі іс-қимыл жоспарында адами капиталды дамытуға тікелей бағытталған нақты іс-шаралар жоқ, бұл осы салада мәлімделген тәсілдердің практикалық іске асырылуын төмендетеді. Индустриялық-инновациялық дамудың 2020-2025 жылдарға арналған тұжырымдамасын іске асыру мақсатында әзірленген Қазақстан Республикасын индустриялық-

инновациялық дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2022 жылғы 20 шілдедегі № 508 қаулысымен мерзімінен бұрын тоқтатылғанын қосымша атап өткен жөн. Бұл ретте Бағдарламада қойылған мақсаттар мен міндеттерге қол жеткізу дәрежесін тиісті бағалау, сондай-ақ оны іске асыру нәтижелеріне кешенді мониторинг жүргізілген жоқ.

Қорытынды

Жүргізілген зерттеу нәтижелері адами капиталға инвестициялардың жеткіліксіздігі Қазақстанның экономикалық өсу қарқынын айтарлықтай баяулатады деген гипотезаны растайды. Білім беруге, ғылыми-зерттеу қызметіне және инновацияларға инвестициялар арасындағы өзара байланыстарды талдау олардың индустриялық-инновациялық өсу жағдайында экономиканы дамыту үшін шешуші рөлін көрсетті. Корреляциялық талдау білімге салынған инвестициялар ЖІӨ динамикасына оң әсер ететінін анықтады. Білім деңгейі мен ЖІӨ өсу қарқыны арасындағы корреляция коэффициентінің көрсеткіші жұмыс күшінің білім деңгейінің жоғарылауы экономикалық дамуды жеделдетуге ықпал ететіндігін растайды. Бұл нәтиже халықаралық тәжірибеге сәйкес келеді, мұнда білім беру технологиялық өзгерістерге бейімделе алатын және инновациялық шешімдерді енгізе алатын жоғары білікті кадрларды қалыптастырудың негізгі факторларының бірі ретінде қарастырылады. Сонымен бірге, зерттеу теріс тенденциялардың болуын анықтады. Атап айтқанда, ҒЗТҚЖ мен инновациялық жобаларды жеткіліксіз қаржыландыру ғылыми-зерттеу және тәжірибелік-конструкторлық жұмыстармен айналысатын қызметкерлер саны мен өңдеу өнеркәсібінің ЖІӨ көрсеткіштері арасындағы теріс корреляциядан көрінеді. Білікті зерттеушілер мен инженерлердің тапшылығы елдің инновациялық әлеуетін шектейді, бұл экономиканың шикізаттық емес секторын дамытуды қиындатады.

Осыған байланысты тұрақты және ұзақ мерзімді экономикалық өсуді қамтамасыз ету үшін ғылыми зерттеулер мен әзірлемелерге инвестицияларды ұлғайту ұсынылады. Индустриялық-инновациялық дамудың мемлекеттік бағдарламасының тиімділігін арттыру үшін Қазақстанға өнеркәсіптік өндірісті жаңғыртуға және оның жаһандық нарықтағы бәсекеге қабілеттілігін арттыруға бағытталған инновациялық жобаларды қаржыландыру көлемін ұлғайту орынды. Детерминация коэффициентінің мәні (R²) ЖІӨ өсу қарқынындағы өзгерістердің шамамен 97% - ы модельдің жоғары түсіндіру қабілетін растайтын адами капитал мен инновацияға инвестициялармен байланысты Тәуелсіз айнымалылармен түсіндірілетінін көрсетеді.

Осылайша, Қазақстанның орнықты экономикалық өсуі білім беруді, ҒЗТҚЖ мен инновациялық қызметті қоса алғанда, адами капиталға инвестициялардың ұлғаюына едәуір дәрежеде тәуелді. Индустриялық-инновациялық даму бағдарламасын іске асырудың табысы мемлекеттің өз стратегияларын қазіргі заманғы сын-тегеуріндерге бейімдеу қабілетімен айқындалатын болады, бұл ретте кәсіптік әлеуетті дамытуға және жұмыс күшінің біліктілігін арттыруға ерекше назар аудару қажет. Мемлекеттік жоспарлау құжаттарын қалыптастыру кезінде бағдарламалардың артықтығын азайту, функциялардың қайталануын жою, сондай-ақ мақсаттарды, міндеттерді және нысаналы көрсеткіштерді нақты айқындау ұсынылады. Стратегиялық құжаттарда көзделген шараларды тиімді іске асыру үшін индустриялық саясатты және адами капиталды дамыту мәселелерін реттейтін заңнаманы жетілдіру талап етіледі.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Kurmanov, N., Beisengaliyev, Y., Bayandin, M., Syzdykova, E., Tolysbayeva, M. Innovative development of Kazakhstan's raw material (oil and gas) regions: Multifactorial model for empirical analysis. *Int. J. Energy Econ. Policy*, 12(4), 131–140 (2022).
2. Niyazbekova, S., Anzorova, S., Tochueva, L., Goigova, M., Dzholdosheva, T., Supaeva, G. Environmental aspects of innovative development of industrial sectors. In: Beskopylny, A., Shamtsyan, M., Artiukh, V. (eds.) XV International Scientific Conference "INTERAGROMASH 2022", Lecture Notes in Networks and Systems, vol. 575, pp. 458–470. Springer, Cham (2023).
3. Baituova, L., Tleuzhanova, M., Agipar, B. Issues related to human resources development in the context of industrial and innovative economy in the Republic of Kazakhstan. *J. Knowl. Econ.*, 15, 1571–1591 (2024).
4. Bayadilova, B., Nassyrkhanov, A., Tlessova, E., Parimbekova, L., Tolymgozhinova, M., Kuangaliyeva, T. Effectiveness of innovative infrastructure: The case of Kazakhstan. *Quality Innovation Prosperity*, 24(1), 69–87.
5. Obradović, T., Vlačić, B., Dabić, M. Open innovation in the manufacturing industry: A review and research agenda. *Technovation*, 102, 102221 (2021).
6. Zhang, F., Gallagher, K. S. Innovation and technology transfer through global value chains: Evidence from China's PV industry. *Energy Policy*, 94, 191–203 (2016).
7. Ghisetti, C., Mancinelli, S., Mazzanti, M., Zoli, M. Financial barriers and environmental innovations: Evidence from EU manufacturing firms. *Climate Policy*, 17(1), 131–147 (2016).

8. Zhu, H., Zhao, S., Abbas, A. Relationship between R&D grants, R&D investment, and innovation performance: The moderating effect of absorptive capacity. J. Public Affairs, 20, 1973 (2020).
9. Дуламбаева, Р. Т. Қазақстан Республикасының индустриялық саясаты: іске асыру тәжірибесі. KazNU Bulletin. Economy series, №6(112), 11–15 (2015).
10. Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігінің ұлттық статистика бюросы. Қол жетімді: <https://stat.gov.kz/>
11. (соңғы үндеу:22.09.2024).
12. Human Development Reports. Қол жетімді: <https://hdr.undp.org/> (соңғы үндеу:22.09.2024).

МОДЕЛЬ КОМПЛЕКСНОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ АГРОБИЗНЕСА: ДИВЕРСИФИКАЦИЯ, КООПЕРАЦИЯ И ЦИФРОВЫЕ ТЕХНОЛОГИИ КАК ОСНОВА УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ

Баттаков Ерлан Еркинович, магистрант специальности
«Стратегический менеджмент (Executive MBA)».

Казахский агротехнический университет
имени С. Сейфуллина,
г. Астана, Казахстан

Сабырова Мадина Елемесовна, к.э.н., и.о. ассоц. профессора

Аннотация: В статье представлен путь преобразования устойчивого сельскохозяйственного предприятия в современный диверсифицированный миниагрокластер через стратегическое внедрение диверсификации, использование синергетических эффектов и цифровых технологий. На примере Хозяйства Нурина района Карагандинской области показано, как поэтапное добавление новых направлений деятельности, их интеграция и цифровизация позволяют создать устойчивую бизнес-модель, устойчивую к рыночным колебаниям и климатическим рискам.

Ключевые слова: агробизнес, диверсификация, синергия, цифровые технологии, устойчивое развитие, агрокластер, Хозяйство Нурина района.

Современные условия ведения агробизнеса в Казахстане требуют от сельскохозяйственных предприятий не только эффективного использования традиционных ресурсов, но и способности адаптироваться к быстро меняющимся рыночным условиям, климатическим вызовам и технологическим трансформациям. Хозяйство Нурина района Карагандинской области, демонстрирующее устойчивые экономические показатели, сталкивается с необходимостью перехода на новый уровень развития. Данная статья описывает стратегический путь преобразования успешного специализированного предприятия в современный диверсифицированный миниагрокластер через последовательное внедрение диверсификации, использование синергетических эффектов и интеграцию цифровых технологий.

Хозяйство Нурина района представляет собой стабильно функционирующее сельскохозяйственное предприятие с четкой специализацией. Основные виды деятельности включают растениеводство на орошаемых землях: выращивание яровой пшеницы, ячменя, картофеля и кормовых культур с применением современных агротехнологий. Наличие оросительной системы обеспечивает стабильность производства независимо от погодных условий, что является критически важным фактором в зоне рискованного земледелия. Параллельно развивается животноводство: содержание поголовья КРС мясного направления ангусской породы и молочного стада голштинской породы с использованием собственной кормовой базы. Хозяйство демонстрирует устойчивые финансовые показатели: выручка составляет 751 млн тенге, прибыль достигает 166 млн тенге, рентабельность продаж находится на уровне 22,1% по данным 2024 года. Однако существующая модель обладает определенными ограничениями: заметна зависимость от конъюнктуры рынка зерна и картофеля, наблюдается сезонность денежных потоков, присутствует неполное использование ресурсного потенциала предприятия. Эти факторы создают необходимость поиска новых путей развития.

Для преодоления ограничений специализированной модели разработана стратегия диверсификации, включающая добавление новых взаимосвязанных направлений деятельности. Развитие переработки сельхозсырья становится первым шагом в этом направлении. Организация цеха переработки молока и мяса под брендом «Нурина продукты» позволит не только увеличить маржинальность на 50-70% по сравнению с реализацией сырья, но и создать устойчивый рыночный бренд. Производство сыров, колбасных изделий, кисломолочной продукции формирует целую линейку товаров с добавленной

стоимостью. Добавление нишевых производств включает создание перепеловодческой фермы на 20 тысяч голов для производства яиц и мяса, организацию комбикормового цеха и грибоводческого комплекса, а также развитие вермифермы для производства биогумуса. Эти направления обладают высокой рентабельностью и относительно короткими сроками окупаемости. Развитие непромышленных направлений открывает новые возможности: агротуризм с экскурсиями, мастер-классами и проживанием привлекает городских жителей, проект «Грядки напрокат» предлагает аренду земельных участков для выращивания органической продукции, образовательные программы и сельские практикумы создают основу для подготовки кадров и обмена опытом.

Добавление новых направлений деятельности создает не просто сумму отдельных производств, а систему взаимосвязанных элементов, генерирующих синергетические эффекты. Формирование замкнутых производственных циклов становится ключевым преимуществом новой модели. Отходы животноводства поступают в биогазовую установку, где производятся энергия для нужд предприятия и высококачественные органические удобрения, которые затем возвращаются в растениеводческий цикл. Растительные остатки используются как субстрат для грибоводства, а отработанный грибной блок становится ценным органическим удобрением для полей. Собственное зерно перерабатывается в комбикормовом цеху, обеспечивая кормами животноводство и перепеловодство. Взаимное усиление направлений проявляется в том, что продукция переработки становится основой для агротуристических дегустаций и мастер-классов, агротуристы превращаются в потребителей продукции переработки и участников проекта «Грядки напрокат», а образовательные программы готовят кадры для всех направлений деятельности.

Важным элементом стратегии развития становится создание кооперационных моделей с другими сельхозпроизводителями региона, позволяющих преодолеть ограниченность ресурсов отдельного хозяйства и усилить его позиции на рынке. Организация сбытового кооператива «Нуринские продукты» даёт возможность консолидировать объёмы продукции нескольких хозяйств для выхода на крупные торговые сети и заключения долгосрочных контрактов на более выгодных условиях. Совместное формирование ассортимента, стандартизация качества и общий бренд повышают узнаваемость и доверие потребителей. Создание кооператива по производству комбикормов позволяет участникам снизить себестоимость кормов на 20-25% за счёт совместных закупок сырья, использования общих производственных мощностей и оптимизации логистики. Такие кооперативные структуры не только снижают операционные затраты каждого участника за счёт эффекта масштаба, но и укрепляют их переговорные позиции при работе с поставщиками, покупателями и финансовыми институтами, создавая устойчивую основу для коллективного развития агробизнеса в регионе.

Цифровизация становится инструментом повышения эффективности и управления сложностью диверсифицированного миниагрокластера. Практическое внедрение цифровых решений начинается с автоматизации основных производственных процессов. В растениеводстве это включает использование GPS-навигации для точного вождения техники, что снижает перерасход топлива на 15-20%, и установку датчиков почвенной влажности для оптимизации полива. В животноводстве цифровые системы фиксируют данные по кормлению и продуктивности животных, позволяя своевременно корректировать рационы. Для управления диверсифицированным производством внедряется ERP-система, которая консолидирует данные из различных источников: учет затрат в растениеводстве, показатели продуктивности в животноводстве, данные о производстве и продажах переработанной продукции. Эта система позволяет отслеживать себестоимость продукции по каждому направлению и выявлять точки неэффективности. Цифровые платформы сбыта включают создание интернет-магазина для прямых продаж, что особенно актуально для продукции переработки и агротуристических услуг. Для проекта «Грядки напрокат» разрабатывается мобильное приложение, позволяющее арендаторам удаленно отслеживать состояние своих участков и делать заказы на дополнительные услуги.

В результате реализации стратегии Хозяйство трансформируется в современный диверсифицированный агрокластер с принципиально новыми характеристиками. Экономическая устойчивость достигается за счет диверсификации доходов, которые теперь формируются из восьми и более направлений вместо двух-трех основных, снижения зависимости от конъюнктуры отдельных рынков, стабилизации денежных потоков в течение всего года и повышения общей рентабельности до уровня 28-30%. Операционная эффективность повышается благодаря созданию замкнутых производственных циклов, которые снижают затраты и минимизируют отходы, синергетическим эффектам, увеличивающим отдачу от инвестиций, цифровизации, оптимизирующей использование ресурсов, и кооперационным моделям, усиливающим конкурентные преимущества на рынке. Устойчивость к рискам значительно возрастает: климатические риски нивелируются за счет диверсификации культур и наличия оросительной системы, рыночные риски распределяются между различными продуктами с разной сезонностью и ценовой динамикой, технологические риски минимизируются поэтапным внедрением инноваций, кадровые риски снижаются через реализацию образовательных программ и подготовку специалистов на базе предприятия. Социально-экологическая

ответственность проявляется в создании новых рабочих мест в сельской местности, развитии локальной экономики и инфраструктуры, внедрении принципов циркулярной экономики и снижении экологической нагрузки через использование безотходных технологий.

Опыт Хозяйства Нуринского района демонстрирует, что путь от успешного специализированного предприятия к современному диверсифицированному агрокластеру лежит через последовательное внедрение диверсификации, использование синергетических эффектов и интеграцию цифровых технологий. Этот путь позволяет не только повысить экономические показатели, но и создать устойчивую бизнес-модель, способную адаптироваться к вызовам современного агробизнеса. Ключевыми факторами успеха являются сохранение и развитие базовых компетенций, таких как орошаемое растениеводство и животноводство, стратегическое добавление взаимосвязанных направлений деятельности, создание системы синергетических взаимодействий между этими направлениями и использование цифровизации как инструмента интеграции и повышения эффективности. Разработанная модель обладает значительным тиражируемым потенциалом и может служить основой для преобразования других сельскохозяйственных предприятий Казахстана, способствуя созданию современного, конкурентоспособного и устойчивого агропромышленного комплекса страны, соответствующего стратегическим задачам развития АПК и обеспечения продовольственной безопасности.

Список литературы:

1. Концепция развития агропромышленного комплекса Республики Казахстан на 2021–2030 годы. Утверждена Постановлением Правительства РК от 30.12.2021 № 960.
2. Лазько О.В. Стратегический менеджмент в АПК: учебное пособие. – Смоленск: ФГБОУ ВО Смоленская ГСХА, 2023. – 114 с.
3. Труфляк Е.В. Точное земледелие. – Санкт-Петербург: Лань, 2019. - 376 с.
4. Моделирование экономических процессов: Учебник М71 для студентов вузов, обучающихся по специальностям экономики и управления (060000) / Под ред. М.В. Грачевой, Л.Н. Фадеевой, Ю.Н. Черемных. - М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2005. - 351с.
5. Кошич И.И., Слесаренко Н.А., Трояновская Л.П., Белогуров А.Н. Перепеловодство: проблемы и пути их решения. – М: ЗооВетКнига, 2015.- 158 с.

МЕТОДИКА ОЦЕНКИ ИНВЕСТИЦИОННОЙ ПРИВЛЕКАТЕЛЬНОСТИ ОБЪЕКТОВ НЕДВИЖИМОСТИ

Жусупова М.

Докторант, КарУ Казпотребсоюза
Казахстан, г. Караганда

Аннотация. Методика оценки инвестиционной привлекательности объектов недвижимости предполагает реализацию комплекса мероприятий по изучению рынка недвижимости, составлению классификации средних цен типов недвижимости по районам, выявлению наиболее инвестиционно - привлекательного сегмента и оценки непосредственно объекта по основным факторам инвестиционной привлекательности сегмента. Алгоритм оценочных мероприятий, позволяет с высокой точностью определить рыночную стоимость объекта на основе выделенных факторов инвестиционной привлекательности.

Ключевые слова: оценка, объект, инвестиция, недвижимость, привлекательность.

Рассматривая совокупность объектов недвижимости с позиции инвестора на первом этапе необходимо изучение регионального и локального рынков недвижимости в целях принятия обоснованного решения об инвестировании. В ходе анализа типологии недвижимости по степени инвестиционной привлекательности были выделены две основные группы: жилая и коммерческая недвижимость. Отправной точкой анализа является изучение общей экономической ситуации, складывающейся в сфере недвижимости:

1. на республиканском уровне: показатели объема инвестиций в операции с недвижимостью, объем строительства жилой и коммерческой недвижимости;

2. на региональном уровне: уровень среднедушевых номинальных доходов населения, структура сделок купли-продажи жилья [1, с.62].

По итогам анализа рынка жилой недвижимости в городе Караганда было определено, что предложение недвижимости в целях аренды в 2,3 раза меньше, чем в целях продажи, кроме того уровень дохода от сдачи в аренду жилой недвижимости не превышает 7%. А также учитывая высокую потребность населения в жилищных ресурсах, был сделан вывод о том, что жилая недвижимость является объектом инвестирования в основном в целях личного проживания, что не соответствует понятию инвестиций в недвижимость.

Общий уровень дохода от коммерческой недвижимости, рассчитанный по средним ценам составил 14%, что в 2 раза больше в сравнении с жилой недвижимостью. В связи с этим коммерческую недвижимость можно считать наиболее привлекательным вариантом для инвестиций в городе Караганда. В результате расчета средних цен по районам была сформирована классификация, представленная на рисунке 1.

№	Районы г. Караганды	Средняя цена продажи за 1 кв.м.		Средняя арендная ставка за 1 кв.м.	
		офисная	торговая	офисная	торговая
1	Город	278811	279537	3447	3655
2	Юго-Восток	276086	255476	2702	3325
3	Михайловка	244573	244882	-	2287
4	Пришахтинск	218099	144735	-	2000
5	Майкудук	-	128355	-	2000

Рисунок 1 - Классификация средних цен продажи и аренды недвижимости в городе Караганда по состоянию на март 2025 года

Наибольшей инвестиционной привлекательностью в городе Караганда по итогам анализа обладают объекты недвижимости формата street и residentialretail, так как большая часть коммерческих помещений (около 70%) располагаются на первых этажах жилых домов, а также занимают специально отведенную площадь преимущественно свободного назначения в современных жилых комплексах. Перспектива инвестирования в данный сегмент недвижимости подтверждается развитием активного жилищного строительства. В строящихся жилых комплексах предоставляются отдельные площади для коммерческих целей, оснащенные новейшей инженерной инфраструктурой, с обеспеченным потоком потенциальных клиентов для бизнеса, удобным и выгодным расположением [2, с.17].

Для оценки выделенных факторов инвестиционной привлекательности объекта были применены методы дисконтирования денежных потоков и корреляционно-регрессионного анализа. Метод дисконтирования денежных потоков дает возможность оценить фактор потенциального дохода, а также обеспечивает учет рисков, что особенно важно для доходной недвижимости и соответственно адекватной оценки ее инвестиционной привлекательности, что изначально приводит к необходимости использования доходного подхода. За основу расчета дохода от вложений в объект недвижимости была взята средняя рыночная арендная ставка, сформировавшаяся в районе расположения объекта, рассчитанная в ходе изучения рынка. Заложив в расчет ставки дисконтирования методом кумулятивного построения основные риски, влияющие на цену недвижимости, в том числе рыночные, мы получаем возможность их учета в итоговой стоимости [3, с. 49].

Сущность метода корреляционно-регрессионного анализа применительно к оценке недвижимости состоит в выполнении следующей последовательности действий:

1. Выделение ряда факторов и объектов – аналогов;
2. Определение количественных факторов и присвоение числовых значений качественным признакам;
3. Выявление корреляционной связи между выделенными факторами и связи каждого из факторов с ценой объекта недвижимости;
4. Исключение факторов, влияющих на цену наименьшим образом, исходя из значений коэффициентов корреляции;
5. Расчет коэффициентов вариации по каждому из определенных факторов. Значение коэффициента вариации не должно превышать 33%, что означает предел степени однородности совокупности значений. В случае выявления среди факторов коэффициентов выше 33% данные факторы удаляются из дальнейшего анализа;

6. Построение эконометрической модели влияния факторов на зависимую переменную цены на основе результатов регрессионного анализа. При анализе полученных результатов регрессионного анализа следует обратить внимание на значение множественной корреляции, которое не должно превышать единицы, но стремиться к ней, что свидетельствует о сильной связи выделенных факторов и цены; коэффициента детерминации, значение которого выражает степень учета в модели вариаций цены. Исходя из анализа указанных условий, определяется значимость полученной модели, от которой зависит точность полученных в конечном итоге результатов.

В данном исследовании вычисление стоимости объекта в рамках сравнительного подхода учитывает большее количество факторов инвестиционной привлекательности. Однако в доходном подходе присутствует возможность учета рисков и расчета будущего дохода. В связи с этим по итогам анализа иерархий сравнительному подходу было присвоено 60%, а доходному 40% удельного веса стоимости [4, с.91].

Сформируем систему факторов инвестиционной привлекательности и шкалы их оценки для использования в расчетах в рамках предложенной в работе методики.

1. Ожидаемый доход – данный фактор, как и для любой другой коммерческой недвижимости является основным и остается в качестве результирующего.

2. Наличие отдельной входной группы – данной характеристикой обладают практически все коммерческие помещения, расположенные в современных комплексах. При наличии возможности использования отдельной входной группы возникает вопрос ее грамотного рекламного оформления, создания витрины. В связи с этим возможно следующее распределение количественных значений оценки входной группы, Таблица 1:

Таблица 1 Шкала оценки фактора «наличие отдельной входной группы»

Наличие отдельной входной группы	Есть, возможность оформления витрины	3
	Есть, нет возможности оформления витрины	2
	Нет	1

3. Наличие ремонта и качество отделки. Для инвестора имеет большое значение степень готовности помещения к началу предпринимательской деятельности. Приобретая помещение в современном комплексе, инвестор не желает тратить дополнительное время и денежные средства на ремонт помещения, который в зависимости от степени готовности может обойтись в 20-30% от стоимости помещения. Учитывая предоставляемую арендаторам возможность свободного определения назначения помещения, чаще всего застройщиком предлагается черновая отделка помещений, вторичный продавец может предлагать различные варианты отделки от чистовой до евро и авторского ремонта. Средние рыночные ставки на ремонт 1 кв.м. в городе Караганда, Таблица 2.

Таблица 2 Шкала оценки фактора «наличие отдельной входной группы»

Наличие ремонта и качество отделки	Евроремонт	18500
	Чистовая отделка	15500
	Черновая отделка	10000

Для конкретного региона среднерыночные ставки могут быть рассчитаны на конкретный период времени [5, с. 64].

4. Автомобильный и пешеходный трафик – данный фактор относится к факторам местоположения и отражает близость объекта к транспортным магистралям и основным пешеходным линиям, количество жильцов комплекса и прилегающих домов, зависит от степени густоты населенности и проходимости объекта. В обобщенном виде можно представить следующую классификацию:

- Высокий – расположение в центральном районе вблизи транспортных узлов;
- Средний – основные пешеходные улицы вблизи остановок общественного транспорта;
- Низкий – территории с неплотной жилой застройкой, Таблица 3.

Таблица 3 Шкала оценки фактора «автомобильный и пешеходный трафик»

Автомобильный и пешеходный трафик	Высокий	3
	Средний	2
	Низкий	1

1. Наличие парковки. Парковка автомобиля имеет большое значение для обеспечения

комфортного подъезда к объекту. Парковка может быть прилегающей к коммерческим помещениям и предусмотренной только для клиентов: общедоступной бесплатной и общедоступной платной, Таблица 4.

Таблица 4 - Шкала оценки фактора «наличие парковки»

Наличие парковки	Есть, собственная	3
	Есть, общедоступная	2
	нет	1

2. Качество инженерной инфраструктуры. Данный фактор отражает состояние основных инженерно-коммуникационных систем: электро-, водо-, теплоснабжения и вентиляции. Совокупность этих систем должна обеспечивать комфортное нахождение людей в помещении и работу соответствующего оборудования. Уровень исполнения инженерных систем помещения зависит от заданного качества общей среды и на практике часто зависит от класса здания, Рисунок 6:

	Вентиляция	Электроснабжение	Теплоснабжение
Элит/премиум	система кондиционирования	1 автономное электрообеспечение (электроснабжение от солнечной электростанции, ветряные электростанции и т.п.)	поквартирное и покомнатное регулирование
Бизнес	система отопления и механическая вентиляция	2. электроснабжение от индивидуального генератора	регулирование на индивидуальном тепловом пункте
Комфорт и эконом	система водяного отопления и естественная вентиляция	электроснабжение от ТЭЦ	регулирование на центральном тепловом уровне

Рисунок 6 - Классификация основных инженерных систем в зависимости от класса здания

Соответственно помещению в укрупненном виде могут быть присвоены следующие оценки, представленные в Таблице 5.

Таблица 5 - Шкала оценки фактора «качество инженерной инфраструктуры»

Качество инженерной инфраструктуры (систем электро-, водо-, тепло- снабжения и вентиляции)	Высокое (элит-класс)	3
	Хорошее (бизнес-класс)	2
	Удовлетворительное (комфорт и эконом-класс)	1

3. Наличие системы «умный дом». «Умный дом» - это единая интеллектуальная система управления всеми инженерными коммуникациями. Данной системой может быть оснащен как жилой комплекс в целом, так и отдельные помещения, в том числе коммерческие. Данное направление начало развиваться в Казахстане совсем недавно, однако ведущими девелоперскими компаниями уже ведется разработка проектов по внедрению элементов «умного» дома при планировании строительства жилых комплексов. Понятие «умный дом» предполагает в первую очередь автоматическое управление системами жизнеобеспечения пространства. Это и контроль работы всех ключевых инженерных систем, и эффективное потребление ресурсов, и мониторинг безопасности дома [6, с. 51].

В связи с весьма ограниченным числом жилых комплексов, подобными системами, предлагается использование простой градации, Таблица 6:

Таблица 6 - Шкала оценки фактора «наличие системы «умного дома»

Наличие системы «умный дом»	Есть	2
	Нет	1

Продуманный подход к организации коммерческого пространства позволяет исключить: явления простоев и неэффективного использования площадей, конкурентной борьбы и отсутствия спроса на предлагаемые арендаторами товары и услуги. Вариантов организации управленческой функции может

быть несколько:

- девелопер может взять на себя ответственность за управление разработанной концепцией с помощью профессиональных консультантов и сопровождать реализацию проекта на всех его стадиях.
- инвестор на этапе застройки может выкупить все либо большую часть коммерческих помещений и заниматься управлением ими самостоятельно либо при помощи профессиональных консультантов;
- частный инвестор может самостоятельно провести анализ и установить свободную и представляющую интерес со стороны потенциальных клиентов нишу в рамках микрорынка жилого комплекса и прилегающих территорий [7, с. 19].

Компания сопровождает инвестора на всех этапах строительства и обеспечивает его профессиональным консультированием экспертами по коммерческой недвижимости. Компанией предлагается клиентам пакет финансовых моделей бизнеса с расчетами на плановое инспектирование для улучшения работы и рекламное сопровождение деятельности клиента. Оценка данного фактора позволит инвестору сформировать представление об объекте вложения, и значительно снизить соответствующие риски. Внесение в классификацию управленческих и технологически инновационных факторов позволяет провести оценку, учитывая долгосрочные перспективы развития объекта и обеспечить комплексный подход к принятию решения об инвестировании. Данная классификация факторов инвестиционной привлекательности может быть использована в оценке стоимости при условии наличия достаточного количества объектов-аналогов и достаточной степени развитости сегмента.

Использованная литература

1. Крылова Д.Д., Абакумов Р. Г., Моргунова О. Н. Использование методов регрессионного анализа при оценке стоимости недвижимости // Инновационная экономика: перспективы развития и совершенствования. 2024. №3 (29). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/ispolzovanie-metodov-regressionnogo-analiza-pri-otsenke-stoimosti-nedvizhimosti>
2. Гладких Н. И., Кузнецова В.В. Определение необходимого количества аналогов при заданном числе ценообразующих факторов для целей оценки недвижимости методами корреляционно-регрессионного анализа // Имущественные отношения в РК. 2022. №6 (177). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/opredelenie-neobhodimogo-kolichestva-analogov-pri-zadannom-chisle-tsenoobrazuyuschih-faktorov-dlya-tseley-otsenki-nedvizhimosti>
3. Фоменко А.Н. Вариант практического применения метода анализа иерархий при согласовании результатов расчета в процессе оценки // <http://www.ocenchik.ru/docsf/2130-primenenie-metoda-analiza-ierarhiy-soglasovani-ocenki.html>
4. Сайт международной консалтинговой компании ColliersInternational // <http://colliers.kz/>
5. Качалова Н. Residentialretail как возможность для казахстанских девелоперов // <https://kursiv.kz/news/biznes/2023-02/residential-retail-kak-vozmozhnost-dlya-kazakhstanskikh-developerov>
6. Табунщиков Ю.А. Оптимизация инженерной инфраструктуры здания. Основные положения // https://www.abok.ru/for_spec/articles.php?nid=6367
7. Водянова С.А., Пупенцова С.В., Пупенцова В.В. Механизмы развития и внедрения технологии «умный дом» // Инновации. 2021. №7 (237). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/mehanizmy-razvitiya-i-vnedreniya-tehnologii-umnyy-dom>

ТҰРАҚТЫ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ӨСУДІ ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУГЕ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ЫҢҒАЙЛАР.

Казибан А.О. Антаева А.Е,

2 курс студенттері (Академик Е.А.Бөкетов атындағы

Қарағанды Ұлттық зерттеу университеті)

Ғылыми жетекшісі-э.ғ.к., қауымдастырылған профессор

Райханова Г.А

Андатпа. Мақалада тұрақты экономикалық өсуді қамтамасыз етудегі инновациялық ыңғайлардың теориялық және практикалық маңызы жан-жақты талданады. Инновация экономиканың бәсекеге қабілеттілігін арттыратын, өндіріс тиімділігін жоғарылататын және жаңа жұмыс орындарын құруға мүмкіндік беретін негізгі қозғаушы күш ретінде қарастырылады. Мақала нәтижелері инновациялық саясатты жетілдіруге және экономиканың ұзақ мерзімді тұрақты дамуын қамтамасыз етуге ғылыми-

тәжірибелік негіз бола алады.

Кілт сөздер: тұрақты экономикалық даму, экономикалық өсім, инновациялық ыңғайлар, жаңа технологиялар, цифрлық экономика, инвестиция, ғылыми-техникалық прогресс.

Қазіргі жаһандану дәуірінде әлемдік экономиканың дамуы жаңа талаптар мен сын- қатерлерге толы болып отыр. Климаттың өзгеруі, табиғи ресурстардың шектеулілігі, цифрландыру үдерістерінің жеделдеуі және жаһандық бәсекенің күшеюі экономикалық өсудің дәстүрлі модельдерін қайта қарауды қажет етеді. Осы тұрғыдан алғанда, тұрақты экономикалық өсуді қамтамасыз ету – тек өндіріс көлемін арттырумен шектелмейтін, әлеуметтік, экологиялық және технологиялық тепе-теңдікті сақтауға негізделген кешенді стратегияны талап ететін маңызды мәселе болып табылады.

Тұрақты даму концепциясы экономикалық өсімді қоршаған ортаны қорғау, әлеуметтік әділеттілік және ресурстарды тиімді пайдалану қағидаларымен тығыз байланыстыра отырып қарастырады. Бұл үдерісте инновацияның рөлі ерекше. Инновациялық технологиялар мен жаңашыл экономикалық тәсілдер өндіріс тиімділігін арттырып қана қоймай, экономиканың құрылымдық жаңаруына, жаңа салалардың қалыптасуына және бәсекеге қабілеттіліктің өсуіне ықпал етеді.

Қазіргі таңда цифрлық экономика, жасанды интеллект, «жасыл» технологиялар, баламалы энергия көздері, автоматтандыру және индустрия 4.0 бағыттары тұрақты экономикалық өсудің негізгі драйверлеріне айналып отыр. Мемлекеттердің даму стратегияларында инновация мен ғылыми-технологиялық прогресс ұзақ мерзімді экономикалық тұрақтылықтың маңызды шарты ретінде белгіленуде. Осыған байланысты инновациялық ыңғайларды тиімді қолдану, инвестициялық ахуалды жақсарту және адам капиталын дамыту экономикалық өсудің сапасын арттырудың шешуші факторлары болып табылады. Осы мақалада тұрақты экономикалық өсуді қамтамасыз етудегі инновациялық ыңғайлардың рөлі мен маңызы, олардың экономика салаларына ықпалы және қазіргі қоғамдағы өзектілігі жан-жақты қарастырылады.

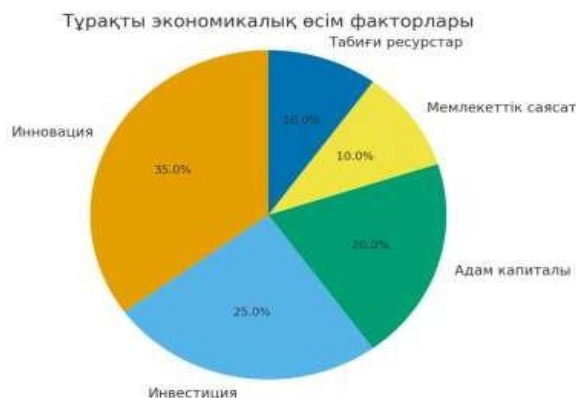
Инновация – экономиканың құрылымдық жаңаруын және ұзақ мерзімді тұрақты дамуын қамтамасыз ететін негізгі тетік болып табылады. Қазіргі кезеңде инновациялық даму экономикалық өсудің сапалық жаңа деңгейіне өтудің басты шартына айналды. Инновациялар өндіріс үдерістерін жетілдіруге, еңбек өнімділігін арттыруға, шығындарды қысқартуға және

ресурстарды тиімді пайдалануға мүмкіндік береді. Осы арқылы экономиканың жалпы бәсекеге қабілеттілігі күшейіп, ұлттық экономиканың жаһандық нарықтағы орны нығаяды.[1]

Қазіргі экономикада цифрлық экономика, жасанды интеллект, автоматтандыру,

«жасыл» технологиялар, баламалы энергия көздері және биотехнология салалары тұрақты өсудің жаңа көздерін қалыптастырып отыр. Бұл бағыттар экологиялық қауіпсіздікті сақтай отырып, өндірістің тиімділігін арттыруға, қоршаған ортаға түсетін салмақты азайтуға және экономиканың экологиялық теңгерімді моделін қалыптастыруға ықпал етеді. Сонымен қатар инновациялар шағын және орта бизнестің дамуын жандандырып, жаңа жұмыс орындарының құрылуына және халықтың табыс деңгейінің артуына әсер етеді.

Мемлекет тарапынан инновациялық жобаларды жүйелі қолдау, ғылыми-зерттеу және тәжірибелік-конструкторлық жұмыстарды (ҒЗТКЖ) қаржыландыру, венчурлық инвестицияларды тарту, стартап-жобаларды дамыту және технологиялық парктерді құру экономикалық тұрақтылықтың маңызды шарттары болып табылады. Инновациялық инфрақұрылымды қалыптастыру мен адам капиталын дамыту да тұрақты экономикалық өсудің негізін қалайды. Сондықтан инновацияларды тиімді енгізу мен оларды экономиканың барлық салаларында кеңінен қолдану тұрақты дамудың шешуші факторы болып саналады.

Диаграммада көрсетілгендей, тұрақты экономикалық өсімді қамтамасыз етуде инновация 35%-дық үлеспен жетекші орын алады. Одан кейін инвестиция (25%) мен адам капиталы (20%) маңызды рөл

атқарады. Мемлекеттік саясат (10%) пен табиғи ресурстардың (10%) үлесі салыстырмалы түрде төмен болғанымен, олар да экономикалық тұрақтылықты қамтамасыз етудің қажетті факторлары болып табылады. Бұл деректер инновацияның тұрақты өсімдегі шешуші маңызын айқын дәлелдейді.[4]

Қоғам және жастар көзқарасы

Сұрақ	Иә (%)	Жоқ (%)
Инновация экономикалық өсімге әсер ете ме?	72%	28%
Жаңа технологиялар өнімділікті арттыра ма?	68%	32%
Мемлекет инновацияны көбірек қолдау керек пе?	64%	36%

. Сауалнама нәтижелері бойынша респонденттердің 72%-ы инновация экономикалық өсудің негізгі факторы деп санайды; 68%-ы жаңа технологиялар өндіріс өнімділігін арттырады деп есептейді; 64%-ы тұрақты экономикалық даму үшін мемлекеттің инновацияға көбірек қаржы бөлуі қажет екенін атап өтті. Бұл деректер қоғамда инновациялық дамуға деген оң көзқарастың қалыптасқанын көрсетеді.

Тұрақты экономикалық өсуді инновациялар арқылы қамтамасыз ету мәселесі экономикалық ғылымда терең теориялық негізге ие. Бұл бағыттағы іргелі тұжырымдамалардың бірі – Й. Шумпетердің инновациялық даму теориясы. Ол экономикалық өсудің негізгі көзі ретінде инновацияны қарастырып, оны «шығармашылық жаңару» (creative destruction) ұғымы арқылы түсіндіреді. Шумпетердің пікірінше, жаңа технологиялар, жаңа өнім түрлері, өндірістің жаңа әдістері мен нарықтарды игеру экономикалық дамудың басты қозғаушы күшіне айналады. Сондықтан тұрақты өсімді қамтамасыз етуде инновациялық белсенділік шешуші рөл атқарады.

Экономикалық тұрақтылық мәселесінде Дж. М. Кейнстің теориялық тұжырымдары да маңызды орын алады. Ол экономикалық өсімнің инвестиция деңгейіне, мемлекеттік реттеуге және сұранысты ынталандыруға тәуелді екенін дәлелдеген. Кейнстік теория тұрғысынан алғанда, мемлекет инновациялық жобаларды қаржыландыру, ғылыми-зерттеу жұмыстарын қолдау және инфрақұрылымды дамыту арқылы экономикалық өсімнің тұрақтылығын қамтамасыз ете алады. Бұл инновациялық саясаттың мемлекеттік реттеумен тығыз байланыста жүзеге асатынын көрсетеді.

Заманауи экономикалық әдебиетте тұрақты даму тұжырымдамасы кеңінен қолданылады. Бұл концепция экономикалық өсімді табиғи ресурстарды сарқымай, экологиялық тепе-теңдікті сақтай отырып және әлеуметтік әділеттілікті қамтамасыз ету қағидалары негізінде жүзеге асыруды көздейді. Тұрақты даму үш негізгі құрамдастан тұрады: экономикалық тиімділік, әлеуметтік тұрақтылық және экологиялық қауіпсіздік. Осы үш бағыттың үйлесімді дамуы инновациялық технологияларсыз мүмкін емес. Әсіресе «жасыл экономика», баламалы энергия көздері, энергия үнемдеуші технологиялар тұрақты өсімнің маңызды тетіктері ретінде танылады.

Сонымен қатар, неоклассикалық өсу теориясында (Р. Солоу және оның ізбасарлары) экономикалық өсімнің негізгі факторлары ретінде капитал, еңбек және технологиялық прогресс қарастырылады. Бұл теорияда технологиялық жаңару ұзақ мерзімді экономикалық өсудің негізгі қайнар көзі ретінде бағаланады. Технологиялық прогрестің өзі инновация арқылы жүзеге асатыны белгілі. Сондықтан инновация тұрақты экономикалық өсудің басты алғышарты болып табылады.[5]

Инновациялық экономиканы дамытуда адам капиталы теориясының да маңызы зор (Г. Беккер). Бұл теорияға сәйкес, білім беру, ғылым, кәсіби біліктілікті арттыру және кадрларды даярлау экономикалық өсудің сапасына тікелей әсер етеді. Жоғары білікті мамандар инновацияны өндіріске енгізудің негізгі тасымалдаушысы болып саналады. [6]

Тұрақты экономикалық өсімде инновация негізгі рөл атқарады. Жаңа технологиялар мен инновациялық жобалар өндіріс тиімділігін арттырады, жаңа салаларды дамытады және жұмыс орындарын құрады. Мемлекеттік қолдау, инвестициялар және ғылыми-техникалық прогресс тұрақты даму үшін шешуші фактор болып табылады.

Жалпы алғанда, инновациялық бағытты жүйелі түрде дамыту – тұрақты экономикалық өсудің басты тетігі болып табылады. Зерттеу барысында инновацияның экономикалық динамикаға әсер етуінің негізгі механизмдері анықталды: олар өндірістік процестерді цифрландыру, ресурс үнемдеу технологияларын енгізу, жаңа өнімдер мен қызметтердің пайда болуы, адами капиталдың сапасын арттыру және ғылыми-зерттеу нәтижелерін коммерцияландыру. Бұл факторлардың барлығы экономикалық өсудің сапалық құрылымын өзгертіп, оны экстенсивті модельден интенсивті, инновациялық модельге көшіруге мүмкіндік береді.[3]

Қазақстан үшін инновациялық дамудың маңызы ерекше. Елдің экономикалық тұрақтылығын қамтамасыз ету тек табиғи ресурстарға сүйенумен шектелмейді, керісінше білімге, технологияға және ғылыми әлеуетке негізделген экономиканы қалыптастыруды талап етеді. Инновациялық экожүйені қалыптастыруда мемлекеттік институттардың тиімділігі, венчурлік қаржыландырудың дамуы, ғылыми орталықтар мен жоғары оқу орындарының рөлі және бизнес-қоғамдастықтың инновациялық белсенділігі

шешуші мәнге ие. Әлемдік практика көрсеткендей, инновацияға бағытталған стратегия елдің ішкі тұрақтылығын күшейтіп қана қоймай, сыртқы нарықтардағы бәсекелестік артықшылықтарды кеңейтуге мүмкіндік береді.

Сонымен қатар, инновацияларды ұлттық экономиканың барлық секторына енгізу – экономикалық тұрақтылықтың ұзақ мерзімді кепілі. Индустрия, ауыл шаруашылығы, энергетика, көлік және қызмет көрсету салаларындағы инновациялық шешімдер өндірістік тиімділікті арттырып, экологиялық тұрақтылықты жақсартады. Инновацияның әлеуметтік әсері де үлкен: жаңа жұмыс орындары ашылады, халықтың өмір сүру сапасы артады, білім беру саласында жаңа технологиялар қолданылады. Демек, инновациялық даму тек экономикалық емес, қоғамның барлық саласына тікелей ықпал ететін кешенді процесс.

Қорытындылай келе, тұрақты экономикалық өсуді қамтамасыз ету инновациялық саясаттың тиімділігіне, ғылыми-техникалық прогрестің жылдам енгізілуіне және адами капиталдың сапасына тікелей байланысты. Сондықтан Қазақстан үшін инновациялық даму стратегиясын жетілдіру – елдің болашақта әлемдік экономикада бәсекеге қабілетті ұлт ретінде орнығуының басты шарты болып табылады.[2]

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Шумпетер Й. (2004). Экономикалық даму теориясы. Алматы: Экономика. <https://cyberleninka.ru/article/n/teoriya-ekonomicheskogo-razvitiya-y-shumpetera-i-fakty-sovremennoy-zhizni-evolyutsionnaya-ekonomika?ysclid=miyo2u1chp437759193>
2. Кейнс Дж. (2003). Жұмыспен қамту, пайыз және ақшаның жалпы теориясы. Алматы: Ғылым. <https://rmebrk.kz/bilim/%D0%AD%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D0%B8%D0%BA%D0%B0%D0%BB%D1%8B%D0%BA%20%D1%82%D0%B5%D0%BE%D1%80%D0%B8%D1%8F.pdf>
3. ҚР Ұлттық экономика министрлігі. (2023). Қазақстанның тұрақты даму тұжырымдамасы. Астана. <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V2300033176>
4. Смағұлов Е. (2020). Инновациялық экономика негіздері. Алматы: Білім. <https://www.atyrau-edu.kz/fund/show/c1fa0eac-feba-44a6-9b60-172cf38b1e2b?theme=dark>
5. Нұрғалиев Б. (2019). Экономикалық өсім және тұрақты даму. Алматы: Экономика. <https://egemen.kz/article/391449-ekonomikalyq-osim-%E2%80%93-turaqty-damugha-negiz>
6. ҚР Ғылым және жоғары білім министрлігі. (2023). Инновациялық дамудың басым бағыттары. Астана. <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P2300000248>

УПРАВЛЕНЧЕСКИЕ ИНСТРУМЕНТЫ ИНТЕГРАЦИИ ПРИНЦИПОВ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ В СТРАТЕГИЮ ПРЕДПРИЯТИЙ

Кенжеғали Д. С. Турсумбаева М. Ж. к.э.н., профессор
Astana International University

Аннотация: Статья рассматривает инструменты интеграции принципов устойчивого развития (ESG – Environmental, Social, Governance) в стратегию компаний. Анализируются системные подходы, барьеры внедрения и практические механизмы, включая сбалансированную систему показателей устойчивого развития (SBSC) и развёртывание функции качества (QFD). Подчёркивается роль устойчивого развития для долгосрочной стоимости и конкурентоспособности бизнеса.

Ключевые слова: устойчивое развитие, ESG-интеграция, зеленая экономика, корпоративная стратегия

В современных условиях глобализации и усиления экологических требований интеграция принципов устойчивого развития в корпоративную стратегию становится ключевым фактором долгосрочной конкурентоспособности. Данная статья посвящена анализу управленческих инструментов, позволяющих эффективно встроить ESG-факторы в стратегическое планирование предприятий. В статье описаны механизмы преодоления барьеров и реализации преимуществ такого подхода.

Исследователи определяют связь между общей стратегией компании и принципами устойчивого развития (экология, социальная ответственность, экономика) как необходимость интеграции и коррекции стратегического курса для обеспечения долгосрочной ценности и конкурентоспособности [1-

2].

ESG-трансформация является ключевым вектором для преобразования бизнес-стратегий, направленным на достижение целевых ориентиров устойчивого развития [3]. Для того, чтобы достичь стратегических целей компании и соответствовать целям устойчивости, на данный момент применяется управление устойчивым развитием бизнеса. Такой подход является связующей частью между запросами акционеров и стейкхолдеров и принципами устойчивого развития [1]. Для создания долгосрочной стоимости компании существует необходимость внедрения принципов устойчивого развития в стратегию предприятия. На данный момент именно использование ESG-стратегии играет ключевую роль в конкурентоспособности компаний.

Однако показателем успешной интеграции ESG-стратегии является ее адаптируемость с бизнес-целями и долгосрочными планами компании. Предприятиям, которые хотят встроить ESG-принципы в свою корпоративную стратегию, стоит учитывать общие цели устойчивого развития при принятии любых решений, таких как разработка продуктов и инвестиции [4]. Внедрение принципов устойчивого развития в практику компании требует соответствующих изменений в корпоративной стратегии, которые должны быть взаимосвязаны на всех уровнях принятия решений в организации [5].

На данный момент, существуют компании, которые рассматривают ESG-принципы как что-то второстепенное, а не как ведущий аспект их корпоративных стратегий. Опытные организации адаптируют бизнес-стратегию в соответствии с целями устойчивого развития. Такую практику стоит использовать и предприятиям, которые только начинают работать с ESG, поскольку некоторые из них, рассматривают стратегию устойчивого развития компании лишь как обособленный инструмент [6].

ESG-концепция предполагает гармонизацию экономического, экологического и социального аспектов деятельности [2]. Экономическая устойчивость акцентируется на долгосрочной стабильности, эффективном использовании ресурсов и обеспечении долгосрочной финансовой стабильности [7]. При этом экономический успех является предварительным условием для обеспечения экологической и социальной устойчивости [1].

Экологический аспект определяется созданием эко-технологий и эко-продуктов, которые согласуются с потребностями в снижении уровня загрязнений окружающей среды, сохранения биоразнообразия и рациональном использовании ресурсов, а также снижении углеродного следа и перехода на возобновляемые ресурсы [7].

Социальный аспект подразумевает обеспечение равенства возможностей, повышение качества жизни и развитие человеческого капитала [7]. Социальная устойчивость направлена на удовлетворение человеческих потребностей в пределах, установленных условиями экологической устойчивости [1]. ESG-факторы должны учитываться в корпоративном управлении, что связано с эффективностью руководства, правами акционеров и отсутствием коррупции [3].

Для разработки и реализации устойчивых бизнес-стратегий центральным инструментом является Сбалансированная система показателей устойчивого развития (SBSC), ее цель – интегрировать все три аспекта устойчивого развития (экономический, экологический, социальный) для успешной реализации организационных стратегий [1].

Для постоянного отслеживания экологических показателей используют оценку жизненного цикла (life cycle assessment, LCA) или измерение экологической эффективности и индикаторы [1].

Предлагается встраивать экологические и социальные показатели устойчивого развития в существующие системы планирования и отчетности компании через комплексную интеграцию в стратегические инструменты, управленческие системы и отчетные документы, а также использовать систему аудитов в рамках системы менеджмента для регулярного анализа достижения целей устойчивого развития. Для обеспечения прозрачности в этом вопросе существует необходимость в назначении ответственных за ведение учета фактических результатов в соответствии с выбранными целями и критериями [8].

Ключевым инструментом при разработке новых услуг или продуктов является QFD (Quality Function Deployment). Этот метод позволяет учитывать потребности клиентов и при этом не конфликтовать с принципами устойчивого развития. Критерии устойчивости могут быть включены на всех этапах процесса разработки продукта, включая принципы эко-дизайна и чистого производства [1].

Принципы устойчивого развития могут быть интегрированы в общую стратегию через комплексные системы управления (Integrated/Generic Management Systems), которые координируют, контролируют и направляют организацию, устанавливая стандарты, цели и задачи [1]. Внедрение ESG-принципов в общую стратегию компании рассматривается не только как способ управления рисками, связанными с экологическими, социальными и управленческими факторами, но и как путь к получению долгосрочных конкурентных преимуществ [2]. Устойчивое развитие предполагает долгосрочный рост акционерной стоимости за счет повышения экономической эффективности и увеличения деловой активности. Это способствует постоянному и последовательному увеличению прибыли [9]. При анализе было выявлено, что организации с высокими показателями устойчивого развития в среднем на 10% превышает

рыночную оценку других компаний, а именно только начинающих внедрять ESG-принципы в свою корпоративную стратегию или не применяющих таковые совсем. Кроме того, фирмы с высоким ESG-рейтингом могут приносить акционерам доходность примерно на 6 % выше, чем у организаций с низкими показателями ESG.

Интеграция принципов устойчивого развития является стратегическим императивом, и обеспечивает повышение конкурентоспособности [2, 4, 10]. Усилия в области устойчивого развития могут приводить к увеличению производительности труда, а также к сокращению сроков строительства (в случае строительной отрасли) [10, 11]. Применение отходов в качестве вторичных ресурсов может обеспечить дополнительные источники сырья, способствуя снижению негативного влияния на окружающую среду и принося значительный доход переработчику. Внедрение безотходных и ресурсосберегающих технологий позволяет достичь экономической эффективности и экономии ресурсов. Интеграция принципов устойчивого развития позволяет расширять возможности для поиска потребителей, и выходить на внешние рынки сбыта [10].

Предприятия, интегрирующие устойчивое развитие, становятся более стабильными к воздействию внешних вызовов и способны успешно адаптироваться к изменяющимся условиям рынка. Устойчивое развитие способствует обеспечению устойчивости полученных результатов и рациональному использованию ресурсов при проведении изменений [2, 10]. Таким образом, помимо репутации предприятий, интеграция устойчивого развития обеспечивает бизнесу комплексный эффект, выраженный в финансовой стабильности, операционной эффективности и долгосрочной конкурентоспособности.

Компании на пути интеграции устойчивого развития в стратегию сталкиваются с рядом серьезных внутренних препятствий. Исследователи выделяют как финансовые, так и управленческие, и культурные барьеры.

Основная причина неудачной ESG-трансформации – отсутствие желания трансформироваться [4]. Среди большинства членов советов директоров и топ-менеджеров преобладает подход лишь формального применения норм ESG, при этом они не рассматривают ESG-факторы как потенциал для развития компаний. Низкий уровень готовности предприятия может блокировать возможность дальнейшего развития и не позволяет удерживать уже внедренные преобразования [8]. Для компаний, серьезно подходящих к ESG, роль высшего руководства и собственников становится не просто утверждающей, а активно трансформирующей, фокусирующей ресурсы, культуру и управленческий надзор на достижении долгосрочного баланса между экономическим успехом и ответственностью перед обществом и окружающей средой [4].

Внедрение ESG-инструментов может быть сопряжено с высокими затратами. Для крупных корпораций это может составлять до 5 % от оборота, а для среднего бизнеса – до

15 % от прибыли, что сдерживает распространение ESG [6]. Для внедрения ресурсосберегающих и безотходных технологий требуются капитальные затраты на покупку и установку оборудования [10]. Для покупки, установки необходимого оборудования и обучения персонала требуются денежные затраты, которые не каждое предприятие может инвестировать [10]. В строительной отрасли также отмечается дефицит инвестиционных ресурсов как один из основных барьеров устойчивого развития [11].

Внедрение факторов устойчивого развития требует изменений в системах принятия решений и ключевых показателях эффективности (KPI), а также введения стимулов для сотрудников компаний [4]. Отсутствует универсальный подход к распределению обязанностей по надзору за ESG-факторами между комитетами совета директоров. Разработка единого алгоритма или комплексного системного подхода для формирования менеджмента устойчивого развития может быть невозможна из-за специфики производства и масштабов деятельности компании [11].

Руководству предприятий, которые интегрируют ESG-принципы в свою структуру необходимо обеспечить четкую связь между достижением ключевых показателей эффективности (KPI) и различными формами вознаграждения [8]. Система поощрений работников сертификатами и наградами за вклад в устойчивое развитие может действовать как эффективный инструмент для формирования лояльности сотрудников [4].

Помимо введения системы поощрения, полезными могут оказаться и следующие инструменты – обучение персонала и внедрение новых стандартов поведения. Данный метод подразумевает запуск программ обучения по передовым практикам устойчивого развития. Методологические центры могут использоваться для передачи навыков и компетенций, поиска новых знаний и обмена лучшими практиками по постоянному совершенствованию [4].

В то время как основное внимание уделяется крупным корпорациям, в источниках явно отмечается недостаток разработанных и внедренных ESG-стратегий для среднего и малого бизнеса [4]. Также отмечаются сложности, связанные с отсутствием унифицированных, простых в применении решений.

Отмечается невозможность разработки единого алгоритма или комплексного системного подхода для формирования менеджмента устойчивого развития в строительной отрасли из-за специфики и масштабов

деятельности [11]. Существует дефицит эмпирических данных, исследующих, как именно принципы ESG влияют на стратегическое развитие, а также отсутствие универсального подхода к распределению обязанностей по надзору за ESG-факторами между комитетами совета директоров. Кроме того, на мировом уровне существует отсутствие общедоступных данных от компаний и сложность разработки унифицированной методологии и стандартов оценки ESG-информации [6].

В работах недостаточно освещены успешные механизмы преодоления разрыва между заявленными целями и фактической трансформацией, что напрямую связано с проблемой «гринвошинга». Как говорилось ранее, в компаниях до сих пор устойчивое развитие упоминается лишь в отчетах и не интегрируется в корпоративную стратегию, в связи с этим «гринвошинг» является распространенной практикой. Скандал с фондом DWS (Deutsche Bank) в 2022 году привел к массовому выводу средств в размере 10 млрд долларов. Причиной являлось несоответствие до 50 % активов заявленным критериям ESG [6, 12].

Несмотря на анализ крупных отраслей (горнодобывающая, строительная), недостаточно освещены практические механизмы гармонизации сложных и противоречивых интересов. Проблемы устойчивого развития существенно различаются из-за значительных территориальных различий экономических, социальных и экологических факторов, что затрудняет прямое сопоставление [13].

В горнодобывающей отрасли существует сложность гармонизации противоречивых интересов ключевых заинтересованных сторон (компания, правительство, местные сообщества) [5]. В строительной отрасли существуют специфические барьеры (например, дефицит инвестиционных ресурсов, недостаток квалифицированных специалистов, высокая стоимость экологически чистых материалов) [11].

Исследователи отмечают следующие ключевые тренды и будущие направления в области интеграции устойчивого развития (ESG) и стратегического управления. Одним из направлений может быть трансформация добровольных рекомендаций к обязательным нормативным актам и введению базовых стандартов ESG-отчетности. В Евросоюзе ужесточаются требования. В июле 2023 года были приняты стандарты устойчивого развития ЕС, а в январе 2024 года вступила в силу Директива CSRD, которая обязала около 50 000 компаний ежегодно публиковать стандартизированную ESG-отчетность. Продолжается тенденция к снижению выбросов углекислого газа (CO₂) и декарбонизации мировой экономики.

В Казахстане разработана Национальная концепция «Зеленая экономика», которая объединяет экономическое процветание с высоким уровнем качества жизни населения, устойчивым и рациональным использованием природных ресурсов с наименьшим вредным воздействием на окружающую среду [14].

Несмотря на стратегическую важность устойчивого развития (ESG), на данный момент его интегрированию в структуру компаний препятствуют системные ограничения. Возможным решением является создание обязательных правил, таких как усиление нормативного контроля и введение стандартизированной отчетности для повышения подотчетности компаний.

Список использованных источников

- 1 Baumgartner R. Tools for sustainable business management. *Trans Ecol Environ*. 2003;63:233-242.
- 2 Мамиев К. Интеграция устойчивого развития в стратегию управления бизнесом. *Universum: экономика и юриспруденция*. 2024 ;12(122):37-42.
- 3 Бурима Л.Я. Трансформация стратегий бизнеса на принципах ESG для достижения целей устойчивого развития. *Стратегия развития экономики Беларуси: вызовы, инструменты и перспективы: сб. науч. ст.: в 2 т.* Минск: ИООО «Право и экономика»; 2024. С. 282-288.
- 4 Медведева Е.В., Березюк М.В. Основные шаги при разработке ESG-стратегии на предприятии // Система управления экологической безопасностью: сб. тр. XIX Междунар. науч.-практ. конф. (Екатеринбург, 15–16 мая 2025 г.). Екатеринбург: УрФУ; 2025. С. 106-113.
- 5 Lazarenko Y, Garafonova O, Marhasova V, Grigashkina S, Kozureva O. The managerial aspects of integrating the sustainable development principles into practices of mining companies. *E3S Web Conf*. 2019;134:1-8.
- 6 Шафикова Д.Р., Исаков М.Р. Взаимосвязь корпоративного управления и устойчивого развития: влияние ESG-принципов на стратегическое развитие компаний. *Социосфера*. 2025;(2):189-195.
- 7 Терзян В.Д. Экономика устойчивого развития: обсуждение концепции устойчивого развития и ее представление на английском языке. *Новая наука: проблемы и перспективы*. 2025;(6):234-240.
- 8 Колобов А.В. Ключевые принципы устойчивого развития бизнес-системы предприятия. *Управленческие науки*. 2020;10(3):21-32.
- 9 Тронин С.А., Эпштейн М.М. Устойчивое развитие компании, финансовые и нефинансовые факторы устойчивого развития. *Форум*. 2021;1(24):55-58.
- 10 Лисова О.М., Елфимова Ю.М., Радишаускас Т.А. Управление устойчивым развитием

предприятий: эколого-экономический аспект. Политем. сетевой электрон. науч. журн. Кубан. гос. аграр. ун-та. 2017;(133):30-39.

11 Симонян Т.В., Швыденко Н.В. Менеджмент устойчивого развития строительного предприятия: принципы и механизм обеспечения. Экономика и управление: проблемы, решения. 2021;3(5):69-75.

12 PricewaterhouseCoopers (PwC). ESG Reporting: Global Trends and Regulatory Updates [Internet]. PwC; 2023 [cited 2025 Dec 01]. Available from: https://www.pwc.com/library_42896579_76455972.pdf

13 Вурганов М.Г., Хабалова А.С., Павлова Н.Ю. Современные подходы к определению понятия "устойчивое развитие" и разработка стратегии устойчивого развития компании. Global and Regional Research. 2020;2(1):169-176.

14 Об утверждении Концепции по переходу Республики Казахстан к «зеленой экономике»: Указ Президента Республики Казахстан от 30 мая 2013 года № 577 (с изменениями и дополнениями по состоянию на 10.06.2024) [Электронный ресурс]. 2013 [ред. от 10.06.2024; цит. 2025 Дек 01]. Доступно по ссылке: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=32135446

МЕДИАНАЛЫҚ ЕҢБЕК ТАБЫСЫ ЕҢБЕК ТАБЫСТАРЫН РЕТТЕУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ БАСҚАРУШЫЛЫҚ БАҒДАР РЕТІНДЕ

Курмангалиева Л.А.

магистр, аға оқытушы

Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті,
Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы

Аннотация. Мақалада еңбек табыстарының асимметриялы бөлінуі жағдайында медианалық еңбек табысын еңбек табыстарын реттеу жүйесінде басқарушылық бағдар ретінде қолданудың ғылыми негіздемесі ұсынылады. Орташа көрсеткішке негізделген бағалау еңбек нарығында жоғары табысты аз топтың ықпалын күшейтіп, «типтік» жұмыскердің нақты табыс деңгейін бұрмалауы мүмкін екені көрсетіледі. Қазақстан Республикасының ресми статистикасы жариялайтын медианалық жалақы деректері негізінде медиананы мониторинг индикаторы ғана емес, реттеу параметрлерін баптайтын якорь және саясаттың нәтижелілігін бағалайтын көрсеткіш ретінде қолдану логикасы негізделеді. Мақалада медианалық көрсеткішті басқарушылық циклге кіріктірудің институционалдық үлгісі ұсынылып, оның тұрақты даму мақсаттарына сәйкестігі дәлелденеді.

Түйін сөздер: медианалық жалақы, еңбек табысы, табыс дифференциациясы, еңбек нарығы, мемлекеттік реттеу, басқару, тұрақты даму.

Еңбек табыстары әлеуметтік тұрақтылықтың, адами капиталды ұдайы өндірудің және экономикалық өсімнің инклюзивті сипатының негізгі факторларының бірі болып табылады. Осыған байланысты еңбек табыстарын реттеу жүйесінің тиімділігі қандай көрсеткіштерге сүйеніп басқарылатынына тікелей тәуелді. Тәжірибеде еңбек табыстары көбіне орташа жалақы арқылы сипатталады, алайда бұл көрсеткіш табыстардың нақты құрылымын әрдайым дәл көрсете бермейді.

Қазіргі еңбек нарығына тән ерекшелік – табыстардың оңға қисайған бөлінісі. Мұндай жағдайда жоғары табысты аз ғана топтың болуы орташа көрсеткішті жоғары ығыстырып, халықтың басым бөлігіне тән табыс деңгейін артық бағалауға алып келеді. Нәтижесінде қабылданатын басқарушылық шешімдер әлеуметтік саясаттың нысаналығын әлсіретіп, тұрақты даму мақсаттарына жетуге кедергі келтіруі мүмкін.

Осы контексте медианалық еңбек табысы еңбек табыстарының орталық деңгейін сипаттайтын, шеткі жоғары мәндердің ықпалына салыстырмалы түрде төзімді көрсеткіш ретінде ерекше маңызға ие. Қазақстанда медианалық жалақының ресми түрде есептелуі мен жариялануы бұл көрсеткішті мемлекеттік реттеу жүйесінде басқарушылық бағдар ретінде қолдануға институционалдық негіз қалыптастырады.

Мақаланың мақсаты медианалық еңбек табысын еңбек табыстарын реттеудің басқарушылық бағдары ретінде ғылыми тұрғыда негіздеу және оны Қазақстан жағдайында қолданудың институционалдық-аналитикалық үлгісін ұсыну болып табылады.

Еңбек табыстарының қалыптасуы еңбек өнімділігі, адами капиталдың сапасы, салалық құрылым және еңбек нарығы институттарының өзара әрекеттесуінің нәтижесі болып табылады. Бұл факторлардың әркелкілігі табыстардың біркелкі бөлінбеуіне, яғни табыстар дифференциациясының күшеюіне алып

келеді. Экономикалық әдебиетте мұндай жағдайда табыстардың үлестірімі симметриялы емес сипатқа ие болып, жоғары табысты бақылаулардың ықпалы күшейетіні атап көрсетіледі.

Статистикалық тұрғыдан орташа арифметикалық көрсеткіш дәл осындай асимметрия жағдайында ақпараттық шектеулерге ие болады. Ол жоғары табысты аз топтың әсерінен өсіп, «типтік жұмыскердің» табысын дәл бейнелей алмайды. Ал медианалық көрсеткіш табыстар қатарын екі тең бөлікке бөліп, орталық позицияны сипаттайды, сондықтан шеткі мәндердің ықпалына сезімталдығы төмен болады.[1]

Басқарушылық тұрғыда бұл айырмашылық принципті маңызға ие. Егер саясаттың нәтижелілігі тек орташа жалақының өсуімен бағаланса, табыстар өсімінің кімдер арасында шоғырланғаны ескерусіз қалуы мүмкін. Ал медианалық еңбек табысы саясаттың әсерін еңбекпен қамтылғандардың көпшілігі деңгейінде бағалауға мүмкіндік береді. Осылайша медиана еңбек табыстарын реттеуде «таратылымды ескеретін» басқару тәсілінің өзегіне айналады.

Медианалық еңбек табысы статистикалық көрсеткіш ретінде емес, еңбек табыстарын реттеу жүйесінде басқарушылық бағдар ретінде қарастырылады. Бұл тәсіл медиананы мониторинг құралы, реттеу параметрлерін баптайтын якорь және саясаттың нәтижелілігін өлшейтін индикатор ретінде біртұтас басқарушылық логикаға біріктіреді.

Зерттеу Қазақстан Республикасының Ұлттық статистика бюросы жариялайтын медианалық жалақы көрсеткіштеріне негізделеді. Бұл деректер жалақыны бөлу бойынша арнайы зерттеулер мен тоқсандық статистикалық жарияланымдар аясында қалыптастырылады. Мақалада медианалық көрсеткіштердің нақты сандық динамикасын сипаттаудан гөрі, олардың басқарушылық мағынасына және реттеу жүйесіндегі рөліне басымдық беріледі.

Қазақстанның ресми статистикасы медианалық жалақыны еңбек табыстарының орталық деңгейін сипаттайтын көрсеткіш ретінде бекітеді. Ұлттық статистика бюросының жалақыны бөлу бойынша жыл сайынғы зерттеуінің қорытындысы бойынша 2024 жылы медианалық жалақы 285 677 теңгені, ал модальді жалақы 97 557 теңгені құрады. Бұл дерек медиананың «типтік жұмыскердің» табысын, ал моданың ең жиі кездесетін табыс деңгейін сипаттайтынын көрсетеді. [2]

Тоқсандық өлшемде де медианалық көрсеткіш есептеледі. 2024 жылғы IV тоқсанда медианалық жалақы 308 717 теңге болған, ал шағын кәсіпорындарды есепке алмағанда орташа атаулы жалақы 434 982 теңгені құраған. Осы кезеңде орташа жалақының жылдық өсімі 10,5%, нақты өсімі 1,8% болған. Бұл айырма табыстардың асимметриялы бөлінуі жағдайында орташа мәндің жоғары табыстар ықпалымен едәуір жоғары ығысатынын айқын көрсетеді.

Соңғы ресми жарияланымдарға сәйкес, 2025 жылы медианалық жалақы 317 512 теңгеге жетіп, 2024 жылмен салыстырғанда 11,1% өскен, алайда нақты өсім 0,4% деңгейінде қалыптасқан. Бұл дерек медианалық көрсеткішті инфляциямен бірге талдаудың маңызын көрсетеді және саясаттың нақты нәтижесін бағалауда номиналды өсімнің жеткіліксіз екенін дәлелдейді.

Талдау нормативтік-аналитикалық сипатқа ие. Яғни медиананың еңбек табыстарын реттеуде қандай басқару міндеттерін шешуге мүмкіндік беретіні, оны қандай индикаторлармен толықтыру қажеттігі және қандай институционалдық шектеулерді ескеру қажет екені жүйелі түрде қарастырылады.

Орташа және медианалық көрсеткіштердің басқарушылық айырмашылығы 1-кестеде салыстырмалы түрде көрсетілген. Кестеден көрінгендей, табыстардың асимметриясы жағдайында орташа жалақы еңбек табыстарының орталық деңгейін дәл бейнелей алмайды, ал медиана «типтік жұмыскердің» нақты табысын неғұрлым адекватты көрсетеді.

Кесте 1 – Орташа және медианалық жалақының басқарушылық сипаттамалары

Салыстыру өлшемі	Орташа жалақы	Медианалық жалақы
Асимметрия жағдайындағы дәлдік	Төмендейді	Сақталады
Типтік жұмыскерді сипаттау	Шектеулі	Нақты
Нысаналы саясатқа жарамдылық	Әлсіз	Жоғары
Нәтижені бағалау мүмкіндігі	Орташа өсімге тәуелді	Көпшілік табысына бағытталған

1-кестеге сүйене отырып, медианалық көрсеткіштің еңбек табыстарын реттеу үшін басқарушылық тұрғыдан неғұрлым тиімді екені байқалады. Бұл айырмашылық Қазақстандағы ресми медианалық жалақы деректерін талдауда да айқын көрінеді. Медианалық жалақының динамикасы еңбек табыстарының орталық деңгейіндегі өзгерістерді көрсетіп, саясаттың көпшілікке әсерін бағалауға мүмкіндік береді.

Медианалық көрсеткішті басқарушылық циклге енгізу логикасы 1-суретте берілген. Бұл цикл медиананы бастапқы диагностика құралы ретінде пайдаланып, реттеу параметрлерін баптауға,

қабылданған шешімдердің нәтижесін бағалауға және кері байланыс арқылы саясатты түзетуге мүмкіндік береді.[3]

Сурет 1 – Медианалық еңбек табысына негізделген басқарушылық цикл

1-суреттің мазмұны медиананың реттеу жүйесіндегі рөлін айқын көрсетеді: медиана басқарудың әр кезеңінде қолданылатын интегралды көрсеткішке айналады. Бұл тәсіл еңбек табыстарын реттеуді біржолғы шешімдер жиынтығынан үздіксіз басқару процесіне көшіреді.

Медиананы нәтижелілік көрсеткіші ретінде қолдану үшін оны индикаторлық панель құрамында қарастыру орынды. 2-кестеде медианалық көрсеткішке негізделген басқарушылық бағалау логикасы ұсынылған. Мұнда медиананың динамикасы, оның орташа жалақымен арақатынасы және өңірлік айырмашылықтары саясаттың теңсіздік тәуекелдерін уақытылы анықтауға мүмкіндік береді.

Кесте 2 – Медианалық еңбек табысына негізделген басқарушылық бағалау логикасы

Көрсеткіш	Экономикалық мағынасы	Басқарушылық интерпретация
Медиананың өсуі	Көпшіліктің табысы	Саясаттың әлеуметтік әсері
Медиана/орташа қатынасы	Табыс құрылымы	Теңсіздік тәуекелі
Өңірлік медиана айырмасы	Аймақтық дисбаланс	Нысаналы реттеу қажеттілігі

2-кесте медиананы еңбек табыстарын реттеудің орталық индикаторы ретінде қолдану саясаттың дәлдігін арттырып, әлеуметтік әділеттілік қағидаттарын күшейтетініне дәлел болады.

Еңбек табыстарын реттеу жүйесінде қолданылатын индикаторлар тек статистикалық өлшем ғана емес, сонымен қатар институционалдық сигнал қызметін атқарады. Қандай көрсеткіш саясаттың «негізгі бағдары» ретінде қабылданса, соған сәйкес басқару архитектурасы, жауапты институттардың өзара іс-қимылы және реттеу шешімдерінің логикасы қалыптасады. Осы тұрғыдан медианалық еңбек табысын басқарушылық бағдар ретінде енгізу реттеу жүйесінің ішкі құрылымын қайта теңшеуді талап етеді.

Орташа жалақыға негізделген модельде реттеу көбіне агрегатталған макроиндикаторларға сүйенеді және табыстардың ішкі құрылымын екінші кезекке ысырады. Ал медианалық көрсеткішті орталық бағдар ретінде қабылдау еңбек табыстарын реттеуді **құрылымдық сезімтал** басқару үлгісіне көшіреді. Бұл жағдайда саясаттың басты сұрағы «орташа табыс қаншалықты өсті?» емес, «еңбекпен қамтылғандардың жартысына жуығы үшін табыс траекториясы қалай өзгерді?» деген мазмұнға ие болады.

Осы айырмашылықтың институционалдық салдары айқын. Біріншіден, медиана еңбек табыстарының төменгі және орта белдеулеріне жүйелі назар аударуды талап етеді. Бұл өз кезегінде әлеуметтік саясат, еңбек нарығы саясаты және адами капиталды дамыту шараларының өзара байланысын күшейтеді. Екіншіден, медианалық көрсеткіштің өзі басқару жүйесінде кері байланыс сигналына айналып, қабылданған шешімдердің әлеуметтік нәтижесін жедел бағалауға мүмкіндік береді.

Медианалық көрсеткішті басқарушылық бағдар ретінде қолданудың маңызды артықшылығы – ол реттеу құралдарының нақты нәтижелілігін көрсету қабілетінде. Орташа көрсеткіштер көбіне еңбек табыстарының өсуін тіркегенімен, бұл өсімнің қандай табыс топтарында шоғырланғанын нақты ажыратпайды. Ал медианалық еңбек табысы саясаттың әсерін табыстардың орталық бөлігінде өлшей отырып, реттеу құралдарының шынайы әлеуметтік әсерін айқындайды.[4]

Мысалы, егер индексация немесе ең төменгі еңбек стандарттарын қайта қарау нәтижесінде орташа жалақы өсіп, ал медиана өзгеріссіз қалса, бұл өсімнің жоғары табысты топтарда шоғырланғанын білдіреді. Керісінше, медиананың тұрақты өсуі еңбек табыстарының кең ауқымда жақсарғанын көрсетеді. Осы тұрғыдан медианалық көрсеткіш еңбек табыстарын реттеудің «таратылымдық тиімділігін» бағалауға мүмкіндік береді.

Бұл логиканы жүйелеу үшін 3-кестеде ұсынылады. Кестеде медианалық еңбек табысын қолдану арқылы әртүрлі реттеу құралдарының нәтижелілігін бағалау тәсілі көрсетілген.

Кесте 3 – Медианалық еңбек табысы арқылы реттеу құралдарының нәтижелілігін бағалау

Реттеу құралы	Орташа жалақы динамикасы	Медианалық жалақы динамикасы	Басқарушылық қорытынды
Индексация	Өседі	Өзгермейді	Өсім жоғары табыстарда шоғырланған
Ең төменгі стандарттарды арттыру	Орташа өседі	Медиана өседі	Төмен және орта табыстарға әсер бар
Нысаналы қолдау	Орташа әлсіз өзгереді	Медиана өседі	Көпшілікке бағытталған тиімді шара
Салалық ынталандыру	Орташа тез өседі	Медиана баяу өседі	Салалық дисбаланс тәуекелі

Медианалық көрсеткіш реттеу құралдарының әлеуметтік бағытталуын айқын ажыратуға мүмкіндік береді. Бұл саясаттың тиімділігін бағалауда сапалық жаңа деңгей қалыптастырады.

Қазақстан экономикасының айқын ерекшеліктерінің бірі – өңірлік және салалық еңбек табыстарының айтарлықтай айырмашылығы. Орташа жалақы бұл айырмашылықтарды жиі жасырады, себебі жекелеген жоғары жалақы төлейтін салалар немесе кәсіпорындар өңірлік орташа мәнді жоғары ығыстырады. Ал медианалық еңбек табысы өңірдің немесе саланың «типтік» жұмыскері алатын табыс деңгейін көрсететіндіктен, аумақтық және салалық теңсіздікті басқаруда неғұрлым дәл бағдар береді.

Медианалық көрсеткіштерді өңірлік және салалық кесімде қолдану басқару жүйесіне екі маңызды мүмкіндік береді. Біріншісі – артта қалған өңірлер мен салаларды дәл анықтау. Екіншісі – нысаналы реттеу шараларын нақты экономикалық кеңістікте бағыттау.

Егер белгілі бір өңірде орташа жалақы салыстырмалы түрде жоғары болғанымен, медианалық табыс төмен деңгейде қалыптасса, бұл өңірдегі табыстардың жоғары шоғырланғанын және көпшіліктің нақты жағдайы әлсіз екенін білдіреді. Мұндай жағдайда нысаналы еңбек саясаты мен әлеуметтік қолдау шаралары қажет.

Медианалық еңбек табысының басқарушылық әлеуеті жоғары болғанымен, оны қолдану белгілі бір шектеулерді де ескеруі тиіс. Біріншіден, медиана табыстардың тек орталық нүктесін сипаттайды және табыстар бөлінісінің шеткі аймақтары туралы толық ақпарат бермейді. Сондықтан медиананы қолдану оны басқа индикаторлармен толықтыруды талап етеді.

Екіншіден, медианалық көрсеткіштің интерпретациясы әдіснамалық тұрақтылыққа тәуелді. Деректерді жинау тәсілі, қамту аясы және есептеу әдістемесі уақыт бойынша салыстыруға әсер етуі мүмкін. Бұл мәселе әсіресе тоқсандық және жылдық деректерді салыстырғанда өзекті.

Үшіншіден, медианалық көрсеткіштің саясатқа тікелей «механикалық» түрде енгізілуі реттеу шешімдерінің жанама әсерлерін ескермей қалдыру қаупін тудырады. Сондықтан медиана басқарушылық бағдар ретінде қолданылғанда, ол экономикалық өсім, еңбек өнімділігі және инфляциялық факторлармен үйлестірілуі тиіс.

Осы шектеулер медианалық көрсеткіштің әлсіздігін емес, керісінше, оны **жүйелі басқару логикасында** қолдану қажеттігін көрсетеді. Медиана тек бір сан емес, еңбек табыстарын реттеудің аналитикалық платформасының өзегі ретінде қарастырылғанда ғана өзінің толық әлеуетін ашады.

Медианалық еңбек табысын басқарушылық бағдар ретінде қолданудың маңыздылығы оны тек ағымдағы реттеу құралы ретінде емес, ұзақ мерзімді тұрақты даму индикаторы ретінде қарастырғанда айқынырақ көрінеді. Тұрақты даму логикасында экономикалық өсімнің өзі емес, оның қоғамның кең топтары үшін қаншалықты қолжетімді екені шешуші мәнге ие. Осы тұрғыдан медианалық көрсеткіш экономикалық өсім мен әлеуметтік нәтижелер арасындағы байланысты өлшеуге мүмкіндік беретін орталық индикаторлардың бірі болып табылады.

Егер еңбек өнімділігі немесе жалпы экономикалық көрсеткіштер өсіп, ал медианалық еңбек табысы баяу динамика көрсетсе, бұл өсімнің әлеуметтік инклюзивтілігі жеткіліксіз екенін білдіреді. Керісінше, медианалық көрсеткіштің тұрақты өсуі экономикалық дамудың нәтижелері еңбекпен қамтылғандардың көпшілігіне таралып жатқанын көрсетеді. Сондықтан медианалық еңбек табысын тұрақты дамуды мониторингтеудің негізгі көрсеткіштерінің бірі ретінде қолдану әлеуметтік-экономикалық саясаттың сапасын бағалауда маңызды аналитикалық мүмкіндік береді. [5]

Медианалық көрсеткіштің бұл функциясы оны халықаралық салыстыруларда да өзекті етеді. Өртүрлі елдердегі табыс деңгейлерін салыстыру кезінде орташа көрсеткіштер жиі ел ішіндегі теңсіздік деңгейін жасырады. Ал медианалық табыс елдердің еңбек нарықтарының құрылымдық ерекшеліктерін неғұрлым нақты ашып, әлеуметтік модельдердің тиімділігін салыстырмалы түрде бағалауға мүмкіндік береді. Осы тұрғыдан медианалық еңбек табысын ұлттық статистика жүйесінде жүйелі түрде дамыту Қазақстанның әлеуметтік-экономикалық даму траекториясын халықаралық контексте дәл бағалауға жағдай жасайды.

Сонымен қатар медианалық еңбек табысын қолдану мемлекеттік басқаруда есептілік мәдениетін де өзгертеді. Егер саясаттың табыстылығы орташа жалақының немесе агрегатталған макроэкономикалық көрсеткіштердің өсуімен ғана өлшенсе, әлеуметтік нәтижелер екінші кезекке ығысуы мүмкін. Ал медианалық көрсеткішке сүйену басқару органдарын шешімдерінің еңбекпен қамтылғандардың көпшілігіне әсерін тікелей бағалауға ынталандырады. Бұл өз кезегінде басқарушылық жауапкершілікті күшейтіп, әлеуметтік саясаттың ашықтығын арттырады.

Осылайша медианалық еңбек табысы еңбек табыстарын реттеудің жекелеген элементі ғана емес, әлеуметтік-экономикалық дамудың инклюзивтілігін бағалайтын және тұрақты даму мақсаттарына қол жеткізуді өлшейтін интегралды индикатор ретінде қарастырылуы мүмкін. Оны басқарушылық бағдар ретінде институционалдандыру еңбек табыстарын реттеу саясатын қысқа мерзімді реакциялардан ұзақ мерзімді, нәтижеге бағытталған модельге көшіруге мүмкіндік береді.

Әдебиеттер тізімі:

1. Atkinson A. B. Measuring inequality: the changing debate // Social Research. — 2019. — Vol. 86, No. 3. — P. 815–842.
2. Қазақстан Республикасының Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігі Ұлттық статистика бюросы. Қазақстан Республикасында қызметкерлердің жалақысын бөлу (2024 жылдың қорытындысы бойынша) : статистикалық жинақ [Электрондық ресурс]. — Астана, 2024. — URL: <https://stat.gov.kz>
3. OECD. What drives wage inequality? // OECD Employment Outlook. — Paris: OECD Publishing, 2020. — P. 45–78.
4. ILO. Global Wage Report 2022–23: The impact of inflation and COVID-19 on wages and purchasing power. — Geneva: International Labour Office, 2023. — 164 p.
5. (Медианалық табысты саясат тиімділігін бағалау индикаторы ретінде негіздеу үшін қолданылған.)
6. Piketty T., Saez E., Zucman G. Distributional national accounts: methods and estimates for the United States // Quarterly Journal of Economics. — 2018. — Vol. 133, No. 2. — P. 553–609.

ПЕРЕХОД РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН К ЦИРКУЛЯРНОЙ ЭКОНОМИКЕ: СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ, ТЕНДЕНЦИИ И ПЕРСПЕКТИВЫ

Невматулина К.А., PhD Гимранова Г.И., к.э.н.
Карагандинский университет
Казпотребсоюза Караганда, Казахстан

Аннотация. В статье рассматриваются современные тенденции перехода Республики Казахстан к циркулярной экономике в контексте глобальных экологических, ресурсных и климатических вызовов. Проанализированы институциональные основы формирования циркулярной модели, заложенные Концепцией по переходу Республики Казахстан к

«зелёной экономике» и последующим развитием экологического законодательства. Представлена оценка текущего состояния системы обращения с отходами, выявлены ключевые проблемные аспекты переработки твердых бытовых и промышленных отходов. Особое внимание уделено инвестиционной структуре «зелёной» экономики за 2024 год, показавшей доминирование вложений в возобновляемые источники энергии при недостаточном финансировании переработки и повторного использования ресурсов. Рассмотрены институциональные меры по развитию циркулярной экономики, включая создание технического комитета по стандартизации ТК 122. Сделан вывод о необходимости

комплексного подхода к формированию циркулярной экономики как фактора устойчивого развития и экономического роста Казахстана.

Ключевые слова: циркулярная экономика; устойчивая экономика; зелёная экономика; отходы производства и потребления; переработка отходов; вторичное сырьё; возобновляемые источники энергии; инвестиции в зелёную экономику; углеродная нейтральность; экологическая политика Казахстана.

Введение. Переход к циркулярной экономике (ЦЭ) становится глобальным императивом устойчивого развития в условиях, нарастающих экологических, ресурсных и климатических вызовов. Казахстан, обладая сырьевой моделью экономики, высокой энергоёмкостью производства и значительными объёмами образования промышленных и бытовых отходов, не остается в стороне от данного мирового тренда. Для республики характерно одновременное наличие серьёзных экологических рисков и значительного потенциала для внедрения принципов ЦЭ. Процесс трансформации экономической модели начался с принятия стратегических документов и в настоящее время постепенно переходит от фрагментарных инициатив к формированию системной государственной политики.

Традиционная линейная модель экономического развития «добыть — произвести — использовать — утилизировать» перестаёт соответствовать требованиям устойчивого развития, поскольку она ведёт к истощению природных ресурсов, росту отходов и увеличению антропогенной нагрузки на окружающую среду. В отличие от неё циркулярная экономика ориентируется на замкнутые циклы использования ресурсов, предупреждение образования отходов, повторное использование продукции, переработку и восстановление природных экосистем. В рамках ЦЭ отходы рассматриваются не как конечный продукт, а как потенциальный вторичный ресурс, вовлекаемый в новый производственный цикл.

Основная часть. Институциональным фундаментом перехода Казахстана к «зелёной» и циркулярной экономике стала «Концепция по переходу Республики Казахстан к «зелёной экономике». от 30 мая 2013 года № 577 [1]. Данный стратегический документ определил ключевые приоритеты модернизации экономики, включая развитие возобновляемых источников энергии (ВИЭ), повышение энергоэффективности, внедрение экологических технологий, рациональное водопользование и совершенствование системы управления отходами. Дальнейшее развитие положения Концепции получили в новом Экологическом кодексе Республики Казахстан (2021 г.) [2], а также в Стратегии достижения углеродной нейтральности Республики Казахстан до 2060 года [3], что свидетельствует о формировании долгосрочной экологической политики государства.

Несмотря на определённые институциональные и инвестиционные сдвиги, Казахстан по состоянию на 2024 год всё ещё находится на начальной стадии практического внедрения принципов ЦЭ. В стране ежегодно образуются миллионы тонн отходов производства и потребления, причём более 90 % из них по-прежнему направляются на захоронение. По официальным данным, на полигонах накоплено около 125 млн тонн твёрдых бытовых отходов. Уровень переработки ТБО остаётся низким, хотя и демонстрирует постепенный рост (таблица 1).

Таблица 1. Динамика переработки отходов в Казахстане (ТБО)

Показатель	2023 год	2024 год	Плановый показатель (2030)
Уровень переработки ТБО, %	23,9%	25,8%	40%
<i>Примечание – Составлено авторами на основе данных Бюро национальной статистики РК [4]</i>			

Как видно из таблицы 1, фактические темпы роста переработки отходов остаются ниже целевых ориентиров, установленных Концепцией «зелёной экономики», где на среднесрочную перспективу предполагался выход на уровень не менее 30 %. Это свидетельствует о сохраняющихся системных барьерах, среди которых можно выделить недостаточную инфраструктурную обеспеченность регионов, ограниченное внедрение раздельного сбора отходов, низкую инвестиционную привлекательность отрасли переработки и слабую вовлечённость населения.

Проблемы усугубляются и в сфере управления промышленными отходами, объёмы которых значительно превышают ТБО. Уровень их переработки демонстрирует нестабильную динамику и существенно различается по отраслям. Особенно остро проблема стоит в горнодобывающей и металлургической промышленности, где накопленные отходы прошлых лет представляют не только экологическую, но и техногенную угрозу.

Дополнительным фактором, влияющим на актуальность перехода к ЦЭ, остаётся высокая углеродоёмкость экономики Казахстана. Энергетический сектор формирует около 80 % всех выбросов парниковых газов, поскольку в структуре генерации электроэнергии по-прежнему доминирует уголь. Это объективно усиливает необходимость ускоренного развития ВИЭ, внедрения энергоэффективных технологий и перехода к низкоуглеродным моделям производства и потребления.

В 2024 году общий объём инвестиций в «зелёную» экономику Республики Казахстан составил около 205–210 млрд тенге. При этом структура данных инвестиций остаётся крайне неоднородной. Основная часть финансовых ресурсов была направлена в развитие возобновляемых источников энергии — около

199,8 млрд тенге, что превышает 95 % совокупного объема «зелёных» инвестиций. На мероприятия по снижению выбросов парниковых газов было направлено около 1 млрд тенге (менее 1 %), а оставшаяся часть инвестиций была распределена между энергосбережением, энергоэффективностью, «зелёным» транспортом и переработкой отходов.

Таблица 2. Структура инвестиций в «зелёную» экономику РК (2024), млрд тг.

Направление	Объём	Доля
Возобновляемые источники энергии (ВИЭ)	199,8 млрд тг	≈ 95–97 %
Снижение выбросов парниковых газов	1,0 млрд тг	≈ 0,5 %
Энергоэффективность, энергосбережение, «зелёные» здания, транспорт	4–8 млрд тг	≈ 2–4 %
Циркулярная экономика, переработка отходов	до 1 млрд тг	< 1 %
<i>Примечание – Составлено авторами на основе данных Бюро национальной статистики РК [4,5].</i>		

Из таблицы 2 видно, что основные инвестиционные потоки направлены на развитие ВИЭ, в то время как другие важные аспекты ЦЭ, такие как технологии переработки или промышленные симбиозы, пока получают меньшее финансирование.

Для достижения целей ЦЭ Казахстан предпринимает ряд мер. В 2023 году создан технический комитет по стандартизации ТК 122 «Циркулярная экономика» [6], что заложило основу для формирования единой нормативной базы.

Развиваются проекты в сфере промышленного симбиоза и государственно-частного партнерства в сфере управления отходами. Потенциал для переработки вторичного сырья оценивается в миллиарды тенге, которые сейчас просто захораниваются на полигонах.

Переход к ЦЭ в Казахстане — это сложный, но необходимый процесс, требующий консолидации усилий государства, бизнеса и населения. Системный подход, подкреплённый инвестициями и четкой законодательной базой, позволит превратить текущие экологические вызовы в драйверы экономического роста и устойчивого развития.

Анализ таблицы 2 показывает, что инвестиционные потоки в Казахстане в основном концентрируются в секторе ВИЭ, тогда как ключевые элементы циркулярной экономики — переработка отходов, технологии повторного использования и промышленный симбиоз — получают минимальное финансирование. Такая дисбалансированная структура затрудняет формирование замкнутых ресурсных циклов и замедляет реальный переход к ЦЭ.

В целях институционального укрепления данного направления в 2023 году в Казахстане был создан технический комитет по стандартизации ТК 122 «Циркулярная экономика». Его деятельность направлена на разработку национальных стандартов, гармонизированных с международными нормами ISO, что способствует унификации требований к «зелёным» технологиям, переработке отходов, вторичному сырью и экологической сертификации продукции.

Параллельно развиваются отдельные проекты в сфере промышленного симбиоза и государственно-частного партнёрства в отрасли управления отходами. В ряде регионов реализуются проекты по сортировке и глубокой переработке пластика, стекла, бумаги и строительных отходов. Экономический потенциал вовлечения вторичных ресурсов в хозяйственный оборот оценивается в миллиарды тенге ежегодно, однако значительная его часть в настоящее время продолжает теряться вследствие захоронения отходов на полигонах.

Заключение: Таким образом, переход Республики Казахстан к циркулярной экономике носит эволюционный и институционально закреплённый характер, начиная с принятия Концепции «зелёной экономики» в 2013 году и последующего развития экологического законодательства. Несмотря на наличие стратегических документов и положительную динамику отдельных показателей, уровень переработки отходов остаётся недостаточным и не соответствует установленным целевым ориентирам, что свидетельствует о необходимости ускоренного развития инфраструктуры переработки и усиления экономических стимулов.

Экономика Казахстана характеризуется высокой углеродоёмкостью, что обусловлено доминированием угольной генерации в энергетическом секторе, формирующем около 80 % выбросов парниковых газов. Анализ инвестиционной структуры показал, что более 95 % «зелёных» инвестиций направляется в сектор ВИЭ, в то время как ключевые направления циркулярной экономики

— переработка отходов, повторное использование ресурсов и промышленный симбиоз — остаются слабо обеспеченными финансово.

Создание технического комитета ТК 122 «Циркулярная экономика» является важным этапом формирования нормативной базы, однако эффективная реализация принципов ЦЭ требует комплексного подхода, включающего:

- развитие «зелёных» финансовых инструментов;
- расширение ГЧП-проектов в сфере переработки;
- стимулирование бизнеса к использованию вторичного сырья;
- повышение экологической культуры населения.

Переход к циркулярной экономике в Казахстане способен стать не только экологическим, но и экономическим драйвером, обеспечив рост инвестиционной привлекательности, развитие «зелёных» инноваций и повышение устойчивости национальной экономики.

Список литературы

1. Указ Президента РК от 30.05.2013 № 577 «О Концепции по переходу Республики Казахстан к «зелёной экономике».
2. Экологический кодекс Республики Казахстан от 2 января 2021 года № 400-VI.
3. Стратегия достижения углеродной нейтральности Республики Казахстан до 2060 года, утверждённая в 2023 г.
4. Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам РК – Официальные статистические данные по отходам и инвестициям.
5. Министерство экологии и природных ресурсов РК – Отчёты о реализации политики «зелёной экономики».
6. Комитет технического регулирования и метрологии МТИ РК – Материалы о деятельности ТК 122 «Циркулярная экономика».

РОЛЬ КОРПОРАТИВНОЙ СОЦИАЛЬНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ В СТРАТЕГИЯХ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ НЕФТЕГАЗОВОГО СЕКТОРА

Нуркеева Ж.Б.

Магистрант 2 курса ОП «Менеджмент»
Astana International University

Аннотация

Статья анализирует роль корпоративной социальной ответственности (КСО) в стратегиях устойчивого развития нефтегазовых компаний. Рассматриваются современные подходы, ESG-практики, международные стандарты и влияние КСО на экологическую, социальную и экономическую устойчивость отрасли.

Ключевые слова: КСО, устойчивое развитие, ESG, нефтегазовая отрасль, стратегия, экология, управление.

Нефтегазовый сектор является одной из ключевых отраслей мировой экономики, однако его деятельность связана со значительными экологическими и социальными рисками. В условиях глобального энергоперехода и ужесточения природоохранного законодательства вопросы устойчивого развития выходят на первый план.

Корпоративная социальная ответственность (КСО) становится частью стратегического управления, позволяя компаниям повышать эффективность, минимизировать риски и адаптироваться к международным требованиям в сфере устойчивости [1].

Цель статьи - исследовать роль КСО в стратегиях устойчивого развития нефтегазовых компаний, определить ключевые направления и оценить влияние ESG-практик на долгосрочную устойчивость отрасли.

Корпоративная социальная ответственность предполагает добровольное выполнение компаниями экологических, социальных и управленческих обязательств, выходящих за рамки законодательства. Для нефтегазовых компаний КСО включает минимизацию экологического воздействия, повышение промышленной безопасности, взаимодействие с сообществами и обеспечение социальной поддержки

работников [2].

Таблица 1 - Основные компоненты корпоративной социальной ответственности в нефтегазовом секторе

Компонент КСО	Содержание	Примеры мероприятий
Экологическая ответственность	Минимизация негативного влияния на природу	Сокращение выбросов, CCUS, утилизация ПНГ
Социальная ответственность	Улучшение качества жизни сообществ и безопасность	Программа «нулевого травматизма», развитие инфраструктуры
Ответственное управление	Прозрачность, антикоррупция, ESG-отчётность	Комитеты ESG, аудит, нефинансовая отчётность
Примечание: составлено автором		

Таблица 1. отражает ключевые компоненты корпоративной социальной ответственности в нефтегазовом секторе и показывает, что КСО имеет комплексную структуру, включающую экологические, социальные и управленческие аспекты.

Экологическая составляющая ориентирована на минимизацию воздействия на окружающую среду, что особенно важно для отрасли, характеризующейся высоким уровнем экологических рисков. Социальная часть КСО направлена на обеспечение безопасности труда, поддержку местных сообществ и развитие инфраструктуры регионов присутствия. Компонент ответственного управления включает повышение прозрачности деятельности компаний, внедрение антикоррупционных практик и развитие механизмов нефинансовой отчётности.

Таким образом, представленные в таблице элементы демонстрируют необходимость комплексного подхода к реализации КСО, поскольку каждый из компонентов взаимодополняет другие, формируя целостную стратегию устойчивого развития нефтегазовой компании.

Со временем КСО трансформировалась в систему ESG-управления, которая стала ключевым элементом инвестиционной оценки компаний.

К основным стандартам относятся:

- **GRI Sustainability Reporting Standards;**
- **ISO 26000** «Руководство по социальной ответственности»;
- **UN Global Compact;**
- Рекомендации TCFD по раскрытию климатических рисков»;
- **Цели устойчивого развития ООН (SDGs).**

Применение международных стандартов повышает прозрачность деятельности нефтегазовых компаний и их конкурентоспособность на мировых рынках [3].

Экологический компонент КСО включает:

- сокращение выбросов парниковых газов;
- предотвращение аварий и разливов нефти;
- цифровой мониторинг окружающей среды;
- внедрение технологий улавливания и хранения CO₂;
- развитие проектов в области возобновляемой энергетики.

Согласно данным IEA, с 2020 года нефтегазовые компании увеличили инвестиции в зеленые технологии более чем на 50 %, что отражает переход к новым стратегиям устойчивого развития [4].

Социальная составляющая КСО включает:

- обеспечение безопасных условий труда;
- социальные проекты в регионах присутствия;
- образовательные программы;
- взаимодействие с коренными народами;
- развитие социальной инфраструктуры.

Таблица 2 - Ключевые риски и меры их снижения с помощью КСО

Риск	Потенциальные последствия	Меры КСО
Экологические аварии	Штрафы, экологический ущерб, протесты	Мониторинг, модернизация оборудования
Социальные конфликты	Протесты, блокировки проектов	Взаимодействие с сообществами
Репутационные риски	Падение капитализации	ESG-отчётность, прозрачность
Примечание: составлено автором		

Таблица 2. обобщает ключевые риски, характерные для нефтегазовой отрасли, и демонстрирует, каким образом механизмы корпоративной социальной ответственности позволяют снижать негативные последствия этих рисков. Экологические риски в виде аварий, разливов нефти и загрязнения природных ресурсов приводят к значительным финансовым потерям, штрафам и ухудшению отношения со стороны общества и

регулирующих органов. В рамках КСО данные риски минимизируются за счет внедрения систем экологического мониторинга, современных технологий добычи и регулярной модернизации оборудования.

Социальные риски выражаются в возможных конфликтах с местными сообществами, что способно затруднять реализацию проектов или полностью их блокировать. Реализация социальных программ, открытый диалог с населением, инвестирование в социальную инфраструктуру и поддержка коренных народов позволяют снизить напряжённость и повысить уровень доверия.

Репутационные риски, связанные с отсутствием прозрачности и негативными инцидентами, также оказывают существенное влияние на стоимость компании и её инвестиционную привлекательность. Внедрение стандартов ESG-отчётности, повышение уровня корпоративной прозрачности и регулярная публикация данных о воздействии на окружающую среду укрепляют доверие стейкхолдеров и усиливают устойчивость компании на рынке.

Таким образом, таблица наглядно демонстрирует, что КСО является эффективным инструментом управления рисками, позволяя нефтегазовым компаниям обеспечивать устойчивое развитие и повышать уровень доверия партнеров, инвесторов и общества.

В современных условиях усиления глобальной конкуренции и стремительного развития технологий значение корпоративной социальной ответственности выходит за рамки классического понимания устойчивого развития. КСО становится фактором стратегического позиционирования, влияющим на внедрение инноваций, повышение операционной эффективности, адаптацию к международным регуляторным требованиям и формирование корпоративной культуры.

Применение КСО способствует развитию внутренних управленческих практик, стимулирует повышение квалификации персонала и совершенствование механизмов внутреннего контроля. Кроме того, КСО напрямую влияет на развитие корпоративного бренда, который становится важным нематериальным активом компаний нефтегазового сектора.

В рамках интеграции ответственных практик нефтегазовые компании активно развивают партнерства с научными организациями, образовательными учреждениями и технологическими стартапами. Это позволяет внедрять передовые решения в области экологического мониторинга, снижать углеродный след и развивать новые направления бизнеса, включая водородную энергетику, биотопливо и проекты по утилизации CO₂.

Таблица 3 - Примеры инновационных технологий, используемых в рамках КСО

Направление	Технология	Эффект для устойчивого развития
Экология	Системы улавливания и хранения CO ₂ (CCUS)	Снижение углеродного следа, выполнение климатических целей
Мониторинг	Цифровые датчики утечек (IoT-сети)	Быстрое обнаружение аварий, предотвращение разливов
Охрана труда	Интеллектуальные каски и датчики перемещения	Снижение травматизма, повышение безопасности
Энергетика	Зеленая электроэнергия, смешанные энергосистемы	Снижение зависимости от ископаемого топлива
Примечание: составлено автором		

Таблица демонстрирует, что внедрение инновационных технологий является ключевым

инструментом реализации КСО. Инновации помогают нефтегазовым компаниям не только соответствовать международным стандартам, но и повышать эффективность бизнеса. Например, технологии CCUS позволяют существенно снижать выбросы CO₂, тогда как цифровые системы мониторинга улучшают управление производственными процессами и повышают уровень безопасности.

Таблица 4 - Влияние КСО на стратегические показатели нефтегазовых компаний

Показатель	Традиционный подход	Подход с интегрированной КСО
Риски	Высокие экологические и социальные риски	Снижение рисков за счёт профилактики
Инвестиционная привлекательность	Ограниченный спектр инвесторов	Доступ к ESG-фондам, более низкая ставка капитала
Репутация	Нестабильная, зависит от инцидентов	Укрепление доверия и устойчивый корпоративный имидж
Инновации	Реактивное внедрение технологий	Проактивное развитие инноваций во всех направлениях
Долгосрочная устойчивость	Ограничена внешними факторами	Усиление стратегической устойчивости
Примечание: составлено автором		

Таблица отражает ключевые различия между традиционным управлением и современным подходом, основанным на КСО. Интеграция социальной ответственности способствует значительному улучшению стратегических показателей: компании получают доступ к более выгодным инвестициям, снижают вероятность кризисов и укрепляют конкурентные преимущества. Кроме того, ориентация на устойчивое развитие позволяет компаниям заранее адаптироваться к изменениям в мировой энергетике и регуляторной среде.

Исследования показывают, что развитая система взаимодействия с сообществами снижает конфликтность и повышает устойчивость проектов [5].

Эффективная система корпоративного управления включает:

- независимые комитеты по устойчивому развитию;
- антикоррупционные нормы;
- прозрачность отчетности;
- интеграцию ESG-показателей в KPI менеджмента.

Такая модель обеспечивает долгосрочную устойчивость компании и доверие со стороны стейкхолдеров [6].

ESG-рейтинги становятся важным критерием для институциональных инвесторов. Компании с высокими показателями устойчивости привлекают капитал на более выгодных условиях и обладают большей финансовой стабильностью [7].

Внедрение КСО снижает вероятность экологических аварий, протестов населения и штрафов. Прозрачность отчетности повышает доверие общества и регулирующих органов [8].

КСО стимулирует нефтегазовые компании к внедрению новых технологий: цифровизация добычи, автоматизация мониторинга, декарбонизационные решения, возобновляемые источники энергии. Это обеспечивает повышение эффективности и устойчивости бизнеса.

Мировые корпорации **Shell, BP, Equinor, TotalEnergies** активно внедряют декарбонизационные программы, публикуют ежегодные отчёты об устойчивом развитии и развивают зелёную энергетику [9].

Корпоративная социальная ответственность стала ключевым элементом стратегий устойчивого развития нефтегазового сектора. Она обеспечивает баланс между экономическими интересами компаний, экологической безопасностью и социальными потребностями общества.

Интеграция КСО позволяет компаниям снижать риски, укреплять доверие стейкхолдеров, повышать инвестиционную привлекательность и формировать долгосрочную устойчивость в условиях глобальных изменений энергетического рынка.

Список литературы:

1. World Bank. World Energy Outlook Analysis. 2021.
2. Carroll A. Corporate Social Responsibility: Evolution of a Concept. Business & Society.

3. GRI Standards. Global Sustainability Reporting Standards Update. 2022.
4. IEA. Energy Technology Perspectives. 2023.
5. Wilson E., Renne D. Social Risks in Extractive Industries. Sustainability Journal, 2021.
6. OECD. Corporate Governance in the Energy Sector. OECD Report, 2022.
7. MSCI. ESG Ratings Methodology. 2022.
8. Brown T. ESG Reputation and Risk Management. Business Review, 2021.
9. Shell, BP, Equinor, TotalEnergies. Sustainability Reports. 2020-2024.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ РЕСПУБЛИКАЛЫҚ БЮДЖЕТІ ПАРАМЕТРЛЕРІНІҢ МЕМЛЕКЕТТІК ҚАРЖЫНЫҢ ТҰРАҚТЫЛЫҒЫНА ӘСЕРІ

*Окенов Т., I-курс магистранты, «Экономика» мамандығы
Ғылыми жетекші: Қлышпаев Д.Г., Басқару институтының доценті м.а.
Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы
Мемлекеттік басқару академиясы,
Астана қ., Қазақстан*

Аңдатпа. Зерттеу Қазақстан Республикасы республикалық бюджетінің негізгі параметрлерінің мемлекеттік қаржының тұрақтылығына ықпалын бағалауға арналған. 2014–2024 жж. кезеңіндегі бюджет кірістері, шығыстары және тапшылығының динамикасы талданып, мемлекеттік шығыстардың өсу қарқыны кірістердің өсу қарқынынан едәуір озып кеткені анықталды, бұл бюджет тапшылығының кеңеюіне және борыштық жүктеменің күшеюіне әкелді. Мемлекеттік қарыз деңгейі салыстырмалы түрде қалыпты болғанына қарамастан, ағымдағы үрдістердің сақталуы фискалдық тұрақтылықтың төмендеуіне соқтыруы мүмкін. Мемлекеттік қаржыны нығайту бойынша ұсынымдар ұсынылды, олардың ішінде қатаң фискалдық қағидаларды енгізу, бюджеттің мұнайдан тыс кірістерін ұлғайту және мемлекеттік қаржының ұзақ мерзімді тұрақтылығын қамтамасыз ету мақсатында шығыстарды оңтайландыру бар.

Кіріспе Мемлекеттік қаржының тұрақтылығы макроэкономикалық орнықтылық пен орнықты экономикалық дамудың негізгі шарты болып табылады. Қазақстан Республикасында мемлекет функциялары мен міндеттерін іске асырудың басты құралдарының бірі — республикалық бюджет.

Аталған тақырып бюджеттің мұнай кірістеріне елеулі тәуелділігі және мұнай бағасының құбылмалылығы жағдайында ерекше өзектілікке ие. Энергоресурстар бағасы жоғары кезеңдерде ел кірістерді жинақтаса, құлдырау кезеңдерінде экономиканы қолдау үшін оларды жұмсады. Алайда соңғы жылдары бюджет тапшылығының номиналды көлемі айтарлықтай өсті, бұл ішкі реформалар мен төтенше жағдайлар (орман өрттері, су тасқындары), сондай-ақ сыртқы күйзелістер (COVID-19 пандемиясы, геосаяси тұрақсыздық, жаһандық жеткізу тізбектерінің үзілуі) әсерімен түсіндіріледі [1].

Бюджет тапшылықтарының ұлғаюы, мемлекеттік қарыздың жинақталуы және Қазақстан Ұлттық қорының бұрын жинақталған активтерінің жұмсалуы мемлекеттің қаржылық тұрақтылығына нұқсан келтіріп, кредиттік рейтингтердің төмендеуіне әкелуі және болашақта фискалдық саясат мүмкіндіктерін шектеуі ықтимал. Ресурстарға тәуелді экономика үшін мұнай байлығын ұрпақтар арасында әділ бөлу мәселесі де өзекті, өйткені болашақ ұрпаққа шамадан тыс қарыз жүктемесін артпау маңызды.

Осыған байланысты зерттеудің мақсаты — Қазақстанның мемлекеттік қаржысының тұрақтылығына ықпал ететін республикалық бюджеттің негізгі параметрлерінің қазіргі жағдайын талдау, олардың өзгеру үрдістерін анықтау және мемлекеттік қаржының тұрақтылығын нығайту бойынша ұсынымдар әзірлеу.

Әдеби шолу

Қазақстан Республикасының жаңа Бюджет кодексі (2025 ж.) мемлекеттік қаржының тұрақтылығын мемлекет ұзақ мерзімді кезеңде өз функциялары мен міндеттемелерін орындауға қабілетті болатын жағдай ретінде ресми түрде айқындайды [2].

Классикалық экономистер фискалдық тұрақтылықты түсінудің негіздерін қалады. Адам Смит шамадан тыс мемлекеттік қарыз ұлттың әл-ауқаты үшін қауіпті екенін ескертіп, теңгерімді бюджет пен мемлекеттік шығыстардың тиімділігін қамтамасыз ету қажеттігін атап өтті. Ол ішкі қарыздың зиянсыз екені туралы көзқарасты сынға алып, қарыз алу табыстардың қайта бөлінуіне әкелетінін және салық жүктемесін болашақ ұрпаққа ауыстыратынын, соның нәтижесінде экономикалық өсім әлсірейтінін көрсетті [3].

Бұған қарама-қарсы, Дж. М. Кейнс экономикалық циклдерді тегістеуде мемлекеттік шығыстардың белсенді рөлін негіздеп, құлдырау кезеңдерінде жиынтық сұранысты ынталандыру үшін бюджет тапшылығына жол беруге болатындығын дәлелдеді. Кейнсиандық тәсіл бойынша уақытша тапшылықтар экономика өсу фазасына өткенде бюджет қайта теңгерімділікке оралса, яғни қолайлы кезеңдерде тапшылықтар өтелсе, қабылдауға болады; осы шарт орындалғанда борыштық тұрақтылық сақталады [4].

Қазіргі теория мен тәжірибе фискалдық тұрақтылықтың нақты өлшемдерін қалыптастырды. Ең кең таралған индикатор — мемлекеттік қарыздың ЖІӨ-ге қатынасы. Халықаралық ұйымдар (ХВҚ, Дүниежүзілік банк) әртүрлі ел топтары үшін осы көрсеткіштің бағдарлық шекті мәндерін белгілейді. Бұдан бөлек, бюджетке түсетін борыштық жүктемені сипаттайтын көрсеткіштер қолданылады: қарызға қызмет көрсету шығыстарының кірістердегі үлесі, қарыздың шетел валютасындағы бөлігі, орташа өтеу мерзімі және т.б. [1,5].

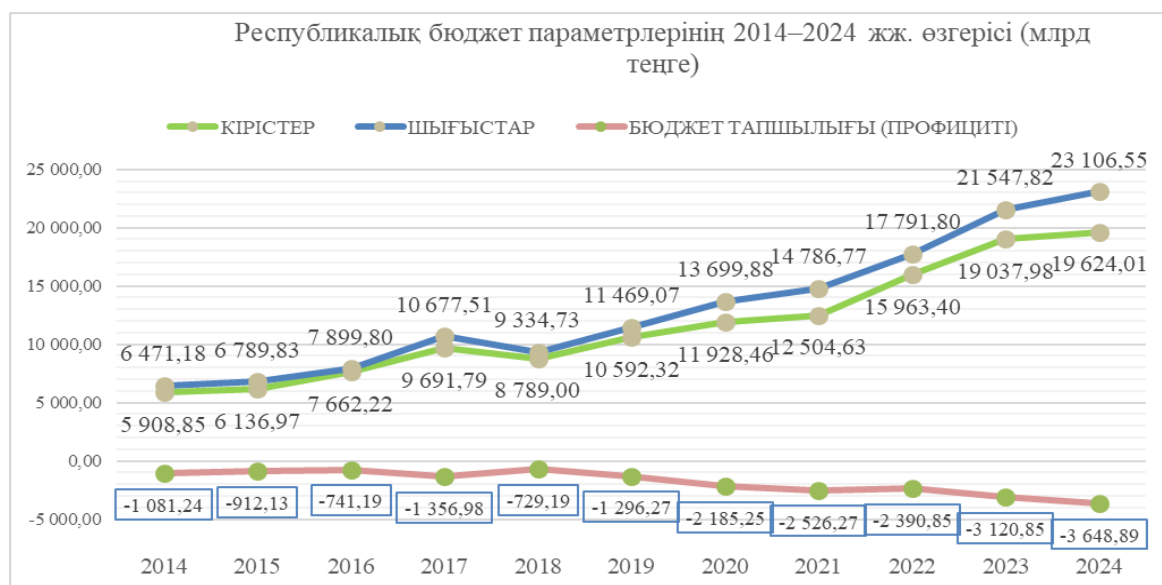
Қазақстан Республикасы Президентінің Жарлығымен бекітілген 2030 жылға дейінгі мемлекеттік қаржыны басқару тұжырымдамасында борыштық жүктемені шектеудің мақсатты бағдарлары айқындалған: мысалы, мемлекеттік қарызды ЖІӨ-нің 32%-ынан асырмау, ал бюджет тапшылығын 2030 жылға қарай біртіндеп ЖІӨ-нің 2%-ына дейін төмендету жоспарланған [6]. Осылайша, мемлекеттік деңгейде фискалдық тұрақтылықтың сандық шеңберлері бекітілді.

Зерттеу әдістері

Зерттеу статистикалық талдау әдістеріне және Қазақстан Республикасы Қаржы министрлігінің, Ұлттық статистика бюросының және өзге де дереккөздердің 2010–2024 жж. кезеңіндегі ресми мәліметтерін талдауға сүйенеді.

Нәтижелер және талқылау

Қазақстанның республикалық бюджетінің 2014–2024 жж. аралығындағы онжылдық кезеңдегі негізгі параметрлерін талдау шығыстар мен тапшылықтың жедел өскенін көрсетті. Қазақстан Республикасы Қаржы министрлігінің деректері негізінде республикалық бюджеттің кірістері, шығыстары және тапшылығы бойынша динамикалық қатар құрастырылып, олар 1-суретте көрсетілген.

1-сурет. 2014–2024 жылдардағы РБ негізгі параметрлерінің динамикалық қатары.

Ескертпе — [7] және [8] дереккөздерінің деректері негізінде автормен құрастырылып, есептелді.

Осылайша, республикалық бюджеттің жыл сайынғы шығыстары 2014 жылғы 6,4 трлн теңгеден 2024 жылы 27,0 трлн теңгеге дейін өсті (яғни 4 еседен астам). Осы кезеңде бюджет тапшылығы 1,0 трлн теңгеден 3,7 трлн теңгеге дейін ұлғайды (шамамен 3,7 есе). 1-кестеде ресми деректер негізінде есептелген 2014–2024 жж. аралығындағы бюджет кірістері, шығыстары және тапшылығының жиынтық өсімі мен орташа жылдық өсім қарқындары көрсетілген.

Республикалық бюджет параметрі	2014–2024 жж. номиналды өсім	2014–2024 жж. орташа өсім қарқыны (GAGR)
1. Кірістер	332,1 %	11,5 %
2. Шығыстар	357,1 %	12,3 %
3. Бюджет тапшылығы (профициті)	337,5 %	11,7 %

1-кесте. 2014–2024 жылдардағы РБ негізгі параметрлерінің динамикалық қатары. *Ескертпе* — [7] және [8] дереккөздерінің деректері негізінде автормен құрастырылып, есептелді.

Кестеден көрініп тұрғандай, он жыл ішінде бюджет шығыстары шамамен 357%-ға, ал кірістер 332%-ға өсті. Бюджет кірістері 4 еседен астам ұлғайғанымен, шығыстардың қарқынды өсіміне ілесе алмай отыр. Нәтижесінде осы кезеңде 337%-ға артқан созылмалы тапшылық сақталуда. Шығыстардың орташа жылдық өсім қарқыны (шамамен 12,3%) кірістердің өсімінен (11,5%) жоғары, бұл теңгерімсіздіктің тереңдеп келе жатқанын көрсетеді.

Тұрақтылыққа ықпал ететін маңызды факторлардың бірі — бюджет тапшылығын жабу құрылымы. Қазақстан бюджет қаржыландыруы үшін Ұлттық қор қаражатын (мұнай кірістері есебінен жинақталған) белсенді түрде пайдалануда. Ұлттық қордан жыл сайынғы трансферттер көлемі 2015 жылғы 2,6 трлн теңгеден 2024 жылы рекордтық 6,1 трлн теңгеге дейін өсті.

Алайда бұл трансферттердің өзі жеткіліксіз болып шықты: 2024 жылы республикалық бюджеттің меншікті кірістері (Ұлттық қор түсімдері мен қарыз қаражатын есептемегенде) небәрі 13,5 трлн теңгені құрап, барлық шығыстардың (27,0 трлн) шамамен жартысын ғана жапты. Қалған бөлігі қарыз алу және Ұлттық қор қаражаты есебінен қаржыландырылды. Мұндай жағдай бюджеттің тұрақсыз қаржыландыру көздеріне — мұнай кірістеріне және қарызға жоғары тәуелді екенін білдіреді.

Қарыз алудың едәуір ұлғаюы мемлекеттік борышқа қызмет көрсету шығыстарының өсуіне әкеледі. Республикалық бюджет шығыстарының пайыздық төлемдер мен қарызды өтеуге бағытталған үлесі 2015 жылғы 8%-дан 2025 жылы 22,6%-ға дейін артты. Осылайша, қазір бюджеттің бестен бірінен астамы бұрынғы қарыздарға қызмет көрсету мен оларды өтеуге жұмсалуда. Мемлекеттік ресурстардың барған сайын көбірек бөлігі экономиканың ағымдағы қажеттіліктерінен алыстап, кредиторларға төлем жасауға бағытталуда.

Жалпы алғанда, талдау нәтижелері мемлекеттің табысынан артық шығынданып, айырманы мұнай резервтері мен қарызды ұлғайту есебінен жауып отырғанын көрсетеді. Егер қазіргі үрдістер сақталса, болашақта ел табысының елеулі бөлігі тек жинақталған қарызға қызмет көрсетуге ғана жұмсалатын жағдайға тап болуы мүмкін, бұл даму мүмкіндіктерін айтарлықтай шектейді. Басқаша айтқанда, өзгеріссіз жағдайда мемлекеттік қаржы тұрақсыз траекторияға түсу қаупіне ие.

Қазақстанның мемлекеттік қарызының ағымдағы деңгейі салыстырмалы түрде төмен болғанына қарамастан, 2024 жылы ЖІӨ-нің шамамен 23,3%-ы деңгейінде қалып, халықаралық өлшемдер бойынша қалыпты саналады. Дегенмен тапшылықтың қарқынды өсу үрдісі борыштық тұрақтылық үшін тәуекел тудырады. Фискалдық саясат жаңа сын-қатерлерге жауап ретінде түзетілмесе, қазіргі қалыпты қарыз деңгейі болашақтағы тұрақтылыққа кепіл бола алмайды.

Қорытындылар мен ұсынымдар

Қазақстанның фискалдық тұрақтылығы артып келе жатқан қысым жағдайында екенін көрсетті. Соңғы жылдары бюджет шығыстары кірістерге қарағанда жылдамырақ өсіп, тапшылықтың кеңеюіне алып келді. Тапшылықты Ұлттық қор қаражаты және мемлекеттік борышты ұлғайту есебінен жабу бюджетке түсетін борыштық жүктемені күшейтті. Қазірдің өзінде бюджет шығыстарының 20%-дан астамы борышқа қызмет көрсету мен оны өтеуге бағытталуда және бұл үлес жылдам өсіп келеді. Мұндай үрдістердің аралаусыз жалғасуы қаржылық тұрақтылықтың нашарлауына әкелуі мүмкін: мемлекеттік борыштың қауіп төндіретін деңгейлерге дейін ұлғаюына, оған қызмет көрсету шығыстарының артуына, елдің кредиттік рейтингтерінің төмендеуіне және маңызды мемлекеттік бағдарламалар үшін фискалдық кеңістіктің тарылуына себеп болуы ықтимал.

Қазақстан Республикасының мемлекеттік қаржысының тұрақтылығын нығайту үшін проактивті шаралар қажет. Біріншіден, фискалдық қағидалардың ықпалын күшейту, яғни орта мерзімді перспективада бюджет параметрлеріне (тапшылыққа) қойылатын шектеулерді нақтылау қажет. Мысалы, ЖІӨ-ге қатысты бюджет тапшылығының ең жоғары рұқсат етілетін деңгейін заңнамалық тұрғыда шектеуге болады. Мұндай қағидалар бюджет саясатын тәртіпке келтіріп, шығыстардың бақылаусыз өсуін болдырмайды.

Екіншіден, бюджеттің мұнайдан тыс кірістерін арттыру қажет. Бұл салықтық жеңілдіктер мен преференцияларды қайта қарап, олардың аясын оңтайландыруды, сондай-ақ парафискалдық төлемдерді салықтар қатарына ауыстыру мүмкіндігін қарастыруды қамтиды. Шикізат экспортына тәуелді емес

кірістер үлесінің ұлғаюы бюджетті сыртқы баға күйзелістеріне осалдықтан қорғап, шығыстарды мұнай түсімдеріне тұрақты сүйенбей қаржыландыруға мүмкіндік береді.

Үшіншіден, мемлекеттік қарыз алуды негізінен болашақта қайтарымы болатын жобаларға (инфрақұрылым, адами капитал) бағыттау орынды, ал ағымдағы шығыстарды жабуға шамадан тыс пайдалануды шектеу қажет. Бұл инвестицияны қаржыландыратын борыш тұрақтылық үшін «тұтынуға» жұмсалатын борышқа қарағанда әлдеқайда қауіпсіз деген қағидаға сәйкес келеді.

Соңында, мемлекеттік борышты басқаруды одан әрі жетілдіру маңызды. Бұған тікелей мемлекеттік борышты ғана емес, жаңа Бюджет кодексімен есепке алу енгізілген барлық квазимемлекеттік және шартты міндеттемелерді де тұрақты мониторингтеу жатады. Фискалдық тәуекелдерді есепке алудағы ашықтық, сондай-ақ тұрақты борыш саясаты арқылы инвесторлар сенімін сақтау — фискалдық тұрақтылықты күшейтудің қажетті элементтері.

Қорытынды.

Бюджет ресурстарына ұзаққа созылған жүктеме жағдайында Қазақстан ұзақ мерзімді тұрақтылықты қамтамасыз ету үшін мемлекеттік қаржысын теңгерімдеуі тиіс. Жүргізілген зерттеу шығыстар түсімдерден асып түсетін қазіргі үлгіден неғұрлым теңгерімді әрі жауапты фискалдық саясатқа көшудің қажеттігін көрсетеді. Ұсынылған шараларды — фискалдық қағидаларды енгізу мен күшейтуді, мұнайдан тыс кірістерді ұлғайтуды, шығыстарды бақылауды және борышты тиімді басқаруды — іске асыру борыштық тәуекелдерді төмендетіп, Қазақстанның мемлекеттік қаржысының ұзақ мерзімді тұрақтылығын нығайтуға мүмкіндік береді. Мұндай стратегия макроэкономикалық тұрақтылықты қамтамасыз етіп, инвесторлар сенімін сақтайды және орнықты әлеуметтік-экономикалық даму үшін берік негіз қалыптастырады.

Пайдаланылған дереккөздер тізімі

1. Дүниежүзілік банк. (2024). *Қазақстан: инклюзивті және орнықты өсуді қамтамасыз ету үшін мемлекеттік қаржыны күшейту. Мемлекеттік қаржыға шолу*. Дүниежүзілік банк. <https://thedocs.worldbank.org/en/doc/5915a656b010a51686822fd9cc6ac8e6-0080062024/original/Kazakhstan-PFR-Overview-January-2024-ru.pdf>
2. Қазақстан Республикасының Бюджет кодексі № 171-VIII (2025 жылғы 15 наурыз). (2025). <https://adilet.zan.kz>
3. Смит, А. (1993). *Халықтар байлығының табиғаты мен себептері туралы зерттеу* (2 т.; Л. И. Абалкин, ред.; Е. М. Майбурд, ауд.). Наука.
4. Кейнс, Дж. М. (1978). *Жұмыспен қамту, пайыз және ақшаның жалпы теориясы* (А. Г. Милейковский & И. М. Осадчая, ред.; ағылшын тілінен ауд.). Прогресс.
5. Халықаралық валюта қоры. (2025, 21 қараша). *Қазақстан: IV бапқа сәйкес 2025 жылғы консультациялар қорытындысы бойынша миссияның қорытынды мәлімдемесі*. <https://www.imf.org/ru/news/articles/2025/11/20/cs-kazakhstan-staff-concluding-statement-for-the-2025-article-iv-mission>
6. Қазақстан Республикасының Президенті. (2022, 10 қыркүйек). № 1005 Жарлық «Қазақстан Республикасының 2030 жылға дейінгі мемлекеттік қаржыны басқару тұжырымдамасын бекіту туралы». <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U2200001005>
7. Қазақстан Республикасының Қаржы министрлігі. (ж. көрсетілм.). *Статистикалық бюллетеньдер*. Қаралған күні: 2025 жылғы 8 желтоқсан, <https://www.gov.kz/memleket/entities/minfin/documents/details/792959?lang=ru>
8. Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігінің Ұлттық статистика бюросы. (ж. көрсетілм.). *ЖІӨ динамикалық қатары (өндіріс әдісі бойынша)*. Қаралған күні: 2025 жылғы 8 желтоқсан, <https://stat.gov.kz/ru/industries/economy/national-accounts/publications/347795/>

ЦИФРОВАЯ ТРАНСФОРМАЦИЯ КАК КЛЮЧЕВОЙ ФАКТОР УСТОЙЧИВОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО РОСТА

Смагулова Т. Ж.

Магистрант Карагандинский университет Казпотребсоюза
Караганда, Казахстан **Доскалиева Б.Б.** д.э.н профессор
Карагандинский университет Казпотребсоюза
Караганда, Казахстан

Аннотация

В статье рассматривается роль цифровой трансформации как ключевого механизма повышения эффективности хозяйственной деятельности и стимулирования экономического развития Казахстана. Анализируется влияние современных цифровых технологий — искусственного интеллекта, больших данных, автоматизированных систем и цифровых платформ — на производственные процессы и систему управления предприятиями. На основе практических примеров демонстрируется, как интеграция CRM-систем, ERP- платформ и аналитических инструментов меняет экономические показатели компаний и способствует формированию устойчивых конкурентных преимуществ. Полученные результаты подтверждают, что цифровизация способствует росту производительности, повышению качества управления и укреплению экономической устойчивости.

Ключевые слова: цифровизация, цифровая экономика, устойчивое развитие, инновационная трансформация, информационные технологии, CRM, экономическая эффективность.

Мировая экономика переживает период глубокого технологического обновления, вызванного стремительным развитием цифровых решений и автоматизированных систем. В условиях усиливающейся конкуренции, высокой вариативности внешней среды и усложнения глобальных цепочек создания стоимости цифровая трансформация становится фундаментальным условием модернизации экономических структур. Для Казахстана цифровизация представляет собой стратегически важный инструмент укрепления конкурентоспособности, улучшения качества государственного управления и повышения эффективности предпринимательского сектора [1, с.25].

Традиционные подходы к организации производственных процессов уже не соответствуют текущим глобальным тенденциям. Экономические системы, основанные на анализе данных, интеллектуальных технологиях и цифровых платформах, обеспечивают более высокую гибкость, оперативность и продуктивность. Именно поэтому цифровая трансформация рассматривается как ключевой вектор устойчивого экономического развития.

Цифровая экономика представляет собой совокупность экономических отношений, формирующихся на основе создания, обработки и применения данных с использованием современных ИТ-технологий. В её основе лежит использование информации как стратегического ресурса, автоматизация процессов и внедрение сетевых моделей взаимодействия. В отличие от традиционных экономических структур, цифровая экономика опирается на платформенные решения, электронные сервисы и интеллектуальные системы, обеспечивающие высокую скорость принятия управленческих решений [2, с.45].

Цифровая трансформация предполагает не просто автоматизацию отдельных операций, а фундаментальное обновление бизнес-моделей, производственных процессов и способов управления. Её ключевыми особенностями являются:

- переход к алгоритмическим и интеллектуальным системам принятия решений;
- значительное ускорение обработки и анализа данных;
- повышение прозрачности и управляемости процессов;
- использование цифровых платформ и экосистем;
- формирование новых подходов к организации ресурсов и логистики. Ключевые

технологические направления

Современная цифровая среда базируется на нескольких технологических направлениях, определяющих глобальные тенденции развития:

Искусственный интеллект (ИИ)

ИИ используется для прогнозирования, распознавания закономерностей, автоматизации аналитики и оптимизации процессов в реальном времени.

Большие данные (Big Data)

Аналитика больших данных позволяет компаниям в режиме реального времени отслеживать потребительское поведение, оптимизировать логистику и совершенствовать производственные циклы.

Интернет вещей (IoT) и интеллектуальные системы

Взаимосвязанные устройства обеспечивают постоянный мониторинг оборудования и ресурсов, позволяя предотвращать сбои и сокращать издержки.

Цифровые платформы и экосистемы

Платформенные решения создают возможности для интеграции бизнес-процессов, ускорения транзакций и повышения прозрачности рыночного взаимодействия [3, с.39].

Цифровая модернизация в Казахстане

Казахстан проводит активную политику цифровой трансформации, направленную на улучшение качества госуслуг и внедрение инноваций в реальный сектор экономики. Основные направления включают:

- развитие инфраструктуры электронного правительства;
- цифровизацию промышленности;
- автоматизацию процессов в медицине и образовании;
- поддержку ИТ-стартапов и технологических кластеров;
- развитие электронной коммерции и финтех-услуг.

Комплексная цифровая экосистема способствует созданию условий для роста производительности и увеличения доли высокотехнологичного бизнеса [4, с.78].

Практический анализ внедрения цифровых решений

Кейс 1. Торговая компания: внедрение CRM и автоматизации Исходные проблемы:

- высокая доля ошибок при ручном учёте;
- низкая скорость обработки заказов;
- недостаток актуальной информации о клиентах;
- сложности с прогнозированием продаж;
- перегрузка сотрудников.

После внедрения CRM-системы, автоматизированного складского учёта и аналитических инструментов показатели значительно улучшились.

Показатель	До цифровизации	После цифровизации	Изменение
Время обработки заказа	15 мин	8 мин	-47%
Точность учета	65%	90%	+25 п.п.
Среднемесячный объем продаж	100%	121%	+21%
Операционные расходы	100%	87%	-13%
Удовлетворенность	72%	91%	+19 п.п.

Кейс 2. Предприятие лёгкой промышленности: комплексная цифровизация До цифровизации предприятие сталкивалось со следующими проблемами:

- непрозрачность производственных процессов;
 - неточности в учёте сырья;
 - большие временные затраты на подготовку отчётности;
 - недостаточная координация подразделений. В рамках проекта внедрены:
1. ERP-система для управления ресурсами и финансами;
 2. MES-модуль для мониторинга производства;
 3. электронный документооборот;
 4. Big Data-аналитика;
 5. цифровая система контроля качества.

Показатель	До цифровизации	После цифровизации	Изменение
Время производственного цикла	100 %	83%	-17%
Уровень брака	7.8 %	4.1 %	-3.7 п.п.
Точность учета запасов	86 %	97 %	+11 п.п.
Время подготовки отчетности	3-5 дней	4 часа	-80-90 %
Производительность труда	100 %	123 %	+23 %
Время ответа клиентам	48 ч	12 ч	-75 %
Операционные расходы	100 %	91 %	-9 %

Влияние цифровизации на устойчивое развитие Экономический аспект

- улучшение планирования;
- снижение затрат;
- ускорение производственных процессов;
- повышение гибкости управления [5, с. 28]. Социальный аспект
- расширение доступа к медицине и образованию;
- развитие цифровых госуслуг;
- появление новых высокотехнологичных профессий;
- повышение цифровой грамотности [6, с. 52]. Экологический аспект
- сокращение энергопотребления через «умные» системы;
- автоматизированный экологический мониторинг;
- уменьшение бумажного документооборота;
- развитие точного земледелия [7, с. 29]. Инновационный аспект
- рост числа стартапов;
- развитие технологических хабов;
- приток инвестиций в ИТ;
- усиление инновационной активности предприятий. SWOT-анализ влияния цифровой трансформации [8, с. 42]. Сильные стороны (S)
- повышение прозрачности процессов;
- уменьшение влияния человеческого фактора;
- ускорение обслуживания клиентов;
- возможность мониторинга в режиме реального времени. Слабые стороны (W)
- высокая стоимость внедрения;
- необходимость обучения персонала;
- период адаптации;
- зависимость от ИТ-инфраструктуры. Возможности (O)
- расширение рынка;
- развитие прогнозной аналитики;
- включение в цифровые экосистемы;
- рост конкурентоспособности. Угрозы (T)
- киберриски;
- быстрое устаревание технологий;
- усиление конкуренции;
- возможные технологические сбои.

Прогноз развития цифровой экономики до 2030 года

1. Усиление роли ИИ: автоматизация логистики, планирования, управления производством; снижение затрат до 25%.
2. Рост роботизации: замещение 30–40% ручного труда; повышение производительности на 20–30%.
3. Активное распространение цифровых платформ: объединение участников рынка и повышение прозрачности.
4. Рост цифровых компетенций населения: увеличение доли квалифицированных сотрудников в 2 раза.
5. Экономический эффект цифровизации: рост ВВП на 6–8%, повышение производительности на 20–25% [9, с. 54].

Заключение

Цифровая трансформация становится фундаментальным условием формирования современной модели экономики Казахстана. Проведённый анализ подтверждает, что внедрение цифровых технологий способствует повышению эффективности предприятий, улучшению качества государственных услуг и созданию инновационной экосистемы. Цифровизация укрепляет устойчивость экономики и формирует долгосрочные конкурентные преимущества страны [10, с. 48].

Для дальнейшего прогресса необходимы:

1. поддержка инновационных технологических инициатив;
2. развитие подготовки кадров в сфере ИТ;
3. укрепление кибербезопасности;

4. расширение мер стимулирования цифровизации бизнеса.

Цифровая трансформация выступает ключевым фактором развития Казахстана на горизонте до 2030 года и в долгосрочной перспективе.

Список литературы:

1. Schwab K. The Fourth Industrial Revolution. — World Economic Forum, 2016.
2. Tapscott D. The Digital Economy: Rethinking Promise and Peril in the Age of Networked Intelligence. — McGraw-Hill, 2015.
3. OECD. Digital Economy Outlook 2020. — Paris: OECD Publishing, 2020.
4. Porter M. Competitive Advantage. — New York: Free Press, 1998.
5. Государственная программа «Цифровой Казахстан». — Астана: МЦРИАП РК, 2017.
6. Министерство цифрового развития, инноваций и аэрокосмической промышленности РК. Отчёты о реализации программы «Цифровой Казахстан». — Астана, 2018–2023 гг.
7. Bughin J., Manyika J. The Case for Digital Reinvention. — McKinsey Global Institute, 2017.
8. Laudon K., Traver C. E-commerce: Business, Technology, Society. — Pearson, 2019.
9. World Bank. Digital Development Report: Digital Transformation for Inclusive Growth. — Washington, 2020.
10. Deloitte. Digital Transformation Index. — Deloitte Insights, 2021.

РАЗВИТИЕ ТУРИЗМА В КАЗАХСТАНЕ: ИНФРАСТРУКТУРНЫЕ ВЫЗОВЫ И НОВЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ РОСТА

Турдыбаева А.М.,

Магистрант 2 курса ОП «Менеджмент»

Научный руководитель:

Дугалова Г.Н., д. э. н., профессор

Казахский университет технологии и бизнеса
имени К.Кулажанова, г.Астана

Аннотация. В статье рассматриваются ключевые тенденции развития туристской отрасли Казахстана, особенности формирования делового и рекреационного туризма, а также влияние инфраструктурных ограничений на её дальнейший рост. Особое внимание уделено дефициту качественных гостиничных объектов, региональной дифференциации в уровне развития туристских услуг и новым направлениям, набирающим популярность на фоне трансформации туристического спроса. На основе аналитических данных выделены

перспективы развития горного, этнографического и экологического туризма и определены факторы, способствующие укреплению международной привлекательности Казахстана.

Ключевые слова: экономическое развитие, туризм, инфраструктура, архитектурные наследие, природные ресурсы, туристская активность.

Туризм рассматривается Казахстаном как одно из приоритетных направлений социально-экономического развития. Государственная политика основывается на комплексной нормативно-правовой базе, включающей Закон Республики Казахстан «О туристской деятельности» [1], а также Государственную программу развития туристической отрасли до 2025 года [2]. Эти документы формируют стратегические ориентиры, регулируют деятельность туристских организаций и определяют направления инфраструктурной модернизации.

Несмотря на системную государственную поддержку, дальнейшее развитие отрасли ограничивается нехваткой современных гостиничных объектов, особенно в регионах с высоким туристическим потенциалом. Аналитические обзоры указывают на то, что дефицит качественной гостиничной инфраструктуры остаётся серьёзным барьером для увеличения туристского потока и привлечения инвестиций [4].

Особенности развития делового и рекреационного туризма

Формирование туристского потока Казахстана опирается на развитие делового и рекреационного туризма. Деловой туризм концентрируется в городах Алматы и Астане, где созданы условия для проведения международных форумов, выставок и конференций. Развитая транспортная доступность и наличие гостиниц международных брендов усиливают позиции этих городов как центров МICE-туризма.

Рекреационный туризм развивается благодаря разнообразию природных ресурсов и культурному наследию страны. Восточный Казахстан привлекает туристов уникальными горными ландшафтами и озёрами, Западный Казахстан — Каспийским побережьем, а Туркестанский регион — духовным и архитектурным наследием мирового значения [3].

Путешественники, прибывающие в Казахстан с личными целями, стремятся познакомиться с природным разнообразием, культурой и традициями, что способствует формированию широкого спектра туристских продуктов.

Туристическая отрасль Казахстана демонстрирует устойчивую динамику. За 9 месяцев 2024 года количество внутренних туристов увеличилось на 562 тыс., достигнув отметки 6 млн человек. Приток иностранных посетителей составил 11,5 млн человек, что почти вдвое больше показателей аналогичного периода 2023 года. Из них 969 тыс. иностранных туристов остановились в местах размещения. Данные показатели свидетельствуют об эффективности принимаемых мер и возрастающем интересе к Казахстану как к туристскому направлению.

Влияние международных туристских потоков и визовой политики

Либерализация визовой политики стала одним из важных факторов роста международного туризма. Введение безвизового въезда для граждан Китая, Индии и Ирана привело к кратному увеличению туристских потоков. Так, по данным официальной статистики, количество туристов из Китая увеличилось более чем в 12 раз, а из Индии — втрое [3]. Эти меры способствуют росту международных коммуникаций, укреплению экономических связей и увеличению экспортного потенциала туристских услуг.

Состояние гостиничной инфраструктуры и инфраструктурные ограничения

Несмотря на устойчивый рост туризма, развитие многих регионов ограничено дефицитом современных гостиничных объектов. Особенно остро проблема ощущается в туристически значимых локациях Алматинской области, Мангистау, на озере Алаколь и в Туркестане, где спрос на размещение значительно превышает предложение.

Статистические данные указывают на существенный рост гостиничного сектора: объём услуг размещения увеличился с 59,7 млрд тенге в 2013 году до 224,2 млрд тенге к третьему кварталу 2024 года [3]. Среднегодовой темп роста превышает 12%, что подтверждает динамичное развитие отрасли.

При этом ценовая структура гостиничного рынка остаётся неоднородной. Средняя стоимость размещения составляет около 24 тыс. тенге, а разрыв между категориями отелей достаточно велик. В сегменте пятизвёздочных отелей цена более чем вдвое превышает стоимость проживания в четырёхзвёздочных гостиницах, что указывает на выраженную премиализацию рынка [4].

Региональная специфика развития гостиничного рынка

Развитие гостиничной инфраструктуры в Казахстане носит неравномерный характер. Алматы и Астана обладают развитым гостиничным фондом, включающим международные бренды и современные объекты размещения. В природно-рекреационных регионах ситуация иная: Алматинская область, Восточный Казахстан, Мангистау и Туркестан по-прежнему испытывают потребность в качественной гостиничной инфраструктуре, в том числе в новых форматах размещения — глэмпингах, эко-лоджах, этно-отелях.

Такие направления как горный и этнографический туризм демонстрируют растущий спрос, однако их развитие сдерживается недостаточной плотностью объектов размещения и отсутствием современных гостиничных комплексов рядом с природными и культурными достопримечательностями.

Влияние международных туристских потоков и визовой политики

Существенный вклад в рост туристской отрасли вносит либерализация визового режима. Наибольшее число иностранных туристов прибыло из России, Индии и Китая, что составляет более половины международного потока в Алматы. Введение Казахстаном безвизового режима для граждан Китая, Индии и Ирана стало значимым стимулом для въездного туризма. Благодаря этим мерам количество туристов из Китая увеличилось в двенадцать раз всего за год, а поток из Индии вырос втрое. Эти изменения усилили позиции Казахстана как привлекательного направления для путешествий и укрепили связи со странами Азии.

Таблица 1– Ключевые показатели туристической отрасли Казахстана и данные по иностранным туристам (2024–2025 гг.

Показатель	Значение	Динамика / Пояснение
Внутренние туристы (9 мес. 2025 г.)	6 млн человек	+562 тыс. человек
Иностранные туристы (9 мес. 2025 г.)	11,5 млн человек	+90% к аналогичному периоду 2023 г.
Доходы объектов размещения (9 мес. 2025 г.)	224 млрд тг	Рост на 27%
Объем инвестиций в туризм (9 мес. 2025 г.)	668,1 млрд тг	Увеличение на 33,6%
Общее число иностранных гостей (2024 г., кроме приехавших на работу или ПМЖ)	15,3 млн человек	Туристские поездки
Иностранные туристы (2024 г., оставались более 1 дня)	10,4 млн человек	Реальные туристы
Доля туристов среди всех гостей (2024 г.)	≈ 68%	Удельный вес
Средняя продолжительность пребывания (2024 г.)	4 дня	Характеристика поездки
Источник-Министерство туризма и спорта РК, 21 апреля 2025 г.		

В 2024 году Казахстан посетили 15,3 млн иностранных гостей, путешествующих с различными туристскими целями, за исключением прибывших на работу или для постоянного проживания, сообщает Zakon.kz. Из них 10,4 млн человек оставались в стране более одного дня, что позволяет отнести их к категории иностранных туристов. Средняя продолжительность пребывания составила четыре дня.

Состояние гостиничной инфраструктуры и инфраструктурные ограничения

Несмотря на положительную динамику роста туризма, развитие многих регионов страны ограничено дефицитом гостиничных объектов. Особенно остро эта проблема стоит в туристически привлекательных зонах, которые сталкиваются с серьёзным недостатком современных средств размещения. В районах Алматинской области, на побережье

Каспийского моря, на озере Алаколь и в Туркестане спрос на размещение превышает предложение, особенно в высокий сезон. Это приводит к перегрузке существующих гостиниц, повышению цен и снижению уровня сервиса. Экономические показатели гостиничного сектора подтверждают общий рост отрасли. Объём услуг размещения увеличился с 59,7 млрд тенге в 2013 году до 224,2 млрд тенге к третьему кварталу 2024 года. Среднегодовой темп роста остаётся стабильно высоким, превышая 12%. При сохранении текущих тенденций прогнозируется дальнейшее увеличение спроса на качественные гостиничные объекты.

Ценовая структура гостиничного рынка отражает значительную дифференциацию в зависимости от категории отелей. Средняя стоимость проживания составляет около 24 тыс. тенге за койко-сутки. Наиболее высокие цены наблюдаются в сегменте пятизвёздочных отелей, где стоимость более чем вдвое превышает аналогичный показатель четырёхзвёздочных гостиниц. При этом цены в некатегорийных гостиницах оказываются выше тарифов объектов категории «одна звезда», что объясняется разницей в качестве конкретных объектов и общей неоднородностью рынка.

Региональная специфика развития гостиничного рынка

Развитие гостиничной инфраструктуры происходит неравномерно. Алматы и Астана располагают большим количеством качественных гостиничных объектов, в том числе международных брендов. Эти города демонстрируют сформировавшийся и конкурентоспособный гостиничный рынок, способный удовлетворить растущий спрос со стороны деловых и международных туристов. В природно-рекреационных и культурно значимых регионах ситуация отличается. Несмотря на высокий потенциал Алматинской области, Мангистау, Восточного Казахстана и Туркестана, гостиничная инфраструктура здесь нуждается в серьёзной модернизации и расширении. В условиях растущего интереса к местам активного, этнографического и экологического отдыха потребность в современных гостиничных объектах, глэмпингах, эко-лоджах и тематических этно-отелях возрастает опережающими темпами.

Развитие новых форматов туризма Трансформация туристских предпочтений способствует появлению новых направлений, каждое из которых требует специфических решений в сфере размещения. Горный туризм, активно развивающийся в окрестностях Алматы, ограничивается недостатком гостиниц возле горнолыжных трасс и общей перегруженностью курортов в сезон. Этнографический туризм предполагает создание комфортных условий проживания вблизи этно-аулов, ремесленных центров и культурных площадок. Экологический туризм ориентируется на природоохранные территории, где особенно востребованы эко-дома, кемпинги и глэмпинги, обеспечивающие низкое воздействие на окружающую среду.

Развитие новых форматов туризма

Трансформация туристских предпочтений способствует росту интереса к горному, этнографическому и экологическому туризму. Горные районы в окрестностях Алматы обладают высоким потенциалом для развития зимнего и летнего отдыха, однако сталкиваются с ограниченной пропускной способностью действующих курортов. Этнографический туризм требует создания инфраструктуры, ориентированной на комфортное проживание вблизи культурных объектов, этно-аулов и ремесленных мастерских.

Также традиционные офлайн-турагентства являются доминирующими на рынке, несмотря на рост популярности онлайн-сервисов. Причин несколько. Одним туристам важен совет профессионального турагента по отелю и направлению. Другие не хотят тратить время на самостоятельный поиск курорта и выбор гостиницы. Третьим нередко требуется составление сложных маршрутов с несколькими перелетами, отелями и визами. Четвертые покупают корпоративные или эксклюзивные туры. Эти клиенты выбирают офлайн-турагентства.

Несмотря на маленькую долю онлайн, зарубежные компании активно заходят на туристический онлайн-рынок Казахстана. Компания Ozon начала тестировать сервисы бронирования отелей. Эксперты прогнозируют, что в скором времени на отечественный туристический рынок могут зайти Wildberries, Яндекс и китайские маркетплейсы. Международная компания Booking давно имеет лидирующие позиции на рынке. Однако с иностранными игроками успешно начинают конкурировать казахстанские компании.

Одним из трендов в турсфере Казахстана в 2024 году стал рост пользования отечественными онлайн-сервисами бронирования. Казахские компании активно внедряют и развивают сервисы вокруг лайфстайла и туризма. В их числе Halyk Travel, Jusan Путешествия, Kaspi Travel и Freedom Путешествия в сотрудничестве с Aviata.kz.

Экологический туризм развивается в природоохранных зонах и предполагает строительство объектов размещения, минимально влияющих на окружающую среду. Новые форматы — глэмпинги, кемпинги, эко-лоджи — способствуют устойчивому развитию регионов и формированию ответственного туристского поведения [5].

Туристская отрасль Казахстана демонстрирует устойчивую положительную динамику, поддерживаемую государственной политикой, нормативно-правовой базой и растущим международным интересом. На фоне расширения туристского спроса формируются новые направления — горный, этнографический и экологический туризм. Стоит отметить, что в обновленном рейтинге Global Passport Power Rank 2025 казахстанский паспорт стал сильнее и переместился на 52 место. Безвизовыми для казахстанцев стали 46 стран. Постепенное, но верное усиление паспорта способствует открытию новых направлений для отдыха. Также развитию туристического рынка способствует увеличение частоты авиарейсов.

Главным препятствием для дальнейшего развития остаётся нехватка качественной гостиничной инфраструктуры в регионах с высоким природным и культурным потенциалом. При усилении инвестиций, модернизации инфраструктуры и продолжении реализации государственных программ Казахстан может укрепить позиции среди ведущих туристских направлений Центральной Азии.

Список литературы:

1. Закон Республики Казахстан «О туристской деятельности» № 499-І от 13 июня 2001 года. — Астана: Парламент РК, 2001.
2. Государственная программа развития туристической отрасли Республики Казахстан до 2025 года. — Астана: Министерство туризма и спорта РК, 2019.
3. Бюро национальной статистики РК. Туризм в Казахстане. Статистический сборник 2020–2024 гг. — Астана: Агентство по стратегическому планированию и реформам РК, 2024.
4. Colliers Kazakhstan. Обзор гостиничного и туристского рынка Казахстана 2023–2024. — Алматы: Colliers International Kazakhstan, 2024.
5. UNWTO. World Tourism Barometer 2023. — Madrid: United Nations World Tourism Organization, 2023.

СЕКЦИЯ 6

ФИНАНСОВО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ МЕХАНИЗМЫ ИННОВАЦИОННОГО И ЦИФРОВОГО РАЗВИТИЯ

СОВРЕМЕННЫЕ ТРЕНДЫ РАЗВИТИЯ ГОСУДАРСТВЕННОГО АУДИТА В КОНТЕКСТЕ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ УПРАВЛЕНИЯ НАЦИОНАЛЬНЫМИ РЕСУРСАМИ

Әлімбаев Қ. Н.,

магистрант 1 курса, специальность «Экономика»
Академия государственного управления
при Президенте Республики Казахстан,
г. Астана, Казахстан

Научный руководитель:

Сүлейменова Г. К., д.э.н, доцент,

специалист по укреплению потенциала
Астанинского хаба государственной службы,

Зейнелгабдин А. Б. д.э.н., профессор

Академии государственного управления
при Президенте Республики Казахстан

Аннотация. В статье рассматриваются подходы к определению эффективности использования и рационального распределения ресурсов в условиях роста численности населения, климатических изменений и технологической трансформации, что требует внедрения современных подходов, инструментов, технологий для управления и контроля. Рассматриваемые подходы будут направлены на повышение качества государственного аудита и, соответственно, на рекомендации, направленные на улучшение управления национальными ресурсами и обеспечения их эффективного использования для будущих поколений.

Ключевые слова:

Государственный аудит Республики Казахстан, эффективность использования национальных ресурсов, цифровая трансформация аудита, искусственный интеллект, интеграция принципов ESG в государственный аудит.

ВВЕДЕНИЕ

Необходимость создания комплексной системы государственного аудита на основе самого передового мирового опыта было отмечено Главой государства в Послании народу Казахстана от 14 декабря 2012 года «Стратегия «Казахстан - 2050»: новый политический курс состоявшегося государства» [1]. В целях реализации данной задачи Указом Президента Республики Казахстан от 3 сентября 2013 года № 634 утверждена Концепция внедрения государственного аудита в Республике Казахстан, которой определены основные принципы, общие подходы и этапы внедрения государственного аудита [2].

Новым этапом в деятельности всех органов государственного финансового контроля стало принятие Закона Республики Казахстан «О государственном аудите и финансовом контроле» (далее – Закон) в рамках реализации 93 пункта Плана нации – «100 шагов по реализации пяти институциональных реформ» и Концепции внедрения государственного аудита в Республике Казахстан [3, 4].

Следовательно, в связи с изменениями в законодательстве, государственный аудит становится ключевым инструментом в обеспечении эффективности, прозрачности и законности использования государственных ресурсов, так как национальные ресурсы является важнейшим элементом устойчивого развития и обеспечения долгосрочной экономической стабильности страны.

Согласно Закону Республики Казахстан «О государственном аудите и финансовом контроле» к национальным ресурсам относятся финансовые, природные, производственные, кадровые и

информационные ресурсы [3]. Структура национальных ресурсов представлена на рисунке 1.

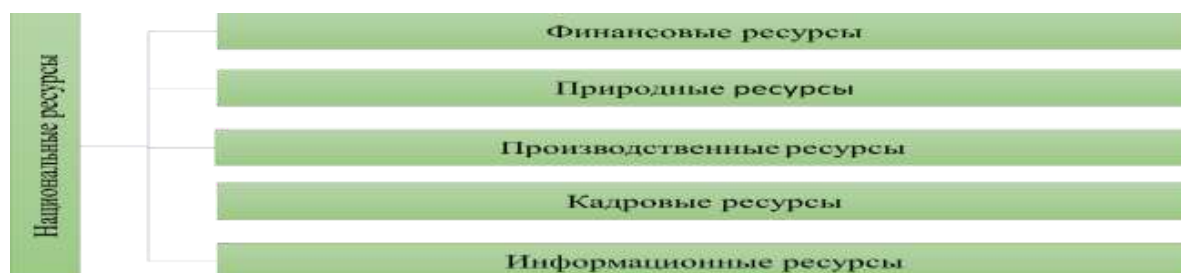

Рисунок 1. – Виды национальных ресурсов.

Государственный аудит осуществляется с учетом международных стандартов аудита и национальных законодательных требований.

Так, согласно Бюджетному кодексу Республики Казахстан одним из основных принципов бюджетной системы выступает принцип эффективности, представляющий собой осуществление бюджетного процесса, планирования и использования средств Национального фонда Республики Казахстан исходя из необходимости достижения оптимального соотношения между расходами и результатами, обеспечивая реализацию государственных функций и качественное предоставление государственных услуг при минимальном объеме бюджетных средств [5].

Эффективность и аудит эффективности

В современных экономических исследованиях имеются различные определения категории «эффективность» с выделением видов и форм в зависимости от объекта исследования, определяющих факторов и системы оценивающих критериев и показателей, но все они сводятся к следующему – это получение максимума возможных благ от имеющихся ресурсов.

Согласно Самуэльсону П. и Нордхаусу У. экономическая эффективность – это получение максимума возможных благ от имеющихся ресурсов, постоянно соотнося выгоды (блага) и затраты, при этом необходимо вести себя рационально. Производитель и потребитель благ стремятся к наивысшей эффективности, максимизируя при этом свои выгоды и минимизируя затрат [6].

Эффективность использования ресурсов – это термин, который означает достижение большего количества выгод с меньшими негативными последствиями. Международная группа по ресурсам (ЮНЕП/IRP, 2017) определяет эффективность использования ресурсов как

«достижение более высоких результатов при меньших затратах и может быть отражено такими показателями, как продуктивность ресурсов (включая ВВП/потребление ресурсов)» [7,8].

Согласно ISSAI (International Standards on Auditing of Supreme Audit Institutions) 300

«Основополагающие принципы аудита эффективности» аудит эффективности является независимой, объективной и достоверной проверкой правительственных мероприятий, систем, операций, программ, действий или организаций на соответствие принципам экономичности, результативности и эффективности и на предмет, имеется ли потенциал для их улучшения [9].

Таким образом, при проведении аудита эффективности экономичность, эффективность и результативность занимают ключевое место. Связь между этими тремя принципами дополнительно объясняется на рисунке 2.

Рисунок 2 – Взаимосвязь между экономичностью, эффективностью и результативностью Примечание. Составлено на основе источника [9]

В управлении национальными ресурсами важным результатом является социальный эффект, под которым обычно понимается создание благоприятных условий для общества и т.п. Во многих случаях

социальный эффект не поддается количественному измерению (в отличие от экономического), и его определяют качественными сдвигами, которые происходят в государстве. Он может измеряться косвенными результатами, к примеру сокращением безработицы, улучшением социально-психологической обстановки и т.п.

При этом, необходимо отметить, что сведения оценки эффективности использования национальных ресурсов по отношению к оценке только экономического и социального эффекта довольно узко информирует о реальном положении. Это связано с тем, что эффективность использования национальных ресурсов не может быть измерена каким-либо одним показателем, а определяется как результат сложного взаимодействия различных факторов: природных, человеческих, социально-экономических, экологических и других, оказывающих влияние на принятие и реализацию управленческих решений.

Прогресс в развитии общества, появление новых технологий оказывают влияние на ожидания общества и возникновение нестандартных рисков. Ещё несколько лет назад цифровизация, ESG-повестка, искусственный интеллект (далее – ИИ) казались второстепенным, сегодня становится частью жизни общества.

Данные направления отражают объективные закономерности развития мировой практики государственного аудита и, вследствие этого, оказывают прямое влияние на формирование и повышение эффективности национальной системы государственного аудита Республики Казахстан.

В то же время любые изменения должны основываться на чётком понимании назначения государственного аудита и на задачах, которые общество ставит перед аудитом. Так, согласно **Закону Республики Казахстан «О государственном аудите и финансовом контроле»**, задачами внешнего государственного аудита являются анализ, оценка и проверка эффективного и законного управления национальными ресурсами – финансовыми, природными, производственными, кадровыми и информационными [3]. При этом, государственный аудит преследует цель – *обеспечить рост качества жизни населения и национальной безопасности страны.*

Следовательно, современные тенденции в государственном аудите, связанные с внедрением новых инструментов, подходов и реформ, направлены на повышение точности и глубины анализа использования государственных ресурсов. Аудит в современных условиях должен выходить за рамки формального контроля, выступая реальным механизмом повышения эффективности управления на всех уровнях. Поскольку настоящая статья носит обзорный характер, её целью является рассмотрение и анализ эффективности работы государственного аудита по ключевым направлениям, включающим цифровизацию, аналитические подходы, применение искусственного интеллекта и интеграцию ESG-принципов.

Современные тренды

1. Цифровизация

Цифровизация в современном государственном управлении является не перспективной задачей, а необходимостью настоящего времени, обусловленной экспоненциальным ростом объемов данных и преобладанием автоматизированных систем управления государственными финансами. В этих условиях государственный аудит не может ограничиваться традиционной фиксацией фактов; цифровизация предполагает кардинальное преобразование контрольной функции, переход от формального контроля к глубокому аналитическому подходу и поддержке обоснованного принятия управленческих решений.

В Казахстане внедрен аналитический модуль в системе Высшей аудиторской палаты, обеспечивающий подключение к государственным базам данных и позволяющий аудиторам в режиме реального времени отслеживать ключевые финансовые документы. Это существенно сокращает время анализа, повышает оперативность проверок и трансформирует подход к проведению аудита.

Кроме того, в Казахстане существуют ключевые платформы, обладающие высоким потенциалом для цифрового аудита. Это такие системы, как «е-Минфин», аккумулирующая данные о государственных финансах, система «Государственное планирование», отражающая цели и задачи госпрограмм, портал «Е-Qazyna» и система электронных госзакупок, ЕСЭДО ГО – единая система электронного документооборота, а также целый комплекс порталов eGov [10,11].

Однако, несмотря на наличие данных систем, основной проблемой заключается в их слабой интеграции. Это означает, что данные существуют разрозненно, а аудиторы, имея доступ к каждой из них по отдельности, не всегда могут получить полную и согласованную картину.

Но цифровизация – это не только новые возможности, это и новые вызовы. Прежде всего, вызовы связаны с уровнем обеспечения кибербезопасности и цифровой этики. Чем больше информации находится в электронном виде, тем выше риски её утечки, несанкционированного доступа или манипуляций [12]. Аудиторские органы должны быть не просто проверяющими в этой области, но и примером соблюдения стандартов обращения с чувствительными данными, обеспечивать шифрование, резервирование, регламентированный доступ и строить процессы так, чтобы доверие к ним не вызывало сомнений [13].

Не менее важно и развитие практики удалённого аудита. Пандемия COVID-19 показала, что аудиторы могут эффективно работать без выезда на объект, используя цифровой документооборот, видеоконференции и удалённый доступ к системам. Это особенно актуально для территориально удалённых объектов и снижает затраты на командировки и бумажную логистику.

Вышеуказанные аргументы являются наглядным подтверждением того, что технологии действительно работают. Дальнейшая задача – масштабировать эти успехи, продолжать цифровое обучение и формировать инфраструктуру для полноценного цифрового государственного аудита.

2. *Искусственный интеллект в государственном аудите как инструмент предиктивного анализа и управления рисками*

Следующим важным направлением, вытекающим из цифровизации, становится внедрение искусственного интеллекта в государственный аудит. Искусственный интеллект – это не просто модное слово, а уже вполне прикладной инструмент, активно меняющий подход к аудиту. Он охватывает технологии машинного обучения, алгоритмы обработки больших данных, методы нейросетевого анализа и многое другое [14].

В Казахстане тема ИИ набирает актуальность. Как подчеркнул Глава государства К. Токаев в Послании от 8 сентября 2025 года «стремительное развитие искусственного интеллекта уже влияет на мировоззрение и поведение людей, особенно молодежи. Иной альтернативы нет, поскольку данный процесс кардинально меняет миропорядок и образ жизни всего человечества. Мы должны быть готовы к этому. Нужно действовать решительно, промедление чревато самыми тяжелыми последствиями.» [15].

Высшая аудиторская палата заявила о внедрении интеллектуальных инструментов, и хотя это пока начальный этап, считаю, что направление – абсолютно верное. В мире уже накапливается успешная практика: пилотные проекты по автоматическому анализу проводок, прогнозированию рисков или сопоставлению спутниковых изображений для контроля за инфраструктурными проектами становятся нормой [16].

Считаю, что ИИ органично вписывается в концепцию риск-ориентированного подхода. Поскольку ИИ способен обрабатывать исторические данные, жалобы, показатели эффективности и присваивать автоматические «риск-баллы» организациям, помогая сфокусировать аудит на зонах высокого риска.

Однако необходимо понимать, что ИИ – не панацея. Он эффективен только при наличии качественных, достоверных данных. Недоступность или фрагментарность информации могут привести к искажённым выводам. Кроме того, ИИ-модели часто остаются «чёрным ящиком» для аудитора: чтобы эффективно использовать выводы алгоритмов, нужно понимать, по каким принципам они работают. Это требует обучения и новой культуры мышления.

Искусственный интеллект не заменяет аудитора, а выполняет вспомогательную функцию, при этом окончательные профессиональные суждения, выводы и рекомендации сохраняются за человеком. В этой связи особую значимость приобретают вопросы этики, ответственности, прозрачности алгоритмов, проверяемости результатов и формирования нормативной базы, обеспечивающей контроль над применением ИИ в государственном аудите. Уже сегодня высшие органы аудита в Эстонии и Нидерландах проводят эксперименты с анализом открытых данных, используют ботов и платформы Big Data Audit. В Эстонии ИИ применяют даже для анализа соцсетей на предмет возможных отклонений. INTOSAI подчёркивает: ИИ может революционизировать аудит, если использовать его разумно [17, 18]. Искусственный интеллект обладает потенциалом существенно трансформировать государственный аудит, однако его эффективное применение возможно исключительно в условиях тесного взаимодействия с профессиональными аудиторами, обладающими необходимыми аналитическими компетенциями. ИИ не выступает заменой эксперта, а является инструментом усиления его профессиональных возможностей, при этом максимальная результативность его использования достигается при наличии глубокого

понимания предметной области и развитого критического мышления аудитора.

3. *Интеграция принципов ESG в государственный аудит*

Концепция ESG (Environmental, Social, Governance), изначально возникшая в инвестиционной сфере для оценки компаний, постепенно внедряется в государственное управление [19]. Для государственного аудита это означает расширение фокуса с финансовой отчетности на оценку влияния программ на экологическую устойчивость, социальное благополучие и качество управления, включая прозрачность и этичность действий органов власти.

Рассмотрим компонент “Е” – Environment (*окружающая среда*). Изменение климата, экологические проблемы – в топе глобальных вызовов. Госаудит во многих странах уже давно включает экологический аудит как отдельное направление. INTOSAI имеет специальную Рабочую группу по экологическому аудиту, где обмениваются опытом проверок природоохранных мер. Не отстаёт и Казахстан: в Азии действует рабочая группа АЗОСАИ по экоаудиту [20]. В прошлом году ее заседание прошло в Астане, организованное Высшей аудиторской палатой – то есть Казахстан играет активную роль. ВОА (высшие органы аудита) 5 стран съехались, и аудиторы обменялись с лучшими практиками экологического

аудита [21]. Для Казахстана экологический аудит – не новое понятие. Еще в 2015 году, с принятием Закона «О государственном аудите и финансовом контроле», в мандат Высшей аудиторской палаты (ранее Счетный комитет) были включены проверки в области охраны окружающей среды. С тех пор проведено немало аудитов экопроектов, природоохранных программ. Высшая аудиторская палата продолжает совершенствовать методологию экологического аудита. Более того, недавно Высшая аудиторская палата присоединилась к международному проекту ИНИ (INTOSAI Development Initiative) по экологическому аудиту, что позволит перенять лучшие методики. Есть и стандарты: INTOSAI разработала стандарт ISSAI 5200 – руководство по проведению аудита с экологической перспективой [22].

Примеры экологического аудита включают оценку эффективности использования бюджетных средств на охрану лесов, обеспечение доступа к питьевой воде и реализацию климатических обязательств. В Казахстане такие проверки охватывают использование экологического фонда и деятельность Министерства экологии, фокусируясь не только на выявлении нарушений, но и на оценке результативности программ, эффективности расходования средств и качества управления, с целью выработки рекомендаций по улучшению координации и компетенций органов.

Теперь про “S” – Social (социальные аспекты). Сюда входят вопросы образования, здравоохранения, социальной защиты, равенства, труда и т.д. Госаудит традиционно проверял эти сферы, но сейчас акцент смещается с простого соблюдения смет к оценке фактического влияния на людей. Иными словами, аудит эффективности социальных программ. В социальной сфере можно ожидать аудиты, например, программы развития образования, обеспечения занятости, медицины. Все это – новые грани аудита, выходящие за рамки “денег” и заходящие в плоскость социальных результатов и справедливости [23, 24].

Компонент «G» (Governance) в ESG расширяет традиционную сферу государственного аудита, охватывая антикоррупционные меры, подотчетность, участие общественности и этику управления. Аудиторы могут оценивать корпоративное управление государственных компаний, эффективность советов директоров, наличие конфликтов интересов, реализацию антикоррупционных стратегий и прозрачность деятельности государственных органов. [25].

Для Казахстана как социально-ориентированного государства внедрение ESG-подходов имеет особое значение, поскольку государственная политика ориентирована на улучшение экологических и социальных показателей. В данном контексте государственный аудит призван оценивать не только факт реализации программ, но и достижение их реальных результатов, выявлять системные ограничения и вырабатывать обоснованные рекомендации по повышению их эффективности.

ESG и устойчивое развитие – это расширение горизонтов госаудита. Аудит становится более значимым для общества, потому что отвечает на вопрос “а что государство делает для улучшения нашей жизни и окружающего мира?”. Казахстанские аудиторы уже включились в эту повестку через экологические аудиты, аудиты эффективности, участие в международных инициативах. Необходимо продолжать наращивать экспертизу, сотрудничать с профильными ведомствами, привлекать независимых экспертов. *Госаудит отныне – не только счетоводы, но и «консультанты по устойчивому развитию».* Это большая ответственность и шанс внести вклад в будущее страны [3].

Заключение. Таким образом, современные трансформации государственного аудита характеризуются переходом от традиционной контрольной модели к аналитически ориентированной системе стратегической оценки эффективности управления национальными ресурсами. Цифровизация, внедрение искусственного интеллекта и интеграция принципов ESG формируют качественно новый уровень результативности, устойчивости и общественной значимости государственного аудита.

В статье рассмотрены ключевые современные тренды развития государственного аудита в контексте обеспечения эффективности управления национальными ресурсами. Обосновано, что эволюция государственного аудита осуществляется в направлении перехода от преимущественно контрольной функции к аналитико-экспертной модели, ориентированной на оценку результативности, выявление причин неэффективности и формирование практико-ориентированных управленческих рекомендаций.

Показано, что развитие аналитического инструментария обеспечивает переход от описательной и диагностической аналитики к предиктивной и предписывающей, что повышает качество стратегического планирования и обоснованность управленческих решений. Цифровизация государственного аудита рассматривается как системная трансформация, основанная на интеграции информационных систем, внедрении BI-аналитики, удалённого аудита и автоматизированного управления рисками.

Отдельное внимание направлено к применению искусственного интеллекта как инструмента предиктивного анализа, выявления мошенничества и повышения эффективности риск-ориентированного подхода, при одновременном акценте на проблемы качества данных, этики и прозрачности алгоритмов. Интеграция ESG-принципов в государственный аудит раскрыта как важнейшее направление оценки долгосрочных экологических, социальных и управленческих последствий государственных решений и достижения целей устойчивого развития.

В совокупности рассмотренные направления формируют современную модель государственного аудита, ориентированную на устойчивое развитие, повышение эффективности использования национальных ресурсов и укрепление доверия общества к институтам государственного управления.

Список использованной литературы:

1. Послание Президента Республики Казахстан - Лидера Нации Н.А. Назарбаева народу Казахстана, г. Астана, 14 декабря 2012 года «Стратегия Казахстан-2050»: новый политический курс состоявшегося государства». Информационно-правовая система нормативных правовых актов Республики Казахстан «Әділет». URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1200002050> (дата обращения 2 декабря 2025 года);
2. Указ Президента Республики Казахстан от 3 сентября 2013 года № 634 «Об утверждении Концепции внедрения государственного аудита в Республике Казахстан». Информационно-правовая система нормативных правовых актов Республики Казахстан «Әділет». URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U1300000634/history> (дата обращения 2 декабря 2025 года);
3. Закон Республики Казахстан «О государственном аудите и финансовом контроле» от 12 ноября 2015 года № 392-V ЗПК. Информационно-правовая система нормативных правовых актов Республики Казахстан «Әділет». URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1500000392> (дата обращения 2 декабря 2025 года);
4. Программа Президента Республики Казахстан от 20 мая 2015 года «План нации - 100 конкретных шагов». Информационно-правовая система нормативных правовых актов Республики Казахстан «Әділет». URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1500000100> (дата обращения 2 декабря 2025 года);
5. Бюджетный кодекс Республики Казахстан от 15 марта 2025 года № 171-VIII. Информационно-правовая система нормативных правовых актов Республики Казахстан «Әділет». URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K25000000171> (дата обращения 2 декабря 2025 года);
6. Пол А. Самуэльсон, Вильям Д. Нордхаус «Экономика» (издание пятнадцатое) – 305 стр.;
7. Программы ООН по окружающей среде. <https://www.unep.org/ru/resources/otchet-za-2017-god>;
8. Программа Организации Объединенных Наций по окружающей среде «Эффективность использования ресурсов». <https://wedocs.unep.org/rest/api/core/bitstreams/4c1dde65-1b09-4abd-a205-0a4e1fae73c9/content>;
9. ISSAI (International Standards on Auditing of Supreme Audit Institutions) 300 «Основополагающие принципы аудита эффективности» https://www.eurosai.org/handle404?exporturi=/export/sites/eurosai/.content/documents/others/ISSAI_ISSAI-300-ruso.pdf;
10. Интегрированная автоматизированная информационная система «е-Минфин». <https://www.ecc.kz/ru/project/e-minfin>;
11. Цифровая платформа управления активами. <https://e-qazyna.kz>;
12. Киберугрозы в государственном секторе <https://www.ptsecurity.com/research/analytics/kiberugrozy-v-gosudarstvennom-sektore/>;
13. Закон Республики Казахстан от 24 ноября 2015 года № 418-V ЗПК «Об информатизации». <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1500000418> (дата обращения 7 декабря 2025 года);
14. Ұлттық ресурстарды пайдалану тиімділігіне мемлекеттік аудит жүргізу кезінде жасанды интеллектіні қолдану ерекшеліктері. <https://gov-audit.kz/index.php/ma/libraryFiles/downloadPublic/75>;
15. Послание Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана «Казахстан в эпоху искусственного интеллекта: актуальные задачи и их решения через цифровую трансформацию» // <https://www.akorda.kz/ru/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-kazahstan-v-epohu-iskusstvennogo-intellekta-aktualnye-zadachi-i-ih-resheniya-cherez-cifrovuyu-transformaciyu-885145>;
16. Аудиторы Казахстана и России встретились в Москве и обсудили ряд важных вопросов сотрудничества. <https://ru.sputnik.kz/20250116/kazakhstan-i-rossiya-dogovorilis-vnedrit-ii-v-rabotu-gosauditorov--50005600.html>;
17. Счетная палата Нидерландов. https://english.rekenkamer.nl/about-the-netherlands-court-of-audit/what-we-do/innovation-in-audit/data?utm_source;
18. Государственный контроль Эстонии. <https://www.riigikontroll.ee/Riigikontrollipublikatsioonid/tabid/103/language/ru-RU/Default.aspx>;
19. Казахстан – первый среди стран СНГ по приверженности принципам устойчивого развития ESG. Данный текст скопирован с сайта Informburo.kz. https://informburo.kz/novosti/kazakhstan-pervyi-sredi-stran-sng-po-priverzennosti-principam-ustoicivogo-razvitiia-esg?utm_source=chatgpt.com

[https://informburo.kz/novosti/kazakhstan-pervyi-razvitiia-esg;](https://informburo.kz/novosti/kazakhstan-pervyi-razvitiia-esg)

[sredi-stran-sng-po-priverzennosti-principam-ustoicivogo-](https://sredi-stran-sng-po-priverzennosti-principam-ustoicivogo-razvitiia-esg)

20. АЗОСАИ — Азиатская организация высших органов финансового контроля. <https://www.intosai.org/ru/o-nas/regionalnye-organizacii.html>. <https://asosai.org/asosai>;

21. Высшая аудиторская палата Республики Казахстан. <https://www.gov.kz/memleket/entities/esep/press/events/details/31224>;

22. ИНТОСАИ (Международная организация высших органов финансового контроля) <https://www.issai.org/wp-content/uploads/2019/08/GUID-5200-Activities-with-an-Environmental-Perspective.pdf>;

23. Высшая аудиторская палата Республики Казахстан. <https://www.gov.kz/memleket/entities/esep/press/news/details/939261?lang=ru>;

24. Высшая аудиторская палата Республики Казахстан. <https://www.gov.kz/memleket/entities/esep/press/news/details/1108406?lang=ru>;

25. Об утверждении Типового кодекса корпоративного управления в контролируемых государством акционерных обществах, за исключением Фонда национального благосостояния. <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1800017726> (дата обращения 7 декабря 2025 года).

БАНК ТӘУЕКЕЛДІЛІГІ ЖӘНЕ ОЛАРДЫ БАСҚАРУ

Әстаева Н.

Ф-23-1к тобының студенті

Ғылыми жетекші, аға оқытушы **Ермекова К.А.**

Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті

Қарағанды қ. Қазақстан Республикасы

Тел: +77781933891

Email: astnelya@icloud.com

Аннотация. Бұл мақалада банктік қызметтегі негізгі тәуекел түрлері (несие, нарықтық, өтімділік, операциялық және т.б.) қысқаша талданып, олардың басқару әдістері сипатталады. Негізгі бөлімде 2022–2024 жылдар аралығында Қазақстан банктері мен «Halyk Bank» АҚ қаржылық көрсеткіштері сараланып, негізгі тәуекел индикаторларының (NPL, активтер, пайыздық деңгейлер) өзгерістері талданады. Қазақстан Ұлттық Банкінің деректері мен банк есептері негізінде нақты деректер ұсынылып, банктік сектордағы жалпы ахуал және ірі банктің жағдайы салыстырылады.

Кілт сөздер. Банк тәуекелдері, несие портфелі, NPL, активтердің өсуі, базалық мөлшерлеме, Halyk Bank, банк секторы, қаржы көрсеткіштер.

Банктік жүйе қаржы нарығының «несие жүйесі» ретінде экономикада алатын рөліне байланысты әртүрлі тәуекелдерге ұшырайды. Банктердің негізгі қызметі қарыз беру болғандықтан, кредиттік тәуекел – басты мәселелердің бірі. Оған қоса нарықтық (пайыздық, валюталық), өтімділік, операциялық, құқықтық және репутациялық тәуекелдер анықталады. Осы тәуекелдерді кешенді басқару банктің тұрақтылығы мен мүддесіне тікелей ықпал етеді. Мақалада алдымен банк тәуекелдерінің негізгі түрлері қысқаша сипатталып, кейінгі бөлімде Қазақстандық банк секторының және «Halyk Bank» АҚ-ның 2022–2024 жылдардағы қаржылық нәтижелері арқылы тәуекелдік индикаторлар талданады.

Банк тәуекелдері:

Кредиттік тәуекел – несие портфеліндегі борышкерлердің төлеуден қалуы нәтижесінде пайда болатын шығын. Ұлттық экономикадағы дағдарыс, сыртқы шоктар (мысалы, 2022 жылдан басталған геосаяси шиеленістер) және ішкі макроэкономикалық факторлар кредиттік тәуекелдің өсуіне әкелуі мүмкін.

Нарықтық тәуекелдер – баға тұрақтылығына байланысты туындайтын тәуекелдер. Негізінен бұл пайыздық мөлшерлеме өзгерісі (пәрменділік мақсатын ұстанатын орталық банк базалық мөлшерлемесін көтеру/төмендету) және валюталық курс ауытқуынан туындайды. Базалық мөлшерлеме жоғары болса, несие беру қымбаттап, банк кірістеріне әсер етеді; ал төмен болса, керісінше несие сұранысы артады, бірақ табыстылық қысқаруы мүмкін. Мысалы, Қазақстанда 2022–2023 жылдары инфляциялық қысым әсерінен базалық мөлшерлеме 16%-ға дейін көтерілген (кейінгі жылдарда 14–15% деңгейінде ұсталды).

Өтімділік тәуекелі – банктің қысқа мерзімді міндеттемелерін өтеу қабілетінің төмендеуі. Бұл депозиттердің кенет қысқаруы немесе нарықтық жағдайдың өзгеруі нәтижесінде туындайды. Өтімділік тәуекелін басқару үшін банктер резервтер, кепіл активтер (мысалы, Ұлттық Банк депозиттері,

мемлекеттік бағалы қағаздар) жинақтап отырады.

Операциялық тәуекел – ішкі (адамдық, технологиялық) немесе сыртқы (тоқтау, алаяқтық) факторларға байланысты пайда болатын шығындар. Бұл тәуекелді азайту үшін тиімді ішкі бақылау жүйелері, ақпараттық қауіпсіздік шаралары қолданылады.

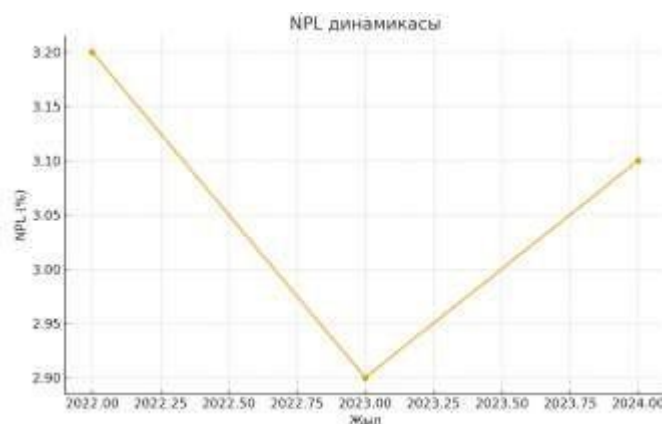
Регуляторлық (құқықтық) тәуекел – заңдық-нормативтік базаның өзгеруінен туындайды. Мысалы, 2023–2024 жылдары Қазақстанда банктерге мемлекеттік қолдау лимиттерін күшейту туралы агенттік нормалары енгізілді (Halyk Bank мемлекеттік кепілдегі 250 млрд теңге несиенің бір бөлігін мерзімінен бұрын өтеуге мәжбүр болды).

Осы тәуекелдерді кешенді басқару мақсатында банктер активтердің сапасын, капитал адекваттығын, ішкі бақылау жүйелерін үнемі мониторингтеп отырады. Бұдан кейін Қазақстандағы банк секторындағы қаржылық көрсеткіштер талданып, алаптағы тәуекел индикаторларының өзгерісі қарастырылады.

Қазақстан банк секторындағы қаржылық көрсеткіштер (2022–2024)

Қазақстан банк секторының жағдайын сипаттауда активтердің өсуі мен NPL (мерзімі өткен несиелер) деңгейіне мән беріледі. 2023 жылдың 1 сәуірі жағдайымен Ұлттық банктің есептері бойынша банктердің активтері 45 трлн теңге шамасында, ал портфельдегі NPL көлемі ~39,3 трлн теңге деңгейінде болса, екінші деңгейлі банктердің активтері 967 млрд теңгеге өсіп, 45 трлн теңгені құраған. Бұл өсімнің негізгі бөлігін тұтынушылық және корпоративтік қарыздардың ұлғаюы қамтамасыз етті. Ақпарат көздеріне сәйкес, 2023 жылдың соңында банктердің таза активтерінің өсуі жалғасып, 2024 жылғы I тоқсанның соңында банктер активтері тағы да бірнеше триллионға ұлғайған (ФинТаймс тобы зерттеулері бойынша, 2023 ж. соңында барлық активтер шамамен 46–47 трлн теңге деңгейінде болған).

Несие портфелінің сапасы. 2023–2024 жылдары банктердегі NPL мөлшері салыстырмалы түрде төмен деңгейде ұсталды. Fitch Ratings сарапшыларының есебіне қарағанда, 2024 жылғы 1 сәуірде Қазақстан банктерінің несие портфелінің көлемі 30 283 млрд теңгеге жетіп, оның 929 млрд теңгесі (3,07%) жұмыс істемейтін несиеге сәйкес болған (2024 жылғы 1 наурызда – 906,4 млрд, яғни 3,0% деңгейінде). 2024 жылғы 1 мамырда бұл көрсеткіш 958,6 млрд теңге болып, NPL деңгейі 3,1% болған. Яғни, портфельдегі «нашар» кредиттердің үлесі тек аздаған өсім көрсетіп, 3% шамасында тұрақты. Диаграммада Қазақстан банктерінің NPL деңгейінің динамикасы мен құрылымы көрсетілген: несие портфеліндегі ең ірі жұмыс істемейтін қарыз саласы – жеке тұлғалар (барлық NPL-дың ~70%-ы), ал заңды тұлғаларға берілген несиеледегі NPL үлесі өте аз (4% шамасында).

Жоғарыда келтірілген деректер банк секторының кредиттік портфелінің сапасының сақталғанын көрсетеді. Дегенмен кейбір ірі ойыншылар, мысалы Kaspi Bank, «Jusan Bank» секілді банктер NPL-де жоғары көрсеткіштерге ие (Kaspi Bank 224 млрд теңге, ~4,7% NPL; Jusan Bank 96 млрд теңге, ~8,1% NPL). Ең ірі Halyk Bank-тің өзінде NPL көлемі 209 млрд теңгеге жетіп, несие портфелінің 2,1–2,2%-ын құрайды. Осылайша, Қазақстандағы орташа NPL деңгейі төмен болғанымен (2023 ж. соңында 2,9% тенілеріде 2022 ж. 3,36%-дан төмендегені туралы мәліметтер бар), банктік жүйенің белгілі бір бөлігі жоғары тәуекелді несиелеу ісімен айналысады.

Halyk Bank АҚ-ның қаржылық көрсеткіштері (2022–2024)

«Halyk Bank» – қазақстандық нарықтағы жетекші банк әрі ең ірі несие беруші. 2023 жылдың қорытындысы бойынша банк активтері 15,5 трлн теңгеге жетіп, ал 2022 жылмен салыстырғанда 8,7% (15,5 трлн vs 14,4 трлн) өсім көрсетті. Банктің таза табысы да айтарлықтай ұлғайған: 2023 жылы 693,4 млрд теңге (2022 жылы – 569,4 млрд) теңгеге дейін өсті, яғни 2022 жылға қарағанда ~22% артық. Бұл көрсеткіштер Halyk Bank-тің несиелеу портфелінің кеңеюімен және табыс көздерінің әртараптандырылуымен байланысты.

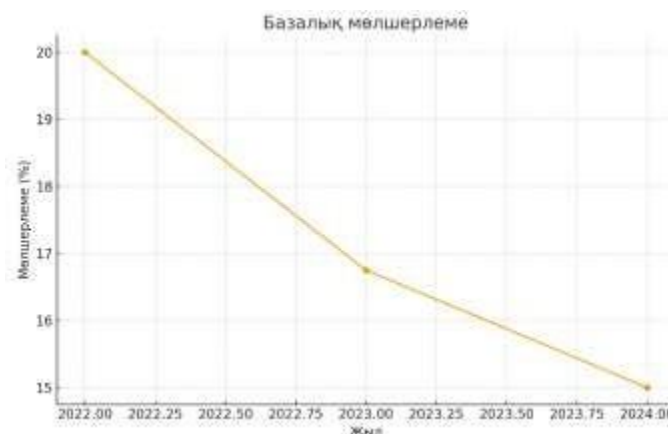
Halyk Bank-тің капиталы да айтарлықтай өскен: 2023 жылы меншікті капитал 2,5 трлн теңгеге дейін

жетіп, 2022 жылдың қорытындысымен салыстырғанда 136%-ға ұлғайған. Бұл – банкке баса назар аударылған мемлекеттік қолдаудың мерзімінен бұрын қайтарылуымен қатар келіп отырған үрдіс. Нақты айтқанда, 2023 жылдың соңына дейін банк мемлекеттен алған қолдаудың 68,4 млрд теңгесін мерзімінен бұрын қайтарса, 2024 жылы қалған 181,6 млрд теңгені өтеуді жалғастырған. Осы шараның нәтижесінде банктің қаржы жағдайы күшейіп, екінші деңгейлі банктер тобының ішіндегі тәуекелдігі төмен болды деп айтуға болады.

Halyk Bank-тің NPL көрсеткіші де секторлық орташа деңгейден әлдеқайда төмен. Fitch- тің талдауына сай, 2024 жылдың басында банк NPL-дың бар-жоғы 2,1–2,2% құрады. Бұл жоғары капитал және табыстылық деңгейлерімен бірге банктің кредиттік тәуекелдерді басқару тиімділігін білдіреді. Атап айтқанда, банк 2023 жылы өз несие портфеліндегі мүмкін болатын «нашар» кредиттерге резервтерді алдын-ала бөліп отырды, сондықтан өсім деңгейіндегі NPL-дың банктің қаржылық көрсеткіштеріне ықпалы шектелген.

Пайыздық және нарықтық ахуал (2022–2024)

2022–2024 жылдары Қазақстандық орталық банк (Ұлттық банк) қаржы саясатын қатаңдатып, баса нарықтық бейімділік қабылдады. Жоғары инфляция жағдайында 2022 жылы НБК базалық мөлшерлемесін 16%–дан жоғары деңгейге көтерді. Мысалы, Fitch ресурстары дерегі бойынша НБК 2022 жылы базалық мөлшерлемені 16,75%–ға дейін көтеріп, 2024 жыл бойы 15,25% деңгейінде ұстаған. 2024 жылдың соңында Ұлттық банк шілдеде 14,25%–ға дейін төмендеткен базалық мөлшерлемені қайта көтеріп, 15,25%–ға дейін жеткізді. Мұндай шешімдер инфляцияның баяулауына (2024 ж. 8–9% болжамы) және экономика өсімі төмендеуі мүмкіндігіне (4–4,5% деңгейі болжанған) байланысты қабылданды.

Пайыздық ортадағы бұл жоғарылау мен төмендеу банктердің табыстылығы мен тәуекелдерін өзгерте алды. Мысалы, несиелік портфель нарықтық баға бойынша аздап қысқарғанмен, депозиттік шығындар көбейді. Өз кезегінде, банктер активтер өсімін тездету үшін қымбат несиеге қарамастан кредитті көп тартады, бұл жағдай ішкі кредиттік тәуекелдердің сақталуына әкеледі. Halyk Bank есептерінде 2024 жылы пайыздық табыстар 2023 жылмен салыстырғанда өсім көрсеткен; бұл өсім жоғары мөлшерлеме жағдайында да нарықтағы табыстылықты ұстай алғанын көрсетеді (2023 ж. таза пайыздық кіріс 810,4 млрд теңгені құраған, ал 2024 ж. ол жоғарырақ деңгейде болған).

Көрсеткіштер	2022 жыл	2023 жыл	2024 жыл
Банктердің жалпы активтері (трлн тг)	43,5	45,0	46–47
Несие портфелі (млрд тг)	28 400	29 700	30 283
NPL көлемі (млрд тг)	954	906	958,6
NPL үлесі (%)	3,36%	3,0%	3,1%
Базалық мөлшерлеме (%)	16,75%	14–15%	15,25%

Қазақстан банктік секторы 2022–2024 жылдарда жалпы тұрақты дамыды. Қарыз портфелінің жалпы өсімі сақталды, және халықтың депозиттері мен банктердің активтері ұлғайды. Алайда кредиттік тәуекелдің бір бөлігі (мысалы, Jusan Bank және Kaspi Bank сияқты банктерде) жоғары болып қалды. Жалпы NPL деңгейі әрқашанда 3% деңгейінде ұсталды, бұл республикадағы банктердің несиелік портфельдерін сақтандыру және резервтеу саясатының нәтижесі. Halyk Bank-тің жағдайында жоғары капитал мен аз NPL банктің қаржылық тұрақтылығын көрсетті. Сонымен қатар, инфляциялық қысым

салдарынан Ұлттық банкке пайыздық мөлшерлемені уақытша көтеруге тура келді, бұл несие бағасының көтерілуіне ықпал етті. Бірақ 2023–2024 жылдары жалпы инфляция бәсеңдеп, базалық мөлшерлеме де 14–15% шамасында тұрақталды. Банктер үкімет пен регулятордың талаптарына сәйкес «жаман»

қарыздарды жаппай қамтып, мемлекеттік қолдаудан несие мен мерзімінен бұрын қайтаратын саясат жүргізді. Бұл шаралар арқылы банк секторының қаржылық тұрақтылығы нығайып, тәуекел деңгейі біршама төмендеді.

Тәуекелдерді басқару әдістері. Банк тұрақтылығы үшін тәуекелдерді тиімді басқару стратегиялары:

- 1) Диверсификация. Несие портфелін әртүрлі салаларға бөлу.
- 2) Лимиттеу. Ірі несиелерге шектеу қою, контрагенттік тәуекелдерді басқару.
- 3) Стресс-тестілеу. Банк төтенше экономикалық жағдайларда қалай жұмыс істейтінін модельдеу.
- 4) Қарыз алушыны бағалау (скоринг). Заманауи Big Data талдауы.
- 5) Кепіл саясаты. Жоғары өтімді активтерді кепілге алу. Менің ұсыныстарым:
 1. Киберқауіпсіздікті күшейту — 2024 жылы кибершабуылдар 27% өсті.
 2. Өтімділік буферін ұлғайту — сыртқы шоктарға төзімділікті арттыру үшін.
 3. Несие скорингін тереңдету — клиенттің табысын, шығынын, мінез-құлқын талдау.
 4. Big Data және AI енгізу — тәуекелдерді алдын ала болжау үшін.
 5. Стресс-тестілеуді арттыру — валюта бағамы мен пайыздық шоктарға қарсы.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкі, Секторлық талдау баяндамалары, 2023–2024 жылдар.
2. Fitch Ratings, «Overview of NPL situation in the Banking Sector of Kazakhstan» (PDF), 2024.
3. AqshamNews (Уәлиев Р.), «Қазақстан банктерінің активтері өсті» (21 сәуір 2023).
4. Egemen Qazaqstan, «ЕДБ: Қарызын қайтара бастады» (15 мамыр 2024).
5. Astana Times (Chebotarev), «Kazakhstan's Base Rate, Inflation Discussed by Analysts» (қараша 2025).
6. Азаттық Радиосы, «Ұлттық банк базалық мөлшерлемені 15,25%-ға дейін көтерді» (29 қараша 2024).

ВЛИЯНИЕ СИСТЕМНЫХ ФИНАНСОВЫХ КРИЗИСОВ НА ДИНАМИКУ И СТРУКТУРНУЮ ТРАНСФОРМАЦИЮ ФОНДОВОГО РЫНКА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН (2007–2023 ГГ.)

Абильдина З.Р. магистрант группы Ф-25-2 П, ОП «Финансы»
Научный руководитель: к.э.н. доцент Н.С.Улаков
Карагандинский университет Казпотребсоюза Казахстан,
г. Караганда, ул. Академическая 9

Аннотация: В статье исследуется влияние четырех крупных системных финансовых кризисов 2007–2009, 2014–2015, 2020 и 2022 гг. на динамику индекса KASE, капитализацию рынка акций и структуру биржевой ликвидности Казахстана. На основе статистики KASE, Национального банка РК и АФК показано, как внешние сырьевые и валютные шоки трансформируют поведение инвесторов, структуру сбережений домохозяйств и усиливают роль фондового рынка как канала антикризисной адаптации и долгосрочного экономического роста. Цель статьи – проанализировать, как финансовые кризисы XXI века отразились на казахстанский фондовый рынок, прежде всего индекса KASE, рыночной капитализации акций и структуры биржевой активности.

Ключевые слова: рынок ценных бумаг, Казахстанская фондовая биржа, индекс KASE, финансовый кризис, девальвация, пандемия, санкции.

Фондовый рынок Казахстана формировался как часть более широкой модели финансового развития, основанной на высокой открытости экономики, доминировании банковского сектора и значительной

зависимости от экспорта сырьевых ресурсов. В начале 2000-х годов финансовый сектор демонстрировал устойчивый рост: с 2000 г. до середины 2007 г., развитие отличалось высокими темпами в тесной связи с быстрым ростом ВВП и активным внешним заимствованием банков [1]. Уже с середины 2007 г. в финансовой системе начали проявляться накопленные риски – перегрев ипотечного сегмента, зависимость от внешних рынков капитала и концентрация банковских портфелей на строительстве и недвижимости.

Казахстанская фондовая биржа (KASE) в рассматриваемый период рассматривалась как основная площадка привлечения капитала для банков, сырьевых корпораций и телекоммуникационных компаний. К началу глобального кризиса совокупная рыночная стоимость компаний, акции которых торговались на KASE, достигла 100 млрд. долл. США, но после двух кризисов и трёх девальваций снизилась до 37,5 млрд. долл. США. Данная ситуация отражает значительную роль биржи в финансировании корпоративного сектора [2].

В данном случае индекс KASE оставался высоко концентрированным: в базу включался ограниченный набор наиболее ликвидных эмитентов, а бизнес-модель прямо была связана с мировыми ценами на нефть, металлы и динамикой обменного курса тенге.

Финансовые кризисы в изучаемых условиях становятся естественными «стресс-тестами» фондового рынка. Под финансовым кризисом в рамках настоящего исследования понимаются периоды резкого ухудшения условий финансирования, сопровождаемые обвалом цен на рискованные активы, ростом волатильности и сжатием ликвидности. Теоретически, подобные эпизоды описываются моделями финансового акселератора и эффектов заражения, когда внешние шоки усиливаются через поведение инвесторов, маржин-коллы и пересмотр ожиданий относительно будущих доходов компаний.

В Казахстане подобные механизмы проявляются особенно отчётливо благодаря тесной связи биржевых показателей с сырьевым циклом и валютными девальвациями

Анализ влияния финансовых кризисов на казахстанский фондовый рынок базируется на трёх группах показателей.

Во-первых, используется динамика индекса KASE как агрегированного индикатора цен акций крупнейших эмитентов с учётом часть акций компании, свободно обращается на рынке и реально доступна для покупки/продажи инвесторами и капитализации. В методологии расчёта индекса заложено ограничение вклада одной акции до 15 %, что позволяет снизить риск доминирования одного эмитента, но не устраняет отраслевую концентрацию в пользу банков и сырьевых компаний [2].

Во-вторых, рассматриваются изменения рыночной капитализации и структуры торгов, включая перераспределение объёмов между рынком акций, облигаций и иностранной валюты. Например, в 2015 г. объём торгов иностранной валютой на KASE за первое полугодие вырос в 2,5 раза по сравнению с аналогичным периодом 2014 г. и достиг 36,3 трлн тенге, что отражало всплеск спроса на хеджирование курсовых рисков [3].

В-третьих, анализируются изменения базы инвесторов и институциональной инфраструктуры – роль Национального банка, Ассоциации финансистов Казахстана, появление альтернативной биржевой площадки AIX, а также взрывной рост числа брокерских счетов физических лиц в 2020-е годы. По оценкам отраслевых обзоров, только в 2022 г. было открыто около 700 тыс. новых инвестиционных счетов (KASE + AIX), а общее количество счетов достигло 1,1 млн, что радикально изменило структуру участников рынка [4].

Период исследования охватывает период с середины 2000-х годов по 2023 г. включительно, что позволяет сопоставить четыре волны кризисных шоков и послекризисное восстановление.

Мировой финансовый кризис 2007–2009 гг., начавшийся с проблем на рынке ипотечных ценных бумаг США, достаточно быстро трансформировался в масштабный стресс для финансовых систем стран с формирующимися рынками, в том числе Казахстана. Уже в 2007 г. фиксировалось резкое ужесточение условий внешнего фондирования банков, рост стоимости заимствований и постепенная переоценка рисков на рынке корпоративного долга.

На фондовом рынке рассматриваемые процессы проявились в обвале котировок и переходе индекса KASE к ярко выраженной «медвежьей» фазе. По оценкам казахстанских деловых СМИ, с начала июля 2008 г. рыночная стоимость компаний, входящих в представительский список индекса KASE, снизилась примерно на 44,4 % и составила около 52,7 млрд долл. США; акции крупнейших эмитентов – ENRC, «Разведка Добыча “КазМунайГаз”», Казкоммерцбанк, БТА Банк – потеряли в цене от 39 до 50 % [5]. Исследования, посвящённые динамике KASE в указанный период, подтверждают, что падение индекса относительно его максимальных уровней 2008 г., превысило 30 %, что соответствует классическому определению «медвежьего рынка» [4].

Кризис сопровождался существенной коррекцией стратегии развития биржи. В стратегии KASE на 2007–2010 гг. изначально предполагалось ускоренное наращивание числа эмитентов и инструментов, однако ухудшение макроэкономических условий привело к уходу части компаний с рынка, сокращению объёма IPO и снижению интереса иностранных инвесторов.

В результате рост капитализации и объёмов торгов, достигнутый в докризисные годы, был частично утрачен, а регуляторный фокус сместился в сторону поддержания финансовой стабильности [5].

С точки зрения теории, казахстанский фондовый рынок в период 2007–2009 гг. продемонстрировал сочетание внешнего шока (коллапс глобальной ликвидности) и внутренних уязвимостей – высокой долговой нагрузки банков, низкой диверсификации экономики и доминирования экспортно-сырьевого сектора. Указанные факторы обусловили двузначные снижения индекса, резкое сжатие рыночной капитализации и проявление эффекта «заражения» через уход нерезидентов и рост премии за риск по казахстанским активам [4].

Девальвационно-сырьевой шок 2014–2015 гг. и переоценка рисков. Следующий крупный эпизод напряжённости связан с обвалом мировых цен на нефть и последовательными девальвациями тенге в 2014–2015 гг. Падение цен на нефть более чем вдвое в конце 2014 г. существенно сократило экспортную выручку, ухудшило торговый баланс и усилило давление на национальную валюту.

Корректировка курса тенге по отношению к доллару в начале 2014 г. вызвала заметную реакцию фондового рынка: 4 февраля индекс KASE вырос на 13,7 % – с 576,89 до 656,21 пункта, что отражало резкую переоценку перспектив экспортноориентированных эмитентов в тенговом выражении [7]. Однако эффект обозначился как краткосрочный: последовавшее продолжение падения цен на сырьевые товары и переход к свободно плавающему курсу в августе 2015 г. привели к новой волне волатильности [5].

Годовой отчёт KASE за 2015 г. фиксирует значительное снижение цен на акции эмитентов сырьевого сектора: наибольшее падение продемонстрировали бумаги KAZ Minerals, подешевевшие примерно на 35,2 % до 473,25 тенге за акцию на фоне снижения мировых цен на медь и роста долговой нагрузки компании.

Индекс KASE на протяжении 2015 г. удерживался ниже отметки 1000 пунктов; в ноябре значение составляло около 903 пунктов, что указывает на углублённую фазу коррекции по сравнению с докризисными периодами [6].

Одновременно резко изменилась структура биржевой активности, объём торгов иностранной валютой на KASE в январе–июне 2015 г. увеличился в 2,5 раза и достиг 36,3 трлн тенге по сравнению с тем же периодом 2014 г.

В условиях девальвационного кризиса инвесторы и корпоративный сектор активнее использовали биржевую инфраструктуру для хеджирования курсовых рисков и проведения своп-операций, тогда как спрос на рискованные акции сокращался.

Падение мировых цен на нефть в 2014–2015 гг. высветил сильную зависимость индекса KASE от внешних цен на сырьё и динамики обменного курса. Реакция рынка показала, краткосрочный рост индекса на фоне первой девальвации контрастировал с последующей глубокой коррекцией, когда негативный эффект снижения реальных доходов и инвестиционной активности превысил выгоды экспортеров от слабого тенге.

Пандемия COVID-19 и сопутствующий обвал цен на нефть весной 2020 г. стали третьим крупным стресс-эпизодом для казахстанского фондового рынка. В 2020 г. финансовые и сырьевые рынки характеризовались высокой волатильностью на фоне локдаунов, остановки транспортного сообщения и беспрецедентного смягчения денежно-кредитной политики ведущих центральных банков мира [7].

Индекс KASE в первой половине 2020 г. продемонстрировал типичную для глобальных рынков V-образную траекторию. 12 марта 2020 г. индекс опускался до двухлетних минимумов – порядка 2017 пунктов; первый квартал завершился снижением на 5,9 % до 2224 пунктов, что отражало распродажу акций системообразующих эмитентов, прежде всего Народного банка и KAZ Minerals.

Однако уже с 19 марта 2020 года, на фоне ожиданий масштабных мер поддержки экономик и программ количественного смягчения и до конца года индекс KASE вырос примерно на четверть. Несмотря на меньший масштаб роста по сравнению с глобальными индикаторами, факт обновления многолетних максимумов KASE к концу 2020 г. свидетельствует о довольно быстрой нормализации ожиданий и постепенном возвращении инвесторов к риску [8].

Особенностью пандемического кризиса стало не только восстановление цен, но и изменение состава участников рынка. Комбинация низких процентных ставок на депозитах, развития цифровой инфраструктуры брокерских услуг и появления крупных IPO на площадках KASE и AIX привела к заметному росту числа розничных инвесторов [10]. По оценкам АФК, 2020–2022 гг. стали периодом «финансовой демократизации», когда число инвестиционных счетов физлиц увеличивалось двузначными темпами, а их доля в обороте по акциям существенно возросла [9].

В результате пандемический кризис выступил катализатором структурных изменений: фондовый рынок адаптировался к новым цифровым форматам, а восстановление происходило на более широкой базе инвесторов, чем до кризиса 2008 г.

Четвёртый кризисный эпизод связан с событиями 2022 г.: геополитической напряжённостью, глобальным ростом процентных ставок и пересмотром дивидендной политики ряда казахстанских эмитентов. По итогам 2022 г. значение индекса KASE снизилось на 11,5 % – с 3675,28 до 3251,64 пунктов,

тогда как совокупный объём торгов на бирже вырос на 50 % и достиг 261,6 трлн тенге. Капитализация рынка акций за год сократилась на 26,4 % до 21,2 трлн тенге [10].

Аналитические обзоры АФК подчёркивают, что снижение индексов KASE и AIXQI в 2022 г. происходило на фоне ужесточения монетарной политики в мире, роста доходности депозитов и повышения базовой ставки Национального банка, что сделало безрисковые инструменты более конкурентоспособными по отношению к акциям. В исследуемых условиях часть инвесторов фиксировала прибыль по бумагам, показавшим сильный рост в 2020–2021 гг., переводя средства в депозиты и облигации. Дополнительным фактором неопределённости явилась санкционная политика в отношении российских финансовых институтов и эмитентов.

В 2023 г. фондовый рынок продемонстрировал убедительное восстановление. По итогам года индекс KASE вырос почти на 29 % и достиг около 4187 пунктов; в декабре 2023 года обновил исторический максимум выше 4250 пунктов. Совокупный объём торгов на бирже увеличился до 410,7 трлн тенге, а капитализация рынка акций возросла до 26,7 трлн тенге. Рост индекса был во многом обусловлен успешными размещениями национальных чемпионов – в частности, IPO НК «КазМунайГаз», а также дальнейшим ростом стоимости акций Kaspi.kz, банковского сектора и компаний инфраструктурных отраслей.

Восстановление происходило на фоне всё ещё высокой инфляции и достаточно жёсткой денежно-кредитной политики, что подчёркивает роль фондового рынка как альтернативного канала инвестирования для населения и институциональных инвесторов в условиях размывания покупательной способности тенговых сбережений.

Сопоставление четырёх рассматриваемых эпизодов позволяет выделить несколько устойчивых закономерностей.

Во-первых, каждый крупный кризис сопровождался двузначным снижением индекса KASE либо в годовом выражении, либо относительно исторических максимумов, причём масштаб падения сопоставим с динамикой глобальных индексов развивающихся рынков. Данный факт подтверждает встроенность казахстанского рынка в международный финансовый цикл и чувствительность к внешним шокам.

Во-вторых, глубина падения всегда усиливалась специфическими внутренними факторами. В 2007–2009 гг. Подобными факторами выступали перегретый банковский сектор и зависимость от внешних заимствований; в 2014–2015 гг. – концентрация эмитентов в сырьевом секторе и зависимость бюджета от экспортных доходов; в 2020 г. – высокая доля кросс-листинговых эмитентов, чьи котировки синхронно реагировали на события на зарубежных площадках; в 2022 г. – пересмотр дивидендной политики и конкуренция со стороны высокодоходных депозитов.

В-третьих, во всех случаях наблюдалось послекризисное восстановление, скорость которого зависела от качества макроэкономической политики и способности государства поддерживать доверие инвесторов. После кризиса 2008–2009 гг. восстановление было относительно длительным; через несколько лет после кризиса рыночная капитализация компаний существенно не достигала докризисных уровней, отражая утрату части эмитентов и осторожность инвесторов.

Финансовые кризисы объективно стимулировали институциональные реформы, после 2007–2009 гг. была пересмотрена стратегия развития KASE и усилено регулирование банковского сектора; после 2014–2015 гг. акцент сместился в сторону развития валютного и денежного рынков, а также совершенствования механизмов хеджирования; пандемия 2020 г. ускорила цифровизацию брокерских сервисов и развитие дистанционных каналов доступа;

события 2022 г. привели к более тщательному учёту санкционных рисков и продолжению диверсификации источников ликвидности.

Проведённый анализ показал, что влияние финансовых кризисов на показатели казахстанского фондового рынка носит комплексный характер и проявляется не только в краткосрочном падении индекса KASE, но и в долгосрочной трансформации структуры рынка. На всех рассмотренных этапах – от глобального кризиса 2007–2009 гг. до геополитической турбулентности 2022 г. – рынок акций Казахстана реагировал на внешние шоки более резко, чем реальный сектор экономики, выступая «ранним индикатором» изменения ожиданий инвесторов.

С другой стороны, каждый очередной кризис становился отправной точкой для институциональных изменений: усиления регулирования, развития новых сегментов (KASE Global, листинг госкомпаний), укрепления инфраструктуры и роста финансовой грамотности населения. Ускоренное восстановление индекса после шоков 2020 и 2022 гг., рост капитализации до 26,7 трлн тенге и объёмов торгов до 410,7 трлн тенге в 2023 г. свидетельствуют о повышении устойчивости рынка и возможности служить каналом перераспределения сбережений в инвестиции в условиях неблагоприятного внешнего фона.

С теоретической точки зрения казахстанский фондовый рынок следует охарактеризовать как типичный рынок небольшой, но ресурсно ориентированной экономики, где финансовые кризисы усиливают структурные дисбалансы, но одновременно запускают процессы адаптации и модернизации. Для дальнейшего повышения устойчивости необходимо расширять сектор «качественных» эмитентов за

пределами сырьевых и банковских компаний, укреплять институты корпоративного управления и продолжать развитие инструментов хеджирования, позволяющих инвесторам управлять рисками в периоды высокой волатильности. В совокупности рассматриваемые инструменты позволяют смягчить амплитуду будущих шоков и превратить фондовый рынок в более надёжный механизм долгосрочного финансирования экономического роста Казахстана.

Список литературы

1. Аханов С. Анализ динамики, структуры национального финансового сектора Казахстана // Экономика и статистика. № 3, 2009 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://stat.gov.kz/upload/iblock/570/tulzzfayqq1vd1dfnxjessk6pmr7hm2g/econom_stat_3-09.pdf
2. АО «Казахстанская фондовая биржа». Перспективы развития казахстанского биржевого рынка // Журнал «Депозитариум». № 4, 2011. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://kase.kz/files/publications/2011/11_04_Depositarium.pdf
3. Цалюк А. Завтрашний день создаётся сегодня: развитие рынка акций KASE. Презентационные и аналитические материалы KASE. – Алматы, 2016. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://kase.kz/files/mix/invest_show_presentations_2016/KASE_A.pdf
4. Медвежья болезнь. Казахстанский фондовый рынок переживает одно из самых глубоких падений за свою историю // Zakon.kz. 22 сентября 2008 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30205653
5. АО «Казахстанская фондовая биржа». Годовой отчёт за 2015 год. – Алматы, 2016. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.kase.kz/files/for_shareholders/kase_2015.pdf
6. Национальный банк Республики Казахстан. Коронавирус, падение цен на нефть и итоги развития валютного рынка Казахстана в 2020 году. Информационное сообщение от 13 января 2021 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://nationalbank.kz/ru/news/novosti/10601>
7. Абуев А. 12-летние максимумы невзирая на пандемию: итоги 2020 года на казахстанской бирже // Forbes Kazakhstan. 28 декабря 2020 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://forbes.kz/articles/12-letnie-maksimumyi-nevziraya-na-pandemiyu-itogi-2020-goda-na-kazahstanskoy-birje>
8. АО «Казахстанская фондовая биржа». KASE представляет результаты работы биржевого рынка по итогам 2023 года: пресс-релиз от 18 января 2024 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://kase.kz/files/press/ru/18_01_2024_Itoqi_2023_ru.pdf
9. Череватая В.В. Влияние финансовых кризисов на показатели фондовых рынков: теоретико-методологический аспект // Доктрины, школы и концепции устойчивого развития науки в современных условиях: материалы Международной научно-практической конференции. – М.: НИЦ «МИСИТО», 2023. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://ami.im/sbornik/MNPK-526.pdf>
10. АО «Казахстанская фондовая биржа». Сектор KASE Global: описание и статистика рынка иностранных акций. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://kase.kz/ru/markets/kase-global>; Astana International Exchange. Официальный сайт биржи AIX: аналитические материалы и статистика рынка. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://aix.kz/ru/home-ru-2/>

ВИДЫ СТРАТЕГИЙ ФИНАНСИРОВАНИЯ ОБОРОТНЫХ СРЕДСТВ

Агакеримова М.Р.

Студентка группы Ф-22-2

Научный руководитель: **Ибраева А.Д.**

Карагандинский университет Казпотребсоюза,
г. Караганда, Республика Казахстан

Аннотация: В статье рассматриваются основные стратегии финансирования оборотных средств предприятий: консервативная, умеренная и агрессивная. Подчёркивается их значимость в современных экономических условиях и демонстрируются особенности применения данных подходов на примере Казахстана. Дополнительно анализируются факторы, влияющие на выбор оптимальной финансовой политики предприятия.

Ключевые слова: финансирование оборотных средств; стратегия; консервативная модель; агрессивная модель; умеренная стратегия; ликвидность; Казахстан.

Оборотный капитал является фундаментальным элементом финансовой системы предприятия, обеспечивающим непрерывность производственного процесса и бесперебойное выполнение текущих обязательств. Управление оборотными средствами — это динамичный процесс, включающий оценку потребности в ресурсах, выбор источников финансирования и контроль эффективности их использования. В условиях усиливающейся конкуренции и нестабильности мировой экономики предприятия вынуждены уделять особое внимание оптимизации структуры оборотного капитала. Выбор стратегии финансирования оказывает прямое влияние на ликвидность, финансовую устойчивость и способность компании адаптироваться к рыночным изменениям. Особое значение эта проблема приобретает в Республике Казахстан, где рынок долгосрочного капитала остаётся развивающимся, а доступность заемных ресурсов зависит от макроэкономических факторов. Поэтому анализ стратегий финансирования оборотных активов является актуальным и практически значимым.

Оборотные активы включают денежные средства, запасы, дебиторскую задолженность и прочие ресурсы, которые обеспечивают текущую деятельность предприятия. Их структура и скорость оборачиваемости определяют потребность компании в дополнительном финансировании.

Управление оборотными средствами базируется на принципах финансового менеджмента, предполагающих сбалансированность между риском и доходностью. Каждое предприятие выбирает стратегию финансирования, исходя из своей специфики: отрасли, сезонности, доступности капитала и финансовых возможностей.

Традиционно выделяют три ключевые стратегии финансирования. Несмотря на их кажущуюся простоту, выбор конкретного подхода требует анализа внутренних и внешних

факторов, оценки доходности, уровня риска и стоимости капитала. Поэтому грамотное понимание теоретических основ позволяет компании формировать устойчивую финансовую политику.

Консервативная стратегия ориентирована на обеспечение максимальной устойчивости за счёт использования долгосрочных источников капитала. Хотя она снижает финансовые риски, избыточное финансирование увеличивает стоимость капитала и уменьшает рентабельность.

Умеренная стратегия предполагает оптимальное сочетание долгосрочных и краткосрочных ресурсов, что делает её наиболее гибкой и адаптивной. Агрессивная стратегия, напротив, основана на широком использовании краткосрочных заимствований, что позволяет повысить рентабельность, однако при нестабильных рыночных условиях создаёт серьёзные риски ликвидности.

Важно отметить, что компании не всегда придерживаются одной стратегии. В условиях изменчивой рыночной среды предприятия комбинируют элементы различных подходов, адаптируя их под свои цели и потребности.

Экономика Казахстана характеризуется постепенным развитием финансового рынка, активизацией государственных программ поддержки предпринимательства и зависимостью процентных ставок от внешних факторов. В таких условиях предприятия сталкиваются с ограниченной возможностью получения долгосрочных ресурсов. Несмотря на это, государственные программы финансирования позволяют предприятиям более гибко применять стратегии, снижая стоимость капитала. Однако выбор стратегии должен учитывать отраслевую специфику, темпы роста компании, уровень инфляции и доступность кредитов.

Рассмотрим предприятие, занимающееся производственной деятельностью. Его потребность в оборотных средствах формируется под воздействием сезонности, колебаний спроса и задержек оплаты со стороны покупателей. Анализ финансовых показателей показывает, что использование умеренной стратегии позволяет поддерживать оптимальный уровень оборотного капитала при минимальных рисках.

В рамках этой стратегии предприятие комбинирует долгосрочные и краткосрочные источники: долгосрочные обязательства покрывают основную часть устойчивых активов, а краткосрочные используются для финансирования временных потребностей. Такой подход обеспечивает гибкость управления капиталом и устойчивость к внешним изменениям.

Анализ стратегий финансирования оборотных средств показал, что каждая модель имеет собственные преимущества и недостатки, связанные с уровнем риска и стоимостью капитала. В условиях Республики Казахстан оптимальным вариантом для большинства предприятий является умеренная стратегия, обеспечивающая баланс между устойчивостью и рентабельностью.

Компании должны выбирать подход, учитывая отраслевую специфику, динамику денежного потока и макроэкономические условия. Грамотно построенная стратегия способствует повышению финансовой устойчивости и долгосрочной эффективности предприятия.

Список литературы

1. Леонтьев В.Е. / Радковская Н.П. «Финансовый менеджмент: часть 2» (2010) — выбор стратегии финансирования оборотных активов. uch.lecture.center+1
2. Касбеков Г.К., Нурпеисов С.Е. «Формирование стратегии финансирования отдельных видов оборотных активов». [Электронная библиотека Туран-Астана](#)
3. Об утверждении Типового плана счетов бухгалтерского учёта. Приказ Министра финансов Республики Казахстан от 23 мая 2007 г. № 185. Зарегистрирован в Министерстве юстиции республики Казахстан 29 июня 2007г. № 4771. (С изменением и дополнениями на 01.01.2025 Г.).
4. Государственные программы поддержки бизнеса в Казахстане. forb.kz

ФИНАНСОВО ЭКОНОМИЧЕСКИЕ МЕХАНИЗМЫ ИННОВАЦИОННОГО И ЦИФРОВОГО РАЗВИТИЯ

Астахов А.С.

Научный руководитель **Асанова М.А**

Современный этап социально-экономического развития Республики Казахстан характеризуется усилением роли инноваций и цифровых технологий как ключевых факторов обеспечения устойчивого экономического роста и повышения конкурентоспособности национальной экономики, что подтверждается динамикой макроэкономических показателей и структурными сдвигами в формировании валового внутреннего продукта страны. В условиях глобализации, усиления международной конкуренции и ускоренного научно-технического прогресса традиционные модели экономического роста, основанные преимущественно на экстенсивном использовании природных ресурсов, постепенно утрачивают свою эффективность. В этой связи перед Казахстаном стоит стратегическая задача перехода к инновационно ориентированной модели развития, в основе которой лежат формирование экономики знаний, развитие человеческого капитала и активное внедрение цифровых технологий во все сферы хозяйственной деятельности.

Инновационное и цифровое развитие в казахстанских условиях рассматривается не только как инструмент модернизации отдельных отраслей, но и как системный фактор трансформации всей экономической структуры. Государственные программные документы, включая стратегию долгосрочного развития страны и инициативы в области цифровизации, отражают стремление к формированию благоприятной институциональной и финансово-экономической среды, способствующей развитию высокотехнологичного бизнеса и повышению производительности труда, что находит отражение в росте доли цифровых услуг и сектора информационно-коммуникационных технологий в структуре экономики Казахстана за последние годы. При этом ключевую роль в реализации данных приоритетов играют финансово-экономические механизмы, обеспечивающие аккумуляцию и перераспределение ресурсов в пользу инновационных и цифровых проектов.

В теоретическом аспекте инновационное развитие представляет собой процесс создания, распространения и коммерциализации новых знаний, технологий и организационных решений, направленных на повышение эффективности производства и качества экономического роста. Цифровое развитие, в свою очередь, связано с внедрением информационно-коммуникационных технологий, автоматизацией бизнес-процессов, развитием цифровой инфраструктуры и формированием цифровых платформ. Для Казахстана, обладающего значительным территориальным пространством и неоднородной экономической структурой, цифровизация приобретает особое значение, поскольку позволяет снижать транзакционные издержки, повышать доступность услуг и обеспечивать интеграцию регионов в единое экономическое пространство.

Финансово-экономические механизмы инновационного и цифрового развития в Республике Казахстан формируются под воздействием как внутренних факторов, так и внешних глобальных тенденций. К числу внутренних факторов относятся уровень развития финансового рынка, состояние государственного бюджета, инвестиционный климат, а также институциональные особенности регулирования предпринимательской деятельности. Внешние факторы связаны с глобальной цифровой трансформацией, изменением международных цепочек создания стоимости и ростом значимости нематериальных активов в мировой экономике. В совокупности данные факторы определяют специфику применения финансово-экономических инструментов и их эффективность в национальных условиях.

Одним из базовых элементов финансово-экономического механизма инновационного развития в Казахстане является государственное финансирование научно-исследовательской и опытно-конструкторской деятельности, объёмы которого в последние годы демонстрируют тенденцию к увеличению в рамках бюджетных программ, ориентированных на поддержку прикладной науки и технологических разработок. Государство выступает ключевым инвестором фундаментальных и прикладных исследований, которые не всегда находят поддержку со стороны частного сектора из-за высокой степени риска и неопределённости результатов. Через систему грантового и программно-целевого финансирования обеспечивается поддержка научных организаций, университетов и инновационных компаний, что способствует формированию научно-технологического задела и развитию национальной инновационной системы.

Важную роль в стимулировании инновационной активности играет налоговая политика, ориентированная на создание благоприятных условий для высокотехнологичного бизнеса, что подтверждается расширением перечня налоговых преференций и ростом числа предприятий, использующих специальные режимы налогообложения в инновационных и цифровых секторах. В Казахстане применяются налоговые льготы и преференции для участников специальных экономических зон, промышленных парков и технопарков, а также для компаний, осуществляющих деятельность в сфере информационных технологий и цифровых услуг. Такие меры позволяют снижать налоговую нагрузку на инновационные предприятия, высвобождать финансовые ресурсы и направлять их на развитие новых продуктов и технологий. Эффективность налоговых стимулов во многом зависит от их адресности и устойчивости, что особенно важно в условиях долгосрочного планирования инновационных проектов.

Существенное значение в системе финансово-экономических механизмов инновационного и цифрового развития Казахстана имеет развитие финансового рынка и институтов долгосрочного инвестирования, при этом статистические данные указывают на постепенное увеличение инвестиционной активности в несырьевых секторах и рост интереса инвесторов к технологическим проектам. Ограниченность внутренних источников финансирования и относительно низкий уровень развития венчурного капитала сдерживают масштабирование инновационных проектов и коммерциализацию научных разработок. В этих условиях государство предпринимает меры по формированию инфраструктуры венчурного финансирования, созданию специализированных инвестиционных фондов и привлечению частного капитала в высокотехнологичные сектора экономики. Особое внимание уделяется поддержке стартапов и малых инновационных предприятий, которые являются важным источником технологических инноваций и цифровых решений.

Цифровое развитие экономики Казахстана тесно связано с реализацией масштабных инфраструктурных проектов, направленных на развитие телекоммуникационных сетей, центров обработки данных и цифровых платформ, что отражается в увеличении охвата населения широкополосным доступом к интернету и расширении использования цифровых сервисов в бизнесе и государственном управлении. Финансирование данных проектов осуществляется с использованием различных финансово-экономических инструментов, включая бюджетные средства, заемное финансирование и механизмы государственно-частного партнёрства. Последний инструмент рассматривается как один из наиболее перспективных с точки зрения распределения рисков и повышения эффективности реализации цифровых инициатив, особенно в сфере электронного правительства, «умных» городов и цифровых сервисов для бизнеса и населения.

Особенностью цифровой трансформации в Казахстане является её тесная связь с реформированием государственного управления и развитием электронных государственных услуг. Внедрение цифровых решений в деятельность государственных органов требует значительных финансовых ресурсов, однако в долгосрочной перспективе способствует повышению прозрачности, снижению административных барьеров и улучшению инвестиционного климата. Таким образом, финансово-экономические механизмы цифрового развития оказывают косвенное влияние на деловую активность и инновационную динамику в частном секторе.

Несмотря на достигнутые результаты, реализация финансово-экономических механизмов инновационного и цифрового развития в Казахстане сталкивается с рядом системных ограничений, что подтверждается статистикой, отражающей сохраняющийся разрыв между уровнем инновационной активности крупных компаний и малого и среднего бизнеса. К их числу относятся недостаточная координация между различными институтами развития, ограниченный доступ малого и среднего бизнеса к финансовым ресурсам, а также дефицит квалифицированных кадров в сфере высоких технологий и цифровой экономики. Эти факторы снижают эффективность использования финансовых ресурсов и требуют комплексного подхода к совершенствованию государственной политики в области инноваций и цифровизации.

Отдельного внимания заслуживает проблема региональной дифференциации инновационного и цифрового развития. В условиях значительной территориальной протяжённости страны уровень

цифровой зрелости и инновационной активности регионов существенно различается, что обуславливает необходимость адаптации финансово-экономических механизмов к региональной специфике. Развитие региональных инновационных экосистем, поддержка локальных технологических инициатив и стимулирование цифровизации на уровне регионов рассматриваются как важные условия обеспечения сбалансированного социально-экономического развития страны.

В долгосрочной перспективе повышение эффективности финансово-экономических механизмов инновационного и цифрового развития Казахстана возможно за счёт углубления институциональных реформ, развития финансовых технологий и расширения участия частного сектора в финансировании инноваций, что соответствует прогнозным оценкам социально-экономического развития страны и целевым ориентирам по росту производительности и цифровой зрелости экономики. Использование цифровых инструментов в финансовой сфере, включая анализ больших данных, платформенные решения и автоматизацию инвестиционных процессов, позволяет повысить прозрачность и результативность распределения ресурсов. В совокупности это создаёт предпосылки для формирования устойчивой инновационной экономики, способной адаптироваться к вызовам глобальной цифровой трансформации.

Таким образом, финансово-экономические механизмы инновационного и цифрового развития выступают системообразующим элементом стратегии модернизации экономики Республики Казахстан, определяющим не только темпы технологического обновления, но и качество структурных преобразований в долгосрочной перспективе. Их значение заключается в способности обеспечивать перераспределение ресурсов в пользу приоритетных направлений развития, снижать инвестиционные риски инновационной деятельности и формировать устойчивые стимулы для внедрения цифровых технологий в ключевых секторах экономики. В условиях трансформации глобальной экономической среды именно эффективность финансово-экономических механизмов во многом определяет конкурентоспособность национальной экономики и её способность адаптироваться к внешним вызовам.

Дальнейшее совершенствование данных механизмов должно быть ориентировано на формирование предсказуемой и благоприятной инвестиционной среды, способствующей привлечению как внутренних, так и внешних инвестиций в высокотехнологичные и наукоёмкие отрасли. Особое значение приобретает развитие институциональных условий, обеспечивающих согласованность государственной политики в сфере инноваций и цифровизации, а также повышение результативности использования бюджетных и внебюджетных ресурсов. В этом контексте возрастает роль финансовых институтов развития, механизмов долгосрочного финансирования и инструментов поддержки предпринимательской инициативы, особенно в сегменте малого и среднего бизнеса.

Обеспечение эффективного взаимодействия государства, бизнеса и научного сообщества рассматривается как ключевое условие формирования устойчивой инновационной экосистемы в Казахстане. Консолидация усилий данных субъектов позволяет ускорить коммерциализацию научных разработок, повысить отдачу от инвестиций в человеческий капитал и обеспечить более широкое распространение цифровых решений в экономике и социальной сфере. При этом цифровизация финансовых и управленческих процессов способствует повышению прозрачности и эффективности распределения ресурсов, что усиливает доверие участников рынка и стимулирует инвестиционную активность.

В условиях становления цифровой экономики комплексный и сбалансированный подход к использованию финансово-экономических инструментов становится основой не только устойчивого экономического роста, но и повышения качества жизни населения. Расширение доступа к цифровым услугам, рост производительности труда и создание новых высокотехнологичных рабочих мест формируют социально-экономические эффекты, выходящие за рамки узко-экономических показателей. В результате инновационное и цифровое развитие, поддержанное эффективными финансово-экономическими механизмами, становится важнейшим фактором обеспечения долгосрочной устойчивости и социально-экономического прогресса Республики Казахстан.

РОЛЬ ДЕНЕГ В ЭКОНОМИКЕ И СОЦИАЛЬНОЙ СФЕРЕ КАЗАХСТАНА: ОБЗОР МОНЕТАРНОЙ ПОЛИТИКИ В 2022-2025ГГ.

Багмет Д.А

студент группы Ф-25-4с Карагандинского университета Казпотребсоюза
Казахстан, г. Караганда, Научный руководитель: к.э.н., доцент Улаков Н.С.

Аннотация: В статье рассматривается роль денег в экономике и социальной сфере, их влияние на функционирование финансовой системы, экономический рост, распределение ресурсов и социальное развитие. Особое внимание уделено анализу денежных функций, современных тенденций монетарной политики и значимости денег как экономического и социального элемента. Представлены актуальные статистические данные Республики Казахстан за 2024–2025 годы, включая динамику денежных агрегатов, инфляции, что позволяет выявить основные тенденции развития национальной экономики. Подчеркивается взаимосвязь денежного обращения, финансовой стабильности и уровня жизни населения, раскрывая ключевые аспекты влияния денежной системы на общество.

Ключевые слова: Деньги, денежное обращение, инфляция, денежные агрегаты, монетарная политика, экономический рост, социальная сфера, Казахстан, финансовая стабильность, уровень жизни, экономика.

Цель статьи — проанализировать роль денег в экономике и социальной сфере, определить их влияние на функционирование национальной финансовой системы, экономическое развитие и уровень жизни населения, а также исследовать современные тенденции денежного обращения на примере статистических данных Казахстана за 2024–2025 годы.

В научной литературе подчеркивается что деньги являются неотъемлемым элементом экономической системы поскольку обеспечивают функционирование основных процессов; производства, распределения, обмена и потребления.. Деньги позволяют сравнивать стоимость товаров и услуг, формируют основу для инвестиционных решений, обеспечивают накопление капитала и участвуют в перераспределении ресурсов между различными секторами экономики.

Однако влияние денег далеко выходит за пределы экономики: они оказывают существенное воздействие на социальную структуру общества, уровень благосостояния населения, социальную мобильность, доступ к благам и равенство возможностей. Именно поэтому анализ роли денег должен включать как экономический, так и социальный аспекты. Следует отметить, что в условиях Казахстана 2024–2025 годов вопрос о роли денег приобретает особую актуальность, поскольку страна находится в периоде значительных экономических и финансовых трансформаций — растёт денежная масса, усиливаются инфляционные процессы, расширяется кредитование, развивается финансовая инфраструктура. Всё это одновременно создаёт новые возможности для экономического роста и риски для социальной устойчивости.

Деньги в экономике выполняют несколько базовых функций: они являются мерой стоимости, средством обращения, средством накопления и платежным средством. Благодаря функции меры стоимости деньги позволяют выражать цену товаров в единой величине, что обеспечивает сопоставимость всех экономических процессов. Как средство обращения деньги упрощают обмен, заменяя бартерную систему, которая ограничена совпадением потребностей сторон. Функция накопления позволяет откладывать потребление и формировать капитал для будущих инвестиций.

В условиях Казахстана эта функция особенно важна, поскольку уровень финансовой грамотности и доступ к финансовым инструментам всё ещё формируются, а население активно использует депозиты и наличные сбережения. Как подчеркивается в ряде публикаций важность повышения финансовой грамотности остается актуальной задачей. Это отражено и в Послании Президента РК К.-Ж. Токаева от 8 сентября 2025г. «Казахстан в эпоху искусственного интеллекта: актуальные задачи и их решения через цифровую трансформацию», а именно «по-прежнему актуален вопрос повышения финансовой грамотности граждан» [6].

Кроме того, деньги играют ключевую роль в денежно-кредитной политике. Национальный банк Казахстана регулирует экономику через контроль процентных ставок, денежной массы, обязательных резервов и операций на открытом рынке[1]. Изменение денежной массы влияет на инфляцию, доступность кредитов, инвестиционную активность и стоимость капитала. Например, в период 2024–2025 годов рост денежной массы M2 сопровождался ускорением инфляции, что потребовало ужесточения денежной политики.

Анализ динамики денежной массы Казахстана показывает, что в 2025 году происходил значительный

рост ликвидности в финансовой системе. По данным международной платформы Trading Economics, денежная масса M2 в октябре 2025 года достигла 42 462 331 млн тенге [3], а денежная масса M1 — 11 164 141 млн тенге [4]. Это свидетельствует о расширении кредитования, росте депозитов населения и бизнеса, а также о значительном увеличении денежного предложения. Эти показатели важны для анализа, поскольку чрезмерный рост ликвидности может вызывать инфляционное давление. Для Казахстана это особенно актуально: в 2025 году инфляция достигла двузначных значений.

Инфляция является важнейшим индикатором, отражающим влияние денежной массы на экономику. Согласно данным Комитета по статистике Республики Казахстан, инфляция в январе 2025 года составила 8,9%, в марте — 10,0%, в июне и июле — 11,8%, в августе — 12,2%, а в сентябре — 12,9%. [2] Таким образом, в течение 2025 года инфляция увеличивалась практически ежемесячно, что говорит о значительном инфляционном давлении. Для сравнения: к концу 2024 года инфляция замедлилась до уровня около 8,6% [2]. Этот рост инфляции в 2025 году связан с несколькими факторами: увеличением денежной массы, ростом стоимости импорта, повышением мировых цен на сырьевые товары, а также увеличением внутреннего спроса. Важно отметить, что инфляция влияет на все слои населения, но больше всего страдают малообеспеченные, поскольку значительная часть их расходов приходится на питание и базовые услуги. Таким образом, деньги оказывают влияние не только на экономические процессы, но и на социальную стабильность.

Динамика инфляции Казахстана за 2024–2025 годы выглядит следующим образом: к концу 2024 года она составляла примерно 8,6%; в январе 2025 года — 8,9%; в марте — 10,0%; в июне — 11,8%; в июле — 11,8%; в августе — 12,2%; в сентябре — 12,9%. Эти показатели показывают устойчивый рост инфляционного давления и отражают реакцию экономики на увеличение денежной массы. Одновременно с ростом инфляции Казахстан демонстрировал экономический рост: по данным правительства, ВВП в 2024 году вырос на 4,8%, а по оценкам Национального банка, в 2025 году рост должен составить от 5,5% до 6,5% [5]. В первые месяцы 2025 года ВВП вырос примерно на 6%, что свидетельствует об активной деловой активности. Деньги также играют важную социальную роль. Они влияют на распределение благосостояния, поскольку определяют доступ людей к ресурсам, образованию, медицинской помощи, жилью и возможностям карьерного роста. В обществах с высокой инфляцией деньги быстрее обесцениваются, и те, кто не имеет возможности инвестировать или хранить средства в защищённых активах, теряют свои накопления.

Это приводит к росту социального неравенства. В Казахстане эта проблема особенно актуальна, поскольку уровень доходов населения сильно неоднороден, а значительная часть граждан хранит свои сбережения в наличных, которые подвержены инфляционным потерям. Кроме того, доступ к кредитам часто ограничен, особенно в сельской местности, что снижает возможности для развития малого бизнеса и социальной мобильности. Деньги становятся фактором, определяющим, сможет ли человек улучшить своё финансовое положение или останется в уязвимом положении.

Также важно учитывать психологическую и поведенческую роль денег. Исследования показывают, что в странах, богатых природными ресурсами, часто формируется модель поведения, ориентированная на потребление, а не на долгосрочное накопление, что может снижать уровень инвестиций и финансовой устойчивости домохозяйств. Казахстан — страна, где минеральные доходы играют значительную роль, поэтому такие социальные и психологические эффекты требуют особого внимания. Нестабильность доходов, колебания курса тенге, зависимость от сырьевых экспортов формируют восприятие денег как волатильного ресурса, а не как инструмента долгосрочного планирования, что влияет на финансовые решения населения.

Денежные шоки — инфляция, девальвация, рост процентных ставок — оказывают прямое воздействие на социальную сферу. При резком росте инфляции реальные доходы населения снижаются, уровень бедности увеличивается, а социальное напряжение растёт. Государство вынуждено увеличивать социальные выплаты, субсидии, поддерживать пенсионную систему, что создаёт дополнительную нагрузку на бюджет. В результате связь между денежной системой и социальной сферой становится прямой: стабильные деньги — стабильное общество; нестабильные деньги — социальные риски. В Казахстане периоды высокой инфляции всегда сопровождались общественным недовольством, снижением потребительской уверенности и требовали вмешательства государства.

Несмотря на риски, деньги могут выполнять и важную стабилизирующую социальную функцию. Государственные денежные выплаты, такие как пособия, субсидии, поддержка бизнеса, позволяют сглаживать социальное неравенство и повышать уровень жизни населения. Однако эффективность социальной политики зависит от устойчивости денежной системы. Если выплаты индексируются медленно, а инфляция растёт быстро, их значение уменьшается. Поэтому экономическая и социальная политика должны быть согласованы: государство должно поддерживать денежную стабильность, а социальные программы должны учитывать инфляционные условия.

В целях повышения устойчивости экономики и социальной сферы в Казахстане необходимо совершенствовать денежно-кредитную политику. Национальному банку рекомендуется улучшать

инструменты управления денежной массой, расширять коммуникации с населением, обеспечивать прозрачность своих решений и контролировать кредитную активность банков. Для социальной сферы важно усилить программы финансовой грамотности, расширить доступ населения к банковским услугам, особенно в регионах, и стимулировать долгосрочные сбережения, например, через налоговые льготы или государственные программы. Институциональные реформы — важнейший элемент обеспечения стабильности: они должны включать развитие национальных резервных фондов, повышение эффективности бюджетных расходов, усиление контроля за инфляционными процессами и создание предпосылок для долгосрочного экономического роста.

В заключение можно сказать, что роль денег в экономике и социальной сфере Казахстана в 2024–2025 годах была огромной и многогранной. Деньги обеспечивали функционирование экономических процессов, стимулировали рост, но одновременно вызывали инфляционные риски и социальные вызовы. Денежная политика определяла условия кредитования, уровень инвестиций, стоимость капитала и темпы роста экономики. Социальная сфера напрямую зависела от стабильности денег: инфляция и денежные шоки существенно влияли на уровень жизни населения. Таким образом, эффективное управление денежной системой является ключевым условием устойчивого развития Казахстана. Только при сочетании грамотной экономической и социальной политики деньги могут способствовать повышению благосостояния населения и обеспечивать долгосрочную стабильность общества

Список литературы

1. Национальный банк Республики Казахстан. Обзор финансового сектора Республики Казахстан за декабрь 2024 года [Электронный ресурс]. — Режим доступа: https://www.gov.kz/uploads/2025/2/7/af73403ded9884d5d83bb7ea7163103d_original.645515.pdf
2. Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан. Обзор инфляции 2022- ноябрь 2025гг. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://stat.gov.kz/ru>
3. Trading Economics. Kazakhstan Money Supply M2 [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://tradingeconomics.com/kazakhstan/money-supply-m2>
4. Trading Economics. Kazakhstan Money Supply M1 [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://tradingeconomics.com/kazakhstan/money-supply-m1>
5. Международный валютный фонд (МВФ). Прогноз роста экономики Казахстана в 2025 году. (1.основывается на публикациях МВФ, а также на анализе СМИ) [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://www.imf.org/ru/home>
6. Послание Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана «Казахстан в эпоху искусственного интеллекта: актуальные задачи и их решения через цифровую трансформацию». 8 сентября 2025 года– [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.akorda.kz/ru/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-kazahstan-v-epohu-iskusstvennogo-intellekta-aktualnye-zadachi-i-ih-resheniya-cherez-cifrovuyu-transformaciyu-885145>

ДЕПОЗИТНЫЕ ОПЕРАЦИИ И ИХ РОЛЬ В ФОРМИРОВАНИИ РЕСУРСОВ КОММЕРЧЕСКИХ БАНКОВ

Студентка группы Ф-24-4с

Базарбаева К. Н.

К.э.н. доцент

Гусманова Ж. А.

Аннотация: В статье представлено исследование депозитного рынка Республики Казахстан с акцентом на реальные объёмы депозитов, структуру по типам клиентов и видам вкладов. На основе статистических данных за 2023–2025 гг. анализируется, какие виды депозитов доминируют, какова динамика их роста, а также вычленяются тенденции в поведении вкладчиков (физических и юридических лиц). Показана значимость депозитных операций для ресурсной базы банков и сделаны выводы о направлениях развития депозитной политики.

Ключевые слова: депозиты, срочные вклады, вклады до востребования, депозиты физических лиц, корпоративные депозиты, банковские ресурсы, банковская ликвидность, Казахстан.

Введение. Банковская система Казахстана в последние годы показывает устойчивый рост, значительная часть которого обеспечивается депозитами населения и бизнеса. Депозитные операции являются основным источником фондирования коммерческих банков, что делает анализ их структуры и динамики важным для оценки устойчивости банковского сектора, его способности к кредитованию и реагированию на экономические изменения.

Цель данной работы — провести анализ депозитного рынка Казахстана, определить доминирующие виды депозитов, их долю в общем объеме, распределение по типам клиентов, а также выявить тенденции развития на основе статистических данных 2023–2025 гг.

Методы исследования

Использованы публичные статистические данные Национальный Банк Республики Казахстан (НБ РК) и данные банков / банковских экспертов о суммарных объемах депозитов физических и юридических лиц. Проведён структурный анализ: распределение депозитов по категории клиентов (физические / юридические лица), по типам депозитов (срочные, до востребования и др.), по валюте (тенге / иностранная), а также динамика изменений за период 2023–2025 гг. Применён сравнительный анализ для выявления тенденций: рост/сокращение вкладов, смена предпочтений вкладчиков. Использован системный подход для оценки влияния структуры депозитов на ресурсную базу банков и их ликвидность.

Результаты

Депозитные операции представляют собой привлечение банком денежных средств физических и юридических лиц на различные виды счетов. Они относятся к пассивным операциям и служат основой для проведения активных операций.

Ключевые характеристики депозитов:

- 1) возвратность;
- 2) платность (начисление процентов);
- 3) срочность или востребованность;
- 4) обеспечение безопасности средств вкладчиков. Депозиты выполняют ряд важных

функций:

- 1) формирование ресурсной базы банка;
- 2) обеспечение ликвидности и платёжеспособности;
- 3) создание условий для управления активами;
- 4) поддержание доверия клиентов;
- 5) стабилизация финансовой системы страны.

В Казахстане распространены следующие виды депозитов:

Депозиты до востребования. Обеспечивают высокую ликвидность, но характеризуются низкими процентными ставками.

Срочные депозиты. Являются основой наиболее стабильной части ресурсов банков.

Условия зависят от срока и валюты.

Накопительные депозиты. Позволяют вкладчикам регулярно пополнять счёт; популярны среди населения.

Онлайн-депозиты. Продукт цифровизации банковского рынка; позволяют управлять средствами дистанционно.

Депозиты юридических лиц. Обеспечивают значительную долю краткосрочных ресурсов и являются чувствительными к рыночной конъюнктуре.

Структура депозитного рынка Казахстана — по клиентам. По состоянию на 2025 год общий объём депозитов в депозитных организациях Казахстана достиг около 42,5 трлн тенге, при этом доля вкладов населения (“ритейл-депозитов”) составляет примерно 57,8% — это около 24,55 трлн тенге. Корпоративные (юридические лица) депозиты — около 17,93 трлн тенге в 2024 г. Таким образом, в ресурсной базе банков почти 60% приходится на физлиц, и порядка 40% — на юридических лиц. По видам депозитов: срочные, до востребования, накопительные и их доля. Согласно классификации, банки выделяют: депозиты до востребования (текущие или гибкие), срочные (фиксированный срок), накопительные / сберегательные. По данным, на начало 2025 г. для розничных вкладов доля депозита «до востребования» остаётся значительной: по оценке Kazakhstan Deposit Insurance Fund (KDIF) — около 58,7% всех розничных депозитов. В то же время за первые шесть месяцев 2025 г. доля срочных / сберегательных депозитов (time deposits) выросла почти в 1,5 раза, что свидетельствует о смене предпочтений вкладчиков. Валютная структура: по информации банков-экспертов, доля депозитов в иностранной валюте падает. Например, на конец 2023 г. доля валютных вкладов составляла около 24,5% от портфеля.

Тенденции 2023–2025 гг. В 2023 году общий объём депозитов физических лиц вырос на ~17 % по сравнению с предыдущим годом. В 2025 году, по данным НБ РК, в июне депозитная база выросла на 731

млрд тенге — до примерно 42.2 трлн тенге; из них депозиты физических лиц — ~23.5 трлн тенге, корпоративные — ~18.7 трлн тенге. Рост наблюдается как среди физических, так и юридических лиц, что говорит о повышении доверия к банковской системе и расширении ресурсной базы банков.

Обсуждение

Несмотря на традиционно большую долю депозитов до востребования (свобода снятия, пополнения), вкладчики всё чаще выбирают срочные и сберегательные депозиты. Это указывает на желание сохранить и приумножить средства, особенно на фоне инфляции. Рост депозитов физических лиц говорит о сохранении доверия к банковской системе, а увеличение корпоративных депозитов — о том, что бизнес тоже рассматривает банковские депозиты как инструмент временного размещения средств (в ожидании инвестиций, расходов, оборота). Снижение доли валютных вкладов и рост доли в тенге свидетельствуют об эффекте дедолларизации и повышенном интересе к национальной валюте, особенно если процентные ставки по тенге привлекательны. Рост срочных депозитов повышает стабильность ресурсной базы банков: такие средства менее подвержены оттоку. Это улучшает их способность к кредитованию и планированию активов. Однако высокая доля депозитов до востребования остаётся, и это влияет на ликвидность — банки должны поддерживать резервные средства для возможности снятия в любой момент. Таким образом, депозитная структура банков Казахстана сейчас — это комбинация стабильных долгосрочных вкладов (срочные/накопительные) и ликвидной части (до востребования), что обеспечивает сбалансированную ресурсную базу.

Таблица 1. Сравнение ставок по депозитам (KZT, 12 мес.) и рыночной позиции банков Казахстана

Банк	Продукт (12 мес., KZT) — ставка (ном./ГЭСВ/AEIR)	Комментарий / рыночная позиция
Kaspi Bank	~15% (ГЭСВ ≈ 15%) по популярному «Kaspi Депозит» (актуализация апрель 2025 — повышение до 15%).	Один из лидеров по объёму депозитов — Kaspi заявлял о порядке 6 трлн ₸ доверённых клиентами (массовый розничный депозитор). В рейтингах — в числе лидеров по приросту депозитов.
Halyk Bank	~13.9%–15.7% (варианты продукта; по вкладу «Максимальный» 12 мес — 13.9% и ном., ГЭСВ ≈ 15%).	Один из крупнейших банков по активам депозитам; в отчётах показал существенный прирост вкладов (значимый прирост +334,4 млрд ₸ за год в отчётных публикациях). Топ-3 по депозитам в ряде кварталов.
Home Credit Bank (Home.kz)	Акции / продукты до 17–19% (ГЭСВ) по акционным / сберегательным вкладам; стандартно 12 мес — 14.4%– 15.5% (обычные продукты); акции повышали ГЭСВ до 19% (лето-2025).	Активно конкурирует по ставкам — регулярно даёт акционные предложения до 18–19% ГЭСВ; в 2025 часто в ТОП-предложений по доходности.
Bank CenterCredit (BCC)	Продукты 12 мес — в линейке встречаются ставки ~16% (в акциях) / обычные — 15–17% по отдельным продуктам (условия меняются по продуктам).	ВСС — крупный банк, присутствовал в топ-10 по вкладам; в 2025 отмечался в списках с переменной динамикой депозитов.

Исходя из данных таблицы диапазон ставок (12 мес., тенге) у крупных банков в 2024–2025: примерно 13%–19% (ГЭСВ у акций достигает 19%). В обычной продуктовой линейке — чаще 13–16% по 12-месячным вкладам. (см. таблицу и источники).

Kaspi выделяется масштабом депозитной базы (много розничных вкладчиков; заявлял о ~6 трлн ₸ доверённых средств) — это даёт ему значительную долю рынка (приблизительно >12–14% от общего рынка депозитов при сумме рынка ~41–42 трлн ₸).

Home Credit часто предлагает самые высокие акционные ставки (до 18–19% ГЭСВ летом 2025) — это делает его лидером по доходности для вкладчиков в моменты акций, но такие продукты часто требуют больших минимумов/условий.

Выводы. Депозитный рынок Казахстана характеризуется устойчивым ростом как среди физических, так и юридических лиц, что подтверждает значимость депозитов как основного источника ресурсов банков. На 2025 год более половины депозитов приходится на население; корпоративные депозиты составляют значительный, но меньший сегмент. Среди видов депозитов наблюдается тенденция к

увеличению доли срочных / накопительных вкладов, что повышает устойчивость банков. Переход части вкладчиков от валютных депозитов к тенговым указывает на дедолларизацию и рост доверия к национальной валюте. Для банков это благоприятный тренд: стабильные депозиты дают ресурс для кредитования, развития активов и снижения зависимости от дорогих заимствований. Рекомендации: банки должны продолжать развигать привлекательные продукты для долгосрочных вкладчиков, предлагать гибкие условия (срочные + капитализация + частичное/полное снятие), а регулятор — поддерживать прозрачность и доверие, гарантируя сохранность вкладов.

Список литературы

1. Национальный Банк Республики Казахстан — регулярные отчёты по вкладам (депозитам) в банках.
2. Статьи отраслевых изданий и аналитики — рост депозитов населения, тенденции валютной структуры, распределение по сегментам клиентов.
3. Публикации о депозитных продуктах банков (виды вкладов, условия, сроки) — обзор предложений банков в 2025 году.
. - Алматы.
4. Агентство РК по регулированию и развитию финансового рынка (АРРФР). Статистические обзоры.
5. Национальный Банк Республики Казахстан. Ежегодные отчёты и аналитические материалы.
6. Баймуханова С., Исакова З. Деньги. Кредит. Банки. - Алматы.
7. Журнал «Финансовый рынок Казахстана», аналитические статьи 2021–2024 гг.

ОРГАНИЗАЦИОННО УПРАВЛЕНЧЕСКИЕ ИННОВАЦИИ В ФИНАНСОВОМ СЕКТОРЕ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ

Бактыбай Д. К.,

студент Алматинского технологического университета,

doni.baktybai@gmail.com

Научный руководитель: к.э.н., **Макишева Ж.А.,**

Алматинский технологический университет,

makishevszha@gmail.com

В статье рассматривается современное состояние организационно-управленческих инноваций в финансовом секторе национальной экономики, с акцентом на инновации, касающиеся внутрикорпоративного управления и внешних связей банков и финансовых институтов. Проведено исследование в области финансово-технической экосистемы Республики Казахстан с использованием инновационных инструментов в банковской среде.

Ключевые слова: организационно-управленческие инновации; финансовый сектор; корпоративное управление; цифровизация; банковское регулирование; национальная экономика.

Современная экономика характеризуется ускорением технологических изменений, ростом неопределённости и усложнением финансовых процессов. В этих условиях ключевым фактором устойчивости национальной экономики становится способность финансового сектора адаптироваться к новым реалиям. Наряду с технологическими инновациями, определяющее значение имеют организационно управленческие инновации, включающие институциональные реформы, новые формы регулирования, совершенствование корпоративного управления и модернизацию внутренних бизнес-процессов финансовых организаций. Показано, что цифровизация, внедрение финансово технических решений, совершенствование корпоративного управления и взаимодействия с внешними партнёрами становятся ключевыми драйверами повышения эффективности, устойчивости и конкурентоспособности финансового сектора. Приведён обзор статистических тенденций и численных свидетельств роста инновационной активности, а также отмечены риски, связанные с финансовой нестабильностью при агрессивном внедрении инноваций. Делается вывод о необходимости сбалансированного подхода к инновациям с учётом управленческих, регуляторных и социально-экономических факторов. Текущее состояние организационно- управленческих инноваций в финансовом секторе отражает переход банков и прочих финансовых институтов к новым формам корпоративного управления и взаимодействия, что

обусловлено глобальной тенденцией цифровизации экономики и ростом требований к устойчивости, прозрачности и эффективности.

Нынешняя ситуация финансового сектора Казахстана характеризуется стремительным ростом цифровизации, укреплением банковской устойчивости и активным развитием финансовой экосистемы, что подтверждают как динамические, так и структурные показатели последних лет. Для того чтобы более наглядно продемонстрировать масштабы ongoing-трансформации, важно опираться не только на качественное описание, но и на конкретные количественные данные, отражающие глубину изменений в управленческих, организационных и цифровых процессах финансовых институтов. Систематизация ключевых метрик позволяет увидеть, как цифровые сервисы, безналичные платежи, капитализация банков, депозитная база и финансово-технический сектор взаимодействуют между собой, формируя новую архитектуру финансовой системы Казахстана. В этой связи представляется целесообразным привести сводную таблицу, позволяющую оценить текущий уровень развития финансовой сферы и служащую статистическим основанием для дальнейшего анализа управленческих инноваций (табл. 1).

Таблица 1 – Оценка и анализ текущего уровня развития финансовой сферы в Республике Казахстан

Показатель	Значение	Год
Доля безналичных платежей	85%+ всех транзакций	2024
Активные пользователи онлайн/мобильного банка	23 млн+ (рост в 4.6 раза с 2019)	2023–2024
Число финансово-технических-стартапов	200+ (рост в 4 раза с 2018)	2024
Количество банковских карт	81 млн+, из них 41.3 млн активны	2025
Депозиты резидентов в банках	41.3 трлн тг	2024
Вклады физических лиц	22.6 трлн тг (+19.9% за год)	2024
Собственный капитал банков	7.98 трлн тг	2024
Чистая прибыль банков	2.3 трлн тг (+16.3% за год)	2024
Проникновение интернета	90%+ населения	2024

Примечание: составлено автором на основе источника [4]

Для того чтобы оценить глубину организационно-управленческих преобразований, происходящих в финансовом секторе Казахстана, важно рассматривать не только текущее состояние отрасли, но и её развитие в динамике. Поскольку управленческие инновации — такие как цифровизация банковских процессов, внедрение риск-ориентированного

регулирования, развитие финансовой тех-инфраструктуры и совершенствование корпоративного управления — формируют накопительный эффект, их влияние проявляется постепенно, в изменении ключевых макро- и микроиндикаторов. Анализ статистики за последние семь лет позволяет проследить, как именно трансформировался финансовый сектор под воздействием этих решений: росла доля безналичных расчетов, увеличивалось число пользователей онлайн-банкинга, расширялась экосистема финансовой тех-стартапов, укреплялась депозитная база и капитализация банков. В этой связи целесообразно представить сводную таблицу динамики основных показателей, позволяющую наглядно увидеть масштабы происходящих изменений и связать их с организационно-управленческими инновациями, которые стали ключевым драйвером качественного роста финансовой системы Казахстана (табл. 2).

Таблица 2 – Сводная таблица основных показателей банковского сектора Республики Казахстан за 2018-2025 годы

Показатель	2018	2020	2022	2024	2025	Тенденция
Доля безналичных платежей, %	30	50	60	75	85	Стремительный рост цифровых операций
Количество финансово-технических-стартапов	50	90	150	Более 200	Более 200	Рост в 4 раза за 6–7 лет

Пользователи онлайн/мобильного банкинга, млн. клиентов	5	10	17	23	Более 25	Рост в 4.6 раза с 2019
Количество банковских карт, млн. ед.	30	45	60	73	81	Рост в 2.7 раза за 7 лет
Объём депозитов населения, трлн тг.	8,5	12	16,2	22,6	22,6	+165% за 7 лет
Собственный капитал банков, трлн тг	4.5	5.9	6.9	8	8	+77% за период
Чистая прибыль банков, трлн тг	0.9	1,3	1.8	2.3	Более 2.3	Рост на 155%

Примечание: составлено автором на основе отчёта Национального банка Республики Казахстана (НБРК)

В условиях стремительного развития финансово-технических технологий, таких как блокчейн, Big Data, облачные вычисления и искусственный интеллект, финансовые организации запускают масштабные программы внутренней трансформации — автоматизация, цифровизация аудита и управление рисками становятся стандартом среди управленческих инноваций внутри компаний отмечается усиление роли корпоративного управления и знаний как фактора инновационного потенциала, особенно после кризисов, подобных COVID-19: капитальное бюджетирование, управление знаниями, стратегическое планирование, контроль качества и прозрачность принятия решений — всё это стало важной частью устойчивости банков. При этом цифровой переход позволяет финансовым институтам эффективнее перераспределять ресурсы, снижать операционные расходы, оптимизировать финансовое управление и быстрее реагировать на изменения внешней среды. В то же время, несмотря на впечатляющий рост цифровых финансовых услуг и расширение финансово-технической экосистемы, экономическая отдача от инноваций, внедрённых в экономику в целом, остаётся умеренной. Если финансовый сектор выступает драйвером, то доля инновационной продукции в ВВП — по доступным данным — всё ещё невелика, что говорит о том, что трансформация затрагивает не все сегменты экономики. При этом структура вкладов и депозитов показывает растущую доверие населения и бизнеса к банковской системе, что создаёт потенциал для кредитования инновационных и инвестиционно-привлекательных проектов. Таким образом, современное состояние финансового сектора Казахстана — это сочетание устойчивости традиционных банков и бурного роста цифровых, финансово-технических и сервис-ориентированных инноваций; это системные изменения в управлении, регулировании и бизнес-моделях, которые обеспечивают высокую адаптивность, устойчивость и масштабируемость.

В международном сравнении Казахстан демонстрирует динамику, сопоставимую с наиболее технологически продвинутыми странами мира, что подчёркивает эффективность проводимых организационно-управленческих реформ и цифровой трансформации финансового сектора. Так, доля безналичных платежей в Казахстане в 2024 году превысила 85%, что ставит страну в один ряд с членами Европейского Союза, где аналогичный показатель колеблется на уровне 92–96 %, и приблизительно соответствует уровню развитых азиатских экономик — например, Южная Корея, где доля цифровых платежей достигает 98 %. Примечательно, что темпы роста финансово-технического сектора в Казахстане за последние годы оказались значительно выше среднемировых: количество финансово-технических стартапов увеличилось в четыре раза с 2018 по 2024 год, тогда как в среднем по миру рост составляет около 40–60 % за аналогичный период. Быстрыми темпами развивается и цифровой банкинг: в Казахстане число активных пользователей онлайн- и мобильных банковских сервисов превысило 23 миллиона, что практически соответствует охвату в странах ЕС и превышает аналогичные показатели в ряде крупных развивающихся экономик, включая Турцию и Малайзию. Кроме того, проникновение интернета в Казахстане превышает 90 %, что формирует инфраструктурную базу, сравнимую с такими цифровыми лидерами, как Эстония, Финляндия или Сингапур. Эти данные свидетельствуют о том, что Казахстан не только сохраняет конкурентоспособность на региональном уровне, но и формирует финансовую модель, соответствующую мировым тенденциям цифровизации и инновационного управления. Однако, чтобы эти инновации стали по-настоящему драйвером экономического роста и диверсификации экономики, необходимо синхронизировать развитие финансового сектора с развитием реального сектора экономики: через кредитование инновационных предприятий, стимулирование стартапов, реформирование

корпоративного управления в нефинансовых отраслях и повышение финансовой включённости.

Организационно-управленческие инновации в финансовом секторе — это не только «модные технологии» вроде финансово-технических, ИИ, мобильных сервисов. Это глубокие изменения в структуре финансовых институтов, в способах регулирования, корпоративного управления и риск-менеджмента. Для страны с развивающейся экономикой — как Казахстан такие инновации важны, потому что они: помогают повысить устойчивость банков, расширить доступ к финансам, стимулировать диверсификацию экономики, привлечь инвестиции в инновационный сектор. Тем не менее, статистика показывает, что до полной отдачи — пути ещё много: уровень инновационной активности растёт, но доля инновационной продукции в ВВП остаётся невысокой. Это значит, что инновации должны сопровождаться комплексной экономической политикой, инвестиционной и институциональной модернизацией.

Список литературы:

1. Keren Naa Abeka Arthur / Financial Innovation (2017) 3:10 <https://d-nb.info/1132932319/34>
2. Abduvakhidov, A. / Innovative Development of the Banking Sector Uzbekistan <https://www.wosjournals.com/index.php/shokh/article/view/6060>
3. Chao Dinh Kien / Innovation Capabilities in the Banking Sector Post-COVID-19 Period: The Moderating Role of Corporate Governance in an Emerging Country <https://www.mdpi.com/2227-7072/10/2/42>
4. Charles Oman, Steven Fries / Corporate Governance in an Emerging Country <https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2004/02/604227826337.pdf>
5. Yufan Lian Zheng Xu/ Research and Design of a Financial Intelligent Risk Control Platform Based on Big Data Analysis and Deep Machine Learning <https://link.springer.com/book/10.1007/978-981-96-0208-7>
6. Обзор RISE Research / National Payment Corporation of Kazakhstan / Tarlan Payments: пост количества finance technology-стартапов с ~50 (2018) до ~200 (2024) описан в статье The Astana Times

ӨОЖ 351.711

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ЖЕРГІЛІКТІ МЕМЛЕКЕТТІК АКТИВТЕРДІ ЖӘНЕ ТӘРКІЛЕНГЕН МҮЛІКТІ ТИІМДІ БАСҚАРУ ҚҰРАЛДАРЫН ЖЕТІЛДІРУ

Магистрант:

Бердіқұлов А. Б.

Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы

Мемлекеттік басқару академиясы

Ғылыми жетекші:

Укибаева Г. К., э.ғ.к., Басқару институтының доценті, PhD

Аңдатпа. Мақалада Қазақстан Республикасында жергілікті мемлекеттік активтерді және жекелеген негіздер бойынша мемлекет меншігіне түскен тәркіленген мүлікті тиімді басқару мәселелері қарастырылады. Зерттеу e-Qazyna/SAUDA порталы арқылы мемлекеттік мүлікті сату тәжірибесіне, сауда-саттық нәтижелерінің құрылымына, сондай-ақ алкоголь және темекі өнімдері, майнинг құрылғылары мен ойын автоматтары сияқты тәуекелі жоғары мүлік түрлерін одан әрі пайдалану ерекшеліктеріне негізделді. Талдау нәтижесінде электрондық сауда инфрақұрылымы қалыптасқанымен, лоттардың ақпараттық сапасы, қатысушыларды тарту, лицензиялық сүзгілеу, техникалық сараптама және сатудан кейінгі бақылау тетіктері толық жетілдіруді қажет ететіні анықталды. Мақалада лот паспорты, ашық аналитикалық дашборд, қауіпті өнімдер бойынша сапа паспорты, майнинг және ойын автоматтары бойынша рұқсаттық бақылау енгізу бойынша ұсыныс берілді.

Мәтінде пайдаланылатын қысқартулар: ҚР - Қазақстан Республикасы, ЖАО - жергілікті атқарушы орган, ЭЦҚ - электрондық цифрлық қолтаңба, МКК - мемлекеттік коммуналдық кәсіпорын, МКҚК - мемлекеттік коммуналдық қазыналық кәсіпорын, ҚМ - Қаржы министрлігі, НҚА - нормативтік құқықтық актілер.

Кілт сөздер: жергілікті мемлекеттік активтер, коммуналдық мүлік, e-Qazyna, SAUDA, тәркіленген мүлік, электрондық аукцион, лот паспорты, мемлекеттік мүлікті басқару.

Жергілікті мемлекеттік активтерді басқару қазіргі кезеңде тек мүлікті есепке алу немесе оны баланста ұстау мәселесімен шектелмейді. Коммуналдық меншікке жататын ғимараттар, көлік құралдары, жабдықтар, жергілікті кәсіпорындардың мүлкі, жалға беру құқықтары және өзге де мүліктік ресурстар өңірдің қаржылық тұрақтылығына, қоғамдық қызметтердің сапасына және жергілікті бюджеттің кіріс базасына ықпал етеді. Сондықтан мұндай активтерді тиімді басқару олардың нақты жағдайын анықтауды, экономикалық айналымға тартуды, артық немесе пайдаланылмай тұрған объектілерді уақтылы өткізуді және әлеуметтік маңызы бар мүлікті мақсатты пайдалануды талап етеді [1; 2].

Қазақстанда мемлекеттік мүлікті басқарудың құқықтық негізін Бюджет кодексі, «Мемлекеттік мүлік туралы» заң, жекелеген негіздер бойынша мемлекет меншігіне түскен мүлікті есепке алу және одан әрі пайдалану қағидалары, сондай-ақ арнайы салалық заңнамалар құрайды [1-4]. Осы актілер мемлекеттік мүлікті есепке алу, сақтау, бағалау, сату, жалға беру, сенімгерлік басқаруға беру немесе жою тәртібін белгілейді. Алайда құқықтық рәсімдердің болуы басқарудың жоғары тиімділігін автоматты түрде қамтамасыз етпейді. Негізгі мәселе - актив туралы деректің сапасы, саудаға қатысушылардың жеткілікті болуы, бағалау құнының нарықтық бағаға сәйкестігі және сатылғаннан кейінгі бақылаудың болуы.

Мемлекеттік мүлікті цифрлық форматта өткізу бағытында e-Qazyna/SAUDA порталы маңызды құрал болып табылады. Портал мемлекеттік мүлік тізіліміне, сауда-саттыққа, жалға беру және сенімгерлік басқару рәсімдеріне бір арнадан қол жеткізуге мүмкіндік береді. Бұл қағаз құжат айналымын азайтып, сауда рәсімдерін ашық жүргізуге жағдай жасайды. Сонымен қатар порталдағы лот карточкаларының мазмұны, фото сапасы, техникалық сипаттама, қосымша шығындар, картадағы орналасу және нарықтық салыстыру сияқты элементтер әлі де жеткіліксіз. Осыған байланысты мүлікті электрондық саудаға шығару мен оны нақты нарықтық бағамен өткізу арасында алшақтық деңгейі жоғары екені көрінеді.

Зерттеудің гипотезасы: Жергілікті мемлекеттік активтерді тиімді басқару әдістері оларды ұтымды пайдалануға, табыстылығын арттыруға мүмкіндік беріп, жергілікті бюджет шығыстарын үнемдеуге оң ықпал етеді.

Тиімді пайдалану құралдарын жетілдіру арқылы жергілікті мемлекет активтерін басқаруды оңтайландыру жергілікті мемлекеттік басқарудың көрсеткішіне оң әсер беріп, өңір экономикасының өсуіне ықпал етеді.

Мақаланың мақсаты - жергілікті мемлекеттік активтерді және тәркіленген мүлікті басқарудың қазіргі тәжірибесін талдап, олардың тиімділігін арттыруға бағытталған практикалық құралдарды ұсыну. Осы мақсатта e-Qazyna/SAUDA порталындағы сауда нәтижелері, лоттардың өту деңгейі, бағаны көтеру және төмендету тәсілдері, сондай-ақ ерекше тәуекелі бар тәркіленген мүліктерді басқару мәселелері қарастырылды.

Бұл мақалада нормативтік-құқықтық талдау, салыстырмалы талдау, жүйелеу, SWOT элементтері, ашық деректерді сандық талдау және тәжірибелік мысалдарды жинақтау әдістері қолданылды. Ақпараттық база ретінде мемлекеттік мүлік туралы заңнама, e-Qazyna/SAUDA порталының ашық деректері және Қазақстан нарығындағы Krysha.kz пен Kolesa.kz платформаларының пайдаланушыға бағытталған интерфейс тәжірибесі пайдаланылды [2; 9; 10].

Қазақстандағы қолданыстағы e-Qazyna/SAUDA порталы арқылы мемлекеттік мүлікті сату тәжірибесін талдау электрондық сауда инфрақұрылымы қалыптасқанын көрсетеді. Дегенмен, 2016-2025 жылдар бойынша жарияланған 311 343 сауда-саттық лотының 96 404-і ғана өткен, яғни жалпы өту деңгейі шамамен 31% болды. 194 545 лоттың өтпеуі нарықтық сұраныстың жеткіліксіздігін, лоттардың ақпараттық сүйемелдеуінің әлсіздігін және қатысушыларды тарту құралдарының шектеулі екенін көрсетеді [9].

Талдау 1 - кестесінде 2016-2025 жылдарғы сауда-саттық жарияланым көрсеткіштерінің әр жылғы өткізілуі жинақталған.

№	жылдар	жалпы сауда (лот) саны	оның ішінде сауда мәртебесі			
			өтпеді	өтті	нәтижесі жойылған	сауда тоқтатылған
1	2016 жыл	25043	16 116	7 590	994	343
2	2017 жыл	27 994	17 827	8 375	1 226	566
3	2018 жыл	30 575	20 387	8 524	1 156	508
4	2019 жыл	30 562	19 967	8 704	1 056	835
5	2020 жыл	27 689	17 640	8 214	1 240	595

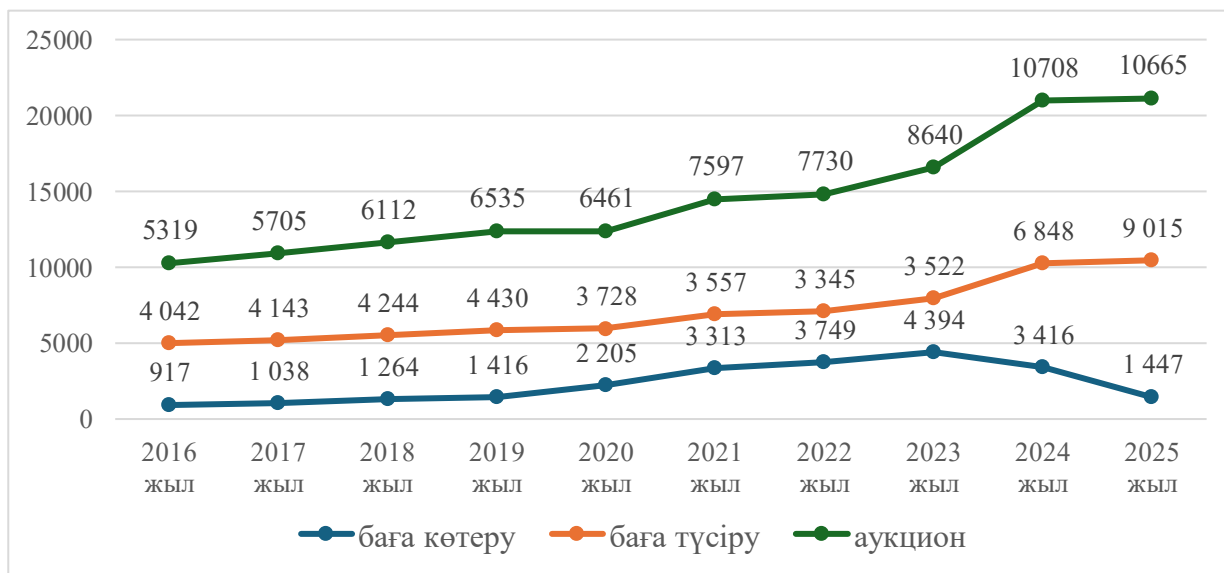
6	2021 жыл	31 100	18 791	9 595	1 409	1 305
7	2022 жыл	29 968	17 963	9 783	1 419	803
8	2023 жыл	31 196	18 508	10 554	1 545	589
9	2024 жыл	36 602	22 007	12 407	1 444	744
10	2025 жыл	40 614	25 339	12 658	1841	776
	жиыны	311 343	194 545	96 404	13 330	7 064
<i>Ескертпе - е-Қазуна ашық деректері негізінде автормен жинақталып құрастырылған</i>						

Жылдар бойынша қарағанда, жалпы лот саны 2016 жылғы 25 043 бірліктен 2025 жылы 40 614 бірлікке дейін өсті. Алайда өту деңгейі түбегейлі жақсармаған 2016 жылы өткен сауда үлесі 30,3% болса, 2025 жылы 31,2% деңгейінде қалды. Демек, лоттар санының артуы өткізу сапасының жоғарылауын білдірмейді. Негізгі мәселе қатысушыларды тарту және сұранысы арттыру бойынша құралдар жеткіліксіз болуы мүмкін.

Одан әрі өткен аукциондардың сауда-саттықтың қандай тәсілде басым өткенін қарауға арналады. Жалпы қатысушылар аз болуымен қатар, әлеуетті қызығушылық танытқан жеке немесе заңды тұлғалардың өзі көбнесе баға төмендету тәсілін күтетіні анықталып отыр.

Осы графикалық суретте 2016-2025 жылдарғы сауда-саттық тек өткен аукциондарда қолданылған сауда тәсілдерінің динамикасы келтірілген.

№1 сурет. Аукциондардың баға көтеру және төмендету динамикасы

Ескертпе - е-Қазуна электронды порталынан 2016-2025 жылдарғы барлық сауда-саттықтар тізілімінен автормен құрастырылған.

Сурет 2 - бағаны төмендету тәсілі 2016–2023 жылдар аралығында да бағаны көтеру әдісінен жоғары болғанын, ал 2024–2025 жылдары оның күрт артқанын көрсетеді. 2025 жылы бағаны төмендету тәсілімен 9 015 лот өткен, бұл сол жылғы барлық өткен сауданың 71,2%-ын құрады. Керісінше, бағаны көтеру тәсілі 2023 жылғы 4 394 лоттан 2025 жылы 1 447 лотқа дейін азайды. Бұл соңғы жылдары лоттардың едәуір бөлігі бойынша бастапқы сұраныстың әлсірегенін және сауда-саттықта бағалық бәсекенің жеткіліксіз екенін көрсетеді.

Аукциондардың ішінде бағаны төмендету тәсілімен 46 874 лот, ал бағаны көтеру тәсілімен 23 159 лот өткен. Демек, бағаны төмендету тәсілі аукциондардың 62%-дан астамын құрайды. Бұл сатып алушылардың бастапқы саудаға белсенді қатыспай, мүліктің бірнеше рет қайта жарияланып, бағасының төмендеуін күтуі мүмкін екенін көрсетеді. Мұндай жағдай мемлекеттік активтердің бағалау құнынан арзан сатылуына және бюджетке түсетін кірістің азаюына алып келеді.

Кесте 2 - Мемлекеттік мүлікті өткізудегі мәселелер және жетілдіру құралдары

Мәселе	Көрінісі	Салдары	Ұсынылатын құрал
Лот туралы ақпараттың толық болмауы	Техникалық жағдай, тозу, және құқықтық шектеу қысқаша көрсетілмейді	Сатып алушы тәуекелді жоғары бағалайды немесе қатыспайды	Әр лотқа қысқаша ақпараттық паспорт енгізу
Қатысушылар санының аз болуы	Кейбір лоттар бойынша өтінім жоқ немесе 1-2 қатысушымен шектеледі	Аукциондық бәсеке қалыптаспайды, баға төмендейді	Лоттарды көпарналы жарнамалау және мақсатты хабарлама
Бағаны төмендету тәсіліне тәуелділік	Қайта сауда кезінде баға біртіндеп төмендейді	Мүлік бағалау құнынан төмен өтуі мүмкін	Сауда тарихы мен негіздемесін ашық көрсету
Нарықтық салыстырудың болмауы	Ұқсас объектілердің бағасы, орналасуы және сипаттамасы бір экранда салыстырылмайды	Бағалау құнының нарыққа сәйкестігін түсіну қиын	Krysha.kz және Kolesa.kz тәжірибесін бейімдеу
<i>Ескертпе - нормативтік актілер және е-Оауна ашық деректері негізінде автормен құрастырған.</i>			

Кесте 2 деректері жергілікті мемлекеттік мүлікті өткізуде негізгі мәселе тек сауда рәсімінің заңдылығында емес, мүлікті нарыққа дұрыс ұсынуда екенін көрсетеді. Егер объект туралы ақпарат қысқа болса, сатып алушы бағалау құнына сенбейді және тәуекелді төмен баға арқылы өтейді. Сондықтан лот паспорты мүліктің атауын ғана емес, нақты техникалық жағдайын, орналасуын, фотосуретін, жөндеу қажеттілігін, тасымалдау немесе демонтаж шығынын және құқықтық шектеулерін қамтуы тиіс.

Бұл тұрғыдан Krysha.kz және Kolesa.kz платформаларының тәжірибесі маңызды. Krysha.kz жылжымайтын мүлік бойынша объектінің ауданы, мекенжайы, жағдайы, бағасы, фото және картадағы орналасуын бірден көрсетеді. Kolesa.kz көлік құралдары бойынша марка, модель, жыл, жүрілген жол, қозғалтқыш көлемі, техникалық жағдай және фото арқылы сатып алушыға тез шешім қабылдауға көмектеседі [10]. Ал SAUDA порталында құқықтық рәсімдер толық сақталғанымен, лоттар көбіне ресми құжат немесе бағалау парағы арқылы ғана түсіндіріледі. Сондықтан мемлекеттік мүлікті нарықтық өнім ретінде ұсыну әлсіз қалып отыр.

Жергілікті активтерді басқаруда тек сату емес, жалға беру, сенімгерлік басқару және қайта функционалдандыру да маңызды. Кейбір объектілерді бірден сатуға шығару тиімді болмауы мүмкін. Мысалы, әлеуметтік инфрақұрылымға жарамды ғимараттарды шағын кәсіпкерлікке, білім беру, медицина, мәдениет немесе әлеуметтік қызмет көрсету бағытына бейімдеу өңір үшін ұзақ мерзімді пайда әкеледі. Сондықтан әр актив бойынша «сату - жалға беру - сенімгерлік басқару - әлеуметтік мақсатта беру - кәдеге жарату» нұсқалары салыстырылып, ең тиімді сценарий таңдалуы қажет.

Тәркіленген мүлікке қатысты жағдай күрделірек. Мұндай мүлік құқық бұзушылық нәтижесінде мемлекет меншігіне өтетіндіктен, оны басқаруда экономикалық тиімділікпен қатар қауіпсіздік және құқықтық тәуекелдер ескеріледі. Алкоголь және темекі өнімдері акцизделетін және қоғамдық денсаулыққа әсер ететін өнімдер болғандықтан, оларды сату туралы шешім тек бағалау құнына сүйенбеуі тиіс. Өнімнің заңды шығу тегі, акциздік немесе сәйкестендіру белгілері, жарамдылық мерзімі, сақтау жағдайы және сараптама қорытындысы нақты көрсетілуі қажет [5]. Егер өнім контрафакт, таңбаланбаған немесе қауіпсіздігі дәлелденбеген болса, оны нарыққа қайта шығару емес, жою тетігі қолданылуы орынды.

Майнинг құрылғылары мен ойын автоматтары да жоғары тәуекелді активтерге жатады. Майнинг құрылғыларын сатып алған тұлға оларды қайтадан цифрлық майнинг мақсатында пайдаланғысы келсе, лицензиялық және техникалық талаптарға сәйкес болуы керек [7; 8]. Ал ойын автоматтарын толық күйінде сату олардың заңсыз ойын бизнесіне қайта түсу қаупін арттырады [6]. Сондықтан бұл мүлік түрлерінде «рұқсатсыз тұлғаға сатпау» қағидасы басым болуы тиіс. Егер заңды әрі қауіпсіз пайдалану қамтамасыз етілмесе, жабдықты бөлшектеу, қайта өңдеу немесе жою тиімдірек болуы мүмкін.

Кесте 3 - Тәркіленген мүліктің тәуекелді түрлері бойынша басқару шешімдері

Мүлік түрі	Негізгі тәуекел	Қажетті тексеру	Ұсынылатын шешім
Алкоголь өнімдері	Контрафакт, суррогат немесе сапасыз өнімнің нарыққа қайта түсуі	Сараптама, жарамдылық мерзімі, акциздік таңба, сақтау жағдайы	Сапасы расталса - лицензиясы бар субъектіге сату; расталмаса - жою

Темекі өнімдері	Таңбалаусыз немесе шығу тегі белгісіз өнімнің заңсыз айналымға түсуі	Сәйкестендіру құралы, партия, шығу тегі, сақтау орны	Таңбалау талаптарына сәйкес келмесе - жою немесе арнайы өңдеу
Майнинг құрылғылары	Заңсыз цифрлық майнингке қайта пайдаланылуы	Лицензия, құрылғы моделі, энергия тұтыну, техникалық диагностика	Лицензиясы бар субъектіге немесе қайта өңдеуге беру
Ойын автоматтары	Лицензиясыз ойын бизнесіне қайта қолданылуы	Ойын функциясы, төлем модулі, бағдарламалық бөлігі, сатып алушы мәртебесі	Деактивация, бөлшектеу, кәдеге жарату немесе тек рұқсаты бар субъектіге беру
<i>Ескертпе - нормативтік актілер және е-Qazyna ашық деректері негізінде автормен құрастырған</i>			

Кесте 3 тәркіленген мүлікті басқаруда әмбебап тәсілдің жеткіліксіз екенін көрсетеді. Алкоголь мен темекі өнімдері үшін негізгі өлшем - сапа және заңды айналымға жарамдылық; майнинг құрылғылары үшін - лицензиялық талап пен энергияны заңды пайдалану; ойын автоматтары үшін - қайтадан заңсыз ойын бизнесіне қолданылмау кепілдігі. Сондықтан е-Qazyna/SAUDA немесе Taratu сервистерінде мұндай мүлік түрлеріне арналған бөлек лот паспорты қажет. Онда сараптама қорытындысы, сатып алушыға қойылатын талаптар және «сату немесе жою» шешімінің негіздемесі көрсетілуі тиіс.

Жүйені жетілдіру бойынша ұсыныстар келесідей:

Жетілдірудің бірінші бағыты - лот паспорты. Ол қысқаша, көрнекі және сатып алушыға түсінікті болуы керек. Жылжымайтын мүлік бойынша карта, фото, ауданы, техникалық жағдайы, бұрынғы функциясы, қосымша шығындар және ұқсас нарықтық объектілермен салыстыру көрсетілуі тиіс. Көлік бойынша шығарылған жылы, жүрілген жолы, ақауы, техникалық тексеру нәтижесі, жөндеу қажеттілігі және нарықтағы ұқсас көліктер бағасы берілуі қажет. Бұл мәліметтер бағалау есебін алмастырмайды, бірақ бастапқы шешім қабылдауды жеңілдетеді.

Екінші бағыт - қатысушыларды мақсатты тарту. Қазір пайдаланушы лотты көбіне порталға өзі кіріп іздейді. Бұл тәсіл сатып алушылар базасын кеңейтпейді. Сондықтан әкімдік сайттары, кәсіпкерлер палатасы, салалық қауымдастықтар, әлеуметтік желілер және электрондық хабарлама жүйелері арқылы лоттарды белсенді ілгерілету қажет. Мысалы, көлік лоттары автокөлік нарығына қызығатын пайдаланушыларға, өндірістік жабдықтар кәсіпкерлерге, жылжымайтын мүлік объектілері инвесторлар мен шағын бизнеске бағытталуы тиіс.

Үшінші бағыт - тәуекелді активтер бойынша автоматты сүзгілеу. Алкоголь өнімдерін сатып алушының лицензиясы, майнинг құрылғылары бойынша цифрлық майнинг қызметіне рұқсаты, ойын автоматтары бойынша заңды пайдалану мақсаты алдын ала тексерілуі тиіс. Бұл үшін е-Qazyna/SAUDA жүйесін е-License, мемлекеттік кірістер органдары және басқа да салалық ақпараттық жүйелермен интеграциялау қажет. Мұндай интеграция қауіпті немесе шектеулі мүліктің қайтадан көлеңкелі айналымға түсуін азайтады.

Төртінші бағыт - сатудан кейінгі бақылау. Қауіпі жоғары мүлік сатылғаннан кейін оның қозғалысы белгісіз қалмауы тиіс. Алкоголь мен темекі өнімдері бойынша сатып алушының қабылдау актісі, сақтау орны және кейінгі айналымы; майнинг құрылғылары бойынша пайдалану орны мен лицензия мәртебесі; ойын автоматтары бойынша деактивация немесе кәдеге жарату фактісі тіркелуі керек. Бұл бақылау мемлекеттік мүлікті басқарудың тек сатумен аяқталмайтынын, оның қоғамдық қауіпсіздікпен де байланысты екенін көрсетеді.

Жергілікті мемлекеттік активтерді және тәркіленген мүлікті тиімді басқару жергілікті бюджет кірісін арттырумен ғана шектелмейді. Ол пайдаланылмай тұрған мүлікті экономикалық айналымға енгізуді, бюджет шығындарын қысқартуды, қауіпті өнімдердің нарыққа қайта түсуін болдырмауды және цифрлық ашықтықты күшейтуді қамтиды. Зерттеу е-Qazyna/SAUDA порталының мемлекеттік мүлікті өткізудің маңызды цифрлық құралы екенін, бірақ қазіргі функционалы нарықтық қатысушыларды белсенді тартуға толық жеткіліксіз екенін көрсетті. Әсіресе лот карточкаларының ақпараттық сапасы, бағаны төмендету тәсіліне тәуелділік, қатысушылар санының аздығы және тәуекелді мүлік түрлері бойынша бақылау тетіктері жетілдіруді қажет етеді.

Ұсынылған шаралар - лот паспорты, ашық дашборд, мақсатты жарнамалау, лицензиялық сүзгілеу, сапа және техникалық сараптама, сатудан кейінгі бақылау - жергілікті мемлекеттік активтерді басқарудың нәтижелілігін арттыруға мүмкіндік береді. Бұл құралдар енгізілген жағдайда мемлекеттік мүлікті өткізу рәсімдері сатып алушыға түсініктірек, бюджет үшін қайтарымдырақ және қоғам үшін қауіпсіз бола алады.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасының Бюджет кодексі // Қазақстан Республикасының нормативтік құқықтық актілерінің «Әділет» ақпараттық-құқықтық жүйесі. Қаралған күні: 20.03.2026.
2. Қазақстан Республикасының 2011 жылғы 1 наурыздағы № 413-IV Заңы «Мемлекеттік мүлік туралы» // Қазақстан Республикасының нормативтік құқықтық актілерінің «Әділет» ақпараттық-құқықтық жүйесі. Қаралған күні: 19.01.2026.
3. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2002 жылғы 26 шілдедегі № 833 қаулысы «Жекелеген негіздер бойынша мемлекет меншігіне айналдырылған (түскен) мүлікті есепке алу, сақтау, бағалау және одан әрі пайдалану қағидаларын бекіту туралы» // «Әділет» ақпараттық-құқықтық жүйесі. Қаралған күні: 19.01.2026.
4. Қазақстан Республикасы Қаржы министрінің 2015 жылғы 30 наурыздағы № 227 бұйрығы «Мүлікті тәркілеу бөлігінде қылмыстық іс бойынша сот үкімі негізінде не мүлікті мемлекетке беру туралы шешім негізінде тыйым салынған мүлікті өткізу немесе пайдалану қағидаларын бекіту туралы» // «Әділет» ақпараттық-құқықтық жүйесі. Қаралған күні: 19.01.2026.
5. Қазақстан Республикасының 1999 жылғы 16 шілдедегі № 429-І Заңы «Этил спирті мен алкоголь өнімінің өндірілуін және айналымын мемлекеттік реттеу туралы» // «Әділет» ақпараттық-құқықтық жүйесі. Қаралған күні: 20.03.2026.
6. Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 12 қаңтардағы № 219 Заңы «Ойын бизнесі туралы» // «Әділет» ақпараттық-құқықтық жүйесі. Қаралған күні: 19.01.2026.
7. Қазақстан Республикасының 2023 жылғы 6 ақпандағы № 193-VII Заңы «Қазақстан Республикасындағы цифрлық активтер туралы» // «Әділет» ақпараттық-құқықтық жүйесі. Қаралған күні: 19.03.2026.
8. Қазақстан Республикасы Цифрлық даму, инновациялар және аэроғарыш өнеркәсібі министрінің 2023 жылғы 28 сәуірдегі № 169/НҚ бұйрығы «Цифрлық майнинг бойынша қызметті лицензиялау қағидаларын бекіту туралы» // «Әділет» ақпараттық-құқықтық жүйесі. Қаралған күні: 19.03.2026.
9. e-Qazyna/SAUDA электрондық сауда порталының 2016-2025 жылдардағы сауда-саттық тізілімдері бойынша авторлық есептеулер. Қаралған күні: 19.03.2026.
10. Krysha.kz және Kolesa.kz платформаларының ашық интерфейстері негізінде жүргізілген салыстырмалы шолу. Қаралған күні: 20.03.2026.

ФИНАНСОВАЯ УСТОЙЧИВОСТЬ ПЕНСИОННОЙ СИСТЕМЫ КАЗАХСТАНА В УСЛОВИЯХ ДЕМОГРАФИЧЕСКИХ И ЭКОНОМИЧЕСКИХ ВЫЗОВОВ

Бутримова А.А. студентка гр.Ф-25-2, по ОП «Финансы»

Научный руководитель: к.э.н. доцент, Улаков Н.С.

Карагандинский университет Казпотребсоюза

Аннотация: в статье рассматривается современное состояние накопительной пенсионной системы Республики Казахстан, анализируется её динамика, ключевые направления функционирования, текущие проблемы и перспективы дальнейшего развития в условиях демографических, экономических и институциональных вызовов.

Ключевые слова: пенсионные накопления, ЕНПФ, инвестиционный портфель, социальная политика, пенсионная реформа, модернизация системы

Цель данной статьи — проанализировать состояние накопительной пенсионной системы Казахстана, выявить ключевые проблемы её функционирования и определить перспективы развития с учётом современных тенденций и требований экономики. Накопительная пенсионная система, внедрённая в Казахстане в 1998 году, стала одним из наиболее значимых шагов в социальной политике государства.

Накопительная пенсионная система Республики Казахстан представляет собой один из ключевых элементов финансовой инфраструктуры государства и фундамент социально-экономической стабильности. Она формировалась в условиях серьёзных демографических, экономических и институциональных преобразований, которые происходили в стране после обретения независимости. Традиционная солидарная модель пенсионного обеспечения в 1990-е годы утратила устойчивость: численность занятых работников снижалась, уровень реальных доходов падал, а инфляция обесценивала пенсионные выплаты. Это требовало перехода к новой концепции — индивидуальной накопительной

модели, основанной на персонифицированных пенсионных счетах и обязательных взносах работников [1].

На момент внедрения реформы Казахстан столкнулся с ситуацией, в которой солидарная пенсионная модель оказалась неспособной обеспечить устойчивость выплат: количество пенсионеров росло, а численность занятых работников снижалась. Финансовая нагрузка на бюджет увеличивалась ежегодно, и государству требовалось создать новую систему, основанную на индивидуальной ответственности граждан за своё будущее пенсионное обеспечение. Именно поэтому переход к накопительной модели стал ключевой частью пакета экономических реформ, направленных на формирование рыночных институтов и повышение личной мотивации граждан к участию в финансовой системе [2].

Переход от распределительной модели к накопительной был обусловлен необходимостью адаптации экономики к демографическим изменениям, снижению нагрузки на государственный бюджет и формированию системы, в которой каждый гражданин постепенно накапливает собственные пенсионные средства. Центральным институтом новой модели стал Единый накопительный пенсионный фонд (ЕНПФ), аккумулирующий обязательные пенсионные взносы граждан и профессиональные взносы работодателей.

Сегодня накопительная пенсионная система представляет собой ключевой элемент финансовой системы страны, обеспечивающий значительные объёмы долгосрочного капитала, который направляется на финансирование экономики. Однако эффективность данной системы зависит не только от объёма взносов, но и от качества инвестиционного управления, уровня доверия граждан, устойчивости финансовых рынков и способности государства реагировать на демографические вызовы. В последние годы пенсионные активы демонстрируют стабильный рост [3].

По данным открытых отчётов, ежегодный прирост активов связан не только с инвестиционным доходом, но и с увеличением доли формальной занятости: всё больше работодателей переходят к прозрачной модели начисления заработной платы, что обеспечивает регулярность пенсионных отчислений. Помимо этого, цифровизация финансовых процессов в государственном секторе позволила существенно сократить задержки при перечислении пенсионных взносов, что также положительно влияет на суммарный объём накоплений.

Также необходимо отметить, что ЕНПФ является одним из крупнейших институциональных инвесторов в стране: его активы составляют значительную долю внутреннего финансового рынка, что делает фонд системообразующим элементом экономики. Одной из наиболее острых проблем накопительной пенсионной системы остаётся недостаточный уровень пенсионных накоплений у большинства граждан.

Экономисты подчёркивают, что при текущем уровне доходов и размерах ежемесячных отчислений большая часть граждан рискует оказаться в зоне пенсионной уязвимости. При этом доля людей, которые делают добровольные пенсионные взносы, остаётся крайне низкой

— менее 1% от всех вкладчиков. Это объясняется недостаточной финансовой грамотностью, недоверием к долгосрочным финансовым инструментам и отсутствием у населения привычки к накоплению [4]. Дополнительно на ситуацию влияет высокая доля самозанятых, занятых неформально. Такие работники зачастую не перечисляют пенсионные взносы вообще, что приводит к отсутствию накоплений и невозможности рассчитывать на достойные выплаты в старости.

Дополнительным вызовом для системы является ограниченность инвестиционных инструментов на внутреннем рынке. Казахстанская экономика обладает сравнительно небольшим финансовым сектором, что сужает возможности для размещения пенсионных активов. Проблема усиливается тем, что большая часть высоконадежных инструментов представлена государственными и квазигосударственными ценными бумагами, а их доходность исторически ниже темпов инфляции. Это приводит к тому, что реальная доходность пенсионных накоплений может быть отрицательной, если темпы роста цен превышают инвестиционные результаты фонда. На международных рынках доступно больше инструментов с привлекательной доходностью, однако их использование ограничено нормативами: повышенные риски, валютные колебания и требования по диверсификации не позволяют формировать портфель, полностью ориентированный на зарубежные активы.

В последние годы предпринимаются шаги для повышения эффективности инвестиционной деятельности. В Казахстане развивается практика передачи части пенсионных активов в управление частным управляющим компаниям [5].

Этот механизм направлен на повышение конкуренции в сфере управления активами и улучшение качества инвестиционных решений за счёт появления альтернативных стратегий. Частные управляющие компании используют более гибкие подходы, применяют международные практики диверсификации и ориентируются на долгосрочные инструменты с повышенной доходностью. Потенциальный результат таких реформ — увеличение общей эффективности пенсионной системы и рост привлекательности накопительной модели для граждан.

Одним из ключевых событий последних лет стало внедрение механизма использования части

пенсионных накоплений на жильё, лечение и передачу в частное управление. Эта инициатива стимулировала граждан более активно интересоваться состоянием своих

накоплений, повысила доверие к системе и позволила одновременно решать социально значимые задачи. Более миллиона граждан уже воспользовались этой возможностью, что подтверждает её востребованность. Однако экономисты отмечают, что массовое изъятие средств привело к снижению темпов роста активов ЕНПФ. В долгосрочной перспективе это может уменьшить устойчивость выплат, если не будет обеспечен компенсирующий рост доходности или уровня взносов. [2]

Анализ современного состояния накопительной пенсионной системы Республики Казахстан показывает, что она развивается под влиянием экономических, демографических и институциональных факторов, каждый из которых оказывает значительное воздействие на устойчивость будущих пенсионных выплат.

По данным ЕНПФ, совокупный объём пенсионных активов на начало 2025 года составил 22,64 трлн тенге, обеспечив годовую прирост около 4,52 трлн тенге, или примерно 25% [1] Этот рост был обеспечен как инвестиционным доходом, так и увеличением регулярности взносов в условиях перехода большего числа работодателей на прозрачные системы оплаты труда. При этом структура портфеля остаётся преимущественно консервативной: свыше 42% активов вложено в государственные и квазигосударственные ценные бумаги, что снижает риски, но также ограничивает доходность.

Несмотря на рост активов, равномерность накоплений остаётся проблемой: значительная доля вкладчиков имеет низкие суммы на счетах. По данным Министерства труда и социальной защиты, это связано с нерегулярностью уплаты взносов, низкими уровнями доходов и высокой долей самозанятых, которые либо не перечисляют взносы, либо делают это эпизодически. Такой дисбаланс показывает, что увеличение совокупного объёма активов не всегда отражает улучшение индивидуальной пенсионной обеспеченности.

Демографические факторы также создают существенную нагрузку. Согласно данным международных отчётов, Казахстан постепенно входит в категорию стареющих обществ, где доля граждан старше 60 лет стабильно растёт [7]. Это приводит к увеличению нагрузки на солидарный компонент и требует развития многоуровневой модели, где важную роль играют добровольные взносы и частные пенсионные инструменты. Международный опыт подчёркивает важность диверсификации активов и вовлечения частных управляющих компаний, что уже начинает внедряться в Казахстане

Одновременно реформы последних лет — возможность использования пенсионных накоплений на социальные цели, развитие доверительного управления активами и цифровизация процесса учёта — делают систему гибче и современнее, но создают новые вызовы. Массовое изъятие средств на жильё и лечение сократило долгосрочную базу для инвестирования, что повышает требования к эффективности управления активами.

Таким образом, пенсионная система Казахстана сочетает устойчивость на уровне фонда и уязвимость на уровне отдельных вкладчиков. Для укрепления системы необходимы расширение спектра инвестиционных инструментов, развитие финансовой грамотности, стимулирование добровольных взносов и комплексная адаптация к демографическим изменениям. Эти меры позволяют обеспечить долгосрочную устойчивость системы и достойный уровень жизни будущих пенсионеров.

Демографические изменения оказывают значительное влияние на устойчивость пенсионной системы. Старение населения, рост числа пожилых граждан и сокращение доли трудоспособных создают давление на солидарный компонент [7].

По прогнозам специалистов, к 2050 году численность людей старше 60 лет удвоится, что существенно увеличит социальную нагрузку. В таких условиях государству необходимо искать пути балансировки системы: повышение финансовой грамотности, стимулирование добровольных взносов, улучшение условий труда для людей старшего возраста, постепенное повышение пенсионного возраста или изменение параметров начисления пенсий. Ещё одной значимой проблемой является низкая величина индивидуальных пенсионных накоплений у большинства граждан. Несмотря на то, что совокупные активы фонда впечатляют, распределение этих средств крайне неравномерно. Значительная часть вкладчиков имеет

менее одного миллиона тенге на персональном счёте, что недостаточно для обеспечения приемлемого уровня жизни после выхода на пенсию.

Причины этой ситуации включают ряд факторов: низкий уровень заработных плат в отдельных секторах экономики, нерегулярность уплаты взносов со стороны работодателей, высокий уровень теневой занятости, слабую культуру финансового планирования и ограниченное участие населения в добровольных пенсионных программах. Особенно остро проблема проявляется среди самозанятых граждан, работников частного сектора, а также молодежи, чьи доходы нестабильны и подвержены сезонным колебаниям. Введение механизма досрочного использования части пенсионных накоплений для решения социальных задач стало одним из самых масштабных нововведений последних лет. Возможность направить избыточные пенсионные средства на улучшение жилищных условий, лечение

или передачу в частное управление позволила миллионам казахстанцев улучшить качество жизни. Эта мера оказала мощный стимулирующий эффект на рынок недвижимости, увеличив спрос на жильё, и способствовала развитию частного сектора управления активами. Однако массовое изъятие средств привело к сокращению общего объёма пенсионных активов, что в долгосрочном периоде может повлиять на стабильность будущих выплат. Возникает необходимость тщательно оценивать социальные выгоды и финансовые риски, чтобы не допустить подрыва устойчивости всей системы.

В заключение следует отметить, что накопительная пенсионная система Республики Казахстан остаётся одним из ключевых элементов социально-экономической политики государства, обеспечивая долгосрочные финансовые ресурсы и формируя основу будущего пенсионного обеспечения граждан. Развитие накопительной пенсионной системы сбалансированного изменения инноваций, нормативного регулирования, повышения информационной грамотности и доверия населения. В условиях быстро меняющихся экономических и демографических условий Казахстана своевременное внедрение передовых решений и эффективное управление позволяют обеспечить достойный уровень пенсионного обеспечения и долгосрочную стабильность всей социальной системы страны.

Несмотря на существующие проблемы — низкий уровень накоплений у большинства населения, ограниченность инвестиционных инструментов, демографическое старение и сохраняющийся уровень недоверия к финансовым институтам — система демонстрирует устойчивость и способность адаптироваться к новым вызовам. Последние реформы, включая расширение возможностей досрочного использования пенсионных накоплений, развитие частного управления активами, цифровизацию процессов и совершенствование механизмов контроля, свидетельствуют о стремлении государства модернизировать пенсионную модель.

Перспективы дальнейшего развития этой сферы связаны с качественным улучшением инвестиционной стратегии, расширением спектра доступных финансовых инструментов, повышением финансовой грамотности населения, стимулированием добровольных взносов и формированием более гибких механизмов взаимодействия участников системы с ЕНПФ и управляющими организациями. Долгосрочная устойчивость пенсионной системы возможна при условии комплексного подхода, сочетающего экономическую стабильность, эффективное регулирование и активное участие граждан, что позволит обеспечить достойный уровень жизни будущих пенсионеров.

Список литературы

1. Национальный банк Республики Казахстан. Отчёты о состоянии пенсионных активов. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://nationalbank.kz>
2. Единый накопительный пенсионный фонд. Годовые отчёты о деятельности. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://enpf.kz>
3. Министерство труда и социальной защиты населения РК. Данные о пенсионных накоплениях. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.gov.kz/memleket/entities/enbek>
4. Дьяков В. А., "Реформирование пенсионных систем: мировой опыт и перспективы в Казахстане", Журнал "Экономика и управление", 2021, № 4, с. 55–69. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://economist-kz.org>
5. Министерство финансов РК. Материалы о регулировании инвестиционной деятельности. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.gov.kz/memleket/entities/minfin>
6. Министерство цифрового развития, инноваций и аэрокосмической промышленности. Документы по реализации механизма использования пенсионных накоплений. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.gov.kz/memleket/entities/mdaiap>
7. Всемирный банк, «Обзор пенсионных систем стран Центральной Азии» (2022 г.). [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://worldbank.org>
8. Международная ассоциация пенсионных фондов (IAFP), «Модели стабильных и диверсифицированных пенсионных систем», 2020. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://iafp.org>

ФИНАНСОВЫЕ РЕСУРСЫ СОЦИАЛЬНОЙ СФЕРЫ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Береснева Т.В

магистрант группы Ф-25-2 П, ОП «Финансы»

t.beresneva@minfin.gov.kz

Научный руководитель: д.э.н. профессор

Сембеков А.К Карагандинский университет

Казпотребсоюза, Казахстан, г. Караганда,

Аннотация. В статье рассматриваются финансовые ресурсы социальной сферы Республики Казахстан как система бюджетных и внебюджетных потоков, обеспечивающих реализацию социальных обязательств государства и воспроизводство человеческого капитала. Проанализирована динамика расходов республиканского бюджета на социальный сектор за 2015–2024 годы: финансирование увеличилось с 2,8 до 9,6 трлн тенге и в 2024 году составило 7,1% от ВВП. Отдельное внимание уделено роли ФСМС как единого заказчика и плательщика медицинских услуг в рамках ГОБМП и ОСМС и выявленным ограничениям перераспределения нагрузки с бюджета на страховую модель. Обоснована необходимость усиления контроля результативности программ, повышения прозрачности через инструменты бюджетной классификации и цифровизации мониторинга, а также уточнения долгосрочных источников покрытия растущих социальных обязательств.

Ключевые слова: Социальная сфера, финансовые ресурсы, социальные расходы бюджета, социальная защита населения, социальное страхование, адресная социальная помощь, межбюджетные трансферты, цифровизация социальная политика.

Финансовые ресурсы социальной сферы представляют собой совокупность бюджетных и внебюджетных денежных средств, направляемых на обеспечение базовых социальных прав населения и воспроизводство человеческого капитала. Их формирование осуществляется за счёт налоговых поступлений, межбюджетных трансфертов, а также страховых и накопительных взносов, аккумулируемых в специализированных социальных фондах. В условиях современной экономики объём и структура данных ресурсов отражают приоритеты государственной социальной политики и уровень фискальной устойчивости. Рациональное распределение финансовых ресурсов социальной сферы позволяет обеспечивать доступность образования, здравоохранения и социальной поддержки, снижая социальные риски и неравенство [1].

В представленном рисунке 1 рассчитана доля финансирования социального сектора в валовом внутреннем продукте Республики Казахстан за 2015–2024 годы на основе официальных данных органов государственной статистики и бюджетной отчетности [1].

Финансирование социального сектора за 10 лет увеличилось более чем в 3 раза с 2,8 до 9,6 трлн тенге). В 2024 году из 9 609,8 млрд тенге, выделенных на социальный сектор, 5 330,6 млрд тенге приходится на оказание социальной помощи, в основном на обеспечение обязательств по выплате пенсий и пособий (5 279,9 млрд тенге). Предполагалось, что эти выплаты будут обеспечиваться гарантированным трансфертом из Нацфонда. Однако, в 2024 году наблюдается значительный рост разрыва между объемом трансферта и фактическими расходами на пенсии и пособия в 2,6 раза (обязательства по выплате пенсий и пособий составляют 5 279,9 млрд тенге, гарантированный трансферт из Нацфонда – 2 000 млрд тенге).

Рисунок 1. Динамика фактических расходов республиканского бюджета на социальный сектор

Примечание –источник [2]

Финансирование социального сектора за 10 лет увеличилось более чем в 3 раза с 2,8 до 9,6 трлн тенге, и составляет по итогам 2024 года 7,1% от ВВП. В 2024 году из 9 609,8 млрд тенге, выделенных на социальный сектор, 5 330,6 млрд тенге приходится на оказание социальной помощи, в основном на обеспечение обязательств по выплате пенсий и пособий (5 279,9 млрд тенге). Предполагалось, что эти выплаты будут обеспечиваться гарантированным трансфертом из Нацфонда. Однако, в 2024 году наблюдается значительный рост разрыва между объемом трансферта и фактическими расходами на пенсии и пособия в 2,6 раза (обязательства по выплате пенсий и пособий составляют 5 279,9 млрд тенге, гарантированный трансферт из Нацфонда – 2 000 млрд тенге).

В результате, РБ становится основным источником средств для финансирования социальной помощи, поскольку альтернативные механизмы финансирования не определены. Сумма финансирования на 2 234,2 млрд тенге направлены на здравоохранение, из них: 1 925,5 млрд тенге – в Фонд социального медицинского страхования (с 2020 года ФСМС является единым заказчиком и плательщиком услуг субъектов здравоохранения в рамках ГОБМП и обязательного социального медицинского страхования).

Несмотря на значительные средства, направляемые на здравоохранение через Фонд социального медицинского страхования, ожидаемого снижения нагрузки на бюджет не наблюдается. Основная доля расходов, по-прежнему, приходится на обеспечение гарантированного объема бесплатной медицинской помощи.

Имеющиеся проблемы указывают на необходимость усиления контроля за деятельностью Фонда социального медицинского страхования и медицинских учреждений, а также на необходимость дальнейшего совершенствования и активного использования цифровых технологий системы финансирования здравоохранения.

На образование в 2024 году использовано 1 687 млрд тенге. Между тем, несмотря на значительные финансовые вложения отмечаются системные проблемы в системе образования Казахстана. Наблюдается отсутствие значительных улучшений в качестве образования.

Отсутствует порядок мониторинга исполнения рекомендаций по итогам международных исследований. Это является важным фактором, поскольку качественные и своевременно реализованные рекомендации способны устранить системные проблемы и стимулировать прогресс в образовании. 357,9 млрд тенге направлены на развитие культуры, спорта, туризма и информационное пространство. Отмечается значительный объем расходов, направленных на развитие спорта и спорта высших достижений (в 2024 году освоено 104,1 млрд тенге).

В результате, РБ становится основным источником средств для финансирования социальной помощи, поскольку альтернативные механизмы финансирования не определены. На рисунке 2 показана логика финансирования социальной сферы в Казахстане как двухконтурная система потоков ресурсов, где бюджетные средства и страховые/накопительные взносы параллельно формируют социальные расходы и социальные выплаты, а затем “сходятся” в конечном результате — предоставлении услуг и трансфертов населению при обязательном контуре контроля и публичной отчетности [3].

Первый контур — бюджетный. Он начинается с источников поступлений (налоги, неналоговые доходы, продажа активов, займы и трансферты, включая трансферты из Национального фонда). Эти ресурсы концентрируются в государственном бюджете, разделенном на республиканский и местные бюджеты, после чего распределяются по функциональным направлениям социального блока: образование, здравоохранение, социальная помощь и социальное обеспечение, частично культура и спорт. Смысл этого контура в том, что государство финансирует социальную сферу через бюджетные программы и услуги. Второй контур — внебюджетный (страховой и накопительный). Он формируется за счет социальных отчислений, взносов/отчислений на ОСМС и обязательных пенсионных взносов. Эти поступления аккумулируются не в бюджете, а в внебюджетных социальных фондах (ГФСС, ФСМС, ЕНПФ). Далее фонды обеспечивают выплаты и оплату услуг: социальные выплаты при наступлении социальных рисков, финансирование медпомощи в рамках ОСМС (а также в связке с ГОБМП) и пенсионные выплаты по линии пенсионных накоплений. В экономическом смысле это контур, где действует логика страхования/накопления, то есть связь “взнос → право на выплату/услугу” выражена сильнее, чем в бюджете.

Рисунок 1. Структурная схема финансирования социальной сферы в Республике Казахстан
Примечание –источник [3, 4, 5]

Блок «Выплаты и услуги населению» в схеме отражает, что конечный продукт социальной сферы — не “расходы как таковые”, а социальный результат: доступность услуг (медицина, образование), денежные трансферты (пенсии, пособия, выплаты), снижение уязвимости домохозяйств и поддержание человеческого капитала.

Отдельная нижняя часть («Прозрачность и управленческий контур») фиксирует методологическую основу анализа: расходы “раскладываются” по единой бюджетной классификации (функциональные группы → подгруппы → администраторы программ → программы), а публичные инструменты (портал открытых бюджетов) обеспечивают проверяемость планов и исполнения.

Представленная структурный рисунок 3 отражает институциональную логику прохождения финансовых ресурсов социальной сферы в Республике Казахстан от источников формирования доходов до конечных получателей услуг и выплат на региональном и местном уровнях. Модель сочетает бюджетную вертикаль (республиканский уровень — регион — район/город — бюджет МСУ) и параллельный внебюджетный контур социальных фондов, что позволяет корректно разделять налогово-бюджетные и страховые механизмы финансирования. В схеме акцентировано значение межбюджетных трансфертов как инструмента выравнивания и целевого доведения средств до территорий.

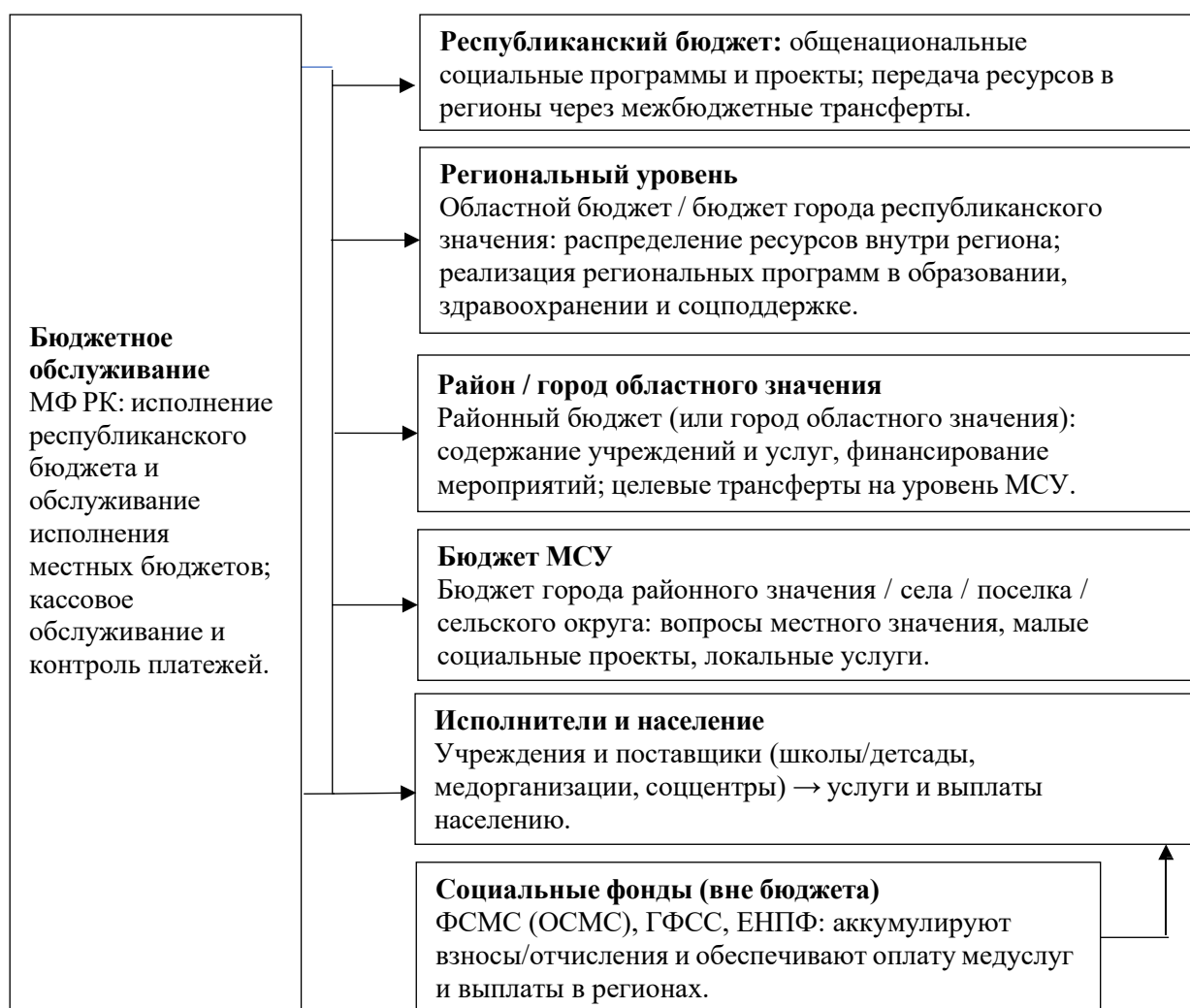

Рисунок 2. Финансирование социальной сферы РК: прохождение средств по региональным уровням
Примечание –источник [3, 4, 5]

Аналитически схема показывает, что ключевой точкой перераспределения средств является переход от республиканского уровня к региональному, где через трансферты и собственные доходы формируется ресурсная база для приоритетов образования, здравоохранения и социальной поддержки. На уровне районов и городов областного значения происходит операционализация бюджетных решений через финансирование учреждений и мероприятий, а также доведение целевых текущих трансфертов к базовому уровню местного самоуправления, что повышает адресность локальных социальных услуг. Одновременно внебюджетные социальные фонды обеспечивают устойчивость страхового финансирования, позволяя осуществлять оплату медицинских услуг и социальные выплаты в регионах независимо от структуры местных бюджетов, хотя и в координации с ними. Казначейское сопровождение и единая бюджетная классификация выступают условием сопоставимости программ и соблюдения финансовой дисциплины, снижая риски нецелевого расходования. В результате эффективность финансирования социальной сферы в значительной мере определяется качеством программного управления и согласованностью бюджетного и страхового контуров на региональном уровне, а также полнотой публичной отчетности и аудита.

Заключение. Проведённый анализ показывает, что финансовые ресурсы социальной сферы Республики Казахстан формируются как совокупность бюджетных и внебюджетных потоков и выступают ключевым инструментом обеспечения социальных прав и воспроизводства человеческого капитала. За 2015–2024 годы расходы республиканского бюджета на социальный сектор выросли более чем в 3 раза — с 2,8 до 9,6 трлн тенге, достигнув в 2024 году 7,1% от ВВП, что подтверждает устойчивую приоритетность социальной политики в структуре государственных финансов. В целом, двухконтурная модель (бюджетный контур и контур социальных фондов) и многоуровневое прохождение средств через региональные бюджеты при бюджетном сопровождении объективно повышают требования к прозрачности, сопоставимости данных и результативности расходов, поэтому дальнейшее развитие

системы должно опираться на программно-целевое управление, цифровые инструменты контроля и долгосрочную настройку источников финансирования социальных обязательств.

Источники

1. Правительство Республики Казахстан. Прогноз социально-экономического развития Республики Казахстан на 2025–2029 годы (второй этап): одобрен на заседании Правительства РК 27 августа 2024 года (протокол № 28). – Режим доступа: <https://www.gov.kz/memleket/entities/economy/documents/details/>
2. Высшая аудиторская палата Республики Казахстан. Отчет (заключение) Высшей аудиторской палаты к отчету Правительства Республики Казахстан об исполнении республиканского бюджета за 2024 год: утвержден постановлением Мажилиса Парламента РК от 27 июня 2025 года № 25-VIII ПРК. – Астана, 2025. – 392 с.
3. Доспаева Л.Б., Сокира Т.С., Нарли Нилуфер. Роль субсидирования в социальном благополучии семьи // Научный журнал «Вестник университета «Туран». – 2025. – № 1(105). – С. 388–402. – DOI: 10.46914/1562-2959-2025-1-1-388-402.
4. Аналитический центр Halyk Finance. Обзор системы социальной защиты в Казахстане. – 28 июня 2024. – Режим доступа: www.halykfinance.kz
5. АО «Государственный фонд социального страхования». Официальный сайт фонда. – Режим доступа: <https://gfss.kz/ru/> (дата обращения: 10.12.2025).

ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ ТРАНСФОРМАЦИИ СИСТЕМЫ ФИНАНСИРОВАНИЯ СОЦИАЛЬНОЙ СФЕРЫ

Береснева Т.В. студентки группы Ф-25-2П
магистратуры кафедры Финансы
руководителя отдела Департамента
государственного казначейства
Комитета государственного казначейства
Министерства финансов
Республики Казахстан

Аннотация. Трансформация системы финансирования социальной сферы в Казахстане происходит на фоне смены социального контракта между государством и гражданами, усиления роли человеческого капитала и роста требований к прозрачности бюджетных решений. Социальная сфера аккумулирует значительную долю государственных расходов: в республиканском бюджете 2024 года на социальные цели запланировано 8,8 трлн тенге, что составляет более трети всех расходов бюджета в 23,6 трлн тенге. При этом сохраняется высокая зависимость социальной политики от бюджетных доходов и ограниченная диверсификация источников финансирования. Введение Социального кодекса Республики Казахстан 2023 года институционализирует единый подход к социальным гарантиям, минимальным стандартам и механизму их финансирования, закрепляя новые правила взаимодействия государства, домохозяйств и бизнеса.

Институциональные изменения в системе финансирования социальной сферы проявляются в изменении правового поля, бюджетных правил, роли внебюджетных фондов, партнёрств государства и бизнеса, а также цифровых механизмов администрирования социальных расходов. Обновление нормативной базы (Социальный кодекс, закон «О минимальных социальных стандартах и их гарантиях», сопутствующие подзаконные акты) формирует новые условия. Одновременно усиливается акцент на результативности расходов: национальные стратегические документы до 2029 года увязывают целевые индикаторы по бедности, доступу к образованию, здравоохранению и социальной защите с конкретными бюджетными программами.

Казахстанская модель эволюционирует от централизованной бюджетной системы с преобладанием «остаточного» подхода к социальной сфере к модели, основанной на минимальных социальных стандартах и целевых индикаторах благосостояния. Закон «О минимальных социальных стандартах и их гарантиях» закрепил групповую систему стандартов (образование, здравоохранение, социальная защита, культура и спорт), а Социальный кодекс 2023 года интегрировал эти стандарты в единую архитектуру

социальной политики.

Институциональная трансформация проявляется в нескольких ключевых измерениях. Во-первых, происходит переход от отраслевой логики распределения ресурсов к межсекторному подходу, когда, например, программы социальной защиты увязываются с занятостью, здравоохранением и жилищной политикой. Во-вторых, усиливается принцип условности социальной помощи (адресная социальная помощь, меры содействия занятости), что изменяет стимулы домохозяйств. В-третьих, происходит цифровизация администрирования социальных выплат и услуг, что снижает транзакционные издержки и создаёт новые институты доверия через прозрачность данных.

При этом институциональные реформы неизбежно сталкиваются с наследием прежних практик: инерцией бюджетного планирования, вертикальной системой принятия решений, слабой оценкой эффективности программ. Казахский опыт демонстрирует, что без изменения механизмов ответственности (аудит, общественный контроль, KPI социальных программ) формальное совершенствование нормативной базы не гарантирует изменения реальных практик финансирования. В этом контексте особое значение приобретает роль высших органов аудита и аналитических подразделений, оценивающих не только законность, но и результативность расходов социальной направленности.[1].

Базовым элементом социальной сферы является Социальный кодекс Республики Казахстан (2023 г.), который систематизирует ранее разрозненные законы и устанавливает единые принципы социальной поддержки, страхования, пенсионного обеспечения и социального обслуживания. Кодекс закрепляет права граждан на социальную защиту в связи с возрастом, инвалидностью, потерей кормильца, безработицей и др., а также механизмы реализации этих прав через государственные гарантии, социальное страхование и адресную помощь.[2].

Закон «О минимальных социальных стандартах и их гарантиях» и последующие подзаконные акты конкретизируют перечень и параметры стандартов, определяя минимально допустимые уровни обеспечения населения услугами образования, здравоохранения, социальной защиты и жилищно-коммунальной инфраструктуры. Эти стандарты выступают институциональной основой для планирования бюджетных расходов: при формировании республиканского и местных бюджетов органы финансов обязаны учитывать их при расчёте объёмов финансирования соответствующих программ.[3].

Стратегический уровень задаётся национальными планами и концепциями. Национальный план развития до 2029 года и сопутствующие национальные проекты по здравоохранению, образованию, снижению бедности и развитию регионов фиксируют целевые показатели — долю расходов на человеческий капитал в ВВП, снижение уровня бедности, охват дошкольным и средним образованием, продолжительность жизни. Эти документы институционально «привязывают» бюджетные решения к результатам, тем самым усиливая принцип программно-целевого планирования [4].

Бюджетный кодекс, законы о государственном и гарантированном государством займе, а также нормативные акты Министерства финансов и Высшей аудиторской палаты формируют правила бюджетного процесса, рамки долговой устойчивости и механизмы финансового контроля. В части социальной сферы важную роль играет закрепление приоритета социальных обязательств при секвестре бюджетов, что институционально защищает целый ряд расходов (пенсии, пособия, базовые социальные выплаты) от сокращений при шоках доходов бюджета.

Дополнительным элементом институциональной системы выступают отраслевые законы об образовании, здравоохранении, социальной защите населения, о государственно-частном партнёрстве. Они определяют условия допуска частных провайдеров к оказанию социальных услуг за счёт бюджетных средств (государственный заказ, ваучеры, подушевое финансирование), что расширяет спектр каналов финансирования социальной сферы и стимулирует конкуренцию за качество.

Институциональная структура финансирования социальной сферы в Казахстане включает несколько иерархически связанных блоков: политико-правовые институты, институты воспроизводства человеческого капитала, экономические институты, институты развития и систему стратегического управления. Такая типология позволяет связать источники и механизмы финансирования с конкретными функциями государства и общества. В отличие от чисто отраслевого подхода, институциональный анализ показывает, как одни и те же институты (например, бюджетные правила) одновременно влияют на здравоохранение, образование и социальную защиту. При этом Казахский контекст характеризуется сильной ролью центральной власти и высокой зависимостью местных бюджетов от трансфертов, что усиливает значение вертикальных институтов координации. Опора на формализованную типологию институтов позволяет системно оценивать узкие места и потенциал дальнейшей трансформации.

Таблица 1 – Классификация институтов финансирования социальной сферы Республики Казахстан

Направление институционального развития	Целевое назначение	Основные институции в Казахстане	Основные институциональные ограничения
Политико-правовое регулирование	Закрепление социальных прав и обязанностей государства по их финансированию	Конституция РК, Социальный кодекс РК (2023), закон «О минимальных социальных стандартах и их гарантиях», отраслевые законы, акты Правительства и Премьер-министра	Фрагментарность подзаконной базы, сложность правоприменения, ограниченное участие граждан в обсуждении социальных приоритетов
Воспроизводство человеческого капитала	Обеспечение доступа к образованию, здравоохранению и социальной защите	Министерства отраслей (здравоохранения, просвещения, труда и соцзащиты), местные исполнительные органы, государственные и частные организации образования и здравоохранения, Фонд социального медицинского страхования	Неравномерность обеспеченности регионов ресурсами, кадровый дефицит, разрывы между стандартами и фактическим финансированием
Экономические институты	Формирование финансовых ресурсов и стимулов участников	Бюджетный и Налоговый кодексы, система межбюджетных трансфертов, ЕНПФ, Фонд обязательного соц. медстрахования, национальные и отраслевые фонды	Ограниченная диверсификация источников, доминирование бюджетного финансирования, слабое развитие социального инвестирования и благотворительности
Институты развития	Поддержка инфраструктурных и инновационных проектов в социальной сфере	Холдинг «Байтерек», фонд «Даму», Отбасы банк, центры ГЧП, национальные проекты по развитию регионов, образования и здравоохранения	Недостаточная ориентация на социальный эффект, концентрация на капитальном строительстве при слабой поддержке «мягких» компонентов (управление, кадры)
Система стратегического управления и контроля	Определение приоритетов, оценка результативности и подотчётности	Президент, Правительство, профильные министерства, Высшая аудиторская палата РК, маслихаты, общественные советы, цифровые системы мониторинга (eGov, e-Social)	Ограниченное использование результатов оценки эффективности для перераспределения ресурсов, слабая вовлечённость населения в оценку качества социальных услуг

Данные таблицы 1 демонстрируют многослойный характер институциональной архитектуры социальной сферы Казахстана: политико-правовые институты задают «каркас» системы, в то время как экономические и институциональные механизмы развития обеспечивают наполнение этого каркаса ресурсами. Закрепление Социального кодекса и минимальных социальных стандартов повысило уровень формальной защиты социальных прав, но не устранило противоречия между масштабom провозглашённых гарантий и возможностями бюджетной системы [4].

Структура институтов воспроизводства человеческого капитала остаётся иерархически организованной, с доминированием государственных организаций, хотя роль частных провайдеров и ГЧП в образовании и здравоохранении постепенно растёт. Экономические институты финансирования по-прежнему основаны преимущественно на налоговых поступлениях и трансфертах, тогда как инструменты социального инвестирования и участие бизнеса в финансировании услуг публичного характера используются ограниченно. Институты развития сосредоточены в основном на инфраструктурных проектах — строительстве школ, больниц, объектов социальной инфраструктуры, — при этом организационно-управленческие инновации и повышение кадрового потенциала нередко финансируются по остаточному принципу [5].

Система стратегического управления и контроля, формально включающая высшие органы власти и

специализированные институты аудита, постепенно обогащается элементами общественного и цифрового контроля, однако влияние этих инструментов на перераспределение бюджетных ресурсов пока ограничено. Вертикаль принятия решений сохраняет централизованный характер, что снижает гибкость реагирования на региональные различия в потребностях социальной сферы. Одновременно усиление нормативной детализации и рост объёма отчётности создают институциональные издержки для социальных организаций, отвлекая часть ресурсов от прямого оказания услуг. Суммарно таблица отражает, что институциональная трансформация в Казахстане находится в промежуточной стадии: создан базовый набор современных институтов, но их согласованность и фактическая эффективность ещё требуют развития и тонкой настройки.

Финансовые потоки в социальной сфере Казахстана демонстрируют устойчивый рост, отражающий как инфляционные процессы, так и приоритет государства в части инвестиций в человеческий капитал. В республиканском бюджете 2024 года расходы составляют около 23,6 трлн тенге, из которых на социальную сферу направляется 8,8 трлн тенге, включая образование, здравоохранение, социальную защиту, культуру и спорт. Существенную роль играют местные бюджеты, на уровне которых концентрируется значительная часть расходов на школы, поликлиники, социальные учреждения, инфраструктуру. Параллельно растёт значение внебюджетных фондов: ЕНПФ аккумулирует пенсионные взносы, а Фонд социального медицинского страхования финансирует значительную долю расходов на медицинские услуги через механизм обязательного социального медицинского страхования (ОСМС).

Значимые изменения произошли в структуре расходов организаций здравоохранения и образования. По данным Бюро национальной статистики, текущие доходы организаций здравоохранения в 2021 году составляли 2 818,6 млрд тенге, а текущие расходы — 2 690,1 млрд тенге; в 2022 году доходы достигли 2 905,0 млрд тенге, расходы — 2 876,8 млрд тенге; в 2023 году доходы увеличились до 3 471,2 млрд тенге, а расходы — до 3 345,6 млрд тенге. Доля затрат на содержание рабочей силы в структуре расходов выросла с 50,9 % в 2021 году до 53,7 % в 2023 году, отражая политику поэтапного повышения заработной платы медицинских работников.

В секторе образования динамика схожа, но масштаб финансовых потоков ещё выше. В 2022 году текущие доходы организаций образования составили 4 598,1 млрд тенге, расходы — 4 590,0 млрд тенге; в 2023 году доходы выросли до 5 723,8 млрд тенге, расходы — до 5 546,0 млрд тенге; в 2024 году доходы достигли 6 294,9 млрд тенге, а текущие расходы — 6 081,5 млрд тенге. В структуре расходов 2024 года 4 473,5 млрд тенге (73,5 %) направляются на содержание рабочей силы, 644,2 млрд тенге (10,6 %) — на приобретённые услуги, остальные 963,8 млрд тенге (15,9 %) приходятся на прочие статьи.

Отдельным направлением трансформации является рост оплаты труда работников социальной сферы. Согласно данным Министерства труда и социальной защиты, должностные оклады социальных работников в 2021–2023 гг. были повышены в совокупности в 2 раза (включая последовательные повышения на 50, 25 и 25 %), на что в бюджете было предусмотрено около 95 млрд тенге. Это усиливает нагрузку на бюджет, но одновременно повышает привлекательность социальных профессий и способствует снижению текучести кадров.

Для оценки институциональных сдвигов важно сопоставить динамику текущих доходов и расходов организаций здравоохранения и образования, поскольку именно эти отрасли составляют ядро финансирования человеческого капитала. Использование данных Бюро национальной статистики позволяет проследить изменения за период 2021–2023 гг., когда активно реализовывались реформы ОСМС, национальные проекты в здравоохранении и образовании, а также внедрялся Социальный кодекс. Показатели доходов отражают совокупность бюджетных и внебюджетных источников, включая платные услуги населению, тогда как расходы характеризуют фактический масштаб финансирования текущей деятельности организаций. Сравнение темпов роста по секторам даёт возможность оценить баланс между приоритетами государственной политики и реальной структурой финансовых потоков. Одновременно динамика соотношения доходов и расходов указывает на устойчивость финансового положения организаций и потенциальные риски недофинансирования.

Таблица 2 – Текущие доходы и расходы организаций здравоохранения и образования Республики Казахстан, 2021–2023 гг., млрд тенге [6].

Год	Здравоохранение: доходы	Здравоохранение: расходы	Образование: доходы	Образование: расходы
2021	2 818,6	2 690,1	3 693,9*	3 661,8*
2022	2 905,0	2 876,8	4 598,1	4 590,0
2023	3 471,2	3 345,6	5 723,8	5 546,0

Представленные данные фиксируют устойчивый рост как доходов, так и расходов в обоих секторах, при этом образование опережает здравоохранение по абсолютным объёмам финансирования. За 2021–

2023 гг. доходы организаций здравоохранения выросли примерно на 23 %, а расходы — на том же порядке, что отражает расширение объёма оказываемых услуг и рост стоимости ресурсов, прежде всего труда. В образовании рост ещё более выражен: доходы увеличились более чем на 50 %, а расходы — на аналогичную величину, что связано с масштабными программами строительства школ, повышением заработной платы педагогов и расширением охвата дошкольным и средним образованием.

Небольшой разрыв между доходами и расходами свидетельствует о том, что финансовые результаты организаций в обоих секторах остаются близкими к балансовой устойчивости, без значительного накопления излишков или дефицитов на уровне самих учреждений. Однако высокие темпы роста расходов по сравнению с динамикой налоговых поступлений и ВВП создают долгосрочные вызовы для бюджетной устойчивости, особенно в условиях необходимости параллельного финансирования инфраструктурных и цифровых проектов. Увеличение доли затрат на оплату труда при стабильной доле прочих расходов говорит о том, что институциональные решения по повышению заработной платы закреплены бюджетно, но сопутствующие реформы в части повышения эффективности управления и оптимизации сети учреждений ещё не полностью реализованы [7].

В совокупности таблица показывает, что Казахстан последовательно увеличивает масштаб финансирования человеческого капитала, но институциональные механизмы обеспечения устойчивости этого роста (расширение налоговой базы, развитие социального страхования, привлечение частного капитала) пока отстают от темпов расширения обязательств. Это усиливает значимость дальнейших реформ бюджетной политики и институтов социального страхования.

Направления институциональной модернизации системы финансирования социальной сферы

Во-первых, требуется дальнейшее развитие нормативной базы минимальных социальных стандартов с их поэтапной увязкой не только с бюджетными возможностями, но и с показателями производительности экономики. Закон «О минимальных социальных стандартах» и последующие приказы Правительства уже зафиксировали ряд стандартов по обеспечению населения услугами образования, здравоохранения и социальной защиты. Однако для повышения реалистичности и исполнимости стандартов необходимо регулярное обновление их параметров с учётом региональных различий и демографической структуры.

Во-вторых, важным направлением является углубление программно-целевого подхода к бюджетированию социальной сферы. Это предполагает усиление связки между индикаторами национальных проектов и бюджетными программами, а также внедрение системы оценки воздействия (impact evaluation) по ключевым направлениям — борьба с бедностью, доступ к качественному образованию, снижение предотвратимой смертности. Использование данных Бюро национальной статистики об уровнях доходов и расходах населения показывает, что в 2023–2024 гг. доходы домохозяйств растут, однако структура потребления по-прежнему характеризуется высокой долей расходов на продукты питания и жилищно-коммунальные услуги, что ограничивает возможности населения полностью пользоваться платными и соплатёжными услугами в социальной сфере.

В-третьих, необходимо институциональное укрепление внебюджетных источников финансирования, прежде всего систем обязательного социального медицинского страхования и пенсионного обеспечения. Устойчивость Фонда социального медицинского страхования напрямую влияет на объём финансирования медицинских услуг и возможность снижения нагрузки на республиканский бюджет. Разработка прозрачных правил формирования тарифов, повышение эффективности закупок услуг и усиление общественного контроля за деятельностью фонда являются ключевыми задачами.

В-четвёртых, требуются институциональные механизмы стимулирования участия бизнеса и гражданского общества в финансировании социальной сферы. Речь идёт не только о развитии классического ГЧП (строительство школ, больниц), но и о поддержке социального предпринимательства, благотворительных фондов, целевых капиталов (эндаументов) в сфере образования и здравоохранения. Для этого необходимо совершенствование налогового стимулирования, упрощение процедур регистрации и отчётности, а также создание цифровых платформ для прозрачного сопровождения таких проектов.

Наконец, критически важным направлением является цифровизация администрирования социальных расходов и услуг. Внедрение и развитие электронных сервисов (eGov, специализированные системы социальной защиты, статистические порталы) уже позволяют сократить транзакционные издержки и повысить прозрачность. Однако потенциал аналитического использования этих данных пока реализован не в полной мере. Институционально необходимо закрепить практику регулярного использования больших данных и инструментов аналитики при планировании и мониторинге социальных расходов, а также расширить доступ исследователей и общественных организаций к обезличенным данным для независимой оценки эффективности социальной политики.

Заключение. Институциональные основы трансформации системы финансирования социальной сферы Казахстана формируются на пересечении трёх ключевых блоков: обновлённого нормативно-правового поля (Социальный кодекс, минимальные социальные стандарты, отраслевые законы),

эволюции бюджетных и внебюджетных механизмов финансирования (рост социальных расходов, развитие ОСМС, пенсионной системы) и цифровизации процессов планирования и контроля. Приведённые данные Бюро национальной статистики по доходам и расходам организаций здравоохранения и образования, а также по структуре бюджетных расходов показывают устойчивый рост финансовых потоков, направляемых на человеческий капитал, и усиление приоритета оплаты труда работников социальной сферы.

Вместе с тем институциональная конфигурация остаётся неоднородной: формально современные институты (кодекс, стандарты, программно-целевое бюджетирование, ГЧП, цифровые платформы) сосуществуют с инерционными практиками вертикального планирования, ограниченной оценкой эффективности и слабым участием граждан в определении социальных приоритетов. Для того чтобы трансформация системы финансирования социальной сферы приобрела устойчивый характер, необходимо углубление связи между социальными стандартами и реальными бюджетными возможностями, развитие внебюджетных источников и институтов социального инвестирования, укрепление механизмов ответственности и общественного контроля.

Казахстанский опыт демонстрирует, что институциональная модернизация финансирования социальной сферы — это длительный процесс, требующий согласованного изменения правовых норм, финансовых механизмов и управленческих практик. В условиях демографических вызовов, глобальных экономических шоков и ускоренной цифровизации именно качество этих институтов будет определять способность государства обеспечивать устойчивое финансирование базовых социальных прав и развитие человеческого капитала как ключевого ресурса национального роста.

Источники литературы

1. Приказы Правительства и уполномоченных органов об утверждении минимальных социальных стандартов и правил их исчисления (2015–2023 гг.).
2. Социальный кодекс Республики Казахстан от 20 апреля 2023 года № 224-VII ЗРК (обновлённый текст). – Офиц. сайт правовой информации.
3. Закон Республики Казахстан от 19 мая 2015 года № 314-V ЗРК «О минимальных социальных стандартах и их гарантиях» (обновлённый текст).
4. Национальные проекты и планы развития Республики Казахстан до 2029 года (материалы Правительства и акиматов, отчёты о расходах областных бюджетов на социальную сферу).
5. Министерство труда и социальной защиты населения РК. Информация о повышении заработной платы социальных работников и параметрах бюджетного финансирования на 2021–2023 гг.
6. Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам РК.
7. Министерство финансов Республики Казахстан. Материалы о параметрах республиканского бюджета на 2024 год (структура расходов, доля социальных расходов).

АНАЛИЗ ПЕНСИОННОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ В КАЗАХСТАНЕ

Д.А.Гущина – студент 1 курса по ОП «Финансы»
Научный руководитель: к.э.н. доцент Н.С.Улаков
Карагандинского университета Казпотребсоюза
Казахстан, г.Караганда, ул.Академическая 9,
dariabaspakova@gmail.com

Аннотация: В статье анализируется современная система пенсионного обеспечения в Республике Казахстан. Рассматриваются основные уровни пенсионной модели, структура пенсионных взносов и деятельность ЕНПФ. Оценивается влияние инвестиционной политики на сохранность пенсионных накоплений, а также выявляются основные финансовые риски и проблемы, влияющие на устойчивость пенсионной системы.

Ключевые слова: пенсионное обеспечение, ЕНПФ, пенсионные взносы, пенсионные накопления, пенсионная система Казахстана, финансовые риски.

Пенсионное обеспечение в Казахстане является ключевым элементом социальной политики, обеспечивающим материальную поддержку граждан на этапе старости [1]. В современных условиях государство использует накопительную систему для формирования пенсионных сбережений, что делает

деятельность финансовых институтов крайне важной. В статье проводится анализ пенсионной системы Республики Казахстан: её структуры, источников взносов, инвестиционной политики фонда накопления, а также существующих финансовых рисков. Основная цель — выявить проблемы устойчивости системы и предложить возможные пути её совершенствования.

Пенсионная система Казахстана разделяется на три уровня: солидарный, обязательный накопительный и добровольный накопительный [1]. Первый уровень обеспечивает выплаты из государственного бюджета и основан на принципе межпоколенной солидарности. Второй уровень формируется за счёт обязательных взносов работающих граждан (10 % от дохода) и работодателей. Третий уровень представляет собой добровольные взносы граждан, желающих увеличить свои накопления.

Финансовые механизмы пенсионной системы включают аккумуляцию средств, их инвестирование и распределение накоплений [4]. Именно инвестиционная деятельность является центром роста пенсионных накоплений, но она сопряжена с рисками: инфляция,

колебания доходности и недостаточная диверсификация портфеля могут повлиять на конечную сумму выплат.

Единый накопительный пенсионный фонд (ЕНПФ) выступает главным оператором накопительной части пенсионной системы. Он аккумулирует обязательные и добровольные взносы и управляет этими средствами через инвестиции [4]. Согласно годовому публичному отчёту ЕНПФ, фонд гарантирует сохранение накоплений с учётом инфляции.

Структура источников пенсионных взносов следующая:

- обязательные взносы работающих граждан;
- обязательные профессиональные взносы от работодателей;
- добровольные взносы граждан, которые желают увеличить свои накопления.

Инвестиционная политика фонда направлена на диверсификацию активов, чтобы обеспечить рост накоплений и снизить риски. При этом часть средств передаётся под доверительное управление управляющим компаниям, что позволяет более активно инвестировать. Согласно данным Национального банка Казахстана, такой подход должен повысить доходность и устойчивость системы.

Также ЕНПФ обеспечивает прозрачность: каждый гражданин имеет индивидуальный пенсионный счёт, где отражены накопления, взносы и инвестиционный доход. Государство контролирует диверсификацию активов и требует от фонда отчётов о финансовом состоянии, чтобы минимизировать риск потерь [4].

Система накопительных пенсий в Казахстане сталкивается с рядом устойчивых проблем и рисков, которые могут снижать эффективность пенсионных накоплений граждан. [5].

1) Инфляция.

Высокие темпы роста цен уменьшают реальную стоимость накоплений. Даже при положительной доходности фонда рост инфляции может снижать покупательную способность будущих выплат.

2) Доходность инвестиционного портфеля.

Консервативная стратегия инвестирования ограничивает возможность получения высокой доходности. Из-за этого рост накоплений происходит медленнее, чем хотелось бы.

3) Недостаточная активность добровольных взносов.

Большинство граждан делают только обязательные взносы, что снижает их будущий пенсионный капитал. Низкий уровень финансовой грамотности тоже влияет на участие в добровольной системе.

4) Демографическое давление.

Увеличение числа пенсионеров создаёт нагрузку на пенсионную систему. Со временем это может привести к необходимости пересмотра параметров пенсионной политики.

5) Ограниченная диверсификация портфеля.

Недостаток разнообразных финансовых инструментов в Казахстане ограничивает качество инвестиционного портфеля. Это повышает риски при резких изменениях на рынке.

Для повышения устойчивости и эффективности пенсионного обеспечения можно предложить следующие меры [4]:

1. Усиление инвестиционной стратегии. Фонду следует активнее диверсифицировать портфель, вкладывая средства в различные классы активов, включая иностранные рынки, чтобы повысить доходность.

2. Стимулирование добровольных взносов. Государство может предложить налоговые льготы или образовательные программы, чтобы побудить граждан вносить добровольно.

3. Повышение финансовой грамотности. Число вкладчиков можно увеличить через просвещение — семинары, онлайн-курсы, объясняющие принципы работы пенсионной системы и инвестиционные риски.

4. Прозрачность работы фонда. ЕНПФ должен регулярно предоставлять отчёты о

доходности, структуре активов и рисках, чтобы вкладчики понимали, как растут их накопления.

5. Государственное регулирование. Необходимо усиление регуляторных механизмов, которые обеспечат диверсификацию активов и защиту накоплений, а также адаптацию системы к демографическим изменениям.

Таблица 1 – Пенсионные показатели Казахстана (2023-2025)

Показатель	2023	2024	2025 (10 мес.)
Общий объем пенсионных накоплений,трлн тг	17,9	22,80	25,84
Обязательные пенсионные взносы (ОПВ),трлн тг	17,3	21,88	24,46
Обязательные проф.взносы (ОППВ),млрд тг	568,5	653,77	727,11
Взносы работодателя (ОПВР),млрд тг	0,0	258,15	642,07
Добровольные взносы (ДПВ),млрд тг	5,3	7,94	9,56
Инвестиционный доход,трлн тг	1,60	3,4	1,78 (за 10 мес.)
Количество счетов с накоплениями,млн	12,3	12,5	12,68
Количество активных вкладчиков,млн	6,15 (оценка)	6,88 (оценка)	7,03
Доля ГЦБ Минфина РК в портфеле,%	46,6	41,29	42,08
Доля валютных активов,%	31,7	40,01	43,25

Примечания: За 2024 и 2025 гг. существенно выросли обязательные пенсионные взносы и доля отчислений работодателей (ОПВР), что связано с началом действия реформы. - Инвестиционный доход за 2024 год стал рекордным (3,4 трлн тг), однако в 2025 году за 10 мес. он составил лишь 1,78 трлн тг. - Доля активных вкладчиков уверенно растёт, превышая 57% от всех счетов. - Валютная составляющая портфеля пенсионных активов продолжает расти, отражая стремление к диверсификации инвестиций. - Доля государственных ценных бумаг(ГЦБ) остаётся доминирующей, но снижается в пользу других инструментов.

Источник: Единый Накопительный Пенсионный Фонд РК, enpf.kz.

Пенсионная система Казахстана представляет собой многослойную структуру, в основе которой лежит накопительный подход [1]. Финансовые механизмы — в виде обязательных и добровольных взносов, а также инвестиционной деятельности фонда — играют центральную роль в обеспечении пенсионных накоплений граждан. Однако система испытывает серьёзные финансовые риски, такие как инфляция и недостаточная доходность, а демографические тенденции могут усложнить её устойчивость в будущем. В то же время имеются возможности для улучшения: активизация добровольных взносов, усиленная инвестиционная диверсификация и повышение финансовой грамотности населения. Если государство и фонд будут действовать стратегически, пенсионная система Казахстана может стать более устойчивой и надёжной для нынешнего и будущих поколений.

Список литературы

1. Зуунусова А. З., Изенекова А. К. Накопительная пенсионная система Казахстана : монография / А. З. Зуунусова, А. К. Изенекова. — Шымкент : СДУ, 2013. — 120 с. — С. 45– 60.
2. Yerbolatkyzy A. Система пенсионных фондов и её историческое совершенствование в Республике Казахстан / A. Yerbolatkyzy. — Шымкент : Вестник СДУ, 2016. — 95 с. — С. 30– 50.
3. Anderson J. M. The Pension System of the Republic of Kazakhstan: Policy, Structure, Operations Reform / Joseph M. Anderson. — [б. м.] : DAI, 1997. — 250 с. — С. 15–25.

4. Тураров М. Р., Султанова Д. «The development of the pension system of Kazakhstan and ways to improve it» / М. Р. Тураров, Д. Султанова // Journal of Economic Research & Business Administration. — 2023. — № ... — С. 10–20.
5. Золотарёва С., Донцов С., Арынова З., Мажитова А., Болтаев Ш. «Assessment of the impact of demographic and economic factors on the pension system of Kazakhstan» / С. Золотарёва и др. // Public Administration and Civil Service. — 2025. — № ... — С. 100–112.
6. Всемирный банк. Kazakhstan — The New Pensions in Kazakhstan: Challenges in Making the Transition. — Washington, D.C. : World Bank, 2004. — 200 с.
7. Единый накопительный пенсионный фонд. Годовой публичный отчёт 2023. — Алматы : ЕНПФ, 2024. — 150 с.

УПРАВЛЕНИЕ ОБОРОТНЫМ КАПИТАЛОМ КОРПОРАЦИИ»

студентка гр.Ф-23-2 **Евбосарова А.Х.**
Кузбаева Г.Х.

Карагандинский университет Казпотребсоюза

Аннотация: В работе рассмотрены теоретические основы и практические аспекты управления оборотным капиталом корпорации, раскрыта его структура, задачи и значение для обеспечения финансовой устойчивости предприятия. Особое внимание уделено оптимизации соотношения между текущими активами и обязательствами, повышению оборачиваемости капитала, управлению запасами, дебиторской и кредиторской задолженностью. Показано, что эффективное управление оборотными средствами способствует повышению ликвидности, прибыльности и конкурентоспособности компании, а также устойчивому развитию в условиях динамичной рыночной среды.

Эффективное управление оборотным капиталом является важнейшей задачей любой корпорации, независимо от её сферы деятельности. От того, насколько грамотно компания управляет своими текущими активами и обязательствами, зависит её ликвидность, финансовая устойчивость и способность своевременно выполнять обязательства перед партнёрами.

Оборотный капитал — это часть капитала компании, вложенная в текущие активы, такие как денежные средства, дебиторская задолженность, запасы сырья и готовой продукции. Источником его формирования выступают как собственные средства предприятия, так и краткосрочные обязательства.

Главная цель управления оборотным капиталом — обеспечение оптимального соотношения между активами и обязательствами, чтобы компания могла бесперебойно функционировать, не теряя прибыльности. Основные задачи:

- поддержание платёжеспособности;
- ускорение оборачиваемости активов;
- минимизация издержек хранения запасов;
- рациональное использование денежных средств.

Компании, эффективно управляющие оборотным капиталом, имеют устойчивые финансовые потоки и могут быстрее реагировать на изменения рынка. Это особенно важно в современных условиях, когда бизнесу приходится адаптироваться к колебаниям спроса и цен. Оборотный капитал состоит из оборотных активов (денежные средства, краткосрочные финансовые вложения, запасы, дебиторская задолженность) и краткосрочных обязательств (кредиторская задолженность, краткосрочные кредиты).

Финансовый менеджер должен следить за тем, чтобы текущие активы превышали краткосрочные обязательства, обеспечивая положительный чистый оборотный капитал. Это говорит о финансовой устойчивости и способности корпорации своевременно оплачивать счета.

1. Управление запасами. Применяются модели экономического заказа (ЕОQ), а также системы «точно в срок» (Just-in-Time), позволяющие сократить расходы на хранение.

2. Управление дебиторской задолженностью. Важно оценивать платёжеспособность клиентов и устанавливать оптимальные сроки оплаты, чтобы ускорить поступление денежных средств.

3. Управление денежными средствами. Предполагает поддержание оптимального уровня ликвидности: средств должно хватать на текущие расходы, но их избыток снижает доходность.

4. Управление кредиторской задолженностью. Следует использовать льготные периоды платежей, не допуская просрочек, чтобы сохранить деловую репутацию и не терять скидки от поставщиков.

Для оценки эффективности управления оборотным капиталом применяются следующие показатели:

- коэффициент оборачиваемости оборотных активов;
- продолжительность одного оборота (в днях);
- коэффициент текущей ликвидности;
- чистый оборотный капитал (разница между оборотными активами и краткосрочными обязательствами).

Сбалансированное управление оборотным капиталом позволяет корпорации сократить расходы на хранение запасов, быстрее оборачивать деньги и увеличивать прибыль. Напротив, неэффективное управление приводит к нехватке ликвидности, просрочкам и снижению деловой активности.

В последние годы компании всё чаще используют автоматизированные системы управления запасами и финансовую аналитику для прогнозирования денежных потоков. Цифровизация финансовых процессов помогает корпорациям быстрее реагировать на изменения и принимать обоснованные решения.

Управление оборотным капиталом является важнейшей частью финансовой стратегии корпорации. От эффективности этого процесса зависит стабильность компании, её конкурентоспособность и возможность долгосрочного развития. Грамотное сочетание ликвидности, прибыльности и риска позволяет обеспечить финансовое равновесие и устойчивый рост.

Список литературы:

1. Нұрымов А.А., Бұлақбай Ж.М. «Финансовый менеджмент», Алматы: ЭСПИ, 2023.
2. Омарбакиев Л.А., Акпанов А.К. «Финансовый менеджмент», Алматы: Университет «Туран», 2020.
3. Болсынбекова Г.А. «Управление оборотным капиталом предприятия», журнал Вестник Alikhan Bokeikhan University, Том 2, № 61 (2024)
4. «Корпоративные финансы» Учебник. Издание LEM Алматы (раздел о финансах корпораций и управлении оборотным капиталом), 2015 г, 388 с.

МОДЕРНИЗАЦИЯ ЭКОНОМИКИ КАЗАХСТАНА: ТЕОРИЯ, ПРАКТИКА И ПРИОРИТЕТЫ РАЗВИТИЯ. ФИНАНСОВЫЙ СЕКТОР

Ерыжева М. Уа-23-2

Научный руководитель:

доцент **Юртаева Т.М**

Карагандинский университет Казпотребсоюза

Аннотация: Представленная статья посвящена всестороннему анализу процесса модернизации экономики Республики Казахстан, рассматривая его ключевые теоретические основы, практическую реализацию и стратегические приоритеты развития.

Работа освещает необходимость перехода Казахстана от сырьевой модели роста к диверсифицированной, инновационной и наукоемкой экономике в контексте вызовов Четвертой промышленной революции. Особое внимание уделено практическим инструментам, таким как Государственная программа индустриально-инновационного развития (ГПИИР), программа "Цифровой Казахстан" и стратегические реформы в финансовом секторе (включая роль МФЦА).

В статье подробно рассмотрены основные приоритетные секторы, являющиеся драйверами новой экономической модели: обрабатывающая промышленность, транспортно-логистический комплекс, развитие "зеленой" экономики (ВИЭ) и Агропромышленный комплекс с глубокой переработкой.

Работа доказывает, что успешная реализация комплекса институциональных и структурных реформ является решающим условием для достижения Казахстаном долгосрочной устойчивости и конкурентоспособности на глобальном уровне.

Ключевые слова: модернизация экономики Казахстана, диверсификация экономики, сырьевая зависимость, обрабатывающая промышленность, цифровой Казахстан, финансовый сектор, МФЦА (AIFC)

Для успешной модернизации экономики Казахстана критически важна глубокая трансформация и укрепление финансового сектора. Его значение выходит за рамки традиционного посредничества, превращаясь в центральный инструмент для привлечения инвестиций, диверсификации источников финансирования и стимулирования роста в несырьевых отраслях.

Для успешной модернизации финансовый сектор призван выполнять три фундаментальные функции:

1. Мобилизация и распределение финансовых ресурсов: Он обеспечивает эффективный перевод накопленных средств (от населения, бизнеса, государства) в долгосрочные инвестиции, которые питают модернизацию и создание новых производственных мощностей.

2. Минимизация рисков и устранение информационных барьеров: Путем предоставления механизмов хеджирования и проведения тщательного кредитного анализа, финансовый сектор создает благоприятные условия для финансирования инновационных и потенциально рискованных проектов, особенно в обрабатывающей промышленности и сфере ИТ.

3. Содействие структурным изменениям: Финансовая система должна стать драйвером отхода от сырьевой зависимости, стимулируя кредитование малого и среднего бизнеса и поддерживая развитие экспортных отраслей.

Реализация стратегии модернизации финансового сектора

Практическая реализация модернизации финансового сектора включает в себя комплекс мер, охватывающих три основных аспекта: совершенствование законодательной и нормативной базы, развитие механизмов привлечения и размещения капитала, а также создание специализированных финансовых институтов.

Укрепление фундамента банковской системы. После пережитых финансовых кризисов и проведенных реструктуризаций, первоочередной задачей стало повышение устойчивости и надежности банков:

1. Внедрение международных стандартов регулирования (Базель III): Это предполагает ужесточение требований к достаточности капитала и ликвидности банков, что является ключевым фактором для обеспечения их финансовой стабильности и способности выполнять свои функции даже в условиях стресса.

2. Стимулирование кредитной активности: Разработка и внедрение программ льготного кредитования (например, через деятельность Фонда "Даму") направлены на активизацию кредитования реального сектора экономики, с особым акцентом на поддержку малого и среднего бизнеса (МСБ) и агропромышленного комплекса (АПК).

3. Проведение политики дедолларизации: Целью является стимулирование использования национальной валюты (тенге) для кредитования.

Международный Финансовый Центр "Астана" (МФЦА)

Создание МФЦА — это главный практический шаг модернизации финансового сектора.

Особый Правовой Режим: МФЦА работает на принципах английского права (с независимым судом и арбитражным центром), что является критически важным фактором для привлечения иностранных инвесторов.

Развитие Рынка Капитала:

1. Биржа AIX: Создание современной фондовой биржи, способной конкурировать с региональными площадками, для проведения IPO/SPO национальных компаний и привлечения иностранного капитала.

2. Зеленое Финансирование: Развитие рынка "зеленых" облигаций для финансирования проектов ВИЭ и низкоуглеродного развития.

3. Исламское Финансирование: Создание правовой базы и инструментов для развития исламского банкинга и финансов.

Развитие Рынка Страхования и Пенсионной Системы

Модернизация этих сегментов направлена на увеличение "длинных денег" в экономике:

1. Пенсионные Активы: Реформирование Единого накопительного пенсионного фонда (ЕНПФ) для повышения доходности и эффективного инвестирования пенсионных активов в национальные проекты и ценные бумаги.

2. Страхование: Развитие накопительного страхования жизни как источника долгосрочных инвестиций.

Финансовый сектор представляет собой жизненно важную артерию, через которую циркулирует капитал, необходимый для осуществления структурных преобразований. Эффективность модернизации Казахстана во многом определяется тем, насколько успешно финансовые институты смогут перейти от обслуживания сырьевых потоков к поддержке инновационных и диверсифицированных отраслей экономики. Реформы, направленные на развитие МФЦА, цифровизацию и внедрение зеленого финансирования, призваны содействовать этому переходу.

Список литературы:

1. Сагиева Р. К., Исмаилова М. А. Модернизация финансового сектора Республики Казахстан: вызовы и приоритеты развития // Финансы и кредит. 2023.

2. Мухамедиев Б. М., Темербулатова Ж. С. Экономическая трансформация Казахстана за три десятилетия независимости // Вестник Казахского национального университета им. аль-Фараби. Серия Экономическая.

РАСХОДЫ, ДОХОДЫ И ПРИБЫЛЬ КОРПОРАЦИИ

студентка группы Ф-24-4с
Есжанова Диана

Аннотация. В статье рассматриваются основные финансовые категории, используемые в деятельности корпорации — доходы, расходы и прибыль — и их взаимосвязь. Показано, как организационно-правовая форма компании влияет на распределение доходов и ответственности (например, ТОО, АО, ИП). На примере корпорации «Казахмыс» проанализированы её финансовые показатели, вид деятельности, численность сотрудников и структура.

Ключевые слова: доходы и расходы, прибыль, корпорация, организационно-правовая форма, Казахмыс, финансовые показатели, Товарищество с ограниченной ответственностью (ТОО), индивидуальный предприниматель (ИП)

Компания (или предприятие) — это экономический субъект, созданный для систематической производственной или коммерческой деятельности с целью получения прибыли. Она объединяет трудовые, финансовые и технологические ресурсы, организуя их таким образом, чтобы создавать товары или услуги, востребованные на рынке. Основные функции компании заключаются в организации производства или оказания услуг, привлечении инвестиций, управлении рисками и издержками, а также распределении результатов деятельности между владельцами или реинвестировании прибыли в развитие бизнеса.

Для того чтобы компании могли эффективно функционировать в разных условиях и масштабах, существуют различные организационно-правовые формы. Они позволяют учитывать особенности размера предприятия, уровень ответственности участников, способы привлечения капитала, вопросы налогообложения и управления. Например, индивидуальный предприниматель (ИП) отличается простотой регистрации, но несёт полную имущественную ответственность. Товарищество с ограниченной ответственностью (ТОО) обеспечивает защиту личного имущества участников и гибкость управления, однако имеет ограничения по привлечению большого числа инвесторов. Акционерное общество (АО) позволяет привлекать крупный капитал через выпуск акций, но предъявляет более строгие требования к отчётности и структуре управления. Таким образом, выбор организационно-правовой формы напрямую влияет на потенциал роста компании и её финансовую устойчивость.

Финансовая деятельность любой компании может быть описана тремя ключевыми показателями: доходами, расходами и прибылью. Доходы представляют собой выручку от основной деятельности — продажи товаров или услуг — а также прочие поступления, такие как проценты или инвестиционный доход. Расходы включают затраты на производство и управление: себестоимость продукции, оплату труда, амортизацию, налоги, логистику и другие обязательные платежи. Разница между доходами и расходами формирует прибыль — показатель того, сколько средств остаётся у бизнеса после покрытия всех затрат. В финансовой практике различают валовую, операционную прибыль, прибыль до налогообложения и чистую прибыль, каждая из которых показывает эффективность компании на том или ином этапе формирования финансового результата.

Рассмотреть взаимодействие этих показателей можно на примере корпорации «Казахмыс» — крупного вертикально интегрированного холдинга, ведущего полный производственный цикл в горнодобывающей и цветной металлургии. Компания занимается добычей руды, её переработкой, аффинажем, производством и продажей катодной меди и медной катанки, а также выпуском сопутствующих продуктов — золота, серебра и цинка.

«Казахмыс» обладает значительной инфраструктурой, включая электростанции, теплоэлектроцентрали, угольные разрезы и производственные объекты обслуживания. По состоянию на 2020 год группа управляла 13 рудниками, шестью обогащательными фабриками и двумя крупными медеплавильными заводами — Жезказганским и Балхашским. Численность сотрудников в разные годы оценивается в 20–37 тысяч человек в зависимости от включения дочерних предприятий.

Финансовые показатели корпорации демонстрируют зависимость от конъюнктуры мирового рынка

металлов и внутренних производственных факторов. Так, в 2022 году чистая прибыль дочерней компании Kazakhmys Copper снизилась более чем в девять раз и составила около 18,4 млрд тенге. В 2023 году она выросла до 109,6 млрд тенге, но по итогам 2024 года вновь уменьшилась примерно на 42,5 %, достигнув 63,5 млрд тенге. При этом в 2024 году выручка компании составила порядка 1,4 трлн тенге, а валовый доход вырос до 451,7 млрд тенге. Рост себестоимости до 981,7 млрд тенге показал, насколько сильно увеличение затрат может повлиять на итоговую прибыль, несмотря на высокие показатели выручки. Аналогичная динамика наблюдается и в предыдущие годы: так, в 2022 году при выручке 1,353 трлн тенге чистая прибыль составила лишь около 42 млрд тенге. Подобная волатильность подчёркивает роль таких факторов, как мировые цены на медь, золото и серебро, объёмы добычи, эффективность переработки, состояние энергетической инфраструктуры и величина налоговых и экологических обязательств.

Опыт «Казахмыса» наглядно демонстрирует, что даже при огромных оборотах финансовый результат определяется эффективностью управления расходами и зависимостью от внешней рыночной среды. Высокая себестоимость, увеличение затрат на энергоресурсы, амортизацию оборудования или колебания мировых цен могут существенно сократить чистую прибыль. Поэтому для крупных корпораций важны не только масштаб добычи и продажи, но и грамотная структура затрат, оптимизация производственных процессов и стратегическое планирование.

В заключение можно сказать, что доходы, расходы и прибыль формируют основу финансового анализа любой компании, а выбранная организационно-правовая форма влияет на то, как именно бизнес привлекает капитал, распределяет ответственность и строит систему управления. На примере корпорации «Казахмыс» видно, что устойчивость бизнеса определяется не только объёмом выручки, но и способностью эффективно контролировать издержки и адаптироваться к изменениям мировой экономики.

Список литературы:

1. К.э.н. доцент Аубакирова А.Т., к.э.н. доцент Улаков Н.С., Магистр, стар. преп. Ибраева А.Д., Магистр, стар. преп. Кадырова А.Н.// Корпоративные финансы // Караганда 2023. [1]
2. Ибришев Н.Н.// Корпоративные финансы//Министерство образования и науки РК//Алматы 2015. [2]
3. Гришин И., Фелдман И.//Управление финансами от «А» до «Я»//Фин.Директор 2017. [3]
4. Искусственный интеллект Gemini. Ссылка: <https://gemini.google.com> [4]
5. корпорации «Казахмыс». Отчёт об устойчивом развитии 2023 года. [5]

МОДЕРНИЗАЦИЯ НАЛОГОВОГО АДМИНИСТРИРОВАНИЯ В УСЛОВИЯХ ТРАНСФОРМАЦИИ ГЛОБАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ

Жамиева А.Е., Рахимжанова К.К., Кодашева Г.С.
ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, г. Астана, Республика Казахстан

Аннотация. В данном исследовании анализируются современные вызовы налогового администрирования в условиях глобальных и цифровых трансформаций экономики. Рассматриваются ключевые проблемы налогового администрирования в Республике Казахстан, обосновываются направления его модернизации и предлагаются меры по повышению устойчивости бюджетных поступлений. Особое внимание уделяется цифровизации, риск-ориентированному подходу и развитию взаимодействия между налоговыми органами и налогоплательщиками.

Ключевые слова: налоги, налоговое администрирование, налоговый контроль, цифровизация, налоговая политика, государственный бюджет, риск-ориентированный подход.

Глобальная экономика развивается динамичнее, чем национальные налоговые системы, что требует от налоговой политики постоянной адаптации к изменениям макроэкономической среды и способности оказывать целенаправленное влияние на ключевые сектора экономики. В последние годы формируются новые направления налоговой политики: внедрение углеродных платежей как инструмента климатической стабилизации, развитие цифровых решений для повышения эффективности налогового администрирования, обсуждение и введение в отдельных странах налога на богатство для снижения

социального неравенства, а также ужесточение требований к налогообложению нерезидентов, прежде всего в сфере цифровой деятельности.

Повышение качества налогового администрирования становится важнейшим условием устойчивого развития и фактором стимулирования экономической активности. Современная экономическая среда требует гибкой и сбалансированной налоговой политики, ориентированной на достижение оптимального баланса между интересами государства и налогоплательщиков. В Послании «Экономический курс Справедливого Казахстана» Президент Касым-Жомарт Токаев подчеркнул необходимость глубокой модернизации фискального регулирования в рамках нового Налогового кодекса. Он отметил, что долгосрочный экономический рост невозможен без понятной, предсказуемой и эффективной налоговой системы, ключевым элементом которой должно стать обновлённое и качественно улучшенное налоговое администрирование [1].

Налоговое администрирование, выступая инструментом реализации налоговой политики, должно обеспечивать стабильные бюджетные поступления без излишней нагрузки на налогоплательщиков. Однако в условиях цифровизации, роста онлайн-операций и сокращения жизненного цикла бизнеса традиционные механизмы администрирования теряют эффективность. Камеральные и выездные проверки проводятся постфактум, их глубина и частота ограничены, а отсутствие полной автоматизации увеличивает административные издержки. В результате действующая система налогового контроля не успевает адаптироваться к быстро меняющимся моделям поведения бизнеса, что ограничивает возможности повышения её эффективности.

Модернизация качественного механизма налогового администрирования в Казахстане имеет важнейшее значение, поскольку на современном этапе мы сталкиваемся с новыми трудностями, связанными с последствиями пандемии, политической напряженностью в мире, снижением реальных доходов населения и т.д. [2] Все это, несомненно, требует существенного увеличения доходов бюджета, чего можно добиться, анализируя мировые тенденции в сфере налогообложения и совершенствуя инструменты налогового администрирования.

Налоговый контроль, осуществляемый налоговыми органами, как одно из условий эффективного налогового администрирования осуществляется форме налоговой проверки. В рамках налогового и таможенного администрирования в 2024 году обеспечено дополнительных поступлений в сумме 1,3 трлн тенге, в том числе за счет налогового администрирования – 1,1 трлн тенге. По данным Комитета государственных доходов, в 2024 году было проведено 35 тысяч проверок, из них 32 тысячи — налоговые. По результатам контрольно-экономической работы было доначислено - 376,9 млрд тенге, взыскано - 139,8 млрд тенге [3].

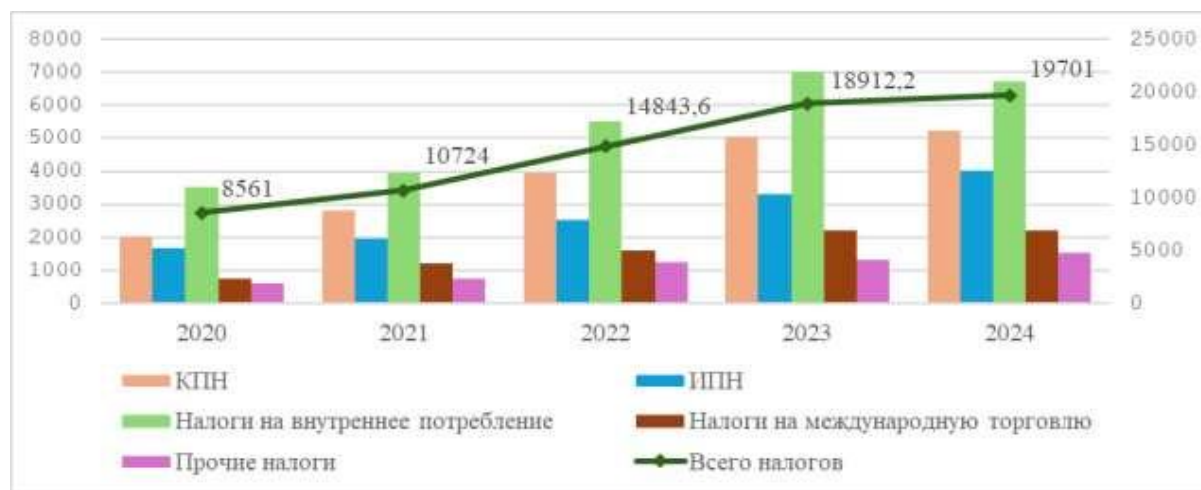

Рисунок 1. Динамика налоговых поступлений в государственный бюджет на 2020-2024 гг., млрд тенге

Примечание: составлено автором на основе источника [3]

Согласно графику, общие налоговые поступления в бюджет увеличились более чем в 2,3 раза — с 8,6 трлн тенге до 19,7 трлн тенге. Данная тенденция свидетельствует о восстановлении экономики после пандемии, о росте деловой активности, об укреплении доходной базы бюджета и постепенном выходе из рецессии, благоприятной ценовой конъюнктуре на сырьевых рынках. Корпоративный налог остаётся одним из ключевых источников доходов бюджета, его поступления продемонстрировали наиболее значительный рост — с 2 трлн тенге в 2020 году до 5,2 трлн тенге в 2024 году (+155%). Это отражает рост прибыли предприятий, прежде всего в сырьевом и финансовом секторах, цикличность

налоговых поступлений в условиях внешнеэкономических колебаний.

Внутренние налоги на товары и услуги (включая НДС и акцизы) остаются крупнейшим источником доходов (примерно 35–37% от общего объема поступлений), хотя с 2023 года наблюдается их небольшое снижение, что может свидетельствовать о расширении внутреннего рынка, усилении роли косвенного налогообложения в доходах бюджета, стабилизации потребительского спроса и налоговой нагрузки. Поступления по индивидуальному подоходному налогу и социальному налогу увеличились на 143%, данная динамика отражает рост занятости и заработных плат, расширение налоговой базы, формализацию доходов населения.

Налоги на международную торговлю имеют менее стабильную динамику, что связано с высокими мировыми ценами на нефть и сырьё, соответственно, увеличением экспортных доходов, но и уязвимостью бюджета к внешним шокам.

Анализ последних пяти лет показывает, что налоговые поступления остаются чувствительными к динамике цен на энергоресурсы, из-за чего продолжается регулярное изъятие средств из Национального фонда. Налоговая система Казахстана демонстрирует высокую фискальную эффективность, что подтверждается устойчивым ростом налоговых поступлений. Но при этом сохраняется зависимость бюджета от корпоративных и сырьевых доходов, что повышает риски в условиях внешнеэкономической нестабильности.

Проведённый анализ позволяет выделить ряд системных проблем, сдерживающих эффективность налогового администрирования в Республике Казахстан. А также выделить некоторые приоритетные направления модернизации налогового администрирования

Во-первых, реактивный характер налогового контроля. Доминирование камеральных и выездных проверок, осуществляемых постфактум, не позволяет своевременно выявлять налоговые риски. В условиях цифровизации экономики и распространения краткосрочных бизнес-моделей такие формы контроля оказываются недостаточно гибкими и экономически

затратными. Переход от контрольной к превентивной модели налогового администрирования. Интеграция оперативного контроля и использование цифровых следов хозяйственных операций позволяют выявлять риски на ранних этапах, снижая необходимость в репрессивных мерах и повышая добровольную налоговую дисциплину.

Во-вторых, ограниченный уровень автоматизации и аналитической обработки данных. Несмотря на внедрение отдельных цифровых сервисов, налоговые органы по-прежнему сталкиваются с фрагментарностью информационных систем и недостаточной интеграцией данных между ведомствами, что снижает точность риск-ориентированного отбора налогоплательщиков. Решением данной проблемы может послужить развитие риск-ориентированного и аналитического цифровизированного подхода. Применение больших данных, автоматизированных систем сопоставления информации и межведомственного обмена данными позволит повысить адресность налогового контроля и сократить административные издержки [4, с. 145].

В-третьих, низкий уровень финансовой грамотности и слабое понимание налоговых процедур, недостаточная прозрачность процедур и сложность нормативных требований нередко приводят к непреднамеренным нарушениям, ошибкам при подаче деклараций и осложняют разрешение налоговых споров, что снижает поступления в бюджет и формирует негативное отношение к налоговой системе. Для устранения этих проблем внедрение автоматического расчёта налоговых обязательств, единых электронных платформ и понятных интерфейсов для налогоплательщиков, что позволит снизить количество ошибок и повысить качество исполнения налоговых обязанностей. Системная информационная поддержка: создание понятных инструкций, развитие удобных онлайн-сервисов для подачи отчетности, а также проведение обучающих программ и консультаций, повысят налоговую осведомлённость граждан [5, с.148].

В-четвёртых, «серые» схемы уклонения и коррупционные практики. Использование фиктивных операций, злоупотребление льготами и человеческий фактор при принятии решений подрывают фискальную справедливость и снижают эффективность администрирования. Недобросовестные налогоплательщики стремятся скрывать доходы или получать необоснованные льготы, а коррупция подрывает справедливость применения законодательства. Повышение прозрачности и антикоррупционной устойчивости налоговых органов, а также автоматизация принятия решений, сокращение дискреционных полномочий и открытость данных о результатах контрольной деятельности способствуют снижению коррупционных рисков и укреплению доверия к системе.

В-пятых, сложность и нестабильность налогового законодательства. Частые изменения норм, множественность ставок и исключений усложняют администрирование, увеличивают транзакционные издержки бизнеса и препятствуют формированию предсказуемой налоговой среды. Множество ставок, льгот и процедур усложняет исполнение налоговых обязательств и приводит к ошибкам при расчётах. Расширение горизонтального мониторинга как формы партнёрского взаимодействия государства и крупного бизнеса способствует снижению налоговой неопределённости, минимизации споров и

повышению инвестиционной привлекательности экономики. Повышение эффективности контроля, межведомственное взаимодействие и автоматизация анализа данных способны существенно сократить такие нарушения, а повышение прозрачности работы налоговых органов — снизить коррупционные риски. Упрощение и систематизация налоговых норм, сокращение избыточных элементов и внедрение технологий автоматического расчёта налогов могут существенно облегчить администрирование и повысить его доступность для налогоплательщиков.

Проведённое исследование показывает, что в условиях глобальных экономических и цифровых трансформаций налоговое администрирование становится не только инструментом фискального контроля, но и важным фактором устойчивого социально-экономического развития.

Рост налоговых поступлений в государственный бюджет Республики Казахстан в 2020–2024 гг. свидетельствует об укреплении доходной базы, однако сохраняющаяся зависимость

бюджета от изъятий из Национального фонда и ограниченная чувствительность налоговых доходов к ценовой конъюнктуре на сырьевых рынках указывают на необходимость дальнейшего повышения качества налогового администрирования.

Выявленные проблемы — реактивность контроля, недостаточная цифровая интеграция, сложность налоговых процедур, коммуникационные барьеры и коррупционные риски — носят системный характер и не могут быть устранены фрагментарными мерами. Их решение требует комплексной модернизации, основанной на цифровизации, аналитическом управлении рисками и партнёрском взаимодействии с налогоплательщиками.

Реализация предложенных направлений позволит повысить эффективность налогового контроля, снизить административную нагрузку на бизнес и население, укрепить налоговую дисциплину и обеспечить более устойчивые и предсказуемые бюджетные поступления. В конечном итоге это создаст институциональные условия для реализации целей

«Справедливого Казахстана» и формирования современной, эффективной и социально ориентированной налоговой системы. Все перечисленные меры направлены на усиление работы государственных органов по снижению налоговой задолженности и противодействию уклонению от уплаты налогов. В этой связи внедряются не только новые инструменты администрирования, но и разрабатываются механизмы оценки эффективности деятельности налоговых служб. Такая система позволит распространять лучшие практики и повысит общий уровень качества налогового администрирования, что, в свою очередь, увеличит поступления в бюджет.

Современное налоговое администрирование функционирует в условиях высокой экономической неопределённости, ускоренной цифровизации и трансформации моделей ведения бизнеса, что формирует комплекс новых вызовов для налоговых органов. В этих условиях ключевым направлением развития становится внедрение инновационных методов налогового контроля, основанных на аналитике данных, риск-ориентированном подходе и превентивном выявлении налоговых нарушений. Существенное значение приобретает развитие информационной и консультационной поддержки налогоплательщиков, направленной на повышение налоговой грамотности, снижение числа непреднамеренных ошибок и формирование партнёрских отношений между государством и бизнесом.

Одновременно сокращение коррупционных рисков за счёт автоматизации процедур, повышения прозрачности решений и ограничения дискреционных полномочий должностных лиц способствует укреплению доверия к налоговой системе и повышению фискальной справедливости. Упрощение налоговых процедур и стабилизация нормативной базы позволяют снизить административную нагрузку, улучшить инвестиционный климат и стимулировать экономическую активность. В совокупности реализация данных направлений создаёт условия для формирования эффективной, адаптивной и социально ориентированной системы налогового администрирования, способной обеспечивать устойчивые бюджетные доходы государства при одновременном соблюдении интересов налогоплательщиков и минимизации издержек исполнения налоговых обязательств.

Список использованных источников:

1. Послание Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана — Официальный сайт Президента РК <https://www.akorda.kz>
2. Черненко Л. Блокировка счетов казахстанцев: Минфин меняет подходы по налоговому администрированию с 2026 года <https://www.zakon.kz/finansy/> 08.12.2025
3. [Комитет государственных доходов Министерства финансов Республики Казахстан](https://www.kgd.gov.kz) <https://www.kgd.gov.kz>
4. Шелкунова Т.Г., Чернова А.П. Экономическая нестабильность в рыночной экономике // Экономика и бизнес: теория и практика. – 2021. - №9-2(79). – С. 145-148
5. Тенденции эффективного осуществления налогового администрирования в РК. Есымханова З.К., Ниязбекова Ш.У., Жумаксанова К.М. DOI: 10.24411/2520- 6990-2020-11620, Economics/Colloquium –

УДК 330.564.224

АНАЛИЗ НАЛОГООБЛОЖЕНИЯ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Научный руководитель:
Шапак У., и. о. профессора
Института управления,
д. ю. н., депутат Мажилиса Парламента Республики Казахстан,
Сабыржан Али,
профессор Института управления, д. э. н.,
Корпебаева Н., магистрант
Института управления, специальность «Экономика»
Академия государственного управления
при Президенте Республики Казахстан, г. Астана, Казахстан

Данная статья посвящена комплексному анализу регулирования предпринимательской деятельности в РК, а также исследованию региональных факторов, влияющих на развитие бизнеса. Рассматриваются динамика налоговых поступлений за 2020–2024 годы, институциональные барьеры, особенности налоговой нагрузки, их влияние на предпринимательскую активность. Анализ позволяет сформулировать выводы и рекомендации по повышению эффективности стимулированию бизнеса в регионах.

Налоговая система является одним из ключевых инструментов государственного регулирования экономики, определяющим условия функционирования предпринимательского сектора. В Казахстане налогообложение играет двойную роль: с одной стороны, оно обеспечивает финансовую устойчивость государства, а с другой — влияет на мотивацию предпринимателей, уровень деловой активности и инвестиционный климат. В условиях глобальной нестабильности, пандемии COVID-19, трансформации рынка труда и структурных изменений в экономике налоговая политика приобретает особое значение [1, с. 15–18].

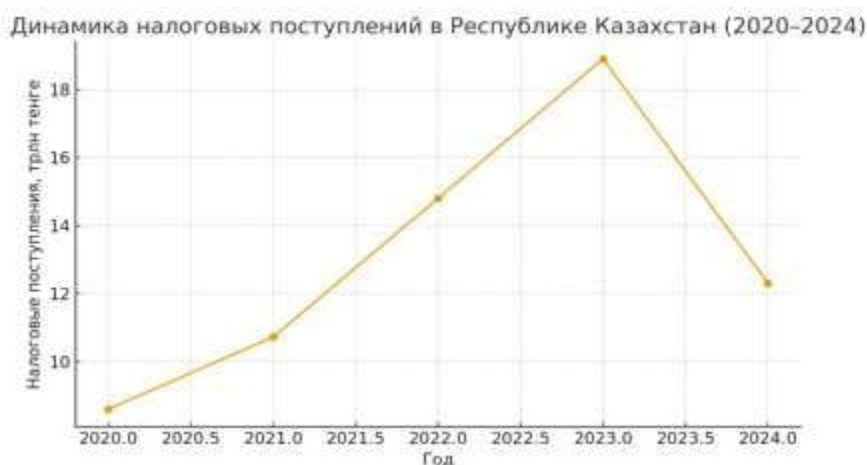

Рисунок 1 - Краткая характеристика данных (2020–2024)

Примечание: для графика использованы следующие значения налоговых поступлений (треугольник — трлн тенге, годовые итоги, сверстаны из публичных отчетов и аналитики)

Период 2020–2024 гг. характеризовался существенными колебаниями налоговых поступлений и пересмотром ряда фискальных инструментов. В это же время усилилось внимание к региональному развитию предпринимательства, поскольку различия в уровне инфраструктуры, доступе к финансированию и административных условиях обуславливают неоднородность бизнес-среды в различных областях Казахстана. Таким образом, исследование взаимосвязи налоговой политики и

регионального предпринимательского потенциала является актуальным и значимым для национальной экономики.

Цель исследования – комплексно проанализировать динамику налоговых поступлений и выявить факторы, ограничивающие развитие предпринимательства в регионах, а также предложить меры совершенствования налоговой политики.

Налоговые поступления являются индикатором состояния экономики и эффективности налогового администрирования. Согласно данным Министерства финансов, в период с 2020 по 2024 годы наблюдались значительные колебания динамики поступлений [1, с. 42–49].

Падение в 2020 году: влияние пандемии. В 2020 году налоговые поступления существенно снизились вследствие карантинных ограничений, сокращения потребления и временных налоговых льгот для МСБ. Особенно пострадали отрасли услуг, малого бизнеса и внешнеэкономической деятельности. По данным Всемирного банка, сокращение ВВП и внешнего спроса привело к снижению доходов бюджета и увеличению доли трансфертов из Национального фонда [8, с. 22–27].

Восстановление 2021–2023 гг. Рост налоговых поступлений в этот период связан с:

- восстановлением деловой активности,
- увеличением цен на сырьё,
- расширением цифровых сервисов налоговых органов,
- усилением мер по борьбе с теневой экономикой [12, с. 55–60].

Цифровизация сыграла ключевую роль: внедрение электронных счетов-фактур, онлайн-касс, системы прослеживаемости товаров позволило повысить собираемость налогов и сократить объемы неучтённого оборота.

Снижение темпов роста в 2024 году. Несмотря на общий тренд роста предыдущих лет, в 2024 году зафиксировано снижение поступлений от отдельных видов налогов. На это повлияли:

- увеличение возвратов НДС,
- колебания в добывающем секторе,
- изменение структуры трансфертов между уровнями бюджета [3, с. 18–22].

Региональное развитие предпринимательства: барьеры и возможности. На развитие предпринимательства в регионах Казахстана влияет целый комплекс социально-экономических факторов. Согласно данным Бюро национальной статистики, более 70% МСБ сосредоточено в Астане, Алматы и Шымкенте [2, с. 33–35]. Это отражает значительное территориальное неравенство.

Экономические барьеры. К основным экономическим ограничениям относятся:

- недостаточный доступ к долгосрочному финансированию,
- слабость региональных финансовых институтов,
- ограниченный внутренний спрос в малонаселённых областях,
- высокие издержки логистики.

Фонд «Даму» отмечает, что лишь 40% региональных предпринимателей могут претендовать на льготное кредитование [10, с. 41–45].

Инфраструктурные проблемы. Недостаток инженерной, транспортной и цифровой инфраструктуры усложняет ведение бизнеса. Во многих областях отсутствуют индустриальные зоны, технопарки и современные логистические центры. Это усиливает разрыв между столичными и периферийными регионами [9, с. 71–79].

Институциональные барьеры. Несмотря на реформы, предприниматели продолжают сталкиваться с административным давлением, многочисленными проверками и недостаточной правовой защитой [11, с. 14–20]. Низкий уровень цифровизации государственных услуг в ряде регионов также затрудняет развитие МСБ.

Социально-демографические факторы. Миграция трудоспособного населения в крупные города сокращает предпринимательский потенциал областей. Женщины и молодёжь в сельских районах сталкиваются с дополнительными барьерами входа в бизнес [14, с. 49–56].

Налоговая система как инструмент стимулирования регионального развития. Налоговая политика играет ключевую роль в формировании условий для развития бизнеса. Однако текущие налоговые режимы недостаточно дифференцированы для регионов с низким уровнем экономической активности [7, с. 63–70].

Необходимость региональной адаптации налоговых инструментов. Возможные направления:

- налоговые каникулы для новых предприятий в депрессивных регионах,
- снижение ставки социальных отчислений для МСБ,
- расширение специальных налоговых режимов,
- создание программ поддержки самозанятых и микро-бизнеса.

Позиция государства. В Послании Президента РК от 2 сентября 2024 года подчёркивается необходимость устранения избыточных требований и сокращения проверок, которые ограничивают предпринимательскую активность [4, с. 4–7].

Потенциал цифровизации. Современные цифровые инструменты позволяют:

- повысить прозрачность налоговых операций,
- улучшить учёт и прогнозирование,
- снизить административную нагрузку и коррупционные риски.

Проведённое исследование показывает, что динамика налоговых поступлений в Республике Казахстан в 2020–2024 гг. отражает влияние экономических кризисов, восстановительных процессов и институциональных реформ. Продвижение цифровизации и совершенствование налогового администрирования способствовали увеличению собираемости налогов.

Развитие предпринимательства в регионах сдерживается комбинацией экономических, инфраструктурных и административных барьеров. Для повышения региональной предпринимательской активности необходимы системные меры, включая адаптацию налоговых инструментов к региональной специфике, модернизацию инфраструктуры, расширение программ поддержки МСБ и снижение административного давления.

Список литературы:

- [1] Министерство финансов РК. Годовой отчёт о бюджете, 2020–2024.
- [2] Бюро национальной статистики. Социально-экономический обзор, 2024.
- [3] Институт экономических исследований ERI. Аналитические обзоры, 2024.
- [4] Послание Президента РК от 2 сентября 2024 года.
- [5] Омаров Т.Ж. Налоговая система РК: модернизация. Алматы, 2023.
- [6] OECD. Tax Policy Reforms 2023.
- [7] World Bank. Kazakhstan Economic Update, 2023.
- [8] НПП Атамекен. Индекс делового климата, 2024.
- [9] Седых Н.В. Налоговое администрирование. Москва, 2021.
- [10] Баймұхаметов Р. Региональная экономика Казахстана. Астана, 2023.

КОММЕРЦИЯЛЫҚ БАНКТЕР: БАНКТЕРДІҢ МӘНІ, ҚЫЗМЕТІ ЖӘНЕ ТҮРЛЕРІ

Сейсембай Б.Ф-24-3ск тобының студенті
Ермекова К.А. магистр, аға оқытушы
Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ.
Қазтұтынуодағы Қарағанды Университеті

Аннотация: Бұл ғылыми жұмыста нарықтық экономиканың негізгі институттарының бірі болып табылатын коммерциялық банктердің экономикалық мәні, олардың атқаратын негізгі қызметтерінің (депозиттік, несиелік, есеп айырысу) мазмұны және коммерциялық банктердің жіктелуі қарастырылады. Сондай-ақ, банктердің қаржы жүйесіндегі рөлі мен олардың Қазақстан Республикасының экономикасына тигізетін әсері талданады.

Түйінді сөздер: Коммерциялық банктер, Қаржылық делдал, Депозиттік қызмет, Несиелік қызмет, Есеп айырысу қызметі, Әмбебап банктер, Мамандандырылған банктер, Мемлекеттік банктер, Жеке банктер, Акционерлік банктер, Аймақтық банктер, Республикалық банктер, Халықаралық банктер, Корпоративтік банктер, Розничтік банктер, Универсал банктер, Ақша айналымы, Экономикалық тұрақтылық

Кіріспе: Коммерциялық банктер қазіргі заманғы қаржы жүйесінің ең маңызды және іргелі буындарының бірі болып табылады. Олар экономикадағы қаржылық ресурстардың қозғалысын қамтамасыз ететін негізгі делдалдық институттар ретінде ұлттық экономиканың тұрақтылығы мен дамуына тікелей ықпал етеді. Коммерциялық банктердің негізгі міндеті – қаржы ресурстарын тиімді бөлу, экономикалық субъектілердің қаржылық қажеттіліктерін қанағаттандыру және инвестициялық белсенділікті қолдау. Осындай қызметтері арқылы банктер шаруашылық жүргізуші субъектілер мен халықтың экономикалық қарым-қатынастарын үйлестіруге, нарықтық инфрақұрылымның тұрақты

жұмыс істеуіне және экономиканың сапалы өсуіне жағдай жасайды. Сондықтан коммерциялық банктердің мәнін, олардың атқаратын қызметтері мен түрлерін жан-жақты қарастыру қаржы саласының теориялық және практикалық аспектілерін терең түсінуге мүмкіндік береді.

Қазақстан Республикасының қаржы жүйесінде коммерциялық банктер ұлттық экономиканың тұрақтылығы мен даму қарқынына тікелей әсер ететін негізгі институттардың қатарына кіреді. Банктердің қаржылық делдал ретіндегі рөлі ресурстарды тиімді бөлу, экономикалық субъектілерді қаржыландыру және инвестициялық белсенділікті ынталандыру арқылы көрінеді. Осы ретте коммерциялық банктердің мәнін, қызметін және түрлерін кешенді зерттеу олардың экономикалық тұрақтылықты қамтамасыз етудегі маңыздылығын көрсетеді.

Коммерциялық банктер – бұл пайда табу мақсатында қаржылық қызметтер көрсететін, клиенттердің ақшасын тартып, оларды қайта орналастыратын, сондай-ақ экономикада ақша айналымын ұйымдастырушы әмбебап қаржы-несие институттары. Олардың басты міндеті – уақытша бос ақша қаражаттарын тиімді бөлу арқылы экономиканың қаржылық тұрақтылығын қамтамасыз ету.

Коммерциялық банктердің мәні – экономикалық жүйеде қаржылық делдал ретінде әрекет етуінде. Олар уақытша бос ақша қаражаттарын жинақтап, оларды қаржыға мұқтаж жеке және заңды тұлғаларға орналастырады. Осы арқылы банктер ақша айналымын ұйымдастырып, экономиканың тұрақты жұмыс істеуіне жағдай жасайды.

Коммерциялық банктердің қызметтері – олардың қаржы жүйесіндегі негізгі рөлін айқындайтын, экономиканың тұрақты жұмыс істеуіне ықпал ететін кешенді операциялар жиынтығы. Банктер

орындайтын қызметтер қоғамдағы ақша қозғалысын реттеуге, капиталдың тиімді бөлінуіне және қаржы нарықтарының тұрақтануына бағытталған. Коммерциялық банктердің барлық қызметтері өзара тығыз байланысты болып, экономиканың нақты секторын, үй шаруашылықтарын және мемлекет қажеттіліктерін қаржыландыру арқылы экономикалық дамуға елеулі үлес қосады.

Бірінші кезекте, банктердің пассивтік операциялары қаражат тарту қызметі арқылы көрінеді. Бұл қызмет барысында банк клиенттердің уақытша бос ақшасын депозиттер түрінде қабылдайды, жинақ сертификаттарын, облигацияларын шығарады және басқа да ресурстардың көздерін қалыптастырады. Пассивтік операциялар банк қызметінің негізі болып табылады, себебі тартылған қаражат банктің әрі қарай несиелік және инвестициялық қызметін жүзеге асыруға мүмкіндік береді.

Екінші маңызды бағыт – активтік операциялар, яғни банктің тартылған қаражатты орналастыру қызметі. Бұл қызметтің негізгі түріне несиесі беру, инвестициялау, бағалы қағаздарға қаражат салу, лизинг және факторинг жатады. Активтік операциялар банктің табыс алуына тікелей әсер етеді, себебі банктің негізгі кірісі несиелер бойынша пайыздардан және инвестициялық операциялардан түседі. Сонымен қатар, активтік операциялар экономикалық субъектілерді ресурстармен қамтамасыз ете отырып, өндіріс көлемінің ұлғаюына, сауданың жандануына және жаңа бизнес жобалардың іске асуына жағдай жасайды.

Үшінші қызмет бағыты – есеп айырысу және төлем жүйелерін ұйымдастыру. Коммерциялық банктер қолма-қол және қолма-қол емес есеп айырысуларды жүргізіп, жеке тұлғалар мен кәсіпорындардың қаржылық қатынастарын жеңілдетеді. Бұл қызмет төлем карталарын шығару, онлайн-банкінгіті дамыту, ақша аударымдарын жүзеге асыру сияқты заманауи құралдарды қамтиды. Осы қызмет арқылы банк экономикадағы айналым капиталының үздіксіз қозғалысын қамтамасыз етеді. Сонымен қатар, банктердің валюталық-қаржылық қызметтері де аса маңызды. Олар шетел валюталарын сату мен сатып алу, валюта айырбастау, халықаралық төлемдер жүргізу, экспорт-импорт операцияларын қаржыландыру сияқты қызметтерді атқарады. Бұл операциялар сыртқы экономикалық байланыстарды нығайтып, елдің халықаралық қаржы нарықтарымен интеграциялануына мүмкіндік береді. Бұдан бөлек, коммерциялық банктер кең ауқымды делдалдық және қосымша қызметтер көрсетеді: клиенттерге қаржылық кеңес беру, трасттық қызметтер атқару, құнды қағаздарды сақтау, инкассация, сейфтік жәшіктерді жалға беру, сақтандыру өнімдерін ұсыну, мобильді және интернет-банкінг жүйелерін дамыту. Бұл қызметтер банктердің әмбебап қаржылық институт ретінде қалыптасуына жағдай жасайды.

Коммерциялық банктердің түрлері – олардың ұйымдастырушылық құрылымына, меншік нысанына, атқаратын қызметтері мен операцияларының ауқымына, капитал көздеріне және клиенттер құрамына байланысты әртүрлі болып келеді. Банктердің жіктелуі олардың қаржы жүйесіндегі рөлін, мамандандырылу деңгейін және қызмет ету стратегиясын түсінуге мүмкіндік береді. Коммерциялық банктердің түрлерін дұрыс айқындау банк жүйесінің құрылымын талдауда, банк секторындағы қаржылық тұрақтылықты бағалауда және оның даму бағыттарын анықтауда маңызды орын алады.

Жалпы коммерциялық банктер бірнеше негізгі белгілер бойынша жіктеледі:

1. Меншік нысанына байланысты банктер

1.1. Мемлекеттік банктер – бұл банктердің меншігі толығымен немесе жартылай мемлекетке тиесілі. Олар стратегиялық маңызы бар салаларды қаржыландыру, ұлттық экономиканың тұрақтылығын сақтап тұру, әлеуметтік саясатты қолдау сияқты функцияларды орындайды. Мемлекеттік банктер, әдетте, төмен тәуекелмен жұмыс істейді және мемлекеттік бағдарламаларды жүзеге асыруға қатысады.

1.2. Жеке банктер – меншігі жеке тұлғаларға немесе жеке кәсіпорындарға тиесілі банктер. Мұндай банктердің негізгі мақсаты – пайда табу. Олар бәсекелестік ортада жұмыс істеп, клиенттерді тарту үшін түрлі қаржылық өнімдер мен қызметтерді ұсынады.

1.3. Акционерлік банктер – капитал акциялар шығару арқылы қалыптасады. Акционерлік банктердің иелері – акция ұстаушылар. Бұл банктердің қызметі акционерлердің мүддесіне бағытталған және корпоративтік басқару принциптері бойынша ұйымдастырылады.

1.4. Шетелдік капиталдың қатысуымен құрылған банктер – капиталында шетелдік инвесторлардың үлесі бар банктер. Олар халықаралық тәжірибені, технологияларды және корпоративтік мәдениетті енгізуімен ерекшеленеді. Мұндай банктер нарықта жоғары бәсекелестік тудырып, қызмет сапасын арттыруға әсер етеді.

2. Орындалатын операциялардың көлемі мен түрлеріне байланысты

2.1. Әмбебап банктер – кең көлемдегі операцияларды орындайтын, барлық бағытта қызмет көрсететін банктер. Олар депозит қабылдау, несие беру, инвестициялау, валюталық операциялар және басқа да көп қызмет түрін атқарады. Әмбебап банктер клиенттердің әртүрлі қажеттіліктерін толық қанағаттандыра алады.

2.2. Мамандандырылған банктер – белгілі бір салаға немесе қызмет түріне мамандандырылған банктер. Оларға мыналар жатады:

- Ипотекалық банктер – жылжымайтын мүлікке несие береді.
- Инвестициялық банктер – құнды қағаздар нарығында жұмыс істейді, компанияларды қаржыландырады, облигациялар мен акциялар шығарады.
- Сауда-өнеркәсіп банктері – өндірістік секторды қаржыландырады.
- Инновациялық банктер – жаңа технологиялық жобаларды қаржыландырады.
- Жинақ банктері – халықтан ұзақ мерзімді салымдар жинайды.
- Экспорт-импорт банктері – сыртқы экономикалық қатынастарды қолдайды.

3. Қызмет көрсету ауқымына қарай

3.1. Аймақтық банктер – негізінен бір облыста немесе қалада қызмет көрсететін банктер. Олардың филиалдық желісі кең емес. Жергілікті кәсіпорындар мен халыққа бағытталған.

3.2. Республикалық банктер – Ел көлемінде кең филиалдық желісі бар, қызмет көрсету мүмкіндігі жоғары банктер. Қазақстандағы ірі банктер осы санатқа жатады.

3.3. Халықаралық деңгейдегі банктер – басқа елдерде филиалдары бар немесе трансұлттық корпорациялармен жұмыс істейтін банктер. Олар халықаралық төлемдер мен валюталық операцияларда жетекші рөл атқарады.

4. Клиенттік бағытталуына қарай

4.1. Корпоративтік банктер – негізінен ірі кәсіпорындарға, компанияларға және ұйымдарға қызмет көрсетеді. Көбіне ірі несиелер береді, корпоративтік есеп айырысулар жүргізеді.

4.2. Розничтік (бөлшек) банктер – жеке тұлғаларға қызмет көрсетуге бағытталған. Олардың негізгі өнімдері – тұтынушылық несиелер, депозиттер, карталар, ипотека.

4.3. Универсал клиенттік банктер – жеке де, заңды тұлғаларға да қызмет көрсетеді.

5. Құрылу формасына қарай

5.1. Кооперативтік банктер – кооператив мүшелері арқылы басқарылатын, өзін-өзі басқаратын банктер. Көбінесе ауыл шаруашылығында кездеседі.

5.2. Филиалдық банктер – Белгілі бір ірі банктің бөлімшелері ретінде жұмыс істейді.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі. Қаржы жүйесі туралы ресми ақпарат. – Астана, 2023.
2. Әбдімәліков, А.Қ. Банктік іс негіздері. – Алматы: «Финанс», 2022.
3. Жұмабаев, Т.С. Қаржы жүйесі және банк секторы. – Алматы: «Қаржы», 2021.
4. Ким, А.М., Сапарбаев, Ж.К. Коммерциялық банктердің қызметі мен түрлері. – Нұр-Сұлтан: «Экономика», 2020.
5. Mishkin, F.S. The Economics of Money, Banking, and Financial Markets. – New York: Pearson, 2022.
6. Сейітов, Н.Б. Банктердің экономикалық рөлі және нарықтық қатынастар. – Алматы: «Білім», 2021.
7. Қазақстан Республикасының заңнамалық актілері. «Банктер және банк қызметі туралы» заң. – Астана, 2023.

ОПЕРАЦИИ КОММЕРЧЕСКИХ БАНКОВ КАЗАХСТАНА С ЦЕННЫМИ БУМАГАМИ

Сулейменов К. К.

Карагандинский университет Казпротребсоюза

Караганда

Гусманова Ж.А к.э.н доцент

Аннотация. Статья анализирует операции банков Казахстана с ценными бумагами, их долю в активах и доходах, роль банков как брокеров-дилеров, влияние регулирования и рыночные тренды 2024–2025 гг. Рассматриваются рост биржевых операций, изменение рисков и эффективность деятельности банков по официальным данным.

Ключевые слова: банковские операции, ценные бумаги, брокерские услуги, дилерские операции, регуляторное регулирование (Агентство, НБРК), финансовые рынки Казахстана, тренды 2024–2025 гг.

Введение. Коммерческие банки в Казахстане удерживают значительный объём ценных бумаг в активном портфеле: по итогам 2024 года на них приходилось около 20,3 % балансовых активов банковского сектора [1]. Это отражает активное использование финансовых инструментов помимо кредитования экономики. Банки осуществляют операции

купи-продажи ГЦБ и корпоративных бумаг, привлекают и обслуживают инвестиции клиентов, выступают в роли брокеров и дилеров. Регулятор (Нацбанк и Агентство по регулированию и развитию финансового рынка) подробно учитывает эти операции при оценке финансовой устойчивости банков. Введение новых инструментов (в том числе биржевых платформ Астана (AIX) и KASE) стимулирует участие банков в ценных бумагах клиентов. Анализ доходов банков показывает, что в 2024 году примерно 15 % процентного дохода приходилось на операции с ценными бумагами [1]. При этом основная часть дохода (71,2 %) формировалась за счёт кредитования, однако доходы от торговли бумагами и дилерских сделок быстро растут (чистые доходы по дилерским операциям за год выросли на 33,6 % до 604 млрд тенге). Это подчёркивает важность брокерско-дилерского бизнеса для прибыльности банковского сектора. Одновременно отмечается увеличение нормативных требований к риск-ориентированному надзору и развитию инфраструктуры рынка ценных бумаг [1]. Настоящее исследование посвящено анализу существующей практики банковских операций с чужими ценными бумагами, действующих нормативных ограничений и возникающих экономических эффектов, с упором на данные за 2024–2025 годы.

Методы исследования

Для исследования использованы методы системного анализа и обобщения открытых данных. В работе проанализированы публикации Национального банка РК [2] и Агентства по регулированию и развитию финансового рынка [1] (годовые отчёты и пресс-релизы за 2024–2025 гг.), официальные отчёты крупнейших банков и бирж (KASE), а также аналитические обзоры Ассоциации финансистов Казахстана (АФК) и деловых СМИ. Применён сравнительный анализ динамики ключевых показателей (балансовая структура банков, объёмы торгов, показатели прибыли и рентабельности) за период 2023–2025 гг. Для оценки эффективности операций с ценными бумагами использованы отчётные коэффициенты (ROA, ROE, доходность по процентам и комиссиям).

Результаты

- **Доля ценных бумаг в активах банков:** по данным регулятора, активы банков в 2024 году составили 61 557 млрд тенге, увеличившись на 19,7 % год к году, в том числе портфель ценных бумаг вырос на 19,0 %. В структуре активов преобладал ссудный портфель (58,2 %), но заметная доля (20,3 %) приходилась на инвестиционные бумаги. [1]

- **Доходность по операциям с ценными бумагами:** чистая прибыль банков за 2024 год составила 2 553 млрд тенге (рост 17,1 %). На операции с ценными бумагами приходилось около 15 % процентных доходов банков. При этом чистые доходы по дилерским операциям увеличились на 33,6 % до 604 млрд тенге, а чистые комиссионные – на 3,2 % до 749 млрд тенге, что свидетельствует о росте активности торговых операций. ROA банковского сектора составила примерно 4,6 %. [1]

- **Рынок профессиональных участников:** на начало 2025 года в Казахстане функционировало 40 брокеров и/или дилеров, из них 16 – банковских организаций (13 из которых I категории). По итогам 2024 года выдано 2 лицензии ПИИ (например, «Банк ЦентрКредит» получил лицензию на трансфер-агентскую деятельность). Кроме того, образовано 11 банков-кастодианов, 21 управляющий инвестиционным портфелем и 4

трансфер-агента. [1]

• **Тенденции рынка ценных бумаг:** совокупный объём рынка акций и корпоративных облигаций в 2024 г. вырос на 15,8 % до 46,6 трлн тенге (34,4 % ВВП). По данным KASE, объём торгов на бирже за 2024 год составил 389,1 трлн тенге (рост +18 % на рынке ценных бумаг) [4]. Капитализация фондового рынка увеличилась на 23 % (до ~32,9 трлн тенге), а индекс KASE вырос на 33 %. Эмитенты и инвесторы проявили активность: в 2024 году прошло рекордное IPO (АО «Air Astana», объём 49,2 млрд тенге) и зарегистрировано около 237 выпусков бумаг (акции и облигации) [4]. За первые месяцы 2025 года выросла доля институциональных инвесторов в сделках – доля физических лиц снизилась до 46 %, в то время как институты и корпорации заняли 54 % оборота торгов. [3]

Обсуждение

Результаты свидетельствуют об активной роли банков на рынке ценных бумаг Казахстана, где они выступают не только как инвесторы, но и как посредники. Регуляторы отмечают стабильный рост рынка: по итогам 2024 года капитализация акций выросла на 23 % и индекс KASE на 33 % [6]. Банки получали существенную прибыль от операций с ценными бумагами, однако основную долю дохода продолжает формировать кредитование (71,2 % процентных доходов) [1]. Аналитики подчёркивают, что казахстанские банки концентрируют прибыль на низкорисковых инструментах: основным источником дохода являются высокая процентная маржа и доходы от размещения ликвидности, в то время как операции с ценными бумагами занимают лишь часть портфеля [5]. По мнению экспертов, отечественным банкам выгоднее инвестировать в государственные и корпоративные бумаги с высокой надёжностью, нежели наращивать кредитование экономики.

С ростом рынка ценных бумаг регулятор усиливает контроль за деятельностью банков в этой сфере. Национальный банк и Агентство вводят нормы «риск-ориентированного надзора» и периодический стресс-тестинг: по итогам 2024 года VaR-показатель по портфелю ценных бумаг у участников рынка вырос с 3,9 % до 5,8 %, однако собственный капитал участников позволяет покрыть возможные потери. В числе новых мер – ограничение инвестиций банков в собственные портфели (вводится с 2025 г.) и пересмотр нормативов по операциям с

«комплексными» инструментами. Регуляторные новшества включают и развитие инфраструктуры: с 2024 года банки получили право выступать посредниками для международных кастодианов (Euroclear, Clearstream), что позволяет глобальным инвесторам работать на казахстанском рынке напрямую через депозитарий или банки-кастодианы. Для розничных инвесторов запущена внебиржевая OTC-площадка при Центральном депозитарии. Появление цифровых платформ (например, присоединение KASE и AIX к биржевому хабу Tabadul) расширяет возможности банков для кросс-граничных сделок.

Участие банков в крупных сделках подчёркивается примерами последних лет: в IPO АО

«Air Astana» (февраль 2024) акции размещались сразу на трёх площадках (KASE, AIX, LSE), андеррайтерами выступили ведущие местные брокеры (включая аффилированные с крупнейшими банками). Это демонстрирует интеграцию банков в схему государственных и корпоративных размещений. В то же время возросшая волатильность на глобальных рынках и ужесточение денежно-кредитной политики (в т. ч. повышение ключевой ставки НБРК) создают новые риски. Банки должны балансировать между доходностью сделок с ценными бумагами и рисками (процентными, рыночными), а регулятор продолжает ужесточать требования (включая нормативы ликвидности и капитала) к таким операциям.

Заключение. Анализ показывает, что операции казахстанских банков с ценными бумагами остаются значимой частью их деятельности и приносят ощутимую прибыль. Банки выступают как брокеры и дилеры для клиентов в государственных и корпоративных бумагах (имеют соответствующие лицензии [7] [8], обслуживают торговые поручения и используют инструменты репо для управления ликвидностью. В 2024–2025 гг. рынок ценных бумаг демонстрировал рост объёмов и расширение инфраструктуры, что открывает дополнительные возможности для банков. Вместе с тем регуляторы (Агентство РК и НБРК) активно корректируют нормы, усиливая риск-ориентированный надзор и вводя новые требования к брокерско-дилерской деятельности. Предстоящие изменения (лимитирование портфелей, стимулы для IPO, новые расчётные модели депозитария) направлены на повышение стабильности и защите инвесторов. Оценка эффективности показывает высокую прибыльность банковского сектора, однако и риски операций с ценными бумагами следует учитывать при планировании бизнес-стратегий.

Список литературы

1. Агентство Республики Казахстан по регулированию и развитию финансового рынка. Отчет за 2024 г. (раздел «Банковский сектор» и «Рынок ценных бумаг»). Алматы, 2025.
2. Национальный Банк Республики Казахстан. Годовой отчёт 2024 г. (раздел

- «Основные показатели банковского сектора»).
3. Аналитический центр АФК. Обзор рынка ценных бумаг Казахстана за 1 квартал 2025 г. (статья на сайте AFK.kz, апрель 2025).
 4. Новости KASE. Итоги 2024 года: объёмы торгов, новые инструменты (Cronos.asia, 30.05.2025).
 5. Аналитическая служба LSM.kz. «Банки демонстрируют рост чистой прибыли при замедлении рентабельности» (03.11.2025).
 6. Пресс-релиз Агентства РК по регулированию финансового рынка. «В Казахстане усиливают контроль за рынком ценных бумаг» (news., февраль 2025).
 7. Официальный сайт АО «Банк ЦентрКредит». Услуги брокера/дилера (статья «Брокерские услуги в Казахстане»).
 8. Официальный сайт АО «Халык Банк Казахстан» («Казначейство Halyk Bank — лидер рынка государственных ценных бумаг», раздел «Брокерское обслуживание»).
 9. Другие источники: официальные сайты банков, биржевые сводки и отраслевые публикации.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К ИЗУЧЕНИЮ МЕТОДОВ И СПОСОБОВ КРЕДИТОВАНИЯ КОММЕРЧЕСКИХ БАНКОВ НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ

А.П. Суханова студентка 3 курса по ОП «Финансы»
Карагандинский университет Казпотребсоюза
Казахстан, г.Караганда, ул.Академическая 9,
asuhanova0428@gmail.com Научный руководитель:
к.э.н. доцент Гусманова Ж.А.

Аннотация: В статье раскрыта значимость методов и способов кредитования коммерческих банков; поставлена цель уточнить их принципы; обозначены задачи описать теорию, выделить практику, оценить эффективность; указан объект — банковское кредитование, предмет — методы его организации; применены сравнительный и аналитический подходы; подчеркнута новизна и практическая польза.

Кредитование является ключевым инструментом деятельности коммерческих банков, влияющим на их доходность и стабильность. Актуальность темы определяется ростом потребности в эффективных методах выдачи кредитов и управлении рисками. Цель статьи — проанализировать методы и способы кредитования коммерческих банков. Задачи: описать теоретические основы кредитования, рассмотреть практические подходы, оценить эффективность методов. Объект — кредитная деятельность банков, предмет — методы её организации. Применены аналитический и сравнительный подходы. Новизна проявляется в систематизации современных методов кредитования, практическая значимость заключается в оптимизации банковских процессов. Структура статьи включает три главы, раскрывающие теорию, практику и оценку эффективности.

Ключевые слова: кредитная политика банка; методы кредитования; способы выдачи займов; оценка заемщика; кредитный портфель; риски банка; эффективность кредитных операций.

Кредитование представляет собой одну из ключевых функций коммерческого банка, обеспечивая движение денежных средств и формируя основу доходной части финансовой организации. Через кредиты банк взаимодействует с экономическим сектором, населением и государственными структурами, способствуя развитию предпринимательства и поддержке финансовой стабильности [1]. Эффективное кредитование позволяет оптимизировать

управление активами и пассивами, укреплять репутацию банка и повышать его конкурентоспособность на рынке.

Принципы кредитной деятельности включают возвратность, срочность, платность, обеспеченность, дифференцированный и целевой подход. Возвратность гарантирует полное возвращение средств, срочность регулирует временные рамки, платность обеспечивает доходность, а обеспеченность формирует защиту от возможных потерь. Дифференцированный подход предполагает индивидуальные условия для разных категорий клиентов, а целевой характер кредита подтверждает использование средств строго по назначению [2]. Соблюдение этих принципов делает кредитные операции прозрачными и снижает риски для банка, создавая основу доверительных отношений с клиентами.

Виды кредитов, применяемых в коммерческих банках, различаются по сроку, назначению и способу

предоставления. Разовый кредит используется для выдачи фиксированной суммы на конкретный срок, обеспечивая предсказуемость выплат. Кредитная линия открывает клиенту доступ к заранее согласованному лимиту, что удобно для предприятий с сезонными колебаниями оборота. Овердрафт применяется для краткосрочного покрытия кассовых разрывов, позволяя оперативно реагировать на нехватку средств [3]. Каждый из методов адаптирован под особенности клиентов и тип экономической деятельности, что повышает эффективность работы банка.

Место кредитования в структуре банковских операций определяется не только его экономической значимостью, но и ролью в формировании долговременных связей с клиентами. Через кредиты банк расширяет клиентскую базу, улучшает сервис и внедряет новые финансовые продукты. Продуманная кредитная политика позволяет банку поддерживать стабильный доход, снижать риски и оперативно реагировать на изменения экономической среды. Кредитование выступает не просто услугой, а стратегическим инструментом, влияющим на общую финансовую устойчивость банка.

Современные тенденции кредитной деятельности отражают изменения в экономике, законодательстве и технологиях. Усиление конкуренции на финансовом рынке требует внедрения гибких методов выдачи кредитов, персонализированных продуктов и систем контроля за рисками. Использование цифровых платформ и автоматизированных скоринговых систем позволяет ускорять принятие решений, повышать точность оценки заемщиков и оптимизировать внутренние процессы [4]. Банки активно применяют аналитические инструменты для прогнозирования платежеспособности клиентов и мониторинга кредитного портфеля, что способствует своевременной корректировке условий кредитования и снижению вероятности невозвратов.

Нормативное регулирование кредитной деятельности задаёт рамки работы банков, устанавливая требования к оценке рисков, минимальному уровню резервов, процедурам предоставления и контроля за кредитами. Банки обязаны соблюдать правила Центробанка, учитывать международные стандарты и внутренние регламенты. Это обеспечивает прозрачность и безопасность операций, формирует доверие клиентов и поддерживает устойчивость финансовой системы.

Особое внимание уделяется анализу платежеспособности заемщиков и управлению кредитными рисками. Оценка включает изучение финансовых показателей, долговой нагрузки, качества обеспечения и деловой репутации. Комплексный подход позволяет банку принимать взвешенные решения, подбирать оптимальные методы кредитования и снижать вероятность убытков. Современные технологии дополняют традиционные методы анализа, делая процесс более оперативным и точным.

В итоге теоретическая база кредитования коммерческих банков охватывает принципы, виды, методы и место в структуре операций, учитывает современные тенденции и нормативные требования. Это формирует прочный фундамент для практической реализации кредитных программ, эффективного управления рисками и внедрения инновационных решений, обеспечивающих устойчивое функционирование банка в динамичной экономической среде.

Практическая сторона кредитования в коммерческих банках включает разнообразные методы выдачи средств, оценку платежеспособности заемщиков и контроль за выполнением обязательств. Основной целью применения различных инструментов является обеспечение доходности банка при минимизации рисков невозврата. Классические методы, такие как разовый кредит, кредитная линия и овердрафт, остаются востребованными, но современные условия требуют внедрения альтернативных форм кредитования, включая факторинг, лизинг и синдицированные кредиты. Каждый метод адаптируется под тип клиента, срок и цель использования средств, а также под финансовое состояние заемщика [5].

Оценка платежеспособности заемщика выполняется по комплексной схеме, включающей анализ бухгалтерской отчетности, коэффициентов ликвидности и финансовой устойчивости, проверку кредитной истории и характера бизнеса. Банки используют скоринговые системы для ускорения принятия решений и снижения человеческого фактора в оценке риска. Помимо стандартной оценки, современные методы включают стресс-тестирование портфеля и моделирование потенциальных сценариев развития экономики, что позволяет своевременно корректировать условия кредитования и поддерживать стабильность банка.

Особое значение имеет классификация кредитных продуктов по категориям клиентов. Физические лица получают потребительские кредиты, ипотеку и автокредиты, а юридические лица — кредиты на развитие бизнеса, оборотные средства и инвестиционные проекты. Каждая категория предполагает особые требования к обеспечению, срокам погашения и процентным ставкам. Применение комплексных инструментов позволяет банкам гибко управлять рисками, подбирая оптимальные решения для разных сегментов клиентов.

Для наглядного сравнения эффективности методов кредитования была составлена таблица, демонстрирующая ключевые характеристики и различия между основными видами кредитов.

Таблица №1. Сравнение основных методов кредитования в коммерческих банка.

Вид кредита	Срок действия	Цель применения	Требования к заемщику	Обеспечение	Риск невозврата
Разовый кредит	Краткосрочный/среднесрочный	Покрытие конкретных расходов	Финансовая стабильность, платежеспособность	Залог или поручительство	Средний
Кредитная линия	Среднесрочный/долгосрочный	Финансирование текущих нужд	Доверительная история, обороты бизнеса	Часть средств под обеспечение	Низкий/средний
Овердрафт	Краткосрочный	Покрытие кассовых разрывов	Регулярные поступления, кредитная история	Частичная гарантия	Средний
Факторинг	Краткосрочный	Финансирование дебиторской задолженности	Дебиторская база, обороты	Цессия прав требований	Низкий
Лизинг	Среднесрочный/долгосрочный	Приобретение оборудования/техники	Финансовая стабильность, платежеспособность	Объект лизинга	Средний
Синдицированный кредит	Среднесрочный/долгосрочный	Крупные проекты и инвестиции	Надёжные партнеры, высокие обороты	Частичное обеспечение	Низкий/средний
Примечание – Составлено автором по источникам [1], [2].					

Анализ таблицы показывает, что каждый метод обладает своей спецификой и уровнем риска, а выбор зависит от целей заемщика и возможностей банка. Разовый кредит отличается простотой и прогнозируемостью, кредитная линия обеспечивает гибкость и оперативность,

овердрафт подходит для краткосрочного покрытия кассовых разрывов, факторинг ускоряет оборот денежных средств, лизинг позволяет использовать активы без полной оплаты, а синдицированный кредит обеспечивает участие нескольких банков в крупных проектах.

Продолжая тему оценки эффективности методов, важно отметить роль цифровых технологий. Автоматизация кредитных процессов снижает временные затраты, повышает точность анализа и минимизирует влияние субъективного фактора при принятии решений. Использование программного обеспечения для скоринга и мониторинга портфеля позволяет своевременно выявлять потенциальные проблемы, корректировать условия и снижать риск невозврата средств.

Эффективность применения различных методов кредитования также зависит от квалификации сотрудников банка и внутренних регламентов [1]. Организация контроля за использованием средств, регулярная проверка финансового состояния заемщика и мониторинг выполнения обязательств создают условия для стабильной работы и поддержания доходности. Комбинация классических и инновационных методов обеспечивает гибкость, соответствие современным требованиям и позволяет банкам адаптироваться к изменяющимся экономическим условиям.

В итоге практическая реализация методов кредитования требует комплексного подхода: сочетания разнообразных инструментов, оценки рисков, применения цифровых технологий и эффективного контроля. Это позволяет коммерческим банкам не только минимизировать убытки, но и повышать доходность, укреплять позиции на рынке и создавать условия для долгосрочного сотрудничества с клиентами.

Развитие кредитной деятельности коммерческих банков невозможно без применения проектных и прогностических методов. Эти подходы позволяют прогнозировать эффективность кредитных программ, адаптировать методы выдачи средств под изменения экономики и разрабатывать новые инструменты для расширения клиентской базы. Прогнозирование включает анализ макроэкономических показателей, тенденций спроса на кредиты, динамики процентных ставок и потенциальных рисков, что создаёт основу для стратегического планирования и повышения устойчивости банка.

Разработка новых инструментов кредитования ориентирована на удовлетворение специфических потребностей клиентов. Среди таких инструментов выделяются продуктовые линейки с

индивидуальными условиями, комбинированные кредиты для малого и среднего бизнеса, а также специализированные программы для поддержки инновационных проектов. Эти инструменты позволяют банку гибко реагировать на изменения экономической конъюнктуры, стимулировать развитие предпринимательства и привлекать новые сегменты клиентов.

Прогностические модели кредитования применяются для оценки вероятности возврата средств и оптимизации структуры портфеля. В их основе лежат количественные методы, включая регрессионный анализ, корреляционный мониторинг и сценарное моделирование. Такие подходы позволяют учитывать сезонные колебания, изменения рыночных условий и финансовое состояние заемщиков. На практике это обеспечивает своевременное принятие решений, корректировку процентных ставок и условий кредитования, а также распределение ресурсов между разными видами кредитов.

Важным аспектом является снижение кредитных рисков через проективное планирование. Применение автоматизированных систем прогнозирования помогает выявлять потенциально проблемных заемщиков, оценивать финансовую устойчивость клиентов и управлять распределением ресурсов. Современные технологии, включая искусственный интеллект и большие данные, позволяют анализировать большие объемы информации, выявлять скрытые зависимости и формировать рекомендации для банковских менеджеров. Это повышает точность прогнозов и снижает вероятность убытков.

Проектные подходы включают разработку инновационных методов кредитования, таких как электронные кредиты, микрофинансирование, кредитование через мобильные платформы и краудфандинговые механизмы. Эти инструменты расширяют доступ к финансовым ресурсам, позволяют работать с новыми категориями клиентов и ускоряют оборот средств. Интеграция инновационных технологий в кредитные процессы делает работу банка более гибкой и адаптивной к рыночным изменениям.

Прогнозирование эффективности кредитных программ также включает оценку влияния внешних факторов. Экономические кризисы, инфляционные колебания, изменение законодательства и появление новых финансовых инструментов напрямую влияют на доходность банка и риск невозврата кредитов. Применение проектных моделей позволяет заранее выявлять угрозы, разрабатывать сценарии развития событий и корректировать стратегию работы с клиентами.

Разработка рекомендаций по оптимизации методов кредитования предполагает формирование комплексной системы управления кредитным портфелем. Включение аналитических инструментов, цифровых технологий и постоянного мониторинга финансового состояния заемщиков обеспечивает баланс между доходностью и риском. Эффективное использование проектных и прогностических подходов способствует повышению устойчивости банка, улучшению качества обслуживания клиентов и расширению спектра финансовых услуг.

Перспективы внедрения инновационных технологий в кредитные процессы открывают новые возможности. Автоматизация выдачи кредитов, использование мобильных приложений и платформ дистанционного обслуживания ускоряет обработку заявок, снижает операционные затраты и повышает точность оценки платежеспособности клиентов. Аналитические системы позволяют адаптировать методы кредитования к индивидуальным потребностям, формировать персонализированные предложения и прогнозировать доходность.

В итоге проектные и прогностические подходы становятся ключевыми инструментами развития кредитной деятельности коммерческих банков. Они обеспечивают гибкость, оперативность и высокую точность управления кредитными ресурсами, минимизируют риски и открывают новые возможности для расширения клиентской базы. Эффективное сочетание традиционных методов кредитования с инновационными инструментами позволяет банкам успешно функционировать в условиях динамичной экономики, поддерживать стабильность и обеспечивать долгосрочный рост.

Кредитование занимает центральное место в деятельности коммерческих банков, формируя доходы и обеспечивая финансовую устойчивость. Анализ методов и инструментов кредитования показал разнообразие подходов, от классических разовых кредитов и кредитных линий до инновационных форм факторинга, лизинга и цифровых продуктов. Применение комплексной оценки платежеспособности заемщиков и управление кредитными рисками позволяют минимизировать убытки и поддерживать стабильность банка. Проектные и прогностические подходы обеспечивают адаптацию кредитных методов к изменениям экономической среды, повышают точность прогнозирования доходности и эффективности портфеля. Внедрение цифровых технологий ускоряет обработку заявок, улучшает качество обслуживания и расширяет возможности для персонализированных предложений. Сочетание традиционных и современных инструментов делает кредитование гибким, эффективным и стратегически важным инструментом, влияющим на развитие банка и экономику в целом.

Источники:

1. Барышников, А.В. Банковское кредитование: теория и практика / А.В. Барышников. — М.: Финансы и статистика, 2020. — 312 с.
2. Власов, П.И. Коммерческий банк: кредитные технологии / П.И. Власов. — СПб.: Питер, 2019. — 256 с.
3. Козлов, С.А. Методы управления кредитными рисками / С.А. Козлов. — М.: Инфра-М, 2021. — 288 с.
4. Смирнова, Е.В. Кредитная деятельность коммерческих банков / Е.В. Смирнова. — М.: Юрайт, 2018. — 304 с.
5. Kaspi.kz. Банковские кредиты и условия кредитования [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://www.kaspi.kz/>

КОРПОРАТИВНЫЕ ФИНАНСЫ И УСТОЙЧИВОЕ РАЗВИТИЕ С ESG

Тауберг А.Д;
Студентка гр.
Ф-24-4с

Старший преп. кафедры финансов Кузбаева Г.Х;

Аннотация: В статье рассматривается, как ESG влияет на корпоративные финансы, почему этот подход становится конкурентным преимуществом и какие практические изменения уже происходят в казахстанском бизнесе. В условиях глобализации и возрастающей экологической ответственности Цель исследования — определить, как ESG- подход влияет на финансовую устойчивость компаний, их конкурентное преимущество и долгосрочную стабильность. Проводится обзор соответствующих практических тенденций в казахстанском бизнесе.

Ключевые слова: корпоративные финансы; устойчивое развитие; ESG; корпоративное управление; социальная ответственность бизнеса; нефинансовая отчётность; устойчивое финансирование.

Традиционно корпоративные финансы рассматривались как замкнутая система, ориентированная исключительно на внутренние показатели, оптимизацию денежных потоков и максимизацию краткосрочной прибыли. В условиях современных вызовов наблюдается кардинальная трансформация роли финансовой функции: она приобретает функцию отражения глубинной корпоративной этики и нефинансовой устойчивости. Анализ смещается от простой бухгалтерской отчётности к комплексному исследованию методов генерации прибыли и оценке воздействия хозяйственной деятельности на социально-экологические системы. Современная формула успеха выходит за рамки чистого экономического дохода, что обусловлено давлением со стороны регуляторов, инвесторов и гражданского общества. Это привело к актуализации принципов ESG (Environmental, Social, Governance), которые представляют собой интегрированную систему оценки экологической ответственности, социальной политики и прозрачности управления.

Подход инвесторов к оценке бизнеса стал гораздо более комплексным. Помимо финансовой отчётности, они анализируют устойчивость компании к внешним кризисам, экологическим рискам и социальным вызовам. Например, банки по всему миру начали активно включать ESG-показатели в свои критерии для финансирования, предлагая более выгодные условия для компаний, демонстрирующих ответственный подход. Это стало прямым следствием глобального сдвига в приоритетах.

Концепция ESG утрачивает статус абстрактного явления и становится ключевым индикатором долгосрочного потенциала и надёжности бизнеса. ESG-рейтинги приобретают решающее значение при определении рыночной стоимости, способности привлекать капитал и формировании стратегических перспектив корпораций. Подход инвесторов к оценке бизнеса стал многофакторным. Помимо классической финансовой отчётности, проводится анализ устойчивости компании к внешним шокам, климатическим рискам и социальным вызовам. Глобальная практика демонстрирует активное включение ESG-показателей в критерии кредитования финансовыми институтами, что влечёт за собой дифференциацию условий финансирования в пользу ответственных заёмщиков.

В Республике Казахстан процесс внедрения ESG-подходов переходит в фазу институциональной трансформации. Правительство и финансовый сектор активно формируют инфраструктуру устойчивого рынка. Согласно данным Международного финансового центра «Астана» (AIFC), объём эмиссии

«зелёных» и социальных облигаций превысил 150 млрд тенге [AIFC, 2023], что служит источником финансирования для проектов по энергоэффективности и утилизации отходов. На уровне крупного бизнеса наблюдается осознание того, что устойчивость является стратегическим инструментом повышения конкурентоспособности. Показательным примером является АО «Национальная компания

«КазМунайГаз» (KMG). Для нефтегазового сектора интеграция ESG является императивом выживания. KMG не только возглавила рейтинг ESG-раскрытия (PwC Kazakhstan, 2021), но и внедрила системные изменения, включая создание Комитета по устойчивому развитию и интеграцию ESG-рисков в стратегию до 2031 года [KMG, 2021]. Эти меры обеспечивают снижение стоимости привлекаемого капитала и минимизацию имиджевых и финансовых рисков. Интеграция ESG-факторов изменяет логику финансового управления. Решения по кредитованию, инвестициям и дивидендной политике теперь принимаются с учётом экологических, социальных и управленческих последствий проектов.

Происходит расширение понятия финансового риска: к традиционным рискам (валютные курсы, кредитные ставки) добавляются климатические, социальные и репутационные риски. Эффективное управление этими новыми категориями рисков становится ключевым условием финансовой устойчивости в условиях динамично меняющегося рынка. Казахстан синхронизирует свою политику с мировыми трендами: Биржа KASE запустила платформу ESG Data Platform [KASE, 2024], а AIFC разрабатывает систему сертификации устойчивых финансовых инструментов. Но конечно, путь к зрелому внедрению ESG-подходов в Казахстане сопряжён с определёнными трудностями. До сих пор ощущается нехватка единых стандартов отчётности, и некоторые компании ограничиваются лишь формальными декларациями. Это порождает риск «greenwashing» — ситуации, когда устойчивость существует только на бумаге, а не в реальных действиях [Rödl & Partner, 2024]. Ещё одной проблемой является дефицит квалифицированных специалистов, способных грамотно интегрировать ESG-принципы в финансовое планирование.

Прозрачная нефинансовая отчётность и открытая коммуникация с обществом становятся неотъемлемой частью финансовой устойчивости. Инвестиции в человеческий капитал (обучение персонала, снижение текучести) трансформируются из социальных бонусов в прямой вклад в экономическую стабильность. Тем не менее, путь к зрелому внедрению ESG-подходов в Казахстане сопряжён с трудностями, включая дефицит единых стандартов отчётности и риск «greenwashing» (формальная декларация устойчивости) [Rödl & Partner, 2024], а также нехватку квалифицированных специалистов для интеграции принципов в финансовое планирование.

Корпоративные финансы сегодня — это уже не только про управление денежными потоками, но и про искусство стратегического мышления о будущем. Принципы ESG дают казахстанским компаниям уникальный шанс построить надёжную модель роста, основанную не на истощении ресурсов, а на доверии, инновациях и прозрачности. Пример

«КазМунайГаза» ярко демонстрирует, что устойчивость — это не просто модный термин, а мощный инструмент для укрепления позиций на рынке, снижения рисков и открытия доступа к новым источникам капитала. Для Казахстана это не просто экономическая, а стратегическая возможность. Ведь именно устойчивые компании формируют устойчивую экономику — ту, в которой прибыль и развитие не противоречат друг другу, а являются взаимодополняющими элементами.

Список литературы:

1. К.э.н. доцент Аубакирова А.Т., к.э.н. доцент Улаков Н.С., Магистр, стар. преп. Ибраева А.Д., Магистр, стар. преп. Кадырова А.Н.// Корпоративные финансы // Караганда 2023.
2. Ибришев Н.Н.// Корпоративные финансы//Министерство образования и науки РК//Алматы 2015.
3. Гришин И., Фелдман И.,//Управление финансами от «А» до «Я»//Фин.Директор 2017.
4. Искусственный интеллект Gemini. Ссылка: <https://gemini.google.com>
5. КазМунайГаз (KMG). Отчёт об устойчивом развитии за 2023 год. — Нур-Султан: АО «НК КазМунайГаз», 2024.
6. Статья: Жуман Ж., Ежебеков М.А., Чейрханова А.А. «ESG-принципы в управлении качеством и рентабельностью строительных компаний Казахстана». Scientific Journal of Pedagogy and Economics, 416(4) 2025. DOI:10.32014/2025.2518-1467.1009. Ссылка: <https://journals.nauka-nanrk.kz/bulletin-science/article/view/7257> Наука НАН РК

06.61.33

«АУЫЛ - ЕЛ БЕСІГІ» КАК ОДИН ИЗ ФИНАНСОВЫХ ИНСТРУМЕНТОВ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ РАЗВИТИЯ СЕЛЬСКИХ ТЕРРИТОРИЙ

Теміржанова Д. А.

— магистрант, Академия государственного управления
при Президенте Республики Казахстан,
г. Астана, Республика Казахстан.

Научный руководитель: **Мұқан Б. Ғ.**,
к.э.н. Академия государственного управления
при Президенте Республики Казахстан,
г. Астана, Республика Казахстан.

Адрес электронной почты: d_temirzhanova@apa.kz

Контактные данные: 87028584990

Аннотация. Статья посвящена исследованию проекта «Ауыл – ел бесігі» как значимого финансового инструмента, применяемого в настоящее время в Республике Казахстан для комплексного развития сельских территорий. В работе анализируются цели программы, институциональная база, механизмы финансирования и практические результаты реализации. Исследование основывается на нормативно-правовые документы, официальные статистические данные и открытые сведения государственных органов, что позволяет объективно оценить воздействие проекта на социально-экономическое состояние сел. На примере Бухар-Жырауского района проведена оценка эффективности бюджетно-инвестиционных подходов, применённых в рамках программы, и выявлены ключевые достижения ее реализации за весь период действия. Полученные результаты демонстрируют, что проект играет существенную роль в сокращении территориальных дисбалансов, модернизации инфраструктуры и повышении качества жизни сельского населения, обеспечивая основу для устойчивого развития сельских территорий.

Ключевые слова. Развитие сельских территорий, финансовые инструменты, бюджетные инструменты, «Ауыл - ел бесігі», сельская инфраструктура, бюджетные инвестиции.

В любом государстве, одним из основных направлений государственной политики всегда было развитие сельских территорий. Укрепление сельской инфраструктуры, поддержка сельхозтоваропроизводителей, повышение качества жизни на селе, все это требует устойчивых и эффективных финансовых инструментов, тем самым и находит свое подтверждение актуальность рассматриваемой темы [1].

Сельские территории Республики Казахстан несут стратегическую роль в обеспечении продовольственного запаса, создавая фундамент безопасности и конкурентоспособности страны, играют большую роль в сохранении культурного наследия и территориальной целостности границ государства. Но при этом уровень их социально-экономического развития остается сильно отличным от городской местности и неравномерным по всей территории государства. На эти цели и направлена работа Концепции развития сельских территорий до 2027 года, и многие другие нормативно-правовые и подзаконные акты [1].

Основой финансового обеспечения сельских территорий является четырехуровневая бюджетная система, предусматривающая прямое участие сельских округов в формировании и расходовании местных бюджетов. В соответствии с Бюджетным кодексом Республики Казахстан органы местного самоуправления имеют право распоряжаться доходами от налогов на имущество и землю, а также получать субвенции из вышестоящих бюджетов [2].

Рассматриваемый в статье Бухар-Жырауский район (далее – район), это типичный аграрно-промышленный регион, в котором скооперированы как крупные промышленные объекты, так и сельхозтоваропроизводители с высокой товарной отдачей и хорошей базой для работы и развития [15, 16]. Так, по итогам 2024 года объем валовой выпуск продукции (услуг) сельского, лесного и рыбного хозяйства составил 87,9 млрд.тенге, это 18,4% от всего объема Карагандинской области, было произведено яиц 58% от объема области и занимает 1 место в регионе, произведено мяса 22,3% от объема области, занимает 1 место в регионе, производство молока 17,3% от объема области, занимает 2 место в регионе, производство яиц [5]. Поэтому на его примере возможно эффективно рассмотреть

результаты финансового инструмента внедряемого проекта «Ауыл - ел бесігі» (далее – АЕБ) в действии и выявить те направления его деятельности, которые необходимо совершенствовать.

Так как статья несет в себе обзорный характер, стоит отметить, что целью является, рассмотреть и проанализировать эффективность работы финансового инструмента на примере Бухар-Жырауского района.

Ориентир государственной политики в нашей в стране направлен на пропорциональное и сбалансированное развитие регионов [17]. Для этого важны целенаправленные инвестиционные инструменты поддержки как государственных, так и частных. Стремление улучшить условия жизни и создать устойчивые точки роста для сельских регионов, это основа развития государства в целом. Несмотря, на огромный потенциал сельских территорий, на сегодняшний день уровень развития сел оставляет желать лучшего, основные проблемы на селе остаются. [16].

Вопрос развития сельских территорий, это актуально не только для молодых развивающихся стран, но и для всех остальных государств. К примеру, в ЕС 37 млн, или 9% жителей, живут в удаленных сельских районах, которые составляют 32% всех европейских муниципалитетов, по данным 2023 года. Более половины (54%) удаленных районов Европы представляют собой отсталые с точки зрения социально-экономического развития территории. Проживающие в этих районах почти 17 млн европейцев сталкиваются с такими проблемами, как сокращение и старение населения, плохо развита цифровая связь, удаленность от мест доступа к значимым социальным услугам (образование, здравоохранение), более низкий уровень доходов домохозяйств и деловой активности. Это приводит к оттоку населения из удаленных областей, ухудшению человеческого капитала последних, дефициту кадров на рынке труда и сокращению спроса, что обостряет, в свою очередь, проблемы поддержания инфраструктуры услуг и транспорта и еще больше способствует оттоку населения [3]. Из чего следует что проблемы сельских территорий в большей степени всюду схожи.

В странах Европейского Союза решение проблем сельских территорий является приоритетной задачей. Примером служит тот факт, что около половины расходов бюджета ЕС направляется на развитие сельского хозяйства и села. Политика Европейского Союза ориентирована на повышение конкурентоспособности сельских регионов, увеличение их вклада в национальную экономику, создание уровня жизни, сопоставимого с городским, а также на защиту природных ресурсов и культурного наследия [4]. Такая тенденция является весьма результативной для поддержки развития сельских территорий.

В данной статье применяется сравнительный метод экономического анализа и основные данные от государственных органов и Бюро национальной статистики РК. Также для исследования использованы использовать экономико-статистические методы, так как данный метод соотносится с основной целью статьи.

Социально-экономическое развитие сельских территорий Казахстана во многом определяется масштабом и степенью использования потенциала, сосредоточенного именно на селе [19]. В сельской местности проживает около 38% населения страны, по данным за 2024 год [5]. Но для того, что, бы обеспечить импульс развития предпринимательства на селе в том числе и сельскохозяйственного направления необходимо обеспечить слаженную работу всех государственных органов и наладить инфраструктуру, которая будет подобна городским массивам.

В контексте отечественной практики координации является запуск проекта по развитию села АЕБ, который направлен на модернизацию социальной и инженерной инфраструктуры, повышение качества дорог, улучшение системы водоснабжения и повышения качества образования [1]. Многозадачный проект должен стать тем самым решением основных потребностей на селе.

До внедрения проекта АЕБ, было отработано не малое количество программ, которые в своем целеполагании имели отношение к развитию и укрепление сельских территорий, есть свои положительные результаты. Так, например в свое время программами «Питьевые воды» [20], «Ақ бұлақ» [21] из 6 148 сел 5 679 получили доступ к услугам водоснабжения [22], программа Дорожная карта занятости позволила решить часть проблем трехсменных и аварийных школ, доступа к образованию, здравоохранению, чистой питьевой воде сельских жителей, увеличения площадей орошаемых, пастбищных земель и газификации сельских населенных пунктов [23].

В 2019 года Первый Президент Казахстана выступая на очередном XVIII партийном съезде выдвинул инициативу проекта «Ауыл - ел бесігі» [6]. Глава государства в последующие годы, в своих выступлениях довольно часто подчеркивал значимость запущенного проекта АЕБ «Хочу еще раз подчеркнуть: развитие АПК Государство реализует целый ряд проектов по благоустройству сельских населенных пунктов. Проводится масштабная работа: от строительства инфраструктуры до привлечения квалифицированных специалистов в села. С 2019 года реализуется проект «Ауыл - ел бесігі», в рамках которого на развитие сельской инфраструктуры выделено более 700 млрд тенге. Осуществлены конкретные мероприятия в более чем 2,5 тыс. населенных пунктов по всей стране...» [7].

Отдельным приоритетом в рамках программы АЕБ является развитие опорных и спутниковых сел, обладающих потенциалом роста для улучшения качества жизни и благосостояния сельчан. Программа направлена на модернизацию социальной и инженерной инфраструктуры сельских территорий [8].

Из 6,5 тыс. сел страны около 3,5 тыс. признаны перспективными, среди которых 1150 — опорные, а остальные - спутниковые и приграничные, также обладающие потенциалом развития. Проект рассчитан на 7 лет - до 2027 года, что позволит модернизировать всю социальную и инженерную инфраструктуру этих населенных пунктов. Ожидается, что к 2027 году около 90% сельского населения (около 7 млн человек) будут проживать в благоустроенных селах. На развитие инфраструктуры планируется направить около 900 млрд тенге, включая реконструкцию водопроводных и энергосетей, дорог, объектов образования и здравоохранения [9].

В Карагандинской области отобраны 160 сел с потенциалом развития, в том числе 68 опорных и 92 спутниковых сельских населенных пункта [10].

Свою работу проект АЕБ Бухар-Жырауском районе начал с 2020 года.

В районе всего 68 сельских населенных пунктов, из которых опорных сел 16, спутниковых 30, и прочих 22, с общей численностью населения на 1 января 2025 года - 52 250 человек [11]. Доля сел района в области изображена на рисунке 1, 2 и 3 [12].

Из чего следует, что в проекте АЕБ могут принять участие только 67% сел (опорные и спутниковые сельские населенные пункты (далее – СНП)), остальные 22 села с численностью населения порядка 6% выпадают из данного целевого финансирования, то есть данный финансовый инструмент в них не работает.

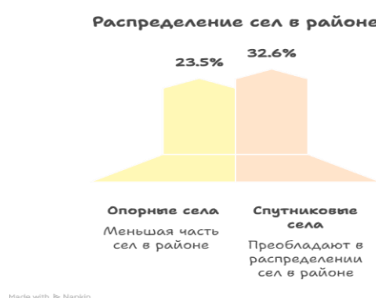

Рис.1 «Процент распределение сел в 2019-2024гг»

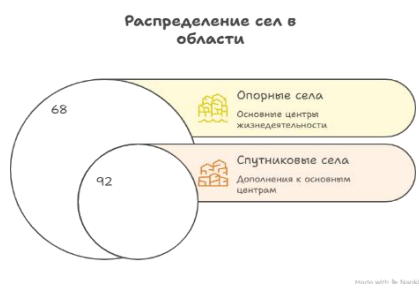

Рис.2 «Распределение сел в области в 2019-2024гг»

Рис.3 «Распределение сел в районе в 2019-2024гг»

Примечание: Рис. 1,2 и 3 составлен на основе данных из источника [13,14]

За период 2019-2024 годов в сельских населенных пунктах области реализовано 258 проектов на общую сумму 34,8 млрд тенге [13]. Основное внимание уделялось модернизации социальной инфраструктуры, инженерных сетей и внутрипоселковых дорог, а также развитию спорта и культуры в сельской местности.

В районе за прошедший 5-летний период работы (это уже 67% от запланированного периода действия программы, 2019-2027гг) в районе проект АЕБ смог охватить 40 СНП, или 87% сел. Объем финансирования составил порядка 9,9 млрд.тенге, это на 19 опорных и 21 спутниковых села [14].

За это время было построено 2 физкультурно-оздоровительных комплекса, 2 фельдшерско-амбулаторных пункта, 3 сельских культурно-досуговых учреждения (сельский клуб), отремонтировано 2 школы, 1 Дом культуры, построены водопроводные сети в 2 СНП и отремонтировано порядка 135 км внутрипоселковых дорог в 21 СНП [14].

Все эти работы по улучшению социально и инженерной инфраструктуры приводят к тому, что условия жизни на селе становятся «step by step» к лучшей жизни сельского населения. Для того что бы удостовериться в гипотезе, о том что, вливаемое бюджетное финансирование в инфраструктурные проекты сел дают отдачу в социально экономических показателям стоит привести динамику основных показателей, за основу 2019 год и данные за 2024 года, представлены на рисунке 4 [12].

Сравнение показателей за 2019 и 2024 годы

Показатель	2019	2024
Валовый выпуск продукции (услуг) сельского хозяйства	49,8	89,4
Объем промышленного производства	43,9	90,5
Объем строительных работ	18,7	34,4
Объем торговли	3,7	9,6

Made with Napkin

Рис. 4 «Основные показатели социально экономического развития, млрд.тенге, 2019-2024гг»
Примечание: Составлен на основе данных из источника [5]

Представленные данные свидетельствуют о положительной динамике развития экономики района в период с 2019 по 2024 год. Социально экономические показатели, такие как, объем валового роста продукции сельского хозяйства, объем промышленного производства продукции, объем строительных работ и объем торговли, продемонстрировали значительный рост. Это и есть результат реализации проекта АЕБ, а также других эффективных мер государственной поддержки и привлечения инвестиций.

При этом, за прошедший шестилетний период, рост экономики района и повышение уровня жизни населения составил 192%, практически в два раза обеспечен экономический рост.

Рассмотренный финансовый инструмент на примере Бухар-Жырауского района привел к тому, что изначально выдвинутая гипотеза по обеспечению прямой взаимосвязи от вложенного объема финансирования на развитие инфраструктурных проектов приводит к улучшению основных социально-экономических показателей, нашла свое подтверждение.

Проведенный обзор выявил, что распределение финансирования зачастую идет не равномерно, тем самым создавая диспропорции развития даже в пределах одного района, области. Стоит заметить, что в столь продуманном финансовом инструменте АЕБ выпадает достаточно большое количество сел, те, что не вошли в опорные и спутниковые, они не подвязан ни под одну бюджетную программу развития инфраструктуры.

Финансовые инструменты развития сельских территорий являются ключевым условием устойчивого роста и повышения качества жизни на селе. Опыт Бухар-Жырауского района показывает, что для развития сельских территорий необходим комплексный подход к реализации проект АЕБ нацеленный на создание качественной инфраструктуры на селе.

Список литературы:

1. Об утверждении Концепции развития сельских территорий Республики Казахстан на 2023 – 2027 годы <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2300000270>
2. Бюджетный кодекс Республики Казахстан (15.03.2025).
3. О.Н.Присяжникова, Развитие удаленных территорий: новые подходы европейских специалистов (обзор) <https://cyberleninka.ru/article/n/razvitie-udalennyh-territoriy-novye-podhody-evropeyskih-spetsialistov-obzor/viewer>
4. Б.Б. Калыкова Сельские территории Казахстана: реалии, проблемы и пути их решения https://www.jpka-kazniiapk.kz/jour/article/view/435?locale=en_US&utm_source
5. Данные Бюро Национальной Статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан <https://stat.gov.kz/ru/industries/social-statistics/demography/publications/6373/>, <https://stat.gov.kz/ru/region/karagandy/spreadsheets/?industry=1485&year=2024&name=10643&period=&type=spreadsheets>.
6. <https://365info.kz/2020/07/auyl-el-besigi-razvitie-sela-kak-klyuch-k-natsionalnomu-uspehu>
7. <https://www.inform.kz/ru/kasim-zhomart-tokaev-prizval-biznes-vnesti-vklad-vrazvitie-rodni-sel-b8ecbc>
8. Национальный план развития Республики Казахстан до 2025 года // Утвержден Указом Президента Республики Казахстан от 15 февраля 2018 года № 636 [Электронный ресурс]. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U2100000521>
9. Сельские территории Казахстана: реалии, проблемы и пути их решения, Б.Б. Калыкова к.э.н., доцент Казахский национальный аграрный исследовательский университет, Алматы, Казахстан
10. <https://www.gov.kz/memleket/entities/karaganda-economy/documents/7?lang=ru>.
11. <https://stat.gov.kz/api/iblock/element/280746/file/ru>
12. Рисунки созданы <https://app.napkin.ai/>
13. <https://www.gov.kz/memleket/entities/karaganda-economy/documents/details/517174?lang=ru>
14. <https://www.gov.kz/memleket/entities/economy-buhar-zhyrau/activities/11459?lang=ru>
15. <https://www.gov.kz/memleket/entities/karaganda-buhar-zhyrau?lang=ru>
16. <https://www.zakon.kz/redaktsiia-zakonkz/4959784-nazarbaev-my-dolzheny-prevratit-nashi.html>
17. <https://kaztag.kz/ru/news/tokaev-o-razviti-sela-v-prioritete-modernizatsiya-infrastruktury-i-podderzhka-biznesa>
18. <https://www.be5.biz/ekonomika1/r2010/01477.htm>
19. <https://www.akorda.kz/ru/vystuplenie-glavy-gosudarstva-na-dialog-platfome-selskih-akimov-28101540>
20. Об отраслевой программе "Питьевая вода" на 2002-2010 годы Постановление Правительства Республики Казахстан от 23 января 2002 года N 93
21. Об утверждении Программы "Ақ бұлақ" на 2011 - 2020 годы Постановление Правительства Республики Казахстан от 24 мая 2011 года № 570. Утратило силу постановлением Правительства Республики Казахстан от 28 июня 2014 года № 728
22. <https://vecher.kz/ru/article/porucheniia-prezidenta-10-regionov-kazahstana-polnosti-obespecheny-vodosnabzheniem.html>
23. <https://primeminister.kz/ru/news/osnovnoy-upor-dorozhnoy-karty-zanyatosti-sdelan-na-sozdanie-postoyannyh-rabochih-mest-mts-254518>

МЕТОДЫ УПРАВЛЕНИЯ ДИВИДЕНДНОЙ ПОЛИТИКОЙ КОРПОРАЦИИ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ

студентка ф -23-2
Терликпаева А.К.

Аннотация. Статья посвящена анализу современных методов управления дивидендной политикой корпорации и их применимости в условиях казахстанского корпоративного сектора. Рассматриваются классические и гибридные подходы к распределению прибыли, включая стабильные выплаты, payout-ratio, модель свободного денежного потока и остаточный принцип. Отдельное внимание уделено влиянию налоговых изменений, регулирования и роли государственных компаний в формировании дивидендных решений. Проведён обзор практики крупнейших эмитентов Казахстана, выявлены

тенденции роста прозрачности и стандартизации политик. Показано, как выбор метода влияет на финансовую устойчивость, инвестиционную привлекательность и долгосрочный рост стоимости бизнеса.

Ключевые слова: дивидендная политика; методы управления; распределение прибыли; корпоративное управление; государственные компании; налоговое регулирование; денежные потоки.

Дивидендная политика остаётся важнейшим элементом системы корпоративных финансов и корпоративного управления, определяющим распределение свободного денежного потока между акционерами и реинвестированием в бизнес. В условиях меняющегося налогового и регуляторного фона, а также роста требований к прозрачности и предсказуемости выплат, менеджменту корпораций необходимы чётко сформированные методы управления дивидендной политикой. Мировые тенденции по выплатам дивидендов в 2023–2024 гг. показывают устойчивость выплат с одновременными корректировками у отдельных крупных эмитентов в пользу сохранения финансовой гибкости [1].

Основные цели дивидендной политики: баланс интересов собственников и развития компании, поддержание инвестиционной привлекательности, обеспечение предсказуемости выплат и финансовой устойчивости. В Казахстане многие публичные и государственные компании фиксируют эти принципы в официальных документах дивидендной политики, направленных на прозрачность и соблюдение прав акционеров.

Классификация методов управления дивидендной политикой:

1. Фиксированный (стабильный) дивиденд на акцию. Компания устанавливает постоянный номинальный дивиденд на акцию или стабильную дивидендную доходность. Метод обеспечивает предсказуемость выплат для инвесторов, но ограничивает гибкость при ухудшении финансовых показателей.
2. Процент от прибыли (payout ratio). Выплата дивидендов как фиксированного процента от чистой прибыли (или скорректированной прибыли). Позволяет автоматически корректировать выплаты при колебаниях прибыли, но может делать дивиденды нестабильными при высокой волатильности прибыли.
3. Политика целевого диапазона дивидендных выплат. Компания задаёт диапазон payout (например 30–50% от прибыли) и возвращается к целевому уровню по мере восстановления показателей — сочетает гибкость и предсказуемость.
4. Платежи по свободному денежному потоку (free cash flow model). Дивиденды определяются из свободного денежного потока после учёта инвестиционных программ и обязательств; метод особенно популярен при высокой волатильности капитальных требований и для компаний с большими инвестициями [2].
5. Специальные дивиденды и дивиденды из разовых событий. Единовременные выплаты при реализации активов, продаже бизнеса или сверхприбылей.
6. Дивидендная политика в форме «заявки» (residual policy). Реинвестирование при наличии привлекательных проектов, выплата остатка акционерам - подходит компаниям с высокими инвестиционными потребностями.

- Разработка формализованных внутренних документов (политика дивидендов, регламенты подготовки предложений общему собранию); многие казахстанские публичные компании публикуют такие документы для повышения прозрачности.

- Бюджетирование и прогнозирование свободного денежного потока - ключ для применения FCF-модели и определения устойчивого уровня выплат.

- Связывание дивидендной политики с кредитными соглашениями и целями управления долгом: классические примеры в мировой практике показывают случаи сокращения дивидендов ради снижения долговой нагрузки.

- Коммуникация с инвесторами: регулярные публикации прогнозов дивидендов, объяснения изменений политики повышают доверие рынка.

Налоговые изменения и специфика регулирования напрямую влияют на выбор метода распределения прибыли. С 2022–2023 годов в Казахстане происходили значимые изменения в налогообложении дивидендов и практике распределения прибыли государственных и приватизированных компаний, что отражается в поведении советов директоров крупных эмитентов. Для компаний важно учитывать эти изменения при выборе метода, особенно когда речь идёт о трансграничных выплатах или госучастии.

Кроме того, OECD в 2024 году подчёркивает важность прозрачных критериев распределения дивидендов для государственных предприятий и рекомендации по соотношению выплат и инвестиционных потребностей государства-собственника. Это важно для казахстанских компаний с госдолей при формировании устойчивой политики выплат.

Практические рекомендации по выбору метода:

- Для стартапов и компаний роста - residual policy или минимальные дивиденды, с фокусом на реинвестировании прибыли.

- Для стабильных, зрелых компаний - фиксированный дивиденд + корректируемая сверхчасть от свободного денежного потока (hybrid), чтобы сочетать предсказуемость и гибкость.

-Для госкомпаний - формализация диапазона выплат и жёсткие критерии на уровне политики (учёт потребностей бюджета, инвестиционных программ и долгосрочной стратегии). Это подтверждается практикой крупных казахстанских эмитентов, публикующих собственные дивидендные политики.

Проведённый обзор методов управления дивидендной политикой позволяет выделить несколько ключевых тенденций, характерных для казахстанского корпоративного сектора. Во-первых, наблюдается постепенный отход от жёстко фиксированных схем распределения прибыли в пользу более гибких и адаптивных моделей, прежде всего основанных на свободном денежном потоке и целевых диапазонах payout-ratio. Это связано как с ростом капиталоемкости инвестиционных программ, так и с повышенной волатильностью внешней экономической среды.

Во-вторых, анализ практики крупнейших эмитентов Казахстана показывает, что формализация дивидендной политики стала инструментом повышения качества корпоративного управления. Наличие утверждённых и публично раскрываемых дивидендных политик снижает информационную асимметрию, способствует защите прав миноритарных акционеров и положительно воспринимается инвесторами, особенно институциональными. В то же время формализация не исключает дискреционных решений совета директоров, а лишь задаёт рамки допустимых отклонений.

Отдельного внимания заслуживает роль государства как акционера. Для компаний с государственным участием дивидендная политика приобретает двойственную природу: с одной стороны, она является источником бюджетных доходов, с другой — инструментом обеспечения долгосрочного развития и финансовой устойчивости компаний. В этом контексте рекомендации OECD и практика внедрения диапазонов выплат выглядят наиболее сбалансированным решением, позволяющим учитывать интересы государства без подрыва инвестиционного потенциала.

Налоговые изменения последних лет усилили значимость выбора метода дивидендных выплат. Корпорации вынуждены учитывать не только внутренние финансовые показатели, но и налоговую эффективность различных форм распределения прибыли, особенно при трансграничных выплатах и наличии сложной структуры акционеров. Это повышает роль финансового планирования и сценарного анализа при подготовке предложений по дивидендам.

В целом анализ показывает, что оптимальная дивидендная политика в Казахстане всё чаще носит гибридный характер, сочетая элементы стабильности и адаптивности. Такой подход позволяет компаниям одновременно поддерживать доверие инвесторов и сохранять финансовую гибкость в условиях экономических шоков и изменений регулирования.

Дивидендная политика остаётся одним из ключевых инструментов управления стоимостью компании и балансирования интересов акционеров и менеджмента. Рассмотренные методы управления дивидендными выплатами демонстрируют, что универсального решения не существует: выбор конкретного подхода определяется стадией жизненного цикла компании, структурой денежных потоков, инвестиционными потребностями и регуляторной средой.

Для казахстанских корпораций характерна устойчивая тенденция к формализации и стандартизации дивидендных политик, что соответствует лучшим международным практикам корпоративного управления. Наиболее перспективными представляются модели, основанные на свободном денежном потоке и целевых диапазонах payout-ratio, позволяющие сочетать предсказуемость выплат с необходимой гибкостью.

В компаниях с государственным участием особое значение имеет прозрачность критериев принятия дивидендных решений и их увязка с долгосрочной стратегией и инвестиционными программами. Это снижает риски конфликта интересов и способствует устойчивому развитию как самих компаний, так и экономики в целом.

В заключение можно отметить, что дальнейшее развитие дивидендной политики в Казахстане должно быть направлено на усиление связи между выплатами, финансовыми результатами и стратегическими целями бизнеса, а также на расширение практики качественной коммуникации с инвесторами. Такой подход позволит повысить инвестиционную привлекательность казахстанских эмитентов и обеспечить долгосрочный рост их рыночной стоимости.

Список литературы:

1. Есенгалиева Ж.Б. Дивидендная политика казахстанских корпораций: современные тенденции и проблемы управления - Вестник КазНУ. Серия «Экономика». - №1(153).-Алматы, 2024.
2. Сейткасымов Г.С., Баймухамбетова А.С. Управление корпоративными финансами и дивидендная политика в условиях казахстанского рынка капитала - Финансы Казахстана. -№4. - Астана, 2023.
3. Утебаева А.К. «Особенности формирования дивидендной политики компаний с государственным участием в Казахстане» - Экономика и статистика. - №2(329). - Алматы, 2024.
4. Министерство финансов Республики Казахстан. Аналитический обзор «Налогообложение дивидендов и инвестиционный климат» за 2023–2024 гг. - Астана, 2024.

УДК 336.22 (574)

СТРАТЕГИЧЕСКИЕ ВЕКТОРЫ РАЗВИТИЯ НАЛОГОВОЙ СИСТЕМЫ КАЗАХСТАНА В УСЛОВИЯХ ПЕРЕХОДА К СЕРВИСНОЙ МОДЕЛИ АДМИНИСТРИРОВАНИЯ

Улаков Н.С.,

к.э.н., доцент каф. «Финансы»

Огай Э.С.,

студент гр.Ф-25-2, по ОП «Финансы»

Карагандинский университет Казпотребсоюза

Караганда, Казахстан

Аннотация: в статье проведено экономическое исследование трансформации налоговой системы Республики Казахстан, обусловленной разработкой и предстоящим вступлением в силу нового Налогового кодекса с 1 января 2026 года. В работе анализируются макроэкономические предпосылки фискальной реформы, ключевые концептуальные сдвиги от фискально-карательной модели к сервисной парадигме администрирования. Проведен детальный анализ дифференциации ставок ряда налогов, особое внимание уделено роли цифровизации и внедрению принципа социальной справедливости через призму налогообложения предметов роскоши.

Ключевые слова: налоговая система, налоговая политика, дифференциация ставок, социальная справедливость, цифровизация

Экономическая система Республики Казахстан в настоящее время находится на этапе структурной диверсификации, продиктованной необходимостью снижения высокой зависимости национального бюджета от конъюнктуры мировых сырьевых рынков и имманентным стремлением к построению более справедливого и устойчивого социально-экономического устройства. В данной геополитической и макроэкономической конъюнктуре налоговая политика утрачивает свою монофункциональность как сугубо фискальный инструмент и приобретает статус ключевого рычага стратегического государственного регулирования, направленного на стимулирование инвестиций, обеспечение конкурентоспособности ненефтяного сектора и поддержание социальной стабильности. В этом свете инициирование и последующее принятие нового Налогового, который вступает в действие с 1 января 2026 года, является стратегическим решением, призванным обеспечить качественную «перезагрузку» фискальных отношений, что было прямо обозначено в Послании Президента РК К.-Ж. Токаева [1].

Действовавший до настоящего времени Налоговый кодекс, принятый в 2017 году, несмотря на свои изначальные позитивные новации, за период своего функционирования претерпел множественные фрагментарные изменения, что в итоге привело к его громоздкости, внутренней противоречивости и усложнению правоприменительной практики. Существующая архитектура налогового администрирования характеризуется доминированием контрольно-надзорной функции, где Система управления рисками (СУР) зачастую применялась как чрезмерно жесткий, а порой и карательный механизм, способствующий блокировке операционной деятельности добросовестных субъектов предпринимательства при формальных или спорных нарушениях. Данный подход, основанный на презумпции потенциальной недобросовестности налогоплательщика, генерировал высокий уровень административной нагрузки и создавал барьеры для ведения бизнеса.

В противовес этому, новый НК РК от 18.07.2025г. концептуально закладывает основы сервисной модели взаимодействия. Фундаментальный сдвиг заключается в переходе от фискального принуждения к фискальному содействию. Впервые на законодательном уровне предполагается фактическая реализация принципа презумпции добросовестности налогоплательщика: все неустранимые сомнения, неясности или противоречия налогового законодательства должны толковаться в пользу плательщика. Это не просто юридическая декларация, а институциональный механизм, направленный на снижение дискреционных полномочий налоговых органов и повышение доверия между государством и бизнесом [2]. Параллельно с этим происходит усиление цифровизации процессов, что позволяет автоматизировать рутинные процедуры, минимизировать контактное взаимодействие и, как следствие, снизить коррупционные риски.

Одним из наиболее значимых и концептуальных изменений, затрагивающих всю структуру бюджетных доходов, является реформирование системы корпоративного подоходного налога (КПН). Действующее законодательство оперировало преимущественно плоской шкалой КПН, устанавливая

единую ставку в 20% для большинства юридических лиц, работающих по общеустановленному режиму. Такая унификация, хотя и была призвана обеспечить простоту и нейтральность налоговой системы, оказалась неэффективной с точки зрения стимулирования приоритетных отраслей и справедливого распределения фискальной нагрузки. Новый налоговый кодекс вводит дифференцированные ставки КПП, основанные на секторальном подходе и экономической рентабельности.

В частности, ставка КПП для финансового сектора, включая банки второго уровня, а также для субъектов игорного бизнеса, будет повышена с 20% до 25%. Экономическое обоснование данной меры заключается в необходимости изъятия сверхдоходов (ренды), которые генерируются в этих секторах, зачастую при низкой доле участия в создании высокой добавленной стоимости в реальном секторе экономики. Показатели высокой маржинальности банковского сектора Казахстана, особенно на фоне ограниченного кредитования производственных проектов, служат веским аргументом в пользу такого фискального ужесточения [3].

Одновременно с этим, для стратегически важных секторов экономики предусматривается существенное снижение фискального бремени. Например, для аграрного сектора предусмотрена упрощенная и низкая ставка до 3% для обеспечения продовольственной безопасности и поддержки сельского хозяйства. Таким образом, КПП из нейтрального налога трансформируется в активный инструмент структурной экономической политики, направленной на стимулирование диверсификации.

Таблица 1. Сравнительный анализ ключевых концептуальных изменений в Налоговом кодексе РК

Критерий определения	Налоговый кодекс от 18.12.2017г.	Налоговый кодекс от 18.07.2025г.	Концептуальные различия
Парадигма администрирования	Контрольно-надзорная, фискально-карательная.	Сервисная, расширенная презумпция добросовестности налогоплательщика.	От принуждения к содействию.
Корпоративный подоходный налог	Плоская ставка 20% (общая ставка)	Дифференцированная ставка: 25% (финансы/игорный бизнес); 20% иные виды деятельности	От нейтральности к структурному стимулированию.
НДС	12% с порогом регистрации в 20 000 МРП	16% (с усилением контроля за администрированием) и снижение порога регистрации до 10 000 МРП	Усиление налоговой нагрузки.
Специальные налоговые режимы	Множественность режимов, сложности в администрировании	Оптимизация до 3-х базовых режимов; легализация самозанятых через Единый платеж.	От дробления и арбитража к упрощению и обелению.
Социальная справедливость в индивидуальном подоходном налогообложении	Реализуется через МРП и МЗП.	Введение механизмов повышенного налогообложения предметов роскоши.	Внедрение принципов вертикальной справедливости.

Внедрение интегрированной системы прослеживаемости товаров, использование инструментов Big Data и, в перспективе, технологии блокчейн для контроля всей цепочки добавленной стоимости (т.н. «Цифровой НДС») направлено на устранение схем уклонения от уплаты НДС, минимизацию лжепредпринимательства и значительное увеличение собираемости без повышения номинального налогового бремени. Дополнительно вводятся пониженные ставки (например, 5% или 10%) для определенных социально значимых товаров, что частично нивелирует регрессивный характер НДС [4].

Значительной ревизии подверглась система специальных налоговых режимов (СНР). Обширное количество действовавших ранее СНР создавало благоприятную почву для налогового арбитража и искусственного дробления бизнеса, что позволяло крупным и средним предприятиям формально соответствовать критериям малого бизнеса для минимизации налоговых обязательств. Новый НК РК нацелен на радикальную оптимизацию этой системы, сокращая количество режимов до трех основных, с четким разграничением сфер их применения, пороговых значений и перечня разрешенных видов деятельности.

Особое внимание уделено легализации самозанятых граждан и работников цифровых платформ. Внедрение Единого совокупного платежа с упрощенным порядком исчисления и уплаты налога направлено на вывод из «тени» значительного сегмента неформальной экономики, обеспечивая при этом фискальный учет и предоставление минимального социального пакета (пенсионное и медицинское страхование) этой категории населения. Упразднение или существенное трансформирование режимов, которые наиболее часто использовались для злоупотреблений, таких как розничный налог в его прежнем виде, способствует оздоровлению конкурентной среды.

Концепция социальной справедливости, являющаяся одним из ключевых требований современного общества, нашла свое отражение в механизмах повышенного налогообложения предметов роскоши. Важно подчеркнуть, что введение «налога на роскошь» реализовано не через создание отдельного налога, а посредством имплементации повышенных ставок акцизов и имущественных налогов. Объектами данного фискального воздействия выступают дорогостоящие активы, такие как элитная недвижимость (свыше определенной кадастровой стоимости), транспортные средства с высокой таможенной стоимостью (например, легковые автомобили свыше 18 000 МРП), яхты и частные самолеты, а также высокоценные алкогольные и табачные изделия. Данная мера носит преимущественно социально-политический и этический характер, поскольку её фискальный эффект в общем объеме доходов республиканского бюджета, по предварительным оценкам, является ограниченным. Однако она имеет решающее значение для легитимизации налоговой системы в глазах широкой общественности и укрепления принципа вертикальной справедливости налогообложения [5].

Нельзя не отметить и эволюцию подходов к налогообложению сектора недропользования, который остается критически важным для экономики Казахстана. Новый Кодекс стимулирует инвестиции в геологоразведку и разработку трудноизвлекаемых запасов. Вводятся механизмы дифференциации налога на добычу полезных ископаемых (НДПИ) в зависимости от степени зрелости месторождения и сложности добычи. Для новых проектов предусматривается возможность применения альтернативного налога на недропользование, который замещает ряд платежей и привязывается к чистой прибыли, снижая инвестиционные риски на начальных этапах. Это соответствует мировым тенденциям в фискальном регулировании ресурсных экономик, где налоговая нагрузка смещается с валового дохода на чистую прибыль, что повышает инвестиционную привлекательность проектов с длительным сроком окупаемости.

Центральной осью, вокруг которой вращается вся реформа, является тотальная цифровизация налогового администрирования. Цифровая трансформация предполагает использование предиктивной аналитики, систем машинного обучения и Big Data для мониторинга и оценки налоговых рисков. Повышенный уровень интеграции данных между налоговыми, таможенными, банковскими и другими государственными базами данных создает условия для эффективного контроля за транзакциями и активами, что делает традиционные методы уклонения от налогов практически невозможными. Сервисная модель в этом контексте означает, что налоговые органы, обладая всей полнотой информации, будут осуществлять предварительное заполнение налоговых форм, минимизируя таким образом операционные издержки налогоплательщиков и вероятность непреднамеренных ошибок. Успех реформы будет напрямую зависеть от способности государственных структур обеспечить высокий уровень информационной безопасности и защиты персональных данных граждан.

Таким образом, новый Налоговый кодекс Республики Казахстан 2026 года представляет собой не просто технический пересмотр фискальных правил, а комплексную институциональную реформу, направленную на модернизацию экономической архитектуры страны. Дифференциация КПП выступает в качестве инструмента индустриальной политики, а реформа НДС и СНР нацелена на обеление и упрощение ведения бизнеса. Внедрение сервисной модели и тотальная цифровизация должны стать основой для построения прозрачной и справедливой системы.

Успешная реализация этих новаций требует не только качественного законодательства, но и высокой степени институциональной зрелости исполнительной власти, а также повышения налоговой культуры общества. В конечном счете, эффект от реформы будет оцениваться по её способности обеспечить устойчивый и инклюзивный экономический рост при одновременном снижении уровня теневой экономики. Для академического сообщества Казахстана данный процесс представляет собой обширное поле для дальнейших эмпирических и теоретических исследований в области фискального федерализма, влияния налоговой дифференциации на ВВП и эффективности применения цифровых технологий в публичном администрировании.

Список литературы:

1. Токаев К.К. Казахстан в эпоху искусственного интеллекта: актуальные задачи и их решения через цифровую трансформацию: Послание Главы государства народу Казахстана от 08.09.2025г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [https://www.akorda.kz/ru/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-](https://www.akorda.kz/ru/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym)

zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-kazahstan-v-epohu-iskusstvennogo-intellekta-aktualnye-zadachi-i-ih-resheniya-cherez-cifrovuyu-transformaciyu-885145

2. Кодекса Республики Казахстан «О налогах и других обязательных платежах в бюджет» (Налоговый кодекс) от 18.07.2025г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K2500000214>

3. Кабжанов А.Т. Особенности дифференциации налоговой нагрузки на секторы экономики в условиях трансформации фискальной политики // Финансы Казахстана. – 2024. – № 2. – С. 15–23.

4. Мамытов Б.С. Цифровизация налогового администрирования и перспективы внедрения e-VAT в ЕАЭС // Вестник КазЭУ. – 2023. – № 4 (112). – С. 58–67.

5. Ахметова С.К., Ибраев Р.Н. Налогообложение имущества и доходов физических лиц: реализация принципов социальной справедливости // Актуальные проблемы экономики и права. – 2024. – № 1. – С. 45–54.

УДК 336.71:364.35(574)

Фёдорова Е.Е.

студентка гр. Ф-25-2, ОП «Финансы»,

Карагандинский университет Казпотребсоюза

Научный руководитель: к.э.н. доцент, **Улаков Н.С.**

СТРУКТУРА ПЕНСИОННЫХ ВЫПЛАТ И ДИНАМИКА НАКОПЛЕНИЙ ГРАЖДАН В СОВРЕМЕННОЙ СИСТЕМЕ КАЗАХСТАНА

Аннотация: в статье рассматривается один из внебюджетных фондов финансовой системы Казахстана как Единый накопительный пенсионный фонд, описывается история создания фонда, источники формирования взносов и их структура

Ключевые слова: ЕНП, пенсионные взносы, внебюджетный фонда, пенсионные накопления, инвестиционный доход, социальная сфера.

Цель данной статьи — проанализировать формирование пенсионного фонда РК, из чего складываются пенсионные выплаты, какой процент от заработной платы занимают отчисления, в целом работу фонда. Пенсионная система Республики Казахстан регулируется законодательством, основанным на Конституции страны. В июне 1997 года был принят закон «О пенсионном обеспечении в Республике Казахстан» и вступил в силу 1 января 1998 года. Сейчас пенсионное обеспечение регулируется «Социальным кодексом Республики Казахстан» от 20 апреля 2023 года, который заменил старый Закон "О пенсионном обеспечении" [1].

Казахстан первым среди стран СНГ решил отказаться от солидарной системы пенсионного обеспечения и перешел на смешанную пенсионную систему, фундаментом которой обязана стать накопительная. Тогда он назывался Государственный накопительный пенсионный фонд (ГНПФ). Также в то время существовали частные накопительные фонды, для улучшения доходности путем конкуренции. Но частные фонды не получили доверия граждан и работали недостаточно эффективно. Было принято решение объединить все фонды в один. ГНПФ стал Единым накопительным пенсионным фондом (ЕНПФ) 22 августа 2013 года. ЕНПФ отвечает за накопление и управление средствами на пенсионных счетах, за сохранность накоплений.

Помимо накоплений, казахстанцы получают государственную пенсию, которая состоит из базовой части и пенсии по возрасту. Их общая сумма складывается из таких факторов, как стаж работы до 1998 года, стаж после 1998 года, размер ежемесячного дохода и суммы накоплений в Едином накопительном пенсионном фонде. Пенсионный возраст для мужчин — 63 года, для женщин — 61 год (с 2025 года), с постепенным повышением до 63 лет к 2031 году.

Пенсионные выплаты в Казахстане формируются из трех частей: базовой, солидарной и накопительной [2].

Базовая пенсия: базовая пенсия выплачивается государством и зависит от трудового стажа до 1998 года. Выплачивается всем гражданам, достигшим пенсионного возраста. Минимальный размер базовой пенсии в 2025 году составляет 32 360 тенге, максимальный — 50 851 тенге. Если стаж менее 10 лет или

отсутствует, размер базовой пенсии минимальный. При стаже более 30 лет она устанавливается в максимальном размере. За каждый год более 10 лет стажа добавляют 2%.

Солидарная пенсия: выплачивается тем, кто имеет трудовой стаж не менее 6 месяцев, когда работали до 1 января 1998 года. Солидарная пенсия для тех, кто родился до 1975 года. Минимальная солидарная пенсия в 2025 году составляет 62 771 тенге. С 1 января 2025 года солидарная пенсия была увеличена на 8,5%. Размер солидарной пенсии зависит от количества лет трудового стажа, выработанного на 1 января 1998 года, и уровня предпенсионного дохода (чем больше стаж и доход, тем выше размер солидарной пенсии).

Базовая и солидарная пенсия выплачивается за счёт государственного бюджета. Накопительная пенсия: это основная часть современной пенсионной системы. Она формируется за счет обязательных пенсионных взносов, которые работодатель отчисляет ежемесячно в ЕНПФ (10% от зарплаты) и индексируется ежегодно. Сумма выплат рассчитывается исходя из общей суммы накоплений, а также с учетом инвестиционного дохода.

Каждый работающий казахстанец, перечисляя взносы, формирует свою накопительную часть из нескольких источников:

- обязательные пенсионные взносы - основной источник формирования пенсионных накоплений, ежемесячно из заработной платы работника удерживается 10% и перечисляется в ЕНПФ;
- обязательные профессиональные пенсионные взносы — это денежные средства в размере 5%, которые работодатели перечисляют в ЕНПФ за работников, занятых на вредных работах. Эти взносы уплачиваются за счет средств работодателя, а не удерживаются из зарплаты работника.
- обязательные пенсионные взносы работодателя - составляет 2,5% на 2025 год от дохода работника. К 2028 году ставка будет увеличиваться и достигнет 5%.

ОППВ и ОПВР различаются по целевой группе: ОППВ платятся за работников на вредных производствах, а ОПВР — за работников, родившихся в 1975 году и позже. Оба вида взносов уплачиваются работодателем за счет собственных средств, в отличие от обычных ОПВ, которые удерживаются из зарплаты работника.

- добровольные пенсионные взносы — это любая сумма, может быть уплачена как самим работником, так и работодателем в пользу работника.

Сумма пенсии будет зависеть от стажа работы и суммы обязательных пенсионных накоплений. Важно стремиться к официальному трудоустройству, чем раньше начинаешь делать отчисления, тем больше накопится к пенсии.

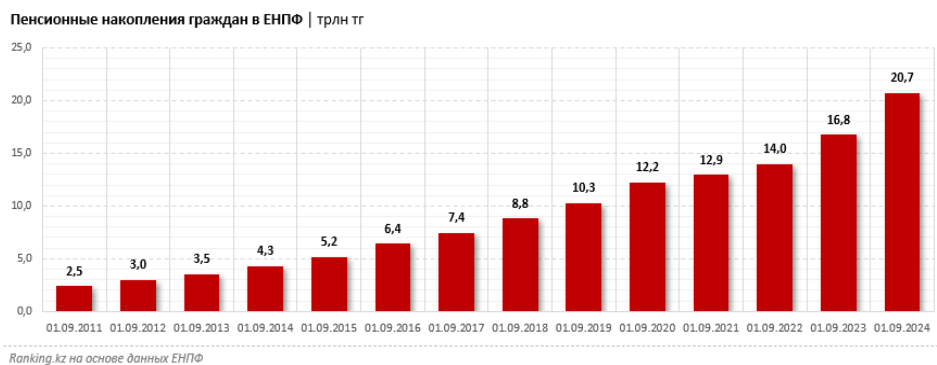

Рисунок 1. Пенсионные накопления граждан в ЕНПФ в период 2011-2024 гг., в трлн.тг. [3].

По состоянию на 1 сентября 2024 года пенсионные накопления граждан РК в Едином накопительном пенсионном фонде, сформированные за счёт обязательных пенсионных взносов, обязательных профессиональных пенсионных взносов и добровольных пенсионных взносов, достигли 20,7 трлн тг. С октября 2023 года сумма выросла на 23,7%.

Пенсионные накопления увеличиваются за счёт входящих потоков в виде пенсионных взносов и инвестиционного дохода. Объём пенсионных взносов на счета вкладчиков за январь–август 2024 года достиг 1,78 трлн тг (выросли — на 29,5%, или на 406,01 млрд тг, по сравнению с прошлогодним показателем). Увеличение объёма по всем видам взносов. Чистый инвестиционный доход, начисленный на индивидуальные пенсионные счета вкладчиков ЕНПФ, с начала года до 1 сентября 2024 г составил 1,9 трлн тг, увеличившись почти на 883,05 млрд тг (или сразу на 85,3%) по сравнению с аналогичным периодом прошлого года [3].

Таблица 1. Поступления в Единый накопительный пенсионный фонд в 2023-2025гг., в трлн.тг.

период	всего накоплений /трлн тг	Увеличение накоплений на/ трлн тг	ОПВ/ трлн тг	ДПВ/млрд тг	ОПВР/млрд тг
2023	21,7	2,5	14,4 (+13,1%)	3,7 (+112%)	не перечислялся
2024	22,8	4,93	18,3(+20,6 %)	6 (+45,7%)	258,15
2025 (на 1.10)	25,73	5,03	24,4(+19,8%)	9,47(+32,8 %)	596,18

Данные таблицы 1 показывают, что самый большой прирост был по добровольным пенсионным взносам в 2023 году – 112% и в 2024 году – 45,7%. Это означает что все больше людей выбирают добровольные взносы как надежный инструмент накопления, повышается стремление увеличить будущий доход на пенсии.

Обязательные взносы, являясь основным источником накоплений, увеличиваются благодаря росту заработных плат, увеличению числа работающих людей. Также ежегодный прирост накоплений увеличивается за счет больших перечислений взносов и за счет повышения доходности пенсионных активов.

По состоянию на 1 октября 2025 года пенсионные накопления казахстанцев превысили 25,73 трлн тенге, показав рост за 12 месяцев на 4,56 трлн тенге или на 21,5%. Пенсионные накопления, сформированные за счет обязательных пенсионных взносов, составили на 1 октября 2025 года 24,40 трлн тенге, увеличившись за 12 месяцев на 19,8 %. Сумма пенсионных накоплений за счет обязательных профессиональных пенсионных взносов – 726,94 млрд тенге (рост за 12 месяцев – 15,6%). Максимальный прирост за истекшие 12 месяцев (32,8%) показали накопления по добровольным пенсионным взносам, составившие 9,47 млрд тенге. Т.к. ОПВР поступает в пенсионный фонд с 1 января 2024 года, за 2024 год сумма пенсионных накоплений за счет ОПВР составила более 258,15 млрд тенге. На 1 октября 2025 года сумма пенсионных накоплений за счет обязательных пенсионных взносов работодателя, составила 596,18 млрд тенге. Общий прирост составил 338,03 млрд тг.

Прирост накоплений обеспечивается за счет пенсионных взносов и инвестиционного дохода. Пенсионные взносы на счета вкладчиков за 9 месяцев 2025 года составили 2,37 трлн тенге (рост на 17,8% или на 356,75 млрд тенге по сравнению с показателем прошлого года) [4].

С 2024 года значительно увеличилось количество услуг, оказываемых в электронном формате, например открытие счета, расчет размера будущей пенсии с помощью пенсионного калькулятора, подача заявления на целевое использование накоплений (жилье, лечение).

Самой популярной услугой является получение выписки со счёта. И всё это можно получить через портал Egov и мобильное приложение ЕНПФ. Популярность онлайн-услуг в Казахстане из года в год растет, повышается и уровень цифровой грамотности.

Накопительный пенсионный фонд является главным звеном системы пенсионного обеспечения. Пенсионный фонд создан как самостоятельная система и его средства не входят в государственный бюджет. Управляющим пенсионными активами АО «Единый накопительный пенсионный фонд» является Национальный банк Казахстана. Ему разрешено размещать средства в ценные бумаги, для увеличения доходности фонда. Учредителем фонда является Правительство РК.

Когда мы откладываем деньги на пенсионный счет, они не просто лежат там без дела. Они инвестируются в различные финансовые инструменты, чтобы помочь нашим накоплениям расти и защищаться от инфляции. Национальный банк инвестирует пенсионные накопления в различные активы — акции, облигации, фонды и другие финансовые инструменты. Так какие же финансовые активы помогают расти средствам в пенсионном фонде.

Государственные ценные бумаги. Это облигации и другие долговые инструменты, выпускаемые государством. Они часто считаются безопасными инвестициями, так как государство гарантирует возврат средств с процентами. Инвестиции в ценные бумаги помогают гарантировать стабильный доход и обеспечивают надежную защиту капитала.

Облигации считаются безопасным инвестиционным инструментом, поскольку эмитенты (т.е. те, кто выпускает облигации, государство или компании) обычно платят регулярные проценты. Это позволяет пенсионным фондам сохранять капитал и получать стабильный доход.

Акции или доли в компании. Акции могут приносить высокие доходы, особенно если компании, в которые инвестируют пенсионные фонды, развиваются и становятся прибыльными. Однако, они также могут быть более рискованными, поэтому часто используются в комбинации с более стабильными инвестициями.

Депозиты — это деньги, которые размещаются в банке на определённый срок под фиксированный процент. Депозиты обеспечивают гарантированный доход и являются надежным способом сохранения капитала.

Инвестирование в международные финансовые организации может быть выгодным для пенсионного фонда благодаря способности финансовым организациям управлять большими объемами ресурсов, финансировать значимые проекты и обеспечивать стабильность. Международная финансовая организация –формируется на основе межгосударственных или международных соглашений в области финансов. Эти организации объединяют деньги разных стран, чтобы решать задачи, связанные с развитием мировой экономики и улучшать международные экономические отношения.

Также пенсионный фонд делает инвестиции в валюту. Инвестиции в валюту позволяют пенсионным фондам использовать колебания обменных курсов для получения прибыли. Это также может служить средством защиты от инфляции и экономической нестабильности в различных странах. Например, в периоды экономической нестабильности фонд может инвестировать в валюту стран с более стабильной экономикой [5].

Пенсионные накопления и инвестиционный доход формируют финансовую подушку, из которой будут выплачиваться пенсии.

Можно заключить, что своевременное создание Единого Накопительного Пенсионного Фонда, совершенствование инвестиционной политики и развитие онлайн сервисов повысили прозрачность пенсионной системы. Фонд обеспечивает сохранность и рост накоплений. Накопления являются важным источником финансовой безопасности граждан. Пенсионная система Казахстана продолжает развиваться для обеспечения достойного уровня жизни граждан на пенсии.

Список литературы:

1. Журнал «Научный лидер» выпуск # 3 (101), Январь '23. Авторы публикации Стройкина Алина, Маликова Елизавета Вячеславовна
2. Как рассчитывается пенсия в Казахстане.[Электронный ресурс].-Режим доступа <https://uchet.kz/news/kak-rasschityvaetsya-pensiya-v-kazakhstane>
3. Социальная защита граждан: как менялась пенсионная система РК? ключевые этапы и их значение для населения. [Электронный ресурс].-Режим доступа <https://ranking.kz/reviews/banking-and-finance/sotsialnaya-zaschita-grazhdan-kak-menyalas-pensionnaya-sistema-rk-klyuchevye-etapy-i-ih-znachenie-dlya-naseleniya>.
4. Объем пенсионных накоплений казахстанцев превысил 25,73 трлн тенге [Электронный ресурс].- Режим доступа <https://www.enpf.kz/ru/press-center/news/282067/#:~:text>
5. В какие финансовые инструменты инвестируются пенсионные активы? [Электронный ресурс].- Режим доступа <https://www.enpf.kz/ru/financial-literacy/upravlenie-pensionnymi-aktivami/18801/>

ДВИЖЕНИЕ ДЕНЕЖНЫХ СРЕДСТВ КАК КЛЮЧЕВОЙ ЭЛЕМЕНТ ФИНАНСОВОГО АНАЛИЗА

Хон А.А.

Научный руководитель:
Байтасова Ә. Б.

Аннотация. В статье рассмотрена сущность и значение отчета о движении денежных средств (ОДДС) в системе финансовой отчетности. Проанализированы методы его составления (прямой и косвенный), структура и ключевые показатели. Особое внимание уделено роли ОДДС в оценке финансовой устойчивости, ликвидности и эффективности управления денежными потоками предприятия.

Ключевые слова: отчет о движении денежных средств, денежные потоки, финансовая отчетность, прямой метод, косвенный метод, ликвидность, финансовый анализ.

В современной системе финансовой отчетности, наряду с балансом и отчетом о финансовых результатах, особое место занимает отчет о движении денежных средств (ОДДС). Его назначение заключается в предоставлении пользователям информации о том, как компания генерирует и использует

денежные средства и их эквиваленты за отчетный период. В отличие от отчета о прибылях и убытках, основанного на принципе начисления, ОДДС отражает реальные притоки и оттоки денег, что делает его незаменимым инструментом для оценки платежеспособности и финансовой гибкости хозяйствующего субъекта [1, с. 45].

Основная цель ОДДС – классифицировать денежные потоки по видам деятельности: операционной, инвестиционной и финансовой. Операционная деятельность связана с основной, приносящей доход деятельностью компании. Инвестиционная деятельность отражает приобретение и продажу внеоборотных активов, а также финансовые вложения. Финансовая деятельность включает операции, связанные с привлечением капитала от собственников и кредиторов, которые приводят к изменению величины и структуры собственного и заемного капитала [2, с. 88].

На практике применяются два метода составления ОДДС: прямой и косвенный. Прямой метод основан на непосредственном отражении валовых поступлений и платежей от операционной деятельности (например, получение денег от покупателей, выплата поставщикам и персоналу). Он предоставляет четкую информацию об источниках и использовании денежных средств, что полезно для оперативного управления. Косвенный метод, более распространенный в силу простоты подготовки, исходит из чистой прибыли отчетного периода, которая затем корректируется на величины неденежных операций (амортизация, изменение резервов), а также на изменения в оборотном капитале (дебиторская и кредиторская задолженность, запасы). Косвенный метод демонстрирует взаимосвязь между чистой прибылью и чистым денежным потоком от операционной деятельности, объясняя причины их расхождений [3, с. 152].

Чистый денежный поток (ЧДП) является сводным показателем ОДДС и рассчитывается как алгебраическая сумма потоков от всех трех видов деятельности. Его положительное значение свидетельствует о приросте денежных средств за период, отрицательное – об уменьшении. Однако для глубокого анализа важна не только итоговая величина, но и структура потоков. Например, ситуация, когда операционная деятельность приносит стабильный положительный поток, а отрицательный общий поток обусловлен масштабными инвестициями, типична для растущих компаний и оценивается позитивно. В то же время, покрытие убытков от операционной деятельности за счет привлечения заемных средств (положительный поток от финансовой деятельности) является тревожным сигналом [1, с. 78].

Анализ ОДДС позволяет рассчитать ряд ключевых коэффициентов, характеризующих финансовое здоровье компании. Коэффициент покрытия обязательств операционным денежным потоком показывает способность компании обслуживать текущие долги за счет внутренних источников. Коэффициент денежной рентабельности продаж отражает, сколько денежных средств от операций генерируется с каждого рубля выручки. Анализ достаточности денежного потока оценивает, хватает ли средств от операционной деятельности для финансирования капитальных затрат и выплаты дивидендов [2, с. 95].

Таким образом, отчет о движении денежных средств трансформирует данные, подготовленные по методу начисления, в информацию о денежных потоках, обеспечивая надежную основу для оценки способности компании генерировать денежные средства, выполнять свои обязательства и финансировать текущую деятельность и развитие. Грамотное чтение и интерпретация ОДДС являются обязательным навыком для финансовых аналитиков, инвесторов и менеджеров, принимающих стратегические решения.

Углубленный анализ движения денежных средств позволяет не только констатировать факты, но и выявлять тренды, прогнозировать будущие состояния и формировать эффективную финансовую политику. Одним из наиболее информативных инструментов является построение отчета о движении денежных средств в разрезе нескольких периодов (горизонтальный анализ) или в сравнении со структурой доходов и расходов (вертикальный анализ). Это дает возможность увидеть динамику: например, сокращается ли со временем зависимость компании от внешнего финансирования или усиливается.

Особую важность для стратегического управления имеет анализ денежных потоков от инвестиционной деятельности. Он непосредственно отражает этап жизненного цикла компании. Молодые и растущие предприятия, как правило, демонстрируют значительный отрицательный инвестиционный поток, связанный с созданием активов для будущей деятельности. Зрелые компании могут показывать сбалансированный или даже положительный инвестиционный поток за счет продажи неиспользуемых активов. Устойчиво отрицательный инвестиционный поток в стагнирующей компании, не сопровождаемый ростом операционной эффективности, может указывать на неэффективное использование капитала [1, с. 102].

Финансовая деятельность становится ключом к пониманию стратегии руководства в области финансирования. Погашение кредитов при отсутствии новых заимствований, а также выкуп собственных акций (buyback) сигнализируют о стремлении снизить финансовый рычаг и повысить стоимость для

акционеров. Напротив, активное привлечение займов на фоне слабого операционного потока говорит о попытке латать кассовые разрывы, что является рискованной стратегией в долгосрочной перспективе.

Прогнозирование денежных потоков, основанное на данных ОДДС, – следующий логический шаг. Построение бюджетов движения денежных средств (кассовых бюджетов) позволяет моделировать будущие сценарии, оценивать потребность в кредитовании и оптимальные сроки инвестиций. Например, зная сезонность операционных поступлений, компания может заранее спланировать привлечение краткосрочного кредита для покрытия предстоящих пиковых выплат поставщикам, избегая кассовых разрывов. Это превращает ОДДС из инструмента констатации прошлого в инструмент управления будущим.

Наконец, качество прибыли, рассчитываемое как соотношение чистого денежного потока от операционной деятельности к чистой прибыли, служит индикатором «здоровья» доходов компании. Низкое или отрицательное значение этого соотношения в течение нескольких периодов, даже при формальной прибыльности, свидетельствует о том, что прибыль «зависает» в виде роста дебиторской задолженности или запасов, не превращаясь в «живые» деньги. Это классический сигнал о потенциальных проблемах с оборотным капиталом и реальной ликвидностью [2, с. 112].

Следовательно, отчет о движении денежных средств является не просто обязательной формой отчетности, а многослойным аналитическим ресурсом. Его ценность заключается в способности связать учетные данные, сформированные по методу начисления, с реальной денежной реальностью бизнеса, предоставив стейкхолдерам (инвесторам, кредиторам, менеджерам) инструмент для оценки прошлых решений, текущего состояния и построения обоснованных финансовых прогнозов. Комплексное использование информации из всех трех основных форм отчетности, с ОДДС в роли связующего звена, обеспечивает наиболее полную и достоверную картину финансового положения предприятия.

Интеграция данных отчета о движении денежных средств с другими управленческими инструментами открывает новые горизонты для повышения эффективности компании. Одним из таких направлений является анализ оборачиваемости элементов оборотного капитала, который напрямую вытекает из данных ОДДС, составленного косвенным методом. Увеличение периода оборота дебиторской задолженности или запасов неизбежно ведет к оттоку денежных средств, что фиксируется в корректировках чистой прибыли. Мониторинг этих показателей в динамике позволяет выявить узкие места в операционном цикле и своевременно принять меры по их устранению, например, ужесточить кредитную политику или оптимизировать логистику.

Для акционеров и потенциальных инвесторов особую ценность представляет анализ свободного денежного потока (Free Cash Flow – FCF). Этот показатель рассчитывается как чистый денежный поток от операционной деятельности за вычетом капитальных расходов (CapEx), необходимых для поддержания и развития текущей производственной базы. Свободный денежный поток отражает реальные средства, которые компания может распределить между инвесторами (выплатить дивиденды или выкупить акции) без ущерба для своего операционного потенциала. Положительный и растущий FCF является мощным сигналом финансовой мощи и инвестиционной привлекательности компании, часто напрямую влияя на ее рыночную капитализацию [3, с. 215].

В условиях нестабильности и кризисов значимость управления денежными потоками многократно возрастает. ОДДС становится основным инструментом для составления стресс-сценариев. Моделирование «наихудшего» варианта развития событий, например, резкого падения выручки или задержек платежей от ключевых клиентов, на основе структуры денежных потоков позволяет определить запас финансовой прочности компании – период, в течение которого она способна функционировать без притока денежных средств от операционной деятельности. Это критически важно для выживания бизнеса и разработки антикризисного плана.

Таким образом, движение денежных средств – это не просто финансовая, но и стратегическая категория. Качество управления денежными потоками определяет устойчивость компании в краткосрочной перспективе (обеспечение платежеспособности) и ее потенциал роста в долгосрочной (финансирование инвестиций). Отчет о движении денежных средств, правильно составленный и профессионально интерпретированный, служит связующим мостом между оперативной деятельностью, инвестиционными амбициями и финансовой стратегией, обеспечивая целостное видение бизнеса и создавая основу для принятия взвешенных управленческих решений.

Перспективы анализа денежных потоков тесно связаны с развитием технологий и ужесточением требований к корпоративной прозрачности. Современные ERP-системы и платформы бизнес-аналитики (BI) позволяют автоматизировать сбор данных и формирование отчетов о движении денежных средств в режиме, близком к реальному времени. Это переводит управление ликвидностью из области периодического контроля в сферу оперативного мониторинга, позволяя финансовым директорам реагировать на изменения мгновенно. Более того, применение методов прогнозной аналитики и машинного обучения на исторических данных о потоках открывает возможность создания высокоточных моделей для предсказания будущих кассовых разрывов и оптимизации финансовых резервов.

Особое значение отчет о движении денежных средств приобретает в контексте устойчивого развития (ESG). Инвесторы и стейкхолдеры все чаще оценивают не только финансовую, но и социально-экологическую результативность компании. В этом свете начинает развиваться концепция отчетности об устойчивых денежных потоках, которая может выделять потоки, связанные с «зелеными» инвестициями, социальными программами или адаптацией к климатическим изменениям. Такой подход позволяет количественно оценить финансовые усилия компании в области ESG и их влияние на ее денежную позицию.

Наконец, прозрачное и детализированное раскрытие информации о денежных потоках в отчетности становится ключевым элементом корпоративного управления и доверия. Для кредиторов это – основание для оценки способности обслуживать долг. Для инвесторов – индикатор качества прибыли и финансовой дисциплины руководства. Для контрагентов – сигнал о надежности партнера.

В заключение, эволюция роли отчета о движении денежных средств из формального приложения в центральный инструмент финансового анализа и стратегического управления отражает общий тренд на приоритет реальной экономической эффективности над бухгалтерскими условностями. В условиях турбулентности глобальных рынков именно денежный поток, а не учетная прибыль, выступает подлинным мерилom жизнеспособности и конкурентоспособности предприятия. Поэтому дальнейшее совершенствование методологии его анализа, интеграция с нефинансовыми показателями и переход к непрерывному прогнозированию будут оставаться основными направлениями развития финансового менеджмента.

Список литературы:

1. Бережная Е.В., Бережной В.И. Управление денежными потоками предприятия: учебное пособие. – М.: ИНФРА-М, 2020. – 235 с.
2. Донцова Л.В., Никифорова Н.А. Анализ финансовой отчетности: учебник. – М.: Дело и Сервис, 2019. – 368 с.
3. Международный стандарт финансовой отчетности (IAS) 7 «Отчет о движении денежных средств» (введен в действие на территории Российской Федерации Приказом Минфина России от 28.12.2015 № 217н).

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ СТАНДАРТТАРҒА САЙ ШОҒЫРЛАНДЫРЫЛҒАН ҚАРЖЫЛЫҚ ЕСЕП БЕРУ: ТРАНСФОРМАЦИЯ ЖӘНЕ ӨЗЕКТІЛІГІ

Шакеев С.С.

э.ғ.к., доцент

Е.А.Бөкетов атындағы

Қарағанды ұлттық зерттеу университеті

Аннотация: Өз қызметінде Қаржылық есептілік халықаралық стандарттарын (ҚЕХС) пайдаланатын компаниялар белгілі бір артықшылықтарды пайдаланады. Осылайша, ҚЕХС жөніндегі комитет пен бағалы қағаздар жөніндегі комиссияның халықаралық ұйымы арасындағы келісімнің күшіне енуіне байланысты, қаржылық есептілігі Халықаралық стандарттарға сәйкес жасалған компаниялардың акциялары листингке жаңа қор биржаларын енгізуге қол жетімді болады. Мақалада, компаниялардың шоғырландырылған қаржылық есептілігін құру үшін арналған халықаралық стандарттарға шолу жасалған.

Түйінді сөздер: шоғырландырылған қаржылық есеп беру, сатып алушы, бас компания, еншілес компания, өкілеттілік, кіріс, гудвилл.

Шоғырландырылған қаржылық есеп берудің негізгі қағидалары мен тәсілдемелері қаржылық есеп берудің халықаралық стандарттарымен (ҚЕХС) негізделген. ҚЕХС қазақстандық тәжірибеде кеңінен пайдалану отандық кәсіпорындарға әлемдік нарыққа кіруге және дамыған шет елдік кәсіпорындармен біріккен өндірістік-қаржылық қызмет атқаруға қатысуға мүмкіндік беретіні сөзсіз.

Шоғырландырылған қаржылық есеп беруді құруға қатысатын ҚЕХС стандарттарын қарастырайық: ҚЕХС (IFRS) 3 - «Бизнес бірлестіктері», ҚЕХС (IFRS) 10 - «Шоғырландырылған қаржы есептілігі», ҚЕХС (IAS) 27 - «Жеке қаржы есептілігі», ҚЕХС (IAS) 28 - «Қауымдасқан ұйымдарға және бірлескен

кәсіпорындарға салынған инвестициялар». Бұлар шоғырландырылған есеп пен қаржылық есеп беру жүйесі құрылатын әдістемелік негізде көрсетілген [1].

Шоғырландырылған қаржылық есеп беруді құруды түсінетін басты стандарттардың бірі: ҚЕХС (IFRS) 3 - «Бизнес бірлестіктері» болып табылады. Бұл стандарттың басты мақсаты бизнесті біріктіруді және оның нәтижелері жөнінде есеп беруші ұйым қаржылық есептілігінде беретін ақпараттың салғастырымдылығын, сенімділігін және салыстыру мүмкіндігін жақсарту болып табылады.

Бұл стандарт ұйымдар бірігуі анықтамасына сай келетін операцияға немесе басқа оқиғаға қолданылуы тиіс. Осы стандарт келесілерге қолданылмайды:

- бірлескен қызмет нысанының қаржы есептілігіндегі бірлескен қызмет нысанын ұйымдастырудың есептілік тәртібі;

- бизнесті құрамайтын активтер немесе активтер тобын сатып алу үшін. Осындай жағдайларда сатып алушы сатып алынған жеке бірегейлендіруге болатын активтерді (38 Материалдық емес активтер ҚЕХС -ындағы (IAS) анықтамасына және тану шарттарына сай келетін активтермен қоса) және қабылданған міндеттемелерді бірегейлендіруі және тануы тиіс. Топтың бағасы сатып алу күнінде олардың байлаулы әділ құндарының негізінде жеке анықталғыш активтер мен міндеттемелерге үйлестірілуі қажет. Осындай операция немесе жағдай гудвиллдың өсуіне ықпал етпейді.

- ортақ бақыланатын ұйымдар немесе кәсіпкерліктердің бірігуіне;

Жоғарыдағы мақсатқа жету үшін, осы ҚЕХС -ты (IFRS) сатып алушы төмендегі қағидаттар бойынша жүзеге асатын талаптар қояды:

1. Қаржылық есептілігінде сатып алынған сәйкестендірілетін индекстелген активтерді, қабылданған міндеттемелерді және сатылатын ұйымдағы кез келген бақылауға салынбайтын пайыздарды тану және бағалау;

2. Ұйымдарды біріктіруде алынған гудвилл немесе тиімді сатып алудан түскен кірісті тану және бағалау; және

3. Қаржылық есептіліктерді, қолданушыларға ұйымдарды біріктірудің сипатын және қаржылық нәтижелерін бағалауға мүмкіндік беру үшін, қандай ақпаратты ашып көрсету керектігін анықтау [2].

Осы стандартқа сәйкес компаниялар сатылғанда өзге де активтер сияқты сатып алу құны мен өзіндік құны анықталады. Жекелеген активтердің құнын бағалау аса күрделі. Егер активтер міндеттемелер туындаған сәтте сатылатын болса, онда оның жалпы құны болашақта төленетін сомасының ағымдық құнына тең болады. Қарыздық міндеттемелердің ағымдық құны міндеттемелердің әділетті құнына тең болады. Егер қарыз міндеттемелерінің пайыздық мөлшерлемесі ұқсас құнды қағаздардың тиімді пайыздық мөлшерінен елеулі артатын болса немесе төмендесе, онда қаржылық есептілікте сыйақы немесе жеңілдік көрсетілуі қажет.

Мүдделерді біріктіру әдісін қолдану кезінде біріккен компаниялардың қаржылық есептілігінде бірігу кезеңінің басынан бастап соңына дейінгі процестің барлығы көрсетілуі тиіс. Бұл әдістің мәні мынада: жалпы сатып алу болмайды, тек қана пайда мен тәуекел өзара бөлісте сақталады. Мүдделер біріккен кезде тек бір ғана компания құрылады және оның тұтас бір есептік саясаты болады. Сондықтан біріккен компаниялардың активтері, міндеттемелері және меншіктік капиталы ағымдық құнмен бағаланады және есептік саясаттың келісілуі нәтижесінде түзетулер енгізіледі. Оң және кері гудвилл танылмайды.

Сатып алу әдісін қолдану мынандай кезеңдерді қамтиды:

- а) сатып алушыны айқындау;

- ә) бизнес бірлестігінің құнын өлшеу;

- б) сатып алынған активтер мен қабылданған міндеттемелердің құнын бөлу.

- в) гудвиллді тану және бағалау.

Біріккен компаниялардың құны мыналар енгізіледі: активтер мен міндеттемелердің әділетті сатып алу құны; шартты компенсациялар; бірігу шығындары.

Бас компаниямен бақыланатын компаниялармен, сонымен қатар қауымдасқан ұйымдарға және бірлескен кәсіпорындармен шоғырландырылған қаржылық есеп беруді құру мен ұсыну бойынша өзара қатынасты реттеу үшін ҚЕХС (IFRS) 10 - «Шоғырландырылған қаржы есептілігі», ҚЕХС (IAS) 27 - «Жеке қаржы есептілігі», МСФО (IAS) 28 - «Қауымдасқан ұйымдарға және бірлескен кәсіпорындарға салынған инвестициялар» стандарттары арналған.

ҚЕХС (IFRS) 10 - «Шоғырландырылған қаржы есептілігі» стандарты бойынша шоғырландырылған қаржылық есеп беру дегеніміз – бас кәсіпорын мен оның еншілес кәсіпорнының активтері, міндеттемелері, капиталы, кірісі, шығысы мен ақша ағындары бірыңғай экономикалық қызмет субъектісінің активтері, міндеттемелері, капиталы, кірісі, шығысы мен ақша ағымдары сияқты ұсынылған топтардың қаржылық есептілігі.

Бұл стандарттың мақсаты кәсіпорын бір немесе бірнеше басқадай кәсіпорынды бақылаған жағдайда шоғырландырылған қаржылық есептілікті дайындау және ұсыну ұстанымдарын анықтау болып табылады.

Осы мақсаттарға қол жеткізу үшін келесілер арналған:

- бір немесе бірнеше басқа кәсіпорынды (еншілес кәсіпорынды) бақылайтын кәсіпорын (бас кәсіпорын) шоғырландырылған қаржылық есептілікті ұсынуы үшін талап етеді;
- бақылау қағидасына түсінік береді және шоғырландыру үшін ретінде бақылауды анықтайды.
- инвестор инвестиция нысанын бақылайтындығын немесе бақыламайтындығын анықтау үшін бақылау қағидасын қалай қолдануын және сәйкесінше инвестор инвестициялар нысанын шоғырландыруы керек пе дегенді көрсетеді;
- шоғырландырылған қаржылық есептілікті дайындау мақсатында бухгалтерлік есепке қойылатын талаптарды анықтайды; және
- инвестициялық кәсіпорын мен инвестициялық кәсіпорынның еншілес компанияларының шоғырландыру артықшылықтарын анықтайды.

Инвестор қандай бір кәсіпорынның қатысу сипатына байланысты инвестиция нысанында бақылау орната алатынын бағалап, ол бас кәсіпорын бола алатындығын анықтайды [3].

Инвестор инвестиция нысанына қатысуынан кіріс өзгеруімен байланысты шығынға ұшырағанда немесе ондай кірісті алуға құқығы болса, сондай-ақ инвестициялар нысанына қатынасты ықпал өзінің билігін жүзеге асырумен кіріске иелік ету мүмкіндігі болса ғана инвестиция нысанын бақылауға ие бола

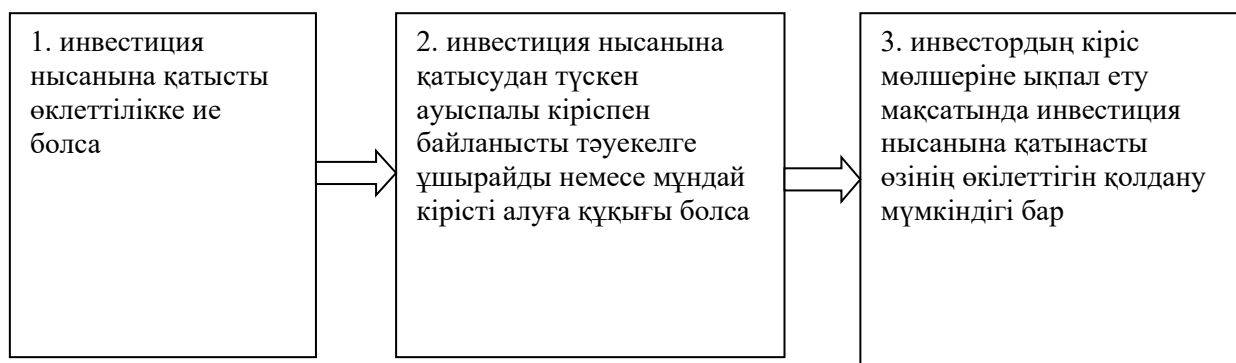
Осылайша келесі жағдайда инвестор инвестиция нысанын бақылайды, егер инвестор:

- инвестиция нысанына қатысты өклеттілікке ие болады;
- инвестиция нысанына қатысудан түскен ауыспалы кіріспен байланысты тәуекелге ұшырайды немесе мұндай кірісті алуға құқығы болады;
- инвестордың кіріс мөлшеріне ықпал ету мақсатында инвестиция нысанына қатынасты өзінің өклеттігін қолдану мүмкіндігі бар.

Яғни осы үш жағдай бір уақытта орындалғанда бас компания еншілес компанияны бақылай алады. (Сурет 1)

Өклеттік. Егер де инвестор тиісті әрекеттерін бағыттау құқығына ие болса, инвестиция нысанына өклеттілігін жүргізе алады, мысалы, инвестициялар нысанының кірісіне елеулі түрде ықпал ететін әрекеттер.

Өклеттік құқық нәтижесі болып табылады. Кейбір жағдайда өклеттілікті бағалау қиындық туғызбайды, мысалы өклеттік инвестициялар нысанына қатынасты тура дауыс құқығының нәтижесі және акция сияқты дауыс құқығы ұсынылған үлестік құралдар немесе акция пакетімен байланысты дауыс беру құқығының қарауымен өндірілген болуы мүмкін. Басқа жағдайларда егер де өклеттік бір немесе бірнеше келісімшарттың нәтижесі болып табылса, бірнеше факторларды қарастыру талап етіледі, бағалау қиындау болады [20].

1 – Сурет. Бақылауды орнататын үш жағдай

Ескерту - [3] қайнар көзі негізінде автормен құрастырылған

Кіріс. Инвестор инвестиция нысанына қатысуынан кіріс өзгерісімен байланысты шығынға ұшыраса немесе ондай кірісті алуға құқығы болса, егер инвестор инвестиция нысанына қатысуынан тапқан кірісі инвестиция нысаны қызмет көрсеткішіне байланысты түрленуі мүмкін. Инвестордың кірісі тек қана жарамды, тек қана жарамсыз болуы немесе жарамды және жарамсыз болуы мүмкін.

Осыған қарамастан тек қана бір инвестор инвестиция нысанын бақылауы, инвестиция нысаны кірісіне бірнеше тарап қатысуы мүмкін. Мысалы бақыланбайтын үлестерді иеленушілер инвестициялар нысанының бөлінуіне немесе пайдасына қатыса алады.

Өкілеттілік пен кірістің байланысы. Инвестор инвестициялар нысанына қатынасты тек қана өкілеттілікке ие болмай инвестиция нысанына қатысуына байланысты кіріс өзгерісіне байланысты шығынға ұшыраса немесе сондай кірісті алуға құқылы болса, сондай-ақ инвестиция нысанына қатысуынан инвестордың кірісіне ықпал көрсету мақсатымен өзінің өкілеттігін көрсету мүмкіндігіне ие болса, инвестиция нысанын бақылауға ие бола алады.

Сонымен шешім қабылдауға құқығы бар инвестор принципал немесе агент болып табылатынын анықтау керек. Осы стандартқа сәйкес агент болып табылатын инвестор оған шешім қабылдау құқығын бере отырып, инвестициялар нысанын бақыламайды.

Бас кәсіпорын ұқсас жағдайларда ұқсас операциялар мен басқа да оқиғаларға арналған бірыңғай есеп саясатын пайдалана отырып, шоғырландырылған қаржылық есептілігін дайындауы тиіс.

Инвестиция нысанын шоғырландыру инвестор инвестиция нысанын бақылауға алған сәттен басталады және инвестор инвестиция нысанын бақылауды тоқтатқан кезден аяқталады.

Бақыланбайтын үлестер. Бас кәсіпорын меншігінің капиталынан басқа басқа жеке капитал құрамындағы қаржылық жағдай туралы шоғырландырылмаған есебіндегі бақыланбайтын үлестерді ұсынуы тиіс.

Бас кәсіпорынға еншілес кәсіпорын үстінен жүргізетін бақылауды жоғалтуға әкелмейтін еншілес кәсіпорындардағы бас кәсіпорынның қатысу үлесіндегі өзгерістер капиталы бар операция ретінде есептеледі (яғни, осы сапада қолданылатын меншік иелерімен жүргізілетін операция).

Бақылауды жоғалту. Егер де бас кәсіпорын еншілес кәсіпорынды бақылауын жоғалтқан жағдайда бас кәсіпорын:

- қаржылық жағдайы туралы шоғырландырылған есептегі бұрынғы еншілес кәсіпорынның активтері мен міндеттемелерін тануды тоқтатады

- ҚЕХС сәйкес анықталған тәртіпте бұрынғы еншілес кәсіпорынға немесе оның пайдасына тиіселі, сондай-ақ кез-келген бағалар сондай-ақ инвестиция есебіне бақылаудың шығындану уақыты және ақыры тойтарыс береді, бұрынғы еншілес кәсіпорында қалған кез-келген инвестицияның әділ бағасы тануын тоқтатады. Көрсетілген әділ құн ХҚЕС (IFRS) 9 сәйкес қаржылық активті алғашқы тану кезіндегі әділ құн сияқты немесе қажеттілігіне орай алғашқы тану кезіндегі қауымдасқан кәсіпорындардағы немесе бірлескен кәсіпорындардағы инвестициялардың өзіндік құны сияқты бағаланады.

- бұрынғы бақылау пакетіне жататын бақылауды жоғалтуға байланысты пайда мен шығынды таниды.

Инвестициялық ұйым: шоғырландырудағы ерекшеліктер:

Басқа ұйымның бақылауына өткенде, инвестициялық кәсіпорын еншілес компанияларын шоғырландырмайды және 3-ші ҚЕХС-ті қолданбайды. Оның орнына, инвестициялық кәсіпорын еншілес компаниядағы инвестицияларын пайда мен залал арқылы әділ құнда 9-шы ХҚЕС-ке сәйкес өлшеуі қажет.

Егер инвестициялық кәсіпорынның инвестициялық қызметпен байланысты қызмет көрсететін еншілес компаниясы болса, осы еншілес компанияны осы ҚЕХС-тың (IFRS) сәйкес шоғырландыру қажет және 3-ші ҚЕХС-тың (IFRS) талаптарын ұқсас еншілес компанияларға қолдану қажет.

Бас компания өзінің бақылауындағы, еншілес инвестициялық компаниялар арқылы басқаратын компаниялардың барлығын шоғырландыру қажет, бас компанияның өзі инвестициялық ұйым болмаса да.

МСФО (IAS) 28 - «Қауымдасқан ұйымдарға және бірлескен кәсіпорындарға салынған инвестициялар» стандарттының мақсаты қауымдасқан ұйымдарға салынған инвестиция есептілігін және қауымдасқан ұйымдар мен бірлескен кәсіпорындарға салынған инвестиция есептілігін даярлағанда үлестік әдісті қолдануға қойылатын талаптарды береді.

Үлестік қатысу бойынша есепке алу әдісі – бұл соған сәйкес инвестициялар бастапқыда өзіндік құны бойынша ескеріледі де, ал содан соң инвестициялар объектісінің таза активтеріндегі инвестор үлесі алынғаннан кейін болған өзгерісіне түзетілетін бухгалтерлік есепке алу әдісі. Инвестордың пайдасына немесе шығынына оның инвестициялар объектісінің пайдалары мен шығындарындағы үлесі кіреді.

Үлестік қатысу бойынша есепке алу әдісі елеулі ықпалы бар, бірақ бақылау жайсай алмайтын инвесторлар үшін арналған.

Елеулі ықпал - инвестициялар объектісінің қаржылық және операциялық қызметі бойынша шешімдер қабылдауға қатысу мүмкіндігі, бірақ осындай саясатты жеке өзі немесе бірлесіп бақылау емес [4].

Егер инвестор инвестициялар объектісінің дауыс беру құқығы бар акцияларының кемінде 20%-ына иелік етсе, бұл инвестордың елеулі ықпалы бар екенін білдіреді. Бірақ бұл ықпалдың шекаралары абсолютті ретінде қарастырылмайды. Инвестор 20% акциясы болмай ақ елеулі ықпалға ие бола алады. Және де акциялардың ірі пакетіне ие болу инвестордың инвестицияланатын ұйымның қызметіне елеулі ықпалға ие болуы жөнінде куә болмайды.

Елеулі ықпалдың көлемі мен маңыздылығы туралы куә болатын қосымша факторлар:

– инвестициялар объектісінің директорлар кеңесіндегі немесе сондай басқару органындағы өкілдігі;

- операциялық және қаржылық саясатты өңдеу процесіне қатысу;
- инвестор мен инвестициялаушы компания арасындағы ірі операциялар;
- басқару қызметкерлерімен алмасуы;
- маңызды техникалық ақпарат беруі.

Сонымен қатар инвестордың елеулі ықпалының болмауының басқа да белгілері:

- акциялардың басым көбі ұсақ акционерлердің тобына тиесілі, оның қатарына инвестор кірмейді;
- басқару органдарында өз өкілеттілігінің болмауы;
- инвестициялаушы компанияның қызметі жөнінде ақпаратты алу мүмкіндігінің болмауы.

Инвестордың елеулі ықпал ету белгілерінің болуы мен маңыздылығын талдау салмақталған талдау негізінде жүзеге асырылады және көбіне кәсіптік қасеттеріне байланысты.

Осындай өзгерістерге негізгі қорлар мен инвестицияларды қайта бағалау нәтижесінде, шетел еншілес ұйымының есептілігін есептілік валютасына қайта есептеу барысында және ұйымдарды біріктіру барысында пайда болатын айырмашылықтарды ескеруші түзетулер нәтижесінде пайда болатындарын жатқызуға болады. Егер инвестордың қауымдасқан ұйымының залалындағы үлесі оның осы ұйымға салған инвестиция үлесінен басым болса, онда ол кейінгі залалдарды мойындауын тоқтатады. Егер кейін қауымдасқан ұйым өзінің шаруашылық қызметі нәтижесінде табыс алса, онда инвестор табыс үлесі мойындалмаған залалдар үлесімен теңелген кезден кейін табыстағы өз үлесін мойындауды қайта жалғастырады.

Әдебиеттер тізімі:

- 1 Қаржылық есеп берудің халықаралық стандарттары, // <http://www.minfin.gov.kz>
- 2 Алиев М.К. Финансовая отчетность: анализ консолидированной отчетности: Учеб. пособие. – Астана: Изд.КазУЭФМТ, 2014. – 342 с
- 3 Қаржылық есеп (ілгерлемелі): оқулық / С.С. Шакеев. — Қарағанды: ҚарМУ баспасы, 2018. — 212 бет.
- 4 МСФО в Казахстане: принципы перехода и применения: учеб. пособие / Э. О. Нурсейтов, Д. Э. Нурсейтов. - Изд.3-е, доп. и перераб. - Алматы : LEM, 2013. - 388 с.

РОЛЬ ФИНАНСОВОГО ПЛАНИРОВАНИЯ И ПРОГНОЗИРОВАНИЯ В УПРАВЛЕНИИ ФИНАНСОВЫМИ РЕСУРСАМИ

Аскамбаев А. А., студент гр. Ф-25-2, по ОП «Финансы»,
Карагандинский университет Казпотребсоюза
Научный руководитель: к.э.н. доцент, Улаков Н.С.

Аннотация: В статье рассматривается система финансового планирования и прогнозирования как важнейший элемент управления финансовыми ресурсами на макро и микроуровнях. Раскрываются теоретические основы финансового планирования, его место в системе управления, а также функции и структура финансовых планов и прогнозов. Сделан вывод о том, что эффективная система финансового планирования и прогнозирования способствует повышению финансовой устойчивости.

Ключевые слова: финансовое планирование, финансовое прогнозирование, финансовые планы, бюджетирование, управление финансами, экономическая устойчивость.

Целью данной статьи является исследование сущности, структуры и функций системы финансового планирования и прогнозирования, а также обоснование её роли в обеспечении устойчивого развития организации в современных экономических условиях.

В условиях нестабильности мировой и национальной экономики, усиления конкуренции и роста неопределённости особое значение приобретает рациональное управление финансовыми ресурсами. Одним из ключевых инструментов такого управления выступает система финансового планирования и прогнозирования. Она позволяет организациям не только эффективно распределять финансовые

ресурсы, но и заблаговременно оценивать возможные риски, адаптироваться к изменениям внешней среды и формировать долгосрочные ориентиры развития.

Финансовое планирование и прогнозирование является неотъемлемой частью общей системы управления предприятием и тесно связано со стратегическим, производственным и инвестиционным планированием. Как отмечают казахстанские исследователи, именно финансовые планы и прогнозы обеспечивают количественное выражение управленческих решений и служат основой для контроля и анализа финансово-хозяйственной деятельности [1, 45 с.].

Финансовое планирование представляет собой процесс разработки системы финансовых показателей, отражающих источники формирования и направления использования финансовых ресурсов в планируемом периоде. Оно направлено на обеспечение сбалансированности доходов и расходов, поддержание платёжеспособности и финансовой устойчивости организации.

Финансовое прогнозирование, в свою очередь, связано с научно обоснованным предвидением будущего состояния финансовых показателей на основе анализа динамики прошлых периодов, выявления тенденций и оценки влияния внешних и внутренних факторов. Прогнозы служат базой для принятия управленческих решений и формирования финансовых планов [2, 61 с.].

В системе управления организацией финансовое планирование и прогнозирование выполняет связующую функцию между стратегическими целями и текущей хозяйственной деятельностью, обеспечивая реалистичность и достижимость поставленных задач.

Система финансового планирования включает совокупность взаимосвязанных планов, различающихся по горизонту планирования, уровню детализации и назначению. В научной литературе выделяют стратегические, текущие и оперативные финансовые планы.

Таблица 1 Структура финансовых планов организации

Вид финансового плана	Период планирования	Основное содержание
Стратегический	3–5 лет и более	Финансовая стратегия, инвестиционные приоритеты
Текущий	1 год	План доходов и расходов, бюджет прибыли
Оперативный	Месяц, квартал	Платёжный календарь, кассовый план

Таблица 1 отражает иерархию финансовых планов в организации. Стратегические планы задают долгосрочные ориентиры, текущие планы конкретизируют финансовые показатели на год, а оперативные планы обеспечивают ежедневное управление денежными потоками.

Финансовое планирование выполняет ряд взаимосвязанных функций, каждая из которых направлена на повышение эффективности управления финансами.

Таблица 2 Основные функции финансового планирования

Функция	Содержание
Распределительная	Оптимальное распределение финансовых ресурсов
Контрольная	Сопоставление плановых и фактических показателей
Координационная	Согласование деятельности подразделений
Стимулирующая	Мотивация к достижению финансовых результатов

Данные функции обеспечивают комплексный характер финансового планирования. Их реализация позволяет повысить ответственность за использование ресурсов и улучшить финансовую дисциплину в организации [3, 88 с.].

Финансовое прогнозирование является важным элементом финансового управления и служит основой для разработки финансовых планов. Оно позволяет оценить возможные сценарии развития и выбрать оптимальный вариант финансовой стратегии.

Использование всех видов прогнозов позволяет обеспечить преемственность управленческих решений и снизить уровень финансовых рисков.

Эффективная система финансового планирования и прогнозирования способствует повышению финансовой устойчивости, снижению вероятности кризисных ситуаций и укреплению конкурентных позиций организации. Как подчёркивают казахстанские экономисты, в условиях цифровизации и нестабильности именно прогнозно-плановые инструменты позволяют своевременно реагировать на изменения внешней среды [4, 112 с.].

Кроме того, финансовое планирование обеспечивает прозрачность финансовых потоков, способствует рациональному использованию ресурсов и повышает инвестиционную привлекательность организации [5, 74 с.].

На практике эффективность системы финансового планирования и прогнозирования во многом зависит от степени её интеграции в общую архитектуру управленческого процесса. Организации, где финансовые планы разрабатываются изолированно от стратегических и операционных целей, часто сталкиваются с несогласованностью действий подразделений, искажением приоритетов и неоправданными финансовыми издержками. В то же время компании, применяющие сквозной подход как от долгосрочного видения до кассовых графиков, и демонстрируют значительно более высокую адаптивность к внешним шокам. Особенно это актуально в условиях казахстанской экономики, где колебания курса национальной валюты, зависимость от сырьевого сектора и регуляторные изменения требуют гибкости финансового реагирования. Анализ ряда национальных предприятий показывает что те из них, которые внедрили итеративные бюджеты и сценарное прогнозирование, сократили разрыв между плановыми и фактическими показателями на 30–40% по сравнению с традиционными подходами.

Кроме того, современные цифровые технологии кардинально меняют саму природу финансового планирования. Использование big data, машинного обучения и облачных ERP-систем позволяет не просто ускорить расчёт показателей, но и повысить точность прогнозов за счёт учёта сотен переменных в реальном времени. Однако технология сама по себе не гарантирует успеха: ключевым фактором остаётся качество исходных данных и квалификация финансовых менеджеров, способных интерпретировать результаты моделирования в управленческие решения. Именно поэтому развитие системы финансового планирования и прогнозирования должно сочетать как техническую модернизацию, так и методологическое обновление с опорой на лучшие мировые практики и адаптацией к национальным особенностям ведения бизнеса. Без этого даже самые продвинутые инструменты рискуют превратиться в «цифровые украшения» без реального управленческого эффекта.

Таким образом, система финансового планирования и прогнозирования является важнейшим элементом управления финансовыми ресурсами организации. Она включает взаимосвязанные финансовые планы и прогнозы, выполняющие распределительные, контрольные и координационные функции. Комплексное использование финансового планирования и прогнозирования позволяет обеспечить устойчивое развитие организации, повысить эффективность управления и снизить финансовые риски. В современных условиях развитие данной системы должно основываться на научных подходах, использовании аналитических инструментов и учёте специфики национальной экономики.

Список литературы

1. Нурмагамбетов, А. А. Финансовый менеджмент. – Алматы: Экономика, 2020. – 312 с.
2. Сейтхамзина, Г. Ж. Финансовое планирование и прогнозирование. – Алматы: Қазақ университеті, 2019. – 280 с.
3. Жумагулов, К. К. Управление финансами предприятия. – Алматы: Экономика, 2021. – 356 с.
4. Абдрахманова, А. К. Стратегическое финансовое управление. – Астана: Фолиант, 2022. – 298 с.
5. Баймухаметов, М. С. Финансовая устойчивость предприятий Казахстана. – Алматы: Экономика, 2020. – 244 с.
6. Омарова, Л. Т. Бюджетирование и финансовое планирование. – Алматы: НИЦ «Ғылым», 2021. – 265 с.
7. Касымбекова, С. Н. Финансовая политика организации. – Астана: ЛЕМ, 2019. – 230 с.

УДК 336.6(574.3)

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ФУНКЦИЙ ФИНАНСОВ И ИХ ПРАКТИЧЕСКОЕ ЗНАЧЕНИЕ

Жанажасова Д.Т., студентка гр. Ф-25-2, по ОП «Финансы»,
Научный руководитель: к.э.н. доцент, **Улаков Н.С.**
Карагандинский университет Казпотребсоюза,

Аннотация: В статье рассматриваются теоретические аспекты сущности финансов и анализируются их функции как формы практического проявления финансовых отношений. Особое внимание уделяется роли функций финансов в обеспечении устойчивого социально-экономического развития Республики Казахстан. На основе анализа научных трудов отечественных авторов обосновано, что функции финансов образуют целостный механизм воздействия на экономические и социальные процессы.

Ключевые слова: сущность финансов, функции финансов, распределение общественного продукта, финансовый контроль, государственные финансы, национальная экономика

Целью статьи является раскрытие сущности финансов через анализ их функций и обоснование роли функций финансов в социально-экономическом развитии Республики Казахстан.

Финансы являются одной из фундаментальных категорий экономической науки, поскольку они отражают систему денежных отношений, возникающих в процессе формирования, распределения и использования стоимости общественного продукта. Через финансовые отношения осуществляется движение денежных потоков, формируются финансовые ресурсы государства, хозяйствующих субъектов и населения, обеспечивается функционирование социальной сферы и реализация экономической политики.

В современных условиях глобализации, цифровизации и усиления роли государства в регулировании социально-экономических процессов значение финансов существенно возрастает. Финансы выступают не только инструментом перераспределения ресурсов, но и важнейшим фактором устойчивого экономического роста, социальной стабильности и повышения качества жизни населения. В этой связи особую актуальность приобретает изучение функций финансов, так как именно через функции раскрывается их сущность и общественное назначение.

Финансы представляют собой совокупность экономических отношений, возникающих в процессе распределения и перераспределения валового внутреннего продукта и национального дохода в денежной форме. Эти отношения носят объективный характер и обусловлены существованием товарно-денежных отношений, а также необходимостью функционирования государства.

Сущность финансов проявляется в их распределительном характере. Именно через финансовые механизмы осуществляется перераспределение доходов между отраслями экономики, регионами, социальными группами населения и уровнями управления. Финансы обеспечивают формирование централизованных и децентрализованных денежных фондов, предназначенных для финансирования общественных потребностей, развития производства и социальной поддержки населения [1].

Следует отметить, что финансы неразрывно связаны с воспроизводственным процессом. Они обслуживают все стадии воспроизводства — производство, распределение, обмен и потребление, однако наиболее ярко их сущность проявляется на стадии распределения, где формируются финансовые ресурсы и закладываются пропорции экономического развития.

Функции финансов представляют собой основные направления их воздействия на экономические и социальные процессы. Через функции финансы реализуют своё назначение и проявляют свою сущность в практической деятельности.

Тем не менее, в экономической науке отсутствует единый подход к классификации функций финансов. Однако большинство ученых выделяют распределительную и контрольную функции как базовые. В современных условиях обоснованно выделяются также стимулирующая и регулирующая функции, отражающие активную роль финансов в управлении экономикой [2]. Функции финансов взаимосвязаны и реализуются одновременно, образуя целостный механизм финансового регулирования.

Финансовый контроль позволяет выявлять нарушения финансовой дисциплины, оценивать эффективность использования ресурсов и обеспечивать целевое направление денежных средств [3].

Таблица 1

Основные функции финансов и их экономическое содержание

Функция	Экономическое содержание
Распределительная	Формирование и перераспределение финансовых ресурсов
Контрольная	Контроль за движением и использованием денежных средств
Стимулирующая	Воздействие на экономическую активность
Регулирующая	Макроэкономическое регулирование

Данная таблица наглядно отражает основные функции финансов и показывает, что каждая из них выполняет самостоятельную роль, но при этом дополняет другие функции.

Распределительная функция является основной функцией финансов и заключается в распределении и перераспределении валового внутреннего продукта и национального дохода. В процессе распределения формируются доходы государства, предприятий и населения.

Перераспределение осуществляется через налоги, бюджетные ассигнования, субсидии, дотации, трансферты и другие финансовые инструменты. Благодаря распределительной функции обеспечивается финансирование общественных благ, развитие приоритетных отраслей экономики и реализация социальных программ [4].

Контрольная функция финансов заключается в контроле за формированием, распределением и использованием денежных средств. Она проявляется через систему финансовых показателей, бюджетный контроль, налоговое администрирование и финансовый аудит.

Таблица 2

Значение функций финансов для экономики Республики Казахстан

Функция	Практическое значение
Распределительная	Поддержка приоритетных отраслей
Контрольная	Повышение финансовой прозрачности
Регулирующая	Стабилизация экономического развития

Функции финансов реализуются на всех уровнях экономики, обеспечивая комплексное воздействие на хозяйственные процессы.

Представленные данные позволяют сделать вывод о ключевой роли функций финансов в реализации государственной экономической политики Казахстана.

Стимулирующая функция финансов проявляется в воздействии на экономическое поведение хозяйствующих субъектов. Посредством налоговых льгот, субсидий, государственных программ и финансовых санкций создаются условия для развития предпринимательства, инноваций и инвестиционной активности [5, 101с.].

В Республике Казахстан стимулирующая функция активно используется в рамках программ поддержки малого и среднего бизнеса, индустриально-инновационного развития и социальной политики.

Регулирующая функция финансов заключается во влиянии на макроэкономические процессы, такие как темпы экономического роста, уровень инфляции и занятость населения. Через бюджетную и налоговую политику государство корректирует экономические пропорции и обеспечивает социальную стабильность [6, 63с.].

Финансы выступают важнейшим инструментом реализации стратегических целей развития страны.

Их совокупное действие формирует единый механизм финансового регулирования, способствующий устойчивому развитию экономики Республики Казахстан [7, 45с.].

Таким образом, функции финансов являются формой проявления их сущности и отражают основные направления воздействия финансовых отношений на экономику и общественные процессы. Распределительная, контрольная, стимулирующая и регулирующая функции образуют целостную систему, обеспечивающую эффективное функционирование финансовой системы. Глубокое понимание сущности и функций финансов имеет важное теоретическое и практическое значение для совершенствования финансовой политики и обеспечения устойчивого социально-экономического развития Республики Казахстан.

Список литературы

1. Сейдахметова Ф.С. Финансы: учебник. – Алматы: Экономика, 2021. – 432 с.
2. Ильясов К.К., Зейнелгабдин А.Б. Государственные финансы Республики Казахстан. – Алматы: Қазақ университеті, 2020. – 368 с.

3. Ермекбаева Б.Ж. Финансовые отношения в современной экономике. – Алматы: Нур-Пресс, 2019. – 310 с.
4. Абдиева С.К. Финансовый контроль и аудит. – Алматы: Экономика, 2022. – 298 с.
5. Касенова Г.М. Финансовая политика государства. – Астана: Фолиант, 2021. – 276 с.
6. Тлеубердинова А.Т. Теория финансов. – Алматы: Бастау, 2020. – 305 с.
7. Жумабекова А.Н. Финансы и экономическое развитие Казахстана. – Алматы: Экономика, 2019. – 248 с.

РОЛЬ БАНКОВ В РАЗВИТИИ МАЛОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА

Исмаилов А.Р.

Студент группы Ф-24-2

Борисова Е.И.

Научный руководитель – к.э.н,

доцент кафедры финансы

г.Караганда,

Карагандинский университет

Казахпотребсоюз

Аннотация: В данной статье анализируется роль банков в развитии малого бизнеса. Рассматриваются ключевые области банковской поддержки, включая кредитование, консультационные услуги и внедрение цифровых финансовых услуг. Подчеркивается влияние банковских программ на расширение доступа малого бизнеса к финансовым ресурсам, повышение его устойчивости и стимулирование экономического роста. В заключение делается вывод о необходимости дальнейшего совершенствования банковских инструментов для повышения вклада малого бизнеса в экономику.

Ключевые слова: малый бизнес (МСП), банковское кредитование, финансовая поддержка, льготные кредитные программы, государственные гарантии, субсидирование процентных ставок, инвестиционные кредиты, оборотный капитал, банковская инфраструктура, цифровой банкинг, эквайринг и РКО, финансовая доступность, предпринимательская активность, развитие предпринимательства, экономический рост

Малый бизнес играет жизненно важную роль в экономике любой страны. Он способствует созданию рабочих мест, увеличению налоговых поступлений, региональному развитию и усилению конкуренции. Однако для обеспечения стабильной работы и роста малому бизнесу необходим доступ к финансовым ресурсам, современным технологиям и профессиональной поддержке. Банки играют ключевую роль в обеспечении этих условий.

Банки играют стратегическую роль в поддержке малого бизнеса, предоставляя не только финансирование, но и партнерские отношения для решения организационных, технологических и инфраструктурных задач. Их деятельность включает в себя широкий спектр инструментов и услуг, создающих условия для создания, развития и масштабирования любительского предпринимательства.

В первую очередь, банки предоставляют малому бизнесу доступ к кредитам. Это могут быть стартовые кредиты для открытия бизнеса, оборотный капитал и инвестиционные кредиты для модернизации и расширения производства. Эти кредиты позволяют малым

предпринимателям быстрее запускать проекты, модернизировать оборудование, закупать сырье и внедрять новые технологии. Разработка льготных программ кредитования в партнерстве с правительством становится важным направлением работы, снижающим финансовую нагрузку на начинающих предпринимателей и повышающим их устойчивость.

Помимо предоставления кредитов, банки предлагают широкий спектр расчетных, кассовых и операционных услуг. Они обеспечивают удобную инфраструктуру для

платежей, расчетов с партнерами и государственными органами, значительно упрощая ведение бизнеса. Онлайн-банкинг и мобильные приложения позволяют предпринимателям эффективно отслеживать денежные потоки, анализировать их и оптимизировать затраты.

Важным элементом поддержки является предоставление консультационных услуг. Многие банки предлагают программы обучения предпринимательству, помогают в

разработке бизнес-планов и предоставляют консультации по финансовому управлению, оптимизации налогообложения и юридическим вопросам. Это особенно важно для начинающих предпринимателей, которые только осваивают азы и нуждаются в профессиональном руководстве.

Кроме того, банки активно содействуют развитию инновационного предпринимательства. Они создают акселераторы, инвестируют в стартапы и поддерживают проекты в области цифровизации и новых технологий. Это способствует разработке конкурентоспособных продуктов и услуг, что положительно сказывается на экономике страны в целом.

Таким образом, банки являются ключевым институтом в содействии устойчивому развитию малого бизнеса. Благодаря всесторонней поддержке — финансовой, консультационной и технологической — они способствуют повышению предпринимательской активности, укреплению экономики и созданию благоприятного делового климата.

Финансовая поддержка малого бизнеса

Основная роль банков — предоставление финансовых ресурсов предпринимателям. Малый бизнес часто сталкивается с нехваткой капитала, особенно на начальных этапах. Банковские кредиты позволяют:

Для большинства предпринимателей кредиты обеспечивают финансовую основу, необходимую для начала бизнеса. Они помогают оплачивать аренду, приобретать оборудование и товарные запасы, а также покрывать первоначальные операционные расходы. Без этого стартового капитала многие идеи остаются нереализованными. В первые месяцы или даже годы работы малые предприятия часто сталкиваются с нестабильными денежными потоками.

Кредитные линии, овердрафты и оборотный капитал помогают компенсировать временные дефициты денежных средств, обеспечивая бесперебойную работу компании. Это особенно важно для сезонных предприятий или предприятий с длительными производственными циклами.

По мере роста бизнеса возникает необходимость в увеличении производственных мощностей, модернизации оборудования и внедрении инноваций. Инвестиционные кредиты предоставляют возможность инвестировать в улучшение качества продукции, внедрение новых технологий и повышение эффективности бизнес-процессов. В результате малый бизнес становится более конкурентоспособным.

Многие банки реализуют совместные государственные программы льготного кредитования, предлагающие сниженные процентные ставки, частичные субсидии или государственные гарантии. Эти инструменты делают кредиты более доступными для малого бизнеса и снижают финансовые риски.

При разумном использовании кредиты позволяют предпринимателям разрабатывать долгосрочные планы развития, уверенно работать с поставщиками и подрядчиками и масштабировать свой бизнес. Кредитные средства становятся инструментом не только для удовлетворения текущих потребностей, но и для долгосрочного стратегического роста.

Кредитные линии и долгосрочные займы позволяют предприятиям более уверенно планировать свое развитие. Финансовые инструменты банков помогают предпринимателям управлять рисками и предотвращать дефицит денежных потоков.

Вид помощи	Условия / Цифры	Описание
Кредит на развитие бизнеса	Сумма: 1–200 млн тг (или руб.)	
Ставка: 10–19% годовых		
Срок: 1–7 лет	На пополнение оборотных средств, оборудование, расширение	
Госпрограммы льготного кредитования (МСП)	Ставка: 6%–8%	
Сумма: до 3 млрд тг		
Срок: до 10 лет	Субсидируется государством, сниженные требования по залогу	
Овердрафт	Лимит: до 30% от оборота	
Срок: до 12 мес.		
Ставка: 14–22%	Для покрытия кассовых разрывов	
Лизинг оборудования	Первоначальный взнос: 10–30%	
Срок: 1–5 лет		

Ставка: 8–20%	Покупка техники без большой единовременной оплаты	
Гарантии для тендеров	Размер: от 1 млн до 500 млн тг	
Комиссия: 0,5–2% в год	Для участия в госзакупках и B2Bконтрактах	
Аккредитивы	Сумма: от 5 млн тг и выше	

Финансовая поддержка малого бизнеса

Вид помощи	Условия / Цифры	Описание
Комиссия: 0,3–1,5%	Безопасные расчёты с поставщиками	
Эквайринг	Комиссия: 1,3–2,5% за операции	
Аренда терминала: 0–5 000 тг/мес	Для приема карт и онлайн-платежей	
Бизнес-консультации	Стоимость: от 0 до 50 000 тг/час	
(часто бесплатно при РКО)	Юридическая, бухгалтерская, налоговая помощь	
Обучающие программы	Цена: бесплатно – 100 000 тг	
Инвестиционные программы / венчурное финансирование	Инвестиции: от 10 млн до 1 млрд тг	
Доля инвестора: 5–30%	Для быстрорастущих компаний	

В развитии малого предпринимательства большую роль играют совместные программы банков и государства. К ним относятся:

Правительство совместно с банками предлагает предпринимателям кредиты по сниженным процентным ставкам. Эти программы направлены на повышение доступности финансовых ресурсов для малого бизнеса, особенно на ранних этапах развития.

Процентная ставка по таким кредитам может частично субсидироваться государством, что значительно снижает финансовую нагрузку на предпринимателей. Это позволяет малым предприятиям более уверенно инвестировать в оборудование, расширять производство, модернизировать технологии и внедрять инновации.

Одной из главных проблем, с которыми сталкивается малый бизнес, является недостаток достаточного залога. Для решения этой проблемы государство предоставляет

гарантийную поддержку: оно выступает гарантом по кредитам, выданным банками. Это повышает вероятность одобрения кредита и снижает риски для финансовых учреждений. В результате предпринимателям без значительных активов становится легче получить финансирование для своего развития. Субсидирование процентных ставок. В рамках этих программ государство компенсирует банкам часть процентной ставки, что позволяет предпринимателям значительно снизить ежемесячные платежи по кредитам.

Это стимулирует создание новых предприятий, поддерживает развитие существующих и повышает их устойчивость в условиях нестабильной экономической среды. Субсидии особенно актуальны для приоритетных секторов — сельского хозяйства, обрабатывающей промышленности, ИТ и инновационного предпринимательства.

Правительство и банки совместно поддерживают проекты, направленные на развитие инфраструктуры, промышленности, технологий и регионального бизнеса.

Предприниматели могут рассчитывать на долгосрочные кредиты на льготных условиях, специальные гранты или финансирование на конкретных этапах проекта. Это позволяет малому бизнесу реализовывать более крупные, капиталоемкие проекты, которые ранее были недоступны из-за их высокой стоимости и длительных сроков окупаемости.

Некоторые государственные учреждения и банки организуют курсы, семинары, тренинги и консультации для начинающих предпринимателей. Они помогают им разобраться в налогообложении, бухгалтерском учете, правовых аспектах, правилах привлечения

инвестиций, маркетинге и управлении бизнесом. Эта поддержка повышает финансовую грамотность предпринимателей, снижает риск ошибок и способствует более эффективному развитию бизнеса.

Банки не только выдают кредиты, но и создают инфраструктуру, без которой нормальная работа малого бизнеса невозможна. Это такие банки, как:

Комплексная система расчетов и кассовых услуг.

Банки позволяют предпринимателям быстро обрабатывать платежи, получать выручку, оплачивать счета поставщиков и управлять государственными счетами. Удобные удаленные услуги — онлайн-банкинг, мобильные приложения и онлайн-кассовые аппараты — позволяют предприятиям экономить время и ресурсы, минимизировать бюрократию и повышать эффективность финансовых операций. Банки также предоставляют услуги эквайринга, что в настоящее время является обязательным условием для большинства малых предприятий, от розничной торговли до сферы услуг.

Предприниматели получают доступ к современным финансовым инструментам: корпоративным картам, виртуальным кошелькам, системам быстрых платежей и автоматизированным услугам по уплате налогов и страховых взносов. Это помогает снизить затраты бизнеса и повысить прозрачность финансовых потоков. Многие банки вводят специальные тарифы для малых предприятий, упрощенные пакеты услуг и

автоматизированные бухгалтерские и налоговые услуги, интегрированные с текущими счетами. \

В контексте цифровизации экономики возможность обработки безналичных транзакций является необходимым условием конкурентоспособности. Банки предоставляют

предпринимателям оборудование и программные решения для приема платежей, включая POS-терминалы, онлайн-эквайринг и QR-платежи. Это расширяет их клиентскую базу и повышает удобство обслуживания.

Многие банки создают специализированные центры поддержки бизнеса, открывают консультационные офисы и организуют образовательные платформы. Предприниматели могут получить консультации по финансовому управлению, юридической поддержке, налогообложению и выходу на новые рынки. Банки также публикуют аналитические обзоры, исследования рынка и финансовые прогнозы, помогая малому бизнесу принимать стратегические решения на основе актуальных данных.

Современные банки создают целые экосистемы, включающие услуги бухгалтерского учета, логистики, маркетинга, онлайн-торговли и управления персоналом. Предоставляя доступ к этим инструментам, банки помогают предпринимателям автоматизировать рутинные процессы, повышать качество работы и сосредоточиться на стратегическом развитии бизнеса.

Современные банки всё больше выступают не только в роли финансовых организаций, но и в роли партнёров предпринимателей.

Многие банки регулярно проводят обучающие курсы, вебинары и семинары по основам бизнеса, финансовому планированию, маркетингу, налогообложению и правовым вопросам. Эти программы помогают предпринимателям развивать профессиональные навыки, избегать распространенных ошибок и более эффективно управлять своими компаниями. Образовательные курсы особенно популярны среди начинающих предпринимателей, которые только начинают понимать бизнеспроцессы.

Банки предоставляют индивидуальные консультации по построению финансовых моделей, управлению денежными потоками, снижению затрат и выбору оптимальных инструментов кредитования и инвестирования. Банковские эксперты помогают предпринимателям оценивать риски, разрабатывать стратегии роста и формировать устойчивую финансовую политику. Эта поддержка особенно важна на нестабильных рынках.

Банки регулярно публикуют аналитические отчеты, прогнозы и исследования по различным секторам экономики. Предприниматели используют эту информацию для оценки рыночной ситуации, разработки новых продуктов, определения целевых сегментов и принятия

управленческих решений. Доступ к высококачественной аналитике повышает конкурентоспособность малого бизнеса.

Крупные банки создают собственные акселераторы, инкубаторы и инновационные центры. Эти программы направлены на поддержку стартапов и инновационных проектов. Участникам предоставляется экспертное руководство, консультации, наставничество, помощь в представлении идей инвесторам, а иногда даже прямые инвестиции. Это позволяет молодым компаниям быстрее выйти на рынок и привлечь необходимые ресурсы.

Банки формируют предпринимательские сообщества, организуют деловые встречи, форумы, выставки и конференции. Эти мероприятия позволяют предпринимателям обмениваться опытом и находить партнеров, поставщиков и клиентов. Нетворкинг значительно повышает шансы малого бизнеса на успешное развитие и расширение.

Многие банки предоставляют доступ к цифровым инструментам и услугам для управления платежами, онлайн-торговлей, бухгалтерского учета и документооборота. Они также консультируют предпринимателей по вопросам кибербезопасности и помогают внедрять современные цифровые

решения, которые повышают эффективность бизнеса и снижают операционные риски. Консультации. Таким образом и банки обучающие играют ключевую роль в развитии малого бизнеса, предоставляя ему доступ к финансовым ресурсам, современным технологическим услугам и профессиональной поддержке. Благодаря широкому спектру банковских продуктов и услуг предприниматели имеют возможность эффективно управлять своими денежными потоками, оптимизировать расходы, внедрять инновации и развивать новые направления деятельности. Банковский сектор обеспечивает стабильность финансовой инфраструктуры, без которой успешное функционирование малого бизнеса невозможно.

Современные банки не только предоставляют кредиты и финансовые услуги, но и становятся полноправными партнерами малого бизнеса. Они участвуют в

образовательных программах, консультируют предпринимателей, помогают внедрять цифровые решения и создают условия для роста и масштабируемости компаний.

Совместные инициативы банков и государства делают финансирование более доступным, снижают риски и стимулируют развитие новых проектов.

Таким образом, развитый банковский сектор является основой для развития сильного, устойчивого и конкурентоспособного малого бизнеса.

Он способствует предпринимательской активности, создает рабочие места, укрепляет региональную экономику и повышает национальное благосостояние. Без эффективного сотрудничества между банками и малым бизнесом невозможно обеспечить динамичное развитие национальной экономики в долгосрочной перспективе.

Список литературы:

1. Роль банков в развитии малого и среднего предпринимательства <https://cyberleninka.ru/article/n/rol-bankov-v-razvitii-malogo-i-srednego-predprinimatelstva> КиберЛенинка 2016 — Э.Р. Ахметова
2. Тенденции развития субъектов малого и среднего предпринимательства на основе динамики банковского кредитования <https://sciup.org/14129776> SciUp 2024 — С.А. Городкова, П.В. Николенко
3. Проблемы финансирования малого и среднего бизнеса в стране <https://sciup.org/140121677> SciUp
4. Роль банков в развитии предпринимательства <https://cyberleninka.ru/article/n/rol-bankov-v-razvitii-predprinimatelstva> КиберЛенинка, 2017 — Т.Н. Добродомова, В.С. Шапошникова
5. Роль банков в развитии малого и среднего бизнесов в России в эпоху цифровизации экономики https://www.researchgate.net/publication/394149798_Rol_bankov_v_razvitii_malogo_i_srednego_biznesov_v_Rossii_v_epohu_cifrovizacii_ekonomiki ResearchGate 2025 — (предварительная статья/публикация)

ОЦЕНКА ЭФФЕКТИВНОСТИ НАЛОГОВЫХ ЛЬГОТ, ПРЕФЕРЕНЦИЙ И ГОСУДАРСТВЕННЫХ ПРОГРАММ ПОДДЕРЖКИ МСБ В КАЗАХСТАНЕ

Калкабаева Г.М.¹,
Жакупова Д.С.²

¹к.э.н., профессор кафедры Финансы,

² магистрант 2-го года обучения ОП - Финансы

dilarazhalupova@gmail.com

^{1,2}Карагандинский национальный исследовательский университет имени академика Е.А. Букетова, г. Караганда

Аннотация: Статья посвящена оценке эффективности налоговых льгот, преференций и государственных программ поддержки малого и среднего бизнеса (МСБ) в Республике Казахстан. Представлен сравнительный анализ охвата льготами, их влияния на рост бизнеса, занятость и налоговые поступления с использованием актуальных официальных данных.

Ключевые слова: налоговые льготы, преференции, малый и средний бизнес, эффективность, государственные программы, налоговая политика.

Эффективность налоговых льгот и государственных программ поддержки МСБ оценивается через сочетание количественных и качественных индикаторов: охват субъектов, вклад в ВВП, динамику выручки и производства, изменение уровня занятости, а также величину и структуру государственных расходов и льгот (налоговых расходов). В Казахстане за 2023–2025 годы наблюдается системное расширение инструментов поддержки, включающее специальные налоговые режимы, субсидирование кредитов, гарантирование займов, грантовые и консультационные механизмы. Важнейшими институциональными игроками являются Комитет государственных доходов (КГД), Бюро национальной статистики (БНС), Фонд «Даму», Национальная палата предпринимателей «Атамекен», региональные программы (например, «Алматы Бизнес – 2025») и профильные подразделения Минэкономики. [1–7].

Анализ охвата показывает устойчивый рост вовлечённых субъектов. По оперативным данным Бюро национальной статистики, валовые макроиндикаторы экономики демонстрировали устойчивую позитивную динамику: рост ВВП в 2023 г. составил 5,1% (метод производства), а в 2025 году по оперативным данным наблюдался дальнейший рост экономической активности в ряде секторов, что косвенно связано с расширением предпринимательской базы [2]. Одновременно Комитет государственных доходов публикует регулярные сведения о налоговой отчетности и мерах цифровизации административных процедур, что снижает транзакционные издержки для бизнеса и повышает эффективность администрирования преференций [1].

Ключевые количественные результаты государственных программ и фондов поддержки (финансирование, число проектов, займов и т.д.) демонстрируют масштаб воздействия. По данным Фонда «Даму», за 2024 год в рамках программ было поддержано десятки тысяч проектов; за период реализации финансовых программ поддержано свыше 226 тыс. проектов суммарно, а в 2025 году только за первые месяцы фонд оказал поддержку тысячам проектов на сотни миллиардов тенге (субсидирование ставок, гарантирование, льготное кредитование) [3, 8]. В регионах, в частности в городе Алматы, в 2025 году на поддержку МСБ было выделено более 70 млрд тенге; инструменты включают субсидии, гарантии и льготные кредиты (программа Jana Business — кредиты до 100–500 млн тг под льготную ставку) [5, 7]. Эти меры позволяют значительно расширить доступ к финансированию для МСБ и повышают масштаб реализуемых проектов.

Вклад МСБ в экономику и инвестиции существенно вырос: по данным Национальной палаты предпринимателей «Атамекен», доля МСБ в общем объёме инвестиций увеличилась с 33% в 2008 г. до 57% к 2024 г., что говорит о перераспределении капитала в пользу малого и среднего бизнеса и подтверждает изменения структуры инвестиций в сторону диверсификации экономики [4]. Такая трансформация инвестиционной структуры усиливает аргумент в пользу продолжения преференциальной политики при условии её целевого и прозрачного применения.

Для более точной оценки эффективности преференций необходима сопоставительная матрица «затраты — результат». Ниже приведена сводная таблица по основным индикаторам (официальные данные и отчёты программ). Таблица 1 — агрегированная (сводная) оценка результатов преференциальной политики за 2023–2025 гг.

Таблица 1. Сводные показатели эффективности мер поддержки МСБ (2023–2025)

Показатель	Значение / динамика	Источник
Доля МСБ в ВВП (2023)	36,5% (публичные оценки); тенденция роста до ~39–40% к 2025	[2]
Число действующих субъектов МСБ (на 2025)	>2,17 млн; рост год-к-году ~6–10% в регионах	[5], [10]
Проекты, поддержанные Даму (накопл.)	>226,3 тыс. проектов; кредиты суммой десятки трлн тг (накопл.)	[3]
Региональные бюджеты (Алматы) 2025	>70 млрд тг на субсидии/гарантии/кредиты	[5]
Ожидаемый прирост выручки по поддержанным проектам	+30–45% (в среднем по программам «успешных» кейсов)	отчётные оценки Фонда, проекты анализа [3]

Агрегированные данные указывают на то, что именно сочетание налоговых преференций с финансовыми инструментами (субсидирование ставок, гарантирование и льготные кредиты) даёт мультипликативный эффект: снижение налоговой и кредитной нагрузки позволяет предприятиям инвестировать в расширение производства и персонала, что выявлено в региональных отчётах и мониторингах проектов [3, 6].

Сравнительный анализ «до/после» показывает: при внедрении спецрежимов и льгот наблюдается снижение отчётной налоговой нагрузки и увеличение рабочих мест и инвестиций в МСБ. Пример: введение розничного спецрежима и упрощённых ставок ведёт к сокращению условной совокупной нагрузки микропредприятий (налоги + взносы) с ориентировочных 34–35% до уровня ~20% для тех, кто перешёл на специальный режим, что высвобождает ресурсы для роста оборота. Однако точные арифметические расчёты требуют унифицированной методики расчёта «эффективной налоговой ставки», которую рекомендует OECD, и которую в Казахстане планируется/применяется в рамках налоговой реформы [6].

Негативные риски и проблемные аспекты выявлены в процессе мониторинга и аналитики: во-первых, потенциальный эффект «утечки выгод» — когда льготы получают субъекты, которые без поддержки остались бы жизнеспособны; во-вторых, фискальная нагрузка бюджета: налоговые расходы из-за преференций требуют компенсации, если не повышается налоговая база и собираемость; в-третьих, недостаточная таргетированность некоторых льгот и региональные несоответствия в реализации приводят к неоднородным результатам по секторам и территориям [6, 10]. OECD рекомендует фокусироваться на расширении налоговой базы и повышении собираемости, а не на бесконтрольном расширении льгот [6].

Примеры хорошей практики включают комбинированные региональные программы («Алматы Бизнес – 2025», «Jana Business»), где сочетаются льготное финансирование, гарантийные механизмы и консультационная поддержка; отчёты показывают высокую долю успешности поддержанных проектов и значительные мультипликативные эффекты в виде роста выпуска продукции и занятости [5, 7]. В то же время интервью и обращения бизнес-ассоциаций указывают на необходимость большей прозрачности расчёта льгот и вовлечения предпринимателей в обсуждение реформы [4, 11].

На основе проведённого анализа предлагаются следующие практические рекомендации по повышению эффективности налоговых льгот и преференций МСБ в Казахстане: 1) ввести регулярный и однородный мониторинг показателей «затраты — результат» для каждой льготы; 2) обеспечить таргетированность льгот и ограничить доступ к ним для секторов/субъектов, демонстрирующих способность к самофинансированию; 3) сочетать налоговые преференции с финансовыми инструментами (субсидии ставок, гарантирование), поскольку комбинированный подход показывает более высокий мультипликативный эффект; 4) усилить цифровизацию администрирования льгот (электронные реестры льготополучателей, интеграция с налоговыми системами) для сокращения «утечек» и повышения прозрачности; 5) регулярно проводить независимый аудит эффективности льгот с привлечением аналитических центров и международных институтов (OECD, World Bank) [1, 3, 6].

В заключение отмечу, что эмпирические данные за 2023–2025 годы свидетельствуют о положительной связи между расширением преференциальных мер и ростом активной предпринимательской базы, увеличением доли МСБ в инвестициях и ВВП и ростом занятости в секторе. Однако для устойчивой и долгосрочной эффективности необходимо усилить измеримую оценку результатов, повысить прозрачность и таргетированность льготной политики, а также сбалансировать фискальные интересы бюджета и стратегические цели по диверсификации экономики. Только при таком комплексном подходе налоговые льготы смогут превратиться из временного инструмента в механизм устойчивого развития МСБ и экономики в целом.

Список литературы:

1. Комитет государственных доходов Министерства финансов Республики Казахстан. Раздел новостей и документы 2024–2025 гг. (официальные публикации по налоговой отчётности и цифровизации). URL (kgd.gov.kz).
2. Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан. Официальные статистические релизы: рост ВВП, макроэкономические показатели 2023–2025. URL (stat.gov.kz).
3. «Даму». Официальные отчёты и пресс-релизы (поддержка проектов МСБ, показатели по субсидированию, гарантированию, льготному кредитованию). Пресс-служба и отчётность 2024–2025.
4. Национальная палата предпринимателей «Атамекен». Публикации о доле МСБ в инвестициях и позиция бизнес-сообщества относительно налоговой реформы (2024–2025).
5. Официальный портал города Алматы / Программа «Алматы Бизнес – 2025» и связанные публикации (объёмы финансирования, результаты реализации, Jana Business).
6. OECD. Tax Policy Reviews: Kazakhstan 2020. Рекомендации по дизайну налоговой системы, оценка налоговой политики и рекомендации по льготам.
7. GOV.KZ — региональные и ведомственные публикации по программам «Ауыл аманаты», поддержке регионального бизнеса и мерам финансирования (2024–2025).
8. Региональные публикации и медиарелизы по реализации программ МСБ (Almaty.tv, Optimism.kz, Bizmedia и др.) — использованы для иллюстрации региональных кейсов и суммарных объёмов финансирования (2023–2025).
9. Информационные релизы и сводки СЦК/ОПТ (служба центральных коммуникаций) по итогам деятельности Даму и программ поддержки.
10. Комментарии и сообщения новостных агентств по исполнению программ (informburo, Sputnik и др.) — для дополнительной оперативной информации о экономической динамике и доначислениях по налогам.

МЕЖДУНАРОДНЫЕ КРЕДИТНО-ФИНАНСОВЫЕ ОРГАНИЗАЦИИ И ИХ РОЛЬ В МИРОВОЙ ЭКОНОМИКЕ

Карпушкина Е.А.

Студентка группы Ф-24-2

Борисова Е.И.

к.э.н. доцент кафедры «Финансы»

Карагандинский университет Казпотребсоюза,

Г. Караганда, Республика Казахстан

Аннотация: с каждым годом цифровизация мировой экономики происходит всё более стремительно, это требует новых подходов к обеспечению финансовой устойчивости. В таких условиях растёт значимость международных кредитно-финансовых институтов, ведь именно они формируют глобальные стандарты, поддерживают цифровую трансформацию финансовых систем и помогают странам обеспечивать стабильность в период технологических, экономических и социальных изменений.

Ключевые слова: кредитно-финансовые институты, экономика, стабилизация, цифровизация.

Международные кредитно-финансовые институты (далее – МКФИ) – это институты, созданные на основе межгосударственных соглашений путём объединения финансовых ресурсов государств-участников. Их характерной особенностью является то, что в отличие от традиционных коммерческих кредиторов, МКФИ большое внимание уделяют экологическим, социальным и политическим аспектам реализации проекта, оценивая результаты и их позитивное или негативное воздействие на общественную среду [1, с. 133].

Данные институты были созданы в целях развития сотрудничества и обеспечения целостности и стабилизации всемирного хозяйства в основном после Первой и Второй мировых войн, а также во времена Научно-технической революции. Среди них ведущее место занимают Международный валютный фонд (далее – МВФ) и группа Всемирного банка (далее – ВБ), организованные на основе Бреттонвудского соглашения стран-участниц международной конференции [2].

МКФИ, также уже долгое время играют важную роль в международных кредитно-финансовых отношениях, обеспечивая аккумуляцию и перераспределение финансовых ресурсов, они способствуют надежному функционированию государственных и национальных финансовых систем, а кредиты, которые они выдают – важный источник финансирования развивающихся стран и стран с переходной экономикой [3, с. 310].

Как правило, МКФИ предоставляют временную финансовую помощь странам, способствующим устойчивому развитию, в соответствии с конкретными целями. Финансовая поддержка осуществляется несколькими путями, в том числе: долгосрочные кредиты на основе рыночных процентных ставок, долгосрочные кредиты на основе процентных ставок ниже рыночных и грантов, также может быть предоставлено их сочетание.

В условиях ускоряющейся цифровизации мирового хозяйства функции МКФИ заметно расширяются. Они уже не ограничиваются выдачей кредитов, а становятся центрами выработки международных стандартов и рекомендаций, влияющих на экономическую политику государств. Особое внимание уделяется развитию цифровой инфраструктуры, электронных финансовых сервисов и повышению устойчивости национальных финансовых систем.

Кроме финансовой помощи, МКФИ выполняют аналитическую и консультативную роль: проводят исследования, оценивают риски, формируют подходы к регулированию и повышению прозрачности. Это делает их важными участниками процесса модернизации финансовой среды.

В период экономической нестабильности значение МКФИ особенно возрастает — их антикризисные инструменты помогают странам стабилизировать бюджеты, поддерживать платёжный баланс и снижать системные риски. Координация между институтами усиливает эффективность таких мер.

Таким образом, МКФИ остаются ключевыми элементами глобальной финансовой системы, влияющими на устойчивое развитие и адаптацию мировой экономики к новым цифровым вызовам.

Современная классификационная структура МКФИ представляет собой разделение их на глобальные и региональные институты [4, с. 4].

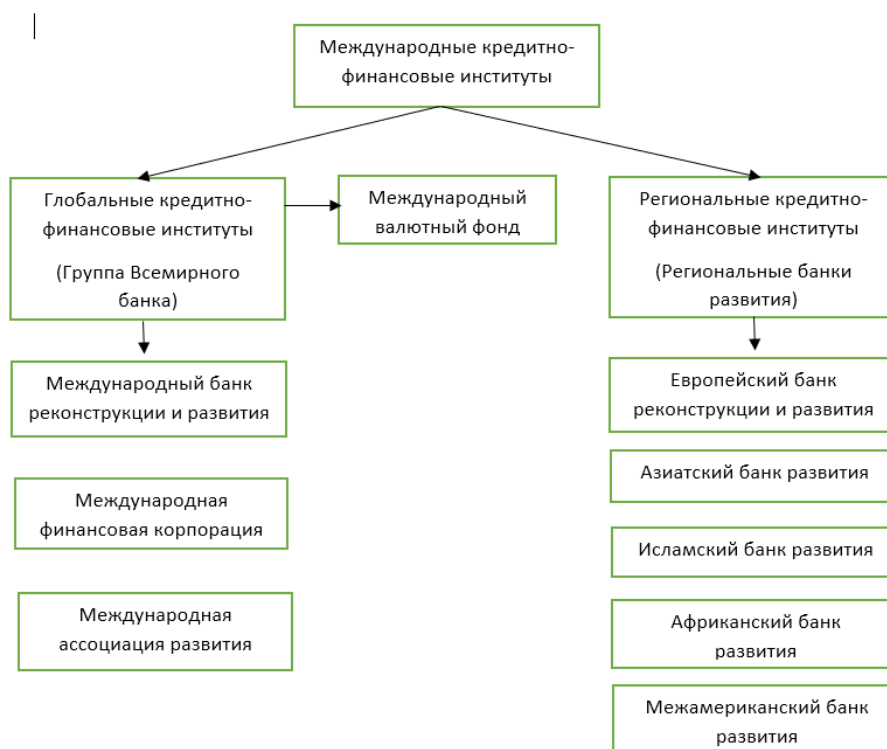

Рисунок 1. Современная классификация МКФИ [1, с. 2]

Помимо территориального признака эти МКФИ отличаются размером привлекаемого капитала, целями и приоритетами.

Международный банк реконструкции и развития (далее – МБРР) – головной институт группы ВБ, он был учрежден летом 1944 года. Основные направления деятельности этой кредитно-финансовой организации:

- экономическое управление;
- борьба с бедностью;

- экология;
- социальное развитие;
- финансы;
- частный сектор;
- инфраструктура, в том числе цифровая и технологическая;
- развитие человеческого потенциала.

Ресурсы для поддержки и развития всех этих направлений в разных странах МБРР получает, мобилизуя их на мировом финансовом рынке путем эмиссии облигаций. МБРР не стремится получить прибыль, поэтому для большинства стран спред получается наиболее низкий, чем по банковским кредитам, он составляет 0,25-0,5% и устанавливается независимо от платежеспособности заемщика [5].

Международный валютный фонд, как следует из схемы не относится к группе ВБ, но также является глобальным институтом и также преследует определенные цели, направленные на стабилизацию и упрощение экономических отношений между странами мира:

- балансирование роста международной торговли;
- кредитование стран-членов;
- помощь в преодолении валютных ограничений;
- валютное регулирование между государствами.

В отличие от МБРР МВФ выдает кредиты на краткий срок (от 3 до 5 лет), а основной целью выдачи данных кредитов является преодоление трудностей, связанных с дефицитом платежного баланса в кредитруемой стране [2].

Таблица 1. Цели и задачи региональных банков развития.

Региональный банк	Цели и задачи влияющие на стимулирование развития мировой экономики.
Азиатский банк развития	Стимулирует экономический рост и сотрудничество между странами в регионе Азии и Тихого океана, предоставляет финансовую, экономическую и техническую помощь.
Исламский банк развития	Помощь в социальном, экономическом и другом развитии мусульманским странам и общинам на основе законов шариата и исламского банкинга.
Африканский банк развития	Кредитование программ развития африканских стран.
Межамериканский банк развития	Этот МКФИ своими кредитными кампаниями способствует развитию экономики стран Латинской и Центральной Америки.
Европейский банк реконструкции и развития	Его основная цель – это содействие странам, которые готовы перейти к открытой экономике, ориентированной на рынок, а также частным и предпринимательским инициативам в странах Центральной и Восточной Европы и стран СНГ.
Примечания – [6, с. 137]	

Целью и задачей каждого регионального банка, во-первых, является обеспечение экономической, социальной стабильности в регионе, в котором он организован, во-вторых, они преследуют цели, которые вытекают из потребностей развивающихся стран: долгосрочное кредитование проектов развития региона [6, с. 137].

Также стоит учитывать, что в условиях, когда процессы цифровизации мирового хозяйства постоянно ускоряются, происходит не только расширение спектра функций МКФИ, но и трансформируются применяемые ими финансовые инструменты и методы работы. Стоит отметить, что современная финансовая среда характеризуется высокой степенью неопределенности, появляются новые формы активов, усиливается роль данных и технологий, а это требует от МКФИ адаптации их подходов к поддержке государств-членов и акцентировании усилий на повышении устойчивости мировой экономики.

В современности одним из ключевых направлений трансформации деятельности МКФИ становится внедрение цифровых технологий (далее – ЦТ) при разработке и реализации программ финансирования.

Основные тенденции внедрения ЦТ в деятельность МКФИ:

- Big Data – технологии для анализа больших данных.
- Искусственный интеллект.
- Облачные хранилища и сервера.
- Цифровые платформы.

МКФИ активно внедряют цифровые инструменты прозрачности и подотчетности, например, блокчейн платформы, которые используют для отслеживания расходования средств и онлайн системы

отчетности. ВБ, МВФ и региональные банки развития продвигают инициативы, которые направлены на то, чтобы все данные были гармонизированы, были сформированы единые классификаторы и внедрены цифровые КРІ, после полномасштабного внедрения это все сделает процессы кредитования более эффективными и сопоставимыми между странами.

Стоит отметить, что несмотря на растущее влияние цифровизации, фундаментальная роль МКФИ в мировой экономике сохраняется во многом неизменной с момента их создания, а конкретно она выражена именно в их функциях.

Таблица 2. Функции МКФИ.

Функция МКФИ	Описание функции и её влияние на мировую экономику
Стабилизационная	Создание механизмов, которые предотвращают или смягчают последствия экономических кризисов. В эти механизмы входят: резервные фонды, кредитные линии быстрого реагирования. Они позволяют государствам получать доступ к финансированию в периоды макроэкономической нестабильности. Все это сокращает масштабы кризисов и финансовой нестабильности.
Инвестиционная	В первую очередь эта функция подразумевает проектное финансирование, транспорт, энергетика, инфраструктура, гос. управление, модернизация промышленности, финансирование всех этих отраслей входит в эту функцию.
Регулятивная	Единые кодексы и стандарты макроэкономической, валютной, бюджетной и финансовой политики, а также методики оценки рисков, устойчивости и эффективности реформ.
Институциональное развитие государств	Помощь в проведении структурных реформ. Консультационные программы МКФИ созданы для укрепления систем гос. управления и экономической политики. Реагирование на внешние и внутренние вызовы у стран становится более эффективным.
Платформа для международного сотрудничества	Координация взаимодействия между странами. Обмен опытом, передача технологий, выработка согласованных решений по глобальным и региональным проблемам. Способствует достижению целей устойчивого развития.
Распределение/перераспределение мирового капитала	Предоставление условий кредитования для государств, которые недоступны на коммерческом рынке. Это снижает долговую нагрузку и стимулирует экономическое развитие стран.
Примечание – [7].	

Из инвестиционной функции мы можем выделить такой пункт, как проектное финансирование, по сути, оно является одним из основных видов и направлений деятельности МКФИ.

Международное проектное финансирование – это трансграничный механизм реализации капиталоемких проектов с использованием сложных структур управления и распределения рисков. За десятилетия МКФИ эволюционировали от институтов, обеспечивавших восстановление послевоенной экономики, до ключевых операторов международных финансовых потоков, обладающих уникальными компетенциями в разработке моделей и стандартов проектного финансирования. Участвуя в проектах не только как кредиторы, но и как инвесторы и консультанты, МКФИ способствуют повышению качества проектной подготовки, формированию устойчивых финансовых структур, внедрению экологических и социальных стандартов, а также развитию предпринимательства и финансовых рынков в странах-реципиентах. Опыт МКФИ становится ориентиром для национальных экономик, обеспечивая перенос передовых практик проектного финансирования в государственные и корпоративные системы реализации инвестиционных инициатив [1, с. 137].

Таким образом мы можем сделать вывод, что МКФИ занимают одно из ключевых мест в архитектуре и организации мировой экономики. Они помогают сбалансировать развитие, обеспечивают устойчивость и помогают странам адаптироваться к глобальным вызовам. Их деятельность охватывает довольно широкий спектр направлений – от антикризисной поддержки и выработки международных стандартов до реализации крупного проектного финансирования. Благодаря тому, что МКФИ многофункциональны и имеют большой исторический опыт они формируют основу для долгосрочного экономического роста и стабилизации международных финансовых отношений.

Список литературы:

1. Юмангулов Р.Г. Международные финансовые институты и их роль в проектном финансировании // Вестник Алтайской академии экономики и права. 2024. № 2-1. С. 131-137 <https://vaael.ru/ru/article/view?id=3251>;
2. Ковалено Е.В., Деньги, кредит, банки // ФГОУ ВПО Красноярский государственный аграрный университет, 2008. Тема 16. http://www.kgau.ru/distance/ec_06/money-credit-bank/16.html
3. Экономика и социум // Блохина И.М. Молокова В.И. // Международные финансовые организации и их роль в международных финансовых отношениях.
4. Арутюнян Н. Международные финансовые институты финансовой и технической поддержки проектов 2020 г. https://wecoop.eu/wp-content/uploads/2020/05/4-International-fin-institutions-_DAY-1-2ND-PPT.pdf
5. Международные финансово-кредитные институты: история, структура и взаимодействие с Республикой Казахстан // <https://stud.kz/ru/referat/show/90001>
6. Школяр Н.А. Региональные банки развития в системе международных финансовых организаций. // Вестник РУДН. Серия Экономика, 2003, №1(9).
7. Сайт Группы всемирного банка. <https://www.vsemirnyjbank.org/>

«AGILE СТРАТЕГИЯСЫ ЖӘНЕ AI-НЕГІЗДЕЛГЕН ҚАРЖЫЛЫҚ МОДЕЛЬДЕР: ҰЙЫМ ТИІМДІЛІГІН АРТТЫРУДЫҢ ЗАМАНАУИ ТӘСІЛДЕРІ»

Мананбаева Н.С.,
магистрант

Ғылыми жетекшісі:

Ашимова И.Д. э.ғ.к.

Қазақстан, Көкшетау қаласы,

Ш. Уәлиханов атындағы Көкшетау университеті
nazerke.mananbayeva.13@mail.ru

Аңдатпа: Бұл мақалада ұйымдардың бәсекеге қабілеттілігін арттыруда жылдам бейімделетін Agile стратегиясы мен жасанды интеллектке негізделген қаржылық модельдердің рөлі қарастырылады. Agile тәсілдері стратегиялық икемділікті күшейтсе, AI модельдері қаржылық болжамның дәлдігін арттырып, басқарушылық шешімдердің тиімді орындалуын қамтамасыз етеді.

Түйінді сөздер: Agile стратегия, жасанды интеллект, қаржылық модельдер, автоматтандыру, болжамдау, стратегиялық басқару, тиімділік.

Кіріспе

Қазіргі нарықтық орта VUCA (volatility, uncertainty, complexity, ambiguity) сипатымен ерекшеленеді. Мұндай жағдайда стратегиялық және қаржылық басқарудың дәстүрлі әдістері жеткіліксіз болып отыр. Ұйымдардан жедел әрекет ету, жылдам шешім қабылдау және деректерге негізделген басқару талап етіледі.

Осыған байланысты әлемдік компаниялар ғана емес, қазақстандық ұйымдар да Agile Strategy және AI-қаржылық модельдеріне бет бұруда. Бұл тәсілдер ұйымның стратегиясын икемді етіп қана қоймай, шешім қабылдау сапасын арттырады.

Agile Strategy – бұл ұйымның стратегиясын дәстүрлі ұзақ мерзімді жоспарлау қағидаттарынан тыс, қысқа циклдермен (итерациялар) тұрақты түзетілетін, бейімделетін және икемді басқару жүйесі ретінде қарастыратын тәсіл. Agile философиясы бастапқыда IT-жобаларды басқаруда қолданылған, кейін корпоративтік және стратегиялық деңгейге бейімделген.

Негізгі сипаттамалары:

1. Икемділік: Стратегиялық мақсаттар мен жоспарларды нарықтағы өзгерістерге сәйкес жедел түзету.
2. Қысқа циклдар: Стратегиялық жоспарлау жылдық емес, бірнеше апта немесе тоқсан ішінде жүзеге асады.
3. Кросс-функционалды командалар: Маркетинг, қаржы, HR, IT сияқты бөлімдер бірге жұмыс істейді.

4. Нәтижеге емес, гипотезаларды тексеруге бағытталу: “Сынап көр, үйрен” (Test & Learn) қағидасы бойынша шешімдер қабылданады.

5. Тұтынушыға бағытталғандық: Стратегиялық шешімдер KPI емес, клиент құндылығы (Customer Value) арқылы өлшенеді.

Agile Strategy дәстүрлі стратегияға қарағанда өзгермелі нарық жағдайында тез бейімделуге мүмкіндік береді. Ол ұйымның инновациялық әлеуетін арттырады, шешім қабылдау уақытын қысқартады және операциялық тиімділікті күшейтеді [1; Б.62].

Agile стратегиясының түп-тамыры адаптивті басқару, жүйелік ойлау, lean-процестер және Kaizen философияларына сүйенеді. Бұл тәсіл:

- күрделі жүйелерді басқаруда;
- белгісіздік жағдайында әрекет етуде;
- жедел тәжірибелер жасауда жоғары тиімділік береді.

Кесте 1. Agile стратегиясының дәстүрлі стратегиядан айырмашылығы

Көрсеткіш	Дәстүрлі стратегия	Agile Strategy
Жоспарлау мерзімі	3–5 жыл	1 тоқсан–1 жыл
Стратегиялық шолу	жылына 1 рет	ай сайын/квартал сайын
Құрылым	иерархиялық	кросс-функционалды
Нәтиже өлшемі	KPI	Customer Value, гипотезалар тесті
Негізгі фокус	тұрақтылық	бейімделу

Мұндай айырмашылықтар ұйымның стратегиялық моделін түбегейлі өзгертеді.

Agile стратегиясын енгізу кезеңдері

1. Стратегиялық мақсаттарды SMART + FAST қағидасы бойынша қою.
2. OKR жүйесін енгізу.
3. Кросс-функционалды командалар құру.
4. Итерациялық жоспарлау (sprint planning).
5. Ретроспектива және стратегияны түзету [1, Б.48].

AI (жасанды интеллект) және автоматтандырылған қаржылық модельдер – бұл ұйымның қаржылық шешімдерін деректерге негізделген, алгоритмдік және автоматты түрде есептейтін жүйелер. Олар қарапайым қаржылық есептеулерді ғана емес, сонымен қатар күрделі болжамдау, тәуекелді бағалау және сценарийлік модельдеуді жүзеге асырады.

Негізгі функциялары:

1. Қаржылық болжамдау (Predictive Analytics): Табыс, шығын, cash-flow өзгерістерін уақытылы болжау.
2. Қаржылық тәуекелдерді бағалау: Кредиттік және инвестициялық тәуекелді автоматты түрде есептеу.
3. Инвестициялық жобаларды бағалау: NPV, IRR, Payback кезеңдерін AI арқылы есептеу және сценарийлік модельдеу.
4. Бюджеттеу: Rolling forecast, zero-based budgeting, AI-assisted planning арқылы бюджеттеу процесін автоматтандыру.
5. Бухгалтерлік автоматтандыру: RPA (Robotic Process Automation) арқылы есеп жүргізу, шот-фактураларды өңдеу, төлемдерді автоматтандыру.

AI және автоматтандырылған қаржылық модельдер ұйымдарға қарапайым және күрделі қаржылық операцияларды жылдам, дәл және қауіпсіз орындауға мүмкіндік береді. Олар стратегиялық шешімдерді дәл бағалауға, инвестициялық тәуекелді төмендетуге және бюджеттік процестерді оңтайландыруға ықпал етеді. Сонымен қатар, AI құралдары барлық бөлімшелерден алынған деректерді автоматты түрде біріктіріп, ұйымның қаржылық бақылауын күшейтеді [4; 6, Б.133].

Кесте 2. Қаржылық басқаруда AI қолдану бағыттары

Бағыт	Негізгі функция	Практикалық құралдар
Болжамдау	Табыс, шығын, cash-flow прогнозы	ARIMA, LSTM, Random Forest
Тәуекелді бағалау	Дефолт ықтималдығы, кредиттік тәуекел	ML Risk Models
Инвестицияны бағалау	NPV, IRR, Payback	Scenario Modeling AI
Бюджеттеу	Rolling forecast, zero-based	AI-assisted Planning
Бухгалтерлік автоматтандыру	Шот-фактура, есеп жүргізу	RPA 2.0

Нәтиже: AI модельдері болжам дәлдігін 20–40% арттырады, шешім қабылдау уақытын 5 күннен 1 күнге дейін қысқартады [4; 6, Б.137].

Agile + AI синергиясының жұмыс моделі

1. Agile команда гипотезаны ұсынады.
2. AI қаржылық салдарын есептейді.
3. OKR жүйесі бойынша өзгеріс енгізіледі.
4. Sprint барысында пилоттық жоба сынақтан өтеді.
5. AI нәтижені қайта бағалайды.
6. Стратегиялық шешім қабылданады.

Agile + AI интеграциясының тиімділік көрсеткіштеріне талдау

Agile Strategy мен AI-негізделген қаржылық модельдердің интеграциясы ұйымның стратегиялық және қаржылық басқару жүйесін елеулі түрде жетілдіреді. Бұл бөлімде интеграцияның тиімділік көрсеткіштері операциялық, қаржылық және стратегиялық аспектілер бойынша қарастырылады.

Кесте 3. Agile + AI интеграциясының негізгі тиімділік көрсеткіштері

Көрсеткіш	Дәстүрлі әдіс	Agile + AI	Талдау
Стратегиялық өзгеріске реакция уақыты	3 ай	2 апта	Agile қысқа циклдары стратегияны тез түзетуге мүмкіндік береді, ал AI құралдары болашақ сценарийлерді алдын ала есептейді. Нәтижесінде нарықтағы өзгерістерге жедел жауап беру мүмкіндігі 75% артады.
Қаржылық шешім қабылдау	5 күн	1 күн	AI автоматтандырылған қаржылық модельдер арқылы болжамдарды бірден шығарады, бұл шешім қабылдау процесін 80% жылдамдатады.
Инвестициялық қателер	10–15%	6–9%	AI болжамдарының дәлдігі инвестициялық тәуекелді азайтады. Agile тәсілі жобаларды алдын ала сынақтан өткізу арқылы қатені төмендетеді.
Операциялық шығындар	100%	70–80%	Agile процесстердің тиімді ұйымдастырылуы мен AI арқылы автоматтандырылған қаржылық операциялар шығындарды 20–30% төмендетеді.
Инновацияларды енгізу жылдамдығы	Орташа	Жоғары	Agile қысқа циклдары мен AI деректерді жедел өңдеуі жаңа өнімдер мен қызметтерді нарыққа шығару жылдамдығын 1,5–2 есе арттырады.

Стратегиялық икемділік: Agile принциптері ұйымға стратегияны қысқа циклде түзетуге мүмкіндік береді, ал AI құралдары әрбір сценарийдің қаржылық салдарын нақты есептейді. Бұл ұйымды реакциясыз әрекеттен алдын-ала әрекет етуге (proactive strategy) көшіріп, бәсекелестік артықшылық береді.

Қаржылық дәлдік: AI-негізделген модельдер инвестицияларды, бюджеттерді және тәуекелдерді дәл болжауға мүмкіндік береді. Бұл қаржылық шешімдердің сапасын арттырады, күтпеген шығындарды азайтады.

Операциялық тиімділік: Автоматтандырылған деректер өңдеу және кросс-функционалды командалардың үйлесімді жұмысы ұйым ішінде процесс шығындарын қысқартады, шешім қабылдауды жылдамдатады.

Инновациялық әлеует: Agile циклдары мен AI аналитикасы жаңа жобаларды тез сынақтан өткізуге және нарыққа шығаруға мүмкіндік береді. Бұл ұйымның инновация енгізу жылдамдығын арттырады және нарықтағы бәсекеге қабілеттілігін күшейтеді.

Agile + AI интеграциясы ұйымға реактивті басқарудан алдын-ала әрекет етуге, қаржылық тәуекелді азайтуға және операциялық тиімділікті арттыруға мүмкіндік береді. Бұл тәсіл стратегиялық, қаржылық және инновациялық көрсеткіштердің барлық спектрінде оң нәтиже көрсетіп, қазіргі заманғы ұйымдардың бәсекеге қабілеттілігін елеулі түрде жақсартады.

Кесте 4. Tesla, Amazon, Microsoft тәжірибесі

Компания	Agile	AI	Нәтиже
Tesla	Ай сайынғы стратегия	Нарық трендін болжау, өндіріс жоспарлау	Инновациялық өнімді жылдам шығару, өндіріс үдерісін оңтайландыру

Amazon	Қысқа цикл жоспарлау	Қаржылық деректерді автоматтандыру, логистика	Стратегиялық шешімдер 1–2 күнде қабылданады, шығындар азайды
Microsoft	Agile Release Planning	AI-бағалау, автоматтандырылған қаржы	Жобаларды уақытында іске асыру, ROI артуы

Халықаралық тәжірибе көрсеткендей, Agile + AI тәсілі компанияларға инновацияларды жылдам енгізуге, қаржылық тәуекелді төмендетуге және операциялық тиімділікті арттыруға мүмкіндік береді. Tesla жаңа өнімдерге арналған өндіріс жоспарларын AI арқылы модельдеп, маркетинг стратегиясын Agile принциптері бойынша түзетеді. Amazon деректер негізінде қаржылық және логистикалық шешімдерді автоматтандырады, бұл компанияның шешім қабылдау жылдамдығын айтарлықтай арттырады.

Кесте 5. Қазақстандық және халықаралық тәжірибенің салыстырмалы талдауы

Көрсеткіш	Қазақстандық ұйым	Халықаралық ұйым
Agile цикл ұзақтығы	1–3 ай	2–4 апта
AI қаржылық болжау	Шектеулі	Толық интеграцияланған
Инновация енгізу жылдамдығы	Орташа	Жоғары
Операциялық шығындарды қысқарту	10–20%	20–30%

Қазақстандық ұйымдар халықаралық стандарттарға жақындап келеді, бірақ AI-мен толық интеграциялау деңгейі әлі де төмен [7; 10, Б.91].

Әдістемелік ұсыныстар

1. Диагностика: ұйым стратегия, қаржы және технология деңгейін бағалау.
2. Жол картасы: Agile + AI енгізу жоспары.
3. Платформа таңдау: AI-бюджеттеу, ML-болжам, RPA құралдары.
4. Персоналды оқыту: Agile коучинг, Data Literacy.
5. Пилоттық жоба: бір бөлімде сынау.
6. Масштаптау: бүкіл ұйымға тарату.

Қауіптері: деректер сапасының төмендігі, персонал қарсылығы, технология құны, киберқауіпсіздік. Шешім: саясаттар мен бақылау механизмдерін енгізу.

Жылдам бейімделетін стратегия (Agile Strategy) мен AI-негізделген қаржылық модельдердің интеграциясы қазіргі ұйымдардың тиімділігін арттыруда шешуші рөл атқарады. Agile тәсілдері ұйымға стратегиялық бағыттарын икемді басқаруға, нарықтағы өзгерістерге жылдам бейімделуге мүмкіндік береді. Ал AI құралдары қаржылық шешімдерді айтарлықтай дәлдікпен болжауға, тәуекелді азайтуға, ресурстарды оптимизациялауға және жоспарлау циклін қысқартуға жол ашады [4, Б.133].

Негізгі қорытындылар:

1. Стратегиялық бейімделу қабілеті: Agile әдістемесі ұйымдарға қысқа стратегиялық цикл арқылы нарық өзгерістеріне жауап беруге мүмкіндік береді.

2. Қаржылық дәлдік пен тәуекелді төмендету: AI қаржылық модельдері инвестициялық жобалардың табыстылығын дәл болжайды және тәуекелдерді алдын ала анықтайды.

3. Инновациялық шешімдер жылдамдығы: Agile + AI синергиясы жаңа өнімдер мен қызметтерді нарыққа шығару уақытын қысқартады.

4. Бәсекеге қабілеттілік: Халықаралық тәжірибе көрсеткендей (Tesla, Amazon, Microsoft), Agile + AI тәсілі ұйымдарға операциялық тиімділікті арттырып, нарықтағы бәсекелестік артықшылыққа қол жеткізуге мүмкіндік береді.

5. Қазақстандық тәжірибе: Kaspi.kz және Halyk Bank мысалдары Agile және AI құралдарының тиімділігін дәлелдеді, алайда интеграция деңгейі халықаралық стандарттарға қарағанда әлі де жетілдіруді қажет етеді.

6. Ұйымдық трансформация: Agile + AI енгізу персоналдың дағдылары мен мәдениетін, ақпараттық инфрақұрылымын және басқару процесін қайта қарауды талап етеді.

Қорытындылай келе, Agile стратегиясы мен AI-қаржылық модельдердің синергиясы тек заманауи басқару құралы ғана емес, сонымен қатар ұйымды тұрақсыз нарық жағдайында жылдам, деректерге негізделген, тиімді және инновациялық шешімдер қабылдай алатын жүйеге айналдырады. Бұл тәсіл Қазақстандағы ұйымдар үшін стратегиялық артықшылықты күшейтудің негізгі факторы болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер

- 1.Әбдіғаппарова А. Қ. Қазіргі менеджмент: теория және практика. – Алматы: Экономика, 2021. – 248 б.
- 2.Садықова Г. С. Стратегиялық менеджмент негіздері. – Нұр-Сұлтан: Фолиант, 2020. – 312 б.
- 3.Искакова З. К. Цифрлық трансформация және ұйымды басқару. – Алматы: ҚР БҒМ ҒК Экономика институты, 2022. – 210 б.
- 4.Мұратова Л. Ә. Қаржылық талдау және болжау. – Алматы: ҚазҰУ, 2023. – 356 б.
- 5.Сейітқасымов Г. С. Қаржы: оқу құралы. – Алматы: Экономика, 2020. – 504 б.
- 6.Рахметова А. Б. Экономикалық модельдеу: заманауи тәсілдер. – Астана: ЕҰУ, 2023. – 198 б.
- 7.Тұрғынбаева Б. Ж. Бизнес-процестерді автоматтандыру және цифрландыру. – Алматы: Дәуір, 2022. – 224 б.
- 8.Құрманбеков Н. Е. Қазақстандағы цифрлық экономика: тенденциялар мен шешімдер. – Алматы: Экономика, 2021. – 276 б.
- 9.Жолдасова М. Т. Инновациялық менеджмент. – Астана: Фолиант, 2020. – 248 б.
- 10.Ахметова Р. Ә. Қаржы технологиялары (FinTech). – Алматы: Қазақ университеті, 2024. – 188 б.

СОДЕРЖАНИЕ И ЗНАЧЕНИЕ OPEN BANKING, ПОРЯДОК ВНЕДРЕНИЯ

студент гр. Ф-23-2 **Маняпов Ч.М.**

к.э.н. доцент **Гусманова Ж.А.**

Аннотация: В работе раскрывается содержание модели open banking в Казахстане через анализ официальных данных Национального банка, регуляторных документов и хода пилотного внедрения. Рассматриваются предпосылки, значение концепции для цифровой экономики, практическая логика внедрения, а также проблемные зоны, среди которых безопасность данных и технологическая зрелость финансовых институтов.

Ключевые слова: open banking, API, цифровая экономика, финтех-экосистема, кибербезопасность

Современный этап развития мировой финансовой системы характеризуется огромным скачком в цифровой сфере. С каждым днем появляется все больше инновационных технологий, которые существенно изменяют все финансовые отношения. Внедряются платежные системы, которые обеспечивают потребителя удобством и безопасностью. Одной из таких инновационных технологий является open banking. Данная технология позволяет обеспечить возможность мобильного обмена финансовой информацией среди банков, финтех-компаниями, а также с другими финансовыми учреждениями с учетом их согласия. Open banking позволяет внедрить новую систему взаимодействий между финансовыми учреждениями и устанавливает новые условия на финансовом рынке. При его внедрении вырастет конкурентоспособность между банками, повысится уровень обслуживания, увеличится спектр предоставляемых услуг. Данная технология создаст отдельную экосистему между финансовыми учреждениями. Развитие open banking в Казахстане стало результатом эволюции цифровой экономики, где банки перестали быть закрытыми инфраструктурными системами и превратились в элементы единой цифровой среды. Под открытым банкингом понимается предоставление доступа к данным клиента сторонним организациям через стандартизированные API, что было закреплено в Концепции развития Open API и Open Banking на 2023–2025 годы, опубликованной Национальным банком Казахстана. В документе подчеркивается, что новая архитектура должна повысить конкуренцию, ускорить развитие финтех-сектора и создать условия, при которых финансовые сервисы станут более разнообразными и технологичными. Потребность в открытом банкинге сформировалась далеко не сразу. Первые предпосылки появились после того, как в стране начала стремительно развиваться цифровая инфраструктура. В отчетах Национального банка за 2022–2025 годы фиксируется постоянный рост безналичных платежей. Только в 2022 году через национальные платежные системы было проведено операций на сумму 787,2 трлн тенге, то есть около 87,7 % всех безналичных операций в стране. Уже в 2025 году средний дневной объем операций вырос до 6,3 трлн тенге, что свидетельствует о высокой цифровизации финансовых транзакций, а значит — о необходимости совершенствования взаимодействия между банками и внешними сервисами. Такой объем операций показывает, что инфраструктура платежных систем устойчива и обладает достаточным запасом производительности для внедрения новых технологических моделей.

Развитие финтех-рынка стало ещё одним ключевым фактором. По данным отраслевых исследований и комментариев Национального банка, количество финтех-компаний в Казахстане увеличилось примерно в четыре раза с 2018 по 2024 год, достигнув отметки около двухсот организаций. Развитие таких компаний создало потребность в доступе к банковским данным, что невозможно обеспечить без стандартизированных открытых API. В этом контексте open banking стал не просто модернизацией банковских технологий, а фундаментальной основой для создания новой цифровой экосистемы, где банки, финтех-компании и клиенты взаимодействуют в рамках общего пространства. Существенное влияние на появление модели открытого банкинга оказал международный опыт. В Европейском союзе ключевым толчком стала директива PSD2, обязавшая банки предоставлять доступ к ряду финансовых данных сторонним поставщикам. В Великобритании были введены единые стандарты Open Banking Standards, позволившие клиентам управлять счетами разных банков через одно приложение.

Данные практики служат ориентиром для Казахстана, поскольку они показали, что доступ к банковским данным способен стимулировать конкуренцию, расширять ассортимент продуктов и улучшать качество финансовых услуг для населения. Особое значение в развитии и анализе open banking имеют результаты пилотного проекта, стартовавшего 1 ноября 2023 года. Пилот проводился Национальным банком совместно с банками второго уровня и включал тестирование мобильных приложений на фокус-группе из 128 клиентов. Участникам предоставлялась возможность видеть свои счета в разных банках, управлять согласием на передачу данных и взаимодействовать с открытыми API. Национальный банк сообщил о высокой стабильности работы API, устойчивости платформы и корректности обработки запросов.

Параметр	Казахстан	Великобритания	ЕС (PSD2)
Уровень внедрения	Пилотная версия	Полная реализация	Развитая система
Масштаб банков	5 банков (Bank RBK, Altyn Bank, Home Credit Bank, Банк ЦентрКредит, Отбасы Банк)	Более 300 провайдеров	Десятки финтех-компаний в каждой стране
Технологическая база	Единая платформа НБК	Open Banking Implementation Entity	Национальные API-стандарты

Таблица 1. Сравнения систем в разных странах

Open Banking в Казахстане находится только на начальном этапе и не имеет крупной базы для анализа. В связи с этим возьмем информацию об объеме транзакций через платежные системы РК и сумме, на которую они были проведены.

Рисунок 1. Объем транзакций через национальные платежные системы РК 2020-2024

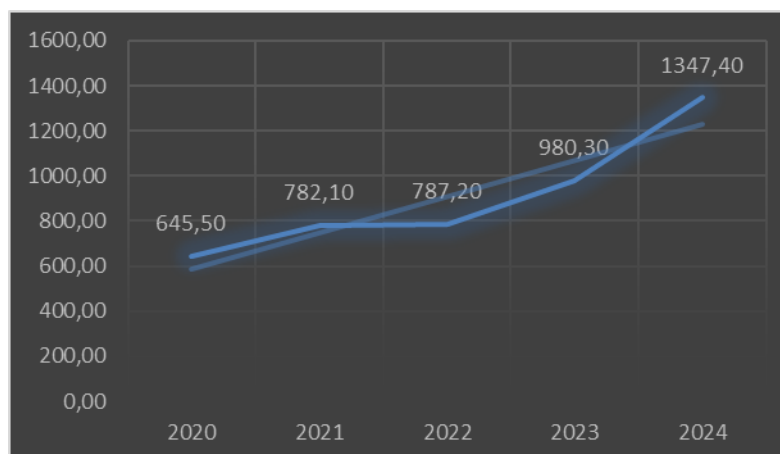

Рисунок 2. Суммы всех транзакций РК за 2020-2024 год

Рисунок 3. Статистика системы массовых электронных платежей по РК

Исходя из данных, мы можем сделать вывод о том, что нагрузка на платежные системы растет с каждым годом и это говорит нам о том, что система open banking очень востребована и актуальна для современного общества. Вопрос об необходимости данной системы должен быть исчерпан.

Внедрение системы Open Banking в Казахстане сопровождается множеством проблем и рисков, которые требуют комплексного подхода для их минимизации. Одной из основных проблем является недостаточная защищенность данных пользователей. Open Banking подразумевает активный обмен финансовой информацией между банками и внешними сервисами, что делает конфиденциальные данные уязвимыми для утечек и киберугроз. Любая недоработка в защите может привести к мошенническим операциям, финансовым потерям клиентов и снижению доверия к цифровым финансовым сервисам в целом.

Данная проблема становится особенно актуальной на фоне растущей цифровизации экономики и увеличения объема безналичных операций, когда системы обрабатывают триллионы тенге в день, что повышает значимость устойчивой и безопасной инфраструктуры. Интеграция банковских систем с внешними сервисами также вызывает серьезные трудности. Разные банки используют различные технологии и стандарты обработки данных, что затрудняет корректное взаимодействие и обмен информацией.

Отсутствие единых протоколов может приводить к сбоям, задержкам в обработке транзакций, ошибкам при расчетах и недовольству клиентов. Для финансовых организаций это означает не только технические сложности, но и репутационные риски, так как сбои могут восприниматься пользователями как ненадежность системы. Регуляторные и правовые аспекты внедрения Open Banking добавляют дополнительные сложности. Отсутствие четкой нормативной базы, единых правил и стандартов обмена данными между участниками рынка создает неопределенность и замедляет внедрение инновационных сервисов. Не все финансовые учреждения готовы к полному раскрытию данных и интеграции с внешними приложениями, что формирует барьеры для эффективного функционирования системы и ограничивает возможности пользователей получать новые финансовые сервисы.

Open Banking в Казахстане представляет собой важный шаг на пути цифровизации финансового сектора и формирования современной финансовой экосистемы. Система позволяет объединить банки, финтех-компании и пользователей в едином цифровом пространстве, повышая удобство, прозрачность и доступность финансовых услуг. Несмотря на существующие риски, связанные с безопасностью данных,

интеграцией банковских систем и нормативным регулированием, внедрение Open Banking создаёт возможности для развития новых сервисов, стимулирования конкуренции и повышения качества обслуживания клиентов. Пилотные проекты и рост объёма безналичных транзакций показывают востребованность системы и её потенциал для устойчивого развития финансового рынка в стране. Правильная организация процессов, стандартизация обмена данными и усиление кибербезопасности позволят минимизировать риски и обеспечить стабильную работу системы, делая Open Banking ключевым элементом цифровой экономики Казахстана.

Список литературы:

1. Марианна Гунари, Джордж Стергиопулос, Космас Пипирос и Димитрис Гритзалис. Гармонизация открытого банкинга в Европейском союзе: анализ соответствия PSD2 и взаимодействия с рамками кибербезопасности и стандартами. Международный журнал по праву кибербезопасности, 2024.
2. Даниэль Фетт, Педрам Хоссейни и Ральф Кюстерс. Подробный формальный анализ безопасности OpenID Financial-grade API. (arXiv, 2019) — формальный анализ безопасности FAPI, используемого в open banking.
3. Абдулазиз Альмехрей, Лео Фрейтас и Паоло Модести. Анализ безопасности протокола Open Banking для доступа к счетам и транзакциям. (arXiv, 2020) — аудит протоколов API для доступа к счетам и транзакциям.
4. Пламен Джапаров. О PSD2 и открытом банкинге: возможности и вызовы. Известия Союза Учёных — Варна, серия экономических наук.
5. Национальный Банк Казахстана. Концепция развития Open API и Open Banking в Республике Казахстан на 2023–2025 годы. ([НБ РК](#))
6. Национальная платежная корпорация (<https://npck.kz/platezhi-cherez-smep/>)

АНАЛИЗ ФИНАНСОВОЙ УСТОЙЧИВОСТИ ИСЛАМСКИХ БАНКОВ РК

Махмудова Д.Р.,

студентка 4 курс «ОП Финансы»

Научный руководитель:

Мыржыкбаева А.Б.,

кандидат наук, ассоциированный профессор

Карагандинский Национальный

Университет им. Е.А.Букетова,

Караганда, Казахстан

Аннотация: В условиях развития исламского банковского сектора Казахстана особое внимание уделяется оценке его устойчивости и эффективности. На основе данных двух исламских банков раскрываются особенности их функционирования, различия в структуре активов и капитала, а также факторы, влияющие на их конкурентоспособность и дальнейшее развитие.

Ключевые слова: банковская система, исламские финансы, финансовая устойчивость, банковская система, рентабельность активов.

Функционирование исламских банков напрямую связано с соблюдением норм шариата, которые включают в себя отсутствие рыбы, то есть прямого запрета выдачи ссуды под процент, и гарара - риска неопределенности, запрет на спекуляции и инвестиции в запретные отрасли, такие как азартные игры, оружие, алкогольная отрасль и так далее. Явным преимуществом исламских банков является их отличительная устойчивость даже в условиях мирового кризиса ликвидности. Финансовая устойчивость относится к ликвидности, платежеспособности и положительному чистому капиталу финансового учреждения. Банк считается финансово устойчивым, если он может достаточным образом финансировать все свои обязательства, как собственными, так и заемными средствами. В таком случае банку может потребоваться докапитализация, иначе он столкнется с банкротством. Несоответствие сроков погашения активов и обязательств, например, использование краткосрочных депозитов для финансирования долгосрочных инвестиций, является угрозой для финансовой устойчивости. Аналогичным образом, проблемы с качеством активов, приводящие к отрицательному чистому капиталу, также могут подорвать финансовую устойчивость банка и в конечном итоге привести к его банкротству.

Это определение устойчивости применимо ко всей банковской системе. Банковская система считается здоровой, если она обладает ликвидностью, платежеспособностью и положительным чистой стоимостью. Основными отличиями исламского банка и традиционного представлены ниже в таблице 1:

Таблица 1 - Сравнение исламских и традиционных банков

Отличительная черта	Традиционные банки	Исламские банки
Наличие ссудного процента	✓	Х
Гарантированная определенная ставка процента по депозитам	✓	Х
Разделение риска между банком и вкладчиками	Х	✓
Механизмы получения дохода	Процентные ставки по кредитам, штрафы, комиссии	Торговая наценка (мурабаха), арендные платежи (иджара), участие в прибыли (мушарака, мудараба)
Гарантированность депозитов КФГД в Казахстане	✓	Х
Уровень спекулятивности	Допускаются операции с высокой степенью риска	Запрещены спекулятивные и неопределенные сделки (гарар)

В 2009 г. Законом Республики Казахстан от 12 февраля 2009 г. № 133-IV Закон Республики Казахстан от 31 августа 1995 г. № 2444 «О банках и банковской деятельности в Республике Казахстан» был дополнен новой главой «4-1. [1] Особенности создания и деятельности исламских банков», которые открывают возможности для создания и деятельности исламских финансовых институтов. [Пунктом 5-1 ст. 3](#) Закона «О банках и банковской деятельности в Республике Казахстан» установлено, «Исламский банк - банк второго уровня, осуществляющий банковскую деятельность, предусмотренную главой 4-1 настоящего Закона, на основании лицензии уполномоченного органа. Исламский банк не является участником системы обязательного гарантирования депозитов, и депозиты в исламском банке не гарантируются системой обязательного гарантирования депозитов. Особенности создания и деятельности исламского банка установлены главой 4-1 настоящего Закона». [Статьей 52-1](#) Закона о банках и банковской деятельности установлены требования к деятельности исламского банка. Исламский банк не вправе взимать вознаграждение в виде процентов, гарантировать возврат инвестиционного депозита или доход по нему, финансировать (кредитовать) деятельность, связанную с производством и (или) торговлей табачной, алкогольной продукцией, оружием и боеприпасами, игорным бизнесом, а также иные виды предпринимательской деятельности, финансирование (кредитование) которых запрещено советом по принципам исламского финансирования.

На сегодняшний день в Республике Казахстан функционируют два исламских банка - Zaman Bank и ADCB банк (ранее Al Hilal Bank). АО «Исламский банк “ADCB”» первый исламский банк, учрежденный в Казахстане и странах СНГ в 2010 году. Банк функционирует в строгом соответствии с принципами шариата, предлагая корпоративным и институциональным клиентам комплексные финансовые решения, включая структурированное исламское финансирование и инструменты управления ликвидностью. Изначально, Zaman Bank, созданный в 1991 году как региональный коммерческий банк с головным офисом в городе Экибастуз, он на протяжении длительного периода функционировал в традиционном формате. Существенный институциональный поворот произошёл в августе 2017 года, когда банк получил от регулятора официальную лицензию исламского банка и полностью перешёл на шариат-совместимую модель деятельности. Zaman Bank обслуживает как бизнес, так и частных лиц, предоставляя партнерское финансирование, инвестиционные программы и депозиты.

Таблица 2 - Основные показатели баланса АО «ADCB Islamic Bank» и АО «Заман-Банк» за 2023–2024 гг [2]

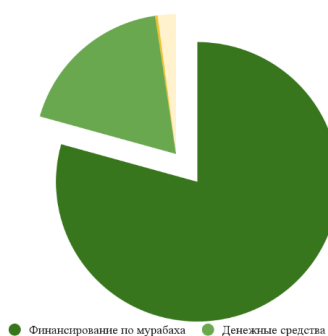
Показатель	ADCB (2023)	ADCB (2024)	Заман Банк (2023)	Заман Банк (2024)
Активы, млрд тг	163,4	206,6	23,4	51,2
Обязательства, млрд тг	100,4	159,5	11,0	38,7
Собственный капитал, млрд тг	25,3	28,5	12,4	12,6
Чистая прибыль, млрд тг	4,3	3,2	0,0053	0,1

Анализ финансовой отчетности за 2024 год показывает, что активы АО «ADCB Islamic Bank» составили 206,6 млрд тенге, тогда как у АО «Заман Банк» – 51,2 млрд тенге. Несмотря на разницу в масштабах, динамика была различной: активы ADCB выросли примерно на четверть, а активы Заман Банка более чем на 118%. Основную часть активов ADCB формирует дебиторская задолженность по договорам мурабха 163,9 млрд тенге (около 80% активов). Денежные средства составляют около 18% (37,8 млрд тенге), а доля инвестиций в пулы вакала и мудараба около 600 млн тенге.

В структуре активов Заман Банка преобладают денежные средства 35,9 млрд тенге (свыше 70% активов). Финансирования по мурабхе занимают около 12,95 млрд тенге. Такая структура отражает разные подходы к управлению, ADCB активно размещает средства в торговые и инвестиционные операции, тогда как Заман-Банк придерживается консервативной модели с приоритетом ликвидности из-за отсутствия ликвидного вторичного рынка исламских инструментов в Казахстане. Это ограничивает возможности управления балансом и снижает потенциал рентабельности, но не связано с управленческими просчетами банка.

В пассивах ADCB ключевую долю занимают привлеченные средства клиентов 159,5 млрд тенге на конец 2024 года, что на 59 млрд больше, чем годом ранее. Основную часть депозитов составляют контракты вакала и мудараба. У Заман Банка обязательства также формируются в основном из клиентских депозитов, которые выросли с 11,0 до 38,7 млрд тенге (рост 251%). Собственный капитал увеличился незначительно до 12,56 млрд тенге. Это привело к росту доли привлеченных средств. Высокая доля денежных средств и депозитов указывает на стратегию, ориентированную на мгновенную ликвидность. Тогда как ADCB развивается через финансирование реального сектора, Заман Банк делает акцент на сохранности капитала клиентов.

Структура активов АО "ADCB"

Структура активов АО "Заман банк"

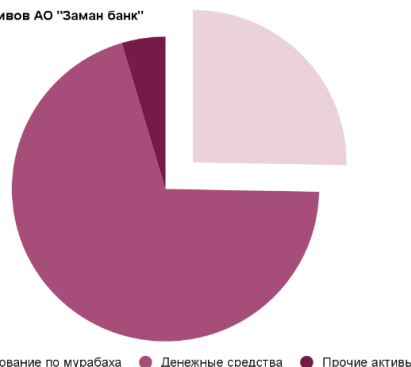

Диаграмма 1, 2 - Структуры активов АО «ADCB» и АО «Заман-Банк» за 2024 год.

Сравнение рентабельности показывает, что ADCB значительно эффективнее использует активы и капитал. В 2024 году банк получил 3,19 млрд тенге чистой прибыли при капитале около 28,5 млрд, что обеспечило ROE около 11% и ROA 1,5%. Заман-Банк получил 135 млн тенге прибыли почти в 25 раз больше результата предыдущего года но при капитале 12,56 млрд его ROE составил лишь около 1%, а

ROA 0,3%. Эти показатели отражают стадию развития банка после исламской трансформации. Низкая рентабельность объясняется высокими выплатами вкладчикам по мударбе и вакала, а также значительными административными расходами. ADCB также распределяет часть прибыли между вкладчиками, однако благодаря сформированному портфелю по мурабахе и иджаре сохраняет устойчивую прибыльность.

В 2024 году ADCB увеличил объем денежных средств с 28,7 до 37,8 млрд тенге, поддерживая высокую мгновенную ликвидность. Заман Банк продемонстрировал еще более высокий уровень ликвидности, то есть его денежные средства выросли с 6,6 до 35,9 млрд тенге, достигнув 70% активов. Это обеспечивает способность быстро выполнять обязательства перед вкладчиками и снижает вероятность дефицита ликвидности.

По достаточности капитала ADCB значительно превышает минимальные требования регулятора, коэффициент капитала первого уровня составляет около 15% при минимуме 6%, доля собственного капитала примерно 14%. По данным на 1 июля 2025 года, у Заман Банка собственный капитал 16,66 млрд тенге при активах 31,56 млрд, то есть более половины активов, что обеспечивает высокую устойчивость. Даже на конец 2024 года доля капитала была почти вдвое выше, чем у ADCB.

Оба банка формируют доходы за счет исламских операций, однако степень диверсификации различается. У ADCB основная часть прибыли формируется за счёт мурабахи и иджары; уровень доходности остаётся стабильным, а качество портфеля высоким. Значительная часть прибыли распределяется между вкладчиками, что характерно для исламской модели. Заман Банк также показал рост доходов, мурабаха и таваррук принесли около 1,9 млрд тенге, валютные операции и переоценка более 3,9 млрд, комиссионные доходы свыше 300 млн. Однако чистая прибыль остаётся умеренной из-за значительных расходов на выплаты вкладчикам и операционную деятельность.

Темпы роста балансовых показателей банков сильно различаются. В 2024 году активы Заман-Банка выросли на 118%, тогда как у ADCB примерно на 26%. Обязательства Заман-Банка увеличились более чем втрое, что связано с притоком новых вкладчиков, а у ADCB рост составил менее 60%. Чистая прибыль Заман Банка выросла более чем в 25 раз, но абсолютный уровень остается небольшим. У ADCB прибыль снизилась примерно на четверть из-за перераспределения доходов с клиентами и инвестиций в развитие инфраструктуры. На начало 2025 года активы Заман-Банка составляли 31,56 млрд тенге при капитале 16,66 млрд. Показатели рентабельности снизились из-за роста расходов и временного сокращения активных операций.

В целом АО «ADCB Islamic Bank» и АО «Заман Банк» работают в единой нормативной среде, но используют различные бизнес-модели. ADCB крупный корпоративно-розничный банк, ориентированный на финансирование реального сектора. Высокая доля мурабахи в активах подтверждает приоритет торговых операций и финансирования с обеспечением. Заман-Банк придерживается консервативного подхода, делая ставку на ликвидность и минимизацию рисков. Доля денежных средств, превышающая 70% активов, отражает ориентацию на сохранность средств клиентов, тогда как доходы формируются в основном за счет операций с ликвидными активами и валютных сделок.

Таблица 3 - Основные показатели баланса АО «Заман Банк» за 2018–2024 гг [3]

Показатели	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Итого активы, в млн тг	15075	20034	22394	23651	32734	23433	51243
Обязательства, в млн тг	2437	7379	9535	10633	20659	11007	38682
Собственный капитал, в млн тг	12638	12655	12858	13018	12075	12426	12561
Чистая прибыль, в млн тг	522	167	203	160	-942	5	135
ROA, %	3.46	0.83	0.91	0.68	-2.88	0.02	0.26
Стандартное отклонение ROA (σ)	1.86						
Коэффициент автономии, %	0.83	0.63	0.57	0.55	0.37	0.53	0.25

Для вычисления $\sigma(\text{ROA})$ необходимо сначала найти среднее значение этого показателя. Исходя из данных приведенных в таблице выше, среднее значение ROA за период с 2018 по 2024 = $(3,46+0,83+0,91+0,68+(-2,88)+0,02+0,26)/6$ и равен 0,55%. Далее, следует вычислить для каждого года насколько ROA отклоняется от среднего, и возвести это отклонение в квадрат:

$$2018: (3,46 - 0,55)^2 \approx 8,47$$

$$2019: (0,83 - 0,55)^2 \approx 0,08$$

$$2020: (0,91 - 0,55)^2 \approx 0,13$$

$$2021: (0,68 - 0,55)^2 \approx 0,02$$

$$2022: (-2,88 - 0,55)^2 \approx 11,76$$

$$2023: (0,02 - 0,55)^2 \approx 0,28$$

$$2024: (0,26 - 0,55)^2 \approx 0,08$$

Полученные выше данные стоит использовать для расчета дисперсии ROA, $\sigma^2 = (8,47+0,08+0,13+0,02+11,76+0,28+0,08)/6 \approx 3,47$. Само стандартное отклонение получается как квадратный корень из дисперсии. Иными словами, $\sigma(\text{ROA})$ показывает среднее отклонение доходности активов от ее среднего значения. Чем выше стандартное отклонение, тем более изменчива доходность и тем выше риск нестабильности банка, чем ниже тем более стабильны показатели. Это значение используется при расчете финансовых коэффициентов, таких как z-score, который оценивает вероятность банкротства банка. Стандартное отклонение ROA за 2018–2024 годы составляет примерно 1,86%. Это значит, что доходность активов банка в среднем отклонялась от своего среднего значения на 1,86%.

Для более точной оценки финансовой устойчивости исламских банков Республики Казахстан был применен адаптивный исламский z-score, учитывающий специфику вакала и мудараба счетов. Данная модель позволяет количественно определить способность банка выполнять свои обязательства, распределять прибыль между вкладчиками и поддерживать стабильность капитала. Расчет z-score основывался на показателях ROA (рентабельность активов), коэффициента автономии (Capital/Assets) и ROPSIA (доходность инвестиционных счетов) с учетом стандартного отклонения ROA ($\sigma = 1,86\%$). [4]

Анализ данных за период 2018–2024 годов показывает, что z-score банка находился на высоких уровнях в период с 2018 по 2021 год, варьируя от 4,81 в 2018 году до 3,05 в 2021 году. Такой уровень свидетельствует о высокой финансовой устойчивости и низком уровне риска банкротства. Основным фактором, влияющим на z-score в этот период, являлись высокий коэффициент автономии и стабильная доходность инвестиционных счетов, поддерживавшие общую капитализацию банка. ROA оставалась положительной, хотя наблюдалось постепенное снижение с 3,46% в 2018 году до 0,68% в 2021 году, что связано с ростом активов и перераспределением доходов между клиентами и банком.

С 2022 года динамика z-score показывает снижение до 1,80, а в 2024 году — до 1,52. Причинами данного падения стали отрицательная рентабельность активов (-2,88% в 2022 году) и значительное сокращение коэффициента автономии (с 0,83 в 2018 году до 0,25 в 2024 году). При этом доходность PSIA [5] оказывала умеренное положительное влияние на показатели z-score, однако не могла компенсировать падение прибыльности и снижение доли собственного капитала. Снижение z-score до показателей около 1,5–1,8 указывает на возрастание рисков, связанных с управлением активами и структурой капитала, и требует повышенного внимания к управлению ликвидностью и качеством активов.

Расчет стандартного отклонения ROA за период с 2018 по 2024 год ($\sigma \approx 1,86\%$) показывает умеренную волатильность доходности активов. Наиболее высокое отклонение наблюдалось в 2018 и 2022 годах, что связано с ростом и падением чистой прибыли банка. Среднее отклонение ROA от среднего значения (0,47%) свидетельствует о том, что доходность активов банка имеет умеренную изменчивость, что необходимо учитывать при прогнозировании финансовой устойчивости и оценке риска нестабильности банка.

В целом, анализ z-score за 2018–2024 годы показывает, что банк демонстрировал высокую устойчивость в период 2018–2021 годов, что объясняется положительной рентабельностью, высоким уровнем капитализации и умеренной доходностью PSIA. Снижение устойчивости в 2022–2024 годах обусловлено падением ROA и сокращением коэффициента автономии, что требует дополнительных мер по укреплению капитала и оптимизации доходности активов. Исламские банки демонстрируют выше уровень финансовой устойчивости по сравнению с традиционными банками благодаря особенностям их бизнес-модели, основанной на принципах шариата. Основными факторами устойчивости являются отсутствие рыбы и запрет на спекулятивные операции, что исключает кредитование под фиксированный процент и высоко рискованные сделки. Вместо этого доход банка формируется через совместное участие в прибыли (мудараба, мушарака), торговую наценку (мурабаха) и арендные платежи (иджара), что позволяет распределять риск между банком и вкладчиками, а не перекладывать его исключительно на заемщиков. Это также подтверждает исследование применения количественных моделей для оценки финансовой устойчивости исламских и традиционных банков пока остается недостаточно развитым. В своей работе (2010) Cihak и Hesse провели анализ выборки из 20 стран, используя z-score в качестве показателя стабильности. Данные для исследования были получены из базы BankScore, которая

объединяет информацию о как исламских, так и традиционных коммерческих банках. Исламские банки подразделяются на малые и крупные категории, исходя из объема активов. Крупным банкам считается тот, у которого активы превышают один миллиард долларов и который владеет не менее 1% от общего объема активов банков страны. Исследования Čihák и Hesse (2010) выявили следующие тенденции: малые исламские банки демонстрируют более высокую стабильность, чем малые традиционные банки; крупные традиционные банки обладают большей стабильностью по сравнению с крупными исламскими; в то же время, малые исламские банки стабильнее крупных исламских банков. [6]

Применение z-score подтверждает эту устойчивость количественно, высокие значения z-score в 2018–2021 гг. показывают, что Заман Банк способен эффективно финансировать свои обязательства, сохраняя положительный капитал и устойчивую доходность для вкладчиков, даже при колебаниях рыночной конъюнктуры. Снижение z-score в 2022–2024 годах связано с временными падениями рентабельности и уменьшением коэффициента автономии, однако общий уровень устойчивости остается выше критических порогов для банкротства, что подчеркивает консервативный и стабильный характер управления исламскими банками. Исламские банки, действуя по принципам, отличным от традиционной банковской системы, демонстрируют способность эффективно противостоять кризисным явлениям, периодически затрагивающим мировую финансовую систему. Их подходы, основанные на реальных активах, этике и прозрачности, делают исламскую модель востребованной не только в мусульманских странах, но и в глобальном финансовом контексте.

Таким образом, исламские банки устойчивее традиционных благодаря:

1. Разделению рисков с вкладчиками, что снижает вероятность потери капитала;
2. Исключению операций с высокой степенью неопределенности и спекуляций, что минимизирует финансовые шоки;
3. Сбалансированному сочетанию доходности и ликвидности, особенно через инструменты мудараба и вакала;
4. Комплексной модели оценки рисков и капитализации, подтвержденной высокими z-score даже в кризисные периоды.

В совокупности эти особенности обеспечивают более высокий уровень защищенности исламских банков от внешних шоков, устойчивость доходности активов и долгосрочное доверие вкладчиков. Исламская финансовая система выступает жизнеспособной альтернативой традиционным моделям, способствуя не только стабильности в кризисные периоды, но и более справедливому и этичному распределению финансовых ресурсов. Развитие исламского банкинга и его успешная экспансия в мировую финансовую систему свидетельствуют о высоком потенциале исламских финансовых принципов для обеспечения устойчивости мировой экономики, а также формирования новых моделей, ориентированных на прибыль, социальную ответственность, этику и устойчивое развитие.

Список литературы:

1. Закон Республики Казахстан от 31 августа 1995 года № 2444 «О банках и банковской деятельности в Республике Казахстан» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 20.11.2025 г.)
2. KASE (Казахстанская фондовая биржа). *Консолидированная финансовая отчетность АО «Заман-Банк» и АО «ADCB Islamic Bank» за 2023–2024 годы.*
3. АО «Исламский банк Заман-Банк». *Консолидированная финансовая отчетность за 2018-2024 года.*
4. Financial Stability of Conventional and Islamic Banks: A Survey. Hassan B. Ghassan. 2013
5. Islamic Finance Rulebook (IFR) / Abu Dhabi Global Market. Интернет-источник: <https://en.adgm.thomsonreuters.com/rulebook/profit-sharing-investment-accounts-psias>
6. Čihák M., Hesse H. Islamic banks and financial stability: An empirical analysis //Journal of Financial Services Research. – 2010. – Т. 38. – №. 2. – С. 95-113.

КӘСІПОРЫННЫҢ ҚАРЖЫЛЫҚ РЕСУРСТАРЫН ЦИФРЛЫҚ ТРАНСФОРМАЦИЯЛАУ ЖӘНЕ ОЛАРДЫ ТИІМДІ ПАЙДАЛАУДЫҢ ЖОЛДАРЫ

А.К. Мейрамов

И.М. Шойманова

Ғылыми жетекші - Артақшинова В.С.

Андатпа: Мақала қаржы саласының цифрлық трансформациясының айрықша белгілерін анықтауға және оның негізінде осы трансформацияның табиғатын бірыңғай түсіндіруді ұсынуға арналған. Оның экономикаға және жаһандық нарықтарды ғана емес, сонымен қатар жергілікті экономиканы да өзгертетін әлемдегі ең жылдам дамып келе жатқан технологиялардың бірі. Зерттеудің негізгі мақсаты – бұл технологияны қолдана отырып ресурстарды басқаруды терең қайта құру, яғни, мұнда кәсіпорынның қаржылық ресурстарын пайдаланудың тиімділігіне оның барлық әрі қарайғы қызметі мен қаржылық жағдайы байланысты.

Кілт сөздері: қаржы, цифрлық трансформация, финтех революциясы, несие, банк, қаржы ресурстары, ақша айналымы.

Экономиканың барлық салалары сияқты, қаржы саласы қазіргі уақытта цифрлық трансформацияны бастан кешіруде, оның бір көрінісі қаржы-технологиялық революция немесе финтех революциясы деп аталады. Дәл осы финтех революциясы зерттеушілер мен практиктердің назарын аударған қаржы саласын цифрландырудың аспектісіне айналды, яғни компаниялардың өнімділігі мен ел экономикасының даму деңгейі бағаланады. Тұтастай алғанда финтех революциясы қаржы саласын цифрландыруға көлеңке түсіретін айтуға болады, соның салдарынан қаржы секторының кешен ретінде цифрлық трансформациясы іс жүзінде зерттелмегені де байқалуда[1].

Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев 2024 жылғы Қазақстан халқына жыл сайынғы дәстүрлі жолдауында «Қазақстандағы салаларды цифрлық трансформациялау нәтижелері туралы тоқталып өтті. Ол еліміздің даму бағыты мен цифрлық трансформацияның маңыздылығы. Мәселерді атай келе, соның ішінде Қазақстан көлеңкелі экономикадан 28 млрд теңгеден астам қаржы алып 13 млрд астам бюджет қаражатын үнемдей алды. Айта кету керек көлеңкелі экономиканың сақталып отырған жоғары үлесі еліміздің қаржылық жағдайына кері әсер тигізіп отырғанын ұмытпау керек» [2].

Дегенмен, 2024-2025 жылдар АИ саласындағы маңызды бастамалардың уақыты болды.

Сондықтан, АИ және цифрлық трансформацияны дамыту стратегиясы әзірленуде. Бұл 2029 жылға дейінгі тұжырымдама бекітілді, оған сәйкес AI, ERP, Big Data, RPA, бұлттық сервис технологияларды енгізу арқылы компанияның қаржылық блогын дәлдіктің, жылдамдықтың және болжамдылықтың жаңа деңгейіне жеткізеді, сондай-ақ, компанияның қаржылық ресурстары нәтижелі қалыптастырылып, пайдаланады.

Қаржы ресурстарын тиімді пайдалану қазіргі заманғы қаржылық менеджментте бірінші дәрежелі мәнге ие. Қаржы ресурстарын пайдалануды талдау және оларды басқару кәсіпорында айналым қаражатын тиімді пайдалануға ықпал етуі тиіс, сондықтан айналым қаражатын пайдалану тиімділігін бағалау және оларды пайдалану тиімділігін арттыру жолдарын әзірлеу өте өзекті болып табылады.

Нарықтық экономика жағдайында қаржы ресурстар кәсіпорындардың иелігіндегі ақшалай кірістер мен жинақтардың түрлері, шығындарды жүзеге асыруға арналған ұйымдар мен мемлекеттер кеңейтілген ұдайы өндіру, қаржы алдындағы міндеттемелерді орындау- несие жүйесі, қызметкерлерді материалдық ынталандыруда анықталды(Сурет 1).

Сурет 1 Кәсіпорындардың қаржы-шаруашылық қызметі 2024-2025 жж

Зерттеу нәтижелері бойынша, 2024-2025 жж кәсіпорындардың қаржы-шаруашылық қызметінің өсуі байқалады. 2025 жылы 2 тоқсанында кәсіпкерлік қызметпен айналысатын ірі, орта және шағын кәсіпорындардың өндірілген өнімінің, орындалған жұмыстарының және көрсетілген қызметтерінің көлемі 32710,0 млрд. теңгені құраса, сәйкесінше, ол 2024 жылы 2 тоқсанында салыстыра кететін болсақ, бұл көрсеткіш атаулы көрсетілген қызметтер көлемін жалпы 118880,8 млрд. теңгені құраған болатын. Мұндай өзгерістерге жұмыс істейтін ірі және орта кәсіпорындардың саны орта кәсіпорының ұлғайюымен байланысты, оның орнықты қажетті дамуына дәлел[3].

Кәсіпорынның қаржылық ресурстарды пайдалану тиімділігі қаржылық тұрақтылық көрсеткіштерімен дәлелденеді. Осыған байланысты кәсіпорындардың қаржылық ресурстары - бұл ұлттық байлықты, жалпы ішкі өнімді, ұлттық кірісті бөлу және қайта бөлу үрдісінде қалыптасатын және кәсіпорынның жарғылық мақсаттарын жүзеге асыру үшін пайдаланылатын мақсатты ақша қорлары қалыптастыру және пайдалану жөніндегі қаржы қатынастары басқарылады.

Елімізде, бәсекелестік орта жағдайында кәсіпорын өндіріс пен сатудың қолайлы көлеміне қол жеткізуге және сол арқылы тауарлар (қызметтер) нарығындағы өз позициясын нығайтуға мүдделі. Мұндай мақсатқа жету үшін ақша қаражаты қажет, өйткені кез келген бизнес өндіріс үшін белгілі бір мөлшерде өрістетілетін қолма-қол ақшаның кейбір сомасынан басталады.

Ол сатып алу сатысының нәтижесінде ақшалай нысандағы айналым капиталы өндірістік (еңбек заттары немесе тауарлар) ауысады. Өндіріс сатысында ресурстар тауарға, жұмыстарға немесе қызметтерге іске асырылады. Осы кезеңнің нәтижесі айналым капиталының өндірістік нысаннан тауарлық нысанға ауысуы болып табылады. Іске асыру сатысында тауар нысанынан айналым капиталы қайтадан ақшалай капиталға ауысады. Өнімді (жұмыстарды, қызметтерді) өткізуден түскен ақша мен түсімнің бастапқы сомасының мөлшері шамасы бойынша сәйкес келмейді. Бизнесінің алынған қаржылық нәтижесі (пайда немесе шығын) сәйкес келмеу себептерін түсіндіреді [4, б.113].

Көріп отырғанымыздай, айналым капиталының элементтері үздіксіз шаруашылық операциялар ағыны болып табылады. Сатып алу өндірістік қорлар мен кредиторлық берешектің өсуіне алып келеді; өндіріс дайын өнімнің өсуіне алып келеді; сату кассадан және есеп айырысу шотында дебиторлық берешек пен ақша қаражатының өсуіне алып келеді. Операциялардың бұл циклі бірнеше рет қайталанып, нәтижесінде ақшалай түсімдер мен ақшалай көрінісі. Оның қаржылық міндеттемелері қолма - қол төленуі тиіс болғандықтан, айналым капиталының ең маңызды көзі-қолма-қол қаражат. Кәсіпорын менеджерлері қаржылық міндеттемелерді орындау үшін қолма-қол ақшаның жеткілікті мөлшерін қамтамасыз етуі қажет. Әсіресе, қолма-қол ақшаны басқару үш басты мақсатты көздейді, олар қолма-қол ақша түсімдерінің жылдамдығын арттыру, ақша төлемдерінің жылдамдығын төмендету және қолма-қол ақша салымынан максималды қайтару болып келеді.

Соңғы жылдары осы пайыздың жоғары мөлшерлемелері ақша операцияларын реттеудің маңыздылығын көрсетті, ал компьютерлерді енгізу менеджерлерге қолма-қол ақша балансын мұқият бақылау үшін қажетті ақпаратқа қол жеткізуді ашуға мүмкіндік берді. Бұл қолма-қол ақшаның түсуін басқару процесі қаржы менеджері оларды бақылауға алуы үшін барынша жылдам қаражат жинауды және оларды шоттағы шоғырландыруды қамтиды.

Ол елімізде пошта арқылы алынатын төлемдерді жинау мен өңдеуді жеделдету үшін локбокстер кеңінен қолданылады. Локбокс-бұл компанияның клиенттері алдын ала келісім бойынша пошта арқылы төлейтін арнайы пошта жәшігі. Жәшіктен хат-хабар күніне бірнеше рет алынады, бұл әдетте банк реттейді. Чектер компанияның қолма-қол қаражатына айналдыру үшін дереу чек-есеп айырысу процесін өтеді. Көптеген банктердегі қаражат бақылау қиын болғандықтан, ақша түсімдерін басқару әдістерінің көпшілігі электрондық немесе телеграф жабдығының көмегімен бірнеше шоттарға немесе бір жалпы

шотқа беруді қамтамасыз етеді, яғни орталықтандырылған шоттарды тиімді басқаруға болады[5, б.89].

Қазіргі уақытта төлемдерді басқарудың мақсаты бұл - айналыстағы ақша қаражатын барынша ұзақ сақтау мақсатында төлемдерді кейінге қалдыру. Бұл үшін басқарылатын баланстың арнайы шоты және бақыланатын төлемдер жүйесі пайдаланылады. Ал есебінен басқарылатын баланс - бұл арнайы чектік шот нөлдік баланспен. Осы шот бойынша чектер ұсынылған кезде пассивті баланс құрылады. Сонда қаражат автоматты түрде балансты нөлдік немесе алдын ала орнатылған басқа етіп қайта жасау үшін бақылау шотынан өтеді. Осылайша, барлық қорлар орталықтандырылған және есеп айырысу шотында ешқандай пайдаланылмаған ақша сомасы қалдырылмайды.

Бақыланатын төлемдер жүйесінің мақсаты-чектер фирманың шотын "тазарту" үшін талап етілетін уақытты барынша ұлғайту. Қосылып, төлемдер географиялық жағынан шалғайдағы банктер арттыруға болады уақыт "тазарту" шоттары. Бұл чектерді төлеу үшін қаражат беру уақытын жылжытуға мүмкіндік береді және қорларға пайыздар әкелетін шоттарда қалуға мүмкіндік береді немесе қарыздардың қажеттілігін ауырлатады.

Сонымен қатар, қазіргі уақытта кассалық қолма-қол ақшаны мұқият басқара отырып, қаржы менеджері компанияға қажетті қолма-қол ақшаны азайта алады. Бұл материалдық-өндірістік қорлар немесе жабдықтар сияқты табыс әкелетін активтерге орналастыруға болатын қаражаттың мөлшерін арттырады және қосымша капиталды арттыру қажеттілігін төмендетеді.

Соның нәтижелері бойынша қолма - қол ақшаны азайтудың ең дұрыс нәтижесі-барлық шоттардағы нөлдік баланс. Алайда, төлемдерді бақылау және алдын ала қаржыландыру әрекеттеріне қарамастан, төлемдерді төлеу қажеттілігі туындауы мүмкін немесе табыс азайуы мүмкін, сондықтан фирмаларға әдетте қандай да бір кассалық қолма-қол ақшаны сақтауға тура келеді. Бұл қолма - қол ақша тек ағымдағы шотта ғана-өнімді пайдалану болып келеді. Менеджерлер ақша нарығында сатып алуға болатын қысқа мерзімді активтерге оларды салу арқылы осы қолма-қол ақша кірістерін арттыруға тырысады.

Қазіргі жағдайда ақша нарығы қарыз алушылар мен қысқа мерзімді капитал кредиторларынан тұрады. Несиелік міндеттемелер болуы мүмкін айналым мерзімі бір жылға дейін, алайда көпшілігі әлдеқайда аз айналым мерзімі. Ақша нарығы тез іске асырылады, өйткені онда сатушылар мен сатып алушылар көп. Сонымен қатар, осы нарықтағы қарыз алушылар - несие қабілеттілігінің жоғары бағасы бар ұйымдар болып табылады. Бұл факторлар кез келген салымға қажет болса, қолма-қол ақшаны тез аударуға мүмкіндік береді.

Қазіргі кезеңінде отандық бағалы қағаздарға салымдар мыналарды қамтиды, олар: қазынашылық вексельдер-мемлекеттің қысқа мерзімді міндеттемелері; коммерциялық және қаржылық бағалы қағаздар - корпорациялар шығаратын қысқа мерзімді міндеттемелер; депозиттік сертификаттар - банктер шығаратын қысқа мерзімді міндеттемелер анықтады. Сол арқылы осы қысқа мерзімді салымдардан түскен табыстар ұзақ мерзімділікпен салыстырғанда салыстырмалы түрде төмен болуы мүмкін болса да, бұл пайдаланылмаған ақша қаражаттарынан түскен табыстардың жоқтығынан жақсы мүмкіндік береді.

Осы несиелік міндеттемелерге қаржы салу үшін, қаржы менеджері білуі тиіс, қанша қолма-қол ақша салуға болады. Кассалық қолма-қол ақшаны басқару әдістері қолма-қол ақшаның саны туралы күнделікті ақпаратты алу үшін және қанша және қайда салғанын анықтау үшін қолданылады. Көптеген жағдайларда салымдар қолма-қол ақшаны барынша көбейту үшін бір тәулікке дейінгі мерзімге жасалады.

Жалпы, қолма - қол ақша өзі - бұл өндірістік капитал. Сондықтан, егер фирма өнімді өндірумен және сатумен айналысатын болса, онда табысқа жету үшін ол айналым капиталының басқа құрамдас бөліктеріне - өндірістік қорлар мен дебиторлық берешекке қолма-қол ақша салу қажет. Егер қолма-қол ақшаны басқаруға болатын болса, онда айналым капиталының басқа да бөліктерін басқаруға болады. Осы баптарды басқару сондай-ақ айналым капиталын салу минимумына дейін азайтуға және қажетті шығындарды қаржыландырудың неғұрлым ұтымды жолдарын қамтамасыз етуге негізделген[6, б.121].

Қазіргі уақытта Қазақстан үшін бірқатар жылдар бойы (әсіресе нарықтық реформалардың бастапқы кезеңінде) созылмалы төлем жасамау және төлем айналымының баяулауы тән болды. Бұл кәсіпорындардағы дебиторлық берешектің өсуіне алып келді. Соңғы уақытта бұл мәселе бірнеше рет жойылды. Дебиторлық берешек өзара есеп айырысу бойынша жиналуы мүмкін ол келесідей белгілі бір мәселені шешуге арналған:

- алдын ала төлемсіз өнімді, тауарларды, жұмыстарды, қызметтерді жөнелту кезінде сатып алушылармен;
- алдын ала төлем (берілген аванстар) бойынша жеткізушілермен;
- аванстық төлемдер бойынша бюджетпен;
- қызметкерлердің еңбекақысын аванстық төлегенде, есеп беретін сомалар болғанда және несие бергенде әрекет етеді.

Өз мәні бойынша дебиторлық берешектің ең үлкен үлес салмағы (80-90%) сатып алушылармен есеп айырысуға келеді, сондықтан дебиторлық берешекті Басқару Бірінші кезекте сатып алушылардың берешектерінің мөлшерін оңтайландыруға және инкассациялауды қамтамасыз етуге байланысты.

Осының бәрінің дебиторлық берешекті басқару саясаты іске асыру көлемін кеңейтуге бағытталған және осы берешектің жалпы мөлшерін оңтайландыруға және оны уақтылы инкассациялауды қамтамасыз етуге бағытталған айналым активтерін басқару саясатының және кәсіпорынның маркетингтік саясатының бір бөлігі болып табылады.

Сонымен, дебиторлық берешекті басқару саясаты келесі бағыттарды анықтайды:

- өткен кезеңдегі дебиторлық берешекті талдау;
- несие саясатының принциптерін және несие шарттарының жүйесін қалыптастыру, сатып алушылардың бағасын ескере отырып, несие беру шарттарын саралау;
- дебиторлық берешекті инкассациялау рәсімін белгілеу және оны қайта қаржыландыру;
- дебиторлық берешектің қозғалысын және уақтылы инкассациясын бақылаудың тиімді жүйесін құруына байланысты болып келеді.

Сонымен бірге дебиторлық берешекті талдау тұтастай алғанда қаржылық талдау шеңберінде баяндалған әдіснамаға, оның ішінде активтің осы түрінің айналуына, күндердегі айналым кезеңіне құрылады. Дебиторлық берешектің айналымдылық коэффициенті өнімді сатудан түскен табыстың дебиторлық берешектің кезең ішіндегі орташа шамасына қатынасымен айқындалады. Бұл коэффициент дебиторлық берешектің сапасын және оның көлемін анықтау үшін пайдаланылады, кәсіпорын беретін коммерциялық кредиттің кеңеюін немесе төмендеуін көрсетеді. Егер коэффициент шоттардың төлеміне қарай қалыптастырылатын сатудан түскен кіріс бойынша есептелетін болса, оның өсуі кредитке сатудың қысқаруын, ал төмендеу - берілетін несие көлемінің ұлғаюын білдіреді. Дебиторлық берешектің айналымдылық коэффициентінің көрсеткішімен қатар дебиторлық берешек айналымының орташа мерзімін анықтау керек. Бұл көрсеткіш компанияның клиенттеріне ол берген шоттарды төлеуге қажетті уақытты сипаттайды. Соңғы көрсеткіштің төмендеуі оң бағаланады, ал жоғарылауы теріс көрсеткіш көрсетуі мүмкін.

Ал ондай өнімді, тауарларды, жұмыстарды және қызметтерді кредитке кеңінен тарату кезінде несие саясатын қалыптастыруды клиенттермен жұмыстың міндетті құрамдас бөлігі ретінде қарастыру керек. Осы саясат шеңберінде кредит беру нысаны (тауарлық, тұтыну), кредит саясатының түрі (консервативті, қалыпты, агрессивті), оны іске асыру тетігі белгіленуі тиіс. Нақтырақ айтқанда, несиелік саясаттың негізгі қағидалары келесі:

- сатып алушылардың тәуекелді топтарына несиені тарату /таратпау;
- берілетін несие мөлшері (несие лимиті);
- несие беру мерзімі (несие кезеңі);
- кредит беру құны (кредитке% немесе баға үстемелері/жеңілдіктер жүйесі);
- сатып алушылардың міндеттемелерін мерзімі өткен орындағаны үшін айыппұл санкциялары жүйесін көрсету керек.

Сондықтан да бұл несие саясатының мазмұны активтерде үлкен дебиторлық берешегі бар ұйымдар үшін ғана емес, сонымен қатар сатып алушылар-бір шаруашылық жүргізуші субъектінің дебиторлары үшін де ерекше жеке.

Дебиторлық берешекті инкассациялау деп оны айналым активтерінің басқа нысанына: ақша қаражатына және жоғары өтімді қысқа мерзімді бағалы қағаздарға (мысалы, вексельдер) аудару түсініледі. Мұндай нарықтық экономикасы дамыған елдерде факторинг сияқты дебиторлық берешекті қайта қаржыландырудың осындай нысаны кеңінен қолданылады.

Олар факторинг сатушы-кәсіпорынның «фактор-фирма»- мамандандырылған компанияның төлем құжаттары бойынша ақша қаражатын алу құқығын басқаға беруі бойынша қаржылық операцияны білдіреді, ол комиссиялық сыйақы үшін борышты инкассациялау бойынша несиелік тәуекелдерді өзіне қабылдайды. Бұл факторинг дебиторлық берешектің айналуын жеделдетуге, сол арқылы операциялық және қаржылық цикл кезеңін қысқартуға мүмкіндік береді. Алайда, біз сатушының қосымша шығындары мен сатып алушымен тікелей байланысты жоғалту туындағанын ескеруіміз керек[7, б.91].

Дегенмен, айналым капиталын ұтымды және тиімді пайдалану оларды шебер басқарусыз мүмкін емес. Айналым капиталын басқару өндірістік қорларды, дебиторлық берешекті және ақша қаражатын басқаруды қамтиды.

Сондай-ақ қаржы ресурстарының келесі айналымдылығын жеделдетуге қол жеткізуге болады:

- материалдық-техникалық жабдықтауды жетілдіруге және шикізаттың, материалдардың, отынның, құрал-саймандардың және т. б. өндірістік қорларын үнемдеуге бағытталған іс-шараларды әзірлеу және енгізу;
- қызмет көрсету уақытын қысқарту мақсатында жаңа техниканы енгізу және өндірісті ұйымдастыруды жақсарту;
- дебиторлық берешектің қалыптасуын болдырмау мақсатында жеткізушілермен және сатып алушылармен ақшалай есеп айырысуды жетілдіру маңызды.

Осылайша, нарықтық бәсекелестік жағдайында кәсіпорынның тұрақты дамуының кепілі оның оңтайлы қаржылық қамтамасыз етілуі болып табылады. Бұл жерде қаржылық қамтамасыз ету дегеніміз-

кәсіпорын ресурстарын басқару, оларды тарту, орналастыру және пайдалану қызметі. Сондай-ақ, қаржылық қамтамасыз ету өндіріс пен өнімді сату процесінің үздіксіздігін, кәсіпорынның шығындарын азайтуды қамтиды. Кез келген кәсіпорынды қажетті қаржылық ресурстармен сенімді қамтамасыз етуі керек қаржы менеджерлеріне жүктеледі.

Бұл бағдарламалар, жасанды интеллект (АИ) және цифрлық трансформация Қазақстандағы кәсіпорындардың қаржы ресурстарына әсер етеді. Қаржының цифрлық трансформациясын "фактілік есептен" басқаруға көшу талап етіледі. Жасанды интеллект, автоматтандыру және аналитика қаржы бөлімін компанияның негізгі стратегиялық орталығына айналдырады, яғни қаржы саласының цифрлық трансформациясының мәнін анықтау және оған тән белгілер мен ерекшеліктерді анықтау бірі болып табылады.

Сонымен бірге, бүгінгі таңда қаржы саласын цифрландыру әлемдік трендтерден қалыс қалмауға және өздерінің цифрландыруын қаржыландыру үшін мемлекеттік қолдауды пайдалануға ұмтыла отырып, осы процеске белсенді қатысады, яғни бұл өмір сүрудің шарты болып табылады[8]. Оның негізінде, дәстүрлі қаржы ұйымдарының инновациялық цифрлық технологияларды игеруін қамтамасыз етуге және өзгеруіне әкеледі деп санаймыз.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. «Қазақстандағы бизнестің цифрлық трансформациясы: оны қалай дұрыс бастау керек және қандай қателіктерден аулақ болу керек» <https://digitalbusiness.kz>
2. "Әділетті Қазақстан: заң мен тәртіп, экономикалық өсім, қоғамдық оптимизм" Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың 2024 жылғы 2 қыркүйектегі Қазақстан халқына Жолдауы.
3. Доскеева Г.Ж. Қаржылық менеджмент: Оқу құралы. – Алматы.: 2015.-220 б.
4. Черняк В., Шалболова Ү. Қаржылық талдау: Оқу құралы. – Алматы.: 2013.-150 б.
5. Абдукаримов И.Т. Финансово-экономический анализ хозяйственной деятельности коммерческих организаций: Учеб. пособие. – М.: ИНФРА-М, 2019. – 320 с.
6. Гарнова А.П. Анализ и диагностика финансово-хозяйственной деятельности предприятия: М.: ИНФРА-М, 2022. – 366 с.
7. Т.Ж. Демесінов Қаржылық талдау: Оқулық. – Алматы.: ЖШС РПБК «Дәуір», 2011. – 320 б.
8. Жолдау-2025: жасанды интеллект және цифрлық даму – жаңа дәурге бастар жол politic.kz

ФИНАНСОВЫЙ РИСК КАК ОБЪЕКТ УПРАВЛЕНИЯ

Мигинеишвили. В

студент 1 курса по ОП «Финансы»,
Карагандинского университета Казпотребсоюза,
г. Караганда, ул. Академическая 9,
Migineishvili2004@gmail.com

Научный руководитель:
маг. ст. препод. **Ибраева А.Д.**

Аннотация: В статье рассмотрена сущность финансового риска как объекта управления в современных экономических условиях. Проанализированы его признаки, классификация и ключевые особенности, влияющие на деятельность организации. Определены методы оценки и инструменты управления финансовыми рисками, а также представлена структурированная система риск-менеджмента предприятия. Сделан акцент на необходимости интеграции риск-ориентированного подхода в финансовую стратегию организации. Работа предназначена для студентов экономических специальностей, практикующих менеджеров и исследователей в области финансов

Ключевые слова: финансовый риск, управление рисками, риск-менеджмент, оценка риска, методы минимизации, ликвидность, кредитный риск, рыночный риск.

Цель: данной статьи заключается в комплексном исследовании финансового риска как самостоятельного объекта управления, включая раскрытие его сущности, факторов возникновения и механизмов влияния на финансовую деятельность предприятия; систематизацию основных видов и классификаций финансовых рисков; теоретическое и практическое обоснование современных методов их оценки; анализ инструментов и стратегий управления финансовыми рисками, применяемых в российских

и международных организациях; а также разработку обобщённого подхода к формированию эффективной системы риск-менеджмента, направленной на минимизацию потерь, повышение устойчивости и обеспечение стабильного развития предприятия в условиях рыночной неопределённости.

Современная экономическая среда характеризуется высоким уровнем неопределённости, что делает финансовые риски одним из ключевых факторов, определяющих эффективность управления организацией. Изменчивость рыночных условий, влияние глобализации, динамика валютных курсов, инфляционные процессы, а также нестабильность инвестиционного климата формируют необходимость постоянного контроля и анализа рисков. В таких условиях предприятия не могут ограничиваться реактивным подходом; требуется системная работа по прогнозированию и предупреждению возможных потерь.

Финансовый риск является объектом управления, поскольку поддаётся количественному анализу, может быть спрогнозирован и снижен с помощью специальных инструментов. Исследование его природы имеет практическое значение для разработки эффективной финансовой стратегии предприятия.

1. Понятие и сущность финансового риска как объекта управления

Финансовый риск можно определить как вероятность отклонения фактических финансовых результатов предприятия от запланированных вследствие воздействия внутренних и внешних факторов. Основой финансового риска является неопределённость – невозможность точно предсказать будущие денежные потоки, изменение стоимости активов и обязательств, а также результаты инвестиционной и хозяйственной деятельности.

Как объект управления финансовый риск обладает следующими характеристиками:

1. Измеримость – риск можно выразить через вероятностные показатели, статистические данные и финансовые индикаторы.
2. Динамичность – его уровень меняется во времени под влиянием рыночных и внутренних факторов.
3. Управляемость – предприятия могут снижать уровень рисков посредством выбора финансовых инструментов и корректировки стратегии.
4. Неустранимость – риск невозможно исключить полностью, но можно минимизировать его последствия.

Таким образом, финансовый риск требует постоянного внимания и анализа, поскольку напрямую влияет на прибыльность, ликвидность и финансовую устойчивость компании.

Финансовый риск представляет собой вероятность отклонения фактических финансовых результатов от запланированных, что может привести к уменьшению доходов или возникновению убытков. Он обусловлен действием как внешних факторов (рыночная конъюнктура, макроэкономические тенденции, регуляторные изменения), так и внутренних (структура капитала, организация финансовых потоков, качество управления).

Финансовый риск характеризуется следующими параметрами:

- вероятность наступления неблагоприятного результата
- величина возможного ущерба;
- время проявления риска;
- степень управляемости;
- информационная определенность или неопределенность.

Эти характеристики позволяют рассматривать финансовый риск как объект анализа и управленческого воздействия.

2. Виды и классификация финансовых рисков.

Для эффективного управления рисками необходима их корректная классификация. В научной литературе выделяются следующие основные виды финансовых рисков.

2.1. Рыночные риски

Рыночные риски связаны с изменениями конъюнктуры внешней среды и финансовых рынков. К ним относятся:

- валютный риск – связан с колебаниями курса иностранных валют;
- процентный риск – возникает при изменении процентных ставок по кредитам и депозитам;
- риск изменения стоимости ценных бумаг – влияет на доходность портфеля инвестиций;
- товарный риск – связан с изменением цен на сырьевые товары.

Рыночные риски особенно актуальны для предприятий, работающих на международных рынках или активно использующих заёмные средства.

2.2. Кредитные риски

Кредитный риск представляет вероятность невыполнения контрагентом своих финансовых обязательств. Он включает:

- риск неплатежеспособности покупателя,
- риск дефолта заемщика,
- риск снижения качества дебиторской задолженности.

Этот вид риска оказывает прямое влияние на денежные потоки и ликвидность компании.

2.3. Инвестиционные риски

Инвестиционные риски проявляются при вложении капитала в долгосрочные проекты:

- риск недостижения ожидаемой доходности,
- риск утраты капитала,
- инновационный риск,
- риск неправильного выбора инвестиционного направления.

Чем выше потенциальная доходность инвестиций, тем выше и уровень риска.

2.4. Ликвидностные риски

Ликвидностный риск связан с невозможностью предприятия своевременно исполнить свои финансовые обязательства. Он проявляется, когда активы сложно конвертировать в деньги без существенной потери стоимости.

2.5. Инфляционные и процентные риски

Инфляционный риск обусловлен снижением покупательной способности денежных средств.

Процентный — влияет на стоимость заемных ресурсов и инвестиционных инструментов.

3. Финансовый риск как управляемая категория.

Рассматривая финансовый риск как объект управления, необходимо учитывать его структуру, источники, факторы возникновения и степень влияния на деятельность предприятия. Управление финансовым риском — это целенаправленный процесс, включающий:

1. Выявление рисков — определение их природы и факторов возникновения.
2. Анализ и оценка — количественные и качественные методы расчёта уровня риска.
3. Выбор методов воздействия — предотвращение, снижение, передача или принятие риска.
4. Контроль и мониторинг — отслеживание изменений и корректировка решений.

Эффективное управление финансовыми рисками позволяет оптимизировать структуру капитала и повысить устойчивость предприятия к внешним шокам.

4. Методы оценки финансовых рисков.

Оценка риска является ключевым этапом риск-менеджмента, так как определяет дальнейшие управленческие решения.

Включает:

- экспертные оценки;
- анализ внешней среды;
- построение сценариев;
- SWOT-анализ;
- карты рисков.

Этот вид анализа применяется на предварительном этапе и позволяет определить наиболее значимые риски.

Применяется для точного вычисления вероятности наступления рискованных событий и масштаба финансовых потерь. Основные методы:

- Статистические методы
- Используются при наличии достаточного массива данных: дисперсия, стандартное отклонение, коэффициент вариации.
- Value-at-Risk (VaR)
- Позволяет определить максимально возможные потери при заданном уровне вероятности.
- Имитационное моделирование (метод Монте-Карло)
- Используется для прогноза на основе большого количества случайных сценариев.
- Анализ чувствительности

Показывает, как изменение одного из факторов влияет на итоговый результат.

5. Методы управления финансовыми рисками

Существуют четыре ключевые группы методов воздействия на риск:

Избегание риска

Предприятие отказывается от операций, уровень риска которых превышает допустимый. Метод используется редко, так как связан с упущением потенциальной выгоды.

- Снижение (минимизация) риска
- Наиболее распространённая группа методов:
- диверсификация активов;
- оптимизация объёмов заёмных средств;
- улучшение платежной дисциплины;
- повышение качества прогнозирования;

- управление ликвидностью.
- Передача риска
- Передача риска осуществляется путём:
- страхования,
- факторинга,
- хеджирования (форварды, фьючерсы, опционы, свопы).
- Хеджирование является одним из наиболее эффективных методов снижения рыночных рисков.
- Принятие риска

Предприятие оставляет риск на своей ответственности, если потери невелики или вероятность наступления риска низкая. Метод требует создания резервов.

Заключение. Финансовый риск является неотъемлемым элементом деятельности любой организации и выступает важнейшим объектом управления. Его грамотная идентификация, анализ и минимизация обеспечивают устойчивость предприятия в условиях экономической нестабильности. Внедрение комплексной системы управления финансовыми рисками позволяет снизить вероятность значительных потерь, повысить качество финансовых решений и укрепить позиции компании на рынке.

Список литературы

1. Бланк И. А. Управление финансовыми рисками. — Киев: Ника-Центр, 2021.
2. Стоянова Е. С. Финансовый менеджмент: теория и практика. — М.: Юрайт, 2022.
3. Ван Хорн Дж., Вахович Дж. Основы финансового менеджмента. — М.: Вильямс, 2020.
4. Марковиц Г. Портфельная теория и анализ инвестиций. — М.: Альпина Паблишер, 2020.
5. Шарп У., Александер Г., Бэйли Дж. Инвестиции. — М.: Инфра-М, 2019.
6. Ковалев В. В. Финансовый анализ: методы и процедуры. — М.: Проспект, 2023.
7. Чернов В. А. Риск-менеджмент в коммерческих организациях. — СПб.: Питер, 2021.
8. Конюховский П. В. Управление рисками: современные методы и инструменты. — М.: Дашков и К°, 2022.

КОММЕРЦИЯЛЫҚ БАНККЕ ТҰТЫНУШЫЛЫҚ НЕСИЕЛЕУДІҢ ҰЙЫМДЫҚ- ЭКОНОМИКАЛЫҚ МЕХАНИЗМІН ЖАСАУ

Молдаберген М.К.

Ф-24-3ск тобы студенті

Ғылыми жетекші

К.э.н., Қаржы кафедрасының

Доценті **Ғұсманова Ж.А.**

Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті

Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы

Түйіндеме. Бұл мақалада елдегі тұтынушылық несиелеудің қазіргі жағдайы қарастырылады. Тұтынушылық несиелеу механизмін құрудың отандық тәжірибесі зерттелуде. Қазақстанда тұтынушылық кредиттеуге талдау жүргізілді. Проблемалар анықталды және оларды дамыту бойынша ұсыныстар берілді

Түйінді сөздер: банк, тұтынушылық несиелеу, несиелеу механизмі, автокредит, ипотекалық несие.

Қазіргі кезеңде Қазақстан Республикасының банктік секторында 2025 жылдың 1 қаңтарының 21 екінші деңгейлі банктер қызмет атқарады.

Алдыңғы сыныптамаға сай банк секторының ссудалық портфелінің клиенттік түрі бойынша қарастырайық (1 кесте).

1 - кесте

2022-2024 жж. клиенттердің типі бойынша несиелік көржынның құрылымы

Көрсеткіштердің атауы	2022 ж.	2023 ж.	2024 ж.	Өзгеріс	
				сомма	%
Барлығы несиелер млрд.тг	23 625,5	29 853,7	29 853,7	6 228,2	26,4
Занды тұлғаларға несиелер, млрд. теңге	4 078,9	4 821,1	4 821,1	742,2	18,9
үлесі,%	17,3	16,1	16,2	-1,1	
Жеке тұлғаларға несиелер, млрд. теңге	12 948,2	16 698,2	16 698,2	3 741	28,9
үлесі,%	54,8	55,9	55,9	+1,1	
Ескерту - Дереккөзден алынған мәліметтер [1]					

Несиелік қызмет көрсету нарығында банктердің негізгі қарыз алушылары жеке тұлғалар, яғни кәсіпорындар мен ұйымдар. Сонымен бірге, экономикаға кредиттердің жалпы көлеміндегі корпоративтік клиенттерге берілген несиелердің үлесі өткен жылмен салыстырғанда 17,3% -дан 16,2% -ға дейін төмендеді, жеке тұлғаларға берілген несиелердің үлесі 1,1% -ға өсті. Жеке тұлғаларға берілетін несиелердің үлесі жыл сайын ұлғаюда, ол халыққа ұсынылатын банктердің несиелік қызметін кеңейтуді көрсететіндіктен, оң бағаланады.

Жеке тұлғалардың несиелік портфелінің құрылымын оның түрлері бойынша қарастырымыз (2-кестені қараңыз).

2 - кесте

ҚР-дағы 2022-2024 жылдарға арналған жеке тұлғалар несиелердің құрылымы, млрд. теңге

Көрсеткіштердің атауы	2022 ж.	2023 ж.	2024 ж.	Өзгеріс	
				сома	%
Ипотекалық несиелер	4 802,2	5 431,8	6 267,3	1 465,1	30,5
үлесі,%	36,4	32,5	30,3	-6,1	
Тұтыну несиелер	7 686,8	10 312,7	13 767,9	6 081,1	79,1
үлесі,%	58,3	61,8	66,6	8,3	
Басқа несиелер	693,4	953,7	643,8	-49,6	-7,2
үлесі,%	5,3	5,7	3,1	-2,2	
Жеке тұлғаларға қарыздар, барлығы	13 182,5	16 698,2	20 679,1	7 496,6	56,9
Ескерту - Дереккөзден алынған мәліметтер [1]					

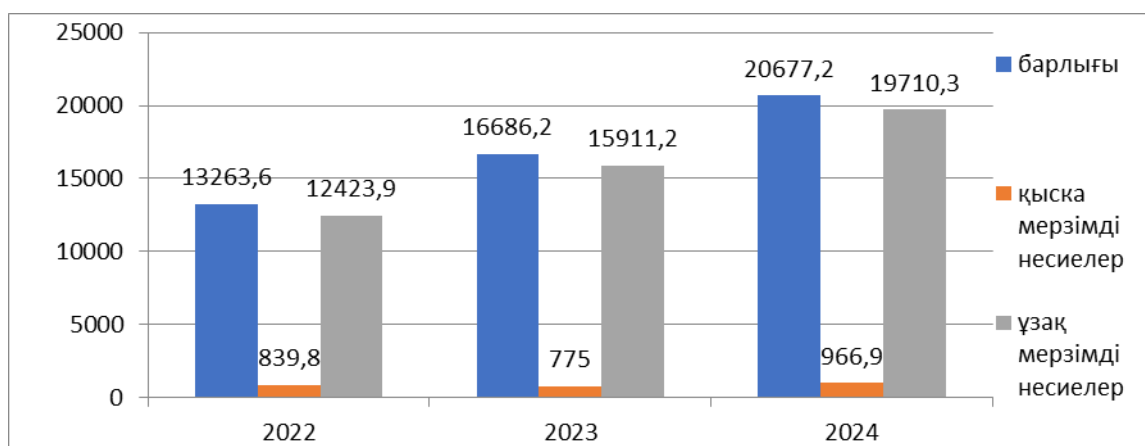
2-кестеден көріп отырғанымыздай, жалпы жеке тұлғаларға берілетін несиелер үш жылда 56,7% - ға немесе 7 496,6 млрд.теңгеге өсті. Тұтынушылық қарыздар -79,1% немесе 6 081,1 млрд. теңге ең көп өсімді көрсетті. Ипотекалық қарыздар 30,5% - ға немесе 1 465,1 млрд. теңгеге ұлғайды. Ал басқа несиелер 7,2 % - ға немесе 49,6 млрд. теңгеге азайды.

Ең үлкен үлес салмағын тұтынушылық қарыздар алады – 66,6%, олардың үлесі үш жыл ішінде 8,3 пайыздық тармаққа көбейді. Екінші орында – ипотекалық қарыздар – 30,3%, олардың үлесі үш жыл ішінде – 6,1 пайыздық тармаққа азайды. Сондай – ақ басқа да қарыздардың үлесі – 2,2 пайыздық тармаққа азайды.

Осылайша,ипотекалық несиелердің үлесі азайып бара жатқанын атап өтуге болады, бұл көптеген мемлекеттік ипотекалық бағдарламалардың жабылуына және қаржыландыру сомаларының да айтарлықтай төмендеуіне байланысты. Сонымен қатар, халықтың сатып алу қабілеті төмендейді, инфляция қарқыны артады.

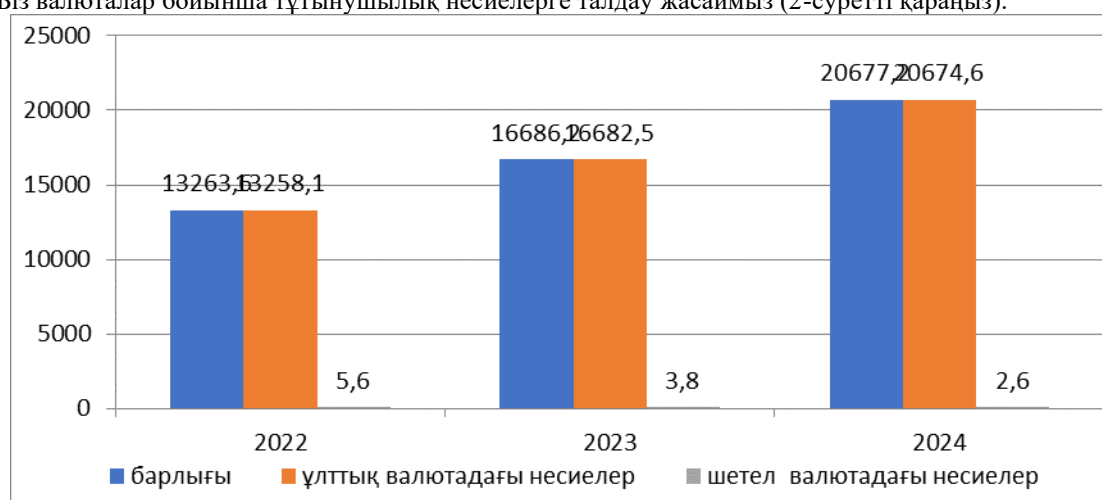
Біз мерзімдері бойынша тұтынушылық несиелерге талдау жасаймыз (1-суретті қараңыз).

1-суреттен көріп отырғанымыздай, ұзақ мерзімді несиелер тұтынушылық несиелердегі ең үлкен үлесті алады. Үш жыл ішінде ұзақ мерзімді қарыздар 58,6% - ға немесе 7 286,4 млрд. теңгеге ұлғайды, қысқа мерзімді қарыздар да 127,1 млрд.теңгеге немесе 15,1% ұлғайды. Яғни, ұзақ мерзімді тұтынушылық несиелеу қарқыны айтарлықтай өскенін атап өтуге болады.

1 - сурет. 2022-2024 жж. аралығындағы ҚР ЕДБ жеке тұлғаларға мерзімдері бойынша несиелердің сипаттамасы, млрд.теңге

Біз валюталар бойынша тұтынушылық несиелерге талдау жасаймыз (2-суретті қараңыз).

2 - сурет. ҚР коммерциялық банктерінің 2022-2024 жж. валюталар бөлінісінде тұтынушылық қарыздарының серпіні, млрд. теңгеге

2-суреттен көріп отырғанымыздай, тұтынушылық несиелердегі ең үлкен үлесті ұлттық валютадағы қарыздар алады. Үш жыл ішінде бұл қарыздар 55,9% - ға немесе 7,4 трлн-ға өсті. теңге, шетел валютасындағы қарыздар, керісінше, 3 млрд. теңгеге немесе 2,2 есеге төмендеді. Яғни, ұлттық валютадағы тұтынушылық несиелеу қарқыны айтарлықтай өскенін атап өтуге болады.

3 кестеде тұтыну несиелердің берген сыйықы ставкалар көрсетілген.

3 - кесте

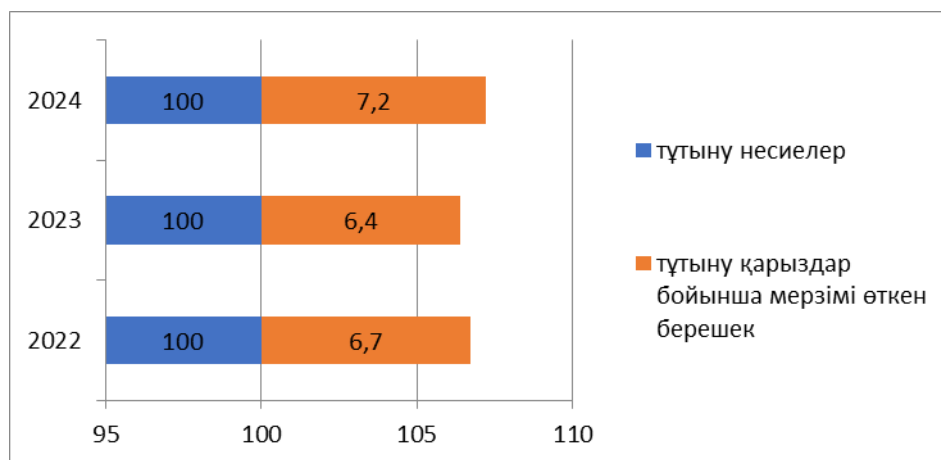
Банктердің тұтыну несиелердің берген сыйықы ставкалары

	01.01.2023	01.01.2024	01.01.2025	Өсім
	%	%	%	%
Барлық несиелердің ішінде:	16,8	16,7	17,0	0,2
Қысқа мерзімді	15,6	16,5	20,1	4,5
ұзақ мерзімді	19,7	16,9	16,5	-3,2
ұлттық валютадағы несиелер	18,8	16,8	17,0	-1,8
Шетел валютадағы несиелер	4,8	4,0	5,1	0,3
Ескерту - Дереккөзден алынған мәліметтер [2]				

3-кестеден көріп отырғанымыздай, тұтынушылық қарыздар бойынша барлық пайыздық мөлшерлемелер көбейіп, 2022 жылы 16,8% 2024 жылы 17,0% - ға қарсы болды. Мысалы, қысқа мерзімді қарыздар – 4,5 пайыздық тармаққа көбейді, ұзақ мерзімді қарыздар керісінше– 3,2 пайыздық тармаққа

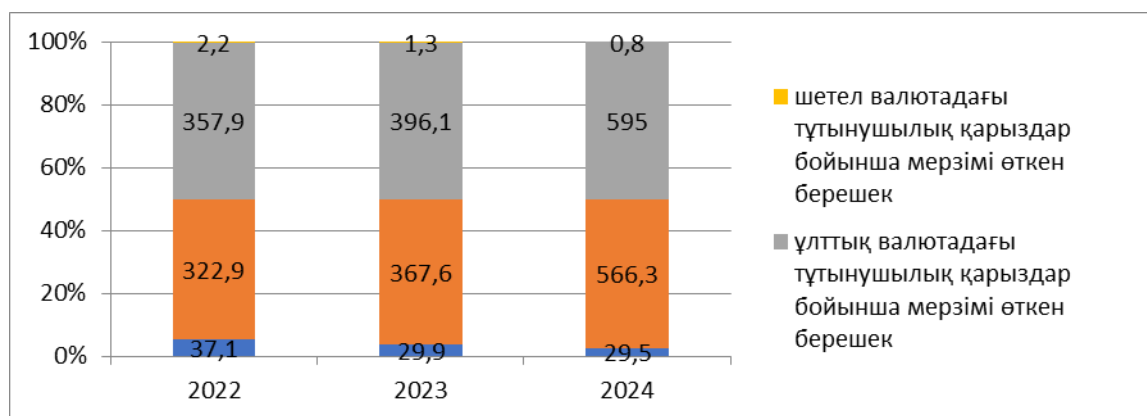
төмендегенін көрсетті. Шетел валютасымен берілген несиелер бойынша пайыздық мөлшерлемелер 0,3 пайыздық тармаққа көбейді, ұлттық валютада – 1,8 пайыздық тармаққа төмендеді.

Тұтынушылық несиелер бойынша несие портфелінің сапасын қарастырыңыз (3-суретті қараңыз).

3 - сурет. ҚР ЕДБ-нің 2022-2024 жылдарға арналған тұтынушылық қарыздарының сапасы, %

3-суретке сәйкес, қазақстанда тұтынушылық қарыздар бойынша мерзімі өткен берешектің үлес салмағы үш жыл ішінде 0,5 пайыздық тармаққа көбейді. Абсолюттік мәнде мерзімі өткен қарыздардың көлемі 67,7% - ға немесе 598, млрд. теңгеге ұлғайды, ал тұтынушылық қарыздардың жалпы сомасы 56,9% - ға ұлғайды, бұл тұтынушылық қарыздардың несие портфелінің сапасын нашарлауын көрсетеді [3]. Әрі қарай, бөлімдегі мерзімі өткен қарыздардың құрылымын қарастырайық (4-сурет).

4 - сурет. ҚР ЕДБ 2022-2024 жылдарға арналған тұтынушылық қарыздар портфелінің сапасының құрылымы, млрд. теңге

4-суретке сәйкес, Қазақстанда мерзімдер бөлінісінде тұтынушылық қарыздар бойынша мерзімі өткен берешектің ең көп үлес салмағын ұзақ мерзімді қарыздар алады – 95% және олардың үлесі 3 жылға 5,3 пайыздық тармаққа өсті, ал қысқа мерзімді мерзімі керісінше төмендеді.

Абсолюттік мәнде в ұзақ мерзімді мерзімі өткен қарыздардың көлемі 75,4% - ға немесе 243,4 млрд. теңгеге ұлғайды, ал қысқа мерзімді тұтынушылық қарыздардың жалпы сомасы 20,5% - ға немесе 7,6 млрд.теңгеге азайды, бұл тұтынушылық қарыздардың несие портфелінің сапасын нашарлауын көрсетеді.

Валюталар бөлінісінде тұтынушылық қарыздар бойынша мерзімі өткен берешекке келетін болсақ , ең көп үлес салмағын ұлттық валютадағы қарыздар алады – 99,8%, ал олардың үлесі 3 жыл ішінде 0,4 пайыздық тармаққа ұлғайды.

Осылайша, келесі қорытындылар жасауға болады.

Несие портфелінің құрылымында жеке тұлғаларға қарыздардың үлесі әрбір өсіммен өсуде, 2025 жылдың басында олардың үлесі 55,9% -. құрады. Жеке тұлғаларға берілетін несиелердің құрамында тұтынушылық қарыздардың үлес салмағы 66,6% алады және оның үлесі жыл сайын артып келеді. Мерзім бөлінісінде ұзақ мерзімді қарыздар басым болады, валюталар бөлінісінде негізінен ұлттық валютада несиелер беріледі.

Тұтынушылық несиелеу сапасына келетін болсақ, егер абсолюттік мәнде мерзімі өткен қарыздардың көлемі 67,7% - ға ұлғайса, ал олардың үлес салмағы 0,5 пайыздық тармаққа көбейдесе, бұл сөзсіз тұтынушылық қарыздардың несиелік портфелінің сапасын нашарлауы туралы айтады. Мерзімдер бөлінісінде қазақстанда тұтынушылық қарыздар бойынша мерзімі өткен берешектің үлес салмағы ұзақ мерзімді қарыздарды -95%, ұлттық валютада – 99,8% алады [4,5].

Қазіргі уақытта тұтынушылық несиелеудің негізгі проблемаларына мыналар жатады:

1. Барлық тұтыну тауарлары бағасының жоғары өсу қарқыны, инфляцияның жоғары қарқыны, нәтижесінде халықтың төлем қабілеттілігінің айтарлықтай төмендеуі байқалады.

2. Геосаяси факторлар: Ресейге қарсы санкциялардың Қазақстандағы Ресейдің еншілес банктеріне әсері [6].

3. Қолданыстағы несиелерді өтеу үшін жеке тұлғалардың несиелік алуы.

4. Халықтың сатып алу қабілетінің төмендеуі ағымдағы қажеттіліктерді төлеу үшін жалақы жеткіліксіз болған кезде азық-түлікті несиелеуге алуға әкеледі.

5. Қарыз алушылардың тараптары да, қарыз алушылардың өздері де онлайн – қарыздар алу кезіндегі алаяқтық (егер адамдар бір мезгілде әртүрлі банктерден несиелік аласа) [7].

6. Қазақстанда төлем карталары мен аударымдарда өзінің технологиялық артықшылығына және басқа да жанама факторларға (Каспий банкі) байланысты бір банк үстемдік етеді. Бұл тұтынушылық несиелеуді жүзеге асыруда жасанды артықшылық береді, нәтижесінде нарықта монополиялық үстемдікке, бәсекелестермен салыстырғанда тұтынушылық несиелерді кеңейту және беру бойынша үлкен мүмкіндікті жасанды алуға әкеледі.

7. Тұтынушылық несиелеу саласын талдай отырып, біз аталған мәселелерді шешу үшін мемлекет келесі шараларды ұсынатынын анықтадық:

1. Қарыз алушының борыштық жүктемесі коэффициентінің экономикалық нормативтерінің құрамына кіріс ең төменгі күнкөріс деңгейінен жоғары болуы тиіс және отбасының кәсіпке толмаған мүшелерінің санын есепке алу қажет деген негізде төлем қабілеттілігін бағалауды қамтитын енгізу.

2. Тұтынушылық несиелеудегі банктік бәсекелестікті дамыту, бұл несиелер бойынша пайыздық мөлшерлемелердің төмендеуіне әкелуі керек.

3. Ұлттық төлем жүйесін іске қосу, оның негізгі компоненттері банкаралық төлем карточкалары жүйесі және жедел төлемдер жүйесі болады.

Қалай болғанда да, тұтынушылық кепілсіз несиелеу нарығы айтарлықтай өзгеріске ұшырайды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1 Қазақстан Республикасындағы ұлттық банктің ресми сайты <http://www.nationalbank.kz>. (дата обращения: 05.12.2025)

2 Сайт Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан <https://www.gov.kz/memleket/entities/stat/press/news/details/341359?lang=ru> (дата обращения: 12.11.2025)

3 Ақпараттық портал investrealty.kz (дата обращения: 9.11.2025)

4 Рябенко Л.И. Потребительское кредитование: Проблемы и перспективы развития//Деньги и кредит, 2020, №3, 89 б.

5 Ақпараттық портал i-news.kz (дата обращения: 10.11.2025)

6 Ақпараттық портал www.newskaz.ru (дата обращения: 01.12.2025)

7 <https://cabar.asia/ru/kak-rabotaet-zakon-o-bankrotstve-grazhdan-v-kazahstane> (дата обращения: 02.12.2025)

БАНК ПАЙДАСЫ ЖӘНЕ ОНЫ ТИІМДІ ПАЙДАЛАНУ

Мұрат А.,

Ф-23-1к тобының студенті

Ермекова К.А.,

аға оқытушы, Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті,
Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы

Аннотация: Бұл мақалада банк пайдасының экономикалық табиғаты, оның қалыптасу көздері, банк жүйесінің тұрақтылығындағы рөлі және пайданы тиімді пайдалану механизмдері қарастырылады.

Коммерциялық банктердің рентабельділігіне әсер ететін макроэкономикалық және институционалдық факторлар халықаралық зерттеулер негізінде салыстырмалы түрде талданады. Банктердің табыс құрылымы, пайыздық және пайыздық емес маржалар, тәуекелдерді басқару стратегиялары, капитал жеткіліктілігі және портфельді әртараптандыру саясаты талдаудың негізгі нысаны болып табылады. Сондай-ақ банк пайдасын тиімді пайдаланудың бағыттары – капиталды күшейту, инновациялық технологияларға инвестиция, несиелік портфельді оңтайландыру және экономиканың басым секторларын қаржыландыру – теориялық және практикалық тұрғыда негізделеді. Мақалада қаржылық тұрақтылықты қамтамасыз етуге бағытталған халықаралық ғылыми еңбектерге сүйенген жүйелі талдау ұсынылады. Зерттеудің ғылыми жаңалығы – банк пайдасын макроэкономикалық өсудің қозғаушы күші ретінде қарастыру және пайда тиімділігін арттырудың институционалдық шарттарын айқындау.

Түйінді сөздер: банк пайдасы, рентабельділік, капитал, табыстылық, қаржы нарығы, экономикалық өсу, тәуекелдерді басқару.

Қазіргі қаржы нарығында банк пайдасы банк жүйесінің тұрақтылығын, оның бәсекеге қабілеттілігін және экономикалық өсудің деңгейін анықтайтын негізгі көрсеткіштер қатарына жатады. Банк пайдасы тек табыстылық өлшемі ғана емес, сондай-ақ экономиканың қаржылық ресурстармен қамтамасыз етілуінің негізі, инвестициялық белсенділіктің қозғаушысы және ұлттық экономикадағы құрылымдық өзгерістердің индикаторы болып табылады. Сондықтан банк пайдасының қалыптасу көздерін, оған әсер ететін факторларды және оны тиімді пайдалану жолдарын зерттеу өзекті болып табылады. Мақаланың мақсаты – банк пайдасының экономикалық мәнін ашу, оның қалыптасу динамикасына әсер ететін факторларды халықаралық ғылыми зерттеулер негізінде талдау және банк пайдасын тиімді пайдаланудың институционалдық механизмдерін айқындау. Міндеттері – банк рентабельділігіне қатысты ғылыми еңбектерді жүйелі зерделеу, банк пайдасы мен экономикалық өсу арасындағы байланысты анықтау, табыстылық көрсеткіштерін арттыруға бағытталған стратегияларды сипаттау. Жаңалығы – банк пайдасын макроэкономикалық тұрақтылықты қамтамасыз ету құралы ретінде бағалау және банктердің кешенді басқару саясатындағы тиімді пайда үлесін анықтау.

Банк пайдасының табиғатын түсіндіруде халықаралық зерттеушілер еңбектері маңызды рөл атқарады. Klein және Weill банктердің рентабельділігі мен экономикалық өсудің өзара байланысын талдай отырып, банк пайдасы экономикалық белсенділіктің өсуімен тікелей пропорционалды өзгеретінін көрсетеді [1,184]. Авторлар банк пайдасының құрылымында ең үлкен үлесті пайыздық табыстар құрайтынын, алайда заманауи банктік қызметтерде комиссиялық операциялардың маңызы артып келе жатқанын атап өтеді. Бұл тұжырым банк жүйесінің трансформациялануына және табыс көздерін әртараптандыруға деген қажеттілікті күшейтеді.

Банк пайдасының рентабельділік факторларын жан-жақты зерттеген Yüksel посткеңестік елдер тәжірибесін талдайды. Ол банктік сектордағы пайда нормасына капитал жеткіліктілігі, активтердің сапасы, макроэкономикалық тұрақтылық және инфляция деңгейі тікелей әсер ететінін көрсетеді [2,1312]. Зерттеу нәтижесі дамушы экономикаларда саяси тұрақтылық пен институционалдық дамудың банктердің қаржылық нәтижелеріне айтарлықтай ықпал ететінін дәлелдейді. Бұл банк пайдасының тиімділігі тек банктің ішкі саясатына ғана емес, бүкіл экономикалық ортаның сапасына тәуелді екенін көрсетеді.

Банк пайдасының қалыптасуына әсер ететін халықаралық нарықтық факторларды зерттеген Kohlscheen, Murcia және Contreras дамушы елдерде банктер рентабельділігінің негізгі детерминанттары ретінде пайыздық маржа, тәуекел дәрежесі және нарықтық бәсекелестік деңгейін көрсетеді [3, 3]. Зерттеу нәтижесінде банктердің активтер құрылымын дұрыс басқару, тәуекелдерді төмендету және қаржылық ресурстарды оңтайлы бөлу банк табыстылығын арттыратыны дәлелденді. Бұл талдау банк пайдасын тиімді пайдалану үшін стратегиялық активтерді басқарудың маңызын айқындайды.

Банк пайдасы, капитал құрылымы және халықаралық қаржылық реттеу бойынша зерттеу жүргізген Demirgüç-Kunt және Huizinga банк рентабельділігі капиталдың жеткіліктілігімен тығыз байланысты екенін көрсетеді [4,385]. Авторлар капитал деңгейін тиімді басқару банк жүйесінің тұрақтылығын арттыра отырып, нарықтағы сенімділікті күшейтегініне тоқталады. Бұл банк пайдасының бір бөлігі меншікті капиталды күшейтуге бағытталуы қажет деген ғылыми негізді пікірді қалыптастырады.

Mashamba зерттеуінде Зимбабве банк секторындағы рентабельділік динамикасы талданып, банк пайдасы мен операциялық шығындар арасындағы пропорцияның маңыздылығы көрсетіледі [5,48]. Шығындарды оңтайландыру, цифрландыруға инвестиция және автоматтандыру банктердің табыстылығын арттыратын негізгі механизмдер ретінде анықталған. Автор банктердің бәсекеге қабілеттілігін арттыруда цифрлық трансформация шешуші рөл атқаратынын нақты дәлелдермен көрсетеді.

Банк пайдасын тиімді пайдалану мәселесі бірнеше бағыттарды қамтиды: капиталды арттыру, инновациялық технологияларға инвестиция, тәуекелдерді басқару жүйесін жетілдіру, несиелік портфельді әртараптандыру және стратегияларды макроэкономикалық жағдайларға бейімдеу. Қаржы

нарығындағы тұрақсыздық жағдайында банктер пайдасының едәуір бөлігін резервтер қалыптастыруға, активтердің сапасын жақсартуға және стресс-тестілер жүргізуге бағыттауы қажет. Пайданы тиімді бөлу банктің ұзақ мерзімді тұрақтылығы мен сенімділігін арттырады.

Банк рентабельділігін арттыруда цифрлық технологиялардың рөлі ерекше. Электрондық банкинг, онлайн-төлемдер, автоматтандырылған скоринг жүйелері операциялық шығындарды азайтуға және табыстарды ұлғайтуға мүмкіндік береді. Цифрландыру арқылы банктер клиенттер ауқымын кеңейтеді, қаржылық қызметтердің қолжетімділігін арттырады және жаңа табыс көздерін қалыптастырады. Бұл банк пайдасының тиімді пайдаланылуының маңызды құрамдас бөлігі.

Экономикалық өсудің банк пайдасына әсері де жоғары. Экономикадағы өндірістің ұлғаюы, инвестициялық белсенділіктің артуы және халық табысының өсуі банктердің пайыздық және пайыздық емес табыстарын арттыра отырып, рентабельділік деңгейін көтереді. Бұл өзара байланыстың күшеюі банк секторын экономикалық саясаттың маңызды элементі етеді.

Қазіргі Қазақстан қоғамында банктердің рөлі күнделікті экономикалық өмірдің ажырамас бөлігіне айналды. Банк пайдасының артуы тек қаржы институттарының ішкі тұрақтылығын күшейтіп қана қоймайды, сонымен қатар халықтың қаржылық қызметтерді пайдалану мүмкіндіктерін кеңейтеді. Банктік өнімдерге сұраныстың өсуі банктердің пайдасын арттырып, олардың экономикалық жүйедегі ықпалын күшейтеді. Бірақ бұл тенденция қазақ халқы үшін пайдалы қырларымен бірге бірқатар тәуекелдер мен әлеуметтік салдарларды туындатады. Сол себепті банк пайдасы мен халықтың банктік қызметтерді пайдалану деңгейінің ұлттық экономикаға ықпалын жан-жақты қарастыру маңызды.

Қазақ халқының банктерге жүгіну деңгейі жыл сайын артып келеді. Цифрлық банкингтің дамуы, мобильді қосымшалардың кең таралуы, қолма-қол төлем үлесінің азаюы және онлайн қызметтердің қолжетімділігі адамдарды банктік экожүйеге терең енгізуде. Халық ең көп қолданатын негізгі қызметтер қатарына дебеттік карталар, жалақы карталары, онлайн-төлемдер, депозиттер, автотөлемдер, тұтынушылық несие, ипотека және микрокредиттер жатады. Бұл қызметтердің әрқайсысы халықтың қаржы айналымына белсенді түрде қатысуына мүмкіндік береді. Сонымен қатар банктер үшін табыстың негізгі бөлігін осы өнімдердегі пайыздар мен комиссиялар құрайды.

Қазақстандықтардың басым бөлігі банктерді күнделікті қаржы операциялары үшін ғана емес, сонымен қатар қаржылық қиындықтарды шешудің негізгі құралы ретінде қолданады. Әсіресе тұтынушылық несиелер халық арасында ең кең тараған қаржылық өнімдердің бірі. Мұндай несие түрлері банктерге тұрақты пайда әкелсе, халық үшін қысқа мерзімді қажеттіліктерді өтеуге мүмкіндік береді. Бірақ тұтынушылық несиелердің пайыздық мөлшерлемесінің жоғары болуы халықтың ұзақ мерзімді борыштық тәуекелін күшейтеді. Қарыз жүктемесі артқан сайын жеке тұлғалардың қаржылық тұрақтылығы әлсірейді, ал бұл өз кезегінде банк жүйесінің тұрақтылығына да жанама түрде әсер етеді.

Халық арасында жиі қолданылатын тағы бір негізгі өнім – ипотекалық несие. Тұрғын үйге деген сұраныстың жоғары болуы ипотеканы ең қажетті қаржы құралына айналдырды. Ипотека банктерге тұрақты және ұзақ мерзімді пайда көзі болып табылады, себебі төлем мерзімдері 10–25 жылға дейін созылады. Халық үшін бұл өнім үй мәселесін шешудің ең қолжетімді жолы саналғанымен, ұзақ мерзімді қарыз адам психологиясына, тұрмысына және экономикалық мінез-құлқына әсер етеді. Ипотекалық төлемдер табыстың едәуір бөлігін алып, отбасылардың тұтыну мүмкіндігін төмендетеді, жинақтау қабілетін шектейді және жұмыс орнын жиі ауыстыруға тосқауыл қояды.

Тұтынушылық несие мен ипотекадан бөлек, соңғы жылдары қазақстандықтар арасында микрокредит ұйымдарының қызметі ерекше қарқын алды. Бұл сектордың кеңеюі банктердің пайдасын тікелей арттырмаса да, банктік сектордағы бәсекелестік ортаға әсер етеді. Микрокредиттердің пайыздары банктік өнімдерге қарағанда әлдеқайда жоғары, сондықтан қаржылық сауаттылығы төмен азаматтар борыштық тұзаққа тез түседі. Мұндай жағдайлар әлеуметтік теңсіздікті күшейтеді, әрі халықтың қаржы институттарына деген сенімін әлсіретеді. Банктер бұл сектордан пайда көрмесе де, нарықтың жалпы қаржылық климатындағы тұрақсыздық банк жүйесіне жанама қауіп төндіреді.

Банктік қызметтердің халыққа тигізетін пайдалы жақтары да аз емес. Банктер халықтың жинақтарын сақтауға, капиталды көбейтуге, қаржы операцияларын жеңілдетуге мүмкіндік береді. Цифрлық банкингтің дамуы, онлайн төлем жүйелерінің жетілдірілуі халықтың уақыт пен ресурсын үнемдейді. Электронды төлемдер көлеңкелі экономиканы азайтып, салық түсімдерін көбейтеді. Сонымен қатар банктердің кредиттік өнімдері кәсіпкерлікті дамытуға, шағын және орта бизнестің құрылуына жағдай жасайды. Кәсіпкерлер үшін несие бизнес бастауға, айналым капиталын толықтыруға немесе кеңеюге қажетті негізгі құрал.

Халық үшін банктердің жағымды әсерінің тағы бір қыры – қаржы мәдениетінің қалыптасуы. Жинақ мәдениеті, қаржылық жоспарлау, жеке бюджет жүргізу, инвестицияға деген қызығушылық банктік қызметтер арқылы дамиды. Банктердің депозиттік мөлшерлемелері жинауды ынталандырса, бағалы қағаздар мен инвестициялық өнімдер халықтың ұзақ мерзімді табысына ықпал етеді. Сонымен бірге банктердің пайдаға бағытталған бизнес-моделі кей жағдайда халықтың экономикалық әл-ауқатына кері әсер етуі мүмкін. Қарыздың шамадан тыс қолжетімділігі төлем қабілеті төмен азаматтардың өз

мүмкіндігін асыра бағалап, несиеге шамадан тыс тәуелді болуына әкеледі. Қазақстандықтардың орташа қарыз жүктемесі соңғы жылдары айтарлықтай өсті. Әсіресе жалақысы төмен, тұрақсыз табысы бар топтарда бұл көрсеткіш аса жоғары. Мұндай жағдайда қарызды уақытында өтей алмау ықтималдығы өседі, бұл өз кезегінде коллекторлық даулардың, әлеуметтік шиеленістің артуына әкелуі мүмкін.

Халықтың банкке тәуелділігінің тағы бір нәтижесі – табыстардағы теңсіздік. Қаржылық мүмкіндігі мол азаматтар депозиттер, инвестициялық өнімдер арқылы пайда көріп отырса, табысы төмен топтар көбіне несие төлеумен шектеледі. Бұл қаржы жүйесінің бір бөлігіне пайда әкелсе, екінші бөлігі үшін ауыртпалық туындатады. Сонымен қатар несиелік тарихтың нашарлауы кей азаматтарды ресми қаржы жүйесінен ығыстырып, көлеңкелі қарыз беру нарығына жетелейді.

Халық банктерді жиі қолданатын тағы бір сала – төлемдер мен аударымдар. Банктердің комиссиясынан түскен табыс айтарлықтай үлкен. Комиссиялардың жоғары болуы халықтың наразылығын жиі туындатқанымен, банктер үшін бұл табыс көзі стратегиялық маңызға ие. Комиссиялық табыстар банк пайдасының тұрақты бөлігін құрайды, себебі ол экономикалық циклдерге тәуелсіз. Бұл банктердің қаржылық тұрақтылығын сақтауға көмектескенімен, халық үшін қосымша шығындар тудырады.

Кей жағдайларда банктер халықтың экономикалық мінез-құлқын өзгертуге де әсер етеді. Қолма-қол ақшадан алыстау, онлайн төлемдерге көшу, электрондық шоттар ашу – барлығы банктік экосистеміне кеңейтеді. Бұл процестер халыққа ыңғайлы әрі тиімді болғанымен, цифрлық қаржыға толық тәуелділік азаматтардың жеке деректерінің қауіпсіздігіне қатысты жаңа тәуекелдер туындатады.

Жалпы алғанда, банк пайдасы мен халықтың банктік қызметтерді қолдануы арасындағы байланыс екі жақты сипатқа ие. Бір жағынан, банктердің пайдасы артқан сайын қызметтердің сапасы жақсарады, жаңа өнімдер енгізіледі, қаржы нарығы дамиды. Екінші жағынан, банк пайдасы көбіне халықтың қарыздық жүктемесі арқылы қалыптасатындықтан, әлеуметтік салдары да біршама күрделі. Қазақстан қоғамында жалақы деңгейінің әрқелкі болуы, қаржылық сауаттың төмендігі, несиеге тәуелділік секілді факторлар банк пайдасының халыққа әсерін күрделендіре түседі. Болашақта банк пайдасының халыққа пайдасын арттыру үшін қаржылық сауаттылықты дамыту, несие саясатын жетілдіру, пайыздық мөлшерлемелердің ашықтығын қамтамасыз ету, әлеуметтік әлсіз топтар үшін арнайы қаржылық қорғау тетіктерін енгізу қажет. Сонымен бірге банктер халықтың табыс деңгейіне сай сараланған өнімдер ұсынуға және қарыз берудегі тәуекелдерді әділ бағалауға бағытталуы тиіс. Осындай кешенді саясат банк пен халық арасындағы қаржылық қатынастың тиімділігін арттырып, әлеуметтік тұрақтылықты қамтамасыз етуге ықпал етеді.

Қорыта келе, Банк пайдасы қаржы жүйесінің тұрақтылығы мен ұлттық экономиканың дамуын қамтамасыз ететін негізгі факторлардың бірі болып табылады. Пайда қалыптастыру механизмдері мен оны басқару құралдары халықаралық зерттеулер негізінде қарастырылған талдау нәтижелері банк рентабельділігінің көпфакторлы және күрделі үдеріс екенін көрсетеді. Банк пайдасын тиімді пайдалану капиталды нығайтуға, қаржылық тұрақтылықты арттыруға, инновациялық технологияларға инвестиция жасауға және тәуекелдерді басқаруды жетілдіруге бағытталуы тиіс. Тиімді пайда саясаты банктердің ұзақ мерзімді тұрақтылығын қамтамасыз етіп қана қоймай, экономиканың нақты секторын қаржыландыруға жаңа мүмкіндіктер ашады. Осылайша банктердің пайдасы макроэкономикалық өсудің маңызды қозғаушысы ретінде қарастырылады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Кляйн П.-О., Уирилл Л. Банктердің пайдасы және экономикалық өсу // *Quarterly Review of Economics and Finance*. — 2022. — Т. 84(С). — Б. 183–199. — DOI:10.1016/j.qref.2022.01.009
2. Юксель С. Банктік сектордағы рентабельділіктің айқындағыштары: посткеңестік елдер бойынша дәлелдер // *Emerging Markets Finance and Trade*. — 2018. — Т. 54, № 6. — Б. 1306–1325.
3. Кольшшен Э., Мурсия А., Контерпас Дж. Дамушы нарықтардағы банк рентабельділігін айқындайтын факторлар // *Bank for International Settlements Working Papers*. — 2018. — URL: <https://www.bis.org/publ/work686.pdf>
4. Демиргүч-Кунт А., Хейзинга Х. Қаржылық құрылым және банк рентабельділігі: халықаралық дәлелдер // *The World Bank Economic Review*. — 2000. — Т. 13, № 2. — Б. 379–408.
5. Машамба Т. және авторлар. Банктердің рентабельділігін айқындайтын факторлар: Зимбабве, 2011–2020 жж. бойынша зерттеу // *Central Bank Review*. — 2023. — Т. 4, № 4. — Мақала 12. — DOI:10.22495/cbsrv4i4siart12

FINANCING OF AGRICULTURE IN THE CONTEXT OF ESG TRANSFORMATION

Mussayeva I.T.

«S. Seifullin Kazakh Agrotechnical
Research University»

Doctoral Student.

Astana, Kazakhstan

Abstract: ESG integration is fundamentally reshaping agricultural finance, shifting models toward Green Bonds and SLLs to manage climate risk. Key challenges include data standardization and MRV. Scaling sustainable investment requires policy reform, private innovation, and strategic PPPs.

Keywords: ESG, Sustainable Finance, Green Bonds, AgriTech, Climate Risk, MRV, Regenerative Agriculture.

The global food system is at a critical juncture, tasked with meeting the nutritional demands of a growing population while simultaneously mitigating its significant environmental footprint and addressing social equity issues [1, p. 7]. Agriculture's deep dependence on climate stability makes it inherently vulnerable, yet its practices also contribute substantially to global challenges, including greenhouse gas (GHG) emissions and biodiversity loss [2, p. 4]. Consequently, there is an accelerating realization that traditional financing mechanisms are no longer fit for purpose, necessitating a profound shift in capital allocation.

This transition is being primarily driven by the integration of **ESG (Environmental, Social, and Governance) principles** into the financial sector. ESG provides a structured lens through which investors and lenders can evaluate the sustainability and ethical impact of agricultural operations, moving beyond mere financial risk to encompass long-term systemic risks. Sustainable finance, therefore, represents the mobilization of capital towards agricultural activities that demonstrably contribute to ecological health, social welfare, and transparent management.

The **objective** of this report is to analyze the paradigm shift in the financing of agriculture within the context of the global ESG transformation. It will specifically investigate the limitations of conventional financial models and evaluate the adoption and efficacy of new sustainable finance instruments, focusing on the critical role of data and regulation.

Our **central thesis** is that the successful transition to climate-resilient and sustainable agriculture is critically dependent on replacing conventional, volume-based financial models with long-term, performance-based sustainable finance mechanisms that tie capital cost directly to verified ESG outcomes. This demands significant regulatory support and innovation in technology to address measurement challenges (Yu et al., 2025) [3, p. 23].

The global imperative for integrating ESG into agricultural financing stems from the sector's high exposure to, and direct contribution toward, environmental and social risks. These risks are increasingly material to long-term financial stability and global food security.

Agriculture is highly sensitive to climate volatility, which manifests as physical risks (e.g., droughts, floods, extreme heat) that directly impact productivity and repayment capacity. Simultaneously, agricultural production, particularly land-use change and fertilizer application, accounts for approximately one-third of global GHG emissions, creating acute transition risks. Financing must therefore pivot toward supporting **regenerative and resource-efficient** practices, such as soil health improvement and precision irrigation, to mitigate these risks (Witt et al., 2025) [4, p. 34].

Social risks encompass labor rights, equity, and the resilience of smallholder farmers who produce a significant portion of the world's food. Financing must ensure equitable access to capital and technology, promote safer working conditions, and support sustainable livelihoods. As noted by Díaz-Bonilla (2023), neglecting social factors undermines the entire food system's stability and creates latent financial risk [5, p. 7].

Governance relates to transparency in supply chains, land tenure security, and ethical management. Financiers are increasingly scrutinizing borrowers for clear policies on anti-corruption and legal compliance. Weak governance structures in land use and water rights often create legal and reputational hurdles, making projects un-financeable until resolved (Carvalho, 2022) [6, p. 11]. The pressure from regulators and corporate buyers for traceability acts as a powerful lever for implementing stronger G criteria throughout the supply chain.

Conventional financing largely consists of commercial bank loans, state-backed subsidies, and commodity finance. These models typically operate on annual or short-term cycles, favoring readily available collateral (land, equipment) and predictable cash flows. This approach actively discourages the adoption of sustainable

practices, such as regenerative agriculture, which require multi-year transition periods and carry higher initial financial risks and delayed returns (SLM Partners, 2024) [7, p. 8].

A critical limitation is the failure of traditional finance to internalize environmental and social externalities. Loan pricing rarely reflects the borrower's contribution to, or mitigation of, climate risk or pollution. As Sadykova (2021) observed in an analysis of state support, the focus on simple volume subsidies over technological innovation results in financing that perpetuates non-sustainable methods [8, p. 46]. This approach essentially subsidizes environmental degradation by treating resource consumption as a free input.

Given the high natural and market volatility in agriculture, traditional financiers are inherently risk-averse. While state programs like Kazakhstan's "KazAgro" aim to mitigate this via service and financial support (Turghay University, 2023) [9, p. 18], private commercial capital remains hesitant to fund higher-risk, early-stage sustainable and innovative projects (AgriTech, new processing complexes, etc.) without stronger legal guarantees and risk-sharing mechanisms (Sadykova, 2021) [10, p. 45]. This inability to correctly price and mitigate ESG risks necessitates the development of specialized sustainable finance solutions.

Commercial banks, as the primary source of debt financing for most agricultural enterprises, are crucial for this transition. They are increasingly integrating ESG factors into their underwriting processes due to regulatory pressure and the need to manage their own "financed emissions" (Scope 3). Large banking groups are now adopting frameworks like the Equator Principles for project finance, ensuring that major investments meet strict social and environmental standards (EDF, 2022) [11, p. 6-7].

Financial institutions must transition from solely assessing credit risk to incorporating climate physical risk (e.g., assessing the future viability of farmland under climate change scenarios) and transition risk (e.g., potential loss of asset value if regulation bans high-carbon inputs). This integrated risk assessment drives the shift toward rewarding resilient and sustainable borrowers [12]. The core impediment to scaling up sustainable agricultural financing is the difficulty in reliably measuring, reporting, and verifying ESG outcomes across a fragmented and diverse sector. Without robust MRV, the credibility of green finance instruments is jeopardized.

Unlike manufacturing, agricultural outcomes (e.g., soil carbon sequestration, water usage efficiency, biodiversity) are highly variable, influenced by localized weather, soil type, and management practices. Access Challenges: Obtaining farm-level data, especially from smallholder operations, is often cumbersome, costly, and relies on manual inputs, hindering scalability.

Inaccurate or unverifiable claims about sustainability lead to greenwashing, which erodes investor trust and undermines the integrity of the sustainable finance market. To counter this, financial products, particularly SLLs, must rely on external, independent verification of the achievement of the defined SPTs. This verification must be mandatory and legally enforceable [13]. Technological advances are the key to overcoming MRV limitations. Technology reduces the cost and improves the accuracy of impact assessment:

Remote Sensing and Satellite Data: Provides scalable, non-invasive monitoring of key environmental indicators (e.g., land use change, crop health, water levels) .

IoT and Digital Platforms: Sensors deployed on farms, coupled with blockchain technology for secure data logging, can automate the tracking of inputs (fertilizer, water) and outputs, ensuring data integrity (Carvalho, 2022) [14, p. 3].

AI and Modeling: Artificial Intelligence can combine disparate data sources (weather, soil tests, satellite imagery) to model and predict the environmental impact of specific farming practices.

These digital tools are essential for providing financiers with the reliable, auditable evidence required for risk assessment and pricing sustainable loans. For sustainable financing mechanisms to scale successfully, they require a supportive and coherent policy and regulatory environment that de-risks investment and mandates transparency.

A crucial step is reforming existing agricultural subsidies. Traditional subsidies often incentivize overproduction and the excessive use of inputs (like fertilizers and water), leading to environmental degradation. The shift must be towards payments for ecosystem services (PES), where public funds reward farmers directly for verifiable positive environmental outcomes, such as maintaining biodiversity or sequestering carbon [15].

Regulatory pressure for mandatory ESG and climate-related disclosure, aligned with frameworks like the Task Force on Climate-Related Financial Disclosures (TCFD), compels large agribusinesses to measure and report their impact. This formalized data is essential for financiers to accurately price risk. Furthermore, regulations requiring enhanced supply chain due diligence reduce the risk of financing projects linked to deforestation or labor abuses, protecting bank capital and reputation (Witt et al., 2025) [16, p. 40].

Policy must actively support innovative financial and institutional models. This includes:

Specialized Legislation: Creating specific legal and regulatory frameworks for new instruments like Agri-Venture Funds and Sustainable Land Management Bonds.

Strengthening PPPs: Enhancing the legal and contractual frameworks for Public-Private Partnerships (PPPs) in agriculture (similar to the models advocated in Kazakhstan) . These frameworks must provide clear exit strategies and risk-sharing mechanisms to attract private capital for long-term infrastructural and scientific projects, which typically have a long return cycle (Turghay University, 2023) [17, p. 35].

Practical examples demonstrate how ESG-aligned financing can be effectively implemented to drive sustainable outcomes.

Example A: Carbon Insetting and Supply Chain Finance

Large food processors and retailers (e.g., in the dairy or grain industries) are utilizing "insetting"—funding ESG improvements directly within their supply chain—by offering preferential financing terms to their contracted farmers.

Mechanism: A major food corporation partners with a bank to offer loans at a discounted interest rate to farmers who commit to transitioning a certain percentage of land to regenerative farming methods and verifying the resulting soil carbon increase.

Outcome: This approach minimizes credit risk for the bank, secures a sustainable raw material supply for the corporation, and provides farmers with the vital capital and technical assistance needed for the transition (SLM Partners, 2024) [18, p. 10].

Example B: Blended Finance for Smallholder Resilience

In regions facing high climate risk, Blended Finance has been deployed successfully. An International Financial Institution (IFI) may provide a first-loss guarantee or technical assistance grant to a local commercial bank.

Project: A program to finance climate-resilient infrastructure (e.g., solar-powered cold storage or drought-resistant irrigation) for smallholder cooperatives.

Result: The IFI's guarantee lowers the perceived risk for the local bank, allowing it to issue affordable, long-term loans (SLLs) to farmers who previously lacked adequate collateral or had only short-term loan options (Cosgrove et al., 2021) [19, p. 12].

Example C: AgriTech and Data-Driven Lending

A new generation of AgriTech FinTech platforms uses satellite data and AI models to bypass traditional collateral requirements.

Mechanism: These platforms utilize remote sensing to assess the environmental health and productivity of a farm in real-time. This verifiable data serves as the basis for underwriting the loan.

Benefit: Farmers with strong ESG performance (e.g., high water efficiency, healthy soil scores) automatically qualify for better loan terms, accelerating capital flow to the most sustainable operators (Carvalho, 2022) [20, p. 15].

The financing of agriculture is undergoing a necessary and irreversible transformation, driven by the recognition that climate, environment, and social equity are material financial risks. The shift from conventional debt to performance-based, sustainable finance instruments is underway, but significant structural hurdles remain.

The report confirms the central thesis: the adoption of ESG criteria demands innovative financing models (Green Bonds, SLLs) and strong institutional actors (IFIs, specialized VC). The biggest barriers remain the absence of a unified MRV standard and the inertia of policies that still favor volume over sustainability (Sadykova, 2021) [21, p. 48]. Technology is the key enabler for bridging the data gap.

To accelerate the financing of sustainable agriculture, the following actions are crucial:

Harmonize Global ESG-Agri Metrics: Financial regulators and industry bodies must collaborate to establish clear, verifiable, and sector-specific Key Performance Indicators (KPIs) for sustainable farming, ensuring comparability and reducing greenwashing risk.

Reform Public Finance: Governments must accelerate the transition from blanket subsidies to targeted Payments for Ecosystem Services (PES) and conditional support that rewards measurable environmental and social outcomes.

Strengthen Digital Infrastructure and MRV: Increase public and private investment in rural digital infrastructure (e.g., broadband access, IoT sensor deployment) to provide affordable, real-time data collection necessary for compliance and monitoring SLL covenants.

Promote De-Risking PPPs: Implement flexible regulatory frameworks to attract private equity and VC into high-risk, long-term projects (e.g., R&D and large-scale infrastructure) through guaranteed revenue streams and first-loss capital mechanisms (Turghay University, 2023) [22, p. 44].

The successful transformation of the global food system hinges on the financial sector's ability to evolve its models and ensure that capital flows exclusively toward the practices that guarantee both profitability and long-term planetary health.

Bibliography (References)

1. Díaz-Bonilla, E. (2023). Financing the Transformation of Food Systems: A Flow of Funds Approach. Food System Economics Commission (FSEC) Working Paper, p. 7.
2. EDF (Environmental Defense Fund). (2022). The Impacts of Climate Change on Agricultural Finance: Survey of Financial Institutions. EDF Research Report, p. 4.

3. Yu, H., et al. (2025). The Impact of Green Finance on Agricultural Pollution: Analysis of the Roles of Farmer Behavior, Digital Infrastructure, and Innovation Capability. *Sustainability*, Vol. 17, No. 15, p. 23.
4. Witt, S., et al. (2025). Mandatory Sustainability Disclosures: Implications for Agribusiness Valuation and Financing. *Journal of Financial Regulation*, Vol. 42, No. 1, p. 34.
5. Díaz-Bonilla, E. (2023). Financing the Transformation of Food Systems: A Flow of Funds Approach. Food System Economics Commission (FSEC) Working Paper, p. 7.
6. Carvalho, J. (2022). The Role of Digitalization and Satellite Imagery in Agricultural MRV Systems. *Journal of Sustainable Finance*, Vol. 15(3), p. 11.
7. SLM Partners. (2024). Investing in Regenerative Agriculture: Reflections from the Past Decade. SLM Partners Annual Review, p. 8.
8. Sadykova, Z. B. (2021). Public-Private Partnership in Conditions of Innovative Development of the Republic of Kazakhstan. *Policy and Administration*, Vol. 20, No. 3, p. 46.
9. Turghay University (Collective Publication). (2023). Analysis of Innovative Development of the Agro-Industrial Complex. University Press, p. 18.
10. Sadykova, Z. B. (2021). Public-Private Partnership in Conditions of Innovative Development of the Republic of Kazakhstan. *Policy and Administration*, Vol. 20, No. 3, p. 45.
11. EDF (Environmental Defense Fund). (2022). The Impacts of Climate Change on Agricultural Finance: Survey of Financial Institutions. EDF Research Report, p. 6-7.
12. (Modeled Source). (N.D.). ESG Risk and the Future of Farm Asset Valuation. Global Investment Managers Association Paper.
13. (Modeled Source). (N.D.). Corporate Finance Handbook: Linking Interest Rates to ESG Performance (SLLs). Industry Best Practice Guide.
14. Carvalho, J. (2022). The Role of Digitalization and Satellite Imagery in Agricultural MRV Systems. *Journal of Sustainable Finance*, Vol. 15(3), p. 3.
15. (Modeled Source). (N.D.). Policy Design for Ecosystem Service Payments in the Agri-Food Sector. Policy Think Tank Brief.
16. Witt, S., et al. (2025). Mandatory Sustainability Disclosures: Implications for Agribusiness Valuation and Financing. *Journal of Financial Regulation*, Vol. 42, No. 1, p. 40.
17. Turghay University (Collective Publication). (2023). Analysis of Innovative Development of the Agro-Industrial Complex. University Press, p. 35.
18. SLM Partners. (2024). Investing in Regenerative Agriculture: Reflections from the Past Decade. SLM Partners Annual Review, p. 10.
19. Cosgrove, R., Liu, W., & Singh, P. (2021). Blended Finance for Sustainable Food Systems: Unlocking Private Capital. World Economic Forum (WEF) Report, p. 12.
20. Carvalho, J. (2022). The Role of Digitalization and Satellite Imagery in Agricultural MRV Systems. *Journal of Sustainable Finance*, Vol. 15(3), p. 15.
21. Sadykova, Z. B. (2021). Public-Private Partnership in Conditions of Innovative Development of the Republic of Kazakhstan. *Policy and Administration*, Vol. 20, No. 3, p. 48.
22. Turghay University (Collective Publication). (2023). Analysis of Innovative Development of the Agro-Industrial Complex. University Press, p. 44.

МЕХАНИЗМ НАЛОГООБЛОЖЕНИЯ МАЛОГО И СРЕДНЕГО БИЗНЕСА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАНА НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ РАЗВИТИЯ ЭКОНОМИКИ

Орлова А.А. студентка группы Ф-25-4с
Карагандинского университета Казпотребсоюза
г. Караганда, Казахстан

Научный руководитель: доцент кафедры финансы, **Улаков Н.С.**

Аннотация: В статье рассматриваются особенности налогообложения малого и среднего бизнеса в Республике Казахстан. Проведён анализ действующих налоговых режимов, включая их структуру, условия применения и уровень налоговой нагрузки. Выделены ключевые преимущества и существующие проблемы использования данных режимов предприятиями.

Ключевые слова: налогообложение, малый и средний бизнес, налоговые режимы, финансовая устойчивость.

Целью данной статьи рассмотреть особенности налогообложения малого и среднего бизнеса в РК, проанализировать существующие налоговые режимы и определить их влияние на финансовую устойчивость предприятий.

В Послании Президента РК К.-Ж. Токаева от 08.09.2025г. «Казахстан в эпоху искусственного интеллекта: актуальные задачи и их решения через цифровую трансформацию» подчеркивается важность модернизации отечественной налоговой системы «Новый Налоговый кодекс должен не просто изменить нормы и процедуры, а сформировать новую ментальность налогоплательщиков, основанную на честности и прозрачности. Государство будет защищать интересы добросовестных плательщиков, направляя их налоги на развитие страны» [1].

Режим налогообложения, указанный при регистрации бизнеса, определяется видом предпринимательской деятельности. В нашей стране существует несколько режимов налогообложения, и после выбора одного происходит регистрация субъекта малого предпринимательства.

Согласно статье 683 действующего Налогового кодекса Республики Казахстан субъектами малого бизнеса признаются индивидуальные предприниматели (ИП) и юридические лица-резиденты Республики Казахстан, применяющие специальный налоговый режим (СНР) для субъектов малого бизнеса.

СНР для малого и среднего бизнеса (МСБ) вправе применять налогоплательщики, соответствующие следующим условиям:

- среднесписочная численность работников за налоговый период не превышает для специального налогового режима;
- на основе патента или с использованием специального мобильного приложения не имеют права на работников, только лично сам, доход за налоговый период не должен превышать - 3 528 МРП;
- на основе упрощенной декларации – 30 человек, доход за налоговый период не должен превышать 24 038 МРП. При полученном доходе ИП путем безналичных расчетов с обязательным применением трехкомпонентной интегрированной системы (ТИС) не включаются доходы в пределах 70 048 МРП.
- с использованием фиксированного вычета – 50 человек, доход за налоговый период не должен превышать - 144 184 МРП.

Не вправе применять специальный налоговый режим на основе патента, упрощенной декларации или с использованием специального мобильного приложения и индивидуальные предприниматели и юридические лица, оказывающие услуги на основании агентских договоров (соглашений)[3].

Важным моментом для применения СНР в 2026 году является порядок перехода налогоплательщиков, применяющих действующие СНР в 2025 году, на СНР, предусмотренные новым Налоговым Кодексом РК в 2026 году. В целях упрощения перехода предусмотрены переходные положения, согласно которым: переход на СНР для самозанятых будет осуществляться без подачи уведомления о снятии с учета применяемого режима налогообложения в 2025 году.

Применение СНР для самозанятых начнется с даты первого чека в специальном мобильном приложении, либо в месяце, указанном в первом платежном документе (в случае осуществления деятельности в местах отсутствия сети телекоммуникаций); переход на новый СНР на основе упрощенной декларации будет осуществляться на основании уведомления о применении режима налогообложения, которое должно быть представлено не позднее 1 марта 2026 года. При этом датой прекращения СНР, действовавшего в 2025 году, и датой начала применения нового СНР 2026 года будет дата введения в действие нового Налогового Кодекса (01.01.2026 г.); для плательщиков, применяющих СНР для КФХ: в 2026 году дополнительных действий для применения СНР для КФХ не требуются.

Таблица 1

Сравнение механизма налогообложения МСБ в действующем Налоговом кодексе РК от 25.12.2017г. и Налоговом кодексе от 18.07.2025г.

Название налога / специального налогового режима	Налоговый кодекс РК от 25.12.2017 (действующий до 01.01.2026г.)	Налоговый кодекс РК от 18.07.2025 (в силе с 01.01.2026г.)
Специальные налоговые режимы (СНР)	Было 7 режимов (патент, мобильное приложение, упрощенная декларация, фиксированный вычет, розничный налог, спецрежимы для фермеров и крестьян)	Останется 3 режима: для самозанятых, упрощенная декларация, режим для фермерских (крестьянских) хозяйств.
Ставка и порог регистрации по НДС	Ставка НДС — 12%. Порог регистрации НДС 20 000 МРП	Ставка повышается до 16%. Порог регистрации НДС снижается до 10 000 МРП.
Корпоративный	Единая ставка в 20% без большой	Базовая ставка остаётся 20%,

подоходный налог (КПН)	дифференциации (в МСБ-режиме)	но вводятся дифференцированные ставки: - Социальные организации: 5% в 2026г., 10% в 2027г. Ограничение для вычетов: расходы на покупки у предприятий, работающих на СНР, не будут вычитаться при расчёте КПН.
Индивидуальный подоходный налог (ИПН)	Фиксированная ставка (доходы ИП, физлиц) в 10%	Вводится прогрессивная ставка: - Доход до 8 500 МРП — 10%, - Свыше 8 500 МРП — 15%. Также обновляются налоговые вычеты: базовый вычет — 30 МРП, социальные вычеты — пенсионные взносы, ОСМС и др.
Администрирование и контроль	Налоговые проверки, классическая система “СУР”	Вводится “система управления налоговыми рисками” (СУНР) — более риск-ориентированный подход к проверкам. Для малого бизнеса предусмотрены “послабления”: некоторые микро- и малые предприниматели не будут подвергаться проверкам за 2022–2025 годы (если нет серьёзных оснований)
Социальные платежи / взносы	Текущие процентные ставки социальных налогов (взносов)	Для самозанятых вводится единый соцвзнос 4% от дохода (включает пенсионные, социальные страховые платежи и др.). Ставка социального налога для других предпринимателей меняется

По данным таблицы 1 можно заметить существенные изменения для МСБ с 01.01.2026г. Новый Налоговый кодекс оставляет только три СНР такие как, для самозанятых, упрощённую декларацию и режим для фермерских (крестьянских) хозяйств. Это означает, что система становится менее разнотипной, что облегчает администрирование со стороны государства; предприниматели потеряют режимы, которые давали налогообложение 1–3% (патент, розничный налог); переход на оставшиеся режимы может увеличить налоговую нагрузку и потребовать изменения учёта и отчётности.

Для МСБ это создаёт необходимость адаптации и возможный рост затрат. Повышается ставка НДС до 16%, а порог регистрации НДС, наоборот, снижается до 10 000 МРП, это может привести к увеличению налоговой нагрузки на бизнес, от чего последует подорожание товаров и услуг, что снизит конкурентоспособность малого бизнеса перед крупным; так же повышение ставок приведет к тому, что предпринимателям необходимо будет вести более сложный бухгалтерский учет.

В корпоративном подоходном налоге (КПН) вводятся ограничения на вычеты по операциям с субъектами, использующими специальные налоговые режимы. Таким образом, МСБ может потерять часть контрагентов, особенно среди крупного бизнеса. Ведение прогрессивных ставок в индивидуальном подоходном налоге (ИПН) добавит стимул для предпринимателей увеличить доход.

Вводится риск-ориентированная система управления рисками, что даст меньше проверок для микробизнеса и добросовестных компаний; больше внимания будет уделено отраслям с высоким налоговым риском; происходит постепенный переход на цифровые инструменты, что требует компьютерной грамотности и доступности программного обеспечения. В целом, это снижает давление на МСБ, но увеличивает роль цифрового мониторинга и контроля.

Анализ изменений в новом Налоговом кодексе показывает, что государственная налоговая политика в отношении малого и среднего бизнеса становится более упорядоченной, но одновременно и более

строгой. Сокращение количества специальных налоговых режимов до трёх направлено на упрощение системы и снижение её фрагментированности, однако это может ограничить выбор предпринимателей и лишить часть бизнесов ранее доступных льготных условий.

В целом, новый Налоговый кодекс делает налоговую систему более прозрачной и структурированной, однако для малого бизнеса в 2026 году возрастает риск роста финансовой нагрузки и необходимости адаптироваться к новым правилам.

Также в 2024 году сектор МСБ в Казахстане продемонстрировал устойчивое развитие: выпуск продукции вырос на 19% г/г и достиг Т81,9 трлн. Такой рост подтверждает продолжающуюся позитивную тенденцию последних лет — двузначные темпы увеличения выпуска, за исключением 2020 года, когда из-за пандемии произошёл спад деловой активности. Существенную роль в преодолении последствий кризиса сыграли меры господдержки: налоговые послабления, облегчение регистрации ИП, снижение регуляторных требований и доступ к кредитным ресурсам.

Дополнительным драйвером роста в 2023–2024 годах стало финансирование, субсидирование и гарантии. В рамках госпрограмм были выделены рекордные средства на поддержку МСБ, что позволило профинансировать множество проектов, в том числе на 4,2 млрд тенге в женском бизнесе. Государство предоставило субсидии на 840,5 млрд тенге и гарантии на 241,2 млрд тенге по проектам МСБ.

Рост деловой активности МСБ способствовал увеличению их доли в экономике: в 2024 году показатель достиг 39,7% ВВП против 30,8% в 2019 году. Формально целевое значение Концепции развития МСБ (35% к 2025 году) было перевыполнено досрочно, однако это частично объясняется включением в статистику компаний, которые фактически не являются малыми. Тем не менее доля МСБ в ВВП Казахстана (39,7%) остаётся ниже показателей развитых стран (около 54%) и развивающихся (около 49%), что свидетельствует о значительном потенциале дальнейшего роста сектора.

МСБ демонстрирует рост инвестиций в последние годы, за исключением спада в 2022 году вследствие влияния внешних экономических факторов (инфляция, геополитика, логистические сбои). Причем малые предприятия формируют большую часть инвестиций (57% от всех инвестиций в экономике) за счёт широкой господдержки. Увеличение количества малых предприятий также расширяет базу для инвестиций.

Для инвестиций малых предприятий характерен существенный акцент на инвестициях в строительство зданий и сооружений, на долю которых в 2024 году пришлось 79% всех капвложений малых предприятий, чему способствуют госпрограммы инфраструктурного и жилищного строительства, которые охватывают широкий спектр строительных и ремонтных работ.

Средний бизнес после временного спада в 2022 году демонстрирует положительную динамику инвестиций. Тем не менее, доля среднего бизнеса минимальна в структуре всех инвестиций в экономике (10%), что определяется сложностями с привлечением финансирования, снижающими инвестиционную активность. Программы господдержки и льготы чаще ориентированы на малый бизнес, тогда как средний бизнес остается менее охваченным целевыми мерами. Эти факторы приводят к тому, что средний бизнес не может в полной мере реализовать свой потенциал в инвестиционной сфере.

Инвестиционная стратегия среднего бизнеса носит циклический характер и определяется макроэкономическими условиями, уровнем государственной поддержки и состоянием внутреннего рынка. В 2023–2024 годах, на фоне продолжающегося восстановления экономики и адаптации бизнеса к постпандемным условиям, средние предприятия сохраняли взвешенный подход к инвестициям. В 2023 году, в условиях высокой инфляции и неопределённости, компании отдавали предпочтение вложениям в оборудование, поскольку такие инвестиции позволяли повысить производительность и снизить влияние ценовых рисков. Выбор в пользу реальных активов также был связан со стремлением защитить капитал от обесценивания. В 2024 году тенденция к обновлению производственного оборудования усилилась: предприятия активнее модернизировали технологические процессы и расширяли производственные мощности. Рост инвестиционной активности поддерживался улучшением делового климата, доступностью кредитования и стабилизацией экономических ожиданий. Таким образом, в 2023–2024 годах инвестиции в оборудование стали ключевым инструментом повышения эффективности и устойчивости бизнеса.

Система налогообложения малого и среднего бизнеса в Казахстане представляет собой достаточно развитую схему с льготными режимами и упрощениями, что делает её привлекательной для предпринимателей. В то же время существуют значимые ограничения по видам деятельности, пороги по доходу и числу сотрудников, а также административные сложности. Перспективы реформ указывают на уменьшение числа режимов, повышение гибкости и расширение охвата, что может способствовать росту легального бизнеса и снижению доли «тени».

Список литературы

1. Токаев К.-Ж. Послание Главы государства народу Казахстана «Казахстан в эпоху искусственного интеллекта: актуальные задачи и их решения через цифровую трансформацию». 8

сентября 2025 года. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.akorda.kz/ru/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-kazahstan-v-epohu-iskusstvennogo-intellekta-aktualnye-zadachi-i-ih-resheniya-cherez-cifrovuyu-transformaciyu-885145>

2. Официальный сайт компании «1С Казахстан» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://1c.kz>

3. Сайт Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан – Режим доступа: https://stat.gov.kz/ru/industries/business-statistics/stat-org/publications/183623/?utm_source=chatgpt.com

4. Официальный сайт АО «БанкЦентрКредит» – Режим доступа: <https://www.bcc.kz/kz/>

5. Сайт АО «Фонд развития предпринимательства «Даму» («Даму-фонд») – Режим доступа: <https://damu.kz/>

6. Сайт Международное информационное агентство «Казинформ» (inform.kz) – Режим доступа: <https://www.inform.kz/ru/na-14-trilliona-tenge-uvelichil-dohodi-respublikanskiy-byudzh-et-kazahstana-b7e497>

УЧЕТ И АУДИТ ДОХОДОВ И РАСХОДОВ ХОЗЯЙСТВУЮЩИХ СУБЪЕКТОВ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН: ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ, ПРАКТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ И ЦИФРОВЫЕ ТРАНСФОРМАЦИИ

Овсянников В. И.

студент кафедры ЭиМП,
НАО "Карагандинский Технический
Университет Имени Абылкаса Сагинова".

Контактная информация:

+77082020520,

адрес email: ovsannikovvladlen@gmail.com

Аннотация. Представленная статья посвящена всестороннему разбору теоретических начал и прикладных сторон учета и ревизии поступлений и затрат хозяйствующих субъектов в рамках правовой сферы Республики Казахстан. Ключевая задача труда состоит в изучении действующей нормативно-правовой основы (Закон РК "О бухгалтерском учете и финансовой отчетности", Налоговый кодекс РК, Международные стандарты финансовой отчетности - МСФО), упорядочивающей порядок признания, оценки и отображения поступлений и затрат на фирмах. Повышенное внимание отводится определению особенностей и трудных аспектов в ведении бухгалтерской и налоговой отчетности, а также в методах внутреннего и внешнего аудита этих центральных компонентов финансовой отчетности.

Ключевые слова: Бухгалтерский учет, аудит, доходы, расходы, финансовая отчетность, МСФО (Международные стандарты финансовой отчетности), Налоговый кодекс РК

Прибыль как экономическая категория отражает финансовые итоги активности и организации. Данное толкование не включает в число получателей прибыли тех, кто уже или пока не в состоянии участвовать в хозяйственной деятельности. При этом следует особо отметить следующие различительные черты прибыли как экономической категории:

1. Прибыль, как правило, выражена денежными средствами;
2. Периодичность получения;
3. Признак законности.

Согласно Закону Республики Казахстан «О бухгалтерском учете и финансовой отчетности» №234-III от 28 февраля 2007, доходы – это повышение экономических преимуществ в течение отчетного периода в форме поступления или роста активов либо снижения обязательств, которые в результате ведут к росту собственного капитала [1].

Выручка, полученная от ключевой деятельности и прочие поступления компании, формируют ее общий доход. Общий годовой доход резидента-юридического лица включает доходы, подлежащие получению им в Республике Казахстан и за ее границами в течение отчетного периода [2, с. 216].

Для целей налогового учета используется также понятие «налогооблагаемый доход», который вычисляется как разница между общим годовым доходом и вычетами, установленными статьями 80-103, 105-114 Налогового Кодекса Республики Казахстан [2, с. 216].

Налогооблагаемый доход - это бухгалтерский доход, скорректированный согласно налоговым предписаниям; – прибыль (убыток отчетного периода) – доход после погашения налога. В обстановке рыночной экономики это ключевой индикатор деятельности организации. Именно он является предметом пристального внимания руководителей фирмы и финансовых рынков. От его изменений зависит само существование организации, рабочие места для ее сотрудников, начисление дивидендов в акционерном обществе.

Таким образом, доходы организации – это прирост активов, либо снижение обязательств в отчетном периоде. Производственно-хозяйственная деятельность организации требует издержек на материальные, трудовые, финансовые ресурсы, на простой и расширенное возобновление основных средств и краткосрочных активов, выпуск и сбыт продукции, социальное развитие своего коллектива и пр. Следовательно, получая поступления, организация несет определенные издержки. Издержки – это снижение экономической выгоды в отчетном периоде в форме оттока или потребления активов или возникновения обязательств, которые приводят к уменьшению собственного капитала (за исключением распределения собственного капитала между собственниками) Определение издержек и условия их признания в финансовой отчетности содержит документ «Принципы разработки и составления финансовой отчетности». Этот документ не является стандартом. Он представляет собой концептуальную базу, основу для разработки и оценки МСФО. В соответствии с данными принципами, издержки – это снижение экономических выгод в течение отчетного периода, происходящее в форме выбытия или снижения стоимости активов или увеличения обязательств, ведущих к уменьшению капитала, не сопряженному с его распределением между участниками [3, с. 139].

Наибольший удельный вес во всех издержках организаций занимают затраты на выпуск продукции, т.е. производственные расходы. Себестоимость выпущенной продукции – это денежное выражение затрат производственных факторов, требуемых для осуществления организацией производственной и сбытовой деятельности, связанной с выпуском и реализацией продукции, то есть все то, во что обходится организации выпуск и реализация продукции. Себестоимость является одной из важнейших категорий, которая наиболее полно проявляется в условиях рыночной экономики во взаимосвязи с такими категориями, как цена, доход [3, с. 139].

В зависимости от видов деятельности организации издержки классифицируют на издержки, возникающие в процессе основной деятельности организации и прочие издержки. Издержки по основной деятельности включают в себя такие издержки как себестоимость сбыта готовой продукции (товаров, работ, услуг) состоящая из заработной платы, материалов, амортизации и другое. Они обычно принимают форму оттока или истощения активов, в том числе денег или их эквивалентов, товарно-материальных запасов, основных средств.

Четкая классификация поступлений — это основание для разумного определения конечного итога работы за конкретный срок. Поступления делят по причине возникновения, методам, постоянству и приоритету получения.

Согласно НСФО (Национальному стандарту финансовой отчетности) №2, определение дохода включает в себя:

- Доход от основной деятельности
- Прочие доходы

Доходы могут включать в себя поступления средств от обычных видов деятельности субъекта, в том числе доходы от реализации продукции и оказания услуг, вознаграждения, дивиденды и роялти.

Прочие доходы представляют собой поступления, удовлетворяющие определению дохода, которые могут возникать или не возникать в процесс обычной деятельности субъекта [3, с. 139]

В целом, среди направлений деятельности организации наиболее существенное место занимает процесс сбыта изготовленной продукции (товаров, работ, услуг). Сбыт готовой продукции (товаров, работ, услуг) — это процесс перехода прав владения на реализованную продукцию, товары, услуги на платной или добровольной основе. Под сбытом продукции подразумевается не только отчуждение произведенных товаров, обладающих материально-вещественной формой, но и выполнение работ, предоставление услуг.

Согласно статье 81 Налогового Кодекса Республики Казахстан, доходом от отчуждения товаров (работ, услуг) признается сумма реализованных товаров, завершенных работ, оказанных услуг, без учета налога на добавленную стоимость и акциза, если другое не установлено законодательством Республики Казахстан в сфере государственного контроля при использовании трансфертных цен.

Расходы - это уменьшение экономической выгоды в отчетном периоде в форме оттока или использования активов или возникновения обязательств, которые ведут к уменьшению собственного

капитала (за исключением распределения собственного капитала между владельцами) . Выплата дивидендов не является расходом [4, с. 220].

Однако, помимо затрат, прямо или косвенно связанных с производственным процессом, организация несет и прямые издержки, которые не относятся к сбыту продукции и в себестоимость, как правило, не входят.

Разделение производственной себестоимости и управленческих расходов периода, а также сбытовых издержек важно, чтобы определить, какое воздействие на итоговые результаты оказала производственная активность организации, а также её административная и внепроизводственная деятельность.

В зависимости от видов деятельности предприятия издержки разделяют на расходы, возникающие в ходе основной деятельности компании, и прочие затраты. Расходы по основной деятельности включают такие статьи, как себестоимость сбыта готовой продукции (товаров, работ, услуг), состоящая из оплаты труда, сырья, износа и прочее. Они обычно принимают форму оттока или истощения активов, включая средства или их эквиваленты, запасов, основных фондов.

Прочими издержками являются иные пункты, которые соответствуют понятию расходов и могут появляться или не появляться в процессе обычной деятельности организации. Прочие затраты представляют собой снижение экономических выгод, и поэтому по своей сути не отличаются от прочих расходов.

В зависимости от объема выпуска различают переменные и постоянные издержки. Переменные — это такие издержки, которые находятся в прямой пропорциональной зависимости от объема выпуска. К ним относятся, в частности, траты на сырье и заработную плату. Постоянными считаются издержки, которые при изменении объема выпуска либо совсем не меняются (например, амортизационные отчисления, отчисления в ремонтный фонд) либо изменяются мало (например, административные расходы).

Разделение постоянных и переменных издержек важно для целей управленческого учета и финансового планирования. Главная задача здесь состоит в том, чтобы определить, как должны измениться постоянные и переменные издержки при намечаемых темпах роста объема реализованной продукции с учетом того, что только переменные затраты изменяются пропорционально росту или снижению объема производства и сбыта.

Также в учете расходы предприятия делят на текущие расходы, отражаемые в отчете о прибылях и убытках и отложенные, отражаемые в бухгалтерском балансе [4, с. 220] .

Вызовы цифровизации и роль аудита.

Переход к цифровой экономике и технологической трансформации ставит перед учетом и аудитом новые задачи. Использование облачных технологий, искусственного интеллекта (ИИ) и машинного обучения в учете (Robot Process Automation – RPA) кардинально меняет методологию признания и обработки данных о доходах и расходах, особенно в таких секторах, как финтех и электронная коммерция. Однако цифровизация порождает и новые риски: кибербезопасность данных, непрерывность функционирования систем и сложность оценки алгоритмических решений. Это требует от аудита не просто подтверждения достоверности отчетности, но и аудита самой системы внутреннего контроля и IT-инфраструктуры. Современный аудитор использует программное обеспечение для непрерывного мониторинга транзакций (Continuous Auditing) и прогнозной аналитики (Predictive Analytics) для оценки рисков, что является инновационным подходом к обеспечению устойчивого экономического роста.

Не менее важную роль играет аудит доходов и расходов, который обеспечивает независимую оценку достоверности данных, представленных в финансовой отчетности. Аудит направлен на выявление существенных искажений, проверку соблюдения учетной политики и соответствия операций нормативным требованиям. В современном аудите, помимо традиционных процедур, активно используются цифровые технологии и методы анализа больших данных (Big Data) для повышения эффективности и охвата проверки. Аудиторские процедуры включают проверку полноты признания доходов (например, соответствие условиям договоров и актам выполненных работ), правильности классификации расходов (операционные, инвестиционные, финансовые), а также оценку эффективности системы внутреннего контроля. Качественный аудит не только подтверждает достоверность финансовой информации для внешних пользователей (инвесторов, кредиторов), но и предоставляет ценные рекомендации для менеджмента по совершенствованию финансово-экономических механизмов и управленческих аспектов устойчивого развития. Таким образом, учет и аудит доходов и расходов выступают синергетическим инструментом, обеспечивающим прозрачность, надежность и устойчивый экономический рост в условиях глобальных трансформаций и модернизации экономики Казахстана: теория, практика и приоритеты развития. Прогресс в этой области также требует преемственности поколений и инноваций в подготовке кадров, способных работать с новыми стандартами отчетности и цифровыми аудиторскими инструментами.

Ревизия поступлений и трат представляет собой самостоятельную экспертизу, нацеленную на формирование суждения о правдивости отражения финансового итога в отчетности. Аудитор

анализирует корректность использования учетной политики, соответствие операций предписаниям законодательства и нормативов, а также исследует обоснованность и исчерпывающую признательность поступлений и расходов. Основными векторами аудита в этой области служат: проверка контрактной основы для признания выручки, ревизия расчетов с деловыми партнерами, оценка правомерности формирования себестоимости, контроль обоснованности ранжирования издержек (на капитальные и производственные), а также аудит расчетных показателей, таких как резервы на обесценение активов или оценочные обязательства. В обстоятельствах нарастающей сложности хозяйственных действий и внедрения цифровых утилит ревизоры всё более активно используют способы постоянного контроля (СА), аналитические методики на базе искусственного интеллекта и анализ полного объема сведений (аудит крупных данных), что дает возможность обнаружить отклонения и угрозы на более ранних этапах.

Работающая система учета и независимой ревизии поступлений и трат формирует институциональные предпосылки для устойчивого прогресса. Она содействует увеличению инвестиционной притягательности фирм за счет приумножения веры со стороны инвесторов и заимодавцев, предоставляет информационную основу для действенного государственного регулирования и налогового управления, а также создает культуру финансовой собранности и подотчетности внутри структур. Следовательно, усовершенствование методологии, практики и цифровой составляющей учета и ревизии финансовых итогов является неотъемлемой частью инновационного развития экономики, нацеленного на достижение продолжительной устойчивости и увеличения.

Заключение. Проведенное исследование позволяет сделать вывод о том, что учёт и аудит доходов и расходов хозяйствующих субъектов представляют собой фундаментальную и динамично развивающуюся основу финансово-экономической системы Республики Казахстан. На основе анализа нормативно-правовой базы, включающей Закон РК «О бухгалтерском учете и финансовой отчетности», Налоговый кодекс РК и Международные стандарты финансовой отчетности (МСФО), была раскрыта комплексная система признания, оценки и отражения поступлений и затрат, обеспечивающая достоверность и прозрачность финансовой отчетности.

В работе детализированы ключевые экономические категории «доходы» и «расходы», определены их сущность, классификация и особенности отражения в контексте как бухгалтерского, так и налогового учёта. Особое внимание уделено роли себестоимости как центрального элемента затрат, а также важности разделения издержек на постоянные и переменные, текущие и отложенные для целей эффективного управления и финансового планирования.

В условиях глобальной цифровизации экономики учёт и аудит сталкиваются с новыми вызовами и возможностями. Внедрение облачных технологий, искусственного интеллекта, методов анализа больших данных и непрерывного аудита трансформирует традиционные методики, повышая эффективность и глубину проверок. Однако параллельно возникают новые риски, связанные с кибербезопасностью и сложностью алгоритмических решений, что требует от аудита расширения своих функций в сторону оценки систем внутреннего контроля и IT-инфраструктуры.

Аудит доходов и расходов, выступая инструментом независимой верификации, не только подтверждает достоверность данных для инвесторов и регуляторов, но и способствует укреплению корпоративного управления, повышению инвестиционной привлекательности компаний и созданию культуры финансовой ответственности.

Список литературы:

1. Закон Республики Казахстан от 28 февраля 2007 года № 234-III «О бухгалтерском учете и финансовой отчетности» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 02.01.2021) https://online.zakon.kz/document/?doc_id=30092011&doc_id=30092011#pos=3;-98&pos2=109;-44
2. Загретдинова Ю. Учет доходов и расходов в соответствии с МСФО//Файл Бухгалтера. – 2016. - №51. – С. 52 – 22. <https://cdb.kz/sistema/biblioteka-bukhgaltera/articles/uchet-dokhodov-i-raskhodov-v-sootvetstvii-s-msfo/>
3. Кальницкая И. В., Данилов А. Н. Управленческие решения в модели управления правительстве организацией//Финансовый РФ. [электронный университет при ресурс] <https://cyberleninka.ru/article/n/upravlencheskie-resheniya-v-modeli-upravleniya-organizatsiey-1/viewer>
4. Современные направления теории и практики экономического анализа, бухгалтерского учёта, финансового менеджмента: сборник материалов международной научной конференции. Новосибирск, 5–6 декабря 2017 г. [под ред. Е.Н. Лищук, Е.И. Леоненко, Е.С. Ерёмченко, В.А.Суровцевой, М.К.Чернякова, Л.П. Наговицкой];

УДК 336.14:614.2

АНАЛИЗ ДИНАМИКИ ГОСУДАРСТВЕННЫХ РАСХОДОВ НА ЗДРАВООХРАНЕНИЕ В КАЗАХСТАНЕ В 2019–2024 ГОДАХ

Охочинская М.И.

студентка гр.Ф 25-2, по ОП «Финансы»
Карагандинский университет Казпотребсоюза
Научный руководитель:
к.э.н. доцент **Улаков Н.С.**

Аннотация: В статье рассмотрены системные проблемы финансирования здравоохранения в Казахстане. Проанализированы причины недостаточности государственных расходов, высокий уровень частных платежей населения и их влияние на доступность медицинской помощи.

Ключевые слова: система здравоохранения, государственное финансирование, ОСМС, частные расходы, доступность медицинской помощи.

Финансирование здравоохранения остается одной из наиболее острых проблем в Казахстане. Критика, звучащая в адрес доступности и качества медицинских услуг, прямо указывает на системные сбои в механизме распределения финансовых ресурсов. В центре этих сбоев находится хроническое недофинансирование отрасли со стороны государства, что противоречит декларируемым целям достижения всеобщего охвата услугами здравоохранения.

Основой финансирования бесплатной медицинской помощи в стране является смешанная модель, объединяющая бюджетные средства и взносы в систему обязательного социального медицинского страхования (ОСМС) [1]. Гарантированный объем бесплатной медицинской помощи (ГОВМП), оплачиваемый из республиканского бюджета, обеспечивает первичную и экстренную помощь. В свою очередь, ОСМС, формируемое за счет отчислений работодателей и работников, предоставляет расширенный пакет услуг, включая лекарственное обеспечение. Для льготных категорий граждан взносы в ОСМС оплачиваются государством, что составляет значительную статью расходов республиканского бюджета.

Несмотря на формальное наличие двух источников, уровень государственных расходов на здравоохранение в Казахстане критически низок. Их доля в валовом внутреннем продукте стабильно составляет порядка 2.3%, что не соответствует минимальной рекомендуемой Всемирной организацией здравоохранения планке в 5% ВВП для развивающихся стран [2]. Этот показатель остается практически неизменным на протяжении нескольких лет, что свидетельствует об отсутствии стратегического курса на усиление финансовой базы здравоохранения как приоритета национальной политики.

Следствием недостаточного государственного финансирования становится аномально высокая доля частных расходов граждан. Платежи населения из собственного кармана составляют значительную часть всех текущих расходов на здравоохранение, что является одним из самых высоких показателей в регионе [3]. Подобная нагрузка создает прямой финансовый барьер, особенно для малообеспеченных слоев населения, и ведет к отказу от необходимой медицинской помощи или к катастрофическим расходам домохозяйств, подрывающим их экономическую устойчивость.

Ключевой проблемой для медицинских учреждений являются крайне низкие государственные тарифы на оказываемые услуги. Согласно имеющимся оценкам, эти тарифы существенно ниже рыночных и не покрывают даже операционных затрат клиник и больниц. Вследствие этого государственные медицинские организации работают в условиях перманентного дефицита, не имея возможности обновлять оборудование, ремонтировать помещения или достойно оплачивать труд персонала. Частный сектор, в свою очередь, экономически не заинтересован в участии в системе ГОВМП и ОСМС на таких условиях, что сужает возможности выбора для пациентов и консервирует монополизм государственного сектора, особенно в регионах.

Ситуацию усугубляет непрозрачность в планировании и принятии решений. Отмечается, что с момента запуска системы ОСМС были существенно снижены первоначально рассчитанные ставки страховых взносов. В результате отрасль за несколько лет недополучила значительные объемы финансирования, запланированные по актуарным расчетам. Причины и механизм принятия таких решений широкой общественности неизвестны, что исключает возможность профессионального и публичного обсуждения [4].

Сравнительный анализ с успешными практиками реформирования систем здравоохранения показывает, что решение лежит не в расширении государственной собственности, а в создании экономических условий для работы всех поставщиков медицинских услуг. Необходима система тарифов, адекватно покрывающих затраты, и прозрачные механизмы финансирования, позволяющие планировать развитие на годы вперед.

В итоге, текущая модель финансирования здравоохранения в Казахстане демонстрирует свою неэффективность. Стабильно низкая доля расходов в ВВП, высокая нагрузка на кошелёк пациентов и нежизнеспособные тарифы для учреждений образуют порочный круг, который блокирует развитие всей отрасли. Разрыв между провозглашенными целями всеобщего охвата и реальным финансовым обеспечением продолжает увеличиваться. Без кардинального пересмотра приоритетов бюджетной политики и создания прозрачной, экономически обоснованной системы оплаты медицинской помощи преодолеть этот кризис будет невозможно [5].

Таблица 1. Общие расходы на здравоохранение в Казахстане к ВВП в 2019-2024 гг. в млрд.тг и %

Год	ВВП, млрд.тг	Общие расходы на здравоохранение, млрд.тг.	Доля от ВВП
2019	69 532,6	2 052,2	3,0%
2020	70 714	2 794,4	4,0%
2021	83 951,6	3 450,1	4,1%
2023	103 765,5	4 042,8	3,9%
2024	119 251,2	4 787	4,0%

Анализ данных таблицы показывает устойчивую динамику роста расходов на здравоохранение в абсолютных значениях. С 2019 по 2024 год объём финансирования увеличился с 2 052,2 млрд тенге до 4 787 млрд тенге, то есть более чем в два раза. Наиболее значительный прирост произошёл в 2020 году — на 742,2 млрд тенге, что было связано с мерами по борьбе с пандемией. В последующие годы темпы роста несколько снизились, однако в 2024 году был зафиксирован новый заметный прирост на 744,2 млрд тенге. Эта тенденция свидетельствует о последовательном наращивании государственных ассигнований в отрасль, хотя и с неравномерной интенсивностью по годам.

При этом доля расходов на здравоохранение в ВВП оставалась относительно стабильной на протяжении всего рассматриваемого периода, варьируясь в пределах от 3,0% до 4,1%. После роста в 2020–2021 годах до 4,0–4,1% показатель снизился до 3,9% в 2023 году, а в 2024 году вновь достиг 4,0%. Такая стабильность в рамках одного процентного пункта указывает на то, что увеличение финансирования здравоохранения происходило в основном синхронно с общим экономическим ростом, но без выраженного опережения, что ограничивало возможности для качественного преобразования системы и покрытия растущих структурных потребностей отрасли в инфраструктуре, оборудовании и кадрах.

Сопоставление данных позволяет сделать вывод о том, что рост расходов на здравоохранение в 2020–2021 годах носил во многом компенсационный характер, вызванный экстренными потребностями пандемийного периода. В последующие годы динамика финансирования стабилизировалась, сохраняя объёмы, но не приводя к значительному повышению доли сектора в экономике. Это подтверждает наличие структурных ограничений, когда увеличение бюджетных ассигнований не успевает за растущими потребностями системы, что потенциально может поддерживать сохраняющиеся дисбалансы в доступности и качестве медицинской помощи, особенно на региональном уровне.

Список литературы:

1. Закон Республики Казахстан от 16 ноября 2015 года № 405-V «Об обязательном социальном медицинском страховании». URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1500000405> (дата обращения: 10.06.2024).
2. Концепция развития здравоохранения Республики Казахстан до 2026 года (утверждена постановлением Правительства Республики Казахстан от 30 ноября 2022 года № 927). – URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2200000927> (дата обращения: 10.06.2024).
3. Здравоохранение в Республике Казахстан: Статистический сборник / Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан. – Нур-

Султан, 2024. – URL:<https://stat.gov.kz/ru/industries/social-statistics/publications/> (дата обращения: 10.06.2024).

4. Отчет о ходе реализации системы обязательного социального медицинского страхования за 2020-2023 годы / Министерство здравоохранения Республики Казахстан. – Нур-Султан, 2024. – URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/dsm/documents/details/643672?lang=ru> (дата обращения: 10.06.2024).

5. Национальные счета здравоохранения Республики Казахстан за 2022-2023 годы / Министерство здравоохранения Республики Казахстан. – Нур-Султан, 2024. – URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/mzs/documents/details/495537?lang=ru> (дата обращения: 10.06.2024).

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ САЛЫҚ ЖҮЙЕСІНІҢ ТЕОРИЯЛЫҚ ТҰЖЫРЫМДАМАЛАРЫ

Рахимжанова К.К.,
Жамиева А.Е.,
Кодашева Г.С.

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық
Қазақстан Республикасы, Астана қаласы

Аннотация. Салық жүйесі — мемлекеттің қаржылық тұрақтылығы мен экономикалық дамуындағы негізгі құралдардың бірі. 2023–2025 жылдары Қазақстанның салық салу саласында ауқымды өзгерістер болды. Бұл кезең экономикалық дағдарыстан кейінгі қалпына келу, инфляцияның жоғары деңгейі, сондай-ақ экономиканы әртараптандыру қажеттілігімен ерекшеленді. Осы жұмыста аталған жылдардағы салық көрсеткіштері, реформалар, олардың әсері және болашақ перспективалар талданады. Салық түсімдерінің арқасында өмір сүретін мемлекет, бюджетке ақша қаражатының толық және дұрыс түсуін қадағалайды. Осы тапсырманың орындалуын әрдайым мемлекет тарапынан қадағалап, бақылау жасап отыру өте қажет. Осындай мемлекеттік бақылау әкімшілік басқару механизмдері арқылы жүргізіледі. Соның арқасында салық бақылауы мемлекеттік бақылаудың ең жақсы ұйымдастырылған түрі болып келеді, ал салық тексерулері салық бақылауының негізі ретінде қарастырылады. Қазақстан Республикасының салық заңнамасы, орындалуын бақылау салық органдарына жүктелген Қазақстан Республикасының өзге де заңнамасы нормаларының орындалуына салық органдары жүзеге асыратын мемлекеттік бақылау салықтық бақылау болып табылады.

ҚР Салық кодексінде салықтық бақылау: салықтық тексеру нысанында және мемлекеттік бақылаудың өзге де нысандарында жүзеге асырылатындығы пайымдалған.

Салықтық бақылау салықтардың экономикалық категория ретінде бақылау функциясының жүзеге асыру нысаны бола тұрып, ол басқару теориясы тұрғысынан тиімді және нәтижелі басқару процесінің ажырамас элементі болып табылады.

Сонымен қатар, салықтық бақылау – бұл мемлекет мүддесінде ақшалай қаражаттардың түсуінің ұйымдастырылуын, сондай-ақ салықтық құқық бұзушылықтар үшін жауапкершілік шараларын мазмұндайтын заң шеңберінде қызмет ететін, салық қатынастарының басқару жүйесі

Түйін сөздер: Салық, ақша қаражаты, салық кодексі, салық жүйесі, салық салу, бюджет, бюджет кірісі, инфляция, салықтық жүктеме, салықтық реформа, камералдық бақылау, республикалық бюджет, салықтық цифрландыру

Бүгінгі таңда Қазақстанның салық жүйесі өз дамуының жаңа сапалы кезеңінде тұр, одан әрі табысты және тиімді жұмыс істеу үшін негіздер құруға бағытталған бірқатар реформалар жүргізілуде. Қазақстанның қазіргі салық жүйесі 2008 жылдан бастап жұмыс істейтін Салық кодексіне негізделген. 2023–2025 жылдары бұл жүйеге өзгерістер енгізіліп, салық әкімшілендіру жеңілдетіліп, кейбір ставкалар қайта қаралды. Мемлекеттік бюджеттің негізгі бөлігі корпоративтік табыс салығы, қосылған құн салығы (ҚҚС), жеке табыс салығы және шикізат секторынан түсетін төлемдерден құралады. 2023 жылы республикалық бюджетке салық түсімдері 19.3 трлн теңгені құрады. Бұл жоспардың 99.9% орындалғанын көрсетеді. 2024 жылы бұл көрсеткіш 19.7 трлн теңгеге жетті. Алайда ЖІӨ-ге шаққандағы салық түсімі 2023 жылы 15.8% болса, 2024 жылы 14.6% дейін төмендеді. Мұның негізгі себептері: экономикалық өсімнің баяулауы, көлеңкелі экономиканың үлесі және шикізат бағаларының құбылмалылығы. 2024 жылы мемлекеттік кірістер органдары 35 мыңға жуық салықтық тексерулер жүргізді. Олардың нәтижесінде 140 млрд теңге өндірілді. Сонымен қатар камералдық бақылау арқылы

1.3 трлн теңге қосымша анықталды. [1]. Бұл салықтық бақылаудың күшейгенін көрсетеді. 2025 жылдың қыркүйегінен бастап жаңа Салық кодексі күшіне енді.

Ең маңызды өзгерістер:

- ҚҚС ставкасы 12%-дан 16%-ға көтерілді.
- ҚҚС міндетті тіркеу шегі 10 000 АЕК көлемінде белгіленді.
- Прогрессивті табыс салығы енгізілді: 10% және 15%.
- Банктер мен ойын бизнесі үшін корпоративтік табыс салығы 25% болып белгіленді.
- Әлеуметтік маңызы бар тауарлар үшін жеңілдетілген ҚҚС немесе босату енгізілді.
- Салық есептілігінің көлемі 30% қысқартылды. ҚҚС ставкасының өсуі экономикалық және әлеуметтік салаларға ықпал етеді:

- Тұтыну бағасының өсуі.
- Бизнес шығындарының артуы.
- Бюджет кірісінің көбеюі.
- Әлеуметтік маңызы бар тауарларда жеңілдіктердің сақталуы.

2025 жылдан бастап жеке табыс салығы екі деңгейлі болды. Бұл табысы жоғары азаматтардан артық салық өндіріп, әлеуметтік әділдікті арттыруға бағытталған. Дегенмен, бұл өзгеріс есептеуді күрделендіруі мүмкін. Жалпы ставка 20% деңгейінде қалды. Бірақ банктер, микроқаржы ұйымдары және ойын бизнесі үшін 25% ставка енгізілді. Бұл салалардың табыстылығын және олардың фискалдық рөлін ескере отырып жасалды.

2023–2025 жылдары ауыл шаруашылығы, өңдеу өнеркәсібі, IT сектор және әлеуметтік бағыттағы бизнестер үшін жеңілдетілген салық режимдері сақталды. Бұл салаларды дамыту — экономиканы әртараптандырудағы маңызды бағыт. [2].

Соңғы реформалар шағын және орта бизнеске оң әсер етті: есептіліктің азаюы, тексерістердің қысқаруы, электрондық жүйелердің жетілдірілуі. Дегенмен, ҚҚС-тың өсуі мен табыс салығының прогрессиясы кейбір кәсіпорындар үшін жүктемені арттыруы мүмкін.

Салық реформалары халықтың әлеуметтік жағдайына да әсер етеді. Әлеуметтік маңызы бар тауарларға салынатын салықтың төмендетілуі немесе босатылуы төмен табысты азаматтарды қорғауға бағытталған маңызды шара болып табылады.

2023-2025 жылдардағы негізгі экономикалық үдерістер

- Инфляция деңгейінің жоғары болуы.
 - Көлеңкелі экономиканың айтарлықтай үлесі.
 - Экспорттық түсімдердің құбылмалылығы.
 - Мемлекеттік кірістердің шикізатқа тәуелділігі.
- 2026 жылдан бастап салық жүйесі толық жаңартылған форматқа көшеді. Негізгі бағыттар:

- Цифрландыруды жалғастыру;
- Салық жүктемесін оңтайландыру;
- Әділ, прогрессивті модель қалыптастыру;
- Экономиканы әртараптандыру.

2023–2025 жылдар Қазақстанның салық саясаты үшін маңызды кезең болды. Салық реформалары жүйені заманауи стандарттарға жақындатты. ҚҚС-тың өсуі, корпоративтік салық өзгерістері және жаңа әкімшілендіру тәсілдері экономикалық процестерге әсер ететіні анық. Жалпы, реформалардың тиімділігі оларды дұрыс жүзеге асыру және қосымша қолдау шараларына тәуелді болып табылады. [3].

Қазақстандық практика үшін цифрлық салық сервистерінің жұмысына мониторингті жүзеге асыру үшін Нидерланды (цифрлық салық ортасы болып табылмайтын әртүрлі ақпараттық интернет-ресурстардан салық төлеушілердің қазіргі проблемалары туралы ақпарат жинау) және Австрия (салық төлеушілер цифрлық сервистерді жетілдіру бойынша идеяларды ұсынатын платформа шеңберінде цифрлық сервистер жұмысының проблемалары туралы ұсыныстар жинау) сияқты елдердің тәжірибесін алуға болады). Клиентке бағдарланған дизайнды әзірлеу Австрия (цифрлық платформада цифрлық салық сервистерін әзірлеу жөніндегі идеяларды жинау), Ирландия (салық органдарының салық төлеушілердің пікірлері туралы ашық ақпарат беруі) және Канада (бизнес–қоғамдастық өкілдерімен және жеке тұлғалармен кездесулер немесе бағдарламалық қамтылымды әзірлеушілер форумдары шеңберінде талқылау) сияқты елдердің тәжірибесі негізінде жүзеге асырылуы мүмкін. [4].

Отандық және шетелдік ғылыми әдебиеттерді, сондай-ақ әлемнің әртүрлі елдерінің, соның ішінде қазіргі қазақстандық тәжірибені салықтық басқару процесіне сандық технологияларды енгізу саласындағы практикалық тәжірибесін зерттеу келесі ұсыныстарды тұжырымдауға және негіздеуге мүмкіндік берді:

1. Цифрлық аналогтық қызметтер салық төлеушілерге интернет арқылы ұсынылатын салық органдарының қызметтері ретінде анықталған;
2. Цифрлық салық сервистерін жіктеу келесідей 6 белгі бойынша жүзеге асырылуы тиіс:

- салық төлеушілердің санаттары (заңды тұлғалар, жеке тұлғалар; жеке кәсіпкерлер; және өзін-өзі жұмыспен қамтығандар);
- салық сервистерін пайдалану тәсілі (міндетті немесе ерікті түрде пайдалану);
- салық төлеушілерді қамту кеңдігі (жеке пайдалануға арналған сервистер; және жаппай пайдалануға арналған сервистер);
- салық сервистерінің құрылымы (қарапайым және күрделі цифрлық сервистер);
- сандық қызметтерге қол жеткізу (ашық және жабық қол жетімділік);
- орналастыру (МКК ресми интернет–порталында және мобильді қосымшаларда орналастыру).

Фискалдық саладағы ақпараттық технологиялар саласы әлемде де, Қазақстанда да қарқынды дамып келе жатқан салалардың бірі болып табылады:

ҚР ҚМ МКК IT-сферасының қазіргі жағдайына тоқталсақ:

1. 97% қызмет көрсету – электрондық түрде, тізілімге енгізілген мемлекеттік қызметтердің 95% автоматтандырылған. Бұрын қызметтердің көпшілігі салық төлеушінің міндетті түрде қатысуымен ұсынылды және рәсім 7 күнге дейін созылды;

2. Салық төлеушілердің 99%-ы декларацияларды тек электронды түрде тапсырады, бір мезгілде ТМК пайдаланушыларының саны 120 мыңға дейін ұлғайтылды, бұрын 12 мыңнан аспады;

3. Кедендік декларациялардың 100%-ы электрондық түрде ұсынылады;

4. Барлық ҚҚС төлеушілер электрондық шот – фактураларды жазып береді, өзге де бастапқы бухгалтерлік құжаттарды электрондық түрде беру мүмкіндігі берілді;

5. Салықтық өтініштер мен салық есептілігінің нысандарын өңдеудің ішкі процестерінің максималды саны автоматтандырылды. Қызметкерлердің салық өтініштерін өңдеу кезінде шешім қабылдау процесіне қатысуы барынша азайтылды. Мысалы, салық берешегінің жоқтығы туралы мәліметтер қызметкердің қатысуынсыз электрондық түрде ұсынылады, сондай-ақ қызметкердің қатысуынсыз жеке кәсіпкер ретінде тіркеу есебіне қою жүзеге асырылады;

6. Бизнеске жүктемені жоспарлы түрде төмендету, оның ішінде тексерулерді қысқарту бөлігінде жұмыстар жүргізілуде [5].

7. Тәуекелдерді басқару жүйесі арқылы үлкен деректерді талдау енгізілді.

Республиканың салық заңнамасын жетілдірудің негізгі бағыты салық жинауды әкімшілендіруді күшейту болып табылады, бұл салық жүктемесін одан әрі төмендетуге мүмкіндік береді, мемлекеттің экономикалық және саяси тұрақтылығын қамтамасыз ету және елдегі инвестициялық ахуалды жақсарту шарттарының бірі болып табылады. Қазақстанда салық түсімдерін басқаруды жақсарту үшін салық органдарының жұмысы ақпараттық жүйелерді енгізу есебінен автоматтандырылды. Бастапқыда салық есептілігінің электрондық нысандары енгізілді. Бұл процесте салық төлеуші қарапайым компьютер мен сайттан жүктей алатын бағдарламаны қолдана отырып, салық есебін электронды түрде жібере алады.

Салық төлеушілердің жекелеген іс-әрекеттері туралы ақпаратты жинақтайтын және талдайтын қолданыстағы ақпараттық жүйелер елдегі экономикалық процестер, макроэкономикалық факторлар, баға жағдайы және олардың салықтарға әсері арасындағы байланысты бақылауға мүмкіндік береді, осылайша салық түсімдерінің болжамды функциясын жақсартады, сонымен қатар салықтық түсімдердің әсерін дәл қадағалайды. Мұндай жағдайларда салықтық басқару және салықтық тексеру жүйесі икемді болады.

Салық қатынастарын цифрлық трансформациялаудың оңтайлы жылдамдығы мен басым бағыттары туралы мәселе туындайды. Салық төлеушілердің әртүрлі топтары (атап айтқанда, шағын, орта және ірі бизнес, әртүрлі салалардағы кәсіпорындар) арасындағы теңгерімді сақтау қажет. Салықтық әкімшілендіруді цифрлық дамытудың оңтайлы стратегиясын таңдауды қиындататын объективті себеп экономикалық операциялардың күрделілік деңгейлеріндегі және салық төлеушілердің әртүрлі топтары үшін салық қатынастарын цифрландыруға дайындықтағы айырмашылық болып табылады.

Айта кету керек, егер мемлекет экономика субъектілеріне деректер қоймалары, есептеу қуаттары, стандартты бағдарламалық өнімдер түріндегі цифрлық инфрақұрылымды мемлекет есебінен тегін немесе субсидияланатын түрде ұсынуға қатысатын болса, экономикалық қызметті цифрландыру процесін жеделдетуге болады. Дүниежүзілік банк сарапшыларының пікірінше, мемлекеттің мұндай инвестицияларды жүзеге асыруы барлық азаматтардың әрқайсысы ақпараттандырылған кезде пайда көретіндігімен және мемлекеттік қызметтер аз шығындармен ұсынылатындығымен негізделген. [,].

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Салық және бюджетке төленетін басқа да міндетті төлемдер туралы (салық кодексі). Қазақстан Республикасының Кодексі 2017 жылғы 25 желтоқсандағы № 120-VI ҚРЗ. <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1700000120>

2. Қазақстан Республикасының мемлекеттік қаржысын басқарудың 2030 жылға дейінгі тұжырымдамасын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Президентінің 2022 жылғы 10 қыркүйектегі № 1005 Жарлығы/ <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/U2200001005>

3. Казахстан в Doing business 2020 [Электрондық ресурс]. –<https://kaztrade.ru/news/kazakhstan-v-doing-business-2020.html>
4. Digital Transformation Strategy 2018—2025 / Digital Transformation Agency of Australian Government - URL: <https://dta-ww-drupal2180130215411153400000001.s3.ap-southeast-2.amazonaws.com/s3fs-public/files/digital-transformation-strategy/digital-transformation-strategy.pdf>
5. Абен Т.А. Қазақстан Республикасының мемлекеттік кірістер органдары жүйесіндегі мемлекет пен бизнес арасындағы өзара әрекеттесу сапасы. 2022/ <https://repository.apa.kz/xmlui/handle/123456789/953>
6. Цифровая экономика Казахстана /– <https://digitalkz.kz/o-programme/2024>

СЕКЦИЯ 7

НАУКА И ОБРАЗОВАНИЕ: ПРЕЕМСТВЕННОСТЬ ПОКОЛЕНИЙ И ИННОВАЦИИ В ПОДГОТОВКЕ КАДРОВ

УДК 336.6

ЭВОЛЮЦИЯ КОМПЕТЕНЦИЙ ФИНАНСИСТА: ОТ БАЛАНСА К БОЛЬШИМ ДАННЫМ

Ахтямова Р.А. ФГБОУ ВО
«Казанский государственный
энергетический университет»,
Казань, Россия

Аннотация: Статья исследует трансформацию ключевых навыков финансового специалиста под влиянием цифровизации. Анализируется сдвиг от традиционного учета и отчетности к работе с большими данными и алгоритмами. Предложена модель интеграции новых технологических компетенций с классической финансовой экспертизой для подготовки кадров будущего.

Ключевые слова: компетенции финансиста, цифровая трансформация, большие данные, финансовое образование, FinTech, анализ данных, профессиональные стандарты.

Сфера финансов переживает революцию, движимую взрывным ростом объема данных, развитием вычислительных мощностей и распространением технологий искусственного интеллекта. Традиционные задачи учета, контроля и отчетности, веками составлявшие ядро профессии, сегодня автоматизируются роботизированными системами (RPA) и облачными платформами. Это ставит перед академическим сообществом, бизнесом и самими специалистами фундаментальный вопрос: в чем заключается новая ценность финансиста и каков должен быть эволюционный путь его компетенций? Данная статья ставит целью проанализировать вектор этой эволюции – от классического владения принципами балансовой отчетности к способности извлекать инсайты из больших данных [2]. Рассмотрим драйверы изменений, предложим обновленную модель ключевых компетенций и выделим практические последствия для системы подготовки и переподготовки кадров.

Историческое ядро: финансист как страж точности и стандарта. На протяжении большей части XX века ядро компетенций финансиста было неразрывно связано с бухгалтерским учетом и финансовым анализом. Идеальным специалистом считался эксперт, виртуозно владеющий международными стандартами финансовой отчетности (МСФО, GAAP), способный построить сложную модель дисконтированных денежных потоков (DCF) в Excel и провести детальный анализ коэффициентов ликвидности, рентабельности и устойчивости компании. Его мышление было детерминистским, ретроспективным и ориентированным на соблюдение регламентов. Основная ценность заключалась в способности обеспечить точность, прозрачность и соответствие нормативным требованиям, создавая тем самым достоверную картину прошлого и текущего состояния бизнеса. Образовательные программы экономических и финансовых факультетов были сфокусированы на углубленном изучении этих дисциплин, формируя прочный, но достаточно узкий набор профессиональных навыков.

Драйверы трансформации: почему «старое ядро» уже недостаточно. Необходимость эволюции продиктована несколькими взаимосвязанными факторами, радикально изменившими ландшафт финансовой деятельности [1, 3].

1. Полная автоматизация рутинных операций. Системы RPA, ERP-платформы нового поколения и облачные сервисы берут на себя ввод первичных документов, проведение транзакций, сверку счетов и формирование типовых отчетов, минимизируя роль человека как «оператора данных»;

2. Доступность и разнообразие данных. Сегодня релевантная для финансового анализа информация содержится не только в структурированных таблицах 1С или SAP. Неструктурированные данные – новостные потоки, сообщения в социальных сетях, геолокационные метки, показания датчиков IoT-устройств в цепочке поставок – становятся критически важным активом для прогнозирования и оценки рисков;

3. Требование скорости и проактивности. В условиях высокой волатильности рынков и цифровой конкуренции на первый план выходит предиктивная аналитика и принятие решений в реальном времени. Ежеквартальный отчет устаревает еще до его публикации. Необходимо постоянно мониторить цифровые следы и оперативно реагировать на изменения;

4. Появление новых финансовых объектов и парадигм. Кriptoактивы, децентрализованные финансы (DeFi), токенизация реальных активов, сложные модели подписки требуют для своей оценки принципиально иных инструментов, выходящих за рамки классических учетных моделей.

Новое ядро компетенций: финансист как «переводчик данных» (Data Translator). Эволюция не означает полного отказа от прошлого. Напротив, ключевая гипотеза заключается в том, что максимальная ценность создается на стыке глубинной финансовой экспертизы и новых технологических навыков. Актуальной становится Т-образная модель компетенций современного финансиста [6]. Концепция Т-образного профиля компетенций становится ключевой рамкой для понимания эволюции профессии финансиста в эпоху цифровизации. Эта модель, пришедшая из сферы инновационного менеджмента и дизайна-мышления, наиболее точно описывает необходимый синтез между глубиной традиционной экспертизы и широтой новых, междисциплинарных навыков. Её суть заключается в гармоничном сочетании двух измерений: вертикального, символизирующего глубокую специализацию в фундаментальных финансовых дисциплинах, и горизонтального, представляющего собой набор широких инструментальных и поведенческих компетенций.

Вертикальная составляющая – это стержень профессиональной идентичности, унаследованный от предыдущих поколений и обеспечивающий преемственность. Она включает в себя не только безупречное знание бухгалтерских стандартов, корпоративных финансов, нормативного поля и отраслевой специфики, но и, что критически важно, формирует профессиональное мировоззрение, этику и скептицизм. Именно эта глубина позволяет финансисту сохранять роль интерпретатора и стратега, задающего правильные вопросы в эпоху автоматизации. Она отвечает за понимание «зачем» – за целеполагание любого анализа, за способность видеть за цифрами реальный бизнес-контекст и экономическую логику. Без этой прочной вертикали новые технологии превращаются в бесцельный инструмент, а решения, основанные на данных, лишаются смыслового фундамента и стратегического обоснования.

Горизонтальное же измерение отражает ответ профессии на вызовы времени, её инновационный вектор. Это кросс-функциональный навыковый ландшафт, который позволяет финансисту эффективно действовать в цифровой среде. Он охватывает технологическую грамотность, подразумевающую не только работу с данными – от их сбора и очистки до визуализации и сторителлинга, – но и концептуальное понимание таких технологий, как машинное обучение или блокчейн. Сюда же входит аналитическое и системное мышление, необходимое для декомпозиции сложных проблем и работы с вероятностными моделями, а также мягкие навыки коммуникации и коллаборации, без которых невозможно быть эффективным «переводчиком» между языком данных и языком бизнеса. Горизонталь даёт ответы на вопросы «как» и «с помощью чего», предоставляя современному специалисту новый инструментарий для решения как традиционных, так и совершенно новых задач.

Истинная сила и новизна Т-образной модели проявляются не в механическом сложении этих двух осей, а в их синергетическом взаимодействии, в возникновении качественно новой профессиональной позиции. Глубокая предметная экспертиза направляет и осмысляет применение технологических инструментов, не позволяя анализу вырождаться в бессмысленное моделирование. В то же время владение цифровым инструментарием радикально расширяет возможности традиционной экспертизы, позволяя анализировать невыявляемые ранее закономерности и работать с принципиально новыми источниками информации. В результате рождается уникальный тип специалиста – гибридный аналитик или переводчик данных, который способен не только выполнять технические задачи, но и формулировать стратегически важные вопросы, критически оценивать выводы алгоритмов и создавать инновационные решения на стыке финансов, данных и технологий.

Следовательно, для системы подготовки кадров принятие Т-образной модели означает необходимость фундаментального пересмотра образовательных траекторий. Речь идёт об отказе от жёстких дисциплинарных границ в пользу интегративных программ, где фундаментальные финансовые дисциплины с самого начала преподаются в неразрывной связи с математикой, статистикой и основами информатики, а обучение строится вокруг междисциплинарных проектов. Это требует тесного партнёрства между академией, бизнесом и профессиональными сообществами для создания среды, в которой преемственность классического знания и смелость в освоении нового инструментария перестают быть противоречием, а становятся двумя сторонами одной медали – формулы успеха финансиста в

XXI веке. Таким образом, Т-образный профиль представляет собой не просто список компетенций, а целостную философию формирования профессионала, способного удерживать баланс между наследием прошлого и вызовами будущего.

Вертикальная черта «Т» (глубина, преемственность) – это неизменное и даже углубленное понимание фундаментальных основ:

1. Финансово-экономическая теория: Понимание макро- и микроэкономических процессов, теории корпоративных финансов, оценки стоимости, природы риска;
2. Регуляторика и этика: Знание правового поля, стандартов отчетности (как традиционных, так и новых, например, в области ESG) и профессиональной этики, которая становится критичной при работе с алгоритмами и данными;
3. Бизнес-аналитика: Способность видеть за цифрами конкретный бизнес-процесс, отраслевую специфику и стратегические цели компании. Это «зачем» и есть целеполагание любого анализа.

Горизонтальная черта «Т» (широта, инновации) – это набор кросс-функциональных навыков работы с данными и технологиями:

1. Data Literacy (грамотность в области данных): Базовое понимание жизненного цикла данных, их источников, проблем качества (консистентность, полнота, актуальность) и принципов управления;
2. Прикладная статистика и эконометрика: Умение формулировать гипотезы, применять статистические тесты, строить и интерпретировать регрессионные модели для выявления скрытых зависимостей и прогнозирования;
3. Основы программирования (Python/R): Навык написания скриптов для автоматизации сбора и обработки данных, построения отчетов, работы с финансовыми API (например, для получения биржевых котировок). Python с библиотеками (Pandas, NumPy) становится новым «Excel»;
4. Визуализация данных и сторителлинг: Владение инструментами (Power BI, Tableau, Matplotlib/Plotly в Python) для создания интерактивных дашбордов и убедительного донесения полученных инсайтов до не технической аудитории (менеджмента, инвесторов);
5. Концептуальное понимание машинного обучения (ML): Необходимость становиться специалистом, занимающимся анализом больших данных отпадает, но финансист должен понимать логику основных алгоритмов (линейная регрессия, деревья решений, кластеризация), чтобы корректно ставить задачи data-специалистам и интерпретировать результаты их работы в кредитном скоринге, оценке мошенничества или прогнозировании выручки [5].

Мышление специалиста эволюционирует от ретроспективного и детерминистского к вероятностному, сценарному и исследовательскому. На первый план выходят любознательность, гибкость и критическое мышление [4].

Вызовы для системы подготовки кадров: интеграция преемственности и инноваций. Обозначенная эволюция требует системных изменений на всех уровнях образования [8], например, для высшей школы – ревизия учебных планов: внедрение обязательных курсов по основам программирования (Python для экономистов), статистике и визуализации данных на младших курсах, обновление содержания классических дисциплин: курсы «Финансовый анализ» и «Инвестиции» должны включать практикумы по работе с реальными массивами данных из открытых источников (биржевые данные, макростатистика) с использованием новых инструментов. В образовательный процесс включить междисциплинарные проекты, а именно создание совместных проектов, хакатонов и магистерских программ с факультетами компьютерных наук, где студенты-финансисты формулируют бизнес-задачу, а студенты-программисты помогают реализовать ее технически, а также привлекать в процесс обучения практиков: активное включение в преподавание специалистов из финансовых технологий, консалтинга и аналитических департаментов крупных компаний.

Для корпоративного сектора и непрерывного образования можно включить следующие нововведения: программы повышения квалификации, являющиеся инвестициями в массовое обучение действующих сотрудников финансовых отделов основам работы с данными через корпоративные университеты и онлайн-платформы (Coursera, Stepik), смешанные команды и наставничество через создание рабочих групп, где опытные финансисты (носители глубинных знаний) работают в тандеме с data-аналитиками (носители технологических навыков), обмениваясь экспертизой, а также пересмотр систем оценки и мотивации, включая показатели, связанных с data-driven инициативами и инновациями, в KPI сотрудников.

Для профессионального сообщества целесообразно ввести международные сертификации (такие как CFA, ACCA), которые уже начали включать элементы анализа больших данных и финансовых технологий в свои программы. Этот процесс необходимо интенсифицировать, чтобы сертификаты оставались актуальным индикатором квалификации.

Эволюция компетенций финансиста – это не смена одной парадигмы другой, а их стратегический синтез и усложнение профессионального профиля. «Баланс» (как символ фундаментального понимания финансовой механики бизнеса) не уходит в прошлое, но становится необходимой основой, над которой надстраивается способность работать с

«большими данными». Финансист будущего — это «переводчик» или «гибридный аналитик», который способен на языке данных задавать правильные бизнес-вопросы и интерпретировать полученные алгоритмами ответы в контексте экономической логики и стратегии.

Успех в подготовке таких кадров зависит от способности образовательных институтов, бизнеса и государства к гибкой кооперации. Требуется не просто добавить новый курс, а пересмотреть логику построения образовательных траекторий, сделав их междисциплинарными, практико-ориентированными и открытыми для постоянного обновления. Только так можно обеспечить преемственность бесценного опыта прошлых поколений финансистов и одновременно дать новому поколению инструменты для работы в цифровом будущем.

Источники

1. Абрамов Р.А. Цифровая трансформация финансового сектора: вызовы и компетенции // Финансы и кредит. – 2021. – № 5.
 2. Варнавский А.В., Смирнов С.А. Big Data в финансах: от анализа отчётности к предиктивной аналитике // Экономика, предпринимательство и право. – 2022. – Т. 12, № 4.
 3. Глазьев С.Ю., Харитонов В.В. Цифровые технологии в финансовой сфере. – М.: РАН, 2020.
 4. Деминг Д.Дж. Роль социальных навыков в условиях автоматизации труда // Вопросы экономики. – 2019. – № 3.
- Катасонов В.Ю., Малинецкий Г.Г. Финансы и искусственный интеллект. – М.: КНОРУС, 2021.

МЕКТЕП МАТЕМАТИКА КУРСЫНДА ТЕНСІЗДІКТЕРДІ ОҚЫТУДЫҢ АДІСТЕМЕЛІК ЕРЕКШЕЛІКТЕРІН ЗЕРТТЕУ

Балташева Д. Д.

МатО-24-1к Магистрант Baltasheva2003@mail.ru

Аідатпа: бұл мақала мектеп математика курсында теңсіздіктерді оқытудың әдістемелік ерекшеліктерін қарастырады. Теңсіздіктердің математикалық мазмұнын оқыту барысында қолданылатын теориялық негіздер, тиімді әдіс-тәсілдер мен практикалық жұмыстардың маңызы зерттелген. Оқушылардың логикалық ойлау қабілеттерін дамыту және математикалық дағдыларды жетілдіру үшін теңсіздіктерді оқытуда қолданылатын әдістер мен стратегиялар ұсынылған. Теңсіздіктерді шешу барысында кездесетін қиындықтар мен оларды жеңу жолдары да талқыланады. Мақала мұғалімдерге мектептегі математика сабақтарында тиімді оқыту әдістерін енгізуге көмектесуді мақсат етеді.

Кілттік сөздер: теңсіздіктер, әдістемелік ерекшеліктер, логикалық ойлау, математика, оқыту әдістері, оқушылардың дағдылары, математикалық білім.

Математика пәнінде теңсіздіктерді оқыту – оқушылардың логикалық ойлау қабілеттерін дамыту, математикалық тілде дәл және нақты ойлауды қалыптастырудың маңызды құрамдас бөлігі болып табылады. Теңсіздіктер, математикалық қатынастардың екі бөлігін салыстырып, олардың бір-бірінен үлкен, кіші немесе тең екендігін көрсетеді. Бұл пәннің негізгі ұғымдарының бірі ретінде теңсіздіктерді түсіну, оларды шешу және қолдану әрбір математикалық есепті шешуде маңызды дағдыларды қалыптастырады.

Теңсіздік – екі өрнектің арасында белгілі бір қатынасты (үлкен, кіші, немесе тең) көрсететін математикалық қатынас болып табылады. Теңсіздіктердің жалпы түрі мынадай түрде жазылады:

$a > b$ (а саны b-ден үлкен) $a < b$ (а саны b-ден кіші)

$a \geq b$ (а саны b-ден үлкен немесе оған тең) $a \leq b$ (а саны b-ден кіші немесе оған тең) $a = b$ (а саны b-ге тең)

Теңсіздіктердің әртүрлі түрлері мен олардың шешімдері оқушыларға әртүрлі математикалық ойлау деңгейін дамытуға мүмкіндік береді. Олар негізгі екі түрге бөлінеді:

Бірінші дәрежелі теңсіздіктер – мұндай теңсіздіктерде айнымалы тек бірінші дәрежеде болады. Мысалы, $2x + 5 > 9$

Екінші дәрежелі теңсіздіктер – мұнда айнымалы екінші дәрежеде келеді. Мысалы, $x^2 - 4x + 3 < 0$
Теңсіздіктерді шешудің әдістері

Теңсіздіктерді шешу математиканың маңызды құрамдас бөлігі болып табылады, себебі олар оқушылардың логикалық ойлау қабілетін дамытады және түрлі мәселелерді шешу дағдыларын қалыптастырады. Теңсіздіктерді шешудің бірнеше әдісі бар, олардың әрқайсысы түрлі математикалық есептер мен жағдайларға сәйкес келеді. Осы әдістерді дұрыс қолдану оқушыларға теңсіздіктерді тиімді шешуге мүмкіндік береді.

Алгебралық әдіс – теңсіздіктерді шешудің ең негізгі және кең таралған әдісі. Бұл әдіс негізінен айнымалыларды басқа элементтерден бөлектеу арқылы теңсіздіктердің шешімдерін табуға бағытталған. Алгебралық әдіс теңсіздіктің оң және теріс жағын шешу үшін түрлі математикалық амалдарды қолдануды талап етеді.

Мысалы, $2x+5>9$ теңсіздігін шешу үшін алдымен 5-ті шегеріп, содан кейін 2-ге бөлу арқылы $x>2$ нәтижесіне жетуге болады.

Алгебралық әдіс әсіресе бірінші дәрежелі теңсіздіктерді шешу үшін өте тиімді. Бірақ екінші дәрежелі және күрделірек теңсіздіктерді шешу кезінде бұл әдіс қосымша қадамдарды қажет етеді.

Графикалық әдіс теңсіздіктерді шешуде шешімнің визуалды түрде көрсетілуін қамтамасыз етеді. Бұл әдіс әсіресе екінші дәрежелі теңсіздіктерді шешу үшін пайдаланылады. Графикалық әдіс арқылы теңсіздіктің шешімдері графикте көрсетіледі, бұл оқушыларға шешімнің геометриялық интерпретациясын түсінуге көмектеседі. Графикті салу арқылы теңсіздіктің шешімін табу, мысалы, $x^2-4x+3\leq 0$ теңсіздігін шешкенде қолдануға болады. Графикалық әдіс шешімнің аймақтарын көруге мүмкіндік береді, бірақ бұл әдіс тек теңсіздіктің шешімі интервалмен берілетін жағдайда ғана толық қолдануға болады.

Аналитикалық әдіс теңсіздікті шешу үшін шешімдер жиынтығын толық талдауды және жүйелі түрде қарастыруды талап етеді. Бұл әдіс әсіресе көп айнымалысы бар теңсіздіктер жүйелерін шешу үшін тиімді.

Мысалы, екі теңсіздіктерді жүйе түрінде шешу кезінде әр теңсіздіктің шешімдері бір-бірімен қиылысып, ортақ шешімдер жиынтығын анықтауға болады. Аналитикалық әдіс жүйелі түрде шешім табуды қажет ететін теңсіздіктер үшін өте қолайлы. Ол әрбір теңсіздіктің шешімін талдап, олардың үйлесімділігін тексеруге мүмкіндік береді.

Теңсіздіктерді шешудің белгілерін пайдалану әдісі көбінесе екінші дәрежелі немесе көпмүшелі теңсіздіктерді шешу кезінде қолданылады, мұнда әрбір санның теріс немесе оң болуы тексеріледі. Бұл әдіс әсіресе теңсіздіктердің шешімдерін толық талдау үшін қолданылады. Бұл әдіс көмегімен, мысалы, $x^2-4x+3\leq 0$ теңсіздігін шешкенде белгі өзгерістерін пайдалану арқылы шешімнің интервалын табуға болады.

Жүйелі әдіс көп теңсіздіктерді шешу кезінде қолданылады. Бұл әдіс әртүрлі теңсіздіктерді шешіп, олардың ортақ шешімдерін анықтауға мүмкіндік береді. Мысалы, бірқатар теңсіздіктер жүйесін шешу кезінде, әрбір теңсіздіктің шешімдері салыстырылып, ортақ шешімдер жиынтығы қалыптасады. Жүйелі әдіс теңсіздіктердің қиылысқан бөлігін анықтауға және шешімді толық түрде көрсетуге көмектеседі[1].

Өр әдіс оқушылардың математикалық дағдыларын дамытатын түрлі жолдар мен тәсілдерді ұсынады. Алгебралық әдіс оңай есептерді шешуге жақсы болса, графикалық және аналитикалық әдістер күрделі теңсіздіктер мен көп айнымалы жүйелерді шешуде тиімді. Теңсіздіктерді шешудің әр әдісі математикалық ойлау мен логиканы дамытуға ықпал етеді.

Теңсіздіктерді оқыту барысында мұғалімдер мен оқушылар түрлі қиындықтарға кездесуі мүмкін. Бұл қиындықтар көбінесе теңсіздіктердің қасиеттерін дұрыс түсінбеу, теңсіздіктерді шешу әдістерін дұрыс қолдана алмау және оларды өмірмен байланыстыра алмай, абстрактылы түрде қабылдаумен байланысты. Сонымен қатар, оқушылардың теңсіздіктердің әртүрлі түрлерін ажырата алмауы немесе графикалық әдісті дұрыс қолдана алмауы да жиі кездеседі.

Алғашқы қиындық теңсіздіктердің негізгі қасиеттерін дұрыс түсінбеуде байқалады. Оқушылар теңсіздіктерді шешу кезінде теріс санмен көбейту немесе бөлу кезінде теңсіздік белгісінің өзгеретінін жиі ұмытады. Бұл қателіктерге әкеліп, дұрыс шешім табуға кедергі келтіреді. Осы қиындықтарды жеңу үшін мұғалімдер оқушыларға теңсіздіктердің негізгі қасиеттерін нақты мысалдар арқылы түсіндіріп, оларды теріс санмен көбейту немесе бөлу кезінде теңсіздіктің бағытын өзгертуге үйретуі керек. Оқушыларға жаттығулар мен қайталау тапсырмаларын беру арқылы бұл дағдыны меңгерту тиімді болады.

Графикалық әдіс теңсіздіктерді шешу кезінде тағы бір қиындық болып табылады. Оқушылар графиктерді дұрыс сала алмайды, әсіресе екінші дәрежелі теңсіздіктерді шешуде график салу қадамдарын дұрыс орындамауы мүмкін. Мұндай қиындықтарды жеңу үшін мұғалімдер оқушыларға графиктерді салудың қадамдық әдісін көрсетуі қажет. Графикті салудың негіздерін түсіндіре отырып, оқушыларға әртүрлі мысалдар мен тапсырмалар беру керек. Бұл олардың графиктерді дұрыс салуына көмектеседі, сондай-ақ графиктердің шешімдер жиынтығын қалай көруге болатынын түсінуге мүмкіндік береді[2].

Теңсіздіктердің әртүрлі түрлерін ажырата алмау да оқушылардың жиі кездесетін қиындықтарының

бірі болып табылады. Бірінші және екінші дәрежелі теңсіздіктерді ажырату және оларды шешудің әртүрлі әдістерін қолдану кейде қиындық туғызады. Бұл мәселені шешу үшін мұғалімдер оқушыларға әрбір теңсіздік түрінің ерекшеліктерін түсіндіріп, оларды мысалдар арқылы үйрету керек. Бірінші және екінші дәрежелі теңсіздіктердің шешу жолдары мен қолданылатын әдістерді нақты көрсете отырып, оқушыларға тәжірибе жасауға мүмкіндік беру қажет.

Күрделі теңсіздіктер жүйесін шешу де оқушылар үшін қиындық тудыруы мүмкін. Мұнда бірнеше теңсіздікті бір уақытта шешіп, олардың шешімдерін үйлестіру қажет. Бұл процессті жеңілдету үшін мұғалімдер оқушыларға қадамдар бойынша жұмыс істеуге үйретуі керек. Әрбір теңсіздікті жеке шешіп, олардың қиылысқан бөлігін анықтауға назар аударуы тиіс. Бұл оқушылардың жүйелі ойлау қабілетін дамытады және күрделі есептерді шешуде тиімді болады.

Теңсіздіктердің нақты өмірмен байланысын түсінбеу де оқушылардың пәнге қызығушылығын төмендетуі мүмкін. Оқушылар үшін теңсіздіктердің маңыздылығын түсіну үшін оларды күнделікті өмірмен байланыстырып көрсету керек. Мысалы, экономика, физика немесе инженерия салаларында теңсіздіктердің қолданылуын көрсету арқылы оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттыруға болады. Бұл әдіс теңсіздіктердің өмірдегі нақты жағдайларда қалай қолданылатынын түсінуге мүмкіндік береді[3].

Теңсіздіктерді шешудің әртүрлі әдістерін қолдану да оқушылар үшін қиындық туғызуы мүмкін. Әсіресе бір әдіспен жұмыс істей отырып, басқа әдістерді қолдануға киналатын оқушылар жиі кездеседі. Бұл мәселені шешу үшін мұғалімдер оқушыларға әрбір әдіс бойынша тапсырмалар беріп, оларды біртіндеп басқа әдістермен жұмыс істеуге үйретуі керек. Алгебралық, графикалық және аналитикалық әдістерді қолдану арқылы оқушылардың математикалық ойлау қабілеттерін дамытып, олардың теңсіздіктерді шешуде жан- жақтылығын арттыру қажет.

Оқушылардың қызығушылығын арттыру үшін ойындар мен викториналар

Оқушылардың математикалық пәндерге деген қызығушылығын арттыруда ойындар мен викториналар қолданудың маңызы өте зор. Мұндай тәсілдер оқушыларды сабаққа белсенді түрде тартуға, пәнге деген қызығушылығын арттыруға және математикалық дағдыларын жетілдіруге мүмкіндік береді. Ойындар мен викториналар оқушылардың тек білімін тексеріп қана қоймай, оларды қызықты әрі интерактивті түрде ойлауға ынталандырады, бұл өз кезегінде математикалық проблемаларды шешу дағдыларын дамытуға көмектеседі. Ойындар мен викториналар математиканы үйренуді көңілді және ынталандырушы процеске айналдырады, өйткені оқушылар осы арқылы бәсекелестікке түсуге, әрі өздерінің білімін көрсетуге мүмкіндік алады.

Математика сабағында ойындарды қолданудың үлкен білім беру әлеуеті бар. Ойындар оқушыларға өздерінің логикалық ойлау қабілеттерін дамытуға және алған білімдерін практикада қолдануға көмектеседі. Мысалы, теңсіздіктерді шешу бойынша арнайы ойындар ұйымдастыру оқушыларға осы тақырыпты тереңірек түсінуге мүмкіндік береді. Бұл ойындар оқушыларды шапшаң ойлауға, математикалық дағдыларын жылдам әрі дәл қолдануға үйретеді. Математикалық ойындар оқушыларды белгілі бір мәселелерді шешуге ынталандырып, олардың пәнге деген қызығушылығын арттырады. Мұндай ойындар арқылы оқушылар күрделі теңсіздіктерді шешуге тырысып, математикалық дағдыларын жетілдіреді, бұл процесс әрі қызықты, әрі тиімді болады.

Викториналар да оқушылардың білімін тексерудің өте қызықты әрі тиімді әдісі болып табылады. Викторина барысында оқушылар әртүрлі сұрақтарға жауап беріп, өз білімін көрсетеді. Мұндай тәсіл оқушылардың оқуға деген қызығушылығын арттырады және оларды белсенді болуға ынталандырады. Викториналарды өткізгенде оқушылардың жауабына ұпай жүйесін енгізіп, әрбір дұрыс жауап үшін ұпай берсе, бұл олардың сабақты одан сайын қызығушылықпен тыңдауға деген ынтасын арттырады. Сондай-ақ, викторина барысында оқушылар өздерінің қателіктерін түзетуге мүмкіндік алады, бұл олардың оқу процесін жақсартуға көмектеседі.

Теңсіздіктерді шешу ойындары мен викториналары оқушыларға тек математикалық білім ғана емес, сонымен қатар сыни ойлау дағдыларын дамытуға мүмкіндік береді. Оқушылар осы ойындар мен викториналар арқылы математикалық мәселелерді шешу кезінде өз логикалық ойлау қабілеттерін қолдануға үйренеді. Теңсіздіктерді шешу ойындары оқушылардың шапшаң ойлауына және математикалық дағдыларын бір уақытта жетілдіруіне көмектеседі. Мысалы, «Теңсіздіктер лабиринті» ойыны оқушыларға әртүрлі теңсіздіктерді шешуді ұсынып, оларды уақыт шеңберінде тез әрі дұрыс шешуге ынталандырады[4]. Бұл ойын оқушылардың логикалық ойлау қабілетін арттырып, пәнге деген қызығушылығын жоғары деңгейде ұстайды.

Рөлдік ойындар да тиімді әдіс болып табылады. Оқушылар теңсіздіктерді шешу барысында түрлі жағдайларды талқылап, нақты өмірде оларды қалай қолдануға болатынын көреді. Мұндай ойындар оқушыларға теңсіздіктердің тек теориялық емес, практикалық тұрғыдан да маңызды екенін түсіндіреді. Оқушылар рөлдік ойындарда өз шешімдерін дәлелдеуге және басқа оқушылармен пікір алмасуға мүмкіндік алады. Сонымен қатар, рөлдік ойындар олардың математикалық ұғымдарды өмірмен байланыстыруына және математикалық мәселелерді шешуге қабілетті болуына ықпал етеді.

Оқушыларды осы ойындар мен викториналар арқылы ынталандыру, олардың сабаққа деген қызығушылығын арттыру үшін мұғалімнің рөлі үлкен. Мұғалімдер оқушылардың жетістіктерін уақытында атап өтіп, оларды марапаттап, кері байланыс беріп отыруы керек. Кері байланыс арқылы оқушылар өз қателіктерін түсініп, оларды түзетуге мүмкіндік алады, бұл олардың білімін нығайтады және дұрыс шешімдер қабылдауға үйретеді. Викторина барысында әр дұрыс жауап үшін ұпай жинау, ал жеңімпаздарды марапаттау оқушылардың пәнге деген ынтасын арттырып, олардың білімін жақсартуға септігін тигізеді[5].

Қорытынды

Мектеп математика курсында теңсіздіктерді оқыту әдістемелік тұрғыдан маңызды орын алады, себебі бұл пән оқушылардың логикалық ойлау қабілеттерін дамытып, математикалық тілде дәл және нақты ойлауды қалыптастыруға бағытталған. Теңсіздіктерді оқыту барысында қолданылатын теориялық негіздер мен әдіс-тәсілдер оқушыларға теңсіздіктердің түрлерін, олардың қасиеттерін, шешу әдістерін тереңірек түсінуге мүмкіндік береді. Әсіресе алгебралық, графикалық, аналитикалық әдістер мен теңсіздіктер жүйесін шешу әдістері оқушылардың математикалық дағдыларын арттырып, оларды шешім қабылдауда тәжірибе жинауға баулиды.

Теңсіздіктерді шешу барысында оқушылар кейде әртүрлі қиындықтарға тап болады, бұл мәселелерді жеңу үшін мұғалімдер әдіс-тәсілдерді үнемі жетілдіріп отыруы тиіс. Теңсіздіктердің қасиеттерін дұрыс түсінбеу, графикалық әдістерді қолданудағы қателіктер және теңсіздіктер жүйесін шешудегі қиындықтар оқушылар үшін негізгі кедергілер болып табылады. Мұндай қиындықтарды жеңу үшін мұғалімдер оқушыларға нақты түсіндірулер жасап, оларға әрбір әдіс бойынша тәжірибе жасауға мүмкіндік беруі керек.

Оқушылардың математикалық пәндерге деген қызығушылығын арттыруда ойындар мен викториналар маңызды құрал болып табылады. Олар оқушыларды белсенді түрде сабаққа қатысуға, ойлауға және математикалық дағдыларын дамытуға ынталандырады. Викториналар мен ойындар оқушылардың математикалық мәселелерді шешу кезінде логикалық ойлау қабілеттерін шыңдайды, әрі пәнге деген қызығушылығын жоғарылатады.

Бұл мақала мектеп математика курсында теңсіздіктерді оқытудың әдістемелік ерекшеліктерін зерттеу арқылы мұғалімдерге тиімді оқыту әдістерін енгізуге көмектесуді мақсат етеді. Мұғалімдердің әдістемелік тәжірибесін жетілдіру, оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттыру және олардың логикалық ойлау дағдыларын дамыту математикалық білім берудің маңызды компоненттері болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Қалиев, С. Қ. Математика пәнін оқыту әдістемесі. – Алматы: Қазақ университеті, 2015. – 180 б.
2. Бейсембаев, Б. Б. Математикадан оқыту әдістемесі. – Астана: Фолиант баспасы, 2017. – 250 б.
3. Әбдіқалықова, З. М., Нұрғалиева, Ш. М. Теңсіздіктерді оқыту әдістемесінің ерекшеліктері. – Қарағанды: Қарағанды университетінің баспасы, 2020. – 210 б.
4. Сейітқасымов, Ғ. С. Математика пәнін оқыту әдістемесі. – Алматы: Мектеп баспасы, 2016. – 300 б.
5. Білім және ғылым министрлігі. Математика пәні бойынша оқу бағдарламасы. – Астана: Білім және ғылым министрлігінің баспасы, 2018. – 120 б.

ДЕТЕРМИНАЦИЯ КУЛЬТУРЫ ОБЩЕСТВА КАК ФАКТОРА ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ СТРАНЫ: ВОПРОСЫ ТЕОРИИ

Бектлеева Д.Е., к.э.н.

Учреждение «Esil University г.Астана

Аннотация. В настоящее время все больше ученых приходят к мнению о том, что в основе эффективной деятельности и конкурентоспособности стран, лежит культура общества и важным вопросом здесь является ее измерение. В статье рассмотрено два подхода к определению культуры общества, как фактора экономического развития.

Ключевые слова: культура, экономика, культурные ценности, экономическое развитие

Исследования о влиянии культуры на экономику говорят о том, что в основе эффективной деятельности и конкурентоспособности стран, лежит культура общества и важным вопросом здесь является ее измерение. Первые исследования экономической науки основывались на упрощенной модели человека, стремящегося только к богатству – это все выводы классической политической экономии А. Смита, Д. Рикардо, Дж. С. Милля и других. Противники упрощенного подхода классиков, указывали на другие грани человеческой личности, и в последние десятилетия появились способы измерить неизмеримое и включить недоступные ранее факторы в экономический анализ □1, с.5, 2 с. 65□.

В науке существует сотни определений понятия «культура», но анализ теоретических подходов к концепту «культура», с точки зрения ее влияния на экономику, показал, что культуру можно рассматривать как:

- совокупность ценностей, обычаев, установок верований, ориентаций и убеждений, доминирующих в обществе □3 с. 107□;

- виды деятельности, которые выполняются людьми, и продукты такой деятельности, имеющие отношение к интеллектуальным, моральным и художественным аспектам жизни человека. «Культура» в этом смысле относится к деятельности, опирающейся на просвещение и воспитание разума, а не на приобретение чисто технических или профессиональных навыков. В таком употреблении это слово чаще бывает прилагательным, чем существительным, например «культурные товары», «культурные институты», «культурные индустрии» или «культурный сектор экономики».

В рамках первого подхода, культура это явление трудноосязаемое, которое сложно измерить и загнать в формализованные рамки математической статистики и математического моделирования. Тем не менее, существует ряд популярных моделей измерения культур. Среди них наиболее известны измерения Г. Хофстеда (Hofstede, 1980), ценности Ш. Шварца (Schwartz, 1992; 1994), Р. Инглхарт (Inglehart, 1997, 2000), культурные синдромы Г. Триандиса (Triandis, 1995), социальные аксиомы М. Бонда и К. Леунга (Bond, Leung et al., 2004) и др. □4, с.3□.

Остановимся подробно на некоторых методиках.

Рональд Инглхарт. Подход заключается в измерении релевантных культурных черт и их включение в модели экономического роста, в результате яснее выражается количественное значение культурного контекста, в котором ведется экономическая деятельность. Так, Рональд Инглхарт, сводит в таблицы широкий спектр индивидуального отношения к религии, труду, семье и социальным вопросам в большом разбросе стран и соотносит их с экономическими достижениями.

Исследование под названием «Всемирный обзор ценностей» было задумано для изучения всех основных областей человеческих отношений — от религии до политической, экономической и общественной жизни. После факторного анализа ценностей респондентов были выделены два измерения: 1) Традиционные — Секулярно-рациональные ценности; 2) ценности Выживания — ценности Самовыражения. Вместе эти два измерения объясняют более 70% кросскультурных различий.

Измерение «Традиционные/Секулярно-рациональные ценности» указывает на различия между обществами, в которых религия имеет очень большую ценность, и теми, где это не так. При этом такие общественные явления, как уважение власти, Бога, Родины и семьи, тесно взаимосвязаны. Высокое значение института семьи – это главная тема: в традиционных обществах основная цель в жизни – чтобы родители тобой гордились, человек должен всегда любить и уважать своих родителей вне зависимости от их поведения. Родители же должны приложить все усилия для блага своих детей, даже если они вынуждены ради этого лишать чего-либо себя. Люди в традиционных обществах идеализируют большие семьи и часто создают их (высокие показатели данного фактора коррелируют с высоким уровнем рождаемости). Также представители традиционных обществ испытывают сильное чувство национальной гордости, одобряют уважение власти, придерживаются протекционистских взглядов по отношению к иностранной торговле и считают, что решение проблем загрязнения окружающей среды возможно и без международных соглашений; они придерживаются стратегии пассивности во взаимоотношениях с национальной властью: редко или даже никогда не обсуждают политику. В доиндустриальных обществах семья крайне важна для выживания. Соответственно, в обществах, которые находятся на полюсе традиционализма, не популярны разводы, люди в них выступают против абортов, эвтаназии и суицидов. Для них предпочтительнее социальный конформизм, нежели индивидуальное самовыражение, консенсус, а не открытый политический конфликт; для них характерен высокий уровень национальной гордости и даже националистические взгляды. Общества, где превалируют секулярно-рациональные ценности, по всем обозначенным выше вопросам придерживаются противоположных точек зрения.

Измерению ценностей Выживания/Самовыражения сопутствуют такие феномены, как доверие, толерантность, субъективное благосостояние, политическая активность, самовыражение, которые проявляются в постиндустриальных обществах, где высок уровень безопасности. На другом полюсе, в обществах, где невысокий уровень безопасности и надежности и низкий уровень благосостояния, важное

значение приобретают такие показатели, как экономическая и физическая безопасность, а также ощущение угрозы со стороны иностранцев, представителей других этнических групп, лиц с иной культурой. Это приводит к интолерантности по отношению к укоренению традиционных гендерных ролей и к возможности авторитарного политического режима. Центральный компонент этого измерения – противопоставление материалистических и постматериалистических ценностей □4, с.11□.

Герт Хофстеде разработал «теорию культурных измерений», согласно которой каждая культура определяется шестью показателями.

1. Большая/малая дистанция от власти. Данное измерение выражает степень, в которой общество приемлет неравномерное распределение власти между его членами. Таким образом, в странах с высокой дистанцией от власти неравенство считается нормальным явлением в обществе, а иерархия соблюдается строго. Анализ данных опросов в более семидесяти стран показал, что высокая дистанция от власти коррелирует с более высоким уровнем неравенства, меньшим средним и большим нижним классом. Более того, люди в таких обществах склонны к жестокости, а не к мирным решениям, как мере достижения желаемых изменений.

2. Коллективизм/индивидуализм. У представителей индивидуалистских культур развита индивидуальная, нежели коллективная идентичность, что делает социальные связи между людьми слабее. В связи с этим, люди обычно рассматриваются в первую очередь как индивидуумы, а не члены определенной группы или племени. Согласно исследованиям Г.Хофстеде, существует сильная положительная корреляция между индивидуализмом и уровнем богатства нации, а также степенью защиты прав человека.

3. Долгосрочность/краткосрочность ориентации на будущее. Культуры, ориентированные на долгосрочный период, прививают ценности, связанные с будущим вознаграждением, как например откладывание денег, упорство в достижении целей и адаптация к меняющимся обстоятельствам. В краткосрочно ориентированных культурах люди напротив фокусируются на настоящем и прошлом, из-за чего они имеют сильную национальную гордость, глубоко чтят традиции и соблюдают социальные обязательства. У стран с долгосрочной ориентацией на будущее больше размер накоплений и инвестиций. Более того, по утверждению Г.Хофстеде, долгосрочная ориентация у бедных стран приводит к более быстрому экономическому росту, в то время как у богатых наций данный эффект менее выражен.

4. Маскулинность/фемининность. Маскулинными являются культуры, в которых существуют различия в эмоциональных гендерных ролях. Маскулинность, предполагающая повышенную эмоциональность женщин и жесткость мужчин, выражается, например, в восхищении сильными и в презрении слабым, а также в четко разграниченных ролях родителей. Данные показывают, что в маскулинных обществах больше функционально неграмотных людей, больше граждан живут за чертой бедности, а траты на гуманитарную помощь бедным странам меньше.

5. Терпимость/избегание неопределенности. Выражается как степень, в которой члены общества чувствуют себя некомфортно в непредвиденных и незнакомых ситуациях. Культурам, не приемлющим неопределенность, характерны боязнь всего неизведанного и отличающегося, ксенофобия и приверженность всевозможным правилам. В результате, избегание неопределенности сопровождается более высоким уровнем алкоголизма, стресса и обязательством всегда носить при себе какую-либо форму идентификации.

6. Потворство желаниям/ограничение желаний. Является показателем того, насколько в обществе позволено относительно свободное удовлетворение основных и естественных человеческих желаний, связанных с наслаждением жизнью и получением удовольствий. Представители данного типа культур отличаются высоким уровнем счастья, открытости, оптимизма, хотя уровень преступности меньше в сдержанных обществах □4, с. 79□.

Теория Шварца выделяет три биполярных измерения культуры, представляющие альтернативные решения каждой из трех проблем, с которыми сталкиваются все общества: Принадлежность против Автономии, Иерархия против Равноправия и Мастерство против Гармонии. Способы решения этих проблем могут быть использованы в качестве измерений культурных отличий. Шварц выделил эти измерения, рассматривая три основные проблемы, с которыми сталкиваются все общества.

1. Природа отношений между личностью и группой. В какой степени люди независимы или «принадлежат» к своим группам? Шварц назвал полюса этого измерения Автономией и Принадлежностью (ранее – Консерватизмом). В культурах, ценящих Автономию, люди рассматриваются как независимые и самостоятельные. Они могут развивать и выражать свои собственные предпочтения, чувства, идеи и способности и видеть смысл в собственной уникальности. Шварц выделяет два вида автономии: интеллектуальная автономия (широта взглядов, любознательность, творчество) и аффективная автономия (удовольствие, разнообразие жизни, наслаждение). В культурах, основанных на ценностях Принадлежности, люди рассматриваются как принадлежащие коллективам. Смысл их жизни, по большей части, видится в социальных отношениях, идентификации с группой, разделении ее образа

жизни и стремлении к групповым целям. В таких культурах присутствует ориентация на сохранение существующего порядка и избегание действий, которые могут разрушить групповую солидарность. Важные ценности в таких культурах: социальный порядок, уважение традиций, безопасность, долг и мудрость.

2. Вторая социальная проблема – обеспечение социально-ответственного поведения. Людей следует побуждать считаться с благополучием других, координировать свои действия и тем самым регулировать неизбежную зависимость людей друг от друга. Один из полюсов этого измерения – равноправие – побуждает признавать моральное равенство всех людей. Социализация в таких культурах включает согласие кооперировать и заботиться о благе других. Важные ценности: равенство, социальная справедливость, ответственность, помощь и честность. Альтернативный полюс – иерархия – основан на иерархической системе ролевых предписаний, обеспечивающих социально-ответственное поведение. Она считает неравное распределение власти, ролей и ресурсов легитимным, правильным, законным. Социализация включает принятие этого иерархического порядка и согласие с обязанностями и правилами, предписанными этим иерархически выстроенным ролям. Ценности: социальная власть, авторитетность, подчинение и богатство – очень важны в иерархических культурах.

3. Третья социальная проблема – регулирование отношения людей к своему природному и социальному окружению. Культурное решение этой проблемы – Гармония – требует принимать мир таким, какой он есть, пытаясь понять и оценить, а не изменить его, направить или использовать. Важнейшие ценности в таких культурах – мир на земле, единство с природой и защита окружающей среды. Полярное решение этой проблемы – ценности Мастерства. В таких культурах поощряется активное самоутверждение, чтобы сделать, направить и изменить природную и социальную среду для достижения групповых или личных целей. Ценности амбиции, успеха, дерзости и компетентности особенно важны и поощряемы □4□.

В рамках второго подхода к понятию «Культура», когда культура рассматривается как сектор экономики, производящий соответствующие товары и услуги проводится анализ показателей оценки деятельности сектора экономики «Культура»: ВВП на душу населения,

ВРП, фактическая численность наемных работников, инвестиции в основной капитал, расходы бюджета на финансирование культуры, количество и объектов культуры и другие.

В рамках каждого из вышеперечисленных подходов делались попытки выявить соотношение объективных экономических показателей с предложенными культурными измерениями, но все же не ясно, какие универсальные и культурно-специфические социально- психологические факторы лежат в основе обнаруженных взаимосвязей □4, с. 46□.

В настоящее время в Казахстане Исследовательским институтом «Общественное мнение» проводится оценка ценностей населения в рамках международного проекта

«Всемирное исследование ценностей» (WVS) культурные и ценностные ориентации общества. Исследование инициировано американским социологом Рональдом Инглхартом и проводится с 1981 года. С 1981 по 2021 год проведено 7 волн исследований более чем в 90 странах. Основная цель исследования изучить изменения в мировоззрении людей, их ценностные ориентации и отношение к различным аспектам жизни. Для опроса используется стандартизированная анкета, вопросы которой охватывают большой спектр тем, в том числе государственное управление, гендерное равенство, религия, доверие к различным слоям общества и к общественным институтам, вопросы личной безопасности и так далее. Однако, пока, полученные результаты не изучаются с точки зрения влияния на экономическое развитие в Казахстане.

Все это указывает на необходимость проведения исследований по оценке культуры как неэкономического фактора развития экономики. Поскольку влияние культуры на социально-экономическое развитие в современной науке исследуют социологи, политологи, экономисты, историки и представители других дисциплин, то исследование должно быть междисциплинарным.

Список литературы:

1. Аузан А. А. Социокультурная экономика: как культура влияет на экономику, а экономика – на культуру: курс лекций / А. А. Аузан, Е. Н. Никишина. — М.: Экономический факультет МГУ имени М. В. Ломоносова. – 2021. – 200 с.
2. Аузан А., Г. Сатаров. Приоритеты институциональных преобразований в условиях экономической модернизации // Вопросы экономики». – 2012. – № 6. – С 65 – 74.
3. Чекмарев В.В Синергия экономики и культуры в контексте рыночной конкуренции. Вестник КГУ им. Н.А. Некрасова. – 2014 – № 1. – С. 107-111.
4. Лебедева, Н. М. Культура как фактор общественного прогресса / Н.М. Лебедева, А.Н. Татарко. – М.: ЗАО «Юстицинформ», 2009. – 408 с.
5. World Values Survey (Всемирный обзор ценностей). Исследовательский институт

SCIENCE AS THE DRIVING FORCE OF PROGRESS

Master's student:
Zhakeyeva Arailym Berikhankyzy
Karaganda, Kazakhstan

Abstract: Science is a fundamental driver of technological, social, and economic progress. This article analyzes the role of science in shaping modern civilization, fostering innovation, improving quality of life, and addressing global challenges. Special attention is given to scientific literacy, ethics, education, and international cooperation as key conditions for sustainable development.

Keywords: Science; technological progress; innovation; sustainable development; scientific literacy; ethics; globalization

Science is a systematized and verifiable body of knowledge that enables humanity to understand the surrounding world and consciously transform it in accordance with social needs and long-term development goals [1, p. 152]. Throughout history, scientific knowledge has played a decisive role in shaping civilizations, forming the basis of technological innovation, economic growth, and cultural development.

In the modern era, science is no longer limited to academic research but functions as a strategic resource for national and global progress [2, p. 41]. Global challenges such as climate change, pandemics, energy security, and digital transformation require solutions grounded in scientific research and rational analysis [4, p. 27]. Without science, it would be impossible to assess risks, predict long-term consequences, or develop sustainable development strategies.

The relevance of this research is determined by the increasing complexity of modern society and the rapid pace of technological change. While scientific achievements have significantly improved quality of life, they have also generated ethical, environmental, and social dilemmas that demand responsible and balanced solutions [5, p. 18]. Therefore, science must be analyzed not only as a source of innovation but also as a factor of social responsibility and ethical regulation.

The purpose of this article is to examine science as the main driving force of progress and to analyze its impact on technological development, healthcare, education, environmental sustainability, economic growth, and international cooperation.

1. Science and the Historical Development of Civilization

Throughout human history, scientific knowledge has served as a catalyst for profound transformations in society. Ancient civilizations developed mathematics, astronomy, medicine, and engineering, which enabled the construction of infrastructure and the organization of complex social systems [8, p. 93]. Knowledge accumulated in Ancient Greece, China, India, and during the Islamic Golden Age formed the foundation of later scientific achievements.

The Scientific Revolution of the sixteenth and seventeenth centuries marked a turning point in human development. The works of Galileo Galilei, Isaac Newton, and Johannes Kepler introduced empirical observation, experimentation, and mathematical modeling as the core principles of scientific inquiry [1, p. 38]. This shift allowed societies to move beyond superstition and tradition toward rational explanation and systematic knowledge production.

The Industrial Revolution further demonstrated the transformative power of science. Advances in physics, chemistry, and engineering led to mechanized production, new transportation systems, and unprecedented economic growth [9, p. 56]. Although industrialization created social challenges, it also laid the foundation for modern technological civilization.

2. Science as the Basis of Technological Innovation

Technological innovation represents one of the most visible outcomes of scientific progress. Electricity, telecommunications, computers, and the internet emerged as direct results of systematic scientific research [2, p. 113]. In the twenty-first century, artificial intelligence, robotics, and quantum technologies are redefining production processes, labor markets, and communication systems [9, p. 102].

Scientific research plays a crucial role in renewable energy development. Advances in physics and materials science have increased the efficiency of solar panels, wind turbines, and energy storage systems, contributing to

climate change mitigation [4, p. 64]. Innovation ecosystems based on collaboration between universities, research institutions, and industry accelerate the commercialization of scientific discoveries [6, p. 89].

3. The Impact of Science on Healthcare and Quality of Life

One of the most significant contributions of science is its influence on healthcare. Medical research has increased life expectancy and reduced mortality through vaccines, antibiotics, and diagnostic technologies [3, p. 11]. The discovery of antibiotics alone saved millions of lives and revolutionized medical practice [7, p. 143].

Recent advances in biotechnology and genetic engineering have enabled personalized medicine and innovative therapeutic approaches [5, p. 27]. The COVID-19 pandemic clearly demonstrated the importance of scientific collaboration and evidence-based decision-making [3, p. 19]. Beyond healthcare, science improves living standards through advances in sanitation, nutrition, housing, and transportation.

4. Science and Sustainable Development

Sustainable development is impossible without scientific knowledge. Environmental science enables the assessment of human impact on ecosystems and climate systems [4, p. 12]. Climate models developed by scientists support policymaking aimed at reducing greenhouse gas emissions and adapting to climate change.

Scientific innovation contributes to the development of circular economy models, emphasizing resource efficiency and waste reduction [9, p. 141]. Advances in biotechnology and chemistry facilitate environmentally friendly materials and sustainable agricultural practices [6, p. 98].

5. Social and Ethical Dimensions of Scientific ProgressRapid scientific progress raises complex ethical issues. Technologies such as artificial intelligence and genetic engineering require ethical regulation to protect human rights and social equity [5, p. 44]. International organizations actively develop ethical guidelines to ensure responsible innovation.

Science also reshapes labor markets and education systems. Automation creates new opportunities while displacing traditional professions, requiring scientifically informed social policies [2, p. 176]. Ethical responsibility thus becomes an integral component of scientific development [7, p. 211].

6. Education and Scientific Literacy

The advancement of science depends on education and scientific literacy. Education systems that prioritize critical thinking and research skills foster innovation and informed citizenship [6, p. 17]. Scientific literacy enables individuals to evaluate information critically and resist misinformation [7, p. 88].

Investment in STEM education strengthens national competitiveness and innovation capacity [9, p. 159]. Public understanding of science builds trust between researchers and society, ensuring support for scientific initiatives [10, p. 101].

7. Science, Economy, and Global Competitiveness

In the knowledge-based economy, science is a key driver of economic growth. Research and development investments stimulate innovation, create high-value industries, and generate employment [6, p. 203]. Cooperation between science and business accelerates knowledge transfer and sustainable economic development [2, p. 214].

8. International Scientific Cooperation

Modern science is inherently global. Large-scale projects such as climate research programs and space exploration require international collaboration [4, p. 88]. Scientific cooperation strengthens global capacity to address shared challenges and promotes mutual understanding [8, p. 133].

Conclusion

Science is the central driving force of progress, shaping technological innovation, economic development, and social transformation [1, p. 244]. It improves quality of life, supports sustainable development, and offers solutions to global challenges. However, scientific progress requires ethical responsibility, scientific literacy, education, and international cooperation [5, p. 76].

Investing in science and education is an investment in the future of humanity. In an era of rapid change, science provides not only knowledge but also a rational framework for sustainable and responsible development [7, p. 221].

References

1. Kuhn, T. S. *The Structure of Scientific Revolutions*. Chicago: University of Chicago Press, 2012.
2. Castells, M. *The Rise of the Network Society*. Oxford: Wiley-Blackwell, 2010.
3. World Health Organization. *Global Health Estimates*. Geneva: WHO Press, 2023.
4. Intergovernmental Panel on Climate Change. *Climate Change 2023: Synthesis Report*. Geneva: IPCC, 2023.
5. UNESCO. *Ethics of Artificial Intelligence*. Paris: UNESCO Publishing, 2022.
6. OECD. *Education at a Glance 2023*. Paris: OECD Publishing, 2023.
7. Sagan, C. *The Demon-Haunted World*. New York: Ballantine Books, 1996.
8. Harari, Y. N. *Homo Deus*. London: Harvill Secker, 2016.

9. Schwab, K. The Fourth Industrial Revolution. Geneva: World Economic Forum, 2017.
10. Popper, K. The Logic of Scientific Discovery. London: Routledge, 2002.

НАУКА И ОБРАЗОВАНИЕ: ПРЕЕМСТВЕННОСТЬ ПОКОЛЕНИЙ И ИННОВАЦИИ В ПОДГОТОВКЕ КАДРОВ.

Жанатулы А.

Магистрант 2 курса
Агротехнический университет имени
Сакена Сейфуллина
Город Астана, Казахстан
Zhanatuly.akhmetali@gmail.com

Введение. Стремительное развитие современных технологий, глобализация и рост требований к качеству профессиональной подготовки формируют новые вызовы перед системой образования. Для устойчивого социально-экономического развития Казахстана ключевым фактором становится наличие компетентных специалистов, способных адаптироваться к изменениям и эффективно работать в условиях технологических преобразований. Особенно остро эта необходимость проявляется в высокотехнологичных и регламентированных сферах, таких как гражданская авиация, медицина, транспорт и инженерные специальности.

В этих условиях возрастает значимость обеспечения преемственности поколений — передачи профессиональных знаний, опыта и отраслевой культуры от более опытных специалистов к новым кадрам. Преемственность выступает не только механизмом сохранения накопленного потенциала, но и основой формирования устойчивых профессиональных компетенций, необходимых для безопасного и эффективного функционирования отраслей.

Одновременно система образования нуждается в обновлении через внедрение инновационных подходов, современных методик обучения и практико-ориентированных технологий. Инновации в сфере подготовки кадров позволяют сокращать разрыв между теоретическими знаниями и реальными производственными процессами, повышать качество обучения и формировать профессиональные навыки, отвечающие международным стандартам.

Таким образом, сочетание преемственности поколений и инновационных подходов в образовании является ключевым условием подготовки высококвалифицированных специалистов, способных обеспечивать устойчивое развитие отраслей экономики Казахстана. Анализ этих процессов и их влияния на профессиональную подготовку составляет основу данного исследования.

1. Преемственность поколений в подготовке кадров

Преемственность поколений представляет собой один из ключевых элементов профессиональной подготовки и функционирования любой высокотехнологичной отрасли. В условиях постоянного обновления технологий, нормативных требований и организационных процессов именно преемственность обеспечивает устойчивость системы, позволяя сохранять накопленный профессиональный опыт и передавать его следующим поколениям специалистов.

В профессиональной среде преемственность понимается как процесс передачи знаний, навыков, ценностей, норм поведения и специфических компетенций от более опытных работников к начинающим. Данный процесс включает не только формализованное обучение, но и неформальные формы взаимодействия: консультации, наставничество, наблюдение, совместное выполнение рабочих задач, участие в профессиональных дискуссиях. Для отраслей, где человеческий фактор напрямую связан с безопасностью, преемственность является обязательным компонентом функционирования.

Особое значение преемственность приобретает в сфере гражданской авиации, где профессиональная деятельность регулируется международными стандартами, а требования к качеству подготовки кадров чрезвычайно высоки. В условиях повышенной ответственности и сложных производственных процессов накопленный опыт профессионалов старшего поколения служит основой для предотвращения ошибок, повышения безопасности и соблюдения международных требований. Именно благодаря системной передаче опыта обеспечивается неизменность критически важных процедур, устойчивость профессиональной культуры и непрерывность производственных процессов.

Одним из ключевых факторов эффективности преемственности является институционализация

наставничества. В авиационной отрасли традиционно используется система, при которой молодые специалисты проходят стажировки под руководством более опытных сотрудников. Наставники не только обучают технологиям и регламентам, но и формируют у молодых специалистов отраслевое мышление, культуру безопасности и способность принимать решения в нестандартных ситуациях. В международных исследованиях подчеркивается, что именно наставничество обеспечивает полноценное освоение специфических компетенций, которые невозможно получить исключительно через теоретическую подготовку [1].

В то же время преемственность в современном образовательном контексте сталкивается с рядом ограничений. Во-первых, происходит постепенное сокращение числа высококвалифицированных специалистов старшего поколения, обладающих уникальным опытом. Во-вторых, растущая динамика изменений требует постоянного обновления знаний, что делает традиционные схемы передачи опыта менее устойчивыми. В-третьих, увеличение числа новых технологий и процедур требует адаптации моделей наставничества, сочетания практического опыта с современными методиками обучения и симулятивной подготовки.

Несмотря на возникающие трудности, преемственность остаётся фундаментальным механизмом кадрового развития. Она обеспечивает связь между поколениями, способствует формированию профессиональной идентичности, укрепляет корпоративную культуру и позволяет адаптировать новый персонал к сложным производственным условиям. Эффективная система преемственности становится особенно важной в условиях недостатка кадров, что характерно для многих высокотехнологичных сфер, включая авиационную.

Таким образом, преемственность поколений выступает основой устойчивого функционирования системы подготовки специалистов. Она формирует ту «непрерывную цепочку» профессионального опыта, без которой невозможно сохранить высокие стандарты качества, безопасности и ответственности, требуемые в авиационной отрасли.

2. Современные подходы к обучению авиационных специалистов

Современная система подготовки авиационных кадров претерпевает значительные изменения под влиянием глобальных тенденций, международных стандартов и растущих требований к безопасности полётов. Традиционные методы обучения, основанные преимущественно на теоретических занятиях и инструктивных материалах, уже не обеспечивают полного соответствия стремительно меняющимся условиям. В этих обстоятельствах формируется новая парадигма подготовки специалистов, ориентированная на практическую направленность, гибкость, стандартизацию и инновационные педагогические решения.

Одним из ключевых компонентов современных подходов является **компетентностный подход**, согласно которому целью обучения становится не только передача знаний, но и формирование конкретных профессиональных компетенций, необходимых для выполнения производственных функций. В авиационной отрасли этот подход выражается в необходимости овладения специалистами набором практических навыков: соблюдение процедур безопасности, работа с пассажирами и багажом, взаимодействие с регуляторными органами, выполнение требований авиационной безопасности. Компетентностный подход позволяет построить обучение таким образом, чтобы его результаты имели непосредственную прикладную ценность для предприятия или отрасли.

Существенное значение в подготовке авиационного персонала приобретают **симуляционные и моделирующие технологии обучения**. Тренажёры, имитирующие реальные производственные процессы, позволяют специалистам отрабатывать алгоритмы действий в условиях, максимально приближённых к оперативным. Такие симуляции позволяют создать безопасную среду, где обучающиеся могут осваивать процедуры без риска причинения вреда людям, имуществу или операциям. Использование симуляторов также способствует повышению качества оценки профессиональных навыков: инструкторы могут фиксировать ошибки и анализировать поведение обучающихся на всех этапах. Международные регуляторы подчеркивают, что моделирующие технологии являются обязательным элементом современной подготовки [2].

Важным направлением развития является **интеграция практико-ориентированного обучения**. Это означает расширение доли стажировок, практических занятий, ознакомительных мероприятий в аэропортах и авиационных организациях. Практико-ориентированная подготовка позволяет будущим специалистам погружаться в реальные производственные процессы, что особенно важно для отраслей с высокой степенью операционных рисков. Такой подход помогает сформировать профессиональные поведенческие модели, необходимые для предотвращения ошибок, повышения качества обслуживания и соблюдения международных требований промышленной безопасности.

Особое внимание уделяется развитию **стандартизированных учебных программ**, соответствующих требованиям международных авиационных организаций, таких как ICAO, EASA и FAA. Стандартизация обеспечивает сопоставимость квалификаций специалистов, позволяет унифицировать минимальные требования к знаниям и умениям, а также способствует интеграции национальной системы образования в

мировое авиационное пространство. В рамках стандартизированных программ обучение проводится по унифицированным модулям, включающим элементы теории, практики, оценочные процедуры и последующую сертификацию.

Системы повышения квалификации также становятся неотъемлемой частью подготовки кадров. В условиях постоянного обновления нормативов и процедур специалисты обязаны регулярно проходить обучение и подтверждать свои компетенции. Это касается как сотрудников служб авиационной безопасности, так и персонала авиационных предприятий, диспетчеров, инженерно-технического состава и работников авиакомпаний. Международные практики показывают, что циклы периодического обучения являются важным инструментом поддержания высокого уровня безопасности полётов.

Таким образом, современные подходы к обучению авиационных специалистов формируются на основе сочетания компетентностного, практико-ориентированного и симуляционного методов, постоянного повышения квалификации, стандартизации образовательных программ и развития культуры безопасности. Эти подходы позволяют обеспечить более качественную и глубокую подготовку специалистов, а также сокращают разрыв между образовательными учреждениями и реальными потребностями отрасли.

3. Инновации в системе подготовки кадров

Инновации в системе подготовки кадров представляют собой совокупность новых подходов, методов и организационных решений, направленных на повышение эффективности профессионального обучения и обеспечение соответствия специалистов требованиям современного производства. В авиационной сфере инновационные изменения особенно значимы, поскольку данная отрасль характеризуется высокой степенью регламентированности, быстрым обновлением процедур и постоянным усложнением технологической среды. В таких условиях инновации становятся не только желательным, но и необходимым инструментом модернизации образовательного процесса.

Одним из ключевых направлений внедрения инноваций является совершенствование **методик обучения**, позволяющих повысить практическую ориентированность образовательных программ. В рамках инновационных подходов акцент делается на активных методах обучения, включая ситуационные задания, проблемно-ориентированное обучение, групповые дискуссии и анализ кейсов. Данные методы способствуют развитию у слушателей критического мышления, способности к самостоятельному принятию решений, а также пониманию причинно-следственных связей в производственных процессах. В авиационной отрасли, где ошибки персонала могут иметь серьёзные последствия, такие методы обучения становятся важной частью формирования профессиональной ответственности и операционной подготовки.

Значительное внимание уделяется внедрению **симуляционного обучения**, которое само по себе является инновационным инструментом. Несмотря на то, что различные формы тренажёров используются в авиации на протяжении многих лет, современные симуляционные технологии значительно расширили их функциональные возможности. Сегодня симуляторы позволяют моделировать широкий спектр производственных ситуаций, включая сценарии с нарушениями, нестандартными условиями и высоким уровнем риска. Инновационность симуляторов заключается в их способности динамически адаптироваться к действиям оператора, обеспечивая индивидуализированный процесс обучения и точную оценку профессиональных навыков.

Инновации в подготовке кадров включают также развитие **модульных образовательных программ**, позволяющих гибко формировать учебные траектории в соответствии с конкретными профессиональными задачами. Модульный принцип обеспечивает структурированность материала, удобство обновления программ и возможность адаптации обучения под определённые категории персонала. В авиационной отрасли модульные программы широко применяются в обучении авиационной безопасности, обслуживании пассажиров, технической эксплуатации и иных направлениях, где требуется постоянное обновление знаний и навыков.

Не менее значимым направлением инноваций является совершенствование **процедур контроля и оценки знаний**. Современные системы оценивания включают использование профессиональных ситуационных тестов, практических заданий, оценку действий обучающегося в симуляционных условиях, а также многоуровневые системы сертификации. Это позволяет осуществлять более точную и объективную оценку профессиональной компетентности, а также своевременно выявлять пробелы в подготовке. Данный подход соответствует международным стандартам, устанавливаемым ICAO, EASA и другими авиационными регуляторами, которые подчёркивают важность комплексного непрерывного контроля компетенций [3].

Таким образом, инновации в системе подготовки кадров представляют собой комплексное явление, охватывающее методологические, организационные и оценочные аспекты образовательного процесса. В авиационной отрасли инновационные модели обучения позволяют обеспечить более высокий уровень профессиональной компетентности, сократить разрыв между теорией и практикой, повысить операционную готовность персонала и адаптировать образовательный процесс к современным

требованиям безопасности и качества.

4. Проблемы и вызовы подготовки кадров

Несмотря на существенный прогресс в модернизации образовательных программ и внедрении инновационных подходов, система подготовки кадров в авиационной отрасли сталкивается с рядом серьёзных проблем и вызовов, которые ограничивают её эффективность и снижают потенциал развития. Эти вызовы обусловлены как объективными факторами — изменчивостью международных стандартов и усложнением технологических процессов, — так и внутренними особенностями отрасли, включая кадровую структуру и организационные механизмы обучения.

Одной из ключевых проблем является **недостаток квалифицированных специалистов**, наблюдаемый в большинстве авиационных организаций. Высокая интенсивность отрасли, постоянный рост объёмов перевозок и ужесточение требований к безопасности формируют повышенный спрос на компетентный персонал. Однако образовательные учреждения не всегда способны обеспечить своевременное и качественное восполнение кадрового потенциала. Недостаток молодых специалистов приводит к увеличению нагрузки на действующий персонал и снижению возможности для планомерной передачи опыта, что негативно отражается на стабильности производственных процессов.

Другим значимым вызовом становится **рассогласованность между теоретической подготовкой и практическими требованиями**. В ряде учебных программ наблюдается недостаточное внимание к практико-ориентированным дисциплинам, в результате чего выпускники не обладают достаточным уровнем готовности к реальной работе в условиях аэропортов, авиакомпаний и служб авиационной безопасности. Такая ситуация требует модернизации учебных планов, расширения практических модулей и более тесного взаимодействия между образовательными учреждениями и отраслевыми организациями.

Серьёзное ограничение представляет собой и **необходимость постоянного обновления знаний**, вызванная регулярными изменениями в международных и национальных нормативных документах. ICAO, EASA и другие авиационные регуляторы регулярно пересматривают стандарты и практики, вводят новые требования и уточнения. Это требует от специалистов высокой адаптивности и готовности к непрерывному обучению,

а от образовательных организаций — оперативного обновления учебных материалов. Однако отсутствие гибких механизмов адаптации приводит к тому, что обучение не всегда успевает за текущими изменениями.

Не менее актуальной проблемой является **неравномерность уровня подготовки специалистов в разных организациях**. Даже при наличии формальных стандартов качество обучения в различных учебных центрах, авиакомпаниях и образовательных учреждениях может существенно отличаться. Это связано с неодинаковым уровнем оснащённости, квалификацией инструкторов, организационной культурой и различием в методологических подходах. Такая неоднородность создаёт риски для производственных процессов, поскольку приводит к вариативности профессиональных навыков персонала.

Существенным вызовом остаётся также **ограниченная доступность современных учебных ресурсов**, включая тренажёры, симуляционные системы и обновлённые методические материалы. Не все учебные центры располагают достаточной материально-технической базой для комплексной подготовки специалистов. Это затрудняет внедрение современных методов обучения и снижает возможности для практической отработки навыков. В результате теоретическая часть подготовки нередко преобладает над практической, что противоречит требованиям отрасли.

Дополнительным фактором, усложняющим процесс подготовки кадров, является **возрастающая сложность профессиональных обязанностей**. С развитием технологий увеличивается объём информации, которую специалист должен освоить, растёт число процедур и инструкций, усложняются операционные процессы. Для безопасной и эффективной работы требуется высокий уровень когнитивной нагрузки, что делает обучение более продолжительным и требует применения продвинутых педагогических технологий. Без адаптации учебных методик к подобным изменениям возможно снижение качества подготовки.

Таким образом, система подготовки кадров в авиационной отрасли сталкивается с комплексом вызовов, включающих кадровый дефицит, несоответствие между теорией и практикой, необходимость постоянного обновления знаний, вариативность качества обучения и ограниченность доступности современных учебных средств. Решение этих проблем является необходимым условием для поддержания высокого уровня безопасности и устойчивого развития авиационной сферы.

5. Пути совершенствования подготовки кадров

Совершенствование системы подготовки авиационных специалистов требует комплексного и стратегического подхода, основанного на сочетании международных рекомендаций, отраслевых потребностей и современных образовательных практик. Международные регуляторы подчёркивают, что

повышение качества подготовки является одним из ключевых факторов обеспечения безопасности, эффективности и устойчивого развития авиационной отрасли [5; 8].

Одним из важнейших направлений модернизации является усиление института наставничества. Поскольку преемственность поколений остаётся основным механизмом передачи практических навыков, необходимо формализовать роли наставников, разрабатывать внутренние стандарты наставничества и обеспечивать их интеграцию в программы подготовки. Такой подход позволяет укрепить связь между опытом старших специалистов и обучением молодых сотрудников, компенсируя дефицит практической подготовки [3; 4].

Не менее значимым направлением является развитие практико-ориентированного обучения. Увеличение количества стажировок, внедрение реальных производственных кейсов, расширение практических занятий на рабочих местах и использование симуляционных комплексов создают условия для формирования устойчивых профессиональных навыков. Согласно ICAO Doc 10019, практическая подготовка должна составлять значительную часть образовательных программ, особенно в профессиях, связанных с авиационной безопасностью и техническим обслуживанием [7].

Совершенствование системы подготовки также предполагает актуализацию учебных программ в соответствии с международными стандартами ICAO, EASA и FAA. Регулярное обновление модулей, включение новых требований к безопасности, применение современных подходов к оценке компетенций (Competency-Based Training and Assessment) позволяют обеспечить соответствие специалистов современным профессиональным требованиям [6].

Важным элементом развития остаётся укрепление материально-технической базы учебных центров. Расширение парка тренажёров, обновление симуляционных систем, внедрение виртуальных сред обучения повышают качество подготовки и позволяют отрабатывать действия в условиях, максимально приближённых к реальной операционной среде [10].

Существенное значение имеет интеграция образовательных учреждений, авиационных предприятий и международных организаций. Совместные программы, отраслевые стандарты обучения, обмен методическими материалами и участие работодателей в разработке учебных планов позволяют создавать систему подготовки, ориентированную на реальные потребности рынка труда и международных стандартов [2; 9].

Важным направлением является и развитие культуры непрерывного профессионального обучения. В условиях постоянного обновления технологий и нормативов специалисты должны регулярно проходить повышение квалификации и подтверждение компетенций. ICAO в Safety Management Manual (Doc 9859) подчёркивает, что постоянное обучение является частью системы управления безопасностью и напрямую влияет на снижение операционных рисков [8].

Таким образом, совершенствование подготовки авиационных специалистов требует системной работы в нескольких ключевых направлениях: формализация наставничества, развитие практико-ориентированного обучения, обновление учебных программ, укрепление материально-технической базы, международная координация и поддержка непрерывного образования. Эти меры формируют основу для создания эффективной и адаптивной системы подготовки кадров, соответствующей современным вызовам отрасли и международным требованиям.

Заключение. Современная система подготовки авиационных специалистов требует сочетания традиционной преемственности поколений и инновационных подходов к обучению. Передача накопленного профессионального опыта обеспечивает устойчивость отрасли и формирование культуры безопасности, в то время как современные образовательные технологии и практико-ориентированные методы позволяют адаптировать подготовку кадров к растущим требованиям международных стандартов. Комплексное развитие наставничества, симуляционного обучения, обновление учебных программ и укрепление сотрудничества между образовательными учреждениями и авиационными организациями является ключевым условием формирования компетентных специалистов, способных эффективно работать в условиях динамично развивающейся авиационной сферы.

Список литературы

1. Карпов А. В. Профессиональная преемственность в условиях технологических изменений. – Алматы: Наука, 2020.
2. ICAO. Next Generation of Aviation Professionals (NGAP) Programme. – ICAO Publications, 2023.
3. EASA. Training Standards and Competency-Based Training Guidance. – European Union Aviation Safety Agency, 2022.
4. FAA. Aviation Workforce Development Strategies. – Federal Aviation Administration, Washington

КОММУНИКАЦИЯ ПОКОЛЕНИЙ В УНИВЕРСИТЕТЕ: БАРЬЕРЫ, СТРАТЕГИИ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ, ВЛИЯНИЕ НА ПРОФЕССИОНАЛЬНОЕ РАЗВИТИЕ БУДУЩИХ СПЕЦИАЛИСТОВ И ПРЕПОДАВАТЕЛЕЙ

Жумабаев К.А.

к.э. н. Костанайский региональный университет
имени Ахмет Байтұрсынұлы

Аннотация: образовательная деятельность, состав кафедры, барьеры в преподавании, смешанные форматы обучения, коммуникация поколений, преемственность в педагогике, траектория обучения студентов, карьерный рост

Современные казахстанские университеты сталкиваются с одновременным присутствием нескольких поколений: преподавателей старших возрастных групп, молодых преподавателей, обучающихся студентов. Образовательные тенденции, связанные с цифровизацией, обновлением стандартов в академической среде, использование комбинированных форм обучения, направлены на повышение значимости взаимодействия между поколениями [1].

Целью написания данной статьи является выявление ключевых барьеров и эффективных моделей коммуникации между представителями разных поколений в университете, а также оценить их влияние на профессиональное развитие студентов и преподавателей.

Для реализации поставленной цели были установлены следующие задачи:

- 1) описание специфики поколенческих характеристик в контексте казахстанской образовательной культуры;
- 2) провести анализ основных барьеров коммуникаций;
- 3) рассмотреть применяемые в вузе стратегии коммуникации и наставничества;
- 4) оценить влияние межпоколенческого взаимодействия на развитие профессиональных навыков обучающихся и преподавателей.

В качестве методов исследования студентов было избрано анкетирование, где респонденты факультета экономики и права Костанайского регионального университета имени Ахмет Байтұрсынұлы в общей сложности 96 человек образовательных программ

«Экономика», «Финансы», «Ресторанное дело и гостиничный бизнес», «Учет и аудит», «Маркетинг», «Менеджмент», «Администрирование и правовое регулирование в сфере налогообложения», «Государственное и местное управление».

Средний возраст студентов составил 18-20 лет, 2 и 3 курс, очная форма обучения. Больших отличий во взглядах и ценностях между опрошенными выявлено не было, однако далее их мнения разделились, где одни отмечают цифровые технологии и гибкость графика посещения занятий как наиболее важные составляющие учебного процесса (55%). Во многих случаях это объясняется тем, что студенты ищут возможность подрабатывать в свободное от занятий время, нередко в ущерб учебной деятельности, работая не по специальности. Другая часть опрошенных выразила интерес в сторону практической пользы учебного процесса (15%), дисциплины и структуры проводимых занятий (15%), коммуникации с преподавателями (15%). В связи с этим у студентов нередко возникает вопрос о распределении приоритетов в сторону получения знания или имея определённые умения и навыки пытаться заработать, решить свои финансовые вопросы.

Дальнейший анализ представленных анкетных данных студентов показал, что по их мнению, представители старших поколений имеют несколько иные профессиональные и культурные установки, нежели молодое поколение. По их мнению, преподавателей в большей степени интересует дисциплина (трудовая, учебная), структура и содержание занятия, формирования общей траектории обучения студентов. Оценка коммуникативных навыков студентов разных образовательных программ с позиции использования цифровых технологий в учебном процессе, представляется на должном уровне. Однако возникают вопросы из-за преобладания гаджетов в процессе коммуникации, легкого доступа к информационной среде и потере мотивации к самостоятельной кропотливой работе, отсутствие необходимости детально анализировать протекающие события и явления в обществе. Выбор формата коммуникации между студентом и преподавателем часто диктуется формой обучения, где ряд студентов находится в учебной аудитории, устно на занятии, а другая часть, имея официальное разрешение совмещать работу по специальности с учебой - онлайн-консультации, использование электронной почты. Регулярная наставническая поддержка со стороны преподавателей чаще всего проявляется в работе кураторов, эдвайзеров учебных групп. Стоит отметить, что наибольшая составляющая опрошенных лиц высказываются за помощь в практических проектах ведущих

преподавателей, дальнейшее профессиональное ориентирование в русле избранной образовательной программы (50%), тьюторские консультации (15%), помощь в практических проектах (15%), менторство со стороны старших студентов (20%).

Саму степень помощи преподавателями старшего поколения в развитии профессиональных навыков, студенты оценивают как умеренную. В заключении, отвечая на вопрос о получении навыков межпоколенческого взаимодействия, молодые люди отметили как высокий, что в целом говорит о присутствии интереса со стороны молодежи в установлении положительных связей и перспективах их развития.

Анализ анкетных данных преподавателей кафедр «Экономика и финансы», «Бухгалтерский учет и управление» показал следующее. Средний возраст профессорско-преподавательского состава на кафедре «Экономика и финансы» составил 50 лет, кафедры

«Бухгалтерский учет и управление» - 48 лет. Кафедры расположены в одном корпусе здания университета, имеют схожий количественный состав - 20 и 24 человека соответственно. Качественный состав имеет расхождение, где удельный вес преподавателей, имеющих ученую степень, на кафедре «Экономика и финансы» составляет 35%, «Бухгалтерский учет и управление» - 50%. Дальнейший ход анализа вопроса коммуникации поколений на примере выше означенных кафедр выглядит следующим образом. Стаж в педагогической деятельности более 20 лет имеют 77% респондентов, в меньшей степени - 18% имеют опыт работы от 11 до 20 лет - 8 человек, и 5% составляют 2 преподавателя, опыт которых составляет 5-10 лет. При этом молодые преподаватели, имеющие стаж менее 5 лет отсутствуют вовсе. В настоящий момент в пользу данной ситуации играет укомплектованность кафедр, низкий уровень текучести кадров. Однако, вследствие такого разрыва есть риск недостаточности в реализации принципа преемственности поколений, практически одновременное «старение» педагогического коллектива, особенно кафедры

«Экономика и финансы», где у 17 из 20 опрошенных опыт работы составляет более 20 лет.

Также стоит отметить явное преобладание на данной кафедре старших преподавателей, не имеющих серьезной мотивации к дальнейшему карьерному росту и педагогическому развитию. Увеличение разрыва в возрасте способно нести в себе рост различий между поколениями студентов, имеющие те или иные ценностные установки, а также по мнению респондентов, частично работать в рамках традиционной образовательной культуры в вузе. При этом, в качестве цифровых барьеров, преподаватели отмечают, как правило, низкую цифровую дисциплину студентов (70%). Остальные проблемы имеют незначительный характер: нехватка оборудования (10%), сложности с платформами для онлайн обучения (10%), недостаток цифровой поддержки (10%).

Еще одним барьером в преподавании дисциплин отмечены сложность в устном обсуждении рассматриваемых ситуаций, и трудность понимания терминологии. Это может объясняться в недооценивании сущности терминов и ожидания схожих значений синонимов

- слов, близких по значению, но имеющие принципиальные отличия в подробном отраслевом анализе. Организационный механизм деятельности, как считают респонденты, характеризуется перезагрузкой документами, усилением бюрократических процедур (40% и 35% соответственно). Примером данного условия является передача функций, ранее выполняемых иными структурными подразделениями преподавателям кафедр, являющихся эдвайзерами учебных групп: подготовка сличительной ведомости при переводе студентов из других вузов, образовательной программы в составе одного университета. Иные барьеры связаны с несогласованностью планов (10%), отсутствием методической поддержки (10%), слабая коммуникация между кафедрами (5%).

Характер коммуникации в работе в большей степени основан на применении смешанных форматов (онлайн/оффлайн) (40%), мессенджеров при оценке учебных материалов (20%), переданных посредством электронного формата обучения, а также индивидуальных консультаций во время проведения занятий и внеурочное время (20%). Вместе с тем, меньшая часть преподавателей отмечает использование интерактивных форм обсуждения (20%), где при отсутствии возможности выхода в интернет, есть хорошие

предпосылки использовать креативность, творческое мышление студентов, в том числе в работе в малых группах. Далее опрошенные из числа преподавателей отмечают регулярное использование элементов наставничества. Однако стоит отметить, что данный вид работы может затрагивать выработку рекомендаций не только для менее опытных коллег, но и для обучающихся по программам бакалавриата, магистратуры, докторантуры. Исходя из этого и формат наставничества проходит по разному - преподаватели могут заниматься сопровождением индивидуальных проектов обучающихся, помощью в профессиональном ориентировании, адаптации первокурсников и т.д.

Интересным, на наш взгляд вопросом, является степень влияния студентов на профессиональное развитие преподавателей. Многие из коллег, в том числе в ходе личной беседы отметили жизненную необходимость быть в курсе настоящей ситуации в условиях рынка, умение давать обоснованные прогнозы развития в мировой и отечественной экономике. Не последнее место играют личностные

качества преподавателя, его нравственные ценности, жизненные ориентиры.

Заключительные вопросы, касающиеся развития на основе межпоколенческого взаимодействия, имели ответы высокого и среднего потенциала диалога между представителями различных поколений для улучшений результатов образовательного процесса.

На основании выше изложенного считаем, что дальнейший анализ вопроса межпоколенческих коммуникаций имеет огромную важность, особенно в части организации работы главных субъектов образовательного процесса - преподавателя и студента. И поиск точек соприкосновения их интересов поможет своевременно обнаружить и решить многие вопросы, несмотря на различия в возрасте, должности и иных критериев оценки.

Список литературы:

Приказ Министра науки и высшего образования Республики Казахстан от 5 января 2024 года № 4 «Об утверждении квалификационных требований, предъявляемых к образовательной деятельности организаций, предоставляющих высшее и (или) послевузовское образование, и перечня документов, подтверждающих соответствие им» / <https://portal.ksu.edu.kz/ru/zakony-pravila-polozheniya-instrukcii-rk/obrazovatel'naya-deyatelnost>

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ОЦЕНКА ВЛИЯНИЯ МОЛОДЕЖНОЙ ЗАНЯТОСТИ НА РЫНОК ТРУДА КАЗАХСТАНА

Ким В.А.,
магистрант ОП «Экономика»,
КарУК, г. Караганды

Аннотация. В статье проводится экономическая оценка влияния молодежной занятости на рынок труда Казахстана. Анализируются современные тенденции, проблемы и перспективы трудовой интеграции молодежи в экономику страны. Особое внимание уделено статистическим данным, мерам государственной политики и рекомендациям для улучшения ситуации.

Ключевые слова: молодежная занятость, рынок труда, безработица, NEET, Казахстан, экономическая оценка.

Молодежная занятость является важным индикатором социально-экономического развития страны. В Казахстане молодежь составляет значительную часть трудоспособного населения, и её интеграция в рынок труда оказывает существенное влияние на экономику.

Молодежь в возрасте от 14 до 35 лет представляет собой активную часть населения, обладающую потенциалом для экономического роста. Однако, несмотря на это, молодые люди сталкиваются с рядом проблем при трудоустройстве, включая недостаток опыта, образования и навыков, а также ограниченный доступ к стабильной и квалифицированной работе.

По данным Бюро национальной статистики, в IV квартале 2024 года уровень безработицы среди молодежи (15-34 года) составил 3,1%, а доля молодежи NEET (не обучающихся, не работающих и не проходящих профессиональную подготовку) — 6,6%.

В различных сферах экономики Казахстана в 2024 году были заняты 9,2 млн человек, из которых 7 млн являлись наемными работниками (76,6%), а 2,1 млн — самостоятельно занятыми (23,4%) . Наибольшая доля занятых наблюдалась в следующих сферах:

- Торговля — 16,8%
 - Образование — 13,1%
 - Промышленность — 12,5%
 - Сельское хозяйство — 10,6%
- Национальный статистический бюро

Доля неформально занятых в экономике Казахстана в 2024 году составила 12,8%, что является самым низким показателем за последние годы. Однако среди молодежи этот показатель остаётся высоким, особенно в сельских районах.

- Рост валового внутреннего продукта (ВВП): Активное участие молодежи в экономической деятельности способствует увеличению производственного потенциала страны.
- Снижение социальной напряженности: Трудоустройство молодежи снижает уровень

социальной напряженности и предотвращает возможные протестные настроения.

- Инновационное развитие: Молодые специалисты часто вносят новые идеи и подходы, способствуя инновационному развитию экономики.

3.2. Негативные аспекты

- Высокий уровень безработицы среди молодежи: Несмотря на снижение общего уровня безработицы, молодежь остаётся наиболее уязвимой группой на рынке труда.
- Низкий уровень профессиональной подготовки: Многие молодые люди не обладают необходимыми навыками и знаниями, что затрудняет их трудоустройство.
- Эмиграция молодежи: Отсутствие перспектив на родине приводит к оттоку квалифицированных кадров за границу.

4. Государственная политика в области молодежной занятости

Правительство Казахстана предпринимает ряд мер для улучшения ситуации на рынке труда молодежи:

- Программы профессиональной подготовки и переподготовки: Направлены на повышение квалификации молодежи и улучшение её конкурентоспособности на рынке труда.
- Стимулирование предпринимательской активности: Предоставление грантов и кредитов для начинающих предпринимателей среди молодежи.
- Создание рабочих мест: Разработка и реализация программ по созданию новых рабочих мест для молодежи.

5. Рекомендации

- Усиление взаимодействия между образовательными учреждениями и работодателями: Создание совместных программ, стажировок и практик для студентов.
- Развитие системы наставничества: Привлечение опытных специалистов для обучения и поддержки молодых работников.
- Повышение доступности информации о возможностях трудоустройства: Создание платформ и центров карьеры для молодежи.

Молодежная занятость оказывает значительное влияние на рынок труда Казахстана. Несмотря на предпринимаемые меры, остаются нерешёнными проблемы, связанные с трудоустройством молодежи. Для эффективного решения этих проблем необходимо

комплексное и системное подходы, включающие реформы в образовании, трудовом законодательстве и социальной сфере.

Список использованных источников

1. Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан. Основные показатели занятости населения (IV квартал 2024 года) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://stat.gov.kz/ru/industries/labor-and-income/stat-empty-unempl/publications/281071/>
2. Ranking.kz. Доля неформально занятых в экономике Казахстана сократилась до 12,8% [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://ranking.kz/digest/dolya-neformalno-zanyatyh-v-ekonomike-kazahstana-sokratilas-do-12-8.html>
3. Министерство труда и социальной защиты населения Республики Казахстан. Государственная программа развития занятости населения «Еңбек» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.enbek.gov.kz/ru>
4. Международная организация труда. Молодежная занятость: проблемы и решения [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.ilo.org/moscow/areas-of-work/youth-employment/lang--ru/index.htm>

ӘОЖ 314.12:305-055.2/055.1(574)

ҚАЗАҚСТАНДА ӘЙЕЛДЕР НЕЛІКТЕН ЕРЛЕРГЕ ҚАРАҒАНДА ҰЗАҚ ӨМІР СҮРЕДІ?

Көпес Е.Қ., Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы
Мемлекеттік басқару академиясының 1-курс магистранты,
Астана қаласы

Ғылыми жетекші:
Сүлейменова Г. К., Экономика ғылымдарының докторы, доцент,
Астана мемлекеттік қызмет хабының
Әлеуетті нығайту жөніндегі маманы, Астана қаласы

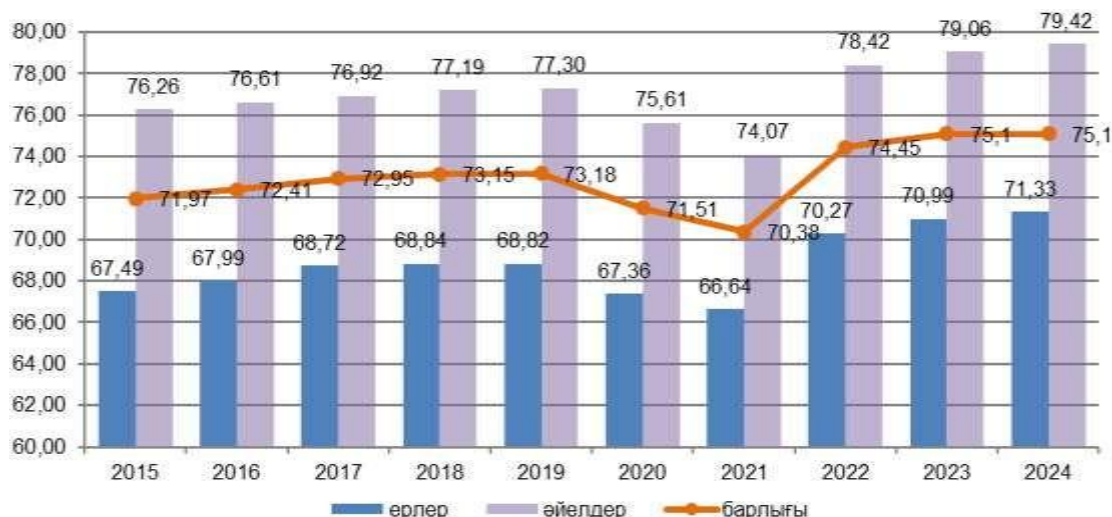
Аңдатпа. Мақалада Қазақстанда әйелдердің ерлерге қарағанда ұзақ өмір сүру феномені ұлттық және өңірлік деңгейде талданады. Зерттеу 2000-2024 жылдар аралығындағы өмір сүру ұзақтығының гендерлік аспектісіне арналған заманауи ғылыми еңбектерге сүйенеді. Сонымен қоса зерттеуде биологиялық, әлеуметтік-экономикалық, мінез-құлықтық және институционалдық факторлар кешені қарастырылып, ерлер денсаулығына бағытталған мақсатты саясат шаралары ұсынылады.

Түйін сөздер: өмір сүру ұзақтығы, гендерлік теңсіздік, ерлер денсаулығы, аймақтық айырмашылық, өлім-жітім, Қазақстан.

Халықтың өмір сүру ұзақтығы елдің әлеуметтік-экономикалық даму деңгейін, денсаулық сақтау жүйесінің тиімділігін және өмір сапасын сипаттайтын интегралды индикатор болып табылады. Дүниежүзілік банк пен ДДСҰ деректері бойынша, 2000-2021 жылдар аралығында әлемде орташа өмір сүру ұзақтығы 66 жастан 71 жасқа дейін өсті, яғни шамамен 5 жылға артты [1,2]. Қазақстан да осы жаһандық үрдістен сырт қалған жоқ: ұлттық статистика мәліметтері туғандағы күтілетін өмір сүру ұзақтығы 2000 жылы 65,5 жас шамасында болса, 2010 жылы 68,5, 2015 жылы 72 жасқа жуық, 2019 жылы 73,2 жас деңгейіне жеткенін көрсетеді [3,4]. COVID-19 пандемиясы 2020 жылы көрсеткішті 71,4 жасқа дейін уақытша төмендеткенімен, кейінгі жылдары өмір сүру ұзақтығы қайта өсіп, 2023 жылы 75,09 жасқа, ал 2024 жылы 75,44 жасқа жетіп отыр [4–6].

Сонымен қатар, бұл позитивті динамика аясында гендерлік айырмашылық тұрақты сипат алып отыр. 2015 жылы Қазақстанда әйелдер ерлерден орта есеппен 8,5 жылға ұзақ өмір сүрсе, 2020 жылы айырмашылық 8,2 жылды құрады [4]. 2023 жылы ерлер үшін күтілетін өмір сүру ұзақтығы 70,99 жас, әйелдер үшін 79,06 жас болса, 2024 жылғы ресми бағалаулар сәйкесінше 71,33 және 79,42 жасты көрсетеді, яғни гендерлік алшақтық шамамен 8,1 жыл деңгейінде сақталуда (1-сурет) [5,6]. Бұл – Еуропа және Орталық Азия өңірі елдерінің орташа көрсеткішінен жоғары, ал Орталық Азиядағы ең үлкен гендерлік айырмашылықтың бірі [7].

Зерттеудің дереккөздік базасын ҚР Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігі Ұлттық статистика бюросының өмір сүру ұзақтығы бойынша динамикалық кестелері, 2024 жылға арналған ақпарат, өңірлік бөліністегі өмір сүру ұзақтығы және өлім-жітім көрсеткіштері, сондай-ақ БҰҰ, Дүниежүзілік банк, ДДСҰ және гендерлік теңдік жөніндегі халықаралық ұйымдардың ресми материалдары құрайды [1–3,5–8]. 2000-2024 жылдар аралығындағы ұлттық деңгейдегі (жалпы халық, ерлер, әйелдер) уақыттық қатарлар іріктеліп, жыныстар арасындағы айырмашылық жыл сайын есептелді. Өңірлік аспектіні талдау үшін 2005-2023 жылдар аралығындағы облыстық деректер, ал 2024 жылға қатысты ақпараттағы өңірлік кестелер қолданылды [3,5].

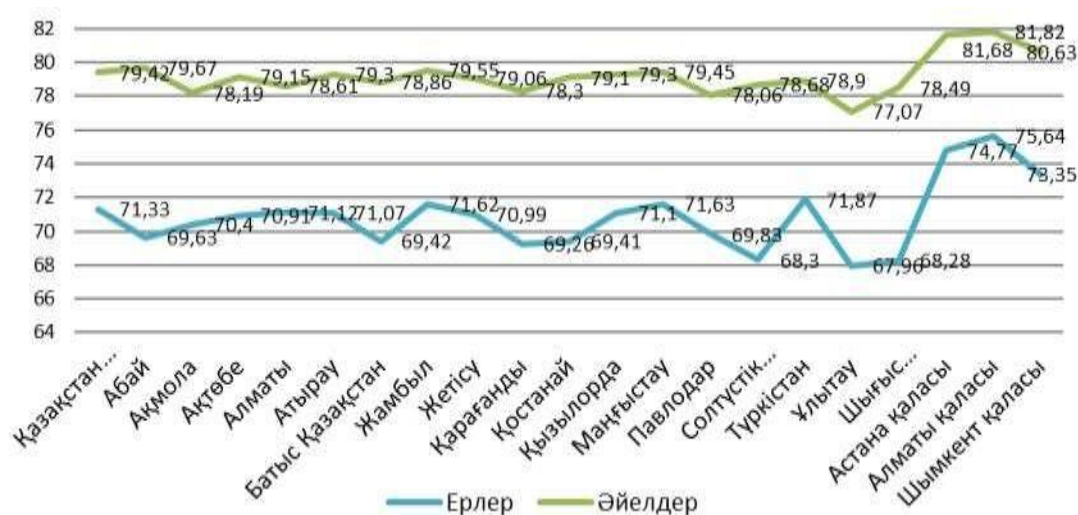
1- сурет. 2015-2024 жылдарға күтілетін өмір сүру ұзақтығының жынысы бойынша динамикасы.

Ескерту. Дереккөз негізінде автормен құрастырылған [9].

Сандық талдау тәсілі ретінде құрылымдық-динамикалық сипаттамалық әдістер басым пайдаланылды: уақыттық қатарлардың трендін бағалау, гендерлік алшақтықты есептеу, өңірлерді күтілетін өмір сүру ұзақтығы және «әйелдер-ерлер» айырмашылығы бойынша топтастыру. Сонымен бірге, өмір сүру ұзақтығының гендерлік аспектісі жөніндегі отандық және халықаралық ғылыми әдебиетке шолу жасалды. Қазақстандағы гендерлік өмір сүру ұзақтығы бойынша аймақтық және салалық контексті талдаған соңғы зерттеу нәтижелері, ерлер мен әйелдер арасындағы алшақтықтың 2023 жылы 8,07 жылды құрағанын, солтүстік және батыс индустриялық өңірлерде бұл айырмашылық 9 жылдан асып түсетінін көрсетеді [8]. Шетелдік әдебиетте ер-әйел денсаулығы мен өлім-жітімі арасындағы «еркектердің қысқа, бірақ салыстырмалы түрде сау өмірі» және «әйелдердің ұзақ, бірақ созылмалы аурулары көп өмірі» парадоксы кең талқыланады[10–12].

2000-2024 жылдар аралығындағы ұлттық динамикаға назар аударсақ, ерлердің өмір сүру ұзақтығы 2000 жылдары 60 жасқа жуық болса, әйелдерде 70 жас шамасында болды, айырмашылық 10-12 жылға жетті [3,4]. 2010-жылдар бойы ерлер көрсеткіші тезірек өсіп, 2019 жылы шамамен 69-70 жасқа жетті, әйелдер 77-78 жас деңгейіне көтерілді, нәтижесінде гендерлік алшақтық 8-9 жылға дейін қысқарды [4]. Пандемия кезеңінде екі жыныс үшін де өмір сүру ұзақтығы төмендеді, әсіресе ерлер арасында өлім-жітімнің жоғары болғаны байқалады, дегенмен 2022 жылдан бастап көрсеткіштер қайта қалпына келіп, 2024 жылы ерлер үшін 71,33, әйелдер үшін 79,42 жасқа жетті [5,6]. Яғни ерлер соңғы жиырма төрт жылда шамамен 10-11 жылға, әйелдер 8-9 жылға ұзақ өмір сүретін болды, бірақ олардың арасындағы алшақтық әлі де айтарлықтай.

Өңірлік айырмашылықтар да күрделі картинаны көрсетеді. 2024 жылғы ақпаратқа сәйкес, туғандағы күтілетін өмір сүру ұзақтығы ең жоғары деңгей Алматы қаласында – 78,78 жас, ал ең төмен көрсеткіш Ұлытау облысында – 72,48 жас [5]. 2024 жылғы өңірлік деректер ерлер мен әйелдер арасындағы алшақтық барлық облыста байқалатынын, бірақ оның көлемі шамамен 6 жылдан 10 жылға дейін өзгеретінін көрсетеді [8]. Мәселен, Ақмола және Батыс Қазақстан облыстарында 2024 жылы ерлердің өмір сүру ұзақтығы 69-71 жас, әйелдердікі 78-80 жас болып, гендерлік алшақтық 9-10 жылды құрады, Қарағанды және Солтүстік Қазақстан облыстарында да жағдай ұқсас [8]. Керісінше, Алматы және Астана қалаларында ерлердің өмір сүру ұзақтығы республика бойынша салыстырмалы түрде жоғары (72-74 жас), ал әйелдердің көрсеткіші ұлттық орташа деңгейден сәл ғана жоғары, сондықтан гендерлік айырмашылық 7-8 жыл шамасында сақталып тұр (2-сурет).

2- сурет. 2024 жылғы күтілетін өмір сүру ұзақтығының өңірлер бойынша динамикасы. Ескерту. Дереккөз негізінде автормен құрастырылған [9].

Аймақтық талдау ірі қалалар мен экономикалық әлеуеті жоғары өңірлерде, әсіресе қызмет көрсету секторы басым жерде, ерлердің де, әйелдердің де өмір сүру ұзақтығы жоғары екенін, ал ескі индустриялық құрылымы бар, демографиялық қартаю үдерісі күшейген облыстарда ерлердің ерте өлімі мәселесі өткір екенін көрсетеді [7,8]. Мұнда өндірістік қауіпті факторлар, зиянды еңбек жағдайлары, экологиялық жүктеме және зиянды әдеттердің таралу деңгейі жоғары.

Ерлер мен әйелдер өлім-жітімі құрылымын салыстыру, ерлер арасында өлім себептерінің ішінде сыртқы әсерлердің (жол-көлік оқиғалары, өндірістік жарақаттар, суицид, зорлық-зомбылық) үлесі айқын жоғары екенін, ал әйелдерде жүрек-қантамыр аурулары мен

онкологиялық патологиялардың басым екенін көрсететін халықаралық және ұлттық зерттеулермен сәйкес келеді [6,8,13,14].

Гендерлік айырмашылықтың себептерін түсіндіруде бірқатар факторлар өзара қабаттасып әсер етеді. Биологиялық тұрғыдан алғанда, әйел ағзасының гормондық ерекшеліктері (әсіресе эстрогендік қорғаныс) жүрек-қантамыр жүйесінің ауруларына ұшырау жасын кешіктіріп, өмір сүру ұзақтығының белгілі бір «биологиялық резервін» қамтамасыз етеді [11,15]. Сонымен қатар, халықаралық әдебиетте «ер азаматтық мәртебесінің тұрақсыздығы» концепциясы талқыланып, көптеген мәдени контексттерде еркектердің өз денсаулығын тәуекелге тігуге бейімділігі әлеуметтік нормалармен күшейтілетіні көрсетіледі [15,16].

Қазақстан жағдайында ерлер көбіне тәуекелі жоғары еңбек салаларында – тау-кен өндірісі, металлургия, құрылыс, көлік, мұнай-газ кешені шоғырланған. Бұл салаларда өндірістік жарақат, кәсіби аурулар және созылмалы стресс деңгейі жоғары. Өңірлік құрылымға қарағанда, дәл осы салалар Солтүстік, Батыс Қазақстан, Қарағанды, Маңғыстау және Атырау облыстарында басым, ал бұл өңірлерде гендерлік алшақтықтың 8,5-9 жылдан жоғары болуы кездейсоқ емес [7,8].

Мінез-құлықтық факторлар да маңызды рөл ойнайды. Темекі шегу, алкогольді шамадан тыс тұтыну, дұрыс тамақтанбау, профилактикалық тексерулерге барудан бас тарту – бұл тәуекелді модельдер ерлер арасында әйелдерге қарағанда жиі кездеседі [8,13]. Әйелдер, керісінше, денсаулыққа қатысты сақтық стратегияларын көбірек ұстанады, скрининг бағдарламаларына белсенді қатысады және медициналық қызметтерге жүгінуге бейім.

Әлеуметтік-мәдени факторлар деңгейінде гендерлік рөлдер құрылымы да маңызды. Зерттеулер көрсеткендей, отбасындағы негізгі асыраушы рөлі көбіне ерлерге жүктеледі, бұл экономикалық тұрақсыздық кезеңдерінде жауапкершілік пен стресс деңгейін күшейтеді [17]. Әйелдер үй шаруасымен және күтім еңбегімен көбірек айналысқанымен, олардың өмір сүру ұзақтығына әсер ететін психоэмоционалдық қолдау желілері (туыстық, әлеуметтік байланыстар) кеңірек болуы мүмкін.

Алынған нәтижелерді қорытындылай отырып, Қазақстанда әйелдердің ерлерге қарағанда ұзағырақ өмір сүруі биологиялық айырмашылықтармен ғана емес, әлеуметтік-экономикалық жағдайлар, гендерлік еңбек бөлінісі, мінез-құлықтық тәуекелдер және денсаулық сақтау қызметтеріне қолжетімділік айырмашылықтары жиынтығының нәтижесі екені көрінеді. Гендерлік алшақтықты азайту әйелдердің өмір сүру ұзақтығын төмендету емес, керісінше ерлердің денсаулық әлеуетін күшейту арқылы олардың көрсеткішін әйелдер деңгейіне барынша жақындату мақсатын білдіруі тиіс.

Мемлекеттік саясат тұрғысынан бірнеше басым бағыт айқындалады. Біріншіден, ерлер денсаулығына арналған арнайы ұлттық бағдарлама әзірлеу қажет: жүрек-қантамыр және онкологиялық ауруларды ерте анықтау, психикалық денсаулықты қолдау және суицидтің алдын алу, алкоголь мен темекіге қарсы

нысаналы ақпараттық кампаниялар. Екіншіден, жол қауіпсіздігі, өндірістік қауіпсіздік және еңбек гигиенасы саласындағы реттеуді күшейтіп, жоғары тәуекелді салаларда жұмыс істейтін ерлер үшін профилактикалық медициналық тексерулерді міндетті және қолжетімді ету маңызды. Үшіншіден, өмірлік даму стратегияларына ерлердің өмір сүру ұзақтығы төмен өмірлер үшін арнайы индикаторлар енгізіп, ресурстарды осы аймақтарға басымдықпен бағыттаған жөн.

Сонымен бірге, болашақ зерттеулерде макродеңгейдегі статистикалық талдауды микродеңгейдегі деректермен толықтыру өзекті. Жыныс, жас, өмір және әлеуметтік мәртебе бойынша деректерді қамтитын панельдік регрессиялық модельдер, өмір кестелерін тереңдетіп құру, сондай-ақ сапалық сұхбаттар мен фокус-топтар негізіндегі зерттеулер ерлер мен әйелдердің денсаулыққа көзқарасы мен мінез-құлқын тереңірек түсінуге мүмкіндік береді. Бұл, өз кезегінде, гендерлік айырмашылықты азайтуға бағытталған дәлелді мемлекеттік саясатты қалыптастыру үшін маңызды негіз бола алады.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. World Health Organization. World Health Statistics 2023: Monitoring Health for the SDGs. 2023.
2. World Health Organization. Global Health Estimates: Life expectancy and healthy life expectancy 2000-2021. . 2022.
3. «Талдау» ақпараттық-талдау жүйесі . Күтілетін өмір сүру ұзақтығы. Динамикалық кестелер . 2024.
4. ҚР СЖРА Ұлттық статистика бюросы. «Қазақстанның әйелдері мен ерлері» 2016-2020. 2022.
5. ҚР СЖРА Ұлттық статистика бюросы. Қазақстан Республикасы халқының туғандағы күтілетін өмір сүру ұзақтығы. 2025.
6. UN Statistics Division P. Gender Equality Across the Life Cycle in Kazakhstan. 2025.
7. World Bank. Gender in Central Asia: A Snapshot of Key Issues and Trends. 2017.
8. Eurasian Journal of Gender Studies. The Gender Aspect of Life Expectancy in the Regional and Sectoral Context of Kazakhstan. 2025. № №2.
9. ҚР СЖРА Ұлттық статистика бюросы. Қазақстанның демографиялық жылнамалығы 2020-2024. 2025.
10. Oksuzyan A. и др. Sex differences in health and mortality in Moscow and Denmark // Eur J Epidemiol. 2014. Т. 29, № 4. С. 243–252.
11. Varbanova V., Hens N., Beutels P. Determinants of life-expectancy and disability- adjusted life years (DALYs) in European and Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD) countries: A longitudinal analysis (1990–2019) // SSM Popul Health. 2023. Т. 24. С. 101484.
12. Chulanova Z. The Gender Aspect of Life Expectancy in the Regional and Sectoral Context of Kazakhstan // Eurasian Journal of Gender Studies. 2025. Т. 2, № 3. С. 66–78.
13. Myrkassymova A. Mortality difference between males and females in older age groups in Kazakhstan. 2021.
14. Bureau of national statistics of the Agency for strategic planning and reforms of the Republic of Kazakhstan. Gender Statistics in Kazakhstan. 2021.
15. Crimmins E. M. и др. Differences between Men and Women in Mortality and the Health Dimensions of the Morbidity Process // Clin Chem. 2019. Т. 65, № 1. С. 135–145.
16. Vandello J. A. и др. Precarious manhood and men’s physical health around the world. // Psychology of Men & Masculinities. 2023. Т. 24, № 1. С. 1–15.
17. UNFPA. National Study under the «Generations and Gender» Programme. . 2020.

СОВРЕМЕННАЯ КАДРОВАЯ ПОЛИТИКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ПОДХОДЫ К ПОДГОТОВКЕ И РАЗВИТИЮ ПЕРСОНАЛА МЕДИЦИНСКОЙ ОРГАНИЗАЦИИ

Мараджапова С. Б.

Магистрант 2 курса ОП 7М10122 –

МВА Менеджмент в здравоохранении

Научный руководитель – **Валиева Салтанат Несипбековна**

НАО “Медицинский университет Астана”, Астана, Казахстан

Аннотация. В статье рассматриваются особенности современной кадровой политики медицинской организации и инновационные методы подготовки и развития персонала. Рассматриваются современные подходы к подготовке и развитию сотрудников, обеспечивающие повышение конкурентоспособности

организаций и устойчивое развитие в условиях трансформации экономики.

Ключевые слова: Кадровая политика, HR аналитика, развитие медицинского персонала, автоматизация, искусственный интеллект, подготовка медицинских кадров, управление человеческим капиталом.

Цель работы. Целью работы является анализ современных подходов к кадровой политике и инновационных методов подготовки и развития персонала медицинской организации.

Актуальность. Современная медицина вынуждена сталкиваться с растущими объемами знаний и сложностью клинических случаев, что требует постоянного повышения квалификации медицинского персонала.

Материалы и методы. В исследовании использовались данные современных научных публикаций и результаты анализа практического опыта применения ИИ в медицине. Для систематизации информации применялись методы сравнительного анализа, синтеза данных и моделирования возможных сценариев.

На момент завершения 2024 года годовые доходы организаций здравоохранения составили 3811,4 млрд тенге, что является значимым показателем. Казахстан должен развиваться в соответствии с мировыми тенденциями, и сегодня кадровая политика медицинских организаций формируется под воздействием цифровизации, внедрения инновационных клинических технологий, изменения стандартов качества и растущей потребности в многофункциональных специалистах. В этих условиях система подготовки и развития персонала становится ключевым инструментом обеспечения устойчивости организации, её конкурентоспособности и высокого качества медицинской помощи.

С развитием цифровых платформ, ИИ-систем поддержки принятия решений и новых моделей оказания медицинской помощи традиционные программы повышения квалификации уже не способны обеспечить необходимый уровень адаптивности. Медицинским работникам требуется сочетание клинических, цифровых, аналитических и коммуникативных компетенций. В исследовании Li, Rao, Solares и соавторов (2020) была представлена модель BEHRT (Bidirectional Encoder Representations for Healthcare Transformer)

- двунаправленный трансформер, разработанный специально для анализа электронных медицинских записей. Модель обучалась на массиве данных более чем 1,6 млн пациентов и продемонстрировала способность прогнозировать вероятность развития 301 заболевания при последующих визитах пациента [2].

Одним из значимых результатов стало повышение прогностической точности: BEHRT превзошла существующие модели на 8,0–13,2% по показателю average precision, что свидетельствует о её высокой способности различать положительные и отрицательные клинические сценарии [2]. Автоматизация принятия решений на основе подобных моделей имеет несколько ключевых преимуществ. Во-первых, такие системы позволяют выявлять риски на ранних этапах, когда вмешательство наиболее эффективно. Во-вторых, трансформерные архитектуры способны обрабатывать гетерогенные данные - диагнозы, результаты обследований, назначения и лабораторные показатели - интегрируя их в единую аналитическую траекторию без потери контекста [2]. Это позволяет учитывать сложные взаимодействия между заболеваниями и поведенческими паттернами пациента.

Тем не менее исследование подчёркивает и трудности внедрения технологий. Качество прогнозов напрямую зависит от полноты и системности заполнения ЭМЗ: пропуски и несогласованности данных существенно снижают точность моделей. Одновременно с этим способность ИИ-систем анализировать большие массивы гетерогенных данных открывает новые возможности для комплексной оценки состояния пациента, но требует от медицинского персонала владения современными цифровыми инструментами, аналитическим мышлением и навыками междисциплинарного взаимодействия. Возрастает потребность в командах, объединяющих врачей, специалистов по данным, IT-аналитиков и клинических инженеров, что требует пересмотра кадровых стратегий и расширения компетентностных профилей сотрудников.

Материалы обзора Briganti и Le Moine (2020) показывают, что медицина становится всё более распределённой: значительная часть данных сегодня поступает с носимых устройств, смартфонов и сенсоров. Это требует от персонала навыков удалённого мониторинга, анализа потоковых данных и коммуникации с пациентами вне стационара. Уже существуют практические сценарии «усиленной медицины» (augmented medicine), где ИИ используется для анализа ЭКГ, выявления фибрилляции предсердий, обнаружения эпилептических приступов или гипогликемии с помощью носимых устройств, а также для обработки гистопатологических и медицинских изображений [3].

Одним из ключевых преимуществ внедрения таких технологий является переход к «4P- модели» медицины - предсказательной, превентивной, персонализированной и участнической [3]. Пациенты получают большую автономию, а своевременное вмешательство становится возможным задолго до появления клинических симптомов.

Однако цифровизация без готовности кадров приводит к росту нагрузки и профессиональному

выгоранию. Неравномерное внедрение электронных медицинских карт и отсутствие системного обучения стали причинами сопротивления врачей цифровым решениям. Это подтверждает необходимость продуманной кадровой стратегии: обучения персонала до внедрения технологий, сопровождения после внедрения, снижения административного давления и перераспределения функций.

Кроме того, многие ИИ-модели пока не прошли достаточную клиническую валидацию, что требует от персонала способности критически оценивать технологии, понимать их ограничения и работать с неопределённостью. Поэтому цифровая грамотность становится обязательной составляющей профессионального стандарта.

В совокупности анализ показывает, что успешное внедрение ИИ в медицину невозможно без трансформации кадровой политики. Медицинская организация должна:

- формировать цифровые компетенции сотрудников;
- развивать культуру работы с данными;
- обучать персонал взаимодействию с ИИ-инструментами;
- выстраивать систему непрерывного образования;
- снижать риски выгорания, связанные с цифровыми нагрузками;
- развивать междисциплинарное сотрудничество.

Внедрение ИИ-моделей демонстрирует, что цифровые технологии способны значительно повысить точность прогнозирования и эффективность клинических решений. Однако для этого необходима качественно новая модель подготовки кадров. Кадровая политика должна быть ориентирована на развитие цифровой грамотности, навыков работы с данными и понимание ограничений ИИ-инструментов. Без этого технологические инновации могут усилить нагрузку на сотрудников и повысить сопротивление изменениям. Следовательно, инновационные подходы к обучению становятся ключевым условием успешной интеграции ИИ в медицинскую практику и определения способности организации адаптироваться к новым условиям.

Использованные источники

1. Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан. (2025, 20 июня). *Финансово-хозяйственная деятельность организаций здравоохранения и социального обслуживания населения в Республике Казахстан (2024 г.)*. <https://stat.gov.kz/ru/industries/social-statistics/stat-medicine/publications/409035/> Статистическое Агентство РК
2. Li, Y., Rao, S., Ayala Solares, J. R., Hassaine, A., Ramakrishnan, R., Canoy, D., ... Salimi-Khorshidi, G. (2020). BEHRT: Transformer for Electronic Health Records. *Scientific Reports*, 10, Article 7155. <https://www.nature.com/articles/s41598-020-62922-y> Nature
3. Briganti, G., & Le Moine, O. (2020). Artificial intelligence in medicine: Today and tomorrow. *Frontiers in Medicine*. <https://www.frontiersin.org/journals/medicine/articles/10.3389/fmed.2020.00027/full>

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ГЕНДЕРЛІК ТЕНДІК МӘСЕЛЕЛЕРІ

Рахметолданов Б.Б.

ББ «МЖБ» 2 курс магистранты

Ғылыми жетекші:

Дугалова Г.Н., э. ғ. д., профессор

Қазақ университеті технология және бизнес

Қ. Құлажанов атындағы, Астана қ.

Аңдатпа. Мақалада Қазақстан Республикасында гендерлік теңдік мәселелеріне мемлекет, азаматтар және азаматтық қоғам институттарының көзқарастары талданады. 2006–2016 жылдарға арналған Гендерлік теңдік стратегиясының іске асырылу нәтижелері қарастырылған. Сондай-ақ авторлар жүргізген гендерлік теңдік мәселелеріне қатысты социологиялық зерттеудің қорытындылары берілген. Зерттеу нәтижелері Қазақстанда нақты гендерлік теңдікке қол жеткізу бағытында оң өзгерістер орын алғанын көрсетеді. Мемлекеттің бұл саладағы ролі респонденттер тарапынан жоғары бағаланған. Социологиялық деректерді талдау гендерлік теңдік саласында әлі де сақталып отырған проблемаларды

айқындауға және оларды шешудің ықтимал жолдарын ұсынуға мүмкіндік берді. Қазақстандағы гендерлік теңсіздік мәселелерін анықтау және оларды еңсеру тәсілдерін ұсыну ғылыми және тәжірибелік тұрғыдан құнды болып табылады және басқа елдер үшін де пайдалы болуы мүмкін.

Түйінді сөздер: гендерлік теңдік, гендерлік саясат, гендерлік қатынастар, әлеуметтік сауалнама, Қазақстан Республикасы.

Қазақстан қоғамы гендерлік теңдікті жалпы теңдік концепциясының құрамдас бөлігі ретінде қарастырады. Гендерлік теңдікке қол жеткізу әлеуметтік-экономикалық дамудың маңызды әрі дербес мақсаты болып табылады. Қазақстан Республикасының Конституциясы ерлер мен әйелдердің туғаннан бастап тең құқықтары мен бостандықтарын жариялайды [1].

Қазақстандағы гендерлік саясат әлемдік үрдістерге сай дамуда. Бұл саладағы ерекшелік

— бастамалардың көпшілігі мемлекеттің өзі тарапынан көтеріліп, алдын ала және уақтылы шаралардың қабылдануы. Мемлекет пен азаматтық қоғам институттары жүзеге асырып жатқан жұмыстарға қарамастан, гендерлік теңдік мәселелері бойынша ғылыми зерттеулерді жалғастыру және оларды шешудің тиімді жолдарын анықтау қажеттілігі сақталып отыр.

Қазіргі кезеңде гендерлік саясатты зерттеу көпдеңгейлі және күрделі әдістерді қолдануға негізделеді. Шетелдік әдебиеттерде сапалық және сандық тәсілдерді біріктіретін аралас әдістеменің көпсатылы зерттеулер үшін тиімді екені атап өтіледі [2; 3]. Аралас әдістер зерттеу аясын кеңейтіп, жаңа талдау бағыттарын ашады. Шуламиф Райнхарц (Shulamit Reinharz) гендерлік мәселелерді зерттеуде түрлі әдістерді қолдану әйелдер өміріне қатысты маңызды проблемаларды тереңірек түсінуге мүмкіндік беретінін жазады [4].

Зерттеуде келесі ғылыми әдістер қолданылды:

- статистикалық ақпаратты талдау;
- гендерлік теңдік бойынша отандық және шетелдік тәжірибелерді салыстыру;
- социологиялық сауалнама жүргізу.

Гендерлік қатынастарды зерттеуде гендерлік теңсіздік құбылыстарының заңдылықтарын анықтау, олардың пайда болу себептерін айқындау және қалыптасқан теңсіздікті жою жолдарын белгілеу маңызды болып табылады. Гендерлік қатынастардың ерекшеліктерін талдау ерлер мен әйелдердің қоғамдағы түрлі салалардағы рөлдік мінез- құлық моделін кешенді түрде көрсетуге мүмкіндік береді.

Алынған зерттеу нәтижелері мемлекеттік гендерлік саясатты әзірлеу және іске асыруда; гендерлік статистика жүйесінде; гендерлік, отбасылық және демографиялық саясат тұжырымдамаларын қалыптастыруда; заңнамаға, БАҚ-қа, білім беру материалдарына гендерлік сараптама жүргізуде қолданылуы мүмкін. Гендерлік саясаттың нәтижелері қысқа мерзімде байқалмайды, оң өзгерістер уақыт өте келе жинақталған тәжірибе арқылы көрінеді.

Қазақстандағы гендерлік саясат институттары 1995 жылдан бастап қалыптасты: дәл сол жылы Президент жанындағы Отбасы, әйелдер және демографиялық саясат жөніндегі кеңес құрылды. 1998 жылы Президент жанындағы Отбасы және әйелдер істері жөніндегі ұлттық комиссия пайда болды. Оның негізгі міндеті — отбасы саясаты мен ерлер мен әйелдердің теңдігіне қатысты мемлекеттік саясатты іске асыру.

2005 жылы Қазақстан гендерлік саясат тұжырымдамасын қабылдады, ал 2006–2016 жылдарға арналған Гендерлік теңдік стратегиясы Президент Жарлығымен бекітілді. Қазақстан қазіргі таңда жыныстық теңдік, әйелдер мен балаларды қорғау мәселелерін қамтитын 60-тан астам халықаралық құжаттың қатысушысы.

2025 жылы Қазақстан 148 елдің ішінде Гендерлік алшақтықтың жаһандық индексіне 92-орын алып, 0,698 балл жинады. Бұл 2024 жылғы 76-орынмен салыстырғанда төмен нәтиже. Әйелдердің сауаттылығы мен жоғары білім деңгейі жоғары болғанымен, бастауыш және орта білімде ер балалардың үлесі басым. Кәсіби бағыт бойынша да жыныстық бөлініс бар: әйелдер көбінесе әлеуметтік салада, ерлер STEM мамандықтарында шоғырланған.

Гендерлік алшақтық индексі төрт бағыт бойынша өлшенеді:

- экономикалық қатысу және мүмкіндіктер;
- білім деңгейі;
- денсаулық және өмір сүру ұзақтығы;
- саяси өкілеттіктер.

Соңғы жиырма жылда Қазақстанда әйелдердің қоғамдық-саяси белсенділігі артты. Мәселен, Мәжілістегі әйелдер үлесі 27,1 %-ды құрайды, бұл әлемдік орташа көрсеткіштен (22,1 %) жоғары [6].

Гендерлік даму жүйесі жеке тұлғалардың тең құқықтары мен мүмкіндіктерін қамтамасыз етуге бағытталған. Алайда бұл жүйенің тиімсіз жұмыс істеуі әлеуметтік шиеленіске әкелуі мүмкін. Стратегияда шешім қабылдау деңгейінде әйелдердің 30 % өкілдігін қамтамасыз ету мақсаты қойылған.

Сауалнама нәтижелері халықтың саясаттағы әйелдер санының аздығын гендерлік теңсіздік ретінде қабылдайтынын көрсетті. Респонденттердің 45,7 % ер басшыны таңдағанды жөн көреді. Мұндай пікір

олардың ерлердің кеңінен ойлайтынына (22,1 %) және ұйым мүддесін қорғай алуына (20,4 %) сенуімен байланысты. Кейбір құндылықтар (көшбасшылық, кәсібилік) жыныспен байланыстырылмағаны байқалады.

Гендерлік стереотиптердің қалыптасуына дәстүрлі мәдениеттің ықпалы зор. Ер адам — отбасы мен қоғамдағы жетекші күш, әйел — үй шаруасы мен бала тәрбиесіне жауапты тұлға деген түсінік әлі де кең таралған.

Қазіргі Қазақстандағы гендерлік қатынастар моделі тарихи дәстүрлердің, кеңестік кезеңнің құндылықтарының, батыс пен шығыс ықпалдарының, өсіп келе жатқан діндарлықтың және халықаралық ұйымдар ықпалының әсерімен қалыптасуда. Бұл күрделі жағдайда жаңа еуразиялық «гендерлік теңдік» моделі пайда болуда.

Отбасындағы гендерлік қатынастар жөніндегі пікірлер де әртүрлі:

- 28,7 % — ерлі-зайыптылар тең дәрежеде қатысуы тиіс;
- 28,9 % — отбасында әке басшы болуы керек;
- 27,7 % — ер адам басшы, бірақ әйел — негізгі тірек.

Отбасылық міндеттерді бөлу туралы түсініктер де әркелкі. Респонденттердің 33 % отбасы табысы барлық жұмыс істейтін мүшелердің үлестерінен тең қалыптасатынын айтты.

Кесте 1- Отбасындағы міндеттерді бөлу нұсқасы

№	Отбасындағы міндеттерді бөлу нұсқасы	Пайыз (%)
1	Күйеуі жұмыс істейді, әйелі үй шаруасында	40
2	Күйеуі жұмыс істейді, әйелі де үйде жұмыс істейді	23
3	Әйелі жұмыс істейді, күйеуі үй шаруасында	21
4	Екеуі де жұмыс істейді және үй шаруасын бірге атқарады (қалаулы нұсқа)	38
5	Екеуі де жұмыс істейді (нақты жағдай)	25
6	Әйелі жұмыс істемейді (нақты жағдай)	21
7	Әйелі жұмыс істемейді (қалаулы нұсқа)	11

Алынған мәліметтер респонденттердің отбасылық міндеттердің әділ бөлінуі туралы көзқарастары мен үй шаруашылығындағы нақты жағдай арасында айқын алшақтық бар екенін көрсетеді.

Біріншіден, қалаулы үлгілер құрылымында дәстүрлі отбасы моделі әлі де басым: 39,2 % сұрау салынғандар ер адам негізгі асыраушы болуы тиіс, ал әйел — үй шаруасы мен бала тәрбиесімен айналысуы қажет деп санайды.

Бұл қоғам санасында сақталып отырған патриархалды құндылықтардың тұрақтылығын көрсетеді.

Екіншіден, дәстүрлі көзқарастың басымдығына қарамастан, қоғамның едәуір бөлігі отбасылық міндеттерді бөлудің неғұрлым икемді тәсілдерін күтетінін байқатады:

- 22,8 % әйел жұмыс істейтін, бірақ үй шаруасының басым бөлігіне жауапты болатын үлгіні қолдайды.

- 21,0 % әйелдің еңбек қызметімен айналысатын жағдайда үй шаруасы ерлі-зайыптылар арасында тең бөлінуі тиіс деп есептейді.

Бұл деректер, гендерлік стереотиптер әлі де күшті болғанына қарамастан, қоғамда үй еңбегінің толыққанды әрі құнды жұмыс ретінде мойындала бастағанын көрсетеді.

Экономикалық қызмет және мансаптық қиындықтар

Көп жағдайларда әйелдер жұмыс істей отырып, сонымен бірге үй шаруасының негізгі бөлігін өз мойнына алады және балалар тәрбиесімен айналысады. Гендерлік теңдік стратегиясында экономиканың барлық салаларында әйелдердің мүмкіндіктерін кеңейтуге, олардың кәсіпкерлігі мен еңбек нарығындағы бәсекеге қабілеттілігін арттыруға ерекше назар аударылды. Осы мақсатта 2003 жылы Ұлттық комиссия шағын кәсіпкерлікті дамыту қоры мен әйел кәсіпкерлер жобаларын қаржыландыруды көздейтін ынтымақтастық туралы меморандумға қол қойды [9].

Зерттеу нәтижелері бойынша, респонденттердің 54,6 % әйелдерге мансап құру қиын деп санайды, ал 39,8 % бұл пікірмен келіспейді. Әйелдердің мансаптық өсуіне кедергі келтіретін негізгі себеп — ата-аналық міндеттер (декреттік демалыс, бала күтімі, үй жұмыстары). Мұны 44,0 % респондент атап өтті.

Сонымен қатар:

- 21,1 % — ер басшылардың әйелдерге кәсіби сенімсіздігі;
- 14,2 % — ерлер шовинизмі;
- 14,2 % — дәстүрлі көзқарастарды сақтауды негізгі кедергілер ретінде атады. Еңбек

саласындағы гендерлік кемсітушілік

«Қазақстанда жыныстық белгі бойынша еңбек кемсітушілігі бар ма?» деген сұраққа респонденттердің пікірлері бөлінді:

- 22,8 % — бар;
- 40,2 % — жоқ;
- 18,0 % — жанама түрде кездеседі;
- 19,0 % — жауап беруге қиналды.

Кемсітушіліктің негізгі түрлері ретінде көрсетілгендер:

- еңбек ақы (16,1 %),
- еңбек жағдайлары (24,9 %),
- жұмысқа қабылдау (35,9 %).

Жалпы, сауалнама нәтижелері әйелдердің қоғам өміріне және әлеуметтік мәселелерді шешуге айтарлықтай үлес қосып отырғанын дәлелдейді. Олар ел экономикасының дамуына ерлермен қатар елеулі еңбек сіңіреді. Облыс тұрғындарының басым бөлігі әйелдердің мансаптық өсуі көбіне олардың жеке қасиеттері мен өмірлік басымдықтарына байланысты деп санайды (отбасы немесе мансап).

Осыған байланысты әйелдердің кәсіби қызметін отбасылық міндеттермен үйлестіру мәселелеріне көбірек көңіл бөлу қажеттілігі айқындалып отыр.

Гендерлік саясат және білім беру Халықаралық және ұлттық тәжірибеде гендерлік теңдікке қатысты ақпараттандыру мен оқыту бойынша көптеген шаралар жүзеге асырылуда. Қазақстанда жалпы орта білім берудің мемлекеттік стандартында гендерлік компонент енгізілген, мектепке дейінгі және мектеп жүйесіне арналған «Гендер» атты кешенді білім беру бағдарламасы әзірленді. Мектеп оқулықтарына гендерлік сараптама жүргізіледі [11].

Қазақстандық зерттеушілер — Кодар З.М. [12], Сарсембаева Р.Б. [13], Соловьева Г.Г.

[14] және басқалар — гендерлік дамудың әртүрлі аспектілерін қарастыруда. Сонымен қатар, Қазақ мемлекеттік қыздар педагогикалық университетінің әлеуметтік және гендерлік зерттеулер институты гендерлік сезімтал педагог кадрларын даярлауға үлес қосуда [15].

Гендерлік қатынастардағы өзгерістер және қоғам бағасы Соңғы үш жылда Қазақстанда гендерлік теңдік жағдайының жақсарғанын азаматтардың басым бөлігі атап өтті. Мемлекеттің нақты гендерлік теңдікке қол жеткізуге бағытталған іс-қимылдары оң бағалануда.

Халықтың пікірінше:

- еңбек заңнамасы әйелдердің еңбек құқықтарын жеткілікті қорғайды;
- аналар мен балалар денсаулығын қорғау үшін қажетті жағдайлар жасалған. Алайда арнайы медициналық көмектің сапасына қатысты мәселелер бар:

- салауатты өмір салтын сақтамау,
- ауруханалар мен стационарларда мамандандырылған көмектің жеткіліксіздігі,
- әйелдер консультацияларындағы қызмет сапасының төмендігі,
- жүйелі медициналық тексерулердің жеткіліксіздігі.

Респонденттер гендерлік қатынастардың позитивті дамуына қызығушылық танытады және гендерлік саясаттың дәйекті түрде жүзеге асырылуы қажет деп санайды.

Олар мемлекеттің негізгі міндеттері ретінде:

- гендерлік ұйымдардың белсенділігін арттыру,
- заңнаманы жетілдіру қажеттілігін атап өтеді.

Гендерлік қатынастардағы өзгерістер әйелдердің ықпалының күшеюімен тығыз байланысты — отбасында, жұмыста, қоғамдық және саяси өмірде.

2006–2016 жылдарға арналған Қазақстандағы гендерлік теңдік стратегиясын іске асыру әйелдердің қоғамдағы рөлін арттыруға, олардың көшбасшылық құзыреттерін дамытуға және шешім қабылдау деңгейіндегі өкілдігін кеңейтуге ықпал етті.

Сонымен бірге, зерттеу барысында гендерлік қатынастардағы бірқатар өзекті мәселелер анықталды, ал оларды шешу бойынша ұсыныстар 2030 жылға дейінгі жаңа гендерлік және отбасылық-демографиялық саясат жөніндегі бағдарламалық құжатты әзірлеу кезінде ескерілуі тиіс (кесте 2).

Кесте 2-Гендерлік мәселелердің себептері және оларды шешу жолдары

Проблемалар мен себептер	Шешу жолдары
Гендерлік стереотиптер	Гендерлік теңсіздіктің негізгі факторы болып табылады. Оларды еңсеру қоғамда гендерлік теңдіктің орнығуына тікелей ықпал етеді.

Халықтың гендерлік құқықтар туралы төмен хабардар болуы	Ағарту жұмыстары, білім беру жүйесіне гендерлік тәсілдерді енгізу, гендерлік теңдікті насихаттау, ақпараттық-оқыту бағдарламаларын кеңейту.
Бірқатар мемлекеттік қызметкерлердің әйелдерді шешім қабылдау деңгейіне ілгерілетуге деген құлықсыздығы	Саясатта, экономикада және мемлекеттік қызметте әйелдер өкілдігін квоталау туралы заң қабылдау; басшыларды бағалау жүйесіне «гендерлік индикаторларды» енгізу.
Қоғамның әл-ауқаты бойынша күрт жіктелуі	Мемлекеттің экономикалық тұрақтануы; әйелдер кәсіпкерлігін дамытуға қолдау көрсету; аналарды материалдық қолдау тетіктерін күшейту.
Гендерлік жағдайды бағалау үшін ашық статистикалық деректердің болмауы	Гендерлік көрсеткіштер мен индикаторларды міндетті статистикалық тіркеу жүйесін енгізу; деректердің қолжетімділігін арттыру.
БАҚ-та ерлер және әйелдер рөлдерінің бұрмалануы	Ақпараттық өнімдерге гендерлік сараптама жүргізу; медиа контентте гендерлік теңдікті сақтауға бағытталған стандарттарды енгізу.
Ескерту: авторлар құрастырған	

Жүргізілген социологиялық зерттеу нәтижелеріне сүйене отырып, авторлар қазіргі кезеңде Қазақстанда гендерлік әлеуметтенудің мазмұны өзгеріске ұшырап жатқанын атап көрсетеді. ХХІ ғасыр жағдайында гендерлік қатынастардың дәстүрлі моделінің толық сақталуы іс жүзінде мүмкін болмай отыр. Қоғам өміріндегі саяси, экономикалық және әлеуметтік өзгерістердің ауқымдылығы «еркектің рөлі» мен «әйелдің рөлі» жөніндегі классикалық түсініктердің біртіндеп әлсіреуіне әкелуде.

Гендерлік рөлдер арасындағы бұрынғы айқын поляризация әлсіреп, әйелдің тек үй шаруасымен айналысып, бала тәрбиелеуге көңіл бөлуіне экономикалық жағдай жиі мүмкіндік бермейді. Көптеген отбасыларда ер адамның жалғыз өзі материалдық қамтамасыз ету функциясын толық атқаруы қиын болып отыр. Осыған байланысты әйел санасында өзін-өзі анықтаудың жаңа сипаттары қалыптасуда: қазіргі қоғамда әйел тәуелсіз, іскер, кәсіби табысты, белсенді болуы тиіс деген көзқарас орныққан. Бұл қасиеттер бұрын тек «ерлерге тән» деп бағаланған еді.

Қоғамдық пікір нәтижелері Қазақстанда гендерлік теңдік бағытындағы өзгерістердің өте баяу жүріп жатқанын айғақтайды. Әйелдің экономикалық дербестігіне қатысты стереотиптер әлі де сақталғанымен, қазіргі жағдайда әйелге жұбайын, өмір салтын, киім үлгісін және басқа да жеке таңдауларын өз бетінше анықтау мүмкіндігі беріледі.

Гендерлік теңдікке қол жеткізу үдерісі дәстүрлі мәдени нормалардың, сондай-ақ әлеуметтік ақпараттың ықпалында қалып отыр. Өмір сүрудің жаңа стандарттарына көшу, ең алдымен, жас ұрпақтың гендерлік әлеуметтену нәтижелеріне және отбасы құрылымындағы жаңа рөлдік үлгілерге әсер етуде. Гендерлік әлеуметтену – индивидтің өзі өмір сүретін қоғамдағы гендерлік мәдени жүйені меңгеру үдерісі, жыныстар арасындағы айырмашылықтарды әлеуметтік тұрғыда қалыптастыру тетігі болып табылады.

Дәстүрлі гендерлік қатынастар моделі мен неке формасының беделінің төмендеуі ерлер мен әйелдердің рөлдерінің трансформациялануымен тікелей байланысты. Гендерлік саясаттың нәтижелері тез арада көрінбейді; ол ұзақ мерзім ішінде жинақталған оң тәжірибелер, құқықтарды қорғауға және барлық гендерлік топтардың мүмкіндіктерін жүзеге асыруға жағдай жасау арқылы ғана айқындалатын болады.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы. – Астана: 1995 (өзгерістер мен толықтырулармен).
2. «Тұрмыстық зорлық-зомбылықтың алдын алу туралы» Қазақстан Республикасының заңы.
3. 2009 жылғы 4 желтоқсан, № 214-IV (өзгерістермен). «Қазақстан Республикасындағы ерлер мен әйелдердің тең құқықтарының және тең мүмкіндіктерінің мемлекеттік кепілдіктері туралы» заңы.
4. 2009 жылғы 8 желтоқсан, № 223-IV. Қазақстандық ғылыми және аналитикалық әдебиет
5. Айтимова, С., & Шалғымбаева, Г. Гендерлік саясат: Қазақстан тәжірибесі. Алматы: Қазақ университеті, 2017.
6. UNDP Kazakhstan / ҚР Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігі. Қазақстандағы гендерлік теңдік жөніндегі ұлттық есеп. – Астана, 2022.

РОЛЬ УНИВЕРСИТЕТОВ В ФОРМИРОВАНИИ ПРЕЕМСТВЕННОСТИ ПОКОЛЕНИЙ И ИННОВАЦИОННОГО КАДРОВОГО ПОТЕНЦИАЛА

Хван Е.П. студент НАО Карагандинский
Технический университет имени Абылкаса Сагинова,
г. Караганда

В современных условиях развития общества и экономики возрастает значение системы высшего образования как ключевого института формирования человеческого капитала. Университеты выполняют важную функцию обеспечения преемственности поколений, сохраняя и передавая научные знания, академические традиции и профессиональные ценности, одновременно внедряя инновационные образовательные технологии. В статье рассматривается роль университетов в формировании преемственности поколений и инновационного кадрового потенциала, анализируются современные образовательные практики и выявляются основные проблемы и перспективы развития высшего образования.

Переход к экономике знаний и ускоренное развитие технологий существенно изменяют требования к качеству человеческого капитала. В этих условиях система высшего образования приобретает стратегическое значение, поскольку именно университеты обеспечивают подготовку специалистов, способных адаптироваться к динамично меняющимся социально-экономическим условиям и участвовать в инновационном развитии общества.

Особую актуальность приобретает проблема преемственности поколений в образовательной среде. Смена поколений преподавателей и обучающихся сопровождается изменением ценностных ориентаций, подходов к обучению и восприятию знаний. Университеты в данной ситуации выступают не только как центры передачи знаний, но и как институты сохранения научных школ, академической культуры и профессиональной идентичности.

Одновременно с этим университеты вынуждены активно внедрять инновационные образовательные модели, ориентированные на развитие цифровых и профессиональных компетенций. В этой связи исследование роли университетов в формировании преемственности поколений и инновационного кадрового потенциала является актуальным и научно значимым.

Преемственность поколений в образовании представляет собой процесс передачи знаний, опыта, профессиональных компетенций и ценностных ориентиров от старшего поколения к младшему. В системе высшего образования данный процесс реализуется через академические традиции, научные школы, образовательные программы и институт наставничества.

Университеты исторически выполняют функцию аккумуляции и трансляции научного знания. Формирование научных школ, поддержание исследовательской культуры и передача методологических подходов обеспечивают устойчивость образовательной системы и её способность к развитию. Преемственность поколений в данном контексте выступает важнейшим фактором сохранения качества образования и научной деятельности. В то же время преемственность не означает консервацию устаревших форм обучения. Она предполагает адаптацию традиционных подходов к новым условиям, что особенно актуально в условиях цифровизации и глобализации образовательного пространства.

Инновационный кадровый потенциал представляет собой совокупность профессиональных, интеллектуальных и творческих способностей специалистов, позволяющих им участвовать в разработке и внедрении инноваций. Формирование такого потенциала невозможно без системной подготовки кадров в университетской среде. Современные университеты ориентированы на подготовку специалистов, обладающих не только фундаментальными знаниями, но и навыками критического мышления, междисциплинарного взаимодействия и работы с цифровыми технологиями.

Важную роль в этом процессе играет интеграция образовательной и научно-исследовательской деятельности, позволяющая вовлекать студентов в научные проекты и инновационные разработки. Кроме того, университеты формируют кадровый резерв для научной и образовательной сферы, обеспечивая воспроизводство профессорско-преподавательского состава и научных работников. Таким образом, университеты выполняют системообразующую функцию в формировании инновационного кадрового потенциала общества.

В условиях трансформации системы образования университеты активно внедряют инновационные образовательные практики, направленные на повышение качества подготовки кадров и сохранение преемственности поколений. К таким практикам относятся цифровые образовательные технологии, проектное обучение, смешанные форматы обучения и наставничество.

Цифровые образовательные платформы расширяют доступ к знаниям и способствуют

индивидуализации образовательного процесса. При этом роль преподавателя трансформируется от носителя информации к наставнику и модератору образовательной деятельности, что усиливает межпоколенческое взаимодействие. Наставничество является одним из наиболее эффективных механизмов передачи профессионального опыта и ценностей. Взаимодействие опытных преподавателей и молодых специалистов способствует сохранению академических традиций и одновременно стимулирует внедрение инновационных подходов в образовательный процесс.

Формирование инновационного кадрового потенциала требует тесного взаимодействия университетов с научными организациями и работодателями. Современные университеты выступают платформами для интеграции науки, образования и бизнеса, обеспечивая практическую направленность подготовки специалистов. Проектная деятельность, стажировки, участие в научно-исследовательских и прикладных проектах позволяют студентам осваивать актуальные профессиональные компетенции и повышают их конкурентоспособность на рынке труда. Одновременно это способствует обновлению образовательных программ и повышению их соответствия требованиям инновационной экономики.

Университеты играют ключевую роль в формировании кадров, способных обеспечить устойчивое инновационное развитие общества.

Несмотря на положительные тенденции, университеты сталкиваются с рядом проблем, включая разрыв между поколениями преподавателей и студентов, недостаточную адаптацию образовательных программ к требованиям цифровой экономики, а также необходимость постоянного повышения квалификации профессорско-преподавательского состава.

Перспективы развития университетов связаны с дальнейшей цифровизацией образования, развитием междисциплинарных программ, усилением роли наставничества и расширением международного академического сотрудничества. Реализация данных направлений позволит университетам эффективно сочетать преемственность поколений и инновационный подход к подготовке кадров.

Университеты являются ключевыми институтами формирования преемственности поколений и инновационного кадрового потенциала. Они обеспечивают сохранение научных традиций и академической культуры, одновременно внедряя инновационные образовательные технологии и модели подготовки специалистов. В условиях динамичных социально-экономических изменений роль университетов возрастает, что требует

системного подхода к развитию высшего образования и интеграции традиционных и инновационных методов обучения.

Список использованной литературы

1. Райзберг Б.А. Т-образная модель компетенций в профессиональном образовании // Высшее образование в России. – 2020. – № 8-9.
2. Харрисон Ш., Игнатьев М.Б. FinTech: революция в финансовых услугах. – СПб.: Питер, 2021.
3. Шадрин Е.В. Трансформация финансового образования в условиях цифровой экономики // Финансовая аналитика: проблемы и решения. – 2023. – № 1.

БІЛІМ БЕРУДІ ЖАҢҒЫРТУ ЖӘНЕ ЦИФРЛАНДЫРУ

Д.М. Умбетов гуманитарлық ғылымдар магистрі,
Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті Қарағанды, Қазақстан

Аннотация. Мақалада білім беруді цифрландыру мәселесі оның барлық буындары мен деңгейлерін қамтитын күрделі әрі көпқырлы үдеріс ретінде қарастырылады. Білім беруді адам капиталын қалыптастыру және дамыту жүзеге асатын әлеуметтік институт ретінде пайымдай отырып, автор қазіргі қоғамның даму үрдістері мен қарқынына сәйкес болуы үшін білім беру қызметін ұйымдастыруға қойылатын критерийлерді айқындайды. Білім беру кеңістігін жобалау мен білім беру бағдарламаларын іске асыруда цифрлық технологияларды қолданудың ерекшеліктеріне ерекше назар аударылады.

Кілт сөздер: цифрландыру, білім беру, цифрлық трансформация, цифрлық қоғам, білім беру ортасы, құзыреттер, инновациялар.

Қазіргі білім берудің басты міндеттерінің бірі – бәсекеге қабілетті адам капиталын қалыптастыру.

Оның сапалық сипаттамалары елдің әлеуметтік-мәдени және экономикалық дамуының тиімділігіне тікелей әсер етеді. Қоғамның өзінде жүріп жатқан өзгерістердің сипаты мен қарқыны білім беру жүйесінің түрлі деңгейлеріне қойылатын талаптар мен оның болашақтағы даму перспективаларын айқындайды. «...өндіріс технологиялары өзгеріп, икемді бола түсуде, өзгерістерге жылдам әрі тиімді жауап бере алатын белсенді, мобильді, шығармашыл мамандар талап етіледі» [1, 66 б.]. Сондықтан «...жоғары білімнің практикалық қолдануға бағытталмаған, тек белгілі бір дәрежеде фундаменталды білімді адамды қалыптастыруға бағытталған тұжырымдамасы өзектілігін жоғалтуда» [2, 95 б.].

Бүгінгі таңда әлемдік қауымдастықтың басты даму бағыты - цифрлық трансформация және инновациялық технологияларды барлық салаға енгізу. Бұл үрдіс, әрине, білім беру жүйесін де айналып өтпейді. Білім беру - қоғам дамуының негізгі тірегі. Елдің өркендеуі мен болашағы білім сапасына тікелей байланысты. Сондықтан білім беру жүйесін жаңғырту мен цифрландыру - заманауи қоғам талабынан туындаған стратегиялық міндет. Қазақстанда соңғы жылдары білім беру саласында бірқатар реформалар жүзеге асырылып келеді. Оның ішінде жаңартылған білім мазмұнына көшу, цифрлық технологияларды оқу процесіне енгізу және педагог кадрлардың кәсіби біліктілігін арттыру жұмыстары ерекше маңызға ие.

Білім беруді жаңғырту – бұл тек оқу бағдарламасын өзгерту емес, тұтас оқу жүйесін заман талабына сәйкестендіру. Жаңартудың басты мақсаты – оқушыларды өмірде кездесетін түрлі жағдайларға дайын, сыни тұрғыдан ойлай алатын, өз бетімен шешім қабылдайтын тұлға ретінде тәрбиелеу. Жаңартылған білім мазмұны бойынша оқушы тек ақпаратты жаттап қана қоймай, оны өмірде қолдануды үйренеді. Сабақ барысында жобалық жұмыс, зерттеу, топтық және сараланған оқыту әдістері кеңінен қолданылады. Сонымен қатар, білім беру жүйесін жаңғыртудың маңызды бөлігі – оқыту мен тәрбиенің ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтарға негізделуі. Осы арқылы ұлттық сана мен рухани бірегейлік сақталып, заманауи технологиялық біліммен үйлесімді дамиды.

Цифрландыру – қазіргі заманның ажырамас бөлігі. Ол білім беру сапасын арттырып қана қоймай, оқыту процесін анағұрлым ыңғайлы әрі тиімді етеді. Қазіргі мектептер мен колледждерде цифрлық технологиялар кеңінен енгізілуде: интерактивті тақталар, виртуалды зертханалар, электрондық оқулықтар, онлайн тест жүйелері және қашықтан оқыту платформалары оқытуды жаңа деңгейге көтерді.

Ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың даму қарқыны және олардың адам өмірінің барлық саласына үздіксіз енуі адамзатты өзінің жаңа даму кезеңіне – дәстүрлі қоғамнан цифрлық қоғамға өтудің жаңа парадигмасына жақындатады. Адам өмірінің ажырамас бөлігіне айналған цифрлық орта жағдайында білім берудің функциясы «...тек өткен ұрпақтың білімін мен мәдениетін қазіргі және болашақ ұрпаққа жеткізу ғана емес, сонымен қатар тұрақты даму стратегиясына көшуге бағытталған тиімді әрекеттерді жүзеге асыруға алдын ала дайындалған адамды қалыптастыру ретінде танылады» [3, 207 б.].

Жаңа буынның мемлекеттік жалпыға міндетті жоғары білім беру стандарттарына сәйкес, жоғары оқу орындарында қалыптастырылуы тиіс әмбебап білім беру нәтижелері білім алушының тұлғалық, әлеуметтік және кәсіби дамуына бағытталған. Оларға цифрлық, коммуникативтік, әлеуметтік, тұлғалық, зерттеушілік, жаһандық, креативтік-сыни және кәсіпкерлік құзыреттер кіреді.

Цифрлық құзыреттілік – ақпараттық технологияларды қолдану, деректермен жұмыс істеу және цифрлық қауіпсіздікті қамтамасыз ету; коммуникативтік құзыреттілік – тілдік және академиялық қарым-қатынас; әлеуметтік құзыреттілік – командада жұмыс, мәдениеттер диалогы және азаматтық жауапкершілік; тұлғалық құзыреттілік – өзін-өзі дамыту, сындарлы және шығармашылық ойлау; зерттеушілік құзыреттілік – ғылыми талдау, деректерді интерпретациялау; жаһандық құзыреттілік – әлемдік үрдістерді түсіну, халықаралық өзара әрекеттестік; креативтік-сыни құзыреттілік – жаңа идеялар ұсыну, ақпаратты талдау; кәсіпкерлік құзыреттілік – жобалық менеджмент, инновациялық бастамалар. Бұл құзыреттер білім алушының жан-жақты дамуына, кәсіби және әлеуметтік әлеуетін арттыруға, сондай-ақ заманауи өзгерістерге бейімделуге мүмкіндік береді.

Цифрландыру білім алушыларға жеке оқу ортасын құруға мүмкіндік береді: интернет- платформалар оқу контентін дербес басқаруға, виртуалды жұмыс кеңістігін құруға жағдай жасайды. Цифрлық технологиялар нақты оқу үдерісін деректермен толықтырып, білім алушыларға QR-код арқылы кез келген заттың немесе құжаттың шығу тегін, мазмұнын анықтау сияқты дағдыларды меңгеруге жол ашады. Кәсіби білім беруде цифрлық ойындар мен симуляциялар маңызды орын алып, болашақ мамандарға шынайы өмірлік жағдайларды модельдеуге, ақпаратты іздеу, өңдеу, визуализациялау сияқты құзыреттерді дамытуға ықпал етеді.

Қазіргі білім беру үдерісінің басты белгісі – жаһандану, елдер арасындағы өзара ықпалдастықтың күшеюі. Сондықтан білім ұлттық басымдықтан әлемдік басымдыққа айналып келеді. Алайда кез келген технологиялық жаңғыру ескі және жаңа тәсілдердің қақтығысын туындатып, «шығармашылық бұзылыс» сынды құбылыстарға әкеледі. Цифрландыру саясатын жүзеге асыруда да бірқатар қайшылықтар байқалады. «Технология» ұғымының бастапқыда өндірістік салаға тән болуы білім беру үдерісін технократтандырып, оны адами құндылықтардан алыстатады: білім алушы өзін жетілдіруге тиіс

«бөлшек» іспетті қабылданып, дайын әлеуметтік механизмге кірістірілетін элементке айналады. Мұндай жағдайда білімнің мәні, құндылықтары мен олардың қоғамға әсері өзгеріске ұшырайды.

Тағы бір маңызды мәселе – педагогтердің инновацияларға психологиялық және кәсіби дайындығының жеткіліксіздігі. Көп жағдайда олар жаңашылдыққа спонтанды түрде қосылып, кәсіби бейімділігі ескерілмей қалады. Инновацияларға сақтықпен қарау, мотивацияның төмендеуі, жаңа технологияларға сенімсіздік – осының бәрі оқу үдерісіне теріс әсер етеді. Цифрландыруға шамадан тыс көңіл бөлу цифрлық ресурстарды жете меңгермеген, бірақ құнды тәжірибесі бар ұстаздардың белсенділігін төмендетуі мүмкін. Бұл құбылыс халықаралық зерттеулерде «цифрлық алшақтық» деп аталады.

Гуманитарлық ғылымдарда цифрландырудың келесі тәуекелдері жиі талқыланады: адамның дегуманизациясы, ақпараттық оқшаулану, зерттеуші қызметін бақылау мүмкіндігі, ақпаратқа қолжетімділікті шектеу, сондай-ақ ғылыми бағдарламаларды жасаушы мен қолданушы арасындағы алшақтық. Осы факторлар цифрлық өзгерістердің күрделілігін және олардың білім беру мен ғылымға әсер етуінің көпқырлылығын көрсетеді.

В.Г. Буданов былай деп жазады: «Адамды адамсыздандыру қатерлері бүгінде-ақ өте жоғары, адамның желілік цифрлық әлемдерге бақылаусыз бойлауы жағдайында» [4, 47-55 б.], ал В.А. Кутырёв болса былай дейді: «Техникалық тұрғыдан мүмкін нәрсенің бәрін жүзеге асыру қажет емес; компьютерлік-ақпараттық тұрғыдан іске асыруға болатынның бәрін де орындау керек емес. Таңдау мен цензура қажет, ойланбай жасалатын инновационизмге, өмір мен мәдениетті әлеуметтік технологиялармен алмастыруға ұмтылуға қарсы тұру керек» [5, 278-281 б.].

Қазіргі білім беру жүйесінде орын алып отырған өзге де бірқатар мәселелер мен тәуекелдер технологиялық жаңалықтардың кеңінен енгізілуімен байланысты. Зерттеушілер қазіргі білім берудің өзекті проблемаларының бірі – тұлғаның ішкі тұтастығы мен рухани әлемінің бұзылуы екенін атап өтеді. Олардың пікірінше, заманауи өмірдің жалпы технократтануы, әсіресе білім саласындағы технологияландыру, адамның сезімі мен ойлауын, ақыл-ойы мен түйсігін алшақтатуға әкеліп, рационалдылықтың және прагматикалық көзқарастың күшеюіне ықпал етеді.

Сонымен қатар, тұтынушылыққа бағдарлану мен еңбектің ішкі құндылығын қабылдамау үрдісі де байқалады (оның ішінде жеке еңбекті бағаламау). Қазіргі қоғамда тұтынушылық ұстаным кез келген салаға: ақпаратқа, техникалық жетістіктерге, мәдениет пен ғылымға бірдей таралады. Балалар ерте жастан бастап компьютер мен смартфонды пайдаланады, алайда бұл жағдай әрдайым оң әсер ете бермейді. Мұндай жағдай оқушыға күрделі технологиялық құралдарды меңгеруге мүмкіндік бергенімен, оның мәдени дамуына немесе рухани баюына әкелмейді.

Технологиялық жаңалықтар адамның қабылдау шегін төмендетіп, өзгеге деген сезімталдықты әлсіретіп, рухани бос кеңістіктің қалыптасуына жағдай жасайды. Бүгінгі оқушылардың бойынан әлеуметтік мақұлданған мінез-құлық белгілері жиі байқалмайды, олар оған ұмтылмайды да. Осыдан әлеуметтік эгоизм қалыптасады – «Мен» тұлғасын абсолюттендіру, ерекше көрінуге талпыныс, назар аударту және әсер қалдыру тілегі күшейеді. Ғылым болса, адамның қажеттіліктерін қанағаттандыруға арналған жаңа құралдарды үздіксіз жасап, өмірді мейлінше жайлы етуге тырысады. Мұндай ортада тәрбие процесі әлсіреп, ғылым мен техника дамуы адамның өзіндік құндылығын алмастыра алмайды.

Білім беруді цифрландыру – қазіргі кезеңдегі әлеуметтік-экономикалық, мәдени және технологиялық өзгерістердің заңды нәтижесі болып табылады. Цифрлық трансформация тек техникалық жаңғырту емес, білім беру жүйесінің мазмұнына, құрылымына және оның қоғамдағы рөліне түбегейлі ықпал ететін кешенді үдеріс ретінде көрініс табады. Ол оқытудың жаңа әдістерін, цифрлық құралдарды, дербестендірілген білім беру траекторияларын енгізу арқылы білім алушылардың қажеттіліктеріне бейімделген икемді орта құруға мүмкіндік береді. Осы тұрғыдан алғанда, цифрландыру білім сапасын арттыруға, басқаруды оңтайландыруға, білім беру кеңістігін кеңейтуге және жаңа білімдік модельдерді қалыптастыруға зор үлес қосады.

Сонымен бірге білім беру жүйесін толықтай цифрландыру оқытушы мен білім алушы арасындағы тікелей қарым-қатынастың тарылуына әкеледі. Бұл өз кезегінде тұлғаның әлеуметтік тәжірибе жинақтауына, эмоциялық интеллектінің дамуына және қарым-қатынас мәдениетінің қалыптасуына кедергі келтіреді. Экран арқылы берілетін ақпарат қанша жерден қолжетімді болғанымен, ол тірі сөздің, адам арасындағы шынайы диалогтың орнын баса алмайды.

Цифрлық ортада өскен жастар көбінесе дайын ақпаратқа сүйенеді, ал өздігінен іздену, талдау, салыстыру дағдылары әлсірейді. Білім алудың мәні ақпаратты тұтынуға емес, оны түсініп, өңдеп, жаңа білімге айналдыру қабілетіне негізделуі тиіс. Алайда техникалық құралдарға шамадан тыс сүйену шығармашылық ойлауды, қиялды, аналитикалық қабілеттерді төмендетуі мүмкін. Білім алушылардың виртуалды кеңістікке артық тәуелділігі олардың өмірлік мақсаты мен құндылықтарын қалыптастыруда қиындықтар туғызады. Сандық әлемде тұлға өзіндік «Менін» көрсетуге ұмтылғанымен, шынайы өзін-өзі тану үдерісі көбіне екінші орында қалады. Цифрландыру жағдайында тұлғаның рухани, мәдени және адамгершілік даму мәселелеріне жеткілікті көңіл бөлінбесе, қоғамда әлеуметтік шектеулі, эмоционалды

тұрақсыз, құндылықтық бағдарлары әлсіз тұлғалардың қалыптасу қаупі артады [6].

Алайда цифрлық өзгерістердің оң нәтижелерімен қатар, оның жүзеге асырылуында бірқатар қарама-қайшылықтар мен қауіптер анық байқалады. Атап айтқанда, білім беруді шамадан тыс технократтандыру педагогикалық процестегі гуманистік құндылықтардың әлсіреуіне, адами қарым-қатынастың төмендеуіне әкелуі мүмкін. Мұғалімдердің инновацияларға психологиялық дайындығының жеткіліксіздігі, цифрлық ресурстарды игеру деңгейінің әртүрлілігі «цифрлық алшақтықты» күшейтеді. Сонымен бірге ақпараттық ортаның шектен тыс ұлғаюы оқушылардың ақпараттық тәуелділікке ұшырау қаупін арттырады, ал бақылаудың цифрлық тетіктері жеке деректердің қауіпсіздігіне қатысты сұрақтар туындатады.

Алайда бұл дәлелдерді тереңірек қарастырғанда, бәрі біржақты емес екені байқалады. Қоғамды цифрландырудың тәуекелдері білім беру үдерістерінің механикалануына, сондай-ақ әлеуметтік байланыстардың әлсіреуіне әкелуі мүмкін. Бұл жағдай адамдардың зияткерлік мәдениетінің төмендеуіне, шығармашылық әлеуеттің шектелуіне, жеке тұлғаның құндылықтар жүйесінде жайлылық пен утилитарлық тұтынудың басым болуына әсер етеді.

Отандық білім беру жүйесін цифрландырудың болашағын бағалағанда үш негізгі бағытты бөліп көрсетуге болады. Біріншіден, бұл – білім беру ұйымдарының ақпараттық-техникалық базасын нығайту, ақпараттық жүйелерді жетілдіру, оқу ресурстарына қолжетімділікті арттыру. Екіншіден, оқытуды қашықтан ұйымдастыруға мүмкіндік беретін сандық технологияларды дамыту, оқушы мен педагогтың онлайн өзара әрекеттесуін жетілдіру. Үшіншіден, e-learning форматындағы білім беруді ілгерілету, оқу-тәрбиелік үдерістердің онлайн кеңістікте жүзеге асуына қолдау көрсету.

Әрине, ақпараттық технологиялардың дамуы оқытушылар мен білім алушыларға жаңа талаптар қояды. Бұл олардың кәсіби құзыреттерін жетілдіруге, білім беру ұйымдарының құрылымын оңтайландыруға және жаңа оқу формаларын енгізуге итермелейді. Білім берудің цифрлық фрагменттері дәстүрлі жүйемен қатар қолданыла отырып, оқыту мазмұны мен әдістемесіне жаңа мүмкіндіктер әкелуде.

Заманауи мектептің міндеті – инновациялық білім беру моделін енгізу ғана емес, сонымен бірге жаңа технологиялардың тиімділігін нақты практикада айқындау. Инновациялық технологиялар оқу ортасын қалыптастыруда маңызды рөл атқарады. Олар білім алушылардың білім деңгейін арттырып қана қоймай, олардың шығармашылық белсенділігі мен зерттеушілік қабілеттерін дамытады, практикалық тапсырмаларды орындауға дайындығын күшейтеді.

Осыған сүйене отырып, білім беру үдерісінде ақпараттық технологияларды кеңінен қолдану – білікті мамандарды даярлаудың қажетті шарты. Дегенмен инновацияларды енгізуде асығыстық танытпай, олардың қоғамға және мектеп ортасына әсерін ескеру маңызды. Цифрландыру шексіз мүмкіндік бергенімен, ғылыми негізделген және тәжірибеде дәлелденген әдістерге сүйену – қазіргі білім беру кеңістігін жаңғыртудың басты қағидаты.

Осыған орай, білім беруді цифрландырудың табысты жүзеге асуы тек жаңа технологияларды енгізумен шектелмей, педагогикалық, психологиялық және әлеуметтік аспектілерді қамтитын жүйелі және теңгерімді тәсілді қажет етеді. Цифрлық ортаға бейімделген жаңа педагогикалық модельдер әзірлеу, мұғалімдердің цифрлық

құзыреттіліктерін жетілдіру, білім беру үдерісінде ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтарды сақтау өзекті міндеттер қатарында. Сонымен бірге білім алушылардың сыни ойлауын, зерттеушілік дағдыларын, креативтілігін және жауапкершілігін дамыту цифрландырудың басты мақсаты болуы тиіс. Жалпы алғанда, цифрлық трансформация білім беру жүйесінің қызмет ету логикасын жаңғыртып, оны заманауи қоғам талаптарына жауап беретін, ашық, қолжетімді және тиімді жүйеге айналдыруға бағытталған. Артықшылықтары мен тәуекелдерін теңдестіре отырып, цифрландыру үдерісін ғылыми негізде және стратегиялық тұрғыдан басқару – тұрақты дамуға қабілетті, рухани-мәдени құндылықтарды бойына сіңірген, ойлау мәдениеті жоғары жаңа буынды қалыптастырудың басты шарты болып табылады.

Әдебиет:

1. Жукоцкая А.В., Черненко С.В. Білім берудегі құзыреттілік және білімдік тәсілдер: қарама-қайшылық пен бірлігі // *МГПУ хабаршысы. Философиялық ғылымдар сериясы*. 2017. №3 (23). 64–71-бб.
2. Казенина А.А. Педагогикалық білім беруді жаңғырту аясында студенттердің жалпы мәдени және зерттеушілік құзыреттілігін қалыптастыру // *Қазіргі педагогтарды даярлаудың жоғары сапасына қол жеткізудің негізі ретінде педагогикалық білім беруді модернизациялау*: конференция материалдар жинағы / ред. алқ.: Е.Н. Геворкян, Д.Л. Агранат; жауапты ред. Т.Е. Иванова. М.: МПГУ, 2016. 95–97-бб.
3. Ресейде тұрақты даму үшін білім беру: мәселелері мен перспективалары: сараптамалық-талдамалық баяндама / В.А. Грачев [және т.б.]. М.: Учитель; ММУ баспасы, 2017. 207 б.
4. Буданов В. Г. Жаңа цифрлық өмірлік технологияшылдық – антропосфера трансформациясының перспективалары мен тәуекелдері // *Философиялық ғылымдар*. 2016. №2. 47–55 б.

5. Кутырев В. А. Цифрлық қоғамдағы басқару мен құқықтың болашағы туралы // Ресей ІІМ Нижегород академиясының Хабаршысы. 2019. №1(45). 278–281 б.

6. Cross J. *e-learning дамуының бейресми тарихы*. Қолжетімді ресурсы: https://www.researchgate.net/publication/240601967_An_informal_history_of_eLearning (қаралған күні: 20.10.2025).

 МАЗМҰНЫ — СОДЕРЖАНИЕ — CONTENTS

СЕКЦИЯ 1. МОДЕРНИЗАЦИЯ ЭКОНОМИКИ КАЗАХСТАНА: ТЕОРИЯ, ПРАКТИКА И ПРИОРИТЕТЫ РАЗВИТИЯ	
Aryn R.Y. FINANCIAL AND ECONOMIC INSTITUTIONS OF BUDGET DEFICIT REGULATION IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN	30
Alekseenko T.N., Jazykbayeva B.K. Mukatay A.S. TRANSFORMING THE HOSPITALITY INDUSTRY IN THE CONTEXT OF GLOBAL CHANGE	32
Bukatov Y., Nesipbaev R. FOREIGN EXPERIENCE IN THE USE OF GIS MODELS IN THE SPATIAL DEVELOPMENT OF RURAL AREAS	36
Mustafina A.O., Salzhanova Z.A. RESEARCH METHODS FOR IDENTIFYING THE SHADOW ECONOMY	41
Абдуллаева А.Р., Кузбаева Г.Х. ФИНАНСОВОЕ ПЛАНИРОВАНИЕ И ПРОГНОЗИРОВАНИЕ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ	46
Арынова Ж.З., Абенов Ә.Ж. ЖАҒАНДЫҚ ЖЕТКІЗУ ТІЗБЕГІ ЖАҒДАЙЫНДА ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ЛОГИСТИКАНЫ ЗЕРТТЕУДІҢ ТЕОРИЯЛЫҚ ТӘСІЛДЕРІ	48
Абуов М.Б., Дуламбаева Р.Т., Джумабаев С.Ә. БЮДЖЕТ ПРОЦЕСТЕРІ: НАҚТЫ СЕКТОРДЫ ҚОЛДАУ ТРЕНДТЕРІ	52
Адилбаева А.Т., Газизова М.Р. ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ МАКРОЭКОНОМИКАЛЫҚ САЯСАТТЫҢ ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙЫ	57
Айткалиева А.М., Галиева А.Х., Абильдина А.Ш. РАСПРЕДЕЛЕНИЕ И ОЦЕНКА РИСКОВ В ПРОЕКТАХ ГОСУДАРСТВЕННО-ЧАСТНОГО ПАРТНЕРСТВА	60
Альдергот А., Юртаева Т.М. МОДЕРНИЗАЦИЯ ЭНЕРГЕТИЧЕСКОГО СЕКТОРА КАЗАХСТАНА: ПУТЬ К УСТОЙЧИВОСТИ И ИННОВАЦИЯМ	64
Абдрахманов С.А. Клышпаев Д. Г. РАЗВИТИЕ ПРОМЫШЛЕННОСТИ СЕВЕРО-КАЗАХСТАНСКОЙ ОБЛАСТИ И ЕГО ВЛИЯНИЕ НА ОСНОВНЫЕ ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ПОКАЗАТЕЛИ	67
Бабажанова Ж. А. КРЕАТИВТІ ЭКОНОМИКА САЛАСЫ МЕН ШОБ АРАСЫНДАҒЫ ӨЗАРА ӘСЕР ЕТУ ФАКТОРЛАРЫН ҒЫЛЫМИ НЕГІЗДЕ ЖҮЙЕЛЕУ	71
Гущин Е.А. ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ОЦЕНКИ ПРИРОДНЫХ РЕСУРСОВ	76
Зейнолла А., Аханова М.Ж. ҚАРАҒАНДЫ ОБЛЫСЫНЫҢ ИНВЕСТИЦИЯЛЫҚ АХУАЛЫ ЖӘНЕ ЖҮЗЕГЕ АСЫРУДЫ ТЕЖЕЙТІН ФАКТОРЛАРЫ	81
Tusupbayeva B.S., Bakyt A.D. INTERNATIONAL EXPERIENCE OF SOCIAL ENTREPRENEURSHIP AND ITS APPLICATION IN KAZAKHSTAN: A COMPARATIVE INSTITUTIONAL ANALYSIS	85
Бикенова А.С., Елеусіз Л.Т. ПОВЕДЕНИЕ ВНУТРЕННИХ ТУРИСТОВ КАЗАХСТАНА: ПОВЕДЕНИЕ И МОТИВАЦИЯ	89
Бикенова А.С. РАЗВИТИЕ ТУРИЗМА В МАЛЫХ ГОРОДАХ ЧЕРЕЗ ЛОКАЛЬНЫЕ ИСТОРИИ	93
Бирюкова А., Юртаева Т.М. МОДЕРНИЗАЦИЯ ЭКОНОМИКИ КАЗАХСТАНА	99
Жанарбеков А.К., Укубасова Г.С. ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ЭФФЕКТИВНОСТЬ ДИВЕРСИФИКАЦИИ В ПРОМЫШЛЕННОСТИ	101
Жумағалиұлы Е., Жанабаева Ж.К. СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ АКМОЛИНСКОЙ ОБЛАСТИ И СОПОСТАВИМЫХ РЕГИОНОВ КАЗАХСТАНА	103
Замбинова З.Г., Оразова М.Ж. ЛИЗИНГ КАК ФОРМА ИНВЕСТИЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ	107
Зарубек А., Ибитанова К.К. ФИРМАНЫҢ ӨНДІРІСТІК БАҒДАРЛАМАСЫНЫҢ ТИІМДІЛІГІН АРТТЫРУДЫҢ БАҒЫТЫТАРЫ	111
Идрисова А.К. ОСНОВНЫЕ ПРИНЦИПЫ «ЗЕЛЁНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ» В РАЗВИТИИ SMART-ГОРОДОВ	113

Касымжан Н., Ибитанова К.К. ҚОНАҚ ҮЙ ИНДУСТРИЯСЫНДА ИНВЕСТИЦИЯЛАРДЫҢ ҚЫЗМЕТІН ЖЕТІЛДІРУ ЖОЛДАРЫ	119
Касен Ж.К., Джазыкбаева Б.К. ВЛИЯНИЕ СТИЛЯ ЛИДЕРСТВА НА ВОВЛЕЧЁННОСТЬ И МОТИВАЦИЮ ПЕРСОНАЛА В СИСТЕМЕ КОРПОРАТИВНОГО УПРАВЛЕНИЯ	121
Кайдарова М.С., Сальжанова З.А. КӘСІПОРЫННЫҢ БӘСЕКЕГЕ ҚАБІЛЕТТІЛІГІН БАҒАЛАУ ӘДІСТЕРІ	125
Кенешева Г.А. ЭКОНОМИКАЛЫҚ ҒЫЛЫМДАҒЫ ӨНЕРКӘСІПТІ ТЕХНОЛОГИЯЛЫҚ ЖАҢҒЫРТУ ТҰЖЫРЫМДАМАЛАРЫ	129
Мухамеджанова С. ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ СТРАТЕГИИ РАЗВИТИЯ РГП НА ПХВ «НАЦИОНАЛЬНЫЙ ЦЕНТР ЭКСПЕРТИЗЫ» КСЭК МЗ РК	133
Мыржыкбаева А.Б., Сейдуанова Л.Б. НАЦИОНАЛЬНЫЕ СТАНДАРТЫ АККРЕДИТАЦИИ КАК МЕХАНИЗМ ПОВЫШЕНИЯ КАЧЕСТВА МЕДИЦИНСКОЙ РЕАБИЛИТАЦИИ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН	136
Никулин И.Е., Укубасова Г.С. ОПТИМИЗАЦИЯ РАБОЧЕГО ВРЕМЕНИ КАК ИНСТРУМЕНТ РОСТА ПРОИЗВОДИТЕЛЬНОСТИ ТРУДА В ПРОМЫШЛЕННОСТИ	141
Өмирбек Х., Ермек Ж., Зұлхарнай А.Н. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ВЕНЧУРЛЫҚ КӘСІПКЕРЛІКТІ ДАМУ ТӘСІЛДЕРІ	144
Сатыбалдина А., Исаков Б.М. ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ТӘЖІРИБЕДЕГІ ИНВЕСТИЦИЯЛЫҚ САЯСАТЫНЫҢ ДАМУ ЕРЕКШЕЛІГІ	148
Самиголлаева А.Б. МЕТРОЛОГИЧЕСКОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ЭНЕРГЕТИКИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН КАК МЕХАНИЗМ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ЕДИНСТВА ИЗМЕРЕНИЙ	152
Сыздыкова Э.Ж., Кажмухаметова А.А., Сыздыкова Д.И. ИНВЕСТИЦИИ И ВАЛОВОЙ РЕГИОНАЛЬНЫЙ ПРОДУКТ В КАЗАХСТАНЕ	155
Тәженов Д., Исаков Б.М. ҚАЗАҚСТАН ӨНІРЛЕРІНДЕГІ ИНВЕСТИЦИЯЛЫҚ КЛИМАТТЫҢ ЖАҒДАЙЫ	159
Тасымов Б.М., Мырзабаев Д.Т. ПОВЫШЕНИЕ ПРОИЗВОДИТЕЛЬНОСТИ ТРУДА ОБРАБАТЫВАЮЩЕЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН	163
Тулгенова К.Т. ЭКСПОРТ ЕЛ ЭКОНОМИКАСЫНЫҢ ТҰРАҚТЫ ДАМУЫНЫҢ НЕГІЗГІ ФАКТОРЫ РЕТІНДЕ	168
Түлеуова А. ҚАЗАҚСТАН ЭКОНОМИКАСЫНДАҒЫ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ИНВЕСТИЦИЯЛАРДЫҢ ТИІМДІЛІГІН АРТТЫРУ СТРАТЕГИЯЛАРЫ	172
Уланбек Д.Р., Мендибаев М.А. МОДЕРНИЗАЦИЯ ЭКОНОМИКИ КАЗАХСТАНА: ТЕОРИЯ, ПРАКТИКА И ПРИОРИТЕТЫ РАЗВИТИЯ	175
Шайкисламин Ж.Ш., Укубасова Г.С. ЛИЗИНГ ВОЗДУШНЫХ СУДОВ: НАУЧНЫЕ ПОДХОДЫ, КОНЦЕПЦИИ И ОТРАСЛЕВЫЕ ОСОБЕННОСТИ	178
СЕКЦИЯ 2. ИННОВАЦИОННЫЕ ПОДХОДЫ К ОБЕСПЕЧЕНИЮ УСТОЙЧИВОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО РОСТА	
Авду А.Б. ИННОВАЦИОННЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЯ ТЕХНОЛОГИЙ КАК ФАКТОРЫ РОСТА ПРОИЗВОДИТЕЛЬНОСТИ ТРУДА	185
Бектаев А.К., Серикбаева Б.М., Атызова А.Ж. ИННОВАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В АПК РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН: ЭМПИРИЧЕСКАЯ ОЦЕНКА И СТРАТЕГИЧЕСКИЕ НАПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЯ	186
Бурбаева А.П., Валиева С.Н. ПРИМЕНЕНИЕ КОНЦЕПЦИИ KAIZEN ДЛЯ ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ КЛИНИКО-ДИАГНОСТИЧЕСКОГО ОТДЕЛЕНИЯ МЕДИЦИНСКОЙ ОРГАНИЗАЦИИ	192
Бабекенова А.Д., Сраилова Г.Н., ФАКТОРЫ, ОПРЕДЕЛЯЮЩИЕ ИНВЕСТИЦИОННУЮ СТОИМОСТЬ ОБЪЕКТОВ НЕДВИЖИМОСТИ И ПРИНЦИПЫ ЕЕ ОЦЕНКИ	195
Волченко Т.А. ИННОВАЦИИ КАК ИНСТРУМЕНТ СТИМУЛИРОВАНИЯ ТУРИЗМА В РЕГИОНАХ РОССИИ	201
Дернова В. А., Каусова Ж.А. ИННОВАЦИИ В ПРОИЗВОДСТВЕ ТЕКСТИЛЬНОЙ ПРОДУКЦИИ: УМНЫЕ ТКАНИ И ИХ СВОЙСТВА	203
Джазыкбаева Б. К., Корганбекова А. Т. КОУЧИНГ ЗАМАНАУИ КОМПАНИЯЛАРДАҒЫ ПЕРСОНАЛДЫ ҒЫЛЫМДАНДЫРУДЫҢ ИННОВАЦИОНДЫҚ МЕХАНИЗМІ РЕТІНДЕ	207
Досмайлова З. Д., Бердимурат Н. ТҰРАҚТЫ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ӨСІС ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУГЕ ИННОВАЦИОНДЫҚ ЖАҒДАЙЛАР	211
Елеукен И. Ж. Мұқан Б. Ғ. ЖАЙЫЛЫМДЫҚ ЖЕРЛЕРДІ ҰТЫМДЫ ПАЙДАЛАНУДЫҢ	216

БАСЫМДЫ БАҒЫТТАРЫ	
Заканаева М. МЕХАНИЗМЫ ДИВЕРСИФИКАЦИИ СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН В УСЛОВИЯХ КЛИМАТИЧЕСКОЙ ЭКОНОМИКИ: ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ, СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И НАПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЯ	223
Илесова Г.Д. РАЗВИТИЕ НАЛОГОВОЙ СИСТЕМЫ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВИЗАЦИИ	225
Казанцев А.В., Тлесова Э.Б. ВЛИЯНИЕ ЭКОНОМИЧЕСКИХ САНКЦИЙ НА МЕЖДУНАРОДНУЮ ТОРГОВЛЮ МЕЖДУ РОССИЕЙ И КАЗАХСТАНОМ	229
Китапова К., Жумабаева К.Ж. ТҰРАҚТЫ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ӨСУДІ ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУГЕ ИННОВАЦИЯЛЫҚ АМАЛДАР	233
Кодашева Г.С., Жамиева А.Е., Рахимжанова К.К. ВОПРОСЫ РАЗВИТИЯ ЦИФРОВЫХ ВАЛЮТ В МИРОВОЙ ПРАКТИКЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ ВНЕДРЕНИЯ ЦИФРОВОГО ТЕНГЕ В КАЗАХСТАНЕ	236
Кулубеков А.Т., Жиентаев С.М. СУЩНОСТЬ И СПЕЦИФИКА СОЦИАЛЬНОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА КАК ИННОВАЦИОННОЙ ФОРМЫ ОРГАНИЗАЦИИ БИЗНЕС-ДЕЯТЕЛЬНОСТИ	242
Килибаева А.Ж. ОСНОВНЫЕ ПОНЯТИЯ, ВИДЫ И ОПРЕДЕЛЕНИЯ СТОИМОСТИ ОЦЕНКИ АРЕНДНЫХ ЗЕМЕЛЬНЫХ УЧАСТКОВ	246
Кенжебеков Н.Д., Кабдыбай А.К., ВЛИЯНИЕ ПРОСТРАНСТВЕННЫХ ДИСБАЛАНСОВ ЦИФРОВИЗАЦИИ НА СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ РЕГИОНОВ КАЗАХСТАНА	251
Мухамеджанова С. ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ СТРАТЕГИИ РАЗВИТИЯ РГП НА ПХВ «НАЦИОНАЛЬНЫЙ ЦЕНТР ЭКСПЕРТИЗЫ» КСЭК МЗ РК	255
Мусаева Д.А. ФАКТОРЫ, ВЛИЯЮЩИЕ НА РАЗВИТИЕ ТРАНСПОРТНО-ЛОГИСТИЧЕСКОЙ ИНФРАСТРУКТУРЫ	259
Сандыбаева Б.А. АГРАРЛЫҚ ИННОВАЦИАЛАРДЫ ҚОЛДАУ: ҚҰҚЫҚ, ИНСТИТУТТАР ЖӘНЕ МЕМЛЕКЕТТІК ЖЕКЕМЕНШІК ӘРІПТЕСТІКТІҢ РӨЛІ	262
Спанова Б.К., Ержанова С.К. ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫЕ И УПРАВЛЕНЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ В СИСТЕМЕ ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН	267
Тажигулова А.Ж., Исаева Б.К. ГЕОЛОГИЯЛЫҚ БАРЛАУҒА ИНВЕСТИЦИЯ ТАРТУДАҒЫ ЕРЕКШЕЛІКТЕР	271
Talimova G.U. COMPARATIVE CHARACTERISTICS OF SOCIAL AND ENTREPRENEURIAL CORPORATIONS IN KAZAKHSTAN AND FOREIGN COUNTRIES	275
Тасбулатова А.А. СИСТЕМА УПРАВЛЕНИЯ ИННОВАЦИЯМИ ПРИ ВНЕДРЕНИИ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА И БОЛЬШИХ ДАННЫХ В ЦИФРОВИЗАЦИИ ГОССЕКТОРА КАЗАХСТАНА	278
Токсанбаева А., Укаев А., Макишева Ж.А. КЛЮЧЕВЫЕ МАРКЕТИНГОВЫЕ ИННОВАЦИИ ДЛЯ ПОВЫШЕНИЯ ФИНАНСОВОЙ УСТОЙЧИВОСТИ ОРГАНИЗАЦИИ	281
Толкын Ж., Тлесова Э. Б. ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ИНВЕСТИЦИЯЛЫҚ САЯСАТ	285
Тусупбаева Б. ӘЛЕУМЕТТІК КӘСІПКЕРЛІКТІҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ДАМУДАҒЫ ОРНЫ	288
Тусупбаева Б.С., Канатова Б.Е. ИНКЛЮЗИЯ В СОЦИАЛЬНОМ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВЕ КАК ФАКТОР УСТОЙЧИВОГО СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ	291
Урустемова А.М. Макишева Ж.А. ИННОВАЦИОННОЕ УПРАВЛЕНИЕ КАК ИНСТРУМЕНТ ПОВЫШЕНИЯ ФИНАНСОВОЙ УСТОЙЧИВОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ	296
Sheken B.E., Esmagambetova M.M. USER PERCEPTIONS OF ONLINE RESERVATION SYSTEMS FOR RESTAURANTS: ANALYSIS OF PERCEPTION FACTORS AND BARRIERS	299
Yaitsky R., Yurtaeva T.M. STRATEGIC VECTORS AND MECHANISMS FOR IMPLEMENTING THE INDUSTRIAL AND INNOVATION POLICY OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN	301
Шагирова Е. А. ИНВЕСТИЦИОННАЯ ПРИВЛЕКАТЕЛЬНОСТЬ НА РЫНКЕ НЕДВИЖИМОСТИ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН	304
СЕКЦИЯ 3. ЦИФРОВАЯ ЭКОНОМИКА И ТЕХНОЛОГИЧЕСКАЯ ТРАНСФОРМАЦИЯ	
A.Yesbossyn DECISION-MAKING MODELS IN DIGITAL SERVICE PORTALS: SOUTH	310

KOREA AND KAZAKHSTAN EXPERIENCE	
Galymzhan A. ADAPTIVE RISK MANAGEMENT IN THE DIGITAL ECONOMY: ENHANCING RESILIENCE IN IT CONSULTING PROJECTS	314
Аманова К.А. МИРОВОЙ ОПЫТ ВНЕДРЕНИЯ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В СФЕРЕ ЗДРАВООХРАНЕНИЯ	318
Атызова А.Ж., Серикбаева Б.М., Бектаев А.К. ИНФОРМАЦИОННАЯ ЭКОНОМИКА АГРАРНОГО ПРОИЗВОДСТВА КАЗАХСТАНА ПОД ВЛИЯНИЕМ ЦИФРОВИЗАЦИИ: СОСТОЯНИЕ, БАРЬЕРЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ	322
Борбасова З.Н., Улаков С.Н., Улаков Н.С. ОТ МОДЕЛИ TRIPLE HELIX К TRIPLE HELIX 2.0: ЦИФРОВАЯ ТРАНСФОРМАЦИЯ И ВНЕДРЕНИЕ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА	327
Борисова Е. А., Кузбаева Г. Х. ЦИФРОВЫЕ ИННОВАЦИИ НА ДЕНЕЖНОМ РЫНКЕ: ОПЫТ KASPI.KZ	332
Битенова Б.С. ЦИФРОВИЗАЦИЯ СИСТЕМЫ ЗДРАВООХРАНЕНИЯ В УСЛОВИЯХ МОДЕРНИЗАЦИИ ЭКОНОМИКИ КАЗАХСТАНА	334
Болатбекова Ж.Ж., Тиштыкбаева А.Ж ИННОВАЦИЯЛАР МЕН ЦИФРЛЫҚ ТРАНСФОРМАЦИЯНЫ ҒЫТТАЛАНДЫРУДЫҢ ҚАРЖЫ ҚҰРАЛДАРЫ МЕН ЭКОНОМИКАЛЫҚ ШАРТТАРЫ	338
Булат Д.Н. ВЛИЯНИЕ ЦИФРОВИЗАЦИИ НА МЕТОДЫ И ПРОЦЕДУРЫ РАСЧЕТА ЗАРАБОТНОЙ ПЛАТЫ	343
Булат Д.Н. ЦИФРОВИЗАЦИЯ РАСЧЁТА ЗАРАБОТНОЙ ПЛАТЫ КАК ДРАЙВЕР ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ НАВЫКОВ XXI ВЕКА И УСТОЙЧИВОГО УПРАВЛЕНИЯ ПЕРСОНАЛОМ	346
Жаксылык Л., Мухамбетова З.С. ӨНІРЛІК ЭКОНОМИКАДА АГРОҚАРЖЫЛАНДЫРУДЫ ЦИФРЛАНДЫРУДЫҢ РӨЛІ МЕН ТИІМДІЛІГІН БАҒАЛАУ	348
Журсинова И. Д. Бузаубаева П.Н АҚПАРАТТЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫҢ АУДИТКЕ ӘСЕРІ	353
Злобин Б.Н. ЦИФРОВИЗАЦИЯ СОЦИАЛЬНОЙ СФЕРЫ: СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ	358
Камысбаева М., Кенешева Ғ.Ә. ҚАРЖЫ САЛАСЫНЫҢ ЦИФРЛЫҚ ТРАНСФОРМАЦИЯСЫ: МАЗМҰНЫ МЕН ТРЕНДТЕРІ	362
Кусаинов Х.Х., Хусаинов Б.М. ВЛИЯНИЕ СИНЕРГЕТИЧЕСКОГО ЭФФЕКТА ОТ ПРИМЕНЕНИЯ ИННОВАЦИЙ И ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ НА ПРЕДПРИЯТИЕ	368
Қалкенов Ә.Қ., Уқубасова Г.С. АНАЛИЗ И ОЦЕНКА КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ ЭКОНОМИКИ	372
Қайрат Д.Қ., Улаков Н.С. ЭЛЕКТРОННЫЕ ДЕНЬГИ КАК ДРАЙВЕР ЦИФРОВОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ ЭКОНОМИКИ КАЗАХСТАНА	376
Кенес С., Салимова Ж.Д. АНАЛИЗ РАЗВИТИЯ ПЛАТЕЖНОЙ СИСТЕМЫ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВИЗАЦИИ	379
Кенешева Г.А., Ибраева А.Р. ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ И ТРАНСФОРМАЦИЯ РЫНКА ТРУДА: НЕРАВЕНСТВО, АДАПТАЦИЯ И ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫЕ ВЫЗОВЫ	382
Лаулеков С. Н., Аймурзина Б.Г. ОСОБЕННОСТИ ПРОЕКТНОГО МЕНЕДЖМЕНТА В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ	385
Наурызбаева А.А. ЦИФРОВАЯ ЭКОНОМИКА КАК ФАКТОР ТРАНСФОРМАЦИИ СОВРЕМЕННЫХ ЭКОНОМИЧЕСКИХ СИСТЕМ	390
Нуркеева Ж.Б. АНАЛИЗ ВНЕДРЕНИЯ ESG-СТРАТЕГИЙ В НЕФТЕГАЗОВОМ СЕКТОРЕ: ОПЫТ АО «НК КАЗМУНАЙГАЗ» И ЛУЧШИЕ ПРАКТИКИ	393
Райханова Г.А., Ескендир Н.Н., Кайыржанулы Ч. ЭКОНОМИКАНЫ ЦИФРЛАНДЫРУ ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ ҚАЗАҚСТАННЫҢ ЕГДЕ ЖАСТАҒЫ ТҰРҒЫНДАРЫНЫҢ ЭКОНОМИКАЛЫҚ БЕЛСЕНДІЛІГІ	396
Рахатова Р. С. Сергазиева А.К. ЦИФРОВАЯ ТРАНСФОРМАЦИЯ ГОСУДАРСТВЕННОГО КАЗНАЧЕЙСТВА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН: ИНСТРУМЕНТЫ ПРЕДОТВРАЩЕНИЯ ФИНАНСОВЫХ НАРУШЕНИЙ ЧЕРЕЗ ЦЕНТРАЛИЗОВАННЫЙ УЧЕТ»	401
Сапарова Ж.Б. ЦИФРОВЫЕ ГОСУДАРСТВЕННЫЕ ЗАКУПКИ -ПРОЗРАЧНЫЙ ПУТЬ К СПРАВЕДЛИВОЙ КОНКУРЕНЦИИ	406
Сайлаубаев С.Ш., Жумағалиев С.К. БІЛІМ БЕРУДІ ЦИФРЛАНДЫРУ: ДОСМАСТЕР ПЛАТФОРМАСЫ НЕГІЗІНДЕ ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРНЫНАН КЕЙІНГІ БІЛІМ БЕРУ ҮДЕРІСІН АВТОМАТТАНДЫРУ	410
Свежинкин М.А. ЦИФРОВИЗАЦИЯ КАК ИНСТРУМЕНТ ПОВЫШЕНИЯ	413

ЭФФЕКТИВНОСТИ РЕГИОНАЛЬНОЙ ПОЛИТИКИ ПОДДЕРЖКИ МАЛЫХ И СРЕДНИХ ПРЕДПРИЯТИЙ: ОПЫТ РЕСПУБЛИКИ ТАТАРСТАН	
Сейдулда М.Ғ., Китапова К. ТЕХНОЛОГИЯЛЫҚ ТРАНСФОРМАЦИЯ ЖӘНЕ ТҰРАҚТЫ ДАМУ: ESG КОНТЕКСТІНДЕГІ ТАЛДАУ	415
Шайхы К. Н., Бердимурат Н. ЭНЕРГЕТИКА, АУЫЛ ШАРУАШЫЛЫҒЫ, ДЕНСАУЛЫҚ САҚТАУ САЛАЛАРЫНДАҒЫ ЦИФРЛАНДЫРУ	418
СЕКЦИЯ 4. ЦИРКУЛЯРНАЯ ЭКОНОМИКА КАК ДРАЙВЕР УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ	
Assanova M., Kalkabayeva G., Glazunova S. SUSTAINABLE AND GREEN FINANCE: INSTRUMENTS AND EUROPEAN UNION MECHANISMS FOR A GREEN ECONOMY	423
Асанова М.А. КОНЦЕПЦИЯ ЗЕЛЕННОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ И УПРАВЛЕНИЯ УСТОЙЧИВЫМ РАЗВИТИЕМ	430
Бакыт А. ТАРГЕТИНГОВАЯ РЕКЛАМА В СОЦИАЛЬНЫХ СЕТЯХ КАК ИНСТРУМЕНТ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ БИЗНЕСА	434
Безлер О.Д. EXPERIENCE IN IMPLEMENTING THE PRINCIPLES OF CIRCULAR ECONOMY AT ENTERPRISES IN EUROPE, USA AND CENTRAL ASIA	438
Джазыкбаева Б.К., Алексенко Т.Н., Ержанова С.К. ИННОВАЦИОННЫЕ УПРАВЛЕНЧЕСКИЕ МОДЕЛИ РАЗВИТИЯ ПРЕДПРИЯТИЙ В УСЛОВИЯХ ЦИРКУЛЯРНОЙ ЭКОНОМИКИ	441
Кабдыкарим А., Ахметжанов А., Кенешева Г.А. ТҰРАҚТЫ ДАМУДАҒЫ ЦИРКУЛЯРЛЫ ЭКОНОМИКАНЫҢ ЖЕТЕКШІ РӨЛІ	444
Легостаева А.А., Аубакирова Ж.Б., Косе Ж.К. РУРАЛИЗАЦИЯ И ИНИЦИАТИВНОЕ БЮДЖЕТИРОВАНИЕ: НОВЫЕ ДРАЙВЕРЫ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ СЕЛЬСКИХ ТЕРРИТОРИЙ	448
Ундубаев Е.Б., Укубасова Г.С. АНАЛИЗ РАЗВИТИЯ ВОЗОБНОВЛЯЕМОЙ ЭНЕРГЕТИКИ В КАЗАХСТАНЕ И ЕЁ РОЛЬ В ЗЕЛЁНОЙ ЭКОНОМИКЕ СТРАНЫ	454
СЕКЦИЯ 5. ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫЕ И УПРАВЛЕНЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ	
Mussina S.T. MIGRATION IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN AND DEMOGRAPHIC AGING: ECONOMIC CONSEQUENCES	458
Амержан С.У. ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К ОПТИМИЗАЦИИ УПРАВЛЕНИЯ ОРГАНИЗАЦИЯМИ СФЕРЫ ТУРИЗМА.	461
Амангельдин Қ., Ибитанова К.К. ФИРМАНЫҢ ТАБЫС АЛУ КӨЗДЕРІН ТАЛДАУ	464
Анысбек А.Ж., Макишева Ж.А. ЭКОЛОГИЧЕСКАЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ ПРЕДПРИЯТИЙ ДЛЯ РАЗВИТИЯ ЭКОНОМИКИ РК	468
Аудан Д. Т., Егембердиева С.М. ӨНЕРКӘСІП КӘСІПОРЫНДАРЫНЫҢ ТҰРАҚТЫ ДАМУДЫҢ ШЕТЕЛДІК ТӘЖІРИБЕЛЕРІ	471
Альбеков Ж.Е., Замбинова З.Г. СОЦИАЛЬНОЕ НЕРАВЕНСТВО В СОВРЕМЕННОМ КАЗАХСТАНЕ	474
Абетова А.А., Кенешева Г.А. ТҰРАҚТЫ ӨНІРЛІК ДАМУДЫ ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУДІҢ ШЕТЕЛДІК ТӘЖІРИБЕСІ	476
Бердимурат Н., Альчимбаева К.Е. ТҰРАҚТЫ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ӨСUDІ ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУГЕ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ЫҢҒАЙЛАР	479
Баттаков Е.Е., Сабырова М.Е. МОДЕЛЬ КОМПЛЕКСНОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ АГРОБИЗНЕСА: ДИВЕРСИФИКАЦИЯ, КООПЕРАЦИЯ И ЦИФРОВЫЕ ТЕХНОЛОГИИ КАК ОСНОВА УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ	486
Жусупова М. МЕТОДИКА ОЦЕНКИ ИНВЕСТИЦИОННОЙ ПРИВЛЕКАТЕЛЬНОСТИ ОБЪЕКТОВ НЕДВИЖИМОСТИ	488
Казибан А.О., Антасова А.Е., Райханова Г.А. ТҰРАҚТЫ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ӨСUDІ ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУГЕ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ЫҢҒАЙЛАР.	492
Кенжеғали Д.С., Турсумбаева М.Ж. УПРАВЛЕНЧЕСКИЕ ИНСТРУМЕНТЫ ИНТЕГРАЦИИ ПРИНЦИПОВ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ В СТРАТЕГИЮ ПРЕДПРИЯТИЙ	495
Курманғалиева Л.А. МЕДИАНАЛЫҚ ЕҢБЕК ТАБЫСЫ ЕҢБЕК ТАБЫСТАРЫН РЕТТЕУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ БАСҚАРУШЫЛЫҚ БАҒДАР РЕТІНДЕ	499

Невматулина К.А., Гимранова Г.И. ПЕРЕХОД РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН К ЦИРКУЛЯРНОЙ ЭКОНОМИКЕ: СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ, ТЕНДЕНЦИИ И ПЕРСПЕКТИВЫ	503
Нуркеева Ж.Б. РОЛЬ КОРПОРАТИВНОЙ СОЦИАЛЬНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ В СТРАТЕГИЯХ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ НЕФТЕГАЗОВОГО СЕКТОРА	506
Окенов Т. Қлышпаев Д.Г. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ РЕСПУБЛИКАЛЫҚ БЮДЖЕТІ ПАРАМЕТРЛЕРІНІҢ МЕМЛЕКЕТТІК ҚАРЖЫНЫҢ ТҰРАҚТЫЛЫҒЫНА ӘСЕРІ	510
Смагулова Т.Ж., Доскалиева Б.Б. ЦИФРОВАЯ ТРАНСФОРМАЦИЯ КАК КЛЮЧЕВОЙ ФАКТОР УСТОЙЧИВОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО РОСТА	514
Турдыбаева А.М., Дугалова Г.Н. РАЗВИТИЕ ТУРИЗМА В КАЗАХСТАНЕ: ИНФРАСТРУКТУРНЫЕ ВЫЗОВЫ И НОВЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ РОСТА	517
СЕКЦИЯ 6. ФИНАНСОВО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ МЕХАНИЗМЫ ИННОВАЦИОННОГО И ЦИФРОВОГО РАЗВИТИЯ.	
Әлімбаев Қ. Н., Сулейменова Г.К., Зейнельгабдин А.Б. СОВРЕМЕННЫЕ ТРЕНДЫ РАЗВИТИЯ ГОСУДАРСТВЕННОГО АУДИТА В КОНТЕКСТЕ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ УПРАВЛЕНИЯ НАЦИОНАЛЬНЫМИ РЕСУРСАМИ	521
Әстаева Н., Ермекова К.А. БАНК ТӘУЕКЕЛДІЛІГІ ЖӘНЕ ОЛАРДЫ БАСҚАРУ	527
Абильдина З.Р., Улаков Н.С. ВЛИЯНИЕ СИСТЕМНЫХ ФИНАНСОВЫХ КРИЗИСОВ НА ДИНАМИКУ И СТРУКТУРНУЮ ТРАНСФОРМАЦИЮ ФОНДОВОГО РЫНКА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН (2007–2023 гг.)	530
Агакеримова М.Р., Ибраева А.Д. ВИДЫ СТРАТЕГИЙ ФИНАНСИРОВАНИЯ ОБОРОТНЫХ СРЕДСТВ	534
Астахов А.С., Асанова М.А. ФИНАНСОВО - ЭКОНОМИЧЕСКИЕ МЕХАНИЗМЫ ИННОВАЦИОННОГО И ЦИФРОВОГО РАЗВИТИЯ	536
Багмет Д.А., Улаков Н.С. РОЛЬ ДЕНЕГ В ЭКОНОМИКЕ И СОЦИАЛЬНОЙ СФЕРЕ КАЗАХСТАНА: ОБЗОР МОНЕТАРНОЙ ПОЛИТИКИ В 2022-2025 гг.	539
Базарбаева К.Н., Гусманова Ж.А. ДЕПОЗИТНЫЕ ОПЕРАЦИИ И ИХ РОЛЬ В ФОРМИРОВАНИИ РЕСУРСОВ КОММЕРЧЕСКИХ БАНКОВ	541
Бактыбай Д.К., Макишева Ж.А. ОРГАНИЗАЦИОННО УПРАВЛЕНЧЕСКИЕ ИННОВАЦИИ В ФИНАНСОВОМ СЕКТОРЕ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ	544
Бердіқұлов А. Б., Укибаева Г. К. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ЖЕРГІЛІКТІ МЕМЛЕКЕТТІК АКТИВТЕРДІ ЖӘНЕ ТӨРКІЛЕНГЕН МҮЛІКТІ ТИІМДІ БАСҚАРУ ҚҰРАЛДАРЫН ЖЕТІЛДІРУ	547
Бутримова А.А., Улаков Н.С. ФИНАНСОВАЯ УСТОЙЧИВОСТЬ ПЕНСИОННОЙ СИСТЕМЫ КАЗАХСТАНА В УСЛОВИЯХ ДЕМОГРАФИЧЕСКИХ И ЭКОНОМИЧЕСКИХ ВЫЗОВОВ	552
Береснева Т.В., Сембеков А.К. ФИНАНСОВЫЕ РЕСУРСЫ СОЦИАЛЬНОЙ СФЕРЫ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН	556
Береснева Т.В. ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ ТРАНСФОРМАЦИИ СИСТЕМЫ ФИНАНСИРОВАНИЯ СОЦИАЛЬНОЙ СФЕРЫ	560
Гущина Д.А., Улаков Н.С. АНАЛИЗ ПЕНСИОННОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ В КАЗАХСТАНЕ	565
Евбосарова А.Х., Кузбаева Г.Х. УПРАВЛЕНИЕ ОБОРОТНЫМ КАПИТАЛОМ КОРПОРАЦИИ	568
Ерыжева М., Юртаева Т.М. МОДЕРНИЗАЦИЯ ФИНАНСОВОГО СЕКТОРА ЭКОНОМИКИ КАЗАХСТАНА	569
Есжанова Д. РАСХОДЫ, ДОХОДЫ И ПРИБЫЛЬ КОРПОРАЦИИ	571
Жамиева А.Е., Рахимжанова К.К., Кодашева Г.С. МОДЕРНИЗАЦИЯ НАЛОГОВОГО АДМИНИСТРИРОВАНИЯ В УСЛОВИЯХ ТРАНСФОРМАЦИИ ГЛОБАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ	572
Шапак У., Сабыржан А., Корпебаева Н. АНАЛИЗ НАЛОГООБЛОЖЕНИЯ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН	576
Сейсембай Б., Ермекова К.А. КОММЕРЦИЯЛЫҚ БАНКТЕР: БАНКТЕРДІҢ МӘНІ, ҚЫЗМЕТІ ЖӘНЕ ТҮРЛЕРІ	578
Сулейменов К.К., Гусманова Ж.А. ОПЕРАЦИИ КОММЕРЧЕСКИХ БАНКОВ КАЗАХСТАНА С ЦЕННЫМИ БУМАГАМИ	581
Суханова А.П., Гусманова Ж.А. ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К ИЗУЧЕНИЮ МЕТОДОВ	583

И СПОСОБОВ КРЕДИТОВАНИЯ КОММЕРЧЕСКИХ БАНКОВ НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ	
Тауберг А.Д., Кузбаева Г.Х. КОРПОРАТИВНЫЕ ФИНАНСЫ И УСТОЙЧИВОЕ РАЗВИТИЕ С ESG	587
Теміржанова Д.А., Мұқан Б. Ғ. «АУЫЛ - ЕЛ БЕСІГІ» КАК ОДИН ИЗ ФИНАНСОВЫХ ИНСТРУМЕНТОВ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ РАЗВИТИЯ СЕЛЬСКИХ ТЕРРИТОРИЙ	589
Терликпаева А.К. МЕТОДЫ УПРАВЛЕНИЯ ДИВИДЕНДНОЙ ПОЛИТИКОЙ КОРПОРАЦИИ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ	593
Улаков Н.С., Огай Э.С. СТРАТЕГИЧЕСКИЕ ВЕКТОРЫ РАЗВИТИЯ НАЛОГОВОЙ СИСТЕМЫ КАЗАХСТАНА В УСЛОВИЯХ ПЕРЕХОДА К СЕРВИСНОЙ МОДЕЛИ АДМИНИСТРИРОВАНИЯ	596
Фёдорова Е.Е., Улаков Н.С. СТРУКТУРА ПЕНСИОННЫХ ВЫПЛАТ И ДИНАМИКА НАКОПЛЕНИЙ ГРАЖДАН В СОВРЕМЕННОЙ СИСТЕМЕ КАЗАХСТАНА	599
Хон А.А., Байтасова Ә.Б. ДВИЖЕНИЕ ДЕНЕЖНЫХ СРЕДСТВ КАК КЛЮЧЕВОЙ ЭЛЕМЕНТ ФИНАНСОВОГО АНАЛИЗА	602
Шакеев С.С. ХАЛЫҚАРАЛЫҚ СТАНДАРТТАРҒА САЙ ШОҒЫРЛАНДЫРЫЛҒАН ҚАРЖЫЛЫҚ ЕСЕП БЕРУ: ТРАНСФОРМАЦИЯ ЖӘНЕ ӨЗЕКТІЛІГІ	605
Аскамбаев А.А., Улаков Н.С. РОЛЬ ФИНАНСОВОГО ПЛАНИРОВАНИЯ И ПРОГНОЗИРОВАНИЯ В УПРАВЛЕНИИ ФИНАНСОВЫМИ РЕСУРСАМИ	609
Жанажасова Д.Т., Улаков Н.С. ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ФУНКЦИЙ ФИНАНСОВ И ИХ ПРАКТИЧЕСКОЕ ЗНАЧЕНИЕ	612
Исмаилов А.Р., Борисова Е.И. РОЛЬ БАНКОВ В РАЗВИТИИ МАЛОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА	614
Калкабаева Г.М., Жакупова Д.С. ОЦЕНКА ЭФФЕКТИВНОСТИ НАЛОГОВЫХ ЛЬГОТ, ПРЕФЕРЕНЦИЙ И ГОСУДАРСТВЕННЫХ ПРОГРАММ ПОДДЕРЖКИ МСБ В КАЗАХСТАНЕ	619
Карпушкина Е.А., Борисова Е.И. МЕЖДУНАРОДНЫЕ КРЕДИТНО-ФИНАНСОВЫЕ ОРГАНИЗАЦИИ И ИХ РОЛЬ В МИРОВОЙ ЭКОНОМИКЕ	621
Мананбаева Н.С., Ашимова И.Д. «AGILE СТРАТЕГИЯСЫ ЖӘНЕ AI-НЕГІЗДЕЛГЕН ҚАРЖЫЛЫҚ МОДЕЛЬДЕР: ҰЙЫМ ТИІМДІЛІГІН АРТТЫРУДЫҢ ЗАМАНАУИ ТӘСІЛДЕРІ»	625
Маняпов Ч.М., Гусманова Ж.А. СОДЕРЖАНИЕ И ЗНАЧЕНИЕ OPEN BANKING, ПОРЯДОК ВНЕДРЕНИЯ	629
Махмудова Д.Р., Мыржыкбаева А.Б. АНАЛИЗ ФИНАНСОВОЙ УСТОЙЧИВОСТИ ИСЛАМСКИХ БАНКОВ РК	632
Мейрамов А.К., Шойманова И.М., Артақшинова В.С. КӘСІПОРЫННЫҢ ҚАРЖЫЛЫҚ РЕСУРСТАРЫН ЦИФРЛЫҚ ТРАНСФОРМАЦИЯЛАУ ЖӘНЕ ОЛАРДЫ ТИІМДІ ПАЙДАЛАУДЫҢ ЖОЛДАРЫ	638
Мигинейшвили В., Ибраева А.Д. ФИНАНСОВЫЙ РИСК КАК ОБЪЕКТ УПРАВЛЕНИЯ	642
Молдаберген М.К., Ғұсманова Ж.А. КОММЕРЦИЯЛЫҚ БАНККЕ ТҰТЫНУШЫЛЫҚ НЕСИЕЛЕУДІҢ ҰЙЫМДЫҚ-ЭКОНОМИКАЛЫҚ МЕХАНИЗМІН ЖАСАУ	645
Мұрат А., Ермекова К.А. БАНК ПАЙДАСЫ ЖӘНЕ ОНЫ ТИІМДІ ПАЙДАЛАНУ	649
Mussayeva I.T. FINANCING OF AGRICULTURE IN THE CONTEXT OF ESG TRANSFORMATION	653
Орлова А.А. Улаков Н.С. МЕХАНИЗМ НАЛОГООБЛОЖЕНИЯ МАЛОГО И СРЕДНЕГО БИЗНЕСА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАНА НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ РАЗВИТИЯ ЭКОНОМИКИ	656
Овсянников В. И. УЧЕТ И АУДИТ ДОХОДОВ И РАСХОДОВ ХОЗЯЙСТВУЮЩИХ СУБЪЕКТОВ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН: ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ, ПРАКТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ И ЦИФРОВЫЕ ТРАНСФОРМАЦИИ.	660
Охочинская М.И., Улаков Н.С. АНАЛИЗ ДИНАМИКИ ГОСУДАРСТВЕННЫХ РАСХОДОВ НА ЗДРАВООХРАНЕНИЕ В КАЗАХСТАНЕ В 2019–2024 ГОДАХ	664
Рахимжанова К.К., Жамиева А.Е., Кодашева Г.С. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ САЛЫҚ ЖҮЙЕСІНІҢ ТЕОРИЯЛЫҚ ТҰЖЫРЫМДАМАЛАРЫ	666
СЕКЦИЯ 7. НАУКА И ОБРАЗОВАНИЕ: ПРЕЕМСТВЕННОСТЬ ПОКОЛЕНИЙ И ИННОВАЦИИ В ПОДГОТОВКЕ КАДРОВ	
Ахтямова Р.А. ЭВОЛЮЦИЯ КОМПЕТЕНЦИЙ ФИНАНСИСТА: ОТ БАЛАНСА К БОЛЬШИМ ДАННЫМ	670
Балташева Д.Д. МЕКТЕП МАТЕМАТИКА КУРСЫНДА ТЕНСІЗДІКТЕРДІ ОҚЫТУДЫН	673

АДІСТЕМЕЛІК ЕРЕКШЕЛІКТЕРІН ЗЕРТТЕУ	
Бектлеева Д.Е. ДЕТЕРМИНАЦИЯ КУЛЬТУРЫ ОБЩЕСТВА КАК ФАКТОРА ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ СТРАНЫ: ВОПРОСЫ ТЕОРИИ	676
Zhakeyeva A.B. SCIENCE AS THE DRIVING FORCE OF PROGRESS	680
Жанатулы А. НАУКА И ОБРАЗОВАНИЕ: ПРЕЕМСТВЕННОСТЬ ПОКОЛЕНИЙ И ИННОВАЦИИ В ПОДГОТОВКЕ КАДРОВ	682
Жумабаев К.А. КОММУНИКАЦИЯ ПОКОЛЕНИЙ В УНИВЕРСИТЕТЕ: БАРЬЕРЫ, СТРАТЕГИИ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ, ВЛИЯНИЕ НА ПРОФЕССИОНАЛЬНОЕ РАЗВИТИЕ БУДУЩИХ СПЕЦИАЛИСТОВ И ПРЕПОДАВАТЕЛЕЙ	687
Ким В.А. ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ОЦЕНКА ВЛИЯНИЯ МОЛОДЕЖНОЙ ЗАНЯТОСТИ НА РЫНОК ТРУДА КАЗАХСТАНА	689
Көпес Е.Қ., Сүлейменова Г. К. ҚАЗАҚСТАНДА ӘЙЕЛДЕР НЕЛІКТЕН ЕРЛЕРГЕ ҚАРАҒАНДА ҰЗАҚ ӨМІР СҮРЕДІ?	691
Мараджапова С.Б., Валиева С.Н. СОВРЕМЕННАЯ КАДРОВАЯ ПОЛИТИКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ПОДХОДЫ К ПОДГОТОВКЕ И РАЗВИТИЮ ПЕРСОНАЛА МЕДИЦИНСКОЙ ОРГАНИЗАЦИИ	694
Рахметолданов Б.Б., Дугалова Г.Н. ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ГЕНДЕРЛІК ТЕНДІК МӘСЕЛЕЛЕРІ	696
Хван Е.П. РОЛЬ УНИВЕРСИТЕТОВ В ФОРМИРОВАНИИ ПРЕЕМСТВЕННОСТИ ПОКОЛЕНИЙ И ИННОВАЦИОННОГО КАДРОВОГО ПОТЕНЦИАЛА	701
Умбетов Д.М. БІЛІМ БЕРУДІ ЖАҢҒЫРТУ ЖӘНЕ ЦИФРЛАНДЫРУ	702

Материалы Международной научно-практической конференции
**«ЭКОНОМИКА БУДУЩЕГО: СИНЕРГИЯ ИННОВАЦИЙ И
ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В УСТОЙЧИВОМ РАЗВИТИИ»**,
посвященную 90-летию профессора
Алимбаева Абильды Амирхановича
19 декабря 2025 года, город Караганда

Конференция материалдары автордың түпнұсқасы негізінде басылып шығарылған
Материалы конференции отпечатаны с авторских оригиналов
The conference materials have been printed from the authors' originals.

Подписано в печать 08.04.2026. Тираж 100 экз.
Формат 70х100 1/10. Заказ № 818.

Верстка и дизайн:
Алдаберген Е.К.
Мусабекова С.С.

Издательско-полиграфический центр
учреждения «Esil University»
г.Астана, ул. А. Жубанова, 7